ALEKSANDR SOLJENIȚÂN

ALEKSANDR SOLJENIŢÂN

VIŢELUL şi STEJARUL

ÎNSEMNĂRI DIN VIAŢA LITERARĂ
Volumul 1

ALEKSANDR SOLJENIŢÂN, romancier şi istoric rus, s-a născut la 11 decembrie 1918 la Kislovodsk, Rusia. A luptat în cel de-al doilea război mondial, în 1945 a fost arestat pentru că scrisese o scrisoare în care îl critica pe Stalin şi a petrecut opt ani în închisoare şi în lagăre de muncă forţată şi încă trei ani în exil. Reabilitat în 1956, i s-a permis să se stabilească Ia Riazan, unde a devenit profesor de matematică şi a început să scrie, în 1962 publică nuvela O zi din viaţa luilvan Denisovici, care îi aduce notorietatea. Continuă să scrie romane şi povestiri, care circulă însă în samizdat sau sunt publicate în Occident, în 1970 i se atribuie Premiul Nobel pentru literatură, dar refuză să se ducă la Stockholm să-1 primească, de teamă că nu i se va mai permite să se întoarcă în tară. La apariţia, în 1973, a primului volum din Arhipelagul Gulag, este vehement atacat de presa sovietică, apoi, la 12 februarie 1974, arestat, acuzat de trădare şi expulzat, în decembrie îşi ia în primire Premiul Nobel. Din 1975 se stabileşte în Statele Unite, unde continuă să scrie, abia în 1990 recăpătându-şi cetăţenia rusă. În prezent, locuieşte în Rusia. Alte scrieri: Primul cerc (1968), Pavilionul canceroşilor (1968), August 1914 (1972), Lenin la Ziirich (1975), "Problema rusă" la sfârşitul secolului XX (94), Un grăunte între două pietre de moară (1998), Rusia sub avalanşa (1998) etc.

Prima parte a acestei cărţi a fost scrisă în primăvara lui 1967, înainte ca autorul să se fi adresat printr-o scrisoare Congresului al IV-lea al scriitorilor sovietici, în acel moment

el nu-şi propunea să-şi continue cartea. Totuşi, pe parcursul desfăşurării evenimentelor a apărut necesitatea de a continua subiectul – şi astfel au fost scrise succesiv cele trei Completări – în noiembrie 1967, în februarie 1971 şi în decembrie 1973. (în această ediţie nu sunt datate observaţiile făcute atunci.) Tot acest corpus de bază al cărţii a fost scris în localităţi din împrejurimile Moscovei (Rojdestvo-pe-Istia, Jukovka şi Peredelkino). Încă de-atunci autorul avea în vedere să scrie şi aduna, aproape numai oral, materiale pentru Completarea Invizibilii. Dar în condiţiile regimului sovietic nu puteai încredinţa aşa ceva hârtiei nici măcar în ciornă. Pericolul la care ţi-ai fi expus colegii, colaboratorii, simpatizanţii şi prietenii ar fi fost extrem de mare.

Îndată după expulzarea din URSS – în februarie 1974 – a fost scrisă în Elveţia Completarea a patra (deznodământul: arestarea şi expulzarea). Cu un asemenea cuprins Viţelul şi stejarul a fost publicat pentru prima dată în ruseşte în 1975 la editura pariziană YMCA-Press; apoi, în traduceri după această ediţie, cartea a apărut în multe limbi.

Atunci însă, în vara lui 1974 şi în 1975, în împrejurimile alpine ale oraşului Zurich, a fost scrisă Completarea a cincea, Invizibilii. Dar pentru securitatea Invizibililor înşişi capitolul despre ei avea să mai aştepte ani multi până să poată fi tipărit. Mai târziu, prin contacte directe şi indirecte cu protagonişti, aveau să se precizeze noi şi noi amănunte ale participării lor. Astfel, în textul cărţii au apărut adaosuri, rectificări şi noi observaţii datând din anii 1978,1986, 1990 şi 1992.

În Rusia textul Viţelului cu toate cele cinci Completări a fost publicat pentru prima dată în 1991, în revista Novâi Mir. Totuşi, unii participanţi şi unele detalii nici atunci n-au putut fi menţionate, în această ediţie se publică pentru prima dată textul complet al cărţii cu ultimele retuşuri făcute de autor.

PRECIZARE.

Există o literatură, destul de abundentă, pe care am putea-o numi literatura secundară: literatura despre literatură; literatura pe teme literare; literatura generată de literatură (dacă n-ar fi existat în prealabil prima nu s-ar fi născut nici a doua). Eu însumi, de pe poziţiile profesiei mele, o citesc cu plăcere, dar o plasez categoric mai prejos decât literatura-lite-ratură. şi apoi s-a scris aşa de mult, iar răgaz pentru lectură oamenii au din ce în ce mai putin, încât stai şi te-ntrebi: să scrii memorii si, unde mai pui, memorii literare, nu-i un lucru de care ar cam trebui să roşim?

Zău că nu mi-aş fi închipuit vreodată că la patruzeci şi nouă de ani ai mei am să mă apuc să încropesc ceva în genul memoriilor. Dar doi factori m-au împins în această direcţie. Unul este secretomania încrâncenată şi fricoasă de la care se trag toate nenorocirile tării noastre. Nu numai că nu le vorbim şi nu le scriem şi nu le povestim deschis prietenilor despre ceea ce gândim şi despre ce şi cum a fost – dar ne temem şi de hârtie să nu care cumva să ne trădeze, fiindcă paloşul stă, ca altădată, gata să ne ia gâtul: din clipă-n clipă ne putem trezi fără cap. Cât o să mai tină secretomania asta nimeni nu poate spune. Poate că între timp multi dintre noi vor fi daţi pe mâna călăului şi în felul acesta unele lucruri vor rămâne nespuse.

Al doilea factor este următorul: de doi ani de zile stau cu latul în jurul gâtului, dar încă nu mă strânge tare, iar la primăvară vreau să smucesc puţintel capul. Va ceda lanţul? Sau mă voi sufoca? Imposibil de prevăzut cu certitudine.

Lată-mă exact între doi bolovani* – pe unul am reuşit să-1 împing mai încolo, în fata celui de-al doilea cam tremur, deocamdată mă aflu într-o scurtă pauză.

Asa că mi-am zis că, poate, a venit vremea să dau niscaiva explicaţii. Pentru orice eventualitate.

Aprilie 1967

* între Arhipelag şi Roata rosie (Adnotare din 1986).

SCRIITORUL ILEGALIST.

Că revoluţionarii activează în ilegalitate, nu miră pe nimeni. De mirare este atunci când treaba asta o fac scriitorii.

Pentru scriitorii preocupaţi de adevăr, viaţa n-a fost niciodată simplă, nu este (si nici nu va fi!): pe unul 1-a doborât calomnia, pe celălalt duelul, pe acesta o nereuşită viaţa de familie, pe acela ruina sau mizeria neagră şi fără ieşire, unul a fost trimis la casa de nebuni, altul la închisoare. şi când este să nu duci lipsă de nimic, ca în cazul lui Lev Tolstoi, conştiinţă este aceea care te roade pe dinăuntru şi mai amarnic.

Dar a te cufunda în ilegalitate şi a dori cu ardoare nu să fii descoperit, ci dimpotrivă, ca Dumnezeu să te ajute să nu fii descoperit – iată apanajul scriitorului de la noi, al scriitorului din Rusia, din Rusia sovietică! De-acum se ştie precis că, spre sfârşitul vieţii sale, Ra-discev a scris ceva important pe care, precaut, 1-a ascuns bine de tot: aşa de bine că noi cei de astăzi nu-1 vom mai descoperi şi nu-1 vom mai cunoaşte. La fel şi Puşkin, cu ingeniozitatea sa, încifrase capitolul 10 din Oneghin: asta o ştie toată lumea. Ceea ce se ştie mai putin este că multă vreme Ceaadaev s-a consacrat criptografiei: şi-a împărţit manuscrisul în fascicule pe care le-a ascuns în diferite cărţi din vasta lui bibliotecă. Pentru o percheziţie efectuată de Lubi-anka, asta, bineînţeles, nu este o ascunzătoare: căci oricât de multe ar fi cărţile, va exista totdeauna posibilitatea să se trimită un număr suficient de executanţi care vor lua de cotor fiecare carte şi o vor scutura cu răbdare (prieteni, să nu ascundeţi nimic în cărţi!). Dar jandarmii tarului habar n-aveau ce au în fată: Ceaadaev a murit, iar biblioteca lui a rămas intactă până în epoca revoluţiilor şi fasciculele împrăştiate, ignorate de toţi, au rămas să îngălbenească între filele cărţilor, în anii '20 au fost descoperite, adunate, studiate, şi în anii '30 au fost în sfârşit pregătite pentru publicare de către D. I. sahovski – dar în momentul acela sahovski a fost aruncat în puşcărie (de unde nu s-a mai

întors), iar manuscrisele lui Ceaadaev se păstrează şi-n ziua de azi în mare secret la Casa Puşkin: nu li se încuviinţează publicarea din cauza caracterului lor. Reacţionar*. Aşadar, Ceaadaev deţine recordul printre scriitorii ruşi: au trecut o sută zece ani de la moartea lui şi el tot la index! Iată ce înseamnă să fii scriitor!

Dar apoi vremurile s-au mai îmblânzit: scriitorii ruşi nu mai scriau pentru sertar, publicau tot ce doreau (numai criticii şi publiciştii mai căutau formule esopice, dar în curând s-au descurcat şi fără acestea). Aveau atâta libertate în a scrie, atâta libertate în a zgâl-tâi edificiul statului, încât literatura rusă a devenit solul din care au răsărit toţi aceşti tineri. Porniţi împotriva tarului şi a jandarmilor, ei s-au lansat în revoluţie şi au înfăptuit-o.

Dar, o dată trecută de pragul revoluţiilor pe care le generase, literatura s-a poticnit imediat: a nimerit nu într-un univers însorit, ci sub un plafon din ce în ce mai jos şi între ziduri din ce în ce mai înghesuite. Foarte repede au aflat scriitorii sovietici că nu orice carte poate să treacă. şi după vreo zece ani, au aflat că gratiile şi sârma ghimpată pot foarte bine să ţină loc de drepturi de autor. şi din nou scriitorii au început să-şi ascundă scrierile, fără ca prin aceasta să-şi piardă speranţa de a-şi vedea publicate cărţile în timpul vieţii.

Până să fiu arestat, nu înţelegeam mare lucru din chestiile astea. Fără să-mi fac prea multe socoteli m-am îndreptat spre literatură, neştiind prea bine la ce-mi foloseşte asta mie şi la ce-i foloseşte literaturii. Singurul lucru care mă frământa era în legătură, chipurile, cu dificultatea de a găsi teme noi pentru povestirile mele. Mă apucă groaza când mă gândesc ce scriitor as fi devenit eu (si as fi devenit) dacă n-aş fi fost arestat.

Dar, o dată arestat, după vreo doi ani de puşcărie şi de lagăr, gî-fiind deja sub mormanele de teme, am acceptat ca pe o evidentă, am înţeles ca pe o realitate incontestabilă ceea ce-mi vedeau ochii: nu numai că nimeni n-o să mă

publice, dar pentru un singur rând o să plătesc cu capul. Fără să mă las cuprins de îndoieli, fără să mă dedublez, mi-am asumat destinul: să scriu numai pentru ca să nu se uite nimic, pentru ca urmaşii să ia cunoştinţa cândva de toate câte au fost. Cât mai sunt însă în viaţă, nu trebuie să-mi fac în forul meu interior vreo iluzie sau să nutresc vreun vis cum că au să mă publice.

Si m-am lepădat de acest vis oţios. şi în schimb mi-a rămas această unică certitudine că munca mea nu va fi în zadar, că va ajunge în capetele luate ca tintă si, fluid invizibil, va fi primită de cei cărora le este destinată. Mă împăcasem cu ideea că trebuie să tac pentru tot restul zilelor mele, aşa cum te-mpaci cu ideea că niciodată nu vei putea să te sustragi gravitaţiei terestre. şi terminând azi o lucrare, mâine alta, când în lagăr, când în surghiun, când de-acum în postură de reabilitat, mai întâi versuri, apoi piese, apoi şi proză, aveam un singur scop: să le ascund într-un ungher tainic în care să-ncap şi eu.

De aceea, în lagăr, a trebuit să-mi învăţ poeziile pe de rost – mii şi mii de versuri. Pentru aceasta am inventat nişte mătănii bazate pe un sistem metric si, în închisorile de tranzit, mărunţeam bete de chibrit în chiştoace pe care le mutam dintr-un loc într-altul. Către sfârşitul stagiului meu de lagăr, după ce am devenit încrezător în capacitatea memoriei mele, am început să scriu şi să învăţ dialoguri în proză şi chiar oleacă de proză-proză. Memoria mea înmagazina! Treaba mergea. Dar consumam din ce în ce mai mult timp ca să repet în fiecare lună toată masa de lucruri memorizate – asta îmi lua deja o săptămână pe lună.

A început atunci perioada surghiunului si, o dată cu ea, cancerul, în toamna lui 1953 toate indiciile conduceau la concluzia că îmi trăiam ultimele luni de viaţă, în decembrie, medicii, nişte tineri surghiuniţi şi ei, mi-au confirmat că mai aveam de trăit maximum trei săptămâni.

O dată cu viaţa mea ameninţa să se şteargă şi tot ceea ce imprimasem pe pelicula memoriei în anii petrecuţi în lagăr.

Acesta a fost un moment teribil al vieţii mele: să mor în pragul eliberării şi să se piardă tot ceea ce scrisesem, tot sensul experientei pe care o trăisem până atunci, în condiţiile specifice ale cenzurii poştale sovietice, nu puteam să lansez vreun strigăt, vreun apel către cineva din afară: veniţi, luaţi, salvaţi-mi scrierile! Nici la vreun străin nu puteam apela. Prietenii erau şi ei prin lagăre. Mama murise. Sotia, nemaiaşteptându-mă să mă întorc, se recăsătorise.

În aceste ultime săptămâni promise mie de doctori nu puteam să-mi ocolesc ocupaţiile şcolare, dar seara şi în nopţile nedormite din cauza durerilor, mă grăbeam să scriu cât mai mărunt si, când se strângeau câteva foi, le răsuceam şi tubuleţele astfel obţinute le îndesam într-o sticlă de şampanie – asta are gâtul larg. Sticla am îngropat-o în grădina mea si, în ajunul Anului Nou 1954, am plecat să mor în Taşkent.

Dar n-am murit. (Cu tumoarea mea malignă netratată, abandonat fără speranţă, s-a întâmplat o minune dumnezeiască, altă explicaţie nu găsesc. De-atunci încoace îmi trăiesc viaţa ca pe un bun ce mi-a fost restituit. Dar ea nu-mi mai aparţine în înţelesul deplin al cu-vântului, ea ascunde în interiorul ei un scop.) în primăvara aceea, la Kok-Terek, înviat din morţi, beat de reîntâlnirea cu viaţa (poate numai pentru doi sau trei ani?), ameţit de aburul bucuriei, am scris Republica muncii. Pe aceasta n-am mai încercat s-o învăţ pe de rost, aceasta a fost prima scriere în legătură cu care am învăţat să cunosc fericirea de a nu mai fi nevoit să ard fragment cu fragment îndată ce 1-am învăţat pe dinafară; de a păstra intact începutul atâta timp cât n-am scris sfârşitul; de a avea posibilitatea să revăd dintr-o singură citire toată piesa; şi de a o rescrie; şi de a o corecta şi iar a o rescrie. Acest dram mi 1-a deschis Nikolai Ivanovici Zubov (vezi Completarea a cincea, schiţa 1): el m-a învăţat cum să păstrez variantele de lucru şi pe cea definitivă. Apoi am început eu însumi să deprind o meserie

nouă, am învăţat singur să aranjez ascunzători, peste mână şi la îndemână, unde toate hârtiile mele, atât cele finisate cât şi cele în lucru, să nu fie accesibile nici hotului ocazional nici percheziţiei superficiale la domiciliul deportatului. Nu erau de ajuns cele treizeci de ore de clasă la scoală, de dirigenţie, de lucru într-o bucătărie de burlac (secretul activităţii mele literare nu-mi îngăduia nici să mă însor); nu era de ajuns că scriam în clandestinitate – mai trebuia acum să învăţ şi meseria de a ascunde ceea ce scriam.

Dar o meserie a tras după ea pe o alta: să-mi microfilmez eu însumi manuscrisele (fără cel mai mic bec electric, la lumina unui soare care nu se ascundea aproape niciodată pe după nori – să prinzi un scurt interval de nebulozitate). Iar microfilmele trebuiau presate imediat între coperte de carte şi introduse în nişte plicuri cu adresa gata scrisă: Statele Unite ale Americii, ferma Aleksandrei Lvovna Tolstoi. Nu ştiam pe nimeni în Occident, dar eram convins că fiica lui Tolstoi nu se va eschiva de la ajutorul pe care i-1 ceream.

În copilărie citeşti despre front sau despre partizani şi te întrebi uimit: de unde oare le vine oamenilor îndrăzneala asta nebunească? Ti se pare că tu însuti n-ai fi rezistat niciodată. aşa gândeam eu prin anii '30 când îl citeam pe Remarque (Im Westen nichts neues), apoi am ajuns pe front şi m-am convins că totul este mai simplu, mult mai simplu; putin câte putin te obişnuieşti cu situaţia şi-ţi dai seama că în realitate lucrurile nu stau chiar asa.

Tot aşa dacă e să intri nitam-nisam în clandestinitate, la lumina unei lanterne roşii, mascat în negru, şi să depui vreun jurământ sau să te semnezi cu propriul tău sânge, atunci, desigur, e de groază. Dar, pentru un om smuls de multă vreme din mediul lui familial, care nu are pe ce (si nici poftă) să-şi construiască o viaţă socială, pentru un asemenea om, un contact după altul, o ascunzătoare după alta, o cunoştinţă făcută cu cineva şi prin acesta o cunoştinţă făcută cu altcineva, aici o frază convenţionala

prilejuită de o scrisoare sau de o întâlnire, acolo un nume conspirativ sau un mic lant de câteva persoane – şi uite aşa te trezeşti într-o bună dimineaţă: oameni buni, dar e cam multă vreme de când mă aflu în afara legii!

E dureros, desigur, că trebuie să cobori în acele subterane ale ilegalităţii pentru a face nu revoluţie, ci pur şi simplu literatură.

Anii treceau, mă întorsesem deja din deportare, mă mutasem în Rusia Centrală, sotia revenise la mine; m-au reabilitat şi m-au lăsat să duc o viaţă nici prea prea nici foarte foarte, o viaţă anonim-con-formistă, dar partea nevăzută a acestei vieţi – literatura subterană – îmi devenise la fel de familiară ca şi partea ei vizibilă – învăţământul. Acum se puneau alte probleme: în ce stadiu al redactării trebuie oprită lucrarea, în ce termen ar fi bine să fie încheiată, în câte exemplare şi pe ce maşina să fie dactilografiată, ce format să aibă pagina, care să fie densitatea rândurilor, şi apoi ce destinaţie să dai exemplarelor. Nefiind în situaţia celui care nu are decât să-şi ducă treaba la bun sfârşit, s-o admire şi să plece, scriitorul rezolva toate aceste probleme nu la modul degajat, ci veşnic trebuia să facă nişte calcule stresante de om certat cu legea: cum şi unde să păstreze materialul cu pricina, cu ce să-1 transporte şi ce noi ascunzători să mai conceapă, căci numărul paginilor scrise şi retranscrise, creste şi tot creste.

Mai important decât toate era volumul lucrării – nu volumul în coli tipografice, ci volumul în centimetri cubi. În privinţa aceasta, mă scoteau din încurcătură ochii mei încă valizi şi scrisul meu, de la natură mărunt ca seminţele de arpagic; hârtia subţire, dacă reuşeam s-o aduc de la Moscova; măsura distrugerii complete (mereu şi numai prin foc) a tuturor schiţelor, planurilor şi variantelor intermediare; o retranscriere strânsă la maximum, rând lipit de rând, fără nici o margine, fată şi verso; si, o dată terminată dactilografierea, arderea şi a manuscrisului

definitiv: încă de la primii mei pasi în literatură, încă fiind în detenţie, nu aveam încredere decât în foc. Acesta a fost drumul devenirii romanului Primul Cerc, al povestirii s-854 şi al scenariului stiu tancurile adevărul, ca să nu mai vorbesc de scrieri mai vechi. (Mi-era mai mare jalea să distrug originalul scenariului, scris într-un stil deosebit. Dar într-o seară de groază a trebuit să-1 ard. Treaba aceasta îmi venea foarte la în-demână, pentru că în locuinţa de la Riazan aveam încălzire cu sobă. Cu încălzire centrală, problema arderii ar fi fost mult mai complicată.)

Mă mândream cu cele învăţate de la Zubov. La Riazan am inventat tehnica păstrării manuscriselor în picup: acesta are în interior o cavitate şi este el însuşi aşa de greu încât la cântar nu se observă că i s-a adăugat ceva. şi partea de sus a dulapului, parte marcată de cârpăceala caracteristică epocii sovietice, am folosit-o pentru o dublură din placaj.

Toate aceste precauţii erau, desigur, cam exagerate, dar Dumnezeu păzeşte ceea ce este bine păzit. După toate legile statisticii era aproape exclus ca, fără motiv exterior, KGB să dea buzna în locuinţa mea şi să facă acest lucru chiar dacă eram şi eu unul dintre foştii puşcăriaşi; de-alde ăştia se numărau cu milioanele! (Dar dacă totuşi ar fi dat buzna, atunci, pentru mine, anonimul şi neputinciosul de-atunci, asta ar fi însemnat moartea şi nimic altceva – aşa cum cititorul va avea ocazia să se convingă, citind cândva în întregime măcar textul iniţial al Cercului, în 96 de capitole.) Dar, deocamdată rămâne valabil proverbul: "Nimeni n-ar şti că există ciocănitoare în pădure, dacă n-ar auzi-o ciocănind."

Securitatea era musai să mi-o întăresc prin tot modul meu de viaţă: la Riazan, unde mă mutasem de curând, trebuia să nu am absolut nici o relaţie, nici un prieten, să nu primesc şi să nu fac vizite, căci mi-era imposibil să explic cuiva că, vorba aceea, cât e luna de mare şi cât e anul de lung, nu aveam nici măcar o oră de timp liber, nici de sărbători, nici în concediu; nu trebuia să las să-mi iasă afară din casă nici

cel mai mic crâmpei de secret; nu trebuia nici o clipă să permit cuiva să-şi strecoare o privire indiscretă în locuinţa mea-sotia respecta şi ea cu stricteţe un asemenea regim, şi pe acest lucru eu puneam mare preţ. La locul de muncă, printre colegi, trebuia să nu las niciodată să se bănuiască amploarea preocupărilor mele, ci să mă arăt mereu profan în materie de literatură. (De pe urma activităţii mele literare "duşmănoase" mă alesesem deja cu un proces penal si, în această chestiune specială, fie că mă potoleam, fie că nu, agenţii puteau fi pe urmele mele.) în sfârşit, desi în viaţa de toate zilele mă izbeam la tot pasul de îngâmfarea, grosolănia, prostia şi lăcomia autorităţilor şi instituţiilor de toate gradele şi desi uneori aveam posibilitatea ca, printr-o reclamaţie bine ţintită sau printr-o replică fermă, să rectific ceva sau să obţin ceva, mi-am impus să nu mă pretez niciodată la aşa ceva, să nu mă fac câtuşi de putin remarcat prin vreun gest care să aducă a rebeliune, a luptă, să fiu un cetăţean sovietic exemplar, adică să mă supun totdeauna oricărei samavolnicii, să mă înclin totdeauna recunoscător în fata oricărei prostii.

Capul ce se pleacă sabia nu-1 taie.

Era foarte greu de jucat acest teatru! De parcă exilul nu s-ar fi terminat, de parcă lagărul nu ar fi fost de domeniul trecutului, de parcă as fi continuat să rămân cu acelaşi număr pe mine, fără dreptul de a ridica, mă rog, cât de cât capul spre soare şi de a mă îndrepta de spinare şi de parcă orice terchea-berchea ar fi avut şi acum dreptul să facă pe seful cu mine. Nu as fi putut să-mi vărs focul decât în cartea la care lucram, dar şi de la aceasta trebuia să mă abţin, fiindcă legea poeziei ne obligă să ne stăpânim mânia şi să abordăm realitatea din punctul de vedere al eternităţii.

Dar de toate aceste dări mă achitam fără să mă enervez: oricum, lucram bine şi cu spor, chiar dacă sufeream din cauza prea drămuitului meu timp liber; chiar dacă nu aveam o viaţă cu adevărat liniştită. Mă uimea felul în care nişte scriitori asiguraţi în materie de timp liber şi bunuri

materiale, scriitori renumiţi de altfel, explicau la radio care sunt mijloacele de a te concentra la începutul unei zile de muncă şi cât este de important să înlături toate obstacolele şi să te înconjuri de obiecte dătătoare de elan. Dar eu învăţasem încă din lagăr să compun şi să scriu din mers sub escortă în coloană, în mijlocul stepei îngheţate, la turnătorie şi în baraca asurzitoare. aşa cum soldatul adoarme îndată ce se întinde pe pă-mânt, aşa cum câinele pe ger îşi foloseşte, în chip de sobă, propria lui blană miţoasă, tot aşa şi eu îmi formasem ca pe o a doua natură obişnuinţa de a scrie oriunde. şi desi acum eram în libertate (legea comprimării şi decomprimării sufletului omenesc!), devenisem ceva mai năzuros, radioul mă deranja, discuţiile mă deranjau – chiar şi în huruitul neîntrerupt al camioanelor ce treceau pe sub fereastra mea de la Riazan, ajunsesem să stăpânesc genul, necunoscut mie până atunci, al scenariului de film. Numai să fi avut timp liber două-trei ore la rând! M-a ferit Dumnezeu de chinurile creaţiei, de accesele de disperare şi sterilitate.

Starea mea sufletească se menţinuse perfect constantă, chiar optimistă şi chiar triumfătoare în toţi aceşti ani de îndeletnicire cu ale scrisului în subteran – cinci ani de lagăr până să mă îmbolnăvesc şi şapte ani de exil şi apoi de libertate, această "a doua viaţă" după uimitoarea mea însănătoşire. Literatura acelei epoci, literatură promovată cu surle şi trâmbite, cu cele vreo zece reviste masive şi cu cele două gazele literare ale ei, cu culegerile nenumărate şi romanele editate în volume separate, operele complete, premiile anuale şi scenariile radiofonice trase de păr – toate acestea pentru mine rămâneau definitiv în afara literaturii, şi nu-mi consumam timpul şi nervii ca să mă tin la curent cu ele: ştiam dinainte că nu este nimic de capul lor. Nu că în mediul acela n-ar fi putut să apară talente – probabil că ele existau şi acolo, dar acolo şi piereau. Căci câmpul unde era aruncată sămânţa nu era cel care trebuia: ştiam eu că pe acel câmp nu putea să crească nimic. De-abia intraţi în

literatură, ei toţi atâţi câţi erau – romancieri sociali, dramaturgi patetici, poeţi politici, şi cu atât mai vârtos publicişti şi critici – se învoiseră ca, oricare ar fi subiectul sau tema, să nu spună adevărul capital, cel care le sare oamenilor în ochi şi fără literatură. Acel jurământ de abţinere de la rostirea adevărului se numea realism socialist. şi chiar poeţii galanţi, şi chiar poeţii lirici care, din prudentă, se refugiau în natură sau într-un romantism graţios, erau cu toţii osândiţi la precaritate din cauză că nu îndrăzneau să se atingă de acest adevăr capital.

Si apoi toţi anii aceia de practicare a scrisului în subteran i-am trăit cu convingerea că nu eram singurul care se înfrâna şi recurgea la şiretlicuri; că eram vreo câteva zeci de felul acesta, firi solitare, încăpăţânate şi închise, răspândite pe tot cuprinsul Rusiei, scriind fiecare după cum îi dictează sufletul şi conştiinţa despre ceea ce ştie în legătură cu epoca noastră şi cu ceea ce este adevărul capital.

— Pe lângă închisori, execuţii, lagăre şi exiluri, adevărul capital mai conţinea şi altceva, dar risca să rămână nedezvăluit, dacă aceste componente ale lui ar fi fost cu totul trecute sub tăcere. Suntem câteva zeci de felul acesta, cu toţii într-o aşteptare încordată, dar până nu va veni vremea potrivită nu-i chip să ne deschidem sufletul uiiii altora. Dar va veni o zi – şi deodată, precum cei Treizeci şi Trei de viteji, vom ţâşni cu toţii din adâncurile mării – şi astfel va reînvia marea noastră literatură, pe care noi am îmbrâncit-o în abis.

Si mai exista o a treia certitudine: a spune că noi, cohortă de căşti scânteietoare, ne vom ridica din mare, nu înseamnă decât a recurge la un simbol postum. Nu despre noi înşine, nu despre trupurile noastre – noi vom fi murit până atunci – ci numai despre cărţile noastre va fi vorba, despre cărţile păstrate prin fidelitatea şi ingeniozitatea prietenilor noştri. Eu tot nu credeam că literatura poate să iniţieze şi să provoace răsturnarea unei societăţi (totuşi, nu aceasta ne

demonstrase istoria Rusiei?!). Gândeam că societatea va avea, din alte cauze, un soc şi chiar se va înnoi, că atunci va apărea o falie, o breşă a libertăţii, şi îndată literatura noastră din subteran va intra în acţiune pentru a exprima minţilor dezorientate şi tulburate de ce a fost fatal ca totul să se întâmple aşa cum s-a întâmplat, şi cum se face că începând din anul 1917 totul se suceşte şi se răsuceşte întruna.

Dar iată că au trecut anii si, se pare, totul tinde să arate că cele trei certitudini ale mele au fost toate greşite.

Câmpul literaturii s-a dovedit a nu fi chiar aşa de neroditor. Degeaba s-a încercat să se extirpe din el tot ceea ce-i dă vieţii hrană şi sevă, că viaţa tot a prins rădăcini. Se poate să nu recunoşti viaţa care pulsează în Tiorkin, în Tiorkinpe lumea cealaltă, în mujicii din Krutolucinsk ai lui Zalâghin? Cum să nu recunoşti viabilitatea cărţilor lui suksin, Mojaev, Tendriakov, Belov, Astafiev şi chiar Solouhin? şi ale cărţilor lui I. Maksimov şi I. Vladimov? şi I. Ka-zakov, ce scriitor mare şi talentat ar fi fost dacă nu s-ar fi eschivat de la rostirea adevărului capital! Nu enumăr toate numele pentru că nu încap toate aici. şi apoi mai sunt poeţii tineri şi curajoşi, în general, Uniunea Scriitorilor care o respinsese cândva pe tvetaeva, îl condamnase pe Zamiatin, îl persecutase pe Bulgakov, acceptase să fie lichidaţi Mandelstam, Pavel Vasiliev, Pilniak, Artiom Vesiolâi, îi exclusese pe Ahmatova şi Pasternak, această uniune compromisă îmi apărea mie, din fundul clandestinităţii mele, ca încarnare a So-domei şi Gomorei, a chioşcarilor şi cămătarilor care pârgăreau templul cu vechiturile lor: trebuia să le răstorni mesele şi cu biciul să-i scoţi pe treptele de-afară. Sunt uimit şi foarte fericit de greşeala mea.

Am greşit eu şi în a doua estimare, dar, de data aceasta, în sensul cel rău: numărul unor asemenea ingenioşi, al unor asemenea perseverenţi – al unor asemenea norocoşi!

— S-a dovedit a fi cu totul insuficient. Ca să facem noi o întreagă literatură nu era cu putinţă; mătura cekistă era acţionată de o mână mai inflexibilă decât îmi închipuiam eu. Câte spirite luminoase si, poate, câte genii chiar, au fost băgate, definitiv, integral şi ireversibil, în pământ. (Sau ele erau şi mai perseverente şi mai ingenioase decât noi? Si, încă mai scriu şi astăzi fără să sufle un cuvânt, fără să scoată capul pe fereastră, ştiind că încă n-a sunat ceasul libertăţii? Nu exclud această posibilitate. Căci dacă vreunul ar fi vorbit despre mine la secţia de proză cu vreun anişor mai devreme – cine 1-ar fi crezut?)

Varlam salamov a ieşit în lume cu foile lui în cea mai timpurie primăvară: s-a încrezut imediat în Congresul al XX-lea si, începând cu această epocă, şi-a lansat versurile pe încă nebătătoritele cărări ale samizdatului. Eu le-am citit în vara lui 1956 şi am tresărit: iată un frate! Dintre fraţii ascunşi despre care ştiam, fără umbră de îndoială, că există. Era un capăt de fir care m-a ajutat să mă deschid imediat către el, dar m-am dovedit mai rezervat decât el, şi apoi la data aceea aveam în mine atâtea lucruri nescrise încă, şi apoi şi sănătatea şi vârsta îmi permiteau să mai aştept – şi drept urmare, am tăcut continuând să scriu.

Am greşit eu şi în a treia estimare: mult mai devreme, încă din timpul vieţii noastre, am început să ieşim din abisul apelor întunecate. Mi-a fost dat să trăiesc îndeajuns ca să cunosc această fericire: să scot capul în lume şi să arunc primele pietricele în fruntea îngustă a lui Goliat. Fruntea rămânea intactă, pietricelele ricoşau, dar, căzând pe pământ, începeau să se transforme în iarba fiarelor. Erau întâmpinate cu entuziasm sau cu ură, nimeni nu trecea însă indiferent pe lângă ele.

Dar mai târziu, dimpotrivă, lucrurile au început să treneze, să se lungească precum o primăvară rece care nu se mai sfârşeşte. Istoria a început să-şi lanseze lasourile nenumărate ca să-i prindă şi să-i sugrume în fiecare buclă pe cât mai multi. şi astfel (cum era şi de aşteptat) involuţia a

fost aşa de mare încât acum nu mai aveam ce alege, de pus la cale nu mai aveam ce pune decât, cu ultimele forte, să aruncăm cu ultimele pietricele în fruntea asta incasabilă.

Da, da, desigur, e la mintea omului: nu găureşti cu o nuia de răchită nişte turnuri din beton armat. Dar mai ştii, turnurile astea or fi poate numai asa, nişte desene făcute pe o rogojină!

Timp de doisprezece ani, calm şi senin, am scris şi am tot scris. Numai în al treisprezecelea m-a trecut un fior. Era în vara anului 1960. De multele lucruri scrise şi lipsite de orice plasament, începuse să mi se facă silă; îmi pierdusem viteza de reacţie şi de mişcare, în subteranele literaturii începea să-mi lipsească aerul.

Avantajul major al scriitorului ilegalist tine de libertatea condeiului său: imaginaţia lui nu este bântuită nici de cenzori nici de redactori, în fată nu-i stă decât materialul lui, deasupra capului nu-i pluteşte decât adevărul. Dar situaţia lui comportă şi un neajuns permanent: lipsa de cititori si, mai ales, de cititori exigenţi înzestraţi cu sensibilitate literară. Căci pe cei câţiva cititori ai lui (eu aveam înjur de zece, cei mai multi dintre ei foşti deţinuţi, dar nici dintre aceştia n-a fost vreunul care să fi reuşit a-mi citi toate scrierile – să nu se uite că nu locuim în acelaşi oraş, că nimănui nu-i prisosesc zilele libere, nici banii pentru călătorii, nici camerele pentru primit oaspeţi), deci pe cei câţiva cititori ai lui, scriitorul ilegalist trebuie să-i aleagă după cu totul alte criterii: să fie siguri din punct de vedere politic şi să ştie să tacă. Aceste două calităţi rar se asociază cu un gust artistic rafinat. Astfel scriitorul ilegalist nu are parte de o critică artistică severă, la curent cu normele literare ale epocii. Or, se adevereşte că această critică, această sobră fixare topografică a unei scrieri în spaţiul estetic, este foarte necesară, că oricărui scriitor îi este indispensabilă fie şi o dată la cinci ani, sau măcar o dată la zece ani. Se adevereşte că întrebarea lui Puşkin: "Eşti mulţumit de ce ai scris, artist meticulos?" este

justificată, dar nu în întregime. Scriind zece şi doisprezece ani într-o izolare absolută, pierzi, pe neobservate, simţul măsurii, începi să fii prea îngăduitor cu tine însuti şi pur şi simplu să nu mai observi că tirada cutare este prea stridentă, că exclamaţia cutare este grandilocventă, că, negăsind o articulaţie mai justă, în pasajul cutare ai pus o platitudine.

Când, mai târziu, ieşind din subteran, m-am apucat să-mi perii, pentru lumea exterioară, scrierile, să le perii de ceea ce deocamdată compatrioţii mei n-ar fi înghiţit nicicum, am constatat cu uimire că ele n-au avut decât de câştigat din această atenuare a stridentelor şi că au dobândit un impact mai mare; şi am început să identific acele pasaje unde, fără să-mi dau seama mai înainte, îmi permisesem neglijente: în loc de o cărămidă ireproşabilă, rezistentă la foc, pusesem una ciocnită şi friabilă, încă de la primul contact cu mediul literar profesional, am simţit că trebuie să-mi recuperez unele întârzieri.

Din cauza totalei mele inexperienţe, eşecul cel mai mare 1-am avut cu piesele. Când am început să scriu piese în lagăr, apoi în deportare, nu aveam în minte decât spectacolele teatrale văzute de mine în Rostovul provincial al anilor '30 şi care încă de-atunci erau cu mult sub nivelul teatrului mondial. Convins că esenţialul, într-o creaţie, este adevărul şi experienta de viaţă, subapreciam faptul că formele sunt supuse îmbătrânirii, că gusturile secolului al XX-lea se modifică într-o măsură considerabilă şi că autorul nu poate neglija acest fenomen. Chiar şi azi, după ce am frecventat în anii '60 teatrele Moscovei (care nu mai sunt, vai, teatre ale artiştilor şi nici ale dramaturgilor, ci teatre ale regizorilor, practic creatorii unici ai spectacolului), îmi pare rău că am scris piese. * în 1960 n-aş fi putut să formulez şi să explic cu exactitate toate aceste lucruri, dar am simţit că mă anchilozez, că teancul deja masiv al scrierilor mele zace nefolosit – am început să simt că ceva îmi dă ghes să mă pun în mişcare. Pentru mine, care eram blocat din toate

părţile, nu putea fi vorba de mişcare. Atunci am început să-mi fac tot felul de gânduri: toată întreprinderea mea literară aşa de subtil concepută, silenţioasă şi invizibilă, ajunsese într-o fundătură.

Înainte de a muri, Tolstoi scrisese că, în general, sunt imorale demersurile pe care Ie face un scriitor pentru a se vedea publicat încă din timpul vieţii. Trebuie, spunea el, să munceşti numai pentru posteritate: aceasta, după moartea ta, dacă vrea să te publice, n-are decât s-o tacă.'Lăsând la o parte faptul că Tolstoi nu a ajuns la toate nobilele sale reflecţii decât după ce a făcut turul pasiunilor şi al păcatelor, trebuie să spunem că aici el n-a nimerit-o nici măcar pentru nişte epoci domoale, darmite pentru una grăbită ca a noastră. El are dreptate atunci când spune că goana după un nou succes de public este păgubitoare pentru talentul scriitoricesc. Dar paguba este şi mai mare atunci când, ani de zile, nu poţi avea cititori – cititori severi, ostili, entuziaşti – atunci când, prin talentul tău, nu poţi influenta câtuşi de putin societatea înconjurătoare, tineretul care

* Proza lui salamov, după părerea mea, a suferit şi ea în urma lungii claustrări în care a lucrat-o. Ea ar fi putut fi cu adevărat perfectă – cu aceeaşi sumă de materiale şi cu aceeaşi concepţie din partea autorului.

Creste. Acest mutism conferă puritate, dar comportă şi o anumită iresponsabilitate. Judecata lui Tolstoi este pripită.

Literatura tipărită în epoca aceea nu făcuse decât să mă amuze; de-acum începea să mă irite. Tocmai apăruseră memoriile lui Eh-renburg şi Paustovski; am trimis la diferite redacţii o critică severă pe care, bineînţeles, nimeni n-a acceptat-o, numele meu nefiind cunoscut nimănui. După forma lui, articolul meu părea să se ridice împotriva literaturii memorialistice în general, dar în realitate el exprima starea sufletească a unui om scandalizat de a-i vedea pe aceşti scriitori, care cunoscuseră această îndelungată epocă sumbră, străduindu-se în continuare să

gliseze lin, fără să ne spună ceva important, ci nişte fleacuri acolo, şi dându-ne pe la ochi cu unguent lenitiv ca să ne împiedice pentru mai multă vreme să vedem adevărul – dar de ce se tem atâta aceşti scriitori care s-au aranjat şi pe care nu-i ameninţa nimeni?

În toamna aceea, pitulat în vizuina mea şi tras la fată, am început să-mi bat capul cu întrebarea: oare n-aş putea eu totuşi să scriu ceva pe care să nu-1 pot publica, dar pe care măcar să-1 pot arăta oamenilor? Pe care măcar să nu trebuiască să-1 ascund? Astfel mi-a venit ideea să scriu Luminarea în vânt – piesă care se bazează pe un material de actualitate, dar de coloratură cosmopolită, piesă despre oricare societate prosperă a deceniului nostru, fie ea din Vest sau din Est.

Această piesă – cea mai nereuşită din câte am scris – mi-a dat mai multă bătaie de cap decât toate celelalte la un loc. Mai exact, am aflat pentru prima dată cât timp poţi să trudeşti asupra unei lucrări şi să nu-ţi reuşească, chiar dacă o rescrii de patru sau de cinci ori. şi am mai aflat că poţi să sacrifici scene întregi şi să pui în locul lor altele, şi de aerul de artificialitate tot să nu scapi. Multă muncă investisem în ea şi când să zic că am terminat, am constatat că nu era ceea ce trebuia. şi totuşi pornisem de la povestea adevărată a unei familii moscovite, nicăieri nu mă abătusem de la dicteul propriei mele conştiinţe, în text exprimasem numai ideile în care credeam şi chiar ideile mele favorite, refuzând de la primul act să fac pe placul cenzurii – şi totuşi, de ce nu mi-a reuşit? Oare numai pentru că m-am îndepărtat de realitatea rusă concretă (nicidecum pentru a mă camufla, şi nu numai pentru a da piesei un aspect "deschis", ci şi pentru a conferi expunerii o mai mare generalitate: lucrul acesta i se potriveşte mai bine Occidentului sătul decât nouă)

— şi fără solul rusesc trebuia să pierd şi limba rusă? Dar alţii scriu ce poftesc în această manieră fără chip şi fără limbă – şi le iese ceva; de ce trebuie ca eu.? Adică, nu poţi

să faci un pas şi jumătate în abstracţie, şi tot restul să-1 scrii concret.

O altă încercare am făcut-o în 1961, dar fără să-mi dau seama. Fără să stiu de ce, fără plan preconceput, am luat pur şi simplu s-854 şi 1-am redactilografiat/? Em "c/M-/, trecând peste pasajele şi judecăţile cele mai abrupte şi peste povestea lungă spusă de căpitanul de fregată Cezarului în legătură cu modul în care, în 1945, la Sevastopol, i-am păcălit pe americani cu simulacrul nostru de bunăstare. Am făcut asta, Dumnezeu ştie de ce, şi am pus lucrarea deoparte. Dar de data aceasta am pus-o în mod deschis, fără s-o ascund, încercam bucuria intensă a unei eliberări!

— Să nu-ţi mai bati capul cu căutarea unei ascunzători pentru o lucrare proaspăt terminată, s-o tii pur şi simplu în sertar-o fericire pe care scriitorii n-o apreciază la valoarea ei. Căci niciodată seara nu mă culcam înainte de a fi verificat dacă totul este ascuns cum trebuie şi înainte de a-mi fi stabilit conduita de urmat în eventualitatea c-ar fi venit să-mi bată la uşă în noaptea aceea.

Mă săturasem până în gât de conspiraţie, căci îmi dădea bătăi de cap mai dihai decât munca de redactare. Dar nu mă aşteptam la nici o detensionare din nici o parte şi radioul occidental, pe care-1 ascultam totdeauna chiar în ciuda bruiajului, nu ştia nimic despre alunecările şi faliile geologice care se produceau la adâncime şi care în curând aveau să fie resimţite la suprafaţă. Nimeni nu ştia nimic, eu nu mă aşteptam la nimic îmbucurător şi m-am angajat la o nouă finisare şi la o retranscriere a Cercului. După incolorul Congres al XXI-lea, care îngropase pe tăcute minunatele perspective deschise de al XX-lea, era imposibil să prevezi acel atac subit, zgomotos şi furios pe care Hruşciov urma să-1 declanşeze contra lui Stalin la Congresul al XXII-lea! şi a-1 explica era pentru noi, nişte provinciali neinformaţi, o absolută imposibilitate.

Dar atacul s-a produs nu în secret, ca la Congresul al XX-lea, ci pe fată! Din câte-mi aminteam, de mult nu mai citisem nişte lucruri aşa de interesante ca discursurile ţinute la Congresul al XXII-lea! În cămăruţa acestei case din lemn putrezit, unde un băţ de chibrit aruncat la întâmplare putea să prefacă în cenuşă toate manuscrisele mele din toţi aceşti ani, eu citeam şi reciteam aceste discursuri – şi zidurile dosnicului meu univers începeau să se clatine ca la teatru perdelele culiselor, şi în clătinarea lor liberă se lărgeau şi mă făceau şi pe mine să mă clatin şi să mă frământ: nu venise oare mult aşteptatul moment teribil şi radios, clipa în care trebuia să-mi arăt scă-fârlia la suprafaţa apei?

Nu aveam dreptul să greşesc! Nu trebuia să mă arăt înainte de vreme. Dar a rata clipa unică – nici asta nu trebuia!

Si apoi intervenise la Congresul al XXII-lea şi Tvardovski, cu o bună cuvântare în care strecurase discret ideea că de multă vreme ar exista posibilitatea de a se da dovadă de mai multă îndrăzneală şi libertate în ceea ce se publică, posibilitate pe care însă "noi n-o folosim". Asta revenea la a spune pur şi simplu că Novâi mir nu publica texte ceva mai îndrăzneţe şi mai incisive, desi ar fi putut s-o facă.

În ochii mei, Tvardovski din perioada tării Muravia nu se detaşa câtuşi de putin din plutonul poeţilor angajaţi în serviciul de tă-mâiere a minciunii, în timpul deportării mele, îi parcursesem cele două volume de versuri publicate în 1954, dar nu găsisem în ele nimic remarcabil. Dar, încă de pe când eram pe front, îl reţinusem pe Vasili Tiorkin ca pe o reuşită excepţională: cu mult înainte de apariţia primelor cărţi veridice despre război (de la Tranşeele lui Nekrasov încoace reuşitele nu sunt chiar aşa de multe, poate vreo jumătate de duzină), în şuvoiul larmei agitatorice care însoţea canonadele noastre de pe pământ şi din aer, Tvardovski izbutise să scrie un poem mai tare decât bronzul, un poem curajos şi nepoluat – servit de acest rar

simt al măsurii şi poate şi de această destul de des întâlnită delicateţe ţărănească. (Această delicateţe pe care ţăranul, în ciuda necazurilor lui cotidiene, o păstrează sub coaja noduroasă a inculturii continuă să mă uimească.) Neavând libertatea să spună întregul adevăr despre război, Tvardovski s-a oprit, totuşi, la un milimetru de hotarul minciunilor, netrecând nicăieri peste acest ultim milimetru, nicăieri!

— De aici s-a şi născut miracolul. Aceasta nu este numai părerea mea personală, eu am auzit-o clar exprimată, încă în vremea războiului, de către ostaşii bateriei mele. În cadrul serviciului nostru de reperaj acustic, ei aveau destul timp, chiar în condiţii de luptă, să tragă cu urechea la vreo lectură (noaptea, la aparatele posturilor de ascultare; de la postul central se citea câte ceva). Ei bine, din bogata ofertă ce li se făcea, alegerea şi preferinţa lor se opreau, evident, asupra lui Război şi pace şi Tiorkin.

Dar apoi, şi deţinut în lagăre, şi deportat, şi diriginte la scoală, şi scriitor clandestin, n-am mai avut, din lipsă de timp liber, posibilitatea să citesc nici Casa de la drum, nici altceva. (Numai pe Tiorkinpe lumea cealaltă îl citisem încă din 1956, în rest preferinţa şi atenţia mea se orientau mereu spre samizdat.) Nici nu ştiam că în Pravda apăruse un capitol din Mai departe decât depărtarea şi că poemul obţinuse în anul acela premiul Lenin. Poemul 1-am citit în ansamblul lui mult mai târziu, dar capitolul "Asa a fost" 1-am citit atunci când mi 1-a scos în cale Novâi mir.

Pentru vremea aceea, în atmosfera de laşitate generală, acest poem trecea drept act de curaj: noaptea-muncă a mătuşichii Daria

— "ura! Dreptatea va avea o dată-n plus de partea lui." şi chiar "Moscova cu-nalte blocuri un straniu pavilion părea". şi în acel moment am simţit primul imbold: ce-ar fi să-i arăt lui Tvardovski ceva scris de mine? De ce să nu fac pasul acesta?

Dar frunzărind şi cântărind mereu acelaşi capitol, am dat peste "părintele cel groaznic" şi peste "echitatea" lui vecină cu inechitatea lui şi pentru afirmaţia că-i suntem "pentru victorie datori" şi că Stalin e rudă bună cu otelul care ne ajută-n luptă.

Şi-n cartea-ne de aur pur. Nu-i virgulă, nu-i rând, vă jur. Onoarea noastră s-o păteze. Da, toate câte-au fost – Au fost!

Zău că e prea catifelat: lagărele, patruzeci de ani de ruşine, nu au pătat onoarea? Zău că socoteala e prea expeditivă: "ce-a fost, a fost", "aici n-ai ce s-aduni, nici ce să scazi". Păi, aşa se poate vorbi şi despre toate speciile de fascism. Atunci la ce bun Niirnberg-ul?

— Ce-a fost a fost.? Filosofie a neputinţei, filosofie care refuză să se pronunţe asupra istoriei. * Poetul pipăia cu piciorul marginea cărării pavate, dar ideea de a se abate de la ea îl înspăimânta.

* Lidia Ciukovskaia în însemnări despre Anna Ahmatova îşi aminteşte cum aceasta, cu cinci ani mai devreme, era furioasă pe Tvardovski pentru capitolul "Prietenul din copilărie", publicat atunci: O minciună nouă în locul celei vechi tara? Ea n-are nici un rol aici! Poporul? Aici nu e nici un popor! şi poetul ca şi deţinutul şi nici eu nu ştiam ce să fac: să mă smulg din mlaştina şi să-mi întind braţele spre el: hai!

— O să vină sau o să se îndărătnicească?

Nici despre Novâi mir nu aveam o imagine clară: judecind după cele cu care-şi umplea majoritatea paginilor, puţine lucruri, găseam eu, o deosebeau de celelalte reviste. Acele contraste pe care revistele sovietice le percepeau ca existând între ele erau pentru mine insignifiante, mai ales într-o perspectivă sau retrospectivă istorică îndelungată. Toate aceste reviste se foloseau de una şi aceeaşi terminologie de bază, de una şi aceeaşi placă, de unul şi acelaşi des-cântec, şi din toate acestea eu nu eram capabil să înghit nici măcar cât ar fi încăput într-o linguriţă de ceai.

Dar ceva însemna acest vuiet subteran al vulcanului care erupsese la congresul al XXII-lea! În sfârşit, m-am hotărât. S-854, pe care-1 "uşurasem" fără să stiu în ce scop şi sub ce inspiraţie, pica la tanc. M-am decis să-1 predau la Novâi mir. (Dacă nu s-ar fi întâm-plat asta, ar fi putut să se întâmple altceva, altceva mai rău: fotocopia manuscrisului din lagăr as fi trimis-o peste graniţă, sub pseudonimul Stepan Hlânov, aşa cum era deja pregătită. Eu nu ştiam că, şi de va fi publicată şi băgată în seamă în Occident, varianta cea mai reuşită n-ar putea să aibă nici a suta parte din influenta pe care ar trebui s-o aibă. Dar de un an bătut pe muchie greata pe care mi-o producea această situaţie fără ieşire mă împingea să forţez cumva nota.)

Eu personal nu m-am dus la Novâi mir: neaşteptându-mă la nici un succes, picioarele mele, la rândul lor, nu se simţeau atrase în-tr-acolo, asta-i totul. Aveam patruzeci şi trei de ani, mă lovisem cu capul de destui pereţi pe lumea asta, ca să mă mai duc la redacţie ca un tânăr debutant. Prietenul meu de închisoare Lev Kopelev s-a angajat să transmită manuscrisul. Desi avea şase coli de autor, manuscrisul era cum nu se poate mai subţire, gândiţi-vă şi dumneavoastră: coală scrisă pe ambele fete, fără margini lăsate nefolosite şi cu rândurile înghesuite unele în altele.

Trecuse pe acolo. Mâncase pâinea aceea.

Si deţinutul.

Pe-acelasi bilet cu mine, Era invitat la Kremlin.

Da: pentru 1956 era comoda scăricică a minciunii.

L-am dat – şi unde n-am început să mă frământ, nu ca un tânăr autor ahtiat după glorie, ci ca un vechi şi înrăit client al lagărelor, care avusese imprudenta să-şi trădeze pista.

Era începutul lui noiembrie 1961. (într-o notă întâmplătoare din luna aceea, citesc următoarele: "Senzaţia că mă aflu într-un scrân-ciob care m-aruncă în slava cerului: mi-e frică, mi se taie răsuflarea – şi totuşi e bine.") Nu ştiam pe unde s-o iau ca să ajung la hotel în Moscova, dar, o dată ajuns acolo şi avantajat de faptul că, în ajunul

sărbătorilor, multi părăsiseră oraşul, am putut obţine un pat. Aici am trăit zile marcate de ultime ezitări – încă mai puteam opri totul, încă mai puteam recupera totul. (Am rămas însă nu pentru a mai sta în cumpănă, ci ca să citesc Pentru cine bat clopotele, text difo-zat de samizdat şi împrumutat mie pentru trei zile. Nu citisem până arunci nici un rând de Hemingway.)

Hotelul s-a nimerit să fie la Ostankino, exact lângă acel semi-nar-saraskă1, unde se desfăşoară acţiunea Cercului meu şi unde, de la prima mea experientă de viaţa concentraţionara, m-am apucat serios de scris în 1948. În alternantă cu Hemingway, ieşeam să hoinăresc pe lângă gardul saraskăi mele. Gardul era tot acolo, în-cercuind în acelaşi perimetru acelaşi spatiu strimt în care odinioară erau înghesuiţi atâţia oameni eminenţi şi în care dădeau în clocot discuţiile şi proiectele noastre.

Mă aflam acum, rătăcitor, la vreo zece metri de acea căsuţă episcopală asemănătoare cu o arcă şi de acei tei, tei seculari, pe sub care, trei ani de zile, păşisem un-doi-trei şi un-doi-trei şi iar un-doi-trei dimineaţa, la prânz şi seara, visând la o îndepărtată şi luminoasă libertate, într-un viitor cu totul altul, luminos într-o tară a luminii.

Si iată-mă că acum, pe o zi posomorită şi umedă, înotând prin zloata de noiembrie, mergeam pe partea astălaltă a cărării pe care odinioară numai santinelele, la schimbarea gărzii, o străbăteau de la un foişor la altul, şi mă întrebam: dar ce-am făcut? Căci, vedeţi bine, sunt din nou în mâinile lor.

Cum am putut eu, fără nici o constrângere exterioară, să mă duc singur şi să mă denunţ?

1 saraska: în argoul deţinuţilor, închisoare de tip special în care regimul stalinist exploata în scopuri proprii cercetările savanţilor şi tehnicienilor deţinuţi aici. Soljeniţân evocă aici saraska de la Mavrino din Primul Cerc. (N. t.)

Am trăit apoi ca vai de lume o lună întreagă la Riazan: undeva, la această oră, invizibil, destinul meu se mişca si, după convingerea mea tot mai fermă, se mişcă spre mai rău. Unui deţinut inveterat, unui fiu al Gulagului, îi este aproape inaccesibilă credinţa în mai bine. şi dezobisnuindu-se, de-a lungul anilor de lagăr, de a mai lua vreo hotărâre pe cont propriu (pentru tot ce este important eşti lăsat aproape întotdeauna la discreţia destinului), noi chiar ne obişnuim cu ideea că este mai putin periculos să nu hotărăşti nimic.

— Să nu întreprinzi nimic: trăieşti şi mulţumeşte-te cu simplul fapt de a trăi!

Dar eu tocmai încălcasem această lege a lagărelor şi acum era de groază. şi continuam şi lucrul la noua redactare a Cercului; toate textele, inclusiv cele din lagăr, erau la mine în apartament, iar această aventură cu Novâi mir mi se părea o imprudentă cu atât mai funestă.

Oricum ar răsuna tobele congresului al XXII-lea, orice monument s-ar promite a se ridica în memoria deţinuţilor dispăruţi (de altfel – numai în memoria comunişti lor, nici până în ziua de azi nu s-a ridicat), a crede că a sosit deja vremea rostirii adevărului, haida de, asta nu se poate; cu siguranţă, capetele noastre, inimile şi limbile prea şi-au pierdut obiceiul de a mai crede în aşa ceva! Noi am renunţat de a mai spune vreodată adevărul şi de a-1 mai auzi.

Totuşi, la 9 decembrie mi-a sosit o telegramă de la L. Kopelev: "Aleksandr Trifonovici este entuziasmat de articol" ("articol" era numele de cod pe care-1 convenisem pentru povestire, un articol putea să se refere şi la metodica predării matematicii). Ca o pasăre care din zbor se izbeşte de geam – aşa a sosit acea telegramă. şi a luat sfârşit imobilitatea de atâţia ani. După încă o zi (chiar de ziua naşterii mele) a sosit o telegramă şi de la Tvardovski în persoană: mă convoca la redacţie, în ziua următoare am plecat la Moscova si, traversând piaţa Strastnaia spre Novâi

mir, am zăbovit superstiţios lângă statuia lui Puşkin – în parte ca să-1 rog să mă sprijine, în parte ca să-1 asigur că-mi stiu drumul, că nu voi greşi. A fost ca un fel de rugăciune.

Împreună cu Kopelev, am urcat larga scară boierească a lui Novâi mir-într-un film, această scară ar fi foarte potrivită pentru o scenă de bal. Era la amiază, Tvardovski încă nu era acolo, dar şi redacţia abia ce se adunase, la ora asta începea programul. Am început să fac cunoştinţă cu cei de la secţia proză. Anna Samoilovna Berzer, redactor la această secţie, era aceea care făcuse cel mai mult pentru ca povestirea mea să ajungă în mâinile lui Tvardovski.

Iată cum s-au petrecut lucrurile (numai că mie nu în acel an mi s-a povestit cum a fost). Manuscrisul meu, ţinut atâta timp în rezervă şi camuflat, zăcuse o săptămână întreagă pe biroul Annei Berzer, zăcuse neprotejat, nici măcar pus între nişte coperte, lăsat la înde-mâna primului turnător sau răufăcător care ar fi trecut pe-acolo. Anna Samoilovna nu fusese prevenită asupra cazului pe care-1 reprezenta această scriere. La un moment dat ea s-a apucat să-şi debaraseze biroul, a citit câteva fraze şi şi-a dat seama că textul cu pricina nu poate fi ţinut în condiţiile acestea şi că de citit trebuie citit altundeva. L-a luat acasă şi 1-a citit chiar în seara aceea. A rămas cu gura căscată. Şi-a confruntat impresia cu cea a Kaleriei Ozerova, prietena ei, redactor la secţia de critică literară. Cele două impresii concordau. Cunoscând bine atmosfera de la Novâi mir, A. S. şi-a dat seama că, în cadrul comitetului de redacţie, fiecare, conform concepţiei sale despre binele revistei, cu siguranţă, va căuta să intercepteze manuscrisul, să-1 dea uitării, să-1 facă pierdut, să nu-1 lase să ajungă până la Tvardovski. Ea trebuia deci ca printr-o stratagemă să-i scurtcircuiteze pe toţi si, pe deasupra mocirlei de precauţie şi laşitate, să trimită manuscrisul chiar lui Tvardovski, menit a fi acum primul care deschide acest dosar. Dar atenţie! Acest manuscris cu aspectul lui jalnic şi mototolit o să-1 facă pe

sef să-şi întoarcă fata de la el. A. S. i-a dat la redactilografiere pe cheltuiala redacţiei. Asta a luat ceva timp. S-a mai consumat timp şi astep-tându-1 pe Tvardovski să-şi revină dintr-unul dintre obişnuitele lui accese de ebrietate (beţii nefericite, dar poate şi salvatoare, după cum aveam să înţeleg cu timpul). Dar dificultatea majoră pentru A. S. era de a şti cum să-i manevreze pe membrii redacţiei pentru a răzbi la Tvardovski, care n-o primea decât foarte rar si, pe nedrept, o antipatiza, cine ştie, poate că-i subaprecia gustul artistic, dragostea de muncă şi devotamentul total fată de interesele revistei. Dar, cunoscând bine caracterul şi slăbiciunile tuturor superiorilor, ea 1-a abordat pe primul dintre aceştia, pe E. N. Gherasimov, seful secţiei proză, om căruia în trecut destinul îi produsese destule şocuri: "Avem un material despre lagăre. Vrei să-1 citeşti?" Gherasimov a trimis-o la plimbare: "Nu mă mai bate la cap cu lagărele astea." Cu aceeaşi problemă 1-a abordat şi pe locţiitorul al doilea al redac-torului-sef, A. Kondratovici – un omuleţ care avea mereu aerul că-şi ciuleşte urechile, obsedat şi înspăimântat de cenzură. Kondratovici a răspuns că despre lagăre ştie deja totul şi că nu are nevoie de nimic, în plus, şi-aşa nu poate fi publicat. Atunci A. Berzer a pus manuscrisul în fata secretarului responsabil B. Zaks, pe care 1-a întrebat insidios: "Uitaţi-vă un pic; vreţi să-1 citiţi?" întrebare mai dibace ca aceasta nici că s-ar fi putut pune. De multi ani de zile B. G. Zaks, gentleman rece şi posomorit, nu mai avea nici o poftă de literatură artistică, nu voia ca aceasta să-i strice ultima parte a vieţii, zilele însorite petrecute la Koktebel în octombrie al fiecărui an, cele mai bune concerte de iarnă la Moscova. El a citit primul paragraf al povestirii mele, 1-a pus deoparte fără să spună un cuvânt şi a plecat. (Căci şi aşa nu-1 putea publica.)

De-acum, A. Berzer avea tot dreptul să se adreseze şi lui Tvardovski.

— Căci toţi ceilalţi ridicaseră din umeri! A aşteptat să se ivească ocazia – ce-i drept, în prezenta lui Kondratovici, căci n-a reuşit să stea de vorbă cu seful între patru ochi – ca să-i spună că există două manuscrise mai aparte care neapărat trebuie să fie citite de redactorul-şef: Sofia Petrovna de Lidia Ciukovskaia şi apoi ceva cu "un lagăr văzut de un mujic, o chestie foarte populară". şi de data aceasta nici că s-ar fi putut ca prin câteva cuvinte să se atingă exact partea unde era coarda sensibilă a lui Tvardovski! Răspunsul lui a venit imediat: asta daţi-mi-o. * Dar Kondratovici s-a dezmeticit şi a sărit ca ars: "Lăsaţi-o la mine până mâine, o citesc eu mai întâi!"

* şi Sofia Petrovna a trebuit să mai aştepte câţiva ani: până la împlinirea vârstei de un sfert de secol şi până la publicarea ei în străinătate. Faptul că una şi aceeaşi revistă n-ar îndrăzni să publice o a doua povestire pe tema concentrationară, acest fapt, foarte curent la noi, este de neînţeles pentru Occident. Publicarea unei asemenea povestiri ar constitui o linie.

El nu putea să scape ocazia de a-i servi de filtru protector redac-torului-sef.

Kondratovici a luat asupra lui această treabă si, de la primele rânduri, a înţeles că anonimul autor (nu semnasem textul, în credinţa că poate astfel frânez cursul ostil al evenimentelor), că acest obscur autor al povestirii despre lagăre n-are nici cea mai mică idee despre aşezarea elementelor principale ale unei propoziţii şi mai foloseşte şi nişte cuvinte barbare. A trebuit să ia creionul şi să bifeze pagina întâi, a doua, a cincea, a opta, punând subiectele, predicatele şi atributele la locurile lor. Dar povestirea s-a dovedit plină de agramatisme de la un capăt la altul si, de la o anumită pagină, Kondratovici s-a lăsat păgubaş. Ce părere îşi făcuse el spre dimineaţă, nu stiu, dar cred că nu era o problemă să şi-o modifice într-un sens sau altul. Tvardovski însă, fără să-i ceară părerea, s-a apucat să citească el însuşi manuscrisul.

Familiarizându-mă apoi cu viaţa redacţiei, m-am convins că Ivan Denisovici n-ar fi văzut lumina tiparului dacă A. Berzer n-ar fi fost aşa de răzbătătoare şi nu 1-ar fi agăţat pe Tvardovski strecurându-i că "e o chestie văzută de un mujic". Denisovici al meu n-ar fi primit el în veci lumină verde de la cele trei gorile ale sefului: De-mentiev, Zaks şi Kondratovici.

N-am să spun că aveam cine ştie ce plan precis, dar un lucra îl intuiam, îl presimţeam cu claritate: mujicul ăsta de Ivan Denisovici nu putea să-i lase indiferenţi nici pe mujicul superior care era Alek-sandr Tvardovski, nici pe mujicul suprem, Nikita Hruşciov. aşa s-a şi întâmplat: la urma urmei, nici poezia, nici chiar politica n-au fost acelea care au hotărât soarta povestirii mele, ci tocmai această substanţă funciarmente ţărănească, atât de batjocorită, asuprită, ponegrită la noi începând de la Marea Cotitură, şi chiar şi mai dinainte.

După cum avea să povestească mai târziu el însuşi, Tvardovski, în seara aceea, s-a aşezat în pat şi a luat manuscrisul. Dar, după două-trei pagini, şi-a zis că aşa ceva nu se citeşte culcat. S-a ridicat, s-a îmbrăcat. Ai casei dormeau deja, dar el, toată noaptea, cu pauze la bucătărie pentru ceai, a citit povestirea, o dată, apoi şi a doua oară (n-a mai citit niciodată a doua oară ceea ce am scris eu ulterior, si, în general, nu reciteşte niciodată nimic, nici după concesii făcute de autori). aşa a trecut noaptea, apoi au venit ceasurile, pentru ţărani, matinale, dar încă nocturne pentru oamenii de litere, şi trebuia să mai aşteptăm. Tvardovski nu s-a culcat defel.

L-a sunat pe Kondratovici şi i-a dat ordin să afle de la Berzer: cine este autorul şi unde se găseşte. Acesta este modul în care s-a ajuns din verigă în verigă la Kopelev. Acum, Tvardovski telefona la acesta. Un lucru i-a plăcut îndeosebi: aici nu era mistificarea vreunui condei renumit (de altfel, el era convins de aceasta) şi autorul nu era om de litere şi nu era din Moscova.

Pentru Tvardovski începeau zilele fericite ale descoperirii: dădu imediat o raită cu manuscrisul pe la prietenii săi, cerându-i fiecăruia să pună la bătaie câte o sticlă în cinstea apariţiei unui nou scriitor. Trebuie să-1 cunoşti pe Tvardovski: el este un adevărat editor prin aceea că, spre deosebire de alţii, la el plăcerea de a descoperi noi talente merge până la febrilitatea, până la pasiunea căutătorului de aur.

El îşi asalta prietenii, dar iată ce era straniu în legătură cu viaţa lui: la cincizeci şi unu de ani, poet celebru, redactor-şef al celei mai bune reviste, figură importantă a Uniunii Scriitorilor, figură de mare calibru şi printre comunişti, Tvardovski nu avea decât prieteni de slabă calitate: locţiitorul său numărul unu (geniul său rău) De-mentiev; apoi tovarăşul său de pahar, inexpresivul LA. Sat, scutier postum şi cumnat al măscăriciului Lunacearski; plus M. A. Lifsit, un marxist dogmatic fosilizat. Se spune că a avut perioade de prietenie cu Viktor Nekrasov, cu Em. Kazakievici şi cu alţii, dar apoi prietenia aceasta a avut soarta carului care a nimerit prin hârtoape: s-a împotmolit, a ajuns cu rotile-n sus. Adică, şi prin mediul în care se mişca şi prin însuşi felul lui de a fi, Tvardovski era condamnat la singurătate. Din cauza anvergurii sale. şi a caracterului său. şi din cauza obârşiei sale ţărăneşti. şi din cauza vieţii de membru al protipendadei sovietice, viaţa nefirească pentru un poet.

În timp ce se goleau aceste sticle şi se cerea să se aducă, pentru a fi privit ca o minune, manuscrisul original în care literele se înghesuiau ca oile mânate la strungă şi în care nu era nici pic de spatiu liber pentru intervenţiile creionului redacţional, la revistă, după uzanţele de rigoare în cazurile importante, se întocmeau referate cu privire la manuscris. Iată ce scria Kondratovici: ". Noi, probabil, n-o să-1 putem publica. Ar trebui înainte de toate să i se sugereze autorului să introducă motivul deţinuţilor care aşteaptă ca suferinţele lor să ia sfârşit. Ar trebui periată putin limba." De-mentiev:

"Unghiul de vedere al autorului: în lagăr este îngrozitor şi la fel şi în afara lagărului. Manuscrisul constituie un caz complicat: a nu-1 publica înseamnă a te teme de adevăr. A-1 publica este im -posibil, el nu arată totuşi decât o latură a vieţii." (Cititorul să nu tragă de aici concluzia că Dementiev se frământa cu adevărat între a publica şi a nu publica. El ştia prea bine: a publica aşa ceva era şi imposibil şi periculos, şi n-o să facă nimeni treaba asta, dar, având în vedere că patronul său era aşa de cucerit şi entuziasmat de cazul respectiv, nu se putea da un verdict prea aspru.)

Dar ca să aflu şi să pricep toate acestea mi-a trebuit mai mult de un an. şi la această primă vizită, Kondratovici, străduindu-se să facă pe importantul (de altfel, lipsa lui de substanţa spirituală, lipsa lui de personalitate îmi apăruseră de la prima vedere), m-a întrebat foarte semnificativ ca pe un modest autor peste care a dat norocul:

— Mai aveţi şi altceva?

Întrebare simplă! Întrebare firească – ei trebuiau să-şi facă o idee despre măsura în care reuşita mea era sau nu rezultatul în-tâmplării. Dar tocmai ăsta era marele meu secret, în cinci ani de lagăr cheltuisem resurse de ingeniozitate ca să-i păcălesc pe cei ce mă percheziţionau, în opt ani, petrecuţi în deportare şi în libertate, inventasem ascunzători. Dar nu făcusem toate acestea pentru ca să susţin acum o conversaţie de salon, drept pentru care i-am luat vorba din gură lui Kondratovici:

— Pentru această primă luare de contact, as prefera să nu începem cu această întrebare.

Sosind Tvardovski, am fost invitat în marea sală de redacţie (la data aceea, cei de la Novâi mir aveau la dispoziţie un spatiu destul de îngust; un colt al sălii era considerat a fi cabinetul lui Tvardovski). Nu-1 cunoşteam decât după nişte proaste fotografii de ziar si, având în vedere slabele mele calităţi de fizionomist, as fi putut să nu-mi dau seama că era el. Era mare, masiv în toate sensurile, dar iată răsărind şi un al doilea, tot mare şi tot masiv în

toate sensurile, simpatic – nimic de zis, şi care cu greu îşi ascundea bonomia. Acest al doilea personaj s-a întâmplat să fie Dementiev. Tvardovski însă, potrivit momentului, a afişat o atitudine demn-protocolară; şi totuşi, chiar prin această mască nu putea să nu străbată şi să mă frapeze din prima clipă expresia copilăroasă a fetei lui – această sinceritate de copil neasigurat contra răului, de copil căruia, se pare, nici lunga zăbovire prin sferele înalte nici turta dulce oferită de ocupantul tronului nu i-au pervertit sufletul câtuşi de putin.

Nu va veni vremea potrivită nu-i chip să ne deschidem sufletul unii altora. Dar va veni o zi – şi deodată, precum cei Treizeci şi Trei de viteji, vom ţâşni cu toţii din adâncurile mării – şi astfel va reînvia marea noastră literatură, pe care noi am îmbrâncit-o în abis.

Si mai exista o a treia certitudine: a spune că noi, cohortă de căşti scânteietoare, ne vom ridica din mare, nu înseamnă decât a recurge la un simbol postum. Nu despre noi înşine, nu despre trupurile noastre – noi vom fi murit până atunci – ci numai despre cărţile noastre va fi vorba, despre cărţile păstrate prin fidelitatea şi ingeniozitatea prietenilor noştri. Eu tot nu credeam că literatura poate să iniţieze şi să provoace răsturnarea unei societăţi (totuşi, nu aceasta ne demonstrase istoria Rusiei?!). Gândeam că societatea va avea, din alte cauze, un soc şi chiar se va înnoi, că atunci va apărea o falie, o breşă a libertăţii, şi îndată literatura noastră din subteran va intra în acţiune pentru a exprima minţilor dezorientate şi tulburate de ce a fost fatal ca totul să se întâmple aşa cum s-a întâmplat, şi cum se face că începând din anul 1917 totul se suceşte şi se răsuceşte întruna.

Dar iată că au trecut anii si, se pare, totul tinde să arate că cele trei certitudini ale mele au fost toate greşite.

Câmpul literaturii s-a dovedit a nu fi chiar aşa de neroditor. Degeaba s-a încercat să se extirpe din el tot ceea ce-i dă vieţii hrană şi sevă, că viaţa tot a prins rădăcini. Se poate să nu recunoşti viaţa care pulsează în Tiorkin, în

Tiorkinpe lumea cealaltă, în mujicii din Krutolucinsk ai lui Zalâghin? Cum să nu recunoşti viabilitatea cărţilor lui suksin, Mojaev, Tendriakov, Belov, Astafiev şi chiar Solouhin? şi ale cărţilor lui L Maksimov şi I. Vladimov? şi I. Ka-zakov, ce scriitor mare şi talentat ar fi fost dacă nu s-ar fi eschivat de la rostirea adevărului capital! Nu enumăr toate numele pentru că nu încap toate aici. şi apoi mai sunt poeţii tineri şi curajoşi. In general, Uniunea Scriitorilor care o respinsese cândva pe tvetaeva, îl condamnase pe Zamiatin, îl persecutase pe Bulgakov, acceptase să fie lichidaţi Mandelstam, Pavel Vasiliev, Pilniak, Artiom Vesiolâi, îi exclusese pe Ahmatova şi Pasternak, această uniune compromisă îmi apărea mie, din rundul clandestinităţii mele, ca încarnare a So-domei şi Gomorei, a chioşcarilor şi cămătarilor care pârgăreau templul cu vechiturile lor: trebuia să le răstorni mesele şi cu biciul să-i scoţi pe treptele de-afară. Sunt uimit şi foarte fericit de greşeala mea.

Am greşit eu şi în a doua estimare, dar, de data aceasta, în sensul cel rău: numărul unor asemenea ingenioşi, al unor asemenea perseverenţi – al unor asemenea norocoşi!

— S-a dovedit a fi cu totul insuficient. Ca să facem noi o întreagă literatură nu era cu putinţă; mătura cekistă era acţionată de o mână mai inflexibilă decât îmi închipuiam eu. Câte spirite luminoase si, poate, câte genii chiar, au fost băgate, definitiv, integral şi ireversibil, în pământ. (Sau ele erau şi mai perseverente şi mai ingenioase decât noi? Si, încă mai scriu şi astăzi fără să sufle un cuvânt, fără să scoată capul pe fereastră, ştiind că încă n-a sunat ceasul libertăţii? Nu exclud această posibilitate. Căci dacă vreunul ar fi vorbit despre mine la secţia de proză cu vreun anişor mai devreme – cine 1-ar fi crezut?)

Varlam salamov a ieşit în lume cu foile lui în cea mai timpurie primăvară: s-a încrezut imediat în Congresul al XX-lea si, începând cu această epocă, şi-a lansat versurile pe încă nebătătoritele cărări ale samizdatului. Eu le-am citit

în vara lui 1956 şi am tresărit: iată un frate! Dintre fraţii ascunşi despre care ştiam, fără umbră de îndoială, că există. Era un capăt de fir care m-a ajutat să mă deschid imediat către el, dar m-am dovedit mai rezervat decât el, şi apoi la data aceea aveam în mine atâtea lucruri nescrise încă, şi apoi şi sănătatea şi vârsta îmi permiteau să mai aştept – şi drept urmare, am tăcut continuând să scriu.

Am greşit eu şi în a treia estimare: mult mai devreme, încă din timpul vieţii noastre, am început să ieşim din abisul apelor întunecate. Mi-a fost dat să trăiesc îndeajuns ca să cunosc această fericire: să scot capul în lume şi să arunc primele pietricele în fruntea îngustă a lui Goliat. Fruntea rămânea intactă, pietricelele ricoşau, dar, căzând pe pământ, începeau să se transforme în iarba fiarelor. Erau întâmpinate cu entuziasm sau cu ură, nimeni nu trecea însă indiferent pe lângă ele.

Dar mai târziu, dimpotrivă, lucrurile au început să treneze, să se lungească precum o primăvară rece care nu se mai sfârşeşte. Istoria a început să-şi lanseze lasourile nenumărate ca să-i prindă şi să-i sugrume în fiecare buclă pe cât mai multi. şi astfel (cum era şi de aşteptat) involuţia a fost aşa de mare încât acum nu mai aveam ce alege, de pus la cale nu mai aveam ce pune decât, cu ultimele forte, să aruncăm cu ultimele pietricele în fruntea asta incasabilă.

Da, da, desigur, e la mintea omului: nu găureşti cu o nuia de răchită nişte turnuri din beton armat. Dar mai ştii, turnurile astea or fi poate numai asa, nişte desene făcute pe o rogojină!

Timp de doisprezece ani, calm şi senin, am scris şi am tot scris. Numai în al treisprezecelea m-a trecut un fior. Era în vara anului 1960. De multele lucruri scrise şi lipsite de orice plasament, începuse să mi se facă silă; îmi pierdusem viteza de reacţie şi de mişcare, în subteranele literaturii începea să-mi lipsească aerul.

Avantajul major al scriitorului ilegalist tine de libertatea condeiului său: imaginaţia lui nu este bântuită nici de

cenzori nici de redactori, în fată nu-i stă decât materialul lui, deasupra capului nu-i pluteşte decât adevărul. Dar situaţia lui comportă şi un neajuns permanent: lipsa de cititori si, mai ales, de cititori exigenţi înzestraţi cu sensibilitate literară. Căci pe cei câţiva cititori ai lui (eu aveam înjur de zece, cei mai multi dintre ei foşti deţinuţi, dar nici dintre aceştia n-a fost vreunul care să fi reuşit a-mi citi toate scrierile – să nu se uite că nu locuim în acelaşi oraş, că nimănui nu-i prisosesc zilele libere, nici banii pentru călătorii, nici camerele pentru primit oaspeţi), deci pe cei câţiva cititori ai lui, scriitorul ilegalist trebuie să-i aleagă după cu totul alte criterii: să fie siguri din punct de vedere politic şi să ştie să tacă. Aceste două calităţi rar se asociază cu un gust artistic rafinat. Astfel scriitorul ilegalist nu are parte de o critică artistică severă, la curent cu normele literare ale epocii. Or, se adevereşte că această critică, această sobră fixare topografică a unei scrieri în spaţiul estetic, este foarte necesară, că oricărui scriitor îi este indispensabilă fie şi o dată la cinci ani, sau măcar o dată la zece ani. Se adevereşte că întrebarea lui Puşkin: "Eşti mulţumit de ce ai scris, artist meticulos?" este justificată, dar nu în întregime. Scriind zece şi doisprezece ani într-o izolare absolută, pierzi, pe neobservate, simţul măsurii, începi să fii prea îngăduitor cu tine însuti şi pur şi simplu să nu mai observi că tirada cutare este prea stridentă, că exclamaţia cutare este grandilocventă, că, negăsind o articulaţie mai justă, în pasajul cutare ai pus o platitudine.

Când, mai târziu, ieşind din subteran, m-am apucat să-mi perii, pentru lumea exterioară, scrierile, să le perii de ceea ce deocamdată compatrioţii mei n-ar fi înghiţit nicicum, am constatat cu uimire că ele n-au avut decât de câştigat din această atenuare a stridentelor şi că au dobândit un impact mai mare; şi am început să identific acele pasaje unde, fără să-mi dau seama mai înainte, îmi permisesem neglijente: în loc de o cărămidă ireproşabilă, rezistentă la foc, pusesem

una ciocnită şi friabilă, încă de la primul contact cu mediul literar profesional, am simţit că trebuie să-mi recuperez unele întârzieri.

Din cauza totalei mele inexperienţe, eşecul cel mai mare 1-am avut cu piesele. Când am început să scriu piese în lagăr, apoi în deportare, nu aveam în minte decât spectacolele teatrale văzute de mine în Rostovul provincial al anilor '30 şi care încă de-atunci erau cu mult sub nivelul teatrului mondial. Convins că esenţialul, într-o creaţie, este adevărul şi experienta de viaţă, subapreciam faptul că formele sunt supuse îmbătrânirii, că gusturile secolului al XX-lea se modifică într-o măsură considerabilă şi că autorul nu poate neglija acest fenomen. Chiar şi azi, după ce am frecventat în anii '60 teatrele Moscovei (care nu mai sunt, vai, teatre ale artiştilor şi nici ale dramaturgilor, ci teatre ale regizorilor, practic creatorii unici ai spectacolului), îmi pare rău că am scris piese. * în 1960 n-aş fi putut să formulez şi să explic cu exactitate toate aceste lucruri, dar am simţit că mă anchilozez, că teancul deja masiv al scrierilor mele zace nefolosit – am început să simt că ceva îmi dă ghes să mă pun în mişcare. Pentru mine, care eram blocat din toate părţile, nu putea fi vorba de mişcare. Atunci am început să-mi fac tot felul de gânduri: toată întreprinderea mea literară aşa de subtil concepută, silenţioasă şi invizibilă, ajunsese într-o fundătură.

Înainte de a muri, Tolstoi scrisese că, în general, sunt imorale demersurile pe care le face un scriitor pentru a se vedea publicat încă din timpul vieţii. Trebuie, spunea el, să munceşti numai pentru posteritate: aceasta, după moartea ta, dacă vrea să te publice, n-are decât s-o tacă.'Lăsând la o parte faptul că Tolstoi nu a ajuns la toate nobilele sale reflecţii decât după ce a făcut turul pasiunilor şi al păcatelor, trebuie să spunem că aici el n-a nimerit-o nici măcar pentru nişte epoci domoale, darmite pentru una grăbită ca a noastră. El are dreptate atunci când spune că goana după un nou succes de public este păgubitoare

pentru talentul scriitoricesc. Dar paguba este şi mai mare atunci când, ani de zile, nu poţi avea cititori – cititori severi, ostili, entuziaşti – atunci când, prin talentul tău, nu poţi influenta câtuşi de putin societatea înconjurătoare, tineretul care

* Proza lui salamov, după părerea mea, a suferit şi ea în urma lungii claustrări în care a lucrat-o. Ea ar fi putut fi cu adevărat perfectă – cu aceeaşi sumă de materiale şi cu aceeaşi concepţie din partea autorului.

Creste. Acest mutism conferă puritate, dar comportă şi o anumită iresponsabilitate. Judecata lui Tolstoi este pripită.

Literatura tipărită în epoca aceea nu făcuse decât să mă amuze; de-acum începea să mă irite. Tocmai apăruseră memoriile lui Eh-renburg şi Paustovski; am trimis la diferite redacţii o critică severă pe care, bineînţeles, nimeni n-a acceptat-o, numele meu nefiind cunoscut nimănui. După forma lui, articolul meu părea să se ridice împotriva literaturii memorialistice în general, dar în realitate el exprima starea sufletească a unui om scandalizat de a-i vedea pe aceşti scriitori, care cunoscuseră această îndelungată epocă sumbră, străduindu-se în continuare să gliseze lin, fără să ne spună ceva important, ci nişte fleacuri acolo, şi dându-ne pe la ochi cu unguent lenitiv ca să ne împiedice pentru mai multă vreme să vedem adevărul – dar de ce se tem atâta aceşti scriitori care s-au aranjat şi pe care nu-i ameninţa nimeni?

În toamna aceea, pitulat în vizuina mea şi tras la fată, am început să-mi bat capul cu întrebarea: oare n-aş putea eu totuşi să scriu ceva pe care să nu-1 pot publica, dar pe care măcar să-1 pot arăta oamenilor? Pe care măcar să nu trebuiască să-1 ascund? Astfel mi-a venit ideea să scriu Luminarea în vânt – piesă care se bazează pe un material de actualitate, dar de coloratură cosmopolită, piesă despre oricare societate prosperă a deceniului nostru, fie ea din Vest sau din Est.

Această piesă – cea mai nereuşită din câte am scris – mi-a dat mai multă bătaie de cap decât toate celelalte la un loc. Mai exact, am aflat pentru prima dată cât timp poţi să trudeşti asupra unei lucrări şi să nu-ţi reuşească, chiar dacă o rescrii de patru sau de cinci ori. şi am mai aflat că poţi să sacrifici scene întregi şi să pui în locul lor altele, şi de aerul de artificialitate tot să nu scapi. Multă muncă investisem în ea şi când să zic că am terminat, am constatat că nu era ceea ce trebuia. şi totuşi pornisem de la povestea adevărată a unei familii moscovite, nicăieri nu mă abătusem de la dicteul propriei mele conştiinţe, în text exprimasem numai ideile în care credeam şi chiar ideile mele favorite, refuzând de la primul act să fac pe placul cenzurii – şi totuşi, de ce nu mi-a reuşit? Oare numai pentru că m-am îndepărtat de realitatea rusă concretă (nicidecum pentru a mă camufla, şi nu numai pentru a da piesei un aspect "deschis", ci şi pentru a conferi expunerii o mai mare generalitate: lucrul acesta i se potriveşte mai bine Occidentului sătul decât nouă)

— şi fără solul rusesc trebuia să pierd şi limba rusă? Dar alţii scriu ce poftesc în această manieră fără chip şi fără limbă – şi le iese ceva; de ce trebuie ca eu.? Adică, nu poţi să faci un pas şi jumătate în abstracţie, şi tot restul să-1 scrii concret.

O altă încercare am făcut-o în 1961, dar fără să-mi dau seama. Fără să stiu de ce, fără plan preconceput, am luat pur şi simplu s-854 şi 1-am redactilografiatperiindu-l, trecând peste pasajele şi judecăţile cele mai abrupte şi peste povestea lungă spusă de căpitanul de fregată Cezarului în legătură cu modul în care, în 1945, la Sevastopol, i-am păcălit pe americani cu simulacrul nostru de bunăstare. Am făcut asta, Dumnezeu ştie de ce, şi am pus lucrarea deoparte. Dar de data aceasta am pus-o în mod deschis, rară s-o ascund, încercam bucuria intensă a unei eliberări!

— Să nu-ţi mai bati capul cu căutarea unei ascunzători pentru o lucrare proaspăt terminată, s-o tii pur şi simplu în sertar-o fericire pe care scriitorii n-o apreciază la valoarea ei. Căci niciodată seara nu mă culcam înainte de a fi verificat dacă totul este ascuns cum trebuie şi înainte de a-mi fi stabilit conduita de urmat în eventualitatea c-ar fi venit să-mi bată la uşă în noaptea aceea.

Mă săturasem până în gât de conspiraţie, căci îmi dădea bătăi de cap mai dihai decât munca de redactare. Dar nu mă aşteptam la nici o detensionare din nici o parte şi radioul occidental, pe care-1 ascultam totdeauna chiar în ciuda bruiajului, nu ştia nimic despre alunecările şi faliile geologice care se produceau la adâncime şi care în curând aveau să fie resimţite la suprafaţă. Nimeni nu ştia nimic, eu nu mă aşteptam la nimic îmbucurător şi m-am angajat la o nouă finisare şi la o retranscriere a Cercului. După incolorul Congres al XXI-lea, care îngropase pe tăcute minunatele perspective deschise de al XX-lea, era imposibil să prevezi acel atac subit, zgomotos şi furios pe care Hruşciov urma să-1 declanşeze contra lui Stalin la Congresul al XXII-lea! şi a-1 explica era pentru noi, nişte provinciali neinformaţi, o absolută imposibilitate.

Dar atacul s-a produs nu în secret, ca la Congresul al XX-lea, ci pe fată! Din câte-mi aminteam, de mult nu mai citisem nişte lucruri aşa de interesante ca discursurile ţinute la Congresul al XXII-lea! În cămăruţa acestei case din lemn putrezit, unde un băţ de chibrit aruncat la întâmplare putea să prefacă în cenuşă toate manuscrisele mele din toţi aceşti ani, eu citeam şi reciteam aceste discursuri – şi zidurile dosnicului meu univers începeau să se clatine ca la teatru perdelele culiselor, şi în clătinarea lor liberă se lărgeau şi mă făceau şi pe mine să mă clatin şi să mă frământ: nu venise oare mult aşteptatul moment teribil şi radios, clipa în care trebuia să-mi arăt scă-fârlia la suprafaţa apei?

Nu aveam dreptul să greşesc! Nu trebuia să mă arăt înainte de vreme. Dar a rata clipa unică – nici asta nu trebuia!

Si apoi intervenise la Congresul al XXII-lea şi Tvardovski, cu o bună cuvântare în care strecurase discret ideea că de multă vreme ar exista posibilitatea de a se da dovadă de mai multă îndrăzneală şi libertate în ceea ce se publică, posibilitate pe care însă "noi n-o folosim". Asta revenea la a spune pur şi simplu că Novâi mir nu publica texte ceva mai îndrăzneţe şi mai incisive, desi ar fi putut s-o facă.

În ochii mei, Tvardovski din perioada tării Muravia nu se detaşa câtuşi de putin din plutonul poeţilor angajaţi în serviciul de tă-mâiere a minciunii, în timpul deportării mele, îi parcursesem cele două volume de versuri publicate în 1954, dar nu găsisem în ele nimic remarcabil. Dar, încă de pe când eram pe front, îl reţinusem pe Vasili Tiorkin ca pe o reuşită excepţională: cu mult înainte de apariţia primelor cărţi veridice despre război (de la Tranşeele lui Nekrasov încoace reuşitele nu sunt chiar aşa de multe, poate vreo jumătate de duzină), în şuvoiul larmei agitatorice care însoţea canonadele noastre de pe pământ şi din aer, Tvardovski izbutise să scrie un poem mai tare decât bronzul, un poem curajos şi nepoluat – servit de acest rar simt al măsurii şi poate şi de această destul de des întâlnită delicateţe ţărănească. (Această delicateţe pe care ţăranul, în ciuda necazurilor lui cotidiene, o păstrează sub coaja noduroasă a inculturii continuă să mă uimească.) Neavând libertatea să spună întregul adevăr despre război, Tvardovski s-a oprit, totuşi, la un milimetru de hotarul minciunilor, netrecând nicăieri peste acest ultim milimetru, nicăieri!

— De aici s-a şi născut miracolul. Aceasta nu este numai părerea mea personală, eu am auzit-o clar exprimată, încă în vremea războiului, de către ostaşii bateriei mele. În cadrul serviciului nostru de reperaj acustic, ei aveau destul timp, chiar în condiţii de luptă, să tragă cu urechea la vreo

lectură (noaptea, la aparatele posturilor de ascultare; de la postul central se citea câte ceva). Ei bine, din bogata ofertă ce li se făcea, alegerea şi preferinţa lor se opreau, evident, asupra lui Război şi pace şi Tiorkin.

Dar apoi, şi deţinut în lagăre, şi deportat, şi diriginte la scoală, şi scriitor clandestin, n-am mai avut, din lipsă de timp liber, posibilitatea să citesc nici Casa de la drum, nici altceva. (Numai pe Tiorkin pe lumea cealaltă îl citisem încă din 1956, în rest preferinţa şi atenţia mea se orientau mereu spre samizdat.) Nici nu ştiam că în Pravda apăruse un capitol din Mai departe decât depărtarea şi că poemul obţinuse în anul acela premiul Lenin. Poemul 1-am citit în ansamblul lui mult mai târziu, dar capitolul "Asa a fost" 1-am citit atunci când mi 1-a scos în cale Novâi mir.

Pentru vremea aceea, în atmosfera de laşitate generală, acest poem trecea drept act de curaj: noaptea-muncă a mătuşichii Daria

— "ura! Dreptatea va avea o dată-n plus de partea lui." şi chiar "Moscova cu-nalte blocuri un straniu pavilion părea". şi în acel moment am simţit primul imbold: ce-ar fi să-i arăt lui Tvardovski ceva scris de mine? De ce să nu fac pasul acesta?

Dar frunzărind şi cântărind mereu acelaşi capitol, am dat peste "părintele cel groaznic" şi peste "echitatea" lui vecină cu inechitatea lui şi pentru afirmaţia că-i suntem "pentru victorie datori" şi că Stalin e rudă bună cu otelul care ne ajută-n luptă.

Şi-n cartea-ne de aur pur. Nu-i virgulă, nu-i rând, vă jur. Onoarea noastră s-o păteze. Da, toate câte-au fost – Au fost!

Zău că e prea catifelat: lagărele, patruzeci de ani de ruşine, nu au pătat onoarea? Zău că socoteala e prea expeditivă: "ce-a fost, a fost", "aici n-ai ce s-aduni, nici ce să scazi". Păi, aşa se poate vorbi şi despre toate speciile de fascism. Atunci la ce bun Nurnberg-ul?

— Ce-a fost a fost.? Filosofie a neputinţei, filosofie care refuză să se pronunţe asupra istoriei. * Poetul pipăia cu

piciorul marginea cărării pavate, dar ideea de a se abate de la ea îl înspăimânta.

* Lidia Ciukovskaia în însemnări despre Anna Ahmatova îşi aminteşte cum aceasta, cu cinci ani mai devreme, era furioasă pe Tvardovski pentru capitolul "Prietenul din copilărie", publicat atunci: O minciună nouă în locul celei vechi tara? Ea n-are nici un rol aici! Poporul? Aici nu e nici un popor! şi poetul ca şi deţinutul şi nici eu nu ştiam ce să fac: să mă smulg din mlaştina şi să-mi întind braţele spre el: hai!

— O să vină sau o să se îndărătnicească?

Nici despre Novâi mir nu aveam o imagine clară: judecind după cele cu care-şi umplea majoritatea paginilor, puţine lucruri, găseam eu, o deosebeau de celelalte reviste. Acele contraste pe care revistele sovietice le percepeau ca existând între ele erau pentru mine insignifiante, mai ales într-o perspectivă sau retrospectivă istorică îndelungată. Toate aceste reviste se foloseau de una şi aceeaşi terminologie de bază, de una şi aceeaşi placă, de unul şi acelaşi des-cântec, şi din toate acestea eu nu eram capabil să înghit nici măcar cât ar fi încăput într-o linguriţă de ceai.

Dar ceva însemna acest vuiet subteran al vulcanului care erupsese la congresul al XXII-lea! În sfârşit, m-am hotărât. S-854, pe care-1 "uşurasem" fără să stiu în ce scop şi sub ce inspiraţie, pica la tanc. M-am decis să-1 predau la Novâi mir. (Dacă nu s-ar fi întâm-plat asta, ar fi putut să se mtâmple altceva, altceva mai rău: fotocopia manuscrisului din lagăr as fi trimis-o peste graniţă, sub pseudonimul Stepan Hlânov, aşa cum era deja pregătită. Eu nu ştiam că, şi de va fi publicată şi băgată în seamă în Occident, varianta cea mai reuşită n-ar putea să aibă nici a suta parte din influenta pe care ar trebui s-o aibă. Dar de un an bătut pe muchie greata pe care mi-o producea această situaţie fără ieşire mă împingea să forţez cumva nota.)

Eu personal nu m-am dus la Novâi mir. Neaşteptându-mă la nici un succes, picioarele mele, la rândul lor, nu se

simţeau atrase în-tr-acolo, asta-i totul. Aveam patruzeci şi trei de ani, mă lovisem cu capul de destui pereţi pe lumea asta, ca să mă mai duc la redacţie ca un tânăr debutant. Prietenul meu de închisoare Lev Kopelev s-a angajat să transmită manuscrisul. Desi avea şase coli de autor, manuscrisul era cum nu se poate mai subţire, gândiţi-vă şi dumneavoastră: coală scrisă pe ambele fete, fără margini lăsate nefolosite şi cu rândurile înghesuite unele în altele.

Trecuse pe acolo. Mâncase pâinea aceea.

Si deţinutul.

Pe-acelasi bilet cu mine, Era invitat la Kremlin.

Da: pentru 1956 era comoda scăricică a minciunii.

L-am dat – şi unde n-am început să mă frământ, nu ca un tânăr autor ahtiat după glorie, ci ca un vechi şi înrăit client al lagărelor, care avusese imprudenta să-şi trădeze pista.

Era începutul lui noiembrie 1961. (într-o notă întâmplătoare din luna aceea, citesc următoarele: "Senzaţia că mă aflu într-un scrân-ciob care m-aruncă în slava cerului: mi-e frică, mi se taie răsuflarea – şi totuşi e bine.") Nu ştiam pe unde s-o iau ca să ajung la hotel în Moscova, dar, o dată ajuns acolo şi avantajat de faptul că, în ajunul sărbătorilor, multi părăsiseră oraşul, am putut obţine un pat. Aici am trăit zile marcate de ultime ezitări – încă mai puteam opri totul, încă mai puteam recupera totul. (Am rămas însă nu pentru a mai sta în cumpănă, ci ca să citesc Pentru cine bat clopotele, text difuzat de samizdat şi împrumutat mie pentru trei zile. Nu citisem până atunci nici un rând de Hemingway.)

Hotelul s-a nimerit să fie la Ostankino, exact lângă acel semi-nar-saraskă1, unde se desfăşoară acţiunea Cercului meu şi unde, de la prima mea experientă de viaţa concentraţionara, m-am apucat serios de scris în 1948. În alternantă cu Hemingway, ieşeam să hoinăresc pe lângă gardul saraskăi mele. Gardul era tot acolo, în-cercuind în acelaşi perimetru acelaşi spatiu strimt în care odinioară

erau înghesuiţi atâţia oameni eminenţi şi în care dădeau în clocot discuţiile şi proiectele noastre.

Mă aflam acum, rătăcitor, la vreo zece metri de acea căsuţă episcopală asemănătoare cu o arcă şi de acei tei, tei seculari, pe sub care, trei ani de zile, păşisem un-doi-trei şi un-doi-trei şi iar undoi-trei dimineaţa, la prânz şi seara, visând la o îndepărtată şi luminoasă libertate, într-un viitor cu totul altul, luminos într-o tară a luminii.

Si iată-mă că acum, pe o zi posomorită şi umedă, înotând prin zloata de noiembrie, mergeam pe partea astălaltă a cărării pe care odinioară numai santinelele, la schimbarea gărzii, o străbăteau de la un foişor la altul, şi mă întrebam: dar ce-am făcut? Căci, vedeţi bine, sunt din nou în mâinile lor.

Cum am putut eu, fără nici o constrângere exterioară, să mă duc singur şi să mă denunţ?

1 saraska: în argoul deţinuţilor, închisoare de tip special în care regimul stalinist exploata în scopuri proprii cercetările savanţilor şi tehnicienilor deţinuţi aici. Soljeniţân evocă aici saraska de la Mavrino din Primul Cerc. (N. t.)

DESCOPERINDU-MĂ.

Am trăit apoi ca vai de lume o lună întreagă la Riazan: undeva, la această oră, invizibil, destinul meu se mişca si, după convingerea mea tot mai fermă, se mişcă spre mai rău. Unui deţinut inveterat, unui fiu al Gulagului, îi este aproape inaccesibilă credinţa în mai bine. şi dezobisnuindu-se, de-a lungul anilor de lagăr, de a mai lua vreo hotărâre pe cont propriu (pentru tot ce este important eşti lăsat aproape întotdeauna la discreţia destinului), noi chiar ne obişnuim cu ideea că este mai putin periculos să nu hotărăşti nimic, să nu întreprinzi nimic: trăieşti şi mulţumeşte-te cu simplul fapt de a trăi!

Dar eu tocmai încălcasem această lege a lagărelor şi acum era de groază. şi continuam şi lucrul la noua redactare a Cercului; toate textele, inclusiv cele din lagăr, erau la mine

în apartament, iar această aventură cu Novâi mir mi se părea o imprudentă cu atât mai funestă.

Oricum ar răsuna tobele congresului al XXII-lea, orice monument s-ar promite a se ridica în memoria deţinuţilor dispăruţi (de altfel – numai în memoria comuniştilor, nici până în ziua de azi nu s-a ridicat), a crede că a sosit deja vremea rostirii adevărului, haida de, asta nu se poate; cu siguranţă, capetele noastre, inimile şi limbile prea şi-au pierdut obiceiul de a mai crede în aşa ceva! Noi am renunţat de a mai spune vreodată adevărul şi de a-1 mai auzi.

Totuşi, la 9 decembrie mi-a sosit o telegramă de la L. Kopelev: "Aleksandr Trifonovici este entuziasmat de articol" ("articol" era numele de cod pe care-1 convenisem pentru povestire, un articol putea să se refere şi la metodica predării matematicii). Ca o pasăre care din zbor se izbeşte de geam – aşa a sosit acea telegramă. şi a luat sfârşit imobilitatea de atâţia ani. După încă o zi (chiar de ziua naşterii mele) a sosit o telegramă şi de la Tvardovski în persoană: mă convoca la redacţie, în ziua următoare am plecat la Moscova si, traversând piaţa Strastnaia spre Novâi mir, am zăbovit superstiţios lângă statuia lui Puşkin – în parte ca să-1 rog să mă sprijine, în parte ca să-1 asigur că-mi stiu drumul, că nu voi greşi. A fost ca un fel de rugăciune.

Împreună cu Kopelev, am urcat larga scară boierească a lui Novâi mir – într-un film, această scară ar fi foarte potrivită pentru o scenă de bal. Era la amiază, Tvardovski încă nu era acolo, dar şi redacţia abia ce se adunase, la ora asta începea programul. Am început să fac cunoştinţă cu cei de la secţia proză. Anna Samoilovna Berzer, redactor la această secţie, era aceea care făcuse cel mai mult pentru ca povestirea mea să ajungă în mâinile lui Tvardovski.

Iată cum s-au petrecut lucrurile (numai că mie nu în acel an mi s-a povestit cum a fost). Manuscrisul meu, ţinut atâta timp în rezervă şi camuflat, zăcuse o săptămână întreagă pe

biroul Annei Berzer, zăcuse neprotejat, nici măcar pus între nişte coperte, lăsat la înde-mâna primului turnător sau răufăcător care ar fi trecut pe-acolo. Anna Samoilovna nu fusese prevenită asupra cazului pe care-1 reprezenta această scriere. La un moment dat ea s-a apucat să-şi debaraseze biroul, a citit câteva fraze şi şi-a dat seama că textul cu pricina nu poate fi ţinut în condiţiile acestea şi că de citit trebuie citit altundeva. L-a luat acasă şi 1-a citit chiar în seara aceea. A rămas cu gura căscată. Şi-a confruntat impresia cu cea a Kaleriei Ozerova, prietena ei, redactor la secţia de critică literară. Cele două impresii concordau. Cunoscând bine atmosfera de la Novâi mir, A. S. şi-a dat seama că, în cadrul comitetului de redacţie, fiecare, conform concepţiei sale despre binele revistei, cu siguranţă, va căuta să intercepteze manuscrisul, să-1 dea uitării, să-1 facă pierdut, să nu-1 lase să ajungă până la Tvardovski. Ea trebuia deci ca printr-o stratagemă să-i scurtcircuiteze pe toţi si, pe deasupra mocirlei de precauţie şi laşitate, să trimită manuscrisul chiar lui Tvardovski, menit a fi acum primul care deschide acest dosar. Dar atenţie! Acest manuscris cu aspectul lui jalnic şi mototolit o să-1 facă pe sef să-şi întoarcă fata de la el. A. S. 1-a dat la redactilografiere pe cheltuiala redacţiei. Asta a luat ceva timp. S-a mai consumat timp şi astep-tându-1 pe Tvardovski să-şi revină dintr-unul dintre obişnuitele lui accese de ebrietate (beţii nefericite, dar poate şi salvatoare, după cum aveam să înţeleg cu timpul). Dar dificultatea majoră pentru A. S. era de a şti cum să-i manevreze pe membrii redacţiei pentru a răzbi la Tvardovski, care n-o primea decât foarte rar si, pe nedrept, o antipatiza, cine ştie, poate că-i subaprecia gustul artistic, dragostea de muncă şi devotamentul total fată de interesele revistei. Dar, cunoscând bine caracterul şi slăbiciunile tuturor superiorilor, ea 1-a abordat pe primul dintre aceştia, pe E. N. Gherasimov, seful secţiei proză, om căruia în trecut destinul îi produsese destule şocuri: "Avem un material

despre lagăre. Vrei să-1 citeşti?" Gherasimov a trimis-o la plimbare: "Nu mă mai bate la cap cu lagărele astea." Cu aceeaşi problemă 1-a abordat şi pe locţiitorul al doilea al redac-torului-sef, A. Kondratovici – un omuleţ care avea mereu aerul că-şi ciuleşte urechile, obsedat şi înspăimântat de cenzură. Kondratovici a răspuns că despre lagăre ştie deja totul şi că nu are nevoie de nimic, în plus, şi-aşa nu poate fi publicat. Atunci A. Berzer a pus manuscrisul în fata secretarului responsabil B. Zaks, pe care 1-a întrebat insidios: "Uitaţi-vă un pic; vreţi să-1 citiţi?" întrebare mai dibace ca aceasta nici că s-ar fi putut pune. De multi ani de zile B. G. Zaks, gentleman rece şi posomorit, nu mai avea nici o poftă de literatură artistică, nu voia ca aceasta să-i strice ultima parte a vieţii, zilele însorite petrecute la Koktebel în octombrie al fiecărui an, cele mai bune concerte de iarnă la Moscova. El a citit primul paragraf al povestirii mele, 1-a pus deoparte fără să spună un cuvânt şi a plecat. (Căci şi aşa nu-1 putea publica.)

De-acum, A. Berzer avea tot dreptul să se adreseze şi lui Tvardovski.

— Căci toţi ceilalţi ridicaseră din umeri! A aşteptat să se ivească ocazia – ce-i drept, în prezenta lui Kondratovici, căci n-a reuşit să stea de vorbă cu seful între patru ochi – ca să-i spună că există două manuscrise mai aparte care neapărat trebuie să fie citite de redactorul-şef: Sofia Petrovna de Lidia Ciukovskaia şi apoi ceva cu "un lagăr văzut de un mujic, o chestie foarte populară". şi de data aceasta nici că s-ar fi putut ca prin câteva cuvinte să se atingă exact partea unde era coarda sensibilă a lui Tvardovski! Răspunsul lui a venit imediat: asta daţi-mi-o. * Dar Kondratovici s-a dezmeticit şi a sărit ca ars: "Lăsaţi-o la mine până mâine, o citesc eu mai întâi!"

* şi Sofia Petrovna a trebuit să mai aştepte câţiva ani: până la împlinirea vârstei de un sfert de secol şi până la publicarea ei în străinătate. Faptul că una şi aceeaşi revistă n-ar îndrăzni să publice o a doua povestire pe tema concen-

trationară, acest fapt, foarte curent la noi, este de neînţeles pentru Occident. Publicarea unei asemenea povestiri ar constitui o linie. *

El nu putea să scape ocazia de a-i servi de filtru protector redac-torului-sef!

Kondratovici a luat asupra lui această treabă si, de la primele rânduri, a înţeles că anonimul autor (nu semnasem textul, în credinţa că poate astfel frânez cursul ostil al evenimentelor), că acest obscur autor al povestirii despre lagăre n-are nici cea mai mică idee despre aşezarea elementelor principale ale unei propoziţii şi mai foloseşte şi nişte cuvinte barbare. A trebuit să ia creionul şi să bifeze pagina întâi, a doua, a cincea, a opta, punând subiectele, predicatele şi atributele la locurile lor. Dar povestirea s-a dovedit plină de agramatisme de la un capăt la altul si, de la o anumită pagină, Kondratovici s-a lăsat păgubaş. Ce părere îşi făcuse el spre dimineaţă, nu stiu, dar cred că nu era o problemă să şi-o modifice într-un sens sau altul. Tvardovski însă, fără să-i ceară părerea, s-a apucat să citească el însuşi manuscrisul.

Familiarizându-mă apoi cu viaţa redacţiei, m-am convins că Ivcm Denisovici n-ar fi văzut lumina tiparului dacă A. Berzer n-ar fi fost aşa de răzbătătoare şi nu 1-ar fi agăţat pe Tvardovski strecurându-i că "e o chestie văzută de un mujic". Denisovici al meu n-ar fi primit el în veci lumină verde de la cele trei gorile ale sefului: De-mentiev, Zaks şi Kondratovici.

N-am să spun că aveam cine ştie ce plan precis, dar un lucru îl intuiam, îl presimţeam cu claritate: mujicul ăsta de Ivan Denisovici nu putea să-i lase indiferenţi nici pe mujicul superior care era Alek-sandr Tvardovski, nici pe mujicul suprem, Nikita Hruşciov. aşa s-a şi întâmplat: la urma urmei, nici poezia, nici chiar politica n-au fost acelea care au hotărât soarta povestirii mele, ci tocmai această substanţă funciarmente ţărănească, atât de batjocorită,

asuprită, ponegrită la noi începând de la Marea Cotitură, şi chiar şi mai dinainte.

După cum avea să povestească mai târziu el însuşi, Tvardovski, în seara aceea, s-a aşezat în pat şi a luat manuscrisul. Dar, după două-trei pagini, şi-a zis că aşa ceva nu se citeşte culcat. S-a ridicat, s-a îmbrăcat. Ai casei dormeau deja, dar el, toată noaptea, cu pauze la bucătărie pentru ceai, a citit povestirea, o dată, apoi şi a doua oară (n-a mai citit niciodată a doua oară ceea ce am scris eu ulterior, si, în general, nu reciteşte niciodată nimic, nici după concesii făcute de autori). aşa a trecut noaptea, apoi au venit ceasurile, pentru ţărani, matinale, dar încă nocturne pentru oamenii de litere, şi trebuia să mai aşteptăm. Tvardovski nu s-a culcat defel.

L-a sunat pe Kondratovici şi i-a dat ordin să afle de la Berzer: cine este autorul şi unde se găseşte. Acesta este modul în care s-a ajuns din verigă în verigă la Kopelev. Acum, Tvardovski telefona la acesta. Un lucru i-a plăcut îndeosebi: aici nu era mistificarea vreunui condei renumit (de altfel, el era convins de aceasta) şi autorul nu era om de litere şi nu era din Moscova.

Pentru Tvardovski începeau zilele fericite ale descoperirii: dădu imediat o raită cu manuscrisul pe la prietenii săi, cerându-i fiecăruia să pună la bătaie câte o sticlă în cinstea apariţiei unui nou scriitor. Trebuie să-1 cunoşti pe Tvardovski: el este un adevărat editor prin aceea că, spre deosebire de alţii, la el plăcerea de a descoperi noi talente merge până la febrilitatea, până la pasiunea căutătorului de aur.

El îşi asalta prietenii, dar iată ce era straniu în legătură cu viaţa lui: la cincizeci şi unu de ani, poet celebru, redactor-şef al celei mai bune reviste, figură importantă a Uniunii Scriitorilor, figură de mare calibru şi printre comunişti, Tvardovski nu avea decât prieteni de slabă calitate: locţiitorul său numărul unu (geniul său rău) De-mentiev; apoi tovarăşul său de pahar, inexpresivul LA. Sat, scutier

postum şi cumnat al măscăriciului Lunacearski; plus M. A. Lifsit, un marxist dogmatic fosilizat. Se spune că a avut perioade de prietenie cu Viktor Nekrasov, cu Em. Kazakievâci şi cu alţii, dar apoi prietenia aceasta a avut soarta carului care a nimerit prin hârtoape: s-a împotmolit, a ajuns cu rotile-n sus. Adică, şi prin mediul în care se mişca şi prin însuşi felul lui de a fi, Tvardovski era condamnat la singurătate. Din cauza anvergurii sale. şi a caracterului său. şi din cauza obârşiei sale ţărăneşti. şi din cauza vieţii de membru al protipendadei sovietice, viaţa nefirească pentru un poet., în timp ce se goleau aceste sticle şi se cerea să se aducă, pentru a fi privit ca o minune, manuscrisul original în care literele se înghesuiau ca oile mânate la strungă şi în care nu era nici pic de spatiu liber pentru intervenţiile creionului redacţional, la revistă, după uzanţele de rigoare în cazurile importante, se întocmeau referate cu privire la manuscris. Iată ce scria Kondratovici: ". Noi, probabil, n-o să-1 putem publica. Ar trebui înainte de toate să i se sugereze autorului'să introducă motivul deţinuţilor care aşteaptă ca suferinţele lor să ia sfârşit. Ar trebui periată putin limba." De-mentiev: "Unghiul de vedere al autorului: în lagăr este îngrozitor şi la fel şi în afara lagărului. Manuscrisul constituie un caz complicat: a nu-1 publica înseamnă a te teme de adevăr. A-1 publica este im -posibil, el nu arată totuşi decât o latură a vieţii." (Cititorul să nu tragă de aici concluzia că Dementiev se frământa cu adevărat între a publica şi a nu publica. El ştia prea bine: a publica aşa ceva era şi imposibil şi periculos, şi n-o să facă nimeni treaba asta, dar, având în vedere că patronul său era aşa de cucerit şi entuziasmat de cazul respectiv, nu se putea da un verdict prea aspru.)

Dar ca să aflu şi să pricep toate acestea mi-a trebuit mai mult de un an. şi la această primă vizită, Kondratovici, străduindu-se să facă pe importantul (de altfel, lipsa lui de substanţa spirituală, lipsa lui de personalitate îmi apăruseră

de la prima vedere), m-a întrebat foarte semnificativ ca pe un modest autor peste care a dat norocul:

— Mai aveţi şi altceva?

Întrebare simplă! Întrebare firească – ei trebuiau să-şi facă o idee despre măsura în care reuşita mea era sau nu rezultatul în-tâmplarii. Dar tocmai ăsta era marele meu secret, în cinci ani de lagăr cheltuisem resurse de ingeniozitate ca să-i păcălesc pe cei ce mă percheziţionau, în opt ani, petrecuţi în deportare şi în libertate, inventasem ascunzători. Dar nu făcusem toate acestea pentru ca să susţin acum o conversaţie de salon, drept pentru care i-am luat vorba din gură lui Kondratovici:

— Pentru această primă luare de contact, as prefera să nu începem cu această întrebare.

Sosind Tvardovski, am fost invitat în marea sală de redacţie (la data aceea, cei de la Novâi mir aveau la dispoziţie un spatiu destul de îngust; un colt al sălii era considerat a fi cabinetul lui Tvardovski). Nu-1 cunoşteam decât după nişte proaste fotografii de ziar si, având în vedere slabele mele calităţi de fizionomist, as fi putut să nu-mi dau seama că era el. Era mare, masiv în toate sensurile, dar iată răsărind şi un al doilea, tot mare şi tot masiv în toate sensurile, simpatic – nimic de zis, şi care cu greu îşi ascundea bonomia. Acest al doilea personaj s-a întâmplat să fie Dementiev. Tvardovski însă, potrivit momentului, a afişat o atitudine demn-protocolară; şi totuşi, chiar prin această mască nu putea să nu străbată şi să mă frapeze din prima clipă expresia copilăroasă a fetei lui – această sinceritate de copil neasigurat contra răului, de copil căruia, se pare, nici lunga zăbovire prin sferele înalte nici turta dulce oferită de ocupantul tronului nu i-au pervertit sufletul câtuşi de putin.

T t Toate vârfurile redacţiei s-au aşezat în jurul unei vechi mese uriaşe, în formă de oval alungit, eu faţa-n fată cu Aleksandr Trifo-novici. El făcea mari eforturi să se domine pe sine însuşi şi să-şi compună o mină serioasă, dar nu prea reuşea: era din ce în ce mai radios. Trăia acum unul dintre

momentele cele mai fericite ale vieţii sale; în jurul acestei mese, eroul zilei nu eram eu, ci el.

Se uita la mine cu o bunăvoinţă aproape confundabilă cu iubirea. Fără să se grăbească, a luat la mână diverse pasaje din povestirea mea, scurte sau lungi, aşa cum îi veneau în minte, făcând operaţiunea aceasta cu o plăcere, o mândrie, o bucurie care nu mai erau ale descoperitorului, ale protectorului, ci ale creatorului; cita cu o asemenea tandreţe, cu o asemenea emoţie, încât ai fi zis că toată povestea aceasta era trăită şi pătimită de el, că era povestea cea mai scumpă inimii lui. (Ceilalţi membri ai redacţiei dădeau din cap a încuviinţare şi ţineau isonul la elogiile sefului; singur, poate, De-mentiev a avut o atitudine moderat-apatică. De altfel, el nici n-a luat cuvântul în ziua aceea.)

Dar cel mai rezervat dintre toţi şi aproape lugubru am fost eu. Îmi fixasem această linie de conduită, aşteptându-mă să-i văd că acum-acum încep să-mi fărâme oasele, să-mi impună concesii şi tăieturi – or, eu pentru nimic în lume nu m-aş fi învoit la aşa ceva: căci ei habar n-aveau că ceea ce ţineau în mână era un lucru deja atenuat, deja laminat, îmi spuneam că, la început, scrierea mea despre lagăr va fi întinsă cu delicateţe pe masă şi îndată vor intra foarfecele în funcţiune şi vor tăia toţi spinii, toate zdrenţele, toate floricelele. şi eu, prin aerul meu lugubru, le arătam dinainte că nu mi s-a urcat la cap şi că nu pun preţ foarte mare pe noile mele relaţii.

Dar, minune! Nu mi-au răsucit mâinile. Dar, minune! N-au scos şi n-au făcut uz de foarfeci. Sau eu am înnebunit? Oare redacţia chiar crede că textul ăsta poate fi tipărit?

În total, observaţiile lui Tvardovski – rugăminţi afabile, exprimate pe tonul cel mai precaut!

— Au fost două: Ivan Denisovici nu poate râvni la munca de decorator de covoare ca să primească pe şest suplimente; el nu poate totuşi să refuze sistematic ideea că într-o bună zi o să-şi recapete libertatea. Poate că asta aşa

şi era; am consimţit imediat, fără dificultate. Iar Zaks a opinat că nu poate Ivan Denisovici să creadă în mod serios că Dumnezeu mărunţeşte luna ca să facă stele. şi Mariamov mi-a semnalat vreo doi-trei termeni ucraineni greşiţi.

Da, prieteni dragi, aşa se poate colabora! Altfel îmi închipuisem eu redacţiile noastre.

Pentru ca povestirea să facă impresie bună, mi-au propus să-i spunem nuvelă – ei bine, fie şi nuvelă. * Cu titlul de s-854, a mai spus Tvardovski pe un ton ce nu admitea replică, povestirea nu va putea fi publicată niciodată. Eu nu le cunoşteam mania de a re-boteza, de a edulcora, de a dilua totul, şi nici n-am încercat să mă opun. Prin schimb de sugestii făcute de-o parte şi de alta a mesei, cu participarea lui Kopelev, s-a convenit asupra titlului: O zi din viaţa lui Ivan Denisovici.

Tvardovski m-a avertizat că nu-mi promite ferm că voi fi publicat (Dumnezeule, dar eu eram bucuros că n-au depus textul la KGB!), că nu-mi fixează termen, dar că nu va precupeţi nici un efort ca să mă ajute.

Împinşi de curiozitate, au început să-mi pună diverse întrebări subsidiare ca, de pildă: în cât timp am scris această nuvelă? (Atenţie, pericol de explozie! Am scris-o în patruzeci şi cinci de zile. şi atunci, în tot restul timpului?) Ei bine, vedeţi, este greu de evaluat, nu-i asa, mereu pe frânturi, după orele de scoală. În ce an am început-o, în ce an am terminat-o, cât a stat la mine? (Toate datele ardeau cu litere de foc în mintea mea!

— Dar dacă încep să le spun, se va vedea imediat cât timp rămâne nefolosit.) Eu şi-aşa nu-mi aminteam anii. şi de ce dactilografiez aşa de înghesuit, fără spatii libere, pe fată şi pe dos? (Dar ştiţi voi ce sunt ăia centimetri cubi, pricepuţilor?!) Să ştiţi un lucru, la Riazan, pur şi simplu, nu ai de unde să cumperi un petic de hârtie. (Ceea ce iarăsi era adevărat.)

M-au întrebat despre viaţa mea, trecută şi prezentă, şi toţi au tăcut jenaţi când le-am răspuns direct că predau la o

scoală, de

* Concesie zadarnică din partea mea. La noi se şterg granitele dintre genuri, rezultatul fiind demonetizarea formelor. Ivan Denisovici este, desigur, o povestire, desi lungă şi încărcată. Mai restrânsă decât povestirea as găsi că este schiţa – structură lejeră, subiect clar şi gândire aşijderea. Povestirea este ceea ce cel mai adesea la noi se încearcă a se numi roman: acolo unde există interferentă de teme şi chiar o aproape obligatorie extensie în timp. Romanul (execrabil cuvânt! Nu se poate altfel?) se deosebeşte de nuvelă nu atât prin volum şi nu atât prin extensie în timp (el se caracterizează chiar prin concizie şi dinamism), cât prin mulţimea destinelor pe care le cuprinde, prin lărgimea orizontului şi prin onestitatea gândirii.

Unde am un venit de şaizeci de ruble pe lună şi că mie mi-ajunge. (La Riazan nu voiam să am normă întreagă, ca să am timp disponibil, iar sotia mea, cu salariul ei mare, îşi întreţinea cele trei bă-trâne.) Asemenea cifre, în general, depăşesc puterea de înţelegere a oamenilor de litere; pentru câteva rânduri de recenzie tot atâta se plăteşte. De îmbrăcat, eram îmbrăcat la nivelul salariului meu. Autoritar şi bine dispus, Tvardovski a dat ordin să mi se facă imediat un contract pe baza celui mai înalt tarif practicat la ei (numai avansul echivala cu salariul meu pe doi ani). Am rămas ca vrăjit, silin-du-mă să fiu atent să nu spun despre mine mai mult decât trebuie.

Ce mai am acasă? Ce mai am?

— Aceasta era întrebarea pe care mi-o puneau cu cea mai mare insistentă Tvardovski şi redacţia. Trecând în revistă straturile de texte îngropate de mine începând din 1948, căutam să văd ce le mai pot propune. Venind aici, nu avusesem în vedere să le dezvălui ceva în plus, dar ceva trebuia totuşi, era greu să-i conving că scrisesem Ivan Denisovici ca să-mi fac mâna.

Vulpea i-a zis mujicului: lasă-mă numai să-mi pun lăbuţa pe căruţa ta, că de sărit sar singură.

Asa şi cu mine.

Am promis să fac investigaţii pentru data următoare; mi se părea că se va mai găsi la mine vreo povestioară, şi câteva mici studii, şi apoi şi câteva versuri. (Kondratovici a spus apoi, radiind de bucurie, că, foarte bine, tema lagărului s-a epuizat cu Ivan Denisovici, şi că ar fi bine să o abordez pe aceea a frontului. Douăzeci de ani, mii de guri, astea, ca un singur om, trâmbiţaseră din trâmbita militară – şi tema nu era epuizată! Dar pentru cei cincizeci de milioane care pieriseră în exil şi în lagăre, deluşorul povestirii mele era suficient!) în acel decembrie, a trebuit să mai merg de două ori la Moscova. Ei diluaseră vreo zece expresii din povestire, dar Berzer, cu care legasem foarte repede o caldă prietenie, pe bună dreptate m-a prevenit că nu poţi şti niciodată ce trece şi ce nu trece de cenzură şi că este mai bine ca o vreme să nu mai corectezi nimic. De altminteri, nici nu aveam chef să fac concesii, îmi venea mai la îndemână să-mi iau povestirea înapoi decât s-o mutilez.

În cursul acelor vizite i-am dus lui Tvardovski câte ceva: câteva poezii de captivitate, câteva Fărâme dintre cele mai inofensive şi povestirea Nu e sat fără un sfânt, epurată de frazele cele mai nepublicabile. El a caracterizat Fărâmele ca "note de păstrat ca rezervă în dosarul general", nesesizându-le deloc genul, în legătură cu versurile a spus: "Pe unele le-am putea publica, dar n-o să fie o bombă, or eu vreau să fie o bombă." (Rebelul chema furtuna!

— Nu, desigur, nu era pe punctul de a mucezi!) Despre Matriona s-a discutat în comitetul de redacţie la 2 ianuarie 1962.

(Pe-atunci mi-a căzut fisa că odată şi-odată o să fie bune la ceva minutele acestor întâlniri literare şi m-am apucat să-mi notez imediat după consumarea lor, sau, şi mai bine, chiar în timpul discuţiilor. Astfel am consemnat totul despre

Tvardovski – şi acum îmi pare rău că n-am loc să relatez fidel şi detaliat aceste întâlniri, recu-noscând de altminteri că aceasta ar putea să lungească şi să încarce compoziţia Schiţelor, neajunsuri pe care as vrea să le evit.)

La aceeaşi masă uriaşă, în formă de oval alungit, înjurai căreia de curând luase loc atâta lume, Tvardovski de data aceasta nu adunase cvorumul: unul nu reuşise să citească, altul lipsea din redacţie. Dementiev era de fată (angajat cu normă completă la Institutul de Literatură Universală, el nu avea la Novâi mir decât scurte apariţii; ceea ce făcea el aici nu era pentru a-şi asigura venitul de bază, ci pentru a îndeplini o misiune importantă). Tvardovski îl invită: "Saşa, ia loc!" Dar Dementiev trecu peste invitaţie ca peste o zădărnicie: "Ce mai e de discutat aici?" După expresia fetei lui, puteai crede că a spus-o cu tristeţe (şi-aşa n-o să-1 publice), dar eu am sesizat un alt ton: un ton care trăda supărarea provocată de faptul că eu le aduc povestiri, una mai insolentă decât alta, şi-1 abat pe Tvardovski de pe dramul pavat şi omologat, încă de-atunci am perceput adevăratul sens al acestei scurte ciondăneli dintre ei.

Ei erau la "per tu", nu umblau niciodată cu fasoane şi ceremonii, erau amândoi – Saşa. Nimeni din redacţie nu îndrăznea să-1 contrazică pe Tvardovski; singurul care-şi permitea să vină cu o părere personală şi să polemizeze cât poftea, era Dementiev, şi se împământenise obiceiul ca Tvardovski să nu considere definitivă nici o decizie până ce aceasta n-a fost pusă de acord cu Dementiev – primul fie că-1 convingea pe al doilea, fie că bătea în retragere. Dar mai ales acasă (locuiau în aceeaşi casă pe Kotelniceskaia) Dementiev ştia să-1 domine pe sef: Tvardovski tipa la el, bătea cu pumnul în masă, dar cel mai adesea cădea de acord cu el. Astfel, pe neobservate, un Saşa, din spatele celuilalt Saşa, dădea bice revistei. Dementiev, se spune, intervenea prudent, cu foarte mult tact. Tvardovski n-ar fi suportat, pesemne, situaţia în care Dementiev s-ar fi mulţumit mereu numai să-1 tină în frâu. Nu puţine erau

cazurile când acesta îi dădea şi pinteni – nu avem de ce să ne ascundem după deget (asa s-a întâmplat cu povestirile lui V. Grossman, de exemplu). şi aproape invariabil scotea câte un "Saşa, n-ai dreptate! Chestia asta o publicăm!", atunci când Tvardovski se împotrivea din niscaiva considerente personale. Dementiev era bătăios – dar ştia măsura, ştia unde să dea înapoi, să se recunoască învins. El nu avea niciodată o atitudine găunos-vanitoasă, nu se umfla în pene, şi aceasta le uşura existenta, lui şi celorlalţi membri ai redacţiei. Nici un redactor nu era complexat în fata lui; Dementiev era totdeauna dispus la abordări operative, sesiza iute esenţa problemei, şi când putea să dea o mână de ajutor pentru a face să treacă un articol sau un paragrafpunând o surdină, deplasând cuvintele – o dădea neapărat. Prin contribuţia lui, revista era şi mai proaspătă, mai consistentă şi chiar mai incisivă – dar totul în limitele rezonabilului, dar totul cetluit bine cu cercul de nădejde al partidului şi adăpostit bine sub acoperişul de nădejde al partidului!

El şi cu autorii vorbea liber, la obiect: îi era străină starea de automulţumire, avea ochiul format pentru a descoperi un scriitor şi găsea modul potrivit de a discuta cu el. Avea un fel foarte agreabil de a-1 pronunţa pe "o", zâmbea agreabil şi ştia cât este de îndrăgit de interlocutori.

— Acest soi de mujic simpatic, cam rubicond, cu părul putin ondulat şi foarte rar, se apropia de şaizeci de ani. şi să clipească din ochi ştia, şi ştia să strecoare, cu jumătate de glas, sugestii – ca băiat de încredere, accesibil oricui, îţi primea manuscrisul, lucru pe care-1 făcea cu plăcere! – "ei bine, o să-1 prelucrăm, desigur, o să-lprelucrăml" (si o să-1 masacrăm). Chiar în fata sefului, în fata căruia tu te fâstâceşti, el ştie să intervină pentru tine: "Saşa, ai dreptate, asta-i un rahat, dar pe autor nu-1 poţi face să gândească aşa cum gândeşti tu. Hai să-1 sprijinim, îl mai corectăm pe ici pe colo, şi-1 publicăm."

Dar acolo unde cercul partidului plesnea, unde prin acoperiş începea să se vadă afară.

— Acolo Dementiev nu pricepea ce comentarii s-ar mai putea face. Acolo intrau în acţiune inima şi clarviziunea lui Tvardovski. aşa a pierdut Dementiev partida cu Ivan Denisovici: o noapte de nesomn şi lectura făcută de două ori îl impresionaseră prea puternic pe Tvardovski pentru ca Dementiev să mai poată face fată erupţiei de sensibilitate poetică şi ţărănească a sefului.

De altminteri, toate acestea eu nu le-am aflat şi nu le-am înţeles decât după ani de zile. Deocamdată nu vedeam în Dementiev decât un duşman, încă nu înţelesesem că examenul de fond al Matrionei avusese deja loc între ei doi, acasă, în taină, şi că de data aceasta al doilea Saşa, înarmat cu "adevărul de partid", îl învinsese deja pe primul, îl învinsese pe redactorul-şef, dar nu putea înăbuşi sentimentul din inima poetului. şi Tvardovski, nevoit să mă refuze, era ca pe jar, şi dacă strigase la Sasa nr. 2 să vină la masa unei dezbateri care nu ducea la nimic, o făcuse pentru ca acesta să-1 ajute să iasă din starea de perplexitate şi să-mi explice mie din ce motiv povestea despre Matriona nu poate fi publicată în nici un caz, dar în nici un caz. (Ca şi când le-aş fi oferit-o eu. Le-o adusesem ca să scap de insistentele lor.) Dar Dementiev a plecat, s-a lăsat păgubaş – şi Tvardovski s-a văzut în situaţia de a "delibera" de unul singur – în prezenta a trei membri ai redacţiei care n-au scos un cu-vânt şi a mea cu rarele şi apaticele mele răspunsuri. A durat aproape trei ore această deliberare – acest monolog al lui Tvardovski.

A fost un discurs confuz, incoerent, dar rostit din inimă. (Berzer, care se aflase şi ea cu noi, mi-a spus după aceea că de când era ea la Novâi mir – şi era de câţiva ani – nu-şi amintea să-1 fi văzut, să-1 fi auzit pe Tvardovski în starea aceasta.)

A făcut un tur de orizont asupra povestirii şi apoi un tur de orizont asupra consideraţiilor generale, din nou asupra

povestirii, şi din nou asupra consideraţiilor generale. Artist autentic, el nu putea să-mi reproşeze cum că textul meu nu reflecta adevărul. Dar să admită că tocmai ceea ce prezentam eu era adevărul în deplinătatea lui, aceasta i-ar fi zdruncinat convingerile de membru al partidului şi al societăţii sovietice.

Nu era prima dată că se producea în sufletul lui – de câte ori, desigur, se produsese – această coliziune, dar poate niciodată în-tr-o formă aşa de gravă! El nu-şi trăgea viaţa decât dintr-un singur izvor: literatura rusă – de la acele prime versuri ale lui Nekrasov învăţate pe de rost încă de pe când, copil fiind, umbla desculţ, şi de la prima lui poezie compusă la treisprezece ani. Era devotat literaturii ruse, sfinţeniei cu care ea abordează viaţa. Nu dorea altceva decât să fie precum cei de odinioară, ca Puşkin şi ca oamenii din anturajul acestuia. După exemplul lui Esenin, ar fi fost gata să moară de fericirea de a împărtăşi o soartă asemănătoare celei a lui Puşkin. Dar nu mai era acel secol; de toţi şi peste tot îmbrăţişat, înrădăcinat în inima fiecăruia – şi cu atât mai mult în inima unui redactor-sefera un alt adevăr, unul mai important, adevărul partidului. A îndruma literatura rusă, a o ajuta, el n-ar fi putut s-o facă astăzi fără carnetul de partid. Iar el nu putea să poarte carnetul de partid fără să fie sincer cu partidul. Trebuia ca aceste două adevăruri să nu se despartă, ci să se contopească – de aceasta avea el nevoie ca de aer. (Motivul pentru care în curând îl va îndrăgi şi şi-1 va apropia aşa de mult pe Laksin este că acesta este mare meşter în concilierea celor două adevăruri, ştie să treacă artistic de la unul la celălalt fără să lase să se vadă fisuri.) După ce mai întâi manuscrisul trecea printr-un prim sentiment al iubirii, Tvardovski trebuia neapărat să-1 facă să treacă printr-un al doilea sentiment, şi numai aşa putea să-1 publice ca pe o operă sovieticăNoi toţi şedeam nemişcaţi, dar el se ridica si, folosind spaţiul din spatele scaunului său, făcea doi-trei pasi încolo şi-ncoace şi

vorbea: "Dumneavoastră insistaţi prea mult pe latura neprezentabilă a satului!

— Ia daţi măcar o raită şi prin partea lui mai luminoasă. Dumneavoastră nu vedeţi decât degeneraţi, vârcolaci.

— Dar sunt multe sate din care ies şi generali, şi directori de uzine, şi apoi vin în satul lor în concediu." şi tot el preciza: "Nu, eu nu vă spun să faceţi din Kira o komsomolistă." Când găsea "prea creştineasca" atitudinea naratorului fată de viaţă, când, ca un animal priponit, se învârtea în jurul ideii că binele a devenit la noi sinonim cu proprietatea şi-şi amintea de Tolstoi: "Copii, binele este acela despre care vă vorbea bătrânul!" şi unde nu începea să-mi laude povestirea pentru afinitatea ei cu proza morală a lui Tolstoi. Apoi îi reproşa Matrionei că "artisticeşte este mai subţire" decât Ivan Denisovici. (Evident, dacă artisticeşte este mai subţire, acesta este un motiv suficient pentru a nu o publica.) Dar apoi iar o lăuda când pentru expresiile ei populare, când pentru notaţiile asupra vieţii săteşti.

La un moment dat începu să laude "realismul fără epitete" şi recunoscu că realismul critic nu i se pare deloc mai rău decât cel socialist.

Si apoi încă multe şi mărunte despre baza tehnico-materială – care, în America şi în Suedia, este mai dezvoltată, şi despre noi ăştia care, în douăzeci de ani, n-o să le ajungem din urmă, despre felul în care noi deja le "întoarcem spatele cu dezgust". şi în acest moment îşi aminti cum Stalin, combătându-1 pe Troţki, promitea să v\par construiască socialismul "nu pe seama jefuirii satului". şi deodată, de parcă cineva ar fi proiectat un fascicul de lumină asupra lui, şi învăluindu-ne cu nişte priviri uimite, a întrebat: "si pe seama a ce a fost construit?" Dar noi 1-am lăsat să se complice, am continuat să tăcem şi el s-a angajat din nou într-un du-te-vino tacticos pe parchetul lipicios şi într-o peroraţie despre decalajul dintre morală şi baza tehnico-materială. Totuşi, insista el, "religia n-a avut decât o

slabă acţiune inhibitivă asupra instinctelor rele". (N-am înţeles: atunci ce le inhiba odinioară?) şi uite aşa şi-a continuat monologul aproape neîntrerupt, când radiind de nobleţe, când plecându-şi capul pe sub plafonul dogmatic; când tresărind sub efectul intuiţiei adevărului, al intuiţiei care-o ia înaintea auzului şi a văzului poetului; când ca un buldozer îm-pingând din greu mormanele de gunoi – bune pentru o baricadă – din grajdurile lui Augias.

Dar noi nu obiectam şi nu încuviinţam – noi tăceam. Obiecta însă povestirea despre bătrâna nevoiaşa pe numele de Matriona, manuscrisul tăcut pe care, conform promisiunii pe care i-o făcuse lui Dementiev, urma să-1 elimine. si, neîntâmpinând nici o obiecţie cu voce tare, dar ca şi când i s-ar fi infirmat toate argumentele, Alek-sandr Trifonovici, cu un geamăt de pocăit, a pus la bătaie ultimul şi principalul argument:

— Eh, doar n-o să-mi spuneţi că Revoluţia din Octombrie a fost făcută de florile mărului!

Niciunul dintre noi nu spusese aşa ceva, Doamne fereste! Niciunul nu scrisese aşa ceva! Dar ceea ce acum devenea jenant era faptul că niciunul dintre noi nu aprobase, nu zâmbise, nici măcar un semn cu capul nu făcuse. Ne complăceam într-o tăcere necuviincioasă.

Cum?

— Noi nici măcar acest lucru, cel mai simplu dintre toate, nu-1 înţelegeam? Nedumerit, ca orbit încă de lumina proiectoarelor, Aleksandr Trifonovici se plantă ca un taur în fata noastră şi exclamă nostalgic:

— Păi, dacă n-ar fi fost Revoluţia, nu 1-am fi descoperit pe Isa-kovski! şi eu cine as fi fost dacă n-ar fi fost Revoluţia?

Nişte evenimente poetice disparate, iată tot ce-i venea pe limbă în acest minut! (Dar Esenin, dar Kliuev, Klâcikov – au existat fără Revoluţie? şi ce-au primit de la ea?) şi concluzia deliberării a fost aceea că – nu, desigur nu, "chestia asta nu poate fi publicată".

Desi după aceea ar fi fost firesc ca manuscrisul să i se restituie autorului, Tvardovski, în încurcătura celui cu conştiinţa vinovată, mi-a zis:

— Deocamdată mai lasă-1 totuşi la redacţie. L-o mai citi careva.

Acum că manuscrisul ieşise deja la lumină, nu mai aveam nimic de pierdut, puteam să-1 las la redacţie.

Si m-a mai rugat ceva A. T. (după multe câte spusese, asta suna de-a dreptul uluitor):

— Un singur lucru îţi cer: să nu te crispezi ideologici Să nu te apuci să scrii unul dintre acele lucruri pe care redactorii, cu de la ei putere, le-ar lăsa să treacă, fără să mă consulte.

Adică, el nu putea să publice nimic din ceea ce-i adusesem eu – dar mă ruga ca pe viitor să nu scriu altfel!

Tocmai asta şi puteam să-i promit.

Dorind să mai atenueze refuzul, A. T. începu să vorbească de măsurile luate în vederea publicării lui Ivan Denisovici, măsuri care erau încă de domeniul fantasticului. şi se poticni, în realitate nici el nu ştia: ce să întreprindă? Cum să procedeze? Când? Îmi zise liniştitor:

— Hai, să nu ne zoreşti. Nu întreba în ce număr va fi asta. Eu nici n-aveam această intenţie. Se terminase fără Lubianka – mulţumesc din suflet. Nu pierdusem decât într-o privinţă: dezvăluisem, pur şi simplu, secretul. De-acum trebuia să-mi ascund de trei ori mai bine scrierile deja gata şi lucrarea în curs. I-am replicat:

— Chestia asta are importantă la tinereţe, atunci eşti nerăbdător să te vezi publicat cât mai repede. Dar acum, altele sunt preocupările mele.

*

Cu aceasta ne-am despărţit pentru destul de multă vreme. Eu nu 1-am zorit cu nimic pe Tvardovski si, în acel an, n-am găsit nimic incorect în ritmul lent în care se desfăşurau lucrurile. şi apoi, cu ce as fi putut să compar acest ritm, cu ce unitate de măsură să-1 măsor? Oare până atunci mai existase vreun caz asemănător în literatura noastră?

— E uşor de făcut reproşuri când nu există precedente. Când pui oul de găină pe vârful său uşor lovit, toată lumea vede că acesta poate să stea drept. Or, până atunci, nimănui nu-i reuşise această figură. Printre asii literaturii sovietice, cine, înainte de Tvardovski şi în afara lui Tvardovski, ar fi avut voinţa şi îndrăzneala să propună sus de tot o asemenea povestioară explozivă? La începutul anului 1962 era absolut imposibil să anticipezi căile şi mijloacele prin care el va acţiona şi în ce măsură va reuşi.

Dar au trecut anii, ştim că Tvardovski a întârziat cu unsprezece luni publicarea povestirii, şi este uşor astăzi să-1 acuzi că nu s-a grăbit, că a tărăgănat lucrurile în mod inadmisibil, în momentul în care povestirea mea tocmai sosise la redacţie, Nikita încă mai tuna şi fulgera împotriva lui Stalin, încă mai socotea ce piatră să mai arunce asupra acestuia – şi tare i-ar fi fost de folos mărturia unei victime! Da, dacă în momentul acela, imediat, în siajul congresului al XXII-lea, s-ar fi publicat Ivan Denisovici, ar fi fost şi mai uşor ca în jurul acestuia să se dezlănţuie huiduitul antistalinist si, cred, Nikita, impulsiv cum era, cu plăcere ar fi înghesuit în Pravda şi capitolele "O noapte a lui Stalin" trase din al meu Prim cerc. Această publicare în Pravda, cu drăguţul de tiraj de cinci milioane, se contura atunci în mine foarte clar, aproape pregnant, o vedeam ca în mărimea ei naturală.

Astăzi, nu mai stiu: cum să evaluăm cu dreptate? Povestea, să i-o fi dus-o şi să i-o fi spus-o eu lui Nikita? Fără concursul lui Tvardovski, nici un congres al XXII-lea n-ar fi ajutat la nimic. Dar, în acelaşi timp, cum să nu spun acum că Tvardovski a ratat o ocazie unică, a ratat momentul de vârf al fluxului, care ne-ar fi rostogolit micul nostru poloboc departe, departe, dincolo de lanţul de stânci staliniste, şi numai acolo i-ar fi revelat conţinutul. Dacă atunci, în cele două-trei luni după congres, am fi publicat şi capitolele despre Stalin – ce mult ar fi crescut eficienta demascării acestuia, ce mult le-am fi complicat sarcina celor care, mai

târziu, s-au ocupat cu recosmetizarea acestuia. Literatura putea să accelereze mersul istoriei. Dar nu 1-a accelerat.

Viktor Nekrasov, scandalizat, îmi spunea în iulie 1962:

— Eu nu înţeleg; la ce bun asemenea ocoluri complicate? Culege, căci, nu stiu ce reacţii, apoi va redacta o scrisoare. Dar el are la îndemână receptorul acelui telefon. Se ridice receptorul şi să-1 sune direct pe Nikita! I-o fi teamă.

Tvardovski, într-adevăr, are un asemenea caracter încât i se face râu dacă i se refuză o cerere. Se spunea că pentru el era un chin când era rugat să intervină pentru cineva, pentru rezolvarea vreunei cereri de locuinţă: dacă deodată el, deputat în Sovietul Suprem şi membru supleant al CC, se vede refuzat?

— Umilitor, nu-i asa?

Se poate presupune că se temea că, adresându-se prea direct şi intempestiv lui Hruşciov, va compromite şansele nuvelei. Dar cred că aici era vorba mai degrabă de obişnuita inerţie a acelui cerc de nomenclaturişti, cerc în care se învârtea de-atâta timp: ei duc o viaţă comodă şi nu le stă-n fire să se grăbească a fauri o istorie mereu fugară – oare pentru că ea nu va mai duce nicăieri? Oare pentru că, la drept vorbind, nu ei o făuresc? Dar mai era şi faptul că, în urma descoperirii făcute de el, Tvardovski încerca de câteva luni un anumit sentiment de plenitudine; nuvela îl satisfăcea şi nepublicată. El, ca unul pentru care zilele nu intraseră în sac, a dat-o spre lectură lui Ciukovski, lui Marsak – şi nu numai pentru ca prin numele lor să consolideze destinul viitor al manuscrisului, ci şi pentru ca să se delecteze el însuşi pe seama aprecierilor lor, să le citească pe acestea cu voce tare membrilor redacţiei şi să le transforme în subiect de conversaţie cu bunii săi amici (mie nu mi le-a arătat, temându-se că am să mi-o iau în cap). şi lui Fedin i-a dat manuscrisul (reacţia a fost nulă) şi nu s-a opus ca acesta să le fie transmis spre lectură lui Paustovski şi Ehrenburg (cum nu-i avea la inimă, oferta n-a făcut-o el personal). A moşmondit mult la o prefaţă pentru nuvelă (la

drept vorbind, prefaţa ar fi putut şi să lipsească: la ce bun să te mai justifici?). Astfel, pe durata multor luni, s-a pregătit pe-ndelete, fără să se lămurească încă asupra modalităţii de a ajunge cu problema mai sus. A da textul la cules şi a-1 trimite la cenzură, atât şi nimic mai mult, i se părea funest (într-ade-văr ar fi fost funest): cenzura nu s-ar fi mulţumit numai să-1 interzică, ci imediat ar fi făcut raport la "secţia cultură" a CC, şi aceasta ar fi purces pe loc la măsuri preventive ostile.

Si lunile treceau – se răcea, ba chiar dispăruse complet ardoarea congresului al XXII-lea. Nestatornic în toate întreprinderile sale şi cu atât mai mult în continuarea acestora, de umoare schimbătoare, Hruşciov trebuia în plus să-1 susţină pe Nasser, să-1 aprovizioneze cu rachete pe Castro şi să descopere mijlocul radical (cel mai bun dintre cele mai bune, de data aceasta) de a salva agricultura şi de a-i asigura deplina înflorire, şi apoi şi cosmosul să-1 urmărească nu stiu unde, şi să întărească lagărele slăbite după căderea lui Beria.

Si încă un pericol, neaşteptat pentru Tvardovski, exista în această practică a lecturilor, a recomandărilor şi a pregătirilor planificate: în veacul nostru mecanografic şi fotografic, copiile manuscrisului se răspândeau foarte repede. (Se pare că primii vinovaţi de toate acestea erau: acelaşi V. Nekrasov care a luat prieteneşte, numai pentru o noapte, manuscrisul de la Tvardovski şi 1-a dat la reproducere fotografică, pe de o parte, şi N. I. Stoliarova, devenită în cu-rând prietena noastră apropiată, pe de altă parte, vezi Completarea a cincea, schiţa 9. Ambii binevoitori au acţionat de buna-credinţă, dar în realitate gestul lor a fost dăunător.) în seiful lui Novâi mir, exemplarele originale erau ţinute sub o supraveghere severă – dar în acest timp zeci, dacă nu sute de copii dactilografiate şi fotocopii se răspândeau deja prin Moscova şi Leningrad, ajungeau la Kiev, Odessa, Harkov, Nijni Novgorod. Răspândirea se intensifica pe fundalul convingerii unanime că textul cu

pricina nu va fi publicat niciodată. Tvardovski era supărat, căuta să descopere o "trădare" în redacţie, neînţelegând tehnica şi ritmurile secolului nostru, neînte-legând că el însuşi, cu colecţia lui de ditirambi orali şi recenzii scrise, era propagatorul numărul unu. El continua să se codească, nu se hotăra, lunile treceau – şi iată, se contura pericolul real ca nuvela să se strecoare spre Occident, şi acolo oamenii sunt mai operativi – si, o dată publicată acolo, ea nu va mai fi niciodată publicată la noi. (Logică perfect accesibilă omului sovietic şi absolut inaccesibilă occidentalului. Căci, pentru noi, lumea nu este lume, ci "lagăre" veşnic beligerante, aşa am fost educaţi.) Faptul că, după ce manuscrisul a ajuns în Occident, nu s-a întâmplat nimic timp de aproape un an de zile, este şi el o minune nu mai mică decât însăşi publicarea în URSS. Dar nu a ajuns în Occident – din cauza superficialităţii occidentale: străinii care au aflat despre această povestioară n-au dat importantă.

Probabil acest pericol 1-a şi determinat pe Tvardovski să se grăbească, în iulie a mers la Vladimir Semionovici Lebedev, expertul lui Hruşciov în probleme de cultură, şi i-a predat manuscrisul cu – în anexă – un mănunchi de recomandări.

În tot acest timp, Tvardovski nu m-a chemat la el nici măcar o dată. Eu aflam numai din relatările Annei Berzer câte ceva despre ce se mai întâmpla pe-acolo pe la redacţie, începeam de asemenea să fac cunoştinţă, din când în când, cu oameni care-mi citiseră nuvela. Vreo douăzeci de asemenea cititori îmi dădeau mie, cel ieşit din anonimatul clandestinităţii, senzaţia că sunt înconjurat de o mare mulţime de oameni şi că am dobândit o celebritate răsunătoare.

Mă pregăteam febril pentru o nouă perioadă periculoasă a vieţii mele. Una era să-mi ascund manuscrisele, când nu eram decât un fir de nisip printre alte fire de nisip; alta era acum, după ce fusesem descoperit şi când Lubianka putea

să manifeste o curiozitate mai tenace decât aceea a lui Novâi mir şi să-şi trimită băieţii să vadă ce-am mai scris. Am început să-mi verific ascunzătorile – şi le-am găsit prea simple, cu totul vulnerabile în fata acestor specialişti ai efracţiei. De data aceasta, eu însumi am spart şi am distrus al doilea plafon al dulapului, ca să nu mai rămână nici o urmă; toate variantele şi ciornele de prisos le-am ars de n-a mai rămas niciuna. Restul m-am decis să nu-1 mai tin acasă, şi în ajunul Anului Nou 1962, împreună cu sotia, am dus, la prietenul ei Teus din Moscova, draga mea arhivă (după trei ani şi jumătate această arhivă avea să fie ridicată de zbirii KGB-ului). În legătură cu acest transfer am o amintire deosebit de vie. În vagonul de metrou în care călătoream în acea zi de sărbătoare, a dat buzna la un moment dat un huligan beat care a început să se ia de pasageri. şi s-a întâmplat că printre bărbaţii prezenţi nu s-a găsit niciunul care să ia atitudine: unul era bătrân, altul prea prudent. Normal ar fi fost să intervin eu – nu eram departe de individul cu pricina şi aveam o mutră care putea să-1 domolească. Dar noi aveam la picioare valijoara scumpă cu toate manuscrisele şi eu, unul, n-arh îndrăznit să mă implic: după o încăierare, ajungi inevitabil la miliţie, fie ca participant, fie ca martor.

— Oricum te-ar înregistra, mai bine-ţi vezi de treaba ta. Ar fi fost un episod tipic rusesc ca ingenioasele fire ale reţelei mele să se rupă din cauza unui asemenea huligan. şi astfel, pentru a-mi îndeplini datoria de rus, a trebuit să manifest o stăpânire de sine atipică pentru un rus. si, ca un las, am preferat să mă acopăr de ruşine, să-mi feresc ochii de privirile pline de reproş ale femeilor care parcă ne-ntrebau: ce bărbaţi mai sunteţi şi voi?

Poate nu într-o formă aşa de umilitoare, dar de câte ori, la fel de opresiv, istovitoarea mea conspiraţie literară nu m-a lipsit ea de libertatea de acţiune, de libertatea de exprimare, de libertatea de a-mi îndrepta spinarea. Toţi ne simţeam oprimaţi, dar eu mai duceam în cârcă şi povara

unei activităţi clandestine; astfel, de la câte preocupări de creaţie literară n-am fost eu deviat. Toate oasele mele gem, toate oasele mele imploră: ajută-ne să ne dezdoim!

— Ce pot să fac?

Îmi mutasem arhiva, dar din întâlnirea din ianuarie de la Novâi mir eu am înţeles că, la drept vorbind, nimic nu pleca la tipar, în această situaţie nouă şi plină de pericole, trebuia ca, în paralel cu activitatea la scoală, să continui să folosesc pentru scris timpii morţi ai zilelor mele. Simţeam nevoia să mai dactilografiez o dată, o ultimă dată, Cercul şi începând din ianuarie 1962 mi-am asumat acest risc. Timp de patru luni de zile, până la sfârşitul lui aprilie, nu m-am ocupat de nimic altceva; cât despre soarta lui Ivan Denisovici – un singur lucru mă preocupa: să nu se urnească nimic în aceste luni, să nu se schimbe nimic, fie şi să nu avanseze nimic – numai să-mi pot termina romanul în linişte.

Nici să mă rog de cineva nu era nevoie: în legătură cu Ivan Denisovici se bătea pasul pe loc. în perioada sărbătorilor de l Mai, eu, încă neluat în vizor, am reuşit să le duc Zubovilor în Crimeea (unde se mutaseră după exil) exemplarul dactilografiat al romanului precum şi un număr de copii compacte făcute în secret. Apoi acasă mă ocupam cu diferite puneri la punct şi iată că vara bătea la uşă. Trebuia să profit de sezonul cald ca să voiajez şi cu ocazia aceasta să şi difuzez nişte microfilme prin zona Kamei şi a Uralilor. Toată povestea cu Novâi mir părea aşa de compromisă (si cu atât mai bine!

— Gândeam eu, îmi voi regăsi treptat liniştea), încât ne-am pus în gând, eu şi sotia, să plecăm spre Enisei şi Baikal (călătorisem eu prin Siberia, dar numai în "vagon de deţinuţi" şi numai până la Novosibirsk). Până la urmă a ieşit conform proverbului: "Săracul n-are decât să se-nsoare, dar noaptea îi va fi scurtă." Exact la Irkutk, nici mai departe nici mai aproape, mă aştepta o telegramă urgentă din partea lui Tvardovski care mă invita să trec pe la redacţie "pentru câteva minute".

Dar, de la Irkutk până la locul acelei întâlniri "pentru câteva minute" erau patru zile şi patru nopţi de călătorie cu trenul.

Redacţia s-a reunit din nou în plen. Mi s-a spus vag că o instantă importantă (aceasta însemna V. S. Lebedev) mi-a aprobat nuvela. Dar au fost exprimate câteva dorinţe privind îmbunatăţirea ei. Tvardovski socotea că aceste dorinţe nu erau foarte numeroase şi mă ruga stăruitor să le satisfac, să nu ratez şansa care mi se oferea.

El se străduia din răsputeri să nu-şi exteriorizeze prea mult starea de jubilaţie. Sufletul lui de copil i se revela prin bucuria irepresibilă ce i se citea în priviri. Tare era mulţumit de succesul planului pe care-1 urmărise pe parcursul multor luni şi numai ceremonialul unei şedinţe de redacţie îl obliga să lase a se crede că adaugă şi el anumite remarce de-ale lui, dar de fapt, de la mine nu voia decât un singur lucru: să le accept pe cele ale lui Lebedev. Dar el nu a vorbit chiar aşa de direct şi a condus cu seriozitate şedinţa, propunând tuturor membrilor să sugereze corecturile pe care ei le considerau a fi de rigoare.

S-au spus unele lucruri, dar nimeni n-a venit cu ceva esenţial pentru că fiecare nu urmărea altceva decât să-i facă pe plac redac-torului-sef şi chiar îşi interzicea să aibă vreo părere proprie, distinctă de-a acestuia. (Această practică nu Tvardovski a creat-o, ea s-a creat de la sine în revistă, fireşte, în virtutea alinierii fiecărei părti la ansamblu, aceasta s-a format ca în orice instituţie, ca la orice verigă a sistemului sovietic.) Dar tocmai Dementiev sta acolo lipit de scaunul lui şi tocmai el vedea cum se sparge cercul, cum cedează plafonul. Aleksandr Grigorievici Dementiev, care nu se ruşină de faptul că fusese secretar al organizaţiei de bază a scriitorilor din Leningrad, iar în vremea lui Hruşciov devenise comisar al celei mai liberale reviste – cine oare şi de ce îl trimisese aici?

— Putin pentru a se împrospăta, putin pentru a se purifica.

— Dar şi pentru a împiedica publicarea unor texte! Acum, fată de cei care-1 trimiseseră aici cu jumătate de normă, dar cu o dublă responsabilitate, el nu putea să recunoască autoritatea fie şi a referentului lui Hruşciov şi să fie de acord cu atitudinea binevoitoare a întregii redacţii. Om practic, el n-a luat cuvântul atunci, în decembrie 1961, când toţi mă lăudau şi mă flatau: ştia el prea bine că şi-aşa această nuvelă n-o să fie publicată. Dar acum când, din cauza evenimentelor care o luau razna şi bruscau legea, se contura perspectiva ca nuvela mea să răzbească la lumină.

— Acum trebuia să facă totul pentru a o corija.

Unde oare dispăruse expresia lui când malitios-amicală, când afectiv-amicală, asociată cu capul în plină încărunţire şi lăsat într-o parte într-un mod care-1 făcea simpatic? şi ce dură devenise maniera lui, altădată cuceritor-amabilă, de a-1 pronunţa pe "o"! şi ce se mai îmbujora, ce i se mai urca dogoarea până la urechi! O precizare însă: el nu făcea pe olimpianul, ci polemiza, trăind cu emoţie momentul – cu emoţie că nu va câştiga, că nu va convinge. Descărcările energiei retorice nu luau decât forma unor cuvinte mari precum realism socialist, comunism, patriotism, materialism. Dacă ar fi fost după voia lui Dementiev, el atâta mi-ar fi dat la rindea nuvela încât aceasta ar fi devenit netedă ca oglinda şi n-ar mai fi avut nici o asperitate. Dar aici trebuia să umbli la miez. Atunci a început să mă acuze că fac de ocară steagul şi simbolul artei sovietice – Crucişătorul Potemkin, şi să susţină că trebuie suprimată orice aluzie la acest subiect. si, în plus, că trebuie suprimat dialogul dintre Alioska şi suhov cu privire la Dumnezeu – pentru că, din punct de vedere estetic, este cu totul inexpresiv, iar din punct de vedere ideologic este incorect, şi prea lung, şi nu face decât să strice o nuvelă, altminteri valoroasă. şi în plus, mai spunea el, autorul nu trebuie să se abată de la exacta evaluare politică a banderistilor', chiar în condiţia lor de deţinuţi în lagăr, pentru că ei au mâinile pătate de sângele oamenilor noştri sovietici. şi în plus. El

susţinea acum că a făcut multe adnotări pe textul dactilografiat şi că ar putea să mi le arate concret, numai că a uitat textul acela acasă.

Ca un mistreţ înfuriat arăta Dementiev la sfârşitul monologului său, şi dacă i s-ar fi pus acum în faţă cele o sută cincizeci de pagini ale textului dactilografiat – probabil că le-ar fi făcut bucăti-bu-cătele.

Si Tvardovski nu zicea nici da nici nu. Da, că n-ar fi avut dreptate, n-ar fi avut! Dar raţionamentul comisarului politic era foarte just, din nuvela mea amorfa el voia să facă o armă a realismului socialist – şi ce putea să-i obiecteze redactorul-şef? Nu putea să-i obiecteze, dar Dumnezeu ştie de ce nu zicea da. El nu-1 susţinea nici printr-un semn cu capul, nici printr-un semn cu ochiul. şi se uita la mine de parcă ar fi aşteptat ceva din partea mea. Dacă as fi cedat, hopul ar fi fost depăşit.

Totuşi Dementiev exagera! Cu toată inteligenta lui evidentă şi percutantă, el ignora complet specia noastră de foşti deţinuţi, aliajul din care este făcut tribul nostru. Dacă şi-ar fi supravegheat modul de exprimare, dacă ar fi cerut şi el acolo nişte concesii minime, chit că detestabile, suficient de dăunătoare textului – as fi luat notă de toate observaţiile făcute si, apoi, combinându-le cu exigentele expertului lui Hruşciov, as fi chibzuit asupra materialului respectiv 1 Stepan Bandera, lider naţionalist ucrainean, internat de germani într-un lagăr de concentrare, emigrat după al doilea război mondial, asasinat la Miinchen de către agentul sovietic Stasinski. (N. t.) şi poate as fi stricat ceva. Dar, în fata acestei priviri pline de furie agresivă, eu am răspuns ferm, fără efort, fără să mă întreb câtuşi de putin dacă o să mă avantajeze sau nu această reacţie a mea. Mă gândeam la tovarăşii mei de detenţie, la fraţii mei, la greva foamei de la Ekibastuz, la rebeliunea de la Kenghir1. şi mă cuprindea ruşinea şi dezgustul că eu încă mă mai târguiam cu oamenii de aici, că puteam în mod serios să concep că nişte literaţi, posesori ai carnetului roşu, ar fi devenit, după congresul al

XXII-lea, capabili să tipărească vreun cuvânt purtător de adevăr.

— Zece ani am aşteptat – am răspuns eu uşurat – şi pot să mai aştept încă zece ani. Nu mă grăbesc. Viaţa mea nu depinde de literatură. Daţi-mi manuscrisul, vreau să plec.

Cuprins de panică, a intervenit Tvardovski:

— Dar dumneata n-ai nici o obligaţiei Tot ce s-a spus astăzi aici, rămâne la aprecierea dumitale personală. Dar dorinţa vie a noastră a tuturor este ca manuscrisul să treacă.

Si Dementiev n-a mai scos un cuvânt! S-a potolit. S-a îmblânzit. Ajunsese la limita dincolo de care nu mai avea nici o influentă asupra sefului. Nu putea să se aventureze mai departe.

Si acum trebuia să merg. Chiar la Dementiev acasă – ca să iau exemplarul original. Ce se mai schimbase, ce prietenos deve-nise! Era oare el cel care, cu jumătate de oră mai înainte, se repe-zise aşa de mânios la mine, bătând din copite? Nitam-nisam, iată-1 propunându-mi acum să lucrez. În apartamentul lui. Nitam-nisam, uitând cu totul de acea terminologie de.

— Isme" bubuitoare, iată-1 încercând prin anumite vagi aluzii să mă roage să-1 înţeleg. Ehei, era mai nobil metalul din care era făcut acest comisar. El se pare, se retrăsese în spatele multor pereţi despărţitori, şi în spatele fiecărui perete care se adăuga era tot mai trist. (Apropo, am auzit după aceea că se trăgea dintr-o familie de negustori bogaţi; dată fiind vârsta lui, el trebuie să fi cunoscut şi acel mod de viaţă. Teama de anchete să fi fost aceea care-1 făcea să caute a fi pe linie? Se întâmplă. Se pare că şi Sufronov este în aceeaşi situaţie. Sunt vreo câţiva, asemenea slujitori în protipendada literară.) şi iată-mă din nou în fata nuvelei mele. Eu, dragul de mine, ştiam ceea ce redacţia nu ştia: ce se manipulase şi se răscroise aici nu mai coincidea deloc cu varianta adevărată. Aceasta nu mai era 1 Ekibastuz şi Kenghir, locuri de detenţie în Kazahstanul de Nord. (N. t.) deloc nuvela mea în virginitatea ei iniţială. Unde s-a început

se poate şi continua. Ar mai fi încă destulă dinamită în ea, chiar şi după tăieturile operate. Dar mi se părea de rău augur un asemenea început de drum în literatură: să las din preţ cum fac ei toţi. Mi-aduc aminte ca azi că în momentul acela, în ce mă privea, as fi preferat să nu corectez nimic, şi – dracu să-i ia, n-au decât să n-o publice. şi totuşi ar fi fost stupid să nu încerc defel. Chiar atenuată cu o jumătate de procent, cu trei sferturi de procent (atât reprezenta în pondere şi volum concesia pe care decisesem să le-o fac lui Lebe-dev şi revistei Novâi mir – totuşi, o dată publicată, o să aibă efect! Da, merita să încerc.

Dacă mă gândesc bine, Lebedev îmi cerea nişte lucruri uimitor de minore. Nu atingeau cu nimic esenţa nuvelei. Pasajele cele mai ofensive pe care, cu strângere de inimă, probabil că le-aş fi sacrificat, el le-a ocolit de parcă nici nu le-ar fi observat. Dar ce era cu acest liberal furişat acolo la vârf, în imediata apropiere a primului secretar al CC? Cum se strecurase acolo? Cum de rezista acolo? Ce program avea? Căci trebuia ajutat!

În esenţă, Lebedev îmi cerea să scot toate acele pasaje în care căpitanul de rangul doi apărea, după criteriile lui Ivan Denisovici, drept un personaj comic, aşa cum şi era conceput, şi să subliniez partinitatea acestuia (trebuia să existe şi un "erou pozitiv"!). Sacrificiul acesta mi se părea cel mai mic dintre toate. Eu am scos ceea ce era comic, a rămas ceea ce era oarecum "eroic", dar "insuficient dezvoltat", după cum s-au exprimat ulterior criticii. Cam exagerat părea acum protestul căpitanului de rangul doi la schimbarea gărzii (iniţial protestul fusese conceput ca burlesc), dar, poate că aceasta nu strica tabloul lagărului. Apoi trebuia folosit mai rar cuvântul "papagali", cerinţa căreia m-am conformat făcându-1 să apară nu de şapte ori, ci de trei ori; aceeaşi cerinţă în legătură cu "ticălos" şi "ticăloşi" când se vorbeşte despre şefi (aveam în privinţa aceasta cam multicele exemple); trebuia de asemenea ca nu autorul, ci căpitanul să-i condamne pe banderisti (am

atribuit această frază căpitanului, dar într-o ediţie separată am suprimat-o: în gura căpitanului, ea suna firesc, dar ei şi aşa au fost prea mult împroşcaţi cu noroi), în plus trebuiau înzestraţi deţinuţii cu o anumită speranţa de libertate (dar acest lucru eu nu puteam să-1 fac). si, culme a comicului pentru mine, care-1 uram pe Stalin, mi se cerea ca măcar o dată să-1 numesc pe acesta ca vinovat de toate nenorocirile, (într-adevăr – în nuvelă, el nu era pomenit niciodată de nimeni! Desigur, omisiunea nu era întâmplătoare: vinovat, după mine, era întreg regimul sovietic, nu numai Stalin.) Am făcut această concesie, menţionându-1 o dată pe "tătucul cel mustăcios".

Am introdus corecturile respective în text, am plecat din Moscova şi din nou a început pentru mine o perioadă de deplină acalmie şi lipsă de orizont (ah, nu m-au lăsat să văd Baikalul!). Din nou totul a revenit la starea anterioară de imobilitate, ca şi cum nuvela nu se pusese niciodată în mişcare, ca şi cum totul nu fusese decât un vis. Abia la sfârşitul lui septembrie, şi asta în mare secret, am aflat de la Berzer cum evoluau lucrurile. La dacea de la Pitunda, Lebedev începuse să-i citească nuvela mea lui Hruşciov (lui Ni-kita, în general, nu-i plăcea să citească, el căuta să prindă din filme ceva cultură). Nikita asculta cu atenţie această nuvelă amuzantă, râdea când trebuia, scotea câte un ah şi măcăia când trebuia, si, după ce s-a ajuns cu lectura la jumătatea textului, a cerut să fie chemat Mikoian ca să asculte împreună. Totul a fost aprobat de la un capăt la altul şi ceea ce a plăcut în mod deosebit a fost, desigur, scena muncii: "cum economiseşte Ivan Denisovici mortarul" (chestia asta Hruşciov avea s-o povestească la întâlnirea de la Kremlin). Mikoian nu i-a făcut nici o obiecţie lui Hruşciov, şi astfel destinul nuvelei a fost hotărât în urma unei lecturi făcute oarecum la gura sobei. Totuşi, Hruşciov voia să aranjeze totul în chip democratic.

Două săptămâni mai târziu – Hruşciov îşi încheiase perioada de concediu şi se întorsese deja la Moscova-Navâi

mir primeşte pe la amiază un ordin prin care CC cerea ca a doua zi dimineaţă să i se aducă nici mai mult nici mai putin de 23 de exemplare ale nuvelei. Or, la redacţie nu erau decât trei. Să le dactilografieze? Nu s-ar reuşi! Deci trebuia dată la cules. S-au angajat câteva linotipuri la tipografia Izvestiei, s-a împărţit câte un fragment de nuvelă zeţarilor care, complet nedumeriţi, au trecut la operaţiunea de culegere. Tot pe bucăţi au verificat materialul în timpul nopţii şi corectorii de la Novâi mir, care au fost contrariaţi de cuvintele neobişnuite, de topica neobişnuită şi au rămas cu gura căscată în fata unui asemenea conţinut. Apoi, în timpul schimbului din zori, le-gătorul a broşat toate cele 25 de exemplare în cartonul albastru al lui Novâi mir si, dimineaţa, ca şi când totul s-ar fi făcut de la sine, au fost depuse 23 de exemplare la CC, iar matriţele tipografice au fost ascunse în condiţii speciale de păstrare sub lacăt. Hruşciov a ordonat ca exemplarele respective să ajungă la şefii cei mari ai partidului, iar el – el s-a dus să pună la punct agricultura din Asia Centrală.

După două săptămâni a revenit la Moscova sub zodia, fatidică pentru el, a mijlocului de octombrie. La şedinţa ordinară a biroului politic ("prezidiu" i se spunea atunci), Nikita le-a cerut celor prezenţi să fie de acord cu publicarea. Nu stiu exact, dar se pare că totuşi membrii biroului politic nu şi-au dat în mod explicit acordul. Multi s-au eschivat de la un răspuns precis ("de ce tăceţi?" – a întrebat Nikita), careva şi-a luat inima în dinţi şi a întrebat: "si chestia asta cui îi va da apă la moară?" Dar, la vremea aceea după legendă, Nikita era de genul "vă zdrobesc pe toţi". Discuţia nu s-a terminat, desigur, fără laude la adresa lui Ivan Denisovici care pune conştiincios cărămidă peste cărămidă. şi s-a decretat publicarea lui Ivan Denisovici. In orice caz, nu s-a înregistrat nici o voce care să fi fost categoric contra.

Asa s-a produs minunea cenzurii sovietice sau, cum mai exact a fost ea numită trei ani mai târziu, "consecinţa

voluntarismului în domeniul literaturii".

La 20 octombrie, într-o sâmbătă, Hruşciov 1-a primit pe Tvar-dovski ca să-i comunice decizia luată de biroul politic. Nu stiu dacă a fost prima, dar în orice caz a fost ultima dată când au stat de vorbă, fără grabă, între patru ochi. În inima lui Tvardovski, ca desigur în inima oricărui rus, a oricărui om, există o sete neostoită de a crede în cineva. Astfel, cândva, în ciuda totalei ruinări a ţărănimii şi a suferinţelor propriei lui familii, el şi-a pus credinţa în Stalin şi a vărsat lacrimi sincere la moartea acestuia. Apoi, după ce au fost dezvăluite fărădelegile lui Stalin, el, cu aceeaşi sinceritate, s-a lepădat de fostul idol şi s-a străduit să creadă într-un adevăr nou, purificat, şi în nou-promovatul om care răspândea lumina acestui adevăr. şi anume în aceste culori 1-a văzut el pe Hruşciov în cursul acestei convorbiri de două sau trei ore; o lună mai târziu, la apogeul prieteniei noastre, A. T. mi-a spus: "Ce om bun şi inteligent! Ce fericire să avem la cârma tării un asemenea om!" în cursul acestei întrevederi cu Tvardovski, Hruşciov a avut maniere de om blând şi visător, chiar de filosof. Nu avem motive să punem la îndoială acest lucru. Ca un vârf de pumnal se aflau deja în conjuncţie deasupra capului lui constelaţiile duşmănoase. Probabil că primise deja telegrama de la Gromâko ce-1 informa că în ajun la Casa Albă fusese abordat cu cuvintele: "Spuneţi cinstit, domnule Gromâko, aveţi rachete în Cuba?" şi ca întotdeauna cinstit şi sigur, Gromâko a răspuns: "Nu". Desigur, Hruşciov, discutând pasnic cu Tvardovski despre literatură, nu ştia că la Washington se pregăteau deja panouri cu fotografii mărite ale rachetelor sovietice din Cuba, că în lunea următoare aceste panouri aveau să fie prezentate delegaţilor statelor americane şi că John Kennedy va obţine acordul acestora cu decizia lui, de o îndrăzneală fără precedent, de a controla vasele sovietice. Nimic altceva decât această singură duminică îl mai despărţea pe Hruşciov de săptămâna lui de ruşine, teamă şi

capitulare. şi tocmai în această ultimă sâmbătă s-a întâmplat să-şi dea viza pentru Ivan Denisovici.

"Eu uneori chiar 1-am întrerupt!

— Îmi povestea Tvardovski, mirându-se şi el de atâta curaj.

— I-am spus: nu se nasc copii din săruturi, desfiinţaţi cenzura asupra literaturii! Căci dacă operele circulă în manuscris, este cel mai rău lucru ce se poate întâmpla!" şi Nikita asculta împăciuitor; ai fi zis că nici lui nu-i erau străine aceste vederi. Cel putin, aceasta era impresia lui Tvardovski. (Din confruntarea relatărilor lui în redacţie se poate deduce că propriile lui idei, Tvardovski, fără să-şi dea seama, i le atribuia Iui Hruşciov, care nu scotea un cuvânt.)

Hruşciov i-a povestit lui Tvardovski că se strânseseră deja trei volume de materiale privind crimele lui Stalin, dar că deocamdată nu se publică nimic. * "Istoria va judeca faptele noastre." (Nikita prindea aripi şi se umaniza de fiecare dată când vorbea despre faptul că nimeni nu este nemuritor, despre timpul limitat sorocit vieţilor noastre. Se regăsea acest motiv şi în discursurile lui publice. Era o trăsătură creştineasca de care el nu era conştient, el, care fusese de la Lenin încoace aprigul prigonitor al bisericii! Niciunul dintre conducătorii comunişti, nici până la el, nici după el, nici mai la vest, nici mai la est decât el, n-a vorbit vreodată în felul acesta. Nikita era un tar care nu-şi înţelegea absolut deloc adevărata natură, nici menirea istorică, subminând mereu acele straturi care voiau şi puteau să-1 susţină; el nu căutase niciodată, nu găsise niciodată un consilier inteligent. Adjubei, ginerele său, un învârtit şi un pleşcar,

* Nimic nu ducea Hruşciov până la capăt, n-a dus până la capăt nici demontarea imaginii lui Stalin. Putin să mai fi făcut şi nimeni n-ar mai fi deschis gura ca să clefăie despre "marile merite" ale ucigaşului.

Nu era nici el o lumină, era mai curând un aventurier care i-a mai şi grăbit socrului său căderea.) Hruşciov era convins că Stalin 1-a omorât pe Kirov, dar în acelaşi timp îşi dădea seama că, în sine, acest Kirov era o persoană ştearsă.

Se pare că totul era aranjat în legătură cu nuvela, şi Tvardovski a dat ordin să apară în numărul 11 al revistei. Dar a început imediat drama rachetelor cu America. şi nu era exclus ca furtuna carai-biană să declanşeze pe coridoarele CC un vârtej care ar fi luat pe sus şi biata mea nuvelă.

Dar lucrurile s-au liniştit! Înainte de sărbătorile din noiembrie – exact la un an după ce lăsasem din mână nuvela – am fost chemat pentru prima corectură. * în timp ce şedeam aplecat pe textele dactilografiate toate acestea rămâneau un mit, eu nu simţeam absolut nimic. Dar când mi s-au pus în fată paginile de revistă încă netăiate, am avut viziunea milioanelor de ignoranţi cărora li se oferă ocazia să vadă ivindu-se la suprafaţa apei balaurul vieţii noastre concentraţionare. – şi în luxul neobişnuit al camerei de hotel, pentru prima dată, nuvela mea m-a făcut să plâng.

În acest timp s-a transmis rugămintea lui Lebedev: să mai scot din manuscris cuvintele lui Tiurin: "Mi-am făcut semnul crucii şi am zis: "Totuşi, tu exişti, Creatorule, în cer. Mare ţi-e răbdarea, dar lovitura ta doare." " S-au prins. S-au prins, dar târziu, în legătură cu acest pasaj, capital în nuvelă, unde eu le-arn răsturnat şi le-am demontat toată legenda cu privire la pieirea unor şefi în anul 1937! La redacţie s-a încercat înduplecarea mea: Lebedev se arătase aşa de înţelegător! El făcuse breşa şi aranjase totul! Trebuia acum să i se facă şi lui o concesie. Era adevărat, şi as fi cedat dacă

* Novâi mir i-a păcălit elegant pe cei de la cenzură: fără nici o explicaţie, le-a trimis la viză prima probă paginată a lui Ivan Denisovici. Dar cenzura, îngropată în tranşeele ei, habar n-avea de hotărârea CC, luată cu uşile închise, după rânduiala noastră dintotdeauna. După ce au primit nuvela, cei de la cenzură au rămas cu gura căscată în fata acestei "diversiuni ideologice" şi au telefonat indignaţi la revistă: "Cine a trimis acest manuscris?" – "Păi, noi cei de aici", a răspuns inocent şefa de redacţie N. P. Bianki. – "Dar cine 1-a aprobat personal?" – "Păi, ne-a plăcut la toţi" – ciripi Bianki.

S-a auzit o ameninţare oarecare şi cel de la capătul firului a pus receptorul în furcă. O jumătate de oră mai târziu s-a primit un alt apel telefonic, vesel de data aceasta: "Mai trimiteţi două exemplare" (voiau să-1 citească şi ei). Hruşciov ca Hruşciov, dar viza cenzurii oricum trebuia să figureze pe fiecare filă.

Aceasta ar fi fost numai pe contul meu sau pe cel al literaturii. Dar aici mi se propunea să cedez pe contul lui Dumnezeu şi pe contul mujicului, or, acest lucru jurasem să nu-1 fac niciodată. şi iată-mă refuzându-1 pe acest binefăcător mitic, mie încă necunoscut.

Si aşa de mare era inerţia pietrei deja puse în mişcare şi antrenate în plină rostogolire încât nici consilierul lui Hruşciov n-a putut să corecteze şi să oprească nimic!

A încercat s-o facă Adjubei: nu să oprească piatra care se rostogolea, ci măcar să-i devieze traiectoria. Poate făcea asta sub presiunea ortodocşilor şi conformiştilor, dornici totuşi să fie ei primii care să prezinte – şi anume în felul lor – istoria lagărelor (si să se prezinte pe ei înşişi ca principale victime şi ca eroi principali); dar la mijloc era mai curând un motiv mai meschin: pur şi simplu pentru a prelua iniţiativa ("să pună fitilul"), pentru a-1 devansa pe Tvardovski acum, după ce parcursese un drum greu, şi a-i smulge laurii, în comitetul de redacţie al Izvestiei, Adjubei era furios că această temă importantă nu fusese "descoperită" de ziarul său. Cineva şi-a amintit că existase o mică povestire trimisă din Cita, dar "nepublicabilă", drept pentru care fusese respinsă. S-au năpustit asupra coşurilor de hârtii, dar degeaba: textul respectiv era distrus. A fost contactat G. selest care, urgent, a transmis telefonic din Cita textul Pepitei sale. Textul acesta a şi apărut în numărul festiv al Izvestiei – a apărut într-o formă neruşinat de "simplă", şi chiar fără cel mai mic semn al exclamării, da, ca şi când timp de patruzeci de ani în ziarele noastre se publicaseră povestiri despre viaţa lagărelor şi toată lumea se sastisise de ele. Tvardovski s-a simţit atunci foarte

afectat şi s-a supărat pe Adjubei. În ce mă priveşte, cred că Pepita nu le-a folosit la nimic: rostogolirea pietrei noastre era ireversibilă. Le era dat cititorilor ruşi să vadă pentru prima dată contururile lagărului tocmai într-o asemenea formă.

Simţind deja că victoria este de partea lui, Tvardovski, ca editor prevăzător şi dibaci, privea mai departe si, tocmai cu prilejul acelor festivităţi de noiembrie, mi-a trimis o lungă epistolă: ". As vrea să-ţi vorbesc de pe poziţia vârstei şi experientei mele literare, încă de pe acum există atâţia oameni care solicită redacţiei noastre să le dea adresa dumitale, există atâta interes fată de dumneata, stimulat uneori de mobiluri extraliterare. Dar ce-o să fie când povestirea o să apară în presă? Va fi tot ceea ce se cheamă glorie. Dacă-ţi scriu acum, este pentru a sublinia speranţă pe care mi-o pun în calmul, fermitatea, înaltul dumitale sentiment al demnităţii personale. Ai trecut prin multe încercări, şi mi-e greu să concep că unul ca dumneata ar putea să se clatine în fata acestei încercări. Dimpotrivă, uneori mă întreb dacă lipsa dumitale de vanitate, acel ceva din atitudinea dumitale vecin cu indiferenta, nu depăşeşte oarecum măsura. Pe mine care, cu colegii de redacţie. Am trăit ca pe o adevărată sărbătoare a victoriei, ca pe un triumf, ziua în care am aflat că "totul merge bine", pe mine un pic m-a supărat acea reţinere cu care ai răspuns la telegrama mea de felicitare, acele cuvintele "mi-este plăcut", care în cazul de fată au fost, iartă-mă, pur şi simplu jignitoare pentru mine. Dar acum fac apel tocmai la lipsa de vanitate şi la reţinerea dumitale – fie ca ele să se accentueze şi să rămână însoţitori statornici ai activităţii dumitale viitoare. Unii te vor sâcâi cu rugăminţile lor "să le dai ceva", un fragment, o bucăţică, îţi vor oferi contracte, bani. Te implor, nu te lăsa atras. Nu te lăsa cucerit, spune-le (noi avem oarecare drept să mizăm pe dumneata) că ai obligaţii fată de Novâi mir, care, poţi să le spui, ia tot ce iese din pana dumitale."

Pentru ei era "o sărbătoare a victoriei"! Iar eu i-am explicat starea mea sufletească: "ştiţi ce gânduri rni-au venit în minte când am deschis plicul dumneavoastră? Sotia mi-1 aduce şi-mi spune, foarte alarmată: "Un plic gros de la Novâi mir. De ce aşa de gros?" L-am pipăit şi am spus: "Este absolut clar. Cineva vrea de la mine alte concesii, dar eu concesii nu mai pot să fac. Momentan, tipărirea s-a terminat." Din toate punctele de vedere, viaţa mea la Riazan merge în aşa măsură pe vechiul făgaş (dis-de-dimineaţă, în bunda mea de ocnaş, mă duc să tai lemne; apoi mă pregătesc de lecţii, apoi mă duc la scoală, unde sunt dojenit că lipsesc de la învătământ-tul politic sau că nu particip la activităţi extraşcolare), încât discuţiile şi telegramele de la Moscova îmi par un simplu vis. Pentru mine din telegrama dumneavoastră un singur lucru a devenit clar: deocamdată nu există interdicţie. De aceea, dragul meu A. T., nu păstraţi în inimă ranchiună pentru cuvinţelele mele "mi-este plăcut", as fi fost nesincer dacă m-aş fi exprimat mai tare; în momentul acela eu n-am simţit o bucurie delirantă, în general, viaţa m-a obişnuit mult mai mult cu răul şi totdeauna îmi vine mai uşor, sunt mai dispus să cred în acest rău. În lagăr m-am pătruns de înţelepciunea proverbului rusesc: "în fericire să nu te-ncrezi, de necazuri să nu te temi"; m-am obişnuit să trăiesc după această regulă şi sper să nu mă abat niciodată de la ea. Bucuria esenţială de a fi "recunoscut", eu am trăit-o în decembrie anul trecut, când ati considerat că Denisovici merita o noapte albă."

Iar apelul lui de "a nu mă lăsa atras" şi de "a nu mă lăsa cucerit", cum să nu aibă ecou în mine? Pe mine acest lux al hotelului "Moskva" de pe Ohotni Riad, catifelele, covoarele şi serviciile portarului nu mă încântau, ci mă speriau. Când ai dobândit glorie, ai senzaţia, prima senzaţie, că limba din gura ta nu mai percepe gustul, că degetele tale nu mai au acel fin simt al pipăitului ca înainte. "De ce nu iei un taxi?" – se mira Kopelev. Dar pentru mine a mă aşeza într-un taxi

echivala cu o trădare, eu nu mă vedeam altfel decât cu rucsacul în autobuz. şi acum îi răspundeam cu convingere lui Tvardovski: "Gloria n-o să-mi ia minţile. Îi prevăd o viaţă scurtă – şi dorinţa mea este de a o folosi cât mai judicios pentru scrierile mele deja finisate." (Dar Novâi mir nu le cunoştea încă.)

Tvardovski însă, după gestul de bunăvoinţă al lui Hruşciov, tocmai această viaţă scurtă a gloriei n-o înţelegea nicicum.

Foarte cordiale deveniseră relaţiile noastre, desi încă nu ne în-tâlniserăm niciodată între patru ochi, fără să-i avem în preajmă pe membrii redacţiei, în curând m-am dus acasă la el – şi tocmai în momentul acela a venit un curier de la redacţie (dovedit ulterior ca iscoadă) cu un exemplar-semnal al numărului 11 al revistei. Ne-am îmbrăţişat. A. T. se bucura ca un copil, zburdând prin cameră cu trupul lui de urs: "Păsărică şi-a luat zborul! Păsărică şi-a luat zborul! Greu s-o mai oprească acum cineva! Acum este aproape imposibil!" (Aproape. Până în ultimul minut nici el nu era sigur. Dar parcă n-au fost cazuri în care s-a distrus un întreg tiraj? Au vreun preţ pentru noi munca, banii? Pentru noi ideologia este la mare preţ.) "Victoria este mai mult a dumneavoastră decât a mea" – acestea au fost cuvintele cu care 1-am felicitat eu.

"Vino val-vârtej direct la mine!" – pe acest ton neobişnuit m-a abordat la telefon cu ocazia următoarei mele sosiri în capitală. Imediat după ieşirea tirajului numărului 11 a avut loc plenara CC consacrată industriei, dacă nu mă înşel. Câteva mii de exemplare de revistă, destinate a fi vândute în Moscova, au fost difuzate prin chioşcurile care deserveau plenara. De la tribuna plenarei, Hruşciov a declarat că aceasta este o carte importantă şi necesară (numele meu nu 1-a pronunţat, confundându-mă pe mine, autorul, cu personajul Ivan Denisovici). El chiar s-a plâns plenarei de biroul lui politic: "îi întreb – o publicăm sau nu? Iar ei, ei tac!" şi membrii plenarei "au adus de la piaţa" de cărţi două broşuri: una rosie (materialele plenarei) şi una albastră

(numărul 11 a lui Novâi mir). şi uite asa, râdea Tvardovski cu gura până la urechi, fiecare a venit purtând la subsuoară cărticica rosie şi cărticica albastră. Totuşi, înainte de discursul de închidere al lui Hruşciov, secretarul comitetului regional de partid Novosibirsk s-a apropiat de Tvardovski şi i-a spus: "ştiţi, au fost situaţii şi mai grave. La mine în regiune există şi acum asemenea întreprinderi, eu stiu chestia asta. Dar la ce bun să scrii despre ele?" După discursul lui Nikita însă, respectivul 1-a căutat pe Tvardovski ca să-i strângă mâna şi să-şi facă uitate cuvintele nelalocul lor.

Asa de mare era forţa acestui cor de elogii, a acestui avânt general, încât în aceleaşi zile Tvardovski mi-a spus: acum lansăm Ma-trional Matriona pe care revista, la începutul anului, o respinsese, Matriona care "nu se va putea publica niciodată" – iată cum acum, cu inima uşoară, el o trimitea la cules, uitând chiar faptul că o refuzase cândva!

"Cel mai periculos este pasul al doilea!" – mă avertiza Tvardovski. Prima carte, cum se spune, şi un prost o scrie. Dar a doua?

Si foarte neliniştit, mă cerceta cu privirea. Prin "a doua" el nu avea în vedere Matriona, ci ceea ce aveam să scriu eu după aceea. şi eu, trecând în revistă ceea ce scrisesem deja, nu reuşeam să mă hotărăsc pe care s-o scot la lumină: toate muşcau., Din fericire, chiar în luna aceea inspiraţia m-a ajutat să scriu repede Kocetovka* – direct pentru revistă, pentru prima dată în viaţa mea. Caz autentic din anul 1941 cu amicul meu Leonea Vla-sov, când era el comandant în gara Kocetovka, cu acelaşi amănunt referitor la călătorul care uitase, culmea, de unde vine denumirea de Stalingrad.

— Întâmplare pe care nimeni, începând cu A. T., nu putea s-o creadă. Dar după mine, pentru un om de scoală veche este foarte firesc ca nici să nu-şi amintească de o asemenea denumire. A. T., luând-o în mâinile sale, a fost foarte emoţionat si, ci-tind-o, a fost şi mai emoţionat – se temea de

o mişcare greşită, se temea ca pentru el însuşi. Cu apariţia lui Tveritinov, temerile lui

* Dar a trebuit s-o schimb cu Krecetovka pentru a nu zgândări duşmănia pe care kocetovkista revistă Oktiabr o purta celor de la Novâi mir.

S-au accentuat: decise că acesta era un detectiv patriot şi că până la urmă adevăratul spion va fi prins.

Convingându-se că lucrurile nu stau asa, mi-a trimis imediat o telegramă radiind de bucurie, în legătură cu Krecetovka şi Ma-triona, care, în concepţia lui, trebuiau să-mi consacre numele, el, pentru prima şi ultima dată, n-a făcut consideraţii politice de genul "va trece-nu va trece", ci, alături de mine s-a înhămat, în rumul ţigărilor sale, la munca de editor conştiincios. * Observaţiile lui (adresate aplombului meu) s-au dovedit pline de fineţe, în special cele pe tema vieţii rurale: nu se poate spune "dulgheri săteşti", fiindcă nu există altfel de dulgheri; "şindrila din scânduri", aşa ceva nu există; purcel gras nu înseamnă purcel lacom; a merge în pădure la cules de bace, de ciuperci – asta nu este muncă, ci distracţie (de altminteri, aici, a recunoscut că astăzi, la tară, asta este deja o muncă pentru că îi dă omului mai multă hrană decâi îi dă munca pe pământul colhozului); încă ceva: în gară nu poate să crească plopul tremurător, pentru că acolo totul este plantat, or, nimeni nu plantează plopi tremurători; şi un "flăcăiandru" e mai bătrân decât un "copilandru". Insista de asemenea foarte mult pe faptul că gerunziile nu sunt proprii vorbirii populare şi dădea exemple de fraze cu gerunzii pe care le găsea imposibile. Dar aici mi-am exprimat dezacordul: unele dintre proverbele noastre prezintă asemenea turnuri.

Aceste frecvente întâlniri ale noastre din toamna lui 1962 aveau loc într-o atmosferă degajată şi foarte cordială, în acele luni, A. T. ţinea foarte mult la mine şi se mândrea cu succesele mele de parcă ar fi fost ale lui. Ceea ce-i făcea o plăcere deosebită era să constate că eu mă comport conform modelului conceput de mintea lui pentru un autor

pe care el îl descoperise: că-i alung pe corespondenţi, că nu acord interviuri, că nu pozez nici pentru fotografi nici pentru cineaşti. Avea senzaţia că sunt creaţia lui, că el m-a fasonat şi că,

* Aceste consideraţii: "va trece-nu va trece" provocau atâta confuzie în creierul redactorilor de la Novâi mir (cu atât mai mult în creierul redactorilor de la celelalte reviste sovietice), încât acestora nu le mai rămânea decât foarte putină perspicacitate, foarte putin gust, foarte putină energie, pentru formularea de temeinice observaţii de ordin estetic, în orice caz, cu mine, în afară de A. T., cu care am avut această singură discuţie, nimeni de la Novâi mir nu s-a înhămat nici măcar la cinci minute de muncă propriu-zis redacţionala, nu anticenzură.

De-acum încolo, el va fi cel care va lua pentru mine cele mai bune decizii şi mă va conduce pe un drum însorit. Considera ca de la sine înţeles (desi eu nu-i promisesem niciodată aşa ceva) că eu de-acum încolo nu voi face nici un pas important fără să mă consult cu el şi fără aprobarea lui. Şi-a asumat, de exemplu, sarcina de a decide el însuşi ce fotograf puteam autoriza să mă fotografieze (fotograful s-a dovedit slab, dar ceea ce-mi era de trebuinţă – o expresie chinuită şi tristă – am obţinut). S-a ivit necesitatea să comunic totuşi un fel de concentrat de biografie privind persoana mea – A. T. a pus mâna pe condei şi a început să întocmească el această biografie. Am considerat necesar să arăt motivul pentru care mă aflasem în detenţie – comentarii negative asupra lui Sta-lin – dar Tvardovski s-a opus cu înverşunare, nici n-a vrut să audă despre aşa ceva. (Nu ştia ce preţios putea să se dovedească acest lucru în ziua în care partidul, în şedinţele sale de instructaj, mă va declara trădător de patrie. Privirea lui îmbrăţişă mai degrabă prezentul; viitorul aproape niciodată, în plus, adevăratele motive ale acţiunilor lui exterioare erau de căutat la un nivel subteran foarte adânc. De exemplu, el însuşi a crezut multă vreme în Stalin, şi orice ins care nici

atunci nu împărtăşea această credinţă părea să-1 ofensez pe el, cel de astăzi. Astfel, el a respins şi explicaţia mea cum că Tveritinov, datorită exclusiv gusturilor lui rafinate, poate să nu-1 iubească pe Stalin. Cum poate ăsta să nu-l iubească? Înseamnă că sau el sau rudele lui au fost la puşcărie; A. T. nu găsea altă explicaţie.) în ce mă priveşte, nu mă grăbeam să mă răzvrătesc împotriva patronajului său, nu ardeam de nerăbdare să-i demonstrez că, la patruzeci şi patru de ani, nu mai puteam schimba forma şi măsura tiparului în care am fost turnat. Dar nu poate exista prietenie autentică fără o egalitate măcar de principiu. A. T. exagera concordanta orizonturilor noastre, a obiectivelor noastre şi a experientei noastre de viaţă. Partea cea mai importantă a experientei sale, considera el, era buna sa cunoaştere a ierarhiei şi a mişcărilor aranjate la şedinţe, la telefon şi în culise. Dar el supraestima capacitatea şi longevitatea acestui sistem. Nu admitea ideea că acest sistem poate să nu fie acceptat din oficiu. Nu admitea că în literatură sau în politică eu pot să discern sau să cunosc lucruri pe care el nu le vedea sau nu le cunoştea.

Cu mine, el a trăit momentul în care a ţâşnit flacăra unei speranţe noi, a speranţei de a-şi fi găsit în sfârşit un prieten. Dar eu nu m-am lăsat orbit de această lumină. Mi-erau dragi şi rădăcinile lui ţărăneşti; şi năzdrăvăniile ingenuităţii lui poetice, nu prea bine protejate de obiceiurile lui nobiliare; şi acea deosebită demnitate naturală de care dădea dovadă în fata duşmanilor, uneori în fata celor sus-puşi (între patru ochi: la telefon adesea se pierdea cu firea), şi care-1 punea la adăpost de situaţii ridicole sau umilitoare. Dar între trecutul meu şi al lui erau prea mari deosebiri, şi prea neasemănătoare erau moştenirile care ne veneau dintr-acolo. Cu el, eu n-am putut să fiu, niciodată, nici măcar o dată, Ia fel de sincer şi firesc cum eram cu zecile de oameni care trăiseră în umbra întunecoasă a lagărelor. Caracterele noastre încă ar mai fi

putut să se ciocnească, să se frece unul de altul, să se acomodeze unul cu altul într-un fel oarecare.

— Dar doi bărbaţi nu pot fi prieteni dacă nu se potrivesc la idei.

Noi ne asemănăm cu două curbe matematice având fiecare ecuaţia ei. Ele pot, în anumite puncte, să se apropie, să se suprapună, să aibă chiar o tangentă comună, o derivată comună, dar în curând – fatalitate – configuraţia lor iniţială va face ca drumurile lor să se despartă.

LA SUPRAFAŢĂ.

Asa cum pestele de apă adâncă, obişnuit să suporte o presiune exterioară de multe atmosfere, ieşind la suprafaţa moare de prea mică presiune, de prea binele la care nu se poate adapta, tot aşa şi eu, ascuns temeinic cincisprezece ani în străfundurile lagărului, ale surghiunului, ale clandestinităţii, fără să mă trădez vreodată, fără să săvârşesc vreodată vreo greşeală notabilă de natură a afecta vreun om sau vreo cauză – ieşind la suprafaţa unei notorietăţi do-bândite peste noapte, a unei glorii excesiv trâmbiţate (la noi se-ntrece măsura şi cu lauda şi cu înjurătura), am început să fac gafa după gafă, neînţelegând defel noua mea situaţie şi noile posibilităţi.

Nu aveam o idee clară despre forţă pe care o dobândisem şi deci despre îndrăzneala pe care mi-o puteam permite acum în conduita mea. Păstram inerţia circumspecţiei, inerţia disimulării. Ce-i drept, şi una şi cealaltă mi-erau de trebuinţă, pentru că neaşteptatul succes cu Ivan Denisovici nu-mi atrăsese câtuşi de putin favoarea Regimului şi nu promitea că în calea mişcării nu se vor ivi piedici.

Acel succes nu promitea această mişcare, n-o promitea – dar deocamdată, scurtă vreme, două luni, ba nu, o lună, puteam să merg fără să mă opresc undeva: o reclamă gudurător-excesivă îmi deschisese pentru acea lună toate redacţiile, toate teatrele!

Dar eu nu înţelegeam. Mă grăbeam să mă opresc din proprie iniţiativă înainte de a mă opri alţii, să mă camuflez

din nou, să mă prefac că nu am nimic, că nu pun la cale nimic. Ca şi când această întoarcere ar fi fost posibilă! Ca şi când acum m-ar fi pierdut din vedere!

Si apoi neaşteptatul triumf care fusese această publicare mă împiedica să înţeleg că eu şi Tvardovski nu câştigaserăm, ci pierdu-serăm: pierduserăm un an, anul de zburdă prilejuit de congresul al XXII-lea, şi se consuma deja ultima spargere de ţărm a ultimului val. După nişte calcule aproximative, eu contam pe cel putin o jumătate de an, chiar pe doi ani până să fiu, cu certitudine, lăsat pe din afară în fata tuturor porţilor şi portiţelor bătute-n cuie. Dar am avut o lună – de la prima recenzie laudativă din 18 noiembrie până la întâlnirea de la Kremlin din 17 decembrie. şi chiar mai putin – până la primul contraatac din l decembrie (ziua în care, la Manej, Hruşciov a fost asmuţit împotriva pictorilor modernişti, în ideea că lucrurile n-au să se oprească aici). Dar şi în două săptămâni as fi putut să cuceresc câteva poziţii! Să fac cunoscut titlul câtorva dintre scrierile mele.

Chestiunea asta n-am făcut-o însă din cauza unei false linii de conduită. Intenţionam "sa folosesc cât mai judicios" clipa repede trecătoare a gloriei mele, dar tocmai asta n-am făcut – şi în mare parte din cauza sentimentului înşelător al obligaţiei fată de Novâi mir şi fată de Tvardovski.

Acest lucru trebuie să-1 explic aşa cum a fost. Desigur, eu îi eram obligat lui Tvardovski, dar cu titlu personal, însă nu aveam dreptul să iau în consideraţie, dintr-un punct de vedere personal, ceea ce se va spune despre mine la Novâi mir, trebuia să pornesc în permanentă şi exclusiv de la faptul că eu nu sunt eu şi că destinul meu literar nu este al meu, ci al tuturor acelor milioane care nu reuşiseră să însăileze, să şoptească si, cu vocea stinsă, să spună până la capăt povestea destinului lor de puşcăriaşi, povestea ultimelor descoperiri făcute de ei în universul concentraţionar. După cum Troia, în definitiv, nu-şi datorează existenta lui Schliemann, tot aşa şi cultura

noastră concentraţionara sedimentată îşi are precepte pe care nu le datorează nimănui. De aceea, întorcându-mă din lumea care nu restituie morţii, n-aveam de ce să jur credinţă revistei Novâi mir sau lui Tvardovski, n-aveam de ce să mă întreb dacă ei o să tină seama de faptul că gloria nu-mi sucea câtuşi de putin capul; ci eu, calculând la rece, trebuia să-mi asigur nişte capete de pod.

În comparaţie cu precauţiile exagerate de altădată, cătuşele pe care mi le punea Novâi mir erau floare la ureche pentru mine; totuşi mă strângeau şi ele destul de tare.

După cum prezisese A. T, mi se cereau "nişte fragmente" pentru revistele literare, pentru emisiuni radio – şi ar fi trebuit să le dau fără întârziere!

— Mi se cereau deci nişte fragmente din Cercul care era deja terminat, din piesele terminate si, astfel, dezvăluind aceste titluri, eu ar fî trebuit să-mi construiesc mici forturi din care apoi să nu pot fî scos cu una cu două. În valul de uimire tălăzuit pe durata a patru săptămâni, provocat de exploziva mea nuvelă, toate mi-ar fi mers şnur, dar eu "nu şi nu", îmi închipuiam că în felul acesta îmi protejez operele. şi eram mândru că aveam tăria de a nu ceda la ispitele gloriei.

Corespondenţii dădeau buzna peste mine în locuinţa de la Ria-zan şi în camerele de hotel de la Moscova; de la ambasadele străine din Moscova se dădea telefon la şcoala din Riazan, agenţiile se adresau cu chestionare scrise, chiar şi cu cereri stupide ca aceea de a evalua pentru cititorul occidental cât de magistral a fost modul în care Hruşciov "a rezolvat" conflictul cubanez. Dar nu am spus nici un cuvânt nici unuia dintre ei, desi puteam să vorbesc nestingherit despre foarte multe şi foarte îndrăzneţe lucruri, iar corespondenţii ăştia năuci le-ar fi împrăştiat în toată lumea. Mă temeam că, în-cepând să răspund corespondenţilor occidentali, am să le dau celor sovietici ocazia să-mi pună întrebări apte a declanşa din parte-mi răspunsuri care m-ar fî menit fie, pe loc, ipostazei de rebel, fie celei de prea

supusă slugă. Nedorind să mint şi neîndrăznind să mă revolt, am preferat să tac.

La sfârşitul lui noiembrie, la zece zile după apariţia nuvelei, consiliul artistic al teatrului Sovremennik, după ce mi-a audiat piesa (Cerbul şi târfa ocnei, tot versiunea îndulcită din Republica muncii), mi-a cerut insistent să-i permit s-o pună în scenă imediat; trupa se angaja ca, fie şi mâncând şi dormind la teatru, să se facă luntre şi punte şi într-o lună s-o monteze! şi era o promisiune serioasă, că doar ştiam acest teatru. Dar eu am refuzat.

Dar oare de ce? Ei bine, în primul rând, aveam sentimentul că, pentru a fi oferită publicului, piesa avea nevoie de încă o transcriere. Asta însemna şapte zile bătute pe muchie, dar, şi cu munca la scoală şi cu afluxul de corespondentă otios-exaltată-putea să însemne şi o lună. Sovremennik mergea şi pe varianta ca eu să modific din mers textul, de vreme ce nu puteam abandona scoala! şi de ce, în definitiv? Păi cum să devin deodată om liber? Deodată să nu mai am obligaţii cotidiene împovărătoare? şi încă ceva: cum să nu-i duc pe copilaşi până la sfârşitul semestrului? Cine să le pună note? şi iată, parcă în ciudă, tocmai în ultima lună cade pe capul scolii o comisie de inspectori. şi apoi cum să-i fac figura asta directorului, atât de binevoitor cu mine în toţi aceşti ani, şi să-i alunec printre degete? Într-o săptămână puteam să-i dau teatrului Sovremennik un text gata pentru public; de două ori pe săptămână, puteam să predau câte un fragment "atenuat" din Cerc şi să-1 citesc la radio, să dau interviuri – dar nu, eu îmi făceam de lucru prin laboratorul scolii, pregăteam nişte biete experiente de fizică, îmi făceam planuri de lecţie, corectam caiete. Eram un vierme pe o orbită cosmică.

Si apoi şi chestia următoare: să presupunem că "cei de sus" or să vadă piesa înaintea premierei – dacă o să se scandalizeze? Dacă or să dea cu piesa de pământ, şi nu numai cu piesa, ci şi cu povestirile, care trebuiau să apară dintr-un moment într-altul în Novâi miri Or, tirajul lui Novâi

mir este de o sută de mii. şi în sala Sovre-mennik-ului nu încap decât şapte sute de persoane.

Si apoi încă o dată: toate trufandalele i le promisesem lui Tvar-dovski! Atunci cum să-i dau Sovremennik-ului piesa înainte de a fi văzută de cei de la Novâi miri Aşadar, lăsând-o mai moale cu combativul Sovremennik, am predat piesa la somnolenta revistă. Dar acolo era cineva care nu somnola, acela era Dementiev, şi piesa n-a aterizat niciodată la redacţie: ea n-a ieşit niciodată din cele două apartamente ale imobilului de pe cheiul Kotelnâceskaia, de la cei doi Saşa. Verdictul a fost dat de ei doi, dar Tvardovski a fost cel care mi 1-a comunicat: "asta nu este artă", "asta nu este dramaturgie", "asta este prelucrare de-a doua a aceluiaşi material concen-trationar ca şi în Ivan Denisovici, nimic nou". (Ei, cum să-mi apăr eu singur opera? Admit că nu este o operă dramatică. Dar nici prelucrare de-a doua nu este, pentru că de prelucrat cum trebuie nici nu s-a început! În piesă nu este vorba de Lagărul special, ci de Lagărul de reeducare prin muncă; de amestecul sexelor şi al articolelor, de domnia celor de drept comun şi a psihologiei lor; de mistificarea datelor privind producţia.)

Ei, după Ivan Denisovici, nu mai merge cum mergea. E uşor de înţeles că lui Tvardovski nu i-a plăcut piesa. Dar măcar dacă problema s-ar fi terminat cu aceea că Novâi mir îmi respinge piesa şi mă lasă să fac ce vreau cu ea. Dar n-a fost asa! Nu aşa înţelegea Tvardovski promisiunea mea şi colaborarea noastră acum şi mereu şi în vecii vecilor. Gândiţi-vă: el este cel care m-a descoperit în al patruzeci şi patrulea an al vieţii mele; fără el, eu ca scriitor as fi fost ca şi inexistent şi nici n-aş fi ştiut ce valoare au scrierile mele (aducând una şi ascunzând zece). si, de acum încolo, fiecare text se va supune judecaţi lui Tvardovski (si a lui Dementiev): sau se Publică în Novâi mir, sau se doseşte şi nu se arată nimănui. Atreia soluţie nu există.

Exact aşa a fost verdictul în legătură cu Cerbul şi târfa ocnei: nu se dă, nu se arată. "Te pun în gardă contra

gangsterilor din teatre!" – îmi spunea A. T. pe un ton foarte serios. aşa vorbea editorul celei mai liberale reviste din tară despre cel mai tânăr şi mai îndrăzneţ teatru din tară! De unde venea aplombul acestui verdict? Asistase el la multe spectacole ale Sovremennik-ului? Nu văzuse niciunul, nu trecuse niciodată de pragul acelui teatru (să nu se înjosească), înalta lui poziţie socială îl condamna să primească informaţii de mâna a doua (murdară). Undeva în sanatoriul guvernamental de la Barviha, undeva la un banchet la Kremlin, dar şi de la câteva persoane serviabile din redacţie auzise că acest teatru era duşmănos, subversiv, nepartinic – un teatru de "gangsteri", va să zică.

În total două săptămâni durase tipărirea textului meu, luna de miere cu Tvardovski încă nu se terminase; nu consideram că e demn şi util să mă revolt în văzul tuturor şi astfel m-am pomenit în situaţia solicitantului, a celui care cere permisiunea să arate propriile sale opere cutăruia şi cutăruia, şi Tvardovski se împotrivea, aviza negativ, obiecta si, până la urmă, chiar se supăra pentru indisciplina mea. Cu mare greutate şi-a dat acordul să mă duc cu piesa la un teatru. Dar, atenţie, nu la Sovremennik, ci la mortăciunea aia de teatru al lui Zavadski (numai pentru că acesta i-1 montase pe Tior-kiri). Acord tardiv! Bizuindu-mă pe faptul că A. T. nu prea era la curent cu unele lucruri (era în afara şi deasupra masei de cititori, în afara şi deasupra mediilor dinamice din Moscova), am menţinut legătura cu Sovremennik. Totuşi, am reţinut piesa încă o lună de zile – irepetabilă lună!

— Aşteptând aprobarea cenzurii pentru Matriona şi Krecetovka. După aceasta i-am predat Sovremennik-ului textul complet al piesei – dar se pierduse un timp preţios; deja se făcea simţită presiunea asupra teatrelor, acum după "întâlnirea" din decembrie de la Kremlin. Sovremennik nu a mai îndrăznit nici să înceapă repetiţiile şi piesa s-a împotmolit pentru ani şi ani. Tvardovski însă n-a aflat decât târziu despre gestul pe care-1 făcusem de capul meu – şi s-

a supărat rău de tot; în anii care au urmat, nu o dată mi-a reproşat: cum am putut să mă duc la cei de la Sovremennik, când el mă rugase să nu fac asta?

De altminteri aveau să se întâmple şi alte lucruri fără ştirea lui Tvardovski1 în curând a venit la mine reprezentanta Lenfilmului cu patru exemplare ale contractului pentru Krecetovka, deja semnat din partea Lenfilmului, mie nerămânându-mi decât să-mi pun semnătura şi să primesc o sumă, pentru mine, fabuloasă – şi Krecetovka va apărea pe ecranele sovietice. Eu însă m-am răzgândit brusc: să le dau lor drepturi asupra textului meu, şi dacă-1 strică, dacă o să facă din el ceva leşinat, fals? – şi eu să nu mai pot face nici o corectură.

În scrisoarea sa, A. T. mă numise "omul cel mai drag lui din lumea literară". El mă iubea din toată inima, dezinteresat, dar tiranic: cum îşi iubeşte un sculptor opera, dar şi aşa cum îl iubeşte suzeranul pe vasalul său cel mai bun. Desigur, lui nu-i venea în minte să caute a afla dacă n-aveam şi eu la rândul meu vreo părere, vreo idee, vreo sugestie privind munca lui la revistă sau treburile lui personale. Lui nu-i venea în minte că propria mea experientă de viaţa – lăsând de-o parte orice literatură – putea să aducă o viziune proaspătă.

Chiar pe linia conduitei cotidiene simţeam că nu ne mişcăm în acelaşi ritm. Acum, după marea noastră victorie, ce ne împiedica să zăbovim şi noi în jurul vastei mese din sala de redacţie, să servim ceai cu covrigi, să tăifăsuim ba despre lucruri importante, ba despre fleacuri? "Asa fac toţi scriitorii, de pildă, Simonov – insinua maliţios A. T. – se aşază cuviincios pe scaun, fumează pe îndelete. Dumneata unde te tot grăbeşti?" Dar eu mă grăbeam pentru că în al cincilea deceniu al vieţii mele continuau să mă macine prea multe lucruri pe care încă nu le scrisesem, şi prea solid se ţinea pe picioarele lui, de argilă, dar şi de beton armat, neadevărul. şi literatura minciunii prolifera ca buruienile*.

* Dar problema, spre rezolvarea căreia noi n-am reuşit să facem absolut nici un pas, nici eu şi cu atât mai putin Tvardovski, şi de care ar fi mare nevoie să ne interesăm şi să ne preocupăm, este aceea referitoare la ce se întâmplă acum cu traducerile în alte limbi ale lui Ivan Denisovici. Faptul că nuvela mea e blocată pe 25 şi pe 40 de ani de-acum încolo este o oroare pe care nu mi-am imaginat-o defel. Din cauză că URSS nu este membru al convenţiilor internaţionale privind dreptul de autor, nuvela mea a fost scoasă pe tarabă la dispoziţia oricui. Iar aici ce senzaţie politică! Numai în limba engleză s-au apucat s-o publice şase edituri: nu pun la socoteală traducerile în alte limbi. şi totul se face ca la o întrecere, fiecare editor urmărind s-o traducă înaintea celorlalţi, recurgând la serviciile traducătorilor celor mai improvizaţi, singura lor preocupare fiind aceea de a ieşi cit mai repede cu ea pe piaţă, chit că traPrima recenzie despre mine, una mare semnată de Simonov în Izvestia, A. T. mi-a pus-o în fată solemn (de-abia ce apăruse, eu încă n-o văzusem). De la primele alineate mi s-a părut fastidios-biro-cratică, am pus-o de-o parte fără să citesc şi am rugat să continuăm discuţia pe marginea problemelor de redactare a Krecetovkăi. A. T. a rămas literalmente consternat, o fi zis că mă fandosesc. El nu vedea ce drum groaznic, lung, foarte lung ne aştepta, şi ce agitaţie zadarnică, de gândaci de bucătărie, făceau toate aceste recenzii neavenite.

Cu atât mai putin ne potriveam în ideile noastre cu privire la ceea ce era de făcut atunci în literatură şi la cum trebuia să fie Novâi mir.

Personal, A. T. considera că revista era extrem de curajoasă şi progresistă -judecind după marele ei succes printre intelectualii tării şi după atenţia pe care i-o acorda presa occidentală.

Asa era, într-adevăr. Dar adepţii lui Novâi mir nu puteau să aibă ca prim termen de comparaţie altceva decât cohorta cenuşie a celorlalte reviste ale noastre – noroioase, chiar

greţoase prin conţinut şi costelive prin lipsa lor de ţinută artistică. (Dacă în acele reviste – lăsând de-o parte lunosti – mai apăreau şi lucruri interesante, asa, ca "momeală" pentru public, acelea erau fie speculaţii în jurul unor nume de scriitori decedaţi, persecutaţi cândva de aceleaşi javre pe care le cultiva Moskva, fie articole fără nici o legătură cu literatura.) Demnitatea şi nobleţea înnăscute, care nu-1 trădau pe Tvar-dovski nici în momentele cele mai regretabile ale orbirilor lui, îl ajutau să-i interzică trivialităţii ca atare accesul în revistă (ce-i drept, trivialitatea se deversa şi pe aici, în special prin memoriile unor foste oficialităţi de felul lui Konev, Emelianov, dar totuşi cu un debit mai redus) şi să păstreze tonul echilibrat de revistă de ducerea este dintre cele mai încâlcite. Chiar şi grupul Hingley şi Heyword, grupul cel mai serios, a dat greş cu traducerea – ca să nu mai vorbesc de altele! Şuvoi de fraze agramate, cenuşii, cu îngroşarea laturii politice. S-au şters toate culorile, toate diferenţierile din interiorul limbii, toate subtilităţile, în schimb în materie de înjurături tot ceea ce la mine apare în mod aluziv este tradus, text complet, prin expresiile cele mai ordinare. (Adnotare din 1978.) în 1981, în statele Massachusetts şi Vermont, cartea a fost scoasă din bibliotecile şcolare din cauza acestor înjurături grosolane (desi şcolarii americani din ziua de azi înjură mai murdar decât puşcăriaşii noştri) – iar eu am primit scrisori indignate din partea unor părinţi: cum e posibil să se tipărească o asemenea mizerie! (Adnotare din 1986.) cultură, de revistă planând oarecum deasupra epocii, în prima u jumătate, revista conţinea şi fleacuri şi nimicuri, dar în a doua, în publicistică, în bibliografie şi în critică, găseai totdeauna consistentă, substanţa, multe lucruri interesante.

Dar exista şi un alt termen de comparaţie: chipul pe care ar fi trebuit să-1 dobândească această revistă pentru ca în ea literatura noastră să se ridice din poziţia de stat în genunchi. Pentru aceasta, Novâi mir ar fi trebuit să publice

în toate secţiunile sale nişte materiale de un grad de îndrăzneală superior fată de ceea ce publica. Pentru aceasta, ar fi trebuit ca fiecare număr al ei să fie elaborat independent de umoarea momentană a şefilor, de oscilaţiile spaimelor şi zvonurilor.

— Nu respectând cadrul aprobării de ieri, ci lăr-gindu-1 cât de cât de la un număr la altul. Desigur, pentru aceasta ar fi trebuit să ne izbim destul de des din plin cu fruntea de zid.

Mi se va obiecta: himeră, delir, o asemenea revistă n-ar rezista la noi nici măcar un an. Mi se va demonstra că Novâi mir n-a ratat niciodată ocazia de a strecura o jumătate de paragraf acolo unde era posibil; că oricât de ocolit, de alegoric şi de reticent se exprima, ea compensa aceasta prin mărimea tirajului, prin reputaţia ei; neobosit, ea făcea să se clatine pietrele zidului atins de decrepitudine. A se izbi, cu pocnet şi trosnet, fie şi numai o dată în acel zid pentru ca apoi să pună cruce revistei, acest lucru redacţia nu şi-1 putea permite'o revistă, la fel ca şi un teatru, ca şi un studio cinematografic, este un fel de industrie asupra căreia un individ liber în mişcările sale nu poate avea drept de viaţă şi de moarte. Redactorii şi editorii sunt legaţi de munca permanentă a multor oameni, şi într-o perioadă a persecuţiilor sunt nevoiţi să facă tot felul de manevre.

În aceste consideraţii este, desigur, mai mult adevăr decât în argumentele mele. Dar eu oricum nu pot scăpa de senzaţia că Novâi mir este departe de a fi făcut maximum din ceea ce era posibil – gân-diti-vă măcar la primele luni de după congresul al XXII-lea, acele irepetabile luni de libertate – cum le-a folosit Novâi miri Unele numere ale lui Novâi mir au reuşit cu chiu cu vai să se menţină deasupra mlaştinei neutralităţii. Dar câte au fost acestea? Câte numere au fost care, pe lângă două-trei texte valabile, în rest au făcut loc unora incolore şi insipide, în aşa măsură încât raportul paginilor de aceste două categorii evidenţia un randament inferior celui al unui motor termic de cea mai

joasă speţă? Dragostea de libertate a liberalei noastre reviste creştea an de an nu atât din faptul că echipa IţIT De redacţie era liberală cât din fluxul de manuscrise purtătoare ale acestui sentiment, manuscrise care năboiau peste această revistă unică în felul ei. Acest aflux era aşa de mare încât, în ciuda a tot ceea ce cenzura arunca sau schilodea, rămâneau totuşi multe lucruri de valoare, în interiorul acestei reviste liberale domnea o ierarhie conservatoare pietrificată, nu se făceau "acolo sus" decât rapoarte favorabile şi agreabile; cât priveşte scrierile neconvenabile, acestea erau sufocate de la intrare (dar într-un mod mai amical) cu eficienta cu care erau sufocate la Moskva sau la Znamia. Despre aceste manuscrise îndrăzneţe astfel respinse, Tvardovski nu ştia chiar nimic în afară doar de ceea ce reieşea din nişte cancanuri deformatoare.

În legătură cu aceasta mi-a vorbit astfel:

— La Novâi mir se trimit scriitori care se dedau la provocări cu trucuri antisovietice: voi, ăştia, spun ei, sunteţi singura revistă liberă, unde să fim publicaţi dacă nu la voi?

Meritul redacţiei sale consta, după părerea lui, în aceea că dibuia şi respingea la timp "provocările". Până una alta, aceste "provocări" erau chiar libertatea.

Scriu toate acestea pentru ca să fie spus tot adevărul, nu vorbesc absolut deloc despre mine (cu mine lucrurile stau invers – Tvardovski a încercat din răsputeri să promoveze un lucru lipsit din capul locului de orice şansă). Scriu aceasta gândindu-mă la zecile de opere care se apropiau mult mai mult de normele legalităţii şi pentru care Novâi mir ar fi putut să facă mai mult dacă cei din anturajul lui Tvardovski nu s-ar fi cramponat cu atâta disperare de braţele fotoliilor lor, dacă n-ar fi fost paralizaţi de permanenta şi apăsătoarea lor teamă: "tocmai acum, într-un moment aşa de nepotrivit", "într-un asemenea moment, acum." şi momentul nepotrivit tine de-o jumătate de secol.

L-am întrebat odată pe A. T. dacă, în virtutea interesului meu pentru revistă, ar fi de acord să-i recomand opere care mie îmi plac în mod deosebit. A. T. m-a invitat foarte amical s-o fac. De două ori m-am folosit de acest drept – şi relaţiile mele cu revista nu numai că nu au ieşit consolidate, dar au avut de suferit.

Prima dată – era încă luna noastră de miere, în decembrie 1962. Îl convinsesem pe V. T. salamov să siringă versurile din Caietele Kolâmei şi din Micile poeme, care mi se păreau ireproşabile, şi le-am transmis în pachet închis lui A. T. prin secretarul acestuia.

XV: în fruntea lui Novâi mir se găsea un poet – dar sectorul de poezie al revistei era sărăcăcios, nu revelase nici un nume marcant printre poeţi; descoperea uneori, dar nume nesemnificative, repede date uitării. Acordând multă atenţie "etichetei naţionale" diplomatice, publicând în traducere versurile poeţilor din republicile unionale* sau facmd în paginile ei loc pentru două-trei mici poezii ale vreunui autor deja cunoscut, ea n-a dat niciodată o mare jerbă de poezii care să învedereze o tendinţă a gândirii sau a formei. Poeziile publicate de Novâi mir n-au constituit niciodată un eveniment artistic.

În selecţia făcută de salamov se găseau, trase din Micile poezii, "Homer", "Awakum la Pustozersk", plus vreo 20 de piese dintre care în orele de gheată ale nopţii, Ca Arhimede, Funeralii. Pentru mine, desigur, însăşi figura lui salamov, ca şi versurile lui nu se încadrau în domeniul a ceea ce se cheamă "poezie şi atâta tot"; ele ţâşneau din memoria vie şi din durerea intimă; el era fratele meu de lagăr, frate necunoscut şi depărtat; versurile acestea el le scrisese, ca şi mine, de-abia târându-şi picioarele, le învăţase pe dinafară, ascunzându-le mai ales de percheziţii. Din lichidarea totală a celor ce scriau în lagăre, noi, care scăpaserăm, eram mai putini decât degetele de la o mână.

Nu mă consider judecător în materie de poezie. Dimpotrivă, îi recunesc lui Tvardovski un fin gust poetic. Să

admitem că eu am greşit în mod grosolan, dar, în condiţiile "cenuşiului" din sectorul poezie al lui Novâi mir, trebuiau oare respinse aşa de categoric unele lucruri? În ziua în care vor putea fi publicate aceste eseuri ale mele, lectorul va putea citi şi versurile interzise ale lui salamov. El le va aprecia intonaţia bărbătească, efervescenta interioară, necunoscută experimentelor unor poeţi aflaţi la început de drum, şi singur va judeca dacă ele meritau soarta pe care le-a rezervat-o Tvardovski.

Mie mi-a spus că-i displac nu numai versurile ca atare, "prea pasternakiene", dar şi faptul că a rupt un plic în care spera să gă-

* Există o literatură a fiecărui popor în parte şi există o literatură universală (care urmează linia crestelor). Dar nu poate exista o literatură "multinaţională" intermediară (care ar fi, păstrând proporţiile, cam ce este Sovietul naţionalităţilor). Acest concept găunos, la fel ca şi cel de realism socialist, a împiedicat şi el dezvoltarea literaturii noastre în deceniile trecute.

Iii sească ceva proaspăt din partea mea şi n-a găsit. I-a scris şi lui să-lamov că, în mod categoric, nu-i plac versurile din Caietele din Ko-lâma, că acestea nu sunt genul de poezie capabilă să-1 emoţioneze pe cititorul nostru.

Am început să-i explic lui Tvardovski că nu era vorba de o "intrigă" a lui salamov, că eu însumi îi propusesem să facă o selecţie şi s-o transmită prin intermediul meu – din toate astea Tvardovski n-a crezut un cuvânt! Era uimitor de nereceptiv la explicaţiile simple. El a rămas astfel convins că salamov se pretase la nişte masi-natiuni în care mă atrăsese şi pe mine.

A doua oară (era deja în toamna lui 1964), am avut ocazia să fac viguroase presiuni asupra comitetului de redacţie ca să publice Eseuri asupra istoriei geneticii de J. Medvedev. Acestea conţineau, expusă pe înţelesul marelui public, substanţa discuţiei pe teme genetice despre care oamenii nu ştiau nimic, dar şi ceva în plus: strigătul şi protestul

ardent împotriva nedreptăţii ce se făcea unei discipline de-acuma perfect legale. Era un strigăt care făcea să bată inimile oamenilor. De altfel, după formula consacrată, cartea "plăcuse tuturor" celor din comitetul de redacţie (la drept vorbind, Dementiev. Dementiev era contra), şi la şedinţa de redacţie Tvardovski m-a rugat să stopez fluxul de argumente pentru că toată lumea era "deja convinsă". Autorul era rugat să facă numai "nişte mici reduceri"; şi apoi să facă nişte reduceri mai mari; şi apoi "să aibă răbdare câteva luni" – şi astfel afacerea s-a împotmolit. Pentru că libertatea de gândire această carte o "administra" în doze încă nepermise.

Impardonabilă găsea Tvardovski şi îndrăzneala mea de a-i fi propus Sovremennik-ului Cerbul şi târfa ocnei. Obida din sufletul lui A. T. nu se potolea, nu se estompa, ci îl rodea mereu. De multe ori, fără să fie nevoie, revenea asupra acestui caz şi nu numai că blama piesa, nu numai că vorbea cu răutate despre ea, dar şi prezicea că ea nu va vedea lumina rampei, adică îşi exprima credinţa în soliditatea scutului protector pe care-1 reprezenta cenzura. Mai mult decât atât, mi-a spus (la 16 februarie 1963, la trei luni după momentul de vârf al colaborării noastre!):

— Nu că as fi interzis piesa dumitale, dacă acest lucru ar fi depins de mine. As fi scris un articol împotriva ei. şi apoi chiar as fi interzis-o.

Când spunea asemenea răutăţi, ochii lui prindeau o sticlire glacială, băteau spre alb chiar; el îşi compunea astfel o fată cu totul nouă, deja lipsită de orice ingenuitate. (si în definitiv de ce s-o interzică?

— Pentru ca să-mi pună numele la adăpost. Avea grijă de mine Tvardovski.)

— Dar dumneavoastră înşivă 1-ati sfătuit pe Nikita Sergheevici să desfiinţeze cenzura asupra operelor artistice! I-am amintit eu.

N-a răspuns nimic. Dar el şi sufleteşte era de acord cu interdicţia, da, în forul său interior această idee cum-necum

se corela cu altele. Din moment ce un lucru nu-i convenea – de ce să nu-1 blocheze chiar şi cu forţa autorităţii statale?

Asemenea răspunsuri ale lui Tvardovski au început să ne erodeze prietenia încă din perioada ei de înmugurire.

Tvardovski nu s-a mulţumit cu ameninţarea că va pune beţe-n roate piesei, el efectiv i-a pus beţe-n roate. Către aceeaşi dată, la începutul lui martie 1963, căutând căi pentru a obţine aprobarea piesei, eu însumi i-am trimis-o lui V. S. Lebedev, binefăcătorul lui Ivan Denisovici. "Dar Tvardovski a citit-o? El ce-a spus?" – acestea au fost atunci primele întrebări ale lui Lebedev. I-am răspuns (putin edulcorat). Ei au intrat în legătură. La 21 martie, Lebedev m-a refuzat categoric: "După convingerea mea profundă, piesa, în forma ei actuală, nu se pretează la o montare teatrală. Direcţia teatrului Sovremennik (nu vreau să-i reproşez nimic, nici s-o acuz de ceva) vrea să monteze această piesă pentru a-şi atrage publicul – dar ce teatru nu vrea asta?

— Folosindu-se de numele dumitale şi de o temă care, fără doar şi poate, va avea de-acolo, de pe scenă, un mare răsunet. şi eu mă îndoiesc că spectatorii vor da, cum se spune, "buzna" la teatru, dornici să afle. Ce fenomene se produceau în lagăre. Dar. Până la urmă, teatrul va fi nevoit să renunţe la a mai juca această piesă, căci asupra lui se va lăsa norul "enormelor muşte grase" despre care a vorbit N. S. Husciov în recentul său discurs. Aceste muşte vor fi corespondenţii ziarelor şi agenţiilor de presă străine, toate speciile posibile de nea Ivani de-ai noştri şi alti oameni de aceeaşi factură."

Nea Ivani şi "alti oameni de aceeaşi factură"! Adică, simplu spus, poporul? Teatrul "va renunţa de la sine"? Da, când i se va telefona de la CC. Iată deci: şi epoca, şi sarcinile trasate teatrului, şi activistul de stat!

Relaţiile lui Tvardovski cu Lebedev nu erau pur şi simplu relaţiile dintre un redactor independent şi un referent de pe lângă tron.

Si unul şi celălalt, se pare, etichetau aceste relaţii drept prietenie si, pentru Lebedev, era flatant să fie prieten cu primul poet al tării (în tabelul rangurilor, începând dintr-un anumit an, chestia asta a fost recunoscută oficial). El îi preţuia autografele (apoi şi pe-ale mele; la marea lui acurateţe, cred că le păstra într-o mică mapă specială). Când Tvardovski i-a adus lui Lebedev un Ivan Denisovici garnisit cu recomandările unor scriitori cu părul cărunt, Lebedev tinu neapărat să arate că şi el era un preţuitor al operei literare, că se pricepea de minune să identifice calităţile acesteia şi că va căuta să nu-i strice stofa delicată prin retuşuri grosolane.

De unde aterizase el în anturajul lui Hruşciov şi cu ce se ocupase înainte? Asta n-am reuşit s-o aflu. Acest suprem liberal, învăluit în mister, se considera de profesie ziarist. Poate că se lăsa condus de rivalitatea sa personală cu Iliciov, pe care nu-1 putea depăşi decât urcând pe căluţul liberalismului? Ne-am cunoscut la prima "întâlnire la Kremlin a conducătorilor de partid şi de stat cu intelectualitatea creatoare" – la 17 decembrie 1962.

Invitaţia la prima întâlnire m-a luat prin surprindere: într-o sâm-bătă seara a sosit la scoală un ordin de la regionala de partid cum că luni eram convocat la CC, la tovarăşul Polikarpov (gâtuitorul principal al literaturii şi artei), şi că la 6 dimineaţă mă va lua o maşină a comitetului regional ca să mă ducă acolo, în virtutea reflexelor mele de ilegalist, m-am lăsat dus pe panta presupunerilor sumbre. Mi-am zis că Polikarpov, nereuşind să blocheze povestirea, de data aceasta o să încerce ca măcar să mă bage în partid. Probabil că în legătură cu mine şi-o fi zis următoarele: nu se poate învârti ca un corp străin printre noi, trebuie să-1 legăm prin acelaşi jurământ. M-am pregătit pentru această convorbire ca pentru o mare nenorocire, aşa că ştiam că publicarea nu se va termina cu bine. În partid – mi-am zis – eu, desigur, n-am să intru, dar argumentele erau şubrede. şi într-adins m-am îmbrăcat în costumul meu de scoală,

cumpărat de la "îmbrăcămintea muncitorească", m-am încălţat cu nişte ghete peticite şi răspeticite, cu aplicaţii de piele rosie pe piele neagră, în plus, aveam un aspect de om certat rău de tot cu frizerul. Astfel mi-era mai uşor să mă apăr şi să fac pe neghiobul: chipurile, de la noi, foştii deţinuţi, multe n-o să scoateţi. Eu, un cutare provincial jerpelit, am fost introdus în Palatul – numai marmură şi mătase – al întâlnirilor.

Si iată că într-una dintre pauze, ca din întâmplare (în realitate era cu premeditare), începură să defileze rând pe rând pe la capul de masă unde şedeam noi, Tvardovski şi cu mine, roşcovanul şi în-gâmfatul Adjubei, ginerele lui Hruşciov, apoi ştersul şi insinuantul Satiukov (redactor al Pravdef), apoi un om nu prea înalt, foarte inteligent, simplu ca înfăţişare şi maniere, căruia Tvardovski se grăbi să mă prezinte. Era Lebedev. Am rămas uimit de cât de putin semăna cu activiştii de partid. M-a uimit de asemenea aerul lui de inteligentă sigură şi calmă (purta ochelari neînrămaţi, numai sticlele îi sclipeau, ai fi zis că era mai degrabă un lornion). Poate datorită faptului că el era principalul meu binefăcător şi că mă privea afectuos, în orice caz 1-am văzut atunci sub acest unghi. N-am avut decât o convorbire superficială cu el. M-a asigurat că "acum sunt pe o orbită de pe care nu pot fi scos". M-a întrebat dacă intenţionam să iau cuvântul. I-am spus că nu. Mi s-ar fi părut chiar o ciudăţenie (despre ce as fi putut vorbi în fata acelui public?!). El, se pare, a fost chiar mulţumit că nu iau cuvântul. M-a lăudat pentru faptul că nu dau interviuri (dacă ar fi ştiut el că în spatele acestei atitudini nu este supuşenie, că în general nu vreau să mă pronunţ asupra nici unui subiect) şi mi-a cerut un autograf pe Ivan Denisovici, Era, într-adevăr, un înger de tip cehovian trimis din cer să vegheze asupra smintitului de Hruşciov. (Mi-a explicat de ce am fost chemat aşa de urgent: "Cei de la CC vă uitaseră". Dar mai bine ar fi mă-runtit din dinţi.) (ADDENDUM, 1978.) Aproape nimeni nu ne-a dat vreo relatare în presă despre aceste întâlniri, cel

putin eu n-am întâlnit niciuna. şi majoritatea participanţilor a rămas tot în aceeaşi sferă, sub acelaşi călcâi, drag unora-acestia n-or să relateze, n-au de ce. si, desigur, pe măsură ce ne îndepărtăm de acele zile, şi evenimentul ca atare şi participanţii se estompează tot mai mult. Unele nume s-au şters din memorie încă de pe acum, iar pentru generaţia următoare ele nu vor mai fi de nici un interes. Dar cândva nici sclavia noastră nu va mai prezenta interes – şi cum o să ne-o imaginăm mai târziu? In ce mă priveşte, am păstrat nişte însemnări – chiar despre acele consfătuiri, însemnări făcute acolo, la fata locului, pe genunchi, şi îmbogăţite cu adaosuri proaspete atunci, în aceleaşi seri. N-o să reproduc totul cu de-amănuntul, dar a extrage din atmosfera acelor săli măcar un strop de aer şi a le da celor veniţi mai târziu posibilitatea de a-1 respira putin – poate că merită.

Ideea "întâlnirii conducătorilor de partid şi de stat cu oamenii de cultură şi artă" nu era nouă: uneori şi Stalin se întâlnea cu aceştia, prilej cu care scotea pe gură îndrumări pentru cei slabi de minte, iar Hruşciov a primit în vara lui

• fir 1957, la dacea lui din împrejurimile Moscovei, un grup select de scriitori cărora le-a recomandat cum să evite lucrurile susceptibile să zdruncine bazele regimului, întâlnirea aceasta, a cântat-o Aligher o dată în versuri, o dată în amintiri. Că mai marii guvernului părăsesc treburile statului şi se ocupă de îndreptarea artei – pentru statul totalitar nu este deloc de mirare, el este totalitar şi se menţine numai dacă nu lasă să-i scape nimic din ceea ce este viu şi se mişca, aşa că pentru el pictura, muzica şi cu atât mai mult literatura sunt Ia fel de importante ca şi înarmarea întreprinsă la momentul oportun. Pe "oamenii de artă" aceste întâlniri nu numai că nu-i mirau – ci erau, pentru majoritatea, o adevărată sărbătoare şi un motiv de luptă înverşunata ca să cucerească un loc pe lista invitaţilor. Aproape pentru toţi aceştia, o asemenea invitaţie era ca un fel de premiu: CC îi trecea printre "fruntaşi", adică făcea din ei nişte oameni care de-acum înainte erau asiguraţi în

materie de tiraje, expoziţii, spectacole, îmi amintesc cum într-o discuţie care a avut loc în dimineaţa aceea, în prezenta mea, la secţia de cultură a CC, Isakovski, pentru prima dată omis de pe listă, implora cu lacrimi în ochi să i se dea şi lui o invitaţie: pentru prima dată nu era chemat la o importantă adunare, adică înceta a mai fi fruntaş, iar cariera lui era parcă pe sfârşite. şi invitaţi de data aceea nu erau putini – 300 de persoane, dar împreună cu cei din republicile naţionale. Aceştia, anunţaţi cu câteva zile înainte, veneau la Moscova cu avionul sau cu alte mijloace de locomoţie. Selecţia însă se făcea la CC, desigur, în urma multor convorbiri telefonice cu CC-urile partidelor comuniste din republicile naţionale şi cu conducerea uniunilor de creaţie, şi pe terenul acesta se ciocneau multe dorinţe, ofiiri, pile, iar, dinspre partid, greşeli. Dar pe lângă "fruntaşi" erau convocaţi şi aceia cărora trebuia să li se dea peste nas, care trebuiau chemaţi la ordine (criticabili erau atunci Ernst Neizvestnâi şi Evtusenko care însă, ca unul ce-şi făcuse deja drum în literatură, figura şi printre fruntaşi).

Această întâlnire din 17 decembrie a avut loc la o lună fără o zi de la publicarea în 18 noiembrie a lui Ivan Denisovlci. Evenimentele acestea erau legate între ele. Tuturor comuniştilor rezonabili, Ivan Denisovici le arătase că mai departe nu pot ceda, că în felul acesta se năruie şi statul şi partidul. Stalin, oricât frâu liber dădea, chipurile, capriciilor sale personale, în realitate nu ieşea niciodată din linia partidului: chiar distrugând partidul leninist, el nu era împotriva partidului, ci cu partidul – el rula, în virtutea inerţiei şi a rutinei, pe drumul lui Lenin. Din cauza caracterului şi a temperamentului său, Hruşciov (prin concepţie era mult mai aproape de anii '20, este suficient să ne amintim de ura lui înverşunata împotriva bisericii), nesuprimând niciodată şi respectând în aparentă linia partidului, sărea mereu şi pe neaşteptate în lături, aşa cum nu-şi poate permite un totalitarism negesticulant. Asemenea sărituri în lături, vădit-ruinătoare, au dus la

divizarea partidului în partid industrial şi partid agrar, dar şi slăbirea haturilor în literatură era, pentru comuniştii prevăzători, destul de periculoasă: căci dacă se permite să se discute în presă GULAG-ul, atunci ce mai rămâne din sistem? Aşadar, după străpungerea cu Ivan Denisovici, era nevoie ca Hruşciov să fie cuminţit şi adus de urgentă înapoi pe fagasui obişnuit. Cine din CC conducea această manevră – nu se cunoaşte exact, dar sunt foarte multe motive să-1 bănuim pe Suslov. (în contradicţie cu aceasta, singurul dintre conducători care în pauză a venit să facă cunoştinţă cu mine a fost însă Suslov. Dar poate că aici nu e nici o contradicţie: poate că studia modalitatea de a mă aduce şi pe mine pe făgaşul lor.) Planul era făcut destul de bine: dacă s-ar încerca să se pună şaua pe Hruşciov şi acesta ar da din copite – s-ar nărui totul, nu s-ar realiza nimic. A te hazarda să-1 convingi pe Hruşciov că Ivan Denisovici a fost o greşeală nu era deloc de domeniul imposibilului. Dar se concepuse o modalitate de a-1 mâna pe Hruşciov împotriva lui Hruşciov!

— Cu aceasta erau asigurate presiunea şi energia mişcării inverse. Deja la l decembrie se pusese la cale la Manej o expoziţie a artiştilor plastici aparţinători unor curente interzise (inclusiv curente din anii '20!) – şi 1-au adus frumuşel pe Hruşciov să vadă şi el la ce duce libertatea în artă. Hruşciov, desigur, în simplitatea lui s-a înfuriat – şi pe loc s-a lăsat convins să le bage minţile în cap oamenilor de artă, chiar mâine; rămânea să se rezolve problema organizării. Socoteala era corectă: valul întorsăturii generale va cuprinde şi literatura despre universul concentraţionar. Dar la această întâl-nire eu nimerisem deocamdată nu ca vinovatul numărul unu, ci ca autorul numărul unu.

Pe la zece dimineaţa am fost dus cu maşina până la Piaţa Veche, la clădirea CC-ului, clădire despre care mai înainte nu avusesem cunoştinţa decât din auzite, prin fata căreia nici nu se circula, acesta era un loc deosebit de curat, cu maşini numai din cele mari şi negre, păzite, iar pietonii care se nimereau întâmplător pe această bucată de trotuar trebuiau să treacă discret, disciplinat şi repede, pentru ca prin privirile lor vinovate să nu sugereze pazei ceva prohibit şi să fie reţinuţi. Pe când eu, iată, chiar intru, mă anunţ la ghişeu – de aici se sună undeva şi îndată mi se dă bilet de acces, şi urc pe lângă gardian pe scara pustie, neîndrăznind să iau liftul, merg mai departe pe vastele coridoare pustii – iar pe uşi numai numele, încolo nu tu grade, nu tu funcţii (între ai lor toţi înţeleg totul, iar străinilor nici nu le trebuie asemenea detalii).

Spre uşurarea mea, Polikarpov, el însuşi, n-a dorit să mă vadă (probabil se simţea ticălos, şi simţurile nu-1 înşelau în privinţa aceasta), în schimb membrii secţiei m-au primit cu o solicitudine admirabilă (păi ei toată viaţa, probabil, au simpatizat cu literatura despre lagăre! Cu toate că eu nu am adus aici nuvela mai devreme), îndată s-a lămurit că am fost chemat numai la o festivitate. Intre timp, colaboratorii mai tineri ai aparatului se grăbeau la uşă ca să mă vadă. Mi-

au dat o bucată de carton colorat – aceasta era permisul pentru ziua respectivă pentru palatul recepţiilor de la Kremlin; curios: culoarea, foaia de drum, numărul camerei de hotel – toate astea semnificau ceva, dar nu se ştia nici data, nici locul unde erai invitat, şi dacă găseai pe stradă un permis pierdut de cineva, nu-ţi dădeai seama despre ce este vorba şi la ce serveşte. Dar mai întâi – fuga la hotel "Moskva" (cu maşina, se înţelege) – acelaşi, ca un bastion în piaţa centrală a Moscovei, şi de câte ori, strivit de grandoarea lui, am trecut pe lângă el; pe aici în 1945 mergeam, escortat de trei inşi, în drum spre Lubianka; pe aici după 1956 căram sacosele grele cu provizii din Moscova – mai repede la metrou şi la gara Kazan. şi iată-mă înăuntru, dar îndrumat nu către bariera de netrecut a vestibulului, unde camere libere nu există niciodată pentru nimeni altcineva decât pentru străini, ci într-o cameră obişnuită, oarecum locuibilă – acolo, pentru cunoscători, se repartizează toate locurile. şi de-abia mi-am luat în primire nemaivăzut de luxoasa mea cameră – că deja o nouă maşină mare şi neagră ne aşteaptă jos pe noi, câţiva onorabili; lângă mine. Un bărbat dichisit, în vârstă, binevoieşte să facem cunoştinţă: Soloviov-Sedoi; ce ne-au mai împuiat urechile la saraska plicticoasele lui cântece, revărsate din difuzoare! Visat-am eu vreodată momentul şi împrejurarea care o să ne adune la un loc? Însă, se pare, tot visul meu nu este pentru o zi, ci acum trebuie să trăiesc şi să mă mişc printre ei, şi trebuie cumva să mă obişnuiesc cu situaţia, în acest timp, lăbărţata maşina ne duce de-a lungul Bulevardului Komsomolului, până pe Dealul Vrăbiilor. Ce m-a mai oprimat în viaţa acest Stat, ce cumplit a fost el totdeauna, ce distant, ce neînduplecat, şi majoritatea oamenilor şi-au trăit toată viaţa exact cu această senzaţie – dar iată, se întâmplă ca această putere să aibă şi o altă fată, ea nu te apasă chiar foarte tare, nu este complet închisă cu obloane de fier, ci este larg deschisă, catifelat îmbietoare, dar are nişte braţe aşa de sigure, cum probabil, nici o forţă

din lume nu poate avea. Ei, fereşte-te, deţinut bătrân, toate astea nu-s a bună!

Mai întâi ne aflam în fata unui lat zid de piatră pe colina înaltă (oare nu aici au jurat Herten şi Ogariov să lupte pentru libertate?), la poartă santinelele verifică maşinile, ceea ce înseamnă că suntem deja la intrarea pentru automobile (cine vine cu maşini de ocazie, trebuie să străbată curtea pe jos, chiar şi pe Fedin îl descopăr în această postură; iar pe noi iată-ne chiar la intrarea în clădire). La garderobă las pe mâna unor tineri în livrea ponositul, tristul, lungul meu palton provincial, ca şi cum nu m-ar mira faptul că am ajuns aici. şi mai departe se întind sălile cu parchet minunat – se pare că totuşi azi e zi de lucru sau în general nu e nici un fel de zi? La ferestre sunt trase toate splendidele perdele albe ca zăpada, se revarsă o lumină albă din nişte lămpi – dar şi acestea ascunse – care aduc înăuntru ziua de afară. Acolo, undeva, se trudeşte, de-a lungul şi de-a latul tării, în schimburile de lucru, în mine, oamenii muncii atârnă ciorchine de scările autobuzelor, care fac buf după buf prin hârtoapele pline de noroi; aici, sălile dau pe din afară de-atâta public oţios şi spilcuit, toţi bărbaţii sunt în ghete de lac cu bombeuri ascuţite, în ghete cu care nu poţi să circuli prin zloata de afară, şi toţi vin aşa de grăbiţi unii în în-tâmpinarea altora: să se salute, să-şi povestească multe şi mărunte, să-şi spună bancuri; toţi, cu excepţia câtorva trimişi ai minorităţilor naţionale, se cunosc unii pe alţii din vedere. Sunt şi doamne, dichisite, dar puţine. Eu mă ţineam mai de-o parte, neafisându-mi mutra, având grijă ca ghetele mele să atingă cât mai imperceptibil parchetul, dintre cei de aici nu cunoşteam, nu recunoşteam pe nimeni, doar pe şolohov, care se lăsa fotografiat în ploaia de bh'turi şi în pocnetul declicurilor: se lăsa şi tare prosteşte zâmbea. Mă simţeam aici aşa de gâtuit şi de străin încât m-am bucurat când am văzut nişte kazahi, uşor identificabili de către unul ca mine, posesor al experientei exilului. M-am dus şi m-am aşezat lângă ei, cu gândul să-mi

petrec vremea cu ei, nevăzut şi nederanjat de ceilalţi, dar ţi-ai găsit: o masivă şi inoportună damă de pică veni la noi, bucuroasă, chipurile, să facă cunoştinţă cu nişte kazahi, că şi ea este din Kazahstan – şi atunci am priceput că asta era Serebriakova.

Am stat un timp cu kazahii, fără să ridic privirile, căci tare mă temeam de tot felul de întrebări şi discuţii, iar când ne-au chemat în sala de dejun m-am dus din nou la kazahi şi m-am aşezat tot în compania lor. Locurile la masă nu erau nominalizate. Toată sala, prevăzută cu coloane albe pe postamente aurite, era ocupată de o masă imensă în formă de U – şi tot de la aceste locuri ale noastre ne-am ridicat din nou cu toţii în picioare, întâmpinând cu calde aplauze vreo zece conducători de partid şi de stat, în momentul în care aceştia au apărut de dincolo de latura scurtă a mesei. Erau printre ei lunganul Suslov, corpolentul Brejnev, obositul şi indispusul Kosâghin, impenetrabilul Mikoian

— Dar din mijloc s-a auzit o voce moale. Era a scundului şi cheliosului Hrus-ciov: "Omul, dacă îmbucă ceva, devine mai bun." Zicând acestea, ne-a invitat ca deocamdată să luăm dejunul. Toată lumea, cu mare promptitudine, s-a aşezat pe scaune – iar aparatele de fotografiat şi de filmat au dispărut cu toatele. Iar masa, masa era deja încărcată – eu de când mama m-a făcut, aşa ceva n-am văzut: în fata fiecărui invitat erau câte cinci cupe, trei cuţite (unul obişnuit, unul mic şi unul curbat – de ce şi unul curbat?), icre de nisetru, carne, friptură de găină, salate, vinuri, apă de Borjom – păi numai apa asta rece ar fi fost suficientă şi prea suficientă pentru toţi – dar nu le-a fost suficient defel, în ce mă priveşte, m-am fistâcit în fata acestei abundente şi singura mea preocupare a fost să trag cu ochiul la vecini, nu însă la kazahi. Iar de partea cealaltă şi vizavi de mine şedeau nişte ruşi – într-adevăr grozave mutre, bărbaţi cu fata mare, cu trupul mare; între ei se încinsese o vie şi veselă discuţie, foarte neceremonioasă discuţie, despre Polikarpov. şi deodată am început să pricep că ăştia toţi sunt nişte figuri

importante: Gheorghi Markov, conducătorul în carne şi oase al întregii Uniuni a Scriitorilor, iar lângă mine se afla, sigur de sine, corpolentul Vădim Kojevnikov, şi putin mai încolo în diagonală

— Nesuferitul de şolohov, încadrat de două moace neverosimil de mari. (So-fronov, parcă era şi el.) între ei mai era şi micul şi abilul Ceakovski care, cât-mind din nas, îşi arunca în permanentă ochelarii când spre frunte, când spre gură; el a fost primul care a ridicat paharul, făcând o plecăciune în diagonală: "în sănătatea dumneavoastră, Mihail Aleksandrovici!" – şi toţi laolaltă, ca să nu rămână pe urmă: "In sănătatea dumneavoastră, Mihail Aâeksandrovici!" (Eu nu mă agit, eu sunt din altă republică.)

Toate acestea erau nume redutabile, nume sonore în literatura sovietică, iar eu mă simţeam cu totul nelegitim printre ele. N-am aspirat niciodată să intru în literatura lor, acestui întreg univers al artei sovietice oficiale îi eram, de multă vreme şi în mod radical, ostil, îi repudiam pe toţi împreună, fără excepţie. Dar iată-mă atras şi eu – şi acum cum să trăiesc şi să respir printre ei?

Între timp, profitând de faptul că nimeni nu se uita la mine mai atent decât la oricare dintre kazahi, mi-am notat într-un carneţel pe genunchi pe furiş, să nu mă vadă vecinul Kojevnikov: ciorbă cu carne de nisetru, cu lămâie şi măsline; came de nisetru cu cartofi; pârjoale cu fulgi de cartofi; pateuri; fructe; cafea. Toate erau servite de nişte ospătari în fracuri, toţi tineri, discreţi, dresaţi, învăţaţi să se arcuiască spre client, într-o mână să tină farfuria şi pe cealaltă s-o tină la spate. şi asta de-atâtea decenii de când noi muncim pentru o cartelă, iar la Saratov şi astăzi este omor când se dau macaroane la Alimentara – iar ei iată cum mănâncă! şi ceremonialul servirii nu astăzi a apărut, iar reprezentanţii artelor sunt şi ei, se pare, foarte obişnuiţi cu acesta.

Dejunul a durat o oră şi jumătate, în pauză ne-am plimbat – apoi ne-am strecurat într-o sală separată ca să privim tablourile pictorilor condamnaţi de partid. Astfel a fost prefaţata tema consfătuirii. Aci am dat întâmplător peste Tvardovski: m-a luat de mână şi m-a condus printre cei prezenţi, stabilind selectiv cu cine să fac cunoştinţă şi cu cine nu. In această pauză şi în cea următoare mi-a făcut cunoştinţă cu compozitorul Sviridov, pe care eu oricum îl preţuiam, dar şi el era simpatic; cu ilustrul pe-atunci Ciuhrai, regizorul de film, cu Berggolt, cu Panova, cu Ketlinskaia, cu Borsceagovski, cu Maltev (Pupko). De făcut cunoştinţe am făcut, toţi erau bucuroşi să mă vadă, am învăţat să conversez cu ei, dar nu puteam să-1 consider pe niciunul ca fiind de-al meu. Nu eram pus în situaţia de a decide cu cine sunt eu, era clar că, ex-ceptându-1 pe ghidul meu, nu eram cu nimeni: căci ei toţi fuseseră ani de-a rândul aici la masă, când cu guvernanţii, când cu cei din preajma acestora – dar niciunul nu se bătuse la coadă pentru nişte macaroane. şi oricât de liberali ar fi, orice opoziţie ar face – toţi se sprijină pe comenzi din partea statului şi lucrează pentru stat, si, judecându-i după cele prin care trecusem eu, erau toţi o apă şi-un pământ.

Astfel eu cu Tvardovski ne plimbam şi ne tot plimbam (în acest timp am descoperit un procedeu amuzant: la toaleta de bărbaţi aflată la etajul unde era banchetul, nu aveau voie să meargă decât membrii Biroului Politic; la intrarea respectivă era postat special un funcţionar care-i îndruma pe toţi ceilalţi să meargă un etaj mai jos). Sunase deja clopoţelul şi toţi se duseseră în sală, dar Tvardovski parcă ar fi aşteptat ceva sau poate avea întâlnire cu cineva, prea bine nici eu nu înţelegeam – în vestibulul gol şi deja pe jumătate întunecos, am constatat deodată că nu mai rămăseserăm decât noi doi şi nişte cameramani având la subsuori nişte microfoane ciudate – şi în momentul acela Tvardovski m-a făcut atent: prin vestibul trecea, de unul singur, Hruşciov. Tvardovski m-a prezentat acestuia.

Hruşciov arăta ca şi când ar fi coborât din fotografii, dar tot mujic vânjos şi rotofei. Mi-a întins mână într-un gest lipsit de orice aer de superioritate si, zâmbind firesc, mi-a spus ceva de bine – avea acea simplitate despre care îmi povestise, în celula de la Lu-bianka, Victor Belov, şoferul lui. şi un sentiment de recunoştinţa mi-a dat ghes către el si, strângându-i mână, i-am vorbit aşa cum simţeam:

— Vă mulţumesc, Nikita Sergheevici, nu pentru mine, ci din partea a milioane de oameni care au avut de suferit.

Mie chiar mi s-a părut că i s-au umezit ochii. EI înţelegea ceea ce făcuse pentru toată lumea şi-i era plăcut să audă aceste cuvinte ale mele.

Cât timp încă ne strângeam mâinile, cât timp încă se prelungea această clipă pe care nimic nu putea s-o tulbure, puteam să-i spun orice, puteam să fac un pas important şi ireversibil – dar nu eram pregătit, capul meu n-a priceput: am simţit că ratez ceva, dar n-am priceput.

N-am priceput, abia după câteva luni mi-a venit mintea în căciulă: trebuia să-i fi solicitat o audientă, desi în cap nu avusesem planul vreunei convorbiri cu el. Trebuia să înţeleg că tot succesul nostru, de-abia realizat, se clătina deja, că nu-mi mai rămânea acel semestru de deschidere pe care mizasem, că în general eram la ultima bătaie de aripă a zborului spre libertate şi că în curând totul se va poticni – şi pentru a încerca stoparea, prevenirea acestui proces, eu trebuia să-i vorbesc cu curaj lui Hruşciov! El era omul deciziilor individuale, nu este deloc exclus ca eu să-1 fi putut împinge spre consolidarea operei începute! Dar nu m-am dovedit la înălţimea momentului – la înălţimea primei atingeri directe cu destinul istoric al Rusiei. Prea bruscă şi rapidă s-a dovedit a fi pentru mine decolarea.

Dar probabil că şi după o îndelungată zăbovire asupra acestui lucru, tot n-aş fi putut să întocmesc un plan corect al convorbirii cu Hruşciov.

Si astfel am lăsat mâna în jos. şi de vorbit nu mai aveam ce vorbi (în timpul acesta, cameramanii au tot filmat –

strângerea noastră de mâini apare acolo, în cronica respectivă). Rămânea să fac stânga-mprejur şi să merg în sală. şi am făcut stânga-mprejur. şi acolo – mai precis, în fata uşilor închise, unde nu era nimeni – sta acum singuratic scundul şolohov şi zâmbea prosteşte. aşa cum prinseseră momentul în care Tvardovski îl abordase pe Hruşciov, tot aşa cameramanii au urmărit acest moment şi cu şolohov; acesta şi-a făcut drum încoace, înapoi, ca să fie şi el de fată, ca tar al literaturii. Dar Hruşciov a trecut mai departe de şolohov, iar mie nu mi-a rămas decât să merg direct la acesta, nu se putea altfel. Am păşit spre el şi astfel am avut ocazia să ne strângem mâna. Tar sau nu, el era însă o figură din cale-afară de influentă, şi a te certa cu el de la primii pasi n-avea nici un rost. Dar mă şi plictisisem, şi n-aveam nimic de spus, nici măcar ceva amabil.

— Suntem de pe aceleaşi meleaguri?

— Zâmbi el pe sub mustăcioară; buimăcit, el sugera astfel o cale de apropiere.

— De la Donet!

— Am confirmat eu rece şi întrucâtva ameninţător. Ne-am dus în sală. Începeau dezbaterile.

Pe mese rămăsese acum numai apă minerală de Borjom; cameramanii fotografiau în voie. Tvardovski m-a luat cu el şi m-a dus spre latura cea mai îndepărtată a sălii, acolo unde se adunase un fel de opoziţie şi unde – iată spiritul epocii – se afla şi Surkov. Nu numai că şedea acolo cu noi, dar mi-a

— Spus şi o glumă: "ştiţi cum se numeşte acest palat? Colhozul "învăţătura lui Ilici" ". Iată cum se clătinau stâlpii, şi nimeni nu înţelegea ce prevesteau zodiile!

La capătul mesei conducătorilor s-a ridicat scundul şi bolândul Iliciov, seful secţiei propagandă a CC, si, unduindu-şi şerpeşte gâtul subţire, a început să citească referatu! Desi poate nu era puternică, vocea lui ieşea amplificată sonor din difuzoarele de pe pereţi, şi sensul cuvintelor avea vigoare partinică. El a spus că este util ca din când în când să ne verificăm ceasurile. Că abstrac-tionistii sunt

extraordinar de activi şi-i silesc pe realiştii socialişti să intre în defensivă. (Că suntem în război se înţelege de la sine.) Că formaliştii impun partidului un nou dictat. şi că vin la CC scrisori în care oamenii întreabă: oare hotărârile partidului (au fost nenumărate de-a lungul anilor, dar toate la fel) s-au învechit? Nu!

— Vibra Iliciov din toate corzile vocale – nu vom permite gestul profanator de a face din Lenin un adept al lozincii "să înflorească o sută de flori"!

— Când îşi trăgea capul spre umeri, când îşi musca buzele de indignare: – şi cineaştii scormonesc în ogradă, ei marea magistrală n-o văd. şi în literatură tinerii bravează cu un scepticism sforăitor. Iar străinii găsesc, după lungi căutări, escroci în genul lui Esenin-Volpin. (Hruşciov: Pornografie, nu artă.) Iar o parte dintre poeţi fac propagandă pentru principiul general-omenesc, aşa cum face Novella Matveeva – chipurile, cânt la toţi, dau la toţi. A sosit vremea dezmăţului nepedepsit al elementelor anarhic; din artă! Vor expoziţii fără juriu, cărţi fără redactori. Vor coexistentă pasnică în domeniul ideologiei! La adunări este o asemenea atmosferă, încât te face să te jenezi dacă aperi poziţia partidului. (Horcăit de mic Stalin!)

Asa a prezentat el partidul: ca pe ceva foarte mic, slab, oprimat – iar intelectualitatea: ca pe ceva ameninţător, ofensiv. Dar un mititel ca ăsta se ridica împotriva ei, dând ameninţător din cap. Se pare că de undeva se răspândiseră nişte zvonuri cum că va fi o nouă campanie împotriva intelectualităţii creatoare şi că însuşi Nikita Sergheevici primise o scrisoare semnată de asemenea oameni de frunte ca Favorski, Konionkov, Zavadski, Ehrenburg. (si. Surkov! Iată unde nimerise el!) Faceţi totul ca să nu se mai repete arbitrariul! Fără existenta unor orientări diferite, arta, se spune, e osândită la pieire. Apoi şi-au retras scrisoarea. (Hruşciov: Mai bine ar fi fost să n-o trimită defel!)

Sala aplaudă anemic.

Dar Iliciov bagă presiune şi trece la ofensivă, suprasolicitându-şi puţinătatea volumului fizic: diversiunea burgheziei în domeniul ideologiei nu avem dreptul s-o subapreciem. Nu tinerii artişti "caută căi" – cineva i-a găsit pe ei şi a început să-i târască după sine. La noi există libertate deplină pentru lupta pentru comunism, dar la noi nu există şi nu poate exista libertate pentru lupta împotriva comunismului! Este o mare fericire că partidul determină întreaga orientare a artei.

În sală era din ce în ce mai lugubru, în aşa măsură se amestecase atmosfera de întrunire veselă cu cea de funeralii încât la un moment dat au început să-mi treacă prin minte tot felul de idei: poate că se renunţa şi la ostilităţile împotriva mea, poate că se năpustesc asupra mea, că zău Denisovici al meu nu e nicicum pentru comunism. Dar când s-au jenat ai noştri să facă mutarea inversă? Sunt singurul care a făcut ca aici să fie şi o notă de veselie.

Iar acolo, aproape în fata lor, se afla, nevăzută nouă, sculptura din bronz datorată lui Emst Neizvestnâi. Hruşciov, peste rând, începuse să mârâie la ea: "Iată ce dezmăţ! Dacă ar ajunge majoritari, ăştia ne-arpune la zid!"

Dar stăpânii virează, dacă, iată, cârma îi ascultă mereu. Cu o nouă unduire a gâtului, ca şi când tare 1-ar fi deranjat gulerul, Iliciov a început să cânte într-un registru cu totul nou: partidul trebuie să disceamă între operele decadente şi cele, fie ele şi acut-critice, dar totuşi pline de încredere în viaţă; în ultima vreme au apărut opere foarte veridice, îndrăzneţe, cum este O zi din viaţa lui Ivan Denisovici, opere care înfăţişează oameni de omenie pusi în situaţii inumane.

Instinctul care-1 deosebea de toţi conducătorii comunişti îl ajutase pe Hruşciov să priceapă că el nu observase anticomunismul nuvelei mele pentru că aici capul lui nu se mai lăsa călăuzit de o dogmă osificată. Dar observase ceea

ce era înfăţişat cinstit-tărăneste. Acum, întrerupându-1 intempestiv pe Iliciov, începu să bombăne:

— Asta nu înseamnă că toată literatura trebuie să fie despre lagăr. Ce literatură ar mai fi asta? Dar m-a impresionat felul în care Ivan Denisovici avea grijă de mortar. Iată, astăzi, Tvardovski mi-a făcut cunoştinţă cu autorul. Trebuie să-1 cunoaşteţi cu toţii.

Dar sala cea vigilentă mă luase deja la ochi când apărusem cu Tvardovski – şi acum începură să se întoarcă încoace şi să aplaude: înainte de Hruşciov cei mai linguşitori, după Hruşciov absolut toţi.

M-am ridicat în picioare-câtusi de putin înşelat de aceste aplauze. M-am ridicat în picioare – fără a spera vreo clipă că am să trăiesc cu această societate, în fata sălii care mă aplauda m-am ridicat în picioare ca în fata unor duşmani, cu încrâncenare. De toată profunzimea adevărului meu ei nici idee n-aveau – şi n-avea nici un rost să încerc a le câştiga simpatia.

Am făcut o plecăciune formală într-o parte, o plecăciune formală în cealaltă parte şi m-am aşezat imediat, curmând aplauzele, avertizând că eu nu sunt de-al lor.

Raportul lui Iliciov încă mai continua, dar îşi făceau din ce în ce mai mult loc neîntreruptele comentarii ale lui Hruşciov. El tot răspundea autorilor acelei scrisori retrase ulterior cum că întoarcere la cultul personalităţii nu va mai fi. "La închisoare nu vom mai trimite pe nimeni – a declarat categoric Hruşciov.

— Luaţi-vă paşapoarte şi călătorie sprâncenată, manifestaţi-vă talentele acolo."' (Chestia asta încă de-atunci suna aşa de neverosimil, încât nimeni n-a luat-o în serios.)

Un nou-venit nu reuşeşte niciodată să sesizeze toate particularităţile unei localităţi şi este sub reflectorul tuturor, dar el nu vede nimic. La fel şi eu: n-am priceput că pentru mine între prima şi a doua pauză situaţia se schimbase radical. In prima pauză, raportul lui Iliciov încă nu era cunoscut, Hruşciov încă nu făcuse nici o referire [a

mine – din nou viraj brusc? Partidul s-a răzgândit brusc cu privire ia Ivan Denisovici"? şi de aceea în prima pauză mai nimeni nu se apropiase de mine şi de Tvardovski; încă mai existau conservatori: ei au dat buzna în pauza următoare (tot acum s-a apropiat de noi şi Ciuhrai), când era deja de notorietate faptul că partidul mă aprobă şi când se putea anticipa ascensiunea mea în continuare. Chiar acum – de pe coltul îndepărtat al mesei noastre se dovedi a fi ocolul cel mai scurt – cu fata lui inexpresivă, totalmente ştearsă, veni Satiukov. aşa de amical s-a lipit de noi, încât până la urmă am format un grup de trei. Nerăbdător, Satiukov însuşi m-a întrebat dacă nu am vreo lucrare nouă din care să-i dau un fragment pentru Pravda. N-am înţeles prea bine de ce să stric o nuvelă destinată revistei Novâi mir. N-am priceput ce înseamnă afirmaţia că Pravda se socoteşte onorată să mă sufle Izvestiei şi să mă fluture prin fata lui Hruşciov. şi n-am înţeles cum pentru nuvela însăşi şi pentru Novâi mir chestia asta deschide un drum fără critică. Dar Tvardovski a înţeles instantaneu totul – şi a promis să satisfacă neapărat cererea respectivă.

Dar peste alte cinci minute veni la noi un ins de talie înaltă, uscăţiv, cu o foarte inteligentă fată alungită şi-mi strânse mâna energic şi bucuros şi spuse ceva despre plăcerea extraordinară pe care i-o făcuse Ivan Denisovici, şi deci îmi strânse mâna în aşa fel de parcă de-acum prieten mai apropiat decât el n-o să mai am. Toţi ceilalţi şi-au spus numele, acesta nu. "Iertaţi-mă, cu cine am.?" – am întrebat eu. Răspunsul cu o notă de reproş îl dădu, cu jumătate de glas, Tvardovski: "Mihail Andre-e-ici!" "lertati-mă, care Mihail Andreici?" am continuat eu întrebător. Pe Tvardovski începu să-1 cuprindă disperarea: "Su-u-slov!" Căci noi trebuie să purtăm în permanentă pe retină şi în inimă cele două duzini de portrete ale lor!

— Dar memoria mea vizuală mă trădează cam des, aşa că n-am recunoscut figura. şi Suslov, ca şi când nici nu 1-ar fi supărat faptul că eu nu-1 recunoscusem, continua să-mi

strângă mâna. aşa s-a ales orbita mea! Desigur, acei mari bandiţi din Uniunea Scriitorilor regretau acum şi ei că rataseră ocazia de a fi vecini cu mine la începutul bancherului, dar în prezenta lui Tvardovski n-ar fi putut nicicum să se apropie de noi, căci noi formam alt lagăr.

Desi părerea partidului era clară, a început şedinţa a treia – aceasta consacrată dezbaterilor. Pentru ca pe acelaşi cui să-1 confirme şi să-1 bată acum înşişi oamenii de artă. şi ei se grăbiră să spună, uneori mai expresiv decât însuşi CC, ce aveau pe suflet. Groaznicul Gribaciov aşa a şi improvizat: se vrea substituirea ideologicului prin general-uman, se vorbeşte în general despre bine, în spiritul moralei creştine – atunci prin ce ne vom mai deosebi de adversarii noştri? A cerut "ca tânăra generaţie să nu împiedice vechea generaţie să şteargă bărbăteşte petele trecutului". şi iat-o pe Galina Serebriakova, deja cunoscută mie: "Eu simt cum întineresc în prezenta lui Nikita Sergheici" (prin aceasta, ea voia să sugereze că la noi se instalase o primăvară politică, dar Tvardovski zâmbea întruna). Ea mai spuse ferm şi chiar autoritar: "si în organe şi în securitate există oameni cinstiţi, care ne-au salvat (adică pe vechii bolşevici) şi au crezut în noi." O scoseseră în fată ca să mă combată pe mine, şi acum ea îşi dădea cu presupusul: "Tema lagărelor poate fi atât utilă, cât şi dăunătoare. Important este nu că au fost asemenea lucruri, ci că ele au trecut, CC ne-a scăpat de ele." Mai luă cuvânrul robustul şi bine hrănitul pictor Serov (tiz – ironie a soartei – al unui mare predecesor) şi declară pe şleau că în artă lipsa de talent nu este un pericol, ci numai un nenoroc, dar că pericolul este abstracţionismul. Adevăratul drum leninist nu este garnisit cu marmeladă, mai spuse el, adăugind că sunt frumoase numai unele fete ale vieţii, adică numai acelea în care se oglindeşte soarele construirii comunismului.

Eu fac aceste însemnări după şaisprezece ani – şi toate faptele evocate aici aparţin atât de mult trecutului, atât de mult s-au pulverizat, s-au banalizat în comparaţie cu noile şi

gravele lovituri şi dureri care atunci nici nu puteau fi întrezărite, încât pe mine însumi mă cuprinde un sentiment de lehamite, şi creionul nu mai vrea să scrie. Dar îmi revin şi-mi spun: aceste lucruri ne-au dominat viaţa o jumătate de secol şi în Uniune încă şi astăzi ne mai năucesc de cap, aşa că o mărturie nu poate fi de prisos.

La drept vorbind, trei fire s-au împletit în discuţia din acea zi. Primul – abstracţionismul în pictură, deja condamnat fără drept de apel, lipsit de orice şansă şi de orice posibilitate de apărare. Dar din acesta se trăgea, ca o jumătate de fir, "general-umanul" pe care de asemenea îl condamnau partidul şi maeştrii înţelepţi ai artelor, dar pentru care – aici era nevoie de îndrăzneală!

— S-ar fi putut încerca organizarea unei cât de mici apărări. General-umanul ca parte a artei abstracte!

— Iată în ce consta pentru noi toată deficienta bolnăvicioasă a libertăţii! Dar scipaciov, căruntul gentleman cu voce nobilă (în alte timpuri – marxist habotnic) avu aici curajul să spună: "Nouă ne aparţine viitorul – şi temele trebuie să fie foarte largi. Tocmai literaturii noastre îi aparţin temele general-umane, iar burghezia şi-a pierdut drepturile asupra lor." Era aici în primul rând un ingenios amestec dulceag, dar în acea zi şi în acea sală el a sunat a îndrăzneală. In acel moment, m-am grăbit să fiu primul care dă tonul aplauzelor sălii – şi s-a aplaudat copios.

Al doilea fir tors din acelaşi caier a fost tema lagărelor. Al treilea – cu ardere mocnită – a fost tema antisemitismului. Intelectualitatea creatoare din Moscova era foarte îngrijorată de eventualitatea ca noua persecuţie să îmbrace un caracter antievreiesc, şi această teamă exagerată îşi făcuse loc şi în sufletele multora din sală şi era bine cunoscută Comitetului Central. Iliciov, desi vorbise un ceas, tema aceasta a ocolit-o, dar Nikita n-a rămas dator cu replicile: "Babii Iar" nu este scrisă corect, ce, Hitler extermina numai evrei? Pe slavi i-a exterminat şi mai mult. Există la ora actuală antisemitism în tara noastră? Nu! Dar

a existat? În primii ani ai puterii sovietice, ponderea procentuală a evreilor, desi era foarte nesemnificativă, a generat totuşi antisemitism. Iar şostakovici, compunând o simfonie pe versurile lui Evtusenko, a săvârşit o faptă dăunătoare. (Dar lui şostakovici i s-a adresat pe un ton blând: "Eu vă stimez. Cred că greşiţi.") şi chiar Gribaciov (desi susţinut de aparat) a trebuit să explice că nu este antisemit. Apoi au luat cuvântuî Evtusenko si Ehrenburg. Prin însuşi acest fapt şi prin prezenta lor, ei aminteau că nu-şi vor ceda poziţiile.

Evtusenko se găsea (el încă nu ştia acest lucru) la ultima evoluţie a răsunătorului său rol şi renume, mai departe îl aştepta declinul. Dacă Gribaciov încerca un sentiment de siguranţă, sentiment ce se întărea prin sprijinul venit de la autorităţi, Evtusenko se comporta cu aplomb, avea un plus de prestantă, era mai teatral (si Tvardovski îmi spuse ca de la vecin la vecin: "Nu stiu de ce nu pot să mă împac cu ideea că nu iei şi tu cuvântul"). Nu a pierdut ocazia să povestească şi câteva basme teatralizate: cum, venind încoace, şezuse de vorbă cu un taxator (subiectul preferat al scriitoraşilor din oraş), sau cum venise la familia lor un om eliberat din detenţie şi le povestise despre cât de devotat leninismului fusese bunicul său care murise în lagăr – şi vocea lui Evtusenko tremura de compasiune. Se încumetă să-şi exprime părerea în legătură cu Stalin – că el "poate uneori credea în comunism" (Hruşciov îl corectă energic: "Stalin a fost devotat trup şi suflet comunismului! Dar iată cum îl construia el."). S-a încumetat să caracterizeze dogmatismul ca fiind şi o formă a revizionismului – şi de aici a trecut la atacul cel mai îndrăzneţ: "Dar câte tablouri inexpresiv-dogmatice nu erau la expoziţie? Nikita Sergheici, iată portretul dumneavoastră de-acolo – nereuşit!" (Asta atunci suna foarte cutezător, desi Evtusenko era sigur că Hruşciov nu se va supăra pentru nişte lucruri personale.)

Iar Ehrenburg, dimpotrivă, apăru ca un păpălău decrepit, deja în pragul sfârşitului. La viaţa lui, multe servicii de curtean prestase, multe minciuni debitase, mult talent de descurcăreţ dovedise, pe multe muchii de cuţit umblase. şi acum – a câta oară?

— Sesizând atmosfera cu totul nouă, el păşea când mai cu curaj, când mai cu plecăciune. Da, el se temuse de Stalin. De câte ori nu se întrebase pe muteşte: "De ce acela nenoroceşte oameni?" şi – e posibil ca nimeni să nu-i spună lui Stalin adevărul? şi iată acum sarcină (?): să explice tinerilor de ce poporul (si Ehrenburg) continuase să lucreze şi pe vremea lui Stalin! Dar, dar!

— Stalin nu era antisemit! (Ca lecţie pentru cei de azi forma cea mai comodă de a-şi exprima poziţia.) Stalin, cică, îi chema pe redactori şi-i certa: nu vă e ruşine să dezvăluiţi pseudonime evreieşti în ziare? (Ce curaj pe redactorii ăştia!) în general, bunicii (tovarăşii de luptă ai lui Lenin) – erau buni, părinţii au lăsat de dorit. La un moment dat a recunoscut: "Mei eu nu înţelegeam ceea ce scriam în anii '20." (Dar pe câţi i-a intoxicat!) Iar acum, dacă ceva îl nelinişteşte – este acea "concordantă incompletă cu Nikita Sergheievici".

— Iată la ce concluzie rizibilă se oprea acest îndrumător al nostru din deceniile comuniste. Mi-era silă să-1 ascult şi să-mi amintesc că în 1941 articolele lui tare mă emoţionau.

Si aşa – cu masa de prânz, cu raportul, cu promenada şi cu dezbaterile trecuseră deja mai mult de şase ore, dincolo de perdelele albe ca zăpada deja se întunecase, zilei de lucru a tării îi urmaseră ceasurile de odihnă ale celor ce muncesc, dar noi continuam să şedem. Pozând într-o atitudine de catâr foarte abătut, străin de frământările acestei turme şi nemanifestând nici un interes fată de ea, şedea Kosâghin. Aici, seful guvernului era el însuşi un rob neputincios, comic, desi pe el îl aşteptau treburi mai importante. Având în vedere amploarea extraordinară a acţiunii puse la cale de partid – încă mai era mult de vorbit, se înscriseseră la

cuvânt 40 de persoane, şi azi vorbiseră numai 8 – era deja clar că nu va fi timp pentru toţi. Să se reia şedinţa în ziua următoare? Dar pe mâine nu se putea amâna: era prevăzută o vizită de câteva zile a lui Tito. Deci se punea problema să se amâne pe termen nedefinit. Dar dacă era aşa – atunci era inevitabil cuvântul de închidere al lui Nikita Sergheici, cuvânt care a şi fost rostit.

Da, desigur, despre presă ca despre tunul cu bătaie lungă al partidului, în interiorul tării noastre nu există coexistentă de sisteme, aici se pune problema purităţii sau a mocirlei, (încă o dată se vede ce manevră era pentru ei coexistenta.) Lupta nu tolerează compromisurile. (Ba nu: doar cu Kennedy am făcut un compromis înţelept. Doar Hruşciov de-abia ce se salvase de la înecul unor ziie teribile, când dusese lumea la un pas de războiul nuclear, şi iată, una din primele lui ocupaţii la vreme de pace este întâlnirea cu noi.) Se duce lupta pentru minţile oamenilor. Minţile dumneavoastră sunt foarte preţioase pentru noi, dumneavoastră înşivă sunteţi nişte mareşali. Faptul că v-am chemat aici este deja o dovadă (?) că nu mai există cultul personalităţii. Da, partidul făcuse nişte greşeli. Greşeli sunt posibile şi în viitor. (Rumoare. De obicei nu se spuneau lucruri aşa de îndrăzneţe.) şi eu voi fi fiind în ochii dumneavoastră un sta-linist: am sprijinit şi eu acele principii. Cu cit este mai mică răspunderea pentru viitor, cu atât este mai mare goana după tema închisorilor. (Tocmai invers!) A considera că toate cele scrise sunt date de la Dumnezeu şi hop cu ele la tipografie – este cu neputinţă. O societate care ar permite aşa ceva este negu-vernabilă, nu poate supravieţui. "Trăieşte şi lasă şi pe alţii să trăiască" – eu cu asta nu sunt de acord. Noi trăim din bunurile create de popor şi trebuie să-i plătim poporului. (si înfuriindu-se, arătând cu degetul la sculptura expusă a lui Neizvestnâi.) "selepin! Să verifici: de unde iau dânşii bronz? Aici sunt 8 kilograme din bronzul poporului!" (Apoi mai potolit:) Eu chem şi la pace şi la luptă! (Acum ireconciliabil:) Eu sunt

pentru război, nu pentru pace! În război trebuie să apărăm lucrurile care înnobilează sufletul omului. Judecător este istoria, iar noi răspundem pentru stat şi vom apăra ceea ce este util. Desigur, Noe era un om inteligent de vreme ce n-a luat cu el necurăţenii.

Si mai departe Hruşciov pierdu din ce în ce mai mult tonul omului de stat şi devie spre exprimarea unor gusturi personale, aşa cum şi credea că are dreptul s-o facă, el fiind tar. Toată ziua îl bombănise pe Esenin-Volpin (si pe Evtusenko), acum îl luă la refec pe Esenin-senior: "N-am nici o consideraţie pentru cei care-şi termină viaţa prin sinucidere. Probabil că şi Esenin (ca şi fiul său) era atins de nebunie. Eu 1-am întrebat pe Neizvestnâi: dumneavoastră sunteţi bărbaţi adevăraţi sau pederaşti adevăraţi? De muzica lui şostakovici – colicile te apuca, stomacul te doare. Nu vreau să-i jignesc pe negri, dar tot jazzul american vine de la negri, în schimb, când îl ascult pe Glinka, îmi dau lacrimi de bucurie. Eu sunt din vechiul regim. Mie îmi place Oistrah, colectivul de violonişti. Uneori nici nu stiu ce cântă ei, dar îmi place. Eu m-am format într-un sat rusesc, cu muzică rusească. Să păstrăm tradiţia!"

Să păstrăm tradiţia!

— Aceste cuvinte aveau un sunet neobişnuit pentru bolşevici: da, în Hruşciov exista, pe lângă comunism, şi ceva din alte vremuri.

Dar nici cu asta n-a încheiat Hruşciov, se luase deja cu vorba, începu să-şi amintească episoade din epoca stalinistă – "iată, Anastas îşi aminteşte" (pe toată durata şedinţei, Mikoian a stat mut ca o statuie). Şi-a amintit apoi cum a fost scris textul hotărârii cu privire la "Bogdan Hmelnitki": cum şedeau în lojă, cum a vorbit Voroşilov, cum a dictat Stalin. Apoi cei prezenţi au auzit ceva cu totul de domeniul absurdului: cum că Stalin 1-ar fi luat pe Hruşciov de spion polonez şi că ar fi dat ordin să fie arestat.

Toţi preferau să asculte. Către 9 seara, treaba s-a sfârşit.

Totul s-a dus – nici nu-ţi vine să crezi. şi o anumită posibilitate îmi stătuse la îndemână în acele săptămâni, însă am ratat-o. Eu trăiam în patria mea, şi deodată mi-a venit recunoaştere de jos şi recunoaştere de sus. Exemplarele din Novâi mir cu Denisovici se epuizaseră de mult – iar la redacţie era pelerinaj, studenţii îşi strângeau carnetele şi le aduceau teancuri ca garanţie pentru un exemplar împrumutat pentru douăzeci şi patru de ore. La redacţie şi la Riazan soseau vrafuri de scrisori din toată tara. Deja se pregătea o ediţie de 700 000 de exemplare în colecţia "Roman-gazeta", o ediţie separată de 300 000 de exemplare (când veni brusc o dispoziţie: a se reduce la 100 000; aşa mi s-a spus mie, dar eu n-am dat importantă, nu m-am apucat să contest decizia). La câteva zile după consfătuire, Pravda a publicat un fragment din Krecetovka. Asta era deja o garanţie că cenzura n-o să oprească Matriona şi Krecetovka, ambele în pregătire la Novâi mir. Eu nu-mi simţeam decolarea, dar cu toată previziunea mea de fost deţinut nu mi-o închipuisem aşa de scurtă – căci iată, spre februarie avea să fie întreruptă.

Dintre cele două părti beligerante eu am ales aşa de irevocabil intelectualitatea, încât împreună cu ea socoteam ruşinos chiar şi faptul de a mă vedea cu aşa-zisa "sotnie neagră" – conducerea Uniunii Scriitorilor din RSFSR. In ajunul Anului Nou m-au primit în Uniune fără procedura obişnuită, fără referinţe, la început chiar fără cerere (în bătaie de joc – grăbit – nu i-am dat-o secretarului din Riazan, nu voiam să le dau semnătură, dar apoi a trebuit s-o dau), mi-au trimis şi o telegramă colectivă de felicitare (Sobolev, So-fronov, Kojevnikov şi alţii). Pe 31 decembrie am sosit la Moscova: mă chemaseră la ei pe cheiul Sofiiskaia. Se adunaseră acolo toţi (minunându-se de succesul meu, pentru viitor ei îmi prevesteau şi alte succese, mă bănuiau că as avea nişte strânse legături speciale cu Hruşciov). Mă chemaseră pentru ca într-o jumătate de oră să-mi repartizeze un apartament în Moscova (problema aceasta

era în mâinile lor), am refuzat categoric. Numai pentru ca să nu mă văd cu "sotnia neagră", numai pentru ca să nu mă pătez de atingerea cu ea, am refuzat categoric apartamentul din Moscova (o bagatelă, în definitiv, de altfel într-o oarecare măsură mi-era teamă şi de îmbulzeala din Moscova, de concurenta la ocuparea unui loc de muncă, nu ştiam că toţi lucrează în zona din jurul capitalei). M-am condamnat astfel, pe mine şi pe sotia mea, la zece ani de grea vieţuire în înfometatul Riazan, apoi am fost strâns cu usa acolo, în capcană; la toate acestea se adaugă şi veşnicele călătorii cu grelele provizii. La sotie m-am gândit cel mai putin; ulterior, despărţită de mine, ea a putut să se mute la Moscova numai după ce a luat poziţie împotriva mea. (Iar în intervalul următor al vieţii, toate bune: n-am devenit locuitor al Moscovei, ci am împărtăşit destinul provinciei umilite.) încă în ianuarie, la realegerea secretarului din Riazan, a sosit din partea lor M. Alekseev şi mi-a repetat nişte foarte amabile invitaţii: înainte de toate, imediat după evenimentul electoral, eram invitat la procedura golirii butelcu-telor, unde nici un discurs nu se mai tine formal ca la şedinţă, ci la obiect, cu punerea punctului pe i. Nici la asta nu m-am dus. Eu făceam totul altfel de cum făcea toată lumea, altfel de cum era de aşteptat şi cum era normal.

Între timp, după amânări succesive, a avut loc în sfârşit continuarea "întâl-nirilor" de la Kremlin: 7 şi 8 martie 1963.

Adunarea s-a ţinut la Kremlin, în alba şi perfect circulara sală a Ecaterinei, sub cupola care se vede bine şi din Piaţa Rosie. Circulară, dar prin coloane se remarca partea cu plusul albastru al fotoliilor, parte rezervată spectacolelor — şi podiumul prezidenţial, ca de instantă de judecată, construit din lemn galben, în spate, într-o nişă, sub nişte nimfe stilizate, atâma portretul lui Lemn. Culoarea albastră se repeta moderat pretutindeni în cadrul sălii. Lumina diurnă care venea prin cupolă fiind insuficientă, se folosea şi lumina electrică.

Acum tot guvernul, sau biroul politic, cum vreţi să-i spuneţi, nu mai era o autoritate aşezată undeva departe la nivelul nostru, ci una ridicată mult deasupra noastră, foarte vizibilă – şi venită să ne judece. Acum printre noi erau şi multe fete necunoscute, nu numai mie, ci şi pentru lucrătorii din domeniul artelor: chemaseră vreo sută-o sută cincizeci de persoane cu mutre partinice. Nici Nikita nu mai era acea gazdă primitoare care mai întâi te invita să serveşti din cele şapte feluri de mâncare şi să devii mai bun, ci s-a ridicat în picioare furios – iar la el şi furia era expresivă – a spus:

— Toţi slugoii stăpânilor din Occident să poftească afară!

Un fior i-a străbătut pe toţi – despre cine-i vorba? De ce? Despre mine? Chiar ne-am chiorii să vedem dacă iese cineva. (Dar el avea în vedere altceva: cineva le şoptise corespondenţilor occidentali ceva despre întâlnirea trecută

— aşa că pentru a nu se şopti şi despre aceasta îi poftea afară pe slugoi. Să fi rămas aşa de mult în urmă anul 1956? şi iată, deja nici nu se mai poate şopti.) încă mai tuna şi fulgera Nikita:

— Vom aplica legea privind apărarea secretelor de stat! (Adică: până la douăzeci de ani de lagăr.)

A băgat frica în auditoriu şi s-a aşezat.

Si deasupra podiumului judecătoresc, deasupra tribunei, s-a ivit din nou pirpiriul Iliciov. Deja avea în el mai puţine trăsături de şarpe decât data trecută, pentru că evenimentele luaseră o întorsătură în favoarea lui şi a lor.

După cum se vede, "sub influenta ideilor întremătoare ale partidului, a dispărut sentimentul vulnerabilităţii" (nu se ştie de ce se crede în acest sentiment al lor: uite asa: stau timp de decenii în înalte posturi de comandă – şi de la o povestire, de la o expoziţie li se trage deja vulnerabilitatea), "oamenii au început a vorbi cu voce tare despre realismul socialist", în Occident circulă deja nişte basme despre răscoala copiilor împotriva părinţilor, care, chipurile, şi-au pătat onoarea în anii cultului personalităţii. Ehrenburg a

introdus noţiunea ambiguă de "dezgheţ" – iar acum se anunţa "înghеţul".

Hruşciov (ameninţător): "Iar pentru duşmanii partidului va fi îngheţ." (Se vede treaba că începând din decembrie 1-au îmbrobodit bine de tot, este de nerecunoscut. L-au făcut să-şi taie cu mâna lui craca pe care stă, şi el taie într-o veselie.)

Kosâghin stă la fel de posac, arătând prin aceasta că el n-are nici un rost aici, că nu participă, că nu s-ar ocupa cu o asemenea prostie. Alături de Hruşciov se află Brejnev: masiv, lat în umeri, înfloritor. Suslov, rău, uscat (nu aşa de slab, pe cât sunt ei de graşi).

La unison cu Hruşciov, Iliciov începe şi el să gesticuleze ameninţător: "Unii tin discursuri, demască, dar n-au pic de talent. Se dau drept conducători ai tineretului, dar conducător al tineretului este unul singur: PCUS." în continuare i-a elogiat pe Emst Neizvestnâi, pe Evtusenko, care între timp au reuşit să-şi vadă greşelile. Dar cutare pictori (se pare: Andronov, Nevedov, Gastev, Vilkovir) – spunea el – se plasează pe o poziţie belicoasă şi incorectă. şi cât îi priveşte pe scriitori: "îi putem înţelege pe cei care scriu mult, dar nu-i putem înţelege pe cei care în general tac." (Eu stau, notez şi mă gândesc – hai, că ai nimerit-o cu ei! Mai înainte, eu puteam să tac cât voiam, dar acum nici a tăcea nu se mai poate!) Apoi s-a năpustit asupra lui Ehrenburg (lor li se părea atunci că el este conducătorul opoziţiei, o figură periculoasă): în timp ce memoriile lui povesteau despre evenimente de altădată – presa noastră tăcea. Iar acum – cititorii protestează: Ehrenburg a scos "teoria tăcerii". (Adică: de multă vreme se ştia totul, dar nimeni nu vorbea.)

Cum se schimbă totul cu trecerea timpului! Dar în acel an nu exista problemă mai acută decât aceasta: aveau sau nu aveau cunoştinţă toţi conducătorii, toate vârfurile partidului despre ce se întâmpla în vremea lui Stalin? Iată în ce situaţie idioată îi pusese Hruşciov. Pentru salvarea

prestigiului nu le rămăsese decât să îmbrăţişeze teoria necunoaşterii.

Iliciov: "Asa, ce rezultă după Ehrenburg: ştiau şi-şi salvau pielea? Dar CC în hotărârea privind lichidarea cultului personalităţii a explicat de ce tăcea poporul' (si aici se folosesc de popor ca de un paravan.) "Dar, dumneavoastră, Ilia Grigorici, nu tăceaţi, ci proslăveaţi, în 1951 ati spus: "Stalin m-a ajutat să scriu majoritatea cărţilor mele." în 1953 spuneaţi: "Staiin iubea oamenii, ştergea lacrimile mamelor, ştia gândurile şi sentimentele milioanelor." şi Ehrenburg ce să răspundă, dacă 1-au şi invitat? Citate: le-a ales binişor, are la îndemână zeci şi zeci, şi chiar mai multe. De mânjit, e mânjit. (si nu în felul acela trebuia să-şi scrie memoriile, ci căindu-se. Ei, lasă, la renumele lui european, cum să se umilească într-atât?) şi Iliciov, stăpân pe subiect, o coteşte: "Evidenţiez cazul dumneavoastră, Ilia Grigorici, nu pentru a vă imputa proslăvirea. Noi toţi credeam şi proslăveam. Dar dumneavoastră proslăveaţi si, se vede treaba, nu credeaţi." (îl pedepseau şi pentru acel putin pe care avusese curajul să-1 spună.)

Asa a fost înfrânt liderul principal al opoziţiei. Dar încă un nume trebuia să i se ia acesteia-Meierhold. "Nici despre Meierhold nu scrieţi tot adevărul. Meierhold ştia să răspundă la critică: "Dumneavoastră vreţi să montaţi piesa în aşa fel încât să poată fi prezentată în orice oraş al Antantei?" " (Hruşciov chiar râde în hohote. şi Suslov râde întinzându-şi mâinile cam lungi şi bătând din palme.) "Meierhold scria: "teatrul meu slujeşte şi va sluji cauza revoluţiei. Nouă, într-adevăr, ne trebuie piese tendenţioase". De aceea 1-am reabilitat." şi iar este adevărat: e de-al nostru. Cine era oare în primii ani ai revoluţiei călăul de pe tărâmul artei, dacă nu Meierhold?

În continuare şi-a făcut apariţia şuiul şi bâlbâitul de Mihalkov, cu trei medalii a trei premii staliniste. M-a uimit faptul că s-a referit la scrisoarea lui Nikolai Aleksandrovici Benua: Abstracţionismul, această scorneală drăcească, este

sprijinit şi de Biserica Catolică. Societatea occidentală nu este capabilă să se împotrivească terorii din domeniul estetic". Mi-am notat, tot mirându-mă. Nici până azi nu stiu dacă, unde şi când a spus Benua aşa ceva – iar în privinţa terorii din domeniul esteticii, are dreptate! (De altminteri, în 1917 însuşi Benua a debitat atâtea naivităţi.) în continuare, Mihalkov a citit o poezie veninoasă împotriva cuiva despre care nu se ştia decât că e tânăr şi anticonservator. Poate că tinta era Evtusenko. Iar apoi a atins o chestiune de mare importantă privind modul cum "sub pretextul luptei împotriva religiei" (nu sub pretextul!) se distrugea arhitectura populară în lemn – dar Iliciov 1-a întrerupt: "se ştie, lucrurile s-au îndreptat, peste asta se poate trece. Daţi o alarmă falsă".

Imediat 1-au pus la punct – asta nu convine. Ei nu se aşteptau la o asemenea ieşire din partea unuia de-al lor. (Totuşi, spiritul timpului îl pătrunsese şi pe acesta!)

Lista oratorilor fusese pregătită minutios', numai cohorta de fier trebuia să ia cuvântul şi să bată în acelaşi Ioc, să amplifice spaima. Apăru şi cartoful porcesc Aleksandr Prokofiev, poetul: pur şi simplu emana venin. Cu deosebire îl luă în tărbacă pe Andrei Voznesenski: că scrie versuri formaliste, că, mă rog, cui slujesc; menţiona, în această ordine de idei, "Para triunghiulară" (Nikita din nou tresaltă, râzând). Iată, pretindea el, am primit o scrisoare (acesta este un răspândit procedeu oratoric sovietic: nu vorbitorul ca atare înjură – ci a primit o scrisoare de la Cititorul Proletar, poftim de discută dacă ai cu cine), în care se spune: "tinerii vor glorie cu orice preţ". Poeziile lui Voznesenski sunt ţipătoare şi urmăresc succesul facil (chiar şi asa, dar n-aveau ei dreptul să critice). Maiakovski – fără Voznesenski – a descris de mult America, ce se mai bagă şi Voznesenski în chestia asta? /si în general, Prokofiev a spus că "simte marea încredere a partidului în noi". "E ruşinos că aşa de multă vreme ne-am temut' sa luptăm împotriva formalismului. De asemenea, Picasso mai trebuie să se

cureţe de multe, noi nu-1 preţuim decât pentru Masacrul de la Guernica şi pentru porumbelul păcii" – a spus măruntul lingău Andrei Malâsko. Iar pateticul Pettus Brovka: "Noi suntem recunoscători Comitetului Central şi personal lui N^ita Sergheevici. Cum se poate afirma că în anii cultului personalităţii s-au produs opere lipsite de valoare – dar pe baza căror opere au fost educaţi luptătorii legendări? Adevărul e că atunci a fost creat fondul de aur!"

Asa s-a lungit până la pauză sirul vorbitorilor numai din partea lor. Nu era prevăzut pentru acum să se ia loc la masă, dar s-a dat acces la gustări în picioare. Laureaţii şi activiştii se îmbulzeau de mama focului: să apuce care mai de care mai mult. Pe culoar, 1-am auzit la un moment dat pe Ermilov spunând: "Păi am fi înnebunit, dacă am fi ştiut" (adică dacă am fi ştiut despre ororile generate de cultul personalităţii). Iar roşcată de seveliova s-a aruncat asupra unui fel de orator: "Vă mulţumesc că i-aţi apărat pe oamenii sovietici!"

M-am întâlnit apoi cu Tvardovski, care, radiind de bună dispoziţie, dar nu fără o umbră de nelinişte, mi-a spus: "Circulă un fel de poveste folclorică la ora actuală cum că şolohov, la dacea de lângă Moscova, împreună cu 140 de colaboratori, a pregătit un discurs împotriva lui Soljeniţân." însă eu continuam să fiu aşa de sigur de mine, dar şi naiv, încât i-am spus: "O să se teamă să nu fie ridicol în perspectiva istoriei." Tvardovski a oftat: "Dar cine se mai gândeşte la perspectiva istoriei? Toţi sunt cu gândul numai la ziua de azi."

Mi-a făcut cunoştinţă cu Solouhin. "Ce fată cunoscută", am spus eu. Mi-era cunoscută pentru că avea trăsături general-tărănesti. EI şi începu să-mi vorbească despre Matriona şi despre posibilitatea de a face cunoştinţă cu Korin (de mult visam să văd "Rusia care se duce"). Ce-i drept, aveam eu o ciudă pe Solouhin: încă anonim fiind, îi trimisesem o scrisoare la gazetă împotriva radiodifuziunii zgomotoase, împotriva acestui duşman al liniştii rurale (la el în Drumuri

de tară prin regiunea Vladimir există un pasaj asemănător), şi-1 rugam să facă ceva, să-mi publice ceva. Dar Solouhin nu mi-a răspuns defel. Eu de zis i-am zis, dar el nu şi-a amintit. Tvardovski însă m-a pus la punct: "Acum şi dumneata – răspunzi chiar tuturor? Câte scrisori ai, cărora nu le-ai răspuns?" (si cu cât numărul anilor ce trec este mai mare, cu atât regretul meu pentru această problemă nerezolvată este mai mare.)

Ne-am întors în sală – dar nu numai că lista oratorilor nu s-a uşurat, ci din nou a apărut Iliciov şi a început să citească nişte versuri din trecut ale lui Ehrenburg (înseamnă că în pauză i le strecurase careva). Dar Hruşciov, nerăbdător, i-a luat vorba din gură; la tribună nu s-a dus, nu-mi amintesc dacă s-a urcat măcar pe podium, dar oricum scaunul lui şi aşa era aşa de sus, şi de acolo a tunat cât a poftit. El, cică, a citit cu interes memoriile lui Ehrenburg pentru că este de aceeaşi vârstă cu acesta, a luptat cinstit în Armata Rosie, pe când Ehrenburg, când la Don, când la Crimeea, şi se întâlnea cu lacheii burgheziei. "Ehrenburg nu-i bucuros de revoluţie, şi suferă în tăcere. Păi, aşa cum te porţi dumneata cu noi, aşa ne purtăm şi noi cu dumneata, tovarăşe Ehrenburg. Acum, când duşmanul tremură văzându-ne cât suntem de puternici, ni se propune coexistentă ideologică? Să permitem să se vândă la noi ziare occidentale? Nu-i rea ideea, numai să nu vă pripiţi". (Iliciov clătina din cap, zâmbind dulceag.) "Dumneata destul de bine îţi ascunzi gândurile. Dar viaţa ne obligă să citim printre rânduri." Se vede treaba că data trecută Hruşciov pur şi simplu nu ascultase până la sfârşit intervenţia lui Evtusenko, de aceea nici nu reacţionase. "Dumneata spui că vremurile nu mai sunt aceleaşi"! Dar nu mai sunt aceleaşi nici cele care au fost create vremelnic la Budapesta! Moscova nu este Budapesta! şi nici club Petofi nu va fi! şi un asemenea deznodământ nu va fi! Da, împrejurările ne obligă să citim printre rânduri." (Ca şi când ele au făcut vreodată altfel.) "La Teatrul Mic s-a montat Prea multă

minte strică, de data aceasta sugerându-ni-se, ca printr-o tuse semnificativă, ideea că, vezi doamne, nu trebuie să luăm învăţătura de la părinţi. şi Postul lui Ilici (filmul lui Hutiev) tot acolo bate. Tovarăşe Hutiev, eu nu cred! Căţeaua îl salvează mereu pe căţel (adică aşa cum PCUS salvează tineretul).

— Da, bine, daţi o satiră. Dar există satiră şi satiră. Nu în sensul că din cauză că a început lupta cu abstracţionismul se prăbuşeşte agricultura, se prăbuşeşte industria. Mi-a plăcut foarte mult consfătuirea trecută şi-mi place şi cea de azi. Dar trebuia ca nu partidul, ci voi înşivă să luptaţi pentru puritatea rân-durilor voastre. Ştiţi ce spune tărănusul lui Cehov: o piuliţă s-o înşurubezi, pe cealaltă s-o deşurubezi, ca să nu dai de necaz. Oare nu e timpul ca şi în teatre să se înceteze a se mai prezenta executarea unei nefericite regine scoţiene?" (Acest lucru era împotriva clasicilor, nu pot să reconstitui acum toată desfăşurarea discursului.) şi a încheiat pe un ton ferm: "Scuzaţi, noi nu vom împărţi cu nimeni conducerea partidului. Partidul şi poporul formează un tot unitar! Dumneavoastră credeţi că în comunism va fi libertate absolută? Acesta înseamnă o societate armonioasă, organizată, automatică, cibernetică – dar şi acolo vor fi oameni investiţi cu încredere şi vor spune ce şi pentru cine să facă." (Un tablou foarte sincer. Era putin probabil ca acesta să apară în ziare, la fel ca şi cea mai mare parte a acelui discurs. Sinceritatea este un lucru folositor, dar rar.) si, la drept vorbind, după o asemenea lămurire din partea lui Nikita, după două intervenţii ale lui Iliciov şi după câteva luări de cuvânt servile, consfătuirea ar fi putut să se şi termine, pentru că tot ceea ce era important fusese deja spus. Mai trebuie adăugat şi faptul că în sală erau masaţi multi activişti de partid, cel putin 40 la sută din cei prezenţi; aceştia, grup compact şi puternic, aplaudau solidar toate discursurile juste. Prezenta lor sugera că partidul este o forţă a naturii, irezistibilă.

Dar nu, mersul în gol al maşinii birocratice cerea acum guvernului şi ne cerea şi nouă tuturor să mai stăm şi să fierbem încă douăsprezece ore pentru ca voinţa partidului să ajungă mai bine la conştiinţa noastră răvăşită.

Apoi, urmând la cuvânt şolohov, mi-am amintit cuvintele lui Tvardovski şi am avut o strângere de inimă: hai, acum o să mă dea şi pe mine jos de pe cal, şi nici n-am mers prea mult!

În însemnările mele treceam ora la care începea să vorbească fiecare orator. Iliciov şi Hruşciov au început la 13.25, şolohov la 13.50. Iar pe următorul 1-am trecut la 13.51. Nu exagerez în minus când spun că în total un minut a vorbit geniul literaturii noastre, incluzând în acest minut şi timpul a ceea ce a urmat după el. De la tribuna înaltă, părea şi mai insignifiant decât de-aproape şi mai vorbea şi mormăit. A făcut un gest larg cu mâinile lui mici întinse înainte şi a spus doar atât: priviti, nu am armă. – (Pauză.) – Iată, Ehrenburg a spus că el îl iubea pe Stalin, dar nu şi Stalin pe el. Dar dumneavoastră în ce relaţii vă aflaţi acum cu componenta actuală a conducerii? Noi ne iubim în condiţii de reciprocitate." şi atâta tot, şi coborâse deja când Hruşciov, de pe podium, şi-a întins mâna spre cel care vorbise: "Noi vă iubim pentru frumoasele dumneavoastră opere şi sperăm că şi dumneavoastră o să ne iubiţi pe noi." şi-atâta tot. Acest gest de pace şi bună învoire era şi un indiciu că şolohov nu va tine discursul dinainte pregătit. (Apoi s-a aflat că lui şi lui Kocetov li se pusese în vedere să nu ia atitudine împotriva mea, să "menajeze gustul artistic personal al lui Hruşciov". Dar urmau să răsune două discursuri, banda trecea la ofensivă!)

Primul care a ieşit din cohortă a fost regizorul de film Romm. In ochii intelectualităţii moscovite el trecea ca un fel de al doilea lider, după Ehrenburg, şi acum, cu Ehrenburg scos din luptă, speranţele de continuare a împotrivirii în el se puneau. Dar el nu era deloc pregătit pentru aceasta, îi venea greu. Toată îndrăzneala lui (ca şi a majorităţii) s-a

limitat la analogii ("Fascism obişnuit"), apoi asta mai lipsea, să spună lucrurilor pe nume! El folosea întorsături complicate, avea o voce de om care se scuză, îşi înfigea degetele în piept. "Mie îmi vine greu să-1 contrazic pe primul secretar al CC." (Dar nici cu asta n-a nimerit-o pentru că Hruşciov s-a supărat: "Atunci dumneata îmi iei dreptul de a da replici. Dar sunt şi eu cetăţean al tării mele!") Pe de o parte, cinematografia noastră este pe drumul cel bun, pe de altă parte, ne îngrijorează tineretul. (Hruşciov: "Orientarea să fie mai clară!") Regizorul a obiectat împotriva lichidării uniunii cineaştilor, lichidare în legătură cu care circulau deja zvonuri. (si aşa şi era. "Vreau ca dumneavoastră să ajutaţi nu ministerul, ci partidul!") Dar Romm a ţinut-o întruna cu uniunea (i se dăduse mandat să apere casele de creaţie, cursurile). şi la un moment dat a cerut direct: lăsaţi-le! (Hruşciov: "Bizuiţi-vă pe conducerea de partid!" aşa că n-a fost lăsat să vorbească.) Iată deci la ce s-a redus intervenţia liderului în devenire.

Imediat ieşi ca dintr-un loc din care se iese greu seveliova aceea roşcată şi obraznică şi citi – nu se ştie de ce – poezia "Eu cred, Indie, în soarta ta".

Apoi a apărut obezul, huiduma de Hrennikov, preşedintele uniunii compozitorilor. El a tunat şi a fulgerat împotriva "izului de liberalism din uniunile de creaţie", a numit Moscova refugiu al jazzului. (Hruşciov încruntându-se: "Ministerul Culturii este de vină pentru că lansează asemenea invitaţii neserioase.")

Apoi veni la rând ţigănosul de Ciuhrai, atât de la modă printre progresişti, speranţă a liberalismului, şi atât de prudent, în primul rând, a spus el, a lua cuvântul în prezenta membrilor guvernului este o mare cinste. şi tot el: am sărit în spatele inamicului (probabil ca să-i filmeze pe partizani), am luptat, am stat în spital, dar un prilej aşa de important ca acesta nu mi-a fost dat. Lozinca coexistentei ideologiilor este un nonsens. (Mare plăcere a făcut chestia asta.) în Iugoslavia s-a făcut această experientă. (Hruşciov:

"Dar acum Tito vede lucrurile altfel!") Ciuhrai bătu imediat în retragere: "Eu poate că am rămas în urmă, am fost acolo acum doi ani." Există filme occidentale, a mai spus el, care nu ridică decât probleme sexuale, iar regizorul se mândreşte cu faptul că arată pe ecran actul sexual.

Aici Hruşciov a vrut să ne arate tabloul unui pictor sovietic. Cu această ocazie s-a produs numărul cel mai bun al întregii consfătuiri: Hruşciov 1-a înghiontit cu degetul în umăr pe vecinul lui de pe podium, nimeni altul decât corpolentul Brejnev:"hai, du-te şi adă-1". şi Brejnev – pe atunci preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem, adică preşedinte al URSS – nu numai că s-a ridicat demn în picioare ca să coboare sau să trimită pe cineva după tablou, ci a luat-o el însuşi la fugă cu figura şi cu mişcările descrise numai în literatura despre lagăre – nu a luat-o la fugă pur şi simplu, ci cu şuncile tremurând pe el, şi dând din labele lui moi de urs, şi-a arătat operativitatea şi serviabi-litatea deosebită.

Si nu trebui decât să intre în fugă pe-o uşiţă din spate, într-o clipă a fost înapoi, cu tabloul, şi cu aceleaşi labe de urs i 1-a întins lui Hruşciov. În momentul acesta, mutra porcească a lui Brejnev radia. Episodul a fost aşa de puternic, încât eu n-am mai reţinut nimic în legătură cu tabloul propriu-zis, n-am mai consemnat nimic despre acesta.

Din spatele aceleiaşi uşi apărea din când în când un posluşnic în costum negru şi aducea pe tavă, acoperit cu şerveţel, un singur pahar cu suc sau coca-cola pentru careva dintre şefi. şi solemn îl ducea înapoi gol.

Iar Ciuhrai pe un ton delâcat-insinuant continua – şi nu mai ştiai în numele cui vorbeşte: al opoziţiei sau al puterii? Desigur, spunea el, un comunist trebuie să aibă curajul să apere realismul socialist. Nu este cazul să ne plângem de aceasta. Mie îmi face plăcere când mă fluieră duşmanii. Eu sunt de acord: pericolul formalismului este mare. Iată, am ascultat discursul tovarăşului Iliciov şi mă întreb: ei, de ce-

mi fac probleme? – (Iliciov zâmbeşte.) – Dar apoi îmi zic: da, aici sunt motive de îngrijorare. – (Iliciov se încruntă.) – în toate filmele mele unii au căutat să găsească dovezi cum că Ciuhrai vrea să submineze puterea sovietică. N-au găsit! Cei în deficit de talent şi inteligentă au văzut în măsurile actuale ale partidului un semnal de revizuire a politicii acestuia. Congresul al XX-lea a proclamat principiul încrederii în artist. Eu nu sunt pentru liberalism, dar sunt pentru încredere. Nu pot să fiu decât cu poporul. Să mă scarmene partidul cât vrea. (Hruşciov: "De greşeli nimeni nu este ferit. Nenorocirea lui Stalin era că spusele lui rămâneau bătute în cuie. Iar asupra greşelii nu trebuie decât să atragi atenţia. Dar dacă persevereazâ în greşeala – atunci. Noi 1-am făcut atent pe Evtusenko că greşeşte, iar acum ambasadele noastre din RFG şi Franta îl laudă.") – Ciuhrai, încurajat de bunăvoinţa lui Hruşciov: Antieroismul este căluţul viclean al capitalismului: dacă nu există eroi, atunci cine o să iasă în stradă să răstoarne capitalismul? A crescut numărul acelora care privesc la controversele noastre profunde ca la o arenă. Trebuie să luptăm pentru puritatea ideologiei comuniste! (si. si. Care-i concluzia? Care-i finalitatea discursului?) Dacă ne lăsaţi uniunea cineaştilor, noi ne angajăm în această luptă!

După aceea, pentru acest discurs, toţi cineaştii au început să-1 elogieze pe Ciuhrai, toată intelectualitatea, va să zică, era mulţumită.

Astfel, până la urmă, în arena acestei săli, arenă străină pentru mine, disputa era între deţinătorii puterii, cohorta sprijinitorilor şi intelectualitate: să nu li se ia poziţiile şi bunurile pe care ei le considerau ale lor. Iată-1 în carne şi oase: tribul celor instruiţi. Aici nu răsuna nici adevărul poporului, nici vocea care să proclame că undeva jos încă mai există o tară numită Rusia cu istoria ei zbuciumată, de care n-au nevoie aceste uniuni de creaţie. Dar toţi jurau neapărat în numele Poporului.

Apoi a luat cuvântul oribilul Vladimir Ermilov, un pitic care-şi ţinea capul precum broasca râioasă. (Tot timpul cât şi-a ţinut discursul, a primit din partea lui Iliciov semne aprobatoare cu capul.) Deficientele noastre, spunea el, au devenit mai vizibile din cauză că literatura noastră s-a maturizat. şi a continuat: trebuie să sesizăm în permanentă ideologia adversarului. Să le facem instructaje speciale celor care călătoresc în străinătate şi apoi să le cerem rapoarte despre aceasta, îl blama pe Viktor Nekrasov: îi este ruşine de tara lui, îi pare bine c-a plecat şi vede ce e pe-acolo. (Dar pe care dintre ei nu-1 tentau călătoriile în străinătate?) S-a purtat nedemn cu studenţii întârziaţi de la universitatea Columbia. "Poate a şi bătut cu pantoful în masă!" – (Hruşciov: "Se poate, se poate!") Este "profund nedemocratic", a continuat el, faptul că Nekrasov a povestit la New York despre Postul lui Ilici înainte ca acest film să intre în circuitul public (prin însuşi gestul acesta tăind posibilitatea de a-1 interzice). Nici modă să nu se creeze, nici aura martirajului în jurul unor nume.

Între timp am început să-mi dau seama că greşisem amarnic în ce priveşte alegerea locului în sală; în afară de rândurile principale, în mijloc, încă mai erau scaune şi fotolii, ca nişte loje, pe inelul aflat ceva mai sus printre coloane. Acolo şi şedeam. Dar în felul acesta eram foarte vizibil întregii săli şi prezidului. Oricine se putea întreba: ce tot scrie ăsta tot timpul în carnetul ăla pe genunchi, la o adică justificându-se că nu poate aplauda împreună cu ceilalţi pentru că are de lucru cu creionul pe hârtie? şi se aplauda arunci când vorbitorii rosteau cuvintele cele mai dure la adresa unora şi cele mai apte să 96 x • • • – exprime devotament şi credinţă fată de partid. Totuşi prea bine se vedea faptul că nu aplaudam, şi prea bine se vedea că eram singurul din sală care întruna scria ceva. (Nu se stenografia, nu se făcea proces-verbal.)

După pauză m-am dus şi m-am ascuns într-unul dintre locurile din fundul sălii, în spatele tuturor, lângă Oleg

Efremov.

Conducerea şedinţei a încăput din nou pe mâinile gureşului Hruşciov, care se simţea întocmai ca numărul unu al casei la o întrunire de familie, în primul rând s-a adresat lui Ciuhrai: "Ei, dumneata, cu discursul dumitale ai dezbinat conducerea." Adică în privinţa uniunii cineaştilor: ea va rămâne, să fie clar. Dar să se vadă că "cinematografia este un tun cu bătaie lungă". şi din nou la tema pe care numai el îndrăznea s-o atace: "Noi suntem de părere că Stalin a fost un despot, dar el trăia cu ideea că despotismul lui era în interesul partidului. Nu scuzăm despotismul, desigur (o, fie aşa deocamdată), dar oamenii fără principii ar vrea ca o dată cu Stalin să aruncăm şi comunismul." (Tocmai asta voiam eu de la ei.)

Pictorul lohanson: "Suferinţele oamenilor nu trebuie să devină un fel de ultimul răcnet al modei în arta noastră. Dar eu le văd devenind o modă. Trebuie ca şi negaţia să conţină ceva afirmativ. Patosul afirmării este cel mai frumos monument pentru aceia care nu mai sunt printre noi." (Vouă, care n-aţi fost în lagăre, vă convine.)

Hruşciov: Just! Just! N-are rost să descriem gropile de gunoi, ele vor exista şi în comunism. Asta n-ar face decât deliciile duşmanilor."

Robert Rojdestvenski, pe-atunci poet vestit, specie de mulatru sfios, era foarte emoţionat, chiar se bâlbâia. "Partidul nostru este partidul cel mai poetic din lume. Problema neînţelegerii dintre părinţi şi copii este o născocire. Tineretul nu poate fi luat la grămadă şi apostrofat: "n-o să vă meargă, băieţi!" Dimpotrivă, tineretul învaţa de la părinţi principialitatea." (Iliciov îl aplaudă. Dar Hruşciov găsi că poetul n-a fost suficient de clar: "Nu se înţelege cu cine intenţionaţi să vă bateţi. Intraţi în rând!") în sfârşit, dintre stâlpii principali ai literaturii sovietice se ridică teribilul şi cătrănitul Leonid Sobolev. Unde-i la noi "libertatea criticii tinerilor" pe care o recomanda Lenin? Se oţăra el. Nu se poate renunţa la principiile leniniste cu

privire la partinitatea artei. Nu trebuie să scriem opere crepusculare şi foarte periculos lunecătoare. Cine nu e cu noi, e împotriva noastră! Nouă acum a început să ne fie ruşine să creăm un personaj pozitiv, ne este frică de reproşurile liberalilor "Este nevoie de patos ca să ne entuziasmăm de noi înşine." (El, ca şi oamenii lui de nădejde, a fost aplaudat vârtos.)

Dar îndată, poate din nebăgare de seamă, se dădu cuvântul pictorului Plastov. Făcând pe clovnul şi pe naivul, el a fost pe toată durata aceasta a în-tâlnirilor singurul care a adus o undă de prospeţime, în provincie n-or să înţeleagă nici realismul socialist, nici abstracţionismul. Acolo te întreabă: dar bani vi se dau? Da, uite, sunt două luni de când muncesc şi nu mă plăteşte nimeni." (Nu două, ci o sută două!

— Desigur, el a mai atenuat.) "La tară nu-s probleme între părinţi şi copii: tatăl este grăjdar la cai, iar fiul este grăjdar la celelalte vite. Dumneavoastră la Moscova nu mai puteţi de-atâta bine. Pe mine mă-n-treabă: cât iei pentru tabloul ăsta? Ti se dau cinci ruble? Eu stiu că primesc cinci sute, dar spun: douăzeci şi cinci. Toţi se miră: ei, tu ai mâini de aur! Iar un bătrân stă alături şi dă din cap: "totul de la noi, totul de la noi"." (Aici Nikita, sincer, s-a luat cu amândouă mâinile de cap. Ar fi trebuit să se ia mai tare.) "Primiti şi leafa? Vi se dă şi premiu? Nu poţi trăi tot timpul la Moscova, aici n-ai să dai de adevăr. Aici putem auzi ceea ce trebuie să vorbim, iar acolo putem vedea ceea ce trebuie să facem." (Hruşciov: "Trebuie să daţi tablourilor trăsături eroice.")

Iată, acestea sunt primele lucruri pe care le-a spus Plastov, lucruri pe care le-aş fi spus şi eu. Lucrurile astea spuse din suflet, pentru mine le-a spus.

Si şedinţa s-a încheiat cu Ernst Neizvestnâi, cel cu înfăţişare de ministru francez, înainte de asta, îşi făcuse mea culpa undeva? Acum declara: "Eu privesc cu încredere în viitor. Poate că va veni o zi când se va dori ca eu să fiu numit asistent al partidului."

Dar încheierea nu putea s-o facă decât Hruşciov: Rojdestvenski poate să doarmă liniştit, eu nu spun că poezia lui este antipartinică. Dar Gribaciov a spus: "n-o să vă meargă, băieţi!".

— Iar el este un soldat bun, avea dreptul s-o spună.

U-u-uf, uf, s-ar părea că se termină: au învins, au supus, au zdrobit.

— Se termină, mâine trebuie să meargă toţi la serviciu, nu-i asa? Nu: nu este vorba decât de o întrerupere până a doua zi.

Si a doua zi vor veni din nou toţi membrii importanţi ai guvernului să stea cu noi la şedinţa despre artă. Dar atacul de ieri – contra lui Ehrenburg, contra lui Romm şi a celor vârstnici – s-a epuizat. Ziua de azi a fost consacrată intimidării celor tineri.

Si pentru aceasta a fost aranjată prima intervenţie a bătrânei, uscatei, cle-faitoarei Vândă Vasilevska, o comunistă poloneză intrată în componenta Uniunii Sovietice o dată cu Ucraina Occidentală. Ea a molfăit nişte vorbe din care se înţelegea că era forţată să intervină din cauza unui interviu dat de Voznesenski în Polonia. Acesta, spunea ea, contrapusese tuturor generaţiilor literare sovietice anterioare pe Grossman, Ehrenburg şi Soljeniţân. Cum se pot da asemenea interviuri, întreba ea, în Polonia, unde există puternice influente burgheze? Căci acolo acest lucru este perceput ca o directivă din URSS. La ce bun să mai luptăm dacă după 45 de ani perspectivele Uniunii Sovietice sunt aşa de sumbre? Ceea ce se tipăreşte la Paris nu se poate tipări în acele ţări care încă luptă.

Si împreună cu consistentele aplauze pentru ea au răsunat şi nişte voci intempestive, dinainte programate: "Să spună Voznesenski! Să spună Voznesenski!"

Iată pentru ce era nevoie de şedinţa de azi – ne distanţam cu încă un pas de cea de ieri, gasca partidului a prins curaj să reînviem atmosfera anilor '30! Să-i târâm la tribună pe cei care nici n-au cerut cuvântul!

Pirpiriul şi puţinul Voznesenski se ridică pământiu. Încă putin şi rumoarea se potoli. Vorbi ca unul pe care îl strânge cineva de gât:

— Ca şi iubitul meu poet şi învăţător Maiakovski, eu nu sunt membru de partid.

Hruşciov a explodat (sau, poate, şi-a impus să explodeze, dar foarte ameninţător): "Asta nu-i o vitejie! Ne sfidaţi?" şi poc cu pumnul în masă. "Eu nu pot să-i ascult în linişte pe adulatorii duşmanilor noştri! Noi putem şi ştim să ne batem!" (Voci: "Jo-os!") "O fi vrând să facă un partid al celor fără de partid? Se dă o bătălie istorică, domnule Voznesenski!"

Aplauzele răsunară – ca un dangăt funebru.

Crispat, neobişnuit cu situaţia, Voznesenski aştepta îndelung. Putu, în sfârşit, să încheie:

— Si, ca şi el, eu nu mă pot imagina fără partidul comunist.

Nu stiu dacă Hruşciov auzea, dar continua să tune şi să fulgere: probabil, aşa era piesa la ei:

— Contra unor asemenea inşi se vor lua măsurile cele mai severe! Noi suntem cei care i-am ajutat pe unguri să înăbuşe răscoala! Noi avem oameni cu mai multă experientă, care pot să spună asta, nu voi! O să vă trimitem din nou la scoală! Dacă vreţi, mâine primiti paşaport – şi duceţi-vă la mama dracului! Nu toţi cei care s-au născut pe pământ rusesc sunt ruşi! Ehrenburg a stat cu gura încleştată, dar după ce a murit Stalin, atâta a pălăvrăgit! – şi tot mai turbat de furie, arătând tocmai spre acea lojă în care mă aflasem eu ieri şi pe care o părăsisem la timp:

— Dar, uite, tinerii ăia de ce nu aplaudă? Uite, ochelaristul, ăla! – (Voci – "Să se ridice în picioare!". Cel în pulovăr roşu, s-a ridicat roşu la fată.) între timp, Voznesenski avu o pauză (nu-i regăsesc cuvintele printre însemnările mele, dar el n-a mai reuşit să-şi ducă ideea până la capăt):

— Eu viaţa mea nu mi-o pot imagina fără Uniunea Sovietică. Dar Hruşciov continua să spumege:

— Dumneata eşti cu noi sau împotriva noastră? Nici un dezgheţ! Ori vară, ori ger!

— Eu am avut nişte ieşiri nelalocul lor, cum a fost cazul şi cu acest interviu din Polonia.

Hruşciov se mai înmuie:

— Nu există oameni irecuperabili. Sulghin este liderul monarhiştilor, dar e patriot. Să-1 ascultăm. Măsuri reuşim noi să luăm. Ar putea să-mi fie nepot! Câţi ani ai dumneata?

— Douăzeci şi nouă.

— Tineretul nostru aparţine partidului. Nu vă atingeţi de el ca să nu cădeţi sub pietrele de moară ale partidului! – (Acesta este deja un avertisment pentru toţi cei din sală.)

Voznesenski, dorind să-şi demonstreze devotamentul, a citit searbădă poezie "Secvoia lui Lenin".

Hruşciov a ascultat poezia, încruntându-se, îmbufhându-se, cu fruntea marcată de travaliul gândurilor.

— Dumitale nu-ţi stă bine decât atunci când eşti modest. Ţi-au sucit capul: Te-ai născut print. Nu întinde mâna spre tineret! Noi, bătrânii, suntem oameni perseverenţi. Dumneata îl invoci pe Lenin, fără să-1 înţelegi. Bine, să fii soldat al partidului!

— A spus el pe un ton mai calm şi i-a întins mâna peste masă.

— Mă voi tine de cuvânt – promise Voznesenski.

— Faptele vor arăta. – (Oare atunci a conceput "Longjumeau"? Sau avea de gând să se strecoare în electronica secolului al XXI-lea şi în antilumi?)

Imediat 1-au scos la vedere pe cel cu pulovărul roşu, graficianul Goliţân. Au început să-1 interogheze de ce nu aplaudă, cine este el şi cine-i taică-su, au înţeles că acesta din urmă a murit în lagăr. Hruşciov se lansă din nou:

— şi dumneata vrei să te răzbuni pe noi pentru tatăl dumitale? (Dar pentru oamenii din perioada trecută chiar ar fi meritat.)

Apoi trebui să fie scărmănat încă un tânăr, Axionov. Nu stiu dacă el a cerut să vină la tribună sau a fost chemat, dar de

vorbit nu 1-au lăsat să vorbească. Din nou Hruşciov cu ţipetele lui:

— Dumneata de ce calomniezi partidul nostru? Noi deplângem soarta tatălui dumitale. Lupta care se desfăşoară acum este pe viaţă şi pe moarte. Nu vom permite imperialismului să-şi arunce seminţele pe ogorul nostru. La dezgheţ pot să crească şi buruienile. "Să crească o sută de flori" este o lozincă pe care noi n-o recunoaştem!

Si, în sfârşit, Axionov:

— Singurul meu gând este să fiu de folos tării mele.

Hruşciov, nemulţumit:

— şi Pasternak vorbea asa. şi sulghin era pentru patria "una şi indivizibilă". De folos patriei – dar cărei patrii?

Pe tineri i-au potolit fără dificultate. Dar reînvia tăvălugirea din anii '30, întreaga atmosferă a şedinţelor cu hotărâri votate "în unanimitate", şedinţe în care se cultiva ferocitatea bestială şi după care cei condamnaţi nu mai aveau de trăit decât până la lăsarea nopţii următoare. Dovadă: deja se auzeau răcnete, cereri insistente să fie întrebată organizaţia din Moscova, adică seful ei, adică scipaciov. Scipaciov mai trebuia să fie înfierat pentru teza referitoare la "valorile general-umane". Dar s-a constatat că acesta – reales de două luni – lipsea şi în locul lui era prezent micul şi comicul Elizar Maltev. (Instalat de fracţiuni ca figură uşor manevrabilă.) Ieşi în fată, dar fiindcă pierduse ochelarii, nu vedea nimic.

— De două luni, de când sunt secretar, tot aştept continuarea acestei consfătuiri. Nu avem indicaţii. Informaţii din afară de asemenea nu avem, Hruşciov, tăindu-i-o scurt:

— Dar dumneata eşti comunist! şi trebuie să-i ştii pe contrarevoluţionari! Pe contrarevoluţionari!

— Nu există contrarevoluţionari care să nu se dea de gol! Asta sună aşa de îngrozitor! Aici nu mai e vorba de anii '30, ci de anii '20. Aproape de mine, într-o parte şedea un ciobănas-ciobănoi, urechi mari, părul vâlvoi. Eu nu-1 ştiam,

dar un vecin mi-a şoptit: ăsta-i Evtusenko. Am tras cu coada ochiului la el. Se îmbujorase, buzele fremătătoare îi trădau starea de emoţie. Un trăsnet putea în orice clipă să se abată şi asupra lui. Noroc că deja luase cuvântul la şedinţa precedentă, într-o ambiantă mai bună.

Si din nou au trecut la treabă devotaţii. Istericul Vasili Smirnov: trebuie pus punctul pe i, Sobolev n-a făcut decât nişte aluzii, după congresul al XXII-lea adunarea scriitorilor 1-a prelucrat pe Kocetov ca pe pericolul principal! Noi, cei din organizaţia de Moscova, suntem copleşiţi. Ne vedem nevoiţi ca la congresul RSFSR să ne străduim să-i adunăm pe toţi din regiuni ca să ne aleagă. – (Sincer) – Pestele de la cap se strică, iar Uniunea Scriitorilor – de la organizaţia de Moscova. Să ne sprijine partidul, altminteri nu vom mai avea literatură!

Hruşciov:

— Dacă nu se descurcă înşişi comuniştii – vă vom institui un birou din partea CC.

(Dictatura proletariatului.)

Kocetov, slab, cu aer de jivină, după Smirnov pare reţinut.

— Tinerii nu sunt obişnuiţi cu o asemenea întâlnire ca aceea de azi. Noi mergem rar în străinătate. Dar aceşti tineri poeţi cutreieră Europa. Acolo le e ruşine să pronunţe cuvintele "realism socialist".

Hruşciov:

— Eu vă stiu pe dumneata şi pe Gribaciov ca buni luptători. Trebuie luptat!

Kocetov: – în străinătate oamenii aşteaptă cărţile noastre – anume pe acelea în care să-şi vadă ziua lor de mâine.

Dar ce spune Hruşciov nu se poate pune pe hârtie. Iată-1 trecând brusc la altceva:

— Cum a putut Ehrenburg cel fără de partid să-1 facă pe un membru supleant al CC să semneze acest document despre coexistenta pasnică? Cu cine vreţi să coexistaţi, tovarăşe Surkov?

Surkov (de la locul lui):

— Eu am luptat un pic. – (Nu se înţelege: împotriva lui Ehrenburg sau împotriva burgheziei la vremea ei.)

Hruşciov:

— Vai de voi, ati capitulat. Cel care depune armele în fata duşmanilor nu este soldat al partidului. Duşmanii trebuie întâmpinaţi cu foc!

Kocetov aminti de organizaţia scriitorilor din Moscova, ceea ce-i dădu lui Hruşciov o nouă ocazie de a interveni:

— Este falsă, nejustă, tendinţa de mutare la Moscova. Este scriitor din Siberia – daţi-i apartament la Moscova. aşa cum diamantele trebuie să pătrundă în masa poporului. Dar poate pe scriitorii din Moscova să-i repatriem unul câte unul în organizaţiile de partid ale uzinelor? Trebuie să ne mai gân-dim. O să respiraţi aer proaspăt.

Asta-i place lui Kocetov: Este o ideea constructivă. Căci la noi totul se reorganizează pe principiul producţiei. Organizaţiile scriitoriceşti nu dau producţie. Fantezie: uniunea celor care scriu. Sau a celor care umblă cu intrigi?

Sau poate să înfiinţăm o nouă uniune a tuturor lucrătorilor din domeniul creaţiei – şi să anunţăm primiri de noi membri?

Acesta era planul dinainte pregătit al cohortei în acele zile. Ei voiau ca pe această cale să încurce opoziţia, să-şi întărească propria lor poziţie.

Hruşciov:

— Nu aplaud, nu sunt lămurit. Poate că aşa şi trebuie.

Asa se şi desfăşoară şedinţa – nu prin referat, ci prin dialog cu Nikita. Kocetov se plânge: a fost în Norvegia şi acolo toţi vorbesc despre Pasternak.

Nikita, cu voce tare:

— Dacă noi am fi publicat Jivago, nu s-ar fi dat nici un premiu. Kocetov a mai tocat putin Nunta la Vologda a lui lasin, contrapunând unui asemenea sat de beţivi satul luminat, care aşteaptă reviste (Oktiabr al lui), şi a încheiat nesatisfăcut: -Să nu aruncăm o dată cu Stalin şi puterea

sovietică. Eu pregătisem un alt discurs, scuzaţi-mă că 1-am citit pe acesta.

Se înţelege că era vorba de ceva împotriva lui Ivan Denisovici. şi pentru ei este chiar timpul de a trece cu toate compresoarele peste el! Este chiar timpul de a-1 ataca! Dar nu se poate. Iată deci "cultul personalităţii"!

Apoi, după un alt vorbitor, ia cuvântul Nalbandian, cunoscutul portretist şi decorator al lui Stalin. Iată deci o ocazie minunată de a arăta cit este el de pur! "Poporul nostre este indignat de abstracţionism, dar indignarea lui nu se reflectă în presă. Cât o să mai tină demonstraţia?"

Hruşciov, reacţionând bine dispus:

— Dacă în uniunea artiştilor plastici există asemenea scrânteli, atunci în general nu trebuie făcut un congres, ci convocată o consfătuire – să fie adunate numai acele forte care ne sunt de trebuinţă. Iar celor care fac opoziţie – le vom da paşapoarte să plece. – (Ideea asta se maturiza la ei încă de-atunci, cum să nu se maturizeze.) – Democraţia este mijloc, nu scop. A fost nevoie să se dizolve Adunarea Constituantă pentru că era împotriva Revoluţiei din Octombrie – şi s-a dizolvat. Sverdlov trebuia să vină la tribună, dar avea deranjament la stomac. Deci cu atât mai mult în etapa actuală – oare o să ne periclităm cuceririle?

Nalbandian:

— Dar oare sunt vinovaţi artiştii plastici, scriitorii care întreţineau din convingere cultul personalităţii? Acum ce să facem, pentru asta să-i punem la jug?

Hruşciov:

— Iată, 99% dintre cele cultivate în perioada lui Stalin se păstrează intacte. Stalin, el însuşi, nu era duşman al Revoluţiei. Acum unii îşi fac următoarea socoteală: atunci m-au editat – acum am să intercalez câte ceva şi am să scriu şi am să spun şi mai multe. Nu, nu umblaţi cu şopârle! Păi, scriitorul stă în cabinetul lui – el este şi judecător? Judecător este partidul! Niciunul dintre noi nu vorbeşte niciodată de capul lui; înainte de a lua cuvântul ne sfătuim

între noi. Dar de ce consideraţi dumneavoastră că sunteţi supuşi constrângerii atunci când vi se cere să omiteţi câte ceva? Asta e grandomanie din partea dumneavoastră. Asta nu mai este democraţie, ci atmosferă de balamuc. Acum nu va fi vorba de măsuri mai drastice, ci de mai multă atenţie fată de dumneavoastră.

În pauze am început să observ că aceia care în octombrie erau ahtiaţi 3ă facă cunoştinţă cu mine, acum nu numai că nu mă mai căutau, dar mă şi evitau. Ce-i drept, Simonov de data aceasta a venit la mine şi astfel am făcut cunoştinţă.

Dar mai este şi Tursun-Zade, piticul patetic: – în literaturile naţionale este acum tendinţa de a acredita ideea următoare: Soljeniţân a deschis drumul – adică deşertaţi lada cu gunoi. Dar cine critică, trebuie în acelaşi timp să şi afirme. Dar pentru eroii pozitivi nu ajung cuvintele. Ehrenburg pentru Maiakovski n-a găsit coloritul.

Ehrenburg? Nikita nu poatea uzi acest nume, fără să reacţioneze:

— La Paris, spune Ehrenburg, scriu, respir-dar gândul meu tot la Rusia este. Atunci ce-1 mai face să gândească la Rusia?

Tursun-Zade: -Inimile noastre aparţin partidului.

Hruşciov:

— Uite, eu n-am fost sancţionat niciodată pe linia de partid, pentru că mi-am însuşit o disciplină interioară. Dacă şi scriitorul se va comporta asa, atunci nu va mai fi nevoie de nici un cenzor. Dar el se gândeşte: cum să prezint lucrurile ca să nu mi se observe rezervele? Asta este atitudine antipartinică.

Deci replici, numai replici. Iar acum, se vede treaba, îşi începe masivul său discurs. Nu-mi amintesc dacă s-a dus la tribună sau a vorbit de la mijlocul mesei prezidiului (se pare), începutul discursului a fost marcat de faptul că i s-a dat o hârtie şi el a început să citească. Citea lungind cuvintele. Parcă ar fi fost o rezoluţie, dar nu de noi

adoptată, sau o concluzie a CC, nouă doar adusă la cunoştinţă.

Eşecuri în materie de idei şi de creaţie nu s-au înregistrat, dar s-au făcut o serie de greşeli. şi astăzi mai cântăm cu plăcere cântecele lui Demian Bednâi. Unii r-eprezentanti ai artelor judecă după mirosurile latrinelor. (Se enumera domeniile artelor cu precizarea celor în care s-a făcut ceva bun şi a celor în care s-a făcut ceva rău.) în cinematografie – situaţia este departe de a fi satisfăcătoare. Nouă, CC-ului, în mod preliminar, ni s-a prezentat Postul lui Rid. Acolo încă mai sunt secvente inacceptabile, trebuie corectate. Dar în-trucât Nekrasov a vorbit deja despre aceasta în străinătate – vom vorbi şi noi. Într-o povestire cu titlu aşa de simbolic, trei tineri eroi nu stiu pentru ce trăiesc. Chefuleţe dubioase. Tatăl nu poate să răspundă la întrebările fiului – cum se poate asta? Băgăm zâzanie între părinţi şi copii?

— Nu se poate! În Uniunea Sovietică nu există probleme între părinţi şi copii! La Leningrad s-a montat Prea multă minte strică (probabil Tovstono-gov), iar pe cortină stă scris: "si dracul m-a pus să mă nasc în Rusia cu inteligenta şi talentul meu." Aici Griboedov este luat ca scut. Dar Griboedov este un scriitor progresist. Nesănătoasă idee! Lăsaţi-o în pace pe regina Scotiei! Mare a fost Shakespeare – dar la vremea lui. Iar dumneavoastră daţi-ne lucruri care să provoace mânia sau patosul oamenilor muncii.

Până şi Sukarno este partizan al democraţiei dirijate. Iată nişte opere incisive care îşi propun să demaşte cultul personalităţii: Mai departe decât depărtarea, O zi din viaţa lui Ivan Denisovici, Cer senin (filmul lui Ciuhrai) şi câteva poezii ale lui Evtusenko. Dar există tendinţa greşită de a concentra toată atenţia în mod unilateral asupra fărădelegilor. Anii aceia nu au fost ani ai fărădelegii absolute.

— Ce-ar fi să comparăm neajunsurile aşa-zisei lustruiri cu neajunsurile acelora care stau pe groapa de gunoi? N-o să spun că Ehrenburg i-a fost prieten lui Stalin, dar nici

duşman nu i-a fost. Nu avem duşmani la această adunare. Dar, uite, Calina Serebriakova a rezistat – şi imediat a intrat în luptă. De ce n-am curmat noi cultul atunci! Pentru că nu ştiam că sunt reprimaţi oameni nevinovaţi (?). Duşmanii de clasă încă nu fuseseră lichidaţi fizic. Lucrul ăsta este arătat bine în Pământ desţelenit. Iar Stalin chema la luptă împotriva duşmanilor.

(Te-apucă groaza, un întuneric apăsător se îngroaşă deasupra sălii. şi -• ce a mai rămas din congresul al XX-lea, al XXII-lea şi din până de curând "bunul Hruşciov", omul care a desfiinţat GULAG-ul?)

— Dar Stalin pierduse centrii inhibitori, după cum spusese Lenin încă din anul 1923.

Mai departe un fel de mit delirant: CEKA nu a împuscat nicidecum atâţia oameni cât se spune. Ea difuza listele împuşcaţilor, liste care conţineau nume fictive, numai asa, pentru sperietura unora. (Să nu mai vorbim despre metoda "sperieturii" – căci despre ce sperietură putea fi vorba dacă nimeni nu le cunoştea pe aceste persoane? Dacă nu e teamă, totul se destramă.) Apoi a enumerat contribuţiile preţioase ale lui Stalin; enumerarea a fost un fel de panegiric al acestuia. Prestigiul lui Stalin a crescut mai ales în lupta împotriva opoziţiilor duşmănoase. Dacă ar fi învins Buharin-Râkov-Tomski – la noi ar fi avut loc restaurarea capitalismului. Lenin vedea în Stalin un marxist. El nu voia decât ca secretarul general să fie ceva mai politicos şi să-şi reprime capriciile. Iar noi îi dăm lui Stalin ceea ce i se cuvine. El n-a săvârşit decât nişte greşeli teoretice şi practice.

— Mi s-au umplut ochii de lacrimi când 1-am mmormântat.

Praful şi pulberea se aleseseră de tot congresul al XX-lea. Dacă Nikita ar aduce acum portretul lui Stalin şi ar zice: "în genunchi în fata portretului!" – şi toţi activiştii de partid s-ar prosterna, şi toată cohorta s-ar prosterna bucuroasă – ce-ar

face cei care nu sunt nici activişti ai partidului nici membri ai cohortei? Încearcă să faci fată la o asemenea situaţie!

Dar Nikita este inepuizabil, ştie o sută de portiţe. Nici la bucurie nici la necaz nu te lasă să te reculegi. Iată-1 cum, sărind peste pauză, începe să debiteze poveste după poveste, unai mai trăsnită decât alta, şi chiar eu, duşman al lui Stalin, notez nişte lucruri ca acestea.

El (Stalin) era foarte bolnav, bănuitor. Dacă nu 1-ar fi temperat cei care lucrau alături de el – "procese" ar fi fost şi mai multe. De exemplu, într-o zi îi dă telefon lui Nikita, care se afla undeva pe lângă Lvov: să se prezinte la el. Nikita se execută. "Na scrisoarea! În Moscova e un centru contrarevoluţionar." Citeşte: un derbedeu oarecare scrie că sub conducerea lui Popov s-a creat o organizaţie care-i cuprinde pe toţi secretarii comitetelor raionale.

Am ascuns-o în seif, nu i-am mai amintit-o, spune Nikita. Dar Stalin n-a uitat de ea! "Ei, cum e?" Păi, îi spun, un ticălos a scris-o. "Oare?" – lui Stalin nu-i plăcea ca asemenea materiale să fie puse la îndoială.

— Sau odată, la Suhumi, ne spune, mie şi lui Mikoian: "Eu sunt un om pierdut, nu cred în nimeni şi nici în mine însumi nu cred." Altă dată îl lasă pe Mikoian la vilă: "Să nu pleci." Apoi mă cheamă pe mine: "Du-te şi întreabă-1 pe Mikoian – ce, el n-are vilă, de ce rămâne aici?" Mie nu-mi plăcea să merg la el la vilă: te punea să bei, să pompezi în tine vin. – (Nu spune însă ce-i comanda Stalin: "Ia trage-i un joc, ucraineanule!") – Sub un pretext oarecare plecam. Din nou mă suna Poskrebâsev: "Ati şi plecat? Dar tovarăşul Stalin vă aşteaptă." Mi-i şi închipuiam: Stalin în picioare, alături de el. Trebuia să mă întorc la ei. De obicei nu ne dădeam mâna când ne întâlneam – aşa era mai igienic, lată-mă sosit, mă aşez la masă. Stalin se încruntă: "Cine te-a chemat?" Drept pentru care, eu plecam prin munţi. Peste un ceas mă chema: "Ce zici, Nikita? Mergem la pescuit?"

— Într-adevăr, ăsta era nebunul ajuns pe tron. Suntem întrebaţi: dar de ce nu 1-ati dat jos? "Eu sunt deja bătrân,

pot să ies la pensie?" a întrebat el la congresul al XlX-lea şi s-a uitat să vadă cine este primul care zice "da". Apoi a luat lista Biroului Politic: "Cum s-a strecurat Voroşilov?" – "stiu, voi înşivă 1-ati trecut pe listă." Astea pe care le spun eu (Hruşciov) acum, mâine nu vor apărea în ziare. În 13 ani o singură dată a convocat congresul partidului – iar Ucraina a putut să nu-1 convoace defel! Dar el era devotat statutului, avea grijă să nu se încalce linia partidului. Atunci, după denunţ, m-am înţeles cu Malenkov: hai să vedem ce facem cu Popov ăsta, ori îl înfundăm mai mult, ori îl salvăm. Lui Stalin nu puteam să-i explicăm. Iar Popov de colo: "Unde vreţi să mă trimiteţi din Moscova?" Credea că fără el Moscova se prăpădeşte. Iar Kaganovici nu putea trăi fără procesul naţionaliştilor ucraineni. Dar noi n-am cedat şi n-am permis să fie distrusă intelectualitatea creatoare a Ucrainei.

În primăvara lui 1933 şolohov, chipurile, şi-a ridicat glasul împotriva samavolniciilor de pe Don, s-a găsit acum scrisoarea lui în arhive. Cică ar fi protestat contra batjocurilor săvârşite asupra zecilor de mii de colhoznici, ca la Korolenko asupra celor trei. Suplimentaţi numărul comuniştilor din raionul Viosenski! Scrisorile voastre produc o impresie de unilateralitate. Asta este numai o latură, trebuie văzută şi cealaltă. Plugarii din raionul vostru au dus un război surd, un război de uzură, împotriva puterii sovietice. "Stimaţii plugari" nu sunt nişte oameni chiar aşa de inofensivi.

— Beria nu şi-a ascuns bucuria la moartea lui Stalin. Beria şi Malenkov propuneau să cedăm RDG-ul. Eu şi Molotov am fost contra. Cum adică să le permitem să ajungă la frontierele Poloniei? şi apoi la ale noastre? Nu-u-u! Malenkov e complet lipsit de voinţă, în vara festivalului stăteam şi vorbeam de una, de alta. Dar sotia i-a poruncit să-şi facă injecţie şi acum îl doare mâna.

(Notez şi-mi zic în sinea mea: da, numai în condiţiile unei asemenea mostre de coerentă a gândirii putea să se strecoare şi Ivan Denisovici al meu.)

Nouă ne sunt străine pesimismul, deprimarea. Pe acestea pot să le zugrăvească numai cei care se află în afara muncii creatoare. Iată un film bun al lui Thorndyke: Miracolul rus.

— Iar voi, copii, să-i respectaţi pe cei morţi şi pe cei vii. Vă veţi acoperi de ruşine dacă nu veţi păstra moştenirea. Trebuie s-o păstraţi! Gribaciov este un bun soldat cu părul cărunt, este un om cu experientă. Acum, adversarii noştri nu mai pot să ne învingă pe calea armelor, înseamnă că singura lor speranţă este "dezgheţul", adică să sape pe dinăuntru societatea sovietică. Pentru mine ar fi astăzi mai avantajos să nu bat cu pumnul în masă. Ca în perioada de după congresul al XX-lea, când s-au manifestat în public unii savanţi. Noi am decis atunci: să fie excluşi din partid, să fie ţinuţi sub observaţie şi dacă nu se dezmeticesc, să fie arestaţi. Dar la ce dracu să ţinem oameni în închisoare, acolo trebuie să-i hrănim. Dar uneori nu poţi să te abţii de la asemenea măsuri. Iată, noi avem multă treabă – dar de trei zile stăm cu dumneavoastră. Pentru că nu există problemă mai complicată ca ideologia.

Nepartinitate în societatea noastră nu există şi nu poate exista. Omul se defineşte nu prin carnetul de partid, ci prin sufletul lui. Spumă se strânge şi la dulceaţă, dar gospodina o aruncă. La fel şi în socialism, spuma trebuie îndepărtată. aşa s-a călit otelul va fi totdeauna cartea noastră de căpătâi. Participarea la revoluţie alături de cei ce muncesc este fapta cea mai umană. Cine nu merge împreună cu ei, acela în mod inevitabil merge împotriva lor. Când în timpul luptelor din octombrie se trăgea asupra Kremlinului, Lunacearski încerca "să salveze comorile artei" – dar Lenin a râs de el. Tovarăşul şolohov este luptător pentru fericirea celor ce muncesc. Nu se înşală asupra prietenilor, nu se înşală când e vorba să-i identifice pe duşmani. Cine cunoaşte începutul, nu trebuie să uite sfârşitul. Moscova nu e

Budapesta! "Să apărăm acea perioadă îndepărtată"? Adică s-o restaurăm? Nu se poate aşa ceva! Iar Evtusenko nu trebuie să se supună gusturilor mic-burgheze. Hotărâţi-vă ale cui laude vă sunt de trebuinţă. Teatrul Central al Armatei Sovietice: idee prostească a lui Kaganovici, stea în cinci colturi, clădire construită în stilul cel mai aberant. Dar iată, în ajunul Anului Nou ne-am plimbat prin pădure – ce frumuseţe! Iată, asta este frumuseţe! Dodecafonia este o cacofonie. Ehrenburg este mare specialist în a-şi impune gusturile. Desigur, Lenin nu putea să vorbească despre artiştii de stânga în modul pe care i-1 atribuie Ehrenburg. Iar Nekrasov se scandalizează că tinerilor li se dă ca exemplu un muncitor bătrân.

Ce îndrăzneţi sunt lucrătorii din domeniul artelor! şi aceia care-i înconjurau pe Kocetov şi şolohov, de altminteri în alternantă cu sprijinitorii de la partid – îl întrerupeau cu îndrăzneală pe însuşi primul secretar al CC! Au început să strige în cor:

— Ruşine! Mare ruşine! Novâi Mir! (Novâi Mir!

— Asta pentru Nekrasov.)

Hruşciov a întâmpinat aprobator dezlănţuirea. şi a tras concluzia:

— Libertate absolută a persoanei nu va fi nici chiar în comunism! Asta e ca atunci când soţul sau sotia sforăie – aşa că de ce mă lipsiţi pe mine de libertatea de a sforăi? În comunism abaterile de la voinţa colectivului nu trebuie să fie decât fenomene singulare.

Partidul nu sprijină decât acele opere care întăresc coeziunea poporului. Respingem "dezgheţul" pentru că înseamnă timp schimbător, instabil, imperfect! Nu vom lăsa lucrurile la voia întâmplării! Frânele conducerii nu vor slăbi! La toate editurile este o afluenţă de manuscrise despre închisori şi lagăre. Periculoasă temă! Amatorii de friptură se îmbulzesc! Dar nu oricui îi este dat să facă fată unei asemenea teme. Aici trebuie măsură. Ce ar fi fost dacă toţi ar începe să scrie?

— Îmi amintesc de procesul lui Beilis, încă de-atunci purtam pantaloni lungi. Sinoistii 1-au îmbrobodit pe tovarăşul Evtusenko, au profitat de lipsa lui de experientă. Apropo: mare poete, cum stai cu sănătatea? Linguşirea este o armă otrăvită. Eu sunt împotriva pogromurilor. Evreii bogaţi şedeau în apartamentele din anumite cartiere. Tovarăşe şostakovici, nici dumneata nu te-ai orientat! Iar Israelul îşi propune să prezinte simfonia dumitale. Dar la ei acolo, statul are caracter de clasă. Evreii, care au plecat acolo, scriu acum că au rămas fără loc de muncă.

(Am tras cu ochiul – urechile lui Evtusenko sunt pe punctul de a lua foc. Căci orice chemare adresată ameninţător de la catedră, în prezenta a cinci sute de persoane dintre care vreo trei sute stau să te mănânce, nu poate lăsa indiferent pe nimeni. aşa de stupid nu este nici procesul de prelucrare, poate că pentru ei are un sens pierderea de vreme.)

— Poezia "Babii Iar" nu este antisovietică, se spune că muzica e frumoasă, am s-o ascult. E o prostie să interzici. Iată, locţiitorul mareşalului Malinovski a fost evreul Kreizer, care acum este comandant în Extremul Orient. Printre primii care 1-au capturat pe Paulus a fost colonelul evreu Vinokurov, comisar de brigadă.

Din călătoria lui Nekrasov, Paustovski, Voznesenski în Franţa am rămas cu o impresie neplăcută. Greşeli a făcut şi Kataev în Statele Unite. Evtusenko a cedat dorinţei de a fi pe placul publicului burghez: cică, "Babii Iar" este criticată de dogmatici, în timp ce poporul o acceptă. Eu nu sunt pentru ca să ne izolăm de cei din Occident. Teama asta Stalin o avea; el zicea că dacă vom începe să ne deschidem spre ei, imediat or să ne facă greutăţi. Dar la noi, dacă nu-ţi ajung cuvintele, poţi să treci la înjurături. Putem avea relaţii cu ei, dar trebuie să ţinem sus steagul demnităţii omului sovietic. Pentru ca relaţiile respective să fie în folosul nostru.

(si acest program va fi înfăptuit în chip admirabil în anii următori. Aceste însemnări am început să le reconstitui zâmbind, ca pe o nostimadă şi ca pe o anecdotă. Dar pe măsură ce am parcurs aceste pagini, mi-am dat seama de un lucru: şi acele consfătuiri aveau un sens si, cum se spune, a învins partidul. Acolo nu avea cine să lupte împotriva partidului, fruntaşii noştri prindeau curaj numai după ce o ştergeau în Occident.)

Cu aceste întâlniri, Hruşciov ne dădea de-a rostogolul înapoi nu numai în perioada premergătoare congresului al XXII-lea ci şi în cea de dinaintea congresului al XX-lea. Bila de biliard care era propriul său cap el o dădea de-a dura spre gaura staliniştilor. Încă un bobârnac şi bila va intra acolo, înăuntru.

La a doua întâlnire, Lebedev n-a ţinut să mă vadă; era preocupat si, grăbit nevoie mare, mergea din uşă în uşa pe coridorul sovietului comisarilor poporului. Cu el, după cum o sugera mina lui, se produsese o mutaţie puternică: devenise omul care nu se bagă, funcţionarul absolut. Două săptămâni mai târziu mi-a răspuns în legătură cu piesa.

Dar caruselul ideologiei continua să se învârtească din ce în ce mai repede; să-1 opreşti?

— De-acum era mai uşor să opreşti soarele de pe cer. Încă nu se potoliseră bine valurile provocate de cele două consfătuiri de la Kremlin că s-a pus la cale ceva şi mai important: plenara CC din iunie 1963, consacrată exclusiv "problemelor culturii" (în paragina asupra căreia se extindea inepta sa domnie, griji mai mari Nikita nu avea)! şi cu anvergura proprie lui Hruşciov în astfel de ocazii au fost invitaţi la această plenară mii de "lucrători" din domeniul cu pricina. De-acum trebuia ca, în plină arşiţa, să merg timp de o săptămână la această plenară, să fac timp de o săptămână pe neghiobul, ca şi când as fi fost membru de partid "din anul.", iar nu un zek irecuperabil, nu un scriitor în primele luni ale unei libertăţi mai adineauri dobândite. Nefericita

mea glorie începea să mă aspire în cercul oamenilor de curte ai partidului. Asta era deja o pată pe biografia mea.

A trebuit să solicit o audientă la Lebedev, să-1 conving să mă priveze de înalta cinste de a fi invitat la plenară, să-1 lase pe dragul de Soljeniţân în plata domnului. La CC, la etajul patru al scării mari (cea a lui Hruşciov), ne-am văzut astfel pentru a treia şi ultima oară.

Rugămintea mea 1-a uimit la culme: invitaţiile la aceste întâlniri şi plenare erau într-adevăr foarte căutate, erau solicitate prin telefon, constituiau temeiul onorabilităţii. Puteam eu să-i spun adevărul în fată? Nu, bineînţeles. Am mormăit ceva despre nişte probleme de familie. [si după aceea, Tvardovski m-a dojenit: dar "octom-bristii" (cei de la redacţia revistei Oktiabr) or să creadă că nu ti se acordă atenţie, că începi să fii un oarecare; în nici un caz, mi-a zis el, n-aveai dreptul să refuzi. Chestiunea era că eu nu mai eram eu, că minimalizarea mea ducea şi la minimalizarea lui Novâi mir. Iată din ce fel de politică fusese făcută literatura noastră, decenii de-a rândul.]

Lebedev mi-a explicat încă o dată prin ce păcătuia piesa mea: în realitate, în lagăre, spunea el, oamenii se corijau şi apoi ieşeau din ele, or, la dumneata, lucrul acesta nu se vede. Apoi (foarte important!): această piesă jigneşte intelectualitatea; din ea rezultă că acolo unul se pleacă după cum bate vântul, altul aleargă după avantaje materiale, dar "la noi se obişnuieşte să se onoreze cu sfinţenie memoria celor care au pierit în lagăre" (de când!) şi nefiresc la dumneata este faptul că necinstiţii învinq, iar oamenii cinstiţi sunt condamnaţi la pieire. (Această piesă făcuse oarecare vâlvă şi chiar Nikita întrebase: "Ce piesă? Dacă este genul lui Ivan Deniso-vici, atunci să fie montată." Dar Lebedev îi zisese: "Nu, nu trebuie." Evident, pentru Lebedev era timpul ca, în ce mă priveşte, să-mi pună toate frânele.) Cu aerul unui om care ştie multe, el căuta să mă convingă: "Dacă Tolstoi ar mai trăi şi ar mai scrie cum scria cândva (adică, altfel spus, contra statului), el n-ar mai fi

Tolstoi." şi doar în fata mea era acel liberal convins, acel înger cultivat care săvârşise minunea cu Ivan DenisoviciAm zăbovit îndelung la el şi cu cât îl contemplam mai mult, cu atât îl găseam mai ter-che-berchea, lipsit de orice calitate ieşită din comun. Era imposibil să gândeşti că în acest căpşor cu părul neted şi lucios ar fi fost loc, nu zic pentru un întreg program politic, ci măcar pentru un gând aparte, diferit de cel al partidului. Numai că, după congresul al XXII-lea, tava s-a încins aşa de tare încât mi s-a prins plăcinta de fundul ei, s-a rumenit; era momentul să-i adaug smântână. Dar iată că între timp se răcise şi acum se vedea cât era de necoaptă şi cât de greu cădea la stomac. şi pe plăcintar – de nu 1-ar expedia la grajduri.

Ridicând în permanentă receptorul ca să se întreţină cu ştabi din CC (subiectul fiind fleacuri, glume, ceva despre fotbal, un articol din Komsomolskaia Pravda ridiculizând pe cineva), el avea un râs dezagreabil, mărunt şi sacadat. M-a fotografiat de credeam că-mi plesneşte capul, şi-a lăudat ultimul "Leica" procurat din RFG şi care costa 550 de ruble. "Noi am obţinut premiu pentru carte" (adică premiul Lenin pentru reportajul privind vizita lui Nikita în America). Foarte mândru şi satisfăcut, mi-a arătat albumele grele, îmbrăcate în catifea, unde îşi păstra sub foi de celuloid fotografiile mari, în culori, câte un album pentru fiecare raită a lui Nikita prin străinătate: Iliciov este aici travestit în Neptun şi acolo jonglează cu o farfurie pe cap; Adjubei şi Satiukov, cu expresii bufone, lipsiţi de statuia unei zeiţe; Hruşciov sărutând o fermecătoare tânără din Birmania; Gromâko tolănit în fotoliul său din avion. Ei, într-ade-văr, trăiau în cea mai fericită societate de pe pământ. (Adăugaţi că tot tratamentul clişeelor lui Lebedev se făcea în laboratorul fotografic al CC; Lebedev, în ce-1 priveşte, în orele de serviciu n-avea alte griji decât să le privească, să le trieze şi să claseze separat negativele şi pozele.) într-un album, pe fundalul aceloraşi rafturi cu cărţi în fata căruia tocmai mă fotografiase, zâmbeau şolohov şi Mihalkov. Mai

era loc şi pentru mine. Oricum, Lebedev nu bănuia ce amarnic se înşelase în privinţa mea.

*

Dar mă înşelasem şi eu, mizând pe cel putin un an şi jumătate până să se înfunde toate ieşirile. Vremea în care as fi putut fi publicat trecuse repede, neapucând nici măcar să înceapă. Onctuosul V. Kojevnikov a primit sarcina să încerce soliditatea protecţiei pe care mi-o acorda tronul, într-un articol cu dus-întors, el sonda terenul să vadă dacă se poate lovi în Casa Matrionei. Or, se dovedi că se poate. Se dovedi că nici eu nici Tvardovski n-aveam nici o protecţie "acolo sus" (Lebedev începuse deja să-şi reproşeze îngrijorat că se înhămase aşa de tare la carul nostru). Au început atunci să-i dea frâu liber unui al doilea, apoi unui al treilea, mai întâi ca să scrie de rău despre Matriona, apoi despre Denisovici cel aprobat la nivelul cel mai înalt – şi nimeni nu se ridica să le ia apărarea (afară de Novâi mir, care însă nu era o stavilă în calea atacatorilor), în legătură cu Denisovici a început să plouă asupra mea cu reproşuri idioate: că de ce nu înfăţişez "adunările de partid secrete" ale deţinuţilor din lagăre şi că de ce Ivan Denisovici le ignoră. Monedă curentă devenise ideea că el merge pe urmele lui Karataev, adică este împăciuitorist. (Dar oare se înţelesese bine de ce ajunsese la armată Platon Karataev? Că doar nu era rândul lui, ci al fratelui său. Război şi pace, volumul IV, partea I, capitolul 12. "Platon spuse o lungă poveste despre cum a mers el după lemne în crângul altcuiva şi s-a întâlnit cu pădurarul, despre cum a fost bătut, judecat şi trimis la armată." şi ce se află în spatele acestei "lungi povesti"?

Sau poate s-a şi rătăcit? Aşadar, Karataev nu este un om sincer şi cuminte?)

La drept vorbind, după şcoala aspră a lagărelor, aceste atacuri gazetăreşti nu mă atingeau şi nu mă deranjau câtuşi de putin. Vorba aceea, n-au decât să-şi strice fierea, cu noi râsul şi plăcerea. Dimpotrivă, în această presă, ceea ce mă

surprindea şi mă uimea erau laudele excesive de mai înainte. Acum însă eram cu totul de acord cu un meci nul: mârâiţi încetişor, dar să nu muşcaţi, iar eu o să stau liniştit în banca mea. Judecind cu realism, trebuie să spun că situaţia mea era excelentă: cu vite/a unei rachete mă primiseră în Uniunea Scriitorilor si, prin aceasta, mă scutiseră de şcoala care-mi mânca atâta timp; pentru prima dată în viaţa mea, aveam posibilitatea să mă duc să trăiesc dincolo de gârlă în timpul revărsărilor sau în pădurea întomnată – şi să scriu: am obţinut în sfârşit aprobarea de a lucra în rezerva specială a Bibliotecii publice şi m-am aruncat cu voluptate asupra unor cărţi interzise. (Dar, sceptic fată de noua mea situaţie, rămâneam zek: în conspectele făcute după acele cărţi in-cludeam, chipurile ca din partea mea, observaţii în spiritul criticismului sovietic, pentru că voiam ca în eventualitatea unei percheziţii să nu se găsească dovezi că as simpatiza cu autorii proscrişi, îmi mai puneam şi problema ce s-ar întâmpla cu mine daca mâine ar muri Hruşciov. Soarta mea atârna de soarta lui Hruşciov.) Ar fi fost chiar păcat să mă supăr că nu mă publică: nu mi se pun piedici la scris – ce mai vreau? Sunt liber, scriu – ce mai vreau?

Zilele, lunile punându-mi-se generos la dispoziţie, m-am apucat imediat să scriu cu nemiluita – patru mari lucrări: am adunat material pentru Arhipelag (în toată tara devenisem cunoscut foştilor deţinuţi care-mi scriau, îmi povesteau, îmi furnizau detalii); pentru cartea mea capitală, preferata mea, despre revoluţia din anul 1917 (desemnată convenţional prin "R-17); am început Pavilionul canceroşilor, şi mi-am pus în gând să extrag unele capitole din Primul Cerc ca să le public în chip de surpriză, când şi dacă se va ivi ocazia.

Să tac! Să tac mi se părea atu-ul cel mai puternic în situaţia mea. Dar nu este aşa de uşor să taci când eşti legat de o redacţie care-ţi vrea binele. Cu toate acestea, mi se întâmpla să duc acolo câte ceva pentru a-mi uşura

conştiinţa – pentru a nu rata nişte ocazii. aşa am dus câteva capitole dintr-o veche nuvelă în versuri şoseaua entuziaştilor, şi ea refăcută şi atenuată) pe care Tvardovski, pe bună dreptate, o refuză. "Eu înţeleg, a zis el, în lagăr trebuie să scrii ceva, altminteri mucegăiesti. Dar." El se frământa la gândul că eu as putea să mă supăr. L-am liniştit:

— Aleksandr Trifonâci! Chiar dacă îmi veţi respinge zece oferte una după alta, pe a unsprezecea tot la dumneavoastră o aduc.

S-a înseninat la fată, era foarte mulţumit. Promisiunea mea s-a dovedit profetică: de zece ori poate nu, dar aproape de zece ori, a trebuit să mă trambalez cu hârtiile la el până să devină evident că nu mai avea nici un drept asupra mea.

În primăvara lui 1963 am scris pentru revistă o povestire pe care nici o necesitate interioară nu mă îndemnase s-o scriu: Pentru binele cauzei. Era, se părea, o povestire destul de percutantă si, în acelaşi timp, în atmosfera de dezbateri aprinse generate de întâlnirile de la Kremlin, părea aptă să treacă. Dar se născuse cam greu (semn sigur de ratare) şi n-a perforat prea adânc. Ceea ce nu înseamnă că la Novâi mir nu s-a bucurat de o aprobare foarte largă, chiar unanimă de data aceasta (semn rău!). Motivul acestei atitudini era unul singur: revista îşi întărea poziţia şi făcea dovada că, introducându-mă pe mine în literatură, nu săvârşise nici o eroare ideologică.

Asa de sigură era revista de drepturile ei asupra mea încât în cursul verii, pe când mă aflam în voiaj, Zaks, fără să mă consulte, i-a sacrificat cenzurii câteva expresii înţepătoare (precum cele referitoare la greva pe care vor s-o organizeze studenţii). Acesta era la ei un procedeu frecvent, pe care-1 aplicau şi altor autori: trebuie să salvăm numărul? Trebuie, ca să trăiască revista! şi dacă, în cazul de fată, optica autorului iese deformată – ce aşa mare necaz este ăsta. Revenit din călătorie, le-am făcut reproşuri

amarnice. Tvar-dovski i-a luat apărarea lui Zaks. Ei, într-adevăr, nu înţelegeau la ce bun atâta pedalare pe principii. Ia te uită, şi ce dacă ţi-a scărmănat povestirea? Noi, cei publicaţi de Novâi mir, suntem fiii acestei reviste şi-i datorăm toate sacrificiile.

Publicarea acestei povestiri mi-a lăsat un gust neplăcut, cu toate că, în climatul nostru de prohibiţie universală, şi ea a generat nu puţine ecouri şi iritări, în această povestire, începeam să deviez de la poziţia mea, începeam să dau vagi semne de acomodare.

Mi-a trebuit timp până să-mi dau seama şi să bag la cap că, şi în relaţia cu revista Novâi mir, prietena mea, trebuie să recurg la obişnuitele trucuri de păcălire a sefului, să mă dezvălui cât mai putin, să încep prin a constata a ce miroase. Cu prilejul acestei treceri pe la revistă, în iulie 1963, în timp ce îmi făceam sânge rău din cauza amputărilor făcute de cenzură, A. T. a încercat zadarnic să mă facă părtaş la bucuria lui.

— Vorbeşti de lup, şi lupul la uşă, despre dumneata s-a discutat acolo!

Eu spun "bucurie", dar el avea mai multe feluri de a fi bucuros: pur şi radios când nu era în prada slăbiciunii sale, dar, de data aceasta, cu ochii tulburi, pe jumătate mort, inspira milă (chiar în ajun, drogat, fusese smuls din starea lui de ebrietate pentru a fi dus la CC, la Iliciov). şi mai şi fuma, fuma fără să se crute! Bucuria lui A. T. venea de data aceasta din faptul că la şedinţă la Iliciov el percepuse nu stiu ce "suflu nou", simţise câteva "raze de căldură", (în realitate însă nu era decât obişnuita bălăbăneală a Agitprop-ului, o manevră. Dar cu viaţa de paria, cu viaţa umilitoare pe care o ducea redactorul-şef al acestei reviste căzute în disgratie, cu aceste bătăi sincere ale inimii care se transmiteau carnetului roşu din buzunarul stâng de la piept – era fatal ca Tvardovski să se demoralizeze şi să se ia de băutură pentru că la telefon un instructor de rangul doi de la CC îi vorbise neprietenos, şi ca dimpotrivă să se

însenineze pentru că seful secţiei cultură îi zâmbise, fie şi numai din coltul gurii.)

Iată deci ce se întâmplase acolo, în Piaţa Veche (piaţa unde era clădirea CC al PCUS). "Se pusese la punct" lista delegaţiei sovietice pentru Leningrad la simpozionul COMESCO (Asociaţia europeană a scriitorilor) consacrat destinelor romanului. Ei bine, A. T. reuşise să obţină includerea mea în componenta acelei delegaţii. (Această concesie făcută de Iliciov se explică prin aceea că pentru simpozion era nevoie şi de decor.)

Nici nu apucase să-şi termine vorba, că în ce mă priveşte mă şi hotărâsem: n-am să mă duc acolo pentru nimic în lume! Deci acesta era caruselul demersurilor din care era făcută viaţa scriitorului la suprafaţă. Ieftină modalitate găsiseră ei de a mă arăta Europei (si ce mai Europă se aduna acolo sub aripile lui Vigorelli!): includerea mea într-o delegaţie, desigur unanimă în opiniile sale, o delegaţie în care orice abatere de la opinia comună ar fi nu numai o trădare de patrie, ci şi o infidelitate fată de Navâi mir, matricea noastră. A spune ceea ce crezi cu adevărat este imposibil. şi este prematur. şi a merge acolo ca să faci pe maimuţă, este o ruşine. Refuzând deja atâţia corespondenţi occidentali, eu trebuia să-mi continuu propria mea cale.

— Degeaba v-aţi ostenit, Aleksandr Trifonici. N-am nici un chef să merg acolo, şi apoi pică şi prost chestia asta: eu tocmai ce m-am întors de la Leningrad, nu am obiceiul să tot hoinăresc prin lume.

Iată pe unde trecea linia de demarcaţie dintre noi, linie peste care nu s-a sărit niciodată în toţi aceşti ani ai prieteniei noastre literare: n-am putut niciodată să înţelegem şi să îmbrăţişăm cu adevărat ceea ce gândea celălalt, (în virtutea misterului cu care îmi înconjuram activitatea şi obiectivele, în primul rând el era cel care nu putea să mă înţeleagă pe mine.)

A. T. s-a supărat. (De obicei, supărarea lui nu se arăta imediat, dar apoi, în timp, făcea ce făcea şi iar revenea în

actualitate. Ca de altfel şi a mea.)

— Sarcina mea era să apăr echitatea. Iar dumneata, dacă vrei, poţi să şi refuzi. Dar în interesul literaturii sovietice trebuie să fii acolo.

Eu însă nu jurasem credinţa literaturii sovietice.

S-a întâmplat să fie de fată şi Viktor Nektor Nekrasov, făcut cu ou şi cu oţet la "întâlnirea" din martie şi care, de câteva luni, făcea obiectul unei anchete de partid la Kiev, şi iată că şi el încerca să mă convingă. Să merg acolo! Iată că şi pentru el încă mai existau atâtea lucruri de neînţeles, şi pas de-i explică.

Acelaşi impuls interior îi împingea pe amândoi spre restaurant; în ce mă priveşte, preferam mai degrabă să crap decât să trec acel prag. Fără a fi hotărât ceva, o luarăm agale mai întâi pe bulevardul Strastnoi (care şi acum se numeşte Strastnoi, fost Narâskinski, căci pe Strastnoi bolşevicii îl desfiinţaseră complet.) Cu ocazia aceasta mi-a fost dat să observ cât de stângaci şi de fricos era A. T. când traversa carosabilul ("intersecţiile astea din Moscova sunt aşa de periculoase, nu-i asa."). Era clar că pierduse obiceiul de a se deplasa pe străzi altfel decât în maşină. şi cine merge în maşină este incapabil să-1 înţeleagă pe pieton, chiar la un simpozion. A. T. a început să spună că, evident, acest simpozion o să fie fără conţinut: nu există romane despre care să-ţi vină a discuta; şi în general la ora actuală nu mai există roman; şi "în vremea noastră, romanul nu este practic posibil. (Pavilionul canceroşilor era deja în lucru, Cercul era deja gata de-un an, dar eu nu ştiam sub ce formă să mă încumet a i-1 propune lui Tvardovski. şi iată cum, cu mâinile legate şi cu căluşul în gură, va trebui să merg la simpozion ca să aud proclamându-se pe patruzeci de voci: Romanul a murit! Romanul şi-a trăit traiul! Nu mai poate exista roman!)

Vorbea cu tristeţe A, T. şi despre faptul că în Occident el este bine cunoscut ca editor progresist, dar este ignorat ca poet. "Evident, la mine, versul este ritmat şi există un

conţinut." (Zău că nu; nu este vorba de a face ca versul să fie modern sau nu, dar cum să redai savoarea rusească a frazării, ruralitatea, culoarea locală, nobleţea discretă a celor mai bune versuri ale lui A. T.?) "Ce-i drept, "Cosarii" mei au făcut înconjurul Europei".

— Se consola el.

Totul lua o turnură neplăcută, şi ancheta partidului la Kiev, şi încă-pătânarea mea de a nu mă duce acolo – si, părăsindu-mă, s-au dus să bea o limonada (vodcă), îl priveam depărtându-se ca nişte oameni pierduţi şi-mi ziceam: în condiţiile în care acest secol merge într-un asemenea ritm, ei nu stiu ce întrebuinţare să dea timpului lor.

Lucrurile nu s-au oprit însă aici: ca să scap de acel simpozion, a trebuit să fug de-acasă, pe bicicletă, fără să las adresa. aşa cum altădată directorul mă chema la scoală, acum conducerea Uniunii Scriitorilor, cu telegramele şi curierii ei, îmi cerea: du-te, nu mai discuta! Dar nu m-au găsit.

(Tvardovski însă a scos un profit din acel simpozion: i-a dus pe participanţi la Pitunda, la dacea lui Hruşciov, unde Lebedev i-a mai făcut poetului un serviciu: a aranjat o lectură în plen a lui Tiorkinpe lumea cealaltă. Străinii n-au priceput nimic, Hruşciov a fost amuzat – deci s-a aprobat, A. T. s-a văzut cu sacii în căruţa*!)

După Tiorkin pe lumea cealaltă, care zăcea (de-i trecuse os prin os) de nouă ani de când era gata, tinându-1 pe Tvardovski cu mâinile legate timp de nouă ani, ei, în fond, erau acum liberi pentru un nou risc. şi în toamna lui 1963, eu am ales patru capitole din Cercul pe care le-am propus revistei Novâi mir, de probă, sub formă de "Fragment".

M-au refuzat. Pentru că era "fragment"? Nu numai de asta. Iar tema închisorii. (Dar este "epuizată" si, se pare, chiar "răsuflată"!) între timp trebuia să se tipărească programul cu apariţiile pentru anul viitor. Le-am propus

nuvela Pavilionul canceroşilor, la care deja lucram. Un asemenea titlu nu ţinea!

— În primul rând, prea

* Expeditorul Adjubei a fost primul care 1-a publicat, dar cu următoarea introducere: cu câtăplăcere asculta şolohov poemul (?!). Îl aveţi aici pe Adjubei sută la sută, iată ce înseamnă să mulţumeşti şi pe unii şi pe alţii, şi în plus şi chestia asta: tu n-ai făcut nimic în aceşti treizeci de ani, atunci, ascultă.

Mirosea a alegorie; dar şi fără alegorie, "este suspect în sine, nu poate să treacă".

Cu mania sa de a reboteza tot ce se aducea la Novâi mir, Tvar-dovski a decis pe loc: Bolnavi şi doctori. O trecem în program.

Trudă zadarnică! Bolnavi şi doctori! Eu am refuzat. Un titlu bine găsit pentru o carte şi chiar pentru o povestire nu este deloc ceva întâmplător, este o câtime de suflet şi substanţa, ceva congenar, şi a-1 schimba înseamnă deja a răni produsul respectiv. Dacă nuvelei lui Zalâghin i se dă titlul amorf Pe malurile Irtâsului, dacă Un om viu al lui Mojaev (ce profunzime! Ce densitate!) se metamorfozează în Din viaţa lui Fiodor Kuzkin, se produce un prejudiciu ireparabil. Dar A. T. nu voia niciodată să recunoască acest lucru în care nu vedea decât o bagatelă, iar linguşitorii din redacţie şi prietenii cu vocaţie de periuţe chiar îl întăriseră în convingerea că el reuşeşte să dea, de la prima ochire, titluri noi, remarcabile. Dădea titluri mai putin ţipătoare, mai putin expresive, socotind că astfel scrierile respective vor trece mai uşor de cenzură. si, într-adevăr, treceau.

Nu ne-am putut înţelege, şi Pavilionul canceroşilor nu a figurat printre promisiunile revistei pentru anul 1964. În schimb, revista şi-a pus în gând să-mi obţină premiul Lenin pentru Ivan Denisovici. Dar era deja un an de când fuseseră întinse toate covoarele, acum nu mai era deloc simplă atingerea unui asemenea obiectiv. (Peste alti doi ani avea să devină clar pentru toată lumea că acest demers era o gravă

eroare politică, o jignire a numelui lui Lenin şi a instituţiei care decerna premiile.)

A. T. a pus foarte mult la inimă această luptă şi fiecare gest de vulpe vicleană al lui Adjubei care intervenea când asa, când asa. Este adevărat, pentru primul tur, A. T. nu era pe picioarele lui şi victoria s-a obţinut fără el. De aceea, în al doilea tur s-a angajat cu tenacitate, luând în calcul subtilităţile dezbaterii din sânul comitetului (se punea problema cui să-i dea votul pentru a avea mai multi sprijinitori), în secţia de literatură voturile nu s-au împărţit deloc întâmplător, ci într-o manieră chiar profetică: pentru Ivan Denisovici au votat toţi reprezentanţii naţionalităţilor, plus Tvardovski; contra, toţi ceilalţi ruşi. Majoritatea a fost împotrivă. Dar, conform statutului, s-a ţinut cont şi de rezultatul votului în secţia de dramaturgie şi cinematografie, or, acolo majoritatea a fost "pentru". Astfel, în ciuda voturilor contra ale scriitorilor ruşi, Ivan Denisovici a încăput pe lista destinată votului secret! Acest succes i-a alarmat foarte mult pe adversari si, la şedinţă plenară a comitetului de premiere, Pavlov, primul secretar al CC al Komsomolului, a luat cuvântul atacându-mă calomnios – prima şi cea mai inofensivă dintr-o serie de calomnii: el a declarat că eu am stat în lagăr nu ca deţinut politic, ci ca unul de drept comun. Tvardovski, desi a strigat că "nu-i adevărat", a rămas şi el înmărmurit: dar dacă era adevărat? Asta spune mult: de doi ani de zile, la redacţie, ne îmbrăţişăm de fiecare dată când ne revedeam sau ne despărţeam, dar deosebirea dintre noi a rămas aşa de ireductibilă încât nimic nu i-a dat ghes să-mi ceară să-i povestesc şi lui pe ce motiv am fost arestat (si ca s-o spun pe-a dreaptă, n-am avut niciodată ocazia să-i povestesc vreun episod din viaţa mea de locatar al lagărului sau al puşcăriei, vreunul dintre acelea pe care le povesteam în dreapta şi-n stânga cui se nimerea, nici măcar vreunul dintre acelea de pe front. Iar el mie, desi eu îl sugestionam în sensul acesta, nu mi-a povestit niciodată despre

deportarea familiei sale, lucru care mă interesa foarte mult. Tot ceea ce îmi povestea el erau numai episoade din viaţa literară oficială, din viaţa de la curte: cum cinci poeţi şi cinci compozitori au primit sarcină de la Hruşciov să compună un imn nou; cum s-a întâmplat cutare sau cutare caz la casa de odihnă de la Barviha; cum făceau mişcările pe tabla de şah a politicii redactorii de la Pravda, Izvestia, Oktiabr şi cum le răspundea el, Tvardovski – de obicei cu mişcări cam molatice, dar totdeauna pline de demnitate), îl sfătuisem să solicite colegiului militar al Tribunalului Suprem o copie de pe concluzia judiciară privind reabilitarea mea. Acum tocmai primise acest document, dar numai pentru douăzeci şi patru de ore. (în acest secol de explozie a libertăţii, ar fi fost firesc ca asemenea documente să fie publicate în volume accesibile tuturor – dar ele erau ţinute secrete chiar şi fată de cei reabilitaţi, şi numai întâmplător am aflat cum să ajung la ele, anume cu ocazia unei întâlniri cu colegiul militarinteresant, nu? Un fost deţinut şi Tribunalul Suprem! Memorabilă întâlnire, dar aici nu e loc pentru relatarea ei.) A doua zi, la şedinţa comitetului pentru premiul Lenin, înaintea votului secret, Tvardovski a făcut senzaţie dând citire documentului trimis de Tribunalul Suprem. Reieşea că eu fusesem încă din anii războiului adversarul "cultului personalităţii" şi al literaturii de propagandă a minciunii. Secretarul CC al Komsomolului trebui să se ridice în picioare şi să-şi ceară scuze. Dar maşina se pusese deja în mişcare. Pravda apărută în dimineaţa zilei votării declara, cu două ore înainte de consumarea actului respectiv: având în vedere înaltele exigente de care s-a dat dovadă până în prezent în atribuirea premiului Lenin, o nuvelă consacrată unei zile de lagăr, desigur, nu este demnă de acesta. Chiar înainte de votul secret s-a mers până la a-i lua de-o parte pe membrii de partid din cadrul comitetului pentru a-i obliga să voteze împotriva candidaturii mele. (Situaţia nu s-a schimbat cu nimic, a povestit Tvardovski: nimeni nu a întrunit numărul necesar de voturi. Comitetul a fost

convocat din nou, Iliciov a venit şi el şi a dat ordin să se repete votul în prezenta lui – şi să se voteze pentru Tronka lui Goncear. Deja laureat în mai multe rânduri şi în plus, membru al comitetului, Goncear se aşezase acolo lângă urnă, urmărind cu neruşinare desfăşurarea votului secret.)

Deja atunci, în aprilie 1964, circula la Moscova zvonul că povestea asta cu votul era "repetiţia în vederea puciului" contra lui Nikita: va reuşi sau nu va reuşi aparatul de partid să respingă o carte aprobată de El însuşi? În patruzeci de ani, nimeni nu îndrăznise aşa ceva. Dar iată că de data aceasta cineva a îndrăznit – şi a reuşit. Asta i-a făcut pe duşmanii lui să spere că El însuşi nu era aşa de puternic.

În dimineaţa zilei votării, înaintea ultimului act al acestei operaţiuni, Tvardovski se afla în noul său cabinet (clădirea cu fostele chilii ale mânăstirii Strastnoi). Aplecat asupra articolului din Pravda, el arăta complet terminat, de parcă ar fi avut sub ochi telegrama care-i anunţa moartea tatălui său. Das ist alles – îmi zise el, nu stiu de ce pe nemţeşte. Chestia asta m-a frapat din cauza asemănării cu Ich sterbe al lui Cehov. Niciodată în prezenta mea nu i-a mai ieşit din gură lui A. T. vreun cuvânt străin, nici până în momentul acela, nici după. Pentru a obţine premiul Lenin pentru mine, Tvardovski se zbătuse fără să precupeţească vreun efort personal (si e de mirare că nu s-a îmbătat ca să-şi înece amărăciunea înfrân-gerii). Dacă mi-ar fi fost decernat, premiul ar fi fost un succes de prestigiu pentru revistă, ceva ca o medalie prinsă pe coperta ei albăstruie. * Când a văzut că partida este pierdută, primul lui impuls (de altminteri, nu era nici primul, nici ultimul) a fost să iasă de-

* Urmările acestui eşec aveau să se resimtă în curând. După ce mi s-a refuzat premiul, după cum avea să se plângă apoi A. T., revista a ajuns într-o situaţie absolut insuportabilă, cenzura a început s-o tracaseze pentru orice bagatelă. şi pentru a se evita o întârziere catastrofală în apariţia revistei, a trebuit să se facă nişte concesii.

Monstrativ de data aceasta din comitetul de premiere. Dar coredac-torii şi intimii săi au reuşit a-1 convinge că sarcina lui era să vegheze asupra revistei şi s-o conducă. si, desigur, n-ar fi fost cazul să facă gestul acela.

În ce mă priveşte, într-adevăr nu ştiam ce să doresc. Câştigarea premiului avea nişte plusuri ce s-ar fi tradus prin întărirea poziţiei mele. Dar ar fi avut şi mai multe minusuri, şi principalul ar fi fost acela că ele s-ar fi tradus tot prin întărirea poziţiei mele – dar pentru ce? Căci aceasta nu m-ar fi ajutat să-mi public scrierile, "întărirea poziţiei" mă obliga la supuşenie, la gratitudine, adică îmi lua posibilitatea de a scoate din sertar lucrurile ingrate, singurele de care era înţesat.

Am consacrat toată această iarnă finalizării romanului Primul cerc (Cercul-87), într-o variantă atenuată pentru redacţie şi pentru public. De atenuată era atenuată, dar riscul de a o arăta era aproape la fel de mare ca şi cu doi ani în urmă pentru Ivan Denisovici, în cazul de fată, depăşeam linia peste care până acum nimeni nu sărise. Până unde o să mai reziste şi Tvardovski? Nu cumva până acolo unde se va transforma şi el într-un neprieten?

În orice caz, în toate aceste luni de iarnă, cât el s-a bătut pentru premiu, eu nu 1-am stingherit în lupta lui şi nu i-am arătat Cercul promis, în primăvară a sosit momentul ca Tvardovski să-mi citească romanul. Dar cum să-1 scoţi, în timpul acestei lecturi, de sub influenta principalilor săi anticonsilieri şi în primul rând de sub cea a lui Dementiev? Eu aveam nevoie ca A. T. să-şi formeze o opinie personală asupra romanului meu, drept pentru care i-am zis:

— Aleksandr Trifonâci, romanul este gata. Dar ce înseamnă pentru un scriitor să dea un roman la o revistă, dacă el nu se gândeşte să facă mai mult de două în viaţa lui? Este ca şi când şi-ar însura fiul. Poftiţi deci la această nuntă la mine, la Riazan.

Si el a acceptat, şi chiar cu plăcere. Caz unic, se pare, în viaţa lui de redactor-şef.

La Riazan, tocmai în noaptea de Pasti (dar e putin probabil ca A. T. să-şi mai amintească de asta), 1-am întâmpinat cu un fast pe măsura puterilor noastre, cu "moskviciul" nostru. Totuşi el s-a zbâr-lit putin strecurându-se în acest automobil mic (mic, într-adevăr, pentru statura lui): prin poziţia lui socială, el nu era obişnuit să circule în maşini de grad inferior "Volgăi". Venise totuşi ca simplu călător cu trenul local şi-şi luase singur biletul la Turnul Rotund, ore înainte de consumarea actului respectiv: având în vedere înaltele exigente de care s-a dat dovadă până în prezent în atribuirea premiului Lenin, o nuvelă consacrată unei zile de lagăr, desigur, nu este demnă de acesta. Chiar înainte de votul secret s-a mers până la a-i lua de-o parte pe membrii de partid din cadrul comitetului pentru a-i obliga să voteze împotriva candidaturii mele. (Situaţia nu s-a schimbat cu nimic, a povestit Tvardovski: nimeni nu a întrunit numărul necesar de voturi. Comitetul a fost convocat din nou, Iliciov a venit şi el şi a dat ordin să se repete votul în prezenta lui – şi să se voteze pentru Tronka lui Goncear. Deja laureat în mai multe rânduri şi în plus, membru al comitetului, Goncear se aşezase acolo lângă urnă, urmărind cu neruşinare desfăşurarea votului secret.)

Deja atunci, în aprilie 1964, circula la Moscova zvonul că povestea asta cu votul era "repetiţia în vederea puciului" contra lui Nikita: va reuşi sau nu va reuşi aparatul de partid să respingă o carte aprobată de El însuşi? În patruzeci de ani, nimeni nu îndrăznise aşa ceva. Dar iată că de data aceasta cineva a îndrăznit – şi a reuşit. Asta i-a făcut pe duşmanii lui să spere că El însuşi nu era aşa de puternic.

În dimineaţa zilei votării, înaintea ultimului act al acestei operaţiuni, Tvardovski se afla în noul său cabinet (clădirea cu fostele chilii ale mânăstirii Strastnoi). Aplecat asupra articolului dânPravda, el arăta complet terminat, de parcă ar fi avut sub ochi telegrama care-i anunţa moartea tatălui său. Das ist alles – îmi zise el, nu stiu de ce pe nemţeşte. Chestia asta m-a frapat din cauza asemănării cu Ich sterbe

al lui Cehov. Niciodată în prezenta mea nu i-a mai ieşit din gură lui A. T. vreun cuvânt străin, nici până în momentul acela, nici după. Pentru a obţine premiul Lenin pentru mine, Tvardovski se zbătuse fără să precupeţească vreun efort personal (si e de mirare că nu s-a îmbătat ca să-şi înece amărăciunea înfrân-gerii). Dacă mi-ar fi fost decernat, premiul ar fi fost un succes de prestigiu pentru revistă, ceva ca o medalie prinsă pe coperta ei albăstruie. * Când a văzut că partida este pierdută, primul lui impuls (de altminteri, nu era nici primul, nici ultimul) a fost să iasă de-

* Urmările acestui eşec aveau să se resimtă în curând. După ce mi s-a refuzat premiul, după cum avea să se plângă apoi A. T., revista a ajuns într-o situaţie absolut insuportabilă, cenzura a început s-o tracaseze pentru orice bagatelă. şi pentru a se evita o întârziere catastrofală în apariţia revistei, a trebuit să se facă nişte concesii.

Monstrativ de data aceasta din comitetul de premiere. Dar coredac-torii şi intimii săi au reuşit a-1 convinge că sarcina lui era să vegheze asupra revistei şi s-o conducă. si, desigur, n-ar fi fost cazul să facă gestul acela.

În ce mă priveşte, într-adevăr nu ştiam ce să doresc. Câştigarea premiului avea nişte plusuri ce s-ar fi tradus prin întărirea poziţiei mele. Dar ar fi avut şi mai multe minusuri, şi principalul ar fi fost acela că ele s-ar fi tradus tot prin întărirea poziţiei mele – dar pentru ce? Căci aceasta nu m-ar fi ajutat să-mi public scrierile, "întărirea poziţiei" mă obliga la supuşenie, la gratitudine, adică îmi lua posibilitatea de a scoate din sertar lucrurile ingrate, singurele de care era înţesat.

Am consacrat toată această iarnă finalizării romanului Primul cerc (Cercul-87), într-o variantă atenuată pentru redacţie şi pentru public. De atenuată era atenuată, dar riscul de a o arăta era aproape la fel de mare ca şi cu doi ani în urmă pentru Ivan Denisovici, în cazul de fată, depăşeam linia peste care până acum nimeni nu sărise.

Până unde o să mai reziste şi Tvardovski? Nu cumva până acolo unde se va transforma şi el într-un neprieten?

În orice caz, în toate aceste luni de iarnă, cât el s-a bătut pentru premiu, eu nu 1-am stingherit în lupta lui şi nu i-am arătat Cercul promis, în primăvară a sosit momentul ca Tvardovski să-mi citească romanul. Dar cum să-1 scoţi, în timpul acestei lecturi, de sub influenta principalilor săi anticonsilieri şi în primul rând de sub cea a lui Dementiev? Eu aveam nevoie ca A. T. să-şi formeze o opinie personală asupra romanului meu, drept pentru care i-am zis:

— Aleksandr Trifonâci, romanul este gata. Dar ce înseamnă pentru un scriitor să dea un roman la o revistă, dacă el nu se gândeşte să facă mai mult de două în viaţa lui? Este ca şi când şi-ar însura fiul. Poftiţi deci la această nuntă la mine, la Riazan.

Si el a acceptat, şi chiar cu plăcere. Caz unic, se pare, în viaţa lui de redactor-şef.

La Riazan, tocmai în noaptea de Pasti (dar e putin probabil ca A. T. să-şi mai amintească de asta), 1-am întâmpinat cu un fast pe măsura puterilor noastre, cu "moskviciul" nostru. Totuşi el s-a zbâr-lit putin strecurându-se în acest automobil mic (mic, într-adevăr, pentru statura lui): prin poziţia lui socială, el nu era obişnuit să circule în maşini de grad inferior "Volgăi". Venise totuşi ca simplu călător cu trenul local şi-şi luase singur biletul la Turnul Rotund, fără să se adreseze biroului rezervat deputaţilor Sovietului Suprem – poate că din vremea tinereţii sale petrecute la Smolensk nu mai călătorise în asemenea condiţii.

În timp ce luam împreună prima cină, A. T. m-a avertizat că oricărui scriitor i se poate întâmpla să aibă opere nereuşite, că eventualitatea asta nu trebuie luată totuşi în tragic. Din dimineaţa următoare s-a apucat de lectură, nu foarte atras de text, dar, după micul dejun şi până la masa de prânz, a citit cu o poftă nebună, a uitat şi de fumat, citea şi aproape că-i venea să sară în sus de entuziasmat ce era. Eu treceam pe lângă el ca din întâmplare, evaluându-i

umoarea în funcţie de numărul capitolului. Se ridica de la masă: "Grozav!" – şi imediat devenea reticent: "Nu mă pronunţ!" (cu alte cuvinte, nu se angaja la o apreciere definitivă). aşa cum înţeleg eu o lucrare şi pe cel ce-o face, el ar fi trebuit să rămână cu capul limpede până la terminarea ei, dar ospitalitatea cerea să scoţi la dejun vodcă şi coniac. Rezultatul nu s-a lăsat aşteptat: oaspetele şi-a pierdut autocontrolul, ochii lui au căpătat sticliri cam ca la nebuni, s-au albit, şi a fost cuprins de o nevoie imperioasă de a sporovăi cât îl ţinea gura. A vrut să meargă la poştă ca să telefoneze la Moscova (erau în tratative, el şi nevastă-sa, pentru cumpărarea unei noi da-cea); până la poştă nu erau decât patru sute de metri, dar distanta asta dus-întors a trebuit s-o facem în două ore. La fiecare minut A. T. se oprea, încurcând circulaţia pe trotuar, şi oricât îl împingeam eu să avanseze şi să vorbească mai încet, el striga în gura mare: că nimeni nu datorează nimic nimănui; că "şefii se iubesc pe ei înşişi într-un mod înduioşător"; că mareşalul Konev (eu 1-am văzut o dată la redacţie în civil – un prostănac, în cel mai bun caz un mediocru brigadier de colhoz) – că deci mareşalul Konev i-a spus odată, în chip de compliment, că 1-ar fi făcut din locotenent-colonel în rezervă general-maior; că, ştii, comisia aia de la Moscova lucrează pe ascuns, comisia care dă permise de şedere şi care decide cine are dreptul să locuiască într-un anumit loc şi cine nu; că există locuri separate (insulele din Arctica) unde sunt expediaţi invalizii de război (din gura lui Tvardovski am auzit pentru prima dată aşa ceva, dar nu mă îndoiesc de adevărul vorbelor lui; lucru de neconceput pentru oricine nu este sovietic: aceşti eroi de ieri şi aceste victime care ne-au adus victoria trebuiau aruncate cât mai departe, ca să nu strice cu trupurile lor mutilate decorul armonios al vieţii sovietice şi să nu-şi ceară prea gălăgios drepturile); şi că Brejnev a fost o "victimă a cultului" (1-a sancţionat Stalin pentru că şi-a însuşit o grădină municipală din Chişinău ca să-şi construiască reşedinţa); şi că, iată,

culegerile de versuri se plătesc prost – tirajele masive fiind plătite mai slab decât celelalte (am avut ocazia să observ că purica deconturile şi conturile propriilor sale publicaţii – feli-citându-se pentru o ediţie, adăuga: "mi-a adus bani frumoşi", dar o spunea nu cu vocea celui avid de bunuri materiale, ci cu mândria naivă a lucrătorului, precum ţăranul care se întoarce de la târg). şi i-a mai pomenit pe Bulgakov ("ce strălucit, câtă fineţe"), pe Leonov ("Gorki i-a făcut reclamă, 1-a plasat mult prea sus") şi pe Maiakovski ("subtil dar plat, lipsit de fibră naţională, desi se folosea de nişte întorsături de frază şi pretiozităţi luate din slavona bisericească; nu se face ca piaţa Maiakovski să fie alături de piaţă Puşkin").

În seara aceea am încercat să-i explic că unul dintre adjuncţii săi era o nulitate şi că celălalt îi era ostil, un individ aparţinând cu totul unei alte tabere. A. T. nu a fost întru totul de acord cu mine. "Dementiev a evoluat mult în aceşti zece ani." – "Unde vedeţi dumneavoastră că a evoluat, el care a făcut spume la gură împotriva lui Ivan Denisovici?" – "E foarte lovit." Dar, de fapt, A. T. mi-a mărturist că el visează să aibă la redacţie, ca "prim personaj", un adjunct avizat şi decis, care să fie capabil să conducă treburile singur şi fără poticneli. (Acest viitor "prim personaj" făcea deja parte din redacţie şi începuse deja să urce – era Laksin.)

A doua zi de lectură s-a desfăşurat cu interludii stropite cu coniac; noi am încercat să-1 mai înfrânăm, dar el insista: doar un "păhărel". Şi-a încheiat ziua cu aceiaşi ochi alb-surescitati.

— Nu, n-ai putut să strici romanul în a doua lui jumătate!

— Spunea el într-un amestec de speranţă şi teamă.

După capitolul "Criteriul lui Spiridon":

— Nu, acum, la sfârşit, n-o să mai poţi nicicum să-1 strici! şi apoi după un altul:

— Dumneata eşti teribil. Dacă as fi ajuns eu la putere, te-aş fi băgat la pârnaie.

— Aşa-i, Aleksan Trifonâci, asta m-aşteaptă şi în alte variante.

— Dar dacă n-o să mă bage pe mine însumi la pârnaie, o să-ţi aduc pachete. O să trăieşti mai bine decât Cezar Markovici.1 şi chiar o sticluţă de coniac.

1 Cezar Markovici: deţinutul pişicher care găseşte totdeauna o modalitate de a-şi îmbunătăţi soarta. (N. t.)

— Acolo, chestiile astea sunt interzise.

— Da, dar eu o să-i dau o sticluţă lui Volkovoi1, una dumitale. Glumă-glumă, dar aerul de puşcărie pătrundea din ce în ce mai mult în plămânii lui şi-i contamina. După "secretarul eliberat":

— Mâine o să avem o discuţie în cu totul alt plan decât cel pe care-1 presupui dumneata: n-o să mai discutăm despre dumneata, ci despre mine.

(Despre posibilităţile lui limitate în materie editorială? Despre datoria lui de conştiinţă? Despre felul în care percepea modificările ce se produceau în el? Această discuţie n-a avut loc niciodată şi nu stiu ce a avut în vedere Tvardovski.) în timpul acestei vizite, s-a observat la el în mai multe rânduri un sentiment difuz (că, poate, nici pe el n-o să-1 ocolească închisoarea, sau mai degrabă această uşoară vibraţie nostalgică a sufletului, ca la Tolstoi la bătrâneţe: păcat că n-am gustat şi eu din viaţa de închisoare, ar fi trebuit ca şi eu.) Nici în tren nu-i lipsea cartea lui lakubovici-Melsin In lumea oropsitilor2, care-1 pregătise deja. Cu mult interes se apleca asupra detaliilor vieţii de după gratii, mânat de curiozitate întreba: "Dar de ce acolo te rade la pubis?", "si de ce nu este permisă folosirea veselei de sticlă?" "Dacă trebuie să urci pe rug, urcă-te, dar să ştii de ce o faci", a zis el refe-rindu-se la filonul evreiesc din roman. De câteva ori, pierzând în abureala coniacului şi tonul şi simţul glumei, s-a întors la promisiunea de a-mi aduce pachete la închisoare, cu condiţia să-i duc şi eu lui în caz că voi rămâne liber. Dar spre seara celei de a doua zile,

în momentul în care firul povestirii conducea inevitabil la arestarea lui Innokentii ("îţi pierzi reflexele de apărare") dar şi după trei pahare de votcă bătrână, s-a îmbătat criţa şi a început să-mi ceară "să joc" cu el "de-a locotenentul securist": eu să-1 apostrofez şi să-1 acuz, iar el să stea drepţi.

1 Volkovoi: paznic la puşcăriaşi, scandalagiu şi brutal, temut până şi de comandantul lagărului. (N. t.) 2 Piotr Filipovici lakubovici (Melsin, pseudonim) 1860-1911. Poet al mişcării revoluţionare Narodnaia Volia, condamnat la optsprezece ani de ocnă. Îşi publică apoi memoriile sub titlul Lumea oropsiţilor, amintirile unui fost ocnaş, 2 voi. (1895-1898), reeditate în 1933. (N. t.)

Mă supăra faptul că lectura romanului meu se transforma în preludiul uneia dintre aceste beţii obişnuite la A. T. – şi se cheamă că eu însumi împinsesem lucrurile în direcţia aceasta. Totuşi sentimentul realităţii pericolului creştea în el, nu sub influenta băuturii, ci sub cea a romanului.

A trebuit să-1 ajut să se dezbrace şi să se culce. Dar, în curând, ne-am trezit din cauza unui vacarm asurzitor: A. T. striga şi discuta, şi pe diferite voci, jucând mai multe roluri în acelaşi timp. Aprinsese toate luminile care erau în cameră (în general îi place să aibă în cameră cât mai multă lumină – "e mai vesel asa") si, numai în chiloţi, se aşezase la masa deja debarasată de sticle, "în curând am să mă duc şi am să mor", spunea el pe un ton de jale. Când striga animalic: "Linişte! În picioare!

— Si, mânat de un resort interior, se planta în poziţie de drepţi, când, ofensat, zicea: "Ei bine, fie, dar altfel eu nu pot." (El se hotăra astfel să urce pe rug din cauza romanului meu exploziv!) Apoi, perplex: "Smoktunovski! Ce nume! Pe Hamlet 1-a jucat mai bine decât mine."

Atunci am intrat la el în cameră şi am rămas amândoi pe scaune încă o oră. Şi-a aprins ţigara, putin câte putin s-a decrispat, a început chiar să râdă. Îndată 1-am aşezat din nou în pat şi nu s-a mai agitat.

Nu-i mai rămâneau pentru a treia zi decât câteva capitole, dar el şi-a început dimineaţă spunând: "Romanul dumitale fără votcă, imposibil de citit!" Terminând capitolul "Nu, nu tu!", şi-a şters de două ori ochii: "Biata Simocika. S-a dus ca la împărtăşanie. Eu as fi consolat-o." De altfel, la diferite pasaje din roman, percepţia lui nu era aceea a unui redactor, ci aceea a celui mai simplu cititor. Râdea de Priancikov sau medita în locul lui Abakumov: "Aşa-i, dar ce să faci cu unul ca Bobânin?" Apropo de vilele din împrejurimile Moscovei şi de frigiderele scriitorilor sovietici: "Dar şi acolo existau scriitori cinstiţi. La urma urmelor, şi eu am o dacea."

După ce a terminat lectura, am plecat amândoi să vizităm cetatea din Riazan şi să vorbim despre roman. Discuţia promisă despre A. T. însuşi se pierduse, se vede treaba, în nisipurile autodialogului său nocturn.

— şi cu un roman ca ăsta, dumneata încă mai poţi să pleci în căutare de materiale pentru următorul?

Eu:

— Obligatoriu, trebuie să-i dau bice. Nu trebuie să rămân la mijlocul fluviului, trebuie să cuceresc capul de pod.

El:

— E adevărat. Dar ai terminat unul, întâi îţi refaci forţele, apoi te apuci de următorul, nu merge altfel!

Tvardovski a lăudat romanul, referindu-se la diferitele laturi ale acestuia şi făcând caracterizări dintre cele mai viguroase. Mă aflam în fata unei judecăţi de artist, judecată foarte măgulitoare pentru. Mine. "Energia expunerii narative vine de la Dostoievski. O compoziţie puternică, un roman autentic. Un mare roman. Nici o pagină de prisos, nici măcar un rând. Excelentă ironia în autoportret; imposibil să fii erou de roman atunci când te extaziezi în fata propriei tale persoane. Dumneata nu te sprijini decât pe cei mai mari (adică pe clasici), şi chiar în aceste condiţii nu te pui la remorca lor, ci îţi urmezi drumul. Un asemenea roman este un întreg univers, patruzeci, şaptezeci de

personaje, dumneata te afunzi în viaţa lor, şi ce oameni!" A lăudat apoi modul concis, fără exces coloristic, în care sunt descrise natura, timpul frumos şi stihiile. N-au lipsit însă nici aprecierile oficiale ale directorului de revistă: "Optimism interior. Apără fundamentele morale", şi important: "Este scris de pe poziţii partinice (.!). Căci romanul dumitale nu condamnă Revoluţia din Octombrie. Or, în situaţia unui deţinut, lucrul acesta putea să se producă."

Chestia asta cu "poziţiile partinice" (auziţi, romanul meu!) era remarcabilă la extrem. Aceasta nu era formularea cinică a unui re-dactor-sef care se pregăteşte să netezească drumul pentru publicarea unui roman. Această observaţie cu privire la "partinitatea" romanului meu ţinea de singura atitudine, de altminteri fundamental sinceră, pe care putea s-o aibă şi fără de care el, poet dar şi comunist, nu şi-ar fi putut propune să-mi publice romanul. Or, el îşi fixase un asemenea obiectiv – şi mă pusese la curent cu acesta.

Ce-i drept, mi-a cerut să fac unele modificări, cu totul minore, în special acolo unde era vorba de Stalin. Mi-a cerut, cu alte cuvinte, să suprim capitolul "Studiu asupra vieţii unui mare om" (unde mă străduiam ca, plecând de la psihologie şi de la anumite date externe, să argumentez teza potrivit căreia Stalin colaborase cu Ohrana ţaristă) şi să nu creez impresia de autenticitate şi de precizie în jurul unor detalii ale vieţii cotidiene a monarhului pe care eu nu puteam să le cunosc cu certitudine. (Dar eu îmi ziceam: Stalin n-are decât să culeagă roadele secretomaniei pe care a semănat-o. A trăit în taină – de-acum oricine are dreptul să scrie despre el aşa cum îi sugerează imaginaţia. Acesta este dreptul şi aceasta este sarcina artistului, să dea viziunea sa asupra lucrurilor şi s-o inoculeze cititorilor.) în general, despre capitolele romanului consacrate lui Stalin, el s-a exprimat corect: ar putea fi scoase, dar absenta lor din roman ar putea fi interpretată: "i-a fost frică", "i-a fost teamă că n-o scoate la capăt." în aceste capitole s-ar putea

chiar admite unele lucruri de prisos, adică ceva în plus fată de ceea ce este necesar pentru arhitectura romanului.

Pe Spiridon îl găsea prea perfid, prea viclean, cu ceva în portretul lui care mirosea a "mentalitate citadină". Prima dată m-am mirat: oare 1-am descris ca pe un om rău? Apoi m-am dumirit: în anii '20 se spuseseră atâtea lucruri rele despre mujic, încât pe Tvardovski îl durea şi atunci când pe această temă nu se vorbea numai de bine. Era un fel de alergie, o idealizare fără voie.

În dimineaţa zilei a patra, am încercat cu neîndemânare să curmăm răul de care suferea Tvardovski: nu i-am dat băutură tare ca să-şi revină, chipurile, din beţia din seara precedentă. Urmarea a fost că nu s-a atins de micul dejun, n-a putut să înghită nimic. Cu aerul unui copil supărat şi care cere ceva, zâmbea: "Desigur, ceremisii1 nu obişnuiesc să se dreagă cu vodcă. Dar ce viaţă mai au şi ăştia? Complet subdezvoltaţi!" A acceptat totuşi să ia bere la micul dejun. Dar, la gară, n-a ştiut cum să urce mai repede scările restaurantului, a băut o jumătate de litru aproape pe nemâncate şi acum, deja euforic, aştepta trenul, în timpul acesta n-a făcut decât să repete una şi aceeaşi rugăminte: "Nu mi-o luaţi în nume de rău."

Din respect pentru oaspetele meu, ar fi fost poate mai bine să nu dau toate aceste amănunte. Dar atunci ar fi însemnat să nu dau nici măcar o idee despre cât de nesigure şi periodic neputincioase erau mâinile în care se aflau destinele lui Novâi mir, dar şi cât de imensă şi primitoare era inima care bătea pentru această revistă.

Aşadar, îmi pusesem în minte ca, în absenta lui Dementiev, să-1 câştig pe Tvardovski pentru romanul meu, si, după cum se vede treaba, reuşisem. Tvardovski, nu numai că-mi elogiase romanul, dar era gata să şi sufere pentru acesta, înainte de a ne despărţi, el chiar m-a îndemnat să refac mai repede capitolele despre Stalin şi să-i aduc varianta definitivă.

1 Veche denumire a poporului mari; luat aici ca însuşi tipul poporului înapoiat. (N. t.)

Dar asta era chiar mai mult decât mă aşteptasem eu! Nu puteam să cred că Primul cerc avea vreo şansă să iasă în 1964. Dar atunci de ce i 1-am dat lui Tvardovski? Ce voiam, la drept vorbind? Poate să reeditez experienta făcută cu Ivan Denisovici: să transfer de la mine la el responsabilitatea pentru această scriere. Ca el să ştie: iată, este vorba de cutare şi cutare lucru. şi pentru ca să nu am a-mi reproşa că n-am făcut nimic pentru a avansa. Căci, deocamdată, eram oarecum implicat într-o agitaţie falsă şi sterilă şi nu făceam decât să mă eschivez de la ceea ce era cu adevărat muncă.

După două săptămâni i-am dus lui Tvardovski romanul cu modificările respective. Ca tot ceea ce scriam la maşina din fundul peşterii mele, textul era bătut pe ambele fete ale colii de hârtie, fără intervaluri, cu margini înguste, înainte de orice altceva, trebuia să-1 recopiez în întregime.

A. T. m-a primit la el acasă aşa de vioi, cu fata lui de copil simpatic, în scurta lui de velur, încât era imposibil să-ţi imaginezi că i s-ar întâmpla vreodată să tragă la măsea, să ţi-1 reprezinţi în chiloţi, mugind ca un bivol. Era singur: sotia lui era plecată să inspecteze mai de aproape dacea pe care tocmai o cumpăraseră la Pahra1 (pe cea precedentă i-o dăruise fiicei sale mai mari şi ginerului).

A. T. nu numai că-şi revenise din beţie, dar se lecuise de entuziasmul pe care i-1 provocase romanul meu, devenise mult mai circumspect: scurtase deja lista persoanelor cărora urma să le dea textul spre lectură. "Al Grig" (Dementiev) era, desigur, primul de pe lista respectivă.

— El, se înţelege, va fi contra – am profitat eu de ocazie pentru a-1 preveni încă o dată. Dar în fine, are şaizeci de ani, a cunoscut şi el persecuţiile, cât o să mai tină în el?

— Evoluează văzând cu ochii! Repetă A. T.

Ce-i drept, la redacţie, Laksin câştiga repede încrederea lui Tvardovski; influenta lui, în anii aceia, era diametral

opusă celei a lui Dementiev; cei doi, nu rareori, se luau la hartă. Cu prilejul uneia dintre aceste încontrări, Laksin a spus:

— Eu şi Aleksandr Grigorievici suntem amândoi istorici ai literaturii şi trebuie să înţelegem că, astăzi, adevărata istorie a literaturii se face aici, la Novâi mir, iar nu la Institutul de literatură universală.

1 Krasnaia Pahra, sat de vile pentru privilegiaţii regimului. (N. t.)

Era bine spus (si, în lunile următoare, aşa a şi fost). Laksin a susţinut Cercul.

Pe măsură ce se retranscria romanul, Tvardovski strângea în seif toate exemplarele şi avea mare grijă să fie citit numai de către membrii comitetului de redacţie (nici redactorilor de la secţia proză, truditorii săi veşnic subapreciaţi, nu le-a dat să citească): lucrul de care se temea el mai ales acum era posibilitatea ca romanul să circule din mână în mână, aşa cum se întâmplase cu Ivan Denisovici.

Concursul de împrejurări a fost de-aşa natură, încât el a citit la mine romanul în cele trei zile ale Paştelui, iar de înălţare, în ziua de 11 iunie, comitetul s-a întrunit pentru a-1 examina. Şedinţa a durat aproape patru ore si, deschizând-o, A. T. a declarat el însuşi că era vorba de "o prestare de jurământ". El a spus că pe tot parcursul acestor patruzeci de zile romanul a fost pentru el "motiv de frământare sufletească", că îl obsedează, "evaluându-1 nu numai din punctul de vedere al eternităţii, ci şi întrebându-se cu ce ochi va fi citit de către cei de care depinde decizia". Singurul punct pe care Tvardovski îl găsea vulnerabil erau detaliile privind viaţa cotidiană a lui Stalin; el ar fi vrut de asemenea ca eu "să atenuez formulările violent antistaliniste"; să suprim "Procesul cneazului Igor", ca "fiind prea literaturizant". În încheierea cuvântului său introductiv, a devenit chiar solemn: "După normele criticii, nu numai că acest roman ar trebui repudiat, dar împotriva autorului ar trebui pornită acţiune penală. Dar cine suntem

nofl Fugim de răspundere? Cine vrea să-şi spună părerea? Cine vrea să se arunce în apă măcar o dată?"

A meritat osteneala de a fi făcut ca romanul să fie citit de un Tvardovski "smuls" din anturajul locţiitorilor săi! "Dezbaterea principală şi în primă instantă", după cum a spus A. T., avusese loc chiar aici, în prezenta mea, şi redactorul-şef a inaugurat-o printr-o asemenea invitaţie solemnă. Sosind pentru dezbatere, mă aranjasem în aşa fel încât să-mi termin cu Dementiev turul de salutări. Astăzi mă aşteptam din partea lui la un atac demolator. El însă încă de la început, în loc să se tolănească lejer în fotoliu, s-a cocoţat, nu se ştie de ce, pe pervazul ferestrei deschise. De dincolo de fereastră venea vuietul străzii. Tvardovski nu omise să-i facă observaţie:

— Ce-i cu tine? După asta ai să spui: păi n-am auzit despre ce s-a discutat!

Dementiev a rămas în aceeaşi poziţie incomodă, cu picioarele spânzurate:

— E cald.

Tvardovski nu se dădu bătut:

— aşa speri tu să faci pneumonie? şi apoi să stai în cârpe atât cât va fi nevoie?

Dementiev trebui să coboare şi să ia loc ca toată lumea. Se simţea aşa de înfrânt, încât nici n-a mai avut putere să pareze cu o glumă. De multă vreme presimţea el în mod just unde o să-i ducă jocul ăsta cu liniştitul scriitor din Riazan.

Kondratovici a fost acela căruia i-a revenit rolul de a începe dezbaterea. Fata lui Kondratovici este parcă făcută să exprime cu convingere o părere gata făcută, deja formulată, în asemenea situaţie, el ştie să injecteze cuvintelor sale o încărcătură emoţională direct-e-ruptivă, potopitoare; se pare că e şi gata să moară pentru această părere, aşa-i de credincios serviciului. Dar nu-mi pot imagina fata lui iluminată de o convingere care să se fi maturizat în el însuşi. I-ar fi fost imposibil lui Kondratovici

să înceapă aceste dezbateri, dacă o familiaritate de ani de zile cu cenzura nu i-ar fi adus mirosul la acelaşi numitor cu mirosul acesteia. Asemenea binoclului militar prevăzut în interior cu o scală goniometrică în care se înscrie tot ceea ce se vede, ochii lui Kondratovici vedeau în permanentă câte gradaţii mai erau până la linia rosie semnalizatoare a pericolului.

Kondratovici constată bucuros că "genul romanesc n-a murit", şi că, mai mult de-atât, chiar progresează. si, imediat, începu să bolborosească usor-usor despre "subminarea principiilor": "cu cât este mai mare forţă artistică a naraţiunii, cu atât mai mult dezvăluirile capătă valoare de simbol". ("Da de unde, îl linişti A. T., aici nu este vorba de ideea de comunism.") Dar în fine, secretarul eliberat nu este, pur şi simplu, organizatorul de partid stepanov ca individ, ci este un simbol! Kondratovici propunea "debarasarea textului de acele înţepături ranchiunoase", ici şi colo, căci erau multe locuri de felul acesta. El a găsit "lucruri de prisos" chiar şi în capitolele despre Marea Lubiankă. Îl preocupau şi scările Lubiankăi pe care cei treizeci de ani de folosinţa le tociseră, "căci aceasta aruncă o umbră şi asupra lui Dzerjinski1, nu-i asa?" A tras însă o concluzie care putea fi convenabilă în ambele sensuri, ca altădată în legătură cu Denisovici: "A-l publica este imposibil. Dar şi a nu-1 publica este 1 Primul sef al Ceka şi prin urmare "fondator" al Lubiankăi; piaţa unde se ridică celebra închisoare poartă, de altminteri, numele lui Dzerjinski. (N. t.) o imposibilitate morală: cum să admiţi că acest lucru există şi că cititorii nu au acces la el?"

Ce mai problemă le pusese seful în fată! aşa era. Nu puteau să nu-1 publice. Seful îi zorea: se poate! Mergeţi pe urmele astea!

Apoi a luat cuvântul Zaks, lent, circumspect, cenuşiu. Era aşa de speriat, încât din obişnuita lui supuşenie fată de Tvardovski nu mai rămăsese nici urmă. A început prin a spune că textul trebuie citit a doua oară (adică trebuie

câştigat timp); că e bucuros că toată lumea înţelege (Tvardovski, el însuşi, nu înţelegea! Iată nenorocirea, iată în ce sens mergeau aluziile sale) dificultatea excepţională a acestui caz; că, la drept vorbind, el nu propune nimic, dar simte ceva. şi iată ce simte el: toate capitolele care povestesc lucruri de dincolo de zidurile închisorii sunt inutile şi neinteresante, este inutilă toată această extindere asupra întregii societăţi. şi este inexact că la război soldatul o duce mai greu decât corespondentul de presă: sunt şi printre corespondenţi atâţia care au fost omorâţi (Zaks, el însuşi, lucrase la un asemenea ziar). Şi-1 mai nelinişteşte şi problema telefonului secret. (Flerul lui de cenzor nu-1 trăda! Dar Tvardovski i-a replicat cu simplitate: "Hai, lasă, aici e vorba de pură ficţiune! Este o găselniţă foarte reuşită!") A mai spus el că nu-i place nici scena cu Agnia, şi toată chestia asta cu creştinismul. şi acolo unde eroii filosofează, tot prost iese. şi autorul se agată de extraordinar de multe lucruri, ca şi când grija lui specială a fost aceea de a nu omite nimic. şi nici noaptea lui Roitman nu i-a plăcut din cale afară. (Ulterior, el mi-a explicat acest lucru şi în particular.)

Aici a trebuit să-1 întrerup:

— aşa mi-e felul, nu pot să ocolesc nici o chestiune importantă. De pildă, chestiunea evreiască – ce nevoie am eu de asta? Ar fi mai confortabil s-o sar. Dar uite că nu pot.

Ei se obişnuiseră cu o literatură care se teme să atingă fie şi numai o chestiune, iar literatura care, dimpotrivă, se teme să omită fie şi numai o chestiune este ca un colier care-i roade la gât.

Dar propunerea şi-a formulat-o Zaks într-un mod foarte diplomatic:

— Dacă ne punem înainte de vreme contra romanului, înseamnă că-1 distrugem.

El este pentru roman, da, pentru!

— De aceea tine el să-i sucească gâtul chiar aici, la redacţie!

Dar A. T. cunoştea bine aceste viraje ale redactorilor!

— Trebuie să-ţi stăpâneşti teama! I-a spus el lui Zaks pe un ton de povată.

Laksin s-a exprimat cu multă bunăvoinţă, dar îmi revăd acum notiţele privind această dezbatere (le luasem cu toată viteza degetelor mele pe parcursul şedinţei, nu mă ocupam decât de asta), şi ţinând cont de faptul că însemnările mele de acum sunt destul de stufoase, nu văd ce ar fi meritat să extrag de acolo. Laksin s-a alăturat punctului de vedere al lui Tvardovski – şi în privinţa întregului roman, şi în privinţa capitolelor despre Stalin: să le suprimi este cu neputinţă. Dar el se mulţumi să spună, anume în acelaşi spirit, că împunsăturile jurnalistice tind oarecum să se detaşeze din textura generală a romanului.

— Tvardovski îl întrerupse pe loc:

— Ehei, fii mai atent! Astea sunt trăsăturile stilului lui! Iată ce fel de redactor ştia el să fie!

Mariamov a rostit câteva cuvinte binevoitoare – el se ralie, lăudă, adăugă că nu vede o subminare a principiilor.

— şi ce gândeşte comisarul?

— Întrebă Tvardovski cu precauţie. De câte ori, pentru câte manuscrise nu se alăturase el părerii acestui comisar înainte de a-şi fi format o părere a lui, ba chiar împreună cu el şi-o şi forma!

— Dar, în prezent, tonul lăsa deja să se înţeleagă că lui Dementiev îi va fi greu să intre în dispută.

Si Dementiev nu se angaja în acea luptă corp la corp pe care o aşteptam eu. Deprimat cum era, el începu chiar ca atare:

— În detalii concrete n-am să intru. Mi-e greu să-mi adun ideile. (ole, cu experienta lui de zeci de ori mai mare!) A da sfaturi unui aşa de mare artist, rişti să devii penibil. Cronica, uneori, este la limita pamfletului, a foiletonului.

Tvardovski:

— Dar la Tolstoi nu se întâmpla asta?

Dementiev: -,. Dar este scris la modul gigantic, desigur. Capitolele despre Stalin să fie comprimate într-unul singur. Dacă noi existăm pe lumea asta, dacă n-am renunţat să gândim şi să trăim experientele vieţii – romanul ne lasă pradă îndoielii şi descurajării. Amar, greu, strivitor adevăr. Când ai în buzunar carnetul de partid.

Tvardovski: – şi nu numai în buzunar!

Dementiev: – începi să-1 pipăi (carnetul). Acest adevăr era aşa de adânc încât, obiectiv sau subiectiv, depăşeşte limitele cultului personalităţii. Arta şi literatura reprezintă o mare valoare, dar nu cea mai mare. (Sublinierea mea-A. S. Pentru redactorii unei reviste literare, oare dictatura proletariatului nu este mai preţioasă?). Începem să nu mai înţelegem nimic: de hatârul cărei cauze s-a făcut revoluţia! (Iată-1 remontat!

— S-a ridicat în picioare! şi trece la atac!) în plan filosofic, autorul nu răspunde la întrebarea: ce-i de făcut1? Să fii cumsecade şi atâta tot? (Mă împingea să mă expun cu pieptul dezgolit.) Tvardovski: -Asta o spune şi Camus. Dar aici este vorba de un roman rus. Dementiev:

— Dostoievski şi Tolstoi răspund la întrebările pe care le pun, dar Soljeniţân nu răspunde.

Tvardovski: La ce să răspundă, cum va fi cu livrarea de carne şi lapte?

Dementiev:

— Deocamdată, cred. Eu nu înţeleg încă nimic.

Încă unul care nu înţelege! S-a aşezat din nou. Le-a închis gura seful! În momentul acela, Mariamov şi Zaks începură să-şi şoptească ceva: A. T. îi bombăni: "Ce vă şoptiţi acolo? Ar fi mai bine să facem un ocoli Dementiev era aşa de emoţionat încât se crezu vizat: "Eu nu şoptesc."

Cu totul surprinzător, Dementiev reveni în linia întâi a dezbaterii:

— Autorul n-ar putea să fie mai bun cu oamenii şi cu viaţa?

Ulterior, mi se va face acest reproş nu o dată: dumneata nu eşti bun de vreme ce nu eşti indulgent cu Rusanov, nici

cu Makarâghin, nici cu Volkov, nici cu greşelile trecutului nostru, nici cu viciile Sistemului nostru. (Parcă ei au fost buni cu noi!) – Asta e, el nu iubeşte poporulse spunea cu indignare la seminariile destinate exclusiv agitatorilor, când regimul i-a asmuţit asupra mea în 1966.

Dar şi înainte mă biciuiseră şi pe mine şi pe Ivan Denisovici şi mai ales pe nefericita mea Matrionă pe motiv că suntem "prea bu-nuti", "bunuţi fără discernământ", că nu poţi fi bun cu toţi cei din jurul tău (de fapt, ei nu erau buni cu noi!), că bunătatea fată de rău nu face decât să sporească răul din lume. (Multă vreme, Oktiabr, în prostia ei, şi-a trimis săgeţile spre fantasma "adeptului neîmpotrivirii la rău", în ideea că loveşte în mine.) şi toate astea la un loc? Toate astea la un loc se cheamă dialectică.

După membrii redacţiei, mi s-a dat mie cuvântul. Mi-am exprimat uimirea că unii membri ai redacţiei au impresia că romanul meu nu vizează cultul personalităţii, acest fenomen cu foarte multe ramificaţii şi ale cărui rădăcini încă n-au fost extirpate, ci societatea noastră care se înzdrăveneşte văzând cu ochii, sau chiar înseşi ideile comunismului. Totuşi cazul, desigur, rămânea dificil. Redacţiei îi aparţinea alegerea, nu mie: romanul îl scrisesem deja, şi nu mai aveam nimic de ales. Dar redacţia, am mai spus eu, a făcut două sau trei încercări nereuşite de a transa în acest sens si, iertat să fiu pentru lipsa de tact, s-a transformat în ceva de genul Znamia şi Moskva.

Am avut această impertinentă. Dar Tvardovski, în dispoziţia generoasă fată de mine, nu s-a supărat nici de data aceasta şi n-a dat nimănui prilejul să se supere, declarând că, de fapt, eu le făcusem un compliment: ei erau mai presus de acele reviste.

Pe tot parcursul dezbaterii el urmărise şi reuşise să le smulgă redactorilor acordul pentru romanul meu şi acum conchidea cu mare satisfacţie:

— Este extraordinar de plăcut că, pentru prima dată (?) nimeni n-a rămas deoparte: şi eu, mă rog, nu chiar ca

prostul, am stat la locul meu şi am tăcut mâlc. (Este tocmai ceea ce toţi încercaseră să facă!) Acum că şolohov este acoperit de decoraţii, oamenii au uitat că eroul lui nu este emul nostru, şi că la el partidul nu este reprezentat decât de nişte indivizi antipatici. Pe Donul liniştit pune problema: cât îl costă pe om revoluţia? Romanul pe care-1 examinăm pune şi el o altă problemă: cât îl costă pe om socialismul, iar acest preţ, omul îl poate plăti? Conţinutul romanului nu se contrapune socialismului, numai că duce lipsă de acea claritate pe care am fi dorit-o. "Războiul" este prezentat aici în chip exhaustiv, dar "pacea", bunul cel mai de preţ din acei ani, este trecută cu vederea. Unde este deci creaţia istorică a maselor? Dorinţa mea modestă, ca simplu cititor: viaţa aceea, dacă ar putea să se arate un pic, fie şi ca o margine de auroră! Să lumineze acea margine de cer numai atât cât ar permite autorul.

Vai, eu nu aveam nimic în plus de luminat. Socoteam că şi aşa le-am arătat un orizont însorit, am scos acutul "subiect atomic" care-şi avusese un corespondent real şi 1-am înlocuit cu unul "medicinal" dintr-un film sovietic de succes în acei ani.

Dar, în această clipă, una dintre cele mai importante din viaţa sa de redactor, nici Tvardovski n-a mai insistat în nici o privinţă:

— De altfel, dacă Tolstoi s-ar fi situat pe platforma PMSDR1, oare de la el am fi primit mai mult?

1 Partidul Muncitoresc Social-Democrat din Rusia, partid marxist care avea să se scindeze ulterior în menşevici şi bolşevici. (N. t.) în aceleaşi zile, la insistenta lui Laskin, s-a încheiat cu mine contractul pentru roman (precautul Zaks s-a răzgândit, a reintrat în cochilia lui şi într-un fel a reuşit să se eschiveze: şi-a aruncat asupra lui Tvardovski obligaţia de a-şi pune semnătura). * şi într-o tară normală, ce mai era de aşteptat din momentul acela? Să se trimită romanul la tipar şi-atâta tot. La noi, însă, decizia unei redacţii era zero,

neant. Acum era momentul să-ţi bati capul: cum să procedezi?

Dar, în afară de obişnuita transmitere spre ciopârtire cenzurii, ce putea să facă A. T. cu textul? Să i-1 trimită încă o dată aceluiaşi Lebedev? – "Cred, zicea A. T., că dacă i s-o năzări nu stiu ce în roman, Lebedev nu se va clinti. Nu-i convine nici lui".

Lebedev, se înţelege, nu s-a clintit, şi nici romanul nu s-a clintit, în naivitatea mea îmi închipuiam că, în cearta lor ideologică cu chinezii, orice armă le va fi de ajutor, şi că şi capitolele mele despre Stalin o să vină la tanc, cu atât mai mult cu cât Stalin va fi acum săpunit nu de CC, ci de un scriitor oarecare. Dar era august 1964 si, probabil, Lebedev simţea deja că pământul începea să se clatine sub picioarele sefului său. Desigur, nu o dată se caise el că-şi pătase reputaţia din cauza mea.

Ca să sondeze terenul, A. T. i-a dat numai un sfert de roman, spunând: "Prima parte. La celelalte lucrează." întâmplarea a făcut ca acum să se producă o ciocnire între A. T. şi Lebedev din cauza lui Ehrenburg. Polikarpov ("secţia cultură" a CC) şi Lebedev voiau ca Tvardovski să refuze în nume propriu ultima parte a memoriilor lui Ehrenburg, adică acestea să nu fie "interzise de cenzură", ci "refuzate de redacţie". A. T. le-a răspuns cu demnitate: "Nu eu 1-am făcut laureat, şi deputat, şi luptător pentru pace. În general, nu sunt un admirator al lui. Dar din moment ce este şi laureat, şi deputat, şi cunoscut în toată lumea, şi trecut de şaptezeci de ani, înseamnă că trebuie publicat orice ar scrie."

* Tot în aceleaşi zile, M. A. Lifsit, un ortodox care, ani de zile, avusese o influentă foarte puternică asupra lui Tvardovski, a dat o recenzie scrisă asupra romanului meu. Recenzia anticipa acei nori ai criticii care s-ar îngrămădi deasupra romanului, dacă ar fi publicat, şi poate în parte 1-a făcut pe Tvardovski să şovăie. A trebuit să mă apăr în scris ca să contracarez un asemenea efect asupra poetului.

Din cauza capitolelor romanului meu, atmosfera s-a încins şi mai tare. Lebedev le-a declarat calomnioase la adresa regimului sovietic. A. T. a cerut explicaţii. Lebedev a răspuns printr-un unic exemplu: "Oare întâmplător ministerele noastre lucrau noaptea? şi încă asta – ele joacă dame. *" şi adăugă un sfat: "Ascundeţi romanul cât mai departe, ca să nu-1 vadă nimeni." Răspunsul lui A. T. a fost ferm: "Vladimir Semionovici, nu vă mai recunosc. Este aşa mult de când tratam împreună, dumneavoastră şi cu mine, acest gen de recenzii şi recenzenţi?" Lebedev: "Ah, dacă ati şti cine este nemulţumit astăzi şi regretă că Ivan Denisovici a fost publicat!" (Din alte surse demne de încredere: sotia lui Hruşciov se plângea unui general în retragere: "Ah, dacă ati şti ce neplăceri am avut din cauza lui Soljeniţân! S-a terminat, noi nu ne mai băgăm în afacerea asta!")

Se spune că minunea nu trece de două ori pe aceeaşi cărare. Să i se reproşeze lui Lebedev că s-a lepădat de această cauză? Nu e mai just să fie admirat pentru îndrăzneala pe care a avut-o prima dată? *

Cu aceasta s-a sfârşit "evoluţia" Cercului. Trebuie spus totuşi că în programul pe 1965 Tvardovski a avut curajul să anunţe că eu lucram "la un mare roman pentru revistă".

* Cu foarte putină vreme în urmă mi s-a spus că Lebedev făcuse parte din Ceka. Făcând socoteala anilor, asta era sub Stalin. Atunci, desigur, ei nu jucau dame.

" După căderea lui Hruşciov, Lebedev, în virtutea noii răspunderi colective a cercurilor conducătoare, nu şi-a pierdut decât funcţiile, dar n-a fost azvârlit în anonimat şi n-a sărăcit. K. I. Ciukovski 1-a întâlnit în 1965 la sanatoriul de la Barviha. Fostul "boier de sânge" scria nişte memorii şi i-a spus lui Ciukovski că el respinge toate inexactităţile mele referitoare la viaţa de familie a lui Stalin (capitolele mele îl deranjaseră totuşi). El mi-a mai trimis urări de Anul Nou 1966, ceea ce m-a frapat, întrucât eram pe punctul de a fi arestat (oare să nu fi ştiut chestia asta?), îi parvenise zvonul că m-am certat cu Tvardovski şi mă îndemna să mă împac.

Mi-era mare lehamite la data aceea şi n-am pus preţ pe gestul lui, gest poate dezinteresat în modul cel mai sincer. Ulterior, n-am mai avut nici un contact nici cu Tvardovski. şi de curând am aflat că tocmai în acel an, 1966, Lebedev a murit la nici cincizeci de ani. La înmormântarea fostului consilier atotputernic, nu a venit nimeni de la CC, nimeni de la partid, nimeni din partea scriitorilor, doar Tvardovski. Mi-1 imaginez cu silueta lui viguroasă, cu spatele său lat, înclinându-se spre sicriul micului Lebedev.

Voiam să tac şi să scriu, voiam să-mi scutesc scrierile de nişte cărări aşa de întortocheate, dar nu mă puteam abţine. Pentru că era greu de priceput sensul real al conjuncturii şi linia de urmat: şi dacă ratam o ocazie? Cu textul Luminării în vânt am făcut turul câtorva teatre, dar piesa n-a avut succes la regizori. şi apoi, în primăvara lui 1964, abătându-mă de la tactica mea de prudentă, pur şi simplu printr-un impuls de moment, mi-am dat Fărâmele pe mâna câtorva persoane, punându-le în vedere că puteau să nu le ascundă, dar "să nu le difuzeze decât printre oameni de bine".

Aceste Fărâme, dimpotrivă, au avut un mare succes. Ele s-au răs-pândit foarte repede în sute de exemplare şi au ajuns până-n provincie. Pentru mine, mai surprinzător decât toate era faptul că o pledoarie sinceră pentru credinţa era primită cu căldură de către intelectualitate. (Rămăsese chiar aşa de mult în urmă vremea când o asemenea atitudine scandaliza în aşa măsură încât ar fi subminat orice reputaţie literară?) Samizdatul a contribuit de minune la difuzarea Fărâmelor şi a reprezentat o ieşire destul de isteaţă pentru un scriitor pe care autorităţile deciseseră să-1 interzică. Difuzarea Fărâmelor a fost aşa de amplă încât după o jumătate de an, în toamna lui 1964, ele apăreau în Gr ani', lucru pe care eu şi Novâi mir 1-am aflat din scrisoarea unei rusoaice din emigraţie.

Pentru Tvardovski, această răspândire ilegală a scrierilor mele, fie ele şi cele mai mărunte (si deja respinse de el!), era dureros de neplăcută: era vorba aici şi de gelozia de a

vedea ceva de-al meu făcându-şi drum fără aprobarea lui de redactor şi de temerea că acest fapt ar putea "să-i strice" romanului si, în general, activităţii mele literare legale (si ce alt rău mai putea să provoace?) şi iată cât era de schimbător şi câte faţete existau în el: nu demult se întrecea pe sine în efortul de a promova opera lipsită de orice şansă care era romanul meu, şi iată că acum, dezgustat, punea întrebări referitoare la una dintre Fărâmele mele pe care o citise împotriva voinţei sale (cercul reunit la dacea sa de la Pahra îl forţase s-o citească, lucru pe care poetul 1-a făcut aproape cu repulsie – difuzarea încă o dată îi scăpa!):

— Creator, şi cu literă mare? Ce-i asta?

1 Revistă de literatură, artă, ştiinţa şi gândire socio-politică a emigraţiei. Se publica în limba rusă la Frankfurt pe Main. { N. t.)

Dar însăşi ştirea că Fărâmele au fost publicate peste hotare 1-a lovit ca un trăsnet. Cei cu acces la ghidul cenzorului aflau cu groază ce oribilă revistă antisovietică era acest Grani. (Ghidul însă nu spunea nimic despre calitatea articolelor despre Dostoievski, despre Losski, care apăreau acolo.) De altminteri, o jumătate de an le-a trebuit Fărâmelor ca să ajungă în Europa, şi cu încetineala instanţelor noastre şi până să se dezmeticească au trecut încă opt luni până să se raporteze despre cele întâmplate.

Dar între timp a avut loc "mica revoluţie din octombrie" – 1-au debarcat pe Nikita. Au fost zile de nelinişte. Nu mă aşteptam la o asemenea formulă de "simplă lovitură de stat", dimpotrivă, mă pregătisem pentru eventualitatea morţii lui Hruşciov. Promovat de acest om şi numai de el, numai prin el şi numai prin el mă menţineam şi eu? După căderea lui, nu mă aştepta şi pe mine o prăbuşire răsunătoarei Temeri fireşti pentru un fost locatar – veşnic hăituit – al lagărului; cu siguranţă nu eram în stare nici să-mi fac o idee despre poziţia mea: o fi solidă, o fi slabă? Silenţios şi inert până la destituirea lui Hruşciov,

intenţionam acum să devin şi mai silenţios şi mai inert. Primul meu reflex a fost să merg de urgentă la Tvardovski, la noua lui dacea. Intrasem în panică, el era foarte bine dispus. Pentru el, hotărârea plenarei CC era justă nu numai din punct de vedere administrativ, ci şi din cel moral. De vreme ce plenara CC a considerat că e cazul să-1 destituie pe Hruşciov, înseamnă că într-a-devăr experimentele acestuia nu mai puteau fi suportate. Cu doi ani în urmă, A. T. deborda de entuziasm la gândul că ne conduce un "asemenea om". Acum îi găsea noii conduceri laturi extrem de promiţătoare ("sus i se vorbise cu amabilitate"). Trebuie de altfel să recunoaştem că în ultimele luni ale domniei lui Hruşciov, viaţa devenise insuportabilă pentru Tvardovski. Uneori, simplu ca bună ziua, nu mai vedea cum o să reziste revista. Moskva putea să-i publice pe Bunin (tocat mărunt), pe Mandelstam, pe Vertinski; Novâi mir, pe nimeni, nimic, şi chiar Romanul teatral al lui Bulgakov fusese blocat doi ani de zile – "pentru a nu-i jigni pe cei de la MHAT". – "Ar trebui o povestire din care să transpară fidelitatea dumitale fată de stat şi de partid" – mi-a spus el trist, fără ca aceasta să fie câtuşi de putin o rugăminte.

Venisem cu un proiect destul de marcat de panică: să înlocuim acest roman cu altul. Porneam de la premisa că momentan Cercul nu era cunoscut decât lui Lebedev, care pierduse puterea. Urma ca l Eu să fac în aşa fel ca acest roman să dispară din seiful revistei si, în schimb, să dau cât mai repede Pavilionul canceroşilor, care va fi considerat ca "acelaşi roman", numai că rebotezat de autor. Mă temeam că într-o bună zi o să vină să verifice seiful lui Novâi mir, o să-mi ia romanul şi eu şi cu Tvardovski o să ne ducem de-a berbeleacul până-n fundul iadului. Acum consideram că am comis o mare nechibzuinţă atunci când mi-am scos romanul din subteran şi 1-am dat spre lectură redacţiei. Acum mă frământam în căutarea unei soluţii: cum să mă lipesc de pământ ca să devin inobservabil, cum să mă camuflez împramutând din nou culoarea cenuşie. Cum să reiau ca

altădată lucrul, în linişte, la masa mea de scris, spunând adio editurilor de tot felul?

Dar eu încă nu prea îl înţelegeam pe Tvardovski, de vreme ce-i propuneam o asemenea aventură de deţinut care vrea să evadeze din lagăr. El avea o stimă prea mare şi pentru revista sa şi pentru postul său ca să adopte metoda "ascunzătorii" şi a substituirii. şi apoi ce să ascunzi, dacă în roman "nu este nimic împotriva ideii comunismului", aşa cum am căzut de acord la şedinţa de redacţie? Totuşi nu puteam eu acum să dau înapoi: nu ati înţeles mare lucru! Pericolul este mult mai mare!

A. T. se temea de altceva; încă din vară mă sonda, încruntând sprân-cenele: nu cumva romanul circulă pe sub mână? "Circulă zvonul că lumea îl citeşte", mă punea el în gardă pentru orice eventualitate. El ar fi văzut în aceasta o trădare mişeleasca din partea mea. Romanului i se baraseră toate drumurile, poate că ani de zile va ră-mâne încremenit acolo unde se află, dar eu, autorul, să nu îndrăznesc să-1 dau cuiva să-1 citească. aşa înţelegea A. T. contractul meu cu revista.

De altminteri, în aşteptarea represaliilor, nici mie nu-mi mai ardea de difuzare.

Mazilirea lui Hruşciov m-a costat un set complet al scrierilor mele: era vorba de al doilea depozit integral (din cele două) pe care-1 aveam undeva, departe de Moscova. Depozitarul (N. I. Zubov) avea de la mine dezlegare ca în caz de pericol să ardă totul. Căderea lui Hruşciov, fireşte, i s-a părut a constitui un asemenea pericol (într-un fund de provincie, nu-ţi dai seama). Ce şi-o fi zis: mare răsturnare, o să înceapă percheziţii şi arestări în masă. şi a ars totul. La drept vorbind, îmi făceam câte trei sau patru copii din tot ce scriam, numai din Banchetul învingătorilor aveam doar două copii, şi acum rămăsesem doar cu una, la Moscova.

Căderea lui Hruşciov însă m-a determinat să-mi pun lucrurile la loc sigur: ele se găseau aici, cu sabia confiscării deasupra lor. Chiar în acea lună a lui octombrie am

expediat în Occident, cu strângere de inimă, Primul cerc (a fost un succes). O imensă uşurare. Acum n-aveţi decât să mă împuşcaţi!

Totuşi, răsturnarea lui Hruşciov a fost pentru mine şi o mică binefacere – mică, aproape fantomatică. Aceasta nu se va manifesta imediat, ci mult mai târziu, dar se va manifesta: plecarea lui Hruşciov mă scutea de datoria mea de onoare. Ridicat de Hruşciov, eu, cât ar fi fost el la putere, n-aş fi avut o adevărată libertate de acţiune, ar fi trebuit să-i arăt recunoştinţa lui şi lui Lebedev, desi acest cu-vânt sună ridicol în gura unui fost deţinut.

— Să-i arăt simpla recunoştinţa omenească de care nu te poate dispensa nici un motiv politic. Eliberat acum de această protecţie (dar fusese o protecţie?), mă eliberam şi de datoria de recunoştinţa.

Credeam că vor veni zile mai bune, că mi-era scris să le apuc şi eu şi că va sosi o epocă a deplinei transparente. Deocamdată îmi alesesem pentru ani de zile calea tăcerii şi a muncii ascunse, îmi propuneam, pe cât posibil, să nu fac nici cel mai mic gest public, să mă fac uitat (o, dacă m-ar uita!). Să renunţ la orice încercare de a mă face publicat. Partea mea să fie scrisul, numai scrisul. Oare e rău asa? Mi se părea o conduită înţeleaptă. Dar, în realitate, era o autodistrugere.

O jumătate de an după aceea n-am mai dat nici pe la Novâi mir, nu aveam ce să fac acolo. Toată iarna 1964-1965, treburile mi-au mers bine, am lucrat cu mare spor la Arhipelag, materiale de la foşti deţinuţi aveam acum din belşug. Forţând mersul destinului, recuperând omisiunile unei jumătăţi de secol, am dat o raită prin regiunea Tambov ca să adun frânturi de informaţii despre ţăranii răsculaţi pe care chiar descendenţii şi apropiaţii lor, bine îndoctrinaţi, îi numeau bandiţi.

Altor persecuţii, în definitiv, n-am fost supus. Mi se pusese un căluş în gură sub Hruşciov, nu mi se va mai pune încă unul.

Si din nou m-am destins, am reînceput să trăiesc ca unul deasupra căruia nu planează nici o ameninţare; mă gândeam să mă mut laObninsk. În împrejurimile acestui oraş din regiunea Kaluga, pe malul râului Iştia, aproape de satul Rojdestvo, mi-am cumpărat o parcelă de grădină. Eram în mare zor să scriu şi Arhipelagul şi să încep R-17.

De altfel, noua conducere se distingea, în generai, printr-o mare circumspecţie şi foarte lent decidea sau schimba ceva. Numai în aprilie 1965 la "Aghitprop"1 sau cum i-o fi zicând, a apărut un sef nou, Diomicev. Tvardovski traversa atunci o lungă perioadă de depresiune la spital şi la sanatoriu (metodă pur rusească! Din încărcătura cea mai tenebroasă, din tensiunea, din necazurile muncii lui de redactor, el putea, pe o imposibilă axă de coordonate alcoolice, să treacă, pentru două sau trei săptămâni şi de data aceasta pentru două luni, într-un univers, inexistent pentru colaboratorii şi funcţionarii săi, dar pentru el pe deplin real, şi de acolo să se întoarcă cu trupul bolnav, dar cu sufletul odihnit). Abia în iulie a fost primit Tvardovski în prima sa audientă la Diomicev. Audienta s-a desfăşurat într-o atmosferă de cordialitate, şi Diomicev şi-a exprimat dorinţa de a-1 întâlni şi pe acest Soljeniţân. Unde să mă găsească, Tvardovski nu ştia, şi nu a promis nimic, dar chiar în ziua aceea ceva irezistibil mă împingea spre Novâi mir – să mai spună cineva că nu există telepatie. De la redacţie, A. T. a primit imediat legătura telefonică şi mi-a fixat audientă pentru a doua zi, 17 iulie.

Aproape toţi redactorii se adunaseră în cabinetul lui Tvardovski. De mult nu-i mai văzusem laolaltă. M-am simţit străin şi m-am plictisit printre ei. Eu aveam în cap Arhipelagul şi Tambovul lui 1921, şi ei îmi cereau în cor "o mică povestire care să poată trece", pentru că, vezi Doamne, publicarea "a ceva" de-al meu, după o întrerupere de doi ani (si în semn de loialitate fată de noua Conducere) era acum foarte importantă.

Pentru ei şi pentru loialul Novâi mir, desigur, da. Dar pentru mine, "o mică povestioară care să poată trece" ar fi fost ca o pată pe numele meu, ca o suflură într-un metal turnat, ca o carie într-o măsea. Forţa poziţiei mele rezida în faptul că de numele meu nu se lega nici un compromis şi această puritate trebuia s-o păstrez, chiar dacă ar fi fost să tac încă zece ani.

Ei au insistat de asemenea toţi (urmându-1, ce-i drept, în privinţa aceasta pe Tvardovski; era frapant la ei acest zel unanim în a susţine în toate fleacurile părerea sefului) ca în vederea vizitei de a doua zi să-mi rad barba pe care mi-o lăsasem de câtva timp. Scrii- 1 Direcţia centrală de agitaţie şi propagandă. (N. t.) tor ras independent şi fără de partid, mergând să se prezinte sefului Aghitpropului de partid (dar în ce problemă, la drept vorbind? De ce?), era musai să-mi fac această mină impersonală, care era de rigoare în aparatul de partid. şi cu atâta seriozitate s-au apucat să mă convingă de chestia asta încât ai fi putut crede că redacţia treabă mai serioasă nici că avea. De trei, de patru ori m-am eschivat (bineînţeles, fără să amestec direct aparatul de partid în motivarea atitudinii mele) – atunci ei au început să-mi ceară să nu mă duc ca un fluşturatic în cămaşa cu guler deschis şi îmbrăcată peste pantaloni, ci în costum negru, cu cravată – şi asta în luna lui cuptor! (Desigur, nu m-am conformat cererii lor.)

Am încercat să stau de vorbă între patru ochi cu A. T.

— Aiurea, nimic. El plutea, chiar simţea că zboară când se gândea cât de amabil 1-a primit Diomicev şi spera foarte mult că vizita mea de a doua zi va duce la întărirea poziţiei mele, dar şi a revistei Novâi mir.

Mergând la întâlnire, mi-am propus să fac ca această coexistentă indecisă să dureze cât mai mult. Eu nu prezint pentru voi nici un pericol – şi lăsaţi-mă în pace. Eu lucrez încet, nu am aproape nici un material scris, afară de ceea ce este deja publicat şi de ceea ce se află la redacţie. si, la urma urmei, sunt matematician şi sunt gata să mă întorc la

această meserie, de vreme ce literatura nu mă mai hrăneşte.

Acesta era stilul obişnuit, de foarte veche tradiţie, aceasta era "perdeaua de fum" trasă de unul familiarizat cu lagărul; şi treaba a mers de minuneLa început foarte circumspect, suspicios, Diomicev, pe parcursul acestei conversaţii de două ore, a devenit mai cordial cu mine şi a luat de bune toate câte i le spusesem, în vocea lui voalată lipsea complet simţul realităţii, dar spre sfârşitul convorbirii acesta se dovedi a fi prezent – printr-o destindere a atmosferei. El avea o figură extrem de ştearsă şi un limbaj frust.

Era epoca în care deja începea să se reverse acea "calomnie de la tribună", calomnie pe care într-o societate deschisă nimeni nu şi-ar permite – o, pentru că acuzatul poate totdeauna să se apere contra ei, dar care, în societatea noastră închisă, este inatacabilă şi distrugătoare, în privinţa aceasta, presa noastră păstrează tăcere (ca să nu atragă atenţia Occidentului asupra persecuţiilor), în timp ce în şedinţele şi instructajele ce se tin cu uşile închise, oratorii, la un semn al prezidiului, debitează, cu sentenţiozitate şi aplomb, orice minciună despre persoana indezirabilă. Cel interesat nu numai că nu are acces la acele şedinţe şi instructaje şi deci nu se poate apăra, dar multă vreme nici nu ştie unde şi ce s-a vorbit despre el; el se află pur şi simplu încercuit de zidul neînduplecatei calomnii.

Încă nu se cânta decât preludiul acestei calomnii, forma acesteia încă nu se desluşea, dar deja se spusese că mi-am trădat patria, că am fost făcut prizonier, că am lucrat pentru politia duşmanului. Să intentez un proces? Dar calomniatorii erau prea numeroşi şi ocupau posturi oficiale.

Diomicev mă privea cu o severitate compătimitoare, cu un ochi şi mai compătimitor şi reprobator (celălalt ochi nu era sută la sută normal).

Luând eu însumi conducerea conversaţiei, m-am apucat să răspund la o critică apărută în ziare pe marginea Casei Matrionei. Ce stupid reproş gazetăresc: de ce n-am mers 20

de kilometri mai încolo, ca să pot arăta un colhoz fruntaş? * – dar eu nu sunt ziarist, ci cadru didactic şi lucrez acolo unde am fost repartizat. şi apoi ce este exagerat în tabloul pe care-1 fac eu colhozului, dacă Izvestia, bestelindu-mă, a confirmat ea însăşi că nu numai satul Matrionei, ci tot ansamblul colhozurilor, şi nu numai în 1953, ci şi zece ani mai târziu, este încă în situaţia de a nu recolta nici măcar atâta grâu cât bagă în pământf! Frumoasă agricultură, n-am ce zice, o întreprindere bazată pe putrezirea griului de sămânţă! Ce e cu tipul femeii dezinteresate care lucrează gratuit fie pentru colhoz, fie pentru vecini?

— Oare nu vrem noi ca toată lumea să fie dezinteresată?

El continua să tacă şi eu am pus o întrebare care nu se cuvine să fie pusă de jos în sus:

— Sunteţi de acord cu mine? Sau aveţi vreo obiecţie? Interpelarea 1-a luat din scurt, el încă nu-şi formase o părere (si nici nu putea să şi-o formeze de capul lui!), argumentele mele nu se potriveau nicicum cu sistemul de fraze care aveau curs la ei.

— Dumneata înţelegi totdeauna ce şi pentru ce scrii? Întrebă el depărtându-se de subiect.

Uşurel! Eu, de bună seamă, înţeleg totdeauna; în privinţa aceasta sunt suficient de corupt de tradiţia literară rusă. Dar e de-

* Criticii nici nu au remarcat că eu menţionasem: "preşedintele de-alături", care-şi salvase colhozul de la faliment făcând speculă cu pădurile – aluzie la acelaşi Gorskov pe care criticul mi-1 dădea ca exemplu.

Vreme să vorbesc despre asta. Cu pasi precauţi mă angajez pe un drum alunecos:

— Depinde în care lucruri. Pentru folosul cauzei, acolo, da: afirmă valoarea convingerilor la tineri; aminteşte că trebuie construit comunismul mai întâi în om şi apoi în piatră. Krecetovka are intenţia clară de a demonstra că, iată, crimele nu sunt imputabile numai unui anumit număr limitat de răufăcători inveteraţi, ci ele pot fi săvârşite şi de

oamenii cei mai puri şi mai buni şi că răul trebuie combătut în el însuşi. (De altminteri, Diomicev a spus mai târziu că el nu citise nici Folosul cauzei, nici Krecetovka şi că nu era pregătit pentru această discuţie cu mine.) Dar în Matriona şi în Deni-sovici, eu. Mergeam pur şi simplu în urma personajelor. Nu-mi fixasem nici un scop.

(Acest personaj avea să devină în ochii lui cheia convorbirii noastre, în mai multe rânduri, în intervenţii publice, avea să povestească, mereu cu aceleaşi cuvinte, cum m-a strâns el cu usa cu întrebarea: de ce scriu? şi cum eu n-am fost în stare să fac altceva decât să repet argumentul perimat şi deja dat la rebut de literatura realismului socialist-"eu merg în urma personajelor". Dar personajele trebuie să meargă în urma autorului.)

Pledând pentru Denisovici, eu am făcut un dubleu: o lovitură dată cărţuliei lui Diakov1 (intelectual de înaltă clasă, acesta, dar de ce nu contribuie şi el cu mici cărămizi la construirea socialismului? De ce, timp de cinci ani, n-a făcut decât să cureţe copaci de ramurile nefolositoare, treabă pe care nişte femei o fac într-o jumătate de oră?) şi o lovitură dată povestirilor lui G. selest2 (cum putea eroul său preferat să-1 conspecteze pe Lenin şi în acelaşi timp să le ia pâinea şi mâncarea celor care trudeau din greu?). Dar Diomicev nu găsea condamnabilă conduita bătrânului comunist al lui selest, dimpotrivă, se grăbi să-mi replice:

— Dar Ivan Denisovici n-a şterpelit o porţie în plus de casa?

— Dar e Ivan Denisovici! El n-a ajuns la condiţia de intelectual, nu-1 conspectează pe Lenin! Pe el 1-a stricat lagărul! şi noi îl plân-gem pentru că nu ştie decât să se bată pentru raţia sa.

1 Povestire t'sspre cele trăite de mine. Amintirile din lagăr ale unui membru al PC şi victimă în 1949 a represiunii staliniste; publicate în 1964.

2 Pepita. (N. t.)

— Da, a spus, plin de importantă, Diomicev. Ar fi făcut bine să plece urechea la oamenii conştienţi de acolo, care ar fi putut să-i explice sensul cuvintelor care se produceau.

(si tu, tu unde erai cu explicaţiile tale când se produceau aceste evenimente? şi ce-aţi fi făcut voi cu această biată nuvelă, dacă eu atunci v-aş fi explicat totul?)

Eu:

— Pentru a cuprinde problema lagărelor în toată amploarea ei, ar trebui încă o carte. Dar (pe un ton expresiv) nu stiu, este oare necesară?

El:

— Nu este necesară! Nu trebuie să mai vorbim despre lagăre! Este un subiect apăsător şi neplăcut.

Repetând că nu dezavuam nimic din ceea ce scrisesem şi că as scrie exact acelaşi lucru dacă ar fi să-1 refac, eu încercam să-i împărtăşesc preocupările mele: că lucrez foarte încet şi că de aceea mă gândesc să mă întorc la matematică (ideea aceasta a primit-o fără umbră de îngrijorare pentru destinul literaturii noastre naţionale); că sunt foarte nemulţumit de producţiile mele şi că adesea distrug ceea ce am scris.

— Am să vă spun dincolo de orice modestie: as vrea ca operele mele să trăiască douăzeci, treizeci şi chiar cincizeci de ani.

El îmi iertă această lipsă de modestie şi-1 cită cu căldură pe Gogol care a ars partea a doua a Sufletelor moarte.

— Da, da. aşa fac şi eu. El era foarte mulţumit.

— şi în cât timp ati scris Ivan Denisovicil

— În câţiva ani, am oftat eu. N-aş putea să vă spun exact. Eu tot aşteptăm întrebarea în legătură cu Cercul, care mucegăia deja de-un an în seiful lui Novâi mir. Aşteptam întrebarea referitoare la Fărâmele, publicate în Occident. Dar seful Aghitpropului nu ştia nimic despre acestea.

În această atmosferă de sinceritate reciprocă i-am destăinuit planurile mele intime de creaţie: Pavilionul

canceroşilor.
— Titlul nu este prea sumbru?
— Deocamdată este provizoriu. Va fi vorba despre meseria de medic. şi despre mobilizarea sufletului împotriva morţii. Cu kazahi şi uzbeci.
— şi nu va fi o carte prea pesimistă? Se nelinişti el totuşi. Nu-u!
— Dar dumneavoastră, în general, smteti pesimist sau optimist?
— Eu sunt un optimist incorijibil, oare nu se vede asta după Ivan Denisovicil Mi-a enumerat ceea ce trebuie evitat, ceea ce nu vrea partidul să apară în operele literare (aceste amănunte erau foarte precise, deja pregătite în capul lui): 1) pesimismul; 2) înnegrirea; 3) săgeţi ascunse.

(Am rămas uimit: punctul trei era exprimat aşa de exact încât părea să mă vizeze direct. As fi vrut să stiu care dintre ei găsise formula.)
Am trecut peste "săgeţile ascunse", dar în legătură cu "înnegrirea" voiam precizări. Iată, de exemplu, mujicii din Bogucearovo, care nu permit evacuarea prinţesei Măria (si care, ei înşişi, îl aşteaptă fără îndoială pe Napoleon)1 – este aceasta o înnegrire a războiului pentru apărarea patriei sau nu?
Dar se vedea că Diomicev nu citise această carte şi disputa eşua. Totuşi, conversaţia căpăta o alură din ce în ce mai favorabilă.
— Îmi place că nu v-aţi supărat pe critică şi n-aţi pus-o la inimă.
— Spuse el nu fără o anumită simpatie.
— Mă temeam că o să luaţi în nume de rău chestia asta.
— Eu nu iau nimic în nume de rău, niciodată, nici în clipele cele mai grele.
Pe parcursul convorbirii, în mai multe rânduri şi fără să fie nevoie, mă copleşi cu elogiile: "dumneavoastră sunteţi o personalitate puternică", "dumneavoastră sunteţi un mare

om", "lumea întreagă are ochii aţintiţi asupra dumneavoastră".

— Ei, chiar asa!

— Reacţionăm eu uimit.

— Exageraţi!" (El chiar că exagera: în Occident, dincolo de moda politică, aproape că nici nu se înţelegea ce e cu mine.)

— Da, da, aţintiţi asupra dumneavoastră – şi el însuşi rămase visător.

— Destinul v-a jucat o festă, dacă pot să mă exprim asa.

Din ce în ce mai binevoitor cu mine, începu chiar să mă consoleze:

— Nu toţi scriitorii sunt recunoscuţi în timpul vieţii, chiar în epoca sovietică. De pildă, Maiakovski.

(Dar şi eu vreau asta!

— Să evităm de-acum să ne mai întâlnim, chestiunea s-o raportăm în posteritate.) 1 Evocare a romanului Război şi pace de L. Tolstoi. Ţăranii nu sunt deloc grăbiţi să-şi urmeze stăpânii care fugeau din calea lui Napoleon, căci acesta, cine ştie, poate îi dezrobea. (N. t.)

— Îmi dau seama că sunteţi într-adevăr tipul rusului deschis, spuse el bine dispus.

Eu dădeam din cap fără jenă. Da, as fi fost aşa dacă n-aş fi fost expediat în Arhipelagul Gulag. As fi fost aşa dacă, timp de 48 de ani, măcar o zi nu ne-aţi fi minţit – dacă, timp de 48 de ani, de când ati desfiinţat diplomaţia secretă şi nominalizările secrete, ati fi fost, măcar o zi, cu inima deschisă fată de noi.

— Eu văd că într-adevăr sunteţi un om foarte modest. N-aveţi nimic în comun cu Remarque.

Ah, iată deci de ce se temeau ei – cu Remarque! Dar de literatura rusă s-au dezvăţat să se mai teamă. Vom reuşi noi să-i facem să-şi recapete acest învăţ?

Eu, bucuros, am confirmat:

— Cu Remarque, nimic în comun.

În sfârşit, după toate confidentele din partea mea, el m-a considerat demn de o confidentă şi din partea lui:

— În ciuda succeselor noastre, ne aflăm într-o situaţie grea. Trebuie să ducem lupta nu numai în afară, ci şi înăuntru. Tineretul este cuprins de nihilism, de mania de a critica totul şi unii iresponsabili nu fac decât să-i împingă şi iar să-i împingă pe calea asta.

Eu în nici un caz! Am exclamat cu sinceritate, pentru că indiferenta crescândă a tineretului fată de problemele generale şi majore ale vieţii mă revolta.

Cu această ocazie am descoperit că amândoi ne născuserăm în acelaşi an, drept pentru care a propus să ne amintim de fremătătoarea noastră tinereţe, care a fost o tinereţe de sacrificiu.

(A fost, tovarăşi, a fost cândva. Numai că, spre deprimarea noastră, istoria nu se repetă, pentru ca din nou să. Prin asta, ea dă totuşi dovadă de bun gust.)

Am rămas amândoi cu un sentiment de mare satisfacţie.

Eu nu i-am cerut nici să mă ajute să-mi public o culegere de povestiri, nici să mă sprijine în legătură cu piesele. Principalul rezultat a fost acela că, într-un mod cu totul neaşteptat, fără efort şi fără pregătire, mi-am întărit poziţia de lângă noii conducători si, acum, puteam să scriu în tihnă de-a lungul unui anumit număr de ani.

— Ei n-au moştenit un al doilea Pasternak! Spuse, conducându-mă la ieşire, secretarul cu agitaţia.

Nu, un inginer sau un matematician mediu din secolul al XX-lea nu se va putea obişnui cu vitezele de broască ţestoasă cu care aceşti domni din Piaţa Veche se mişca pentru a-şi strânge informaţiile în cadrul propriului lor aparat.' Nu trecuseră decât nouă luni de când apăruseră Fărâmele în Grani.

— De unde să le ştie Diomicev? Polikarpov nu le ştia decât de-o lună, i le arătase lui Tvardovski şi întrebase dacă sunt

ale mele. Tvardovski răspunsese că el era sigur că majoritatea nu sunt ale mele.

Tvardovski, de bună seamă, nu le văzuse pe toate, cu toate acestea era sigur că nu erau ale mele! şi era aşa de sigur încât, trimi-tându-mă la Diomicev, nici nu a mai amintit de acea convorbire, nu m-a mai prevenit – căci i-aş fi spus că toate erau ale mele! Iată deci logica nomenclaturistă: inferiorul (eu) n-are nevoie să ştie tot ceea ce ştie superiorul (el). şi inferiorul (eu) nu putea să fi scris ceva despre care să nu fi fost încunoştiinţat superiorul (el).

Dar, deodată, A. T. află din întâmplare că revista Semita i skola se pregătea să publice în tară o parte din această serie. Din această cauză pe poet aproape că-1 cuprinse panica: păi, le garantase şefilor că Fărâmele nu erau scrise de mine! În plus, îl rodea invidia: nimeni altcineva (nici măcar eu!) afară de Novâi mir nu avea dreptul să publice operele mele. Cât priveşte Fărâmele, cu trei ani în urmă el le catalogase drept "material brut", despre ce publicare putea fi vorba? Si, în sfârşit, din moment ce se produsese marele necaz de a fi publicate în Occident, însemna că în tară ele nu vor fi publicate niciodată] (Ideea că o scriere care ti s-a publicat în străinătate este pierdută iremediabil şi pentru tine, ca autor, reprezintă o umilire, nu 1-a părăsit pe Tvardovski niciodată în anii cât 1-am cunoscut. La început, la fel de tare îi repugna şi samizdatul. El nu recunoştea decât editurile deschise, oficiale, care colaboratorilor revistei lui le erau închise ca nimănui altcuiva.) şi unde nu mă convocă de urgentă. Probabil că şi Ia alte edituri este asa, dar la Novâi mir stiu sigur că aşa este şi nu încetez a mă minuna de chestia asta: a făcut autorul ceva ce nu trebuia – con-voacă-l la redacţie! Autorul, după cum se vede, este considerat ca prestând pe lângă revista respectivă un serviciu de interes statal, si, ca în orice alt serviciu de acest gen, el poate fi chemat la ordine de către seful său.

Dar, în acel august, n-a fost nimeni să-1 ajute pe Tvardovski să dea de mine. În acea lună a plecat la Novosibirsk (unde, în treacăt fie spus, la o întâlnire cu cititorii, cineva i-a pasat un bileţel? "Este adevărat că Soljeniţân a lucrat pentru Gestapo?").

Nu pot să apreciez decât cu aproximaţie întorsătura care se pregătea în tara noastră în august-septembrie 1965. Odată şi-odată o să se lumineze toate ungherele istoriei noastre şi o să ni se povestească exact ce şi cum a fost. Deocamdată se poate spune aproape cu certitudine că, în frunte cu selepin, zis "surik cel de fier", se pregătea o întoarcere brutală la stalinism. Selepin, se spunea, propusese ca în economie şi în administraţie să se strângă şurubul în manieră stalinistă, problemă în care, cică, s-ar fi încontrat cu Ko-sâghin. Dar în privinţa necesitaţii ca în domeniul ideologiei să se strângă şurubul, nu s-a manifestat nici un fel de divergentă. Selepin propunea să se facă o plecăciune în fata îui Mao Tzedun, să se recunoască justeţea liniei acestuia: n-o să se facă gaură-n cer, în schimb se va realiza regruparea forţelor. Raţionamentul stalinis-tilor era acesta: dacă nu în întoarcerea la Stalin, atunci în ce constă sensul destituirii lui Hruşciov? şi când o să trecem la treabă? În acea lună de august a fost convocată o importantă consfătuire în probleme ideologice şi s-a proclamat: "lupta pentru pace" continuă, dar nu trebuie să-i dezarmăm pe oamenii sovietici (ci să-i asmuţim fără încetare împotriva Occidentului); trebuie exaltat spiritul combativ, trebuie luptat împotriva pacifismului; linia noastră generală n-are nimic de-a face cu "coexistenta"; singura vină a lui Stalin a fost aceea de a fi desfiinţat conducerea colectivă şi de a fi reprimat ilegal cadre sovietice de partid, atât şi nimic mai mult; nu trebuie să ne temem de cuvintele "măsuri administrative"; e timpul să reactualizăm conceptul util de "duşman al poporului"; spiritul hotărârilor iniţiate de Jdanov cu privire la literatură era just; trebuie supravegheată revista Novâi mir, de ce o

laudă aşa de tare burghezia? (Erau referiri şi la mine: că am deformat adevărata imagine a lumii lagărelor, unde au avut de suferit numai comuniştii, duşmanii aflându-se acolo pentru motive bine întemeiate.) în concepţia oamenilor lui selepin, toţi aceşti pasi trebuiau făcuţi în secret. Un prim asemenea pas le-a reuşit la începutul lui septembrie 1965: arestarea lui Siniavski şi Daniel. ("O mie de intelectuali" din Moscova, acesta era numărul de persoane a căror arestare o cereau acoliţii lui Semiceastnâi.) în acel început de septembrie plin de alarme, mi-am pus în gând să-mi retrag romanul de la Novâi mir. Ce stiu eu, or să vină, or să deschidă seiful si. Am plănuit totul din timp, trebuia să mă grăbesc să mă dau la fiind şi să mă camuflez în spatele matematicii.

Pe 6 septembrie m-am dus la dacea lui Tvardovski. L-am găsit cu boala lui în plină recidivă. Cu pasi grei, a coborât de la primul etaj: în maiou de corp, cu ochii tulburi. Acum mi-ar fi fost greu să mă explic cu el chiar treaz de-ar fi fost, darmite în halul de beţie în care era. Pedala numai pe marile lui ofuri, pe toate celelalte nu le vedea, nu le auzea, nu ie percepea.

— Eu îmi risc capul pentru dumneata, şi dumneata. Evident, nu-mi era greu să-1 înţeleg: nu mă deschisesem către el, toată reţeaua proiectelor, a calculelor, a demersurilor mele îi rămăsese ascunsă şi acum, pe neaşteptate, ieşea la lumină.

Din vorbirea lui A. T., confuză, nesistematizabilă în jurul unui ax logic, reieşea:

— Că n-am voie să acţionez cum vreau eu, "fără să mă sfătuiesc cu el" (a se citi: fără să-i cer permisiunea);

— Că nu ar fi trebuit să acord revistei Semiia i skola dreptul de a publica Fărtmele;

— şi apoi şi problema bărbii! Barba.

Era uimitor cât de mult îl obseda barba mea. Imperii se clătinau, capete cădeau şi el. Barbă-n sus, barbă-n jos. De altfel, acum, sincer ca omul la beţie, iată-1 explicându-mi:

— Se spune că vrei să te ascunzi.

— Cine spune asta? În gura cui vă uitaţi dumneavoastră?

— Nu sunt obligat să-ţi răspund. Se spune: nu poartă el barbă de florile mărului. Bun procedeu de trecut frontiera.

— Dar cum ajută barba la trecerea frontierei?!

— Ei bine, o tai şi treci de nu te ştie nici vântul, nici pământul. Clipire de ochi apoşi, de beţiv, clipire vrând să semnifice erudiţie şi sagacitate. A. T. lasă a se înţelege că la "secţia cultură" a CC se spune că, în mod cert, eu am transmis Fărâmele la Grani: Am simţit că mă cuprinde amărăciunea. Nu pentru că aşa se vorbeşte despre mine la "secţia cultură", ci pentru că Tvardovski s-a lăsat pătruns de această atmosferă şi pentru că nu are forţă de a se împotrivi.

Cu toate acestea, cum-necum 1-am făcut să înţeleagă: vreau să-mi retrag Cercul. "Ca să-i refac sintaxa."

Nu crede.

Îi spun sincer: socotesc că seiful lor nu este sigur.

Asta i se pare o năstruşnicie.

— Ce poate fi mai sigur ca un seif într-o instituţie sovietică oficială?! Degeaba sunt eu autorul: sunt legat de mâini şi de picioare de contract, şi revista are dreptul de a nu-mi returna romanul. Cu atât mai mult cu cât eu insist să fac curăţenie totală în acel seif luând toate cele patru exemplare.

Dar A. T. este bun, mă crede, si, oricât i-ar părea de rău, promite că mâine dă un telefon la revistă ca să mi se restituie exemplarele respective.

Ei bine, aparent, totul mergea bine. Numai dacă as fi avut răbdare până trecea "surik cel de fier"! Prea devreme am scos nasul. Prea devreme.

Pe 7 septembrie, telefonând de la revistă, cu mare greutate obţin legătura la dacea lui Tvardovski. Vocea lui este slabă, dar normală, nu ca ieri. Mă roagă prieteneşte: nu le lua, nu trebuie! La noi sunt în siguranţă, nu trebuie! Bine, ia trei exemplare, lasă unul.

E ca o mamă care-şi vede copiii părăsind casa. Lăsaţi-mi măcar unul!

Si doar e de înţeles! şi redacţia are dreptul.

Dar eu sunt obsedat: mie îmi trebuie toate! (Eu văd mai bine! Văd mai departe! M-am hotărât! Mi-amintesc cum i-au înşfăcat romanul lui Grossman1, chiar din seiful revistei Novâi mir.) Febrilitatea mea! Veşnic mă împinge, mă incită să prevăd cu douăzeci de mişcări înainte.

Le recuperez pe toate patru. Dactilografiate conform regulilor de editare, ele umplu un geamantan mare, făcând imposibilă închiderea acestuia.

Cu vreun alt text mai secret, as fi luat imediat măsuri de protecţie, m-aş fi uitat în dreapta şi-n stânga, as fi făcut să dispară toate urmele. Dar aici este vorba de un text purtat la lumina zilei, pregătit pentru publicare. Nu fac decât să-1 retrag de la Novâi mir, care nu mai este un loc sigur, îl iau, dar de fapt, nu pentru a-1 ascunde.

Ce-i drept, îl duc într-un apartament periculos, un punct strategic (Teus) unde, încă recent, era la păstrare arhiva mea principală, chiar aceea pe care în noaptea de Anul Nou o adusesem de la Riazan. Dar partea esenţială a înhumărilor mele, toată comoara mea, tocmai o retrăsesem de acolo. Nu mai rămâneau acolo decât lucruri secundare, semipublice, în genul Luminării.

1 Panta rhei, povestire în care Vassili Grossman dezvăluie exacţiunile din timpul lui Lemn, în special în represiunea contra ţărănimii, şi astfel îl coboară de pe soclu pe întemeietorul statului sovietic. (N. t.)

Există momente când raţiunea noastră slăbeşte, o ia razna. Când prevederea excesivă se transformă în cecitatea cea mai gravă, calculul se transformă în perplexitate, voinţa se transformă în abulie. (Fără asemenea rateuri, nu ne-am mai cunoaşte limitele.) Teus, profesor de matematică, pensionar, era un om foarte onorabil, dar cam neglijent, zăpăcit, nedisciplinat în materie de conspiraţie, şi eu îl ştiam că aşa este; totuşi, timp de peste trei ani, cum-necum

totul a mers, desi amfitrionul era gură-spartă la telefon şi a scris chiar un studiu semicriminal despre Ivan Denisovici, şi chiar aveam de ştire că studiul lui se află deja la CC, ceea ce pe mine mă lăsa rece! De curând retrăgându-mi de la Teus ascunzătoarea portabilă (picup) cu arhiva mea, nu am verificat conţinutul acesteia, n-am făcut săpături pentru a verifica dacă, efectiv, Teus nu lăsa descoperite decât lucruri de mai mică importantă. Dar el, încâlcind convenţia noastră, scotea din când în când, pentru a citi şi reciti, ba Banchetul învingătorilor (ultimul exemplar!), ba Republica muncii, ba poeziile de lagăr – printr-o minune, nu şi anumite alte lucruri. şi din neglijentă nu mai punea nimic la locul lui! Apoi, inventariind totul fără mine, el, fără măcar să mă anunţe, le-a expediat frumuşel pentru vară tânărului său prieten, Zilberberg.

Si iată că în apartamentul lui Teus-pe care-1 găsisem mai sigur decât seiful de la Novâi mir – mi-am închis geamantanul cu cele patru exemplare ale Cercului, (în timp ce-1 târam pe străzile Moscovei, parcă mă sufocam, mă simţeam urmărit: din cauză că, în mod cert, din spate mă fixau, ca nişte ochi de bufnită, proiectoarele.) îmi vine pur şi simplu să râd când mă gândesc cât de mult îmi pierdusem raţiunea: ca bărbat, decisesem să cobor în adâncuri si, ca un copil, iată că am muscat din momeala stupidă a lui I. Kariakin cum că Rumiantev, seful lui foarte-foarte liberal, acum redactor la Pravda, intenţionează să publice două, trei capitole inofensive din Cercul. şi lăsând la Teus trei exemplare, m-am cărat cu al patrulea la Pravda. Mintea îmi plecase cu sorcova.

În seara de 11 septembrie, în intervalul dintre arestarea lui Şi-niavski şi cea a lui Daniel, ghebistii (securiştii) au percheziţionat în acelaşi timp familia Teus (de unde au luat Cercul) si, dintre toţi prietenii ei, tocmai pe Zilberberg, ca să ia restul arhivei mele.

În ultima clipă înainte de a-mi începe coborârea în adâncuri, în ultima clipă petrecută la suprafaţă, m-au rănit!

M-au rănit.

M-au rănit.

ANIMAL RĂNIT De atunci încă n-au trecut doi ani, dar în timp ce, după douăzeci şi doi de ani de Ja arestarea mea, sentimentul legat de aceasta se estompează, noul naufragiu 1-am trăit mai dureros. Socul arestării mele fusese amortizat prin aceea că ea mă scăpa de front, de luptă; prin aceea că aveam douăzeci şi şase de ani; prin aceea că în afară de persoana mea nu suferea niciuna dintre operele mele finite (pur şi simplu pentru că acestea nu existau); prin aceea că se punea la cale cu mine ceva interesant, chiar pasionant; precum şi prin presentimentul încă foarte vag (dar persistent) că tocmai prin această arestare voi putea să influenţez cumva destinul tării mele.

Dar eşecul din septembrie 1965 a fost cea mai mare nenorocire a celor patruzeci şi şapte de ani ai vieţii mele. Timp de mai multe luni 1-am resimţit ca pe o adevărată rană fizică greu vindecabilă – ca pe o lovitură de lance care-mi străpunsese pieptul; fierul se prinsese acolo ca un cârlig, imposibil să-1 mai scoţi afară. şi cea mai mică mişcare (amintirea cutărui sau cutărui rând din arhiva confiscată) îmi producea o durere acută.

Lovitura cea mai dură consta în aceea că iată, după ce absolvisem – ciclu complet – scoala lagărului, constatam cât eram de prost şi de vulnerabil. Timp de optsprezece ani lucrasem la războiul meu de ţesut literatură, verificând trăinicia fiecărui fir; o eroare asupra unei singure persoane putea să mă arunce în groapa lupilor cu tot ceea ce scrisesem – dar nici măcar o dată nu m-am poticnit, nici măcar o dată n-am comis vreo eroare; câte eforturi nu făcusem pentru a mă apăra, câte sacrificii pentru redactarea propriu-zisă; planul părea grandios, eram gata să mai aştept încă zece ani până să mă afirm în lume cu toată opera mea si, în deflagraţia acelei bombe literare, nu mi-ar fi părut rău să ard eu însumi; – dar iată, a fost suficient un pas greşit, a fost suficientă o stângăcie, şi tot

planul, toată munca de-o viaţă a naufragiat. şi nu numai munca mea de-o viaţă, ci şi testamentul milioanelor de dispăruţi, al celor care nu putuseră să-1 şoptească pe-al lor, al celor care, muribunzi pe-o duşumea într-o baracă de lagăr, nu putuseră să-1 murmure pe-al lor – testamentul acela, eu nu-1 executasem, îl trădasem, mă dovedisem nedemn de el. Îmi fusese dat mie, aproape numai mie, să scap de-acolo, şi ei – acum cranii zăcând în gropile comune ale lagărelor – îşi puseseră atâtea speranţe în mine, şi eu mă prăbuşisem, nu fusesem la înălţimea speranţelor lor.

Perpetuă contracţie a mediastinului. În regiunea plexului solar te ia cu greată şi nu-ţi dai seama ce e asta: boală a sufletului sau presentiment al unei noi nenorociri. Arsură internă insuportabilă. Te ustură şi nu găseşti leac. Multă vreme nu scapi de uscăciunea din gât. Tensiune pe care nu poţi s-o faci să cedeze. Cauţi salvare în somn (ca atunci când erai la închisoare): a dormi, a dormi şi a nu te trezi! A te visa într-o lume tihnită şi fericită!

— Dar, peste câteva ore, barierele defensive ale sufletului cad la pământ şi un sfre-del incandescent te readuce la realitate, în fiecare zi, a căuta în tine însuti voinţa de a merge drept, de a te îndeletnici cu ceva, de a munci, creând aparenta că acest lucru ar fi necesar şi ar fi posibil pentru suflet, în timp ce la fiecare cinci minute gândul nu-ţi dă pace: la ce buni De-acum, la ce bun? Îţi trăieşti toată viaţa de parcă ai juca un rol: căci ştii bine că în realitate totu-i pierdut. Impresia că orologiul lumii s-a oprit. Gânduri despre sinucidere – pentru prima dată în viaţa mea si, sper, pentru ultima dată. (O singură mân-gâiere: microfilmul meu, microfilmul deci, era deja în Occident! Toată partea anterioară a operei mele scăpase!) în această stare sufletească – ce-i drept, cu întreruperi pentru mişcare şi înseninare, am trăit trei luni de zile. Efectuam, dintr-un impuls, operaţiuni defensive – cele mai urgente, cele mai la înde-mână (de altfel, uneori şi greşite), dar nu reuşeam să-mi fac o idee adecvată despre situaţia mea în ansamblul ei,

nici să aleg un comportament adecvat. Mă aşteptam realmente să fiu arestat, aproape în fiecare noapte. Ce-i drept, în caz de arestare adoptasem o tactică nouă, de fermitate: voi refuza orice fel de depoziţie; îi voi declara nedemni să urmărească injustiţie literatura rusă; le voi cere formularul pentru "depoziţii autografe" (conform codului de procedură penală, am dreptul la aceasta, şi acum) şi voi scrie: "Conştient de responsabilitatea mea în fata celor care m-au precedat în marca literatură rusă, eu nu pot nici să recunosc, nici să accept controlul poliţienesc asupra acesteia. Nu voi răspunde la nici o întrebare, nici a anchetatorului, nici a tribunalului. Aceasta este prima şi ultima mea declaraţie." (N-or să aibă altă soluţie decât să-mi coasă declaraţia la dosar!

— Ăsta e procedeul lor.) în felul acesta, că avea să fie condamnare la moarte, că avea să fie condamnare la închisoare pe viaţă, eu eram gata pentru orice. Dar, atât într-un caz cât şi în celălalt, asta însemna întreruperea muncii mele. De fapt, întreruperea se şi produsese: catastrofa mă surprinsese în toiul muncii la Arhipelag. şi materialele de mare valoare, şi o parte din prima redactare deja terminată existau într-un singur exemplar şi reprezentau o ameninţare atomică. Cu ajutorul unor prieteni fideli, inten-sificând măsurile de precauţie pentru a dejuca filajul, a trebuit să ascund totul în Tainiţa de departe, şi acum întrebarea când o să mă întorc la această carte rămânea fără răspuns.

Lucrul la această carte, eu oricum îl oprisem – încă înainte de a mă fi arestat.

Ştirea despre nenorocire m-a atins în doi timpi, nu dintr-o dată. Mai întâi a venit Veronika Turkina şi nu mi-a povestit decât de confiscarea romanului – dar şi acest lucru mi-a fost ca un cuţit în inimă; am început să-mi fac reproşuri: ce-am făcut eu! Nu 1-am ascultat pe Tvardovski, am luat romanul-şi eu însumi sunt vinovat de pierderea lui. În momentul acela am fost anunţat că Siniavski a fost arestat. Romanul

meu dădea oare mai puţine pretexte? Două zile mai târziu, eu eram încă în libertate. Poate că aceasta se datora pur şi simplu faptului că încă nu mă găsiseră la mine în Rojdestvo? Dar ce se întâmpla în locuinţa mea de la Riazan? Habar n-aveam. Viaţa mea, se alegea praful de ea. Poate că ei trecuseră deja pe-acolol Era spre seară, înghesuind degrabă câteva lucruri în maşină şi ceea ce mai rămăsese dintre manuscrise (după plecarea noastră, de-acum într-o oră, ei pot sosi şi percheziţiona), luând-o pe drumurile de la periferia Moscovei, ocolind oraşul, am ajuns la dacea lui Tvardovski: să reuşesc a-1 pune la curent mai înainte ca eu să fiu arestat.

Nici acum nu înţeleg de ce descoperirea Cercului-87 mi s-a părut mie atunci o catastrofă: eu încă nu cunoşteam catastrofa principală, dar faptul că romanul meu ajunsese la Lubianka nu făcea decât să confirme proverbul latinesc cum că "au şi cărţile soarta lor" şi să marcheze debutul carierei mele literare. (Cred că ei veniseră nu după roman, care a fost pentru ei un cadou suplimentar; această acţiune a fost un prilej de a se conferi cuiva un ordin şi de a se jubila în instante. şi numai anii vor arăta dacă respectivii n-au jubilat pe riscul propriului lor cap. Romanul, ca şi un gheţar în munţi, poate că li s-a părut că, atâta timp cât nu este împins s-o ia din loc, este mai putin periculos.)

Un necaz, suprapunându-se altui necaz, a făcut să rămân în pană de benzină pe ultimul kilometru şi a trebuit să umblu, cu o canistră goală în mână, prin Pahra, orăşelul scriitorilor. Tvardovski era acasă şi discuta cu meşterii care consolidau gardul noii sale vile şi-i mutau portalul. Aceştia cereau o arvună substanţială. Am intrat şi eu în vorbă si, făcându-i semn lui A. T. să vină deoparte, i-am spus în şoaptă:

— Vesti proaste. Au confiscat romanul. Pe loc i s-a contractat tot trupul.

— De acolo?

Trebui mai întâi să termine târguiala cu meşterii, să meargă după benzină la Tendriakov, iar apoi eu să revin cu masina-în timpul acesta, A. T. reuşi să se obişnuiască şi cu această nouă idee.

În acea seară, el s-a prezentat splendid, mult mai bine decât mine. Cu o săptămână în urmă, în aceste camere, pentru o problemă infinit mai măruntă, se supărase aşa de tare, îşi dăduse drumul la toţi nervii, îmi făcuse reproşuri – şi acum, dimpotrivă, nu mai reproşa nimic, desi se dovedea că avusese dreptate. Astăzi, avea o ţinută bărbătească, echilibrată, nu se arăta deloc grăbit să mă întrebe unde şi cum s-a întâraplat asta şi să discute situaţia. Dacea lui era cam sumbră şi avea alură de mic castel. Dădu foc unui brat de vreascuri din şemineul decorativ. Rămăseserăm amândoi la gura sobei.

Primul lui reflex a fost acela că se va plânge a doua zi lui Dio-micev. După o oră, după ce mai chibzuise, mi-a spus că ar fi mai bine să fac eu lucrul acesta.

M-am apucat pe loc să întocmesc un proiect de scrisoare, dar din momentul acesta se ivi o primă şi foarte mică fisură care apoi avea să se lărgească: A. T. insista ca eu să folosesc expresiile cele mai blânde şi chiar imploratoare, în special nu admitea să scriu "confiscare ilegală". El insista să scot neapărat acest cuvânt, pe motiv că acţiunile organelor respective nu pot fi "ilegale". M-am împotrivit fără

fermitate. (A doua zi, la Moscova, mi-a telefonat special ca să mă întrebe dacă am schimbat cuvântul. Spre ruşinea mea, am cedat: în loc de "ilegală", eu, de data aceasta slugarnic, am scris "nemeritată". Nu mi-a venit în mintea mea întunecată un cuvânt mai potrivit care să înceapă cu aceleaşi litere1, pentru a avea mai putin de corectat.)

După o noapte fierbinte şi fără somn, noi, eu şi sotia, am plecat dis-de-dimineaţă la Moscova. Acolo, după câteva ore, Teus mi-a dat de veste despre un necaz mult mai mare: în aceeaşi seară de 11 septembrie fuseseră confiscate şi Banchetul învingătorilor, şi Republica muncii, şi poeziile despre lagăr! Nu puteam să înţeleg cum de s-a putut întâmpla aşa ceva, căci aceste materiale nu se mai aflau la Teus! Asta într-adevăr era o nenorocire, căci cele de până acum nu fuseseră decât mici mizerii inaugurale! Se rupeau şi se prăbuşeau podurile sub picioarele mele, fără glorie şi înainte de vreme.

(Deci asemenea întorsături am avut eu în vedere atunci când am subintitulat cu amărăciune această carte "schiţe din viaţa literară".)

Dar declaraţia către Diomicev am întocmit-o ca şi când n-aş fi fost la curent cu chestiunea romanului. Traversam una dintre acele zile moscovite însorite, animate şi cu totul ireale; apoi, după un control amănunţit, am intrat din nou în somptuoasa clădire a CC, unde atât de recent mi se rezervase o primire atât de reuşită; am traversat vastele coridoare pustii, mobilate ca nişte camere; pe uşi nu erau înscrise funcţiile, ci numai numele – nume insignifiante, necunoscute, fără relief; şi declaraţia am remis-o unui amabil secretar, o mai veche cunoştinţă de-a mea.

De acolo m-am dus la Novâi mir, A. T. nu-şi găsea liniştea din cauza expresiei "acţiuni ilegale", voia să audă din gura mea că am suprimat-o. şi mai cerea el ceva foarte important: să nu spun nimănui că mi s-a confiscat romanul!

— Altminteri o publicitate indezirabilă ar complica foarte mult situaţia.

Fisura se lărgea. A cui situaţie? A forurilor superioare sau a mea? Indezirabilă? Dar publicitatea era singura mea scăpare! Am să povestesc oricui mi-o ieşi în cale! Am să-i pândesc şi am să-i găsesc pe cei care, o dată ce le voi spune povestea, or s-o răs-pândească pe o arie cât mai vastă! (Luându-mi Cercul împreună cu provocatorul Banchet, ei nu-mi complicaseră, ci îmi uşuraseră 1 în ruseşte nezakonnoe ("ilegală") şi nezaslujennoe ("nemeritată"). (N. t.) existenta: de-acum puteam să fac mai multă tevatură în jurul confiscării.)

Dar a mă deschide pe loc lui Tvardovski însemna să-1 expun la un infarct! Cum poate o idee de o insolentă atât de inimaginabilă să se vâre în capul unui autor descoperit de către partinicul Novâi mirii. După asta, ce-o să se întâmple cu Novâi mir? Nu, nu este gata A. T. să înghită cu polonicul această oroare. Trebuie să i-o servesc cu linguriţa.

— Rezultă că n-au luat numai romanul. Ci şi vechea versiune a piesei Cerbul şi târfa ocnei şi nişte poezii despre lagăr.

A. T. deveni mai sumbru:

— şi poeziile, ele nu sunt despre tăticu şi mămica?

Făcu o mutră acră. Dar era bucuros că una dintre copiile romanului scăpase gratie chiar seifului Pravdeil în cursul acelor zile, toate au început să se mişte, pe Rumiantev 1-au zburat de la Pravda, iar binevoitorul meu Kariakin a trebuit să meargă să-mi recupereze romanul din forfota de acolo.

Eram deja în 20 septembrie, în săptămâna ce trecuse de la arestarea lui Siniavski şi Daniel, cuprinsă de panică, "toată Moscova", cum se spune, schimba ascunzătorile unde ţinea samizdatul şi cărţile criminale ale emigraţiei, le plimba în pachete de la o casă la alta, sperând că aşa va fi mai bine.

Două sau trei percheziţii – şi câte alarme, căinţe, retractări chiar! aşa de plăpândă şi de nesigură era

libertatea conversaţiilor şi a manuscriselor care ne fusese dăruită şi care existase în vremea lui Hruşciov.

În ce priveşte romanul, 1-am rugat pe Kariakin să-1 aducă de la Pravda direct la Novâi mir. Supraestimând vigilenta şi ghearele KGB, noi nu eram convinşi că binevoitorul Kariakin va reuşi să-1 aducă. Dar 1-a adus fără să întâmpine greutăţi: eu 1-am pus pe micul divan din biroul lui A. T. şi acum îl aşteptam pe acesta. Nu mă îndoiam de faptul că, la vederea exemplarului salvat, A. T. va simţi cum îi bate inima si, bucuros, va pune imediat romanul în seif. Mi-1 şi imaginam cum radiază de bucurie. Sosi şi A. T, începu conversaţia – mapa groasă, bine cunoscută, se afla pusă pieziş pe micul divan. A. T. o zări, se apropie si, fără s-o atingă, întrebă contrariat: "Asta ce-i?"

I-am spus eu ce este. Iar el, încruntat şi dintr-o dată distant fată de mine, deveni de nerecunoscut:

— Dar de ce 1-ai adus aici? Acum, după confiscare – (iată deci confiscarea legală!) – noi nu mai putem să-1 păstrăm la redacţie. Acum să nu te ascunzi în spatele nostru.

Parcă m-a lovit cu ceva în cap! Nu pentru că as fi tremurat pentru acest exemplar, eu mai aveam (aveam şi în Occident unul), dar el era convins că acesta era unul dintre ultimele două! (Lui A. T. îi plăcea când cineva îi compara revista cu Sovremennik-ul lui Pus-kin. Desigur, erau alte timpuri, dar dacă Puşkin ar fi fost rugat să salveze un roman pe care-1 vânează Secţia a treia – oare el ar fi refuzat să ia mapa, oare ar fi respins-o?)

Mai mult decât atât-A. T. a refuzat să publice în Novâi mir scrisoarea în care eu combăteam calomniile privind biografia mea (agitatorii komsomolului şi ai partidului deja colportau prin toată tara povesti cum că eu am fost "în serviciul nemţilor", că am fost "poliţai" şi "gestapovist"). Cu două săptămâni în urmă, A. T. însuşi mă sfătuia să fac această scrisoare (cu enigmaticul "mi s-a recomandat."). Dar iată necazul: originalul scrisorii mele îl trimisesem la

Pravda, contând pe Rumiantev, în prezent debarcat, iar lui Tvar-dovski îi remisesem copia.

— Nu am obiceiul să răspund la scrisori care mi se trimit în copie – 1-am auzit spunând.

Asa de mult se schimbaseră poeţii.

— şi ce să combaţi, atâta timp cât romanul este reţinut? O să se spună: înseamnă că ceva estel.

În aceste cuvinte răsuna siguranţa de sine a nomenclaturistului. Simplă logică!

— Dacă romanul este reţinut în 1965, cum se poate susţine că autorul n-a fost poliţai în 1943? (Problema era alta, desigur! El n-avea puterea de a-mi publica replica şi trebuia să găsească o explicaţie onorabilă pentru refuzul său: convingerile, mă-nte-legeti.)

Eu, pierdut, şedeam lipit de scaun, răspundeam fără vlagă, iar Tvardovski nu mai contenea cu reproşuri fastidioase la adresa mea: 1) Cum am putut eu să adresez în aceste zile, fără să mă sfătuiesc cu el (!), trei plângeri la alti trei secretari ai CC; în felul acesta l-am ofensat pe Piotr Nilâci Diomicev, ceea ce acestuia o să-i reducă dispoziţia de a mă ajuta.

Explicaţia lui A. T. a fost următoarea: "Dacă cineva îmi cere un apartament, dar numai mie, îl ajut din toate puterile mele, dar dacă-i scrie şi lui Fedin şi lui Tvardovski, atunci îi spun: perfect, să te ajute Fedin." şi ce asemănare vedea el aici între una şi alta? Ca şi când dimensiunile evenimentului permiteau să te gândeşti la vreo "ofensă", la nişte sentimente personale ale unor secretari ai CC. şi tată bun să-mi fi fost Diomicev – şi tot n-ar fi schimbat cu nimic situaţia. Coliziunea era între stat şi literatură, iar Tvardovski vedea aici nu stiu ce jalbă personală. Dacă m-am grăbit să trimit încă trei scrisori (lui Brejnev, Suslov şi Andropov*), am făcut-o pentru că aveam nişte temeri: Diomicev nu-mi inspira încredere, el – îmi ziceam – poate că e de-al lui selepin, o să-mi ascundă scrisoarea şi o să spună că eu nu m-am plâns, că deci mă simt vinovat.

Mă rog, A. T. ierta omeneştii mele slăbiciuni această publicitate care era de-acum fapt consumat, ierta faptul că nu m-am abţinut, că i-am vorbit nu stiu cui despre reţinerea romanului. (Nu m-am abţinut!

— M-am dus special la conservator, la concertul lui şostakovici, şi acolo am povestit despre necazul meu.) Dar: 2) Dacă m-aş fi sfătuit cu el ca să stiu cui să-i mai trimit plânge-rea, el, A. T., mi-ar fi recomandat să mă adresez direct şi nemijlocit lui semiceastnâi (ministrul Securităţii Statului). De ce să-l ocolesc!

Pentru moment, am făcut o bruscă mişcare înapoi: asta, niciodată! A te adresa lui semiceastnâi înseamnă a recunoaşte suveranitatea Siguranţei Statului asupra literaturii!

Tvardovski nu putea şi nu putea să înţeleagă: 3) Cum am putut eu la un moment dat să le încredinţez celor de la Sovremennik piesa mea, în ciuda opoziţiei salel.

Cât de important era pentru el ca tocmai acum să-şi regleze conturile cu aceşti "gangsteri ai scenei"! Cât de important era pentru el ca să-mi facă reproşuri în acest ceas al meu de cumpănă! Si, în plus: 4) Cum am putut eu să pun la păstrare sacrosanctul Ivan Deni-sovici împreună cu nişte ranchiunoase piese despre lagăre? (Căci, nu-i asa, prin aceasta aruncam o umbră nu numai asupra "sacrosanctului Ivan Denisovici", ci şi asupra revistei Novâi miri si, în plus: 5) De ce n-am primit eu un apartament la Moscova într-un moment în care puteam primi chiar şi o vilă? Si:

* Eu nu prevedeam, desigur, că el avea să devină ulterior sefiil KGB.

6) Cum am putut eu permite revistei Semiia i skola să publice Fărâmele mele? Si, în sfârşit, extraordinar de important, foarte nou (cu un aer posac, fără zâmbet şi sobru sută la sută): 7) De ce am început să port barbă? Nu cumva ca să mi-o rad când va fi nevoie să mă fac de nerecunoscut şi astfel să trec mai uşor frontiera? (Nu

pierdu ocazia să-mi transmită şi bănuielile nu stiu cărui personaj sus-pus: de ce m-am zbătut atâta să mă mut la "centrul atomic" Obninsk?)

Revenirea obsesivă la aceste reproşuri meschine avea un caracter prea putin bărbătesc.

Nu m-am zbătut să mă apăr. Nu-mi verificasem frmghia, se rupsese şi-mi meritam postura jalnică în care mă aflam.

Singurul gest amical pe care 1-a făcut A. T. în intervalul acesta de o oră bătută pe muchie a fost să-mi propună nişte bani. Nu i-am luat – nu de lipsa banilor mă prăpădeam eu.

Mi-am luat la subsuoară romanul repudiat, ca un copil abandonat, şi am coborât să sigilez cu ceară rosie mapa la curierul-iscoadă al revistei Novâi mir (tot un calcul de sclav, şi de data aceasta: când va veni KGB – să vadă că n-am dat nimănui să-mi citească romanul). De altfel, douăzeci şi patru de ore mai târziu, mi-a venit inspiraţia să-1 depun la oficiala "Arhivă centrală de stat pentru literatură şi artă".

Toată săptămâna trecută – necazul ca necazul, dar trebuie sărit pârleazul – mă ocupasem de salvarea manuscriselor principale şi a tot ce mai scăpase, precum şi de prevenirea oamenilor ca să nu-mi mai trimită scrisori. După ce m-am descărcat de aceste poveri, după ce au fost rezolvate problemele cele mai imediate şi cele mai stringente – m-a cuprins acea amărăciune mistuitoare şi sfâşietoare pe care am evocat-o la începutul acestui capitol. Nu ştiam, nu înţelegeam cum să trăiesc, nici ce să fac, şi cu mare greutate mă concentram ca să lucrez două-trei ore pe zi.

În acest timp, K. I. Ciukovski mi-a propus să stau la el (îţi trebuia curaj pentru aşa ceva), gest care mi-a fost de mare ajutor, mi-a ridicat moralul. Mi-era teamă să rămân la Riazan. Acolo le era uşor să mă blocheze, acolo puteau să mă aresteze pe neobservate şi chiar fără a se face răspunzători de aceasta: oricând se putea spune că a fost vorba de o neînţelegere, de o "greşeală" a securităţii locale. La dacea lui Ciukovski, la Peredelkino, o asemenea "greşeală" nu era posibilă. Pe sub bolţile umbroase ale

coniferelor din parcela lui K. I., mă plimbam cu deznădejdea în suflet, ore în sir, încercând zadarnic să înţeleg situaţia mea si, lucru şi mai important, să descopăr sensul superior al nenorocirii care se abătuse asupra mea.

Familiaritatea cu istoria rusă ar fi putut demult să descurajeze pofta de a căuta nu stiu ce brat justiţiar, nu stiu ce superioară semnificaţie cosmică în lanţul nenorocirilor abătute asupra Rusiei – cât despre mine, capacitatea de a percepe în propria mea viaţa această mână care te îndrumă, acest sens foarte luminos şi care nu depinde de tine, mă obişnuisem s-o exersez încă din anii de închisoare. Nu totdeauna reuşeam să înţeleg la timp avatarurile vieţii mele; adesea, din slăbiciune a trupului şi a spiritului, le înţelegeam contrar semnificaţiei lor adevărate şi văzute în perspectiva efectelor lor îndepărtate. Dar mai târziu era imposibil să nu mi se reveleze sensul autentic al evenimentelor trecute – şi cu mine nu se întâmpla altceva decât că rămâneam mut de uimire. Neînţelegând drumul adevărat, multe în viaţa le-am făcut în răspărul scopului principal pe care totuşi mi-1 fixasem – dar totdeauna ceva m-a adus pe calea cea dreaptă. Această redresare devenise pentru mine ceva aşa de obişnuit, o posibilitate aşa de sigură, încât nu-mi mai rămânea de făcut decât un singur lucru: să înţeleg cât mai corect şi mai rapid orice mare eveniment al vieţii mele.

(Viaceslav Vsevolodovici Ivanov ajunsese şi el la această concluzie, desi propria lui viaţă îi oferise un cu totul alt material. El o formulează în felul următor: "Există un sens mistic în viaţa multor oameni, dar acesta nu este perceput de toţi în mod corect. El ne este dat cel mai adesea într-un limbaj cifrat şi noi, nedescifrându-I, cădem pradă disperării la gândul că viaţa noastră este lipsită de sens. Reuşita marilor existente tine adesea de faptul că omul a decriptat cifrul care i-a revenit, că 1-a înţeles şi că a învăţat să meargă pe drumul ce i se potriveşte.")

Dar eu nu-mi înţelegeam eşecul! Fierbeam, mă revoltam şi nu înţelegeam: de ce trebuia ca lucrarea aceasta să se prăbuşească?

— Nu a mea proprie, desigur, ci singura, aproape singura care scăpase ca amintire despre ceea ce a fost adevărat? De ce trebuie necesarmente ca adevărul să le fie mai putin sau aproape deloc cunoscut urmaşilor noştri (fiindcă oricui va veni după mine îi va fi şi mai greu decât mi-a fost mie să-i dezgroape; iar cei care au trăit înaintea mea nu mai sunt în viaţă, n-au păstrat nimic sau au scris despre lucruri cu totul altele decât acelea de care, nu peste multă vreme, Rusia va fi însetată)? De multă vreme îşi găsiseră justificare şi arestarea mea, şi boala mea ucigătoare, şi multe evenimente personale – dar iată acest eşec nu-1 puteam înţelege! Acest eşec anula categoric tot sensul anterior.

(Aşa-i apăreau lucrurile unui sceptic ca mine! şi n-au trecut mai mult de două toamne şi iată, în iarna care a trecut, mi se pare că deja am înţeles totul. De aceea m-am şi apucat să fac aceste însemnări.) Două evenimente politice – nu dintre cele mărunte -* au fost de natură să mă bucure la sfârşitul lui septembrie în timpul ospeţiei mele la Ciukovski; ele, reunite sub semnul aceloraşi constelaţii, s-au produs aproape în aceleaşi zile. Unul a fost înfrângerea răzmeritei comuniste în Indonezia, al doilea – înfrângerea acţiunii lui selepin. Se acoperise de ruşine acea Chină căreia selepin chemase să i se facă temenele, şi el însuşi, surik cel de fier, iniţiatorul ofensivei din august a aparatului, nu reuşise să răstoarne pe niciunul dintre succesorii lui Hruşciov. Cu un avans de o jumătate de an, raportorii la congresul al XXIII-lea erau deja desemnaţi – dar selepin nu era printre ei. Instalarea lui selepin în vârful piramidei ar fi însemnat urgentarea sfârşitului meu. Acum mi se promitea un răgaz de o jumătate de an. Evident, aceasta încă nu reprezenta o protecţie sigură, ci numai o speranţă, şi aceea în stare embrionară. O protecţie sigură,

mi se părea mie, ar fi fost dacă radioul occidental ar fi anunţat confiscarea romanului meu. Aceasta era, desigur, altceva decât arestarea unor oameni vii ca Siniavski şi Daniel, dar totuşi, călcate-ar ursul, când i se ia unui scriitor rus munca lui de zece ani pentru a o zăvori! Atunci, zeloşii partizani ai democraţiei greceşti şi ai Vietnamului de Nord n-ar putea să consacre acestui eveniment fie şi numai un rânduleţ? Sau le este cu totul indiferent? Sau nu stiu?

M-au mai păsuit – dar ce era potrivit să fac eu acum? Nu puteam să pricep. Am luat atunci decizia care nu trebuia: acum este momentul să public. Măcar ceva.

Si le-am trimis celor de la Novâi mir piesa Luminare în vânt, necunoscută lor până în prezent. După ce-au citit-o toţi, m-am dus la redacţie.

În luna în care nu ne văzuserăm, Tvardovski devenise şi mai abătut, se simţea incomodat, încercuit, chiar distrus: toate acestea pentru că acolo sus nu i se vorbise amabil. (Diomicev îl certase aspru: în momentul în care avea nevoie de el, el nu se ţinea pe picioare.

Ar fi trebuit să meargă la Roma pentru a fi ales vicepreşedinte al Asociaţiei Europene a Scriitorilor; nu era agreat acolo nici Surkov, nici Simonov.)

Totuşi, A. T. îl întrebase în două rânduri pe Diomicev în legătură cu romanul meu, telefonic, ce-i drept. Având în vedere ce supliciu era pentru el acest demers, trebuie să dăm o înaltă apreciere efortului său. "Da, am dat dispoziţie să i-1 restituie", a răspuns Diomicev prima dată. Era, evident, o minciună. "Da, am dat ordin şase clarifice problema", a răspuns el a doua oară.

Tvardovski se descurca prost în legătură cu ceea ce mai era de făcut, nici eu nu mă descurcam mai bine. si, în ce mă priveşte, am consimţit la o inepţie: să cer audientă la Diomicev.

Reacţia lui A. T. la piesa mea n-a fost de natură să mă bucure. Eu ştiam că este anemică şi prolixă; el însă o găsea "foarte scenică" (bietul A. T., poziţia lui de nomenclaturist

nu-i permitea să frecventeze teatrele din Moscova, să se tină la curent cu teatrul modern). Aşadar, de ce să n-o publice? Dar se ivi o problemă:

— Dumneata prezinţi lucrurile sub masca nu stiu cărei tari, dar, de fapt, vorbeşti despre noi, lucrul ăsta este prea clar, concluzia piesei este fără echivoc.

La care eu, absolut sincer, i-am răspuns:

— Eu am scris asta despre viciile întregii omeniri contemporane, în special ale celei ghiftuite. Admiteţi că pot să existe vicii contemporane universalei El:

— Nu, nu pot accepta acest punct de vedere care nu face o delimitare între capitalism şi socialism. şi nu pot împărtăşi vederile dumitale asupra vieţii şi a morţii. Să-ţi spun ce-aş fi făcut eu dacă torul ar fi depins în întregime de minei De data aceasta, nu o prefaţă as fi scris, ci mai degrabă o postfaţă (nu sesizase nota de depreciere pe care o comportă chestia asta) – în care as spune că noi nu putem să ascundem de cititor ceea ce scriu autorii – (oh! Oh! După cincizeci de ani!), dar că nu împărtăşim opiniile exprimate şi că datoria noastră este să le combatem.

Eu:

— Ar fi minunat! Mai mult nici nu-mi trebuie.

El:

— Dar asta nu depinde de mine.

Eu:

— Ascultaţi, A. T., dacă asta ar fi scrisă de un autor occidental, ai noştri s-ar bate pe ea, ar monta-o imediat: vedeţi bine cum autorul stigmatizează realitatea burgheză.

El:

— Da, dacă autorul ar fi un oarecare Arthur Miller. Dar, cu toate acestea, şi la el personajul negativ ar avea ieşiri anticomuniste.

Dar asta s-a întâmplat numai într-o piesă! A. T. se făcuse rău şi neîncrezător fată de mine; eu nu eram acel cristal limpede pe care el ardea de nerăbdare să-1 prezinte celor din Piaţa Veche şi întregii omeniri progresiste.

Dar eu n-aveam nimic de pierdut şi i-am întins Palma dreaptă, ceea ce până atunci ezitasem să fac.

O luă cu amândouă mâinile, bucuros, aproape tremurând. Este un gen confirmat de practica literară, proza mea – dar poate să treacă?

A doua zi la telefon:

— Partea descriptivă este excelentă, în general este mai teribil decât tot ce ai scris până acum.

Si a adăugat:

— Notează că nu m-am angajat cu nimic.

O, desigur că nu! Desigur, revista nu se angaja! Nu mă angajam decât eu: să-mi trambalez operele pe aici şi numai pe aici. Dar câte refuzuri trebuie să mai suport şi totuşi să continuu a mă socoti membru al echipei lui Novâi miri.

Mare mângâiere mi-a procurat în aceste luni lectura zilnică a proverbelor ruseşti. Parcă as fi citit o carte de rugăciuni. Ia ascultaţi:

— Tristeţea nu te omoară, dar te cotonogeşte.

— De necaz nu scapi dormind.

— Vine soarta cea rea, mâinile ti le-o lega.

— Timpul nemilos-munte prăpăstios: cum îl masori, asa-1 cobori. (Asta se referea la greşelile mele, când unii mă ridicau în slava cerurilor – iar eu stăteam gură-cască, făceam pe modestul, ratam ocaziile una după alta.) şi în continuare:

— Necazul nu-ţi pune ştreangul de gât.

— Noi cu tristeţea, Dumnezeu cu tandreţea.

— Totul trece, numai adevărul nu se petrece!

Ultimul era pentru mine o consolare deosebită. Un singur lucru rămânea neclar: cum să ajut eu acest adevăr? Căci

— Cu jalbe nu treci marea. şi ăstălalt, cu aluzie directă:

— Unul de teamă a murit, altul de teamă a înviat. şi unul enigmatic:

— A sosit nenorocirea – n-o lipsi nici pe ea de zâmbetul tău. Aşadar, pe mine teama "trebuia să mă reînvie". Aşadar, voi pune în serviciul binelui această nenorocire. şi poate

chiar în serviciul unei victorii? Dar cum? Cifrul ceresc rămânea nedezlegat.

La 20 octombrie, la Casa Centrală a Scriitorilor, era sărbătorit S. S. Smirnov (50 de ani). Kopelevii mă convinseseră să mă arăt şi eu pe-acolo, pentru prima dată după trei ani de zile de când eram membru al Uniunii Scriitorilor: să se vadă că sunt bine-sănătos şi zâmbesc. Ca să fiu cinstit, era prima dată când asistam la un jubileu şi-i auzeam pe confraţi lăudându-se unul pe altul. Smirnov prezidase şedinţă care se încheiase cu excluderea lui Pasternak. Dar de asta eu habar n-aveam, căci de-aş fi ştiut, pe-acolo n-aş fi trecut. Cu fortăreaţa sa de la Brest-Litovsk1, el, se spunea, a binemeritat de la patrie. Numai că eu chibzuiam în mintea mea: cum ar fi dus el trebuşoara asta la bun sfârşit dacă i s-ar fi interzis să viziteze ruinele fortăreţei, dacă i s-ar fi interzis să se apropie de microfonul radioului central, dacă i s-ar fi interzis să scrie vreun rânduleţ în vreun ziar sau în vreo revistă, să ia cuvântul în public fie şi o singură dată şi chiar să vorbească despre aceasta în vreo scrisoare; şi dacă, întâlnindu-se cu vreun fost luptător de la Brest, n-ar fi putut discuta cu el decât pe ascuns, fugind cât mai departe de urechile indiscrete şi derutându-i pe cei de la filaj; şi dacă după material ar fi trebuit să meargă fără diurnă de deplasare; şi dacă ar fi fost nevoit să nu-şi tină acasă materialele colectate şi nici propriul său manuscris; în asemenea situaţie ce-arfi ieşiţi Ar mai fi scris el o carte despre fortăreaţă de la Brest, şi încă aşa de documentată? Asemenea restricţii nu sunt de domeniul imaginaţiei. Tocmai cu astfel de restricţii m-am confruntat eu când am adunat cele 227 de mărturii pentru Arhipelagul Gulag. * 1 S. S. Smirnov a scris mai multe cărţi în care îi glorifică pe apărătorii Brest-Litovskului în cel de-al doilea război mondial: Fortăreaţa Brestului, Eroii din Fortăreaţa Brestului, Povestiri despre eroi necunoscuţi. (N. t.)

* De fapt, în seara aceea, împrejurările au fost de-aşa natură încât principalul "sărbătorit" a reieşit că este, nu stiu de ce, mareşalul Jukov, invitat să ia loc în prezidiu. La fiecare rostire a numelui său – şi asta s-a întâmplat de vreo cinci sau şase ori – sala a izbucnit în foarte sincere aplauze. Scriitorii din Moscova îl omagiau demonstrativ pe mareşalul căzut în dizgraţie! Mică răDupă ceremonie, în vestibulul Casei Centrale a Scriitorilor (CCS) s-a produs o oarecare rumoare: eu eram aici. şi vreo zece scriitori din Moscova, urmaţi de funcţionarii CCS, au venit pentru a face cunoştinţă cu mine. Apropierea dintre noi s-a făcut ca şi când eu as fi fost nu autorul ameninţat al unui roman confiscat de autorităţi, ci un laureat răsfăţat şi atotputernic. şi înjur, şuşoteli, priviri piezişe. Ce era asta? Magnetismul gloriei, chiar în disgratie? Sau deja un semn încurajator al vremurilor? Sau, pur şi simplu, nu au cunoştinţă despre situaţia dezastruoasă în care mă aflu?

A participat la jubileu şi Tvardovski. Clipind din ochi din cauza birturilor, el a dispărut repede de la masa prezidiului care nu-i făcea nici o plăcere, s-a dus în culise sau poate la restaurant, şi a reapărut în vestibulul de la ieşire. Fierbea de gelozie că n-a fost el cel care m-a adus prima dată la CCS (si, ca să fiu drept, nu mă sfătui-sem cu el dacă să vin aici sau nu!). Urmat îndeaproape de Demen-tiev şi de Kondratovici, scutierii săi, el m-a tras imediat deoparte, rupându-mă de prietenii mei şi de aceste prezentări. Unde dispăruse amărăciunea de alaltăieri? "Văd că barba dumitale nu mai este î la Hemingway, trage deja spre Dobroliubov!" – făcu el o remarcă. Cei doi, fireşte, confirmară cu promptitudine, în două zile, pentru ei, chiar barba mea se schimbase! De fapt, iată de ce: mi se promisese o audientă a doua zi la Diomicev.

— Victorie! Victorie!

— Jubila Tvardovski, reconfortat. El simţea deja mirul plăcut mirositor care, în curând, foarte curând, avea să se reverse dinspre cei de sus mai întâi asupra mea, dar apoi şi

asupra lui, şi apoi şi asupra revistei. Orice s-ar fi spus acolo – o să mi-1 restituie, n-o să mi-1 restituie – dar de vreme ce măprimea, era deja o victorie! Sună-mă mâine neapărat, eu am să fiu toată ziua la telefon.

Bietul A. T.!

— Nu se înstrăinase defel de mine, sufleteşte continua să fie pentru mine, numai că şi eu trebuia să-mi bag minţile în cap, să nu mă obrăznicesc cu Conducerea, ci s-o fac să ne fie favorabilă.

Bufnire a opiniei publice. Dar va duce aceasta la ceva pozitiv? Cel care ar fi trebuit să fie şi n-a fost de Gaulle-ul nostru şedea acolo în costum civil negru şi zâmbea amabil. Amabil, da, amabil, dar servil, ca toţi mareşalii şi toţi generalii. Iată deci cât de mult decăzuse spiritul naţiunii: nici printre comandanţii de oşti nu mai exista o personalitate.

Dar, a doua zi, spre disperarea lui Tvardovski, mi s-a refuzat audienta la Diomicev. Adică nu mi s-a refuzat direct; m-a primit "asistentul" lui Diomicev, mai exact, referentul cu probleme culturale, I. T. Frolov, dar aceasta nu putea trece drept o "audientă". Referentul era un om de 36 de ani. Fata încă nu i se abrutizase, era destul de inteligent şi punea multă abilitate şi stăruinţa în a menţine o linie de mijloc între democratismul său interior, dublat, desigur, de o extremă amabilitate în contactul cu un scriitor respectat – şi conştiinţa respectuoasă, mereu vie, de a fi în preajma unui important om politic.

Nu puteam decât să-i repet referentului conţinutul noii mele scrisori către Diomicev, scrisoare în care aminteam de confiscarea arhivei mele, dar în care scriam şi despre faptul că multi conducători de partid n-aveau nici cea mai mică intenţie de a repeta astăzi anumite afirmaţii făcute de ei înainte de congresul al XX-lea şi de a răspunde pentru ele. Asta era deja culmea obrăzniciei! şi obrăznicie era în scrisoare şi faptul că tocmai acum, când mi se pregătea cazarea la Bolsaia Lubianka, eu declaram că la Riazan

locuiam în condiţii mizerabile şi că solicitam un apartament. la Moscova!

În lipsă de alt subiect, ne-am angajat, eu şi referentul, într-o discuţie pe teme literare generale. Cu această ocazie, el şi-a exprimat părerea că toată literatura sovietică de astăzi este foarte cenuşie (era totuşi odrasla lor! A cenzurii lor! Dar el explica această situaţie printr-o penurie temporară de talente din popor. "Eu sunt mai optimist decât dumneavoastră!

— I-am spus eu pe un ton de reproş.

— Talente există, numai că dumneavoastră nu le daţi voie să se afirme."); că de aceea nu există absolut nimeni care să mă poată concura, vai, nici chiar şolohov; că în mod sigur oamenii vor citi opera mea, dar pe a "concurentului" meu nu o vor citi, şi iată deci singurul motiv care interzice publicarea mea cu temele mele tragice; şi încă un lucru, foarte interesant acesta: din partea noastră, a foştilor deţinuţi care am îndurat atâtea suferinţe, el vede o manifestare de egoism în faptul că vrem să imprimăm tineretului propriile noastre trăiri în legătură cu o epocă revolută.

Chestia asta, pur şi simplu, m-a uluit; această morală a Marelui Hugh din povestirea lui Oscar Wilde! Aceste câteva perle despre egoismul acelora care vor să spună adevărul! Care va să zică, în cercurile conducătoare, formula era bine pusă la punct, bine turnată, era monedă curentă! Pentru ei este plăcut şi important să ştie că cei buni sunt chiar ei – ei, care se străduiesc să educe tineretul în minciună, uitare şi sport.

La zece zile după ce am depus scrisoarea, mi s-a răspuns prin comitetul regional Riazan că "plângerea mea a fost înaintată Procuraturii Generale a URSS".

Iată că lucrurile iau o mică întorsătură! La procuratura generală sosise, venind de la un insignifiant fost deţinut pe numele de Sol-jenitân (care, se pare, nici nu şi-a ispăşit pedeapsa până la capăt), o plângere împotriva

atotputernicului aparat al Securităţii Statului! Într-un stat de drept, aceasta este singura procedură corectă: cine deci, dacă nu procuratura, poate să-1 apere pe cetăţean împotriva acţiunilor ilegale ale politiei? La noi, chestiunea îmbracă însă cu totul alte nuanţe: aceasta însemna că însuşi CC refuzase să ia o măsură politică, cel putin în favoarea mea. si, de-acum, nu-i rămânea procuraturii decât o singură mişcare: să facă în aşa fel ca plângerea mea să se îndrepte împotriva mea. Mi-i închipuiam cum dau, timizi, telefon la KGB, şi cum de la acesta li se răspunde: dar veniţi şi citiţi documentul! Soseşte o troică de procurori (dintre care doi stalinişti înrăiţi şi unul blazat) – şi părul li se face măciucă: păi, în bunele timpuri de odinioară, când trăia Stalin, pentru o asemenea mârşăvie nu exista decât plutonul de execuţie! şi neruşinatul ăsta mai are tupeul de a se plânge? Dar, pe de altă parte, dacă CC ar fi vrut să mă bage la zdup, el n-avea nici o nevoie să încarce procuratura cu această treabă: ar fi fost de ajuns să-i dea dezlegare lui Semiciastnâi. Totuşi CC a evitat să ia o hotărâre. Ce-i rămâne procuraturii generale să facă? Să evite şi ea. (Este ceea ce s-a şi întâmplat. Un an mai târziu, am aflat că romanul meu fusese depus în seiful procurorului general Rudenko şi că nu le-a fost dat spre lectură nici măcar şefilor de secţii care erau avizi de aşa ceva.) Comunicarea suna terifiant: "problema dumneavoastră a fost transmisă procuraturii generale"; totuşi, din acel moment, previziunile mele au luat o turnură încurajatoare.

Se împlineau în curând două luni de la confiscarea romanului şi a arhivei mele – dar pe mine nu se grăbeau să mă aresteze. Ei deţineau, pentru a mă pune în urmărire penală, un sortiment de culpe nu complet, ci pletoric, de zece ori mai consistent decât cel de care dispuneau împotriva lui Siniavski şi Daniel – şi totuşi pe mine de ce nu se grăbeau să mă aresteze? (Să le fi fost totuşi jenă să mă aresteze la trei ani după ce mă lăudaseră copios?)

Ai îndrăznit – pe jumătate te-ai salvat! Îmi şoptea cărţulia mea de proverbe. Tot ceea ce mă înconjura îmi spunea că trebuie să dau dovadă de îndrăzneală, chiar de temeritate! Dar în cel Dar cum! Nenorocirea n-o privi cu mutră rea, ci foloseşte-te de ea – dar cum?

Ah, de-aş fi înţeles eu acest lucru în toamna aceea! Totul devine simplu din momentul în care ai înţeles, în care ai acţionat. Dar, la data aceea, mintea mea nu putea să mă ducă aşa departe.

Dacă măcar în Occident s-ar fi făcut tapaj în jurul romanului meu, dacă s-ar fi răspândit în cele patru vânturi vestea privind confiscarea, probabil că as fi putut să nu-mi fac sânge rău şi să-mi continuu lucrul, în pace şi tihnă. Dar cei din Occident tăceau! Antifascişti şi existenţialişti, pacifişti şi simpatizanţi ai cauzei africane – nimeni nu sufla un cuvânt despre distrugerea culturii noastre, despre genocidul care se comitea la noi, pentru că toţi aceştia se aliniau vâr-fului aripii noastre stângi, numai acolo era şi forţa lor, şi succesul lor. şi pentru că în definitiv exterminarea noastră era o problemă internă a Rusiei şi nu ne privea decât pe noi. Are vecinul dureri de măsele, eu îmi văd de treburile mele. Instrucţia în afacerea Siniav-ski-Daniel se apropia de sfârşit, ghearele jandarmilor îmi răvăşeau arhiva şi inima, şi tocmai în această toamnă a fost căptuşit cu premiul Nobel călăul şolohov.

Din partea Occidentului nu era nici o nădejde, de altfel nici nu trebuie să contăm vreodată pe el. Dacă o să devenim liberi, aceasta nu ne-o vom datora decât nouă. Dacă din experienta secolului al XX-lea se va desprinde vreo lecţie pentru omenire şi se va pune problema cine cui îi va da această lecţie, atunci trebuie să se ştie că noi i-o vom da-o Occidentului, iar nu Occidentul nouă: excesul de bunăstare şi confort i-a atrofiat voinţa şi raţiunea.

Şase luni mai târziu, omul care făcuse ca premiul să-i fie atribuit lui şolohov şi care n-ar fi putut să ultragieze mai cumplit literatura rusă – Jean-Paul Sartre – se găsea la

Moscova si, prin intermediul traducătoarei sale, şi-a exprimat dorinţa de a se vedea cu mine. Cu traducătoarea m-am întâlnit în piaţa Maiakovski, dar "familia Sartre ne aştepta pentru cină" la hotel "Beijing". Din capul locului, eu aveam tot interesul să mă văd cu el: iată-1, "liderul de opinie" al Franţei şi al Europei, un scriitor independent, de renume mondial, nimeni nu ne opreşte ca peste zece minute să stăm împreună la aceeaşi măsuţă, ocazie cu care eu mă voi plânge de toate mizeriile care mi se fac iar acest trubadur al idealurilor umanitare va ridica în picioare întreaga Europă!

Dar ca să faci aşa ceva, trebuia să nu fii Sartre. Sartre avea nevoie de mine, puţintel din curiozitate, puţintel pentru a avea apoi dreptul de a povesti despre întâlnirea noastră, poate chiar de a dezaproba pe cineva. Eu însă nu voi avea posibilitatea să mă justific. "Ce rost are o întâlnire între scriitori, dacă unuia dintre interlocutori i se pune căluşul în gură şi i se leagă mâinile la spate?" i-am zis eu traducătoarei. – "Pentru dumneavoastră nu este interesantă această întâlnire?" – Ar fi o întâlnire neplăcută, insuportabilă. Eu sunt pe punctul de a mă îneca. Mai întâi să facă ceva ca să ne publice."

Ei i-am citat exemplul băiatului schimonosit din Pavilionul canceroşilor. La fel apare literatura rusă în fata Europei: unilaterală şi deformată. Potenţialul nevalorificat al marii noastre literaturi rămâne total necunoscut acolo.

În refuzul meu de a-1 întâlni, o fi citit Sartre cât de mare este incompatibilitatea dintre el şi noi?

Totuşi eu am început să acţionez, început incorect, din câte îmi dau seama acum. Pentru că am acţionat într-un mod nepotrivit cu stilul meu obişnuit, cu gustul meu. Mă grăbeam să dau un semn de viaţă într-un fel sau altul si, în acest scop, am atacat un articol confuz publicat de academicianul Vinogradov în Literaturnaia gazeta. Eu, ce-i drept, de multă vreme adunam material despre limba literară, dar aici o sluteam, expunându-1 într-o manieră

pripită, superficială, neconvingătoare si, în plus, pe un ton foarte polemic şi sub forma unui articol de revistă, ceea ce mă jurasem să nu mai fac. (si, de asemenea, trecând sub tăcere ideea esenţială: cei care stricaseră cel mai mult limba rusă erau socialiştii, cu broşurile lor agramate, şi mai ales Lenin.) Singurul interes pe care-1 prezenta acest articolaş era acela de a-mi fi dat ocazia să sfidez Securitatea statului: "Iată – trăiesc şi public, şi nu mă tem de voi!"

Directorul de la Literaturnaia gazeta, Ceakovski, un descurcăreţ cu fierul foarte dezvoltat, dădu fuga "să se consulte" cu Diomicev; poate să apară numele meu în presă? Diomicev, se vede treaba, rosti un "da" foarte prompt.

Si nu greşea.

Dar eu am greşit pe toată linia; m-am încurcat. Am demonstrat o dată în plus că, abandonaţi liberului nostru arbitru, noi, la inspiraţia acestei tărtăcuţe sferice care tronează pe gâtul nostru, alegem mai degrabă drumul greşit.

Pentru că tocmai în acele zile (9 noiembrie) inteligentul Neue Ziircher Zeitung, acest ziar binecuvântat, anunţa că mi se făcuse o percheziţie acasă şi că mi se confiscaseră scrierile. Era exact lucrul pe care, în cursul acestor două luni trecute, mi-1 dorisem din toată inima! Acum, această ştire putea să se răspândească şi să se confirme. Dar iată că Literaturnaia gazeta a ajuns în Occident, şi prăpăditul meu de articolaş echivala cu o dezminţire completă; păi, nu le lansasem eu sfidarea: "Iată – trăiesc şi public, şi-mi merge bine!"? Numai că de data aceasta, sfidarea mea ajungea nu la KGB, ci la ziarul Neue Ziircher Zeitung, care se vedea tras pe sfoară.

Totuşi, aceste câteva rânduri pe care ziarul elveţian le-a publicat despre mine au avut darul să mă îmbărbăteze şi să mă întărească. De greşeala mea nu mi-am dat seama din

primul moment. Socoteam atunci că şi articolul din Literaturnaia gazeta mi-a întărit poziţia.

Îmi regăsisem echilibrul activ şi am reuşit să termin câteva povestiri începute anterior: Ce păcat, Zaharia-Chimir şi încă una. şi m-am decis să le cuplez cu riscanta mea Palmă dreaptă şi buchetul ăsta de patru povestiri să-1 propun cuiva. Cuiva, dar nu revistei Novâi mir. Tvardovski reuşise deja să-mi respingă o duzină dintre scrieri – mai mult decât îmi publicase. Căci Tvardovski, în ajun încă, se speriase de Palma dreaptă, se speriase aşa de tare încât nu mai arătase textul nici măcar membrilor redacţiei. (si mi-a vorbit despre aceasta ca despre un merit al lui, meritul de a mă apăra pe mine, de a-mi apăra "bunul renume". Era renumele de care deja mă bucuram la Lubianka? Conştient sau inconştient, el se apăra pe sine, îşi apăra reputaţia de a nu se fi înşelat asupra persoanei celui pe care îl descoperise.)

Atunci, L. Kopelev a spus în glumă că eu, ducându-mă cu cele patru povestiri pe la câteva redacţii din tabăra ostilă revistei Novâi mir, am reeditat "trădarea săvârşită de Hagi Murat".1 si, într-adevăr, din punctul de vedere al lui Novâi mir, mai ales din punctul de vedere personal al lui Tvardovski, ceea ce săvârşisem eu atunci era o trădare mişeleasca. (De altfel, cum era de regulă prost informat în legătură cu evenimentele neoficiale, A. T. nici nu a avut prilejul să descopere această trădare în toată amploarea ei: această Palmă 1 Căpetenie caucaziană, evocată în povestirea lui L. Tolstoi intitulată Hagi Murat, în urma unor certuri cu samil, protagonistul revoltei din Daghestan contra ruşilor în anii 1840, el a trecut la inamic în 1851, mai mult din ciudă decât din convingere. Cuprins apoi de remuşcări, a încercat să fugă, dar a fost capturat şi ucis. (N. t.) dreaptă pe care el o ascunsese şi de fidelii săi colaboratori, eu, fără mustrări de cuget, o difuzasem adversarilor lui şi nu împiedicasem secretarele şi curierii s-o copieze.

Aici nu vedeam şi nu văd nici o trădare, şi aceasta din următorul motiv; în ochii mei, îndârjita rivalitate dintre Novâi mir, pe de o parte, şi Oktiabr şi toată "aripa conservatoare", pe de altă parte, nu reprezintă decât jocul forţelor unei tensiuni superficiale generale, forte care creează un fel de membrană comună destul de rezistentă pentru a împiedica ţâşnirea moleculelor vivace de profunzime. Acel redactor-şef care nu-mi publică piesa numai pentru că el nu vede în ea o linie de demarcaţie între capitalism şi socialism; care se fereste de nişte poeme în proză şi strâmbă din nas la ele numai pentru că prima care le-a publicat a fost o revistă din emigraţie; acel redactor-şef pentru care literatura rusă din străinătate pur şi simplu nu există sau nu se deosebeşte de o gunoişte mai mult decât se deosebeşte samizdatul nostru de traficul de stupefiante; acel redactor-şef care se sperie de o povestire în care autorul nu s-a eschivat de la o judecată morală asupra unui călău din vremea războiului civil; acel redactor-şef, în afară de nişte bune intenţii, prin ce se distinge de "duşmanii săi de moarte" Kocetov, Alekseev şi Sofronov? Aici se vede efectul nivelator al carnetelor roşii! În ce-i priveşte pe membrii redacţiilor lor, de exemplu Krujkov, Ivanov, de la revista Ogo-niok, ei, desi copii fidele ale lui Kondratovici şi Zaks, se arată în şedinţele lor în cerc restrâns, chiar mai direcţi şi mai curajoşi (nu sunt terorizaţi). aşa se face că, despre ţărănimea decimată în timpul colectivizării, la ei s-a vorbit ceva mai direct, s-a manifestat o sensibilitate mai firească fată de această problemă, în toamna aceea, chiar M. Alekseev, preocupat în întregime de cariera lui, mi-a spus, ce-i drept între patru ochi: "Ani de zile, la noi totul s-a construit pe minciună, e timpul să înceteze chestia asta!"*

Cititorul mă va opri: încetaţi cu blasfemia, să nu îndrăzniţi să continuaţi comparaţia. Mi se va spune că, ani de-a rândul, Novâi mir a fost, pentru publicul cititor din Rusia, o ferestruică prin care a intrat lumina adevărului. Da, a fost. Da, o ferestruică. Dar o feres-

* Desigur, în viaţa de toate zilele, Alekseev nu construieşte decât pe minciună. Părinţii lui au pierit de foame în timpul colectivizării, în scrierea sa autobiografică, Vârtejul vişiniu, el a trecut peste acest fapt ca peste un detaliu neînsemnat.

Truică strâmbă, înrămată într-un toc putred şi obturată nu numai de zăbrelele cenzurii, ci şi de o sită ideologică autoimpusă – ceva în genul întunecatelor ochiuri de geam armat de la închisoarea Butârki. (Pentru a aduce un corectiv la cele ce-am spus: în discuţiile acestor "octombristi" eu percepeam nu numai ura împotriva lui Novâi mir, ci şi o anumită teamă fată de secţia de critică de la Novâi mir, un respect secret pentru această revistă. Faţă-n fată cu anvergura nenumăratelor lor coloane imprimate, faţa-n fată cu concertul unanim de laude care-i înconjura, te puteai întreba: ce poate să le facă lor critica unei singure reviste, o revistă veşnic întârziată, o revistă cu o voce cam pieritâ? Dar nu! Ei se gândeau la ea tot timpul, pungaşii, o resimţeau profund. Le intrase în cap o dată pentru totdeauna că numai fierul roşu al lui Novâi mir imprimă un semn care rămâne, în timp ce propriile lor şabloane se spală la prima ploaie. Novâi mir era, în literatura sovietică, singurul judecător a cărui apreciere din punct de vedere artistic şi moral asupra unei opere făcea autoritate şi devenea definitiv indispensabilă pentru caracterizarea autorului. Apropo, o asemenea apreciere, şi cu folos pentru el, ar fi primit şi Evtusenko în paginile lui Novâi mir dacă arestarea lui Siniavski n-ar fi blocat apariţia articolului deja scris în care acesta din urmă făcea o critică usturătoare emfaticului poem intitulat Centrala hidroelectrică de la Bratsk.) şi eu nu voiam decât să prind de mot această ocazie neexploatată: faimoasei "aripi conservatoare" (pasărea rănită a activităţii noastre editoriale nu avea nici o altă "aripă") să-i propun povestirile mele în frunte cu Palma dreaptă – cum o să le înghită? şi ce-o să fie dacă divergentele lor literare cu Novâi mir sunt aşa de supărătoare încât o să-şi uite angajamentele ideologice şi o

să-mi scutească povestirile de şicanele cenzurii, unde-şi au ei oamenii lor – şi aceasta numai pentru a mă "atrage" de partea lor? Şansele erau foarte slabe, dar trebuia să mă folosesc, mi se părea mie, şi de această măruntă "câtime de libertate", fie şi numai pentru a nu avea a-mi face reproşuri ulterior. Pentru a publica Palma dreaptă, nu mi-ar fi fost ruşine să mă adresez chiar tipografiei KGB.

Si în plus voiam să fac o verificare pentru istorie, o crestătură pe răboj pentru istorie: de ani de zile aceşti activişti se tot lăudau că sunt ruşi, ţineau să sublinieze că sunt ruşi. Ei bine, eu le dădeam prima ocazie din viaţa lor să demonstreze acest lucru. (si după trei zile de zvârcoliri, au dovedit că sunt comunişti, că n-au nimic rusesc în ei.) în primele ore, într-adevăr, "dezerţiunea lui Hagi-Murat" a produs panică acolo. Un pas nu m-au lăsat să fac pe jos – au venit să mă ia, m-au transportat dus-întors, tot timpul numai cu maşina. La Ogoniok s-au adunat toţi membrii echipei ca să mă întâmpine. Sofronov, sosit de undeva din afara oraşului, îmi aminti bucuros că suntem amândoi de la Rostov şi se grăbi să smulgă uitării faptul că scrisese cândva o recenzie elogioasă despre Ivan Denisovici (într-o vreme când se luau unii după alţii, ca oile); Stadniuk, ţinând în mână manuscrisele pe care încă nu le citise nimeni, se rugă: "Dea Domnul să ne reuşească acest lucru!"; Alexeev aproba: "Da, trebuie să vă mutaţi la Moscova şi să vă familiarizaţi cu cercurile literare." Redactorul-şef de laLitRossiia, Pozdniaev, şi el cu un debit verbal declanşat parcă de nişte resorturi mecanice, evocă de asemeni împrejurarea – uitată acum – în care avusese onoarea să-mi scrie o scrisoare si, anticipând deja, îmi face o relatare ca să înţeleg eu cât de repede pot ei să tipărească şi cât sunt ei de capabili să refacă o întreagă ediţie cu două zile înainte de termen.

În această primire plină de emoţie, eu vedeam din nou un semn al vremii: nici devotamentul fată de partid, nici ameninţarea cekistă nu mai erau aşa de absolute ca în

vremea lui Bulgakov – o reputaţie literară reprezenta de-acum o forţă de sine stătătoare.

Însă toată bucuria lor n-a ţinut decât până la prima lectură. La LitRossiia s-a citit totul în două ore, şi Pozdniaev mi-a şi telefonat:

— Vă rog să înţelegeţi că, într-un interval de timp aşa de scurt, noi n-am reuşit să ne sfătuim. (Desigur, pentru ei era important, în primul rând, să arate că nu dăduseră fuga să mă denunţe!) – Vă vom vorbi deschis: în urechile noastre încă mai răsună toate câte le-am auzit la ultimele şedinţe de partid. Părerea noastră unanimă: nu se poate publica decât Zaharia-Chimir.

Si mi-a precizat pe loc ziua publicării şi chiar onorariul, în el supravieţuiau manierele lui Sâtin1, chiar dacă şedinţele de partid încă mai răsunau în urechile lui. L-am rugat să-mi restituie toate cele patru povestiri, desi el a încercat să mă facă să cedez.

Cei de la Ogoniok erau aşa de nerăbdători să mă publice, încât la început n-au dat la o parte decât Palma dreaptă, reţinându-le pe toate celelalte. Apoi mi-au telefonat şi ei: nici povestirea Ce păcat nu merge. Atunci m-am lipsit şi eu de colaborarea cu ei.

11. D. Sâtin (1851-1934) a lansat publicarea clasicilor în ediţii ieftine. (N. t.)

Este mai uşor să scrii un nou roman decât să plasezi o povestire gata făcută unor editori care se întorc de la o Consfătuire Ideologică! După trei zile eram sătul până-n gât de toate demersurile mele, de toată această agitaţie cu povestirile, încât am renunţat să merg şi la Moskva; la această revistă n-am dat nici măcar telefon, am trimis materialul prin nişte prieteni. Iar acolo au ţinut manuscrisul mai multe zile fără să scoată un cuvânt, şi unde n-am început a mă frământa la gândul că redactorul-şef Popovkin o fi trimis Palma dreaptă ca s-o examineze cei de la Lubianka şi ca să completeze astfel dosarul cu privire la tot ceea ce fusese deja confiscat.

La 2 decembrie, m-am dus la Novâi mir – în ziua aceea A. T. era absent – ca să discut cu cărţile pe masă cu ceilalţi membri ai redacţiei, pentru că A. T. nici lor nu le mai dădea voie să citească ceva scris de mine sau să decidă ceva în ceea ce mă priveşte. Lui Dementiev şi lui Laskin le-am explicat cum Tvardovski, printr-o serie de refuzuri, m-a împins să acţionez de unul singur şi chiar să mă duc la ceilalţi. (Căci nici articolul din Literaturnaia gazeta nu avusesem dreptul să-1 public înainte de a-i cere sfatul^ şi Dementiev, acest permanent duşman al meu de la Novâi mir, păru deodată a înţelege şi a aproba totul: şi demersurile pe care le făcusem de unul singur, şi vizitele pe la acei tovarăşi; şi opina că era chiar foarte bine să public nu în Novâi mir, ci altundeva: adică Novâi mir se caracterizează, vezi Doamne, prin absenta oricărui "spirit de gasca", prin lărgimea vederilor.

Dar iată în ce consta misterul pe care eu nu 1-am pătruns dintr-o dată: "liberalul" Dementiev înţelegea deja mai mult decât toţi acei "conservatori" – mai mult şi decât Alekseev, şi decât Sofronov, şi decât Pozdniaev; el înţelegea că vine cu pasi repezi momentul când va fi pur şi simplu imposibil să mai apară vreun rând de-al meu, fie el acceptabil sau inacceptabil din punctul de vedere al cenzurii; că deja planează interdicţia asupra însuşi numelui meu şi că bine ar fi ca Novâi mir să se elibereze de această povară. Le-am dat Za-haria-Chimir (dacă este să-1 public numai pe ăsta, atunci să-1 public în Novâi mir), şi Dementiev şi Laksin s-au aruncat amândoi asupra textului, dar în ideea bizară de a-1 publica nu în Novâî mir, ci în altă parte. Laksin a propus Izvestia, Dementiev tinti mai sus: Pravda. În cursul acestei seri instructive (instructivă prin aceea că totul s-a petrecut fără Tvardovski), acest adversar al meu m-a înconjurat de o rară solicitudine: a aşteptat mult timp până a obţinut legătura telefonică, 1-a cerut pe Abalkin, eminentă cenuşie şi sef al "secţiei culturale" a Pravdei; cu voce mieroasă, servită de accentul lui seducător, a început să-i dea

raportul: Soljeniţân are o frumoasă povestire patriotică, şi de actualitate, care este foarte potrivită pentru ziar, şi "noi v-o cedăm". şi imediat expedie la Pravda plicul con-tinând povestirea. Sarcina acestui curierat căzu asupra mai tânărului redactor de la secţia proză. Acesta, desi îşi terminase ziua de muncă, trebui să parcurgă cu propriile lui picioruşe drumul până la ziarul cu pricina, (în toate celelalte redacţii, chiar şi cei angajaţi pe post de curier se serveau de nişte "volgi".)

Huta – huta! În tot cursul zilei următoare, povestirea mea a călătorit pe coridoarele Pravdei, urcând din birou în birou. Eu ştiam în care loc al textului pusesem o mină antichineză şi mai ales pe aceasta contam. (Mina antichineză am luat-o în calcul, dar n-am observat că prin povestirea mea îl zălogesc pe Zaharia din Kulikovo. Se spune că, scandalizată de o asemenea figură, Furteva a dispus să fie concediat Supraveghetorul Câmpului. aşa se întâmplă mereu: în sumbra capitală se dau lupte politice, iar mujicilor de departe le zboară capetele de pe umeri.) Dar ei, poate, nici n-au remarcat-o (sau ea nici nu le era de trebuinţă?), nu au remarcat decât cuvântul "mongolii". şi Abalkin mi-a explicat la telefon: la noi s-a format opinia (ce mândreţe de expresie!) că publicarea lui Zaharia chiar în Pravda ar fi interpretată pe plan international "ca o schimbare în politica noastră fată de Asia. Între Mongolia şi Uniunea Sovietică s-au statornicit relaţii speciale, într-o revistă, desigur, se poate publica aşa ceva, dar la noi, nu".

Iată, în asta eu credeam: credeam că ei aşa gândesc, că acesta este orizontul lor. Dar la Novâi mir, toţi mi-au râs în nas, spunând că asta nu este decât o manevră, un pretext.

În ziua aceea, am avut pentru prima oară impresia că din cauza frecventelor şi lungilor sale absente de pe şantier, A. T. începea să-şi vadă descrescând soliditatea poziţiei sale în fruntea revistei: aceasta nu putea să hiberneze şi să amorţească timp de două sau trei săp-tămâni, aşa cum o făcea seful ei! Cu o zi înainte, membrii redacţiei, împotriva

opiniei lui A. T., îşi impuseseră propria opinie cu privire la povestirile lui V. Nekrasov (să le publice), ieri ei manevraseră îndrăzneţ cu povestirea mea, iar astăzi nici nu i-au dat să-1 citească pe Zaharia, pentru că acesta nu exista decât într-un exemplar care era de trebuinţă în continuare. * Tvardovski, buimăcit, sta deoparte.

Ne-am salutat cu răceală. Dementiev îl informase deja despre explicaţiile mele de ieri şi despre revendicările mele fată de Novâi mir, năstruşnice şi surprinzătoare pentru A. T.: el nu concepea ca viţelul să aibă niscaiva revendicări fată de vacă. Eu nu intenţionam să mă angajez într-o ciondăneală cu A. T. în prezenta membrilor redacţiei, dar exact asta s-a întâmplat si, apoi, zgomotul a făcut să se îngroaşe rândurile asistentei. De altfel, nu voiam nicicum să-i fac reproşuri lui Tvardovski (că-mi respinsese deja atâtea scrieri; că refuzase să păstreze exemplarul salvat de la confiscare al romanului meu; că refuzase să publice răspunsul dat de mine unor calomnii) – eu nu voiam decât să-i arăt limita la care se opresc obligaţiile mele. Însă A. T. era deja gata să respingă, unul după altul, argumentele mele; vehement, a început îndată să mă întrerupă, eu am început să reacţionez ca şi el, şi conversaţia noastră deveni haotică şi reciproc ofensatoare. Pe el îl supăra ingratitudinea mea, pe mine tutela asta obtuză care nu avea la bază o filosofie superioară.

Toată toamna, el mă bombardase cu reproşuri şi acum nu numai că nu renunţase la ele, ci îndârjit le relua iarăsi şi iarăsi:

— Cum am putut eu, fără să-i cer sfatul, să-mi las lucrurile în păstrare la "acel antropozof';

— Cum am îndrăznit eu ca alături de "sacrosanctul" Ivan Deniso-vici etc. Etc. (pentru mine orice referire la această nereuşită din 11 septembrie, orice referire la locul, modul, lucrul însuşi pe care, spre nenorocirea mea, îl ţineam la Teus – era ca un abces cronic, un abces care-mi puroia în gât şi el, el răsucea cuţitul în rană);

— şi cum am putut să nu-1 ascult şi să retrag romanul de la redacţie;

— şi cum am putut eu să pasez Fărâmele la revista Semiia i skola;

— şi iarăsi, extrem de important; cum am putut eu să trimit plân-geri pe adresa a patru secretari ai CC şi nu numai lui Piotr Nilâci1? (Se auzea scrâşnetul de fier al istoriei şi el continua să nu vadă decât ierarhia meselor de scris!);

* şi Laksin va reuşi să-1 paseze Izvestiei, unde va fi cules, şi numai după ce zaţul va fi desfăcut acolo, Novâi mir va trebui să-şi ia sarcina de a-1 publica. 1 Prenume şi patronim al lui Diomicev. (N. t.)

— şi o dată în plus: de ce mi-am lăsat barbă? Nu pentru ca să.? Dar în suita aceasta repetitiv-fastidioasă răsunau şi reproşuri noi, ca o lamentaţie:

— Eu te-am descoperiţi!

— Vedeţi bine, când i-au confiscat romanul, în primul rând la mine a venit! Eu 1-am liniştit, 1-am adăpostit, 1-am încălzit (adică nu m-a aruncat în stradă în puterea nopţii).

Si toate astea în auzul întregii redacţii! şi în sfârşit pe urme proaspete:

— Cum am putut eu să merg cu "săru' mânuţa" la Alekseev, pe care-1 vor face ţandări în numărul următor al lui Novâi miri As fi putut să-i dau un răspuns de să-1 usture. Dar cu toate ofensele cu care a fost presărată această discuţie, eu nu m-am supărat pe el: înţelegeam că aici nu era vorba de o ceartă cu caracter personal, de un dezacord între două persoane, ci de cu totul altceva: ajunseserăm la capătul unui drum comun, scurt de altfel, un drum pe care-1 străbătuserăm ca aliaţi literari şi de-a lungul căruia încă nu se iviseră muchiile ascuţite ale ideologiilor care să ne zgârie şi să ne îndepărteze pe unul de celălalt. Dezacordul dintre noi era dezacordul dintre literatura rusă şi literatura sovietică; la mijloc nu era deci nimic personal.

În ce mă priveşte, m-am limitat la aspecte practice:

— Când să mă sfătuiesc cu dumneavoastră? Vin la Moscova pentru o zi sau două şi dumneavoastră nu sunteţi niciodată de găsit.

Si, la un moment dat, în acest dur şi grav dialog, A. T. a exclamat cu importantă:

— Eu am fost două săptămâni pe malurile Senei! În loc să spună simplu: am fost la Paris.

Si încă, dacă ar fi fost numai această notă falsă! Cea mai mare falsitate consta în aceea că pe malurile Senei el vorbise despre mine, fapt pe care acum mie mi-1 ascundea. Fiu credincios al partidului său, el se bizuia în acest caz pe filtrul foarte sever prin care trebuiau să treacă, dacă treceau, informaţiile pentru opinia publică din tara noastră! Dar eu deja făcusem rost de traducerea notei din Le Monde cu privire la interviul lui. După semnalul de alarmă dat de Neue Ziircher Zeitung, lui i se puseseră, desigur, întrebări referitoare la mine. şi dacă pentru el destinul unui artist care deja înghiţea apă sărată şi cu mare greutate îşi mai ţinea capul deasupra valurilor ar fi fost mai important decât teza cu privire la imperialism ca ultim stadiu al capitalismului, el, cu tactul lui plin de nobleţe, ar fi putut, fără vreun risc personal, să dea cumva un răspuns evaziv şi incomplet, să păstreze un moment de tăcere din care lumea ar fi înţeles că, realmente, eu nu stăteam pe roze, că eram în pericol. Dar Tvardovski le-a spus ziariştilor că extraordinara mea modestie (pe care el o preţuieşte foarte mult!), conduita mea, aşa zicând, monahală îi interzic lui, ca editor al scrierilor mele şi ca prieten, să des-tăinuie ceva despre planurile mele de creaţie şi despre mine însumi. Dar i-a asigurat pe ziarişti că vor mai avea ocazia să citească încă multe "pagini minunate" scrise de mine.

Adică i-a asigurat că lucrez în condiţii excelente, că scriu şi că singurul lucru care-mi face viaţa grea este excesiva mea modestie de tip monahal. Cu alte cuvinte, el dezminţea cele scrise de Neue Ziircher Zeitung.

Cu gura plină de apă sărată, eu nu puteam să strig după ajutor, şi el, cu gafa lui, venea să-mi dea un brânci ca să mă bage cu capul sub valuri.

Din cauză că-mi voia răul? Nu!

— Din cauză că partidul îi face pe poeţi să fie asa. (El îmi voia binele: voia să-mi creeze o imagine de om aşa de supus încât să-1 înduplece pe Piotr Nilovici!)

Dar temperatura acestei altercaţii crescuse aşa de mult încât A. T., iritat de categoricul meu dezacord şi de încăpăţânarea mea, sări în picioare şi strigă furios:

— Îl scuip în ochi să-i prisosească, dar pentru el e rouă cerească! Tot timpul mă străduisem să nu pierd din vedere că el era un om rătăcit, neputincios. Dar în clipa aceasta, pierzându-mi autocontrolul, i-am răspuns şi eu la fel de furios:

— Să nu mă jigniţi! Astea-s grosolănii de gardian. El îşi deschise braţele:

— Păi, dacă-i asa.

Încă un pic, şi ne-am fi certat de-a binelea. Asta nu rezolva însă nimic, asta nu făcea decât să escamoteze o realitate gravă: schisma a două literaturi. Dar cei prezenţi împiedicară producerea exploziei pe care n-o dorea nimeni (afară, cred, de Dementiev).

Confruntarea dintre noi s-a terminat printr-o rece strângere de mână.

Îmi rămânea o oră până la plecarea trenului, şi mai trebuia să-mi dau barba jos, da! Ce-ar mai fi sărit în sus Tvardovski, dacă ar fi aflat de asta! Un ceas până la plecarea trenului, dar nu a trenului spre Riazan, şi nici spre vreun punct de trecere a frontierei, ci spre 0 ascunzătoare îndepărtată, unde să petrec câteva luni fără corespondentă şi unde mă aştepta, salvat prin dosire, Arhipelagul, în toată această toamnă, pe cit mi-a stat în putere, am făcut tapaj, demersuri, m-am arătat; trebuia rupt cercul acestei vânzoleli absurde. Plecam într-un loc unde să nu se mai ştie nimic despre mine, unde să nu se poată pune mâna pe

mine. Cu sufletul eliberat, mă reîntor-ceam la acea lucrare pe care Securitatea Statului mi-o întrerupsese şi mi-o dezorganizase.

De data aceasta, am reuşit! Din ascunzătoarea mea, urmăream, cu ajutorul unui tranzistor, procesul Siniavski-Daniel. În tara noastră, de-a lungul a cincizeci de ani, avuseseră loc batjocuri de o sută de ori mai grave şi de un milion de ori mai sinistre, dar toate acestea le-au alunecat occidentalilor pe lângă ureche, aşa cum alunecă apa pe pana gâştei, ei n-au remarcat nimic din cele întâmplate la noi sau cele pe care le-au remarcat, ni le-au iertat, pentru Sta-lingrad. Dar acum, nou semn al timpului, "Occidentul progresist" începuse să se agite.

În sinea mea estimam că acest tapaj îi va constrânge pe securişti să încerce cu mine altă metodă. Ei ezitau. La sfârşitul lui decembrie şi în ianuarie, după cum mi s-a povestit ulterior, gradaţii lor au explicat în cursul mai multor şedinţe că arhiva pe care mi-o confis-caseră "fusese regrupată în vederea expedierii ei în străinătate". Dar au abandonat această versiune nu pentru că de la apartamentul lui Teus nici un drum nu ducea spre cele străinătăţi (pentru nişte virtuozi ai falsificărilor ar fi fost o joacă de copii să demonstreze că exista un asemenea drum) – ci pentru că după procesul care tocmai avusese loc, un al doilea de acelaşi tip ar fi fost prea bătător la ochi.

Ceea ce făcuse cândva Pasternak, trimiţându-şi romanul în Italia, reeditau acum Siniavski şi Daniel, plătind, fără să se căiască, pentru dublul lor joc literar: deschideau căile literaturii şi le închideau pe cele ale duşmanilor ei. Se îngusta câmpul de acţiune al obscuran-tistilor şi se lărgea cel al literaturii.

La Leningrad, la o întâlnire a KGB cu scriitorii (specialităţi înrudite: şi unii şi alţii sunt, nu-i asa, ingineri ai sufletelor omeneşti), Granin a întrebat: "Este adevărat că lui Soljeniţân i s-a confiscat un roman?" Cu încântătoarea ingenuitate a cekistilor bine dresaţi 1 s-a răspuns: "Un

roman? Nu, nu i s-a luat. De altminteri, nici el nu ne-a adresat vreoplângere în acest sens. A fost acolo un roman Primul cerc, dar nu se ştie al cui este." (Pe pagina de titlu figura numele meu.)

Explicaţia era simplă: încă nu se decisese cum să se procedeze cu mine.

Dar când a fost luată, decizia s-a dovedit a fi stranie; urmau să fie editate, în tiraj cu circuit închis, toate scrierile ce-mi fuseseră confiscate! Ei se aşteptau, probabil, ca acestea să nu stârnească decât dezgustul şi indignarea tuturor oamenilor cinstiţi.

Când, în martie 1966, m-am reîntors la viaţa trăită la lumina zilei şi mi-a parvenit prima informaţie că cineva din CC îi dăduse lui Mejelaitis să citească romanul meu – şi nu între patru pereţi şi nu sub luare de semnătură, ci în maşină, fără nici o măsură de precauţie – pur şi simplu nu mi-a venit să cred: oare într-atâta le-a luat Dumnezeu minţile încât să se preteze la acest joc cu focul? În curând focul ăsta n-o să-1 mai puteţi stăpâni nici cu mănuşi ignifugate, căci se propagă! Chiar şi în timpul lecturii romanului, focul asta va lucra împotriva lor; duşmanilor mei, acestor frunţi de granit incasabil, le va răpi cel putin un dram de certitudine; pe aceste minţi întunecate le va străpunge cel putin cu o rază de lumină. Atenţie, după această lectură va rămâne pe gânduri unul, apoi un al doilea, apoi un al treilea.

Totuşi, în primăvara lui 1966, cu trecerea săptămânilor şi lunilor, din gura unuia şi a altuia, povestirile începură să prindă consistentă: au publicat şi romanul, şi Banchetul învingătorilorAmândouă sunt date spre a fi cititei De către cine sunt date? Evident, de către CC. Aici le-a transferat Ceka pe toate. Cui sunt date? Marilor ştabi ai partidului (dar aceştia, leneşi şi lipsiţi de curiozitate, nu sunt foarte avizi de lectură) şi mai marilor de la uniunile de creaţie. Iată-1 pe Hrennikov care, după ce le-a citit, ameninţa enigmatic la o şedinţă a compozitorilor: "ştiţi

dumneavoastră ce piese scrie el? Altă dată, pentru o asemenea piesă 1-ar fi împuscat!" Iată-1 pe Surkov care, după ce le-a citit, explică edificator cum că Soljeniţân este duşman de clasă (duşmanul cărei clase?). Iată-1 pe Kocetov aşezându-se să-mi studieze romanul, poate fură şi el vreo idee. Romanul le-a fost, de asemenea, dat spre lectură redactorilor-sefi ai editurilor, pentru ca fiecare dintre aceştia să organizeze un cordon sanitar în jurul numelui meu şi al oricărui rând scris de mine.

Nu, asta nu era găselniţa unui cap pătrat: în tara în care nu se poate face publicitate decât cu aprobare de la stăpânire, să înăbuşi o personalitate nu cu ajutorul politiei secrete, ci printr-o publicitate restrânsă şi controlată – şi numai, ca să zic asa, pentru uzul nomenclaturii. Erau de aşteptat aceleaşi rezultate şi fără scandalul unei arestări: îl înăbuşi pe cel incomod, dar treptat.

Si totuşi în felul acesta se persevera într-o gafă! Un caz de piraterie literară – fără mine şi împotriva mea, să-mi editezi propriile mele cărţi! O ediţie cu circuit închis, destinată uzului intern al autorităţilor, nu este considerată, în tara noastră, o "ediţie" şi deci nu-ţi este permis să intentezi un proces pentru încălcarea drepturilor de autor! Chiar şi într-o asemenea tară, trăitoare în afara legii şi a dreptului, dar în care o opinie publică era pe punctul de a se naşte, şi în care răsuna deja un slab ecou al opiniei publice internaţionale, gheara lor se înfipsese putin cam prea adânc, obrăznicia lor mersese putin cam prea departe. şi ce-ar fi să n-o mai poată scoate de-acolo? Cândva, această tactică se va întoarce împotriva lor.

Cu această ediţie cu circuit închis, ei mă împingeau şi pe mine să întreprind ceva, dar eu, greu de cap, încă nu puteam să-mi dau seama ce aveam de făcut, în legătură cu mine, un singur lucru era clar: în această maşinaţiune, eu nu vedeam nici o primejdie, ea chiar îmi plăcuse. O să-i aţâţe pe nomenclaturişti împotriva mea? Ăştia şi aşa mă

urau. Dimpotrivă, asta însemna că, deocamdată, n-aveau intenţia să mă ia.

Iată ce surprinzător şi uimitor evoluează istoria: cândva ne băga la răcoare, amărâţii de noi, pentru o nimica toată, pentru o jumătate de cuvânt, pentru un sfertuleţ de gând subversiv. Acum, KGB avea împotriva mea un buchet judiciar complet (după codul lor, se înţelege) şi singura consecinţă era că de-acum aveam mâinile dezlegate, dobândisem exteritorialitate ideologică! La o jumătate de an de la eşecul cu arhivele mele, devenea clar că acest eşec îmi adusese o deplină libertate de gândire şi de confesiune: nu numai că puteam să-mi proclam credinţa în Dumnezeu, eu, membru al Uniunii ate-ist-marxiste a Scriitorilor, dar puteam să şi profesez orice idee politică. Căci orice as gândi eu de-acum încolo este ceva ce nu poate fi, în nici un caz, mai rău şi mai tăios decât toată această mânie pe care o exprimasem în piesa mea inspirată din viaţa lagărelor. şi dacă nu mă bagă la zdup din cauza ei, înseamnă că n-o să mă bage nici pentru vreuna dintre convingerile mele actuale. Puteam de-acum, în scrisorile mele, să le răspund oricât de sincer corespondenţilor mei, să le spun orice interlocutorilor mei – or, acestea n-ar fi putut fi mai acide decât piesa aceea! Acum puteam să-mi notez orice în jurnal – nu mai aveam de ce să-mi încifrez însemnările şi să mă ascund. Mă apropiam de o frontieră nemaivăzută, de acea linie de unde nu mai este nevoie a se recurge la ipocrizii! Niciodată şi fată de nimeni!

Ajungând în primăvara lui 1966 la concluzia că mi se acordase un lung răgaz, am înţeles în plus că trebuia ceva vizibil, accesibil tuturor, care să arate clar că deocamdată eram în viaţă, că lucram, şi care să ocupe în conştiinţa societăţii acel spatiu în care nu răzbiseră scrierile mele confiscate.

Foarte potrivit pentru acest rol era Pavilionul canceroşilor, început cu trei ani în urmă. M-am apucat atunci să-1 continuu.

KGB nu aştepta, nu dormea, tactica îmi cerea şi mie să mă grăbesc cu Pavilionul – dar cum să te grăbeşti când scrii? Mi-a venit atunci ideea să scot deocamdată partea întâi, fără a doua. Nuvela* însăşi nu avea nevoie de asta, dar tactica mă mina de la spate cu biciul s-o iau prin acest defileu.

Ce-aş mai fi vrut să lucrez fără grabă! Ce-aş mai fi vrut sa fac să alterneze în fiecare zi scrisul cu gimnastica lingvistică, tihnită şi dezinteresată. Ce-aş mai fi vrut să rescriu de zece ori cutare text, să-1 pun deoparte şi să mă întorc la el peste ani de zile si, îndelung, în fata locurilor rămase goale, să aleg şi iar să aleg cuvintele cele mai adecvate. Dar toată viaţa mea a fost şi continuă să fie o goană, o tensiune peste măsură, şi n-am reuşit decât să le schiţez în linii mari pe cele ce erau de mare urgentă! şi poate nici să le schiţez.

Atâţia scriitori s-au grăbit!

— De obicei din cauza contractelor cu editurile, din cauza termenelor presante. Eu as fi putut să-mi zic: la ce bun să mă grăbesc?

— Cizelează şi iar cizelează! Dar nu. Au existat întotdeauna raţiuni imperioase care m-au zorit – necesitatea de a ascunde, de a dispersa exemplarele, de a profita de un ajutor, de a mă elibera de alte sarcini – şi astfel nu există

* Dacă, la început, am botezat-o nuvelă, am făcut acest lucru numai ca să nu creez confuzie cu romanul confiscat, ca să nu se zică: ah, i 1-or fi restituit? Abia mai târziu s-a lămurit că însăşi esenţa ei impunea, ca mai potrivită, denumirea de nuvelă.

Nici o scriere pe care să fi putut, în tihnă, s-o las să plece de la mine, niciuna căreia să fi avut răgazul de a-i da ultimul retuş.

Terminând prima parte a Pavilionului, îmi dădeam, desigur, seama că nici un editor nu mi-o va lua. Eu contam mai ales pe samiz-dat, dar nişte amici m-au sfătuit atunci s-

o dau spre examinare la organizaţia din Moscova a Uniunii Scriitorilor, secţia proză, şi la Mosfilm, şi astfel să-i consfinţesc şi să-i legalizez libera difuzare. Pentru toate acestea era însă necesar ca eu să am dreptul, fără să-mi atrag reproşuri, de a dispune de propria mea operă – or, eu eram obligat s-o duc mai întâi la Novâi mir. După toate pe care Tvar-dovski deja mi le refuzase, nu puteam nicicum să sper că el o va publica. Dar în cazul acesta, pierderea a vreo treizeci de zile era inevitabilă.

De la acea dispută nu ne mai revăzusem. Într-o scrisoare reve-rentioasă (si ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat), eu îl preveneam pe A. T. că în curând am să-i propun o jumătate de nuvelă şi îl rugam insistent să nu mă facă să aştept prea mult decizia redacţiei.

Inima lui A. T., bineînţeles, avu o tresărire. Probabil, încă spera să ajungem la o alianţă literară. Sfada dintre noi o explica prin caracterul meu rău, prin gesturile mele precipitate, prin perseverarea mea în greşeli, dar toate aceste cursuri şi chiar ceva pe deasupra, el era gata să mi le ierte cu mărinimie.

Problema de a ierta sau a nu ierta nu se punea însă pentru niciunul dintre noi. Unul din doi avea nevoie să se limpezească la cap. Al meu se limpezise deja în primii ani de puşcărie. După discursul ţinut de Hruşciov la congresul al XX-lea, A. T. s-a lăsat şi el antrenat într-o evoluţie asemănătoare. Dar, ca la întreg partidul, aceasta în curând a început să se încetinească, să se împleticească şi chiar să se poticnească. Tvardovski, ca şi Hruşciov, era prizonier, prin legământ şi pe viaţă, al ideologiei pe care o îmbrăţişase. La unul ca şi la celălalt, bunul-simţ natural se lupta inconştient cu ideologia si, când acesta ieşea învingător, învingea, de fapt, ceea ce era mai bun şi mai nobil în ei. Mujicul Hruşciov a atins una dintre asemenea culmi în ziua când a renunţat la ideea de a declanşa prin război revoluţia mondială.

Manuscrisul Pavilionului a devenit, chiar din clipa sosirii lui la Novâi mir, document secret; aşa decisese Tvardovski. Exista acolo temerea ca nu cumva manuscrisul să facă picioare, s-o ia din loc, ceea ce a făcut să se ia măsuri de precauţie care frizau ridicolul: n-a fost dat spre lectură. Nici măcar celor de la secţia proză a revistei! In timpul acesta, datorită chiar mie, nuvela circula deja prin Moscova, batalioanele samizdatului se puseseră în mişcare!

La 18 iunie, la doi ani după dezbaterea atunci foarte promiţătoare asupra romanului meu, a avut loc dezbaterea asupra primei părti a Pavilionului. Au apărut divergente, chiar dintre cele mai stridente. Ruptura n-a luat proporţii numai datorită manierei profesioniste de a turna apă de trandafiri în cele exprimate. Se poate spune că fracţiunea "tânără" a redacţiei, sau cea "de la bază" prin poziţia ei în ierarhia serviciului se pronunţa energic pentru publicare, iar cea "bătrână", cea "de la vârf' (Dementiev-Zaks-Kondratovici), se împotrivea la fel de hotărât. Intrat de foarte curând în componenta colectivului redacţional, sincerul Vinogradov a spus: "Dacă nu publicăm această scriere, atunci trebuie să ne întrebăm care este raţiunea existentei noastre." Berzer: "Cancerul, până acum tabu, a devenit obiect legitim al artei." Mariamov: "Datoria noastră morală este s-o punem în mâinile cititorului." Laksin: "O asemenea grămadă de eroi pozitivi eu n-am mai întâlnit de mult în literatura noastră. A tine sub cheie această nuvelă pentru a o împiedica să ajungă la cititor – eu unul n-am să-mi încarc conştiinţa cu un asemenea păcat." – Zaks începu să problematizeze şi să înceţoşeze lucrurile cele mai simple: "Autorul se lasă invadat de puseurile urii. Tolstoismul este introdus într-un mod foarte rudimentar. Aduce prea mult material inflamabil, iar aici mai este şi tema dureroasă a deportaţilor cu regim special. Ce este în spatele acestor lucruri? Scrierea este total nefinisată!" – Kondratovici, cu aplomb, susţinu aceeaşi idee: "Este total nefinisată! Conversaţia asupra blocadei Leningradului şi alte mici zone

chinuite de mâncărime." – Dementiev începu tărăgănat: "Desigur, am dori (cine ar dori? El?) să publicăm nuvela lui Soljeniţân. Ca specimen al talentului artistic, ea nu atinge nivelul unui roman. (Dar tocmai romanul era ceea ce nu accepta el! Acum, când nu greva asupra nimănui obligaţia de a publica romanul, acesta putea fi şi lăudat.) în locul scriiturii obiective se instalează brusc o naraţiune fatis-tendentioasă.

— Apoi, enervându-se şi mâniindu-se:

— La Tolstoi, la Dostoievski, există o concepţie interioară care prezidează la scrierea operei, dar aici, aşa ceva nu există, nuvela nu este finisată în resorturile ei interioare! (De fiecare dată aceeaşi placă: el trage de mine să spun tot ce am pe suflet, pentru ca apoi să-i fie mai uşor să lovească. Mai pune-ţi poftă-n cui!) "Gândiţi-vă un pic, oameni buni, cum trăiţi" 1 – e cam putin. Lipsă de organicitate, şi prin urmare, nu se poate publica în această formă. (Ca şi când tot şuvoiul de maculatură tipărită ar depăşi acest nivel de organicitate!) şi din ce în ce mai mânios:

— Cum nu s-a dat dovadă de prevedere în legătură cu Leningradul? Ce vreţi mai multă prevedere ca asta: au împins mai încolo frontiera finlandeză!"2

Iată ce se cheamă afinitate literară! Poftim, mai fă-te prieten cu Novâi miri Superb argument: împinseseră mai încolo frontiera finlandeză! M-am văzut făcut mat, nuvela mea era calomnioasă. Eu nu puteam totuşi să ridic ultimul văl de pe "concepţia" mea "interioară" potrivit căreia "atacul asupra Finlandei fusese totuşi o agresiune"! Aici nu era vorba numai de o obiecţie din partea lui Dementiev; în continuarea discuţiei, Tvardovski mă va întrerupe şi el:

— Nici vorbă nu poate fi ca dumneata să faci concesii în materie de principii. Că doar nu eşti împotriva puterii sovietice, că de-aifi nici n-am mai sta de vorbă cu dumneata.

Iată deci cum se comporta acea revistă liberală, acea făclie a gândirii libere! Se pedala pe această "putere sovietică" şi nu era chip să-1 convingi pe vreunul dintre ei că, începând

din anul 1918, nu mai exista putere sovietică. Chestiunea asupra căreia au căzut cu toţii de acord a fost aceea de a o condamna pe Avieta3 şi stilul foiletonistic al capitolului, si, în general, afirmaţiile cu privire la literatura sovietică, atâtea câte erau în nuvelă: "nu este locul lor aici". (Dar unde este locul lor? Oare se va putea da replica vreodată cuiva, undeva, pentru tot acest vacarm de orăcăieli mincinoase?) Ceea ce mă uimea de data aceasta era laşitatea unanimă (sau îndobitocirea, sau înconvoierea sub biciul regimului) a celor de la Novâi mir. Ţinând cont de perioada lor grea din anul 1954, când Tvardovski fusese destituit din cauza articolului "Despre sinceritate"4 al lui 1 Citat aproximativ din titlul capitolului 8 al Pavilionului: "Ceea ce-i face pe oameni să trăiască". (N. t.) 2 Prin anexarea Careliei finlandeze în 1940. (N. t.) 3 Avieta, fiica lui Rusanov, din Pavilion. Cap. 21 povesteşte despre vizita Avietei la tatăl ei. Ea confirmă presentimentele acestuia în urma unui coşmar (cap. 16): la Moscova începe o revizuire masivă a proceselor. (N. t.) 4 "Despre sinceritate în literatură", în Novâi mir m. 12/1953. În acest articol, Pomerantev critica pe bună dreptate literatura de după război, dar "propunea criterii subiective în aprecierea operelor literare" (Mica Enciclopedie Literară). Tvardovski a fost înlocuit prin C. Simonov din 1954 până în 1958. (N. t.)

Pomerantev, eu le dădeam ocazia să se revanşeze prin mine, intrat acum în rolul istoricului care priveşte din afara taberelor, dar ei toţi, solidari, în frunte cu Tvardovski, o ţineau întruna: nu trebuie! Nu trebuie făcută referire la "coperta albăstrie"! Nu trebuie să ni se ia apărarea!

Eu crezusem până atunci că, în perioada respectivă, ei se căiseră doar aşa pentru presă, pentru CC, pentru a primi note bune. Dar, se vede treaba, ei se căiseră din tot sufletul: nu era voie să se scrie despre sinceritate şi s-a mai discutat despre o chestiune "importantă" (importantă în condiţiile impuse nouă): cum să se procedeze, având în vedere că nuvela nu era terminată, că era vorba numai de prima

parte? Unii spuneau: bine, o s-o indicăm ca atare. Dar Tvardovski, cunoscân-du-şi bine tutorii ierarhici, opri discuţia: "Nu, nu avem posibilitatea să declarăm că aceasta nu este decât prima parte. O să ni se spună: nu are decât să scrie şi pe a doua şi să ne-o prezinte, atunci vom decide. Suntem nevoiţi s-o publicăm ca pe un lucru terminat."

Dar nuvela nu era terminată, toate firele intrigii încă atârnau! N-aveam ce face, astea erau condiţiile.

Astfel, pe tema lui a publica sau a nu publica nuvela mea, opiniile "celor de la bază" se separară de cele ale "celor de la vârf. Cea care trebuia să încline acul balantei era opinia lui Tvardovski.

Ce schimbător era acest om! De la o zi la alta şi chiar de la o oră la alta a uneia şi aceleiaşi zile. El vorbi ca un artist, făcu remarci şi propuneri care n-aveau nimic comun cu preocupările unui redactor şi care, pentru un membru supleant al CC, erau de-a dreptul imposibile:

— În lumea asta pământească, arta nu există ca o armă a luptei de clasă, îndată ce devine conştientă că este o armă, arta nu-şi mai atinge tinta. Noi avem toată libertatea să emitem judecaţi despre această operă: suntem, ca să zic asa, ca pe lumea ailaltă, nu avem a calcula dacă va trece sau nu va trece. Noi pe dumneata te citim cu ochi nu de redactori, ci de cititori. Aceasta este situaţia fericită a unui suflet de redactor: pentru el, lectura este o întreprindere pe care vrea s-o ducă la bun sfârşit. Actualitatea acestui text constă în aceea că însăşi conştiinţa populară se trezeşte şi reclama un bilanţ moral. Nu este terminată? Marile opere sunt totdeauna ca nişte edificii la care s-ar mai fi putut adăuga o aripă sau un etaj: învierea, Demonii, dar unde nu s-ar mai fi putut face asemenea adăugiri?

Nuvela aceasta, noi vrem s-o publicăm. Dacă autorul mai lucrează un pic la ea, noi o vom lansa şi o vom publica în limita puterilor noastre şi chiar dincolo de această limită.

Astfel, el făcu ca, brusc, decizia să încline în favoarea "tinerilor" (aceştia îl impresionară cu înflăcăratele lor luări

de cuvânt) şi împotriva adjuncţilor săi (desi, evident, le promisese contrariul).

Dar în acelaşi timp, în cursul aceleiaşi şedinţe, iată-1 şi în altă ipostază: ba spunând că puterea sovietică aşa şi pe dincolo, că "o să suprimăm titlul", fără a face confruntare de păreri, ba întreru-pându-mi răspunsul prin replici autoritariste, cu acest ton de superioritate care-i era propriu şi în materie de politică şi în materie de meserie. Era absolut convins că, în toate chestiunile examinate, se orienta mai bine decât cei prezenţi, că numai el cunoştea căile de dezvoltare a literaturii. (El ştia să vorbească aşa de elevat!

— Ce dacă azi nu s-a abţinut de la acel bombănit: "şi-a lăsat barbă ca să.", nu ştia el că această barbă era deja a doua. Aici nu era vorba pur şi simplu de un bombănit, ci de faptul că opinia lui personală se subordona opiniei organelor competente.}

Le-am răspuns bătrâneşte la toţi, dar numai pentru că reuşisem să-mi notez bine toate intervenţiile lor: îi aveam pe toţi pe listă. Numai în legătură cu o mică problemă m-am ambalat: ce concesii vor ei de la mine? Există milioane de Rusanovi, nimeni n-o să-i cheme în fata justiţiei, cu atât mai mult trebuie să-i judece literatura şi societatea. Dacă nu se face asta, atunci eu nu mai am nevoie de literatură, nu mai vreau să scriu.

Nici în discuţia despre delirul lui Rusanov, nici în cea despre "industria chestionarelor", nici în cea despre moravurile "noii clase"1, nu intenţionam să cedez, în rest, în orele cât a durat această discuţie, m-am surprins în postura celui pe care nu-1 interesează problema de pe agenda şedinţei, ca şi când n-ar fi fost vorba despre cartea mea, ca şi când mi-ar fi fost indiferentă decizia pe care aveau s-o ia.

1 Rusanov, unul dintre bolnavii Pavilionului, este un influent funcţionar sovietic, reprezentant tipic al "noii clase" a privilegiaţilor regimului; specialitatea sa constă în a elabora numeroasele chestionare cerute de administraţie,

în delirul său (cap. 16), el visează că este chemat în judecată la tribunalul suprem. (N. t.)

Ce-i drept, batalioanele samizdatului erau deja în mars. Iar în publicarea în condiţii legale încetasem să mai cred. Dar atât timp cât marşul batalioanelor nu ajunsese până la cabinetul lui Tvar-dovski, trebuia făcută încercarea. Cu atât mai mult cu cât partea a doua eu o prevedeam şi mai putin susceptibilă de "a trece".

Nu, ei nu-mi cereau să scot industria chestionarelor, nici trăsăturile noii clase, nici comisia pentru epurări, nici deportările de populaţii. Iar răspunderea pentru blocada Leningradului puteam s-o împart între Stalin şi Hitler. Cu oarecare strângere de inimă puteam să scot deocamdată capitolul despre Avieta. Mai absurdă şi mai supărătoare decât toate era ideea de a schimba titlul. Nici un alt titlu nu i se potrivea.

M-am supus totuşi si, peste o săptămână, am retrimis la Novâi mir manuscrisul, de data aceasta, coafat; între paranteze i-am indicat lui Tvardovski, în caz de extremă necesitate, un titlu de rezervă (ceva în genul Pavilionul de la capătul aleii, ceea ce concorda cu felul lor de a mânji totul).

După încă o săptămână a avut loc o nouă dezbatere la redacţie, întâmplător sau nu, fapt este că de data aceasta n-a mai fost prezent nici Laksin, căruia conştiinţa îi şoptea că ar fi fost un păcat ca acest manuscris să fie ţinut sub cheie; nici Mariamov, care vedea o datorie morală în a face ca acest manuscris să ajungă la cititor, în schimb, dintre adversari n-a lipsit niciunul. Astăzi erau cu toţii foarte rezervaţi, nu manifestau nici un fel de nervozitate: reuşiseră să învingă rezistenta lui Tvardovski, acolo, în culise.

De data aceasta, A. T., aşezat între două scaune, începu deconcertat. Mai întâi m-a acuzat, fără mare convingere, de a fi fost zgârcit cu "cosmeticalele" pentru toaleta manuscrisului (în schimb, de data aceasta, Dementiev, pe un ton foarte calm, interveni pentru mine.

— O, vulpea!

— Toaleta, spuse el, a fost foarte substanţială şi opera este încheiată. Prin amputarea unui capitol!). A. T. îmi cerea acum să elimin cu totul şi discuţia, desi atenuată, despre blocada Leningradului, şi discuţia despre sinceritate. Brusc însă, puse capăt tuturor ocolişurilor verbale şi spuse:

— Circumstanţe exterioare favorabile pentru publicare momentan nu există. Este imposibil, este riscant să ieşim în lume cu acest text, cel putin în acest an. (Ca şi când avea să fie mai uşor în anul viitor, jubiliar", la a 50-a aniversare a lui Octombrie!) Noi dorim să avem un manuscris căruia să-i putem justifica orice pasaj, luat izolat. (Cerinţa foarte împovărătoare: autorul nu trebuie nicicum să se distanţeze de redacţie? El trebuie ca anticipat să poarte haine pe măsura acesteia?) Iar Soljeniţân, vai, nu s-a schimbat deloc.

Si chiar prezenta temei lagărelor, prezentă planând asupra pavilionului canceroşilor, pe care ultima dată el o declarase perfect naturală, acum devenise "artificială, ca atunci când Grossman, scriind despre lagăr, nu făcea decât să cânte după ureche". (Deci, eu, scriind despre lagăr, cântam după ureche!) Apoi, "redacţia trebuia să dea drumul unor scrieri care erau încă blocate". (Era vorba de romanul lui Bek despre Tevosian1 şi despre "Jurnalele" lui Simonov. De-mentiev şi Zaks nutreau speranţe că "Jurnalele" vor trece. Dar şi acestea au fost respinse.) în contradicţie cu tot ceea ce spusese până atunci, A. T. spuse că redacţia consideră în fond manuscrisul ca aprobat, că se va semna imediat un contract pentru 25% si, în caz că voi avea nevoie de bani, se va mări la 60%. "Scrie partea a doua! O să aşteptăm, o să vedem."

De scris partea a doua, o scrisesem şi fără ei. şi până una alta mi se propunea să primesc nişte bani pentru a înmormânta partea întâi în sicriul seifului si, se înţelege de la sine, pentru ca, potrivit regulilor de la Novâi mir şi potrivit pretenţiilor personale ale lui A. T. fată de mine, să nu dau nimănui nici un rânduleţ, să nu suflu nimănui nici un

cuvânt, să nu las Pavilionul canceroşilor să-şi trăiască viaţa, şi asta până ce într-o zi nenorocită colonelul de la Securitatea Statului va descinde şi-1 va lua cu sine.

Mărturisesc sincer că o asemenea decizie a redacţiei mi-a făcut viaţa mai uşoară: se puteau anula imediat toate corecturile, nuvela se putea restabili în forma în care ieşea deja de la dactilografiere, în forma în care se transmitea din mână în mmă. Scăpăm de grija găsirii unui mijloc de a neutraliza noua explozie a lui A. T. când va afla că textul este deja în circulaţie. Eram liberi unul fată de altul!

Dar toate acestea m-am ferit să le proclam pe un ton dramatic, căci scoala lagărelor te învaţă să nu-ţi anunţi dinainte intenţiile, ci 1 Destinaţie nouă, Tevosian era însuşi tipul tehnocratului stalinist. Publicarea romanului a fost interzisă în urma pretinselor insistente ale văduvei lui Tevosian. Aceasta ar fi considerat că romanul respectiv era injurios pentru memoria soţului ei. Publicat în rusă în Occident, editura Posev, în 1971. (N. t.) să acţionezi imediat şi fără a scoate un cuvânt. şi n-am spus decât că deocamdată nu semnez contractul şi că-mi iau manuscrisul.

Se pare că din conexarea acestor două gesturi redacţia ar fi putut să înţeleagă ceva!

— Dar ei n-au înţeles nimic. Ceea ce au înţeles ei era că eu mă supuneam, că îmi puneam cenuşa în cap şi că voi lucra mai departe, socotindu-mă chiar nedemn de contractul ce mi se oferea. şi din nou am devenit pentru ei mielul blând al lui Novâi mir\par Nu trecu totuşi o lună că Tvardovski, prin Veronika Turkina, rudă a sotiei mele, mă şi convocă de urgentă. Ca de obicei, "nu m-a găsit", dar la 3 august m-am nimerit la Moscova şi am aflat ce s-a întâmplat: A. T. fusese informat că Pavilionul canceroşilor circulă şi furia lui nu mai cunoştea margini; acum, bineînţeles, el voia doar sa se asigure că nu eu dădusem lumină verde textului (oare să fi îndrăznit eu?!) şi să ştie pe cine dă afară de la redacţie! (Bănuiala cădea pe căluţul cel mai credincios al lui Novâi

mir, pe vrednica Berzer, care trăgea conştiincios la căruţa revistei.)

Poetul nu era numai poet, ci şi om al Comitetului Central; gân-direa lui era impregnată de conceptele legate de existenta statului: o carte nepublicabilă, "riscantă" chiar şi pentru cel ce ar semnala-o cenzurii, scrisă totuşi sub cerul sovietic, era deja proprietate a statului! – şi nu putea fi lăsată să fie citită de oameni, pur şi simplu asa, după bunul plac al autorului ei descreierat!

Dar eu, eu gândeam exact invers! Iată s-a şi împlinit anul de când cu confiscarea arhivei mele si, până şi cu mai putin receptivul meu cap, m-am lămurit asupra situaţiei noastre, a mea şi a lor: că eu n-aveam nimic, dar nimic, absolut nimic de pierdut! Că a da în dreapta şi-n stânga Pavilionul, la lumina zilei, fără să mă ascund, fără să mă dezic, nu mă expunea deloc unui pericol mai mare decât acela legat de piesa despre lagăre, care de un an de zile lâncezea la Bolsaia Lubianka.

— Dumneata îl difuzezi?

— Da, eu îl difuzez! Eu 1-am scris şi eu îl difuzez! Duceţi-vă dracului cu toate editurile voastre!

— Cartea mea, se bate lumea pentru ea, este citită şi tipărită noaptea, devine fapt literar mai înainte ca să apucaţi voi a deschide gura! Să încerce şi ai voştri, laureaţii premiului Lenin să-şi difuzeze în felul acesta manuscrisele!

Iată deci, iată deci sensul zicalei: "A sosit nenorocirea – n-o lipsi nici pe ea de zâmbetul tău"! Nenorocirea ne poate deschide calea libertăţii!

— Dacă vom şti s-o descifrăm.

În ce constă forţa mea, m-a lămurit cândva Diomicev, dar atunci eu încă nu înţelegeam lucrurile până la capăt. Acum, prin anul lor de inactivitate, autorităţile mi-au arătat, în mod concret, această forţă.

În ce mă priveşte, n-am răspuns la convocarea lui Tvardovski, dar i-am scris în felul următor: ". Dacă vă nelinişteşte faptul că această nuvelă a devenit cunoscută nu

numai redacţiei lui Novâi mir, atunci. Eu ar trebui să-mi exprim uimirea. Acesta este dreptul oricărui scriitor şi ar fi straniu dacă ati intenţiona să mă lipsiţi de el. În plus, nu pot ad-niite ca Pavilionul canceroşilor să repete experienta tristă a romanului: mai întâi aşteptarea de o durată nedeterminată, rugăminţile redacţiei ca autorul să nu dea nimănui să citească romanul, apoi acesta se pierde şi pentru mine şi pentru cititori, dar se difuzează după o anumită listă secretă."

Scriind acestea, nu credeam că dau dovadă de cruzime. Dar pentru A. T. a fost un lucru de mare cruzime. Se spune că a plâns pe această scrisoare. Din cauză că-şi pierduse credinţa copilărească? Din cauză că pierduse o prietenie? Din cauză că pierduse nuvela care acum avea să cadă în mâinile unor editori-gangsteri?

De-acum înainte, eu piciorul în bătătura lui Novâi mir n-am mai pus, telefon nu i-am mai dat; stăpân pe mişcările mele, mă zvârco-leam şi mă răsuceam căutând răspuns la întrebările care nu-mi dădeau pace: Ce încă? Ce să mai întreprind împotriva duşmanului care-şi înfipsese atât de adânc gheara impertinentă în romanul meu, în arhiva mea? Un protest pe cale judiciară n-ar fi avut nici o perspectivă. Se impunea un protest public.

Eu citisem cu admiraţie încă din primăvara lui 1966 protestul a doi preoţi, lakunin şi Esliman. Era un glas cinstit, curat şi îndrăzneţ în apărarea bisericii care niciodată n-a putut, nu poate şi nu vrea să se apere pe ea însăşi. Am citit şi m-a cuprins invidia că eu n-am procedat la fel, că mie nu mi-a trecut prin minte aşa ceva. Totuşi, probabil că această idee zăcea în mine, zăcea şi se răsucea, silenţioasă şi nebănuita. şi acum, cu claritatea surprinzătoare a deciziilor infailibile, răzbătea la suprafaţa: ceva asemănător îmi trebuie şi mie!

Cândva, când priveam de departe la Uniunea Scriitorilor, aceasta, în totalitatea ei, îmi făcea impresia unui iarmaroc rizibil în templul literaturii, un iarmaroc care nu merita

altceva decât biciul din frân-ghii împletite. Dar iarba, simbol al vieţii, creste fără zgomot, ocolind grinzile de otel îngrămădite unele peste altele si, dacă n-o calci, acoperă până la urmă chiar aceste grinzi. Lujeri sănătoşi şi pe deplin curaţi, crescând imperceptibil, străbăteau acest trup putred de bolnav. După dezvăluirile lui Hruşciov, creşterea lor a devenit deosebit de rapidă. Când am aterizat eu la Uniunea Scriitorilor, am descoperit acolo cu uimire şi bucurie multi oameni adevăraţi, iubitori de libertate, veniţi pe lume cu aceste trăsături, sau care nu avuseseră timp să se corupă, sau care se refăcuseră moralmente. (O dovadă în plus că niciodată nu trebuie să judeci la grămadă.)

Acum nu-mi era deloc greu să găsesc o sută sau două sute de scriitori cinstiţi şi să le trimit scrisori. Dar, de regulă, aceştia nu deţineau în Uniunea Scriitorilor nici un post-cheie. Alegându-i după un criteriu care nu era cel al funcţiei ci cel al inimii, i-aş fi expus loviturilor şi nu m-aş fi ales cu nici un folos pentru scopul pe care-1 urmăream eu: să fac să se audă vocea opoziţiei. A înainta proteste la conducerile unională şi rusă ale Uniunii Scriitorilor – lume multă şi talente puţine – era o acţiune deprimant de inutilă. Dar pentru decembrie 1966 se profila congresul scriitorilor, prevăzut iniţial pentru iunie, însă de curând amânat-primul congres de când făceam şi eu parte din Uniunea Scriitorilor, şi poate ultimul pentru mine. Deocamdată era o ocazie? În momentul congresului, vechea conducere nu mai are puteri, cea nouă încă nu este aleasă, şi eu am toată latitudinea să-i identific pe delegaţii care, după priceperea mea, merită încredere. A apela la congres – nu este o tactică leninistă? Chiar el este cel care ne-a învăţat: să prinzi momentul dintre deja nu mai este. şi încă nu este.

Dar mai era până la congresul din decembrie, şi pe mine ceva mă împingea să protestez într-un fel contra a ceea ce se făcuse cu scrierile mele. şi deocamdată am hotărât să mă adresez – încă o dată, ultima – Comitetului Central. Eu nu sunt membru de partid, dar orice om al muncii are dreptul

să adreseze o rugăminte acestei instituţii semidivine. Mi se transmisese deja că acolo chiar se aştepta o scrisoare din partea mea, o scrisoare sinceră, se înţelege, adică una care să exprime căinţă, una care să implore a mi se da ocazia să arunc cu noroi asupra trecutului meu şi să demonstreze că sunt un "autentic om sovietic".

La început scrisoarea am vrut s-o redactez pe un ton destul de agresiv: îmi ziceam că ei n-o să mai repete cele ce spuseseră înainte de congresul al XX-lea, că se vor ruşina şi vor renunţa să mai facă aşa ceva. E. Henry m-a convins să nu fac asta: în afară de agia-varea relaţiilor, o asemenea scrisoare, practic, nu s-ar solda cu nici un alt rezultat – nici cu un câştig de timp, nici cu o garanţie de coexistentă. Am refăcut-o în sensul că, de data aceasta, reproşurile le-am îndreptat spre oamenii de litere, nu spre conducătorii partidului, în rest, m-am străduit să pornesc de la fapte în explicaţiile meie, dar să mă exprim ascultând numai de dicteul propriei mele conştiinţe. Probabil că lucrul acesta nu mi-a reuşit întru totul: în tara noastră încă nu exista o tradiţie a unui asemenea ton, nu era uşor s-o creezi.

Scrisoarea adresată lui Brejnev a fost expediată la sfârşitul lui iulie 1966. N-a fost urmată de nici un răspuns, de nici un ecou, niciodată. Nici lectura clandestină a operelor mele n-a încetat, nici persecuţiile dezlănţuite de instructorii partidului nu s-au rărit, poate să fi cunoscut pentru o vreme o oarecare stagnare. Dar iată că se luă, şi încă pe neaşteptate, hotărârea de a organiza la Casa Centrală a Scriitorilor discutarea primei părti a Pavilionului (în orice caz, această parte se găsea de două luni oarecum în stare de arest la V. N. Ilin, general-locotenent de KGB şi secretar al biroului din Moscova al Uniunii Scriitorilor).

Discuţia a fost anunţată în buletinul-program interior al Casei Centrale a Scriitorilor, şi astfel, pentru prima dată, în ciuda lui Novâi mir, s-a cules tipografic acest titlu deja nemodificabil: Pavilionul canceroşilor. Dar s-a constatat că erau prea multi doritori de a participa la această discuţie;

atunci conducerea Uniunii Scriitorilor s-a speriat, a schimbat data şi a fixat o oră mai pe lumină. De data aceasta nu s-a mai făcut un anunţ public si, la intrare, s-a instituit un control sever asupra invitaţiilor distribuite prozatorilor.

Era 16 noiembrie. Timp de trei luni de zile, multi duşmani îl citiseră şi ei; unii nu se mulţumiseră să-mi căsăpească prin articole de revistă biata mea filosofie, biata mea metodă artistică, ci chiar (V. Pankov) consacraseră capitole întregi de manual acestei căsăpiri. Dar, minune: din toată această bandă, în afară de Z. Kedrina ("acuzator public" al lui Siniavski şi Daniel) şi de Asanov, fost deţinut, acum om cu respect fată de autorităţi, nimeni n-a îndrăznit să se prezinte. Era un semn care revela două lucruri: forţa unei opinii publice deja în devenire (când n-ai argumente, nu te angajezi în polemică, iar teama de denunţuri dispăruse) şi forţa unei birocraţii încă sigură de ea (de ce să vină aici să dea din gură şi să se facă De ocară, când şi aşa această nuvelă o vor rade pe tăcute şi n-o vor lăsa să apară?).

Si discuţia nu s-a transformat într-o bătălie, cum se aşteptau unii, ci într-un triumf şi într-un prilej de a vesti naşterea unei noi literaturi pe care încă nimeni n-o definise, nimeni n-o analizase, dar pe care toţi o aşteptau cu nerăbdare. Această literatură, după cum a. declarat Kaverin într-un discurs de o îndrăzneală remarcabilă (dar iată că de ani de zile se putea vorbi cu îndrăzneală, ceea ce ei aşteptau!), va lua locul literaturii reptiliene de mai înainte. Kedrina nici n-a fost lăsată să ia cuvântul: demonstrativ, după Viktor Ne-krasov, asistenta a început să se bulucească la ieşire, (în ce-i priveşte pe cei de la Novâi mir, A. T. le-a interzis să asiste la discuţie! A plecat vaca, poţi să dai de pământ cu şistarul.)

Nu un plan dinainte gândit, ci un concurs de întâmplări a făcut ca luna noiembrie a acelui an să fie pentru mine foarte agitată, în viaţa fiecărui om există asemenea perioade uimitoare, când diverse forte exterioare

neaşteptate se pun deodată toate în mişcare. şi numai în această mişcare, deja luat de valul ei, am înţeles eu, după însuşi sensul ei, cum trebuia să mă comport: cu cât mai multă îndrăzneală, interzicându-mi orice restricţie voluntară. Mă abţinusem înainte de la declaraţii publice? Acum acceptam toate invitaţiile. Am refuzat tot timpul să acord interviuri? Ei bine, în prezent acord oricui.

Pentru că nu mai aveam nimic de pierdut. Ei nu puteau să gân-deascâ despre mine mai rău decât gândeau deja.

Nu sunt eu cel care s-a atins primul de arhiva mea, nu sunt eu cel care, primul, a umit-o din locul ei de păstrare: KGB-ul este cel care a pus gheara pe ea. Dar nici Securităţii Statului nu-i era dat să ghicească sensul misterios al lucrurilor, forţă misterioasă a evenimentelor, în desfăşurarea lor, noi, Securitatea Statului şi eu, nu mai eram decât nişte executanţi.

Consimţământul pentru prima mea intervenţie publică mi 1-am dat pe neaşteptate: la o întâlnire întâmplătoare am fost întrebat din mers dacă nu mă duc să iau cuvântul la o anumită "cutie poştală".1 1 Una dintre aceste numeroase instituţii sovietice protejate de secret, a căror adresă, din motive de securitate, nu este divulgată, şi care, de obicei, nu sunt cunoscute decât printr-un număr de cutie poştală. Aici este vorba de Institutul de Fizică. (N. t.)

Dar de ce nu? Mă duc. Totul se aranjase în mare viteză, forţele de ordine nu reuşiseră să ia seama la tot ce se petrecea. Astfel, la fizicienii institutului Kurceatov se întruniră şase sute de persoane (trebuie spus că peste o sută dintre ele veniseră de prin alte părti, indivizi pe care nu-i cunoştea nimeni, "la invitaţia comitetului de partid")- Erau, bineînţeles, şi securişti în număr respectabil, precum şi câte cineva de la comitetul raional sau orăşenesc de partid.

Era prima întâlnire la care mă duceam – nu veneam să tin un discurs, ci numai să citesc ceva – şi trei ore şi jumătate am citit şi n-am răspuns decât la un mic număr de întrebări,

şi la acelea superficial. Am citit câteva capitole percutante din Pavilionul, un act din Luminarea în vânt (despre scopurile ştiinţei, ca să captez atenţia acestui auditoriu format din oameni de ştiinţă), şi apoi mi-am luat nasul la purtare şi am anunţat că voi citi câteva capitole (întrevederea de la Lefortovo) din Cercul – din acelaşi Cerc ţinut acum sub lacăt la Lubianka: dacă ei i-1 dau spre lectură drojdiei nomen-claturiste – atunci de ce autorul nu poate să-1 citească poporului? (în fond, nu eu începusem să desfac nodul interdicţiei; în acest fapt îşi găsea consolare fatalismul meu de fost locatar al lagărului.)

Nu, timpurile nu mai erau aceleaşi, şi nici noi nu mai eram aceiaşi! Nu mi-au acoperit vocea, nu m-au întrerupt, nu mi-au răsucit mâinile la spate, nici măcar nu m-au chemat la KGB pentru explicaţii sau pentru vreo muştruluiala. Altceva s-a întâmplat: Semiceast-nâi, ministrul KGB, a început să-mi răspundăl – public şi în lipsă, în postul pe care-1 ocupa, dând chix în serie cu reţelele lui de subversiune şi spionaj din Africa şi Europa, el îşi concentra toate forţele asupra luptei ideologice, în special împotriva scriitorilor, principală ameninţare pentru regim. El lua adesea cuvântul la consfătuirile ideologice, la seminariile cu agitatorii, în intervenţiile sale din acel noiembrie, şi-a exprimat indignarea fată de insolenta mea, care îmi permitea, de la înălţimea unei scene, să citesc dintr-un roman confiscat. La aceasta s-a redus tot răspunsul KGB!

Fiecare dintre paşii lor îmi arăta că pasul pe care eu tocmai îl făcusem nu era de ajuns.

Acum căutam o ocazie să-i răspund lui Semiceastnâi. Se răspân-dise zvonul că eu luasem cuvântul la institutul Kurceatov. Începură să-mi vină numeroase invitaţii – unele ipotetice, altele ferme şi precise, şi cum veneau le acceptam, afară de cazul că se suprapuneau, în aceste instituţii, directorii păreau să fi aranjat totul, să fi rezolvat totul, anunţurile erau afişate, invitaţiile tipărite şi distribuite – dar mai era ceva! Undeva nu se dormea în

front, în ultima oră, uneori şi în ultimul minut, suna telefonul; era comitetul orăşenesc de partid Moscova: "Organizaţi o întâlnire cu Soljeniţân – să predaţi carnetul de partid!" şi desi instituţiile organizatoare nu erau niscaiva aşezăminte din vreun fund de provincie (institutele de cercetări ştiinţifice Nesrneianov, Karpov, Cernogolovka lui Se-mionov, Facultatea de Mecanică şi Matematică a Universităţii de Stat din Moscova, Institutul Bauman, Institutul Central de Studii Aero-hidrodinamice, Marea Enciclopedie), nimeni nu avea forţa de a protesta, şi academicienii-protectori1 nu aveau nici curajul pentru aşa ceva. La institutul Karpov, contramandarea a venit aşa de târziu încât existase timpul ca să fiu adus aici, dar se şi afişase anunţul: "întâlnirea se amână din cauza îmbolnăvirii scriitorului". Iar directorul Bibliotecii Centrale de ştiinţe Sociale, cuprins de spaimă, a amânat-o el singur: i se telefonase că la întâlnire va asista, incognito, un general KGB şi că, în consecinţă, acestuia va trebui să i se rezerve un loc.

Târziu mi-am dat seama că mă arătasem prea rezervat cu cei de la institutul Kurceatov; acum căutam un loc de unde să-i răspund lui Semiceastnâi, dar toate uşile îmi erau trântite în nas: a-ntărcat bălaia, puiule! O şedinţă, n-aveam nevoie decât de o şedinţă pentru ca măcar o dată să i-o spun de la obraz – dar era târziu! În viaţa mea n-am resimţit atât de acut lipsa de libertate a cuvântului!

Si deodată, de la Institutul de Orientalistică Lazarev, unde cândva mi se interzisese să iau cuvântul (apoi toţi grangurii partidului s-au delimitat de acest gest – cică nu de la ei plecase interdicţia), am primit o invitaţie presantă: să fiu acolo, că nu se amână! Coborând din trenul de Riazan m-am dus direct la întâlnirea respectivă. si, într-adevăr, n-au amânat nimic (30 noiembrie).

De data aceasta venisem să vorbesd De data aceasta venisem cu un discurs pregătit şi nu trebuia decât să prind momentul când să intervin. Am citit două capitole din

Pavilion, s-au strâns câteva zeci de însemnări, si, pornind de la una dintre ele, m-am grăbit, înainte ca vreunul să mă dea jos de pe acest podium, să clamez şi să dezvălui tot ceea ce fusesem împiedicat să spun în nouă locuri. Ală- 1 Membrii Academiei de ştiinţe desemnaţi ca preşedinţi de onoare ai acestor institute. (N. t.) turi de mine. pe scenă, se aşezaseră câţiva ipochimeni de la comitetul de partid – oare nu pentru a scoate din priză microfonul şi pentru ca astfel să mă reducă pe mine la tăcere, dacă lucrurile ar lua o întorsătură foarte proastă? Dar nu li s-a ivit prilejul să intre în acţiune: cei care şedeau în sală erau minţi ascuţite şi le era suficient să le vorbeşti la modul general, nu era nevoie să insişti. Reuşisem de asemenea să prind de veste că în sală era nu stiu ce mărime de la KGB, poate chiar cu un magnetofon portativ. Pe seful securităţii mi-1 imaginam cum iese în relief pe fundalul tnarmorean al străvechilor pereţi ai lui Lazarev şi el, seful, deocamdată nu putea să mă contrazică, în schimb eu puteam să-1 contrazic pe el! şi cu o voce sonoră, cu un sentiment de triumf sau, mai simplu, de bucurie, m-am explicat publicului şi am trimis câteva săgeţi lui Semi-ceastnâi. Puşcăriaş amărât în trecut, şi poate şi-n viitor, înainte de a cunoaşte alte celule de izolare şi alt proces cu uşile închise – iată că mi se oferea un auditoriu de vreo cinci sute de persoane şi libertatea cuvântului!

Trebuie să vă explic de ce, după ce am refuzat interviurile şi intervenţiile publice, am început să acord interviuri şi de ce mă aflu aici în fata dumneavoastră. Ca şi înainte, eu socotesc că treaba scriitorului este să scrie, şi nu să facă hopa-ţopa la tribună, şi să nu dea explicaţii ziarelor. Dar mie mi s-a administrat o lecţie: nu, scriitorul nu trebuie să scrie, el trebuie să se apere. Mi-am însuşit această lecţie! Vin aici, în fata dumneavoastră ca să mă apăr! Există o Organizaţie care n-ar trebui defel să dirijeze creaţia literară-şi totuşi ea o dirijează. Această organizaţie mi-a confiscat romanul şi arhiva, lucruri care n-au fost niciodată destinate publicării. Cu toate acestea, am tăcut, am

continuat să lucrez în linişte. Dar iată că folosind fragmente extrase tendenţios din arhiva mea, ei au început împotriva mea o campanie de calomnii, calomnii de un tip nou – calomnii de la înălţimea tribunei în timpul instructajelor cu uşile închise. Ce-mi rămâne de făcut? Să mă apăr! Atunci iată-mă! Priviti: încă trăiescPriviti: acest cap încă îmi stă pe umerii (vedeţi: descrie o mişcare aproape circulară pe axul gâtului – şi totuşi fără ştirea mea şi contra voinţei mele, romanul meu este editat în mod clandestin şi difuzat printre oameni aleşi pe sprinceană ca, de pildă, Vsevolod Kocetov, redactorul-şef al revistei Oktiabr. Atunci, spu-neti-mi, de ce ar trebui să renunţ eu la un lucru care este al meu?

De ce n-aş putea eu, autorul, să vă citesc astăzi capitole din acest roman, din acelaşi romani (Strigăte: "Da!")

Trebuie să fi trăit o îndelungată viaţa de sclav, să te fi plecat încă din fragedă copilărie în fata şefilor, să fi făcut cu toată lumea sus-jos, sus-jos, pentru false aplauze, să fi dat aprobator din cap în fata minciunii flagrante, să nu fi avut niciodată dreptul de a obiecta. – şi toate acestea mai întâi ca sclav-cetătean, dar apoi ca sclav-pus-cărias, cu mâinile la spate, sub interdicţia de a întoarce capul, de a ieşi din rând – deci trebuie să fi trăit aceste experiente pentru a preţui un asemenea ceas, când de la înălţimea unui podium te adresezi liber unei asistente de vreo cinci sute de persoane, uluite şi ele de o asemenea libertate.

Pentru prima dată, mi se pare, pentru prima dată în viaţa mea, simt, văd cum eu însumi fac istorie. Mi-am propus să citesc din Cercul capitolele despre demascarea spionilor (patria trebuie să-şi cunoască spionii), despre nulitatea şi pretenţiozitatea delegaţilor operaţionali de care se făcea atâta caz. Aproape fiecare replică are în sală efectul unei pulberi care se aprinde! Cu câtă nostalgie a adevărului au trăit oamenii aceştia! Dumnezeule! Câtă nevoie de adevăr aveau ei! Mi se transmite un bilet: aveţi în capitolul pe care 1-ati citit o frază care spune că "Stalin nu a permis Crucii Roşii să se apropie de prizonierii de război sovietici'.';

explicaţi-o. Contemporani şi actori ai unui nefast război atotcuprinzător, lor nu le-a fost dat să ştie după cuviinţă câte ceva despre el. În ce birou existase o minte aşa de obtuză încât să nu fi priceput necesitatea acestei cunoaşteri? – şi iată, în această sală, cinci sute de umanişti dintre cei mai luminaţi, dar ei n-au avut dreptul să ştie. Dragi tovarăşi, această istorie este, din păcate, putin cunoscută. Molotov, ministrul de Externe, conformându-se deciziei lui Stalin, a refuzat să semneze, din partea Uniunii Sovietice, convenţia de la Geneva privind prizonierii de război şi să facă vărsămintele respective către Crucea Rosie internaţională. Ai noştri erau în felul acesta singurii prizonieri din lume care erau abandonaţi de patria lor şi care, hrăniţi numai cu ciorba lungă nemţeasca, erau condamnaţi să moară de foame.*

Oh, mi se pare că începe deja să-mi placă situaţia nouă în care mă aflu după ce mi-am pierdut arhiva! Această împotrivire deschisă

* în "răspunsul" său, Semiceastnâi va declara că eu afirmasem calomnios că noi i-am lăsat pe prizonierii germani să moară de foame.

Si mândră, acest drept recunoscut de a gândi cu propriul meu cap! Mi-ar fi poate chiar penibil, aproape chiar imposibil să mai fiu calm ca înainte. Acum mi s-a revelat sensul superior şi misterios al acelui rău căruia eu nu-i găseam justificare, al acelui zvâcnet al Raţiunii Supreme pe care noi, cei mici, nu-1 puteam prevedea: această nenorocire nemaipomenită îmi fusese trimisă pentru a-mi răpi posibilitatea de a mă ascunde şi de a tăcea, pentru ca din disperare să încep a vorbi şi a acţiona.

Căci se apropiau scadentele.

Mi-am început aceste relatări evocând modul în care dintr-un om ca toţi oamenii devii conspirator, putin câte putin, pe neobservate, până ce într-o bună dimineaţă te trezeşti: he, he, dar eu sunt deja. şi tot aşa a fost şi pentru mine, datorită acestui dureros eşec care mă adusese în pragul

arestării sau al sinuciderii, şi apoi, punct cu punct, cuantă cu cuantă, de la o săptămână la alta, de la o lună la alta, m-am dumirit, m-am tot dumirit – ferice de cel în stare să dezlege mai repede cifrul ceresc, asta la mine a mers încet, asta la mine a durat – şi într-o bună dimineaţa, m-am trezit şi eu om liber într-o tară liberă!

*

Astfel m-am afirmat cu a doua intervenţie, chemând la luptă ca şi când de-acum încolo n-aveam să mai fac altceva decât să mă produc – şi chiar în acele zile, fără să las urme, dar totuşi fără a-mi tăia barba de data aceasta, m-am afundat din nou în îndepărtata mea ascunzătoare, într-un fund de provincie – să lucrez! Să lucrez!

— Deoarece scadentele se apropiau şi eu nu eram gata sa le fac fată, încă nu-mi făcusem datoria pe de-a-ntregul.

Socoteam că acum cu tot deranjul acesta mi-am asigurat trei luni de linişte, până la primăvară. aşa s-a şi întâmplat. Din decembrie până în februarie am făcut ultima redactare a Arhipelagului – completând, refăcând şi redactilografiind 70 de coli de autor în 81 de zile – pe deasupra mai fiind şi bolnav, singur făcându-mi focul la sobă şi pregătindu-mi mâncarea. Astea nu le-am făcut eu, astea au fost opera mâinilor mele!

Dar în calculul meu intra şi faptul că de Anul Nou 1967 va exploda o altă grenadă, primul meu interviu, un interviu acordat corespondentului japonez Sedze Komoto. Mi-1 luase la jumătatea lui noiembrie şi trebuia să-1 publice de Anul Nou, dar zilele de ianuarie treceau şi tranzistorul din bârlogul meu troienit nu-mi aducea nici un ecou despre acest interviu, nici de la postul japonez, care se auzea de minune, nici de la posturile occidentale, nici chiar de la postul de radio "Svoboda".

Interviul fusese realizat în noiembrie: pe neaşteptate si, potrivit criteriilor oficiale, într-o manieră insolentă. Existau nişte reguli bine stabilite pe care trebuiau să le respecte şi corespondenţii străini, dacă nu voiau să-şi piardă postul la

Moscova, si, cu atât mai mult, cetăţenii sovietici. Scriitorii trebuiau să aibă dezlegare de la secţia relaţii externe a Uniunii Scriitorilor (toate "secţiile de relaţii externe" ale tuturor instituţiilor sunt filiale ale KGB). Aceste reguli, a fost o vreme când nu le cunoşteam deloc si, în prezent, nu ţineam defel să le cunosc. Noul meu rol presupunea extrateritorialitate şi impunitate.

După cum era obiceiul, S. Komoto trimisese în două exemplare cererea de interviu: unul mie şi unul secţiei relaţii externe, în privinţa mea, acolo nu şi-a făcut nimeni nici o problemă: se ştia că renunţasem de multă vreme la orice interviu. Dar eu, de mai bine de un an, voiam să pun capăt acestei renunţări; voiam, chiar din ziua acelei confiscări, să vorbesc într-un interviu despre cele ce se întâmplau cu mine. si, iată, ajutorul se ivi pe neaşteptate: un corespondent japonez (nu de genul acestor occidentali răufăcători, dar în acelaşi timp perfect occidental el însuşi) mă ruga, în caz că nu doresc să-1 întâlnesc personal, să-i răspund în scris la cinci întrebări, îmi dădea adresa şi numărul său de telefon din Moscova. Chiar numai aceste cinci întrebări pe mine mă aranjau din plin: era printre ele una referitoare la Pavilionul canceroşilor (cu alte cuvinte, zvonul ajunsese până destul de departe) şi una referitoare la "planurile" mele "de creaţie". Am pregătit deci un răspuns scris
[1]. Totuşi nu m-am hotărât să merg până la a crea o situaţie explozivă, până la a anunţa lumii întregi că mi se puseseră sub lacăt romanul şi arhiva. Dar am enumerat câteva dintre scrierile mele, spunând că nu puteam să le găsesc un editor. Dacă în urmă cu trei ani era bătaie pe acest autor şi era editat în toate limbile şi dacă în prezent, în propria lui patrie, "el nu putea găsi editor", atunci nu cumva ceva era încă neclar?

Dar cum să-i transmit corespondentului răspunsul meu? Să-1 expediez prin poştă? Probabil va fi interceptat şi nici măcar nu voi şti că n-a ajuns la destinatar. Să rog pe careva

dintre prietenii mei să meargă să vâre scrisoarea în cutia poştală de pe palierul corespondentului?

— Probabil că acesta locuia într-o casă specială, supusă încă de la intrare supravegherii şi fotografierii (eu încă ru ştiam: acolo era miliţie, şi de altminteri nu era permis nimănui să intre). Deci, trebuia să ne întâlnim, si, dacă tot ne întâlneam, de ce să nu dau un interviu prin viu grai? Dar unde să ne întâlnim? La Riazan n-o să-1 lase pe el sa vină; la Moscova, nu puteam să expun represaliilor locuinţa cuiva. şi atunci am ales varianta cea mai îndrăzneaţă: la Casa Centrală a Scriitorilor (CCS)! În ziua dezbaterii asupra Pavilionului canceroşilor, după ce am inventariat destul de bine încăperile, 1-am sunat pe japonez prin telefonul automat şi i-am propus interviu pentru a doua zi la amiază la Casa Centrală a Scriitorilor (CCS). O asemenea invitaţie suna foarte oficial şi el s-a gândit probabil că eu obţinusem toate autorizaţiile de acolo de unde trebuia. Mi-a telefonat traducătoarea lui (controlată, desigur, de KGB), aceasta a reţinut de la Agenţia de Presă Novosti (APN) un fotograf care să înregistreze pe peliculă interviul la CCS, toate acestea sunau de asemenea foarte oficial şi nici la APN nu puteau să se ivească îndoieli.

Eu am sosit la CCS cu treizeci de minute înainte de ora stabilită. Era o zi lucrătoare, dintre scriitori nu era prezent niciunul, din animaţia şi tensiunile de ieri, nici o urmă; nişte lucrători duceau nişte scaune intrând şi ieşind pe uşile exterioare larg deschise, în locul unui japonez negricios apăru o tânără rusoaică blondă care se îndreptă spre micul birou al administratorului; am auzit pronuntân-du-mi-se numele, am prins-o ca din zbor şi am rugat-o să-i cheme pe japonezi (căci, în realitate, erau doi şi aşteptau într-o maşină). Portarii erau aceiaşi de ieri, când mă văzuseră în vestibul în centrul atenţiei tuturor, şi le-au sunat autoritar vorbele mele: "Dânşii sunt pentru mine." (Am aflat ulterior că pentru intrarea străinilor în CCS este nevoie de fiecare dată de o aprobare specială din partea administraţiei.) I-am

invitat în foaierul liniştit, garnisit cu covoare şi cu fotolii şi sofale moi, şi mi-am exprimat speranţa că modestia cadrului nu va afecta întâlnirea noastră de lucru, în acest moment, reporterul fotograf de la APN sosi şi el într-un suflet, târî mai aproape de noi imensele lămpi-reflector pe care le găsise aici la CCS, şi interviul nostru de douăzeci de minute se derula în lumina bli-turilor. Administraţia casei şi-a dat seama că această acţiune nu figura în program, dar n-avea motive să-i pună la îndoială caracterul respectabil, important si, prin urmare, licit.

Komoto vorbea destul de bine ruseşte, aşa că traducătoarea nu era decât de formă, nu traducea nimic. La sfârşitul întrevederii se lămuri şi această particularitate: Komoto mărturisi că şi el petrecuse trei ani în lagărele noastre din Siberia! Atunci, dacă şi el este un fost deţinut, poate că a făcut o străpungere magistrală prinperdeaua de fum din cursul conversaţiei noastre! şi cu atât mai mult trebuie să fi înţeles el tot ceea ce rămăsese nespus. Ne-am despărţit cordial.

Iată însă că a trecut o săptămână, au trecut două după Anul Nou, şi tranzistorul n-a adus până în singurătatea mea nici un sfert de ecou, nici o cât de mică frază despre interviul meu! Totul n-a fost decât o pierdere de timp? Ce s-a întâmplat deci? I-au pus beţe-n roate lui Komoto, 1-au ameninţat? Sau redactorul-şef al ziarului său n-a vrut să strice atmosfera generală de destindere din relaţiile japono-sovietice? (Postul lor de radio în limba rusă se exprima edulcorat-lingusitor.) Nu exista decât un singur lucru pe care eu nu-1 puteam admite: ca interviul meu să fi fost publicat în termenul prevăzut şi în integralitatea lui, în cinci milioane de exemplare, pe un sfert de pagină, mă rog, fie şi în hieroglife japoneze, şi ca în Occident să nu-1 fi remarcat nimeni! În legătură cu "revoluţia culturală" din China, în fiecare zi, toate posturile de radio din lume îi citau pe corespondenţii japonezi, deci le parcurgeau ziarele – dar de interviul meu nu pomenea nimeni! Era aici vorba de un

semn cum că gloria pe această lume este atât de trecătoare şi că de multă vreme pe occidentali îi durea în cot de un rus oarecare care, timp de două săptămâni, îi gâdilase cu un best-seller prost tradus despre viaţa din lagărele de concentrare staliniste? Era vorba şi despre asta, desigur. Dar dacă s-ar fi auzit undeva, fie şi în Polinezia sau în Guineea, că un publicist grec de stânga nu-şi găsea în Grecia un editor care să-i publice un paragraf ieşit din pana lui, imediat Ber-trand Russell, Jean-Paul Sartre şi toţi laburiştii de stânga ar fi făcut pur şi simplu un tapaj monstru, şi-ar fi exprimat neîncrederea în premierul englez, 1-ar fi înfierat pe preşedintele american, ar fi convocat îndată un congres international pentru anatemizarea călăilor greci. Dar faptul că unui scriitor rus, pe care Stalin nu-1 sugrumase complet şi care se află cu un picior în groapă, continua, în epoca, nu-i asa, a conducerii colective, să fie sugrumat, acest fapt nu putea să le ofenseze filosofia lor de stânga: dacă te sugrumă în tara comunismului, înseamnă că aşa o cere progresul!

Într-o deplină singurătate de mai multe luni de zile, ce spornic lucrezi, ce limpede gândeşti! Adevăratele dimensiuni, ponderi şi corelaţii ale lucrurilor şi problemelor ies aşa de bine la iveală, în încleştarea muncii neîntrerupte din iama aceea, am descoperit că, apropiindu-mă de vârsta de cincizeci de ani, voi fi terminat "n-1" din opera mea – tot ceea ce intenţionasem să scriu de-a lungul unei vieţi, afară de ultima şi cea mai importantă carte: R-171. Liceul îl terminasem cu treizeci de ani în urmă. Acest roman începuse încă de-atunci să se elaboreze, să se limpezească, să se maturizeze şi să se acumuleze în mine, totdeauna reprezentase scopul esenţial al vieţii mele, dar practic încă nu mă apucasem de treabă, totdeauna survenise câte un obstacol care mă obligase s-o amân pentru mai târziu. Iată însă că se apropia în sfârşit vremea să mă apuc de lucrarea visurilor mele; de-abia m-am aşezat să sortez acele cărţi şi

acele însemnări că palmele începură să-mi ardă de nerăbdare.

Si iată acum, în Ascunzătoare, într-o linişte aproape de necrezut în secolul nostru, contemplând brazii împovăraţi ca de bobotează cu o zăpadă încremenită, urma să fac una dintre alegerile cele mai importante ale vieţii mele. O cale era aceea de a crede într-o bunăstare neutră, pe măsura împrejurărilor exterioare (acestea nu mă ating) si, în anii putini la număr ce-mi vor mai fi îngăduiţi, de a continua să-mi tin gura cât mai mult şi să scriu, să scriu cartea mea capitală care până în prezent nu i-a fost dat nimănui s-o scrie – şi cine încă şi când o va mai scrie? Dar, pentru această lucrare, aveam nevoie de şapte sau zece ani.*

Calea a doua era aceea de a înţelege că pot s-o duc aşa un an, doi, dar nu şapte. De a-mi submina eu însumi şi mai departe această înşelătoare bunăstare exterioară. De a nu mai face pe struţul, de a-mi scoate capul din nisip. De bună seamă, "surik cel de fier", nici el nu doarme, se fofilează acolo, pe căi lăturalnice, spre putere, şi unul dintre primele sale gesturi va fi acela de a mă descăpăţâna. Iată deci că, în ajunul angajării mele la lucrarea cea mai dragă mie, trebuie să pun deoparte pana şi să risc. Să risc a-mi pierde şi pana, şi mâna, şi vocea, şi capul. Sau să-mi stric atât de iremediabil şi atât 1 Opera pe care autorul proiecta s-o scrie despre revoluţia din 1917. (N. t.) ' Estimarea mea este neîntemeiată. Lucrarea aceasta nu se poate face nici în douăzeci de ani. si, în general vorbind, nici nu poate fi dusă până la capăt.

(Adnotare din 1978) de zgomotos relaţiile cu puterea, pentru ca prin asta să mă consolidez? Nu acolo mă împinge destinul? Să nu-1 oblig să repete avertismentul. Noi toţi, de-a lungul atâtor decenii, cu calculele noastre personale şi cu treburile noastre foarte importante, ne-am menajat gâtlejurile şi n-am fost în stare sa slobozim un strigăt înainte de a ne vedea băgaţi în sac.

Eu ştiam încă din toamnă că s-a amânat din nou congresul scriitorilor, de data aceasta pentru luna mai. Asta venea la tanc! (Dacă ar fi fost în decembrie, nu m-aş fi rupt de Ascunzătoare, de Arhipelag şi nu as fi adresat scrisoare congresului.) Pentru că interviul nu mă ajutase cu nimic, nu-mi rămânea decât să adresez o scrisoare congresului. Nu trebuia decât să fiu mai explicit de data aceasta şi să strig mai cu forţa.

Infinit de grele sunt toate aceste începuturi, când simplul cuvânt trebuie să urnească din loc blocul inert al materiei. Dar în condiţiile în care toată această materie nu mai este a ta, nu mai este a noastră, altă cale nu există. şi totuşi şi de la un singur strigăt se pornesc uneori avalanşele în munţi.

Da, n-are decât să mă zguduie şi pe mine. Poate că numai prin efectul acestor zguduiri voi înţelege sufletele zguduite ale anului 1917?

Nu soarta caută capul, ci capul îşi caută soarta.

Scopul meu cel mai nemijlocit era să dau un plus de trăinicie poziţiei mele terminând şi difuzând partea a doua a Pavilionului canceroşilor. Plecând pentru iarnă, o lăsasem aproape terminată. Reîntorcându-mă în lumea gălăgioasă, trebuia s-o duc la bun sfârşit.

Dar o datorie de onoare îmi cerea în plus ca, înainte de a o lansa la samizdat, să i-o arăt totuşi lui Tvardovski, desi era clar dinainte că prin aceasta se pierdea o lună de zile, în situaţia în care până la congres nu mai era prea mult timp. Ca să câştig timp, i-am rugat pe câţiva, mai apropiaţi mie, să-i ducă lui Tvardovski, cu o lună mai devreme, o variantă intermediară, incomplet finisată, însoţită de o scrisoare pusă pe hârtie, chipurile, în pădurea de la Riazan: "Dragă Aleksandr Trifonovici!

Mi se pare just să vă propun să fiţi primul. Cititor al părţii a doua, dacă doriţi acest lucru. Textul va fi supus şi unei şlefuiri; deocamdată nu propun ca nuvela să fie citită de întreaga redacţie. Mă folosesc de ocazie pentru a vă asigura că, iată, colaborarea noastră ratată pentru prima

parte nu mi-a influenţat cu nimic atitudinea fată de Novâi mir. Eu, ca şi înainte, urmăresc cu deplină simpatie poziţia şi activitatea revistei. (Aici am exagerat, desigur). Dar atmosfera generală a literaturii este prea înăbuşitoare pentru mine pentru ca să-mi pot permite să mă menţin în continuare pe poziţia de pasivitate pe care m-am situat timp de patru ani."

Altfel spus, nu-i ceream să-mi spună dacă mă poate publica. După disputa noastră şi după această ruptură de o jumătate de an, nu-i propuneam lui Tvardovski decât să-şi arunce o privire.

În ce priveşte încadrarea în timp, lucrurile s-au aranjat de minune: în martie 1967, după ce m-am întors şi am făcut ultimele retuşuri la partea a doua, am constatat că la Novâi mir aceasta fusese citită nu numai de A. T., ci şi de toţi ceilalţi; în acest caz nu-mi rămânea decât să iau notă de refuzul lor, de renunţarea lor la orice pretenţii ulterioare asupra nuvelei mele. Într-un an, cinci reviste sovietice refuzaseră să publice până şi capitolul cel mai inofensiv din prima parte: "Dreptul la tratament" (o revistă din Taşkent n-a vrut să-i facă loc nici măcar într-un număr de binefacere, fără remunerare pentru autori); apoi partea întâi, în totalitatea ei, a fost întâmpi-nată de acelaşi refuz de Prostor (prin tărăgănări lase) şi de Zvezda ("în portretul lui Rusanov e mai mult ură decât măiestrie" – şi ura, nu-i asa, n-a avut niciodată acces în paginile cărţilor sovietice!; "întoarcerile asupra trecutului dau senzaţia că, de pildă, cultul personalităţii a acoperit complet tot ceea ce a făcut bun poporul sovietic" – furnalele înalte, nu-i asa, compensează din plin moartea a milioane de oameni şi pervertirea generală; şi ar fi de dorit "să se vadă mai clar deosebirea dintre poziţiile autorului şi cele ale tolstoismului" – cu atât mai mult n-ar fi publicat ei nici măcar un rânduleţ din Lev Tolstoi!)

Fiecare dintre aceste refuzuri tăia una după alta sforile cu care era legat aerostatul nuvelei mele. Rămăsese ca ultima

sfoară s-o taie Tvardovski, şi atunci nici o piedică nu va mai sta în calea nuvelei mele, nerăbdătoare să-şi ia zborul.

Ne-am întâlnit pe 16 martie, în ce mă priveşte, m-am prezentat vesel şi foarte radios, el m-a întâmpinat abătut, şovăielnic, în mod normal ar fi trebuit să vorbim despre partea a doua, dar într-o oră şi jumătate de conversaţie între patru ochi această temă a fost cel mai putin abordată.

În forul meu interior, îmi alesesem drumul si, plin de elan, mergeam la întâlnire cu destinul. Văzând starea de deprimare a lui A. T. mă simţeam îndemnat să-i ridic moralul, în ultimul timp, el suferise câteva înfrângeri pe linie de partid şi de serviciu: la congresul al XXIII-lea nu-1 mai aleseseră în CC; în prezent, nu i se mai admitea candidatura la Sovietul Suprem al RSFSR ("poporul 1-a respins", după cum a explicat Diomicev); pierzând aceste posturi, el devenise şi mai neputincios în fata unei cenzuri agresive care-i sfî-sia, după cum i se năzărea ei, foile gata culese ale revistei; se strân-gea latul şi în jurul lui Tiorkinpe lumea cealaltă: Teatrul de satiră prezenta piesa din ce în ce mai rar şi se pregătea s-o scoată complet din repertoriu; şi de curând, CC, printr-un gest intempestiv şi de neînţeles, trecând peste Tvardovski, fără măcar să-1 prevină, îl lăsase fără doi dintre adjuncţii cei mai fideli – Dementiev şi Zaks: aşa cum odinioară de la KGB oamenii nu se mai întorceau acasă, tot aşa şi aceştia doi nu s-au mai întors de la CC la locul lor de muncă anterior. * Din punct de vedere administrativ, această măsură era un scuipat aruncat în obrazul lui Tvardovski şi al întregii redacţii, dar în esenţa era şi un fel de a tăia sforile, de a lăsa pistă liberă pentru decolare, fiindcă victimele acestei destituiri erau în acelaşi timp, în interior, doi gardieni foarte vigilenţi care ferecau energia lui Tvardovski. Dar A. T. obişnuia aşa de mult să se sprijine pe Dementiev, credea aşa de tare în calităţile de om de acţiune şi în diplomaţia lui Zaks, era aşa de legat de ei, iar forma în care se făcuse concedierea acestora era aşa de grosolană, chiar pentru ceilalţi colaboratori ai redacţiei,

încât aceştia au fost cât p-aci să demisioneze în bloc în semn de protest; A. T., el însuşi, n-a fost niciodată atât de aproape de a renunţa la responsabilităţile legate de redacţie, (în fond, adversarii făcuseră un calcul deştept. şi poate că încă făceau acest raţionament: fără zăvoarele interioare care s-o tină în frâu, infanteria lui Novâi mir va trage toate cartuşele şi se va autodistruge.)

Eu percepeam altfel retragerea lui Dementiev şi Zaks: o purificare a revistei, şi nimic altceva. Dar era pierdere de timp încercarea de

* De altfel, încă multă vreme şi cu un aer de mai mare jalea, Dementiev, cu vocea înecată în lacrimi, va mai trece pe la redacţie. Aici, el niciodată nu lucrase pentru salariu, el ducea la îndeplinire o sarcină obştească, iar acum, cu siguranţă, s-ar fi înhămat la treabă fără nici o pretenţie bănească.

A-l convinge de aceasta pe Tvardovski. Nici încercarea de a-i convinge pe colaboratorii lui n-a dat mai multe rezultate, în toate celelalte privinţe mă străduiam acum să-1 remontez pe A. T.: îi spuneam că scoaterea lui din CC şi din Sovietul Suprem nu însemnau pen-tru el o cădere în dizgraţia societăţii, ci o eliberare în sensul do-bândirii unei mai mari independente sufleteşti. şi A. T. răspunse imediat că el nu-şi regretă câtuşi de putin scoaterea din acele funcţii şi că aceasta chiar îl bucură. (Era deja bine că vorbea în felul acesta. Chiar într-una dintre acele zile, aflându-se în stare de ebrietate pe aleea Stolesnikov, îl oprise pe un oarecare colonel Rabă, căruia i se plânsese, bietul de el, de toate câte le îndura.)

Eu:

— Cu atât mai bine! Sunt bucuros să văd că o luaţi asa, că ati dobândit deja libertatea interioară. (O, dacă!)

El (fără să-i suflu eu):

— Sau faptul că nu mi-au dat mica medalie! 1 (Cu o lună în urmă, steaua de aur fusese acordată lui so-lohov, Fedin, Leonov, Tâcina, iar lui, primul poet al Rusiei – căci, mă rog,

lucrurile erau astfel fixate după tabelul rangurilor – nu i s-a dat nimic; în cazul lui tabelul a fost nesocotit din cauza gesturilor îndrăzneţe pe care le făcuse în mod public.) – Sobolev boceşte, dar eu mă bucur că nu mi-au dat. Ar fi fost o ruşine pentru mine. (Nu sună sincer.)

Eu:

— O ruşine, desigur, într-o asemenea companie!

Astfel, în ciuda faptului că nu ne văzusem de opt luni şi rămă-seserăm aproape certaţi, în ciuda aerului ofensat cu care mă întâm-pinase la început, în ciuda temerii pe care o aveam amândoi de a nu ne deranja din nou unul pe altul, a temerii de a nu ne stingheri din neîndeniânare – conversaţia se desfăşura liber de data aceasta, interesantă atât pentru el cât şi pentru mine: nu încercasem eu întotdeauna să-i fac să-şi scoată măcar botniţa pe care şi-o puseseră de bună voie şi nesiliţi de nimeni?

A. T. începu să-mi povestească de-a fir a păr de ce nu şi-a dat demisia în legătură cu Dementiev şi Zaks; cum chiar aceştia 1-au deconsiliat de la aşa ceva; cum acolo sus i s-a spus: demisia dumneavoastră ar fi un gest antipartinic. Şi-mi mai povesti cu candoare cât de inspirat şi de judicios reorganizase el redacţia revistei şi cum Doros, Aitmatov şi Hitrov găsiseră exact aceiaşi termeni (?) – "mă voi considera onorat" – pentru a accepta propunerea lui de Steaua de aur", insignă a distincţiei de "Erou al Uniunii Sovietice". (N. t.) a face parte din colectivul de redacţie. şi de asemenea, cum se des-fasurase în ajun, la secretariatul uniunii, o dezbatere asupra revistei (după un articol injurios apărut în Pravdd): în ciuda aşteptării generale, decent şi pasnic.

Si, după un asemenea tur de orizont, din toate acestea se degaja nu amărăciune, ci bucurie: de câte ori nu-şi dovedise revista capacitatea de a-şi tine capul deasupra apei! Altminteri, ce s-ar fi în-tâmplat? Altminteri, valurile s-ar fi împreunat deasupra ei şi făclia s-ar fi stins.

Dar, pe acest fundal de cer trandafiriu, iată ce-1 neliniştea pe A. T.: ieri, la secretariat, G. Markov spusese că Pavilionul canceroşilor era deja publicat în Occident. şi unde nu-mi aruncă o privire ameninţătoare Redactorul-şef. (şi-a lăsat barbă. Fărâmele nu el însuşi şi le-a strecurat peste hotare?) în acest moment, A. T., în virtutea dreptului celui mai vârstnic, îmi aminti că, iată, chiar un oarecare (n-o fî avut şi el nume) organ burghez (mai aproape de concepţia mea de ins fără de partid, organul cu pricina avea autoritate mai mare) scrisese că felul de a acţiona al lui Siniavski şi Daniel era, desigur, nedemn de Soljeniţân.

Iată care a fost răspunsul meu: Eu însumi nu intenţionez să trimit ceva în străinătate. Dar cărţile mele nu le voi ascunde de compatrioţii mei. Lor le-am dat să le citească, le dau şi le voi da!

A. T. oftă. Dar recunoscu cu înţelepciune:

— La urma urmelor, acesta este dreptul autorului.

(Dacă e s-o spunem p-a dreaptă!)

Dar de unde putea să vină acest zvon? Am încercat să-i explic. Un capitol din Pavilion, respins de multe reviste sovietice, fusese într-adevăr publicat în străinătate – şi anume de către organul central al partidului comunist slovac Pravda. Da, apropo! Am dat un interviu zilele acestea unor corespondenţi slovaci, vreţi să vă povestesc? Da, trebuie să spun de asemenea că în noiembrie am acordat un interviu unui japonez, nu v-am povestit. ("Am auzit – spuse Tvardovski dând posomorit din cap. -Ai transmis ceva ilegal la ambasada japoneză.") Da! Nu-i asa, nu ne-am văzut de opt luni, şi mâine A. T. pleacă în Italia, trebuie să fie informat despre noua mea manieră de a acţiona: căci în prezent mă comport cu totul altfel! Haideţi să vă povestesc!

Dar A. T. nu manifestă nici un fel de interes fată de conversaţia noastră. Se apucă să-1 sune pe secretar, să ia legătura cu Surkov, cu Bajan, cu toţi aceia despre care, cu o jumătate de oră în urmă, spusese că el "n-ar paste vacile cu

ei.": de fapt, chiar cu aceştia urma să plece mâine ca să salveze COMESCO.1 îmi aminteam cum, prin interviul acordat de el la Paris în toamna lui 1965, A. T. dăduse de înţeles că nu era cazul ca lumea să-şi facă griji în legătură cu soarta mea. Acum i-am spus foarte răspicat cât de mult îl uram pe Vigorelli pentru faptul de a fi minţit în Occident cum că de curând se întreţinuse amical cu mine şi că aflase din gura mea că romanul şi arhiva mi-au fost restituite, în felul acesta, el ajutase regimul să mă reducă la tăcere. (Cu alte cuvinte: dumneavoastră, mâine, acolo, să nu daţi un asemenea ajutor!)

Dar iată ce fac eu acum: dau manuscrisele spre examinare la secţia proză.

A. T. dă din cap:

— Nu trebuia să le dai.

— După care fac lecturi în public.

A. T. se încruntă:

— Foarte rău. La ce bun? Cu abruptele dumi-tale luări de poziţie pui în pericol revista Novâi mir. Mereu ni se reproşează: iată pe cine ati educat, iată pe cine ati scos în lume!

(Dar, Dumnezeule, nu numai eu, ci toată literatura rusă trebuie să tacă şi să se subordoneze, numai pentru ca Novâi mir să nu primească reproşuri şi să nu ajungă în situaţia de a fi trimisă la fund?)

— Eu vă apăr şi pe dumneavoastră! De la înălţimea podiumului, explic cu voce tare, ca să ştie lumea de ce numerele dumneavoastră întârzie câte două-trei luni: din cauza cenzurii!

— Nu trebuie să explici!

— Spuse el şi mai încruntat.

— Mi s-a spus că, în general, dumneata faci afirmaţii contra mea.

— Contrai şi ati putut să credeţi aşa ceva?

— Fie! Dar eu n-am să-i fiu adversar – mi-am zis eu atunci. (El crezuse! Numaidecât crezuse! Bietul Trifonâci! Dar se va purta mai nobil! În asta şi constă prietenia.)

Dar unde era în toată această conversaţie Pavilionul canceroşilor! Era totuşi, în doze mici: două fraze aci, două paragrafe acolo.

Pentru partea a doua a Pavilionului, el avu cele mai alese cuvinte de laudă; după părerea lui, aceasta era de trei ori mai bună decât partea întâi. Dar, vedeţi dumneavoastră.

(stiu, la ora actuală, tocmai la ora actuală, condiţiile sunt de-aşa natură, situaţia este de-aşa natură. Dragul meu Aleksandr Trifonâci!

1 Asociaţia europeană a scriitorilor. (N. t.) stiu! şi nici nu vă cer s-o publicaţi! Apăraţi-vă revista! V-am dat nuvela, dar numai pentru ca să nu vă supăraţi! Nu am dat-o şi redacţiei!)

— Dar, vezi dumneata, am să-ţi spun un lucru: chiar dacă publicarea ar depinde în întregime numai de mine – eu tot n-aş publica acea scriere.

— Iată, deja mă doare să aud chestia asta, Aleksandr Trifonâci! Aşadar, pentru ce?

— Din ceea ce scrii rezultă că dumneata nu accepţi puterea sovietică. Nu vrei să-i ierţi nimic puterii sovietice.

— Aleksandr Trifonâci! Acest termen de "putere sovietică" a început să fie întrebuinţat greşit. El înseamnă puterea deputaţilor oamenilor muncii, numai a lor, puterea aleasă în mod liber de ei şi controlată în mod liber de ei. Eu sunt cu toată fiinţa mea pentru o asemenea putere! Dar, uitaţi, secretariatul Uniunii Scriitorilor cu care dumneavoastră n-aţi vrea să păziţi vacile împreună. – şi el este puterea sovietică?

— Da, spuse el cu un amestec de tristeţe şi demnitate.

— Într-un anumit sens, şi ei sunt puterea sovietică şi de aceea trebuie să te ai bine cu ei şi să-i sprijini. Dumneata nu vrei să uiţi nimic! Dumneata ai o memorie prea bună!

— Haideţi, A. T.! Memoria artistică este baza creaţiei artistice! Fără această memorie, cartea nu mai e carte, este minciună!

— Dumneata nu dai dovadă de o autentică grijă pentru poporl (Ce-i drept, eu nu sunt bun cu autorităţile^ Laşi impresia că nu vrei ca treburile în colhozuri să meargă mai bine.

— Dar, A. T. în toată cartea nu e nici un cuvânt despre vreun colhoz. (De altfel, nu eu le-am inventat, de ce ar trebui să le port de grijă?) Dar ceea ce planează cu adevărat asupra nuvelei este sistemul concentraţionar. Este adevărat! Nu poate fi sănătoasă acea tară care are în trupul ei o asemenea tumoare! Ştiţi că această tumoare, cât pe-aci să se resoarbă în anii 1954-'55, a fost din nou zgândărită de Hruşciov, şi anume chiar în anii congreselor al XX-lea şi al XXII-lea? şi când vărsa lacrimi pe Ivan Denisovici al nostru, Nikita Sergheevici tocmai înfiinţase nişte lagăre cu nimic mai blânde decât cele staliniste.

Continuu să povestesc. El ascultă atent. si, totuşi:

— Dar ce propui dumneata în locul colhozurilor? (Păi nu era asta "problema" pusă de Matrional.) Trebuie să crezi în ceva. Dumneata nu ai nimic sfânt. Trebuie să faci nişte concesii puterii sovietice! La urma urmelor, n-are sens să fii contra. Nu există bici cu care fierul toporului să-1 despici.

— Atunci, topor contra topor, A. T.!

— Dar în tara asta nu există opinie publică!

— Vă-nselati, A. T.! Ea deja există! Ea creste!

— Mă tem să nu-ţi confişte Pavilionul canceroşilor, aşa cum ţi-au confiscat romanul.

— E târziu, A. T.! Pavilionul deja şi-a luat zborul! În cele patru zări!

(încă nu. Pentru partea a doua trebuie să stau în banca mea şi să aştept încă două luni de zile. Dar acesta este exact timpul cât a mai rămas până la congresul scriitorilor.)

— Încrâncenarea deja dăunează măiestriei dumitale. (Dar de ce partea a doua a ieşit "de trei ori mai bună" decât aceea pe care el voia s-o publice?) Pe ce mizezi? Nimeni n-o să te publice.

(Da, cu toată conduita mea, mai demnă decât aceea a lui Siniavski şi Daniel". Frumoasă capcană!)

— Degeaba, A. T.! Eu voi muri şi orice cuvinţel va fi cules, aşa cum este, şi nimeni nu-1 va corecta!

Si iată, chestia aceasta îl jigni profund:

— Asta este deja îngâmfare. Nimic mai uşor decât să-ţi imaginezi că tu eşti îndrăzneţ şi toţi ceilalţi sunt nişte laşi, acceptă compromisul.

— De ce generalizaţi? Aici nici nu se poate face o comparaţie. Eu sunt un solitar, sunt propriul meu stăpân, iar dumneavoastră sân-teti redactorul unei mari reviste.

Păstraţi revista! Păstraţi revista. Literatura cumva şi fără dumneavoastră.

Acestea n-au fost ultimele cuvinte ale convorbirii noastre, care nu s-a terminat nici cu cearta, nici cu insulte. Ne-am despărţit sobru (el deja cu mintea în altă parte), plângându-ne unul altuia de faptul că ideile şi educaţia noastră erau aşa de nereformabile. Un asemenea final era mai la înălţime decât toate celelalte şi am fost fericit că totul s-a terminat întocmai asa: ceea ce ne despărţea erau nu temperamentele şi nici personalităţile. Redactor sovietic şi prozator rus,

: iT3t noi nu mai puteam să mergem împreună, pentru că brutal şi ireversibil se despărţeau drumurile literaturilor noastre.

A doua zi, el a plecat în Italia, unde în curând avea să dea un interviu în fata unui vast auditoriu (spera oare şi de data aceasta că eu n-am să aflu?). I s-au pus întrebări despre mine: dacă este adevărat că o parte dintre scrierile mele circulă din mână-n mână, dar nu se publică; dacă este

adevărat că am scrieri pe care nu îndrăznesc să le scot din sertar.

"Eu prin sertarul lui n-am umblat – a răspuns popularul redactor (într-adevăr, cu umblatul prin sertare se ocupă KGB).

— Dar, în general, el nu are nici o problemă. L-am văzut chiar în ajunul plecării mele în Italia (dovadă a prieteniei care ne leagă şi a autenticităţii cuvintelor lui!). A terminat partea întâi a unei noi opere importante (când, A. T.? Când?), care a fost foarte bine primită de către scriitorii din Moscova ("nu trebuia să li se dea"!), actualmente continuă să lucreze. (Dar partea a doua s-a pierdut, A. T.? şi cum e cu "memoria excesivă"? şi cu faptul că el "nu are nimic sfânt"? De ce să nu-i spunem acestui popor catolic că "Soljeniţân nu are nimic sfânt"?)

Eram susceptibil de a fi sugrumat în aceste luni – şi el îi ajuta pe cei ce mă sugrumau.

Nu rămâne nepedepsit un poet cu un stagiu atât de îndelungat în partid.

*

Mă gândeam la un text de trei ori mai mic. Dar, vai, s-a lăbărţat.

Dacă am scris, n-am făcut-o decât pentru că în câteva zile scrisoarea mea către congres
[2] îşi va lua zborul şi nu stiu ce va ieşi din asta, nu stiu nici măcar dacă voi mai fi în viaţă. Va ceda sau gâtul, sau latul.

Si este dureros că nu se va mai găsi nimeni pentru a descurca toate astea, pentru a le explica.

Nu eu am imaginat, nu eu am ales tot acest drum – el a fost imaginat pentru mine, el a fost ales pentru mine.

În ce mă priveşte, eu mă apăr.

Vânătorii stiu că animalul rănit este uneori periculos.

7 aprilie – 7 mai 1967 Rojdestvo-pe-Istia PRIMA COMPLETARE Noiembrie 1967

LAtUL RUPT ÎN DOUĂ Iată deci ce aluat gonflabil sunt memoriile: până dai ortul popii, să tot scrii şi tot nu termini.

Căci tot timpul se produc evenimente noi – de unde necesitatea completării. şi blamându-mă pe mine însumi pentru această fastidioasă minuţiozitate, mănânc din timpul cititorului şi dintr-al meu.

Nu pot compara cu nimic această stare: uşurarea de a fi spus ce ai pe suflet. Căci trebuie să-ţi fi îndoit sira spinării, o dată şi încă o dată şi tot aşa aproape o jumătate de secol, să fi tăcut, să fi tăcut la nesfârşit – şi apoi să-ţi fi îndreptat sira spinării, să fi răcnit – nu de pe acoperişuri, nu în pieţele publice, ci în fata lumii întregi – ca să simţi în sfârşit cum universul potolit şi armonios se întoarce din nou la pieptul tău. De-acum, gata cu îndoielile, cu frământările, cu remuşcările.

— De-acum, lumina pură a bucuriei! Asta trebuia! Asta trebuia de multă vreme! şi percepţia despre lume s-a luminat într-atât încât optimismul dă pe din afară, desi încă nu s-a realizat nimic.

De altfel, cum se poate spune că nu s-a realizat nimic? Căci aproape o sută de scriitori m-au susţinut: optzeci şi patru într-o scrisoare colectivă adresată congresului, şi vreo cincisprezece prin telegrame şi scrisori personale (nu le socotesc decât pe acelea ale căror copii se află în posesia mea). Nu e uimitor? Nu îndrăzneam nici măcar să sper acest rezultat! O revoltă a scriitorilor! La noi! După ce trecuse de atâtea ori înainte şi înapoi, înainte şi înapoi, compresorul stalinist! Nefericită intelectualitate instruită în umanităţi! Nu eşti tu hidra principală pe care, chiar din anul 1918, au început s-o distrugă – s-o toace, s-o cosească, s-o otrăvească, s-o stârpească, s-o pârjolească? Se pare că au făcut curăţenie radicală! Ce ochi enormi îşi dădeau peste cap, ce mături agitau! – şi tu eşti din nou vie?

Si iată-ne din nou în creşterea ta, neprotejată, dezinteresată, disperată!

— Tocmai tu, din nou tu, şi nu fraţii tăi privilegiaţi, constructori de rachete, atomişti, fizicieni, chimişti, cu salariile lor asigurate, cu apartamentele lor moderne, cu

viaţa lor călduţă! Ar fi cazul ca ei, protejaţii, să preia pe contul lor destinul tău amar, să-ţi moştenească soarta fără speranţă – dar nu, cavaleristul nu-1 poate înţelege pe infanterist! (Unii dintre ei întrebau: dar ce lucruri a spus el pe care noi nu le cunoşteam? şi de ce numai despre probleme literare, iar nu în generali) Ei ne pregătesc pieirea prin foc, dar pentru pământ-tul înfloritor face să pieri!

Printre semnatarii scrisorii celor 84 erau puţine nume-surpriză; despre aceştia şi aşa se ştia că o fac din frondă. Dar cu totul surprinzătoare a fost telegrama lui Valentin Kataev (oare pentru o clipă să fi avut şi el viziunea unei mutaţii ireversibile?), apoi a fost scrisoarea lui Pavel Antokolski către Diomicev lansată prin samizdat, scrisoare care desi nu ieşea din cadrul terminologiei de partid, era totuşi străbătută de pulsaţiile unei inimi cinstite, si, atac virulent la adresa cenzurii, scrisoarea adresată congresului de către Serghei Antonov (perspicace, el mă corecta încă de-atunci subliniind că cenzura morală nu poate fi suprimată). Dar ceea ce a încoronat toate aceste gesturi a fost curajoasa şi necruţătoarea scrisoare a lui Gheor-ghi Vladimov, care mergea şi mai departe decât mine în imnul lui dedicat samizdatului.

Si din nou cutia rotundă de pe axa girului meu s-a dovedit neputincioasă să prevadă consecinţele cele mai imediate! Eu scrisesem şi difuzasem scrisoarea mea ca unul care urcă de bună voie pe eşafod. Le înfruntasem ideologia, dar, mergând contra lor, duceam la subsuoară propriul meu cap. îmi vedeam în aceasta sfârşitul vieţii mele, cu o parte a ei încă neintrată în demolare şi răvăşire, era smulgerea ultimului segment al acestei existente mijlocite fără de care noi toţi am fi nişte orfani. Mă dusesem la sacrificiu-un sacrificiu inevitabil, la care consimţisem fără bucurie şi fără înţelepciune. După câteva zile 1-am auzit pe V. Kaverin spunând: "Scrisoarea du-mitale, ce superbă mişcare pe tabla de şah!" şi am constatat cu uimire: Da! Iată surpriza!

În realitate, nu era nicidecum un sacrificiu, ci o mişcare pe tabla de şah, o combinaţie care, după doi ani de persecuţii, făcea ca poziţia mea să capete soliditatea unei stânci.*

* Abia după un mare număr de ani am înţeles eu ce fel de pas era acesta în realitate: căci Occidentul mă remarcase şi începuse a mă urmări foarte atent Fericită situaţie! În sfârşit mă aflam pe o poziţie potrivită firii mele, potrivită originii mele! În sfârşit puteam să nu mă mai agit, sa nu mai caut, să nu mai fac plecăciuni, să nu mai mint, ci să exist fără a depinde de cineva!

Oare eu nu-i înţelegeam pe marii literaturii noastre şi pe mai marii ideologiei? aşa s-ar părea. şi totuşi le subapreciasem slăbiciunile şi ezitările: mă temusem să-mi difuzez scrisoarea prea devreme, să le dau posibilitatea să contraatace. Nu trimisesem exemplarele respective decât în ultimele cinci zile, dar as fi putut să le trimit şi cu o lună înainte, în mărginirea lor, ei şi-aşa n-ar fi găsit ce să-mi răspundă, şi-aşa s-ar fi pierdut cu firea. * De aceea, multi oameni de treabă au primit scrisoarea prea târziu, s-au petrecut cu ea pe drum (pe ansamblu, cenzura interceptase o treime dintre exemplare)* astfel încât nu s-au strâns atâtea semnături câte s-ar fi putut strânge, şi sub plafonul sălii unde se ţinea congresul nu s-a iscat nici o vâlvătaie.

La Moscova, scrisoarea mea s-a propagat cu rapiditatea focului. şi în Occident a fost publicată la timp – la 31 mai în Le Monde, imediat după închiderea congresului, când amintirea acestei mari ruşini era încă vie. si, vestită cu putere de clopotele publicităţii, a continuat să se răspândească în tot Occidentul, întrecând din nou aşteptările mele. (N-avea nici o legătură cu faptul că interviul acordat japonezilor se soldase cu un eşec, ci cu faptul că orice interviu cântăreşte putin în ochii opiniei publice, după cum înţeleg eu acum.

Datorită nu textului denaturat al lui han Denisovici, ci datorită numai acestei scrisori de răsunet. Cu un an şi jumătate înainte de aceasta, devastarea arhivei mele

trecuse absolut neobservată. Iar acum mi se nota fiecare gest făcut împotriva Uniunii Scriitorilor. (Adnotare din 1978.)

Mi-a fost necesar mult timp ca să fac lista destinatarilor, ştergând şi rescriind fiecare nume. Scrisoarea trebuia s-o trimit în toate republicile naţionale si, pe cât posibil, nu celor mai mari canalii (de altfel, speranţă pe care mi-o puneam în ajutorul naţionalităţilor din zonele periferice s-a spulberat – nu s-a găsit nici o mână, nici o voce); tuturor scriitorilor autentici; tuturor membrilor socialmente influenţi ai Uniunii Scriitorilor. si, în sfârşit, pentru ca această listă să nu aducă a denunţ, am împănat-o chiar cu câteva nume de ştabi şi de turnători.

Se ţinuse totuşi cont de această eventualitate, se difuzaseră în diferite cartiere ale Moscovei, se puseseră în diferite cutii poştale, nu mai mult de câte două scrisori la un loc. Mi-au dat ajutor câteva persoane (vezi Completarea a cincea).

Scrisoarea pe care am adresat-o congresului a fost însă un eveniment în viaţa noastră internă.) Chiar şi acele rânduri ale scrisorii care contestau experienta europeană au fost înţelese pe ici pe colo, ca să nu mai vorbim de cele referitoare la noi, care au fost subliniate şi reţinute ca atare. şi în timpul unei întregi perioade – prima decadă a lui iunie – alternând cu informaţiile arzătoare privind războiul israelo-arab de şase zile, mai multe posturi de radio din diferite părti ale lumii au citat, au expus, au citit cuvânt cu cuvânt şi au comentat (uneori într-o manieră foarte mioapă) scrisoarea mea.

Dar mai marii noştri tăceau ca mormântul.

Si astfel am început să am senzaţia unei victorii neaşteptate, chiar răsunătoare!

Asa stând lucrurile, mi s-a transmis la un moment dat că Tvardov-ski vrea să mă vadă de urgentă. Era 8 iunie, în gara Kiev, cu câteva minute înainte de plecarea trenului spre Naro-Fominsk; iată-mă cu mâinile ocupate cu sacose

încărcate cu provizii, cu şaizeci de ouă cumpărate mai ieftin – si, la telefon, o voce cunoscută pe care n-o mai auzisem de mult îmi şoptea cu bunăvoinţă, plină de subînţelesuri, că este foarte important, că să las imediat totul şi să vin la redacţie, îmi venea foarte greu să-mi schimb planurile, să ratez trenul, să mă car cu proviziile la redacţie (viaţa noastră, de simpli muritori, cum o să o înţeleagă cei cărora li se aduce totul pe tavă?), dar mai repede şi mai presus de toate astea mi-a picat o fisă: de ce avea el atâta nevoie să mă vadă? Numai ca să mă facă să-mi pun cenuşa în cap spre folosul lui Novâi mir – dar simpla punere a unei astfel de probleme era o pură zădărnicie. Dacă însă, lăsând să treacă vara, acum se reped să culeagă ciuperci de sub zăpadă, dacă s-au hotărât să mă publice după atâţia ani – atunci să aştepte până luni, să aştepte tocmai acele zile în cursul cărora BBC (acesta îşi anunţase deja programul) va citi în trei reprize scrisoarea mea, ca să audă şi mai marii noştri, în felul acesta, dorinţa lor de a mă vedea va fi mai fierbinte!

I-am răspuns lui A. T. că până în ziua de 12 mi-era absolut imposibil să vin la redacţie. S-a supărat foarte tare, vocea i-a pierit. După aceea, se spune, a luat-o de colo până colo prin birourile redacţiei, cătrănit şi abătut. Aşa-i el totdeauna când ia foc – mort-copt, să te duci la el când te cheamă, el nu poate să aştepte. A. T. se înclină când şefii sunt cei care-i zic "nu", dar nu poate să înghită un asemenea răspuns din partea subordonaţilor. şi mai era ceva: găsise o bună modalitate de a-mi fi util – iar eu îi respingeam mâna ca^e voia să mă ajute.

Orbitele noastre erau aşa de diferite, nu era chip să ne înţelegem.

De altfel, în ziua aceea, îmi trecu pe la ureche (se pare de la Berzer) ceva care m-a uimit – încă o surpriză totală: Tvardovski nu era nicidecum scandalizat de scrisoarea mea către congres, ba dimpotrivă, era chiar mulţumit de ea! Nu, eu nu 1-am înţeles pe acest om! Patru capitole din

amintirile mele i le-am consacrat lui, dar de înţeles nu 1-am înţeles, îmi imaginam că o să urle de furie, că din cauza neascultării mele o să mă trimită pentru vecie la toţi dracii. (Dar gândindu-mă mai bine, totul devine clar: doar eu nu Occidentului mă plângeam, nu Occidentului îi ceream protecţie – aici, la noi, în interior, dădeam peste bot. Asta, după concepţia lui A. T., puteam să mi-o permit. Este pur şi simplu ceva conform cu regulile pugilatului: nouă, celor de la Novâi mir, ni se pun beţe-n roate, ni se meneşte un an de zile eşec după eşec – acum e rândul nostru să-i pocnim peste bot!)

La 12 iunie, 1-am revăzut la redacţie pentru prima dată după acea convorbire din martie pe care de-atunci încoace o considerasem a fi ultima. Da de unde! A. T. mi-a strâns mâna cu oarecare reţinere, dar bucuria făcea să-i lucească ochii.

— Sunt foarte fericit, Aleksandr Trifonâci, că nu ati avut o atitudine negativă fată de gestul meu.

El (încercând fără succes să se arate sever):

— Cine ţi-a spus dumitale că eu n-am avut o atitudine negativă? Eu nu aprob fapta dumitale. Dar orice rău e spre bine. Poate că dumneata te-ai născut cu căită, dacă treaba asta o să-ţi iasă asa. Există o speranţă.

Pe un ton incantatoriu, încercă apoi să mă sugestioneze; am înţeles că nu mai era posibil ca prietenia noastră să renască:

— Dumneata trebuie să te porţi în aşa fel încât să nu înăbuşi sub cenuşă acest loc de unde ai ieşit, singurul loc unde arde o flacără.

Argumentaţia cea mai penibilă pentru mine, reproşul cel mai grav pe care-1 avea a-mi face. Dar, prieteni, de la voi am ieşit eu? şi într-adevăr nici o flacără nu mai arde nicăieri? şi după toată zarva care s-a făcut, mai pot să mai fac eu fie şi cea mai măruntă concesie?

Cum poate cineva să nu înţeleagă atâta lucru?

— Cum se face – întrebă el cu aceeaşi seriozitate încruntată – că scrisoarea dumitale a ajuns să fie cunoscută în Occident şi să provoace asemenea tevatură?

— şi cum vreţi dumneavoastră, în secolul în care informaţia se răspândeşte peste tot cu atâta rapiditate: democraţia să funcţioneze şi nimic să nu se cunoască peste hotare? În Anglia nu-i reproşează nimeni lui Bertrand Russell faptul că articolele lui sunt publicate înURSS!

A. T. făcu un gest cu mâinile lui lungi şi durdulii:

— Te rog să nu le serveşti tâmpeniile astea celor de la secretariatul Uniunii Scriitorilor! Uite ce să-mi spui mie: te-ai adresat cu adevărat congresului sau ai urmărit să faci tevatură în Occident?

— De ce vorbiţi asa, Aleksandr Trifonâci? Bineînţeles, numai congresului.

— Bine, atunci să mergem la secretariat – şi să le confirmi şi lor chestia asta. Să le spui că tevatura asta din Occident te deranjează şi pe dumneata.

(Salvatorul meu, la vederea căruia jubilez?!)

— A. T. De-acum nu voi abandona şi nu voi modifica nici un cuvânt din scrisoarea mea. Dacă ei VOT să scriu ceva, să mă scuze dar.

— Dar nu!

— Dădu el din nou din mâini. Nimeni nu-ţi cere să scrii ceva! Dumneata numai să confirmi ceea ce mi-ai spus adineaori, nimic altceva! şi să nu le spui că lupţi împotriva puterii sovietice!

— Zise el, nepierzând prilejul de a râde, prilejul de a încheia cu una dintre glumele lui favorite.

Dar iată ce s-a întâmplat. Ştabii Uniunii au resimţit scrisoarea mea ca pe o "lovitură sub centură" (regulile sunt în mâinile lor, ei le stiu) şi tribunii au chemat ca "la lovitură să se răspundă cu lovitură". Dar văzând că o sută de scriitori mă sprijineau si, mai ales, văzând cum se răspândea ecoul în străinătate (la aşa ceva nu se

aşteptaseră!), în curând atât ei cât şi cei de la vârfo lăsară mai moale. Tvardovski dădu însă dovadă de o agilitate şi de o vigoare diplomatică neobişnuite la el. El şi în prezenta lui saura (care reprezenta, în locul lui Polikarpov, "secţia cultură") reuşi să-şi spună părerea ("Ce părere aveţi, primul scriitor rus este cine? Mihail Alexandro-vici? 1 Vă înşelaţi!") şi să-i facă pe cei din secretariatul Uniunii să înţeleagă că nu trebuia procedat asa, că se dezavantajau pe ei înşişi: că mfimdându-mă pe mine, se înfundau şi pe ei. Şi-i convinse să întocmească un alt proiect de comunicat în care: să se confirme că şolohov. (N. t.) eu mi-am făcut serviciul militar într-o manieră ireproşabilă; să se recunoască, iată, că în scrisoarea mea era ceva care merita să fie examinat; şi să mă condamne "sever" pentru goana mea după "senzaţional". şi ţinând cont de faptul că nimeni din secretariat nu avea o idee mai inteligentă, că propunerea le părea destul de salvatoare şi că, după toate indiciile, era imposibil să se tacă în continuare (în perspectiva deplasărilor în străinătate şi a întrebărilor prilejuite de acestea), înclinau şi ei să propună la vârf 'tocmai o asemenea variantă de rezoluţie. şi tocmai într-un asemenea moment n-am fost de fată ca să-1 ajut pe Tvardovski şi deci nu i-am dat posibilitatea să ducă până la capăt una dintre operaţiunile lui cele mai bune! (De altfel, şi aşa n-ar fi fost dusă până la capăt, pentru că şefii erau ocupaţi cu înfrângerea scandaloasă a arabilor, or în capetele lor nu încăpea mai mult de o problemă pe aceeaşi unitate de timp.)

Pentru ce deci secretariatul Uniunii nu m-a convocat de-a dreptul pe mine? Pentru ca, după scrisoarea mea, nu erau siguri că eu am să accept să mă prezint la ei. Să zicem că s-ar fi întâmplat să nu mă prezint. Atunci ei, neavând indicaţie de sus ca să mă excludă, cum ar fi ieşit din această încurcătură? După cum aveam să mă dumiresc treptat, lucrurile stăteau în felul următor: trebuiau să arunce o privire asupra mea ca să se convingă că eu continuu să stau

de vorbă cu ei. Altminteri, comunicatul lor n-avea nici un rost.

Iată pe ce stâncă sărisem cu "abila mea mişcare pe tabla de şah".

Am ajuns la celebra vilă cu colonade pe Povarskaia1 şi A. T. mă conduse la secretari. Erau secretarii-contopisti K. Voronkov (falcă), G. Markov (vulpea obezǎ), S. Sartakov (butuc, în parte comic), scriitori mici de doi bani. Dar şase mii de membri ai Uniunii tocmai acestora le "încredinţaseră" sarcina de a reprezenta toate interesele mari şi importante ale Uniunii Scriitorilor. Am intrat, ţeapăn ca o prăjină cu cap de robot-nici mişcare umană, nici expresie umană. Voronkov făcu un gest de respect: silueta îndesată de huidumă şi-o săltă din fotoliu, falca şi-o împodobi cu un zâmbet. Începea, se pare, una din zilele lui faste. Ocazia pe care o avea de a-mi da întâietate la intrarea pe o uşă, apoi pe o a doua, îi făcea deja o plăcere evidentă. In hemiciclul înnobilat de cariatide şi stucaturi, Markov, cu fata lui şireata şi suavă, cam feminină, lăsă să-i cadă receptorul din mână, văzând în sfârşit sub bolţile Uniunii pe musafirul cel mai scump si Lanr. 52 al străzii Povarskaia: sediul Uniunii Scriitorilor. (N. t.) cel mai aşteptat. De după nu stiu ce uşa ascunsă care nu se observa imediat, se ivi Sartakov. Acesta însă nu dădu nici un semn că ar fi fost bucuros să mă vadă si, de fapt, atitudinea lui rămase tot timpul una de indiferentă posacă. Dar nu venise încă Sobolev, care se impacienta la el, pe cheiul Sofiiskaia: în momentul acela nu exista maşină disponibilă care să-1 aducă încoace, iar el nu cunoştea altă modalitate de a se deplasa. Am întrebat dacă pot să primesc o cană cu apă de la robinet si, într-o clipă, aceeaşi uşă ascunsă se deschise si, de undeva din rundul unui cabinet secret, o bufetieră începu să aducă pe imensa masă lăcuită sucuri de fructe şi apă minerală, apoi ceai tare cu fursecuri scumpe, ţigări şi bomboane de ciocolată (bă-nisorii poporului.). Începu o conversaţie de salon despre una şi alta: că aceasta a fost

casa Rostovilor şi cum au ei grijă de ea; şi cum contesa Olsufieva, venind din străinătate, ceruse s-o viziteze (Voronkov pronunţa cu voluptate cuvântul "contesă"; mi-1 imaginez cum făcea reverenţe în fata ei, desi în 1917 ar fi trimis-o în fata plutonului de execuţie pe zisa contesă); şi ce tapiserii cu portretele lui Tolstoi (18 milioane de noduri), Puşkin şi Gorki împodobesc pereţii acestui hemiciclu. Din spatele meu până la fereastra deschisă spre ziua toridă, fără nici o adiere de vânt, erau vreo şase metri. Dar protejarea preţioasei mele vieţi îl preocupa într-atâta pe Voronkov încât mă întrebă pe furiş dacă nu mă deranjează curentul, căci această "încăpere este perfidă".

În timpul acestei trăncăneli mi-am scos pe masă două sau trei vechi scrisori adresate de mine lui Brejnev şi ziarului Pravda. Foile albe, acoperite de un text dactilografiat necunoscut, se etalau inocent pe masa maro, dar îl nelinişteau la culme pe Markov, care se aşezase vizavi. El, de bună seamă, şi-nchipuia că eu venisem acolo ca să mai pun vreo bombă, că îndată o să le dau o veste în sensul acesta, şi nerăbdarea îi răpea forţa de a aştepta explozia: era musai să citească scrisorile! Stricând ambianta decentă a acestei conversaţii, el îşi întorcea capul şi se holba în toate părţile.

Sosi Sobolev – şi Markov începu prin a spune că la congres n-a fost posibil să se examineze scrisoarea mea, că, mă rog, congresul a avut un "program încărcat, că, din păcate, scrisoarea a devenit un fapt de însemnătate nu internă ci internaţională, şi afectează interesele statului nostru, că trebuie lămurită chestiunea şi găsită o ieşire. (Cu cât se înaintează, cu atât aceasta devine melodie dominantă: Cura să ieşim din această situaţie? Ajutaţi-ne să găsim o ieşire!)

El vorbi concis şi mă fixă cu nişte priviri neliniştite. Pe acelaşi ton salonard pe care vorbiserăm şi despre vila Rostovilor, eu i-am întrebat dacă n-ar fi interesant pentru ei "să afle istoria acestei scrisori". Se pare că da, foarte interesant. Atunci am început să le povestesc cu de-

amănuntul istoria tuturor calomniilor debitate la adresa mea, şi care a fost riposta mea, şi cum am trimis scrisori (îi zgâlţâi re ei, ceea ce lui Markov îi luă o piatră de pe inimă). Am spus că apoi la toate acestea s-a adăugat raidul asupra romanului meu şi asupra arhivei mele.

Sobolev (arţăgos):

— Ce raidl Eu (amabil): – al Securităţii Starului.

Apoi plângerile mele repetate către CC, toate rămase fără răspuns. Apoi debutul "editării clandestine" a scrierilor mele, croindu-se în felul acesta toate condiţiile pentru plagiat. şi calomnia care se răspândeşte din ce în ce mai mult. (Patetic.) Cui să mă adresez? Normal: instanţei supreme a Uniunii noastre – congresului! E cumva ilicit? (Markov şi Voronkov împreună: pe deplin licit. Sartakov şi Sobolev stau îmbufnaţi.) Congresul era prevăzut pentru iunie 1966; eu pregătisem deci o scrisoare (mint, încă nu-mi venise ideea aceasta). Dar congresul, după cum stiu persoanele aici de fată, a fost amî-nat pentru decembrie (ei încuviinţează din cap). Ce-i de făcut? Atunci m-am hotărât să mă adresez direct lui Leonid Ilici Brejnev. În scrisoarea mea vorbeam deja despre situaţia scriitorului în societatea noastră şi explicam cum s-ar fi putut face să înceteze la timp cultul lui Stalin. şi ce s-a întâmplat? La scrisoarea aceasta nu s-a dat nici un răspuns. (Ei între ei, repede, ca nişte complotişti, ca nişte actori într-o îndelung repetată scenă de masă: "Leonid Ilici n-a primit-o. N-a primit-o, Leonid Ilici! Leonid Ilici, desigur, n-a primit-o!") Am aşteptat deci să vină decembrie, ca să-i scriu congresului. (Mint, m-am retras în Ascunzătoarea mea ca să termin redactarea Arhipelagului.) Dar congresul a fost amânat din nou – pentru luna mai. (Semne cu capul.) Bine. Am aşteptat până în mai. Dacă s-ar mai fi amânat încă o dată, as fi aşteptat în continuare. (Pesemne, în sinea lor regretau că nu 1-au amânat şi mai mult.)

Sartakov:

— Dar de ce patru sute de exemplare?! (Cifră dată de BBC.)

Eu:

— De unde ati scos astea, patru sute? Două sute cincizeci. Iată, tocmai pentru că scrisorile trimise într-unul sau două exemplare se îngroapă undeva, m-am văzut nevoit să trimit cu sutele.

Ei:

— Dar acesta nu este un procedeu normal!

Eu:

— Dar a edita pe ascuns un roman – autorul fiind în viaţa – este normal, nu?

Sobolev (cu arţag):

— Dar unde-i logica? De ce s-o trimiţi delegaţilor, dacă ai trimis-o prezidiului?

Eu:

— Pentru mine era important să primesc sprijinul scriitorilor de prestigiu. L-am primit din partea a o sută dintre ei şi sunt pe deplin satisfăcut.

Markov:

— Dar de ce s-o trimiţi la nu stiu ce Georgie literarSl Eu: – şi de ce organul unei republici-surori să nu ştie de scrisoarea mea?

Markov:

— Din toate părţile ni se trimit exemplare ale scrisorii dumitale. şi să nu crezi că toţi sunt pentru dumneata, multi sunt categoric contra.

Eu:

— Tocmai de aceea vreau o discuţie deschisă.

Markov (plângăreţ):

— Da, numai dacă asta n-ar fi ajuns la cunoştinţa duşmanilor noştri, (în materie de "coexistentă", ei n-au alt termen: toţi de jur împrejur sunt duşmani!)

Eu:

— Este foarte supărător. Dar este vina dumneavoastră, nu a mea. De ce s-a întâmplat asta? Pentru că timp de trei

săptămâni nu mi-aţi răspuns la scrisoare! De ce s-a pierdut atâta vreme? Eu, eu mă aşteptam ca, încă din prima zi a congresului, prezidiul să mă cheme şi să-mi dea posibilitatea să dau citire scrisorii mele sau, în orice caz, să organizeze o discuţie.

Markov (îngrijorat): -• Dar, în fine, astea sunt reproşuri. Or, principalul este: ce facem acum?

(si toţi, în ecou în cascadă: ce-i de făcut?)

Markov:

— Dumneata, care te găseşti în viitoarea politicii, dă-ne şi nouă nişte sfaturi!

Eu (uluit):

— Ce politică? Eu sunt artist!

Voronkov: – şi cum o retransmit! De două ori în cursul aceleiaşi emisiuni! (Minte, dar nu pot să-1 contrazic: eu, nu-i asa, nu ascult radioul occidental.) – Israel!

— Scrisoarea dumitale!

— Israel – scrisoarea dumitale! şi cum o citesc!

— Maeştri ai dicţiunii!

Markov (veninos): şi totuşi în scrisoare este o mică inexactitate.

O mică inexactitate? Într-o scrisoare unde-i pun cu capul pe butuc? Unde nu las piatră pe piatră din ce au făcut ei decenii de-a rândul? -

_Care, deci?

Markov:

— Ei bine, iată: Novâi mir a refuzat să publice Pavilio-ul canceroşilor. Asta nu înseamnă că de-acum încolo n-o să-ţi fflai publice nimic.

Un asemenea răspuns le dăduse Tvardovski. aşa şi-1 aminteşte el Fără să lase vreun dubiu asupra cinstei şi sincerităţii sale, aşa şi-1 aminteşte el. Despre asta, chiar astăzi am discutat cu el la redacţie: "A-I-> cmd te-am refuzat eu?" – "A-T.! Chiar dumneavoastră ati luat în mână partea a doua, ati ridicat-o şi ati spus: chiar dacă totul ar

depinde numai de mine.,." Nu, nu-şi aminteşte! Nici că mi-a spus că "eu nu vreau să uit nimic", şi că "nu am nimic sfânt" – a uitat şi pace. – "Poate că era vorba de vreo pagină! Dar eu n-am refuzat toată partea a doua."

Acum, Tvardovski stă deoparte, fumează si, cu un aer serios şi atent, urmăreşte spectacolul nostru. Vine un moment când toate privirile se opresc asupra lui.

Tvardovski:

— Ei bine, ne-am înfierbântat amândoi; dar câte nu ne-am spus noi unul altuia! A fost asa, o discuţie, dar redacţia nu te-a refuzat.

"Asa, o discuţie", dar care a fost cât pe-aci să pună capăt tuturor relaţiilor noastre.

Tvardovski: -Acum, toată redacţia e de acord să publice integral Pavilionul canceroşilor. Divergentele noastre cu autorul se referă la o pagină şi jumătate-două, aşa că nici nu merită să vorbim despre asta.

O pagină şi jumătate-două? Eu mi-aduc aminte că erau scoase capitole întregi, personaje întregi. Dar totul s-a schimbat: pe învingători nu-i judecă nimeni. Pentru prima dată în viaţa mea, acest proverb puteam să mi-1 aplic mie însumi.

A. T. mi-a simţit nemulţumirea şi atunci – ce as! De unde i-or fi venit promptitudinea şi abilitatea asta?

— Subit, pe un ton părinteşte sever, cu solemnitate:

— Ascultă, A. I., dar există o întrebare importantă pe care eu, la redacţie, nu ţi-am pus-o: spune, după părerea dumitale, Pavilionul canceroşilor şi Primul cerc pot să ajungă în Europa şi să fie publicate acolo?

Asta-i o drăgălăşenie! Daţi-i înainte cu întrebări d-astea inocente!

Eu:

— Da, Pavilionul canceroşilor a cunoscut aici o difuzare de o amploare extraordinară. Nu m-ar mira să apară şi în străinătate.

Cineva (compătimitor):

— Cu siguranţă, o să-1 desfigureze, o să-1 masacreze (nu mai mult decât cenzura voastră!).

Sobolev (tremurând de frică să nu se trezească într-o asemenea situaţie disperată): – si, în plus, ce reguli au ăia acolo: primesc la tipar până şi manuscrise sosite prin al treilea intermediar, iar autorilor, vedeţi dumneavoastră, le păstrează onorariile!

Cineva!

— Dar cum se face că Pavilionul a avut o asemenea difuzare?

Eu:

— Eu 1-am dat spre dezbatere scriitorilor, apoi câtorva redacţii si, în general, tuturor celor care mi 1-au cerut. De ce să nu le dau compatrioţilor mei să-mi citească scrierile?

Si ei nu îndrăznesc să replice! Iată ce vremuri.

Tvardovski (de parcă tocmai şi-ar fi reamintit):

— Da! Vigorelli mi-a trimis o telegramă disperată: Asociaţia europeană a scriitorilor stă să se prăbuşească. Membrii ei cer explicaţii în legătură cu scrisoarea lui Soljeniţân. Pentru moment, eu nu am trimis decât o telegramă evazivă.

Voronkov:

— Provizorie. (Râde cinic.)

Tvardovski:

— Păi fără noi, Asociaţia europeană nu poate să existe.

Markov: – şi chiar pentru noi a fost creată.

(Apoi iată ce am aflat din gura lui A. T.: în iunie, el trebuia să meargă la Roma la plenara prezidiului Asociaţiei ca să discute situaţia grea a scriitorilor din. Grecia şi Spania. şi totul a eşuat pentru scriitorii greci din cauza scrisorii mele.)

Eu:

— Dar Primul cerc eu multă vreme nu 1-am lăsat din mână. După ce am aflat însă că e pus în circulaţie fără consimţământul meu, mi-am zis că autorul nu are mai puţine drepturi asupra propriului său roman. şi am căutat

să nu-1 mai refuz celor care mi-1 cereau. aşa a ajuns şi romanul acesta să se răspândească, dar mult mai putin decât Pavilionul.

Tvardovski (Agitat, s-a ridicat în picioare şi a început să umble de colo până colo):

— Iată de ce spun: Pavilionul canceroşilor trebuie publicat fără întârziere! Asta o să pună imediat capăt tapajului care se face în Occident şi astfel o să dispară motivaţia publicării acestei nuvele acolo. şi peste două zile trebuie dat în Literaturnaia gazeta un extras o dată cu anunţul că urmează publicarea integrală a nuvelei.

_ (înduioşător de ezitant) – Sau, mă rog, în revista care-i este mai aproape.

Si nimeni n-a obiectat! Nu s-a discutat decât problema dacă Literaturnaia gazeta va reuşi în două zile să facă acest lucru, având în vedere că era deja culeasă. Poate Literaturnaia Rossiial în ziua aceea ei se zăpăciseră complet, nu, e prea putin spus: erau făcuţi knock-out, şi nu din cauza acestei întâlniri, ci din cauza bombardamentului radio care o precedase. şi cel mai neplăcut în situaţia lor era faptul că, după câte se pare, li se sugerase ca de data aceasta să se descurce singuri (CC se eschivase; scrisoarea nu-i era adresată lui!) – dar tocmai asta este ceea ce nu le stă lor în putinţă; în viaţa lor n-a existat niciodată vreo problemă pe care s-o rezolve ei singuri. şi exploatând anchiloza lor intelectuală, Tvardovski, eternul cunctator, luase iniţiativa.

Markov şi Voronkov îmi mulţumeau care mai de care – dar pentru ce? Pentru că am venit la ei! (Acum şi eu mă îmblânzisem şi le mulţumeam de a se fi interesat, în sfârşit, de scrisoarea mea.) în acea zi, pentru prima dată în viaţa mea, am simţit – lucru pe care până atunci nu-1 întrezărisem decât dintr-o parte – ce înseamnă să dai dovadă de forţă. şi ce bine înţeleg ei limbajul forţei! Numai acest limbaj! Acest singur limbaj – începând chiar din ziua în care s-au născut!

La întoarcere ne-am servit, eu şi Tvardovski, de încăpătoarea maşina neagră a ziarului Izvestia. El era foarte mulţumit de modul cum decurseseră lucrurile, presupunea că în prealabil secretarii se stăruiseră acolo sus: altminteri, de unde atâta maleabilitate? Unde era deci consemnul de a răspunde "cu lovitură la lovitură"? A. T. decise pe loc din ce capitol să ia fragmentul pentru Literaturnaia gazeta şi i-a pus el însuşi titlul de "Fragment din romanul Pavilionul canceroşilor".

Memoria lui sinceră, dar cu sincope, nu reţinuse câtuşi de putin faptul că el, cu un an în urmă, respinsese, ca inadmisibil şi imposibil, însuşi acest titlu, înainte de orice publicare, toată lumea se pusese pur şi simplu de acord că romanul se va numi Pavilionul canceroşilor.

Mersul firesc al lucrurilor.

Dar toate acestea erau prea frumoase ca să fie şi adevărate. Ulterior, bineînţeles, totul s-a blocat: sus, şefii cei mari, în primul rând Diomicev, au făcut ca lucrurile să treneze, (într-unul dintre apartamentele unde, spre hazul câtorva cunoscuţi, povestisem cum îl luasem peste picior când m-a primit în audientă, exista un microfon al KGB – foarte probabil la Teus. Lui Diomicev i s-a pus banda acestei înregistrări. Dacă tragi cu urechea la uşă si, la un moment dat, aceasta te izbeşte în nas, n-ai decât să te superi pe tine însuti, nu-i asa? Ei bine, nu! Diomicev şi-a revărsat toată furia asupra mea, mi-a devenit pentru totdeauna duşman de moarte. şi acestui grav conflict i s-a suprapus, ani de-a rândul, vindicta lui personală. Prin persoana lui, Conducerea Colectivă a făcut o încercare, una singură, de a mă cunoaşte – iată ce a ieşit.)

N-a mai apărut, se înţelege, nici comunicat al secretariatului, nici fragment în Literaturnaia gazeta: bombardamentul radio venit din Occident încetă şi ştabii deciseră că incidentului respectiv i se poate supravieţui şi fără a se lua măsuri. A. T. avea informaţii cum că la 30 iunie eu făcusem obiectul unei dezbateri la vârf. Dar nici de data

aceasta nu se luă nici o hotărâre. În ce-1 priveşte, Diomicev imaginä un plan după care secretarii (Tvardovski: "treizeci şi trei de viteji, patruzeci şi doi de secretari") trebuiau să citească volumele mele: şi Cercul, şi Pavilionul, dar mai întâi şi mai imperativ Banchetul învingătorilor (le părea rău să se dea jos de pe acest căluţ docil!). Dacă se tine cont de faptul că printre secretari erau unii care nu numai că nu stăpâneau condeiul, ci şi la citit se poticneau, atunci sistemul de frâne avut în vedere putea să funcţioneze o jumătate de an şi promitea să retină căruţa până dincolo de zilele jubiliare (jumătatea de secol a "Marelui Octombrie"), când avea să se poată sta de vorbă în mod mai brutal.

Toate acestea, eu le-am auzit din gura lui A. T., când am trecut pe la redacţie la începutul lui iulie. El era acru şi sumbru, în fie • care lună se izbea de această stânjenitoare forţa obtuză – dar nici în o sută cincizeci de luni nu reuşise să se deprindă cu ea. Cenzura îi refuza până şi nuvelele cele mai edulcorate (ale lui E. Ghera-simov). Chiar şi Voronkov, care de curând îmi făcuse impresia unui om atât de prompt în a-ţi ridica mingea la fileu, nu venea totdeauna la telefon şi-i răspundea arogant. Totuşi, datorită faptului că eu eram de fată, A. T. se ambiţiona şi telefona încă o dată. Voronkov binevoi să ia receptorul şi să spună că secretarii tocmai citesc, dar că nu stiu de unde să-şi procure Pavilionul canceroşilor (ce-i drept, Ceka nu-l luase, şi nici la CC nu era.) A. T. prinse din nou viaţa; li-1 trimit!

Speranţa! Decise să trimită acel unic exemplar al redacţiei, curăţel, neşifonat, corectat, cel pe care i-1 încredinţasem nu de mult. Treaba asta m-a revoltat; "Nu vreau să-1 dau pe mâinile acelor câini! O să-1 sfaşie, o să-1 ferfeniţească!" A. T., la rândul lui, se îmbătoşa şi el: "în joc este capul dumitale! Iar dumneata îi dai întruna cu "o să-1 sfâşie!"." Singura lui rugăminte a fost aceea de "a suprima păginuta despre metastaze" – evident, aceasta şi era "o pagină şi jumătate-două" care constituiau o problemă. El îmi amintea (cineva din colectivul de redacţie i-o şoptise,

Dementiev în mod sigur, şi de data aceasta, înainte de a pleca), că exista acolo ceva ca o lungă teorie cum că lagărele proliferaseră, ca nişte metastaze, în trupul tării (ca şi când ar fi nevoie să întind chestia asta pe o pagină!). Când A. T. şi-a făcut din capul locului o convingere eronată, este foarte greu a-1 face să se dezbare de ea. L-am asigurat că nu exista o asemenea pagină; degeaba. I-am arătat un paragraf unde se găsea o frază oarecum asemănătoare cu cea căutată; foarte bine, pot s-o tai, de acord. Nu, este o pagină, undeva! În momentul acesta se ivi pe uşă micul Kondratovici si, febril, începu să-şi vâre nasul printre pagini: asta sulubin o spune, sulubin! Am început să parcurg în fata lor paginile cu sulubin şi i-am dat şi lui Kondratovici, ca unui aliat, răgazul să privească, fără să mă tem că o să-mi pună piedică să cad. Dar pupilele i se dilatară a vigilentă – nu, nu mai erau pupilele lui, erau, plantate în orbitele lui, cele ale cenzurii venite în substituire, şi nici nările nu mai erau ale lui, ci cele ale cenzurii înzestrate cu antena exploratoare. Cu bucuria celui intrat în posesia unei certitudini, el muscă o bucată:

— Iată! Iată!

— Unde?

— Iată: Pentru stihiile toate, omul E-un trădător, un zbir sau un captiv!

Adică asta este despre metastaze? N-are importantă că e sau nu despre metastaze. Este chiar mai rău decât atât!

Toate astea nu sunt o poveste despre Kondratovici, ci una despre revistă şi despre Tvardovski. Chinuit şi speriat, Tvardovski se ralie avertismentului dat de Kondratovici:

— Reiese că spusele despre Rusia lui Nicolae I ni se aplică şi nouă?

— Dar nu este vorba despre Rusia lui Nicolae; este vorba de Anglia care se pregătea să-1 extrădeze pe decembristul Turghenev.

Că i-o fi fost ruşine că nu ştia motivele poemului puşkinian, sau pur şi simplu că ridicase mâna asupra lui Puşkin, fapt

este că A. T. se învoi:

— Bine, scoate însă fraza care spune că Kostoglotov este de acord.

Aceasta era, de obicei, problema care le dădea palpitaţii: în afară de ceea ce se va spune despre toată compunerea respectivă, trebuia să se prevadă din ce bucată se va decupa cureluşă. Cureluşa o vor ataşa cnutului şi cu cnutul citatelor îi vor plesni pe nedisciplinaţi peste bot.

Pentru liniştea sufletească a lui A. T. am scos şi această frază. El îşi regăsi buna dispoziţie şi decise "să mă consoleze": că iată Egorâcev* a fost pus pe liber, iar eu n-amfostpuspe liber, că m-am comportat bine la secretariat: fără să mă cert cu ei şi fără a-mi pune în vreun fel cenuşa în cap.

El nu voia pentru nimic în lume ca eu să-mi pun acum cenuşa în cap! În mod sigur, îi plăcuse ideea mea cu scrisoarea. Ba chiar se pare că pentru prima dată, de când ne cunoşteam, ajunsese la convingerea că eu aveam capacitatea de a mă folosi la mers de propriile mele picioare.

Am început să vorbim despre Banchetul învingătorilor: despre modalitatea de a-1 sustrage examinării în secretariat şi despre faptul că Simonov, urmând exemplul lui Tvardovski, refuzase să-1 citească.

— Nici mie nu mi 1-ai fi dat? Întrebă el.

— A. T., pe cuvântul meu! N-aveam decât un singur exemplar si, iată, şi pe acela mi 1-au umflat. Eu însumi am rămas fără nici un exemplar.

* Secretarul comitetului orăşenesc Moscova al PCUS; îl criticase pe Brejnev.

— La unna urmelor – spuse el, îngăduitor şi meditativ – Bunin este prezent cu Zilele blestemate. Piesa dumitale, cu siguranţă, nu este mai antisovietică! Noi îi publicăm şi celelalte opere.

Fără discuţie, Tvardovski se schimbase! Se schimbase, şi încă foarte repede. Trecuse oare aşa de mult timp de când

mă întrebase cum de-am îndrăznit să pun "lângă sacrosanctul Ivan Denisovici" nu stiu ce piesuţe despre lagăre? Trecuse oare aşa de mult timp de când respinsese capitole întregi, chiar din Pavilionul canceroşilor! Iar acum, pe deplin reconfortant, scrie: Voi reuşi eu însumi să-mi descopăr Greşelilor şi sursa şi-nceputul.

Singurul lucru pe care-1 cerea era:

— Măcar pe suflet să nu-mi staţi, Măcar să nu vă simt suflarea-n ceafa!

Si, cu candoare, mai spuse:

— Ei, îmi permit şi eu să vorbesc contra puterii sovietice, dar numai în cerc foarte restrâns. (Trebuie să-1 înţelegem bine pe Tvardovski când spune zâmbind candid: "contra puterii sovietice". Asta nu este în sensul tăios gazetăresc, asta nu atinge fundamentele şi nici obiectivele partidului, ci numai faptul de a fi de acord cu tot ce zice şi ce face partidul; trebuie totuşi să avem şi noi punctul nostru de vedere, ce naiba!) – dar, de exemplu, dacă mă duc în străinătate, acolo îmi râd de ei, acolo totul este invers.

Desigur, aşa cum se cuvine, aşa cum au fost educaţi.

Mai trecu o lună şi jumătate – totul rămase ca înainte, nici o veste-poveste de nicăieri. La drept vorbind, eu nu aşteptam nimic, nu aveam nevoie de nimic – terenul era solid sub picioarele mele! Dar teama de a nu rata vreo ocazie m-a făcut să-i propun lui Tvardovski să încheiem acum un contract pentru Pavilionul: căci, cum s-ar zice, restabiliserăm relaţiile. şi în această mlaştină, în acest moment de echilibru instabil, când nu se spune nici "da", nici "nu", când toată lumea se eschivează de la luarea unei hotărâri – un mic bobârnac, unul singur, poate e de ajuns? Hai să-1 dăm. şi cu atât mai rău dacă, mă rog, cineva se opune la acest contract! În caz contrar, asta poate să contribuie la promovarea manuscrisului. Trebuie însă să încercăm!

Acest mic plan îl luă pe Tvardovski prin surprindere: nu se aştepta ca eu să fiu primul care să pună pe tapet problema

contractului, nici ca eu să-1 incit la rebeliune, nu altfel decât sfidând el însuşi voinţa şefilor. Impresia mea a fost următoarea: în interior, în el, totul s-a lămurit instantaneu: nu poate, nu îndrăzneşte, nu va face acest gest. Dar dacă oamenii duri transpun imediat în cuvinte sentimentul care tocmai a scăpărat în ei, oamenii mai delicaţi nu se decid să se exprime aşa de abrupt. si, în linii mari, el promise, dar lucrurile trebuiau precizate, şi după zece zile de precizări, după două vizite inutile ale mele la redacţie în condiţiile în care el n-a dat pe acolo (i se instalau gaze la daced) şi apoi după telefonul dat de el de la dacea lui, totul se lămuri: "în orice caz, eu nu pot încheia cu dumneata contractul pentru Pavilionul, până nu primesc dezlegare pentru aceasta."

De când o redacţie are nevoie de o dezlegare pur şi simplu pentru a semna un contract? (Dar, ia stai, redacţia oare "nu refuzase" Pavilionul!) Tvardovski redevenise fricosul de altă dată. În aceste căderi şi înălţări, în hiatusul dintre biografia şi sufletul său, în aceste întunecări şi înseninări era sfâşiată viaţa lui. El nu era nici dintre aceia care se tem şi de umbra lor, nici dintre aceia care merg drept la tintă. Dintre toţi, el avea parte de ceea ce era mai greu.

Pentru mine însă, refuzul lui avu mai degrabă un efect eliberator: căci în timpul acesta în mine prindea deja contur un nou plan – un mare impuls, nu un bobârnac, era necesar pentru un contract care n-ar fi făcut decât să-mi lege mâinile.

Îmi parveniseră nişte zvonuri (care ulterior aveau să se dovedească mincinoase) cum că în Italia se pregătea deja publicarea Pavilionului canceroşilor. şi la noi era zăbavă! Atunci m-am gân-dit să-i previn, să le atrag atenţia: iată, să nu ziceţi că nu v-am spus, de azi înainte voi răspundeţi! Era şi prea mare timpul să li se dea peste mâini acestor procesomani care sugrumau literatura. Date fiind cenzura şi arbitrariul care domnesc la noi, dat fiind refuzul guvernului de a recunoaşte convenţia internaţională a dreptului de autor, oare nu şefii noştri trebuie să răspundă

pentru cărţile apărute în Occident? De ce să răspundă autorii?

Ca şi cu ocazia primei mele scrisori, mă gândeam acum să trimit încă 150 de exemplare din aceasta, nereducând decât numărul celor destinate republicilor naţionale. Dar am fost îndemnat să nu fac nitam-nisam prea mult tapaj, să nu-mi rup hainele de pe mine strigând în gura mare, ci numai să ameninţ cu acest tapaj. Sugestia mi se păru rezonabilă. şi m-am hotărât să nu difuzez a doua mea scrisoare decât "celor patruzeci şi doi de secretari" şi secretariatului ca atare – şi să fac în aşa fel încât să nu cadă în mâinile altora, ca să nu ajungă la samizdat şi în străinătate.

Trebuia de asemenea ales momentul cel mai bun. Desi acum nu mă mai zorea nimic, căci aveam timp berechet-era totuşi mai indicat să forţez nota până să se consume fastuosul Jubileu al Revoluţiei.1 si, în loc de şase luni începând cu data scrisorii către congres, am optat pentru termenul de trei luni începând de la data întâlnirii la sediul din strada Povarskaia al Uniunii Scriitorilor.

Dar eram din nou legat de mâini şi de picioare: trebuia, nu-i asa, "să-1 consult" pe A. T., căci redevenisem prieteni. şi putea el oare să aprobe un asemenea gest? şi puteam eu oare să renunţ la proiectul meu?

Am fixat ziua când urma să merg la redacţie. A. T. a promis că va veni la întâlnire şi n-a venit, îl nelinişstea ideea că eu am să-1 întreb despre contract! – şi evita să mă întâlnească. Astfel, povestioara asta excesiv de frivolă a contractului se încadra şi ea în schema generală a înţelegerilor dintre noi: eu mă duceam val-vârtej să mă consult cu el! Iar el ia-1 de unde nu-i! şi în seara lui 12 septembrie, cele patruzeci şi trei de scrisori se găseau deja în cutiile poştale ale Moscovei! S-a dovedit a fi fost mai bine şi pentru A. T. şi pentru mine că nu ne-am întâlnit.

Dar cum avea să reacţioneze el acum? În fata acestei noi impertinente – o să sară în sus? Secretarii se scandalizară

de parcă i-ar fi călcat cineva pe coadă, Mihalkov strigă, urlă ceva la telefon la adresa lui Novâi mir, începând din 15, secretariatul se întruni în şedinţa pregătitoare pentru un prim concert de lătrături, deocamdată fără stenogramă. şi în aceeaşi zi, mi s-a transmis convocare pentru 22. şi în aceeaşi zi, Tvardovski îşi puse curierii pe urmele mele.

M-am înfiinţat la el pe 18: cuprins de îndoieli, mă întrebam dacă nu mă agit şi de data aceasta în zadar. De ce să zgândăresc eu acest viespar? Căci, în sfârşit, mi-am consolidat poziţia, timp am, şi zău că as putea să lucrez în tihnă. Oare e mai important să mă iau cu ei la bătaie decât să lucrez?

1 Adică 7 noiembrie 1967. (N. t.) în acea zi, i-am mărturisit şi lui Tvardovski îndoielile mele, la care el mi-a zis: Trebuie! Ai început-o, du-o până la capăt!

Încă o dată mă uimi, încă o dată se ivi omul tuturor surprizelor posibile. Unde dispăruse omul acela abătut şi obosit, omul răspunsurilor evazive? Era din nou energic şi vioi; a doua mea scrisoare, ca un sunet de trâmbită, îl mobilizase la luptă, şi pe 15, la secretariat, el deja participase la această luptă – la această avanpremieră a luptei, la acest sevardino.1 Mi-a spus că 1-au sprijinit (pentru publicarea Pavilionului canceroşilor) Salânski şi Bajan, dar că au fost şi unii ezitanţi. "Situaţia nu este disperată!" – îşi făcea curaj sieşi şi mie.

Era suficientă o şedinţă de felul acesta, mi se părea mie, ca să-mi deranjeze ritmul de lucru şi felul trăirii sufleteşti, ca să mă lase pradă deprimării şi îndoielilor. Dar el, în cursul carierei sale poetice, mer-gând ca pe un lung şi întunecos drum de pădure – câte de-astea nu suportase? Trei sute? Patru sute? Ce era de mirare aici? Faptul că s-a supus recondiţionării creierelor? Sau recondiţionării sufletului, fapt ce i-a permis să le suporte şi să le supravieţuiască!

M-am plâns că m-a convocat pentru flecăreală, ceea ce nu făcea decât să-mi mănânce din timpul de lucru. "Ei bine, s-

ar putea ca în curând să nu mai rămână nici un fel de timpi" – fulgeră el ameninţător. El se temea de cu totul altceva: îl chemă pe priceputul şi cumpătatul Laksin, si, împreună cu el, îşi propuse să mă convingă şi să mă înveţe să fiu reţinut acolo, să nu mă ambalez, să nu mă iau la ceartă din cauza întrebărilor, să nu-mi las mânia să devină explozivă – pentru că o să sară cu ciocurile si, în acest caz, sunt pierdut, ei toţi sunt cocoşi cu experientă.

Este atâta vreme de când ne frecventăm, A. T. şi cu mine, şi nu ne cunoaştem absolut deloc unul pe altul.

— Am să vă dezvălui un secret – i-am spus eu. Eu n-am să-mi ies niciodată din fire, de aşa ceva sunt pur şi simplu incapabil, căci am trecut prin şcoala lagărelor. Nu voi exploda decât dacă programul prevede acest lucru, decât dacă ne-am pus de acord să explodez: o singură dată, de pildă în al nouăsprezecelea minut, sau de un anumit număr de ori în cursul şedinţei. şi daca programul nu prevede – atunci, vă rog frumos, nu.

1 Numele unei redute în apropiere de Borodino, unde a avut loc un preludiu la marea bătălie. (N. t.)

Dar A. T. nu mă crezu. Ştia el cum ti se scoate vlaga din tine la aceste şedinţe, cum ti se pun piedici, cum te înţeapă în spate, cum te musca de călcâi. Dezavantajul poziţiei consta pentru noi în faptul că ei citiseră Banchetul învingătorilor, că examinau Banchetul, că nu voiau să vorbească decât de Banchet şi să lovească în Banchet si, prin Banchet în mine. Trebuia deci să-i constrângem să treacă sub tăcere Banchetul şi să vorbească despre Pavilion.

Noi am pus totuşi la punct modalitatea în care eu trebuia să lichidez Banchetul, fără să întrerup vreun orator.

Timp de două zile, am mai avut un pic de timp, de răgaz – dar mental eram deja în luptă. Ce vor putea să-mi spună, să mă întrebe, cum să-i atac – toate acestea îmi veneau din toate părţile ca din văzduh, mă sâcâiau prematur, mă

provocau să dau răspunsuri. Mi-am notat câteva întrebări posibile si, în funcţie de ele, mi-am formulat răspunsurile.

De exemplu: "Dumneata speli rufele murdare în public!" Răspuns: "Orice provocare trebuie demascată şi adusă la cunoştinţa întregii lumi. Ridicându-ne împotriva publicităţii pe care ne-o face Occidentul, ne dăm acordul să trăim permanent ascunşi de ochii şi urechile lumii. O asemenea situaţie generează samavolnicii."

De exemplu (păcat, întrebarea asta nu mi-au pus-o): "Din ce trăieşti dumneata?" Răspuns: "Opt ani de zile m-am hrănit caineşte cu zeama lungă a lagărului şi niciunul dintre dumneavoastră nu m-a întrebat atunci din ce trăiesc. Ca învăţător am trăit cu 60 de ruble pe lună şi nimeni dintre dumneavoastră nu m-a întrebat din ce trăiesc. şi acum, când mi s-a editat o carte de pe urma căreia, la cerinţele mele modeste, se poate trăi zece ani – vin eu şi vă întreb: dumneavoastră ce faceţi cu banii poporului care cu atâta dărnicie vă sunt repartizaţi în fiecare an?"

Treptat, din întrebări disparate, a început să se închege un posibil discurs. Niciodată în viaţa mea nu-mi pregătisem în scris un discurs cuvânt cu cuvânt, dispreţuiam acest sistem al fiţuicilor – şi iată, acum îmi făcusem şi eu un discurs scris. Bineînţeles, nu puteam să prevăd cu exactitate toată arguţia cu care aveau să mă regaleze, dar, la şedinţele noastre nici nu se obişnuieşte ca intervenţiile să-şi răspundă exact una celeilalte, cel mai adesea se vorbeşte în afara subiectului, în funcţie de ce consideră fiecare că este mai important pentru el, şi nimeni nu se miră de chestia asta.

La drept vorbind, mie nu mi-a fost greu să mă pregătesc pentru această primă ciocnire (de treizeci de ani aşteptam momentul!): şi pentru că aveam un punct de vedere foarte clar asupra a tot ce putea să le treacă prin scăfârlie, ' şi pentru că în realitate această apropiată şedinţa a secretariatului nu era pentru mine instanta unde să se decidă soarta nuvelei mele: fie că aveau să dea undă verde

Pavilionului canceroşilor, fie că n-aveau să dea-ei oricum pierduseră. Acest secretariat mi-era la fel de inutil şi ca auditoriu: n-avea nici un rost să încerc cu adevărat a-i face să-şi schimbe convingerile. Tot ceea ce-mi trebuia nu era decât un singur lucru: să mă întâlnesc faţa-n fată cu duşmanii, să fiu dârz şi să se consemneze totul într-un proces-verbal. La urma urmelor, cum să nu mă urască ei? Căci eu eram negaţia nu numai a minciunii lor, ci şi a întregii lor vieţi alunecoase, trecute, prezente şi viitoare.

Si totuşi, pregătindu-mă pentru această încrucişare de spade, până la urmă m-am simţit obosit şi am vrut să ies din starea aceasta de tensiune excesivă, necreatoare, cu totul inutilă pentru mine. Dar cu ce? Cu medicamente? Idee simplă: spre seară, un pic de vodcă. şi îndată contururile lucrurilor se înceţoşau, şi nimic nu mă mai împingea să răspund şi să muşc, şi dormeam liniştit. şi iată încă un punct în care îl înţelegeam pe Tvardovski: el, timp de treizeci şi cinci de ani, cu ce ar fi putut să scape de această tensiune supărătoare, chinuitoare, umilitoare şi sterilă, dacă nu cu vodcă? Cine se crede ireproşabil, să arunce cu piatra în el. (Tare neplăcut îi era să-i vorbeşti despre beţiile lui. Dacă-i ziceai: "Ar trebui să vă menajaţi, A. T.!" – nemulţumit, schimba imediat subiectul. şi despre obiceiul lui de a fuma ţigara după ţigară am încercat să-i vorbesc, să-I sperii cu pavilionul canceroşilor – degeaba.)

Planul meu era următorul: singurul lucru pe care-1 aştept de la această şedinţă este să-i consemnez cât mai amănunţit desfăşurarea. Aceasta îmi va da posibilitatea nici să nu ridic capul când vor tăbărî asupra mea cu întrebări încuietoare: "spune drept, dumneata eşti pentru socialism sau contraW, "spune drept, îţi însuşeşti programul Uniunii Scriitorilor?" Asta nu poate să nu-i sperie: în ce scop mâzgălesc eu toată hârtia asta? Asta, cu siguranţă, o să meargă undeval Ei o să înceapă să-şi aleagă expresiile cu ceva mai multa grijă – nu sunt obişnuiţi cu ideea că discursurile lor confuze ar putea să nimerească Ia soarele notorietăţii publice.

Am pregătit nişte foi albe, le-am numerotat, am trasat marginile şi la ora stabilită, 13.00, în ziua de 22 septembrie, am intrat în vestitul hemiciclu cu cariatide. La ei, un aer greu, viciat, saturat de fum de ţigară> lumină electrică asemenea celei diurne, pahare de ceai goale, cenuşă împrăştiată pe suprafaţa lustruită a mesei – şedinţa începuse cu două ore înainte de sosirea mea. Nu toţi cei patruzeci şi doi erau de fată: pentru şolohov ar fi fost înjositor să vină; pentru Leonov ar fi fost o alterare a imaginii sale în fata posterităţii, el miza pe celebritatea de dincolo de mormânt. Nu era prezent veninosul Ceakovski (poate tot din prevedere), nici înverşunatul Gribaciov. Dar peste treizeci de secretari tot se strânseseră, şi trei stenografe luaseră loc la măsuţa lor. Cu reţinere, am salutat într-o parte şi în cealaltă şi am pornit să-mi găsesc un loc. şi tocmai unul era liber, întâmplarea a făcut ca acela să fie chiar lângă Tvardovski.

După ce am ascultat cu răbdare ofensatul cuvânt introductiv al lui Fedin ("Dare de seamă" a secretariatului [4]), am profitat de cele cinci secunde – nu mai mult – de discontinuitate, în care el îşi înghiţea saliva şi se pregătea să cheme pe altcineva să ia cuvântul, pentru a cere pe un ton onctuos:

— Konstantin Aleksandrovici! Îmi permiteţi să spun două cuvinte pe tema discuţiei noastre?

Nu proclamaţie! Nu declaraţie! Numai două cuvinte inofensive! – şi chiar pe tema discuţiei noastre. Cât era de important să-i smulgi din rutina lor! Am cerut cu atâta inocentă să mi se dea cuvântul încât Fedin, galant, nu putu să mă refuze.

Si atunci m-am ridicat solemn, am scos o foaie dactilografiată si, cu fata impenetrabilă, dar cu vocea declamând în fata istoriei, i-am trăsnit cu prima mea declaraţie care lăsa deoparte Banchetul învingătorilor, dar nu pe tonul căinţei, ci pe cel al acuzării – acu-zându-i pe toţi că trădează de ani de zile poporul!

Ei – mi-am dat seama de asta ulterior-stabiliseră deja nişte lucruri: cine după cine să ia cuvântul şi cum să înceapă a sări cu pliscurile pe mine. Ei se aflau deja în ordine de bătaie, dar, iată că înainte de semnalul lor convenit, eu le-am trimis o salvă din o sută patruzeci şi patru de piese, şi în norii de fum m-am aşezat modest la locul meu (după ce le-am întins stenografelor, peste umăr, copia declaraţiei mele).

Acum şedeam pe scaun, gata să notez, dar, nu stiu din ce motiv, nimeni nu lua cuvântul. Făcusem să le cadă din mână tot ceea ce era mai important – Banchetul învingătorilor, pe care veniseră să-1 facă praf. Ei începură să freamăte, să-şi revină – şi Korneiciuk coborî în arenă cu o întrebare.

— Eu nu sunt un şcolar, ca să sar în picioare la fiecare întrebare, am răspuns.

— O să iau îndată cuvântul.

Dar iată o a doua întrebare! A treia! Au găsit formula: pe loc o să mă bage în cofa, o să mă bombardeze cu întrebări, o să mă transforme în acuzat! Se pricep ei la asta, jigodiile!

Eu refuz, pentru că îndată voi lua cuvânrul.

Aha, înseamnă că au lovit unde trebuie! Lată-i în crescendo: murmure, ropote, urlete. "Secretariatul nu poate începe discuţia înainte ca dumneata să fi răspuns!" – "Dumneata poţi la fel de bine să refuzi dialogul, dar spune-o!" lată-le rupte şi rândurile noastre, până mai adineaori închegate, ei de asemenea îmi dau planul peste cap – cum să mai iei notiţe la rece? Dar ce nulităţi, ce nulităţi!

— Cum de v-am ştiut cu anticipaţie aceste întrebări ale voastre? Cum se face că la toate întrebările voastre orale eu am răspunsuri detaliate în scris"? Un singur lucru de sacrificat: să-mi tai discursul în bucăţi si, cu aceste bucăţi, să mă dezangajez pe voi.

Mă ridic, îmi scot foile si, părăsind vocea de sihastru al istoriei şi însusindu-mi vocea celui ce cultivă libertatea, le citesc, întocmai ca un artist dramatic, răspunsurile gata făcute.

Si le transmit stenografelor.

Sunt uluiţi. De treizeci şi cinci de ani de când există odioasa lor uniune, n-au mai avut, probabil, un asemenea caz. Dar rezervele revin, eşalonul doi, puterea întunericului intră în joc! şi mi se pun încă trei întrebări.

Ah, lua-v-ar dracu în timp ce vă notez spusele! Ce bine că am gata toate răspunsurile. Mă ridic şi extrag foile următoare. şi în-tr-un mod din ce în ce mai liber, din ce în ce mai expansiv, fixând eu însumi limitele luptei, nu atât după întrebările lor, cât după planul meu, îi fugăresc şi-i fugăresc pe toată câmpia de la Borodino până la cele mai îndepărtate fortificaţii.

Si liniştea, confuzia, zăpăceala., indecizia invadează spaţiul. si, pe flanc, se detaşează câteva rânduri, dar aceştia nu sunt cu adevărat duşmani, aceştia sunt pe jumătate ai noştri. Iau cuvântul Salânski şi Simonov; desi nu sunt cu totul pentru noi, ei sunt măcar pentru Canceroşi. Duşmanul este la pământ, nimeni nu cere cuvântul, şi întrebări nu mai sunt. Ce se întâmplă? Nu este asta o victorie? Ca un dragon greoi, Tvardovski începe să măsoare şi să înconjoare câmpul de luptă: atunci, să luăm decizia! Publicăm Pavilionul. si, fără întârziere, un extras în Literaturnaia gazetal Dar noi pregătiserăm un comunicat, unde este comunicatul, Voronkov?

Vicleanul Voronkov însă nu se grăbeşte. Sau, mai degrabă, caută comunicatul, îl caută, dar nu-1 găseşte imediat. (Cu o clipă înainte, avusesem nevoie de Scrisoarea mea către congres pentru a da un citat, dar el se descurcase înaintea mea şi mi-a întins – "Pof-tijjji" – o foaie editată de Posev; am avut inspiraţia s-o refuz.) jsf-or să mai reziste mult, n-or să mai reziste mult! Dar unde sunt rezervele imperiului? Ici şi colo se obiectează: "De ce să votăm? În definitiv, încă nu s-a hotărât nimic! Că doar sunt şi unii împotrivă!" şi iat-o venind, garda neagră!

— Korneiciuk (scorpion furios ridicat pe labele de dinapoi)! Kojevnikov! şi pe cai albi, cavaleria oportunistă a lui Surkov! şi mai departe, şi mai departe, ieşind din adâncuri, noi şi noi

capete pătrate – Ozerov, Riurikov, Baruzdin, cu aerul lui de hocheist.

(Baruzdin stă lângă mine, de fiecare dată când cineva ia cuvântul îl întreb pe el: cine este dumnealui? şi acela? Îşi numeşte vecinul. Nu, nu acela, îmi spune numele altui vecin. Nu, acela dintre ei!

— Un cap care seamănă cu un posterior durduliu bine îngrijit, echipat cu nişte ochelari lucioşi. A, acela este tovarăşul Melentiev, de la secţia cultură a CC. Dirijorul din umbră! Aşezat pe un scaun, scrie de zor. Scrie, dragul meu! Fă cunoştinţă cu foştii deţinuţi!) şi apoi – toate batalioanele naţionale (Abdumomunov, Brovka, Kerbabaev, lasen, saripov) – la ei, în republicile lor, se desfăşoară campania de desţelenire a pământurilor virgine, se construiesc baraje – ce Pavilion al canceroşilor!

— Ce Soljeniţân? De ce scrie el despre suferinţe când noi nu scriem decât despre lucruri îmbucurătoare?

Si ce multi sunt! Lista lor este nesfârşită! Numai balticii tac, stau cu capetele în jos. Îşi dau seama că şi-au ratat şansa. Nici un răgaz în parada de combativitate, nici o ruptură în curgerea frazelor învăţate de pe rost. S-a umplut de duşmani tot câmpul, tot pământul, tot văzduhul! Câmpul de luptă va rămâne în stăpânirea lor. În aparentă, noi am fost cei mai îndrăzneţi, tot timpul am atacat. Dar câmpul de luptă rămâne al lor.

Borodino. Va trebui timp ca părţile să se dumirească cine pe cine a învins în ziua aceea.

Pe fata lui Fedin s-au imprimat toate compromisurile, trădările s1 josniciile multor ani, unele după altele, etapă cu etapă şi fără întrerupere (el a început prigoana împotriva lui Pasternak, el a propus judecarea lui Siniavski). La Dorian Gray, toate acestea se încheagă într-un portret, Fedin a reuşit, cu propria lui fată, să facă acelaşi lucru. şi cu această fată de lup vicios, iată-1 conducând şedinţa noastră,

iată-l propunând stupid ca eu să încep a lătra împotriva Vestului, eu, care suport cu plăcere – nu-i asa?

— Sâcâielile şi afronturile Estului. Prin stratul de vicii care face să-i pălească fata, el tot zâmbeşte şi dă din cap la spusele oratorilor: dar nu cumva el chiar crede că eu am să le cedez?

E multă vreme de când am reuşit să intru în ritm – scriu întruna la procesul-verbal. Stau smerit – o, lupi, voi încă nu-i cunoaşteţi pe foştii deţinuţi! O să vă pară rău pentru discursurile voastre imprudente!

În ultima mea intervenţie, deja a patra, îmi permit chiar să amenint spre secţia cultură a CC ("pentru Banchetul învingătorilor va răspunde acea organizaţie care.") şi să joc teatru cu Fedin; dar, bineînţeles, îi salut propunerea! (Toată lumea zâmbeşte! Sunt terminat!) Dar, desigur, eu sunt pentru publicitate! De ajuns cu ascunderea stenogramelor şi a discursurilor! Publicaţi-mi Scrisoarea, şi mai vedem!

Rumoare şi strigăte. Riurikov se ridică si, încruntându-şi întristat fruntea dogmatică, spune:

— Aleksandr Isaevici! Nici nu-ţi închipui ce blestemaţii scrie presa occidentală despre dumneata. Ti s-ar face părul măciucă. Treci mâine pe la Inostrannaia literatura, îţi vom da nişte tăieturi din ziare.

Mă uit la ceas.

— Vreau să vă amintesc că domiciliul meu nu este în Moscova. Va trebui să plec imediat la gară, aşa că n-o să mă pot folosi de amabilitatea dumneavoastră.

Rumoare şi strigăte. Fedin, păcălit şi furios, închise discuţia care durase cinci ore. Eu mormăi, după cuviinţă, de două ori câte un "la revedere", spus peste umăr şi plec. Câmpul de luptă rămâne al lor. N-au cedat nici cât negru sub unghie.

Dar a cui este victoria?

În ziua aceea n-am reuşit să mă văd cu A. T. El mi-a trimis o scrisoare: "N-am putut să nu te admir şi am fost fericit pentru dumneata şi pentru noi. Ascendent clar al

adevărului asupra tuturor trucurilor şi asupra "politicii". Judecind după aparente, există impresia că treaba n-a avansat. Dar, în realitate, treaba a înaintat incontestabil în favoarea noastră. Practic, concluzia mea este că suntem în măsură să încheiem un contract cu dumneata, şi atunci se va vedea ce e de făcut mai departe."

Dar, nu mai putin decât Tvardovski, m-a uluit BBC. Şedinţa se terminase vineri seara. Weekend-ul trecut, iar în cursul zilei de luni, englezii transmiteau deja ştirea despre convocarea mea la secretariat şi dădură şedinţei o interpretare destul de pertinentă.

Nu mai sunt acul în carul cu fân; acum nu mă mai pierd!

Casa Centrală a Scriitorilor vuia de zvonuri. Scriitorii care mă susţinuseră la congres cereau acum explicaţii din partea secretariatului.

La câteva zile după aceasta, la conducerea Uniunii Scriitorilor din RSFSR s-a dat citire unei scrisori a lui şolohov: el cerea să nu fiu lăsat să mă mai apropii de vreo unealtă de scris (nu de tipografii, ci de vreo unealtă de scris! aşa i se interzisese cândva lui Taraş sevcenko). Că el nu poate să fie membru al unei uniuni artistice din care face parte şi un element antisovietic ca mine! Fra-tii-scriitori ruşi începură să urle la conducere: "Nici noi nu putem! Adoptaţi o rezoluţie!" Sobolev intră în panică (căci nu existau indicaţii!); tovarăşi, ar fi incorect să punem chestiunea la vot! Cei care nu puteţi – vă rog să scrieţi declaraţii individuale.

Şi-i cuprinse spaima. Niciunul nu dădu curs sugestiei lui Sobolev.

Reacţie printre scriitorii din Moscova: dar dacă nici noi nu mai acceptăm să fim colegi cu ei?

În definitiv, se poate oare fora în granit? Există oare asemenea sfredele? Cine ar fi fost în stare să prevadă că în regimul nostru cineva ar putea să strige în gura mare adevărul – şi să rămână în picioare?

Si iată că se poate, nu?

Frâul memoriei mele de deţinut mă trage de zăbale de-mi sânge-rează gura: în pragul nopţii să lauzi ziua şi-n cel al morţii viaţa.

Noiembrie 1967 Riazan COMPLETAREA A DOUA Februarie 1971

Stranie e opera ce se-nfiripă aici. Neprevăzută în planurile iniţiale şi câtuşi de putin obligatorie: poţi s-o scrii, poţi şi să n-o scrii. Trei ani nu m-am atins de ea: o îngropasem adânc. Nu ştiam dacă am să revin la ea, nu ştiam dacă va fi posibil acest lucru. Are fluentă, neapărat s-o continui!

— M-au îndemnat nişte prieteni apropiaţi care o citiseră. Lată-mă revenind la ea, în pauza dintre două Noduri1 ale cărţii mele capitale (terminasem August).

Si primul lucru pe care-1 înţeleg: nu să continuu se impune, ci să scriu până la capăt despre cele ascunse, să explic mai convingător acest miracol: faptul că merg liber prin mlaştină, mă tin drept şi nu mă cufund în smârcuri, traversez vâltori, mă menţin în aer fără proptea. De departe, s-ar putea pune întrebarea: excomunicat de guvern, încercuit de securitatea statului – cum de nu se alege praful de mine? Cum de rezist de unul singur şi încă mai şi depun o muncă într-adevăr colosală, cum se face că uneori ajung să scormonesc prin arhive şi biblioteci şi să introduc corecturi, să verific citate, să chestionez oameni bătrâni, şi să scriu, şi să recopiez la maşină, şi să recitesc, şi să fac pe legătorul, căci cărţile pleacă una după alta la samizdat (dar un exemplar din două va face să sporească rezerva) – prin ce forte? Prin ce miracol?

1 în planul general al operei sale istorice asupra Revoluţiei din Octombrie, asupra originilor şi urmărilor sale, desemnată în această carte sub codul R-l 7, Soljeniţân numeşte nod fiecare dintre volumele distincte pe care le consacră momentelor cruciale ale acestei istorii. August Paisprezece are astfel ca subtitlu: "Primul Nod"; nodul următor va fi Octombrie şaisprezece. (N. t.)

A ocoli aceste explicaţii, imposibil; a te apuca să le dai, şi mei jmposibil. Cândva, de-o vrea Dumnezeu, vom trăi şi noi în sigu-rantă – atunci voi scrie despre tot ce am pe suflet. * Deocamdată simpla idee de a schiţa, pentru memorie, planul pe un căpeţel de hârtie, îmi inspiră teamă; să nu cadă acest căpeţel de hârtie în mâi-nileKGB.

Dar, recitindu-mă, văd deja că în cursul acestor ani m-am consolidat, am devenit îndrăzneţ şi îndrăznesc din ce în ce mai mult să-rni scot corniţele; şi astăzi mă decid să scriu lucruri care, cu trei ani în urmă, îmi păreau aducătoare de moarte. Devine din ce în ce niai clar traseul evoluţiei mele – spre victorie sau spre pieire.

Această operă este stranie şi din următorul punct de vedere: pentru oricare alta, întocmeşti un plan arhitectural, o îmbrăţişezi dintr-o privire înainte de a fi scrisă, şi te străduieşti ca fiecare parte s-o pui în slujba întregului. Dar aceasta seamănă cu o îngrămădire de construcţii anexe, nu ştii nimic despre următoarea, nu ştii cât de mare va fi şi unde va fi amplasată, în fiecare minut cartea este atât terminată cât şi neterminată, poţi s-o laşi, poţi s-o continui atât timp cât mai eşti în viaţă, sau până ce viţelul îşi va frânge gâtul în încontrarea cu stejarul, sau până ce stejarul va începe să pârâie şi se va prăbuşi.

Putin probabil să se întâmple asa, dar eu tin foarte mult la această ipoteză.

* Vezi Completarea a Cincea, Invizibilii.

STRĂPUNGEREA Da, analogia cu Borodino se confirma: de la data bătăliei trecuseră două luni, nici un sau aproape nici un foc de armă nu se trăsese din nici o parte – nici un ziar nu o menţionase, de la nici o tribună nu se emisese nici o sudalmă – căci încet-încet se apropia a Cinci-zecea Aniversare şi ei erau interesaţi într-o desfăşurare a evenimentelor cât mai lipsită de incidente, cât mai lină. Cu inclinaţia mea spre împăciuire, nici eu – că am făcut bine, că n-am făcut bine, nu stiu-nu mi-am pus în circulaţie "Notiţele" despre bătălie

[4], ţinându-le în rezervă pentru atacul combinat ce urma să-1 întreprind cândva. Nu se producea nici o deplasare perceptibilă a maselor literare, iar câmpul de bătaie, ne amintim, rămânea în mâinile adversarului, Moscova îi rămânea tot lui – dar eu simţeam că dincolo de această acalmie, undeva, inaudibil, invizibil, ceva se eroda, se surpa – şi nu ne chema oare pământul împurpurat să ne întoarcem la el fără să ne mai încăieram unii cu alţii?

Cu această senzaţie am sosit la Moscova, o dată trecut marele jubileu, şi cu gândul de a pune la cale nişte lucruri înainte de a mă da la fund pe toată durata iernii. Pentru această punere la cale mi-era necesară prezenta lui Tvardovski, dar am aflat că el de multă vreme nu a mai dat pe la redacţie, că s-a împlinit luna de când a căzut pradă sfârşelii lui obişnuite, că a petrecut ca un spectator anonim mult trâmbiţatul jubileu (de la care occidentalii, în naivitatea lor incurabilă, aşteptau amnistie măcar pentru Siniavski şi Daniel şi pentru Gerald Brooke, europeanul lor cu nervii la pământ – dar, se înţelege, din partea sovietică nu i s-a aruncat nimănui nici o firimitură de la masa festivă). Mie aşa mi se întâmpla mereu cu A. T., lucrurile trebuiau să iasă mereu caş: când el avea nevoie de mine – imposibil să mă găsească pentru a mă chema în vederea vreunei discuţii, când eu aveam nevoie de el – imposibil să-1 contactez.

Zile la rând 1-am aşteptat zadarnic la redacţie, i-am telefonat la jacea lui – până la urmă s-a stabilit ca pe 24 noiembrie să merg la Pahra, şi Laksin, hop că merge şi el. Am plecat amândoi de dimineaţă în "volga" neagră a ziarului Izvestia, pe o ninsoare deocamdată slabă. Eu aveam ceva urgent de citit pe drum, dar n-a fost chip; autoinvitatul meu tovarăş mă tinu de vorbă. Multura lucrul acesta li se părea bizar, dar pentru mine, o dată ce m-am apucat de o treabă, forţa inerţiei mă împinge irezistibil s-o duc la bun sfâr-sit conform planului meu, chiar dacă se iveşte o ocazie poate unică, ca de exemplu, aceea de a vorbi

cu Laksin, un om cu care, nu stiu de ce, nu m-am potrivit niciodată. şi apoi ce să discuţi în prezenta unui şofer necunoscut? Multe nimicuri ne-am spus unul altuia, dar, cu toate acestea, instalat pe scaunul din spate, el mi-a povestit în şoaptă ceva interesant: în 1954, când s-a pus problema destituirii lui A. T. din funcţia de redactor-şef al lui Novâi mir, acest lucru ar fi putut să nu se producă dacă împricinatul s-ar fi lăsat de băutură. sj se şi reuşise aducerea lui pe calea cea dreaptă, dar în chiar ziua şedinţei, el a înşelat vigilenta lui Marsak şi s-a îmbătat. Şedinţa de la CC a luat o turnură favorabilă lui Novâi mir. Pospelov a fost făcut de ruşine, Hruşciov a spus că pur şi simplu intelectualităţii nu i se explicaseră problemele legate de cultul personalităţii – şi echipa de redacţie a scăpat de o dizolvare în bloc; dar pe redacto-rul-sef, care nici măcar nu era prezent la această şedinţă a CC – cum să nu-1 fi destituit?

Această înclinaţie, care ducea uneori salvator la detensionare, ducea uneori şi la nenorocire.

Un dog englez bălţat ne-a întâmpinat după ce am trecut de portiţă. Am intrat fără dificultate în casă şi am strigat ca să ne audă gazda. A. T. coborî agale scara, în acest moment, el era nru suferind, mai neputincios, mai deprimat ca niciodată (apoi în cursul discuţiei şi-a mai revenit, a mai prins ceva putere). La ochi avea cearcăne mari. Neputinţa i se citea mai ales în aceşti ochi de un albastru pal. Fără să se adreseze anume unuia dintre noi, spuse cu o imensă tristeţe:

— Vezi, prietene Mak1, unde am ajuns.

Tvardovski se gândeşte probabil la personajul unui roman neterminat al lui N. Leskov (l 831-1895), Păpuşile diavolului, a cărui acţiune, convenţional situată în Germania, vizează în mod clar viaţa din Rusia epocii respective.

Şi-1 podidiră lacrimile. Ca să-1 îmbărbăteze, Laksin în îmbrăţişa trecându-şi mâna pe după umerii lui.

Am intrat într-un hol care, din cauza ninsorii dese de dincolo de fereastra cât peretele, era întunecos şi la ora aceasta. Ne-am aşezat nu departe de şemineul unde arseseră nişte vreascuri în memoria romanului dispărut.1 în timpul acesta, Trifonâci, cu pasi mari şi nervoşi, umbla de colo până colo. Preţ de câteva clipe noi n-am spus nimic, lăsându-1 să-şi revină, dar acest scurt interval lui i se păru foarte apăsător.

— S-a întâmplat ceva? Întrebă el şi mâinile îi tremurau, tresăreau chiar, nu numai de slăbiciune, ci şi de teamă.

— Da de unde!

— M-am grăbit eu să strig – absolut nimic. Uitaţi, vă amintiţi ce figură sumbră am făcut noi atunci – ei bine, acum totul este invers!

El se linişti putin, mâinile aproape că nu-i mai tremurau deloc, îşi răsuci o ţigară, dar n-o aprinse. si, aşezându-se pe divan, întrebă, pe jumătate nelinişţit:

— Spuneţi-mi, ce se mai întâmplă prin lume?

Întrebarea mă atinse la coarda foarte sensibilă. Mi-am amintit cum, şcolar fiind, după ce lipseam de la clasă două sau trei zile, mă simţeam foarte deprimat şi-mi spuneam cu conştiinţa oarecum vinovată: ce s-o fi întâmplat acolo în absenta niea? Ca şi cum, în acele zile, această riscantă lume exterioară n-af fi putut să devină decât şi mai ameninţătoare. Fără îndoială că acelaşi lucru simţea şi el când i se întâmplă ca o lună întreagă să se desprindă în felul acesta nu numai de revistă, ci de toată lumea exterioară.

— În Lumea Nouă2 sau în restul lumii?

— Am glumit eu.

— În lumea întreagă, rugă el pe un ton liniştit.

Versiunea pe care i-o dădu Laksin suna astfel: după jubileu, nimic nu s-a îmbunătăţit, dar nici nu s-a înrăutăţit. Eu însă voiam chiar să-1 conving că situaţia tindea spre mai bine: în Anglia a fost o emisiune de televiziune despre procesul Siniayski-Daniel, un nou val de susţinere se ridică în favoarea lor, astfel ciă lucrurile nu stau Mak este tipul prietenului fidel şi al artistului autentic care refuză să cedeze la tentaţiile vulgarului ca şi la capriciile tiranului. (N. t:) 1 în seara confiscării Cercului şi a arhivei lui Soljeniţân. (N. t.) 2 Soljeniţân face un joc de cuvinte, pornind de la faptul că titlul revistei Novâi mir înseamnă Lumea Nouă. ' (N. t.) rău.

— Dar această argumentaţie îi lăsa cu totul reci pe amândoi: nu-i interesa pe ei afacerea Siniavski-Daniel.

Pentru a nu o lungi, am început să-i expun problema mea: sesizez la inamic un punct slab. Cea mai bună metodă de verificare a acestui lucru ar fi următoarea: fără a cere ceva din partea cuiva, să dăm la cules câteva capitole din Pavilionul canceroşilor. Chiar dacă nu va trece, cel putin, când PC (Pavilionul canceroşilor) va apărea în străinătate, eu voi putea pe bună dreptate să fiu indignat pe Uniunea Scriitorilor. Altminteri, 1-am prevenit eu, gândiţi-vă bine: PC o să apară, fatalmente, în străinătate, şi răspunderea o

vor arunca asupra dumneavoastră şi asupra mea, ne vor reproşa că n-am încercat nimic, că n-am fost în stare să ne punem de acord.

A. T.:

— Trebuie să ne mai gândim, la asta nu se poate răspunde pe loc.

Or, tonul acesta, eu îl cunosc deja: este cel al refuzului, încerc să-1 conving: în ambele cazuri – fie că-1 resping, fie că-1 lasă să apară – noi suntem în câştig!

A. T.: -Ar fi o insolentă ca, după toate câte au fost, să te prezinţi cu aşa ceva, ca şi când nimic nu s-a întâmplat. Mai întâi trebuie mers unde trebuie şi vorbit, dar eu nu mai pot, înţelege-mă.

(Ceva mai târziu, Laksin îmi va explica: ultima dată, la "secţia cultură", saura îi ceruse din nou lui Tvardovski să citească Banchetul învingătorilor – şi A. T., încă o dată, dăduse dovadă de o demnitate inflexibilă: n-a vrut să pună mâna pe un lucru furat, difuzat împotriva voinţei autorului! Dar îi răspunsese prea dur lui saura şi nu mai putea să dea pe-acolo.)

Eu:

— Dar nu trebuie să ne ducem să cerem! Să-1 dăm aşa cum se dă de obicei – şi să aşteptăm. De ce nu se poate?

Laksin (concentrat, gânditor):

— Eu nu i-am spus-o pe drum lui Aleksandr Isaevici.

(si de ce n-a spus-o? N-a avut timp? Păi tocmai de aceea a şi venit, acum înţeleg, s-o spună în prezenta sefului.)

— Dar există varianta următoare. Hitrov a fost la secţia lui saura, au examinat una şi-altă, apoi a venit vorba despre Soljeniţân. Ceea ce-i uimeşte este faptul că 24 de scriitori i-au spus să scrie ° declaraţie antioccidentală, iar el îşi permite să n-o scrie. S-o scrie şi totul va fi în ordine. Dar nu neapărat în Pravda sau în Lite-raturnaia gazeta. De ce nu în Novâi mir, în definitiv.

Da-a-a? Deci ei bat în retragere, încep să bată în retragere. Nu sunt obişnuiţi să întâlnească fermitate!)

Astfel, Laksin propune: trebuie efectiv culese câteva capitole din Pavilion si, în acelaşi număr, "la nevoie, la posta cititorilor.

— O declaraţie oarecare a lui A. I. cum că se miră şi el de tapajul făcut de occidentali."

Deştept băiat (la 35 de ani)! A venit balansându-se cu mine pe scaunul din spate, pentru a aduce capitularea – şi mie nu mi-a ară-tat-o. Era foarte bine în ce priveşte această pătrăţică, dar eşichierul are şaizeci şi patru de pătrăţele, şi trebuia văzut că adversarul era zdrobiţi Eu însă nici n-am reuşit să-i răspund lui Laksin, să-i dau dreptate lui Trifonâci; acesta se burzului si, deodată, începu a bodogăni:

— Dar ce poate să scrie el? Despre ce, dacă au blocat totul? A existat scrisoarea către congres, aceasta nu poate fi modificată!

Si Laksin tăcu; era în criză de argumente: părerea lui A. T. era pentru el mai importantă decât părerea CC. Tăcu, desi în sufletul lui nu era de acord.

Într-adevăr, nici eu nu am insistat mai mult. Am vorbit de una, de alta. Am băut un ceai gros şi negru cum e cerneala. A. T. se ridică din nou, începu să umble de colo până colo, să se aşeze; putin câte putin îşi regăsi demnitatea maiestuoasă, îşi învinse slăbiciunea. La un moment dat, Laksin a pus pe masă un teanc mic de mici volume de Tvardovski, apărute recent, şi eu am comis gafa de a-i întinde lui A. T. stiloul meu:

— Un autograf pentru biblioteca mea.

El nici măcar nu s-a atins de stilou, nici n-a încercat, îi tremurau mâinile! Scuzându-se:

— În momentul ăsta nu sunt în stare să scriu. Mai târziu, eu. Pentru a nu-1 face pe A. T. să-şi piardă interesul pentru publicarea PC, eu nu intenţionam să-i povestesc înainte de vreme despre August Paisprezece. Dar mi s-a părut aşa de deprimat încât m-am hotărât să-1 îmbărbătez: închipuiţi-vă

că relatez catastrofa lui Sam-sonov; poate voi reuşi s-o termin până la vara viitoare. A. T. regăsindu-şi simţul ironiei:

— N-a fost nici o catastrofă şi nici nu putea să fie. În prezent e un fapt stabilit că Rusia de dinainte de Revoluţie nu era deloc înapoiată. Am citit de curând un articol de economie, articol în care situaţia iobagilor în ajunul anului 1861 este descrisă în culorile cele mai favorabile: aproape că moşierii le dădeau şi de mâncare, bă-trânii şi invalizii lor aproape că erau asiguraţi.

(Partea cea mai nostimă este că această nouă versiune oficială este mult mai exactă decât versiunile "revoluţionare" anterioare.)

Am stat mai putin de o oră; maşina aştepta (şoferii de la Izvestia totdeauna făceau nazuri şi-i zoreau pe redactorii de la Novâi mir), ne pregăteam de plecare. Lui A. T. îi veni ideea de a merge la plimbare, îşi trase pe el un fel de bluză marinărească foarte simplă, îşi puse o şapcă, luă un baston – ce-i drept, nu unul gros – ca să se sprijine în el, si, prin ninsoarea liniştită, ne conduse până la porţia – avea tot ce este propriu unui mujic, poate cu, să zicem, un pic de instrucţie, îşi scoase şapca: zăpada i se anina de rarele fire de păr ale capului său mare şi lucios, şi el tot de mujic. Fata lui însă avea o paloare bolnăvicioasă. Am avut o strângere de inimă. L-am îmbrăţişat primul pentru a-mi lua la revedere de la el – de multă vreme între noi nu se mai respecta acest ritual, din cauza disputelor şi a izbucnirilor noastre. Maşina a demarat şi el a rămas plantat acolo în ninsoare, un mujic cu baston.

La redacţie, am turnat eu însumi apă de trandafiri în conversaţia Kostoglotov-Zoe pe tema blocadei Leningradului, pentru ca ei să nu mai aibă vreun motiv serios de a fi reticenţi.

Si am plecat. Dar, abia ajuns la Riazan, am primit o scrisoare de la Voronkov

[5]; acesta voia să ştie: când deci mă voi delimita eu, în sfârşit, de propaganda occidentală? Începuseră ei să se mişte?! Nestând mult pe gânduri, am contraatacat pe loc printr-o salvă de zece întrebări: şi ei când se vor corija? În definitiv, şi eu aştept un răspuns!
[6] si, uşurat, am plecat mai departe, într-un loc dosnic, la Solotcea, în izba rece şi întunecoasă a Agafiei (altă Matriona), izbă pe care, în zilele de dezgheţ, reuşeam s-o încălzim până pe la 15° C, iar în cele de îngheţ mă trezeam cel mai adesea cu două sau trei grade. După planul pe care mi-1 făcusem pentru mai multe luni, trebuia acum să petrec aici o iama. Mă înconjurasem de portretele generalilor lui Samsonov şi m-am hazardat să încep cartea capitală a vieţii mele. Dar timiditatea în fata acesteia mă paraliza, mă întrebam dacă am să reuşesc să fac saltul. Liniile, anemice, rămâneau în sus-pans, mâna îmi şovăia. si, în condiţiile acestea, am descoperit că în Arhipelag erau multe omisiuni; trebuia încă să studiez şi să scriu istoria proceselor publice şi acest lucru le întrecea în importantă pe toate celelalte. O treabă neterminată este ca şi când n-ai început-o, este vulnerabilă la cel mai mic soc. si, în condiţiile acestea, mi-a parvenit o scrisoare alarmantă cum că Pavilionul canceroşilor era pe cale de a fi vândut englezilor – şi încă în numele meu, ceea ce era o imposibilitate, eventualitate împotriva căreia făcusem uz, cred, de toate scuturile mele! Astfel, munca mea se văzu dată peste cap, iar, după câteva zile, o nouă alarmă: de la Moscova, de data aceasta, Tvardovski, deja pe picioare, făcu să zbâmâie telefonul la Riazan: vino şi mă contactează! Urgentă maximă! Dar ce era urgent, asta nu mai spunea, era desigur ceva inventat. Poftim de munceşte cu ei, lua-i-ar muma pădurii! În silă, tărăgănând, bombănind, m-am pregătit de drum. Mă simţeam deranjat la culme când împrejurările exterioare îmi dădeau peste cap planul de lucru.

Tvardovski, la rândul lui, se mira că nu mă catapultez de îndată la locul convocării: eram invitaţi amândoi la

secretariatul Uniunii Scriitorilor din URSS ca să discutăm cu cărţile pe fată; îl sunase Voronkov, era neliniştit: îi plătise Novâi mir lui Soljeniţân măcar un avans pentru Pavilionul canceroşilor!

— Omul trebuie să aibă şi el ce să ronţăie! ("A ronţăi" – acesta era la ei termenul curent pentru a desemna nevoile autorilor.)

Ah, ce mai paraziti sunt ăştia! De altminteri, nu mă mir deloc: din moment ce eu m-am vindecat de orice ezitare – acum e rândul vostru să ezitaţi! Ceea ce mă uimeşte pe mine este faptul că într-o jumătate de secol nimeni pe lumea asta nu a înţeles un lucru foarte simplu: ei nu se tem decât de forţă şi de fermitate, dar pe cei care le zâmbesc şi le fac plecăciuni – pe aceia ei îi zdrobesc.

La 18 decembrie 1-am găsit pe A. T. la redacţie: plutea deja pe perne moi de nori, la mare altitudine. Fiind el însuşi lipsit de informaţii precise, Tvardovski dedusese fără greş, din mici indicii secundare, că cineva din sferele înalte – mai ştii, poate chiar El (Brejnev) – nu că a dat direct ordin să se publice Pavilionul canceroşilor, nu, fără îndoială că nu (indiciile ar fi fost altele), dar a scăpat o frază traductibilă prin întrebarea: trebuie neapărat să-1 interzicem? şi această frază, lansată undeva în aer, dar fără să atingă solul, această frază pe care nimeni n-o consemnase, a fost totuşi prinsă imediat din zbor, se propagă de la unul la altul, îi survola, le trecu pe la urechi şi-i făcu să rămână muti pe cei din aparatul lui Diomicev şi pe toate marionetele literaturii, însă cei de felul lui Voronkov, înzestraţi cu mai multă vioiciune şi adaptabilitate, se grăbiră să dea din coadă în fata ei. Astfel, absolut nimic nu se decisese, dar întorsătura intervenită după septembrie era aşa de bruscă încât fvardovski, pe bancheta "volgăi" (de la Izvestia) care ne ducea în strada Vorovski, începu din nou, cum o făcuse şi cu şase luni în urmă, să viseze cu ochii deschişi: nu numai o publicare în revistă; musai ca un capitol să plece neîntârziat la Literaturnaia gazeta nentru a ne întări poziţiile. şi

cumpăni din nou ce capitol să dea, de care "bucăţica de muşchi" să se lipsească. Concesiv şi candid, se oprise deja asupra penultimului capitol (Kostoglotov prin oraş şi la grădina zoologică), dar îşi luă vorba înapoi:

_Nu n-am să-i dau eu lui Ceakovski dreptul primei nopţi.

Eram noi în ajunul unui miracol al cenzurii? Lumea birocratică este uimitoare prin aceea că într-un scurt interval de timp poate să abroge în interiorul ei înseşi toate legile fizicii – obiectele grele se avântă spre înălţimi şi electronii se precipită la catod. În ce mă priveşte, de data aceasta, nu aşteptam vreun miracol si, mi-amin-tesc, nu doream foarte tare aşa ceva: căci din nou aveau să înceapă să stoarcă rândurile şi paragrafele, ticăloşie măruntă, în timp ce prin samizdat Pavilionul se răspândea aşa de nestingherit, fără nici cea mai mică mutilare! Drumul de independentă pe care-1 descoperisem era de-acum preferatul meu. Nu am pus piedici în calea scurtei fericiri a lui A. T., nu am obiectat.

Voronkov, cameleon bondoc şi fălcos, redevenise atent şi amabil, desi mai putin comunicativ decât fusese după scrisoarea mea către congres, dar nu mai era acea specie de huidumă care-mi vâra pe dedesubt mica foaie a lui Posev. Ne-am aşezat toţi patru ca la jocul de cărţi: eu faţa-n fată cu Tvardovski, Sartakov vizavi de Voronkov, dar numai trei dintre noi şedeam la măsuţa, căci Voronkov era separat de noi prin masivitatea biroului său, iar propria lui masivitate corporală, totuşi destul de mobilă, ocupa un fotoliu pe măsură, în ce mă priveşte, n-am spus decât strictul necesar, nu m-am crispat câtuşi de putin, nepercepând realitatea întregului joc; Sartakov, cu acurateţea sa răutăcioasă, nu strecura decât rar câte o carte, dar duelul, pe care cuvintele rostite erau departe de a-1 traduce, se desfăşura între Voronkov şi ofensivul Tvardovski. Voronkov voia să meargă cu conversaţia până la capăt, fără să se angajeze cu ceva, feră să promită ceva, şi cu toate acestea să lase impresia de om binevoitor. Tvardovski, după treizeci şi cinci

de ani de busculadă 111 mediul literar sovietic, cunoştea bine toate aceste mişcări; el voia să-1 strângă cu usa pe Voronkov şi să-i smulgă măcar acordul verbal pentru publicarea Pavilionului.

— Asta e treaba revistei – spuse uimit Voronkov. Faceţi cum vreţi.

— Dar dumneavoastră, cel putin, nu obiectaţi, nu-i asa?

— Dar ce legătură are cu treaba asta Uniunea Scriitorilor? Întrebă Voronkov, tot mai mirat.

(Oare la noi face cineva presiuni asupra editurilor?)

— Nu-u, cu tramvaiul n-am obiceiul să călătoresc fără bilet!

— Se apără Tvardovski, rostind o frază care nu făcea parte din repertoriul vieţii sale cotidiene, dar pe care o pusese la punct Uniunea Scriitorilor.

Si când Voronkov trecu la ofensivă, spunând că trebuiau dezavuate (eu, Occidentul şi scrisoarea mea), că nu se putea totuşi trece sub tăcere toată această istorie, eu m-am mulţumit cu un gest de eschivare; mă săturasem să-mi tot bat gura, în timp ce Tvardovski, sigur de sine, nu ceda:

— Se poate! Să păstrăm tăcerea şi totul va fi în ordine.

— Dar cum se poate păstra tăcerea?

— Întrebă, cuprins de uimire, Voronkov, iubitorul de transparentă.

— Păi iată cum – sublinie Tvardovski, cu tâlc şi fermitate, pă-rând a trage cu urechea la partea de sus a peretelui.1 – Pe Hrus-ciov 1-au debarcat – a urmat tăcere, şi viaţa merge înainte! Or, acesta a fost un eveniment ceva mai important decât scrisoarea lui Soljeniţân.

De fapt, cum ajunsese Voronkov să ocupe acest fotoliu? De fapt, de ce conducea el şase mii de scriitori sovietici? Făcea el figură de mare clasic printre ei? Mi s-a povestit că într-o bună zi, Fadeev şi-a luat ca amantă pe una dintre secretarele de la Uniunea Scriitorilor, dintr-o dată, ea nu mai putea să îndeplinească o simplă funcţie tehnică si,

atunci, pe locul rămas vacant, a fost angajat slugarnicului Kostea Voronkov. Începând din momentul acela, el s-a înşurubat, s-a consolidat şi a avansat. Dar ce scria el? Circula gluma cum că, de bună seamă, cărţile lui majore sunt repertoriile de adrese ale Uniunii Scriitorilor, în rest, cu foarte putin timp în urmă, Tvardovski, nu se ştie de ce (pentru a îmbunătăţi soarta lui Novâi miri), 1 Unde Tvardovski are toate motivele să creadă că sunt ascunse microfoane.

Tocmai lui Voronkov i-a încredinţat. Adaptarea scenică a lui Tâorkin. Cine ştie ce negru anonim a făcut treaba asta pentru Voronkov – iar Voronkov s-a trezit peste noapte dramaturg.

Această convorbire a durat o oră şi jumătate şi totuşi masivul j alunecosul Voronkov nu s-a lăsat prins în labele grăsune ale lui tvardovski: făcea avansuri, apoi bătea în retragere, dar nu promitea nimic şi nu a rezolvat nimic. Am plecat pe jos, eu şi Tvardovski, luând-o pe nişte străduţe până la Porţile lui Nikita şi de-acolo mai departe pe bulevardul Tver până la redacţie. şi în intervalul acestei jumătăţi de oră pe o uşoară geruială sub soarele timid al iernii, tinân-du-1 de brat pe A. T. şi având o grijă deosebită de el la acea mişcare cu totul nefamiliară lui care era traversarea străzilor, am observat cum în interiorul lui se elabora, se împlinea, se maturiza – pentru a-1 lua din nou în stăpânire – acea euforică stare iniţială, stare care nu se mai bazează, pe un vis, ci pe o autentică fermitate. Am intrat amândoi la Novâi mir – el dădu ordin să se convoace redacţia iar mie îmi spuse cu o solemnitate reţinută:

— Dăm Canceroşii la cules! Câte capitole?

Ne-am înţeles pentru opt. A. T. "urcase în tramvai fără să ia bilet"!

O, putere a opiniei fără chip! Dând dovadă de din ce în ce mai multă fermitate (înscrisă, de altfel, şi în numele lui1, şi dea Domnul să fie aşa toată viaţa!), Tvardovski a trecut peste orice considerent de orgoliu şi s-a dus el însuşi la

tipografia ziarului Izvestia. Acolo a dat de înţeles unui sef oarecare că în legătură cu Pavilionul nu este vorba de ambiţia cuiva, ci există o opinie în acest sens, şi trebuie să ne grăbim. şi seful, membru de partid, neimaginându-şi că poate să existe un asemenea tupeu la un alt sef membru de partid, atâta s-a grăbit – desi asta nu s-a făcut în cele câteva ore ale unei singure nopţi, ca atunci când s-a cules Ivan Denisovici – încât a doua zi spre seară a fost adus la redacţie un pachet de şpalturi; si, eu încă nereuşind să mă ascund în bârlogul meu, le-am corectat pe loc. şi tot pe loc am dat o luptă înverşunata cu Tvardovski: cu ochii albi de mânie, el mi-a interzis să pun în fată tabla de materii* şi însăşi ideea, şi caracterul literei, şi punerea în pagină, totul

% Autorul apropie numele lui Tvardovski de adjectivul tviordâi ("ferm"). (N. t.)

Asa cum s-a făcut în cazul Cercului. Eu presupuneam că aşa va fi şi cu Pavilionul, mai târziu am renunţat, poate că în zadar. (Adnotare din 1986.) îi repugna, căci, spunea el, "nimeni nu face asa!" Dar eu am rămas pe poziţia mea – oricâtă ceartă şi oricâte divergente ar stârni lucrul acesta, n-are decât să arunce tot ce s-a cules! În felul acesta, Tvardovski se menţinea simultan la mai multe niveluri. Dar, e drept, şi eu eram pentru A. T. un aliat incomod din toate punctele de vedere.

Se consumase actul "culegerii" pentru răvăşirea căreia sceleraţii noştri supremi vor constitui încă multă vreme tinta reproşurilor din partea presei occidentale – se consumase în condiţiile unui plus de slăbiciune la CC şi ale unui surplus de fermitate la editor. Din chestia asta m-am ales cu bani pentru aproape doi ani de viaţă, doi ani hotărâtori. Dar, foarte repede, cei de la CC şi-au revenit, s-au corijat (identitatea celui care spusese acea frază imprudentă a rămas necunoscută, dar poate că nimeni n-a spus-o, poate că a fost prinsă din zbor fără a fi înţeleasă bine şi deci a fost denaturată; identitatea celui care o

interzicea acum era de asemenea necunoscută, din nou cineva cam ca Brejnev) – şi totul s-a uscat de la rădăcină.

I-a lipsit Dumnezeu de orice supleţe, de supleţea care este proprie creaţiei vii.

Iar pentru mine lucrurile se simplificau – mi se aşternea din nou înainte un drum, unul neexplorat, dar drept şi – îmi spuneau simţurile mele – sigur. Regretul acestei publicări ratate nu mă abătea de la scopul meu.

Nu acelaşi lucru se putea spune despre Trifonâci. El a resimţit acest eşec ca pe o mare nenorocire. Căci el crezuse deja! şi cât de mult îl însufleţea disperata lui vitejie! Dar elanul său se împotmolise în pasta friabilă a prostiei. El însă trebuia să întreprindă ceva în acele zile şi îi veni chef să-mi împărtăşească gândurile lui şi începu să-mi trimită telegrame la Riazan, spunând că are urgentă nevoie de mine (probabil pentru a pregăti unele îndulciri ale textului). Dar eu nu voiam asemenea îndulciri şi mai ales nu voiam să plec la drum; două ore până la Riazan, plus trei ore până la Moscova – dar cum să-i explici acestui ţăran uituc că în ajun de Anul Nou, din cele zece famelice gubernii înconjurătoare se vine la Moscova pentru a cumpăra de-ale gurii, că se stă la coadă pentru bilete, că această călătorie este dificilă şi că nu m-aş supune acestui chin. I-an1 trimis o telegramă de refuz. Atunci îi veni altă idee: să merg imediat după Anul Nou! Dar n-am să mă duc nici după Anul Nou, păi când să mai lucrez, ăştia te bagă în pământ cu atâtea convocări! Dar l nu înţelege: este lupta noastră comună, cum pot rămâne indife-ent? "D31" unde-i el? Să-i trimit un elicopter?!" Laksin-Kondrato-ici &1 special, găsiră de cuviinţă să-şi dea poalele peste cap: "Când sc'riere este dată la cules, autorul are datoria să fie prezent la lo-ul acestei operaţiuni chiar şi două săptămâni, dacă e nevoie!" şi am făcut bine că nu m-am dus: cei de la secţia cultură înce-miseră din nou să facă presiuni asupra lui Trifonâci pentru ca eu să trimit o scrisoare de retractare, fie şi într-o formă atenuată: J c-fl mers în întâmpinare, i s-a publicat

Ivan Denisovici, şi care-i recunoştinţa lui? Banchetul învingătorilor1?" – "N-ai cu cine sta de vorbă, îi spunea Trifonâci sotiei mele, oftând tare mâhnit.

— Ei nu spun chiar Pavilion, ci Fortăreaţa canceroşilor. – şi visător: Dar dacă s-ar publica astăzi Pavilionul – s-ar schimba din nou toată situaţia din literatură! Ce pasi înainte am face!"

Mai trecură două zile, şi unde nu se apucă prea loialul nostru Trifonâci să redacteze el însuşi o scrisoarel – o secol al scrisorilor!

— Ce-i drept, una adresată exclusiv lui Fedin, dar de o întindere atingând aproape o coală de autor; A. T. a scris mult la ea, chiar şi numai la schiţarea planului ei i-a trebuit mai mult de o săptămână, a scris-o la dacea lui, în orele de lucru cele mai bune, adunând pentru ea gânduri şi fraze în timp ce-şi curăţa zăpada din curte.

Scrisoarea nu numai că nu era în ritmul luptei care se desfăşura, dar. Nu era nici în maniera acesteia, nu era efectiv o scrisoare "deschisă" – şi dacă A. T. ar fi fost prevenit că ea se va răspândi în cele patru zări, nici n-ar fi scris-o. În această zăbavă propice intrării în amănunte, în aria largă a evocării "bolţilor de verdeaţă de la Barviha" – el nu se gândea nicicum la samizdat. şi se vede cu ce uriaş consum de energie sufletească finisează această scrisoare chinuitoare pentru el – şi doar o scrie "fără a-şi pune mari speranţe într-un rezultat favorabil", dar "a o scrie era pentru mine o datorie şi o chestiune de conştiinţă". Numai din această scrisoare, noi (si eu) aflăm că la secretariatul Uniunii Scriitorilor se crease de mai multe luni un "caz Soljeniţân", caz care generase o "lungă serie de şedinţe în cerc restrâns, lărgit şi larg la secretariat" (Trifo-mci nu mi-a relatat nimic despre acestea), o "problemă a proble-melor activităţii de astăzi a Uniunii Scriitorilor". Tot de aici aflăm CUln i se cerea lui A. T. "să-şi folosească influenta asupra lui Solje-'• In, să-I determine pe acesta să ia poziţie antioccidentală; şi Cum la momentul potrivit (evident, în

vara lui 1967) A. T. întocmise deja un "comunicat" pentru secretariat, şi cum Fedin 1-a finisat şi 1-a aprobat. – şi acum acest comunicat este respins; şi că la ultimele întâlniri cu Fedin (adică spre sfârşitul toamnei lui 1967) A. T. i-a adresat "cuvinte dure, poate chiar jignitoare. Dând dovadă de insuficientă de autocontrol, aptă să-i dăuneze". Dar pe tot parcursul ultimelor luni, Tvardovski prinsese curaj în viaţa socială, şi deja în acele şedinţe şi acum în această scrisoare, le spune: da, după Ivan Denisovici, nimeni nu mai poate să scrie ca înainte şi tocmai aceasta provoacă rezistenta cea mai mare; Soljeniţân "a complicat foarte mult viaţa literară. El se găseşte la intersecţia a două tendinţe opuse ale conştiinţei sociale". A. T. nu-şi aminteşte ca secretarii Uniunii Scriitorilor "sa fi încercat să respingă fie şi unul dintre punctele scrisorii lui" către congres, "aceste puncte sunt inatacabile. eu le-aş subscrie cu amândouă mâinile" (!) – da, şi la secretariat şi la CC, A. T. se pronunţase "chiar mai dur decât Soljeniţân", şi despre cenzură, şi despre destinul personal al acestuia. şi chiar din procesul meu verbal despre şedinţă din septembrie a secretariatului, proces-verbal nepublicat nicăieri şi prezentat numai lui A. T., reiese că acesta din urmă i-a citat fără teamă lui Fedin – şi despre pământul patriei pe care eu toată viaţa 1-am simţit sub tălpile mele, şi despre Banchet, şi despre cum m-am exprimat eu acolo textual; şi din ultima mea scrisoare către însuşi A. T. rezultă că "starea mea sufletească mi-este mai scumpă decât soarta operelor mele". şi Tvardovski împărtăşeşte toate aceste lucruri! Le resimţea şi el asa, drept pentru care a şi scris această scrisoare si, riscându-şi tomul al cincilea al seriei din operele sale, a refuzat să suprime menţiunea despre Soljeniţân. El îşi termină scrisoarea către Fedin cu "totul depinde numai de dumneavoastră", permiteţi tipărirea "măcar pentru a da revistei Novâi mir posibilitatea s-o analizeze" – dar, pentru Tvardovski, sensul major al scrisorii

rezida nu în aceste rugăminţi, ci în redresarea lui sufletească.

Iar mai departe, el a dat scrisoarea la doi sau trei prieteni apropiaţi şi careva dintre aceştia, nerezistând ispitei, a azvârlit-o în ograda samizdat-ului. Lui Tvardovski nu i-a rămas decât să ofteze după ce faptul se consumase.

În ce mă priveşte, am continuat la Solotcea să fac ultimele retuşuri la Arhipelag, răsfatându-mă seara cu emisiunile radioului occidental, şi în februarie am avut surpriza de a-mi auzi citită scrisoarea pe care o adresasem în noiembrie lui Voronkov – surpriză, pentru că eu n-o lăsasem nicicum din mână; s-o fi manipulat-o eu în afara relaţiei cu Uniunea Scriitorilor, n-ar fi avut nici un sens _ şi cică să-ţi păstrezi documentele în rezervă. (Este evident că scurgerea s-a produs la Voronkov, i s-a tăiat data ca la o fotografiere efectuată în grabă, dar ani de-a rândul mie mi se vor imputa cele întâmplate.)

Către luna lui martie am început să am cumplite dureri de cap, congestii purpurii-prime asalturi ale tensiunii, prim avertisment al bătrâneţii. Dar ducerea la bun sfârşit a Arhipelagului, ea singură şi nimic altceva, era suficientă ca să mă facă să nu mă pot ridica de la masa de scris nici măcar pentru o oră în aprilie şi mai. Doar de n-ar surveni vreun eveniment intempestiv, vreo piedică în aceste două luni! Speram din tot sufletul să-mi revină forţele cu ocazia sejurului în scumpul meu Rojdestvo-pe-Istia, în contactul cu pământul, cu drăguţul de soare, cu verdeaţă.

Pentru prima dată în viaţa mea, un petec de pământ al meu, o sută de metri de râu ai mei, o inserţie în imensitatea naturii înconjurătoare! Căsuţa era inundată aproape în fiecare an, dar totdeauna mă grăbeam într-acolo de cum începea descreşterea apelor, când podeaua era încă jilavă şi când, seara, limba de apă din mica râpă mai că ajungea până-n pridvor, în nopţile reci, toată apa curge spre un pârâu, lăsând pe pantele îmbibate şi în râpă acoperişuri de gheată de un alb cristalin. Gheata atârnă, fragilă, deasupra

golului, apoi se frânge dimineaţa în bucăţi mari ca şi când cineva ar călca pe ea. Dar, în nopţile calde, apa nu scade în albia râului, nu se retrage: sonoră, lărmuitoare, ea susură toată noaptea. şi chiar în timpul zilei, zgomotul maşinilor de pe sosea nu reuşeşte să acopere freamătul râului primăvăratec; poţi să stai ceasuri întregi să-i asculţi sunetul înţelept al murmurului său, în timp ce din oră în oră, simţi că prinzi vigoare. Când ceva gâlgâie puternic, amplu, când ceva trosneşte straniu (a căzut o creangă care se prinsese într-o salcie când apele erau mai înalte), şi din nou clipocitul egal, multisonor. Un soare mat, filtrat de nori, se oglindeşte tandru în apa repede curgătoare. Apoi, dâmburile încep să se zvânte: e timpul să mângâi cu grebla pământul cald, curătindu-1 de iarba moartă şi făcând astfel loc vegetaţiei care sta să izbucnească. Apa scade de la o zi la alta şi iată că a venit timpul să pui mâna pe furcă şi să debarasezi de mărăcinişuri şi de ouruienisuri malul râpos. şi pur şi simplu să stai si, fără să te gânti la ceva, să te încălzeşti la sfântul soare pe o veche bancă de stejar. Cresc în ograda mea arini si, alături, este o pădure de mesteceni; în fiecare primăvară mi-este rezervată sarcina de a descifra semnele anului: dacă arinul înverzeşte înaintea mesteacănului, vom avea o vară umedă, dacă mesteacănul o ia înaintea arinului, va fi secetă. (si în fiecare an o nimeresc! şi când şi unul şi celălalt înverzesc în acelaşi timp, atunci vara va fi capricioasă.)

Perfect! Iată, pe o asemenea primăvară, cu un an în urmă, a fost făcută în aceste locuri partea principală a acestor însemnări. Iar peste o lună, când timpul se va încălzi, când totul va înverzi, câteva perechi de mâini vor recopia aici textul definitiv al Arhipelagului: ne vom da peste cap ca să terminăm în mai, cât încă n-au sosit vile-giaturistii, cât încă nu este aşa de bătător la ochi şi cât încă nu ne aude nimeni ţăcănitul maşinilor de scris.

De la Riazan la Rojdestvo trebuie să treci prin Moscova. La Moscova nu se poate să nu treci pe laNovâi mir. "Bună ziua, Alek-sandr Trifonovici!" De fapt, de ce "bună ziua"? În

prezent, toate se răciseră de-a binelea, altceva avea el în cap. Trecuseră aproape trei luni de când îi trimisese scrisoare lui Fedin, se întâlniseră şi la Jubileul lui Gorki", şi ce a făcut Fedin? S-a pupat cu Tvar-dovski: "Mulţumesc, mulţumesc, dragă A. T.! Am aşa o piatră pe inimă." – "Este adevărat, K. A., că ati fost la Brejnev?" – "Da, tovarăşii din jurul meu au stabilit că trebuia să ne vedem." – "si s-a vorbit despre Soljeniţân?" – (Cu un suspin:) "A fost vorba şi despre el." – "si dumneavoastră ce ati spus?" – "Păi, şi dumneavoastră înţelegeţi foarte bine că nu puteam să spun nimic de bine." – Completându-se: "Dar nici de rău n-am spus." (?

— Atunci ce ati spus?)

Ca întotdeauna la Novâi mir, ascult mai degrabă din politeţe, nu discut. Desigur nu e rău că Trifonâci a trimis o asemenea scrisoare (eu as fi preferat-o de patru ori mai scurtă), şi este şi mai bine că a ajuns la urechile multora.

Pe Trifonâci nobleţea firii sale îl face să-şi rezerve un bob zăbavă: duşmani are multi, lupte a dat multe, nici nu le poţi număra pe toate, aşa că n-are nici un motiv să se zbuciume, şi cu timpul totul va fi depăşit, cauza noastră dreaptă va triumfa. Deocamdată să servim un ceiut cu covrigi proaspeţi.

Da! Iată şi rana, proaspătă: cum se face că circulă prin Moscova, nu stiu ce nouă operă de-a mea – şi el, A. T., este scurtcircuitat- de ce? De ce nu am adus-o eu, de ce n-am spus nimic? Nu stiu care literaţi la Pahra au avut obrăznicia să i-o ofere lui A. T. spre lectura: "eu, bineînţeles, am refuzat!" (Ah, cum să explici totul! Chestiunea e că dacă o aduc, cu siguranţă ai s-o reţii, ai să spui că nu trebuie s-o dau! Dar eu trebuie s-o dau; las-o să se plimbe. Este vorba despre Citindu-lpe Ivan De-nisovici1, fost capitol Am. Arhipelag, desprins din acesta la ultima prelucrare; şi-mi părea rău s-o las să se piardă, aşa că am pus-o în circulaţie.)

_Uite, A. T., aceasta nu este opera mea, de aceea nici n-am adus-o, eu sunt compilatorul, acolo 85% sunt citate din

cititorii mei. Nici prin cap nu mi-a trecut că această culegere o să se răspândească şi că o să aibă chiar succes. N-am făcut decât să creez pentru două bătrânele, foste deţinute, posibilitatea s-o citească.

_Unde sunt aceste bătrânele?

— Mă întrerupe el ameninţător.

_Ne urcăm imediat într-o maşină, mergem la ele şi le luăm textul cu pricina. Cum s-a putut produce această scurgere?

— şi scrisoarea dumneavoastră către Fedin cum a putut să se scurgă? Că doar n-aţi dat-o nimănui!

Iată ceea ce era derutant pentru el. Căci în legătură cu aceasta, el ştia precis că nu o dăduse nimănui.

— Trebuie să-ţi păstrezi calmul, acum!

— Îmi sugerează el. Acum, da, de acord. Dar îl previn totuşi în mod cinstit: dacă PC Va fi publicat în străinătate, am să trimit scriitorilor comentariile mele. (Care comentarii – nici pe astea nu pot să le spun. Dacă i le spun înainte de vreme, o să pună laba pe ele, şi adio "Notiţele" mele. Astfel, cel care mereu interzice se condamnă singur la a nu afla niciodată adevărul la timp!)

Cu asta şi plec – să mă menţin calm. Era 8 aprilie. şi chiar în ziua aceea, la Frankfurt-pe-Main, îşi redacta Grani telegrama ei explozivă. În acel an nu aveam să savurez multă vreme farmecul "domeniului" meu la început de primăvară. Era tocmai săptămâna dinaintea Floriilor, dar o săptămâna rece. Sâmbătă 13 căzu chiar zăpadă, zăpadă abundentă, din aceea care nu se topeşte repede. şi în cursul serii am aflat de la BBC că suplimentul literar al lui Times tăcuse loc pentru "ample extrase" din Pavilionul Canceroşilor. Soc!

— Tunet şi bucurie! S-a pornit! Hoinăresc şi iar hoinăresc pe Culegere de reacţii ale cititorilor sovietici alcătuită de Soljeniţân şi difu-zatăprinsamizdat. (N. t.) poteca de promenadă, sub ninsoarea primăvăratică – s-a pornit! Mă aşteptam la asta şi nu mă aşteptam. Oricât le-ai aştepta,

asemenea evenimente se declanşează mai devreme decât le-ai fi aşteptat.

Pavilionul era tocmai scrierea pe care eu n-o transmisesem niciodată în Occident. Mi se propusese chestia asta, existau filiere, dar nu stiu de ce, o refuzasem, fără a-mi face vreun calcul. Dacă însă această chestie a ajuns prin ea însăşi la un asemenea deznodământ, înseamnă că aşa trebuia să se întâmple, înseamnă că s-au împlinit scadentele divine. şi ce-o să iasă din asta?

— La un an după procesul Siniavski-Daniel este posibilă o asemenea obrăznicie? Darpresentimentul că sunt purtat pe un drum extraordinar: şi totuşi – nimic nu se va întâmpla!

În timp ce mă plimbam prin ninsoarea de aprilie, am fost surprins de sotie, care tocmai sosea de la Moscova. Agitată. N-avusese de unde să primească ştirea care doar ce se difuzase. Nu, ea venise cu altă ştire: sunt deja patru zile de când mă caută Tvardovski, care tună şi fulgeră – dar unde să dea de mine? La Riazan, nu; rudele mele de la Moscova "nu stiu" (tin secret Rojdestvo-ul meu tocmai de cei de la Novâi mir, căci este singura modalitate de a mă asigura că nu voi fi deranjat, altminteri ei m-ar fi smuls de aici de zeci de ori până acum). Ne-am văzut luni şi începând de miercuri deja "tună şi fulgeră"? "Niciodată n-a fost vorba de ceva aşa de important?" La ei (la noi) toată ziua bună-ziua: "un moment excepţional, aşa de important!" şi destupă-ţi bine urechile! Ei vor aştepta. Nu trebuie să strigi toată ziua bună-ziua "lupul!", când nu e nici un lup prin preajmă; atunci or să te creadă. Nu pot să mă răsucesc de fiecare dată când se răsucesc condiţiile exterioare. Hai, am să mă duc peste trei zile. N-o să moară Tvardovski. Este lipsă de omenie fată de ei?

— Dar ei nu sunt mai grijulii fată de mine: dacă în aceşti ani as fi dat curs tuturor convocărilor lor, mi-aş fi pierdut calitatea de scriitor.

O informaţie mai proaspătă decât a mea ei nu pot să aibă: Pavilionul apare în Occident! şi dacă e să ne facem griji, să

ni le facem nu de faptul că apare acolo, ci de modul în care va fi receptat acolo. şi lucrul asupra căruia trebuie chibzuit nu sunt motivele pentru care a intrat în panică Novâi mir, ci altceva: oare n-a venit timpul loviturii pe care trebuie s-o dau eu? Căci documentele mele mu-cegăiesc pe fundul unui sertar, de bătălia mea borodiniană nu ştie nimeni nimic – nu e oare timpul de a o revela? Îmi doresc linişte

_ (jar trebuie acţionat! Să nu aştept ca ei să se adune pentru atac -

Cj5 imediat, să-i atac eu!

*Mu mă conduc după un calcul amplu, ci după intuiţia celui ce străbate tunelul.

Cu această idee mă şi duc marţi 16: să-mi lansez "Notiţele"! Asta are multe pagini, cincizeci de pagini deja dactilografiate încă din timpul iernii (Litvinov şi Bogoraz pe-ale lor le-au şi pasat direct corespondenţilor de presă, dar eu încă mai fac exces de prudentă, sunt un animal hăituit, mă ascund în spatele a cincizeci de scriitori), acum nu mai rămâne decât să termin repede dactilografierea scrisorii de însoţire
[7]; este fitilul bombei, pentru ca părţile disparate să explodeze toate o dată şi la termenul care să fie de-acum pe înţelesul tuturor: ". Eu în mod insistent am prevenit Secretariatul asupra pericolului ca operele mele să ajungă în străinătate, întrucât ele circulă intens şi de multă vreme din mână în mână. S-a pierdut un an, inevitabilul s-a produs. Este clară responsabilitatea Secretariatului." în ultimul moment, prietenii mei moscoviţi mă trag de mânecă: trebuie aşteptat! La ora asta, într-un asemenea moment – aceasta este reacţia lor generală, ei frâng voinţele. Nu trebuie iritate sferele înalte.

Dar tocmai de aceea trebuie să mă pun în mişcare imediat!

Pentru asta am şi venit la Moscova. si, printre altele, pentru a arunca o privire şi la Novâi mir. Ce panică i-a apucat?

Extremă supărare! Sumbru amestec de mânie şi ciudă pe fetele lui Laksin şi Kondratovici – dar nici un cuvânt inteligibil: ierarhie şi disciplină înainte de orice, în absenta lui A. T., nimic de făcut! Dar el nu reuşeşte să ajungă de la dacea sa: pe drum are pană de cauciuc, îmbuibatul şofer de la Izvestia nu are nici măcar o cheie să demonteze roata. După trei ore se iveşte A. T., încordat sufleteşte, dar şi terminat, terminat de către minei Acum, colegiul principal, ca o comisie de anchetă inchizitorial-severă, s-a adunat în şedinţă plenară în cabinetul redactorului-şef. Ei pun în fata mea – cu un aer aşa de dezgustat încât le repugnă şi s-o tină în mână-telegrama murdară, mârşava, a trădătorilor odioşi de la revista Grani (Ce titlu bun totuşi pentru oameni care gândesc!): >, Frankfurt-am-Main, 9. 4., Novâi mir Vă aducem la cunoştinţă că comitetul securităţii statului a tri- 11118 î*1 Occident prin Victor Louis încă un exemplar al Pavilionului canceroşilor pentru a bloca în felul acesta publicarea lui în Novâi mir. De aceea noi am hotărât să publicăm imediat această operă.

Redacţia revistei Grani."

Chestia asta este atât de neaşteptată, conţine atâtea contradicţii, chiar enigme – încât eu nu pot înţelege, nu-mi intră în cap. Dar nici nu mi se cere să înţeleg!

— Provocare! – şi ca cetăţean sovietic trebuie să. Nici pentru ei înşişi aproape nimic nu este clar aici, dar le lipseşte simpla maturitate civică de a începe cu clarificarea a ceea ce nu este clar. Care este singurul lucru cu care s-au obişnuit sovieticii? A riposta! Cum să descurci, cum să cercetezi, cum să gândeşti ceva, cum? Prin a ripostai Rezultatul multor decenii de îndoctrinare. Chiar tânărul, criticul, ingeniosul Laksin se alătură, fără să gândească, celorlalţi pentru a alcătui împreună cu ei acelaşi zid ameninţător: a ripostai O, marea mea febleţe, Novâi miri O, marea mea vulnerabilitate! Cu nimeni nu mi-este greu a sta de vorbă, numai cu voi mi-e greu. De multă vreme nu mai datorez nimic nici unei instituţii sovietice, doar vouă vă sunt

îndatorat; dar tocmai prin voi mă răpeşte şi mă înghite masa vâscoasă a sistemului: E datoria lui! Datoria lui! E al nostru! Al nostru!

Tvardovski (sentenţios şi chiar triumfal):

— Iată că soseşte momentul să dovedeşti că dumneata eşti un cetăţean sovietic. Că cel pe care noi l-am descoperit este dintre ai noştri, că Novâi mir n-a greşit. Dumneata trebuie să te gândeşti la toată literatura sovietică, trebuie să te gândeşti la tovarăşi. Dacă nu vei avea o conduită corectă, ei pot să ne interzică revista.

Permanentă ameninţare – ei pot să interzică. şi eu nu sunt pur şi simplu eu, ci ori o piatră de moară, ori un balon de gâtul lui Novâi mir.

După Borodino, mi-am închipuit că sunt un om liber. Dar nu, câtuşi de putin! Cum se împotmolesc picioarele, ce greu e să le despot-molesti! Încerc să mă justific cu aceea că:

— Grani a întârziat. Times deja 1-a publicat.

Times n-are nici o importantă, Grani contează! Ceea ce contează este principialitatea sovietică şi riposta!

Îi strecor lui A. T. scrisoarea mea de însoţire, o copie lui Laksin (lui Kondratovici nu-i dau, el citeşte peste umărul lui Laksin). Nu, asupra lui A. T. n-are nici un efect. şi nici asupra celorlalţi (după o ocheadă spre A. T.).

— Times, asta nu e în ruseşte.

Laksin.

— Foarte important, Aleksandr Isaevici, în fata istoriei. Căci, în lucrările de referinţă, se menţionează totdeauna prima apariţie în limba autorului. şi dacă se va menţiona Grani, ce ruşine!

Deodată, A. T. se trezeşte si, apropo de scrisoarea de însoţire, spune:

— şi dumneata ai intenţia s-o difuzezi? Nu-i momentul! Acum ştii în ce umoare sunt ei. Te poate costa capul. Ei sunt pe cale să adauge un articol nou la Codul Penal.

Eu:

— Pe mine toată povestea cu Codul Penal nu mă priveşte; nu mi-e teamă.

A. T. – şi deja ai început s-o difuzezi?

N-am început deloc, dar îi trag o cacealma:

— Da. – (Ca să fie mai ireversibil.)

Nu aprobă şi nu aprobă. Nici în sertar nu vrea să-şi pună o hârtie cu atâtea greşeli, aşa de nesăbuită. Nu acesta este lucrul cel mai important la ora actuală! Unanimi şi severi, mă împresurară din nou. şi Tvardovski îmi dictează direct: "Interzic categoric revistei voastre neoemigrante, făţiş ostile. Voi lua toate măsurile."

Care măsuri? Guvernul nu ne apără drepturile, dar ne cere să ne apărăm noi înşine!

— Iată ce modă-i prin părţile noastre.

— Altminteri, Aleksandr Isaevici, noi nu mai suntem tovarăşi pentru dumneata!

Si, pe fetele lui Laksin-Hitrov-Kondratovici, aceeaşi expresie pietrificată: noi nu vom mai fi tovarăşi pentru dumneata! Noi suntem patrioţi şi comunişti.

O, ce greu e să nu cedezi prietenilor]. şi apoi, realmente, n-am poftă să văd Grani publicând PC; ei nu vor face decât să rasolească treaba, mai ales că e pe cale de a se realiza o ediţie într-o limbă europeană. şi ce-i de făcut. Bine, am înţeles. Bine, voi da o telegramă. (Am cedat? aşa de repede?) încerc să compun, dar cuvintele nu vor să se înlănţuie. Lăsati-rnă să reflectez! Mă văd dus în biroul lui Laksin. Dar eu mă simt de parcă m-ar fi arestat: atâta timp cât nu voi scrie această telegramă de interzicere, ei nu-mi vor da voie să ies din redacţie.

Dar trebuie să reflectăm mereu! Să luăm mereu seama celor ce ne-nconjoară. şi pe verso-ul aceleiaşi telegrame, scris cu creionul – ce văd? Un bruion: canceroşilor pentru a bloca în felul acesta publicarea lui mir. De aceea noi am hotărât să publicăm imediat această operg Redacţia revistei Granit Chestia asta este atât de neaşteptată, conţine atâtea

contradicţii chiar enigme – încât eu nu pot înţelege, nu-mi intră în cap. L) a]! Nici nu mi se cere să înţeleg!

— Provocare! – şi ca cetăţean sovietic trebuie să. Nici pentru ei înşişi aproape nimic nu este clar aici, dar le lipseşte simpla maturitate civică de a începe cu clarificarea a ceea ce nu este clar. Care este singurul lucru cu care s-au obişnuit sovieticii? A riposta! Cum să descurci, cum să cercetezi cum să gândeşti ceva, cum? Prin a ripostai Rezultatul multor decenii de îndoctrinare. Chiar tânărul, criticul, ingeniosul Laksin se alătură, fără să gândească, celorlalţi pentru a alcătui împreună cu ei acelaşi zid ameninţător: a ripostai O, marea mea febleţe, Novâi miri O, marea mea vulnerabilitate! Cu nimeni nu mi-este greu a sta de vorbă, numai cu voi mi-e greu. De multă vreme nu mai datorez nimic nici unei instituţii sovietice, doar vouă vă sunt îndatorat; dar tocmai prin voi mă răpeşte şi mă înghite masa vâscoasă a sistemului: E datoria lui! Datoria lui! E al nostru! Al nostru!

Tvardovski (sentenţios şi chiar triumfal):

— Iată că soseşte momentul să dovedeşti că dumneata eşti un cetăţean sovietic. Că cel pe care noi l-am descoperit este dintre ai noştri, că Novâi mir n-a greşit. Dumneata trebuie să te gândeşti la toată literatura sovietică, trebuie să te gândeşti la tovarăşi. Dacă nu vei avea o conduită corectă, ei pot să ne interzică revista.

Permanentă ameninţare – ei pot să interzică. şi eu nu sunt pur şi simplu eu, ci ori o piatră de moară, ori un balon de gâtul lui Novâi mir.

După Borodino, mi-am închipuit că sunt un om liber. Dar nu, câtuşi de putin! Cum se împotmolesc picioarele, ce greu e să le despot-molesti! Încerc să mă justific cu aceea că:

— Grani a întârziat. Times deja 1-a publicat.

Times n-are nici o importantă, Grani contează! Ceea ce contează este principialitatea sovietică şi riposta!

Îi strecor lui A. T. scrisoarea mea de însoţire, o copie lui Laksin (lui Kondratovici nu-i dau, el citeşte peste umărul lui

Laksin). Nu, asupra lui A. T. n-are nici un efect. şi nici asupra celorlalţi (după o ocheadă spre A. T.). =

_. Times, asta nu e în ruseşte.

Laksin.

— Foarte important, Aleksandr Isaevici, în fata istoriei. Căci în lucrările de referinţă, se menţionează totdeauna prima apariţie în limba autorului. şi dacă se va menţiona Gr ani, ce ruşine!

Deodată, A. T. se trezeşte si, apropo de scrisoarea de însoţire, spune:

_si dumneata ai intenţia s-o difuzezi? Nu-i momentul! Acum ştii în ce umoare sunt ei. Te poate costa capul. Ei sunt pe cale să adauge un articol nou la Codul Penal.

Eu:

— Pe mine toată povestea cu Codul Penal nu mă priveşte; nu mi-e teamă.

A. T. – şi deja ai început s-o difuzezi?

N-am început deloc, dar îi trag o cacealma:

— Da. – (Ca să fie mai ireversibil.)

Nu aprobă şi nu aprobă. Nici în sertar nu vrea să-şi pună o hârtie cu atâtea greşeli, aşa de nesăbuită. Nu acesta este lucrul cel mai important la ora actuală! Unanimi şi severi, mă împresurară din nou. şi Tvardovski îmi dictează direct: "Interzic categoric revistei voastre neoemigrante, făţiş ostile. Voi lua toate măsurile."

Care măsuri? Guvernul nu ne apără drepturile, dar ne cere să ne apărăm noi înşine!

— Iată ce modă-i prin părţile noastre.

— Altminteri, Aleksandr Isaevici, noi nu mai suntem tovarăşi pentru dumneata!

Si, pe fetele lui Laksin-Hitrov-Kondratovici, aceeaşi expresie pietrificată: noi nu vom mai fi tovarăşi pentru dumneata! Noi suntem patrioţi şi comunişti.

O, ce greu e să nu cedezi prietenilorl. şi apoi, realmente, n-am poftă să văd Grani publicând PC; ei nu vor face decât să rasolească treaba, mai ales că e pe cale de a se realiza o

ediţie într-o limbă europeană. şi ce-i de făcut. Bine, am înţeles. Bine, voi da o telegramă. (Am cedat? aşa de repede?) încerc să compun, dar cuvintele nu vor să se înlănţuie. Lăsaţi-mă să reflectez! Mă văd dus în biroul lui Laksin. Dar eu mă simt de parcă m-ar fi arestat: atâta timp cât nu voi scrie această telegramă de interzicere, ei nu-mi vor da voie să ies din redacţie.

Dar trebuie să reflectăm mereu! Să luăm mereu seama celor ce ne-nconjoară. şi pe verso-ul aceleiaşi telegrame, scris cu creionul – ce văd? Un bruion: "Mult stimate Piotr Nilovici!

Consider că Soljeniţân trebuie să trimită la această revistă neo-emigrantă (ei pun în acest neo ceva deosebit de acuzator), făţiş ostilă tării noastre. Încerc să-1 convoc de urgentă la Moscova pe Soljeniţân, a cărui reşedinţa deocamdată n-o cunosc. Aştept indicaţiile dumneavoastră. Tvardovski.

11 aprilie" (în urma acestui demers, Tvardovski nu a primit nici un fel de directive; s-a plictisit să mai aştepte si, după douăzeci şi patru de ore, 1-a sunat el însuşi pe Diomicev. Acesta: "A, a, să procedeze cum vrea." Iar dumneavoastră, a zis el, descurcaţi-vă. Tvardovski s-a simţit şi mai obligat de conştiinţa să mă caute.)

Dar cuvintele telegramei nu voiau nicicum să se înlănţuie. Ceva am însăilat eu, dar fără nici o urmă de insultă; m-am dus să-i arăt -A. T. s-a înfuriat: slab, nu e ceea ce trebuie! Eu 1-am bătut uşor pe spate, dar el şi-a ieşit din fire şi mai tare:

— Eu nu sunt nervos! Dumneata eşti nervos!

Bine, fie. Nu iese totdeauna cum trebuie. Noaptea e un sfetnic bun: lăsaţi-mă să mă mai gândesc, o voi trimite mâine dimineaţă, promit.

Cum-necum, mi-au dat drumul.

Dar sufleteşte eram la pământ. S

; L. K. Ciukovskaia, deconcertată:

— Nu înţeleg. Asta-i jocul cu focul. Mai bine să stai deoparte. şi de fapt, ce-i cu vraja asta? Cum am putut eu să le promit?

Dar oare trebuie lămurite lucrurile? Un lant de enigme: 1) în general, cum s-a putut întâmpla ca o asemenea telegramă să le fie remisă? Este vorba sau de o gafa a aparatului, sau de o provocare a KGB; 2) Cine este acest Louis?

3) Jncă un exemplar"? şi primul, unde şi de către cine a fost predat? (si unul ca şi celălalt, desigur nu pe gratis! şi banii pentru Pavilionul meu au plecat deja să consolideze conturile Securităţii Statului!) în timp ce se pregăteşte neabătut salva mea de cincizeci de "Notiţe", trebuie aflat cine-i acest Louis – şi imediat se iveşte o fostă deţinuta (N. I. Stoliarova, vezi Completarea a Cincea), care aduce nişte informaţii trăsnet: nu există nici un Louis, ci un Vitali Levin, băgat la pârnaie înainte de a-şi fi terminat facultatea, pentru o afacere cu valută cu turişti străini; în lagăr, el era un turnător notoriu; după lagăr, nu numai că nu i s-a interzis şederea la Moscova, dar a devenit corespondent al unor ziare engleze de destul de marcată orientare "de dreapta"; este căsătorit cu fiica unui bogătaş englez, pleacă şi vine când vrea în si, respectiv, din străinătate, are valută din belşug şi o dacea de vis în rezervaţia generalilor, la Ba-kovka, unde e vecin cu Furteva1. Iar manuscrisul fiicei lui Stalin, Allilueva, nu 1-a dus în Occident nimeni altul decât el.

Totul este clar. Telegrama este autentică (a fost remisă printr-o eroare, printr-o minune), KGB face comerţ cu Pavilionul meu, Grani îl previne cu bună credinţă pe Tvardovski. Pentru aceasta, eu trebuie, în bună tradiţie sovietică, să-i împroşc cu noroi pe cei de la Grani; cât despre KGB, el poate continua să facă negoţ cu sufletul meu, căci el este la putere, el este al nostru, el are dreptul.

Si o semiduzină de frunţi de redactori de la Novâi mir, timp de o semiduzină de zile, se încruntă în birouri, îşi fac

confidente în legătură cu indignarea care le-a cuprins vizavi de Soljeniţân: cât este de ticălos şi de ascuns fată de redacţie! În fata redactorului-şef, indiferent ce face sau ce spune acesta, ele se înclină servil, iar el mă calcă şi pe mine în picioare, se căciuleşte în fata lui Diomicev şi tremură pentru soarta lui Novâi mir. Încolo, nimeni nu se apleacă asupra telegramei şi nimeni nu ia legătura cu telegraful ca să afle: telegrama, este ea autentică? Există un asemenea Louis? În ce tară? Cine este el şi cu ce se ocupă?

Iată deci educaţia sovietică: loialismul gregar, acest hibrid de servilism şi laşitate, în spiritul căruia totul e să ripostezi – în direcţia în care nu este nici un pericol! Este de-a dreptul rizibil că, în ajun, am putut să mă las tras pe sfoară şi să şovăi.

A avut Dumnezeu grijă de mine să nu mă dezonorez cu ei. Din spirala vârtejului, el mă urcă pe cal: "Notiţele" au început să-şi facă drum către lume! şi imediat în urma lor şi-a luat zborul noua mea scrisoare pe tema Louis!

[8] Dacă Victor Louis n-ar exista, ar trebui inventat; el mi-a căzut în mână într-un moment aşa de potrivit! KGB va răspunde de acum înainte de tot ce tine de publicarea Pavilionului, nu eu! Pentru ca A. T. să se ruşineze îi las la redacţie două note la interval de o zi si, eliberat, plec la Rojdestvo al meu.

1 E. A. Furteva, ministru al Culturii al URSS începând cu anul 1960, decedată în octombrie 1974. (N. t.)

Toate loviturile au fost aplicate, şi la momentul cel mai potrivit – acum, zgomotul n-are decât să continue fără mine, în ce mă priveşte, eu voi lucra.

Dar, înainte de orice, trebuie să întâmpinăm blinda, calda sărbătoare a Paştilor. Biserică în apropiere nu e; cea care se vede, decapitată, din micul meu balcon, în satul Rojdestvo, este biserica Naşterii lui Cristos. Cândva, dacă nu în timpul vieţii mele, atunci după ce voi fi murit, această biserică va trebui renovată. De data aceasta, nu voi sta în picioare o noapte întreagă în biserică, ci voi asculta

emisiunea nocturnă a BBC. În sâmbăta Paştilor, pe o pasnică zi însorită, caldă, cu copacii încă neînfrunziti, degajez cu plăcere locul de mormanele de vreascuri aduse de revărsarea apelor, mă las pătruns de tihnă. Cu ce înţelepciune şi cu ce forţă mă călăuzeşti, Doamne!

Deodată, pasi de bărbat, rapizi şi puternici. Este scriitorul Boria Mojaev, minunatul meu prieten, gata oricând să-ţi întindă o mână de ajutor. Iată-1 apropiindu-se cu pasi mari, purtător al unei noi vesti proaste: din Cehoslovacia, slovacul Pavel Licko, cu de la sine putere, vinde englezilor Pavilionul canceroşilor.

Nu, nu ştii niciodată de cine să te fereşti mai întâi.

Tihnă nu-i! Acelaşi soare pasnic străluceşte peste aceeaşi pădure desfrunzită, pârâul susură şi şiroieşte mereu la fel de înţelept, dar sufletul meu tihnă nu are, şi totul s-a schimbat. Acum o oră, acum o zi, era triumfal galopul calului meu – dar iată-1 că şi-a rupt un picior, iar noi ne prăvălim în prăpastie.

Ce pot să fac? Să retez de la rădăcină şi această ameninţare. Să menţin acest echilibru fragil pe creasta sau chiar în punctul de maximă gravitate al pericolului, acolo unde m-au împins ultimele zile. Prea multe scrisori în câteva zile, dar ce zile; trebuie să mai scriu una! Poate că orice rău e spre bine: a te apăra împotriva alor tăi este în acelaşi timp o bună ocazie de a le da o lecţie acestor şacali de editori occidentali care mi 1-au schimonosit pe Ivan Denisovici până a-1 face de nerecunoscut, până la a-1 transforma într-un pamflet politic.

Este propriu omului să-1 lovească pe cel slab, să fie vehement cu cel lipsit de apărare. Câţi scriitori sovietici şi-au făcut o plăcere (si în mod cu totul gratuit) din a-i trage o copită Bisericii ruse, preo-timii ruse (fie şi numai în cele Douăsprezece scaune), sau "lumii occidentale" în ansamblul ei, ştiind cât de neprimejdios le este acest gest, fără risc de ripostă şi cât de mult îi face să fie bine văzuţi de către guvernanţi. Putin mai lipseşte ca această înclinaţie lasă să

pună stăpânire şi pe mine, scrisoarea mea (către Le Monde, Unită şi Literaturnaia gazeta) e prea pornită împotriva editorilor occidentali – ca şi când în afară de ei as avea şi pe alţii! (N. I. Stoliarova mă corectează la timp.) şi iată-mă deja (25 aprilie) cu scrisoarea dactilografiată
[9] păşind în redacţia lui Literaturnaia gazeta. Singurul lucru care-mi produce silă este întâlnirea cu Ceakovski, dar, din fericire, el nu este prezent, în ce-i priveşte pe cei doi adjuncţi ai săi (desigur, câtuşi de putin mai buni decât el), aceştia, consternaţi de sosirea mea, mă întâmpină cu circumspecţie politicoasă. Ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat, ca şi când as fi unul de-al casei, le pun pe masă scrisorica mea. Mă uit la ei cum se precipită, cum se întrec în a o citi, cum încep să tremure:

— şi deja ati trimis-o la Le Mondel

— Uite-acum mă duc s-o trimit.

— Aşteptaţi! Poate. Înţelegeţi, asta nu depinde de noi.

— Sprâncenele spre plafon.

— Dar dacă.

— Eu înţeleg perfect. Bine, aştept două zile telefonul dumneavoastră.

În acelaşi fel, la Literaturnaia Rossiia, îl sperii cu aceeaşi hâr-tiută pe chelul, abilul, obraznicul şi prudentul Pozdniaev – apoi plec.

Orele trec şi deodată simt că mi se lasă pe suflet umbra cenuşie a îndoielilor: nu cumva am comis eu vreo ticăloşie? Nu cumva sunt prea dur cu Occidentul? Nu cumva o să dau impresia că sunt un înfrânt, că încerc să mă dau bine pe lângă ai nostril.

Am o stare sufletească foarte proastă. Iată primejdia cea mai gravă: mustrările de conştiinţă, petele pe numele până de curând onorabil – nici o ameninţare, nici o moarte fizică nu se compară cu acestea.

Prietenii mei au reuşit să-mi răstoarne convingerea şi să mă facă să cred că nu-i nimic dezonorant în scrisoarea mea.

Dar eu tot nu vreau să mă sune cei de la Literaturnaia gazeta să-mi spună că ei sunt de acord.

Si nici nu mă sună. Le-a luat Dumnezeu minţile ca să-i piardă, le-a luat demult (dar ei tot nu pier.), în politica internaţională, ei se descurcă destul de bine – pentru că Occidentul mai că îngenunchează în fata lor, pentru că toţi progresiştii se întrec în a-i curta – dar în politica internă, ai noştri aleg aproape totdeauna, dintre toate soluţiile posibile, pe cea mai rea pentru ei. În absenta unor interlocutori liberi, nici nu poate fi altfel.

Lată-mă trimiţând la Le Monde o recomandată cu confirmare de primire. (Inutil, pentru că de confirmat n-o să confirme.) Dar la Unită"? Se spune că Vittorio Strada, criticul literar comunist, e la Moscova, că zilele astea pleacă – să-1 rugăm pe el. (Prin Kopelev.)

Dar e clar că l-au luat la bani mărunţi. Avea mult bagaj – şi au avut tupeul să-1 verifice, da!

— Dar unde este amorul propriu al comuniştilor "liberi şi independenţi"?

— L-au scuturat şi l-au te-sălat ca pe ultimul turist burghez. şi o dată ajuns în Italia, ce-a făcut? A scris în revista sa Rinascita? S-a plâns la CC-ul său? CC-ul lor a trimis vreun protest la al nostru? Nici pomeneală de aşa ceva, au tăcut; aici se opreşte toată independenta lor: căci atunci când vor veni la putere, în acelaşi fel vor proceda şi ei.

Dar, la Rojdestvo: verde crud peste tot, primele privighetori, aburii zorilor deasupra Istiei. De cum se luminează şi până se întunecă, se corectează şi se bate Arhipelagul, de-abia reuşesc să mă menţin în ritmul în care lucrează ajutoarele mele la cele două maşini de scris. Uneori se mai defectează câte o maşină: când o sudez eu însumi, când o duc la reparat. Punctul nostru cel mai vulnerabil: avem cu noi singurul original, cu toate copiile Arhipelagului. Dacă dă peste noi KGB-ul în acest moment-vaietul unanim, murmurul dinaintea morţii al milioanelor de

oameni, toate testamentele rămase nerostite ale celor care au pierit – toate cad în mâinile lor; de-acum înainte n-aş mai putea să le reconstitui, capul nu m-ar mai ajuta. Atâtea decenii, norocul le-a surâs, de-atâtea ori apa Sivasului1 s-a retras din fata lor – oare Dumnezeu o să-i lase să treacă şi acum? Oare dreptatea este cu totul irealizabilă pe pământul Rusiei?

Se afirmă în efuziuni sonore păsărelele cu mii de voci, orăcăie broaştele, tot mai des devine frunzişul copacilor, tot mai groasă umbra – şi nici ţipenie de om, vecinii noştri de vilegiatură încă 1 în 1920, în cursul expediţiei Armatei Roşii împotriva lui Vranghel pentru eliberarea Crimeei, nişte condiţii atmosferice favorabile ar fi permis trupelor să traverseze aceste golfuri putin adinei care constituie Sivasul sau Marea Putredă. Autorul ironizează relatările epice despre eveniment, relatări care fac din acesta o nouă trecere prin Marea Rosie. (N. t.) n-au sosit, nici un fel de spioni nu ne dau târcoale – ei să nu ştie, să nu ne vadă, să dea greş!

Ce-i drept, zvonul a ajuns până aici că vama 1-a controlat la sânge pe V. Strada. Un scandal la graniţa este, pentru un cetăţean sovietic, un lucru teribil, dar eu am devenit imun la chestia asta, încât nu mă mai tem: încep să am sentimentul altitudinii pe care am atins-o şi al forţei. şi apoi, scrisorica este nevinovată, în plus este adresată unui ziar comunist – şi mai ducă-se dracului. Noi ne continuăm treaba! şi deodată – pe adresa dacei mele, unde nu vine nici o scrisoare (nimeni n-are voie să scrie sau să vină aici), o scrisoare de la vamă! ". În legătură cu necesitatea care s-a ivit. Pentru o chestiune care vă priveşte.", sunt invitat la vama de la sereme-tievo, la un anume Jijin. (Unde a dispărut naţiunea rusă? Ştim unde: a înghiţit-o pământul Arhipelagului. Iar la suprafaţa s-au ivit aceşti indivizi – alde Jijinii, Cecevii, skaevii1.)

Astfel, deasupra noastră nu este un cer senin, ci reflectorul uriaş al KGB, care a ţâşnit precum Capul din

Ruslan2: ăştia suntem noi! Adu-ţi aminte cine eşti tu. Ei văd totul, toată foiala noastră – iar noi suntem în mâinile lor.

Ne îngheaţă sângele în vine. Dar să fim calmi! Să nu ne pierdem cu firea, să reflectăm câteva ore. Probabil că dacă n-ai trecut prin şcoala lagărelor, tu, cetăţean liber, vei da fuga acolo unde te cheamă vama. Dar n-ar fi cazul să-i punem la punct? O să le scriem astfel: ". Eu nu văd necesitatea de a ne întâlni pe care o invocaţi dumneavoastră. De regulă, literatura nu are nimic în comun cu vama. Dacă, totuşi, această necesitate vă pare reală – reprezentantul dumneavoastră poate să vină la mine."

La apartamentul steinilor, la Moscova; data: zece zile mai târziu decât aceea la care mă convoacă ei, şi-i voi aştepta timp de trei ore.

Expediez răspunsul. Urmează două săptămâni de lucru în ritm nebunesc!

— Rezistăm, nimeni nu şi-a arătat colţii pe-aici, nimeni n-a dat buzna peste noi. şi iată că lucrarea mea ia sfârşit, încă vreo câteva zile de bătut la maşină. Plec la Moscova. Latăne în apartament, trece o oră, steinii rid: şi tu ai crezut că ei o să vină? I-ai 1 Autorul ironizează pe seama acestor nume ce sună caraghios şi nu par a fi ruseşti. (N. t.) 2 în Ruslan şi Ludmila, poemul Iui Puşkin, un uriaş cap fără trup se iveşte în mijlocul câmpiei şi aruncă priviri dezaprobatoare către oameni. (N. t.) luat de prosti! Ferestrele dau spre scuarul în care am să mă duc să fac o plimbare cu un prieten, şi-1 rog pe lura stein, amfitrionul meu, să-mi facă următorul serviciu: dacă vin ei, să deschizi fereastra aceasta. Dar, după ce am ajuns în scuar, m-am luat cu vorba, am uitat că trebuie să fiu atent la fereastră. Lura se văzu nevoit să fluiere hoţeşte după mine prin tot cartierul. (Ce şi-or fi zis bieţii vameşi? Că au căzut într-o cursă!) M-am întors degrabă:

— Scuzaţi-mă că v-am făcut să aşteptaţi.

Ei, plini de amabilitate, şi-au scos impermeabilele şi sunt încă în picioare – şi foarte alarmaţi după o asemenea

fluierătură. Par a se întreba: atenţie, acum noi o să fim cei cu cătuşele la mâini?

Un maior, şaizeci de ani, cu o subţire servietă goală si, după înfăţişare, poate un adevărat vameş. Un locotenent tinerel – un secu-rist, fără doar şi poate.

Luăm loc, conversăm o jumătate de oră şi nimeni nu observă că lângă mine, pe divan, se etalează în linişte şi pace Pavilionul canceroşilor, proaspăt sosit de la editura Mondadori – contrabandă flagrantă!

Tânărul:

— Permiteţi să închidem usa, să nu deranjăm pe cineva.

(Acolo, în spatele uşii, se trage cu urechea la cei doi ciraci ai mei.)

Eu:

— Credeţi că deranjăm pe cineva? Aici sunt toţi oameni de-ai noştri.

Vârstnicul:

— Totuşi există cazuri excepţionale când vama are de-a face cu literatura.

Îşi deschide subţirea lui servietă, scoate de-acolo un dosar subţire si, cu un amestec de grabă şi maliţie, îmi pasează "Notiţele" mele! Sunt "Notiţele" mele, dar din prima privire îmi dau seama că nu sunt scrise la maşina mea, nu sunt scrise la vreuna dintre maşinile noastre.

Eu:

— După conţinut, sunt ale mele, dar după caracterul literei, nu; dar cum au ajuns astea la dumneavoastră?

— Au fost reţinute la frontieră.

Eu (foarte dojenitor):

— La frontieră?! (Dau din cap.) Dar astea-s pentru uz intern.

El: -Iată, tocmai!

Pauză; consternare şi de o parte şi de alta. Eu însă nu stiu nimic, nici despre Strada nici despre altcineva, nu trebuie

făcută nici o mişcare greşită, dacă-ţi pierzi cumpătul, poţi să-i pui cruce.

În acest moment, vârstnicul, cu o sprinteneală elegantă, scoate din buzunar un plic si, extrem de amabil, mi-1 întinde:

— şi asta?

Mă simt tinta a două perechi de ochi! Dar şi eu am vedere bună: scrisul de pe plic este al meu, si, chiar adresa expeditorului din Riazan – cu atât mai bine: înseamnă că nu m-am ascuns. Dar acum trebuie să-mi reiau rapid poza, altminteri va fi din nou ceva nefiresc (sau eu împreună cu multi alţii 1-am trimis?), pronunţ eu însumi numele:

— Cum, lui Vittorio Strada? Dumneavoastră 1-ati luat? Dumnezeule, ce ati făcut! Ce ati făcut! De ce ati făcut asta?

Vârstnicul (cu nobleţe):

— Am făcut-o în conformitate cu regulile noastre, într-adevăr, plicul era desigilat. Daca ar fi fost sigilat – noi în nici un caz nu am fi încercat să-1 deschidem!

— şi atunci, ce-aţi fi făcut?

— I-am fi spus pasagerului: daţi-i drumul în fata noastră în cutia poştală.

(si din acea cutie poştală, un tunel merge, desigur, la ei în încăperea din spate.)

— Bun, dar din moment ce plicul era desigilat, ne-am uitat la el şi am văzut chestia asta care vine de la dumneavoastră. Trebuie lămurit.

Dar eu îi flutur "Notiţele":

— Spuneţi-mi, de acest material ati luat cunoştinţă? Vârstnicul, nu chiar aşa de sigur:

— Mda.

— La dumneavoastră lucrează multi oameni? Dorinţa mea este ca de acest material să ia cunoştinţa cât mai multi! Ca să fiţi la curent cu viaţa literară.

— În fine, nu toţi ai noştri 1-au citit – totuşi maiorul mă consolează, adăugind că a fost o bătaie pe materialul

respectiv.

— şi iată – strâng eu tot mai tare cercul în jurul lui – acum înţelegeţi ce se întâmplă? Ceea ce se petrece aici este un joc tenebros: anumite forte obscure mi-au vândut în străinătate opera. Acum, eu încerc să pun capăt acestei prostituări a literaturii noastre.

— De ce această prostituare?

— Păi cum altfel? Creaţia noastră este vândută, acolo este desfigurată, cu ce cuvinte se poate caracteriza chestia asta? – şi mie nu mi se permite să protestez! Scriu şi eu la un ziar, scriu la altul, mi se promite că se publică, dar nu se publică! Atunci vreau să protestez în Le Monde, pun scrisoarea la poştă. Recomandată cu confirmare de primire. Mi-este interceptată.

— De unde ştiţi că vă este interceptată?

— Păi dacă nici după o lună nu mi-a venit confirmarea de primire, eu ce să cred? Speram în Unita – la Unită, nu stiu de ce, tot tăcere. Dar acum, înţeleg! Acum înţeleg totul. Ce-aţi făcut acolo? Al cui joc îl faceţi?

Lucrurile trebuie clarificate imediat şi făcut în aşa fel ca această scrisoare să-i parvină lui Vittorio Strada, cu scuzele de rigoare, pentru ca ei s-o poată publica.

El încă rezistă:

— Nu, scuzaţi-mă, noi avem nişte reguli.

Eu (degajat, binevoitor, pur şi simplu ca între nişte cetăţeni ai Uniunii Sovietice, membri de partid):

— Tovarăşi! Iată, eu nu vreau să vă spun funcţionari, înţelegeţi? În gândul meu nu vreau să vă asociez cu nişte lucruri aşa de rele. Căci, în afara obligaţiilor dumneavoastră de serviciu, sunteţi nişte cetăţeni ai societăţii noastre! Nu puteţi însă să vă cantonaţi într-o atitudine precum următoarea: iată, asta este treaba mea şi ceea ce e în afara ei nu cunosc, nu mă interesează. Regulile dumneavoastră, da, bine, dar regulile postei? Sunt şi ele obligatorii? De ce o scrisoare, expediată conform regulilor postei, nu ajunge la destinaţie? Mă rog, n-am să mă refer la

constituţie. Dar, logic vorbind, dacă o scrisoare este avantajoasă pentru tara noastră, pentru literatura noastră, de ce trebuie să fie reţinută? Aceasta este ultima prostie.

— Dar noi nu ne putem amesteca în activitatea postei.

— Chiar dacă sunteţi cetăţenii Dumneavoastră trebuie să cu-prindeti toată realitatea înconjurătoare! O scrisoare îndreptată contra unor editori-tâlhari este în drum spre un ziar comunist italian. Este ceva benefic pentru partidul comunist italian! De ce ati reti-nut-o? Oare numai din cauza aversiunii generale pe care o inspiră numele meu?

Si, deodată, vameşul vârstnic zâmbeşte ca şi când s-ar scuza pentru epoleţii de pe umerii săi, ca şi când pentru o clipă ar fi fără ei (Astă-seară, nu cu această expresie îi va povesti familiei sale totul?):

— Nu la toţi. Nu la toţi.

Menajându-1 în fata tânărului, mă fac că nu-i observ rectificarea:

— şi iată trei săptămâni pierdute!

— Dar dumneavoastră nu v-aţi prezentat!

— Nu vă supăraţi, dar ce convocare este asta?

— O scot, i-o vâr sub nas: – "Este necesar să vă prezentaţi." – pe cine convocaţi în felul acesta? Asta este convocare la miliţie! O bătrână a fost convocată în felul acesta şi cât p-aci să moară, si, de fapt, era vorba de reabilitarea soţului ei defunct, era vorba de o veste plăcută!

Maiorul, jenat:

— Ce vreţi, în scrisoare nu puteam să scriem aşa direct.

Eu, neputând să-mi reprim râsul:

— A fost interceptată? A fost citită? Dacă n-o interceptaţi dumneavoastră, atunci cine?

Vameşul face un ultim efort pentru a reveni la programul cu care a fost trimis aici, dar, de fapt, asta nu este o chestiune esenţială:

— Dumneavoastră înşivă i-aţi dat-o lui Vittorio Strada?

— Nu, eu nu 1-am întâlnit personal. – (Eu nu 1-am văzut în viaţa mea.)

Pe un ton şi mai uşor, şi mai neutru:

— Atunci, prin cine?

Dar, pentru această întrebare foarte uşoară, sunt pregătit mai mult ca pentru oricare alta! Cu un gest, amestec de miere şi fiere, plim-bându-mi degetul pe formularul lor:

— Spuneţi-mi, vă rog, este adevărat ce scrie aici, că aparţineţi de Ministerul Comerţului Exterior?

— Da, desigur. (Ei încă n-au sesizat.)

Mă las pe divan, aşa de bine mă simt cu ei:

— Dar pentru Ministerul Comerţului Exterior – nu sunt prea multe probleme?

Amândoi percutează pe loc:

— Noi nu suntem komitetcicil (membri ai Comitetului Securităţii Statului). Să nu credeţi că noi suntem komitetcicil Auzi vorbă la ei. Ei nu zic "kaghebisti". Astfel, înţelegerea dintre noi este deplină.

— Dacă este asa, restul nu poate să vă intereseze! Convorbirea e pe sfârşite, suntem în clar de ambele părti, numai eu mai insist:

— Insist! Vă rog foarte mult să-i expediaţi această scrisoare cât mai curând lui Vittorio Strada! Iată, reprezentanţii noştri tocmai pleacă la Comesco, la Roma, şi dacă scrisoarea aceasta ar fi publicată – le-ar veni şi lor mai uşor să răspundă la întrebări!

— Vom raporta. Vom raporta. Nu putem noi singuri. Eu, perfect dezinvolt:

— Văd că n-are timbre. Dacă e nevoie, eu îi lipesc imediat timbrele necesare.

Si, plăcut impresionaţi, ca şi când ar fi fost foarte mulţumiţi de aceste clarificări, plecară fără să-mi propună întocmirea vreunui act şi fără să profereze vreo ameninţare.

Iată cum trebuie vorbit cu voi! Mare veselie la martorii mei.

Peste câteva zile, Arhipelagul e gata, microfilmarea încheiată, pelicula rulată în cartuş şi chiar în această zi, în 2

iunie, Stoliarova şi Ugrimov (Completarea a Cincea, schiţa 9) sosesc la Rojdestvo cu vestea că în Occident a apărut Primul cerc. Deocamdată este vorba de un mic tiraj în ruseşte care revendică un copyright; ediţia engleză poate să apară peste vreo două luni. şi mi se vinde un pont: zilele acestea mi se va ivi posibilitatea să expediez Arhipelagul.

De-abia ce începuserăm să ne mai relaxăm şi noi, o dată treaba terminată – că deja bătu clopotul! Bătu clopotul!

— În aceeaşi zi şi aproape în acelaşi ceas! Nici o planificare omenească nu poate face ca lucrurile să se îmbine în felul acesta! Bate clopotul! Bate clopotul destinului şi al evenimentelor – bate asurzitor! şi încă nimeni nu-1 aude în pădurea împodobită cu verdele fraged al lui iunie.

Expedierea va fi o aventură, plină de riscuri; dar în condiţiile reduselor noastre posibilităţi, altă modalitate nu se întrezăreşte. Deci îl expediez. Inima mea de-abia ce s-a liniştit şi iat-o cuprinsă din nou de nelinişte. Nu există răgaz.

Dar apariţia dintr-o dată a două romane de-ale mele în Occident este o lovitură dublă! Ca pe talazul hawaian al lui Jack London, iată-mă stând în picioare pe o scândură netedă, fără să mă tin de ceva, neasigurat prin nimic, pe creasta celui de al nouălea val, cu plămânii sfâşiaţi de rafalele vântului – intuiesc! Presimt: da, asta va trece! Da, asta va reuşi! Da, asta, ai noştri vor trebui s-o înghită!

Dar ce săptămână lugubră, apăsătoare. Coincidente păguboase care complică expedierea. Totul se concentrează la apropierea lui 9 iunie, sărbătoarea ortodoxă a Rusaliilor. şi lucrurile se înlănţuie în aşa fel încât deznodământul – eşec sau succes – nu-1 voi afla decât peste câteva zile. Sunt deja angajat în altă lucrare, în redactarea ultimă a adevăratului Cerc, Cercul-96 (din 96 de capitole şi cu subiectul nedenaturat) pe care nu-1 cunoaşte nimeni (în Occident apare Cercul-87), dar n-am spor, nu pot să lucrez. Când te simţi slab şi-ţi merge rău, ce bine e să te faci mic la

picioarele lui Dumnezeu, în tandra pădure de mesteceni, să rupi ramuri şi să-ţi împodobeşti cu ele draga ta dacea din lemn. Ce va fi peste câteva zile – deja închisoarea sau lucrul entuziast la roman? Asta, numai Dumnezeu o ştie. Îmi fac rugăciunea. As fi putut aşa de bine să mă destind, să mă odihnesc, să mă dezmorţesc, dar datoria fată de morţi nu îngăduie o asemenea relaxare: ei au murit, iar tu trăieşti – fă-ţi datoria, ca lumea să afle toate câte au fost.

Dacă este eşec, se pot câştiga totuşi câteva zile, câteva săptămâni, chiar câteva luni, şi se poate lucra încă putin, se poate face un ultim ceva – numai că trebuie să dispar din casa în care sunt reperat, în care vor descinde ei. şi în ajunul Rusaliilor, spre seară, fug din dacea (strângându-mi lucrurile în grabă, nu-mi mai stiu de cap, nu este prima dată când fug de la mine de-acasă-fugă amară din casa părintească si, desigur, în timpul războiului civil câte d-astea n-au fost?!), mă duc să dorm într-un apartament secret, fără telefon.

Si o zi întreagă, şi încă o zi, şi încă o zi, toată perioada Rusaliilor în incertitudine. Nu mai lucrez deloc. N-am aer, n-am spatiu. şi nici de ferestre nu pot să m-apropii, mă ia la ochi careva. Sunt deja prizonier voluntar, atât că n-am gratii la ferestre şi că raţia nu este limitată. O, Lubianka. Cât de mult îi repugnă ea celui care a cu-noscut-o. În general, poziţia mea este solidă; mie mi se trec cu vederea multe. Dar Arhipelagul, ei nu mi-1 vor trece cu vederea! Nimeni încă nu-1 cunoaşte. Dacă mi-1 confiscă la ieşire, înseamnă că-1 vor suprima şi o dată cu el mă vor suprima şi pe mine.

De-abia în a treia zi de Rusalii s-a aflat despre succes. Libertate! Elan! Îmi vine să-mbrătisez întreaga lume! Sunt eu oare încătuşat? Sunt eu un scriitor oprimat? Într-adevăr, căile mele sunt deschise în toate direcţiile! Sunt mai liber decât toţi realiştii socialişti, beneficiari ai tuturor încurajărilor! Deocamdată, în trei luni trebuie să termin Cercul-96, apoi să mă achit de câteva mici datorii – şi mă voi

elibera de tot ceea ce m-a împovărat de-a lungul anilor, făcând să crească ghemul mereu în mişcare; şi se va deschide câmp larg pentru opera capitală a vieţii mele – R-17.

Si, aproape ca o dovadă de umor, nor de vară mărişor, dar nu ameninţător, a trecut marele articol contra mea, publicat de Literaturka1 1 Poreclă dată revistei Literaturnaia Gazeta (Gazeta literară); i se mai spune Litgazeta, Litgazetha. (N. t.) (26.6.68). L-am parcurs repede, căutând loviturile inteligente – şi nu am găsit niciuna! Ce putin inventivi sunt, ce lipsiţi de concepţii clare, ce li se mai clatină dantura îmbătrânită! În laşitatea lor, ei contestă chiar şi faptul că mi s-a confiscat arhiva: nu, zic ei, nu s-a confiscat nici o arhivă! Nici măcar n-ai de ce să te superi pe un articol atât de lipsit de nerv. si, după una şi-altă, autoflagelându-se, ei au scos cu nouă luni întârziere scrisoarea mea din aprilie care interzicea Canceroşii. şi discutaseră şi corectaseră, nu glumă, articolul la secretariatul Uniunii Scriitorilor, la secţia de agitaţie şi propagandă a CC, dar nimeni nu mi-a observat punctul vulnerabil: de fapt eu n-am obiectat la publicarea Cercului, n-am protestat – de ce as fi făcut-o?

Luptător nu este cel ce a biruit, ci cel ce s-a descurcat.

Samizdat-ul scoase două răspunsuri serioase la articolul din Lite-raturnaia gazeta. V. F. Turcin îl înfieră în termeni răspicaţi pe Cea-kovski, pentru că este un falsificator şi un calomniator şi facilitează, prin tărăgănarea publicării scrisorii mele, apariţia Pavilionului în Occident si, pe deasupra, pentru nişte insinuante fraze gazetăreşti apte să arunce în general o umbră asupra reabilitărilor. L. K. Ciu-kovskaia ridiculiza anchilozata lor terminologie ideologică din care era însăilată toată partea zgomotoasă a articolului de gazetă; dezvăluia că era dată "comanda discretă de a face ca trecutul nostru să se piardă în ceată"; acuza Literaturnaia gazeta de participare la rapt, de vreme ce reia o piesă furată. Deci acum aşa se răspundea la noi

ziarelor sovietice oficiale, după care nu-ţi rămânea decât să te eclipsezi şi să taci.

Si iată că în lunile toamnei următoare, cele două romane ale mele trebuiau să apară în principalele limbi ale lumii. După isteria din jurul lui Pasternak, după procesul lui Siniavski şi Daniel – eu ar fi trebuit, se pare, să mă fac mic şi să mă resemnez în aşteptarea dublei lovituri ca răspuns la insolentul meu dubleu. Dar nu, timpurile se schimbaseră, ele – oricâte stavile li s-ar fi pus, oricâte praguri li s-ar fi ridicat în cale – curgeau tot mai liber, tot mai amplu! şi toate drumurile, toate itinerariile scrisorilor şi cărţilor mele parcă n-ar fi fost concepute de mintea unui om şi apărate, desigur, numai de scutul meu.

Cândva trebuia totuşi ca apele Sivasului să se afle pentru prima dată în situaţia de a nu se retrage!

O perioadă mai fericită ca vara aceea nici că s-ar fi putut imagina; mă aflam într-o stare sufletească aşa de bună şi înaintam cu pasi aşa de repezi spre finalizarea romanului meu. Ar fi fost perioada cea mai fericită, dacă n-ar fi fost Cehoslovacia.

Considerând că nebunia alor noştri nu atinsese chiar nivelul de sută la sută, îmi ziceam că n-o să meargă ei până acolo încât să ocupe o tară. La o sută de metri de dacea mea, zi de zi rulau pe sosea, către sud, tancuri, camioane, maşini speciale – eu continuam să cred că ai noştri nu fac decât nişte mişcări de intimidare, nişte manevre. Dar ei, ei invadară o tară şi reuşiră să zdrobească un proces de reînnoire. Adică, după concepţiile secolului al XX-lea, ei au dovedit că dreptatea e de partea lor.

Acele zile, 21, 22 august, au fost pentru mine cruciale. Nu, să nu ne ascundem în spatele destinului: deciziile capitale ale vieţii noastre, totuşi, noi înşine le luăm. Destinul meu mi 1-am ales din nou eu însumi în acele zile.

Inima mea dorea un lucru – să scriu câteva cuvinte, să-1 parafrazez pe Herzen: e o ruşine să fii sovietic! 1 în aceste cuvinte se cuprindea toată morala afacerii Cehoslovaciei,

morala întregii istorii a ultimilor noştri cincizeci de ani! Textul a fost gata imediat, îmi ardeau tălpile – să alerg, să pornesc la drum. Îmi puneam deja maşina în mişcare (cu manivela).

Făceam următorul raţionament: diferite celebrităţi, de calibrul academicianului Kapita, de calibrul lui şostakovici, caută să mă întâlnească, mă invită la ele acasă, îmi fac curte, dar aceste practici de salon nu mă fac câtuşi de putin să mă simt onorat, mă dezgustă. E ceva superficial, e ceva care nu duce la nimic, e o pură pierdere de timp. Aşadar, am să trec rapid cu maşina pe la ei – precum şi pe la Leontovici, un apropiat al lui Saharov (la data aceea, eu încă nu-1 cunoşteam pe Saharov), şi pe la Rostropovici (cu un an în urmă, acesta a trecut ca o vijelie pe la mine la Riazan, ca să mă cunoască, si, la a doua noastră întâlnire, m-a invitat să vin să locuiesc la el), ca să închei cu Tvardovski acest turneu al meu; şi în fata fiecăruia îmi voi pune textul din şase cuvinte, morala mea din şase cuvinte: 1 "E o ruşine să fii rus": este, sub diferite forme, laitmotivul atacurilor lui A. Herzen, în exil la Londra, împotriva puterii ţariste cu ocazia reprimării sângeroase a insurecţiei poloneze din 1863. (N. t.) e o ruşine să fii sovietic! Iată alegerea vieţii dumneavoastră: semnaţi sau nu?

Aşadar, cu şapte asemenea semnături – să lansăm acele şase cuvinte prin samizdat! Peste două zile trece la BBC!

— În ciuda tuturor tancurilor lor, ai noştri o să-nghită în sec, o să clănţăne în gol, o să se poticnească!

Dar în timp ce învârteam în disperare manivela capriciosului meu "Moskvici", am simţit fizic că nu voi reuşi să-i mobilizez pe aceştia şapte, că nu voi reuşi să-i urnesc: nu vor semna, ei n-au fost educaţi în felul acesta, n-au acest mod de a gândi! Geniul captiv al lui şostakovici se va zvârcoli ca un rănit, va bate aerul cu braţele, va scăpa pana printre degete. Kapita, dialecticianul pragmatic, va improviza o teorie oarecare cum că acţionând astfel, noi nu facem decât să dăunăm Cehoslovaciei si, fireşte, şi patriei

noastre; în caz extrem, şi după o sută de corectări, peste o lună, se va putea scrie pe patru pagini: "cu toate succesele construcţiei noastre socialiste. Există totuşi zone de umbră. Recunoscând sinceritatea năzuinţelor spre socialism ale partidului comunist frăţesc.".

— Adică, în general, poţi să sugrumi pe câte cineva, dar nu e frumos să faci chestia asta cu fraţii tăi întru socialism. si, probabil, cei patru gândesc şi ei oarecum asemănător şi vor căuta să-mi masacreze textul. Dar un text astfel ieşit din mâna lor eu nu-1 semnez.

Motorul a început să urle – dar eu nu am plecat.

Dacă trebuie semnat un asemenea text, o voi face singur. Cinstit şi corect.

Este momentul ideal de a-mi pierde capul: acum, în huruitul tancurilor, ei o să mi-1 reteze şi faptul ca atare va trece neobservat. Din ziua publicării lui Ivan Denisovici, acum, în zgomotul general, li se iveşte prima ocazie adevărată de a mă rade de pe fata pă-mântului.

Si eu mă aflu ţinând în braţe Cercul neterminat, ca să nu mai vorbesc de R-17, pe care nici nu 1-am început.

Totuşi, aceste accese de disperare eu le înţeleg, le împărtăşesc, într-un asemenea moment, sunt în stare să strig! Da, dar iată întrebarea: este acesta strigătul esentiaft A striga acum şi a te epuiza prin aceasta înseamnă: de când sunt pe lume n-am văzut o asemenea oroare. Dar eu am văzut şi cunosc ceva care este mult mai rău, tot Arhipelagul vine de acolo, despre aceasta nu strig? Cincizeci de ani bătuţi pe muche vin de acolo – şi noi tăcem? A striga acum înseamnă a renunţa la istoria patriei, înseamnă a contribui la fardarea ei. Trebuie să ne păstrăm coardele vocale pentru strigătul esenţial. Nu mai este mult de aşteptat. Iată că se va începe traducerea în engleză a Arhipelagului.

Justificarea laşităţii? Sau argumente raţionale?

Eu am tăcut, începând din această clipă, o povară în plus pe umerii mei. Pentru Ungaria, încă nu mă bucuram de notorietatea necesară ca să strig. Despre Cehoslovacia, am

păstrat tăcere. Cu atât mai ruşinos cu cât fată de această tară aveam o responsabilitate personală deosebită: toţi recunosc că la ei s-a început cu congresul scriitorilor, iar acest congres a început cu scrisoarea mea citită de Kohout*.

În ce mă priveşte, am continuat, am finalizat Cercul-96. si, din nou, o coincidentă a datelor a cărei programare nu s-ar putea efectua în vreo cutie craniană umană: în septembrie, am reuşit să termin şi totodată să salvez Cercul-96. şi în aceleaşi săptămâni, falsificat, trunchiat, Cercul-87 a început să apară în limbile europene.

Era a treia aniversare a confiscării arhivei mele de către Securitatea Statului. Cele două romane ale mele circulau prin Europa si, se pare, aveau succes. Cortina de fier fusese străpunsă! Iar eu hoinăream pasnic prin pădurea autumnală de pe malurile Istiei – fără escortă şi fără cătuşe. Diavolul ratase momentul când ar fi putut să-mi ronţăie capul între fălcile lui infernale. Animalul rănit se întremase şi redobândise puterea de a se ridica în picioare.

Aici ar fi de povestit şi multe lucruri amuzante: cum efeminatul Louis luase obiceiul să vină cu brigada lui la mica dacea de pe

* Această ruşine în legătură cu Cehoslovacia a făcut apoi să-mi ardă obrazul aşa de multă vreme şi aşa de tare, încât în anii care au urmat, când am conceput ceea ce s-a numit/l nu trăi în minciună, am scris indignat: "un mare popor al Europei, trădat de noi, înşelat de noi – poporul cehoslovac". Privind lucrurile într-o perspectivă mai largă, se pune întrebarea: cine pe cine a înşelat şi de ce nobleţe sufletească s-a dat dovadă atunci când legiunile cehoslovace au dezorganizat rezistenta lui Kolceak, predându-1 pe însuşi Kolceak ca să fie împuscat de bolşevici, şi s-au retras prin Siberia cu aurul furat din Rusia? (si legiunile respective n-au fost silite să facă aceasta sub ameninţarea glonţului, cum a fost cazul cu soldaţii noştri în 1968.) Acesta este unul dintre exemplele frecvente

în istorie, când, într-o orbire dementă, oameni, grupuri s' chiar naţiuni întregi îşi nenorocesc propriul lor viitor. (Adnotare din 1986.) malul Istiei – pentru a clarifica relaţiile dintre mine şi el, şi cum eu, meseriaş jerpelit şi morfolit, ieşeam de sub maşină ca să-1 în-tâmpin. Cum mă fotografia el pe furiş cu teleobiectivul şi vindea fotografiile în Occident cu legende perfect antisovietice, si, în bună tradiţie sovieto-cekistă, făcea, după cuviinţă, rapoarte despre mine, şi chiar, se pare, planta microfoane în micul meu domeniu. şi cum vecinii mei de vilegiatură, educaţi în spiritul vigilentei sovietice, credeau că eu aveam o statie radio îngropată în pădure: altminteri – s-or fi întrebat ei – de ce m-aş fi dus eu aşa de des în pădure, si, unde mai pui, cu vizitatori, adică, evident, cu rezidenţi ai spionajului străin? Cum, îndeplinind contractul pe care Mosfilm-ul, în generozitatea lui, mi-1 impusese cu un an şi jumătate în urmă, m-am străduit să-i dau scenariul comediei cinematografice Parazitul (pe tema "alegerilor" noastre), şi cum acesta a fost transmis imediat sus, la Diomicev, de unde a primit o viză de interdicţie absolută. şi cum Tvardovski, cu voluptatea redactorului-şef, mi-a cerut acest scenariu în speranţa secretă că, mai ştii, într-o zi, pe neaşteptate, se va spune că poate fi publicat, şi cum, cu surâsul lui blajin, mi 1-a returnat: "Nu, dumneata eşti bun de băgat la zdup, şi cât mai repede!"

Eu mergeam pe căile blestemate ale literaturii interzise şi aveam aplombul provocator al literatului sovietic recunoscut. şi mergea. Cei de la secretariatul Uniunii Scriitorilor din RSFSR s-au interesat la E. Safonov, secretarul nostru de la Riazan, despre modul în care am răspuns eu la critica din Literaturnaia gazeta şi din Pravda, ar fi vrut să vadă acest document care lor le scăpase – ei nu puteau să creadă că eu nu răspunsesem nicicuml Evident, aşa ceva nu poate intra în capetele sovietice, cărora de o jumătate de secol li se inculcă ideea că dacă te critică, trebuie să-ţi pui cenuşa în cap, să-ţi recunoşti greşelile. şi eu deodată – nu.

În acel decembrie am împlinit cincizeci de ani. Pentru predecesorii mei din deceniile de încremenire, câte asemenea aniversări trecuseră într-o tăcere înăbuşită în aşa fel încât până şi prietenii apropiaţi se temeau să facă o vizită, să trimită o scrisoare. Dar iată că, de data aceasta, cordoanele sanitare se rupeau, zona interzisă se ciuruia! şi cu o săptămână avans, telegrame curgeau la Riazan, pe adresa unui proscris, a unui excomunicat; apoi şi scrisori, câteva dintre ele "pe linie", cele mai multe trimise prin poştă, unele fără menţionarea expeditorului, dar toate semnate, în ultimele zile, postaşii mi-au adus câte cincizeci, şaptezeci o dată, şi de mai multe ori pe zi! Au fost în total peste cinci sute de telegrame, aproape două sute de scrisori şi o mie cinci sute de semnături personale distincte, puse fără teamă, rar deghizate (ca sulubin, Nerjin, Ida Lubianskaia, copiii lui Sim1).

"Dumnezeu să vă ţină asa." ". Amintiţi-vă de momentul penibil care a fost discuţia de la Uniune".

". Fie ca noi să fim încă multă vreme, foarte multă vreme cititorii dumneavoastră şi fie ca să dispară obligaţia de a fi editorii dumneavoastră".

"Fiecare îşi alege propriile sale drumuri şi este credinţa mea că dumneavoastră nu vă veţi abate de la drumul pe care vi 1-ati ales. Mă bucur că generaţia noastră cel putin a făcut posibil ca din suferinţa să iasă asemenea fii." "Să trăiţi încă pe-atât ca să le faceţi în ciudă tuturor canaliilor; fie ca practicarea scrisului să vă vină pe-atât de uşor pe cât le vine lor icnitul." "Vă rog, nu abandonaţi scrisul. Credeţi-mă, nu toţi sunt capabili să iubească numai morţii." ". şi să continuaţi a nu fi autorul decât al unor opere pe care să nu vă fie ruşine a le semna." "Tot ce ati făcut este o speranţă pe drumul depăşirii stării de buimăceală a spiritului, stare în care a înţepenit o tară întreagă." "A fi contemporan cu dumneavoastră este şi o durere şi o bucurie." "Slavă Domnului că în ziua aceasta nu va trebui să ascultaţi nici măcar un început de cuvânt nesincer, fals." "Vă citim cărţile

dactilografiate pe foită de ţigară; această condiţie a lor ni le face mai dragi. Pentru marile ei păcate, Rusia plăteşte un preţ foarte ridicat, care în mod sigur se traduce prin marile ei suferinţe; şi motivul pentru care ati fost trimis dumneavoastră în Rusia este acela de a ne feri de o consecinţă a ruşinii: totala prăbuşire sufletească." 1 sulubin şi Sim, personaje din Pavilionul', Nerjin, unul dintre eroii Primului cerc. Ida Lubianskaia ar echivala cu "Ida de la Lubianka", aluzie la celebra închisoare din Moscova. (N. t.) "Când trebuie să reflectez asupra comportamentului meu la locul de muncă, mă călăuzesc după faptele dumneavoastră. Când mă simt deprimat, mă călăuzesc după viaţa dumneavoastră." ". Te trezeşti faţa-n fată cu conştiinţa ta şi constaţi cu amărăciune că taci când nu mai este îngăduit să taci." "Nu-i iubesc pe trădători. Ţi-ai sărbătorit ziua de naştere, iar noi, peste zece zile, vom sărbători ziua de naştere a tovarăşului Stalin. În cinstea acestei zile vom ridica paharele pline! Istoria îi va pune pe toţi şi pe toate la locul ce li se cuvine. Meritându-ţi recunoaşterea din partea Occidentului, ţi-ai atras dispreţul poporului dumitale. Salutări lui Nikita, prietenul dumitale" (dactilografiat, fără semnătură, depus în cutia poştală de la usa mea)1.

"Prin glasul dumneavoastră au prins grai înşişi cei muti. Nu cunosc scriitor mai îndelung aşteptat şi mai necesar decât dumneavoastră. Acolo unde cuvântul n-a pierit, viitorul este salvat. Cărţile dumneavoastră amare rănesc şi vindecă sufletul. Dumneavoastră ati redat literaturii ruse puterea ei de stihie. Lidia Ciukovskaia." ". Îţi urez să trăieşti încă cincizeci de ani, fără să pierzi forţa minunată a talentului dumitale. Totul trece, nu rămâne decât adevărul. Mereu al dumitale Tvardovski."

Am să spun fără mofturi: în săptămâna aceea m-am simţit mân-dru. Mi s-a exprimat recunoştinţa încă din timpul vieţii si, se pare, nu pentru nişte lucruri de nimic, în ziua de 11, în mijlocul teancurilor de sute de telegrame, au început să se formeze, să se maturizeze rândurile răspunsului meu,

chit că n-aveam unde să le trimit decât la samizdatul salvator, dar vizând Literaturka
[10]: 1 si, prin samizdat, mi-au parvenit şi urări de genul următor: ". Uluiţi de capacitatea dumneavoastră, ajuns la cincizeci de ani, de a scrie adevărul. Vă rugăm să ne împărtăşiţi din experienta dumneavoastră, în paginile ziarului nostru.

". În anul celei de a 50-a aniversări a dumneavoastră, prin cantitatea şi calitatea producţiei realizate, noi am ocupat primul loc în lume. Sperăm să colaborăm cu dumneavoastră în următorii 50 de ani SAMIZDAT" "Calega! Dragule! Mulţumesc mult de a preciza diferite detalii ale biagrafiei mele remarcabile. Nu e rău, nu e rău de loc, felicitări.

Losif Djugasvili" (Ortografia pretinsului mesaj ridiculizează un viciu de pronunţare a lui o la georgianul Stalin.) (N. t.) ". Unicul meu vis este acela de a mă arăta demn de speranţele Rusiei care citeşte."

Eu nu ştiam atunci cât de aproape era ziua când acest jurământ avea să se constituie într-un obstacol în calea mea.

SUGRUMAREA Mă avânt nebuneşte, continuându-mi linia, planurile şi acţiunile, şi nu-mi scapă faptul că am neglijat linia lui Tvardovski, desi ea a intrat organic în textura acestei cărţi. Despre această linie însă nu pot spune decât ceea ce am reţinut din întâlnirile noastre.

Pentru Tvardovski, tot anul 1968, inaugurat printr-o lungă scrisoare către Fedin, a fost un an de evoluţie rapidă, de neaşteptata lărgire şi aprofundare a concepţiilor şi chiar a principiilor lui, pe care ai fi putut să le iei ca fiind statornicite definitiv – căci poetul merge de-acum pe cincizeci şi opt de ani! Nici drept şi nici neted nu era drumul acestei evoluţii (de n-ar fi să amintesc decât acea telegramă de la revista Gr ani) – dar ea continua!

Când 1-am văzut pe A. T. în vara lui 1968, am fost uluit de schimbarea care se produsese în el în interval de patru luni. El mă convocase din nou – printr-un strigăt osândit a se

pierde în neant, căci şi-aşa, bietul de el nu ştia unde eram eu (de la dacea lui până la mine, la Rojdestvo, este mai putin de o oră de mers cu maşina si, în aceste condiţii, el nu o dată m-ar fi vizitat!) şi dacă, la urma urmelor, m-aş fi prezentat. "Când o să se termine conspiraţia asta?!" – bătea el din picior prin redacţie. Şi-i pot înţelege iritarea, disperarea chiar: într-adevăr, cum să se pună de acord cu mine şi să acţioneze împreună cu mine? Probabil că nu o dată se hotărâse să mă oblige printr-o legătură fermă, dar apăream eu şi-1 dezarmam prin solicitudinea şi amabilitatea mea. În această situaţie, el se înmuia şi nu mai insista asupra unor condiţii rigide în nişte înţelegeri pentru viitor.

Poate că nu m-aş fi arătat nici de data aceasta, dar, sub semnul secretului, mi se comunicase de la redacţie în ce consta noutatea: "la secţia cultură" a CC li se spusese, lui Laksin şi lui Kondratovici, că "pentru Soljeniţân, sfârşitul bate la uşa – Mondadori publică Banchetul învingătorilor", Beliaev: "Or să-i facă de petrecanie!" -Ati înţeles cine o să-mi aplice acest tratament: patrioţii indignaţi. Melentiev: "Lasă, n-o să-i facă de petrecanie, există o lege la noi. Dar or să-1 bage la zdup." Tvardovski s-a speriat foarte tare si, mai ales, îşi punea întrebarea dacă nu cumva eu am făcut deja ca piesa să ajungă în străinătate. Lui tot nu-i venea să creadă că eu nu mai aveam Banchetul, pe care numai ei, puteau să-1 pună în circulaţie. (si ce sete le era să vadă acest Banchet în Occident! De câte ori n-avuseseră mâncărime la degete ca să-1 strecoare ei înşişi dincolo, dar erau nehotărâţi, prăpădiţi, pentru că prin ricoşeu i-ar fi atins aşa de tare; acest "banchet", putea să le facă mai mult rău şi mai multă pagubă decât mie.)

Am rupt-o din loc şi am sosit la dacea lui A. T. imediat, mult mai devreme decât se aştepta el să mă vadă. Tare mult s-a bucurat el de o asemenea surpriză şi m-a primit cu braţele larg deschise. Ne-am aşezat din nou în acelaşi hol întunecat unde, cu trei ani în urmă, la un foc de vreascuri, se

consumaseră liniştea şi indecizia mea. M-am prefăcut, fireşte, că nu stiu pentru ce m-a convocat, şi A. T. mi-a povestit totul de-a fir-a-păr; în ce mă priveşte, spre marea lui uşurare, fără să mint, i-am confirmat pentru a zecea oară că nu aveam exemplare ale Banchetului; că la mijloc era vorba de o provocare a Agitprop-ului. (Atunci Trifonâci: "si deci cum as putea să-1 citesc şi eu?" Eu: "Luati-1 de la ei, ce naiba, spuneţi-le că e cu acordul meu." Nu, chestia asta n-a făcut-o.) Dar eu 1-am pus şi în fata unui contraargument: "băieţii" ăştia ai lui, Laksin şi Kondratovici, aşa de descurcăreţi când era vorba de a apăra revista, ar fi putut să aibă şi altă reacţie decât aceea de a intra în panică şi de a da fuga să se plângă la pieptul lui A. T. în aşa fel încât acesta să bată din picior şi să mă convoace la el; imediat acolo, la "secţia cultură", ei ar fi trebuit, încruntând sever din sprâncene, să răspundă asa: "Nu vă supăraţi, aceasta este o informaţie extrem de importantă. Pentru a acţiona, redacţia are nevoie să cunoască sursa şi credibilitatea acesteia." Altfel spus, dacă este un ziar occidental, indicaţi-ne data; dar dacă sunt lucruri pe care le-aţi aflat pe căi secrete, atunci nu sunteţi voi, drăgălaşilor, cei care le-aţi vândut? Era oare greu să ia o atitudine fermă? Dar, pentru aceasta, trebuia să fii pătruns de spiritul libertăţii. Educaţi însă în disciplina sovietică, ei, ca şi în cazul lui Louis, cu Grani, nu ştiau şi nu puteau să facă altceva decât, conform codului manierelor sovietice, să încaseze reproşuri de la superiori şi să le deverseze asupra inferiorilor. A. T. şi de data aceasta a făcut urechea toacă la argumentul meu, soco-tindu-1 ca fiind unul dintre cele mai slabe.

Dar, în legătură cu toate celelalte, el mi-a făcut o bucurie extraordinară. L-am găsit aplecat asupra lucrării lui Jores Medvedev, Despre relaţiile cu străinătatea. Nu şi-a ascuns sentimentul de admiraţie pentru acest text: "Percutanţi mai sunt cei doi fraţi!"1 si, în general, în legătură cu samizdatul, luându-şi capul între mâini, plin de entuziasm: "Dar este o

întreagă literatură! şi nu numai beletristică, ci şi gazetărească şi ştiinţifică!" Nu era mult în urmă vremea când îi repugna tot ce nu era tipărit legal, tot ce nu trecuse prin aprobarea vreunei redacţii şi nu purta stampila Glavit-ului (Direcţia centrală pentru problemele literaturii şi ale editurilor) despre care el, totuşi, nu avea deloc o părere bună. Nu vedea decât contrabandă periculoasă în atâtea dintre operele mele care o apucaseră pe calea samizdatului – şi deodată un asemenea reviriment! Si, gelos, urmărea, se vede treaba, răspunsurile samizdatului la lătrăturile împotriva mea, publicate în Literaturka. Pe un ton foarte aprobator: "si Ciukovskaia, ai citit-o? Scrie bine!". În ce-i priveşte pe Riurikov şi Ozerov (presupuşi a fi autorii articolului contra mea din Literaturka), A. T. decise că el n-avea nimic de-a face cu ei şi că va merge la Lausanne nu în compania lor, cum se preconiza, ci separat.

Dar ce se întâmplă? Şedeam pe scaune acolo în hol, la taifas – deodată îl văd că sare cu sprinteneală, în ciuda corpolentei sale, amintindu-şi brusc, fără a face din asta un mister: "Am ratat trei minute! Hai să ascultăm BBC!" Cât p-aci să nu-1 mai recunosc pe A. T.! BBC?! Am simţit că ameţesc. Păşi, iute şi mărunt (ce pi-cioroaie avea!) spre "spidola"2. Această mişcare, el o făcu cu aceeaşi 1 Cei doi fraţi gemeni Jores şi Roy Medvedev s-au născut în 1925 la Tbilisi. Jares, biolog, este autorul cărţilor Măreţia fi căderea lui Lâsenko (Gallimard, 1970), şi Savanţii sovietici şi relaţiile internaţionale (Julliard, 1973). După internarea sa într-un spital psihiatric, publică în colaborare cu fratele său (Cine este nebun? Tradusă în franceză sub titlul Un caz de nebunie (Julliard, 1971). Instalat la Londra după 1973, publică acolo o lucrare despre Soljeniţân (Grasset, 1974).

Roy, istoric, a publicat în revista sovietică Kommunist articolul "Trebuie să-1 reabilităm pe Stalin?" (revistă a scrierilor consacrate lui Stalin în URSS între 1956 şi 1965) şi Despre Stalin şi stalinism. (N. t.) 2 Marcă de tranzistor. (N. t.) vioiciune, cu aceeaşi impetuozitate cu care o fac şi eu

de ani de zile când e să mă lipesc de aparatul de radio, la oră fixă. Tocmai acest elan al lui m-a făcut să-1 simt mai apropiat ca niciodată, ca niciodată! Încă vreo câteva verste cot la cot şi s-ar putea naşte între noi o prietenie sinceră, fără ascunzişuri.

— Ati început să ascultaţi radio.? Dar despre scrisoarea dumneavoastră către Fedin ati auzit?

Nerăbdător, dar cu circumspecţie:

— Dar n-au difuzat textul în toate detaliile lui?

Iată, cu siguranţă, de unde a pornit!

— Scrisoarea lui a fost aceea care i-a dat primul impuls să asculte respectivul post de radio. Cale firească. Dar prima etapă a fost aceea a asumării riscului, a depăşirii unei frontiere printr-o liberă manifestare de voinţa – a trimiterii scrisorii înseşi! Trebuie să ne amintim că începând chiar din primăvara lui 1968, autorităţile începuseră să facă presiuni asupra opiniei publice care prinsese curaj, să facă, foarte primitiv dar foarte eficient, presiuni asupra acesteia: "prin convorbiri" cu semnatarii1, în sistemul cinci contra unu, la comitetele de partid şi în birourile directorilor, prin excluderi ici şi colo din partid şi din institute, si, cu o rapiditate uimitoare, mişcarea de protest a fost redusă la zero, oamenii, cărora asemenea situaţii le băgau frica în oase, şi-au reluat tăcuţi postura de supuşenie. Tvardovski însă, dimpotrivă, a început chiar din acel moment să opună rezistentă acolo unde ar fi putut şi să cedeze: nu numai făcând concesii în privinţa revistei – lucrul acesta îl făcea mereu – dar şi sacrificându-şi, din cauza unor fraze despre mine, articolul despre Marsak2 şi întârziindu-şi publicarea unui întreg tom din culegerea de opere.

După emisiunea BBC:

— Este într-adevăr un post de radio serios, absolut nepărtinitor. Recent, Tvardovski se dusese la Roma şi-1 prevenise pe Diomicev: "Dacă voi fi întrebat despre Soljeniţân, am să spun ceea ce gândesc". Diomicev, cu un aplomb cinic: "O să te descurci dumneata!" Dar A. T. spune

că în străinătate cei de acolo s-au purtat cu el aşa cum te porţi cu un bolnav pe care eviţi să-1 întrebi de sănătate: nimeni n-a rostit nici o vorbă despre Novâi mir şi despre Soljeniţân.

1 Semnatari de petiţii, mai ales în urma intervenţiei în Cehoslovacia. (N. t.) Marsak (1887-1964) s-a remarcat mai ales prin poeme, povestiri şi cân-tece pentru copii, precum şi traducerile lui din engleză. (AU.)

De data aceasta, i-am explicat cum să-şi asigure copii ale textelor scrise cu pixul cu pastă. Mare i-a fost bucuria: Asta înseamnă că nu dai totul pe mâna dactilografei."

Despărţirea ne-a fost mai cordială ca oricând.

Eram în 16 august. şi pe 21 s-a produs evenimentul care a zguduit lumea: ocuparea Cehoslovaciei.

Iar eu nu m-am mai dus cu hârtia mea la Tvardovski. Nu, n-ar fi semnat-o si, probabil, ar fi vociferat. Iată totuşi cum s-a comportat el. Şefii cei mari ai Uniunii Scriitorilor, pentru a mânji mai amplu şi mai sigur obştea scriitoricească, i-au trimis în acele zile la semnat lui A. T. două scrisori: 1) pentru eliberarea unui oarecare scriitor grec (manevra diversionistă favorită) şi 2) o scrisoare către scriitorii cehoslovaci: cum de nu le e ruşine să apere contrarevoluţia? Răspunsul lui Tvardovski a fost următorul: prima este nelalocul ei, iar pe a doua refuz s-o semnez.

Întoarceţi-vă cu o sută de pagini înapoi: Tvardovski cel de-acum este una şi aceeaşi persoană cu cel de-atunci?

În septembrie i-am spus:

— Dacă această scrisoare va apărea sub semnătura impersonală a "secretariatului Uniunii Scriitorilor", li se poate povesti altora că dumneavoastră v-aţi disociat?

El, burzuluindu-se:

— Nu intenţionez să fac din asta un secret.

(Cu trei ani în urmă: "publicitate de nedorit"!)

— Eu sunt foarte bucuros, Aleksandr Trifonâci, că ati luat o asemenea poziţie!

El, cu demnitate: – şi ce altă poziţie puteam să iau?

Cum ce alta? Aceea. Aceea pe care a luat-o în aceste zile, în mod cu totul impardonabil şi absurd, redacţia lui Novâi mir. Aprobăm cu multă căldură invazia! Cuvinte din vocabularul unei birocraţii oribile transferate în coloanele vecine ale Literaturkâi-unele şi aceleaşi la Oktiabr şi la Novâi miri.

În ochii cehilor, asta înseamnă că toţi ruşii, fără excepţie, sunt nişte călăi, dacă până şi revista de avangardă aprobă.

Să amintim: în acele zile, în multe institute moscovite de cercetări ştiinţifice s-au găsit totuşi şi răzvrătiţi. La Novâi mir, nici vorbă de aşa ceva. Ce-i drept, la şedinţa preliminară a grupei de partid, Vinogradov a refuzat să semneze această murdărie, dar, în înţelepciunea lor, Laksin-Hitrov-Kondratovici 1-au trimis acasă. S-a obţinut astfel unanimitatea partinică, rezultat cu care a fost creditată adunarea generală a redacţiei. De altfel, teatrul Sovremennik a votat şi el în unanimitate. Dar cine n-a votat? Cine nu a căutat să-şi apere pielea? N-am păstrat tăcere eu însumi? Pot eu să arunc cu piatra în ei?

Si totuşi, eu consider că ziua aceea a marcat moartea spirituală a lui Novâi mir.

Da, desigur, s-au făcut presiuni: nu secretariatul Uniunii Scriitorilor, secretariat cu care lumea era obişnuită, ci comitetul raional de partid (problemă de partid importantă^ suna la Novâi mir din două în două ore cerând o rezoluţie. Ce aşteptaţi? Dar Tvardovski nu era la redacţie: teoretic, el era în concediu. şi Laksin s-a dus cu Kondratovici să-1 viziteze la dacea pentru a-i obţine acordul.

Tvardovski îşi îndrepta deja arcuita sa sira a spinării, se pregătea deja – pentru prima dată în viaţă! Într-o chestiune de o asemenea importantă! Să reziste, tăcut şi neexplicit, înaltelor sfere. Cu ce misiune veneau la el, luând şoseaua în piept, adjuncţii lui? Ce argumente aduceau? Dacă ei, venind la acest nou Tvardovski, ar fi fost însufleţiţi de vreun elan

arzător: "împărţita cu alţii, şi moartea e frumoasă, dar poate că vom rezista eroic!" (si ar fi rezistat!

— Simt asta, o văd!) – decizia ar fi fost luată instantaneu, şi este clar care ar fi fost aceasta: plus, înmulţit cu plus, dă numai plus. Dar dacă poziţia lui Tvardovski era plus – ştim asta – iar înmulţirea a dat minus, atunci algebric putem afla care a fost poziţia lui Laksin. Este clar că sosind, el i-a spus lui Tvardovski: "trebuie să salvăm revistal"

A salva revista! A-ţi da girul pentru o ruşinoasă declaraţie publică – atitudinea personală a redactorului sef, rezistenta sa solitară şi mândră nu mai era din momentul acela decât un scuipat aruncat în praf. Picioarele o luau unul pe pământ, celălalt pe plută. A rezista cu sufletul şi a ceda public! Oare aceasta va salva pentru multă vreme revista? Oare şefii cei mari cu memorie ranchiunoasă vor uita că el personal a spus nu ocupaţiei şi că numai din lipsă de abilitate nu şi-a făcut publică această atitudine?

A salva revista!

— Un strigăt care nu putea să nu aibă ecou în sufletul lui Tvardovski! Începând cu anii în care tot mai rar ieşeau de sub pana sa poeme şi versuri, el îşi iubea tot mai pătimaş revista – o minune de bun gust, într-adevăr, printre toate aceste sperietori de ogradă care erau celelalte reviste, o voce ponderată şi umană printre lătrături, chipul cinstit al unui iubitor de libertate Printre mutrele cinice ale unor măscărici. Treptat, revista a devenit nu numai principala preocupare, ci viaţa însăşi a lui Tvardovski. Revista era copilul lui, pe care-1 proteja cu trupul lui lat în umeri, gros în solduri, luând asupra lui toate pietrele, toate ghionturile toţi scuipaţii; pentru revista sa, se expunea umilirilor, pierderii posturilor sale de supleant al CC, de deputat al Sovietului Suprem, pierderii funcţiilor sale de reprezentare, radierii de pe diferite liste onorifice, lucru pe care 1-a resimţit dureros până în ultima zi a vieţii sale. Se mândrea cu meritul de a fi publicat Ivan Denisovici şi de a mă fi apărat, precum şi cu evoluţia lui din ultimele luni. Îşi

sacrifica amiciţii, pierdea relaţii cu care se mândrea, se detaşă de ceilalţi devenind tot mai enigmatic şi mai solitar-decăzut din înaltele sfere sclerozate, nu căuta însă să se apropie de generaţia noua şi dinamică. şi iată că, plin de energie, de brio, de ştiinţă, tânărul său adjunct vine – nu din rândurile acestei generaţii?

— La el şi-i spune: trebuie cedat, forţa frânge firul de pai.

Firul de pai!

— Ea nu frânge decât firul de pai. Să presupunem că şi uscăturile. Dar forţa nu biruie o tufă de lăstari tineri.

Mă întâlnisem de multe ori cu Laksin, dar totdeauna pe fugă, la modul expeditiv, în grabă (din cauza mea), iar de rezolvat probleme cu el n-am rezolvat niciodată, pe toate ale mele le rezolvam cu Tvardovski. şi cum şi el, şi eu suntem firi închise, între noi nu aveau loc nici măcar discuţii generale cât de cât consistente. Aşadar, eu nu am o documentaţie solidă ca să pot face unele aprecieri asupra convingerilor, aspiraţiilor şi inclinaţiilor sale. Dar dacă veni vorba, ceva totuşi trebuie să spun despre el. şi voi risca, bizuindu-mă pe fapte evidente, să-i creionez nu atât portretul fidel, cât trăsăturile generale.

Eu văd în Laksin un foarte înzestrat critic literar – de nivelul celor mai buni critici ai noştri din secolul al XlX-lea, şi chestia asta i-am spus-o nu o dată. Recunoastea această tradiţie în el însuşi şi o preţuia foarte mult şi făcea dovada unei voci limpezi de mare bariton când articula: Do-bro-liu-bov.1 Ca multi alţii de la noi, nici el nu-şi dădea seama cât păcătuia din punct de vedere estetic o critică, aşadar, care nu se emancipase niciodată de o orientare către social, care nu reuşise niciodată să atingă nivelul cel mai înalt al intuiţiei, ca atunci când un mare artist scrie despre un alt mare artist, aşa cum scrie Ahmatova despre Puşkin. Căci darul de mare 1 N. A. Dobroliubov (1836-1861), critic literar, democrat-revolutionar. (N. t.) critic este ceva rarisim: să simţi arta aşa cum o simte un artist, fără ca tu însuti – culmea – să fii un mare artist.

Laksin descinde în linie dreaptă din critica rusă a secolului al XlX-lea. Această descendentă reiese din următoarele fapte: de obicei, articolele lui nu conţin o analiză estetică propriu-zisă, ci una socială, explicitează subiectul, luminează până la capăt componenta morală a personajelor (ceea ce este foarte util şi necesar cititorului sovietic sălbăticit); Laksin este temeinic familiarizat cu scrierile predecesorilor din care citează copios şi atunci când trebuie; are un fel al lui de a angaja un dialog viu cu cititorul, se simte ataşat de maniera domoală, foarte savuroasă a expunerii, ceea ce face din simpla lectură a articolelor lui o plăcere, iar aceasta este totdeauna o calitate importantă al oricărui produs literar.

— Desi, prin cadenţa şi densitatea gândirii, această manieră de expunere încetinită a lucrurilor nu mai reusesete să tină pasul cu epoca noastră.

Trebuie adăugat că Laksin scrie uneori într-o rusă excelentă, ceea ce, în zilele noastre, a devenit o raritate: multi autori de articole şi chiar de cărţi nu au nici o idee de ceea ce este limba rusă şi mai ales de ceea ce este sintaxa rusă. De exemplu (este amuzant să vezi ce-şi poate permite cineva să scrie într-un gen literar secundar: când autorul îl analizează critic pe propriul său critic), articolul despre Ivan Denisovici. Reluând şi comentând nuvela, criticul se străduieşte să-i păstreze fundalul lexical corespunzător – "a trata cu necazurile", "cu coada între picioare", "boboc" – procedeu de artist şi nu de critic. şi alt procedeu de artist: Laksin se introduce pe el însuşi în articol – fie pentru a-şi caracteriza generaţia ("ei trec pe lângă viaţa, au lumină verde"1), fie pentru o directă autoacuzare politică, dar exprimată fin de tot, cu o delicateţe de artist: în zilele când Ivan Denisovici merge la schimbarea gărzii în plină iarnă, tânărului Laksin "îi plăcea să privească la zidurile Kremlinului, frumoase, inaccesibile, acoperite de o spoială de brumă" şi "tocea cursul de teoria stalinistă a limbii". Asemenea atitudine nu este ceva care se afişează dintr-un

calcul, ea are la origine elanul sincer din acele câteva luni de provizoriu dezgheţ hrusciovist, într-o vreme când te puteai lăsa cuprins de entuziasm şi de credinţa fermă că "asta nu se va mai repeta".

1 Autorii de articole sau cărţi inofensive care obţin cu regularitate "lumina verde" a cenzurii. (N. t.)

Dacă ţinem seama şi de sârguinţa criticului care, este clar, nu o dată îşi citeşte materialele, când în lung, când în lat; dacă adăugăm şi admirabila sa abilitate de a spune în scris, în condiţiile cenzurii lucruri multe şi importante, de a mânui polemica şi ironia, în ciuda faptului că cenzura este de partea adversarului său şi mâinile, şi dinţii, şi buzele îi sunt imobilizate, atunci trebuie să recunoaştem un lucru: acest critic a primit multe de la natură, în plus, dezvoltarea capacităţilor sale a fost benefic influenţată de lungi boli pe care-le-a făcut în tinereţe şi care i-au prilejuit bogate lecturi şi reflecţii.

Dar contextul social-politic, acele "semafoare cu lumină verde" şi "crenelurile inaccesibile ale Kremlinului" şi-au pus şi ele pecetea pe personalitatea, talentul şi destinul criticului. Universitatea a însemnat pentru el nu numai un curs sistematic de limba şi literatură, ci şi un enorm curs de marxism-leninism, si, ca să poată lua diploma, a trebuit să-i comprime pe dragii lui critici dm secolul al XlX-lea în favoarea clasicilor ismismului. (Altminteri, această comprimare nu este un chin chiar aşa de cumplit: în multe privinţe, ei nu se contrazic deloc unii pe alţii, si, din punct de vedere al utilitarismului, al partizanatului social şi mai ales al ateismului perseverent – poziţiile lor sunt foarte apropiate. şi acolo unde ei sunt în divergentă, un spirit suplu poate lua în consideraţie o formulă de compromis. Din acel moment, toată Teoria Progresistă va fi percepută nicidecum ca un lucru mort, ci ca un izvor pentru potolirea setei spirituale.) Altă condiţie pentru a reuşi la universitate, pentru a te înscrie la doctorat, era aceea de face parte din Komsomol, şi nu ca un membru de rând, ci ca o persoană

cunoscută ca atare la facultate. Sunt multi cei care s-au conformat acestei cerinţe, printre ei aflându-se, ţineţi-vă râsul, chiar şi autorul acestor rânduri, desi nu pentru doctorat – dar aceasta era legea reuşitei pentru tinerii sovietici, în anii '30-'50.)

Dar se punea problema ce să faci după terminarea studiilor, oricare ar fi fost felul acestora. Căci în fata oricărei hartuiri politice, criticul literar este mai vulnerabil decât artistul. Cum să ai calităţi ieşite din comun si, cu toate acestea, să le găseşti spatiu de manifestare? Natura îşi protejează ea însăşi creaţiile, le înzestrează cu calităţile necesare supravieţuirii. Generaţia care a terminat şcoala medie în preajma glorioasei date (1949) la care Stalin împlinea şaptezeci de ani nu disocia în ea mentalitatea funcţionăreasca şi sinceritatea, acestea contopindu-se – şi era capabilă să respire şi acolo unde aerul lipsea cu desăvârşire. În orice caz, vedem că Laksin nu s-a sufocat: a condus seminare la universitate, a devenit un critic mai mult decât onorabil, a fost chiar seful secţiei de critică la Litgazeta; apoi, prin intermediul comisiei însărcinate cu găsirea unui succesor pentru sceglov, pierdut de către Novâi mir, s-a apropiat din ce în ce mai mult de această revistă, se împrieteneşte cu comitetul de redacţie; Tvardovski îl remarcă, îşi opreşte alegerea asupra lui şi decide iată să facă din acest băiat o stea pe firmamentul literaturii.

Si s-a făcut stăpân pe el, cu nerăbdarea geloasă cu care se apropia de achiziţiile lui cele mai bune, şi a făcut astfel rost de un condei apt să confere revistei un spor de frumuseţe. Corectă s-a dovedit şi alegerea făcută de Laksin: el găsise unica posibilitate din o sută de a se afirma în anii aceştia în tara aceasta – apărat cu credinţă de aripa robustă a lui Tvardovski. si, repede, conlucrarea dintre ei s-a întărit, pe un dublu plan, artistic şi social, două linii pe care lui Tvardovski îi venea totdeauna foarte greu să le armonizeze, ai fi zis că le percepea cu organe diferite, în schimb, la

Laksin totul concura mereu la pregătirea terenului pentru acord şi conciliere. Lenin era o permanentă sursă de citate care, prin punţi fragile, legau între ele lucruri ce nu se pot lega. Constat că în aprilie 1964 am notat următoarele: "VI. Lakov1 este primit de Tvardovski cu mai plăcere decât ceilalţi membri ai redacţiei, are uşa deschisă la cabinetul sefului." Apropierea dintre Tvardovski şi Dementiev data de multă vreme. Oricât de mare ar fi fost însă această apropiere, Tvardovski, cu flerul lui de artist, simţea că formulele acestui colaborator al său erau deja prea sclerozate, că trebuia să lege destinul revistei de cel al tinerei generaţii, mai suple şi mai receptive. Pe de altă parte, atât cât îmi amintesc şi pot să compar azi lucrurile, opinia lui Laksin, observator atent şi sagace, coincidea totdeauna cu cea a lui Tvardovski, devansând uneori – pe bază de argumente solide – şi ceea ce încă nu fusese exprimat. (De altfel, fata deschisă a lui Tvardovski anunţa anticipat gândurile care-1 frământau. Mi-amintesc nu numai că nici o dispută, ci şi că nici măcar vreun început de obiecţie nu-1 opunea pe unul celuilalt. Astfel, înlocuirea primului adjunct fusese pregătită psihologic înainte de a fi declanşată organizatoric de sus în jos si, în felul acesta, socul ei s-a atenuat 1 Vladimir lakovlevici Laksin. (N. t.) şi s-a dovedit suportabil pentru Tvardovski. În acelaşi an 1966, Lak-sin a intrat, cum nu se poate mai oportun, în PCUS – si, desigur fără ca acest gest să contravină în vreun fel concepţiei lui fil0_' zofice despre lume şi viaţa (desi, în acel an, deja multi intelectuali nu ştiau cum s-o întindă mai repede din acel partid) şi numai ostilitatea secretariatului Uniunii Scriitorilor 1-a împiedicat pe Laksin să devină în mod oficial prim adjunct. Lumea se obişnuise să-1 considere "prim" pe negociatorul principal cu cenzura, pe nulitatea din punct de vedere literar, purtătoare a numelui de Kondratovici (A. T., ca unul care-1 crease, nu împărtăşea o asemenea opinie), dar în realitate, Laksin a fost cel care a devenit primul.

Noi înşine nu ne dăm seama cu anticipaţie de măsura în care ne vom schimba atunci când vom ocupa noi funcţii, când ne vom angaja în noi activităţi. Nu este vorba numai de aspectul exteriorţinuta, o altă fată, mustăcioare fm-răsucite, alt fel de mers, folosirea pronumelui de reverenţă "dumneavoastră" în relaţia cu cei cu care altă dată ne tutuiam. Dar şi talentul tău de critic literar, care oarecum se metamorfozează, degenerează în talent administrativ, în talent al circumspecţiei, al contabilizării pericolelor – într-un cu-vânt, pentru o revistă liberală, în talentul mergerii pe frânghie, condiţie sine qua non pentru ca o asemenea revistă să poată apărea. Redactorul sef, poet şi copil, îşi poate permite ingenuităţi şi când e mânios, şi când e blând, şi când face promisiuni generoase – primul adjunct însă nu trebuie să acţioneze la primul impuls al sentimentului, ci, prudent, trebuie să-1 corecteze pe sef, trebuie să înlăture pericolul. Până acum, predecesorul tău era cel care îndeplinea această nobilă sarcină, iar tu puteai să-ţi îngădui o mai mare libertate; dar, acum, cercurile coroanei lui Vladimir Monomahul1 îţi strâng pielea capului pentru a te chema la ordine. şi dacă ti se aduc manuscrisele a două surori: incandescentul Puşkin siPugaciov al răposatei Marina şi pelteaua searbădă şi inofensivă a memoriilor scrise de supravieţuitoarea Anastasia2, tu, după ce vei fi apreciat 1 Coroana garnisită cu blană, zisă a lui Vladimir Monomahul, mare cneaz al Kievului (1053-1125), insignă şi simbol al suveranităţii ruse. Ea se găseşte expusă la Palatul Armurilor la Moscova. (N. t.) 2 Marina tvetaeva, mare poetă rusă, născută în 1892, care a trăit multă vreme în emigraţie, a revenit în URSS în 1939 şi s-a sinucis în 1941; Anastasia, sora ei, n-a scris decât amintiri despre Marina şi despre alte personalităţi literare. (N. t.) că amândouă surorile sunt talentate, vei pune de-o parte manuscrisul spleidid prin periculozitatea lui, iar de pe cel netejor vei mai înlătura niscaiva asperităţi – si, oricum, se cheamă că s-a făcut un pas înainte. Căci Novâi mir, nu-i asa, este unica

făclie în tenebrele vieţii noastre şi nu o putem lăsa să se stingă. Pentru o asemenea revistă – ce n-ai sacrifica? La ce n-ai recurge? Numai aici este locul unde se dezvoltă literatura noastră, gândirea noastră, valori cărora ideologia marxist-leninistă, înţeleasă cum trebuie, nu le face nici un fel de greutăţi, în timp ce samizdarul, anumite grupuscule de tineri, anumite petiţii şi demonstraţii, toate acestea nu sunt decât baliverne. Extraordinara complexitate a sarcinii vine tocmai din faptul că acestor răzvrătiţi iuţi la fire nu li se dă posibilitatea să se exprime în fata unui public de o sută patruzeci de mii de abonaţi. Iată de ce este mai bine ca tu însuti, luând-o înaintea cenzurii, să opreşti scrierile prea biciuitoare, tăioase, să remodelezi convingerile, să mai tai pe ici, pe colo. De-acum, aceasta nu mai este numai revista noastră, ci, într-un anumit sens, şi a ta; nu există şi nu va exista poziţie mai înaltă pentru un critic care ştie să scrie ruseşte, iar tu ai ajuns să ocupi aşa ceva la o vârstă când nici Puşkin nu realizase o asemenea performantă, prin urmare fii mai circumspect decât sunt oamenii la vârstă ta si, tocmai pentru cauza comună a literaturii, fereste această revistă de trupa redactorilor nesăbuiţi care nu caută decât să facă în aşa fel ca materialele să treacă, fie ele şi cu iz antisovietic, să le trimită "de probă" la cenzură, expunând revista unui pericol mortal.

După cele ce am scris mai sus despre Dementiev – ce uşurată trebuie să fi respirat redacţia după înlocuirea lui! Dar iată ce spune Doros: "Cu Aleksandr Trifonâci poţi să stai de vorbă ca de la om la om, dar este suficient ca Laksin să intre în cabinet, că presiunea atmosferică se schimbă imediat şi-ţi piere pofta de a mai discuta."

O nouă generaţie nu aduce totdeauna o primenire a formelor de viaţă (se vede destul de bine acest lucru şi la echipa conducătoare a tării noastre), dimpotrivă: cu gândul de a face o carieră lungă, se simte obligată să caute stabilitatea.

Si criticul însuşi? El se schimbă? Da, o dată cu omul se schimbă şi criticul, dar, se înţelege, în el există şi ceva care nu se schimbă: axa Unicei Concepţii ştiinţifice despre lume şi viaţa. Ceea ce, pentru Laksin-ul de altă dată, nu erau decât umbre supărătoare (credinţa baptistului, "naivă şi neputincioasă" în comparaţie cu bunul simt al mujicului; dar nici suhov1 "nu este în măsură" să cuprindă, în ansamblul ei, situaţia de la tară) acum apare în culori negre.

Iată-1 că se apucă să evalueze rolul violentei. Este firesc să se remarce că tocmai violenta, şi nu autoperfecţionarea, conduce la momentele culminante ale istoriei. Desigur, pentru personalităţile nobile, violenta nu este totdeauna uşor de digerat. Asemenea oameni blânzi şi delicaţi ca Uritki soptesc2 visător între două execuţii: "Totu-n drum e-o neclintire, /Frunză-n codru adormi. /Ai răbdare, căci ca mâine, /si tu te vei odihni".3 Acesta este modul necritic în care criticul preia toată mitologia mincinoasă a istoriei noastre recente. şi aceasta este măsura în care se înţelege de către unii istoria a două secole. Dacă Alexandru al II-lea a consimţit la nu stiu ce eliberare a ţăranilor şi la alte cioturi de reformă (cele mai mari din toată istoria Rusiei), atunci el a fost un liberal, "fără voie", iar pentru faptul de a fi înăbuşit răscoala polonează din 15 ianuarie 1863 (aceasta deja cu deplinul lui acord), de a-1 fi condamnat pe Cernâsevski şi pe câteva sute de revoluţionari, este un călău care şi-a binemeritat bomba. Dimpotrivă, Nikita Hruşciov, cu istoricul său congres al XX-lea, el, care nu i-a eliberat pe ţărani, care n-a introdus nici cea mai mică reformă emancipatoare cât de cât consecventă, el, care a înăbuşit (fără voia lui) răscoala maghiară şi pe cea din Novocerkassk4, el, care a trimis mii de oameni în lagăre câtuşi de putin mai blânde decât cele staliniste şi a reluat prigoana cumplită împotriva religiei – este iniţiatorul marii mişcări progresiste contemporane în care revista Novâi mir, fără a-şi precupeţi eforturile, s-a integrat şi ea.

Omul nu remarcă niciodată cum frământările sale sufleteşti transpar prin înfăţişarea sa exterioară. Nu remarcă nici modul în care i 1 Ivan Denisovici suhov, mujic autentic, eroul din O zi din viaţa lui Ivan Denisovici. (N. t.) 2 Crudă ironie: M. S. Uritki a fost preşedinte al Cekăi la Petrograd.

3 Celebră poezie, imitată după Goethe, de M. Lermontov. (N. t.) 4 Novocerkassk, oraş industrial din regiunea Rostov pe Don. Provocată în iunie 1962 de o penurie alimentară extremă, această răscoală a fost dur reprimată. Comandantul trupelor regulate trimise mai întâi să restabilească ordinea a refuzat să tragă asupra mulţimii şi s-a sinucis în fata trupelor sale. A trebuit să fie trimise tancurile şi unităţi speciale ale KGB. Martorii vorbesc de cinci sute de morţi şi de mai multe mii de răniţi. Primelor relatări despre aceste evenimente le-au trebuit trei luni ca să ajungă în afara URSS. (N. t.) se modifică felul de a scrie. Cum te pregăteşti de multă vreme, cum te-ai fofilat pentru a ajunge să scrii articolul despre Maestrul şi Margareta, articol care-ţi stă la inimă.1 şi iată, ai reuşit, usa e deschisă, poţi să scrii – dar însăşi pana ta împleteşte şi despleteşte ornamentele reticentelor concepute pentru orice eventualitate, în interesul pentru Mihail Bulgakov există, desigur, "ingrediente de senzaţional". "Hai să vorbim despre slăbiciunile lui" (acest"hai" redă foarte bine nuanţa colocvială a exprimării). Ce face deci acest Bulgakov? – subiectivismul criteriilor sale sociale şi ale emoţiilor sale îi îngusta sensibil orizontul artistic", "descrierea concretului social este latura cea mai vulnerabilă a talentului său" (!

— Sublinierea mea. La drept vorbind, cine ne-a zugrăvit Moscova primilor ani ai puterii sovietice în culori atât de şterse şi de palide, aşa cum a făcut-o Bulgakov?!) şi apoi din punct de vedere artistic "să admitem că nu totul (în roman) este finisat bine şi până la capăt". şi din punct de vedere filosofic: "această legendă creştină", ca şi când ar fi vorba "de un real episod al istoriei. Căci se ştie bine că, la

Lermontov, Judecata lui Dumnezeu". "nu exprimă nicicum un sentiment religios". Desigur, "vreun cititor superstiţios" îşi va face poate "semnul crucii" (aceasta este grimasa drăguţă care-i inspiră cititorului o încredere binevoitoare). Dar linia noastră este "în acord cu vechea tradiţie marxistă."; morala nu numai că nu este dispreţuita de comunism, ci este "condiţia necesară a victoriei lui finale". Pentru un asemenea roman – alcătuit în întregime din piruete ale fanteziei, din explozii de râs, în mod tragic ţinut ascuns timp de treizeci de ani, cât p-aci să fie distrus – era acesta un articol pe măsură? Din nou se manifestau încetineala de modă veche, încetineală mirosind a imitaţie, parafraza sinuoasă, excesul manierist de motto-uri s-a făcut depozit de motto-uri – unde să-1 amplasezi?) – dar gânduri săltăreţe precum cavaleria lui Woland2 – lipsă! Această condiţie de om vrăjit de către o forţă malefică – 1 Maestrul şi Margareta, de Mihail Bulgakov, multă vreme reţinut de cenzură, a fost publicat în URSS în revista "Moskva" (1966/11 şi 1967/1, deci la douăzeci şi şase de ani de la moartea autorului), cu numeroase tăieturi. Văduva scriitorului a difuzat prin samizdat pasajele suprimate; acestea au ajuns astfel în Occident, unde au fost publicate în culegere. Textul integral a apărut în cele din urmă în URSS în 1973. (N. t.) 2 în Maestrul şi Margareta, magicianul Woland şi suita sa părăsesc Moscova luându-i pe Margareta şi pe Maestru pe cai înaripaţi. (N. t.) încă nu în prima carte, şi această asemănare cu Câogol prin atâtea trăsături şi inclinaţii ale talentului, de unde veneau ele? De ce? şi ce modalitate uimitoare de a trata istoria evanghelică, cu această umilire a lui Cristos, ca şi când această istorie ar fi văzută cu ochii Satanei – spre ce ţinteşte ea, cum trebuie înţeleasă?

Ce povestiţi acolo, ce rost are asta? Obiectează Laksin. – şi totuşi pentru acel articol, cu reverenţele sale, el a fost cât p-aci să intre cu capul în gura monstrului. Ah! Adevărul, Adevărul. Dar iată prudenta: fie, dacă te mulţumeşti să scrii

asa, în condiţiile în care te afli cu gâtul îndoit – dar dacă din întâmplare gândurile tale nu merg mai sus, nu merg mai departe? În noiembrie 1968 i-am spus toate acestea lui Laksin în legătură cu articolul lui şi el mi-a răspuns:

— Nu vreau să mă refer la faptul că cenzura m-a împiedicat să spun nu stiu ce. Eu sunt capabil să spun totul, chiar cu cenzura.

Deci asta este ceea ce numeşte el totul!

Si ce se va întâmpla acum, dacă aprobarea pentru tipărirea articolului este din 19 august, iar în noaptea de 21 începe urgia împotriva Cehoslovaciei şi pe 23, când încă nu există un exemplar de semnalizare, n-ar fi deloc greu să se dea la distrus tot tirajul; deci ce se va întâmpla dacă în această conjunctură, printr-un telefon de la comitetul raional de partid se cere un fleac de formalitate, o rezoluţie care nu angajează la nimic, ci nu face decât să sprijine ocupaţia, care, oricum, şi fără asta s-a desfăşurat victorios – de ce să nu se adopte această rezoluţie? De partea cui vei înclina când te vei duce la dacea lui Tvardovski?

Poate că Laksin nu gândea chiar aşa – dar aşa acţiona.

Iar Tvardovski care, până mai ieri, gândea şi credea întocmai asa, a început deodată să oscileze, să se îndoiască, să intre în derută.

Si din acele luni ale lui 1968, când am terminat Arhipelagul şi când Tvardovski făcea un aşa de vizibil efort de aprofundare, de cercetare – am simţit cum creste în mine tentaţia de a i-1 da să-1 citească. El avea nevoie de acest lucru ca de un sprijin de nădejde; acesta 1-ar fi scutit de cavalcade lungi şi drumuri cotite prin istoria noastră recentă. Dar existau obstacole:

— Minor: să scot Arhipelagul din ascunzătoarea lui adâncă şi în cele cinci zile, câte îi erau necesare lui A. T. ca să-1 citească, să locuim împreună, să nu pierd cartea din vedere;

— Major: îndată ce va fi băut un pahar în plus, el nu va mai păs -tra secretul, va începe să împărtăşească şi altora

impresiile sale – şi taina tainelor mele va răsufla, va răsufla. [Bănuind-o, nu stiu de CQ de aceeaşi slăbiciune omenească, de incapacitatea de a păstra un secret, n-am putut să-i dau să-mi citească operele clandestine (măcar Cercul să i-1 fi dat) nici măcar Ahmatovei – unei asemenea poetese! Unei contemporane! Mi-a fost frică. Astfel, ea a murit fără să fi citit vreun rând din cele scrise de mine.]

Cu privire la Arhipelag convenirăm totuşi ca în noiembrie să i-1 duc lui Trifonâci. Însă, sosind la el, mi-a fost dat să constat că nu se putea tine pe picioare; şi-a făcut apariţia, a început din nou să-şi toarne coniac pentru nu stiu ce aniversare, 1-a cuprins iarăsi sfârşeală. Apoi n-a mai dat pe la redacţie pe motiv că-şi amenaja la dacea nu stiu ce cameră – bibliotecă.

Asa stând lucrurile, mi-am ascuns Arhipelagul.

M-am întâlnit cu A. T. câteva zile mai târziu, pe 29 noiembrie. Tocmai ieşea de la o adunare a organizaţiei de partid a redacţiei. Destul de cherchelit, foarte afabil, mă îmbrăţişa pe loc.

— Ce, s-a terminat adunarea?

— Păi nu sunt eu preşedinte acolo. M-au văzut că am venit, am stat cât am stat – este suficient!

Bineînţeles, s-a luat de barba mea. şi apoi, dintr-o dată autocritic:

— Când ai să fii celebru şi bogat, să nu-ţi instaleze camere-du-lapuri. Dar, pe de altă parte, ce să faci cu cărţile ce ti se oferă? Ti se trimit, ti se trimit, cu nemiluita. Toţi speră să li se facă o recenzie în Novâi mir. Răspunsul meu pentru ei este următorul: "ştiţi cum a ajuns Ivan Denisovici la redacţie? Prin ghişeul registraturii, în plus, autorul, din neatenţie, nu şi-a scris adresa şi a trebuit să-1 caut prin miliţia judiciară."

Legendă nouă, şi nu fără tendinţa.

În aceste zile au avut loc alegeri la Academia de ştiinţe. La secţia de limba rusă a candidat şi Tvardovski, dar, urmare a

presiunilor venite de sus, i s-a împiedicat alegerea. Foarte mâhnit. Totuşi:

— Pentru amorul propriu este suficient că despre candidatura ^ea s-a scris la gazetă.

De la mine a aflat că, la votul general, fizico-matematicienii 1-au Wmis la plimbare pe Leonov. Mulţumit.

Dar iată o nouă alarmă: alaltăieri, la BBC, a fost o "emisiune provocatoare", "care schimbă tot tabloul". Despre ce este vorba? Au transmis extrase din scrisoarea lui către Fedin-"si cu o exactitate absolută! Cum a putut să transpire asta?"

Când te gândeşti că este o chestiune de acum zece luni!

— Într-adevăr, cum? Nici mie nu mi-aţi dat-o s-o citesc decât ţinându-mă zăvorit aici în cabinet, interzicându-mi s-o scot afară!

A. T. (copilăreşte mulţumit de găselniţa sa):

— Nu puteai totuşi să copiezi toate cele şaptesprezece pagini!

(Exact, nu copiasem atunci decât patru, un rezumat.)

Totuşi mai speră:

— Poate că nu le au pe toate şaptesprezece!

Eu: -La samizdat este toată scrisoarea. La Riazan mi-au adus-o nişte oameni care nu aparţin nici unui cerc literar; sunt nişte medici.

— şi totul este exact?

— Absolut exact!

A. T. este uluit de cât de inavuabile sunt aceste căi, dar mai mult cu plăcere decât cu spaimă. Acum însă el aprobă BBC-ul şi faptul că acesta dă citire Pavilionului cancerosilor-"perfect, să citească", începu să ofteze, dar fără urmă de gelozie:

— În Europa, gloria dumitale este deja mai mare decât a mea. Pentru aceasta aveam traducerea mea: astăzi în armată dacă te prinde cu caietul albastru al lui Novâi mir adus din "civilie", te duce la locţiitorul politic, ca pentru

colportare de literatură clandestină. Iată, aceasta este adevărata glorie. El, schimbând subiectul:

— Totuşi dulapul arată bine, cu toate că este din materialul cel mai ieftin, din frasin! Data viitoare când ai să vii la mine, dacă n-o să te grăbeşti.

Când s-a întâmplat să nu fiu grăbit. Când s-a întâmplat asta? Îmi propune din nou bani:

— O mie? Două mii? Trei mii? Altă dată se spunea: punga mea e punga dumitale, acum se spune: carnetul meu de economii e carnetul dumitale de economii!

Eu am refuzat din nou. Măcar dacă as primi 60% pentru Canceroşi, în loc de 25%. Îmi sunt necesare încasări sigure pe ani, ca să stiu din ce trăiesc.

Se tulbură. Acest lucru e mai greu pentru el. Chestiunea este că trebuie să treacă din nou pe la şefi, pe la contabilitatea Izvestiei si, înainte de a ajunge acolo, pe la tânărul Hitrov, colaboratorul său reticent şi circumspect.

— Iată că vine Hitrov, poate că are vreo idee.

(A. T. va aranja să mi se facă şi această ultimă plată – "La toate relele, acelaşi leac" – în ciuda lui Laksin şi Kondratovici care obiectau că asta ar putea să-i dăuneze revistei.)

Apoi, aflând că predasem un scenariu la Mosfilm, începu să-mi ceară, cu insistenta beţivului reclamând păhărelul la care nu mai are voie, să-i dau scenariul, şi imediat!

Am început să-1 caut în servietă; A. T., imediat, cu un aer de om gelos:

— Te ai mai bine cu parterul decât cu primul etaj?

(La primul etaj se găseau principalii membri ai colegiului de redacţie; la parter, toţi funcţionarii ceilalţi şi secţia proză; totdeauna aici îmi lăsam servieta, drept pentru care totdeauna A. T. mă ge-lozea.)

Am subtilizat foile subversive (numerotate numai cu litere), acelea despre alegeri, iar pe celelalte i le-am adus

lui A. T. La o oră după ce s-a terminat adunarea de partid, echipa în plen era deja aplecată asupra Parazitului meu, şi deja A. T. cerea.

— Dreptul primei nopţi ne revine nouă! Să-i previi pe cei de la Mosfilm că dreptul primei publicări îi revine revistei Novâi miri Asta era înainte ca ei să-1 fi citit în amănunt.

Dar iată un lucru interesant, notat în carnetul meu: desi chiar în acele zile Pravda mă atacase, acest fapt nu şi-a găsit nici măcar o vagă reflectare în convorbirea mea cu Trifonâci! Chiar şi pentru el sudălmile proferate de Pravda erau de-acuma egale cu zero! Ce timpuri!

După aceea, am convenit cu A. T. ca runda următoare de citire a Arhipelagului să aibă loc în patru zile din mai 1969 (ziua Victoriei cădea într-o vineri şi deci se făcea o punte până luni), la "căsuţa mea de vânătoare" (era numele dezmierdător pe care el, fără să fi văzut-o, îl găsise pentru dacea mea modestă de pe malul Is-tiei). Dar când să ne reîntâlnim, A. T. a avut din nou "o cădere", nu prea jos, încă treacă-meargă. Aflând că Laksin urma să-1 viziteze la Pahra, am dat o fugă până la apartamentul lui Laksin, i-am în-ntfnat un mesaj de îmbărbătare pentru Trifonâci si, lui Laksin însuşi, '-am adresat această rugăminte: insistaţi pe lângă el, convingeti-1 sa vină la mine, căci asta îl va ajuta să reziste, să apere revista. (Nu găsisem până atunci răgazul de a privi mai atent lucrurile şi de a reflecta: de fapt, pentru scopurile cuminţi ale lui Laksin, influenta mea asupra lui A. T. era ruinătoare, în virtutea unui vechi obicei datând din vremea lui Ivan Denisovici, eu vedeam în Laksin un aliat natural. Or, de multă vreme lucrurile nu mai stăteau asa.) Politicos amical, dar, poate, cu gândul în altă parte, Laksin mi-a făcut semn că se alătură preocupării mele. Am priceput: nu, n-o să încerce el să-1 convingă în sensul dorit de mine. Cu atât mai mult cu cât Tvar-dovski ar zăbovi la mine şi luni şi cu cât, în acea zi de luni, s-ar primi la redacţie un telefon important de la Voronkov, şi toate considerentele unei diplomaţii calculate îl obligau pe sef să

fie la postul lui în momentul în care se va da acel telefon. (Pe tăcute se strângea cercul înjurai lui Tvardovski, se aplica acum o tactică nouă: se făcea presiune asupra lui între patru ochi pentru a-1 determina să se retragă de bună voie.)

Numai că rătăcind prin labirinturi întortocheate, diplomaţia ignoră cerul. Tvardovski, tocmai pentru această rezistentă ascunsă, avea nevoie de o fermitate ireductibilă precum aceea în care te educă scoala din Arhipelagul lagărelor.

Nu, A. T. nu a venit. De florile mărului târâsem cartea după mine. şi am ascuns-o din nou – lui avea să-i rămână necunoscută pentru eternitate.

Asa trăiam noi: ne frecam unul de altul, dar el nu putea să mă citească1.

1 în zorul permanent al luptei mele şi din cauza permanentelor noastre divergente în materie de tactică, eu cu el niciodată nu ne-am aplecat cu seriozitate asupra fenomenului literar în toată întinderea lui – din trecut până în viitor. Tvardovski era foarte credincios tradiţiei clasice şi avea o atitudine foarte ostilă fată de inovaţiile scamatoresti: el parcă prevedea cum în curând tânăra generaţie de scriitori nu se va da înapoi de la nimic ca să dinamiteze însăşi literatura rusă. De ce la vremea aceea n-am fost mai uniti în fata acestui pericol? Pentru că eu nu vedeam aşa de departe, eram angajat cu totul în lupta cu bastioanele minciunii sovietice, dar şi pe el îl hărţuiau, în principal, nişte găunoşi "clasici" sovietici; la data aceea încă nu existau simptome ale unei noi deteriorări. Toate acestea erau tancuri ale acelui lant muntos pe care de-acum încolo urma să-1 străbată conştiinţa rusă care trebuia să aibă grijă să nu se prăvălească nici în hăul colţilor de stâncă ai national-bolsevismului, nici în mlaştina unei confuze utopii populiste internaţionaliste (fără apartenentă naţională). (Adnotare din 1986.)

Din hăţişul deceniilor sale de functionar-deputat-laureat, Tvar-dovski evada prin lungi şi întortocheate ocoluri. si, înainte de toate, fireşte, se străduia să străbată acest drum călare pe omologatul căluţ de plugărie al poeziei sale. În lunile sufocante de după reprimarea Cehoslovaciei, a scris în primul rând poezii disparate: înfânărie, care au luat apoi amploarea unui poem – Dreptul memoriei. L-a terminat chiar în acele luni ale primăverii lui 1969, când eu n-am reuşit să-1 fac să vină pentru a citi Arhipelagul. El trăia, sărăcuţul, cu impresia sinceră că era pe punctul de a rosti un cuvânt nou, important, de a sfaşia vălul de deasupra unor domenii cunoscute până atunci doar de câţiva, de a aduce eliberarea gândirii nu numai lui însuşi, ci şi milioanelor de cititori însetaţi (care păşeau deja de multă vreme cu un avans de kilometri fată de el!). Cu mare dragoste şi speranţa corecta el acest poem deja în şpaltul respins de cenzură si, în vara lui 1969, se pregătea din nou să-1 promoveze pe undeva pe sus. (Destin al unui redactor sef. În revista lui n-avea dreptul să-şi publice poemul la care ţinea aşa de mult!) în iulie mi-a dat şpaltul şi m-a rugat insistent să-mi relatez în scris impresiile. L-am citit – şi m-a cuprins descurajarea, am rămas perplex: ce să-i scriu? Ce să-i spun? Evident, din nou Stalin (totul se încheie cu el?), şi "fiul nu răspunde pentru tatăl lui", dar apoi "si eticheta de fiu de duşman al poporului", şi tara însăşi se părea că n-are Un număr suficient de fii purtând stigmatul; şi – pentru prima dată în treizeci de ani! Apropo de propriul său tată şi de pietatea lui filială fată de acesta – Hai! Hai! Încă putin!

— Dar nu, el n-avea elan şi îndată îşi dădea în petic: în acelaşi bou-vagon cu chiaburii, spre locul de deportare, tatăl autorului Se ţinea mândru şi distant De cei cu care-avea aceeaşi soartă. Doar el slăvea puterea sovietică Printre acei ce-o duşmăneau.

Rezultatul a fost reabilitarea propriei sale familii; şi atunci, cei cincisprezece milioane – ei n-au decât să piară în tundră

şi taiga? Cu Stalin, Tvardovski nu se mai putea împăca, dar: Mereu parcă-i aveai alături. Acel ce ce voia ovaţii.

Al cărui chip trăieşte veşnic. Acel în care, smerit, al meu Părinte vedea învăţătorul.

Cum as putea reacţiona la acest poem şi ce as putea spune despre el? Pentru anul 1969, Aleksandr Trifonovici, era de aşteptat mai multă substanţa, mai multă vigoare, mai mult curaj!

În general, Tvardovski şi colegiul redacţional condus de el îşi făceau o idee exagerată despre măsura în care ei reprezentau pulsul gândirii de avangardă, despre măsura în care călăuzeau şi comandau viaţa socială a întregii ţări. (De multă vreme mişcările de autentic protest şi de luptă se desfăşurau impetuos ignorându-i.) La redacţie, după ce grupuri-grupuri ţineau şedinţe de câteva ore, se completau şi se convingeau reciproc în aşa fel încât se crea aparenta că ei, membrii colegiului redacţional, erau un centru spiritual dinamic, exclusivist în posesiunea adevărului, în această viziune, autorii erau învăţăcei ai colectivului redacţional, de la ei nu era de aşteptat vreun semnal luminos.

În iarna 1968-1969, aflându-mă din nou în izba întunecoasă de la Solotcea, m-am tot codit câteva luni, mi-era frică să mă apuc de R-17; prea înalt mi se părea pârleazul din fata mea, şi mai era şi frig, trebuia să stai cu şapte haine pe tine, nu puteai, să te faci comod, în aceste condiţii mă plimbam ore întregi prin pădure si, din mers, citeam Novâi mir, am citit pagină cu pagină un întreg pachet, peste douăzeci de numere la rând pe care până atunci, presat de treburi, nu reuşisem să le citesc – şi aşa am ajuns să-mi fac o idee de ansamblu asupra revistei. Desigur, lectură mai agreabilă şi mai plină de folos intelectual nu exista în URSS. Lectură aptă să împrospăteze gândirea, să-i imprime o mişcare browniană. Suplă gimnastică intelectuală. O revistă totdeauna nobilă, cinstită, conştiincioasă (dacă iertăm, dacă sărim sute de pagini

sterile sau dezgustătoare, semnate de publicişti obtuji, revoluţionari cu voie de la autorităţi, internaţionalişti şi patrioţi în serviciul autorităţilor).

Dar această caracterizare este valabilă numai dacă se face comparaţie între Novâi mir şi tot ceea ce se tipăreşte. Dacă însă se pune problema alegerii între revista în chestiune şi ceva din samizdat – cine nu va prefera samizdatul? Pe măsură ce în anii '60 se dezvolta, neautorizat, producţia de texte dactilografiate, viaţa adevărată le iriga tot mai mult pe acestea, fenomen pe care, în mod tragic, redacţia lui Novâi mir nu-1 înţelegea; şi adjuncţii, adunându-se în cabinetul lui Tvardovski, planificau, fără să clipească, strategia gân-dirii naţionale. Poate că cea mai nereuşită dintre asemenea încercări a fost articolul lui Dementiev (NM- 1969, nr. 4, apărut însă în iunie) – al acestui Dementiev care nu mai era de mult membru al redacţiei căreia însă continua să-i fie foarte apropiată sursă de inspiraţie în materie de ideologie şi prieten zelos, om de-al casei.

Povestea acestui nefericit articol trebuie fie s-o trecem cu totul sub tăcere, fie s-o puricăm mai în detaliu. Ea s-ar părea că ne abate de la axul acestei cărţi, dar eu am un anumit motiv să n-o eludez.

În 1968 au fost publicate în Tânăra gardă două articole de Cealmaev, publicist mediocru şi obscur (dar în spatele lui exista, probabil, cineva un pic mai inteligent), care au declanşat o lungă polemică în coloanele ziarelor şi ale revistelor. Fără cap şi fără coadă, aducând o grămadă de materiale puse cu lopata (luate din toate locurile până la care a putut el să-şi întindă braţele), agramate ca nivel, strident declamatoare ca manieră, peticite haotic cu citate trase de păr, pretinzând rizibil că trasează "contururile esenţiale ale procesului spiritual", "o orientare în cultura universală" şi "o perspectivă globală a mişcării gândirii artistice"; nu fără motiv totuşi aceste articole şi-au atras un val de indignare venit din diferite părti: pe gura împănată

cu dinţii falşi ai dogmei a ieşit nu un discurs, ci mormăitul unui mut dezobişnuit a mai vorbi, un mormăit de nostalgie pentru ideea naţională confuz amintită. Desigur, această idee era toarsă şi întoarsă în spiritul politicii oficiale şi detestabil creditată cu o importantă pe care n-o avea. Se făcea acest lucru prin elogierea excesivă a caracterului rus (numai nouă ne stă în caracter să căutăm adevărul, să cultivăm cinstea şi dreptatea! Numai la noi se află "izvorul sacru" şi "torentul luminos al ideilor"), prin ponegrirea Occidentului ("cantitate neglijabilă, se sufocă de preaplinul său de ură" – în timp ce la noi abundă iubirea!), mergând până la a denunţa în el "parlamentarismul prematur", până la a-1 chema în sprijin pe Dostoievski (ei susţin că Dostoievski, blamând socialismul, blamează, de fapt, "Occidentul burghez"). Bineînţeles, această idee era gătită în straiele ponosite ale comuno-patriotismului; autorul repeta la tot pasul jură-mântul comunist, se prosterna cu fruntea până la pământ în fata ideologiei, proslăvea revoluţia sângeroasă ca pe "o frumoasă faptă sărbătorească" – şi chiar prin aceasta intra într-o contradicţie ruinătoare, pentru că esenţa comunismului reprezintă negaţia violentă a oricărei idei naţionale (asa cum s-a verificat acest lucru pe solul nostru), pentru că nu poţi să fii şi comunist şi rus, şi comunist şi francez – trebuie să alegi.

Dar iată ce este uimitor: din acest mormăit ieşeau laude la adresa "sfinţilor şi preafericiţilor, zămisliţi din aşteptarea miracolului, a binelui mângâietor", şi chiar câţiva dintre aceştia sunt nominalizaţi, greşindu-se pe ici, pe colo: Serghei din Radonej, patriarhul Hermogen, loan din Kronstadt, Serafim din Sarov1-şi este pomenită "Rusia care se duce" a lui Korin2 (se înţelege, "lipsită de sentimentul religios"); şi "nostalgia populară a unei fete morale"; şi Dostoievski, citat cu simpatie în unele dintre pasajele sale destul de pioase; şi chiar, o dată Din adâncimf, dar incognito; şi altă dată o aluzie directă la Hristos – spu-nând

că el "îşi scuturase vesmintele deasupra poienii"; se percepea chiar cum răzbate (era cel mai bun pasaj) avertismentul, greu de înţelesuri, de a nu face păcatul să răspundem cu violentă la violentă; şi împotriva cruzimii, şi împotriva înstrăinării reciproce a inimilor – iată ceva ce nu mai era după Lenin! şi nu era nicicum poziţia leninistă aceea de pe care ei îi obiectau lui Gorki (!), apărând cuvântul spiritului împotriva celui al bazarului; se făcea chiar o aluzie la dimensiunea istoriei milenare a Rusiei, istorie în care se îneacă "formaţiunile", menţionându-se că totuşi câteva dintre ele se instalează în aceasta (din laşitate, nu se menţiona socialismul); şi se spunea un cuvânt chiar despre faptul consumat al nimicirii naţiunii ruse – numai că, reieşea, vina pentru aceasta n-o purta Ceka şi nici Ceon4 ci "dezvoltarea burgheziei" – negustorii ruşi, poate; şi pentru pauperizarea satului nostru contemporan se arăta cu degetul la cele de ordin spiritual – când sătenii se înghesuie la cinematograf, precum se înghesuiau altă dată la priveghiul de vecernie; ici-colo se aplica, în treacăt, câte o lovitură "palatelor de aluminiu", lui Bazarov5. Aşadar, putem evidenţia, enumera şi aprecia unele idei conţinute în acest articol sau în alte articole din Tânăra gardă, scrise în acelaşi spirit, absolut surprinzătoare pentru presa sovietică: 1 Sfântul Serghei din Radonej (1314-1392), una dintre figurile monahale ruseşti cele mai venerate. Patriarhul Hermogen, patriarh al tuturor Rusiilor din 1606 la 1612, în Epoca Tulburărilor; victimă a uneltirii boierilor din Moscova şi a polonezilor care 1-au lăsat să moară de foame. Loan Sergheiev (1829-1908), protopop de Kronstadt, precursor în materie de liturghie şi de apostolat "social" şi autor de lucrări de teologie precum Viaţa mea întru Hristos; el a dobândit din timpul vieţii o popularitate extraordinară. Serafim Mosnin, călugăr care a trăit ca anahoret în "pustiul" de la Sarov înainte de a deveni stareţul celebru al timpurilor moderne (1760-1833). (N. t.) 2 Serie de pânze, destul de convenţionale, consacrate

"bunelor vremi de odinioară". Korin, discipol al lui Nesterov, a trăit din 1892 până în 1967. (N. t.) 3 Din adâncimi, culegere de articole asupra revoluţiei ruse. Datorată în cea mai mare partea aceloraşi scriitori ca şi Vehi (Jaloane). Prima ediţie, realizată clandestin în 1921, a fost confiscată. (N. t.) 4 Ceon: Ceast osobogo naznaceniia (Unitate cu destinaţie specială); detaşamente militare de represiune. (N. t.) 5 Bazarov, personaj din Părinţi şi copii, de Turgheniev; tipul clasic al nihilismului în manieră rusească. (N. t.) 1) Preferinţa morală dată "pustnicilor", "cavalerilor spiritului", "creştinilor de rit vechi" asupra democraţilor revoluţionari; felul în care primii atrăgeau pe multi, de la Cernâsevski la Kerenski. (Sincer să fiu, mă alătur.) 2) în discuţiile de la revista Sovremennik1, valorile culturale ale anilor '30 ai secolului al XlX-lea au degenerat şi s-au acoperit de cocleală publicistică. (Au avut ele vreodată valoare de eternitate!

— Au degenerat, desigur.) 3) Peredvijnikii2 ("Itineranţii") n-au exprimat nostalgia populară a unui ideal de frumuseţe, a unei morale, în timp ce Nesterov şi Vrubel au făcut-o să renască. (Nu se poate contesta.) 4) în anii' 10 ai secolului al XX-lea, cultura rusă a făcut pasi noi în evoluţia artistică a umanităţii – şi reproşuri lui Gorki (!) pentru faptul de a fi scuipat asupra acestui deceniu. (Nici o îndoială în această privinţă.) 5) Poporul vrea să fie nu numai sătul, ci şi veşnic. (si dacă nu mai este asa, atunci noi nu mai valorăm nimic.) 6) Pământul este valoarea eternă şi obligatorie: te-ai rupt de el, ai terminat cu viaţa. (Da, tot aşa simt şi eu, asta este şi convingerea mea. şi Dostoievski a exclamat: "Dacă vreţi ca omenirea să evolueze spre mai bine. Atunci împroprietăriti-o cu pământ! Pământul are ceva sacramental. O naţiune trebuie să se nască şi să se înalte pe pământul, pe solul pe care cresc griul şi copacii."*) 7) Satul este reazemul tradiţiilor naţionale. (Târziu. Astăzi, vai, satul nu mai este acest reazem, pentru că a fost omorât. Dar a avut un asemenea rol. A fost un asemenea reazem Sankt-

Petersburgul tarilor? Sau este aşa ceva Moscova cincinalelor?) 8) Negustorimea exprima şi ea cu strălucire spiritul national rus. (Da, nu mai putin decât ţărănimea. Negustorimea a fost cel mai mare cheag de energie naţională.) 9) Graiul popular este hrana poeziei. (La aceasta subscriu şi eu.) 10) La noi a apărut o mică burghezie cultivată. (Da! – şi este o clasă execrabilă acest strat imens, care şi-a însuşit o cultură substandard, acest trib instruit care şi-a arogat titlul de intelectualitate; or, intelectualitatea n-ar putea fi decât o autentică elită creatoare, foarte putin numeroasă, individualistă până în măduva oaselor. şi în acest trib intră tot aparatul de partid.) 11) Tânărul din tara noastră este supus unui proces de despersonalizare prin: limbajul găunos care ruinează gândirea şi simţirea; vacarmul televiziunii; avalanşa filmelor.

Într-un cuvânt, în anii '20 şi '30, autorii unor asemenea articole ar fi făcut imediat cunoştinţă cu GPU şi ar fi fost împuşcaţi fără întârziere. Până către 1933, pentru o adiere de sentiment rus (sau – cum se spunea atunci – sen- 1 Revistă întemeiată de Puşkin. (N. t.) 2 Pictori realişti de avangardă din a doua jumătate a secolului al XlX-lea care organizau expoziţii artistice ambulante. (N. t.)

Jurnalul unui scriitor, 1876, iulie-august, cap. IV, 4.

Ţiment "albgardist", sau, injurios la adresa mujicilor, "rusoneaosist") te executa, te prigonea, te deporta (să ne amintim fie şi numai de articolele denunţătoare ale lui Osip Beskin împotriva lui Kliuev şi Klâcikov)1. Apoi, putin câte putin, s-a dat frâu liber acestui sentiment, dar revopsit în roşu, învăluit în pânză rosie, obligatoriu marcat cu fierul unui ateism pârjolitor, însă copiii de ţărani (si de negustori? şi poate şi de preoţi?), deci aceşti copii ajunşi cu bine la vârsta adolescentei, dar murdăriţi, înşelaţi, vânduţi pentru carnetul roşu de partid, erau totuşi cuprinşi uneori, ca de o nostalgie a paradisului pierdut, de un autentic sentiment national care nu se lăsase distrus. Pe careva dintre ei acest

sentiment îl împinsese să scrie aceste articole, să le ajute să răzbată prin redacţie şi cenzură şi să vadă lumina tiparului.

Si se înţelege că în lunile acelea, presa sovietică oficială, începând cu Kom-munist, a dojenit aspru Tânăra garafa pentru aceste articole. "Dezaprobarea a fost unanimă", după cum scrie Dementiev, şi "apărut evident că nu avea sens să se continue dialogul". Dar comuno-patriotii de la Tânăra gardă au încercat, şi după scandalul provocat de articolele lui Cealmaev, să susţină combinaţia nefirească dintre "a fi rus" şi "a fi comunist", această împerechere dintre dulău şi scroafa, de aceeaşi valoare ca şi "dialogul" dintre comunişti şi creştini atâta timp cât comuniştii n-au preluat puterea.

Dar, despre toate acestea, poate că nu s-ar fi ştiut nimic, nu s-ar fi făcut nici o menţiune, şi eseurile mele s-ar fi redus cu câteva pagini stufoase, dacă redacţiei lui Navâi mir nu i-ar fi venit nitam-nisam ideea nefericită de a se ralia la "hăituiala" generală, ba mai şi încredinţându-i dezafectatului Dementiev sarcina de a scrie un nou articol.

Dacă vom readuce în memorie deceniile de literatură sovietică, şuvoiul de lături deversat de diverşii închinători la altarul puterii, cum au fost napos-tovienii, litfrontovienii şi rappienii2, de Enciclopedia literară a anilor 1929-1933, şi apoi de clica oficială a Uniunii Scriitorilor – atunci într-adevăr, articolele lui Cealmaev nu se vor mai înfăţişa ca specimenul cel mai rău. Ce i-a supărat şi i-a revoltat deci aşa de tare pe cei de la Novii miri Impulsul emoţional 1-a dat dorinţa lor de a se răzbuna pentru veşnica hăr-tuială la care erau supuşi: dintre toţi câinii care muşcau în permanentă revista Novâi mir, unul comisese o greşeală, părăsise haita şi acum era muscat de ai săi. Sesizând despre ce este vorba, cei de la Novâi mir şi-au zis că era momentul să lovească şi ei. Ce armă aveau la dispoziţie"7 – marxismul, desigur, învăţătura revoluţionara cea mai pură! Lui Dementiev, asta-i venea foarte 1 Articole apărute în 1930 în diverse reviste şi care-i învinovăţeau de spirit

"chiaburesc", între alţii, pe scriitorii N. A. Kliuev (1887-1937) şi S. A. Klâcikov (1889-1940), reprezentanţi ai mişcării zise "neotărănesti". (N. t.) 2 Napostovieni, membri ai redacţiei revistei Na literaturnom postu ("La postul de luptă pentru literatură"). "Opoziţia de stânga" a efemerului Front literar (litfrontovienii) a atacat în 1930 şi această revistă şi RAPP (Asociaţia rusă a scriitorilor proletari), care a apărut din 1925 până în 1932. (N. t.) la îndemână! Dar în redacţie exista cel putin o persoană – Tvardovski – care ar fi putut să-şi amintească şi să înţeleagă proverbul: nu chema lupul să te apere de dini. Nici ca să te apere de furia crinilor dezlănţuiţi să nu chemi lupul marxismului, mai bine loveşte-i cu un băţ cinstit, dar să nu chemi lupul. Pentru că până la urmă lupul te haleşte şi pe tine pe nemestecate.

Dar chestiunea consta tocmai în aceea că, pentru Novâi mir, marxismul nu era un balast pe care cenzura i-1 pusese în cârcă; marxismul, dimpotrivă, era conceput ca Unica Doctrină Adevărată, cu singura condiţie de a fi luată în "puritatea ei originară". La fel şi ateismul, element foarte necesar pentru această intervenţie, era convingerea intimă, sinceră a întregului colegiu redacţional al lui Novâi mir, inclusiv, vai, a lui Tvardovski. şi de aceea argumentaţia şi tonul acestei intervenţii dezonorante a revistei – nu aşa de putin timp înainte de sfârşitul ei – nu erau întâmplătoare şi nu le-au apărut în toată falsitatea lor. (Se spune că Doros a fost împotriva acestui articol.) în proiectul iniţial, încă neasternut pe hârtie, încă în discuţie la cabinet, cei de la Novâi mir aveau, evident, şi considerente pe deplin juste: pe un ton isteric, "această bandă" ponegreşte Occidentul nu numai ca Occident capitalist (de ponegrirea acestei ipostaze a Occidentului marxiştilor nu le pare rău, nici lui Dementiev), ci şi ca pseudonim a tot ce aspira la libertate în tara noastră (în contrast cu ceea ce ne învaţa marxismul, aceste aspiraţii progresiste sunt susţinute, nu stiu din ce motive, chiar de către blamatul Occident), ca pseudonim al intelectualităţii şi al lui Novâi mir însuşi, în articolele Tinerei

gărzi se pedalează într-un mod prea suspect pe "temeliile populare, micile biserici, satul, pământul. Dar în tara noastră domneşte o asemenea confuzie şi o asemenea încordare încât este suficient să pronunţi laudativ cuvântul "popor" ca să fie îndată interpretat ca "arde-1 pe intelectual!" (vai, cu 80%, este vorba de tribul instruit, dar din ce este alcătuit poporul, asta este marea necunoscută.); dacă pronunţi laudativ cuvântul "sat" înseamnă că ameninţi oraşul, cuvântul "pământ" înseamnă reproş la adresa "asfaltului". Aşadar, împotriva acestor ameninţări secrete, neexprimate, adăpostindu-te sub pseudonimul internaţionalismului şi folosindu-te de toate subterfugiile marxismului dialectic – la luptă, Aleksandr Grigorici!

Si iată, cu erudiţie profesorală, identificând cu uşurinţă ceea ce era agramat şi ridicol în articolele semidocţilor de la Tânăra gardă (ce vreţi dumneavoastră, s-au tăiat capete pe douăzeci şi cinci de etaje în acest popor, cum să te mai miri de acest mormăit de liliputani?), criticul novomirian a ţintit ca un berbec în breşă bine explorată, deminată, lipsită de pericole, în care, începând din anii '20, se tot ţintise la sigur, şi în legătură cu care puterea este încă şi astăzi foarte bucuroasă că lucrurile stau aşa cum stau.

Criticul nu uită misiunea pentru care a fost lansat în arenă – să lovească şi să demoleze, fără a-şi pune prea mult problema dacă pe undeva pe-acolo nu există niscaiva urme de viaţă, el călăuzindu-se astfel de considerente care tin nu de adevăr, ci de tactică, începând cu istoria de demult, el, fără să freamăte, nu poate să audă vorbindu-se de "pustnici, de patriarhi."; nici să tolereze laude la adresa anilor ' 10, de vreme ce aceştia au fost condamnaţi cu asprime de către tovarăşul Lenin şi de către tovarăşul Gorki; deja sus de elan, de forţa obiceiului, desi aceasta n-are nici o legătură cu discuţia, trebuie ca de două ori să-i ia la refec pe cei de la Vehf: "enciclopedia apostaziei", "culegere infamă"; trebuie să dea cu copita, la grămadă, în Leontiev, în Aksakov şi chiar în Kliucevski2, în "ideea de glie"3, în

"slavofilie", şi ce-o să le contrapunern? Ştiinţa noastră. (Ah, şi curcile rid de "ştiinţa voastră"!

— Cât fac doi ori doi după părerea Comitetului Central?) De altfel partidul ne învaţă (dar numai începând din 1934) să nu renunţăm la moştenirea trecutului, şi în această moştenire, Dementiev îi cuprinde cu generozitate "si pe Cemâsevski, şi pe Dosto-ievski" (unul chema oamenii să pună mâna pe topor, celălalt îi chema să se pocăiască, ar trebui făcută o alegere), şi chiar, dacă vreţi "Treimea lui Rubliov" (începând din 1943, şi acest lucru este posibil).

Din tot ce tine de biserică, elementele care îi dau criticului comunist cei mai multi fiori sunt "elocventa ecleziastică" vicioasă (poezia cea mai elevată!), "templele primitoare", "bisericile triste" la poeţii Tinerei gărzi. (Oricum ar fi versurile respective, durerea este indubitabilă, compasiunea sinceră: biserica dispare sub apă.

Voi rezista, o voi salva, dar dacă Valu-nspumat ne va amenința, Mă voi lipi de ea şi pe-amândoi ne va-nghiti adâncul.)

Dar reacţia lui Dementiev este rece şi falsă: "Evenimentul nu este deloc dintre cele vesele", "starea de exaltare" nu este de trebuinţă, "tema bisericească reclamă o abordare mai bine gândită, mai sobră". (O abordare mai bine gân-dită decât aceea a bisericilor de la noi care au fost demolate? Asta s-a făcut sub Hruşciov, cu buldozerele. Oricum ar fi fost Tânăra gardă, ea apăra acolo religia, fie şi numai indirect. Iar liberalul Novâi mir, ateu din convingere, se complace într-o atitudine de sprijinire a asaltului post-stalinist împotriva Bisericii.) şi la întrebarea ce este patriotismul, Dementiev ne dă răspunsul exact: patriotismul nu este iubirea de trecut şi de mânăstiri, el este "inseparabil", mă înţelegeţi dumneavoastră, "de internaţionalismul proletar". şi la ce bun ataşamentul primitiv fată de "mica patrie" (fată de locurile unde te-ai născut şi ai crescut), atunci când şi Dobroliubov şi PCUS au explicat că trebuie să fiu ataşat fată de patria mea (în aşa fel încât frontierele iubirii de patrie să

coincidă 1 Vehi (Jaloane): "Culegere de articole despre intelectualitate" publicată la Moscova în 1909 de N. Berdiaev, S. Bulgakov, P. Struve, S. Frank etc. (N. t.).

2 Leontiev, Aksakov şi Kliucevski îmbrăţişează în modalităţi destul de diverse ideile slavofile. (N. t.) 3 Curent reprezentat de F. M. Dostoievski, A. Grigoriev, N. Strahov, în anii 1860, şi exaltând ideea de glie (pociva) naţională ca bază şi matrice a dezvoltării sociale şi culturale a Rusiei. (N. t.) exact cu frontierele statului, ceea ce simplifică şi problema serviciului militar). şi penţiu ce ar trebui ca expresiva limbă rusă să se păstreze tocmai la tară (că, toată viaţa, Dementiev a scris în jargonul socialist – asta nu contează)? Ptiu-ptiu, oamenii aceştia care mujicizează îndrăznesc încă să ne prezică nouă că Întinzând mâna Vom reveni la propriile noastre obârşii – nu, nu vom reveni!

— Dementiev o ştie. Dacă vreţi neapărat să dedicaţi imnuri satului, atunci dedicaţi-le satului celui nou, "care a cunoscut mari schimbări", arătaţi "sensul spiritual şi poezia muncii colhoznice şi a trasformării socialiste a satului" (du-te şi munceşte acolo, profesor roşu, când o să te expedieze la Morloci1; du-te!)

De vreme ce tactica ne cere să apărăm Europa, ce vede Tânăra gardă rău în mugetele de magnetofon de la primărie? Sau în faptul că într-o mahala din Voronej, jazul sună ca toţi dracii", şi pe Koltov nu-1 mai citeşte nimeni? Cu ce este muzica pop mai rea decât cântecele ruseşti? Prosperitatea sovietică "duce la îmbogăţirea culturii" (pasionaţi de domino, cartofori, beţivi – îi vedem la tot pasul!) O să ne dea nouă lecţii Tânăra gardăl încearcă ea să ne convingă că Esenin a fost persecutat? Că a fost asasinat? Esenin a fost iubiţi afirmă cu neruşinare Dementiev (nu de el, desigur, care era atunci un activist al Komsomolului, nu de comitetele de partid, nu de comitetele locale, nu de ziare, nu de critici, nu de Buharin, ci de.).

Dar principalul este că: "s-a înfăptuit marea revoluţie!", "a apărut orânduirea socialistă", "potenţialul moral al

poporului rus s-a întrupat în bolşevici", "putem privi cu încredere spre viitor", "vântul secolului suflă în pânzele noastre".

Si lucrurile astea sunt aşa de deprimante încât mâna refuză să le mai transcrie. şi de rigoare citatele din Gorki, şi de rigoare cele din Maiakovski, şi tot ce-ai citit de câte o mie de ori. Există vreo ameninţare? Există, desigur, dar iată care anume: "infiltrarea concepţiilor idealiste" (si, imediat, din cealaltă parte, ca să ne deruteze) "si vulgar-materialiste", "revizioniste" (si pentru a contrabalansa) "dogmatice. Care denaturează marxism-leninismul". Iată deci de unde vine ameninţarea!

— Nu spiritul national este în pericol, nu natura noastră, nu sufletul, nu moralitatea, ci marxism-leninismul este în pericol; iată cum vede lucrurile progresista noastră revistă!

Si această fiertură gazetărească, această rece şi inertă banalitate, ne-o oferă, şi încă, iată, ca program al lui, iubitul nostru Novâi mir, făclia unică. Vă va fi uşor să acceptaţi că aşa ceva nu provine de la Pravdal Astfel, în tara noastră, în epoca noastră, în niciuna dintre probleme (si foarte multe dintre ele sunt supuse distorsiunii) nu-i posibil să te pronunţi nestresat, În Maşina timpului de H. G. Wells, rasa Morlocilor este subjugată de cea a Elohilor leneşi şi ignoranţi, dar, în schimb, se hrăneşte cu carnea crudă a opresorilor ei. (N. t.) clar, curat. In aceste două reviste aflate în conflict, ideile nu numai că nu erau limpezite, ci erau şi îmbibate cu terminologie şi salivă comunistă, şi necrofagii cei mai prompţi – Ogoniok1 – au venit degrabă în ajutor şi au tras asupra lui Novâi mir nu stiu a câta salvă – "scrisoarea celor unsprezece". Scriitori despre care până atunci nimeni nu auzise vorbindu-se. şi aceasta nu pentru a apăra "tara părinţilor" sau nu stiu ce "cuvânt inspirat", ci pentru ca, înecând ultimele urme ale disputei într-o stridentă politică, să se ajungă la acuzaţiile calomnioase cele mai josnice: tactică provocatoare a construirii de

poduri! Diversiune cehoslovacă! Integrare cosmopolită! Atitudine capitulardă!

Si cum se strigă unele pe altele. Căci şi Dementiev scrie: în pericol este marxism-leninismul, nu altceva. Nu chema lupul să te apere de câini!

În acel moment, trăgând de sfori, au făcut ce-au făcut şi au inserat, nu stiu de ce tocmai în Sotialisticeskaia industriia, scrisoarea adresată de un oarecare strungar lui Tvardovski:"Am vrea să mergem cu toţii în aceeaşi cadenţa" (ote-lari şi literaţi), "vrem un răspuns partinic; un altfel de răspuns, clasa muncitoare (vorbeşte în numele ei strungarul Zaharov) nu va accepta".

Discuţia a luat o turnură specific sovietică! Tipică prin stupiditatea ei, această contrafacere ofensatoare, imaginată de o presă niciodată criticată, iresponsabilă! Ce soartă umilitoare să fii redactor sef al unei reviste oficiale şi ce răbdare de elefant pentru a-1 asculta, fără a izbucni în ris, pe un cretin agramat dându-şi cu părerea despre literatura ta – dar de câte ori în viaţa sa nu trecuse Tvardovski prin asemenea momente! De data aceasta, el s-a descurcat magistral: a rugat Sotialisticeskaia industriia să-i trimită^? E fi o fotocopie a acestei contrafaceri şi să-i dea fisa personală a misteriosului Zaharov. De altfel, Zaharov s-a dovedit a fi o persoană reală – era strungarul deputat în Sovietul Suprem şi membru al CC şi care, acum, lansa avertismente profetice: "cel care n-are încredere în clasa muncitoare, nu se va bucura nici el de încrederea clasei muncitoare". şi fiţuica respectivă publică şi fotocopia, iată miracolul – dar ce fotocopie! Obrăznicie sigură de ea însăşi (si nu fără motiv) a ziariştilor sovietici: cititorul de la noi n-o să se apuce să verifice ziarul de-acum zece ani – şi ei nici măcar nu şi-au dat osteneala să pună sub formă de articol de ziar fragmentul de pagină pe care-1 reproduseseră!

(pe fotocopie)

Stimaţi tovarăşi de la ziarul Sotialisticeskaia industriia! De mult aveam intenţia să ridic în presă (nimic) (în ziarul apărut cu 10 zile mai devreme) Stimate Aleksandr Trifonovici\par de mult aveam intenţia să vă scriu Dar am tot amânat: la uzină e mult de lucru, si, în plus, eşti în permanentă solicitat de sarcini 1 Revistă săptămânală ilustrată pentru marele public, de o ortodoxie suta la sută. (N. t.) obşteşti – (ce autentic muncito^este sună chestia asta!)

Dar o discuţie a avut loc de curând în secţie un tovarăş de-al meu m-a întrebat, un muncitor de-al nostru a avut loc de curând un tovarăş de-al meu m-a întrebat (tovarăş la CC? La Sovietul Suprem)

A fost suficientă prima pagină pentru a ne da dovada contrafacerii lor; restul. Să şi-1 imagineze fiecare.

Si nu s-a ridicat nimeni, din nici o parte, pentru a-i combate!

— Asta este presa noastră incoruptibilă, care nu depinde de sacul cu bani.

(Visez de multă vreme un fotograf care să realizeze un album despre Dictatura Proletariatului. Fără explicaţii, fără text, numai cu nişte chipuri-două-trei sute de mutre arogante, ciupite de vărsat, somnoroase sau furioase – cum se aşază ele în maşini, cum se urcă ele la tribune, cum tronează ele la birourile lorfără explicaţii, doar două cuvinte: Dictatura Proletariatului!)

Ce viaţa era asta pentru Tvardovski? Ce viaţa era asta pentru toată redacţia lui Novâi miri Dacă, în această carte, pe ici, pe colo, îi scarmăn cam prea aspru, corectaţi-mă: ţinând cont de suferinţele lor, de restricţiile ce li se impuneau, de neputinţă la care erau reduşi.

În ce mă privea, nu ştiam nimic despre aceste atacuri. La mine, în dacea mea de pe malul Istiei, am citit cu mare întârziere articolul lui Dementiev – şi am oftat, şi am început să urlu, şi m-am revoltat împotriva revistei Novâi

mir. Am supus-o chiar unei analize pe care am aşternut-o pe o bucăţică de hârtie. În 2 septembrie am sosit la redacţie. Cei de aici trăiau numai din amintirea acestei discuţii (sigur, cazul acestei altercaţii publice era mai vesel decât cel din primăvară, când lui Tvardovski i se aplica, în cabinetul său cu uşile închise, tratamentul pumnului în gură) şi a micului răspuns pe care îl dăduseră revistei Ogoniok, răspuns căruia, în ciuda unei luni de tergiversări şi de piedici puse de cenzură revistei, reuşiseră totuşi să-i facă loc în ultimul număr şi să-1 scoată la lumină. Succesul lui Tvardovski era modest:

— Răspuns demn!

(Dar nimic deosebit. De o fineţe moderată. Spiritul contondent al lui Dementiev, din fericire, era absent.)

— Demn. Dar, în general, A. T., articolul lui Dementiev m-a durut. Nu din flancul acela îi vei bate. Acest dogmatism scorojit al lui Dementiev.

Deveni numai ochi şi urechi:

— Închipuie-ţi că jumătate din acest articol 1-am scris eu însumi. (Nu cred. Tvardovski are această trăsătură care nu este sovietică: nu abandonează o lucrare pe motiv că alţii o vorbesc de rău, ci o va iubi mai mult ca înainte.) – Căci ei sunt o bandă!

— Nu contest. Dar dumneavoastră oricum nu din flancul acela. Vă amintiţi, la Riazan, când citeaţi romanul: "să te urci pe rug, dar să ai pentru ce s-o faci".

— Stiu – se înfierbânta el pentru dispută şi trăgea fum după fum – dumneata însă eşti pentru bisericuţa din deal! Pentru bunele timpuri de odinioară! (Dar asta ar fi bine şi pentru un poet de origine ţărănească.)

— Dar iată, ei nu te atacă.

— Dar nu e vorba că nu mă atacă pe mine; n-au voie nici măcar să-mi pomenească numele.

— Pe dumneata, eu te iert. Dar noi – noi apărăm leninismul, în situaţia noastră, asta este deja foarte mult.

Marxism-leninismul pur este o doctrină foarte periculoasă (?!), ei nu-1 acceptă. Bine, scrie-ne un articol să vedem cu ce nu eşti de acord.

Ceea ce aveam asupra mea nu era material pentru un articol, ci paginile precedente, deja creionate în linii mari pe o coală de hâr-tie. Desigur, n-aveam să mă apuc să scriu un articol în loc de relatarea despre catastrofa de la Samsonov, dar puteam s-o spun! După o jumătate de secol în care orice tentativă de explicare a fost reprimată, în care au fost retezate de pe umeri toate capetele gândi-toare – se instalase o asemenea harababură generală încât nici cei mai apropiaţi nu se înţelegeau între ei. Iată, lor, prietenilor, li se putea vorbi deschis despre aceasta! Este adevărat că laNovâi mir, am dat întotdeauna peste o atmosferă aşa de caldă, încât adesea nu mă lăsa inima să le spun lucruri dezagreabile.

— Aleksandr Trifonâci, ati citit Vehil De trei ori m-a pus să repet!

— Cuvântul Vehi e scurt, şi necunoscut.

— Nu.

— şi Aleksandr Grigorâci1 le-a citit vreodată? Cred că nu le-a citit. Atunci de ce să se vorbească râu de ele, absolut inutil?

A. T. se încruntă, amintindu-şi: Dementiev. (N. t.)

— Lenin a scris ceva în această privinţă.

— N-are importantă ce a scris Lenin. În toiul luptei, m-am grăbit eu să adaug; fără asta, as fi fost brutal, fără asta, as fi provocat sciziune!

Tvardovski nu mai are ca altădată siguranţa de sine a omului partidului. Noile lui căutări îi transpar pe fată sub forma a ceva adu-când a riduri:

_Dar de unde să-ţi procuri revista Vehil Este interzisă?

— Nu este interzisă, dar stă încuiată în biblioteci. Totuşi, băieţii dumneavoastră or să vă facă rost de ea.

Apoi am intrat într-un alt birou, unde se aflau chiar băieţii respectivi – Hitrov, Laksin.

Tvardovski, cu o voce candid-răsunătoare, dar şi înţepată:

— Ascultaţi, el, se vede treaba, este al doisprezecelea la "scrisoarea celor unsprezece"; pur şi simplu, n-a reuşit s-o semneze!

După ce s-a potolit râsul, am intervenit eu:

— A. T., aşa nu se poate: cum adică, cine nu e cu noi 100%, e împotriva noastră? Vladimir lakovlevici!' Dumneata ai obligaţia să găseşti Vehi pentru A. T. Dumneata le-ai citit?

— Nu.

— Trebuie să le citeşti!

Laskin, destul de rezervat, destul de rece:

— Pentru mine, acum, asta nu este ceva indispensabil.

(Ar fi interesant de ştiut ce crede el în forul lui interior despre articolul lui Dementiev. Aceste imprecaţii care miros a rânced nu pot să nu-i contrarieze gustul. Dar dacă ele îi plac sefului, nu trebuie să te pui contra.)

— Atunci, de ce le vorbiţi de rău? Tot răspicat, expresiv baritonal:

— Eu nu vorbesc de rău. Bineînţeles, nu el, ci Dementiev! Eu:

— Marile cărţi trebuie citite mereu.

Si deodată, A. T., punându-şi în valoare talia lui înaltă, aproape fără să se mişte în mijlocul cămăruţei, deschizându-şi braţele şi cu un fermecător râs denotând sinceritate:

— Te rog, scuteşte-mă de marxism-leninism, mai târziu va fi altceva. Dar, deocamdată, ne bazăm pe el.

1 Laksin. (N. t.)

Iată răzbind afară strigătul minunat al unui suflet! Acesta era de-acum vectorul evoluţiei lui Tvardovski! Ce departe se aventurase el într-un an şi jumătate!

Dacă ar fi fost o tară liberă, s-ar fi putut într-adevăr întemeia o altă revistă, s-ar fi putut începe cu ei o discuţie publică de pe cealaltă poziţie, i s-ar fi putut demonstra lui Tvardovski însuşi că e] n-avea nimic dintr-un Dementiev.

Dar, în tara noastră, laba cenuşie dispusese altfel: ea se abătuse asupra mea, se abătuse şi asupra lor.

Erau cincizeci de ani de când această labă apăsa, apăsa şi iar apăsa tot ceea ce creştea.

*

După furtunoasa primăvară a lui 1968, m-au lăsat – poate cam mult – în pace, trecuse atâta timp de când nu se mai atinseseră de mine, de când nu mă mai atacaseră.

Mi s-a atribuit premiul francez "pentru cea mai bună carte a anului" (succes dublu: premiu şi pentru Canceroşi şi pentru Cerc) – de la ai noştri nici măcar o şoaptă. Am fost ales la academia americană Arts and Letters – ai noştri. Urechea toacă. Apoi la o altă academie americană, Arts and Sciences (Boston), căreia i-am răspuns că accept-ai noştri. N-aude n-a vede. Pe îndelete şi la adăpost de orice deranj, începeam să mă urnesc, iar din primăvara lui 1969 să intru în ritm pentru R-17 şi chiar să lucrez la Muzeul de Istorie, la doi pasi de Kremlin – mi se dăduse aprobare oficială în acest sens. Singurul amănunt de semnalat este că cekistii veneau să se binocleze Ia mine: cum era posibil ca eu să fiu acolo? şi am cutreierat tara – liber şi nestingherit. Să fii lăsat în pace atâta vreme. Te şi sufoci de-atâta bine.

Nu stiu a cui a fost ideea, a KGB sau, în exclusivitate, a vreunui aventurier inventiv, dar fapt este că în timp ce eu mă ascundeam prin tainiţele mele, prin Moscova se afirma zgomotos un pseudo-Soljenitân, cu un comportament foarte scandalos: făcea chefuri prelungite la "bazarul Slavianski", striga la beţie că el este mare scriitor, se lua de femei şi-şi aranja întâlniri cu actriţe frumuşele. şi eu ce puteam să fac? Îi mulţumesc lui Kopelev că m-a ajutat să-1 demasc pe impostor. Dar cum să împiedic pe viitor crearea unor asemenea situaţii? Unde să scriu?

[11] în vara lui 1969, nişte informatori (eu nu am mai putini informatori care acţionează din simpatie fată de mine decât au ei agenţi cu plată) mă puseseră în gardă că mi se pregătea excluderea din Uniunea Scriitorilor – dar, dintr-un

motiv oarecare, lucrurile s-au încurcat, a intervenit şi această telegramă bizară: "şedinţă să se arnâne până la sfârşitul lui octombrie". Socoteală pe termen lung! Secţia din Riazan a Uniunii Scriitorilor era aşa de neştiutoare de cele ce se pregăteau la centru, încât, cu o săptămână înainte de excludere, mi-a eliberat cartelele necesare pentru viaţa de fiecare zi. Cheia cheilor pentru întreaga problemă a fost faptul că în a patra joi a lui octombrie s-a anunţat premiul Nobel pentru literatură – şi laureatul nu eram eu! Era singurul lucru de care se temuseră ei. De-acum aveau mâinile libere. De la Moscova a venit Sobolev (Uniunea Scriitorilor din RSFSR), 1-a convocat pe Ernst Safonov al nostru, maşinăria a început să se învârtească.

Lucrurile se însumaseră în aşa fel încât pe tot parcursul anului 1969 eu lipsisem din Riazan, şi acum de-abia ce soseam aici pentru ca, să zic asa, cam treizeci de zilişoare ploioase, să elaborez acasă, cu ajutorul bibliotecii publice, paginile despre Lenin. Tocmai instalaseră portretul lui Lenin (pentru eternitate) – pe stradă, exact în dreptul ferestrei mele. şi treaba a început bine! aşa de bine că, în noaptea de 3 spre 4 noiembrie, m-am trezit: iată că ideile afluează de la sine, notează-le mai repede, dimineaţa nu le mai prinzi din urmă. Cum s-a luminat de ziuă m-am înhămat cu voluptate la treabă; si, simt acest lucru, merge! În sfârşit!

— Chestia este că acest proiect este vechi de treizeci de ani, o treime de secol – şi iată abia atunci când.

Dar Personajul1 meu ştia să se bată; el nu era somnoros niciodată. La ora 11 mă sună cineva la uşă: era o secretară de la Uniunea Scriitorilor. A venit fuga, este foarte grăbită, îşi cam ascunde ochii si, agitată, îmi pasează un capăt de hârtie dactilografiată: astăzi, la ora 3 după-amiază, consfătuire despre educaţia ideologică a scriitorilor. Lat-o plecată; s-ar mai putea lucra trei ore şi jumătate, dar: ce e cu chestia asta aşa de intempestivă? şi unde mai pui că e vorba de educaţia ideologică. Nu, îmi zic, aici e ceva în

legătură cu mine. si, ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic, încerc să-mi continuu lucrul – dar nu, se încinge, ceva se încinge în mine, simt o primejdie. Las baltă romanul, îmi iau vechea mapă pe care am mtitulat-o "Eu şi Uniunea Scriitorilor Sovietici"; am în ea tot felul de hârţoage privind lupta mea, reproşurile reciproce şi informările 1 Lenin. (N. t.) pe care mi le-au trimis diferiţi cititori: unde, cine ce-a spus despre mine de la înălţimea cutărei sau cutărei tribune. Toate acestea sunt claie peste grămadă, îmi zic că trebuie să mă pregătesc. şi de urgentă: foarfece, lipici, montez totul pentru orice eventualitate, sunt şi materiale elaborate acum doi ani în vederea bătăliei de la secretariat şi care n-au fost folosite atunci – le relipesc acum, le rescriu.

Apropo de această educaţie ideologică, m-am pregătit în mod deosebit să le dau peste nas într-o manieră amintind putin de Di-derot: "Ce înţeles are afirmaţia că un om decide să fie scriitor? Înţelesul este că el are neruşinarea de a declara că îşi propune, ca să spun asa, să facă educaţia ideologică a celorlalţi oameni şi că o face prin cărţile sale. Dar ce înseamnă a face educaţia ideologică a scriitorilor? Dublă neruşinare! aşa că nu mai ridicaţi problema asta, nu mai organizaţi şedinţe; scrieţi mai bine o carte, ne va emoţiona până la lacrimi, ne va ilumina: ah, iată cum trebuie scris, iar noi, prostii, orbecăim prin întuneric!" Eu am pregătit aceste lucruri, dar în grabă le-am uitat; au fost foarte zgârciţi în ce priveşte timpul ce mi 1-au acordat.

Am sosit la Uniunea Scriitorilor cu cinci sau şapte minute înainte de ora fixată, ca să nu trebuiască să scriu pe genunchi, dacă va fi să scriu ceva, şi ca să ocup un loc la singura măsuţa rotundă de-acolo la care să mă instalez cu toate stilourile mele colorate. (De multă vreme mă aşteptam la excludere şi intenţionam să aduc un magnetofon la şedinţă, şi 1-as fi adus!

— Dar nu era vorba de excludere, ci – mi s-a spus – de "educaţie ideologică".) Dar şi cu stilourile, se pare, m-am grăbit degeaba: totdeauna scriitorii din Riazan sunt cu toţii

în păr la locul şedinţei cu un ceas înaintea începerii acesteia, căci şi-aşa n-au ce face pe-acasă. Dar de data aceasta, mica încăpere este goală, singurul prezent, aşezat pe pervazul ferestrei, este Vasili Matuskin, cu aerul lui aşa de venerabil, cu fata lui rotundă, respirând o bunătate rusească. Deja pensionar, el este cel care, în zilele boom-ului hrusciovist, m-a descoperit, a tras de mine să mă duc la Uniunea Scriitorilor ca să completez chestionarele şi s-a bucurat aşa de tare de Ivan Denisovici încât a spus că această nuvelă a fost pentru el o importantă lecţie de limbă, îi strâng mâna:

— Salut, Vasili Semionâci! Se tine, nu se tine?

El răspunde cu un aer important, fără să coboare de pe pervazul ferestrei:

— Cum adică? Se tine.

_si când o să ne strângem?

_O să ne strângem.

E cam abătut, evită să mă privească-n fată. Suntem numai noi doi, nimeni altcineva; ce 1-ar costa să-mi şoptească, să-mi spună? Dar ţi-ai găsit, licheaua nu suflă un cuvânt. Din politeţe, îmi caut de vorbă cu el: se aude că ai scris o piesă nouă şi că, şi de data asta, ţi-o montează teatrul regional. Masa, am impresia, nu e pentru mine, dar eu, pentru orice eventualitate, am ocupat un loc.

Dar nu vine nimeni. Până în ultimul minut! şi brusc – toţi deodată, şi chiar mai multi decât atât, îşi fac, în mare viteză, intrarea în sajj^ – iar eu nu observ că deja s-au dezbrăcat cu toţii, că toţi şi-au scos şi paltoanele, şi căciulile, desi de obicei acestea nu se scot decât aici1. Vin unul după altul; şi desi ar putea să mă ocolească, toţi 1 Cum i-au strâns pe toţi, cum i-au pregătit – nu mi-a fost dat să aflu decât mai târziu. Emst Safonov, secretarul organizaţiei scriitoriceşti (din şapte persoane) din Riazan, presimţise exact şi-mi vorbise într-o tonalitate pesimistă încă din vară cum că toată procedura o vor trece prin el. La Uniunea Scriitorilor din RSFSR, el se împotrivise excluderii mele. Dar sestopalov,

adjunctul secţiei de propagandă a comitetului regional de partid Riazan, s-a dus după el şi la spital, încercând zadarnic să-i smulgă acordul. (Pentru această împotrivire, Safonov a rămas apoi pentru câţiva ani de zile încondeiat cu mustrare pe linie de partid.) Pe 4 noiembrie, dis-de-dimineaţă, sestopalov convocase, unul câte unul, patru scriitori la comitetul regional şi-i lămurise pe fiecare în parte că eu trebuie să fiu exclus. Dar cifra "7" prezintă dezavantajul că "4" nu este egal cu două treimi din ea. Aşadar, pentru cvorum era necesar să-1 pună la număr pe al cincilea scriitor – Nikolai Rodin din Kasimov. Localitatea aceasta este la 200 km de Riazan, drumurile până acolo fiind proaste, iar în ce-1 priveşte pe Rodin, acesta zăcea cu febră mare, evident din cauza unei pneumonii. şi la ordinul telefonic al comitetului regional, secretarul comitetului raional Kasimov 1-a silit pe Rodin să se urce în maşina comitetului raional şi să plece acolo unde era nevoie de el. Dar Rodin s-a întors din drum spunând că el poate să moară în timpul deplasării (încălcmd disciplina de partid, şoferul se lăsase impresionat de starea pasagerului său). Secretarul comitetului raional s-a înfuriat: "Pe traseu sunt patru spitale, treceţi pe la unul din ele!" -s' '-a mânat din nou la drum. Rodin a reuşit să ajungă la şedinţa "grupei de partid" – a cinci scriitori membri de partid (adică toţi, afară de mine), unde Kojevnikov, secretarul cu propaganda al comitetului regional, încă îi mai Prelucra, îi îndruma şi se asigura că totul e în regulă. De acolo, peste o oră, s-au precipitat cu toţii în sala de şedinţă. (Adnotare din 1978.) scriitorii vin şi-mi strâng mâna – şi Rodin (descompus la fată, foarte suferind, peste 38°; îl întreb, îl căinez: dar de ce ai venit?), şi Bara-nov, această specie de vulpe (de curând: "pot să transmit salutul dumneavoastră la Rostov? Cei de-acolo mă invidiază că vă întâl-nesc") şi Levcenko – un suflet deschis, un flăcău naiv, cam cenuşiu, şi Jenia Markin – un tânăr, un poet prea de stânga şi prea avangardist pentru Riazan. Dar iată-1 şi pe Taurin, reprezentantul

secretariatului Uniunii Scriitorilor din RSFSR. se opreşte în fata mea: se prezintă reverenţios, îmi strânge mâna reverenţios. Nu, nu va fi nici o excludere. Dar iată că vine un netrebnic radios, euforic cu fata botită-vine la mine şi unde nu-mi scutură mâna de-a dreptul triumfător; pentru el astăzi este o sărbătoare deosebită! Îi strâng şi eu mâna. Dar cine-i ăsta, nu stiu. Ceilalţi nu mă salută. Au luat loc pe scaune, iacă, douăsprezece persoane, dar numai şase sunt membri ai Uniunii Scriitorilor, ceilalţi sunt de altă branşa.

Eu m-am instalat, dar să scriu se vede că nu voi avea prilejul. Este totuşi unul care mâzgăleşte ceva pe genunchi, mă întreb dacă nu-i un kaghebist în civil. Taurin, pe un ton plictisit, blazat, îşi citeşte raportul: iată că Anatoli Kuznetov a fugit1, este un caz ruşinos, Uniunea Scriitorilor din RSFSR a adoptat o rezoluţie, chestiunea a fost dezbătută la organizaţia din Tuia, toţi sunt profund indignaţi (fără să se fi exprimat în vreun fel), s-a decis să se dezbată chestiunea în toate organizaţiile. Bineînţeles, vor fi întărite măsurile de control fată de scriitorii care merg în străinătate, precum şi măsurile educative.

(E multă vreme, pare-mi-se, de când hainele de sclav mi-au rămas mici; nu mai am strângere de inimă la gândul că mă vor lua de guler şi-mi vor spune: "Acum să auzim părerea tovarăşului Solje-nitân." – hai că m-am îndreptat de spate, hai că nu o să mă las tras de limbă, în rest, ce situaţie stupidă: mi se propune să votez pentru condamnarea severă a lui Kuznetov. şi eu ce să fac – să aprob?)

În cadrul organizaţiei din Moscova, şedinţa s-a ţinut la un nivel înalt, la un nivel corespunzător. Au fost tinta unor acuzaţii concrete Lidia Ciukovskaia, Lev Kopelev, Bulat Okudjava.

1 Scriitorul Anatoli Kuznetov "a ales libertatea" cu ocazia unei călătorii în Anglia, în ultimele zile ale lui iulie 1969. (N. t.) (Nu pot evita – va trebui să le iau apărarea. Dar timp de o secundă, încă un gând de sclav: ce-ar fi să tac de data

aceasta? Căci nu suntem la Moscova, suntem la Riazan; pe cine ce interesează. şi dacă n-ar fi prieteni apropiaţi, dacă n-ar fi decât nişte scriitori libejgji_poate că m-aş fi conformat punctului de vedere oficial, poate că as fi suportat mai calm toată povestea asta. Dar, m-am hotărât ferm: voi vorbi în favoarea lor! Iată un motiv să nu votez "pentru rezoluţie în ansamblul ei".)

Taurin, cu delicateţe, evocă şi altă chestiune, cu părere de rău şi ca pe ceva lipsit de importantă:

_He. S-a vorbit ceva şi despre unul dintre membrii dumneavoastră, despre tovarăşul Soljeniţân.

Asta-i tot. Raportul s-a încheiat. "Ceva". Evident, nimic serios.

Cine ia cuvântul? Matuskin. Bătrânul se dă jos de pe pervazul ferestrei, şovăie. I se acordă cele zece minute regulamentare. Eu (prevăzând că şi mie o să-mi trebuiască nişte minute în plus): – "Daţi-i mai mult, ce naiba!" Toţi (prevăzând că şi mie o să-mi trebuiască nişte minute în plus): Nu, zece, zece!

Deplasându-se cu lente întoarceri într-o parte sau alta, Matuskin începe să mă atace. (Textul e cunoscut.) Eu tot îmi notez, îmi notez şi singur mă minunez: cum însă s-au hotărât? Eram aproape convins că n-or să se hotărască si, în ideea că n-or să mă pedepsească, îmi luasem nasul la purtare. Dar nu, mi-e clar: ei n-au totuşi nimic de câştigat în chestia asta, de ce să-şi facă dureri de cap, la ce bun? Răutatea le-a luat minţile.

Unul după altul, în flux continuu, iau cuvântul fraţii scriitori: şi afabilul Baranov, şi cumsecadele Levcenko, şi sufleteşte imaculatul Rodin, şi pletosul şi neliniştitul Markin. Markin ezită foarte vizibil în luarea sa de cuvânt: "Nu sunt de acord cu această pendulare – astăzi îl excludem pe A. I., apoi îl reprimim, apoi îl excludem din nou şi iar îl reprimim". – şi votează pentru excludere. (Ar fi fost de-ajuns să i se dea o mână de ajutor, să fi intervenit eu înaintea lui, cine ştie – dar iată ce s-a întâmplat: după doi ani obţinea o cameră şi i

se promitea că mâine primeşte repartiţia. şi Levcenko de câţi ani era fără locuinţă? şi Rodin de câţi ani cerea să vină la Riazan – şi nici lui nu i se aproba. Experienta i-a învăţat pe şefi un lucru: pe scriitori aşa îi tii în mână mai bine.)

Eu:

— Permiteţi să pun o întrebare.

Nu mi se permite: Nu! Imposibil.

Eu:

— Stenografa nu e. Proces-verbal nu va fi! Nu-i nimic, lor nu le trebuie!

Burtosul ăsta, victorios ca un Napoleon, flecărea nu stiu ce, la care eu:

— Scuzaţi-mă, cine sunteţi dumneavoastră ca să fiţi aici, la adunarea scriitorilor.

De uimire, acesta izbucneşte în râs:

— Cum cine? Ha-ha! Dumneavoastră nu ştiţi? Reprezentantul comitetului regional!

— şi ce-i cu asta, ce reprezentant? Dar cine anume?

— Secretarul comitetului regional!

— Care anume secretar?

— Nu-1 slăbesc eu.

Insistenta mea chiar îi întunecă bucuria bătăliei câştigate: ce victorie mai e şi asta, dacă adversarul nici măcar nu te recunoaşte?

— Secretar cu agitaţia.

— Permiteţi, cum vă numiţi?

— Hm! Nu ştiţi cum mă cheamă?

— Evident ofensat, umilit chiar:

— Kojevnikov!

Nu-i posibil! De fapt, este ridicol; as râde şi eu, dar n-am timp. După canoanele sovietice, este chiar ceva din cale afară: el este tatăl ocrotitor al tuturor activiştilor care lucrează la Riazan, pe tă-râmul ideologiei, el este fără întrerupere la Riazan, eu, sunt şi eu de şapte ani unul dintre scriitorii din Riazan, şi întreb cine este el! Este într-adevăr supărător.

— Da, spune el ca un înţelept, noi nu ne-am văzut niciodată.

— Ba da, ne-am văzut, îi spun eu; numai că memoria mea vizuală este slabă. (Câte feste nu mi-a jucat ea.) Ne-am văzut atunci când m-am întors eu de la Kremlin şi am povestit despre întâlnirea cu Hruşciov; dumneavoastră veniserăţi ca să mă ascultaţi.

În epoca în care eu cunoscusem gloria, el îmi telefonase la scoală ca să mă cheme la regionala de partid, dar eu îi răspunsesem că sunt obosit şi nu pot. În perioada mea de glorie, sub Hruşciov, el se ţinuse docil de turmă, stătuse în banca lui. Apoi, câte instructaje n-a făcut el cu scriitorii – dar eu am absentat mereu de la întrunirile cu asemenea obiect. (Bine fac ei că mă exclud: în realitate, ce am eu dintr-un scriitor sovietic, dintr-o slugă a partidului?!) Acum un an mi-a telefonat acasă: – "Cum reacţionaţi la faptul că într-un articol din Sovetskaia Rossiia se vorbeşte de rău despre dumneavoastră?" – "Dar eu nu 1-am citit." – "Cum? Articolul "despre ce vuieşte presa iugoslavă" este despre dumneavoastră!" – Dar eu în general, nu citesc Sovetskaia Rossiia. – "Cum asa?" – Uite aşa bine." – Iată-1 stupefiat: "Fiţi atent, vi-1 citesc la tele-Lon_ "- "Nu, nu aşa nu pot." – "Veniţi să stăm putin de vorbă." _t5La o convorbire secretă în biroul dumneavoastră? Nu vin! Adunaţi toţi scriitorii, să discutăm cu voce tare." – "Nu, miting nu vom organiza."

Ei bine, de data aceasta, îşi vedea visul cu ochii, pentru el era o sărbătoare; de aceea era el aşa de radios.

S-a hotărât să fiu exclus; dar cum să fac să notez totul? Iată, mi se dă şi mie cuvântul, dar discursul meu nu este gata. Fragmente lipite la nimereală. Nu le-am recitit nici măcar o dată.

Abia începusem să prind elan că-i şi aud strigând:

— Zece minute! Gata!

— Ce înseamnă zece? E o chestiune vitală! Daţi-mi atât cât îmi trebuie.

Maruskin, onctuos, bătrmeste:

— Să-i mai dăm trei minute.

Am reuşit să smulg încă zece. Mi-am desfăşurat argumentaţia. Am făcut-o cu debit de mitralieră: căci ştiam că numai ceea ce voi reuşi să spun, va circula mâine prin lume, iar ceea ce va rămâne nespus, oricât de percutant ar fi, nu va avea efect, nu-şi va face simţită forţa de izbire. N-are importantă, în douăzeci de minute am reuşit să spun multe. şi îmi dau seama că Markin este pur şi simplu fericit, ascultă cum îi ciomăgesc; şi Rodin la fel, pe el boala şi febra nu-1 împiedică să guste acest spectacol: le face plăcere că măcar unul se împotriveşte.

Dar la vot s-au conformat directivei.

Si eu, cu plăcere, votez împotriva rezoluţiei în ansamblul ei (despre mine nu este acolo decât un punctuleţ).

Veseli, se împrăştie pe culoare: au ce discuta, îmi strâng creioanele şi o iau din loc. Taurin mă prinde din mers si, afabil, compătimitor:

— Vă implor, mergeţi imediat la secretariat; chiar mâine se întruneşte în plen, e în interesul dumneavoastră!

Eu:

— Nicăieri în statut nu scrie să excluzi pe cineva în douăzeci s1 patru de ore: asta se poate face şi cu acordarea unui răgaz.

(In forul meu interior: cel putin de-aş reuşi să dau sfoară-n tară, să-rni lansez cât mai repede "însemnările", şi atunci mai vedem n°i ce şedinţa o să ţineţi voi. Eram convins, cu toate acestea, că era imposibil să mă excludă în lipsădar mai ştii, la noi totul e posibil!)

— Ascultaţi – Taurin mă ia de mânecă – nimeni nu vrea sa vă excludă! Dumneavoastră nu aveţi decât să completaţi această hârtiuţă, este singurul lucru care vi se cere, iată, această hârtiuţă cum că sunteţi indignat că acolo, în Occident.

Poate că într-adevăr ei contau pe asta? Un cadou pentru aniversarea lui Octombrie? Fără de care excluderea mea n-

avea absolut nici un sens; asta nu mai era decât pură răzbunare. Atât timp cât nu mă excludeau, situaţia, se părea, era în favoarea lor: există blocul celor şase mii1, aceştia, de milă, nu mă zdrobesc, dar dacă într-o bună zi le vine pofta să mă zdrobească – atunci, aleluia! Dar ca să mă excludă şi eu să rămân teafăr şi nevătămat-ce sens are asta?

Tot pe coridor m-a agăţat şi Jenia Markin, cerându-şi iertare în auzul tuturor (asta este în tradiţia bunului Dostoievski, de mai multe ori se va căi, va regreta, va îngenunchia şi iarăsi mă va renega, îi vine într-adevăr greu, cu sufletul este într-adevăr lângă mine, dar ce să te faci cu trupul ăsta păcătos? *) – dar eu sunt interesat să ajung repede, cât mai repede, la telefon. La Riazan sunt în situaţia celui căzut într-o capcană, la Riazan nu le este greu să mă sugrume definitiv; trebuie ca ştirea să se împrăştie, să se împrăştie de-a lungul şi de-a latul Moscovei – este singura mea salvare. La noi, la Riazan, nu s-a dat în folosinţă decât o singură cabină telefonică interurbană, de n-ar fi deranjată în momentul acesta. Nu. şi nici coadă nu e. Fac un număr. Nimeni. Fac alt număr. Nu răspunde nimeni. Unde să sun? La Novâi mirâncă nu e cinci după-amiază, ei încă n-au plecat. aşa am şi făcut. (Apoi se face auzită o interpretare de sclav: "De aceea s-a şi desfiinţat Novâi mir")

De-acum deja calm, m-am întors acasă şi m-am apucat să-mi trec pe curat "însemnările". La 6 dimineaţă m-am trezit, am prins, Este vorba de cei şase mii de membri ai Uniunii Scriitorilor Sovietici.

* Un an mai târziu, el va izbuti să strecoare în Novâi mir (cu noua conducere) o poezie despre balizorul "Isaici", care se bucură de mare respect în zona fluviului şi care ştie totdeauna drumul de urmat – scandalul însă a izbucnit ulterior, când s-a aflat despre cine-i vorba! şi bietul Jenia s-a văzut exclus din Uniunea Scriitorilor. (Adnotare din 1978.)
ca de obicei, "Vocea Americii", fără să-mi fi propus să aflu ceva anume, şi trăsnet: "Potrivit unor informaţii neoficiale

provenind de la Moscova, ieri, la Riazan, în oraşul său de reşedinţă, Aleksandr Soljeniţân a fost exclus din organizaţia scriitorilor"!

Nu m-am putut împiedica să sar în sus. Ce va să zică secolul informaţiei! aşa de instantaneu – nu, la asta nu mă aşteptam!

Ştirea a fost difuzată de patru ori în buletinele de informaţii rezumate, de patru ori în informaţiile detaliate. Bu-u-un! Am ieşit la înviorare în scuar, la ora când încă nu e nimeni pe stradă. Mă uit, şi ce văd: acoperit de zăpadă, un camion cu caroserie, pe care 1-am reperat deja o dată în cursul unui alt filaj; în cabina întunecoasă: doi inşi. Trec pe la foarte mică distantă de cabina lor, le arunc o privire; ei n-au radio, nu stiu că deja ocazia le-a trecut pe sub nas.

Totuşi n-am linişte: nu cumva or să mă înhaţe? E de-ajuns să faci un pas în afara Moscovei ca să constaţi că ai nimerit într-o fundătură, nu într-o tară: e o nimica toată să ti se astupe unica gură de aerisire.

Cu precauţiile de rigoare am expediat la un loc sigur un exemplar din "însemnări".

S-a luminat de ziuă; ridic storurile şi de pe panoul de afişaj, tainicul meu Personaj mă priveşte vioi, voios, de sub şepcuţa. Dar îmi pierise cheful să mai scriu despre el si, în principal, asta mă dureade la scrisul unor asemenea pagini m-au smuls! (De atunci a trecut un an şi jumătate şi eu tot nu mă întorc la ele. Personajul meu a ştiut să se apere.)

La comitetul regional din Riazan, mare agitaţie! Iată ce rezultă: "BBC anunţa deja că Soljeniţân a fost exclus! Este clar că au agenţi la Riazan; ei ne pândesc viaţa ideologică si, instantaneu, transmit la Londra!" şi au găsit soluţia: să-1 pună de permanentă la telefon pe acelaşi Levcenko care n-are unde locui. Tuturor celor care sună de la Moscova le va răspunde că el se află întâmplător la telefon, că nu ştie nimic, că nu a fost exclus nimeni. Corespondenţii occidentali, într-adevăr, au sunat, au dat peste el, 1-au crezut si, la radioul occidental au început dezminţirile. Dar,

în aceeaşi zi de 5 noiembrie, la Moscova, secretariatul Uniunii Scriitorilor din RSFSR m-a exclus totuşi; s-a descurcat şi fără mine!

Eu însumi, timp de încă două zile, n-am ştiut nimic de chestia asta si, în afară de "însemnări", nu intenţionam să mai scriu şi să mai difuzez ceva. Numai când am aflat de cele întâmplate am început să fierb de mânie, şi din amnarul acelei clipe au scăpărat rândurile cele mai rele pe care le-am aruncat vreodată în obrazul Uniunii Scriitorilor Sovietici – lucrurile au evoluat aşa prin ele însele, n-a existat din partea mea nici plan preconceput, nici manevră. (Planul în măsura în care a existat, a fost unul accesoriu: să-i apăr pe Lidia Ciukovskaia şi pe Kopelev, care erau ameninţaţi. Cazul lor s-a inserat bine în textul meu si, se pare, apărarea a reuşit: sotnia diabolică a intrat în derută.)

Am făcut în aşa fel ca "însemnările" să ajungă înaintea mea la Moscova si, tot la Riazan, am încercat din nou să lucrez asupra lui Lenin, dar deja pierdusem calmul şi gustul, iar rândurile ameninţătoare ale scrisorii mărşăluiau soldăţeşte prin lumea gândurilor mele, săreau din pieptu-mi direct în luptă. S-au terminat sărbătorile de noiembrie, s-au mai degajat trenurile – şi iată-mă din nou în drum spre Moscova, încă nu mă gândeam că asta era pentru totdeauna. Că ţinea de destinul meu să nu mai locuiesc la Riazan, că, excluzân-du-mă, ei îmi zăvoriseră cu drugi de fier porţile Riazanului. (O dată, când, mânat de nenorocire, m-am mai dus acolo, m-am apropiat de masă; prin fereastră, de la înălţimea panoului său din stradă, se chiora la mine, ca şi mai înainte, şapcaliul de Lenin; el a rămas astfel expus tuturor ploilor şi ninsorilor, un an întreg, apoi încă un an şi iar un an, în dreptul ferestrei mele părăsite – în acest exces de glorie este ceva de neinvidiat. Eu am plecat din nou, el a rămas tot acolo.) între timp, la Moscova, Trifonâci nu avusese răbdare să mă aştepte! (Apropierea dintre noi devenise mai strânsă şi prin aceea că în octombrie el citise douăsprezece capitole despre catastrofa

cu Samsonov1 pe care i le comunicasem cu titlu de specimen şi rămăsese arhisatisfăcut de ele; le acoperise de laude si, ca un bun redactor, savura cu anticipaţie finalul pe care aveam să-1 găsesc eu – şi totul va putea să treacă; totul va fi patriotic si, de aceea, nimeni nu ne va opri, şi Soljeniţân va publica în Novâi mir, şi ce mai veselie o să fie pe capul nostru! Căci eu nu-i spusesem ce spini vor avea trandafirii lui August, cum va arăta capitolul despre Lenin. El nu putea nicicum să admită şi să creadă că autorul descoperit de el, autorul lui preferat, este condamnat pe vecie să nu treacă.) în ajun, Tvardovski insistase ca eu să sosesc cât mai repede: avea nevoie 1 Care urmau să facă parte din August 14. (N. t.) să stea de vorbă cu mine, de altfel mai mult despre el decât despre mine. Din nou acest exces de prudentă, ca şi după citirea Cerculuil.

Pe 11 noiembrie, de la gară m-am dus direct la redacţie. Tot colegiul redacţional luase loc în biroul lui A. T. "însemnările" mele se aflau în fata unuia dintre ei, de-abia ce făcuseră obiectul lecturii cu voce tare şi al dezbaterii. Toţi, ca la comandă, s-au ridicat şi 1-au lăsat pe sef numai cu mine (aici se împământenise regula conform căreia nimeni nu aştepta până să spună A. T: "vreau să vorbesc între patru ochi cu cutare sau cutare"). A. T. comandă ceai cu fursecuri şi biscuiţi – forma cea mai înaltă a ospitalităţii novomiriene.

Imaginându-mi-1 pe Trifonâci la un nivel de conştiinţa civică inferior celui la care se găsea, m-am apucat să-i explic de ce nu putusem să ajung la timp la secretariat: nici măcar nu mi se trimisese o convocare, ci doar o înştiinţare telefonică indirectă, şi încă şi asta tardivă. Dar era clar că A. T. n-avea nevoie să fie convins de chestia asta: el considerase că şi pentru sine ar fi fost dezonorant să participe acolo, şi nu se dusese. (Zvonurile-zvonurile! Zvonul care circula prin Moscova era că el, totuşi, a fost acolo şi m-a apărat cu înverşunare.) în realitate, cea ce-1 îngrijora pe el (si nu era prima dată!) erau banii din

Occident: nu cumva este adevărat că eu primesc bani pentru ediţiile occidentale ale romanelor mele?

Cumplită anatemă sovietică: cel care nu gândeşte asa, cu siguranţă s-a vândut pe bani duşmanului; dacă nu ti se dau bani sovietici mai bine să mori ca patriot decât să primeşti bani occidentali!

Eu:

— Nu numai pentru romane; mi-au venit bani de la norvegieni pentru Denisovici – şi deocamdată nu reuşesc să-i încasez. Pur şi simplu, un pungaş de la Uniunea Scriitorilor nu-şi poate imagina că e în puterea omului să trăiască şi modest.

A. T. radiază. Face elogiul "însemnărilor". Dar din nou: cum s-a putut întâmpla că aseară, deja, nişte "cititori-admiratori" i-au adus chiar aceste "însemnări"?

— Dar eu le-am pus în circulaţie.

El e cam înspăimântat: cum e posibil? Or să se înfurie! (Adică cei de la vârf.)

Or, gata finisată, "Scrisoarea" mea "deschisă" către secretariat se află deja la mine în servietă, aşteptând să-i vină ora. şi iată: A. T. este receptiv, bine dispus; suntem în aceeaşi umoare! – şi totuşi mă tem să-i arăt scrisoarea, amintindu-mi toate rezervele şi interdicţiile lui dintr-un trecut mai îndepărtat, încerc totuşi o apropiere:

— A. T.! Dumneavoastră ţineţi la mine şi-mi vreţi binele, dar în sfaturile pe care le daţi, porniţi de la experienta altei epoci. Dacă' de exemplu, la un moment dat as fi venit la dumneavoastră pentru a vă cere părerea: trebuie să trimit scrisoarea la congres? Să pun în circulaţie Pavilionul canceroşilor şi Cercul!

— Dumneavoastră ati fi făcut tot posibilul ca să mă determinaţi să renunţ la această idee, (Exprimarea mai delicată. m-ar fi izbit cu placa de geam de pe birou.) – şi totuşi eu aveam dreptate!

El acceptă vechiul. Dar să-i vorbesc despre nou, nu îndrăznesc. Pot să-i spun doar atât:

— Înţelegeţi-mă. aşa trebuie. Experienta lagărelor arată un lucru: cu cât se procedează mai aspru cu turnătorii, cu atât se reduce numărul riscurilor. Nu trebuie creată aparenta unui acord. Dacă am să tac, în câteva luni ei mă vor înghiţi în aşa fel încât să nu ştie nici vântul, nici pământul – pentru "sejur ilegal", pentru "parazitism", pentru te miri ce alt motiv. Dar dacă faci gălăgie, poziţia lor slăbeşte.

El: – şi pe ce te bazezi dumneata? Toţi aceşti cititori-admiratori nu fac decât să simuleze că te ajută. Oftează ipocrit că ai fost exclus şi trec imediat la alte subiecte. Eu cred că nu joci teatru când spui că eşti gata să-ţi dai viaţa. Dar asta nu serveşte la nimic, n-ai să urneşti nimic din loc.

Dacă nu mă înşală memoria, nu este prima dată când facem huta-huta pe această bârnă minusculă. Numai că astăzi o facem fără să ne înflăcărăm, o facem într-o dispoziţie trist-amicală. Mai mult: o cordialitate asemenea cu cea de astăzi n-a fost între noi de când ne ştim. Ba nu, cordialitate a existat, dar nu pe un asemenea fundal de egalitate. Pentru prima dată în cei opt ani de când ne cunoaştem sunt într-adevăr în fata unui egal, sunt într-adevăr în fata unui prieten.

Eu:

— Dacă este asa, aşa să fie, înseamnă că sacrificiul meu va fi deocamdată zadarnic. Dar într-un viitor îndepărtat, el tot o să dea roade. De altfel, cred că acest sacrificiu va găsi sprijin încă de pe acum.

(Da, aşa credeam eu. Răsfăţul meu se baza pe sprijinul pe care o sută de scriitori îl acordaseră scrisorii mele către congres. Cu obişnuitul meu surplus de optimism, mă aşteptam şi de data aceasta să-i văd pe scriitori punându-se masiv în mişcare, constituindu-se într-o forţă combativă, ieşind – poate – din Uniunea Scriitorilor. Dar nimic din toate acestea. N-a avut loc o represiune în adevăratul înţeles al cuvântului, nu s-au semnalat arestări, nu s-a făcut tapaj,

dar, obosiţi, oamenii pierduseră orice elan de a mai rezista. Cu o vigoare şi o causticitate variind ca grad de la un caz la altul, şaptesprezece membri ai Uniunii Scriitorilor au redactat proteste, iar opt dintre ei – Mojaev, Maximov, Tendriakov, Iskander, Okudjava, S. Antonov, Voinovici, Vansenkin – s-au dus la Voronkov ca să-1 intimideze, după care au fost taraţi unul câte unul la săpuneala la CC.)

A. T.

— Acum e reflux, în urma lui rămân pe plajă buşteni, alge; spectacolul este dezolant.

Eu:

— Unde a fost apă, va mai fi.

Si discuţia despre el, Trifonâci? În sfârşit, iat-o. Pentru mine a spune adio Uniunii Scriitorilor este o formalitate, o uşurare chiar. Dar Tvardovski se îndreaptă spre o tragedie mult mai mare, care-1 va afecta sufleteşte: se apropie fatalmente momentul când va trebui să se despartă de puiul lui, Novâi mir. În excluderea mea, el vede ultimul brânci spre acest deznodământ. Penultimul: instructorul CC a anunţat telefonic că vrea să vină pentru o "prelucrare" cu colectivul de redacţie (pentru ce?), şi aceasta în condiţiile în care nu-1 chemase nimeni; evident, pentru a-i debarca pe Laksin, Hitrov, Kondratovici.

Precum oamenii credincioşi şi profunzi care de-a lungul întregii lor vieţi, şi mai ales atunci când vine ceasul suprem, meditează asupra morţii lor iminente, ineluctabile – de câte ori nu abordase A. T. cu mine această temă a retragerii sale, o abordare încă atunci când putin lipsise ca să mi se acorde premiul Lenin, încă atunci când valul hrusciovist părea să ne poarte pe amândoi pe creasta lui. şi de fiecare dată, dar astăzi în mod deosebit de energic (ocolind marea sa masă prezidenţiala şi plantându-mi scaunul acolo, lângă fotoliul lui), încercam să-1 conving: Novâi mir păstrează tradiţia culturală, Novâi mir este singurul martor cinstit al timpului nostru; în fiecare număr are două-trei articole foarte bune, şi chiar de-ar avea numai unul, tot ar răscumpăra prin

acesta orice eventual păcat. şi i-am citat, ca exemplu, articolul "Viitorul literaturii" al lui Lihaciov. A. T. şi-a redobândit pe loc buna dispoziţie, s-a înviorat, şi am avut o discuţie agreabilă despre articolul lui Lihaciov. Dar la ce trebuie să se renunţe!

— De pildă, există amintirile unui participant la răscoala ţărănească din Siberia din anul 1921. ("si o să mi le daţi să Ie daţi să le citesc?" – "Am să ti le dau." – şi iată-ne din nou legaţi printr-o prietenie ca aceea pe care ne-o prilejuise Denisovici.)

— Dar – sublinia A. T.

— Nu pot să mă cobor la a-1 corecta pe Rekemciuk. Am rezistat cât am putut, dar acum mă clatin, sunt frânt m-au doborât.

Eu:

— Deocamdată rezistaţi, încă nu v-au doborât! De ce vreţi să le faceţi un serviciu – să plecaţi de bună voie? Să-şi ia asupra lor această treabă murdară.

Ne-am învoit: dacă nu se ating de Laksin-Hitrov-Koridratovici_ el rămâne; dacă-i destituie, el pleacă.

După această discuţie confidenţială, mi-am luat rămas bun de la el – şi mi-am strecurat la carâmb cuţitul, scrisoarea către secretariat. Dacă i-aş fi arătat-o, totul s-ar fi prăbuşit imediat. Mi-am luat inima-n dinţi şi i-am spus:

— Aleksandr Trifonâci, în orice caz, dacă mă vor forţa la nişte gesturi extreme, chestia asta să n-o puneţi la inimă. Să le răspundeţi că nu v-aţi pus capul garanţie pentru mine, că eu nu sunt fiul dumneavoastră!

Am trecut şi pe la Laksin, pentru amortizarea socului:

— Vladimir lakovlevici! Vă rog: pe cât vă stă în putinţă, linistiti-1 pe A. T. în caz că.

Prin ochelarii de felul celor pe care-i poartă tinerii, Laksin aruncă o privire fermă. Dă din cap a încuviinţare.

Nu, n-o va face. El are problema lui – el este şi mai vulnerabil. Oare va fi el alături de A. T. într-un moment când

acesta este aşa de supărat? Drumul meu nu este şi al lui; eu nu-i sunt aliat.

A doua zi – lovitura! Cu o întârziere de o săptămână (nepunând la socoteală aniversarea lui noiembrie), secretariatul şi-a anunţat decizia referitoare la mine.

Si eu, fără a ezita – lovesc! Doar data a mai rămas s-o trec. Îmi dau drumul!

Boris Mojaev (a avut o comportare minunată în acele zile, ca şi în toate zilele dificile pe care le-a traversat Novâi mir), cu toată anvergura sa interioară de corsar neştiutor de restricţii, obişnuit de ani de zile să caute şi ieşiri subtile, mă prinde de pulpana hainei şi nu-mi mai dă drumul: nu trebuie să trimiţi o asemenea scrisoare! De ce să tai odgoanele? Nu-i mai bine ca decizia secretariatului Uniunii Scriitorilor din RSFSR s-o ataci, în bună şi cuvenită formă, la secretariatul Uniunii Scriitorilor din URSS, să mergi acolo ca să lămureşti problema?

_Nu, Boria, acum nici măcar cu o locomotivă nu mă mai opreşti!

Râde:

_Tu eşti arţăgos ca un nobil polonez; pentru tine cearta este un scop în sine.

Ei bine, după părerea mea, iată ce este o atitudine eminamente rusească: a ridica braţul şi a lovi! Numai într-un asemenea moment te simţi fiu demn al acestei ţări. Sunt eu într-adevăr îndrăzneţ?

— Sunt cum nu se poate mai fricos: am Arhipelagul – tac; nu suflu un cuvânt despre toate câte le stiu în legătură cu lagărele la ora actuală; despre Cehoslovacia am tăcut; fie şi numai pentru atât, acum trebuie să vorbesc. Lidia Korneevna1 a zis bine apropo de protestele politice:

— Dacă nu fac asta, nu voi mai putea să scriu esenţialul. Atâta timp cât nu voi smulge această săgeată înfiptă în mine, nu voi putea să scriu despre nimic altceva!

Nici eu. Dacă, la ora când frica a pus stăpânire pe toţi, nu ies trân-tind usa, înseamnă că nu mai sunt om! (Cei care au

nevoie să se justifice vor contrapune un zvon: el este cel care, prin impulsivitatea lui, ne-a împiedicat să-i fim alături, noi eram pe punctul de a interveni, dar el a trântit usa şi a stricat totul. Dacă a luat în derî-dere "lupta de clasă", efectiv nu se mai poate face nici un demers, în fond, toate acestea nu sunt decât nişte scuze – cine voia să ajute, avea tot timpul s-o facă.)

Am trimis scrisoarea si, ca prin farmec, mi-am recăpătat liniştea sufletească. Desi în ziua aceea am fost urmărit, pe străzile Moscovei, de doi poteraşi zeloşi, am avut totuşi impresia că aceştia n-au venit după mine şi în afara oraşului, în adăpostul binecuvântat pe care mi-1 oferise Rostropovici (în plin centrul zonei speciale, la doi pasi de vilele tuturor conducătorilor). Aici, mi se părea mie (desi n-am putut să nu observ foindu-se niscaiva "instalatori" şi "electricieni"), mă sustrăsesem tuturor privirilor, nu mă cunoştea nimeni. De aici, îmi ziceam eu, nu mă voi arăta, nu voi telefona nimănui. Acolo scrisoarea mea n-are decât să stârnească furtună; aici, aerul este aşa de tămăduitor, aşa de liniştit – şi emisiunile radio se aud ' Ciukovskaia. (N. t.) aşa de bine; captează deci ecourile scrisorii tale şi te bucură în continuare de ceea ce ai făcut. Apoi începe să şi lucrezi.

Nu-mi amintesc ca în viaţa mea să-mi fi făcut cineva un dar mai de preţ decât Rostropovici cu acest adăpost. El mă invitase încă din anul precedent, din 1968, dar avusesem oarecare teamă să nu cumva să-1 deranjez, în împrejurările date era imposibil să găseşti alt loc unde să te instalezi atât de convenabil şi de oportun. Ce-aş fi făcut eu acum în capcana de la Riazan? Cum să umblu haihui prin vacarmul şi îmbâcseala Moscovei? Cât oare as mai fi putut să-mi menţin moralul? Aici însă, în liniştea incomparabilă a zonei speciale (la ei nici urlet de megafoane, nici huruit de tractoare), pe sub bolţile curate ale copacilor, pe sub stelele curate – ce uşor e să fii ferm, ce uşor e să fii senin.

Nu este prima dată când Rostropovici este prezent în spaţiul acestor însemnări. Dar nu se mai poate: cercurile povestirii plesnesc deja, şi fără asta au plesnit. şi în ce priveşte rezerva de viaţă şi culoare, Rostropovici are cât zece, aşa că ar fi păcat să-i fac în fugă un portret.

În toamna aceea, el a vegheat asupra mea în aşa fel încât eu să nu stiu că pământul se crăpa sub picioarele mele, că un nor aducător de grindină tindea să se îngroaşe deasupra capului meu. Se dăduse deja ordin să se trimită un detaşament de miliţie pentru a mă evacua, iar eu nu ştiam nimic, mă plimbam liniştit pe micile alei.

Uneori miopia neştiutoare de griji este salvarea inimii noastre. Uneori, fereşte-ne, Doamne, de darul previziunii prea exacte.

De altfel, pentru cazul că miliţia ar fi dat de mine, îmi pregătisem o apărare pe cinste: o rachetă aşa de eficace, încât chiar îmi pare rău că n-am avut ocazia s-o lansez.

Si deodată agitaţia ia şi o asemenea întorsătură ca aceasta: în Occident scriitorii protestează vehement împotriva excluderii mele. Comitetul national al scriitorilor francezi (si printre ei multi fani ai Uniunii Sovietice – şi Aragon, şi Triolet, şi Sartre, şi Picasso) publică un protest în revista comunistă Lettres frantaises – cică, veniţi-vă în fire, dragi tovarăşi, asta-i o greşeală enormă, reeditarea afacerii Pasternak, doar nici Nicolae al Il-lea nu 1-a reprimat pe Cehov pentru Sahalin. Apoi şi Penclubul International publică în Times o scrisoare către Fedin: suntem zguduiţi, apelăm la dumneavoastră să-1 reprimiţi pe Soljeniţân. şi încă o scrisoare în Times din partea unui numeros grup de scriitori occidentali: scandal international! O nouă vânătoare de vrăjitoare! Un scriitor de o asemenea anvergură. Încetaţi persecuţiile, în caz contrar vom chema la boicot international împotriva URSS! şi încă în Le Monde, din partea Uniunii Scriitorilor din Franţa, si, pare-se din partea şi a altei uniuni – protest împotriva încercărilor de a

publica în Occident Banchetul învingătorilor (foarte periculos plan al alor nostridar iată că a eşuat).

Si iată întrebarea pe care mi-o puneam cu spaimă: ce-o să se întâmple dacă ai noştri acum vor da aşa de mult îndărăt încât la secretariatul Uniunii Scriitorilor din URS S se va proceda la revizuirea deciziei secretariatului Uniunii Scriitorilor din RSFSR şi eu voi fi repus în drepturi? şi eu ce-o să fac: tăcând, supus, mă voi întoarce ca fiul rătăcitor? Am început să redactez proiectul unei noi scrisori: "Neaşteptata hotărâre a biroului Uniunii Scriitorilor din URSS nu reprezintă nicidecum o rezolvare a problemei. Ea nu exonerează de răspundere Litera-turnaia gazeta pentru calomniile pe care le-a debitat la adresa mea în articolul nesemnat din 26.06.68. Această hotărâre nu ia poziţie fată de spectacolul regizat care a fost excluderea mea din organizaţia din Riazan a scriitorilor, şi fată de acţiunile pripite întreprinse de biroul Uniunii Scriitorilor din RSFSR în absenta mea, si, vorbind Ia modul mai general, ea ocoleşte problemele ridicate în scrisoarea mea către congresul al IV-lea al scriitorilor, şi însăşi acea scrisoare. Ea ocoleşte marile neajunsuri ale statutului Uniunii Scriitorilor, unde printre sarcinile acesteia din urmă nu figurează decât construirea comunismului şi prietenia dintre popoare. Acolo nu sunt prevăzute sarcini referitoare la primenirea morală a societăţii noastre, nu sunt menţionate obligaţiile scriitorului fată de om ca individ. şi o întrebare cu un caracter şi mai general: este posibil să se înscrie asemenea sarcini în statutul oricărui fel de uniune? Actuala Uniune a Scriitorilor, cu aparatul ei pletoric, cu organizarea ei care face ca scriitorii să fie conduşi, nu se ştie de ce, de nişte funcţionari încadraţi uneori în servicii specifice, unde se petrec nemaiauzite abuzuri administrative, unde se măsluiesc voturile şi componenta congreselor-asadar, o asemenea Uniune corespunde ea sarcinilor unei literaturi care să se dezvolte nestingherit? şi Literaturnaia gazeta, organul Uniunii, nu este deloc literară, ci o publicaţie cu nuanţa de bârfa politică. Nu este nevoie de nici un fel de

uniune, situaţia scriitorului pu-tând fi pe deplin asigurată prin calitatea de membru al Fondului Literar."

N-am ajuns să termin această scrisoare – n-a mai fost nevoie.

Eu nutream speranţa că de vreme ce "nu mă plângeam Occidentului", de vreme ce A. T. "nu voia să păzească vacile." cu acest secretariat – poate că pentru un moment el, A. T., ar primi favorabil această ultimă scrisoare a mea. Atunci ni s-ar deschide amândurora calea spre o reală înţelegere.

Dar prea multe voiam eu de la Tvardovski! El şi asa, în recon-versia, evoluţia, percepţia şi concepţia lui, se lăsase cucerit de extrema amplitudine a scrânciobului politic; scrisoarea mea, atât de grosolană la adresa sfintei lupte de clasă, scrisoarea mea care-i descoperea o "boală gravă" celei mai progresiste societăţi din lume, aducându-1 brusc la greutatea reală, îl trăgea în jos şi înapoi.

A făcut tărăboi în redacţie; a rupt scaune, strigând: "Trădătorul!" "A asasinat-o!" (adică, a asasinat revista Novâl mir.). si, desigur – "Chemati-1 aici!"; desigur – eu nu sunt de fată şi "nimeni nu ştie". Sare pe telefon, o sună pe Veronika Turkina, o copleşeşte cu un potop de injurii; ea ascultă cu calm şi nu are decât îndrăzneala de a spune:

— A. T.! Dar ce scrie A. I. este purul adevăr. • ' – Nu-u!

— Începe el să urle în aparat. Este un pamflet antisovietic! Este o minciună! şi eu am să semnalez asta acolo unde trebuie!

Nu el este cel care a clamat aceste cuvinte nefericite, ci natura noastră josnică a anilor '30, această limbă sovietică opresiv-incul-cată, acest fiu foarte loial care "nu răspunde pentru tatăl său". Eu am difuzat o scrisoare deschisă, iar el, sărmanul, va semnala acolo unde trebuie.

Veronika a avut ideea păguboasă de a merge la redacţie; Sat, personaj îndoielnic şi servil, camarad al lui Lunacearski, a văzut-o şi a dat fuga să-i raporteze lui A. T. că, după toate probabilităţile, ea a venit "să răspândească

scrisoarea lui Soljeniţân" printre redactori; mintea lor nu reuşea să se ridice până la a înţelege că "parterul" revistei citeşte de obicei hârtiile samizdatului înainte ca ele să ajungă la "etajul întâi". şi Tvardovski a început să-şi verse necazul pe Veronika: "Cine o lasă să intre aici? Cine-i dă ei recenzii?" (ea avea câte o colaborare la ei). "Să nu-i mai daţi!" şi au avut loc unele discuţii cu Uniunea Scriitorilor, în cursul cărora Tvardovski m-a renegat, şi altele cu Diomicev (si acesta 1-a înfricoşat, sperând, probabil, ca prin A. T. să mă împiedice să difuzez scrisoarea). Ieri dispus să părăsească Novâi mir – nu, Tvardovski încă nu era gata pentru aceasta, încă se înfoia ca o găină în speranţa de a-şi salva puiul din ghearele uliului. Un telefon indirect m-a prins la dacea lui Rostropovici: A. T. este într-o situaţie foarte grea! Vrea să mă vadă! Este gata să aştepte până la noapte!

Dar pot eu să-i uşurez situaţia? Dacă mă duc acolo şi ne luăm încă o dată la ceartă, cui îi va fi mai uşor? Oricum, scrisoarea a plecat deja. şi n-o voi renega. şi nu sunt din echipa de prim ajutor. Mă ascund de KGB. Nu vreau să fiu uite-1 nu e prin Moscova şi să-i plimb peste tot pe urmăritorii mei.

Nu m-am dus.

La câteva zile după ce i-a mai trecut mânia, i-am trimis o scrisoare de liniştire: ". Suntem într-o altă epocă – nu mai este aceea în care ati avut dumneavoastră nefericirea de a vă trăi o mare parte a vieţii literare, şi manierele – se cere – a fi altele. Manierele mele sunt cele ale unui ocnaş, ale unui locatar al lagărului. Voi spune, fără floricele stilistice, că literaturii ruse îi aparţin nu mai mult decât îi aparţin ocnei ruseşti, la ocnă m-am format, şi pentru totdeauna. şi când decid să fac un pas de importantă vitală, trag cu urechea înainte de orice la glasul tovarăşilor mei de ocnă, dintre care unii sunt deja morţi, de boală sau de glonţ, şi aflu precis cum ar fi acţionat ei în locul meu.

Prin această scrisoare: 1) am arătat că mă voi împotrivi până la capăt, că nu glumesc atunci când spun că "îmi voi da viaţa"; că la fiecare nouă lovitură, voi răspunde cu o lovitură, cu una poate mai viguroasă. Aşadar, dacă sunt inteligenţi, se vor gândi de două ori înainte de a se lua de mine. În această poziţie pot să mă apăr independent de atitudinea "lumii literare"; 2) am profitat de ocazia unei zile irepetabile: deja nu mai am obligaţii fată de statut şi de terminologie, dar încă am dreptul să mă adresez lor; cât priveşte secretariatul, acesta este un destinatar foarte comod; 3) toată viaţa mea mi-o percep ca pe o treptată ridicare din postura de îngenuncheat, ca pe o treptată evoluţie de la postura celui nevoit să tacă la cea de om care şi-a dobândit libertatea de a vorbi. Acesta este contextul în care scrisoarea adresată de mine cândva congresului şi aceea de astăzi au constituit asemenea momente de înaltă delectare, de eliberare a sufletului." si, treptat, Tvardovski însuşi s-a potolit, în mişcarea lui smucită, scrânciobul îl aruncase în spate, facându-1 acum să revină în fată. "Da, el are dreptul să scrie asa; căci el era în lagăr în timp ce noi şedeam în redacţii" – spunea A. T. oftând. si. Îl recitea pe Ivan Denisovici. (Era un an bătut pe muchie de când îşi scria memoriile, şi în ele vorbea despre mine. Cum şi eu vorbeam despre el. Acesta era felul nostru de a ne juca de-a v-aţi ascunselea.)

Trei luni de zile nu ne-am văzut; joc de copii, şi acesta. La redacţie îmi sosise o parte dintre scrisorile de felicitare cu ocazia zilei Mele de naştere, apoi cu ocazia Anului Nou. El nu a dat dispoziţie să-mi fie transmise. La rugămintea mea, Liusa Ciukovskaia i-a ce-rut scrisorile ca să mi le transmită ea, dar a fost refuzată. "Nu-i obligatoriu să vină el personal la mine, dar ca să-şi ia scrisorile trebuie să vină personal" – a zis A. T. De ce trebuia să vin personal? Păi, pentru că voia să se împace cu mine. O, ce greu îi venea! (Iată cum am procedat eu cu felicitările de Anul Nou pe care i le-am adresat lui şi redacţiei: le-am scris în împrejurimile

Moscovei, au fost duse la Riazan şi acolo li s-a dat drumul în cutia poştală. Uite, poate că mă aflu totuşi la Riazan, şi acesta-i motivul pentru care nu mă arăt.)

Jocul ca jocul, dar pentru mine s-au ivit noi motive de îngrijorare: nitam-nisam a apărut o primejdie poate mai teribilă decât toate cele care o precedaseră: în Die Zeit din 5 decembrie a aterizat, în mod inexplicabil, un fragment din Nopţile prusiene cu promisiunea publicării în curând a întregului poem! S-a reuşit stoparea acestei afaceri, pentru că din toamnă, mulţumescu-ţi ţie, Doamne, mă asigurasem de un avocat în Occident. (Dar şi chestiunea cu avocatul ar fi trebuit să i-o explic lui Tvardovski: de ce 1-am luat fără să-1 consult pe el? De ce un avocat burghez? Nu se procedează asa!) îndată s-a răspândit zvonul că şi la Moscova se citea poemul. M-am aruncat asupra focului ca să-1 sting.1

*

Apăsat de aceste motive de îngrijorare şi cufundat în R-l 7, n-am ştiut să văd, nu am observat de departe cum se adunau norii de furtună deasupra lui Tvardovski şi a lui Novâi mir. Flerul lui A. T. nu-1 înşelase: sugrumarea nu era un simplu episod, ci o campanie premeditată.

În Posev, revista soră a lui Grant, a apărut (desi nu circulase deloc prin samizdat) poemul Dreptul memoriei, poem funest, neterminat, respins şi de autorităţi, şi de public, mândria şi amărăciunea tardivă a autorului. Poemul a fost de natură să-1 răvăşească, să-1 1 Eu consider că am blocat poemul atât la samizdat cât şi la Die Zeit şi că nu am lăsat KGB posibilitatea de a-i da de urmă. Care nu mi-a fost mirarea când, mult mai târziu, am aflat că poemul ajunsese la KGB îndată ce începuseră să-1 citească scriitorii din Moscova; chestiunea ajunsese la cei de la revista Stern gratie corespondentului lor de la Moscova pe nume Dietmar Steiner, amicul lui Victor Louis. Nannen, redactorul sef al lui Stern, i-a pasat-o, spre urgentă publicare, săptămânalului Die Zeit, insistând asupra faptului ca,

"dintr-o sursă foarte serioasă se ştie că aceasta este rugămintea autorului • (Adnotare din 1978.) descurajeze, să-1 deprime pe A. T.

— Desigur, el nu voia! Desigur, el nu ştia! Desigur, el nu-1 trimisese! şi nici nu-1 difuzase!

În ianuarie 1970 au început să-1 sâcâie cu convocările pe la şefii cei mari, să-i ceară să dea explicaţii, să-şi exprime indignarea şi să se dezică, aşa cum era de aşteptat din partea unui scriitor sovietic cinstit; nu se punea problema ca el să fie contra, dar o dezicere din partea lui era deja prea putin pentru autorităţi; ele nici nu mai voiau să ia notă de o simplă dezicere; ceea ce le trebuia lor era distrugerea unei reviste care le devenise odioasă. Câte luni şi câţi ani nu salivaseră ele la perspectiva acestei decapitări! Câte săptămâni şi luni nu cheltuiseră nerozii şi paraziţii de la Aghitprop-ul CC ca să facă planuri, să pună la cale manevre, atacuri şi învăluiri!

— Cu creierele lor chircite nu-şi dădeau seama că toată epoca lor era pe cale de a expira complet, că toate cele cincizeci de etaje erau pe cale de a se prăbuşi cu planşeurile lor cu tot – ei n-aveau decât 0 tintă: să ia în stăpânire acest unic palier. Inunda tara samizdatul, această expresie a libertăţii, plecau în Occident, vedeau acolo lumina tiparului romane ruseşti care se întorceau în patrie pe calea undelor radio – aceste mucegaiuri aveau impresia că era suficient să ia în stăpânire această casă a scărilor inamică şi că atunci se va instaura, ca în vremea lui Stalin, ceva scump inimii lor: uniformitatea gândirii, obligativitatea ca toţi să se încadreze în corul unic; şi că atunci va dispărea şi ultima voce care ar fi putut să-i ridiculizeze.

De-acum, poziţia lui Tvardovski, vinovat pentru un poem devenit armă în mumie duşmanului, se şubrezise! I se propunea din nou, ca şi în primăvara anului trecut, să schimbe colegiul redacţional – să scoată un membru, apoi doi, trei, patru! La una dintre nenumăratele plenare ale scriitorilor, pentru a mări presiunea, un oarecare

Ovcearenko, un lup viclean şi apucător (n-are în comun cu oieria decât numele)1, a luat cuvântul şi 1-a etichetat pe Tvardovski drept poet de origine chiaburească. şi în fiecare zi, ca la armată, Voron-kov îl convoca la el, pentru discuţii, pe poet, şi Tvardovski, copleşit, supus, vinovat, dădea curs acestor convocări. şi propunerea care 1 se făcea era aceea de a-1 lua la redacţie tocmai pe acest Ovcea-renko (Recidivau anii '30!)

Numele de Ovcearenko vine de la ovcearnia (stână, oierie). (N. t.)

Acum, înaintea sfârşitului, se vedea cu o claritate deosebit de dureroasă că această revistă liberală* era clădită, în structura ei interioară, pe un model la fel de birocratic ca şi tot sistemul care o respingea: trăind dintotdeauna în lumea nomenclaturii, Tvardovslci simţea şi el nevoia de a face distincţie, în cadrul instituţiei sale, între nomenclaturişti cu funcţii (colegiul de redacţie) şi masa celorlalţi Dar, la Novâi mir, acea "masă" era cu totul neobişnuită: aici nu găseai colaboratori indiferenţi, adică nişte simpli salariaţi lucrând pentru bani; aici fiecare redactor, corector şi dactilografă de rând făcea din orientarea ansamblului o problemă de interes vital. Dar aşa cum în zilele bune redactorul sef şi sfetnicii lui cei mai apropiaţi nu-i asociau la merite, tot aşa şi acum, în aceste zile grele nici prin cap nu le trecea să-i informeze despre cum merg treburile, să-i adune şi să le spună: "Prieteni! Sunt doisprezece ani de când lucrăm împreună. Eu nu pun nimic la vot, dar este important să vă cunoaştem părerea: dacă vor fi destituiţi câţiva membri ai colegiului redacţional – vom rămâne toţi ceilalţi sau nu vom rămâne? Vom rezista sau nu? şi eu ce să fac: să mă pensionez sau să aştept până mă vor da afară?" Nu! Răspunzând distrat la saluturi, Tvardovski, fără să spună un cuvânt, se retrăgea în biroul lui, membrii colegiului se buluceau acolo si, ore întregi, în spatele uşilor închise, dezbăteau noutăţile şi planurile, şi fiecare era pus să-şi dea cuvântul de onoare că nu va divulga nimic! şi redactorii

subalterni, în totalitatea lor femei al căror destin personal era nu într-o măsură mai mică în joc şi cărora nu mai mică le era strângerea de inimă în legătură cu destinul revistei, se adunau la secretariat să audă ce se spunea dincolo de uşă, să prindă frânturi de fraze şi să le comenteze. Unuia dintre scriitorii care locuiau în satul de vile, Tvardovski i se destăinuia mai pe larg şi apoi de la acel scriitor transpira câte ceva la redacţie.

Circula prin Moscova zvonul că Novâi mir va fi băgat cu capul sub apă – şi tot mai multi autori afluiau la redacţie; şi sălile, şi coridoarele gemeau de lume, "toată literatura era aici în păr" (dacă în general exista o literatură sovietică, atunci nu exista decât aici),

* Laksin, călăuzit de canoanele tradiţionale ale intelectualităţii, se ofusca: "revista noastră nu este liberală, ci democrată", adică mult mai de stingă. Oricât ar părea de paradoxal, el era octombrist, nu în sensul în care era acest bandit de Kocetov, ci în sensul terminologiei Rusiei prerevoluţionare: el voia ca acest regim să existe, dar să nu iasă din spiritul şi litera constituţiei.

Scriitorii, în frunte cu Mojaev, s-au apucat să însăileze o scrisoare colectivă tot către acelaşi Brejnev, dar oricum destinul acestei scrisori, ca şi acela al miilor de alte scrisori, era de a rămâne fără răspuns. Colegiul redacţional nu subscria la aceste tentative ale scriitorilor!

— Prestând conştiincios servicii sistemului sovietic, acest colegiu nu putea să se asocieze, fără aprobare de sus, la o rebeliune deschisă, şi nici chiar să se plângă cuiva.

Într-o asemenea zi, 10 februarie, atunci când deja se luase hotă-rârea cu privire la concedierea lui Laksin-Kondratovici-Vinogradov, am sosit şi eu în această babilonie. Toate fotoliile deveniseră suporturi pentru paltoanele scriitorilor, toate coridoarele erau înţesate de grupuri de scriitori, în biroul său (Kosolapov va fixa în perete un basorelief al lui Lenin, ceea ce va face să se vadă ce lipsea la Tvar-dovski), A. T., care nu băuse, şedea acum trist, nu

făcea nimic. (Nu făcea nimic, dacă a fuma cu atâta lăcomie, una după alta, în sir interminabil, nişte ţigări tari, grosolane, înseamnă a nu face nimic.) Era prima noastră întâlnire după furtuna din noiembrie. Ne-am strâns mâinile, ne-am îmbrăţişat. Venisem să-1 conving că atâta timp cât mai rămâneau în redacţie patru vechi membri printre care şi el, lupta putea fi continuată chiar din interiorul acesteia, numere puteau fi pregătite şi puse în circulaţie încă două sau trei luni, şi demisia putea fi luată în consideraţie numai atunci când i se va cere încuviinţarea pentru un număr cu totul detestabil. Răspunsul lui A. T. a fost următorul:

— M-am săturat de atâtea umiliri. Ca să mă mai aşez cu ei la aceeaşi masă şi să discut serios. Au băgat oameni pe care nici nu i-am văzut vreodată; nu stiu dacă sunt bruneţi sau blonzi.

(Ba mai rău: nici măcar nu erau scriitori. Pentru a conduce o revistă liberală fuseseră desemnaţi oameni care nu ţinuseră niciodată pana în mână. Trifonâci avea dreptate; dacă as fi fost în locul lui, as fi plecat de mult – dar eu îi făceam sugestii în spiritul acelei răbdări prin care şi rezistase în toţi aceşti ani.)

— Dar cum vă imaginaţi, A. T., că puteţi să vă daţi din proprie iniţiativă demisia? Filosofia creştinismului interzice sinuciderea, iar ideologia partidului interzice demisia!

— Dumneata nu ştii cum se procedează la partid: mi se va spune s-o dau şi eu o s-o dau.

Cu mai multă insistentă şi fermitate am încercat să-1 conving să nu dezavueze publicarea poemului său în Occident, să nu-1 vorbească de rău. Eu încă nu ştiam că el o şi dezavuase şi că, acum, aştepta, ca pe o favoare, ca pe un gest de clementă, să nu i se refuze să publice în ziar această dezavuare. (Bietul A. T.! N-o să fiu aşa de ranchiunos să-i amintesc cum "evident, eu în persoană am fost" cel care pasase "Fărâmele" spre Gr ani – altfel, cum ar fi văzut ele lumina tiparului?) Nu mi-a arătat nici acea

scrisoare de dezavuare, nici scrisoarea lui către Brejnev ("Eu nu sunt Soljeniţân, ci Tvar-dovski, şi voi acţiona în alt mod" – a scris el. şi este foarte păcat, pe calea aceasta va fi perdant.) – "N-am copii." (în aceste scrisori era ceva care-1 punea într-o situaţie penibilă fată de mine.) şi totuşi, cam timid dar plin de speranţă:

— şi poemul meu, dumneata nu 1-ai citit?

— Cum să nu-1 citesc! Dumneavoastră mi 1-ati dat, 1-am citit. (Dar de spus, nu pot, nu vreau să spun nimic în această privinţă

— şi încă într-o asemenea zi.)

Simte că trebuie să facă o precizare:

— Ceea ce ai citit dumneata nu este ultima variantă, ulterior am îmbunătăţit poemul.

(Mă tem că ultima.)

Devenit din nou prada unei întrebări neliniştitoare: oare am să trăiesc pe banii Occidentului, murdărindu-mă în felul acesta? Pentru a n-a oară îmi deschidea punga lui.

Am căutat să-1 îmbărbătez:

— Haideţi, v-aţi descărcat de-ale dumneavoastră, acum o să vă odihniţi. Uitaţi, o să trecem pe la dumneavoastră eu şi Rostropo-vici, o să vă ducem la castelul lui, acolo o să vă dau să citiţi cartea aceea.

(Plafonul are urechi, aşa că sub el nu e de pronunţat cuvântul Arhipelag?)

Interlocutorului meu deja îi radia fata; îi surâdea perspectiva. El rosti atunci aceste cuvinte foarte stranii:

— Uite, dumneata ai şi un motiv pentru care ai venit astăzi la redacţie: trebuia să-ţi iei scrisorile de felicitare.

Asta nu era sub formă de reproş, de încercare de a mă compromite; nu, era mai degrabă o reminiscenţă întunecată a anului 1937.

— Dar ce vreţi să spuneţi, A. T.? Ce motiv? Fată de cine?

— Ei bine, spuse A. T., lăsând ochii în jos, dacă începem să te întrebăm de ce, într-o asemenea zi.

— Pe mine, Aleksandr Trifonâci! Vă spun cinstit, în patria mea nu dau nimănui socoteală!

Sau nu ştia că toate coridoarele de la parter erau înţesate de scriitori?

Dar iată ce era înduioşător:

— A. T.! În date există ceva mistic. Ieri a fost aniversarea arestării mele, chiar a douăzeci şi cincea. (Dar mai important: pe 9 februarie stil nou a murit Dostoievski.) - Astăzi este ziua morţii lui Puşkin, este un secol şi o treime de-atunci. (si mâine, 11, este ziua în care a fost ciopârtit Griboedov.) şi chiar în aceste zile v-au atacat pe dumneavoastră.

Si el, deodată, din tot sufletul:

— Ei bine, vrei mistică? Astă-noapte n-am reuşit să dorm. Am băut cafea, apoi am luat un somnifer; frământat de griji, am adormit. Deodată aud vocea înăbuşita, dar perceptibilă, a Sofiei Hana-novna (secretara lui A. T.): "Aleksandr Trifomci! A venit Aleksandr Isaici." şi este exact ceea ce s-a întâmplat în timpul zilei.

Lucrul acesta m-a mişcat profund, înseamnă că astăzi el a venit cu o asemenea speranţa. A câta oară făcea să iasă în evidentă faptul că pe el neînţelegerile noastre îl afectau mai mult decât pe mine?

În acea zi s-au tot făcut presupuneri în legătură cu ce o să apară mâine în Literaturka, iar informatorii raportau când una, când alta: ba că va fi pusă în pagină scrisoarea lui A. T. de dezavuare, ba că nu va fi; ba că lucrurile vor fi măsluite în aşa fel încât să reiasă că el este de acord cu remanierile din redacţie, ba că nu va fi nici o măsluire.

Litgazeta n-ar mai fi fost Litgazeta, dacă n-ar fi trişat. A doua zi, avurăm de toate; şi măsluirea, desigur, ca fapt împlinit, şi verdictul ireversibil de excludere a patru membri din colegiul de redacţie, şi scrisoarea pe care A. T. se şi săturase aşteptând s-o vadă publicată şi care mare

cinste nu i-a făcut: ". poemul meu. pe căi cu totul necunoscute mie, se înţelege, contra voinţei mele. În Posev, revistuta emigraţiei,. denaturân-du-1. Insolenta acestei acţiuni. Falsitate cinică. Un titlu provocator. ca şi când ar fi interzis în Uniunea Sovietică." (Dar oare nu este interzis? Dar oare nu vă întrebaţi prietenii: "mi-aţi citit poemul?" Dar oare scrisoarea aceasta îi va garanta poemului dumneavoastră publicarea în URSS?) şi pentru ce ati plătit acest preţ? Pentru faptul că v-a dizolvat redacţia, Aleksandr Trifonâci?

Era terminat.

Măsura fusese depăşită, şi a umilirilor şi a rezistentei, şi pe 11 februarie Tvardovski şi-a pus semnătura pe care de atâţia ani căuta-seră să i-o smulgă: "rog să fiu eliberat din funcţie".

Si noi încă nu ştiam: în aceeaşi zi de 11 februarie, el a fost convocat la "consfătuirea membrilor Prezidiului Comesco" – mă rog, a fost convocat el şi nelipsiţii noştri reprezentanţi în slugarnica organizaţie vigorelliană care acum, totuşi, se zbârlise putin la ai noştri din cauza mea. şi Tvardovski – ca preţ a ce de data aceasta, astăzi?

— A semnat declaraţia care i s-a dictat, declaraţie prin care renunţă la funcţia de vicepreşedinte al Comesco – adică a cedat încă o poziţie, s-a cedat pe sine şi m-a cedat pe mine, desi acest gest a fost fără urmări. şi a doua zi m-a îmbrăţişat în modul cel mai sincer, fără să pomenească ceva despre evenimentele de ultimă oră, şi chiar fără să le înţeleagă. Ce vreţi, dacă aşa s-a dat indicaţie de la partid, trebuie să semnezi.

Pe 12 m-am dus din nou la redacţie. Deja totul era altfel – redacţia nu mai aştepta hotărârea destinului, scriitorii nu mai încercau să se bată. Se făcea curăţenie pe mese. Autorii dădeau năvală, îşi recuperau manuscrisele (apoi vor veni cu unele de altă factură). Alte manuscrise erau îndesate în coşuri, în saci; parchetul era presărat cu hârtii rupte. Aceasta te făcea să te gândeşti la o arestare în masă a

redacţiei sau la o plecare în deportare, la o evacuare. Ici şi colo se servea vodcă şi autorii schimbau toasturi funebre cu redactorii, însă ca întotdeauna, scriitorii nu aveau acces în cabinetul lui A. T. Câţiva dintre ei, asiguraţi cu vodcă şi cârnaţi, s-au dus în biroul lui Laksin şi 1-au rugat pe acesta să-1 invite pe Trifonâci, dar, în numele lui A. T., Laksin s-a scuzat şi a refuzat. Era penibil pentru un sef, fie el şi unul eliberat din funcţie, să-şi facă, printre autori nemulţumiţi, o apariţie atât de nepartinică.

În cabinetul lui, 1-am găsit pe A. T. din nou singur, dar în picioare în fata dulapurilor deschise, ocupat şi el cu trierea dosarelor şi a hârtiilor. Mi-a spus că se simţea uşurat ca urmare a faptului că-şi dăduse demisia, în acelaşi sens m-am exprimat şi eu: era de-acum imposibil să mai rămână în postul respectiv. Dar iată că în scrisoarea de ieri există o frază (dacă ar exista numai una!). Ca şi când poemul ar fi fost interzis?

Trifonâci a început să protesteze cu tărie, apoi s-a plâns de puţi • natatea înţelegerii mele (s-a plâns pentru că îşi dădea seama de greşeală):

— Dumneata n-ai înţeles nimic! Aceasta este o frază, foarte subtilă Tocmai din cauza ei nu voiau să publice scrisoarea! Căci eu îi vestesc întregii Uniuni Sovietice că există un asemenea poem şi că este blocat.

N-am căutat să-1 contrazic, n-am vrut să înveninez atmosfera.

Am făcut o aluzie la cea de a şaizecea lui aniversare, care se apropia. Din calculul lui rezulta că el a condus Novâi mir în două rânduri, în total şaisprezece ani bătuţi pe muchie, în timp ce nici o altă revistă rusească nu a trăit vreodată mai mult de zece ani.

_Până la şaptezeci de ani, A. T., încă mai puteţi să scrieţi mult şi bine! – 1-am încurajat eu.

— şi Mauriac are optzeci şi cinci, şi iată cum scrie!

— Mă priveşte dintr-o parte: uite Bunin, în viaţa lui n-a făcut elogiul nimănui, afară de al lui Tvardovski şi de-al lui

Mauriac.

Dar iată un amănunt delicat:

— A. T.! Pentru cei mari nu sunt probleme: Laksin, Kondratovici, lor li s-au pregătit deja posturi, vor fi plătiţi în continuare. Dar pentru cei mici ce se va face?

— Pentru Vinogradov? Dar el se va aranja chiar mai bine.

— Nu, pentru aparat.

N-a sesizat. N-a înţeles! Ca atunci cu Vehi – pur şi simplu, nu a înţeles noţiunea asta de "aparat", încă douăzeci de persoane care.

— Pentru autori? Ei nu vor fi publicaţi în Novâi mir.

Trebuie spus că în ziua următoare, pe 13, A. T. a început să facă turul tuturor încăperilor de pe cele trei etaje, unde nu pusese niciodată piciorul: a fost vizita de adio. Cu greu şi-a reţinut lacrimile, era răscolit, emoţionat; a avut pentru fiecare un cuvânt prietenesc, i-a îmbrăţişat.

— Dar de ce înainte nu-şi strânsese în plen cele două duzini de oameni? şi de ce astăzi nu luptau, de ce se predau ei într-o manieră atât de tulburătoare, atât de tragic-întristătoare? *

Mi s-a povestit această scenă în zilele când mă pregăteam să descriu momentul în care Samsonov îşi luase adio de la trupele sale – şi asemănarea acestor scene, dar în acelaşi timp şi marea asemănare a caracterelor mi-a ant m ochi!

— Acelaşi tip psihologic şi national, aceeaşi măreţie interioară, Apoi membrii colegiului de redacţie au cinstit câte un pahar în vastul birou al lui Laksin, s-au aşezat câteva minute pe scaune, apoi au plecat. Dar, în această ultimă zi, mai mărunţeilor nu prea le venea să elibereze locul. Fiecare puse la bătaie câte o rublă, gest la care se asociară şi câţiva dintre autorii mai modeşti; în felul acesta se mai aduse vin şi zacusca şi se veni cu ideea de a se merge în cabinetul lui Tvardovski. Se întunecase deja, aprinseră lumina, aranjară farfuriile, paharele şi se instalară acolo unde rar avuseseră acces şi niciodată

împreună. "şi-au luat mâna de pe noi." Nimeni nu s-a aşezat la biroul lui Tvardovski; i s-a pus şi lui un pahar.

A doua zi era aşteptată sosirea noului sef. Dar nu – şi asta tot în manieră sovietică – hârtiuţa vârâtă în gâtlejul aparatului, nu se ştie de ce, n-a fost înghiţită imediat, într-un asemenea ritm, ceas după ceas, se efectua sugrumarea – şi deodată mâinile s-au înmuiat, totul a încremenit. Nu le mai rămânea secretarilor Uniunii Scriitorilor decât să iasă în grabă din cele cinci birouri vecine pentru a se întruni şi a decide – dar, evident, încă nu sosise prin telefon încuviinţarea instanţei supreme, maşina înţepenise şi ei erau cu toţii blocaţi în birourile lor-şi Tvardovski, într-al său din piaţa Puşkin, aştepta sentinţa, şi astfel trecură zile, trecu a doua săptămână – şi Tvardovski, fără să fi înghiţit vreo picătură, nelinişti t, continua să vină la birou, aşteptând anunţul telefonic, apariţia succesorului, destituirea – dar telefonul continua să tacă, succesorul se lăsa aşteptat. Până la urmă dădu el telefon, vrând să grăbească socul – dar dacă încerci să-i barezi puterii malefice drumul, ea dispare: Vo-ronkov se ascundea, nu răspundea la telefon; la birocraţii sovietici, această tehnică este perfect pusă la punct: mai uşor faci aripi ca să zbori până la ei şi să le spargi acoperişul cu capul decât să afli de la secretarele de la capătul firului nişte lucruri simple ca acestea: dacă în general şefii lor se mai află printre cei vii, când sunt ei de găsit, când îi poţi suna. şi într-o seară când Tvardovski deja plecase dar secretara lui mai zăbovise putin la birou (si, de bună seama, de-abia aştepta şi ea să plece!), Voronkov telefona el însuşi, pe un aceeaşi anvergură, aceeaşi puritate. – şi aceleaşi carente de ordin practic, şi aceeaşi incapacitate de a tine pasul cu epoca. şi apoi şi aristocratismul, firesc la Samsonov, contradictoriu la Tvardovski. Am început să mi-1 explic pe Samsonov prin Tvardovski şi invers – şi i-am înţeles mai bine şi pe unul, şi pe celălalt.

Ton jumătate jucăuş, jumătate dramatic: "A plecat deja? Ah, ce rău îmi pare. Probabil că e supărat pe mine. Dar problema nu depinde de mine. Eu am trimis totul la Comitetul Central. şi eu, personal, ce pot să fac? Fără Comitetul Central nu pot să mişc un deget." – si, la redacţie, s-a înţeles destul de bine: Voronkov a început să se clatine, poate o să şi zboare, o fi făcut vreun pas greşit.

Decizia rămânea în suspensie, decizia putea nici să nu depăşească stadiul de intenţie. Desi aceste tărăgănări interminabile cu securea deasupra capului sunt foarte departe de a crea o atmosferă propice pentru reflecţii, toţi îşi puneau acum întrebări precum cele ce urmează: dacă nu se denunţa la Tvardovski, atunci poate că revista încă există? Tvardovski există, deci există şi revista? Putem să ră-mânem şi să luptăm? Dar întrucât presa anunţase deja scoaterea lui Laksin, Kondratovici şi Vinogradov, chestiunea, potrivit normelor sovietice, era ireversibilă, ireparabilă, căci nici cea mai puchinoasă şi galben-maronie gazetută sovietică nu poate să greşească în această materie. Foştii adjuncţi ai lui Tvardovski deja îşi luaseră în primire noile funcţii, dar în fiecare zi treceau şi pe aici si, în această situaţie destul de inedită, a devenit clar că favoriţii lui A. T., adjuncţii săi, nu voiau ca Tvardovski să rămână asa, dintr-o dată, fără ei, că nu concepeau ca Novâi mir să existe fără ei.

Poţi pieri în mai multe feluri. După părerea mea, Novâi mir a pierit fără frumuseţe, fără să se fi îndreptat de spate. Nici măcar o încercare cât de slabă de a angaja lupta la lumina zilei într-o vreme când alţii o făceau şi reuşeau! Oh, ce să mai vorbim: nici măcar o dată n-au îndrăznit, când revista încă mai trăia, să difuzeze prin samizdat vreun articol sau niscaiva paragrafe suprimate de cenzură, gest pe care însă E. S. Bulgakova 1-a făcut cu Maestrul. O să mi se spună: asta ar fi însemnat distrugerea revistei. Dar şi aşa au dis-trus-o; revista mergea deja spre acest deznodământ, avea de-acum vocea răguşită.

— Dar măcar de n-ar fi rămas în genunchi, în aceste zile de februarie – nici o singură scrisoare deschisă către samizdat (din simplul motiv că membrii demişi îşi riscau carnetul de partid şi cariera ulterioară?), timiditate chiar în demersurile făcute la comandă, două scrisori umilitoare ale lui Tvardovski către Litgazeta. Mai rău decât atât: Tvardovski şi Laksin au asistat, fără să li se aplece, la mizerabilul congres al scriitorilor din RSFSR, congres care s-a ţinut putin după aceea. Tvardovski a venit şi a luat loc în prezidiu, ocazie cu care a fost imortalizat zâmbind în fotografii de grup cu nişte nemernici, dând impresia că voia în mod special să arate întregii lumi că pe el nu-1 persecuta şi nu-1 ofensa absolut nimeni. (Te-ai dus acolo, atunci ia cuvânrul!) Iar Laksin, în felul acesta, s-a făcut remarcat prin loialismul său, dar pe culoare, îi oprea din drum pe autorii novomirieni şi-i convingea să meargă să-şi ia manuscrisele înapoi.

E clar că acţionând în acest fel, vechea redacţie nu dădea dovada de nobleţe. şi în general nu poţi să-i obligi pe alţii să se sacrifice; poţi să le adresezi un apel în sensul acesta, dar cu condiţia ca în prealabil să le fi arătat tu însuti cum se face un sacrificiu de sine. Membrii colegiului redacţional care plecau nu se împotriviseră, nu luptaseră; ei, în afară de Tvardovski, capitulaseră cu umilinţă – şi nu sacrificaseră nimic, luau în primire posturi confortabile, dar tuturor celor care rămâneau în urma lor le cereau cu tărie să se sacrifice: după noi – praful şi pulberea! Noi am căzut, niciunul dintre voi să nu trăiască! Mai repede şi mai pregnant să tresară universul văzând că se stinge făclia noastră: toţi autorii, negreşit şi neîntârziat, trebuie să rupă relaţiile cu Novâi mir după ce şi-au recuperat manuscrisele; cine procedează altfel, este un trădător! (Dar unde să publice?) Tot aparatul, redactorii, secretarii, dacă încearcă să facă ceva bun după noi, sunt trădători! Cu atât mai mult membrii colegiului care încă n-au fost excluşi, trebuie să-şi dea imediat demisia, să plece cu orice preţ! (Cu preţul

excluderii din Uniunea Scriitorilor? Al morţii civile? Conformându-se acestui consemn, Doros, cu cei şaizeci de ani ai săi şi grav bolnav, şi-a dat demisia dar nu 1-au lăsat să plece – e un trădător!)

Dar dacă toată istoria revistei Novâi mir este alcătuită din permanente compromisuri cu cenzura şi cu linia partidului, atunci cum se putea interzice autorilor şi aparatului să prelungească această linie de compromis şi s-o continue atât cât va fi posibil? Ca şi când Novâi mir, acoperit acum de noroi, devenea mai detestabil decât toate celelalte reviste de multă vreme imunde. N-aţi ştiut să preîntâm-pinati catastrofa, n-aţi ştiut să păstraţi nava intactă – lăsati-1 deci pe fiecare să se bălăcească, aşa cum înţelege el, printre epave. Dar nu! În privinţa aceasta, ei erau inflexibili.

Aceasta şi pentru că, aşa cum se întâmplă, ei vedeau cu totul altfel lungul traseu politic al vieţii lor – nu-1 vedeau nicidecum ca pe o perpetuă încovoiere sub presiunea compromisurilor (sub un asemenea regim, traseul revistei nici n-ar fi putut fi altul!). Ei aveau o cu totul altă viziune orgolioasă şi demnă – şi aceasta s-a manifestat în ziua în care au îndrăznit totuşi să se apropie de samizdat, când au avut temeritatea de a lansa două panegirice anonime – şi exclusiv partinicei – în memoria revistei dispărute. (si de ce însă o asemenea manevră timidă: nu-i nici un pericol, de ce anonimatul? Probabil pentru că autorii trebuiau să nu-şi dezvăluie strânsele lor legături cu vechea redacţie; dar se ştia deja ce rămăsese în portofoliul celei vechi, precum şi cum mergeau lucrurile cu cea nouă. Nici nu era greu să ghiceşti, era de-ajuns să priveşti la chipurile lor.) Era deja deranjant felul în care semnau: Un literat, Un cititor – în cel mai rău stil al ziarelor sovietice. Cititorul plasa un motto explicit, lent-curgător (deci din nou era uşor de recunoscut maniera) – dar un motto din cine?

— Din Marx! – şi aceasta în 1970! şi aceasta pentru samizdat! şi mai încolo este citat şi Lenin – o, mentalitate a omului călărit de cenzură, cum îţi dai tu arama pe fată! În

aceeaşi lună a lui februarie, când a fost desfiinţat Novâi mir, în urma unui proces infam, Grigorenko1, primul general sovietic cinstit, a fost internat într-o casă de nebuni; pe foile ei subţiri ca foita de ţigară, îngălbenite, uzate de cât de citite erau, o duzină de numere ale Cronicii citase deja sute de eroi care, pentru libertatea gândirii, renunţaseră la libertatea lor personală, care plătiseră acest gest cu pierderea slujbei, cu închisoarea, cu deportarea, cu casa de nebuni – şi iată că aceşti anonimi prezentau lichidarea lui Novâi mir ca pe "un extrem de important eveniment al vieţii interne", şi care "va avea grave consecinţe politice" (ca sa aibă consecinţe, ar fi trebuit ca nişte oameni să se angajeze ei înşişi cu ceva mai multă îndrăzneală); ei exagerează în lauda lor de sine: "gurile noastre, cele mai cinstite dintre toate" (mai cinstite decât cele pe care le-a închis puşcăria?), "invincibilitatea Adevărului novomi- 1 P. Grigorenko, general de brigadă. S-a evidenţiat în timpul celui de-al doilea război mondial, când a fost rănit de mai multe ori; profesor la celebra Academie Militară Frunze. Arestat prima dată pentru vina de a fi luat apărarea unor tineri scriitori, el şi-a consacrat toate eforturile pentru a determina autorităţile să le dea tătarilor din Crimeea, deportaţi în Siberia în timpul războiului, dreptul de a reveni în patria lor. Arestat la 7 mai 1969 şi acuzat de activitate subversivă şi de calomnie antisovietică, el a fost condamnat la 27 februarie 1970 de tribunalul din Taşkent. Declarat iresponsabil pe baza avizului Institutului Serbski din Moscova, a fost internat într-un spital psihiatric "special". (N. t.) rian" (si cel din memoriile mareşalului Konev? şi din cele ale com-internistilor?), "cel mai important factor al însănătoşirii societăţii sovietice", "vocea conştiinţei populare" (care a aprobat ocuparea Cehoslovaciei). "L7 şi numai el a perseverat în apărarea mişcării purificatoare de după congresul al XX-lea" (în ce constă purificarea1? În a arunca în cârca lui Stalin vina pentru toate relele regimului?). Autorii sunt sinceri când văd în această linie de

fidelitate fată de congresul al XX-lea al PCUS "sensul problemelor fundamentale. în care se înscrie tot destinul nostru istoric". N-ar mai fi de învins decât "fanatismul pozitiv" al "extremiştilor stalinişti" precum si, bineînţeles, "fanatismul negativ". "atitudinea critică nihilistă neştiutoare de probleme şi răutatea" – dar astea puteţi să le daţi la Pravda, la ce bun anonimatul, frăţiorilor? Această declaraţie de loialitate frapează mai ales prin aceea că este anonimă şi în samizdat! În paginile lui Novâi mir, ea putea fi justificată măcar prin cenzură. Aşadar, care este nenorocirea principală care ni se trage de la desfiinţarea lui Novâi mir – "de-acum le va fi mult mai uşor duşmanilor noştri să lupte împotriva influentei ideologice a mişcării comuniste din întreaga lume". Dar lucrul cel mai important, desigur, este socialismul.

— Numai el poate oferi "o alternativă istorică progresistă lumii capitalului" (direct din paginile ţesălate de cenzură), "aptitudinea, niciodată înăbuşită în popor, de a lupta pentru un socialism autentic" (oau, oau, oau! Căutaţi, aflaţi, unde a rămas ea? În orice caz nu în tara noastră). şi cine-i vinovat de eşecurile socialismului? Cum cine?

— Rusia, ca întotdeauna: "denaturările socialismului îşi au rădăcinile în moştenirea multiseculară a feudalismului rusesc" – e oare posibil, tovarăşi, să admitem că socialismul este în el însuşi viciat, că nu este realizabil în bunătate?!

Un mai meschin discurs funebru nici că puteau să rostească pentru Novâi mir sj, concomitent, să-şi dea în vileag ideea meschină pe care şi-o făceau ei despre o cauză cu adevărat mare.

De altfel, samizdatul nu este un imbecil, nu este lipsit de glago-rie: panegiricele acestea nu 1-au cucerit, n-au fost puse în circulaţie, s-au pierdut pe drum; mie nu mi-au parvenit decât prin intermediul celor de la redacţie. şi mâhnirea pe care mi-au produs-o nu a fost mai mică decât aceea pe care mi-a produs-o articolul lui Dementiev.

Membrilor destituiţi nu le-am ascuns că eu condamn toată tactica folosită de ei în criza şi falimentul lui Novâi mir. aşa i-a şi fost relatată lui Tvardovski reacţia mea (sunt convins că de către Laksin), dar fără toate aceste motivări pe care le-am dat adineaori.

Si din nou – pentru a câta oară?

— Fragila mea prietenie cu Tri-fonâci s-a dizolvat în neant. Sub apăsarea aceloraşi cizme care ne striveau pe amândoi, am tăcut şi eu, şi el – fiecare în ungherul lui.

Singurătatea mea, de altfel, nu era singurătate, ci cadrul în care am lucrat din plin la August. şi faptul că am rămas pe dinafară Uniunii Scriitorilor nu m-a făcut să-mi pierd din vigoare, şi faptul că am rămas fără revistă nu mi-a redus capacitatea de creaţie; dimpotrivă, rezultatul n-a fost altul decât acela că mă simţeam mai independent şi mai puternic – nemaiavând de-acum cui să dau socoteală, nemaifiind legat prin nici un fel de consideraţii accesorii. Der Starke ist am măchtigsten allein1, când n-are aliaţi slabi, cel singur are mâinile mai libere.

Dar singurătatea lui Trifonâci era plină de amărăciunea de a fi fost trădat, după cum simţea el, de toţi: ani de zile se sacrificase pentru toţi, dar pentru el, în prezent, nimeni nu voia să se sacrifice: colaboratorii săi nu părăseau revista Novâi mir, numai câţiva autori demisionaseră. Toată această zarvă cu redacţia "din umbră", cu neîntreruptele discuţii din cadrul acesteia pe tema a ceea ce se făcea în cadrul celei reale, nu avea să aibă alt rezultat decât acela de a-1 exaspera şi de a-i agrava boala perfidă la originea căreia se aflau vexaţiunile îndurate.

La un moment dat, apărarea lui J. Medvedev2, arestat între timp, ne-a apropiat din nou, chiar dacă toată această chestiune a rămas între noi. Eu, ca de obicei, am scris pentru samizdat, dar Trifonâci s-a dus la spitalul psihiatric din Kaluga (trecând prin fata dacei mele de la Rojdestvo pe care n-avea s-o descopere niciodată, pe care n-avea s-o

vadă niciodată), unde, văzându-1, acei medici călăi au rămas cu gura căscată.

Se apropia jubileul celor şaizeci de ani ai lui A. T., ceea ce oferea ocazia unui nou schimb de salutări. Eu i-am trimis o telegramă cu următorul conţinut: 1 "Vânjosul de e singur, cel mai tare este"-citat din Wilhelm Teii de Schiller. (N. t.) 2 J. Medvedev a fost arestat la el acasă în ziua de 29 mai 1970 şi internat într-un spital psihiatric de unde intervenţiile prietenilor săi sovietici şi străini au reuşit să-1 scoată după nouăsprezece zile. (N. t.) "Dragul meu Trifonâci! Vă urez viaţa lungă, reuşite excepţionale, fericită inspiraţie creatoare în anii maturităţii! Cel care în dispute şi dezacorduri permanente vă iubeşte cu statornică tandreţe, al dumneavoastră recunoscător, Soljeniţân."

Se spune că s-a bucurat foarte mult la primirea telegramei mele, că s-a închis cu ea în cabinet. Ar fi putut şi să nu-mi răspundă, căci pentru sărbătorit asta nu este o treabă uşoară. Dar el mi-a răspuns: "îţi mulţumesc, dragă Aleksandr Isaevici, pentru frumoasele cuvinte ce mi-ai adresat la a şaizecea mea aniversare. Desi vederile noastre nu coincid, eu cu statornicie te iubesc şi te preţuiesc ca artist. Al dumitale, Tvardovski." si, având în vedere relaţiile noastre, probabil că peste câteva luni ne-am fi reîntâlnit. Eu i-am trimis o scrisoare cerându-i permisiunea de a-i arăta, în octombrie, romanul pe care-1 terminasem. Ştiam că asta o să-i facă plăcere.

Dar nu mi-a răspuns. şi s-a aflat că avea cancer (si că i se ascundea acest lucru). Cancerul este partea tuturor acelora care, vexaţi şi oprimaţi, se aprind şi-şi fac sânge rău. Strâmtorarea, oamenii o suportă, dar supărarea le scurtează viaţa, în felul acesta, la noi, multora li s-a scurtat viaţa: după un eşec în plan social nu trece mult timp şi te trezeşti că persoana în cauză nu mai este printre cei vii. Oncologii susţin că celulele canceroase dormitează toată viaţa în fiecare dintre noi, dar că ele intră într-un proces de creştere îndată ce, să zicem, spiritul. Începe să se clatine.

Numai constituţia lui robustă i-a permis lui Tvardovski ca, în ciuda tuturor greşelilor grosolane ale medicilor de la Kremlin, să mai trăiască încă multe luni de zile, fie şi în aşteptarea morţii.

Există multe modalităţi de a-i ucide pe poeţi. Tvardovski a fost ucis prin aceea că i s-a retezat firul care-1 lega de Novâi mir.

Februarie 1971 Jukovka COMPLETAREA A TREIA Decembrie 1973

NOBELIANA

"Nobeliana" nu este o invenţie de-a mea, este scurta adresă tele-orafiată a Fundaţiei Nobel (Nobelianum); s-a împământenit însă obiceiul ca această denumire să se dea oricăror triumfuri prelungite, oricăror pregătiri somptuos-orchestrale. Cu mine triumful n-a fost triumf, chinul n-a fost chin, dar această pregătire febrilă s-a întins pe parcursul a doi ani întregi.

Ce reprezintă atribuirea premiului Nobel unui scriitor dintr-o tară liberă? Un triumf national. şi pentru scriitorul însuşi? Cucerirea unei cote, trecerea într-o nouă etapă a vieţii. Camus spunea că el nu era demn de aşa ceva, Steinbeck că, de bucurie, era gata să ragă precum un leu. (Ce-i drept, Hemingway avea alte treburi decât să se lase acaparat de o asemenea bagatelă; el a răspuns că era mai interesant să scrii cartea pe care o ai în proiect – ceea ce este de asemenea adevărat, chiar dacă în aceasta este şi un pic de cochetărie.)

Dar ce este premiul Nobel pentru un scriitor din tara comunismului? Sau o încercare nereuşită; sau o comoară ce nu poate fi atinsă; sau o palmă ruşinoasă.1 Această situaţie se explică prin aceea că, în tara noastră, puterea însăşi şi nimeni altcineva a făcut ca, încă din zilele tinereţii ei sângeroase, să intre toată literatura beletristică în jgheabul politic, cioplit cu toporul, nici măcar dat la rindea pre- 1 A. Soljeniţân face succesiv aluzie la cei trei laureaţi ruşi ai premiului Nobel pentru literatură care 1-au precedat.

Bunin, 1933, preferat în defavoarea lui Gorki, candidat propus de sovietici; dar Bunin trăia deja în emigraţie; Pasternak, 1958, care n-a putut să meargă la Stockholm ca să-şi primească preţul; şolohov, 1965, propus de sovietici pentru un roman care îl celebra de apt pe un duşman al bolşevicilor, pe un ofiţer cazac; candidatura lui şolohov, e spune Soljeniţân, a fost reţinută de suedezi pentru considerente care nu erau străine politicii: triumf putin măgulitor pentru laureat. (N. t.) cum acelea care se fabricau din trunchi de lemn verde pe şantierul canalului de la Marea Albă. Puterea însăşi le-a băgat în cap scriitorilor că literatura este o parte a politicii, puterea însăşi (începâtKj cu Troţki şi Buharin), prin vocea răguşită a politicii, emitea toate aprecierile în materie literară – şi a blocat astfel orice posibilitate de a judeca şi în afara cadrului oficial. şi de aceea atribuirea premiului Nobel unui scriitor de-al nostru este percepută mai ales ca eveniment politic. De la Stockholm era imposibil, în anii '20, '3Q '40, să se discearnă, prin viscolul vrăjitoresc, cine era scriitor autentic la noi. şi primul rus care a primit acest premiu a fost emigrantul Bunin care, fără să cunoască cenzura şi constrângerea, şi-a publicat operele în străinătate exact în forma în care le scrisese. Dar se înţelege, un asemenea premiu, o instituţie care atribuia asemenea premii, nu putea suscita în URSS decât injurii şi dispreţ. S-a decis o dată pentru totdeauna că aceste premii nu fac nici cât o ceapă degerată, că ele nu merită nici măcar o menţiune cu caractere mici în ziare. In schimb, premiilor Stalin li se rezervau coloane întregi de pagini de ziar. şi noi toţi aproape că uitaserăm că mai există premiul Nobel. şi deodată, după douăzeci şi cinci de ani, Academia Suedeză ajunge cu reflectoarele ei la Pasternak şi hotărăşte să-1 premieze. Se ştie cât s-au mâniat pe chestia asta partidul comunist (Hruşciov), Komsomolul (Semiceastnâi) şi întregul popor sovietic. şi undele seismice ale acestei mânii au lovit aşa de tare în fundamentul Academiei Suedeze încât

aceasta s-a văzut obligată să se reabiliteze în ochii omenirii progresiste, şi cât mai repede. şi res-pectând termenul de şapte ani pe care-1 impunea decenta, a decernat premiul de data aceasta unui al treilea compatriot de-al nostru – dar cui şi pentru ce? Pentru o carte căreia compatriotul nostru n-a putut să-i confirme niciodată paternitatea, pentru o carte publicată deja cu o treime de secol în urmă şi apreciată pentru valoarea ei încă înainte ca Bunin să-şi fi primit premiul.1 Pentru că numele lui şolohov era pe placul regimului sovietic, Academia Suedeză s-a grăbit să-i perie putin pe oficialii de la Moscova. şi această grabă, şi această încetinire, şi tot acest mod de netezire a asperităţilor, şi satisfacţia de partid şi de stat a alor noştri, toate acestea au lăsat pe cel de-al treilea premiu o amprentă eminamente politică.

' Rste vorba de Pe Donul liniştit de şolohov. Primul volum al acestei cărţi • blicatân 1928. (N. t.)

Academia Suedeză era acuzată tot timpul că face politică. Lă-trăii noştri erau aceia care făceau totul pentru a ne pune în impo-sibilitate de a-i face o altă caracterizare instituţiei respective. aşa e-a întâmplat şi cu cel de-al patrulea premiu, şi dacă Rusia nu se trezeşte, aceeaşi soartă o va avea şi al cincilea.

Si întrucât nici savanţii noştri care primiseră acele premii venite de dincolo de Marea Baltică nu erau teribil de multi, numele lor nu era pomenit aproape niciodată; până la furtuna pastemakiană rari erau aceia care ştiau că aveam şi noi asemenea laureaţi. Eu am aflat acest lucru, nu-mi aduc aminte exact de la cine, cred că de la cineva din lagăr. si, în spiritul care se cultivă pe meleagurile noastre, am luat pe loc o decizie sută la sută politică: voi face cutare şi cutare lucru pentru viitoarea mea Lansare. Mare lansare, dar, deocamdată, eu nu sunt în stare să realizez nici măcar una mică. Desigur, n-am nici un chef să rămân în exclusivitate un autor de opere postume; vreau să public cât sunt în viaţă, apoi pot să mor liniştit! Dar, din fundul lagărului,

acest lucru părea un vis irealizabil: unde să găsesc această posibilitate cât sunt în viaţă? Doar în străinătate. Dar şi după lagăr voi fi un veşnic surghiunit: acolo nici nu voi ajunge, nici nu voi putea să-mi trimit operele.

Totuşi, în perioada surghiunului meu, am reuşit să-mi ascund între coperţile unei cărţi (cu piesele lui B. Shaw, în engleză) toate lucrările din timpul cât am fost deţinut în lagăr. Acum, cineva care ar pomi într-o călătorie la Moscova, ar putea, întâlnind acolo pe stradă un turist străin, să-i strecoare acestuia scrierile mele; şi acesta, evident, le va lua, lesne le va scoate din tară, va descoperi despre ce este vorba, le va prezenta unui editor care va fi bucuros să-1 publice pe necunoscutul Stepan Hlânov (pseudonimul meu) – si. Lumea, bineînţeles, nu va rămâne indiferentă! Lumea se va îngrozi, lumea se va mânia, ai noştri se vor speria – şi vor desfiinţa Arhipelagul.

Dar n-aveam pe cine să rog să le ducă la Moscova; în anii aceia eram singur-singurel şi moscoviţii nu veneau în vizită la noi, la Kok-Terek.1 însă în 1956, când m-am dus eu însumi la Moscova şi am încercat să găsesc vreun turist occidental căruia să-i pasez cartea, am ' Târguşor din Kazahstanul de Sud unde autorul a fost surghiunit la ieşirea din lagăr. (N. t.) constatat că fiecare turist era însoţit de un traducător de la securitatea statului. şi apoi, acest gând uimitor la un fost deţinut: pe aceşti turişti aşa de bine hrăniţi, spilcuiţi, încântaţi de veselul I0r voiaj prin Uniunea Sovietică – de ce să-i pui în situaţii neplăcute?

Si am plecat la Torfoproduct, apoi la Riazan, ca să lucrez mai departe. Mai departe – şi mai multe voi scrie, şi mai tare mă vor putea zgâlţâi. Dar există şi lucruri mai înfricoşătoare ce mi se pot întâmpla: un mai mare volum încă riscă să piară fără să fi fost vreodată arătat cuiva. Un singur pas greşit şi totul este pierdut. Timp de zece ani, timp de douăzeci de ani, să tii acest secret în tine – şi la un moment dat să transpire ceva pe undeva, să se afle ce şi

cum: poţi să pui cruce întregii tale vieţi şi tuturor secretelor şi vieţilor celorlalţi încredinţate ţie.

În 1958, pe când eram profesor la o scoală din Riazan, ce mult îl invidiam pe Pasternak: iată cui i-a revenit soarta la care visam eu! El este cel cu care se va împlini acest vis!

— Va pleca imediat îmi ziceam eu, dar cum îşi va rosti discursul, dar cum şi le va publica pe toate câte le mai are, pe toate câte le ascunde şi pe care nu putea să le rişte atâta timp cât trăia aici! Este clar că nu pleacă pentru trei zile. Este clar că nu i se va permite să se întoarcă, dar, între timp, el va schimba întreaga lume şi ne va schimba şi pe noi – şi va reveni, dar ca învingător!

După şcoala lagărului, eu, o declar sincer, nu eram în stare să-mi imaginez posibilitatea ca Pasternak să aleagă un alt mod de a acţiona, să urmărească alt scop. Eu îl măsurăm cu arşinul propriilor mele scopuri, după criteriile mele – şi îmi venea să intru în pă-mânt de ruşine pentru el de parcă ar fi fost pentru mine: cum era posibil să te sperii de nişte invective gazetăreşti, cum era posibil să cedezi în fata ameninţării cu expulzarea, şi să te înjoseşti implo-rând guvernul şi mormăind nu stiu ce despre "greşelile şi rătăcirile" tale, despre "vinovăţia ta personală" implicată în roman-şi să-ţi renegi propriile tale idei, spiritul tău – numai ca să nu te expulzeze? şi apoi acest "prezent glorios" şi "mândria pentru epoca în care trăiesc", si, bineînţeles, "credinţa în viitorul luminos".

— S1 astea nu le debitează vreun profesor la vreo universitate de provincie, ci Nobelul nostru în fata lumii întregi, nu-i asa? Nu-u, sântetn nişte neserioşi! Nu, dacă te cheamă la luptă, şi încă în asemenea împrejurări excepţionale, du-te şi te pune în slujba Rusiei! Eu 1-affl condamnat cu cea mai mare severitate, negăsindu-i nici o scuza.

Locotenentul major Soljeniţân aplecat asupra manuscrisului Povestii feminine. La siparia, într-un adăpost subteran, febr. 1944

Deţinutul Soljeniţân la construirea unei case la bariera Kaluga. Moscova, iunie 1946 saraska "Marfino", locul unde se petrece acţiunea romanului Primul cerc. Deţinutul Soljeniţân a lucrat la saraska din 1947 până în 1950

Matriona Vasilievna Zaharova în poarta casei ei din Miltevo, regiunea Vladimir. La Miltevo, A. I. Soljeniţân a locuit şi a lucrat ca învăţător din august 1956 până în iunie 1957

Casa din Riazan (aleea Kasimovski), unde A. I. Soljeniţân a locui1: din iulie 1957 până. În februarie 1966 în exil. Kok-Terek, 1954 învăţătorul exilat predând o lecţie de matet mâţica. Kok-Terek, primăvara 1954 "W • * "* din chirpici la marginea Kok-Terekului, strada Pionerskaia, unde exilatul oiienit, n a iocuit din septembrie 1953 până în iunie 1956 în curtea casei din aleea Kasimovski, la o măsuţă improvizată. Aici a fost scris Ivan Denisovici. Riazan, mai 1958

N. A. Resetovskaia şi A. I. Soljeniţân. Vara 1962

\par Aleksandr Trifonovici Tvardovski. Februarie 1964. Foto V. S. Lebedev N. S. Hruşciov şi A. T. Tvardovski la Pitunda. Foto V. S. Lebedev Vladimir Semionovici Lebedev Cu Kornei Ivanovici Ciukovski la dacea acestuia de la Peredelkino A. I. Soljeniţân cu Boris Andreievici Mojaev. Solotcea, 1963

Intâlnire-interviu cu S. Komoto (al doilea din stânga). Moscova 1966

Colegiul de redacţie al lui Novâi mir. Pe scaun (de la stânga la dreapta): B. G. Zaks, A. D. Dementiev, A. T. Tvardovski, A. î. Kondratovici, A. M. Mariamov. În picioare: M. N. Hitrov, V. I. Laksin, E I. Doros, I. I. Vinogradov, LA. Sat. Februarie 1970

Jores Aleksandrovici Medvedev la A. I. Soljeniţân la Rojdestvo-pe-Istia. 1968

Veronika Valentinovna Turkina şi Iuri Ghenrihovici stein Viaceslav Vsevolodovici Ivanov cu tatăl lui, Vs. Ivanov, la Peredelkmo. 1963 hri Titov şi A. I. Soljeniţân alături de

Aleksandr Men. Skorotovo lângă Zvenigorod, septembrie 1968 în gara de la Vologda. Iulie 1969

La capela Artemie cel Drept lângă satul Verkola, regiunea Arhanghelsk. Iulie 1969

Căsuţă cu grădină a lui A. I. Soljeniţân la Rojdestvo-pe-Istia Igor Rostislavovici safarevici Heinrich Boli Galina Pavlovna Visnevskaia şi Mstislav Leopoldovici Rostropovici La funeraliile lui Tvardovski. Măria Illarionovna Tvardovskaia, Iun stein, A. I. Soljeniţân. Moscova decembrie 1971

F"?

Andrei Dmitnevici Saharov Elena Aleksandrovna şi Nikolai Ivanovici Zubov. Kok-Terek, 1956

A. I. Soljeniţân cu sotia şi fiul Ermolai Anatoli lakovlevici Kuklin Irina Valerianovna Kuklina Gheorghi Pavlovici Tenno Natalia Konstantinovna Tenno Cu Nikolai Andreevici Semionov la Riazan. 1957

Susanna Lazarevna şi Veniamin Lvovici Teus Natalia Milievna Anicikova Arnold Suzi cu fiica Heli Nadejda Grigorievna Levitskaia Elizaveta Demsovna Voronianskaia ("Q") încă de tânăr am considerat întotdeauna că este de neiertat şi de ne-nteles să-ţi pui simpatiile personale mai presus de datorie, cu atât mâi mult pentru un zek experimentat ca mine. (Nimeni nu mi-ar fi băgat în cap atunci că Pasternak deja publicase, că deja vorbise • cjj acel discurs de la Stockholm ar fi putut să fie la fel de nein-cisiv ca şi justificările lui din ziare.)

Eu cu atât mai clar înţelegeam, concepeam o idee în legătură cu care voiam să-i smulg viitorului nişte asigurări: mie acest premiu îmi este de trebuinţă! Ca o etapa în cucerirea unei poziţii, în desfăşurarea bătăliei! Cu cât îl voi primi mai devreme, cu cât mă voi consolida mai mult, cu atât mai tare voi lovi! Cu siguranţă, voi acţiona atunci într-un mod cu totul opus celui al lui Pasternak: cu temeritate voi accepta, cu temeritate voi pleca, voi tine discursul cel mai temerar. Asta înseamnă că îmi vor bara drumul de

întoarcere, în schimb, eu voi publica totul] Voi spune totul] Voi folosi toată dinamita acumulată începând de la boxele de la Lubianka, trecând prin scoaterile la raport în lagărele de stepă în plină iarnă, în numele tuturor celor sugrumaţi, al tuturor celor împuşcaţi, al tuturor celor morţi de foame, al celor morţi de frig! Să mă ridic până la tribuna premiului Nobel – şi să provoc deflagraţia! Că-mi atrag pentru toate aceste fapte osânda unei vieţi de proscris – nu este un preţ prea mare! (De altfel, practic, mă vedeam întors după un mic număr de ani.)

La drept vorbind, Ivan Denisovici, asupra căruia se aruncase întreaga lume, văzând în el, din partea lui Hruşciov, un gest politic de senzaţie, nu altceva (travestit în engleză la Moscova de lingăul şi cârpaciul R. Parker), nu mă apropiase prea mult de premiul Nobel. Totuşi, în forul meu interior, amestecând proiecte şi presentimente, nu stiu prea bine de ce, eu credeam în acest premiu şi-1 aşteptam ca pe ceva care nu putea să nu vină. şi aceasta în ciuda faptului că Pasternak, prin renunţarea lui şi apoi prin moartea lui, care urmase curând, închisese drumul care i-ar fi permis laureatului următor să vină din Rusia să ia premiul: cum să mai acorzi ruşilor un premiu care-i omoară?

Si anii treceau, şi eu continuam să-mi scriu operele, dar de publicat nici vorbă. aşa ceva era de natură să te pună cu capul pe butuc; era din ce în ce mai greu să te doseşti şi din ce în ce mai supărător să le blochezi accesul la oameni – dar ce ieşire putea să aibă un swiitor subteran?

În toţi aceşti ani am nutrit o convingere pe care nu mi-am schirn-bat-o – aşa mă formasem în lagăr, aşa gândeam împreună cu prietenii mei de lagăr: valorificând ceea ce ne învăţase viaţa de ocnaşi, lovitura cea mai puternică trebuia s-o aplicăm atmosferei stătute de la noi, dar atacând de acolo. Atunci, tot arsenalul meu mi-ar fi la îndemână, nici un cuvânt n-ar mai fi ascuns, deformat, stâlcit. Îmi însuşisem atât de temeinic aceste idei, încât în 1968, când Alia (Natalia Svetlova)1, stupefiată, a încercat din răsputeri să mă

determine chiar să mi le schimb, a fost rândul meu să rămân stupefiat. Ea susţinea că, plecate de acolo, toate cuvintele mele vor ricoşa de crusta de fier care s-a format pe trupul tării noastre şi că, atâta timp cât eu mă aflu în interior, masa poroasă şi receptivă le absoarbe, completând şi rotunjind ceea ce n-a fost spus deloc sau a fost spus numai aluziv. Pentru mine era clar: ea judeca aşa pentru că nu cunoscuse viaţa de lagăr.

Totuşi, ea nu era pentru mine un interlocutor întâmplător, întâlnit o singură dată. Către 1969 am hotărât să-i las ei toată moştenirea mea, tot ceea ce scrisesem, şi redactările definitive şi cele intermediare, schiţele, notele, copiile, materialele auxiliare, tot ceea ce ar fi fost păcat să fie ars; cât priveşte posibilitatea de a le păstra, de a le transporta, de a le memora, de a trăi în postură de conspiratorcapul meu nu mai era suficient pentru aşa ceva, nu mai erau suficiente nici forţele, nici timpul, nici locul. Tocmai trecusem atunci de cincizeci de ani şi această dată marcase o nouă etapă în activitatea mea: nu mai scriam despre lagăre, terminasem totul; acum mă aştepta o lucrare uriaşă cu totul nouă – un roman despre anul 1917 (care, cum credeam eu la început, avea să-mi ia zece ani). Ajuns în acest punct, era timpul să dispun în legătură cu tot trecutul, să fac un testament şi să iau măsurile necesare pentru ca toate acestea să se păstreze şi să se realizeze chiar şi fără mine, chiar şi independent de mine, prin contribuţia unor mâini de moştenitor, ferme şi credincioase, şi a unui cap care să împărtăşească vederile mele. Pentru mine, faptul de a fi găsit toate acestea strânse buchet, era o fericire, era o uşurare si, pe tot parcursul lui 1969, ne-am ocupat de acest transfer de probleme. Tot atunci am găsit împreună modalitatea de a-i da procură avocatului Heeb pentru a-mi apăra interesele în Occident şi pentru a ne crea un punct de sprijin în străi- 1 A doua sotie a lui Soljeniţân. (N. t.) nâtate, apt să ne fie filială şi prelungire în eventualitatea că am dispărea şi unul, şi celălalt. şi un "canal" sigur până

acolo pentru comunicare în ambele sensuri. Pe neauzite, pe nevăzute, întreprinderea mea literară se transforma în lucrări de fortificaţie.

În condiţiile acestei activităţi, chestiunea de a şti unde voi fi şi ce se va întâmpla cu mine-peste un an, peste doi ani – nu avea deloc un caracter teoretic; ea condiţiona, la fiecare pas, decizia ce urma a fi luata, în plus, mai existau şi alte planuri, foarte concrete: încă din 1965 mă preocupa ideea unei reviste – când pentru viitor, într-o Rusie liberă, când în samizdat şi începând din prezent. (Subtitlu: "Revistă de literatură şi de problematică socială", cu secţii având ca obiect proza, critica în materie de literatură şi artă, istoria Rusiei din secolul al XX-lea, omenirea şi contemporaneitatea, organizarea viitoare a Rusiei, revista cărţilor.) în vara lui 1969, instalat împreună cu Alia la Krasnâi Rucei pe malul Pinegăi, am elaborat împreună un sistem foarte complex pentru a edita revista, în cadrul acestui sistem, ea urma să fie publicată aici în samizdat (un serviciu de difuzare – o redacţie mai subterană, în activitate – o şi mai subterană redacţie ocultă, gata să preia treburile dacă redacţia în activitate se prăbuşeşte şi gata să-şi creeze o a doua redacţie ocultă); în ce mă priveşte, eu voi fi poate aici, poate şi acolo, dar, şi în acest caz, semnez revista (colaborez de-acolo). Totuşi, în timp ce puneam la cale toate aceste lucruri, ne reuşeam să ne înţelegem în problema capitală: Alia socotea că trebuie să trăieşti şi să mori în patria ta, indiferent de întorsătura pe care ar lua-o evenimentele, iar eu, ocnaşul perfect, îmi ziceam că n-au decât să moară ei, imbecilii, eu opera vreau să mi-o public în timpul vieţii. (A trăi şi a publica totul în Rusia era atunci ceva prea riscant, ceva imposibil.)

Ca o ironie a sortii, tocmai în aceste zile Anatoli Kuznetov a fugit în Occident. Ştirea ne-a parvenit, prin tranzistor, la Pinega. A fost panică mare la vârf; el jubila însă, crezând poate că de-acum o să schimbe tot cursul istoriei. Ole! Greşeala de transfug, extrapolare a proporţiilor. şi mai ales:

aici la noi, în URSS, în clasa cultivată, aproape nimeni nu 1-a aprobat, şi nu numai pentru supuşenie tată de KGB, pentru jocul de-a turnătoria, ci şi pentru însuşi faptul c-a fugit: el a tras numărul câştigător! Unui om oarecare, hărturt, i se poate ierta; dar unui scriitor? Atunci ce fel de scriitor de-al mai eşti tu? Noi suntem oameni iraţionali: rătăcim zeci de ani şi lipăim prin zoaie, bombănim că lucrurile merg prost. şi nu ne dăm osteneala să ne despotmolim. Dar dacă unul reuşeşte să se deznoroieze şi-şi ia lumea în cap, începem să strigăm: "Trădătorul! Nu mai e de-al nostru!" (Totuşi, în curând situaţia s-a schimbat radical: îndată ce s-a deschis cât de cât supapa emigrării nu putini scriitori au plecat spre alte zări, iar clasa cultivată a încetat să mai condamne acest fapt.) şi cum gândea guvernul? Sunt convins că la fel ca şi mine. Cât sunt aici, sunt în cuşca – nu-i sperii decât pe jumătate, oricând pot fi călcat în picioare. Dar de-acolo – îi îngrozesc, reuşesc (atâta tirnp cât nu mi-au înfipt un cuţit în spate, cât nu m-au otrăvit, cât nu mi-au tras un glonţ în cap, cât nu m-au aruncat dintr-un tren în mişcare)1, reuşesc să aduc la lumina zilei tot ceea ce au camuflat ei timp de o jumătate de secol! – şi după ce le voi trage aceste bice pe spinare, viaţa o să le devină imposibilă sau or să arate ca nişte epave (asa mi se părea mie).

În timpul lui Stalin, concepţia era următoarea: toţi cei care nu erau de acord trebuiau legaţi fedeleş. Dar, se vede treaba, în ultimii ani, unele adieri noi răzbiseră chiar şi prin calota groasă a craniilor lor obtuze: întemniţarea lui Siniavski şi Daniel a provocat un scandal international la care autorităţile nu se aşteptaseră; îndată ce 1-au expediat pe Tarsis în străinătate, toate s-au liniştit, neplăcerile au încetat. (Că eu nu eram chiar Tarsis, asta depăşea puterea lor de înţelegere.) şi iată că Diomicev, în convorbiri în tete-ă-tete ca acelea pe care le avea când cu un scriitor, când cu altul, începuse să trăncănească:

— Îl vom trimite pe Soljeniţân în străinătate, la stăpânii lui, să vadă paradisul capitalist – o să se întoarcă de-a buşilea acasă.

Mi s-a povestit despre acest lucru, nu i-am dat importantă. Procedeu obişnuit al Aghitprop-ului, mi-am zis. Deodată, la zece zile după perdaful pe care 1-am tras secretariatului Uniunii Scriitorilor, în seara de 25 noiembrie 1969, deschid la "Vocea Americii" şi aud: "Scriitorul Soljeniţân este expulzat din Uniunea Sovietică." (Ei au transmis eronat informaţia din Liâgazeta de a doua zi.)

Asta se întâmpla la dacea lui Rostropovici, în primele luni ale şederii mele acolo; tocmai mă aranjasem. M-am ridicat în picioare. Aproape că m-au trecut fiorii. Poate că peste câteva ore – peste 1 Aluzie la asasinarea unor personalităţi ruse rămase în Vest. (N. t.) câte anume?

— Vin să mă ridice. Pentru manuscrise, pentru materiale* pentru cărţi – pe loc trebuiau inventate multe, nemăsurat de tnulte! Degeaba te pregăteşti toată viaţa, totdeauna ceva te poate lua pe nepregătite. Am ieşit să mă plimb pe micile alei ale pădurii. Era o seară neobişnuită pentru anotimpul în care ne găseam: caldă, umedă, întunecoasă, punctată de un vânt ameninţător. Mă plimbam, îmi încărcăm pieptul cu aer proaspăt. şi nu mă suprindeam nici de lupte sfâşiat, nici de îndoieli frământat: totul se derula după un plan prestabilit.

Una dintre figurile mele preferate este ţareviciul Gvidon al lui Puşkin.1 Pruncul trebuia să moară. Ca să fie siguri că aşa se va întâmpla, 1-au băgat împreună cu mama lui într-un butoi bine că-lăfătuit pe care 1-au aruncat în valurile mării. Dar butoiul nu s-a scufundat. Pruncul de-o şchioapă creştea din oră-n oră. La un moment dat, se opinti putin, se îndreptă de spate, Sparse fundul şi ieşi afară!

— Pentru a eşua, ce-i drept, pe un ţărm străin. Ieşi singur si, să notăm, îşi scoase mama la lumină.

Nu este necesar ca imaginea să se potrivească până la detaliul ţărmului străin, şi nemăsurat de mare este onoarea

de a-ţi repune în libertate Mama.

— Dar că fundul butoiului pârâie sub tălpile mele şi doagele se rostogolesc peste mine, iată ce simt de câţiva ani. Singurul neajuns este că eu n-am prins momentul precis când tocmai am desfundat butoiul; faptul deja s-a consumat? În chiar momentul când excluderea mea din Uniunea Scriitorilor s-a transformat într-o înfrângere răsunătoare pentru prigonitorii mei şi ai noştri? Când zidul de treizeci şi unu de scriitori occidentali, manifestând unitatea literaturii mondiale, a declarat într-o scrisoare publicată de Times că nu va permite nimănui să se atingă de mine? Sau asta este încă problemă de viitor? şi acum când scriu-este încă problemă de viitor?

Ceva din pârâitul ăsta a ajuns şi la urechile acestei instante care a îndrăznit să îngenuncheze Cehoslovacia, dar nu pe mine; vreo aşchie ascuţită din această lemnărie crăpată a zburat până la ei – căci nu mă expediau în străinătate, nu (peste o oră mi s-a adus Litga-zeta de a doua zi; era un exemplar subtilizat din redacţie), ci singurul gest pe care-1 făceau era că mă invitau, îmi permiteau să plec, în povestirea în versuri tarul Saltan. (N. t.)

Dar asta-i altă combinaţie. Dacă ar fi făcut propunerea asta zek-ului oropsit de la Ekibastuz, o clipă n-aş fi stat pe gânduri. Dar omul care eram astăzi, să i se facă o asemenea propunere? Le-arn răspuns răspândind prin Moscova un "cuvânt", ca samizdat oral:

— Ei îmi permit să-mi părăsesc casa părintească, o, cât sunt de binevoitori! Ei bine, şi eu le permit lor să plece în China.

Ei m-au gratificat cu o înţepătură într-o revistă. Apoi în alta. În Occident, asta a avut un ecou minunat. şi norvegienii, oameni cu spirit inflexibil, singurii din Europa care un minut n-au iertat şi n-au uitat invadarea Cehoslovaciei, mi-au propus chiar un azil la ei, reşedinţa de onoare a Norvegiei. Era vorba de reşedinţa care se atribuia unui scriitor sau unui artist. "Soljeniţân să-şi instaleze în

Norvegia masa de scris!" Mi-am petrecut câteva zile în această atmosferă. O tară se oferea ea însăşi să-mi fie a doua patrie, gata să mă primească la ea cu braţele larg deschise. Nordul. Iarna, ca şi în Rusia. Uneltele ţărăneşti, vesela de lemn, ca în Rusia.

Pauză. Sferele înalte se liniştiseră. şi eu tăceam.

Nu este uşor de abandonat proiectul ambiţios al unui zek; operele nepublicate îşi strigă voinţa de a trăi. Dar, luând contururi triste, creştea şi o altă idee născută în mijlocul umilirilor vieţii de lagăr: am ajuns noi să ne confundăm aşa de tare cu broaştele sau cu iepurii încât să trebuiască să fugim de toată lumea? De ce trebuie să le cedăm cu atâta uşurinţă pământul noştri/! Căci începând din anul '17, noi cedăm totul, toată lumea cedează – totul pare mai uşor asa. Câţi au căzut deja în această eroare – au supraestimat forţele celorlalţi, le-au subestimat pe-ale lor. Dar au existat oameni ca Ahmatova, ca Palcinski, care n-au plecat, în 1923, aceştia au refuzat să semneze declaraţia care le-ar fi facilitat emigrarea.1

Suntem noi chiar aşa de slabi încât să nu putem lupta aici! În orice caz, autorităţile luau deja în calcul ideea de a se debarasa de indezirabili expediindu-i în străinătate – idee a lui Dzerjinski şi a lui Lenin, plan stabilit pentru noua, "a treia" emigraţie, lucru pe care noi nici nu puteam să ni-1 imaginăm atunci, la sfârşitul lui 1969-în-ceputul lui 1970. La diverse seminarii secrete se striga în gura mare: "Soljeniţân, ducă-se din tara noastră!" Totdeauna informat

1 La sfârşitul lui 1922 şi la începutul lui 1923, un număr de intelectuali şi de artişti au fost expulzaţi din Rusia, conform ordinelor lui Lenin care vedea în ei nişte contrarevoluţionari. (N. t.) înaintea celorlalţi, Louis se înfiinţă pe la recepţiile corpului diplomatic, făcea oferte personalităţilor occidentale: "Nu-i aşa că o să-1 invitaţi pe Soljeniţân să tină conferinţa?" – "Dar o să-i dea voie să plece?" întrebau ei miraţi. – "O să-i dea-a!"

Dar, public, nu se spunea nimic în plus. Criza mea de toamnă, care se cam prelungise, părea să fi trecut. Nu m-au expulzat de la dacea lui Rostropovici, unde locuiam fără nici o formă legală, fără viza miliţiei si, pe deasupra, şi în zona guvernamentală, de unde oricine te poate scoate la o simplă ridicare a degetului mic; în acest refugiu al meu nu m-au controlat, nu m-au deranjat. şi putin câte putin m-am reechilibrat interior şi exterior, am grăbit lucrul la Au-gust-\meu si, în tot acel an '70, as fi tăcut ca pestele, un piuit n-aş fi scos. Dacă n-ar fi avut loc, la începutul verii, nefericitul incident cu Jores Medvedev. Tocmai în acele luni, când terminam prima redactare şi o începeam pe a doua, când trebuia să se contureze reuşita sau nereuşita întregii forme a lui R-17; şi era aşa de necesar să fie o reuşită! Dacă era nevoie de o relatare sistematică şi consistentă, apoi aceasta era tocmai despre revoluţie: căci în curând, de pe ambele părti ale baricadei, se va întreprinde escamotarea ei, astfel că nici un om al condeiului nu va mai reuşi să afle adevărul. Nişte prieteni, care încercau să mă descurajeze, mi-aduceau argumente logice privind ursita scriitorului.

Dar aici nu mergea să te foloseşti de cântarul raţiunii: îndată începe să te ardă sub tălpi, îţi dai seama că este o tigaie şi nu pământ-tul – cum să nu începi a dansa? Este ruşinos să te vrei autor de romane inspirate din istorie când, sub ochii tăi, autorităţile reprimă oameni. Halal autor al Arhipelagului as fi eu dacă în legătură cu prelungirea acestuia până în zilele noastre as păstra o tăcere diplomatică. Internarea lui J. Medvedev într-o casă de nebuni era, pentru intelectualitatea noastră, chiar mai periculoasă decât evenimentele din Cehoslovacia şi mai gravă din punct de vedere al principiilor: era propria noastră gâtuire. şi m-am hotărât să scriu. Primele redactări le-am început pe un ton foarte amenințător: AVERTISMENT

(adică îi vizam pe ei toţi, pe călăi. La început mă ambalez foarte tare, apoi devin mai moderat.) De-a lungul anilor mei

de lagăr, am învăţat să-i cunosc şi să-i înţeleg pe duşmanii omenirii: ei respectă Pumnul şi nimic altceva; cu cât îi loveşti mai zdravăn cu pumnul, cu atât eşti mai în siguranţă. (Occidentalii nu vor înţelege niciodată acest lucru, ei speră mereu să-i îmbuneze prin concesii.) îndată ce deschideam ochii dimineaţa, simţeam în mine o pornire nu să reiau lucrul la roman, ci să rescriu încă o dată Avertismentul; gândul acesta era mai puternic decât mine, nu-mi dădea pace nicicum, începând cu redactarea a cincea, formularea s-a mai îmblânzit: I AţA CUM TRĂIM [l 4] în noiembrie 1969 mi se reproşase că, prin repeziciunea cu care sărisem să răspund Uniunii Scriitorilor, împiedicasem pe fraţii mei scriitori şi opinia publică să-mi ia apărarea, îi speriasem cu vehementa mea. Acum, ca să nu-i dăunez lui Medvedev cu această vehementă, mi-am pus frâu, m-am reţinut, i-am lăsat pe academicieni să se exprime – şi numai în ziua de Rusalii, la mijlocul lui iunie, am dat undă verde scrisorii. Pentru afacerea Jores, poate că în realitate ea era de-acum superfluă – autorităţile se speriaseră şi fără ea. Însă eu aduceam acuzaţii grave în legătură cu casele de nebuni. Chiar dacă nu pe Lunt1, pe unii îi băgasem totuşi în sperieţi. Drept urmare, pe viitor unii vor avea o strângere de inimă în fata unor asemenea cazuri.

Scrisoarea aceasta nu mi se putea ierta. şi în măsura în care există informaţii demne de încredere, putem spune că hotărârea cu privire la expulzarea mea din tară a fost luată în aceste zile de iunie. Fruntatii realismului socialist (în număr de doisprezece după exemplul apostolilor, se pare) au pus la cale un demers pe lângă guvern. Ei cereau ca această canalie de Soljeniţân să fie expulzată dincolo de fruntariile sfintei noastre patrii, în privinţa aceasta, ideea nu era deloc nouă, dar, oficial, operaţiunea se declanşase. Markov şi Vo-ronkov, atelaj alert, au transmis chestiunea la Litgazeta cu, în completare, se spune, decretul deja gata prin care Sovietul Suprem mă priva de cetăţenia sovietică.

Dar, o dată în plus, maşina nu a funcţionat, undeva o rotită sau un şurub nu s-a supus comenzii. Eu gândesc că raţionamentul autorităţilor a fost următorul: legătura cu povestea lui Jores este prea evidentă, prea strânsă, este jenant să-1 alungăm din cauza aceasta, mai amânăm chestiunea două-trei luni, până atunci se mai face el vinovat de ceva.

1 Unul dintre "psihiatrii" celebrului spital-închisoare Serbski. (N. t.) jn timpul acesta, Mauriac – Dumnezeu să-1 aibă în pază!

— Porni1 campania sa menită să mă facă laureat al premiului Nobel. şi din nou tot jocul alor noştri a fost dat peste cap: expulzarea mea în acest moment ar fi avut aerul unui răspuns către Mauriac, ceea ce ar fi f°st stupid. şi dacă, în caz că as fi primit premiul, m-ar fi expulzat din cauza premiului, ar fi fost la fel de stupid. şi atunci şi-au camuflat planul: mai întâi să facă în aşa fel ca povestea cu premiul să fie înmormântată, apoi să mă expulzeze.

(si eu, în această toamnă, tocmai terminam, terminam August.) înmormântările de acest gen erau la noi specialitatea casei. A fost convocată o importantă comisie de scriitori (în fruntea ei, Kon-stantin Simonov cel cu multe fete – şi liberal nobil persecutat şi conservator venerabil care avea peste tot uşa deschisă). Comisia trebuia să meargă la Stockholm să lămurească în manieră socialistă opinia publică suedeză care, ruşinată, trebuia să înţeleagă că nu era bine să facă jocul forţelor întunecate ale reacţiunii mondiale (în Occident nu există om care să reziste în fata unor asemenea argumente). Totuşi, ca să nu se plătească nişte diurne de prisos, s-a dat indicaţie comisiei să plece la jumătatea lui octombrie, tocmai la termen. Dar iată că Academia Suedeză stabileşte ca acţiunea să aibă loc cu două săptămâni mai devreme, adică nu în a patra, ci în a doua joi a lunii! Ah, unde n-au început să urle ai noştri, muscân-du-şi degetele!

Pentru mine, 1970 era ultimul an în care premiul Nobel îmi mai era necesar, mai putea să m-ajute. O dată ce-ar fi trecut acel moment, lupta as fi început-o de unul singur, fără premiu. Sosise timpul ca Arhipelagul să explodeze în Occident, începusem deja să pregătesc încetul cu încetul şi o declaraţie publică (s-a păstrat prima schiţă): ". De ce internarea oamenilor de aici în spitale psihiatrice nu stârneste indignarea Occidentului aşa cum au stârnit-o experimentele medicale ale naziştilor? Îi trădăm pe morţi şi ne facem de ocara prin tăcerea noastră. Dar va veni o vreme pentru judecată şi răsplată – şi fie ca această carte să-şi asume rol de martor."

Premiul s-a abătut asupra mea ca o ninsoare benefică! A venit ca în acel episod cu Hemingway: m-a deturnat de la romanul meu, mii mai lipseau doar două biete săptămâni ca să termin Augustl. De-abia am reuşit apoi să-1 duc la bun sfârşit. A sosit! – şi norocul Weu a fost că a sosit, de fapt, devreme: 1-am primit atunci când prac-"C nu arătasem lumii tot ceea ce scrisesem, ci numai Ivan Denisovici, (r Pavilionul şi Cercul (varianta inofensivă), toate celelalte ţinându-le în rezervă. Acum, de la această înălţime, puteam să fac să alunece cărţile una după alta la vale ca nişte corpuri sferice, câştigând pondere prin efectul gravitaţiei: cele trei tomuri ale Arhipelagului, Cer. Cul-96, Captivii, stiu tancurile adevărul, poemul despre lagăr.

A sosit premiul – şi a netezit toate erorile anului 1962, erori de tergiversare, de secretomanie. Acum era ca şi când acestea n-ar fi existat niciodată.

A sosit-s-a abătut ca o avalanşă de apeluri telefonice la dacea lui Rostropovici. De-un veac nu mă mai sunase nimeni acolo – şi brusc atâtea telefoane în câteva minute. O femeie cam înapoiată cam prostată chiar, locuia în camera de serviciu a dacei; la fiecare târâit al telefonului, dădea buzna peste mine, care eram pentru ea "vecinul", mă prindea de brat şi-mi smulgea receptorul:

— Spuneţi-mi, vă rog, vorbiţi cu un corespondent! Numai o clipă, să-i reclam pe-ăştia care nu-mi dau şi mie o locuinţă!

Ea credea că la capătul firului este corespondentul Pravdei, ne-imaginându-şi că există şi alt fel de corespondenţi.

Era norvegianul Per Egil Hegge, un excelent vorbitor de rusă, ceea ce rar se mtâlneste printre corespondenţii occidentali de la Moscova. Dăduse undeva peste numărul meu de telefon şi acum mă chestiona: voi accepta premiul? Mă voi duce la Stockholm?

Am rămas pe gânduri, apoi m-am dus după creion şi hârtie; Hegge putea să creadă că m-am zăpăcit, în realitate eu îmi făcusem un plan: timp de o săptămână să nu reacţionez nicicum şi să aştept să văd cum vor începe ai noştri să latre, de ce se vor lega mai întâi. Dar telefonul corespondentului îmi dădea socotelile peste cap. A păstra tăcerea, a mă eschiva, însemna deja a aluneca pe o pantă funestă. si, după planul pe care mi-1 făcusem demult, eram hotărât să nu-l imit în nici o privinţă pe Pasternak, să procedez în toate invers de cum a procedat el: nu-mi rămânea decât să declar ferm: Da! Accept! Da, mă voi duce negreşit, în măsura în care aceasta va depinde de minei (Chestia e că la noi repede te trezeşti cu cătuşele la mâini.) şi voi mai adăuga ceva: sănătatea mea este excelentă şi nu mă împiedică de la un asemenea voiaj! (Pentru că, la noi, toţi indezirabilii sunt invariabil bolnavi, de aceea nu călătoresc ei.) în clipa aceea nu mă îndoiam defel că am să mă duc.

Apoi, în telegrama mea de răspuns către Academia Suedeză, affl spus: "Consider premiul Nobel ca pe un omagiu adus literaturii ruse, • Desigur nu sovietice, se înţelege de la sine) şi apăsătoarei noastre istorii"

Iniediat au început să mă încolţească surprizele. Căci oricât ar fi de tăiate firele de comunicaţie cu Occidentul, curentul trece totuşi 3' Pe c*" indirecte au început să-mi parvină diferite semnale. Mai întâi reproşuri: de ce această

aluzie la apăsătoarea istorie, o să se spună că mi s-a dat premiul pe considerente politice! (Dar eu nici n-am nevoie de premiu dacă nu se tine seama de această apăsătoare istorie. Dacă istoria noastră ar fi roz, atunci ne-am descurca j gră voi!) Apoi, pe două căi ocolite, una şi aceeaşi întrebare: n-aş vrea eu să evit vâlva în jurul călătoriei mele la Stockholm? În special Academia şi Fundaţia se tem de manifestaţii ostile la adresa mea din partea unor studenţi de tendinţa maoistă – aşa că n-ar fi mai bine să renunţ eu la Grand-Hotel, unde se cazează totdeauna laureaţii, şi să fiu de acord ca gazdele să mă ascundă într-un apartament liniştit?

Asa deci se pune problema! Care va să zică, drumul de la locul de adunare a efectivului lagărului la locul de atribuire a premiului I-am parcurs pentru a mă ascunde într-un apartament liniştit din Stockholm şi pentru a mă lăsa condus în maşină în compania unor detectivi, ca să scap de nişte mucoşi sclivisiţi!

Prin posta paralelă, n-am răspuns nimic – atunci au început să-mi parvină informaţii şi prin posta obişnuită: de la Fundaţia Nobel, o telegramă pe aceeaşi temă: "noi ne vom strădui să găsim pentru sejurul dumneavoastră un loc mai liniştit şi mai discret"; de la Academie, o scrisoare: ei consideră că "dumneavoastră înşivă ati dori ca vizita pe care o veţi face la Stockholm sa se desfăşoare într-o atmosferă cât mai calmă", şi ei vor face tot posibilul "ca să vă asigure o cazare bine protejată. Permiteţi-ne să adăugăm că, în ce-1 priveşte, câştigătorul premiului nu este câtuşi de putin obligat să aibă contacte cu presa, radioul etc." "Cât mai calmă"!

— Nu vreau aşa ceva pentru nimic în lume!" Să nu am contacte cu presa şi cu radioul?" – Atunci să mă duc la naiba?

Suedezii avuseseră curaj până la un moment bine definit- până a momentul în care deciseseră să-mi atribuie mie premiul. (si câtă recunoştinţă le datoram – multă, multă,

câtă încape între cer şi pă-fliint!) Dar mai departe de asta, ei nu merg – se tem de scandal, se tem de politică.

Da, aceasta şi trebuie să fie conduita lor, o cere decenta. Dar ere ierul meu de ocnaş incorijibil nu se aştepta deloc la aceasta. P0r neşti la drum – gânduri duium, poticnindu-te intri în coloană d cinci, cu mâinile la spate, şi-ţi spui: ei acolo nu aşteaptă decât să ne audă. Dar ei nu aşteaptă deloc. Ei decernează premiul pentru Hte ratură. si, fireşte, nu vor politică. Or, pentru noi, aceasta nu este "politică", aceasta este viaţa pur şi simplu.

Astfel, evoluţia lucrurilor urma o linie. Dar, urmând o altă linje la câteva zile după anunţarea premiului, mă fulgeră un gând: iată momentul când pentru prima dată pot să vorbesc cu guvernul, cum s-ar zice, de la egal la egal. Nu este nimic ruşinos în chestia asta-am cucerit o poziţie de forţă şi de pe această poziţie voi vorbi. Eu însumi, nimic nu cedez, dar le voi propune lor să cedeze, să iasă decent din încurcătură.

Era clar cui trebuia să-i adresez propunerea: lui Suslov! De ce m-a salutat. El aşa de cordial atunci în foaier, cu prilejul întâlnirii de la Kremlin? Căci unde mai pui că prin apropiere nu era Hrus-ciov, nu 1-a văzut nimeni din biroul politic – înseamnă că nu era vorba de o manifestare de servilism. Pentru ce deci? Expresia unor sentimente sincere? Un liberal conservat în biroul politic?

— Ideologul principal al partidului! Sau se gândea cum să mă atragă spre partid? (Apropo, cu patru luni înainte, în iulie 1962, tocmai Suslov a fost acela care-1 convocase pe V. Grossman în legătură cu romanul care-i fusese confiscat: prea multă politică, iar despre lagăr dumneata vorbeşti din auzite; cine însă scrie asa, dă dovadă de superficialitate. Se lăsase cu toată greutatea în fotoliu, era sigur de sine: nu, nu din auzite – romanul respectiv nu va apărea niciodată; a fost înmormântat. şi apoi, subit, o aşa mare bucurie pentru el: Ivan Denisovici.)

Asta mi-a rămas ani de zile ca o enigmă, ca o poveste niciodată lămurită. Dar nici drumurile noastre nu s-au mai

încrucişat. şi acum, în octombrie 1970, ceva mă împingea către el!

Aici ar fi suficient să se dea curs propunerilor mele (amnistierea cititorilor arestaţi, publicarea fără întârziere şi vânzarea liberă a Pavilionului, ridicarea interdicţiei pentru scrierile anterioare, apoi şi publicarea lui August). Dacă s-ar lua aceste măsuri, s-ar produce o schimbare nu numai în ce mă priveşte pe mine, ci şi în ce priveşte tot climatul literar si, în continuare, nu numai climatul literar. S1 desi inima arde de nerăbdarea de a întreprinde ceva de anvergura, eva hotărâtor istoria totuşi se schimbă sub acţiunea celor care, parnj aj politicii paşilor mărunţi, nu sfaşie urzeala evenimentelor. Dacă ar fi posibil să schimbăm lin situaţia de la noi, atunci ar trebui "ă ne împăcăm cu această idee, ar trebui s-o şi materializăm. şi acest lucru ar fi mult mai important decât să mergem să dăm explicaţii Occidentului.

Dar nimic nu s-a clintit. Nu s-a dat niciodată nici un fel de răs-nuns. si, î° această chestiune ca şi în toate celelalte, în aroganta şi deruta lor, ei au lăsat să treacă toate scadentele până la care ar fi putut să îndrepte ceva.

Între timp, suedezii îmi trimiteau listele privind desfăşurarea ceremoniei: pe ce dată are loc cutare banchet, unde se vine în smo-king, unde cu papion alb, în frac. Mi se spunea că speech-utrebuie rostit în timpul banchetului (în timp ce toată lumea bea şi mănâncă veselindu-se – eu să vorbesc despre tragedia noastră?), că să nu dureze mai mult de trei minute şi că e de dorit să conţină numai cuvinte de recunoştinţa.

În culegerea Les Prix Nobel mi-a apărut în fata ochilor priveliştea exasperantă a unei cohorte de laureaţi aduşi la acelaşi numitor: toţi cu zâmbete jenate şi cu mape doldora de diplome.

Previziunile mele se prăbuşeau – a câta oară? – fermitatea deciziilor mele se dovedea inutilă. Apucasem să trăiesc până la incredibila minune, dar habar n-aveam cum s-o

exploatez, îmi dădeam seama că a fi amabil cu cei ce-mi decernaseră premiul se traduce nu printr-un discurs răsunător, ci prin a tăcea, a fi decent, a zâmbi protocolar, a te prezenta ras şi frezat. Bineînţeles, poţi să compui şi să citeşti un discurs pentru premiul Nobel. Dar dacă şi cu această ocazie ţi-e teamă să spui lucrurilor pe nume, atunci la ce bun să mai apari în fata respectivei Academii?

În aceste luni de iarnă urma să vină pe lume primul meu copil1, şi iată că premiul aducea despărţirea dintre mine şi Alia; şi eu plecam aşa cum deja hotărâsem între noi. Fără speranţă de a-mi vedea măcar o dată fiul pe cale de a se naşte.

Plecam pentru ca sufletul meu de scriitor să încerce sentimentul e'iberării şi să prindă puteri pentru lucrarea care urma. Plecam – să conving Occidentul? Să-1 zgudui? Să-1 activizez?

Ermolai, primul copil al Nataliei şi al lui Aleksandr Soljeniţân. (N. t.) şi în tară?

— Cine va citi toate acestea, şi când? Cine şi când va înţelege că pentru cărţi, a pleca era o soluţie mai bună?

Eu, la cincizeci de ani, jurasem: "unicul meu vis este să mă arat demn de speranţele Rusiei care citeşte". şi la cincizeci şi doi de ani mi s-a ivit ocazia să plec – şi eu am fugit?

Dar ce altceva, la drept vorbind: să rămân în tară şi să mă bat până la capăt? şi fie ce-o fi?

Încă o dată obsesia asta cu a te prezenta ras şi frezat şi cu papionul alb.

Ca printr-o ironie pedepsitoare, pentru a mă fi pripit în a-1 condamna pe Pasternak, predecesorul meu, eu, aflat la momentul suprem al deciziilor, am amuţit şi am început să şovăi.

Iată cum voiam eu să procedez: să-mi înregistrez pe magnetofon discursul pentru ceremonia în cadrul căreia urma să mi se înmâneze premiul Nobel, să trimit banda acolo şi s-o asculte ei la Stockholm. Iar eu să fiu aici. Asta e ceva grozav! Mai grozav ca orice!

Dar în aceste şase săptămâni încordate (pentru mine, un interval supraîncărcat cu probleme familiale) n-am mai fost în stare să-mi întocmesc discursul.

Iar la Saratov sau Irkutsk, viitorului laureat, următorului, îi va crăpa obrazul de ruşine pentru acest Soljeniţân: de ce stă ăsta asa, ca unul care nici nu muge, nici nu fată? De ce nu se duce acolo să trântească un discurs de să le meargă fulgii\par Ai noştri de-abia aşteptau să plec, pândeau momentul! Plecarea mea ar fi fost conformă cu regulile unei partide de dame: traversam, se pare, toată tabla de joc, luam în trecere câteva piese – dar tocmai prin asta pierdeam! Adevărul 1-am aflat ulterior: era deja gata decretul prin care mi se anula calitatea de cetăţean al URSS. Nu mai rămânea decât să mi se facă vânt dincolo de graniţă. Există termene pentru depunerea cererilor şi formularelor; odată expirate aceste termene, e prea târziu; nimeni nu cunoaşte aceste termene, dar la Serviciul Vize şi Paşapoarte, la KGB şi la CC se crede că toţi le cunosc – şi unde nu se mirau de mine: cum de poate să le rateze? În aceste săptămâni, campania de presă lansată împotriva mea s-a mai potolit şi ea, ba la un moment dat a încetat complet-Numai pe la anumite şedinţe de instructaj mai aveau loc unele răbufniri, pe unii îi mai lăsau nervii; secretarul comitetului municipal Moscova al partidului si, după el, şi aceste javre de "internationaTsti"1 ^e mu'tă vreme nu mai exista luare de cuvânt în probleme. Ternationale" fără a se face referire la mine) constatau: "_Domnul Soljeniţân, nu ştim de ce, până în prezent n-a depus cerere de plecare din tară.

Si Tvardovski, mi se spunea, în spitalul Kremlinului, suferea şi l nentru mine şi se întreba îngândurat: cum ar putea să primească remiulfără să meargă acolo? Zăcea la pat, cu capacitatea de a vorbi redusă la jumătate, cu mâna dreaptă inertă, dar înţelegea, putea să citească, urmărea aventura mea nobeliană şi când recăpăta darul vorbirii, le spunea, strigând chiar, surorilor şi infirmierelor:

_Bravo! Bravo! Victorie! *

Dar eu aveam deja, pe masă, scrisoarea de refuz şi în fiecare dimineaţă corectam ba o literă, ba o virgulă. Am stabilit exact intervalul de timp cu care scrisoarea mea să anticipeze declanşarea procedurii legate de înmânarea premiului: două săptămmi. Cu toată inflexibilitatea în exterior a statului nostru, în interior iniţiativă nu mi-a scăpat din mâini: de la primul până la ultimul pas, m-am comportat ca şi când ei pur şi simplu n-ar fi existat, i-am ignorat. Deci-sesem eu însumi, declarasem că mă voi duce, iar ei nu încercaseră să mă descurajeze; acum tot eu decideam, declaram că nu mă voi duce, dând în vileag ruşinoasele lor secrete poliţieneşti – şi ei din nou au înghiţit găluşca, nu s-au avântat să mă deconsilieze.

Dar cum să expediez această scrisoare? Posta o va retine. Trebuie s-o duc eu însumi celor de la ambasada Suediei şi să mă înţeleg cu ei: să-mi înmâneze diploma şi medalia la Moscova. Iată ideea: strângem vreo cincizeci de intelectuali moscoviti-şi aici trântesc discursul! A vorbi de aici va avea un efect şi mai puternic, şi încă ce puternic!

Dar cum să răzbesc la ambasadă? Norocul îmi surâde: în fata ambasadei suedeze nu este nici un miliţian! Intru în mica vilă agreabilă din pasajul Borisoglebsk. Un cotoi dolofan se lăfăie pe un fotoliu.

' Personalităţile autorizate a lua parte la manifestaţii internaţionale şi a apăra cu aceste ocazii interesele URSS. (N. t.)

Mai târziu în emigraţie, B. G. Zaks mi-a spus că în decembrie 1970,1-a vizitat pe A. T. la spital. A. T. se exprima greu, monosilabic, "cum e?", "cum s acolo?", dar asculta cu interes ceea ce i se povestea, era foarte vesel, vioi, ndea mult (tuşind îngrozitor în timpul acesta). şi când i s-a relatat despre aven-^ mea nobeliană, a rostit tare şi răspicat: "Aşa-i trebuie!" (Adnotare din 1986.)

La fiecare dintre uşile pe care trebuie să intru mă ia în primire un alt suedez (îi prevenise Hegge). Tocmai se

întorsese la Moscova G. Jarring, ambasadorul Suediei si, mai mult decât atât, mediator între arabi şi israelieni, si, lucru încă şi mai important, după cutn fusesem prevenit, pretendent la funcţia de secretar general al ONU deţinută de U Thant, care însă se retrăgea. De aici preocuparea lui Jarring de a fi în gratiile guvernului sovietic. Era deja de şapte ani ambasador la Moscova; era deci în post când premiul i-a fost decernat lui şolohov, cu care de altminteri era prieten la cataramă şi pe care-1 frecventa.

Impenetrabil, dur, zvelt, negru (n-ai fi zis că e suedez!), m-a întâmpinat cu oarecare reţinere. M-am instalat confortabil într-un fotoliu si, fiuturând scrisoarea, dar fără să-1 invit s-o citească, i-am spus:

— Iată, am scris o scrisoare către Academia Suedeză cu privire la călătoria mea, dar mă tem că, prin poştă, va ajunge cu întârziere şi este important ca decizia mea să fie cunoscută încă din acest moment. N-aţi vrea s-o expediaţi dumneavoastră?

El înţelege rusa, dar pe mine m-a întrebat prin ataşatul cultural Lundstrom pe post de interpret:

— Ce decizie ati luat?

— Să nu mă duc.

Avu o tresărire de satisfacţie.

— Mâine dimineaţă va fi la Stockholm, îmi spune el pe un ton mai liniştit.

Înseamnă că merge prin curier diplomatic. Bine. Îmi expediez şi autobiografia. Dar diploma şi medalia? Nu s-ar putea organiza o recepţie la ambasada dumneavoastră?

— Imposibil. Nu s-a văzut niciodată aşa ceva.

— Dar nici un caz ca al meu nu s-a văzut vreodată. Nu o luaţi înaintea deciziei Academiei, domnule Jarring. Lăsaţi-o pe ea să reflecteze.

Sigur de el, Jarring răspunde: sau prin poştă, sau vi le înmânăm noi în biroul meu, ca acum, fără asistentă.

Fără discurs? aşa nu-mi convine. Atunci să şi le tină Academia.

Nu 1-am invitat să-mi citească scrisoarea în prezenta mea, am lăsat totul şi am plecat. Dar îi smulsesem promisiunea.

Am lăsat să treacă trei zile pentru ca Academia, primindu-mi scrisoarea, să decidă ce are de făcut. Mă hotărâsem ca, la expirarea celor trei zile, s-o public în samizdat. Academia mi-a trimis o telegramă prin care-mi spunea că nu vrea să dea publicităţii scrisoarea decât în cursul banchetului. Dar pentru mine era târziu; trebuia să dezvălui pe loc că nu mă voi duce. Totuşi, suedezii n-au resimţit efectul exploziv al samizdatului rus: ceva le scăpase printre degete, se pare la traducerea în suedeză, şi chiar şi în varianta deja publicată, şi mi-au trimis o a doua telegramă care s-o prindă din urmă pe prima: se scuzau, erau dezolaţi că treaba a eşuat şi mă întrebau dacă le mai trimit ceva pentru banchet.

Nu-mi făcusem nici un proiect: deocamdată spusesem unele lucruri la modul moderat, dar esenţialul era rezervat pentru discurs. Telegrama m-a impulsionat!

Asta nu era în planul meu, dar de ce, în fond, să nu scot un paragraf din discursul pentru premiu si, sprjinindu-mă pe înlănţuirea datelor, să-1 înlocuiesc cu textul următor: "Majestate! Doamnelor şi domnilor! Nu pot să las să treacă neobservată întâmplarea remarcabilă care face ca ziua înmânării premiului Nobel să coincidă cu Ziua Drepturilor Omului."

Domnilor, aceasta este ranchiuna mea de barbar contra dumneavoastră: de ce sunteţi aşa de pusi la patru ace sub lumina reflectoarelor? De ce este obligatoriu papionul alb şi de ce nu se poate veni în pufoaică de lagăr? şi ce obicei este acesta: discursul laureatului, un bilanţ, bilanţul unei vieţi întregi, să-1 asculţi mâncând? Cum gem mesele încărcate cu de toate; şi ce feluri de mâncare, şi cum aceşti oameni neobişnuiţi cu aşa ceva şi le trec maşinal de la unul la altul, fără măcar să le dea atenţie, şi le îngrămădesc, şi le mestecă, şi le savurează. şi inscripţia cu litere de foc pe ziduri – mane, tekel, fares – n-o vedeţi?

". Aşadar, la acest banchet, să nu uităm că astăzi nişte deţinuţi politici se află în greva foamei pentru a-şi apăra drepturile şi aşa ştirbite sau cu totul călcate în picioare."

Nu spun ai cui deţinuţi, nu spun unde, dar este clar că e vorba de situaţia de la noi. şi asta nu este o născocire; eu am cunoştinţă de faptul că, pe 10 decembrie, zek-ii noştri, în închisoarea centrală din Vladimir, şi câţiva la Potma, şi câţiva în casele de nebuni, vor intra în greva foamei. Cu întârziere o să se dea de veste despre aceasta – dar eu o fac exact atunci când trebuie.

(Printre mesajele de felicitare cu ocazia premiului, mi-a parvenit s1 unul, colectiv, din lagărele de la Potma; şi încă acolo este relativ mai simplu să strângi nişte semnături, dar cum naiba au reuşit cei de la închisoarea din Vladimir să facă să treacă nouăsprezece semnături prin zidurile de piatră? şi după câteva zile mi s-a adus cel mai scump dintre mesajele de felicitare: "Ii contestăm cu tărie Academiei Suedeze prioritatea în a aprecia îndrăzneala scriitorului şi cetăţeanului. Îl apărăm cu zel. pe prietenul, pe vecinul de celulă, pe cel cu care împreună am fost purtaţi din post în post.")

Fără ezitare – voi trimite această scrisoare! Mă simt deja uşor ca o pasăre, de ce să nu-mi permit această ştrengarie? Cum s-o trimit?

— Ei bine, tot prin ambasadă.

S-a obişnuit ulciorul să meargă la apă.

Data trecută, temându-mă de piedici, m-am dus fără să telefonez. Acum am numărul:

— Domnul Lundstrom? Iată, am primit două telefoane de la Academia Suedeză, as vrea să mă sfătuiesc cu dumneavoastră.

(Nu trebuie să-i spun că vin să-i pasez ceva.)

Bietul Lundstrom, vedeam ce tare îi tremurau mâinile. Nu voia să-1 jignească pe laureat printr-un refuz grosolan, or

Jarring nu era, dar (aveam să aflu mai târziu) ambasadorul interzisese de a se mai primi ceva de la mine, după acea scrisoare insolentă pe care el n-o citise la timp: – "Mi-ajunge medierea între israelieni şi arabi, ca să mai mediez şi între Soljeniţân şi Academie." Lundstrom era de paisprezece ani în post la Moscova, interval în care, evident, n-avusese probleme; era legat prin toate firele de acest oraş – iar acum îşi periclita cariera sub presiunea brutală a unui fost zek. Nu ştia cum să mă refuze. Ştergându-şi fruntea, fumând nervos şi scuzându-se într-un fel care-i angaja toată fiinţa, vocea şi conţinutul vorbirii, spuse:

— Domnule Soljeniţân. Dacă-mi permiteţi să vă spun părerea mea. Dar trebuie să vorbesc ca diplomat. Înţelegeţi, scrisoarea dumneavoastră
[17] conţine teme politice.

— Politice?

— Am întrebat eu complet stupefiat.

— Dar care? Unde?

— Iată, iată – şi cu degetele, îmi arată ultima frază.

— Dar asta nu este îndreptată împotriva nici unei ţări, împotriva nici unui grup de tari! Ziua Internaţională a Drepturilor Omului nu este o manifestare de natură politică, ci pur etică.

— Dar, vedeţi dumneavoastră, o asemenea frază. Nu este în tradiţia ceremonialului.

_Dacă as fi fost acolo, as fi pronunţat-o.

_Dacă ati fi fost personal acolo, fireşte. Dar în absenta dumneavoastră, organizatorii pot să obiecteze. Probabil că îl vor consulta pe rege.

— Să-1 consulte!

— Dar trimiteţi-o prin postă!

— E târziu; riscă să întârzie pentru banchet! -Atunci, prin telegramă!

— Imposibil: se va deconspiral şi mi se cere să păstrez secretul. Pentru el au fost un chin cele cincisprezece minute. Continuând să se scuze, m-a pus să completez

formularul pentru ambasadă (despre expedierea unei scrisori). M-a prevenit că s-ar putea ca demersul să nu reuşească. M-a prevenit că era pentru ultima dată şi că în nici un caz nu-şi ia răspunderea pentru discursul la premiul Nobel.

Neînduplecat până la capăt, i-am lăsat micul meu speech şi am plecat.

Iată ce s-a întâmplat: pe propriii lui bani, sacrificându-şi week-end-ul, el s-a dus, ca persoană particulară, în Finlanda si, de acolo, a făcut trimiterea.

Iată ce înseamnă să fii european: nu a promis, dar a făcut mai mult decât dacă ar fi promis.

De altminteri, nu am nici o mustrare de cuget: cei care fac greva foamei în închisoarea din Vladimir merită acest sacrificiu din partea unui diplomat.

Supărător este altceva: ei au scos fraza în chestiune, n-au citit-o la banchet! Pentru cele întâmplate, una din următoarele două explicaţii este posibilă: ori n-au vrut să altereze atmosfera ceremonialului, ori, după cum se spune, s-au temut pentru mine. (Căci ei toţi mă compătimesc. Cum spusese academicianul suedez Lundkvist, comunist, laureat al premiului Lenin: "Lui Soljeniţân, premiul Nobel îi va dăuna. Scriitorii, ca el, s-au obişnuit cu sărăcia şi trebuie s-o suporte."

Această seară neobişnuită – seara Nobelului meu – iată cum am petrecut-o cu câţiva prieteni apropiaţi: ne-am aşezat în "taverna" care era mansarda lui Rostropovici, în jurul unei mese antice, nici măcar vopsite, având în fata noastră nişte pahare fistichii, la lumina câtorva braţe de candelabru, şi din când în când ascultam la diferite posturi informaţiile despre ceremoniile premiului Nobel. Iată că la un moment dat veni rândul discursurilor la banchet. Bruiajul a acoperit emisiunea, dar eu am rămas cu impresia că ultima mea frază nu mai figura în discurs. Am aşteptat să fie retransmis în ultimele buletine de ştiri, dar degeaba!

Ehe, ei nu cunosc samizdatul rusesc!

— Mâine, cu noaptea în cap ce-o să-şi mai ia zborul foitele cu textul salutului meu în banchet şi din nou se va încinge hora instructajelor: "în fine i s-a dat posibilitatea să plece şi n-a plecat! A rămas aici să facă rău! Face totul pentru a lovi cât mai tare în puterea sovietică!" Dar, de data aceasta, campania de presă împotriva mea (ca întotdeauna când îţi arăţi forţa) n-a avut vigoare – sau eu, din obişnuinţă, nici n-am băgat-o în seamă? Mă smulsesem deja în aşa măsură din cercul terminologiei lor rudimentare încât încetasem să-i mai observ, în Pravda a aterizat un articol în care se spunea că eu sunt un "emigrant intern" (după ce refuzasem să emigrez!), "străin şi ostil fată de tot ce înseamnă viaţa poporului", că "alunecasem în mocirlă", că romanele mele erau "pamflete defăimătoare". Articolul purta aceeaşi semnătură ca şi articolele anticehoslovace care instigaseră la ocuparea unei ţări străine. Era firesc să mă aştept acuma la persecuţii şi huiduieli. Dar nimic din toate acestea nu s-au întâmplat. De asemenea, în presa generalilor mai fidelă ideilor partidului decât însuşi partidul, li se explica instructorilor politici ai armatei că "premiul Nobel este stigmatul lui Cain pentru cel ce şi-a trădat poporul". * De asemenea, la şedinţele de instructaj, ca trăgând de sforile unei marionete: "El, de altfel, nu este Soljeniţân, ci Soljeniter1." De asemenea, un cântăreţ de estradă american, un rătăcit, îmi dădea în Litgazeta lecţii de patriotism rusesc.

Hăituiala împotriva mea, ca orice lucru la ei, ca şi scrisoarea mea către Suslov, se sfârşi prin a se dilua în maiaua lor inertă, lipsită de fermentul creşterii. Nemişcare în toate sensurile, înţepenire brej-neviană.

Planul meu de a găsi o ieşire pasnică eşuase. Dar, după aceste slabe convulsii, criza nobeliană, care amenințase că mă dezrădăcinează, că mă aruncă peste mări şi tari sau că mă îngroapă sub straturi groase, s-a potolit.

* Comunistul Forţelor Armate, 1971, Nr. 2. 1 El este deci de origine evreiască. (N. t.) şi totul a rămas la locul lui, ca şi

când nu s-a întâmplat nimic. De câte ori nu venisem până la marginea prăpastie! Ca să constat ă nu era decât o râpă mică. Dar hopul principal sau prăpastia principală este mereu înainte, tot înainte.

*

Anul următor, anul 1971, nu mi 1-am petrecut deloc cu braţele încrucişate; 1-am resimţit totuşi ca pe o trecere printr-o zonă de umbră, ca pe o eclipsă a facultăţilor mele de decizie şi acţiune.

Sentimentul acesta se explica în mare măsură prin ivirea subită, copleşitoare, strivitoare a acelei laturi a vieţii, latură pe care, în tensiunea mişcării mele neîntrerupte, o neglijasem, o abandonasem, pe care n-o privisem în fată, n-o înţelesesem şi care, în prezent, îmi sugea mai multă vlagă decât oricărei alte persoane aflate în situaţia mea şi mă deranja aproape mai mult decât hârtoapele de pe drumul destinului meu. În ultimii şase ani, eu traversasem o profundă, abisală, criză familială şi tot amânam căutarea unei ieşiri din ea – de fiecare dată, din lipsă de timp pentru a isprăvi o lucrare sau o parte a lucrării, de fiecare dată făcând concesii, netezind asperităţile, să-tisfacând capriciile, pentru a câştiga încă trei luni, o lună, două săptămâni de muncă liniştită şi pentru a nu mă rupe de ceea ce era principal pentru mine. În virtutea legii suprapunerii crizelor, ceea ce amânam pentru mai târziu a izbucnit chiar în lunile care au precedat premiul Nobel – şi s-a prelugit apoi pe durata unui an, a doi ani şi ceva. (Starul n-a ratat ocazia de a-şi înfige ghearele în divorţ ca într-o pradă, susţinând-o în aşa fel pe sotia mea în atitudinea ei necooperantă, încât m-am văzut târât în patru procese şi adus în-tr-un asemenea hal de vulnerabilitate încât, orice s-ar fi întâmplat cu mine, sprijinitoarea muncii mele, mama copiilor mei1, nu putea nici să plece cu mine, nici să mă viziteze la închisoare, nici să mă apere pe mine şi cărţile mele, toate acestea rămânând la discreţia duşmanilor.) şi apoi mai era, probabil, şi un alt motiv: nu există resorturi

veşnic încordate, orice efort este condamnat ca într-o bună zi să slăbească.

Eu aşteptam acest mare eveniment – obţinerea premiului Nobel – ca pe cucerirea unei cote de unde să pot ataca, dar este ca ' Natalia Svetlova, a doua sotie a lui Soljeniţân. (N. t.) şi când n-aş fi realizat nimic; oare nu rămăsese totul în coadă de peste? Nici măcar discursul n-am apucat să-1 mai trimit.

Discursul meu pentru premiul Nobel mi se contura cu anticipaţie ca nişte bătăi de clopot purificatoare şi ca explicaţie de bază asupra considerentelor care mă determinaseră să primesc distincţia respectivă. M-am apucat de el, 1-am scris chiar, dar a ieşit ceva greu inteligibil.

As fi vrut să vorbesc numai despre viaţa socială şi naţională a Estului, dar şi a Vestului, în măsura în care tărtăcuţa mea de ocnaş putea să-1 înţeleagă. Dar, trecând în revistă discursurile predecesorilor mei, am văzut că al meu o rupea şi contrasta violent cu o întreagă tradiţie: nici unuia dintre scriitorii din lumea liberă nu i-ar fi trecut prin cap să vorbească despre ceea ce voiam să vorbesc eu, căci pentru aceasta la ei există alte tribune, alte locuri, alte ocazii; dacă scriitorii occidentali ţineau un discurs, apoi acesta era despre natura artei, a frumuseţii, despre natura literaturii. Camus o făcuse cu marele brio al elocinţei franceze. Evident, şi eu trebuia să fac acelaşi lucru. Dar a diserta despre natura literaturii şi despre posibilităţile ei, ar fi însemnat pentru mine a cădea într-un dureros epigonism: cele ce-mi stau în putere, le voi arăta mai bine; cele ce nu-mi stau în putere, nu le voi aborda. Un asemenea discurs, ema-nând de la mine, cum ar fi citit el de către fraţii deţinuţi? De fapt, pentru ce i s-au dat o voce şi o tribună? S-ar întreba ei. S-a speriat? S-a moleşit de-atâta glorie? I-a trădat pe cei morţi?

Am încercat să îmbin tema societăţii cu cea a artei – degeaba, nu ieşea nimic; două axe foarte contorsionate

care disjung, care pleacă fiecare în direcţia ei. Am supus textul unei probe: 1-am dat unor prieteni apropiaţi să-1 citească. Răspunsul lor a fost: nu merge. şi le-am trimis suedezilor o scrisoare în care le-am explicat cinstit lăutăreşte că, pentru cutare şi cutare motiv, vreau să renunţ la discurs.

Ei s-au bucurat nespus: "Ceea ce pare natural pentru un savant poate să se dovedească nenatural pentru un scriitor – mai ales în cazul dumneavoastră. Nu trebuie să rămâneţi cu impresia că ati încălcat tradiţia." şi cu aceasta am pus punct final discursului. S-a produs şi o neînţelegere în privinţa aceasta: directorul Fundaţiei Nobel a trebuit să anunţe public că eu renunţasem. Dar, temându-se probabil să nu-mi facă rău, n-a spus care era adevăratul motiv al refuzului meu,

: a fabricat unul din propria lui fantezie, unul perfect convenabil gjitru Occident, fără să-şi dea seama (ruptură fatală a constiintelor- 'titre Occident şi Orient!) că în Est, un asemenea motiv era dezorant pentru mine: dacă eu nu-mi trimit discursul, lăsa el să se "nteleagă, este pentru că nu stiu pe ce cale să-1 expediez: pe cale leealâ • – îl va retine cenzura; pe cale ilegală – autorităţile tării mele îl vor considera drept crimă. Adică, primind premiul Nobel, am devenit un sclav conformist? Asta m-a rănit, a trebuit să trimit o dezminţire care însă s-a împotmolit pe drum. Poftim de dă din mâini de-acolo, din fundul gropii noastre, căci drepturi n-avem, voce n-avem, faci ce vrei din noi. (După un an şi jumătate, era deja după discurs, chestiunea apăru în New York Times, dar într-o formă exact pe dos de cum era în realitate: reieşea că eu redactasem mai întâi o variantă edulcorată, pur literară, a discursului meu şi că apoi trebuise să mă plec ruşinat în fata prietenilor mei, care-mi cereau mai multă incisivitate.) în toată povestea asta – de altfel întâmplătoare – de adormit copiii era totuşi şi un sâmbure de adevăr: slăbise acea voinţă ote-lită gratie

căreia răzbisem prin toţi anii aceştia de după arestarea mea şi fără de care mi-ar fi imposibil să merg până la capăt.

Nu am intervenit în favoarea lui Bukovski1, arestat în acea primăvară. Nu am intervenit în favoarea lui Grigorenko. Nu am intervenit în favoarea nimănui, îmi urmăream calculul de lungă perspectivă al scadentelor şi al acţiunilor. Păcatul capital care-mi tulbura liniştea sufletească era cel privitor la Arhipelag.

Prima dată îmi propusesem să-1 public de Crăciunul lui 1971. Dar Crăciunul veni şi se topi, iar publicarea a trebuit s-o amân din nou. (De altminteri, în limbile europene încă nu este tradus, încă nu este gata.) La ce bun ne-am grăbi în mijlocul atâtor riscuri şi primejdii? Deţin deja premiul Nobel şi amân pentru mai târziu? As fi putut etala oricâte explicaţii, dar, pentru cei care, din furgoane de câte patru, erau aruncaţi, ca nişte buşteni îngheţaţi, în gropile lagărelor, argumentele mele nu erau nicicum argumente. Oare în 1971 nu era timpul pentru a vorbi despre cele ce s-au întâmplat în 1918 şi în 1930, şi în 1945? Nu era timpul pentru a le reînvia fie şi numai Povestindu-le?

1 Tânăr intelectual disident. (N. t.)

Dacă as fi plecat, acum deja as fi stat aplecat asupra şpalturilor Arhipelagului. L-aş fi dat la tipar începând din primăvara lui 1971 şi iată-mă căutând să justific îndepărtarea, amânarea momentului când buzele mele vor lua contact cu ineluctabila cupă.

Nu, nu este vorba de o justificare!

— Desi pentru rigoarea supunerii la obiect, este mai bine s-o recunosc. Nu este vorba de o justificare, pentru că nu numai eu sunt în cauză, ci şi multi dintre cei 227 de zeki care au adus mărturii pentru cartea mea. Aceştia pot suferi cumplit în urma publicării ei. si, pentru ei, ar fi mai bine ca ea să apară ceva mai târziu. Dar pentru ceilalţi, pentru cei îngropaţi – nu! Cartea trebuie să apară cât mai curând!

Nu este o justificare, pentru că Arhipelagul nu este decât moştenitorul, nu este decât copilul Revoluţiei. şi dacă pe el

îl învăluim în mister, atunci ea devine şi mai misterioasă, şi mai inexplorabilă, şi mai susceptibilă de denaturări. A vorbi de ea cât mai curând este şi mai necesar: acest lucru nu este deloc mai putin urgent. şi soarta a vrut ca tocmai eu să vorbesc despre ea. Dar cum poate un om singur să ducă totul la bun sfârşit?

În literatura pasnică a ţărilor pasnice, pe ce se bazează autorul pentru a stabili ordinea apariţiei cărţilor sale? Pe maturitatea sa. Pe gradul lor de finisare. Pe succesiunea în timp – cum le-a scris, sau în funcţie de subiectul lor.

La noi însă aceasta nu este deloc o problemă de literatură, ci una de strategie încordată. Cărţile sunt ca diviziile sau corpurile de armată. Ele trebuie: când, îngropându-se în pământ, să nu tragă nici un foc de armă şi nici să scoată nasul afară; când, pe întuneric şi fără zgomot, să treacă poduri; când, mascându-şi pregătirile, căutând să nu provoace nici o modificare a terenului – dintr-o latură neaşteptată, într-un moment neaşteptat, să iasă la atac concertat. şi autorul, ca un comandant de oşti, când îi lansează pe unii, când îi readuce pe alţii pentru a-i tine în aşteptare.

S-ar putea ca după Arhipelag să nu mi se mai permită sa scriu R-17. În acest caz trebuie să încerc să scriu o cât mai mare parte înainte de o asemenea interdicţie.

Dar, chiar şi asa, aici este vorba de o acţiune lipsită de sens: douăzeci de Noduri, socotind câte unul pe an, înseamnă douăzeci de ani. Dar, de exemplu, August 1-am scris în doi ani – atunci de unde patruzeci de ani? Sau cincizeci?

J 392

Putin câte putin, această hotărâre a prins contur. Criteriul este apariţia lui Lenin la lumina zilei. Atâta timp cât el nu intervine decât cu câte un capitol pe nod şi nu este legat direct de acţiune – sunt posibile unele lucruri: lăsarea de spatii albe pentru aceste capitole, escamotarea acestora din urmă, punerea Nodurilor în circulaţie fără aceste capitole.

aşa se poate proceda cu primele trei; în al Patrulea Mod, Lenin este deja la Petrograd şi acţionează magistral. A dezvălui însă atitudinea autorului fată de Lenin înseamnă a face exact ceea ce face Arhipelagul. Aşadar, trebuie să scriu şi să lansez cele trei Noduri si, apoi, să împing tot restul într-un ultim atac.

După calculele mele se părea că aceasta va fi pentru primăvara lui 1975.

Omul propune.

Această decizie definitivă, această scadentă definitivă, mi-a adus uşurare şi lumină. Deocamdată trebuie să amân pe mai târziu şi să lucrez, să lucrez. Apoi, dimpotrivă, sfârşitul va fi absolut inevitabil, fără nici un fel de portiţă de scăpare. Ce bucurie: inevitabil? Cu atât mai simplu!

Deocamdată trebuie să public August, care este deja gata. Noutatea situaţiei: va fi ceva pe fată, la un editor occidental, în numele meu, fără nici un fel de ocolişuri viclene: cineva s-ar folosi de manuscrisul meu, 1-ar răspândi fără ştirea mea, şi eu, de, n-aş avea braţele suficient de lungi ca să-1 opresc. Cu toate acestea, iată o binevenită ocazie de a mă mai îndrepta putin de spate; cu toate acestea, iată o mişcare în aceeaşi direcţie. Ceva se va spune pe şleau şi despre Dumnezeul pe care ateii îl sparg în dinţi ca pe seminţele de floarea soarelui. si, pentru publicaţiile viitoare, nu este indiferent de văzut cum va fi primit August în Occident.

Pe şefi, dacă ar fi fost rezonabili, nu i-ar fi împiedicat aproape nimic să permită publicarea în tară a unui August expurgat de capitolul referitor la Lenin. Dar prea mult mă urau, prea mult se temeau de mine şi prea suspect le eram (nu fără motiv) pentru ca ei să se fi decis a-mi consolida aici poziţia editându-mă. Eu înţelesesem lucrul acesta şi nu mi-am dat osteneala să trimit manuscrisul lui August la vreo editură sovietică (de altfel, ar fi fost un pas înapoi în comparaţie cu scrisoarea "susloviană": să înceapă deci prin a publica Pavilionul canceroşilor), în prezent nu mai era Novâi mir, 'ar eu n-aveam nici o obligaţie fată de nimeni, în

martie deja tri-misesem la Paris manuscrisul căruia Nikita Struve se angajase să-i asigure culegerea în termen de trei luni. În timpul acesta, Rostro-povici, în stilul strălucitelor sale mişcări pe tabla de şah, mi-a sugerat să trimit totuşi manuscrisul şi la o editură sovietică, pentru a avea dovada lipsei lor de bunăvoinţă. "Nu le dau eu lor să-mi strice nici măcar un exemplar! N-am pus de-o parte decât unul, pentru samizdat!" – "Nici să nu le dai. Trimite-le o hârtie prin care să-i anunţi că ai terminat un roman; să ţi-1 solicite ei înşişi!" Asta mi-a plăcut. Nu o hârtie am dactilografiat, ci şapte, pentru şapte edituri, în diferite variante: vă aduc la cunoştinţă că am terminat un roman de atâtea pagini, pe tema cutare. Le-am trimis. Joc riscant totuşi: dacă, din întâmplare, îmi vor cere manuscrisul? Va trebui să li-1 dau si, în acel moment, să stopez operaţiunea de culegere de la Paris. De publicat tot nu-1 vor publica si, în plus, mă vor pune în situaţia de a pierde un an întreg. Dar la noi prostia este aşa de îndărătnică încât şi această mişcare a rămas nevalorificată de către oamenii stăpânirii: nici o editură n-a dat vreun semn că ar fi auzit ceva din partea mea, nici un ecou de nicăieri. (Dar poate că au fost chiar dezamăgiţi că eu scriu despre 1914, că, vezi Doamne, mă eschivez de la judecata definitivă ce mă aşteaptă.) De altminteri, manuscrisul 1-au dibuit pe altă cale şi 1-au încredinţat lui Langen-Muller, în RFG, spre publicare într-o ediţie pirat înainte ca originalul să apară la Paris.1 De unde să fi luat ei textul? Că doar nu 1-am dat la samizdat. Credinţa mea este că 1-au înregistrat pe bandă de magnetofon în apartamentul meu, unde se citeau cu voce tare foile dactilografiate, că doar se ştie că sunt microfoane peste tot. Sau, poate, s-a produs o scurgere de la vreunul dintre "primii mei cititori" (în iama 1970-1971 îmi citiseră manuscrisul vreo treizeci dintre ei. Dată fiind noutatea subiectului – un roman istoric – îi rugasem să completeze un chestionar pentru uzul autorului, să mă ajute la lămurirea unor probleme). şi nu este cu totul exclus ca, mă

rog, cineva să fi fotografiat acel exemplar care, din februarie până în mai, se aflase la Tvardovski şi fusese împrumutat mai multor cititori necunoscuţi mie.

1 Ediţia originală în rusă a lui August 14 a apărut în mai 1971 la Paris, la YMC A Press. O ediţie pirat germană a apărut la editorul vest-german Langen-Muller două luni după ediţia rusă, cu mult înainte de ieşirea ediţiei germane autorizate de autor la Luchterhand. (N. t.)

Tvardovski! Tvardovski! Atâta aştepta el să publice acest roman cândva în revista sa. Acum, măcar de-ar apuca să-l citească înainte de a muri!

În februarie 1971, la exact un an de la desfiinţarea lui Novâi mir, a fost externat din spitalul Kremlinului. Ca urmare a tratamentului incorect şi a iradierii, devenise un infirm. I-am făcut o vizită împreună cu Rostropovici.

Ne aşteptam să-l găsim în pat, dar el – făcând efort din cauza noastră?

— Şedea într-un fotoliu, purta ca la spital o vestă cu dungi violete şi verzi peste o pijama şi mai era şi învelit cu un pled. M-am aplecat să-l sărut, dar pentru aceasta el tinu neapărat să se ridice; fiica şi ginerele său îl ridicară fiecare de câte un brat, era paralizat de partea dreaptă iar mâna stingă îi era tare umflată.

— Am îm-bă-trî-nit – a rostit el, cu greu, dar distinct. Zâmbetul său, incomplet din cauza mişcării buzelor, exprima regret, mâhnire chiar.

Scurtimea frazei (aceasta s-a dovedit a fi aproape cea mai lungă şi cea mai densă din toată conversaţia noastră!), insuficienta intonaţiei şi a mimicii m-au împiedicat să înţeleg dacă el se scuza pentru faptul că îmbătrânise sau era uluit de cât îmbătrânisem eu.

Fu ajutat să se reaşeze în fotoliu şi noi am luat loc în fata lui. Tot în acelaşi hol memorabil, la un stânjen de şemineu, şi chiar în acelaşi loc unde, pentru prima dată, prin vioiciunea gesturilor şi a cuvintelor sale, mă uimise cu interesul lui pentru samizdat şi BBC. Acum, cu fata la

fereastra cât un perete, şedea aproape nemişcat, aproape fără grai. Prin ochii săi albaştri, încă pe deplin expresivi, dar deja şi absenţi, care păreau a-şi fi pierdut facultatea de a se concentra asupra esenţialului – exprimau ei continuitatea sau sincopele înţelegerii?

— El trăia totuşi mai intens decât prin vorbire.

Curând deveni evident că în general nu mai era capabil să pronunţe o frază de la început până la sfârşit. Începe încordat – gata, va vorbi – dar nu, " nu există decât o înşirare de interjecţii, de cuvinte auxiliare care-i ies din gură – fără cuvintele semnificative esenţiale!

— Dar cum. Tocmai. Asta. Iată.?

Totuşi, servindu-se de stânga validă, fuma, fuma ca un incorigibil.

Sotia lui A. T. aduse al cincilea şi ultimul volum al colecţiei operelor lui. Am spus că-mi amintesc: era volumul pe care A. T., în obstinaţia lui de a nu sacrifica paragrafele în care vorbea despre mine, îl ţinuse sub obroc. (Dar n-am întrebat care era situaţia în prezent; probabil că trebuise să le sacrifice.) A. T. face semn cu capul, înţelege, confirmă. Apoi am scos un exemplar din August, text dactilografiat, legat în două volume si, încetinind fără să vreau ritmul vorbirii, simplificând cuvintele, i-am arătat şi i-am explicat lui Trifonâci, ca unui copil, că aceasta era o parte dintr-un vast ansamblu şi ce hartă anexam, şi pentru ce o anexam la acest ansamblu. Cu o încordare mereu egală şi chiar mai mare a atenţiei şi interesului, desi concentrarea i-a slăbit într-o anumită măsură, el dădu din cap.

— Cât/.? Întrebă el.

Cuvântul următor se lăsă aşteptat în zadar, dar întrebarea era foarte clară în gura unui redactor sef: câte coli editoriale? (în câte numere ale lui Novâi mir ar încăpea asta?)

I-am citit de asemenea, cu pauze între cuvinte, scrisoarea mea către Suslov; i-am explicat manevrele mele şi obstacolele întâlnite în Nobeliana, şi cu Jarring, şi cu banii

de premiu – toate acestea el le înregistra cu multă atenţie şi seriozitate, şi prin mişcările făcute cu capul, prin mimica sa încetinită, îşi dovedea atitudinea sa departe de a fi indiferentă. Amintindu-şi cum îmi făcuse cunoştinţă cu Suslov, el dădu, stăruitor şi ironic, din cap. Adesea râdea, chiar se spărgea de râs-dar numai cu ochii şi cu semnele făcute cu capul, nu cu gura; această reacţie a lui nu mai avea nimic dintr-un râs sonor. Văzând harta anexată, îşi exprimă mirarea într-un muget ca acela pe care-1 scot muţii, în acelaşi mod se manifestă şi la vestea că între timp eu fusesem exclus pe şest din Litfond.1 Ai fi zis că înţelegea totul, dar nu: nu totul, avea momente în care era absent, înţelegea numai când se concentra.

Am avut ocazia să stau de vorbă cu persoane lipsite parţial de facultatea vorbirii – suferinţa lor se transmite interlocutorului, care deci la rândul lui pătimeşte şi el. La A. T. nu este asa. Convins de neputinţa lui de a se exprima şi refuzat de memoria care nu-i mai şopteşte cuvântul potrivit, el nu are orgoliul de a se supăra pe chestia asta, ci, prin toată expresia cald-receptivă a ochilor săi, îşi manifestă supunerea în fata unei stihii superioare căreia şi noi toţi, interlocutorii lui, îi recunoaştem prezenta deasupra noastră, dar care nu ne împiedică defel să ne înţelegem unul pe altul şi să fim de aceeaşi 1 "Fondul literar": fond de ajutor creat în 1934 în beneficiul membrilor Uniunii Scriitorilor din URSS şi gestionat de U. S. (N. t.) părere. Facultatea lui A. T. de a reacţiona activ este blocată, dar aceasta emanaţie caldă a ochilor nu este în scădere şi fata lui, torturată <} e boală, îşi păstrează expresia copilărească de odinioară.

Când Trifonâci simţea o nevoie deosebită de a spune ceva şi nu reuşea, eu îi veneam în ajutor luându-1 de mâna stingă-caldă, vie, j^eră – si, ca răspuns, el o strângea pe-a mea: era modul nostru de a ne înţelege.

De a ne înţelege că ne iertasem unul pe altul pentru tot ceea ce putuse să ne afecteze relaţiile. Ca şi când n-ar fi

fost niciodată nimic rău între noi – nici jigniri, nici certuri pentru nimicuri.

Am făcut o sugestie membrilor familiei: de ce n-ar scrie el cu mâna stângă? Asta e la îndemâna oricui, chiar fără să fi primit lecţii în scopul acesta: când eram elev, eu scriam cu stângă ori de câte ori mă durea dreapta. Am luat o foaie de hârtie pe care am fixat-o pe un carton ca să nu alunece. I-am scris cu caractere mari:"Aleksandr Trifonovici". "Acum adaugaţi dumneavoastră – Tvardovski" – i-am propus eu. Cartonul i-1 puseserăm pe genunchi, el luă un pix pe care-1 ţinea aparent fără dificultate, dar din anemica mâzgăleală abia-abia au rezultat câteva litere. şi desi era loc destul pe foaia de hârtie, cele câteva litere ale lui le înghesui peste ale mele. si, mai ales, nu a ieşit un cuvânt întreg, coerenta era în mare suferinţă: Tr s i.

Ce ecou va avea romanul meu în sufletul lui? Ce poate găsi el acum în această lectură? I-am propus să se folosească de două semne de carte – unul de o anumită culoare pentru pasajele "bune" şi altul de altă culoare pentru pasajele "rele".

Câte alte lucruri îi vor rămâne necunoscute!

— Dintre acestea nu va cunoaşte pe cele mai interesante ce se vor petrece în Rusia secolului al XX-lea. Avea el această presimţire: Moartea totdeauna dă pe dinafară, Viaţa niciodată nu-i câtă am dori.

Dar care este boala care-1 macină, asta el nu ştie. Îl doare în piept, tuşeşte – e de la fumat, îşi zice el. Capul? – "Eu am boala pe care a avut-o Lenin", le spunea el alor săi.

Apoi începură pregătirile pentru servitul ceaiului, A. T. fu ajutat să-şi îmbrace pantalonii şi să se apropie de masă. În special pe covor, cu piciorul paralizat, cu greu făcea fie şi cea mai mică mis-Care, se târa. Cei din jurul lui trebuiau să tragă de el. După ce 1-au aşezat pe scaun, 1-au luat cu scaun cu tot, cu toată greutatea lui şi 1-au apropiat şi mai mult de masă.

La ceai, Rostropovici, cu un umor adecvat situaţiei, a povestit o mulţime de lucruri. A. T. asculta din ce în ce mai distrat, nu mai era deloc în stare să intre în rezonantă cu anturajul. Era în el însuşi Sau poate cu un picior era deja în lumea de dincolo.

Apoi noi 1-am dus din nou în fotoliul său, cu fata la fereastră. De aici vedea curtea, unde cu trei ani în urmă, curăţind zăpada, îşi compunea scrisoarea către Fedin. şi mai vedea cărarea pe care de data aceasta, o degajaseră alţii până la portiţa şi pe care aveam să plecăm în curând eu şi Rostropovici.

Ah, Aleksandr Trifonovici! Vă amintiţi cum v-aţi exprimat despre Casa Matrionefl M-apucă jalea când mă gândesc cine ati fi putut fi şi n-aţi fost din cauză că s-a produs Revoluţia din Octombrie!

Ei bine! Iată cine ati fi putut fi: un poet popular, mai mare decât Koltov şi Nikitin. Ati fi fost liber să scrieţi ce vreţi, nu ati mai fi fost nevoit să staţi în patru sute de şedinţe plictisitoare, nu ati mai fi avut nevoie să vă căutaţi salvarea în vodcă, nu v-aţi mai fi îmbolnăvit de cancer ca urmare a persecuţiilor nedrepte.

Dar când, trei luni mai târziu, la sfârşitul lui mai, împreună cu Boris Mojaev, m-am dus încă o dată să-1 văd, Trifonâci, spre uimirea mea, arăta sensibil mai bine. Şedea tot în acelaşi hol, în acelaşi fotoliu; privea la fel spre cărarea pe care oamenii veneau din lumea de-afară şi plecau în lumea de-afară, în timp ce el nu putea nici măcar să se târască până la portiţă. Dar se putea folosi de piciorul stâng şi de mâna stingă (cu care într-una lua şi-şi aprindea ţigări), avea o mimică a fetei mai degajată, aproape la fel ca altădată, si, mai ales, se exprima mai uşor, aşa încât despre cartea mea (o citise! O înţelesese!) putu să-mi spună desluşit: "Remarcabilă", o apreciere pe care o completă cu o mişcare a capului, cu un murmur.

Holul se scălda în lumina veselă a amurgului, păsărelele ciripeau în grădină; Trifonâci era, ca aspect exterior, mult

mai aproape de ceea ce fusese înainte, înţelegea tot ce i se povestea şi ai fi zis ca era pe cale să se însănătoşească. Dar nu scria cu mâna stângă şi nu mai lega cuvintele în fraze logice.

Vai, şi de această ultimă dată, ca adesea în trecut, a trebuit sa păstrez nişte secrete fată de el şi nu am putut să-i dezvălui că, două săptămâni, cartea va apărea la Paris.

Cu atât mai putin puteam să-i dăzvălui, cu atât mai putin puteam ga-i spun în fata alor săi celălalt lucru care mă preocupa aşa de mult în acea primăvară (în pauza dintre Noduri, în intervalele activităţii mele principale ţâşneau neîncetat noi proiecte; se discuta deja în-tj-un cerc larg posibilitatea publicării în samizdat a unei "reviste de literatură şi de probleme sociale"; autorii urmau să semneze cu numele lor adevărat; exista deja ceva şi în portofoliul redacţional).

În primăvara aceea, n-a existat pentru mine, în exterior, decât un singur eveniment: publicarea lui August, făcută deschis în numele meu. (Cu ocazia aceasta, îmi propuneam să public scrisoarea mea către Suslov, explicând că eu le făcusem propuneri şi că ei erau cei care respinseseră toate soluţiile pasnice. Dar apoi m-am răz-gândit: în sine, ieşirea unei cărţi are un efect mai puternic decât orice scrisoare. Dacă ei atacă, atunci o public.)

Nu s-au năpustit dintr-o dată asupra lui August, şi-au lăsat răgaz pentru o pregătire complexă a terenului, între timp, cum se întâmplă în condiţii de acalmie a ostilităţilor, se desfăşura fără întrerupere un război subteran, un război de subminare şi distrugere, plin de capcane, de griji, de tensiuni extreme-vă tine sau nu va tine figura? Eşec sau succes?

— Dar, în exterior, nu transpira nimic din toate acestea; din exterior nu se vedea decât inerţie, somnolentă, singurătatea unui refugiu în afara oraşului. Noi făceam fotocopii ale acelora dintre scrierile mele care nu ajunseseră încă în Occident; erau încă multe găuri de

astupat şi profitând de o filieră despre care voi vorbi cândva (Completarea a Cincea), noi, eu şi Alia, am expediat cu bine totul în Occident, am creat astfel un sez/inaccesibil duşmanului. Era o foarte mare victorie care avea să se repercuteze asupra tuturor celor întâmplate ulterior. (A trebuit să refacem o copie a Arhipelagului, să-1 trimitem încă o dată. Exemplarul expediat de Rusalii într-un mod atât de riscant a mărit apoi numărul lucrurilor omeneşti rămase nefmalizate; eu încetasem să-i mai fiu stăpân absolut şi a trebuit să-i asigur avocatului meu un exemplar al lui. Cândva voi vorbi şi despre asta.) Numai din acest moment, din iunie 1971, am fost cu adevărat gata şi să lupt şi să pier.

Nu, nu chiar din momentul acela, ci dintr-un moment care a ve-M ceva mai târziu. Testamentul meu principal (pe care era imposibil să-l prezint la un birou notarial sovietic) fusese trimis avocatului Heeb în 1971, dar încă nu fusese autentificat. A trebuit să aştept P'nă în februarie 1972 pentru ca Heinrich Boli, venit la Moscova, să ateste cu semnătura sa incontestabilă fiecare foaie – şi numai după ce am expediat acest testament în Vest am putut să mă liniştesc, la gândul că mi-am asigurat şi destinul viitor al cărţilor mele şi îndeplinirea postumă a voinţei mele.

Testamentul începea printr-un program destinat a fi publicat separat: ". Prezentul testament intră în vigoare într-unul din următoarele trei cazuri:

— Faptul morţii mele este manifest;

— Dispar din ochii opiniei publice ruseşti, fără să las urme (în. Tr-un interval de două săptămâni);

— Sunt închis în puşcărie, într-un spital psihiatric, într-un lagăr sau condamnat la deportare în interiorul URSS.

În oricare dintre aceste cazuri, avocatul meu, domnul F. Heeb, îmi publică testamentul care, prin aceasta, intră în vigoare, în acest caz, nici o obiecţie formulată de mine în scris sau oral, în puşcărie sau într-o altă situaţie de constrângere, nu abrogă, nu modifică în acest testament nici un punct, nici un cuvânt. Unele detalii secrete ale

testamentului, precum şi numele organizatorilor, ordonatorilor vor fi divulgate de avocatul meu numai după ce va fi venit acea zi mult aşteptata când, în patria mea, vor fi respectate libertăţile politice elementare, când persoanele menţionate nu vor mai avea a se teme de ameninţarea pe care ar constitui-o această divulgare şi când se va ivi posibilitatea legală ca acest testament să fie executat fără riscul atragerii unor represalii." şi mai departe – repartizarea Fondului cu destinaţie socială (eu nu menţionăm cifrele, ci obiectivele la realizarea cărora voiam să particip, în speranţa că ele vor atrage şi alte persoane doritoare să ajute şi că astfel sumele insuficiente vor fi completate). Un asemenea act de publicitate constituia în sine însuşi şi el singur o lovitură viguroasă.

Toate acestea cer timp, mult timp: să pregăteşti pentru luptă corpurile de armată, să le asiguri muniţia până la ultimul cartuş şi să le instalezi pe poziţiile de plecare.

În acest duel îndelungat şi istovitor, eu am ratat multe lucruri importante. De multă vreme bolea Aleksandr lasin şi mă chema insistent la el la spital, simţea că-i eram necesar înainte să moara, desi aproape că nici nu ne cunoşteam. Eu însă de multă vreme intenţionam să-1 văd, dar când eram ocupat, când, ca să mă pot duce acolo, trebuia să golesc ascunzătorile. În sfârşit, împreună cu acelaşi Mojaev, m-am dus la el – ne-am oprit la usa salonului, unde ni s-a SPUS s^ aşteptam. Oare să nu ne dea drumul înăuntru? M-am aşezat pe ceva si, folosindu-mă de genunchi ca de un suport, i-am compus o scrisoare. După o jumătate de oră ni s-a permis să intrăm în salon. El a murit chiar în această jumătate de oră cât noi ne-am aflat dincolo de pragul încăperii respective. Era culcat. Fata-i încă îşi mai păstra expresivitatea. Alături plângea văduva lui.

Cu Fiodor Abramov am refuzat să discut încă de mult, de la No-vâi mir. Motivul: mi se spusese, şi nu de către un singur om, că ar fi fost anchetator KGB. Dar s-a dovedit că nu era adevărat, de unde se vede că 1-am jignit degeaba.

Ei erau oamenii cu care chiar era necesar să discuţi.

Totuşi, duşmanii îşi desfăşurau propriile lor acţiuni de subminare despre care, firește noi nu ştiam nimic, în Germania Occidentală şi în Anglia, în 1971, se pregăteau ediţii pirat ale lui August cu scopul de a compromite drepturile avocatului meu şi de a împiedica, din partea aceea, eventuala publicare a operelor mele în Occident. * în URSS, pe baza textului lui August, se declanşaseră cercetări asupra originii mele sociale. Aproape toate rudele mele erau deja în pământ, dar KGB mi-a dibuit o mătuşă care încă mai era în viaţă, drept pentru care a trimis la ea o echipă de trei inşi pentru a-i stoarce niscaiva date "compromiţătoare" despre mine.

Or, în vara aceea, eram lipsit de Rojdestvo-ul meu; pentru prima dată după un mare număr de ani, nu mai aveam spor la scris, eram nervos – si, la mijlocul verii, desi asta nu mă ajuta cu nimic, am hotărât să plec în sud, la locurile copilăriei, ca să încep culegerea de materiale chiar cu această mătuşă pe care n-o mai văzusem de vreo opt ani.

* De apariţia lui August în Occident se leagă şi unele episoade comice, în Novoe Russkoe Slovo au apărut, sub semnătura prof. N. Ulianov, emigrant, un articol intitulat "Enigma lui Soljeniţân". Autorul în chestiune descoperise că în natură nu există nici un Soljeniţân, că August este opera unui colectiv KGB, că nu e posibil ca un om să ştie şi să descrie aşa de detaliat şi procedurile de penitenciar, şi tipurile de tratament oncologic, şi evenimentele militare şi istorice, plus că limbajul diferă de la o carte la alta! Iar M. Glanny, traducătorul în engleză a lui August, justificându-şi traducerea pripită şi păguboasă, a spus într-un interviu că August este aşa de prost scris în ruseşte încât el, Glanny, a trebuit să schimbe fraze întregi.

Tine pe deplin de natura unui război subteran ca uneori galeriile să se întâlnească bot în bot. Dacă as fi ajuns până la mătuşa mea echipa de kaghebisti ar fi sosit atunci când

mă aflam eu acolo. Dar în timpul călătoriei m-am ars întâmplător (cum credeam eu atunci vezi
[46]) si, cu arsura, m-am întors la Tihoretkaia, în condiţiile în care mai aveam putin şi ajungeam la destinaţie. "Admiratorii" mej din KGB i-au făcut mătuşii o vizită nu tară folos pentru ei, au obţinut de la ea (pentru Stern) note, relatări orale, şi ce mai jubilaţie pe ei! În anii '20 şi '30, aceste acuzaţii ar fi fost ucigătoare; toată viaţa, eu şi mama ascunsesem toate astea, tremurând şi ghemuin-du-ne în cocioabe dărăpănate. Totuşi, cealaltă galerie a lor se surpă: profitând de întoarcerea mea subită (tot regulile războiului subteran), am rugat un prieten (Gorlov) să dea o fugă până la Rojdestvo pentru a-mi aduce o piesă de maşină. El ar fi putut să plece în oricare altă zi, dar întâmplător a plecat îndată ce am revenit eu din sud, pe 11 august, şi a sosit la tanc ca să dea peste nouă kaghebisti care se instalaseră în mica mea daceaDacă n-aş fi revenit din sud, operaţiunea lor s-ar fi desfăşurat fără nici o poticneala – cne a câştigat mai mult, cine a pierdut din cauză că eu am revenit? În vara aceea, la Rojdestvo locuia fosta mea sotie; ea era supravegheată de prietenul ei (omul lor), şi kaghebistilor li se dăduse asigurarea că, în ziua aceea, ea era la Moscova şi va rămâne acolo. şi că eu eram în sud. Delăsarea lor a fost atât de mare încât nici măcar nu şi-au pus un om să-i păzească – şi Gorlov i-a surprins în toiul activităţii sau poate numai la începutul ei: instalau vreo aparatură complicată? Dar încă n-avuseseră timp să efectueze o percheziţie amănunţită sau poate încă nu învăţaseră cum să procedeze? Spun toate astea pentru că, în vara anului următor, locuind din nou pentru o scurtă perioadă la Rojdestvo, am descoperit acolo, scăpat, prin neatenţia mea, de la distrugere, dar adus de multă vreme pentru a fi ars, un set complet de foi de indigo (inclusiv capitolul precedent) chiar de la acest Viţel pe care cititorul îl are acum în fata ochilor, precum şi un set complet de indigo de la scenariul stiu tancurile adevărulFiecare foaie se folosea

de două ori, dar pe ea se citeau cu uşurinţa foarte multe lucruri – ei de multă vreme ar fi putut să aibă textele aproape complete – nu, în cazul acesta, kaghebistii au fost nişte gură-cască! (Iată ce mi s-a spus mai târziu: a doua zi, la orele 4 dimineaţa, pe ceată, lătraţi de câini, au venit din nou vreo zece inşi ca să termine nu stiu ce treabă sau să şteargă nişte urmeVecinii speriaţi priveau printre perdele, nimeni n-a ieşit din casă.) pin cauza lui Gorlov au trebuit să lase totul baltă şi s-o întindă. Nu-i niai Putin adevărat că pe Gorlov 1-au târât după ei ca pe un captiv, izbindu-1 cu fata de pământ, şi fără îndoială i-ar fi făcut de petrecanie dacă el, în aceste minute de tensiune, n-ar fi reuşit să-şi imagineze o modalitate de a se da drept cetăţean străin; or, pe străini n-ai dreptul să-i omori fără ordin de la şefi. Apoi s-au strâns vecinii, după care a urmat obişnuitul interogatoriu la miliţie – şi aşa a scăpat. Ar fi putut să nu-şi povestească nimănui păţania, aşa cum i se ceruse, caz în care eu n-aş fi ştiut nimic. Dar firea lui onestă şi ideile care pluteau în atmosfera epocii noi nu i-au permis să mă tină în întuneric cu privire la cele ce se întâmplaseră. Ce-i drept, nu se aştepta la gestul meu
[19], care chiar 1-a uluit, dar era singura salvare pentru el. Eu eram la pat cu pansamentele mele, neputincios, dar m-am dezlănţuit mai viguros decât un om în plină vigoare şi din nou m-am enervat – într-o scrisoare către Kosâghin
[20] ceream în primul rând demisia lui Andropov1; Rostropovici şi Vis-nevskaia de-abia au reuşit să mă facă să mă abţin, scop în care s-au folosit şi de ironie.

Asa a explodat la suprafaţă o mină – si, se pare, a făcut ceva pagube; 1-a pârlit la fată chiar pe Andropov. Se telefona (!) acestui zek amărât, i se transmise din partea ministrului însuşi (!): KGB n-are nici un amestec în această afacere, nu, aici e vorba de miliţie. (Trebuie să cunoşti rânduielile noastre, trebuie să cunoşti cât sunt de absurde toate acestea.)

Celelalte mine au fost făcute să explodeze în toamna următoare: două ediţii pirat ale lui August, apoi articolul din Stern. Consider că aceste explozii au fost mult mai slabe: datorită în special înţelepciunii judecătorului englez2 care a creat un precedent juridic cu privire la dreptul samizdatului, ei au pierdut procese care au durat un an de zile şi drepturile avocatului meu au ieşit mai întărite decât înainte. Cât priveşte articolul din Stern, reprodus în Literaturka3, acesta a creat în URSS nu un insuportabil climat de prigoană, aşa 1 Iuri Vladimirovici Andropov, seful KGB. (N. t.) 2 Care condamna ediţia pirat a romanului la Flegon-Press. (N. t.) 3 Literaturnaia Gazeta din 12 ianuarie 1972 reproducea nu numai conţinutul articolului apărut în noiembrie 1971 în revista Stern, ci şi două ilustraţii: casa mătuşii şi Rolls-Royce-ul unchiului autorului. (N. t.) cum s-ar fi întâmplat în glorioşii ani ai copilăriei regimului sovietic, ci un hohot de râs şi veselie: prin urmare o frumoasă familie de oameni harnici?! (si astfel ei înşişi au spulberat teoria care susţinea caracterul "sionist" al activităţii mele.1)

Iată ce timpuri trăim!

— Noi suntem un mănunchi, un pumn de oameni, în timp ce ei au cea mai mare politie secretă din istoria universală, şi ce experientă, şi câte capete lucrând pe gratis, şi ce mecanizare a forajului, ce cantitate de dinamită – şi totuşi ei nu pot câştiga acest război mocnit.

Din partea noastră a fost şi un exces de zburdălnicie. De pildă, în decembrie 1971, trimiţând prin postă o scrisoare avocatului meu în Elveţia (scrisorile acestea când ajungeau, când nu ajungeau la destinatar), am pus în plic şi următorul text: "MESAJ PENTRU CENZURA Serviciului postal international al oraşului Moscova Stă în puterea dumneavoastră efectivă să citiţi, să analizaţi, să fotografiaţi, să radiografiaţi, să studiaţi după miros, să supuneţi la tratamentul cu aburi, cu urină şi cu alte chimicale, orice scrisoare, însă destinatarului sunteţi obligaţi să i-o predaţi în termenele devenite posibile în condiţiile în care actualele

mijloace de transport ating vitezele pe care le ating. Trebuie să faceţi asta măcar pentru a vă camufla activitatea şi pentru a crea aparenta că există o postă care funtionează normal. Dacă se va mai întâmpla ca vreo scrisoare de la mine sau către mine să dispară fără urmă sau să întâr/ie multă vreme (o scrisoare urgentă – 35 de zile!), voi fi nevoit să vă scriu pe această temă o scrisoare deschisă, care nu vă va acoperi de glorie.

A. Soljeniţân" (si partea cea mai hazlie este că acest mesaj a ajuns intact până la Heeb!

— Cenzura a preferat să simuleze că ea nu existai Eu şi Alia ne-am prăpădit de râs, aflând despre chestia asta!) 1 Că afacerea asta s-a terminat cu bine, nu este meritul lui Stern. Stern din nou a făcut tot posibilul ca să-mi pună capul pe butuc: a avut tupeul (si lipsa de gust estetic) să afirme că acţiunea lui August nu se plasează decât convenţional în perioada prerevoluţionara, că în realitate romanul tratează probleme actuale. Revista Stern sugera tribunalului sovietic că fraza personajului despre "prostii care conduc Rusia" trebuie înţeleasă ca o revărsare a urii lui Soljeniţân fată de actualii guvernanţi ai URSS.

Si în martie 1972 tocmai binevoitorii mei dintr-o instituţie unde kaghebistul lor predase o mapă şi se retrăsese în altă cameră, începuseră să studieze de zor conţinutul mapei reuşind să scoată copii de pe documentele respective şi transmitându-mi mie următoarele: "Serviciul I al Dir. A 5-a KGB de pe lângă Consiliul de Miniştri al URSS – lui sironin Direcţia din Leningrad a KGB – lui Nosârev Pe 6 martie, cu trenul de seară, pleacă din Moscova spre Leningrad, în compania lui "NN", sotia "Păianjenului" – Resetovskaia Natalia Alekseevna. Rugăm daţi indicaţia să se continue acţiunile "NN" privind-o pe Resetovskaia1, să se identifice adresele vizitate. La Leningrad, Resetovskaia va rămâne aproximativ până la 19 martie. Locţiitorul sefului Direcţiei a 5-a a KGB general-maior Nikiskin"

N-am început să mă neliniştesc pe chestia asta. Nu ştiam că la Samutin, la care probabil se va duce N. A., se mai păstrează Arhipelagul, în ciuda insistentei mele ca acesta să fie ars.

Au existat şi multe alte peripeţii. Dacă ar fi să povestesc în detaliu şi să evoc totul, atunci ar trebui să spun că, în toţi aceşti ani, majoritatea grijilor şi neliniştilor noastre a fost nu legată de mari acţiuni dătătoare de rod bogat, ci alcătuită din emoţii, agitaţii, căutări, preveniri, anticipări.

— Aceasta în condiţiile în care ei dispuneau de posibilităţi de filaj, în care ei dispuneau de legături telefonice, şi poştale, în timp ce noi nu puteam nici să telefonăm, nici să scriem, uneori nici chiar să ne întâlnim. şi trebuia să găsim totuşi un mod de a salva situaţia. Asemenea grave primejdii au fost vreo douăzeci la număr, n-am să le minimalizez – cândva va trebui să le relatez mai în amănunt.

Am să amintesc aici două sau trei dintre aceste cazuri. Unul s-a petrecut la Sverdlovsk (denumirea asta scârboasă nici nu-mi vine s-o scriu), unde am trimis spre păstrare Primul Cerc, cel format din nouăzeci şi şase de capitole. Faptul că la un moment dat kaghebistii 1 Resetovskaia, Natalia Alekseevna (născută în 1920), chimistă; s-a căsătorit cu Soljeniţân în 1940, divorţează în 1949, în timpul detenţiei soţului ei. Se recăsătoreşte cu scriitorul în 1956. Soljeniţân şi ea se despart din nou în 1968. Apublicat memorii în care expune propria ei versiune asupra faptelor povestite aici de Soljeniţân. (Informaţie luată din "Indexul biografic al persoanelor citate", anexat versiunii franceze a acestei cărţi, Ed. Du Seuil, 1975 – N. t.) intră chiar în camera în care este păstrat "96", este determinat nu de informaţii provenite din vreun filaj, nici de vreo bănuială, ci de o împrejurare care nu putea fi prevăzută. E clar că este o percheziţie şi că scăpare nu este. Dar nu e vorba de nici o percheziţie; omului în chestiune nu i se cere decât să recunoască, nu-i asa, că are în casă Citindu-lpe Ivan Denisovici. Omul recunoaşte, predă obiectul. Dar el nu

distruge "96" pe care, conform consemnului, trebuie să-1 păstreze. Va fi, la ocazii, şi un îndelungat schimb de scrisori, în ce ne priveşte, ştim despre vizita făcută de cei de la KGB; e posibilă o reeditare a descinderii, vor confisca "96", ardeti-1 cât mai repede! Răspunsul se lasă îndelung aşteptat! Până ce totul se încheie cu arderea textului pus sub urmărire.

A doua oară bubuie ceva: Viţelul – chiar acesta, încă o dată, pe care-1 ţineţi acum în mâini. Viţelul umblă prin Moscova! Uluitor! Problema este că aici tot ce e pe dinăuntru e şi pe dinafară, totul e spus pe şleau: ce poate fi mai periculos decât o asemenea scriere? Cineva o păstra, cineva o ascundea – cum de a răsuflat? Unde? Prin cine? De ce? Începem ancheta, ne verificăm exemplarele; A. A. Ugrimov (Completarea a Cincea) trebuie să meargă la marginea oraşului să vadă concret ce este la locul lui, ce nu s-a mişcat, ce n-au putut refotografia. Suspiciune, neîncredere, totul se învălmăşeşte şi se zăpăceşte.

Si cercetarea se reia de la celălalt capăt: cine a auzit pe cineva spunând că sunt oameni care 1-au citit? Cui i s-a povestit că cineva 1-a citit? şi cine deci 1-a citit el însuşi? Cum arăta exemplarul? În al cui apartament a fost citit? Adresa, telefonul? (Nişte persoane conversând cu glasuri emoţionate la telefon nu pot să nu rostească nişte nume, lucru care la Lubianka, probabil, deja se ştie; în căutarea purtătorilor acelor nume, aceasta o să ne vânture acum la grămadă!) Acela e apartamentul! Spuneţi cinstit, e mai bine să-mi spuneţi mie decât să aşteptaţi să se întoarcă securiştii. Mi se spune, mi se dau nume. şi iată, mi s-a adus o copie dactilografiată. Exemplarul nu este al nostru (ale noastre şi-au păstrat, cu credinţă, locul). Nu e al nostru, deci există o copie nou dactilografiată! Or mai fi patru sau cinci de felul acesta? Nu este al nostru şi nu este o copie după al nostru. Dar a fost redactilografiat cu exactitate după al nostru şi conţine, făcute cu mâna, şi corecturile mele cele mai de pe urma. Înseamnă că, în urma mea,

cineva mă fura, îmi copia textul încă proaspăt; cineva foarte apropiat, misterios, cine oare? Să-i telefonez omului care mi 1-a adus. Nu la el acasă. Stăm şi aşteptam, asta va însemna mai putin du-te-vino. Peste câteva ore vine omul care ni 1-a adus si, derutat, indică sursa. Una dintre acelea în care aveam cea mai mare încredere! Acesteia i se dăduse un exemplar numai ca să-1 citească. Ea, pe furiş, îl redactilografiase (pentru istorie? Pentru a-i asigura supravieţuirea? Din simplă manie?). şi ea i-1 dăduse numai lui (era un prieten intim) ca să-1 citească. şi el îl dusese altora, ca plată pentru nu stiu care mică datorie. şi aceştia invitaseră la un chef o prietenă foarte apropiată. şi aceasta n-avusese nimic mai presant decât să pună mâna pe telefon şi să-i încredinţeze secretul şi uneia dintre prietenele ei (A. S. Berzer). şi noi 1-am recuperat de la această a patra verigă a lanţului. Berzer ni 1-a remis! Mare-i Moscova, dar drumurile care o traversează sunt scurte. O sun şi pe vinovată. Mă întâlnesc şi cu ea. Mărturisiri senine şi suspine. De-acum şi-a mmcat creditul. Confisc prada, în aceste ore se ivesc nişte semne: securiştii se alarmează, maşinile lor încep să duduie, fiecare cu câte patru vlăjgani în pântecele ei întunecos. Poftiţi, tovarăşi! Ati întârziat cu o mică jumătate de oră! (De data aceasta ei nu stiu: în legătură cu ce era panica? Ce căutam noi? Ce au ratat ei?) în decembrie 1969 existase un caz asemănător cu Nopţile prusiene. Tot aşa brusc, un zvon prin Moscova: circulă nişte copii! Imposibil, dar circulă nişte copii! Tot aşa am luat apartamentele la rând, am cercetat urmele, tot aşa am pus mâna pe o copie: nici asta nu era a noastră! Dar făcută exact după a noastră! Furată! De cineva apropiat! De cine? Se găsesc şi urme: Liova Kopelev a ţinut-o câteva zile, a dat-o s-o citească şi unei rude, aceasta, la rândul ei, a dat-o altora, iar aceştia şi-au făcut o copie. şi au ţinut-o ascunsă timp de patru ani! Dar întrucât pe mine m-au exclus din Uniunea Scriitorilor – acum de ce să nu-i dea drumul în samizdat? Ce pericol mai există pentru autor?

Pe măsura puterilor mele, am stins scandalul la Moscova şi la Ufa, căci acesta se întinsese până acolo. Circulaţia manuscrisului am reuşit s-o stopez.

Iată din ce săptămâni liniştite se compun liniştiţii noştri ani, pasnici, fără evenimente deosebite, atunci când forţele principale sunt în repaus şi "nu se întâmplă nimic".

Si câţi ani pot fi tărăgănate lucrurile în felul acesta? Astăzi se împlinesc douăzeci şi şapte de ani de la primele versuri de la să-raska, de la primele ascunzători şi de la primele incinerări.

Dar, pe deasupra acestui război ascuns pluteşte, precum un strat înalt de nori, istoria, plutesc evenimentele vizibile tuturor si, prin curgerea lor, ele cheamă la acţiune, stârnesc reacţii. Atâtea dintre ele au fost stăvilite, atâtea dintre ele nu mai pot fi stăvilite.

În decembrie 1971 1-am înmormântat pe Trifonâci.

Pe străzile adiacente s-a oprit circulaţia până departe, nefăcân-du-se economie de forte de ordine, iar la cimitirul Novodevicie au fost desfăşurate trupe (la funeraliile unui poet!). Traficul automobilelor şi autobuzelor era dirijat – detestabilă idee – printr-un megafon. Un cordon de miliţieni era şi în holul Casei Centrale a Scriitorilor, dar mie n-au îndrăznit totuşi să-mi interzică accesul (au regretat-o apoi). Tot ce am putut să fac pentru a-1 apăra de nepotrivita mătase stacojie pe care se odihnea capul defunctului (în primele ore de după încetarea din viaţa îi revenise expresia copilărească de bunătate şi împăcare, expresia lui cea mai candidă) şi cu care era căptuşit tot sicriul, de fizionomiile câinoase şi dezumanizate ale celor din secretariatul literar, de discursurile nesincere, au fost două semne ale crucii – după fiecare dintre cele două întruniri, una la Casa Centrală a Scriitorilor, cealaltă la cimitir. Cred că puterea malefică şi-a primit astfel ceea ce merita. N-am fost lăsat să mă apropii de sicriu decât la dorinţa văduvei (în detrimentul ei a procedat asa, dar a făcut-o cu conştiinţa că îndeplineşte voinţa celui dispărut); ca să nu pun familia

Tvardovski în dificultate, am renunţat la ideea de a da în aceeaşi seară la samizdat cuvântul meu de adio – şi 1-am păstrat până în ziua a noua, citindu-1 şi iar ci-tindu-1 în fiecare zi, revenind asupra lui – în felul acesta m-am transpus sufleteşte în atmosfera marii despărţiri în care evenimentele vieţii se măsoară în unităţi luate dintr-o geometrie cu totul alta decât cea cotidiană

Am spus ce aveam de spus. De-acum ar fi firesc să tac; înseşi coardele vocale nu sunt în dispoziţia de a vorbi. Dar nu mai mult de o săptămână mai târziu, în noaptea de ajun, ascult la un post de radio occidental slujba de Crăciun, aud mesajul patriarhului Pimen şi se aprinde în mine dorinţa de a-i scrie. Nu pot să nu-i scriu! şi iată noi griji, o nouă povară, o nouă afluenţa de probleme.

(Cu această scrisoare, ba nu, chiar cu August, începe un proces de divizare în rândurile cititorilor mei; încep să pierd pe unii dintre adepţi şi cei care rămân cu mine sunt mai putini decât cei care mă părăsesc. Mă aclamau atâta timp cât aparentele întăreau credinţa că eu nu eram decât împotriva abuzurilor staliniste; în momentul acela toată societatea era cu mine. În primele mele scrieri mă mascam în fata cenzurii poliţieneşti, dar, prin aceasta, şi în fata publicului. Prin acţiunile pe care urma să le întreprind, trebuia cu necesitate să mă descopăr: era timpul să vorbesc tot mai răspicat şi să merg la o adâncime din ce în ce mai mare. şi procedând asa, era inevitabil să-mi pierd publicul cititor, să-i pierd pe contemporani, punându-mi speranţa în urmaşii acestora. Dar este dureros să fii nevoit a constata că până şi unii dintre cei apropiaţi te părăsesc.)

Dar pentru ce povestesc toate acestea aici? şi unde este Nobe-liana promisă?

Nobeliana îşi urma cursul ei. Per Hegge era foarte pornit împotriva lui Jarring din cauza josniciei de care acesta dăduse dovadă în povestea cu Nobelul şi promitea să-1 demaşte neapărat. Totuşi, Hegge a fost expulzat din URS S

şi eu uitasem de ameninţarea pe care o proferase el. Dar el s-a ţinut de cuvânt şi a nimerit momentul cel mai potrivit: în septembrie, cu o lună înainte de atribuirea noilor premii şi la începutul acelei sesiuni a ONU unde urma să fie ales secretarul general, post râvnit de Jarring, a publicat o carte de amintiri, carte în care povesteşte de-a fir-a-păr cum Jarring susţinuse guvernul sovietic în atacurile lui împotriva mea. (Apropo, Hegge a făcut loc în cartea lui şi unor zvonuri neverificate – asa, de pildă, spune la un moment dat că numai Saharov m-a făcut să renunţ la deplasarea la Stockholm; or, pe tema asta niciodată n-am discutat cu Saharov.) şi a izbucnit un asemenea scandal în Suedia, încât chiar prim-ministrul Palme, socialist versatil şi repede percutant, nutrind el însuşi sentimente cordiale fată de tara proletariatului victorios, a trebuit să se justifice – şi la televiziunea suedeză, şi printr-o scrisoare către New York Times. Primo: el, Palme, nu era la curent cu maniera în care manevrase Jarring. Apoi era şi o exagerare: ce altceva rămânea de făcut? O ambasadă nu este un loc pentru manifestaţii politice (cum era el mai dinainte sigur că nu trebuia să te aştepţi acolo la literatură pură!). şi Academia Suedeză se pomeni din nou pe balansoar; ea linişte cu mine nu are. I-o mai fi făcut vreodată vreun laureat atâtea necazuri? Am să-i scriu luni lui Soljeniţân ca să-1 întreb dacă nu vrea să primească însemnele Nobel la ambasadă – a declarat Karl Giorow, secretarul Academiei. Iată ceva hazliu: el spune aceasta într-o sâmbătă si, în aceeaşi sâmbătă, ştirea se difuzează la radio. şi eu tocmai am o ocazie pentru Occident duminică, stau până noaptea târziu ca să-mi redactez scrisoarea. Imediat îi scriu răspunsul meu şi îl expediez duminică. Iar Gierow n-a aşteptat numai până luni, el nici după trei săptămâni nu a expediat scrisoarea. Dar răspunsul meu, el 1-a primit. Răspunsul meu: premiul Nobel este cumva prada unui hot care trebuie să-mi fie remisă între patru ochi şi între patru pereţi?: şi în ce priveşte comunicatul: până să-1 primesc de la Academie

(termenul corespondentei legale este de trei săptămâni într-un sens), el mi-a parvenit pe calea undelor radio. Am răspuns imediat.

După o lungă boală, tocmai mă apucasem de lucru la Octombrie şaisprezece; am văzut că era un ocean, un Nod dublu, dacă nu triplu: dat fiind că "făcusem economie", făcusem abstracţie de anul 1915, fără îndoială necesar, că în Primul Nod ocolisem toată istoria politică şi spirituală a Rusiei de la începutul secolului încoace – acum toate astea se îngrămădeau, se umflau, presau. N-aş vrea altceva decât să fiu lăsat să lucrez, dar ţi-ai găsit! Nobeliana începu din nou să facă zgomot, ca şi când, cu medalia şi diploma în mână, îmi va fi mai uşor să tin piept Securităţii Statului. Dacă e pe asa, atunci trebuie să abandonez Nodul, să reanimez şi să refac discursul si, după ce-1 voi scrie, să cobor în arenă cu el. şi voi spune acolo asemenea lucruri încât poate fragila mea existentă se va nărui, şi o dată cu ea şi acest pasnic şi inestimabil refugiu pe care 1-am găsit la Rostropovici. Ah! Ce păcat că trebuie să abandonez al Doilea Nod, îmi făcusem o socoteală aşa de bună: să lucrez în linişte până în anul 1975.

Omul propune.

Redactându-1 din nou, am reuşit să obţin un discurs degajat de excesul de artificii gazetăreşti şi aluzii politice, să-1 centrez mai exact pe problemele artei si, poate, să mă apropii de genul – încă nedefinit de nimeni şi încă neclar – care stă bine unui discurs pen-tru premiul Nobel în domeniul literaturii, între timp avea loc un schimb de scrisori cu Karl Ragnar Gierow, secretarul Academiei Suedeze
[22]. Ministerul Afacerilor Externe al Suediei a refuzat din nou să pună ambasada la dispoziţie pentru ceremonie; atunci am propus apartamentul Aliei, unde eu încă nu aveam dreptul să locuiesc
[23]. Nu exista, se pare, precedent, dar Gierow a fost de acord, în aceste luni am avut ocazia să-i cunosc şi să-i

apreciez foarte mult tactul şi marile calităţi sufleteşti; el se manifesta tot mai mult nu ca executant al unei funcţii onorifice, ci ca un om cordial, hotă-rât şi temerar (chiar şi în Suedia, temeritatea îi era necesară fată de multi oameni), începuserăm să discutăm asupra datei. El nu putea nici în februarie, nici în martie. O asemenea amânare îmi convenea şi mie: aveam impresia că citirea discursului meu va fi o bombă; înainte să explodeze trebuia să-mi pun lucrurile în ordine (oricât le-ai pune în ordine, dezordinea este totdeauna starea lor efectivă): trebuia să lucrez măcar o parte dintre capitolele celui de-al Doilea Nod până la a le face lizibile; să triez înaintea eventualei catastrofe muntele de materiale pe care le adunasem pentru R-17; să merg încă o dată la Piter1 şi să privesc locurile, peisajele de care aveam nevoie şi de care nu mi se va mai permite, poate, să mă apropii niciodată. (O relatare aparte despre felul în care am pătruns eu în palatul Tavriceski – Completarea a Cincea).

Multă osteneală m-a costat neobişnuita scrisoare către Patriarh; trebuia să mă sfătuiesc (cu părintele Gleb lakunin) şi să împiedic deconspirarea. În acelaşi moment Literaturka s-a luat de genealogia mea şi de mine; a trebuit, de voie, de nevoie, să mă apăr. Încă necunoscând bine moravurile corespondenţilor occidentali, i-am dat răspunsul meu prin intermediul unui corespondent al publicaţiei hamburgheze Die Welt, iar acesta 1-a pasat unei terţe persoane, 1-a diluat în aşa fel încât răspunsul meu nu mai era răspuns, ci o reacţie meschin-ranchiunoasă. Dar mi se părea necesar să răspund (si nu numai la acest punct; se acumulaseră multe dintre cele îndurate tăcând). Şi-şi făcu drum o idee firească: să strâng în timp câteva intervenţii bine închegate, în aşa fel încât ele să vină în pachet, în cascadă – la şapte nenorociri, un singur leac şi nu cu târâita. Asemenea aglomerări de evenimente se formează de la sine în momente de criză, cum s-a întâmplat în aprilie 1968 cu ocazia apariţiei Canceroşilor, dar în afară de aceasta ele pot

fi forţate să se aglomereze după plan dacă autorul acestuia exploatează particularitatea irepe-a înaltelor sfere sovietice: obtuzitatea, încetineala gândirii, Denumire familiară a oraşului Sankt-Petersburg. (N. t.) incapacitatea intelectuală de a asimila două idei în acelaşi timp. Gierow anunţase că ceremonia premiului Nobel va avea loc pe data de 9 aprilie, deci în prima zi a Paştelui ortodox – depunându-şi cererea de viză, se pare, pe 24 martie. Pe 17 martie am trimis scrisoarea mea către Patriarh, socotind că ea nu va fi publicată decât la sfârşitul lui martie. La câteva zile de la această trimitere voi da un interviu, primul după nouă ani; este o formă de manifestare la care autorităţile nu se aşteaptă din partea mea şi va fi ceva copios. si, înainte ca ele să fi avut timpul să-1 digere, eu voi organiza ceremonia premiului Nobel şi voi da citire discursului în care abordez lucrurile cele mai grave. După care voi putea să stau liniştit şi să aştept toate osândele posibile.

Dar lucrurile s-au desfăşurat astfel: scrisoarea către Patriarh, lansată numai în cercul îngust al samizdatului religios, în ideea că ea va circula lent printre oamenii efectiv interesaţi, a irupt instantaneu în presa occidentală. După cum mi s-a spus mai târziu, ea a stârnit la Securitatea Statului o furie cumplită-mai violentă decât cea provocată de multe dintre acţiunile mele trecute şi viitoare. (Nu-i greu de înţeles: ateismul este inima întregului sistem comunist. Dar, paradoxal, chiar şi printre intelectuali, acest gen a fost întâm-pinat cu reprobare şi chiar cu repulsie: ce îngust, orb şi mărginit trebuie să fiu eu dacă mă ocup cu asemenea problemă ca aceea a bisericii; sau, cu alte argumente: ce rost are aici clerul? Acesta nu poate – adică este ca şi intelectualitatea, autojustifâcare prin analogie – să le scrie autorităţilor. Aşteptaţi, chestiunea va ajunge şi la autorităţi. Condamnat de multi, eu niciodată n-am regretat acest gest: dacă nu părinţii spirituali trebuie să fie primii care să ne dea exemplul eliberării spirituale din mrejele minciunii, atunci cine să ni-1 dea? Vai, ierarhia noastră bisericească

ne-a lăsat prea mult să ne eliberăm singuri.) şi (măsură foarte tardivă), undeva înjurai lui 20 martie, s-a luat decizia guvernamentală multă vreme amânată: să fiu înfierat în mod public şi expulzat din tară. În acest scop, campania de presă împotriva mea s-a extins şi s-a intensificat. Cu obişnuitul lor deficit intelectual, ei au ales terenul care le era cel mai defavorabil: să sfâşie Augustcare scăpase ediţiilor pirat şi care era declarat acum a fi cartea mea cea mai bestial antipatriotică şi chiar antisovietică. Pentru aceasta a fost mobilizată presa comunista occidentală (căci, în URSS, cine putea oare să citească August şi a fost reprodusă de-acolo orice prostie scrisă de cutare autor de trei parale – în special în Literaturka, dar apoi şi în alte publicaţii centrale; anumite articole mă acuzau referindu-se direct la formule ale Codului Penal şi docila "opinie publică" sovietică, de la scriitori până la oţelari, trimitea indignate "ecouri de reacţii". De data aceasta, decizia era luată cu atâta fermitate încât s-a mers până la a se imagina şi mijloacele practice la care s-ar recurge pentru a mă convoca: s-ar începe cu o reţinere la politie, adică o arestare provizorie (acest proiect, care ajuns şi el la cunoştinţa noastră, înlocuia planul iniţial, acela al accidentului de automobil, "varianta Yves Farge")1; şi cu atâta fermitate încât Ceakovski, la o şedinţă a redacţiei sale, a declarat deschis în fata a treizeci de persoane, pe un ton care lăsa să se înţeleagă multe: "îl vom expulza!" Această operaţiune era prevăzută, se vede treaba, să aibă loc la mijlocul lui aprilie; până atunci campania de presă trebuia să atingă punctul ei maxim. Dar graficul meu prevedea o evoluţie mai accelerată a lucrurilor. Nişte corespondenţi americani au venit la mine fără să-mi fi telefonat în prealabil (se înţeleseseră cu J. Medvedev). Ziarele lor erau cele mai puternice din Statele Unite; aceasta se întâmpla cu o lună şi jumătate înainte de vizita preşedintelui american în URSS. Interviul nu avea o semnificaţie socială; eu nu vorbeam nici despre deţinuţi, nici despre nedreptăţile care

sufocau tara – se împlineau în curând doi ani de când tăceam în privinţa aceasta, sacrificând totul pentru R-l 7, aşa că şi acum îmi propuneam să nu depăşesc pragul unei ciocniri inevitabile şi să nu compromit discursul. Interviul [24] era în esenţă o stufoasă pledoarie personală, o gospodărească mânuire a măturii pentru îndepărtarea gunoiului deversat asupra mea de-a lungul mai multor ani – dar însăşi priveliştea acestui gunoi văzută prin prisma unei "orânduiri progresiste" a făcut în Occident destulă impresie. * 1 Yves Farge (1899-1953), membru al Rezistentei franceze, comisar al Republicii de la Lyon, la Eliberare, preşedinte în Franţa al Mişcării pentru Pace, decedat la Tbilisi într-un accident de automobil. (N. t.)

Unul dintre aceşti corespondenţi, H. Smith, s-a plâns după aceea nu o dată în mod public că eu 1-am primit cu un interviu gata făcut, cu întrebări Pregătite tot de mine, că am dat dovadă de totală necunoaştere a canoanelor Presei occidentale, într-adevăr, în lupta mea pe viaţă şi pe moarte cu statul nu aveam nevoie decât de o bruscă mişcare defensivă, de o soluţie chiar mai "una: o declaraţie publică. Nu aveam nevoie de nici un interviu. şi Smith îmi Propunea să discutăm probleme "de cea mai mare actualitate": despre ce s-a Prin intempestivitatea apariţiei sale şi prin mârşăviile pe care le dezvăluia, interviul, aşa cum scontasem, i-a năucit pe adversarii mei. şi chiar mai mult decât scontasem eu. El a apărut pe 4 aprilie si, după mai putin de douăzeci şi patru de ore, în ciuda încetinelii ei obişnuite, puterea, fără să fi avut timpul de a reflecta, a avut o tresărire, un reflex de apărare şi a făcut gestul cel mai simplu cu putinţă: acoperindu-se de ridicol şi de ruşine, i-a refuzat secretarului Academiei Suedeze dreptul de a veni ca să-mi înmâneze însemnele premiului Nobel. În scrisori nu se spusese un cuvânt despre faptul că urma să fie rostit un discurs, nimeni dintre noi nu vorbise sub plafoane1; în privinţa aceasta, autorităţile nu puteau să facă decât nişte conjecturi confuze. Public nu era vorba decât de

înmî-narea însemnelor premiului Nobel într-un apartament particular din Moscova, în prezenta unor scriitori şi artişti, prieteni ai autorului. şi de aceasta se sperie guvernul uneia dintre superputerile lumii! Dacă stânga occidentală n-ar fi fost aşa de zeloasă în a justifica tot ce se întâmpla Ia noi, palma pe care tocmai ne-o dădusem nouă înşine ar fi trebuit să fie suficientă pentru a demasca pentru multă vreme întâmplat cu energia creatoare a lui Evtusenko şi Voznesenski, dacă a dispărut interesul publicului fată de ei, dacă îngrădirile impuse lor se înscriu pe linia care vine direct de la persecutarea lui Puşkin (occidentalii simt nevoia de a stabili neapărat o continuitate între Rusia ţarista şi URSS-ul comunist, altminteri, spun ei, lucrurile nu vor fi înţelese în profunzimea lor); – sau mă punea într-o situaţie riscantă atunci când mă întreba dacă, după August, intenţionez să evoc şi revoluţia bolşevică.

Eu însă, dimpotrivă, nu eram obişnuit să suport modul incoerent, dezlânat, în care aceşti corespondenţi îmi vânturau cu furca ideile, maniera vulgară în care le relatau şi iresponsabilitatea formulărilor. şi lui H. Smith i-am trimis atunci în mod special o scrisoare sinceră, îndepărtându-mă de acel moment, înţeleg tot mai mult că el trebuia şi avea dreptul să se supere foarte tare.

Totuşi nu trecuseră trei ani şi iată că în toamna lui 1974 H. Smith m-a vizitat la Zurich, ocazie cu care m-a întrebat dacă n-ar putea să folosească pentru New York Times tot materialul interviului literar pe care eu îl acordasem lui Niels Udgord de la Aftenposten (28 august 1974). Bine, copiati-1 – i-an> spus eu. Nu asa, a stăruit el, căci aceasta nu ar mai fi o noutate, haideţi sa procedăm ca şi când interviul 1-ati da încă o dată, dar de data aceasta mie! Eu din nou am fost de acord: căci el ştia canoanele presei occidentale (ce este asta. Cum arată asta?), ceea ce nu era cazul meu. aşa 1-a şi publicat: ca pe o convorbire pe care realmente ar fi avut-o cu mine. (Adnotare din 1978.) 1 Orice loc în care s-ar fi putut implanta microfoane. (N. t.) jocul

sovietic de-a apropierea culturală. Dar, în virtutea legii torsiunii capetelor spre stingă – roşilor li se iartă totul, roşilor li se uită repede toate relele pe care le fac. După cum scrie Orwell: aceleaşi personalităţi occidentale care-şi exprimau indignarea fată de executarea vreunui individ, indiferent unde pe Pământ, aplaudau atunci când Stalin trimitea la moarte prin împuşcare sute de mii de oameni; ele se lamentau pe tema foametei din India, dar foametea devastatoare din Ucraina n-o observau.

Cu obişnuita noastră abilitate de a face hapul mai uşor de înghiţit, ambasada sovietică de la Stockholm a făcut, de altfel, precizarea că "ea nu exclude posibilitatea ca viza să-i fie acordată lui Gierow altă dată, într-un moment mai favorabil". Această precizare era menită să atenueze iritarea, să faciliteze naşterea unei iluzii şi revenirea lină pe poziţiile de la început. Ministerul suedez al Afacerilor Externe a făcut o declaraţie care nici nu aproba, nici nu condamna. Dar noi, aici, înţelegem prea bine acest joc! – şi eu m-am grăbit să-1 stric printr-o declaraţie specială [25]. Refuzul de a permite venirea lui Gierow anula toată ceremonia, îi răpea orice sens. Dar şi uşura situaţia atât a organizatorilor, cât şi a celor care-şi dăduseră acordul să vină.

Pregătirea acestei ceremonii, în afară de dificultăţile cotidiene – să primeşti, aşa cum trebuie, într-un apartament obişnuit, şaizeci de invitaţi, şi toţi numai oameni de vază sau corespondenţi occidentali – această pregătire era complicată, neobişnuită în toate privinţele, în primul rând: trebuia stabilită lista invitaţilor în aşa fel încât printre aceştia să nu se strecoare nici un personaj dubios (prin comportamentul său social) şi să nu fie omis niciunul dintre cei demni (prin anvergura lor artistică sau ştiinţifică) de această atenţie – si, în acelaşi timp, trebuia asigurată prezenta efectivă a invitaţilor (oameni care să nu dea înapoi, care să vină). Apoi invitaţiile trebuiau tăinuite până în ziua în care Gierow va anunţa data ceremoniei. şi atunci

trebuia să facem turul adreselor tuturor acestor invitaţi sau să luăm măsuri să le parvină invitaţiile: în afară de formula gata făcută, o scrisoare expunând motivele şi care să fie aptă să determine persoana să dea acestui act social mai multă importantă decât inevitabilei represiuni la care o vor supune şefii. Numă-rul scriitorilor, al regizorilor şi al artiştilor care au acceptat m-a u'ttut: încă mai păstrau oamenii o admirabilă doză de neînfricare, de dorinţa de a se îndrepta de spate sau de ruşine de a fi trataţi ca nişte sclavi pe viaţă! şi neplăcerile ar fi putut fi pentru toţi dintre cele mai serioase, dar guvernul i-a scutit de emoţii inutile pe invitaţi, favor pe care şi 1-a acordat şi sieşi. Desigur, au fost şi refuzuri – semnificative, dureroase: oameni de renume international, care n-aveau totuşi a se teme de ceva.

Din pregătirea ceremoniei făcea parte şi alegerea unei zile de duminică, pentru ca nimeni să nu fie reţinut la serviciu, şi a unei ore în plină zi, pentru ca Securitatea Statului, miliţia sau echipele ei de ajutoare voluntare să nu poată organiza baraje în întuneric: ziua, asemenea acţiuni pot fi fotografiate. Trebuia de asemenea să găsesc oameni care să stea la uşă, oameni curajoşi, capabili să împiedice pătrunderea unor kaghebisti scandalagii. Trebuia să ne aşteptăm şi la asemenea acte precum întreruperea curentului electric, neîntrerupt sir de apeluri telefonice sau pietre în geamuri – în ultimii ani metodele banditeşti întrunesc din ce în ce mai multe sufragii din partea KGB.

Guvernul ne-a scutit de toate aceeste bătăi de cap.

Ca amuzament am trimis invitaţie şi pe numele Ecaterinei Fur-teva, ministrul Culturii, precum şi pe cele a doi corespondenţi sovietici de la ziare care până atunci nu mă atacaseră. Era vorba de Selskaia Jizn şi Trud.

Selskaia Jizn a delegat la această ceremonie care nu s-a mai ţinut un singur reprezentant-kaghebist pentru a verifica dacă totuşi nu s-au reunit câţiva. Iar Trud, ziar al lui selepin, ortodox notoriu, s-a grăbit să-şi rectifice

neutralismul putred şi chiar în acele zile a luat poziţie împotriva mea.

Dar aceasta nu mai era decât una dintre ultimele zvârcoliri ale campaniei lor ratate: pierzându-şi capul, acoperindu-se de ruşine în legătură cu ceremonia Nobel, autorităţile au pus capăt hartuirii publice, şi ghinionul voind ca o dată în plus împrejurările să se unească împotriva lor, m-au lăsat în patria mea şi în libertate, (în curând după aceea, M. Rozanova-Siniavskaia i-a comunicat Aliei că un cunoscut general KGB, cu care avusese nişte întâlniri, s-a exprimat despre mine în felul următor: "Dacă nu pleacă de bună voie, o s-o sfârşească în Kolâma." La acest avertisment din partea lor trebuia să mă aştept de multă vreme, singurul lucru surprinzător era rn°' dalitatea asupra căreia se oprise alegerea lor. Dar hotărârea mea s1 a Aliei era fermă: rămânem în tară!). "•. -

Asa s-ar fî încheiat, după un an şi jumătate, povestea cu Nobe-liana, dacă n-ar fî rămas piesa ei de rezistentă, discursul deja pregătit. Pentru ca acesta să-şi găsească loc în culegerea anuală editată de comitetul Nobel, trebuia să-1 fac să ajungă în cel mai scurt timp în Suedia. Cu greu, dar mi-a reuşit această acţiune (se înţelege că tot în secret şi cu mari riscuri). La începutul lui iunie, textul discursului trebuia să apară. Eu continuam să aştept explozia; pentru timpul care mai rămânea m-am dus în regiunea Tambov – să-i admir peisajul, poate pentru ultima dată.

Dar discursul n-a apărut nici în iunie, nici în iulie al acelei veri istovitor de fierbinţi. Să se fi dovedit el aşa de neobservabil? Nu mi-a parvenit decât în august ştirea că, în timpul verii, majoritatea întreprinderilor suedeze, inclusiv tipografiile, îşi lasă lucrătorii să plece în concediu. Culegerea anuală n-a fost publicată decât la sfâr-sirul lui august.

Presa a bubuit mai mult de o săptămână. Dar am avut parte de două surprize de natură să reveleze insuficienta previziunilor mele: discursul meu nu i-a făcut nici pe ai

noştri să ciulească urechile, nici pe occidentali să iasă cât de cât din imobilismul lor social, să se trezească, tot asa, cât de cât la realitate.

Se pare că reuşisem să spun foarte multe lucruri, că spusesem chiar tot esenţialul – şi ei îl înghiţiseră pe nemestecate? Dar iată: discursul era transparent, ce păcat însă că se mulţumea cu generalităţi, că nu cita nici măcar un nume. Atunci, cei de-acolo ca şi cei de-aici, au preferat să nu înţeleagă.

Nobeliana se terminase, dar explozia, dar lupta principala se reporta pentru altă dată, pentru altă dată.

LUPTA INOPINATĂ În domeniul tacticii, prin luptă inopinată se înţelege acel tip de luptă, nici ofensiv, nici defensiv, în care cele două părti decid să atace sau se află în mars fără să cunoască intenţiile celeilalte şi intră brusc în coliziune. Acest tip de luptă neplanificată este considerat a fi cel mai complex: el le cere comandanţilor să dea dovadă de maximă rapiditate, inventivitate şi fermitate şi să aibă suficiente rezerve.

O asemenea luptă s-a dat pe arena socială sovietică la sfârşitul lui august şi în luna septembrie 1973; ea a fost aşa de neprevăzută, încât nu numai că niciunul dintre adversari nu ştiau nimic despre celălalt, dar chiar şi de aceeaşi parte a baricadei, o "coloană" (a lui Saharov) habar n-avea despre mişcările şi planurile celeilalte (a mea).

Desi anii 1971 şi 1972, trecuţi în revistă în capitolul precedent, n-au fost, desigur, chiar aşa de pasnici pentru mine, ei n-au fost totuşi aşa de chinuitori, sau poate că m-am obişnuit eu cu neplăcerile. Aveam tot timpul conştiinţa că mă ascund, că fac pe mortul, că aştept, că, nu-i asa, câştig timp pentru R-l 7, şi că într-un anumit fel reflectorul nu mi-1 mai fixez asupra contemporaneităţii. şi de fiecare dată, refuzând să intervin, nici măcar nu puteam să explic cuiva, cu atât mai putin militanţilor, "mişcării democratice" (foarte prompţi în a difuza informaţii) motivele anume pentru care tăceam, pentru care stăteam aşa de retras,

desi, se părea, "nu mi s-ar fi întâmplat nimic" dacă as fi intervenit. şi apoi, în timp ce destinul somnola, însăşi şederea mea la Rostropovici în condiţii paradisiace, aşa cum nu cunoscusem niciodată în viaţa mea (liniştea, aerul de dincolo de bariera oraşului şi confortul din interiorul oraşului), îmi demagnetiza şi ea voinţa. Nu ti s-a pus trotil sub scaun pentru scrisoarea adresată ministrului KGB, nici pentru cea adresată Patriarhului, nici pentru discursul destinat ceremoniei Nobel – atunci stai cujninte şi scrie. Cu atât mai mult cu cât se dovedea aşa de anevoios jsfodul al Doilea, iar trecerea la al Treilea nu promitea zile mai relaxante. şi amânam acel deznodământ care, atârnând, mi se eterniza în fata ochilor. şi chiar atunci, când, la sfârşitul lui 1972, m-am fixat definitiv asupra lui mai 1975 ca dată a apariţiei Arhipelagului, acest lucru îmi părea a se constitui într-o jertfa, într-o manieră de accelerare subiectivă a evenimentelor.

Şederea mea la Rostropovici devenea treptat o povară pentru amfitrion. Cunoscându-mă întâmplător si, într-un mare elan de generozitate, oferindu-se aproape imediat să mă adăpostească, neavând, din lipsă de experientă, nici cea mai mică idee despre presiunile stupide şi de lungă durată ce aveau să se abată asupra lui, chiar scan-dalizând cu publicarea unei scrisori deschise după încoronarea mea cu premiul Nobel si, un an de zile, apărându-se cu ingeniozitate împotriva şicanelor guvernamentale – Rostropovici a început să dea semne de oboseală şi de defetism din cauza acestui îndelungat şi dezolant asediu, din cauza pierderii postului său de sef de orchestră la Bolsoi Teatr, post la care ţinea aşa de mult, din cauza interdicţiei care lovea concertele sale moscovite cele mai bune, din cauza suprimării obişnuitelor sale turnee în străinătate în care înainte îşi petrecea jumătate din viaţă. Se ivi o problemă: este just să laşi un talent să se ofilească pentru a permite altuia să crească? (Vai, în ranchiuna ei,

puterea, nici după plecarea mea de la dacea lui nu i-a iertat faptul de a-mi fi oferit ospitalitate timp de patru ierni.)

Existenta mi se complica şi dinspre partea politiei; Ministerul Culturii nu mai era singurul care voia să se spele de o asemenea pată. Îi iritam pe toţi potentaţii, eram ca un ghimpe în coasta lor prin faptul că locuiam în zona rezervată lor, locul de destindere al privilegiaţilor, zona specială Barviha. Or, potrivit legilor sovietice, expulzarea mea nu era o problemă: într-o zonă ca aceea, rezervată guvernului, pentru materializarea unei asemenea măsuri douăzeci şi patru de ore erau prea suficiente. Dar asocierea a două nume – al meu şi al lui Rostropovici – le mai tăia din elan. Încercări au existat totuşi, într-o bună zi m-am pomenit cu un căpitan de miliţie; era înainte de premiul Nobel. "Sunt invitat", i-am zis eu. S-a lăsat păgubaş.

În martie 1971, nu stiu cum s-a făcut că am avut o "zi de avalanşa", una din acele zile fericite, rare într-un an, o zi în care gându-rile vin în potop irezistibil, pe tot felul de teme şi în direcţii care n-au fost prestabilite, gânduri care te seceră, te transportă; încearcă numai să le consemnezi, fie şi în trei cuvinte, pe orice ciornă, o să le prelucrezi după aceea, dar acum prinde-le. Eram într-o dispoziţie excelentă si, schiind, mai notam câte ceva într-un carneţel; fac cale întoarsă – şi iat-o pe bătrâna Anicikova, care mă strigă de la etajul superior al marii dacea:

— Aleksandr Isaevici, a venit miliţia să vă dea afară!

Aşteptasem atât de mult chestia asta încât încetasem s-o mai aştept. Aveam totuşi la mine, pentru această eventualitate, o hârtie gata pregătită, într-un plic albastru plasat într-un dulăpior ignifugat, îndrăzniseră ei într-adevăr, şi asta chiar înainte de congresul lor al XXIV-lea (douăzeci şi patru, ca orele unei zile; nu 1-ar mai apuca pe al XXV-lea!), sau nu-şi dau seama ce scandal o să iasă?

Ei sunt trei; de la căpitan în sus. Reiese putin câte putin că individul în civil, un oarecare Anosov, este seful serviciului de evidentă a populaţiei al regiunii Moscova: ăsta-i mare

ştab. Inteligent, cu simţul umorului. Totuşi există, se nimeresc şi printre ei oameni. Aflat într-o dispoziţie excelentă, intru la fel de uşor şi degajat în conversaţie – cu o dezinvoltură de învingător, în formă mai bună decât odinioară cu vameşii.

Pentru acea hârtie trebuie să mă duc în aripa în care locuiesc – trei minute – şi o pun îndată în fata dumneavoastră sau o citesc stând în picioare, prin aceasta vă forţez poate şi pe dumneavoastră să vă ridicaţi din fotolii. Nu. Nu, astăzi nu mă expulzează: ei nu întocmesc procesul-verbal, primul proces-verbal, pentru că, pentru al doilea, chestiunea este transmisă la tribunal. Se mulţumesc să facă presiuni asupra mea pentru ca în zilele următoare să mă îngrijesc de obţinerea unui permis de şedere sau să plec. La Riazan. În capcană.

Fireşte. Un sovietic oarecare, care n-are protecţie de sus, ce poate să facă într-o asemenea situaţie decât să se supună fără comentarii? Ieşire nu-i. Dar, slavă Domnului, eu deja am ieşit din rândurile voastre şi m-am îndreptat de spate.

Pentru început, cu mare solicitudine pentru destinele lor personale:

— Tovarăşi, vă rog, faceţi proces-verbal, dar luaţi seama! Vă rog foarte mult, să nu faceţi vreo greşeală personală pentru care ati putea avea de suferit. Vă rog, verificaţi mai întâi dacă la nivelul cel mai înalt s-a hotărât într-adevăr ca eu să fiu expulzat. Pentru că dacă nu este asa, vina va fi aruncată asupra dumneavoastră.

Maiorul obtuz:

— Dacă eu acţionez după lege şi în sectorul meu, nu am a cere nimic de la nimeni.

— Ah! Tovarăşe maior, dumneavoastră sunteţi încă tânăr în meserie! Veţi da dovadă de samavolnicie. Cazul meu este foarte delicat.

Seful regiunii:

— Dar mă rog, eu nu recurg la violentă.

— Asta ar mai lipsi: să faceţi uz de violentă! Dar chiar dacă mă trataţi cu cea mai mare delicateţe din lume, tot se poate produce un mare scandal.

Eu vorbesc cu atâta aplomb, de parcă din camera învecinată as putea să-i telefonez chiar acum lui Brejnev. Anosov, curtean, după cum se vede, cu experientă, înţelege: atenţie, este minat; de acolo vine aplombul meu. Interlocutorul meu este deconcertat.

Dar ce înseamnă pentru mine să câştig câteva zile? Trebuie să transmit prin ei acolo sus cât este de serioasă treaba asta, cât sunt eu de pregătit pentru a face fata situaţiei. Dacea lui Rostropovici este, pentru mine, frontiera ultimă a vieţii şi a activităţii. Mă vor alunga de aici – să nu-i las să pună mâna pe voluminosul R-l 7. Să ştie ei că asta n-o să se petreacă pe tăcute.

Si, la această nouă întorsătură a discuţiei, compunându-mi căutătura neliniştitoare a unui deţinut, declar cu o voce metalică:

— Eu, de bună voie la Riazan? Nici pe jos, nici pe sus! O sentinţă a tribunalului? N-am să mă supun unei asemenea sentinţe! Cu cătuşele la mâini, nu altfell Iată, aşa mi-e mai uşor, mă simt perfect. N-o să mă las înecat într-un pahar cu apă, aduceţi deci marea! Mă simt tânăr, puternic.

Politicoşi, derutaţi, pleacă. Nu se aşteptau la asemenea reacţie.

— O să fie un scandal de toată frumuseţea! Le spun eu încurajator, la despărţire.

Pentru că data următoare, când vor întocmi proces-verbal, am să fac pe chiţibuşarul sovietic cu ei, am să verific în procesul-verbal fiecare literă, am să cer exemplarul doi pentru mine, iar când va sosi momentul semnării, am să scot hârtia mea, am s-o semnez şi am s-o substitui procesului lor verbal: "Miliţiei care mă constrânge să plec din casa pe care Mstislav Rostropovici o are, în împrejurimile Moscovei, şi să mă duc la Riazan, domiciliul pe care mi-1 fixează ea mie,., II RĂSPUND URMĂTOARELE:

Iobăgia a fost desfiinţată în tara noastră în anul 1861. Se spune că Revoluţia din Octombrie a măturat ultimele vestigii ale acelei rânduieli. În consecinţă, eu, cetăţean al acestei ţări, nu sunt nici iobag, nici sclav etc."

Cu ei aşa trebuie procedat în orice problemă: să ridici tonul cu 0 octavă. Să generalizezi cât cuprinde. Nu să-ţi aperi numai propria ta persoană, numai parcela ta îngustă, ci să le faci ţandări întregul lor sistem.

Si atâta tot. N-a venit ceasul pentru aşa ceva? Atunci, cât timp o mai ţinem asa?

Şase luni mai târziu, m-am pomenit din nou cu ei. Acelaşi Ano-sov, cu un individ în civil, chior. De data aceasta, din capul locului i-am întâmpinat cu plicul albastru. L-am pus între ei şi mine. Dar Anosov, amabilitatea personificată, mă întreabă numai asa, în treacăt: cum e totuşi cu permisul de şedere? Nu e în regulă. Iată, sunt deja doi ani (atunci când n-ai dreptul la două zile, atunci când un permis de şedere pentru Moscova n-are nici o valoare aici!). Bun, pe tonul ăsta merge: ştiţi, îndată ce-mi voi rezolva problemele de familie.

— Bine, rezolvaţi-le, rezolvaţi-le!

— Mă încurajează, mă presează el.

— Dar nici după înregistrarea căsătoriei mele nu mi se va da permis de şedere pentru Moscova?

— Cum să nu, cum să nu, legea îi obligă să vă dea.

Apoi, hodoronc-tronc, şi în alt registru: – ştiţi că noi şi lui Ros-tropovici, ca proprietar al acestei case, putem să-i punem condiţii.

1 se poate chiar confisca dacea.

— Ascultaţi, spun eu, tigaia asta şi-aşa este încinsă, de ce să turnăm ulei peste ea?

Iar plicul albastru se află între noi: inofensiv, tot sigilat, neproductiv.

— Dacă se fac prea multe presiuni asupra dumneavoastră, nu vă obosiţi să mă vizitaţi, daţi mai bine dispoziţie ca treaba asta s-o facă miliţia raională, şi-aşa voiau dânşii să

întocmească un pro-ces-verbal. Să vă spun drept, şi aşa această chestiune o voi da publicităţii.

— Ce înseamnă "publicitate"? Legea-i lege, spune chiorul.

— Publicitate? Iată: în ciuda procesului-verbal, eu nu voi pleca nicăieri şi nu mă voi duce la tribunal; dumneavoastră să daţi o sentinţă penală de surghiunire – răspund eu cu voce metalică.

— Lăsaţi, lăsaţi! Mă asigură ei, nu se va merge până acolo. şi răspunsul meu către miliţie nu se clinti. La fel de ilegal am locuit la Rostropovici încă un an şi jumătate.

Când a intervenit divorţul cu prima mea sotie şi mi-am înregistrat căsătoria cu Alia, care locuia la Moscova, am făcut, la rândul meu, cerere pentru un permis de şedere în capitală. Noul sef (venit de la direcţia regională) al serviciului permiselor era acum chiar Anosov ("legea îi obligă să vă dea"). La el, la minister, acesta, cu acelaşi zâmbet amabil, mă anunţă personal din partea ministrului că "în general, nu miliţia rezolvă" chestiunea permiselor de şedere, ci consiliul pensionarilor de onoare (stalinişti) de pe lângă consiliul municipal al Moscovei: acest consiliu examinează profilul politic al candidatului şi stabileşte dacă acesta este demn să locuiască la Moscova, în consecinţă, la consiliul respectiv trebuie să-mi depun cererea.

Tot cu zâmbetul cel mai amabil, 1-am rugat şi eu să-mi comunice în scris refuzul său.

— Aleksandr Isaici, păi, şi dumneavoastră aveţi nevoie de o hâr-tiută? M-a întrebat el, zâmbindu-mi şi mai amabil, de parcă am fi fost nişte vechi cunoştinţe.

Mă aşteptam să-i văd păstrând tăcerea, să tărăgăneze, dar la un refuz aşa de categoric totuşi nu mă aşteptam. Neruşinaţii. Mă împingeau fără jenă: cară-te de pe pământul Rusiei!

(Dar poate că supărarea lor este de înţeles: nu influenta oare asupra autorităţilor zvonul care mă irita aşa de tare, zvonul lansat de oameni care se dădeau drept "prieteni

apropiaţi", această masă de oameni care-şi propuseseră să explice viaţa mea şi intenţiile mele: "el nu urmăreşte decât să-şi reîntregească familia; o să plece imediat, un minut nu va rămâne în plus!" Divorţul odată pronunţat, "legal", ei aşteptau să plec – şi eu ce-aveam de nu plecam?)

Viaţa lui Rostropovici şi a Visnevskăi nu-mi mai permiteam s-o îngreunez în continuare. şi în mai 1973 am plecat de la ei. Pentru început am închiriat împreună cu familia o dacea la Firsanovka. In toamnă însă am rămas complet fără adăpost. şi din iunie 1973, ei au adoptat o nouă tactică pentru a se debarasa de mine: scrisori anonime prin care nişte pseudogangsteri îmi ameninţau familia.

Le trimiteau prin postă, în graba şi superficialitatea lor, autodemas-cându-se şi prin aplicarea stampilei lor peste cea a postei (o dată, ca să mă calce pe nervi, au lipit în interior un enigmatic fir de păr creţ) şi printr-o ameţitoare viteză a distribuirii poştale (când restul scrisorilor adresate mie erau aruncate la cos). Cu litere de tipar de diferite culori; şi stilul era ă la Benia Krik1, cu infinit mai putin gust. Primo: noi nu suntem gangsteri; ne daţi o sută de mii de dolari şi în schimb, "noi vă garantăm liniştea şi inviolabilitatea familiei dumneavoastră", în semn de acceptare, eu trebuia să mă prezint pe treptele de la telegraful central. Data următoare, deja nu mai erau cereri ci numai ameninţări deschise: "Nu va exista un al treilea avertisment, noi nu suntem chinezi. Vă retragem încrederea noastră şi nu vă vom mai putea garanta nimic." Se miza pe ideea că, înfricoşat, voi ajunge la concluzia că fuga în străinătate este singurul mod de a scăpa de aceşti "gangsteri".

După a doua scrisoare de acest gen, am adoptat şi eu un procedeu nou: o scrisoare sinceră, "de uz intern", adresată KGB, un avertisment impersonal
[26]. Scrisoarea a ajuns la destinatar, mi s-a trimis confirmare de primire: semnează cutărică (lizibil), expeditor din partea KGB. Timp de trei săptămâni au

reflectat aceşti corespondenţi ai mei. Apoi am primit un telefon tot de la acelaşi colonel Berezin care, în 1971, mă sunase din partea lui Andropov. şi acum aceeaşi placă: "Declaraţia dumneavoastră (?) a fost transmisă la miliţie." O asemenea hârtiuţa – şi ei o transmit? M-au hărţuit, mi-au făcut apropouri, ca în scrisorile anonime: adresaţi-vă miliţiei ca să vă protejeze. (si ei, sub pretext că veghează la securitatea mea, vor fi mereu pe urmele mele.) Timp de o lună şi ceva nu mi-au mai sosit anonime. Totuşi, la sfârşitul lui iulie a venit o a treia scrisoare: "Deci asa, câine, n-ai venit! Acum n-ai decât să te superi pe tine. Ne socotim noi." Ei nu cereau nimic, se mulţumeau să amenințe: cară-te, nemernicule!

Aceea a fost o vară apăsătoare pentru noi. Multe pierderi. Treburi importante au fost abandonate, compromise chiar. Aveam doi băieţi şi o sotie care purta o sarcină dificilă. Timp de multe săptămâni îi lăsam pe toţi trei într-o dacea expusă tuturor pericolelor, la Firsanovka, unde eu nu puteam lucra din cauza avioanelor care 1 Erou a trei dintre Povestirile din Odessa de Isaac Babei. Bandit simpatic şi plin de respect. (N. t.) zburau la foarte mică înălţime, şi plecam singur la Rojdestvo ce. Să scriu. Bandiţii poate că erau falşi sau poate că erau autentici, poate că aveau să se mărginească la simularea unui atac sau poate aveau să treacă la fapte. Oricare ar fi fost situaţia, eu şi sotia mea eram pregătiţi pentru toate încercările posibile şi spre aceasta ne îndreptam.

Din cauza copiilor să facem concesii violentei? Atunci ce-i reproşam Occidentului? Îmi trasasem deja modul în care aveam să mă comport: "Le voi răspunde acelora care ne amenințа astăzi sau se vor apuca să ne amenințe în viitor pe mine şi pe copiii mei. Nu o dată am spus că sunt gata să-mi dau viaţa. Asta nu este o formulă retorică. Eu, într-adevăr, sunt gata să-mi dau viaţa în fiecare zi şi în fiecare ceas – şi această împrejurare este singura care m-ajută de-atâţia ani să-mi desfăşor activitatea. şi sotia mea s-a căsătorit cu mine

motivată fiind de aceeaşi conştiinţă şi de aceeaşi disponibilitate: fără a face concesii, să fie gata în orice clipă a-şi da viaţa. Chemând lumea să se contrapună violentei, bine mi-ar sta dacă m-aş lăsa cuprins de teama că va fi asasinat careva dintre noi. Nu ne vom lăsa intimidaţi de ameninţări, de oriunde ar veni ele – de la un regim totalitar sau de la nişte bande de stânga. Sub drapelele acestora, câte mii de copii din tara noastră au fost lăsaţi să moară – şi lăsaţi fără părinţi, şi trimişi în taigaua geroasă în căruţe cu familii "des-chiaburite", şi în Ucraina paralizată de "blocada foametei" gestionată de Komsomol, când o familie condamnată n-avea voie nici măcar să bea apă de la fântâna din bătătură! Toate aceste pierderi de vieţi de copii sunt o cantitate neglijabilă pentru voi, steagul marxist nu-i încă suficient de împodobit cu ele?

— Visaţi să le sporiţi numărul şi cu copiii noştri? Orice condiţie, pe care ne-o va pune orice opresor din lume, noi o vom îndeplini exact pe dos."

Ar fi fost suficientă încă o presiune din partea "gangsterilor" ca să-mi termin şi să-mi public răspunsul. Dar ei nu s-au mai manifestat.

Revăzând lucrurile, aproape în tot cursul vieţii mele de la arestare încoace, constat că n-a existat săptămână, n-a existat lună, n-a existat sezon sau an în care un lucru sau altul să nu mă incomodeze sau în care un pericol să nu mă pândească, sau în care ceva să nu mă pună în situaţia de a nu avea când să mă ocup de scris şi deci să trebuiască să-1 amân. şi dacă m-aş fi supus acestei logici o dată, de două ori, de zece ori, n-aş mai fi scris nimic comparabil cu ceea ce am reuşit să scriu. Dar eu am scris făcând zidărie, am scris în barăci ticsite, fără creion, în timp ce eram mutat dintr-un loc într-al-tul, murind de cancer, în deportare într-o biată izbă după un dublu serviciu la scoală, am scris ignorând primejdia, obstacolele şi nevoia de odihnă-şi numai datorită acestei împrejurări, la cincizeci şi cinci de

ani, nu-mi rămâne neîmplinit decât echivalentul a douăzeci de ani de muncă; în rest, am reuşit.

Îmi recunosc o mare inerţie: când intru adânc în lucrarea mea, e greu ca vreo împrejurare, oricât de senzaţionala, să mă tulbure sau să mă distragă. Dar, nici prins în vârtejul cel mai ameţitor al activităţii, nu ieşi cu totul din sfera de influentă a activităţii: ea se infiltrează zi de zi prin radio (occidental, bineînţeles, dar prin acesta te dumireşti şi asupra situaţiei din tara ta) şi prin nu stiu ce adieri misterioase pe care nu poţi să le explici, să le numeşti, dar pe care le simţi. Aceşti curenţi îţi scaldă sufletul, se împletesc cu activitatea ta fără s-o deranjeze (ei nu-i sunt străini precum factorii perturbatori în mijlocul cărora trăieşti zi de zi), ei creează vieţii atmosfera calmă sau neliniştită sau victorioasă. si, uneori, aceste adieri încep să se suprapună până la a se întrupa într-o decizie, într-o intuiţie: pentru un motiv sau altul (uneori este clar pentru care, uneori nu), a sosit momentul să acţionezi!

Aceasta eu nu pot s-o explic în termenii cauzalităţii; aici nu distingem totdeauna între dorinţă şi presentiment, dar de un asemenea fler am beneficiat nu o dată, şi din plin.

Asa a fost şi în această vară. Independent de eşecurile şi de ameninţările care ne-au asaltat din toate părţile, a venit rândul meu să găsesc modalitatea de a zgudui Occidentul, de a-i spune că este incapabil să-şi administreze propriul său domeniu: face valuri înjurai celui care este mai slab, dar în fata tiranilor înrăiţi este pururea per-dant, pururea cedează ("Pacea şi violenta"). şi încă nu stiu de ce, a fost şi "Scrisoarea către conducători", născută dintr-un impuls, scrisoare la care înainte nici nu mă gândisem. şi deodată de această scrisoare mă văzui târât cu atâta violentă – ideile şi întorsăturile de frază veneau în debit potopitor – încât, la începutul lui august, a trebuit să-mi întrerup pentru două zile lucrarea de bază şi să las să treacă acest şuvoi, să notez, să grupez pe subdiviziuni.

Toate articolele respective au fost scrise operativ şi rapid pentru că aceasta a fost un fel de strângere a recoltei, o valorificare a unor însemnări de moment, acumulate deja, o firească redobândire a verticalităţii.

Printre asemenea adieri se întâmplă ca uneori să se producă şi evenimente concrete, dar noi nu reuşim totdeauna să le interpretăm. Viaţa socială era la nadir1, se respira un aer apăsător, un aer de catastrofă: noi arestări, ameninţări pentru alţii si, în acelaşi timp, plecări în străinătate ale unor oameni scârbiţi de atmosfera din tară. Siniavksi a venit să-şi ia rămas bun de la mine (si să facă, în acelaşi timp, cunoştinţă cu mine). Mă durea sufletul să văd că rămâneau din ce în ce mai putini oameni dispuşi să-şi asume destinul nostru rusesc, oriunde ne-ar duce el. Calculul autorităţilor privind "expulzarea de vapori" printr-o a treia emigraţie se dovedea pe deplin justificat (as fi fost bun să fac parte din ea, chiar cu însemnele premiului Nobel în mână.): în tară rămâneau din ce în ce mai puţine voci capabile să protesteze. La începutul verii, Maximov a fost exclus din Uniunea Scriitorilor; în iulie el mi-a trimis o scrisoare pe bună dreptate mâhnită: unde era deci "solidaritatea internaţională a scriitorilor" pe care atâta o lăudasem în discursul meu prilejuit de premiul Nobel; de ce nu mă ridicam în apărarea lui Maximov?

Nu m-am ridicat în apărarea lui, aşa cum n-o făcusem nici pentru alţii. Motivul este acelaşi: hotărâsem să mă ocup de istoria revoluţiei şi prin aceasta mă consideram absolvit de toate celelalte obligaţii. De ruşinat nu mă ruşinez nici în ziua de azi pentru asemenea perioade de tăcere; artistul n-are altă soluţie, dacă nu vrea să se piardă în ceata actualităţii imediate, care acum este, acum nu mai este.

Dar vin nişte zile – iată simţi trecerea la nadir, eşecul – când toate datoriile tale uitate te înconjoară ca pereţii unui defileu. Pentru a termina nodul al doilea, nu mai trebuia decât foarte putin, vreo patru luni, până la sfârşitul lui 1973. Dar n-am avut parte de ele. (Trebuie să mă

mulţumesc a reproduce de urgentă pe peliculă fotografică ceea ce exista pentru ca să nu piară în catastrofă.) Cu atât mai mult dispărea nodul al treilea care atâta mă ademenise spre el, spre valvătaia revoluţiei. Era dat peste cap tot scadenţarul meu arbitrar; nimic nu mai rămânea clar, afară de necesitatea de a intra în luptă.

1 Punct situat pe bolta cerească, jos, sub picioarele observatorului, şi opus zenitului. (N. t.) si, evident, urmând tactica verificată a cascadei: aplicarea a cinci-şase lovituri una după alta. Trebuia să încep cu defensiva, cu autoapărarea, plecând de la situaţia mea de înecat, trebuia să mă străduiesc să mă agăţ de un petec de uscat şi să atac.

Când scrii cu privirile spre trecut, lucrurile acestea pot părea de neînţeles: ce era, în definitiv, aşa de ameninţător? Nu era o exagerare la mijloc? şi de câte ori acelaşi lucru, de ce panică? – şi totdeauna se termina cu bine.

Mereu se termina cu bine – şi oricând putea să nu se termine cu bine (si cândva nu se va mai termina cu bine). şi de fiecare dată, amploarea loviturii mele era tot mai mare, zguduitura se resimţea tot mai puternic în toate împrejurimile şi pericolul era şi el tot mai mare; şi în fata acestui pericol este firesc să te aştepţi la frângerea unei existente poate fragile, dar până la un moment dat cât de cât organizate.

În afară de manuscrise, ce valori materiale mai am eu? "Domeniul" meu de 12 ari de la Rojdestvo unde jumătate din această vară – ultima, credeam eu – am petrecut-o cufundat cu atâta aviditate în lucrarea mea. Numai jumătate, pentru că vara ca timp o împărţisem atunci cu fosta mea sotie. Aceasta insista să ia totul si, evident, înaintea loviturilor programate, era indicat ca tot terenul să-1 pun pe numele ei. La jumătatea lui august, plecând la luptă, am făcut turul tuturor locurilor, am vizitat fiecare palmă de teren. Mi-am luat adio de la Rojdestvo pentru totdeauna. N-am să ascund: am plâns. Această bucăţică de pământ dintr-un cot al Istiei şi pădurea familiară mie şi

lunga poiană din vecinătate, materializează pentru mine Rusia în ceea ce are ea mai autentic. Niciodată, nicăieri, n-am avut atâta inspiraţie la scris ca aici, şi poate nici nu voi mai avea. Oricât as fi de torturat, de distrus, de distrat, de absorbit, sosind aici, simt că ceva emană din iarbă, din apă, din mesteceni şi din sălcii, din banca de stejar, din masa amplasată chiar lângă pârâu-şi peste două ore pot să scriu din nou. Este o minune; nicăieri nu se întâmplă aşa ceva.

În ultima săptămână, în ultimele nopţi de dinaintea atacului, eu n-am avut o clipă de somn. Avioanele urlau fără încetare chiar pe deasupra acoperişurilor Firsanovkăi, ca atunci când se întorc negrele escadrile, uşurându-se de bombe. Ne temeam ca în incinta dacei să nu care cumva să spunem cu voce tare vreo frază imprudentă pe care s-o intercepteze microfoanele răspândite peste tot si, astfel, duşmanul să afle că eu pregăteam ceva. Or, tot succesul constă în caracterul de surpriză al acţiunii: înainte de a începe atacul, trebuie să fii deosebit de relaxat, nonşalant, să nu te implici nici în trebă-luieli inutile, nici în vizite şi întâlniri de prisos, iar discuţiile, cu siguranţă pândite, trebuie să fie calme, relaxate.

Ceea ce mă nelinişteşte cu adevărat este eventualitatea de a nu reuşi să-mi duc planul până la capăt. Am senzaţia că se pune problema să completez un anumit volum care, deja repartizat mie, mă aşteaptă undeva în natură, o anumită formă, pregătită pentru mine, dar de-abia acum ivită privirii mele; şi eu, ca o materie incandescentă în fuziune, trebuie să reuşesc – aici un eşec este de neconceput – să intru în această formă, s-o umplu ochi fără goluri, fără sufluri – înainte ca totul să se răcească şi să se prindă.

De câte ori nu se întâmplă că, înainte de a face un pas obişnuit, de a efectua o străpungere, un atac, un salt, te concentrezi exclusiv asupra acestei chestiuni, exclusiv asupra acestor ultime mici scadente. – şi celelalte componente ale vieţii şi timpul de după aceste scadente sunt date cu totul uitării, încetează de a mai exista; numai

să se reziste până la această scadentă, să i se supravieţuiască, iar restul.!

Scrisoarea către ministrul de Interne o destinasem să producă primul soc. Ideea era aceea de a-i ataca pe tema dreptului iobăgesc
[27]. (Nu era o formulă de efect; era vorba realmente de iobăgie. Dreptul milioanelor de oameni la libertate în propria lor tară, eu îl contrapuneam dreptului câtorva sute de mii de a emigra. Dar aceasta era de natură să repugne "societăţii".) în acest sens era modificat conţinutul acelui plic albastru, al scrisorii care de-atâta vreme aştepta să-şi ia zborul. Iar cât priveşte Occidentul, acesta oricum pierduse din vedere esenta-dreptul iobăgesc – şi făcuse o publicitate din care se înţelegea că totul se reducea la "cererea pentru un permis de şedere".

Scrisorii m-am decis să-i pun data de 21 august (cinci ani de la ocuparea Cehoslovaciei), dar din cauza problemelor serioase pe care le ridica textul ei, i-am amânat expedierea. Am expediat-o, aşadar, pe 23, ca să pot să aplic nestingherit o a doua lovitură – să dau un interviu. Interviul este un gen nefast pentru scriitor. Pana! Ti scapă, şi construcţia frazei, şi limba, încapi pe mâna unor corespondenţi care sunt străini de ceea ce te frământă pe tine. Cu un an şi jumătate în urmă îmi amputaseră interviul – dar, din necesitatea de a mă apăra pe subiecte mărunte şi disparate, eram din nou nevoit să aleg această formulă dezavantajoasă. [si de data aceasta, în Le Monde, interviul meu va fi amputat într-o manieră indecentă, iar textul complet, cineva chiar îl va ascunde la Ministerul francez al Afacerilor Externe (ca să nu strice relaţiile cu URSS?); si, pentru a-1 restitui în integralitatea şi sensul lui, va trebui să-1 public, cu o întârziere de multe luni de zile, într-o revistă a emigraţiei ruse.] în acest interviu am reuşit să-mi asigur sub mine teren solid pe care la început am stat în genunchi, apoi în picioare, şi să trec de la o defensivă umilitoare la o ofensivă îndârjită

Îndată după interviu, pe o zi însorită, am pornit pe strada Gorki (atât de desfigurată încât nici nu-ţi mai vine să-i zici strada Tver, cum se numea înainte), îndreptându-mă cu pasi rapizi spre poştă ca să depun o scrisoare recomandată către ministru şi repetându-mi mie însumi, în glumă: "Hai să cumpănim cât cântărim!" Două lovituri dintr-o dată, se pare, cântăreau ceva.

În plus, aflasem în ajun de la radio că, independent de mine (de departe, chestia asta era percepută ca o mişcare concertată, iar autorităţile erau convinse că totul fusese combinat cu abilitate), trecuse la atac şi o altă coloană: Saharov ţinuse o conferinţă de presă pe teme internaţionale, conferinţa care, prin francheţea şi energia ei, tăiase asistentei răsuflarea: "URSS este un mare lagăr de concentrare, o vastă zonă de detenţie." (Ce om de ispravă! Gândurile noastre, ale celor în condiţia de zek, el le-a exprimat înaintea mea! şi Arhipelagul mucegăia.) "Cu câtă uşurinţă a renunţat Occidentul la a-şi mai difuza pe teritoriul Uniunii Sovietice programele de televiziune", "Moscova recurge la înşelătorie pe fată".

Singurul lucru pe care eu nu-1 ştiam era că, în chiar acele ore ale zilei de 23 august, pe strada Romenski din Leningrad, într-un obscur apartament "â la Dostoievski", apartament care în plus era şi la comun cu alţii, se sinucisese sau fusese asasinată nefericita Elizaveta Denisovna Voronianskaia, cea care dezvăluise securităţii în ce loc se păstra, îngropat în pământ, Arhipelagul, în felul lui, adversarul ataca şi el.

[Chestia aceasta eu n-o ştiam; eram într-o dispoziţie mai mult decât veselă, în lunile acestea o ţinusem tot într-o zburdălnicie. Ca să-i sâcâi pe cei de la KGB, mi-am trimis mie însumi prin posta orăşenească o mică scrisoare (care, bineînţeles, nu a ajuns la destinatar, adică la mine): "Dragă A. I.! Am reuşit, în sfârşit, să vă îndeplinesc rugămintea. Iertaţi-mă că vă scriu fără să vă cer permisiunea, dzr

cunoscutul nostru este acum în concediu, şi timpul nu aşteaptă. Trebuie să ne vedem urgent, altminteri totul se duce de râpă, şi a doua oară, probabil, nu mai reuşim. După 2 iulie va fi târziu. Aştept să mă sunaţi. Al dumneavoastră, sincer, K. B-ci." La 31 august am trimis la KGB un bilet maliţios pe adresa acelei expeditoare care semnase aşa de lizibil confirmarea de primire
[29]. De data aceasta, confirmarea de primire n-a mai venit: generalul Abramov subaprecia posibilitatea unui asemenea atac făţiş. Sau poate că el deja răsfoise Arhipelagul, dezgropat la 30 august în împrejurimile localităţii Luga?]

Sub ploaia primelor huiduieli ale presei noastre, Saharov, neas-teptându-se nicicum la vreo prelungire pozitivă a acestei acţiuni, a plecat la odihnă în Armenia, şi de acolo a trebuit să se tină la curent cu evenimentele, căci n-a putut găsi loc la tren (aglomeraţia de început de septembrie).

Iar autorităţile erau cu atât mai mult în întuneric în ce priveşte planurile noastre. Planul lor era următorul: până în toamnă lichidarea definitivă a opoziţiei. Pentru aceasta (în concepţia lor prostească) trebuia început şi dus la bun sfârşit procesul exemplar lakir-Krasin; aceştia, căindu-se, ar trebui să declare că toată "mişcarea democratică" trăia din banii cercurilor diversioniste occidentale şi atunci intelectualitatea sovietică şi opinia publică occidentală şi-ar întoarce definitiv fata de la o asemenea mârşăvie, şi ultimii disidenţi ar dispărea de la sine. Evident, înfrângerea era înscrisă genetic în însuşi acest proiect idiot: să aplici în anii '70 procedeul învechit al anilor '30. şi totuşi ei ar fi reuşit să zdrobească moralul populaţiei în URSS, să-1 facă să scadă într-un mod şi mai catastrofal, dacă ei înşişi nu s-ar fi făcut de râs cu acest proces, mai ales într-o luptă inopinată. Timp de paisprezece luni au tot amânat acest proces neinspirat, crezând că, investind mai mult timp în pregătirea unei represiuni viitoare, îi vor înfricoşa pe oameni într-o măsură mai mare – şi s-au hazardat să-1 deschidă pe 28 august!

Această dată, bineînţeles, niciunul dintre noi n-o cunoştea. Dar eu, prevăzând că într-o zi sau alta ei vor trece la acţiune, m-am decis să parez anticipat, să-i înghesui înainte de deschidere – şi am spus într-un interviu că procesul va fi unul de rutină (în Occident s-a tradus "unul dureros", pur contrasens), o repetare a farselor lipsite de imaginaţie ale lui Stalin şi Vasinski, chiar dacă vor fi admişi şi corespondenţi occidentali. Am fixat ca dată a publicării interviului ziua de 28 august, de Adormirea Maicii Domnului1.

Pe 27, ei au deschis deci un proces de o calitate şi mai slabă, fără să admită prezenta corespondenţilor străini. Nici n-au apucat să-şi savureze indigesta lor farsă de cinci zile că a doua zi Associated Press difuza în întreaga lume cuvintele mele de dispreţ fată de această înscenare. (A doua coincidentă. La drept vorbind, ei reuşiseră ca din mers să mă implice şi pe mine în proces pe motiv că eu m-am dovedit a fi inspiratorul şi strategul principal al "Cronicii"! Nu putea să nu hămăie Litgazeta: "Soljeniţân a pierdut în lakir un tovarăş de idei." Acestui hămăit i-am răspuns, din mers, printr-o scrisoare

Luptă inopinată! Aici cădeau ei în cursa ce le-o întinseserăm noi, acolo cădeam noi în cursa ce ne-o întinseseră ei. În zilele de 29, 30, 31, am căutat să aflu de la toate posturile de radio reacţii la interviul meu; am jubilat şi – dus de elan – am încheiat redactarea "Scrisorii către conducători", între timp a fost exhumat Arhipelagul şi la l septembrie – veştile proaste zboară până hăt departe – cineva a venit să-mi vorbească despre aceasta, în termeni nu prea precişi. Pe 3, deja n-a mai fost nici o îndoială.

Cum anume şi ce s-a întâmplat la Leningrad, noi n-am ştiut atunci şi nici până în ziua de azi n-am aflat: toţi cei implicaţi în această poveste erau încercuiţi de filajul KGB. M-aş fi dus acolo să văd urmele încă proaspete ale tragediei, dar o asemenea călătorie, făcută în văzul tuturor, n-ar fi putut decât să dăuneze. Voronianskaia trecuse de şaizeci de ani,

avea sănătatea zdruncinată, un picior bolnav. Casa Mare2 din Leningrad se abătuse asupra ei cu toată puterea. S-a început cu percheziţie amănunţită, au urmat cinci zile şi cinci nopţi de interogatorii, apoi zile de filaj stăruitor, în tot acest timp, nimeni n-a putut să ne dea nici cea mai mică informaţie. Ce anume se întâmplase cu Voronianskaia? Toate ultimele informaţii provin de la vecina ei de apartament, vecină care nu inspiră încredere, în variantele povestirii ei este vorba de pete de sânge şi chiar de lovituri de cuţit pe cadavrul spânzurat, ceea ce contrazice versiunea sinuciderii prin spânzurare. Există motive serioase de a bănui 1 Pe stil vechi, conform calendarului iulian, folosit încă de Biserica Rusă. (N. t.) 2 Sediul KGB din Leningrad. (N. t.) un asasinat, în măsura în care ei se temeau ca E. D. să nu-mi co-jnunice mie şi în măsura în care ea ar fi încercat s-o facă. Expertiza medicală purta menţiunea "strangulare", dar trupul nu i-a fost arătat verişoarei de gradul doi. Trecuseră două săptămâni după terminarea interogatoriilor; între timp, în inima nefericitei femei începuseră să predomine sentimente, altele decât acea frică pe care o încerca totdeauna în fata rudelor împăroşate, cărora le presimţea ghearele şi dinţii mai acut decât noi toţi, desi asta parcă ar suna a glumă, a cuvânt de spirit. Ea umbla de colo până colo prin cămăruţa, căuta, evident, o modalitate de a ne da de veste despre pericol. De unde şi cum au ajuns la Voronianskaia bănuielile şi percheziţia – este o chestiune pe care, ca şi pe întreaga poveste a morţii ei, cândva o vom lămuri complet. De lucrat efectiv cu mine nu mai lucra de trei ani, timp în care aproape că nici n-am mai întâlnit-o. Dar cel mai supărător este faptul că această catastrofă ar fi putut foarte bine să nu se producă: ei nu i se încredinţase nimic spre păstrare, dar în pasiunea ei pentru această carte, de teamă să nu fie distruse celelalte exemplare, ea m-a înşelat, mi-a jurat şi mi-a descris cu pitoresc cum, îndeplinind a treia mea cerinţa stăruitoare, a ars Arhipelagul. Dar, în realitate, nu 1-a ars.

şi numai din cauza acestei înşelătorii a reuşit Securitatea să pună mâna pe carte.

Dar n-a confiscat-o imediat. Socotind că acum cartea era în mâi-nile lor, nu s-au grăbit. Evident, ei se temeau mai mult ca de orice (si pe bună dreptate) de posibilitatea ca eu să aflu; era ceva chiar mai important decât confiscarea cărţii. Bunul aflat în păstrarea ei, Voronianskaia îl ţinuse la dacea fostului zek, Leonid Samutin. Acum, la interogatoriu, a dezvăluit ea însăşi ascunzătoarea. (Experienta mea îmi spune că un lucru îngropat n-a fost niciodată găsit prin nişte simple săpături; totdeauna a fost nevoie de depoziţii voluntare şi de anchete. Pământul păstrează secretele mai bine decât oamenii.) Ea dezvăluise deci că exista cartea respectivă, dar ei nu se duseseră s-o ia. Dar când Kopelev, fără să facă un secret din asta, mi-a transmis telefonic la Moscova ştirea despre moartea Voronianskăi, cei de la KGB, evident, hotărâră că nu mai puteau aştepta, căci pentru ei exista pericolul ca în câteva ore eu să mă duc să recuperez Arhipelagul. şi s-au dus să-1 ia. şi acest lucru, eu 1-am aflat tot printr-unul dintre aceste scurtcircuite fantastice şi întâmplătoare cu care uneori ne uluiesc oraşele noastre de multe milioane de locuitori: KGB spera ca, fără ştirea mea, să-şi glojdească şi să-şi roadă prada; dar, aproape fără să mă urnesc din loc, eu, cu numele şi povestea mea, am fost prezent în presa internaţională încă din 5 septembrie [31]. Aici nu toate detaliile erau redate exact: mi se relatase că Elizaveta Deni-sovna revenise de la KGB pe 28 august şi se sinucisese pe 29. Dar aici este vorba despre o luptă inopinată, loviturile nu se planifică, nu se verifică, ci se aplică din mers.

Astfel destinul a făcut să atârne şi acest cadavru înaintea copertei unei cărţi dureroase care revela existenta a milioane de astfel de osândiţi.

Catastrofa părea insondabilă, ireparabilă; cea mai primejdioasă, cea mai explicită dintre operele mele, aceea pe care totdeauna o consideram ca deschizându-mi perspectiva de a ajunge cu "capul pe butuc", chiar dacă i se făcuse publicitate la scara mondială şi prin aceasta chiar mă proteja, era de-acum în mâinile lor, fără să fi făcut vreun pas pe drumul spre publicare, pe punctul de a fi sugrumată pe tăcute, o dată cu mine. Catastrofa era mult mai mare decât cea din 1965, când mi se confiscaseră Cercul, Banchetul şi Republica muncii.

Dar starea mea sufletească, sentimentele mele erau acum cu totul altele: nu numai că nu era vorba câtuşi de putin despre sfârşitul, despre naufragiul vieţii mele, ca atunci, dar aproape că nici n-aveam sentimentul unei înfrângeri. Cum se explică aceasta? În primul rând: seiful din Occident; nimic nu se va pierde, totul se va publica, chiar de-ar fi ca eu să mă prăbuşesc în această clipă. şi în al doilea rând: de jur-împrejur, săbiile strălucesc şi zăngănesc, lupta continuă şi este în avantajul nostru, şi-1 zdrobim pe duşman, lupta continuă sub aplauzele întregii planete, sub ochii ei, şi chiar dacă oastea noastră principală este încercuită, nu-i bai! Este ceva de moment! O vom despresura! Sunt vesel, am chef de luptă şi-mi revine în amintire un moment din trecut: chiar în noaptea de 4 spre 5 septembrie 1944, la Narev, lângă Dlugosedlo, imprudenţi, înaintaserăm prea mult şi minusculul nostru grup riscam să-1 rupem de grosul trupelor; ne-am pomenit strânşi ca într-un cleşte. Nu eram decât un pumn de oameni, dar, curios lucru, moralul nostru era intact, era intact pentru că toată mişcarea, o mişcare gigantic-învăluitoare, era în avantajul nostru, şi aveam sentimentul că, începând de a doua zi, nu numai că ne vom fi eliberat, dar şi că, pe plute, vom fi traversat fluviului pentru a stabili un cap de pod.

De data aceasta, nici pentru o oră, nici chiar pentru un minut n-am avut sentimentul descurajării. Mi-era milă de biata femeie nesocotită care, în elanul ei, voise să păstreze

cartea mai bine decât mine; prin conduita ei, şi-a distrus viaţa si, poate, şi pe a multor altora, şi a făcut ca de carte să se aleagă praful. Dar suficient instruit pe baza unor asemenea frângeri de destine, simţind că mi se mişca firele de păr de pe cap, am avut o iluminare: acesta este degetul lui Dumnezeu! Acesta eşti tu, Doamne! În toată această luptă din au-gust-septembrie, în condiţiile întregului nostru avans răsunător.

— Oare m-aş fi decis eu prin mine însumi, oare as fi înţeles eu că sosise vremea să lansez Arhipelagull Probabil că nu; aşezat, cu un calm aparent, pe nişte butoaie cu pulbere, as fi continuat să-1 amân pentru primăvara lui 1975. Dar s-a arătat pentru o clipă degetul: de ce dormi, sclav leneş? Timpul de mult a sosit şi trecutul 1-a şi înghiţit.

— Deschide]

Până acum fusesem cruţat – de câte dezastre nu scăpasem eu: un an mai devreme cu "96", un an şi jumătate mai devreme cu Viţelul, atunci când mă sufocam prizonier al rutinei, incapabil să mă ridic dintr-o dată în picioare. Dar iată-mă pe cal, în galop, într-un moment pe care 1-am ales eu însumi (acesta era deci presentimentul

— Să încep campania când totul pare pasnic şi când nimic nu mă forţează la aceasta!) – si, alături, alţii galopează voiniceşte, şi este suficient s-o cârmeşti putin într-o parte si. Tai-o într-acolo! Catastrofa a survenit într-un moment în care se urnesc din loc întregi mase făcătoare de istorie, când, pentru prima dată, Europa începe să fie cuprinsă de serioase nelinişti, în timp ce speranţa de a obţine de la americani înlesniri comerciale, ca şi conferinţa europeană'-îi tinepe-ai noştri legaţi de mâini şi de picioare; şi am în fată câteva luni care, pur şi simplu, îmi cer să trec la acţiune! Ceea ce, cu o lună în urmă, mi se părea a fi "capul pe butuc", astăzi este un strigăt vestitor de izbândă! Doamne ajută, încă mai avem şanse să-nvingem!

Înţeleg lucrurile invers de cum le înţelegeam în 1965: după confiscarea arhivei mele, cine este deci lezat? Eu? Sau

ei"? Atunci, pe jumătate sugrumat, în ajunul arestării, visam, dar soluţii nu aveam: oh, cine să anunţe că mi s-a confiscat arhiva? Pentru Occident, anunţul, făcut două luni mai târziu, s-a pierdut în ceată. De data aceasta însă, două zile mai târziu am difuzat ştirea eu însumi lumii întregi, 1 Conferinţa europeană pentru securitate şi cooperare. (N. t.) şi lumea întreagă a rămas pe gânduri: oho! Dar ce viaţa este acolo, dacă o carte se plăteşte cu spânzurătoarea?

Si ce înseamnă această goană înverşunată a politiei, această căutare şi vânare de manuscrise ascunse? Primul Cerc ar fi zăcut încă mult timp; nu, ei 1-au dibuit, 1-au confiscat, au jubilat. Dar eu, eu l-am lansat si, trei ani mai târziu, textul respectiv vedea lumina tiparului. Arhipelagul ar fi zăcut mult şi bine; nu, ei 1-au dibuit, 1-au confiscat, au jubilat – eu îl lansez] îl veţi putea citi peste trei luni! Pentru a doua oară, ei fac, cu propriile lor mâini, ca situaţia să evolueze în detrimentul lor!

Retrospectiv constat că aşa s-a întâmplat în toţi aceşti ani, în toate privinţele: prin toate loviturile pe care mi le aplicau, nu făceau decât să-mi rupă lanţurile, nu făceau decât să mă elibereze! Tocmai din aceasta se vede că soarta lor este pecetluită.

Pe 3 seara am primit ştirea despre confiscarea Arhipelagului si, împreună cu Alia, am luat hotărârea corespunzătoare. Era în ajunul naşterii celui de-al treilea fiul al meu. Pe 5 seara am trimis nu numai ştirea respectivă, ci şi dispoziţia categorică: publicaţi-l imediaţi şi am adăugat textul de mai jos, cu indicaţia să figureze pe o foaie înaintea foii de titlu: "Cu strângere de inimă m-am abţinut, ani de zile, de la publicarea acestei cărţi, de multă vreme finisate: datoria fată de cei încă în viaţa atârna mai greu decât datoria fată de cei morţi. Dar acum, când Securitatea Statului oricum mi-a confiscat această carte, nu-mi rămâne decât s-o public imediat." si, în aceeaşi zi, am trimis şi "Scrisoarea către conducători". şi era într-adevăr momentul să trimit o asemenea scrisoare: atunci, pentru prima dată,

ei au simţit în noi o forţă. (Eu, după cum am mai spus, în asemenea momente mă aprind. "Scrisoarea către conducători" îmi propusesem s-o fac să bubuie din primul minut, dar sotia m-a oprit: "Este absurd şi asta ar distruge şi cea mai mică speranţă ca ei să-i acorde vreo atenţie. Asta miroase imediat a propagandă; lasă-le un timp de reflecţie!" Le-am lăsat. "Scrisoarea" a rămas prinsă ca un cârlig de undită lansat departe, în plaur. Lansat departe, dar o să-1 recuperăm şi pe el.)

Furtună în paginile ziarelor, loviturile plouă mai ales asupra lui Saharov, dar unele dintre ele nu mă ocolesc nici pe mine; şi în Est, şi în. Vest, cele două nume ale noastre apar asociate. Loviturile m-ating pe jos, după ce au atins umărul lui, ele sunt, dacă vreţi, ca un alergător în urma celui care conduce înaintarea: el trebuie să învingă rezistenta mediului, iar eu îmi tin în rezervă, multe-putine, forţele. şi nu mă ruşinez de asta: lupta mea tine de viitor, aceste forte, toate, absolut toate, îmi vor prinde bine. (în rest, radioul occidental vuieşte de zece ori pe zi: vexaţiile, persecuţiile contra lui Soljeniţân – or eu deocamdată nu observ nici o persecuţie; ptiu! Ptiu! Ptiu! Este asta o persecuţie în comparaţie cu viaţa din lagăre? Ceea ce latră ziarele noastre, eu nu citesc; pentru nervii unui zek, asta este o zădărnicie. Cât despre celelalte persecuţii, ele, pentru mine, nu şi-au pierdut niciodată din intensitate. M-am obişnuit cu ele.)

După 55 de ani, acesta, era, cred, primul caz în care nişte oameni, defăimaţi de presa sovietică, se încumetau, la rândul lor, să-şi arate şi ei colţii, în această toamnă, acţiunile şi manifestările de fermitate, micul nostru grup de "disidenţi" (Turcin, safarevici intraseră în luptă), şi le trecuse la activ pentru că ele erau, pur şi simplu, un mod firesc de a ne îndrepta spinarea amorţită, sătulă de atâta încovoiere. Precum şi pentru că noi ne-am ridicat atunci când soarele era la nadir, în momentul în care devenise imposibil să mai taci şi să mai înduri, în momentul în care

totul mergea deja aşa de rău, încât simpla rezistentă nu mai era o salvare pentru noi, ne trebuia o rezistentă activă până la victorie.

În aceeaşi săptămână agitată am trimis, spre publicare, "Pacea şi violenta". Acest articol îl elaborasem ca pe o clarificare concretă a discursului meu legat de premiul Nobel, împotriva iluziilor pe care şi le făcea Occidentul cu privire la proporţii. Prin scopul lui, articolul nu era legat de premiile Nobel pentru pace, desi le interpreta. Dar când, la 31 august, chiar în toiul luptelor, am auzit că el, comitetul de atribuire a premiilor Nobel pentru pace, selecţionase patruzeci şi şapte candidaţi, printre care Nixon şi Tito (încă nu ştiam nimic de Kissinger şi de Le Duc Tho!), m-am hotărât să-mi transform articolul pentru a împiedica aceste candidaturi şi pentru a-1 propune pe Saharov, în conformitate cu spiritul expozeului meu. Pe 4 septembrie mi-am terminat articolul şi pe 5 (totul într-o zi) 1-am expediat. şi pe 6, cu câteva zile înainte de data fixată pentru publicare, i 1-am dat, spre lectură, lui Saharov. A fost singura noastră întrevedere, singurul nostru aranjament pe toată perioada acestei lupte inopinate, în acele zile se întrezărea victoria. Totuşi, era imposibil de crezut că ea era aşa de aproape!

— Că de-a doua zi se va suna din goarnă încetarea campaniei de defăimare, că peste patru zile de-aici încolo posturile de radio occidentale nu vor mai fi bruiate!

Intrând în această luptă, nici el, nici eu nu puteam aştepta din partea Occidentului un sprijin de o mai mare anvergură decât fusese cazul în toţi aceşti ani: suficient de mare pentru a ne feri de arestare sau de lichidare, dar insuficient pentru a influenta cursul evenimentelor, la noi sau în străinătate. Iar acum, când aproape toate mişcările istorice sunt imprevizibile pentru spiritul uman, ardoarea simpatiei occidentale a început şi ea să se ridice până la o temperatură neprevăzută.1

Faptele şi citatele introduse după aceea au fost consemnate de mine în mare grabă, de-a lungul emisiunilor în rusă ale posturilor de radio occidentale în perioada când acestea încă erau bruiate; nu pe toate le-am auzit bine, n-am ascultat în fiecare zi, în tot acest timp n-am văzut nici un ziar. Pot fi, în ce priveşte datele, erori de 1 Sunt atâtea detalii de care pot să depindă marile evenimente. De pildă, sprijinul pe care Occidentul mi 1-a acordat de-a lungul multor ani, a depins, în multe privinţe, de un capitol din Pavilionul canceroşilor, de discuţia despre socialism dintre sulubin şi Kostoglotov. Eu 1-am scris cu titlu de pur experiment, încercând să prezint unul dintre posibilele puncte de vedere sau ceea ce-1 poate susţine pe un asemenea om demoralizat, ca sulubin. Dar pe acest capitol cei din Occident 1-au citit (cu totul nejustificat din punct de vedere artistic) ca pe un manifest al meu în apărarea "socialismului moral", 1-au citit aşa pentru că au vrut să-1 citească asa, pentru că aveau nevoie să vadă în mine un adept al socialismului, pentru că erau aşa de vrăjiţi de socialism încât era suficient ca, de exemplu, cineva să le fluture jucăria ca să-i bage în buzunar. Pe atunci chestia asta eu nu o înţelegeam de fel şi chiar dacă as fi în-teles-o, tot nu m-aş fi pronunţat pentru vreun fel de tactică, mi-ar fi fost silă s-o fac, niciodată n-am spus vreun cuvânt de laudă la adresa socialismului.

— Dar asta nu-i împiedica să interpreteze capitolul respectiv aşa cum îl interpretau. Ei făceau înjurai meu un front aşa de solidar, aşa de unitar, cuprinzându-i pe toţi cei de stânga, pentru că vedeau în mine un adept al socialismului. Dacă "Scrisoarea către conducători" as fi publicat-o în septembrie 1973 sau dacă din August n-aş fi scos capitolul despre Lenin.

— As fi pierdut imediat orice sprijin. Dar de un asemenea sprijin Sovietele erau aşa de terorizate încât n-au fost în stare să exploateze nici chiar Arhipelagul confiscat. şi ar fi fost mult mai bine decât proiectasem eu, dacă Arhipelagul –

singur tăindu-şi drumul prin această vânzoleală – ar fi apărut în primăvara lui 1975, când Sovietele, în conjunctura creată de Watergate şi de sfârşitul războiului din Vietnam, se vor fi simţit invincibile. Nici un fel de previziuni de-ale mele n-ar fi fost de ajuns, voinţa divină dirija toate mişcările. (Adnotare din 1978.) o zi sau două: uneori este vorba de ziua evenimentelor, alteori de ziua emisiunii. Deja pe tot parcursul săptămânii, de la 24 august până la sfârşitul lunii, "disidenţii din URSS" au fost tema arzătoare a întregii prese europene (atmosfera încingându-se şi din cauza procesului lakir-Krasin). Dar, depăşind aşteptările noastre, de o temperatură şi mai ridicată a fost marcată săptămâna următoare – prima din septembrie: ca răspuns la campania de denigrări lansată în presa sovietică, acolo, vâlvătaia a fost şi mai mare.

"Pentru reducerea încordării ni se cere un preţ prea ridicat – întărirea tiraniei." – "Puterea sovietică vrea din nou să-i prostească pe intelectualii occidentali. Poate că de aceea Saharov şi Solje-nitân au hotărât să prevină Occidentul asupra primejdiei." (BBC) – "în acest climat tenebros, Soljeniţân şi Saharov fac un apel către conducătorii sovietici şi cei occidentali. Dacă vor fi constrânşi să tacă, aceasta nu va face decât să demonstreze că ei spun adevărul." W. Hayter, fostul ambasador al Marii Britanii în URSS, a declarat: "Cu un regim dictatorial nu se poate conlucra în vederea destinderii." în sprijinul disidenţilor sovietici au intervenit: pe 3 septembrie, cancelarul Austriei; pe 6 septembrie, ministrul suedez al Afacerilor Externe (un membru al guvernului Palme, până atunci atât de amabil cu guvernul URSS! şi era, de la ocuparea Cehoslovaciei încoace, "declaraţia cea mai vehementă făcută de Suedia la adresa URSS"); în RFG, nu numai democrat-crestinii, ci şi prezidiul social-demo-crat (singurul care a tăcut a fost Brandt, pacifistul); începând din 7 septembrie, a fost rândul lui Giinter Grass să se scandalizeze, el care, până atunci, fusese unul dintre stâlpii

politicii răsăritene (Ostpo-litik) a lui Brandt; această politică, el o caracteriza acum (în Stern) ca pe o absurditate şi susţinea că destinderea economică nu trebuia să se facă pe seama domeniului cultural, în problema aceasta, tot Gunter Grass i-a acordat televiziunii germane un interviu lipsit de menajamente.

Către 8 septembrie se acumulaseră deja destule pentru ca autorităţile noastre să înţeleagă că au pierdut partida cu campania lor de presă şi că trebuia să-i pună capăt.

Pe 8 septembrie, în Pravda, se făcu bilanţul si, la acest semnal, totul se opri. După un obicei vechi de mai multe decenii, Piaţa Veche1 şi-a imaginat că, o dată cu aceasta, totul avea să fie lichidat: 1 Conducătorii Kremlinului. (N. t.) urmăritorii au binevoit să înceteze atacurile, urmăriţii terorizaţi vor răsufla imediat a recunoştinţa, şi fireşte Occidentul se va linişti. Dar nu s-a întâmplat asa. Ceea ce se consumase, era doar începutul, în aceeaşi zi de 8 septembrie, Saharov a ţinut o nouă conferinţa de presă – despre psihiatria criminală practicată la noi, despre folosirea haloperidolului, si, respingând acuzaţiile pe care i le aducea presa de-acasă, declară că ziarele sovietice "speculează cu neruşinare aversiunea poporului nostru fată de război", (Daily Telegraph: "O mănuşă aruncată KGB!" încă de ieri, acestui ziar britanic i se părea că "cercul se strângea din ce în ce mai mult în jurul lor", iar acum: "Toată campania urmărea să le închidă gura, dar amândoi sunt ferm hotărâţi să reziste până la capăt.") şi pe data de 9, acelaşi Saharov a acordat un interviu unui post de radio olandez, cerând ca reprezentanţii Crucii Roşii să vină să viziteze spitalele noastre psihiatrice. Pe data de 9, preşedintele Academiei de ştiinţe a SUA a declarat următoarele: "Ne-a cuprins un sentiment de indignare şi de ruşine când am aflat că patruzeci de academicieni1 au luat parte la această campanie de denigrare. Asemenea încălcare a etosului ştiinţei văduveşte poporul rus de adevăratul său geniu din acest domeniu. Dacă Saharov va fi

lipsit de libertate, savanţilor americani le va fi greu să îndeplinească obligaţiile pe care guvernul SUA şi le-a asumat în materie de colaborare cu URSS." (Lovitura cea mai dureroasă dată alor noştri, şi cât e de supărător acest lucru: Nixon a semnat2, dar savanţii refuză – şi n-ai cum să le forţezi mâna!) S-a ridicat să ne apere şi organizaţia tineretului social-democrat din RFG (tot ceea ce este mai de stingă): "Nu este posibil să lărgim relaţiile comerciale cu preţul sacrificării unor asemenea oameni ca Saharov şi Soljeniţân." şi organizaţia de tineret a CDU. şi ministrul Afacerilor Externe al Norvegiei. Iar Academia de Arte a Bavariei declara:"A trimite în Siberia pe un laureat al premiului Nobel?

— Acesta este fascism, comparabil cu cel manifestat în cazul Karl Ossietzky3." Pe ziua de 10 a răsunat glasul lui Wilbur Mills, pre- 1 începând din 29 august presa sovietică a început să publice scrisori colective de reprobare la adresa lui Saharov. Una dintre primele a fost semnată de patruzeci de membri ai Academiei de ştiinţe a URSS. (N. t.) 2 Acordurile de cooperare ştiinţifică şi tehnică. (N. t.) 3 Karl von Ossietzky (1889-1938), publicist german internat, din 1933 până 1936, în lagărul de la Sonnenburg pentru articole ce condamnau fascismul şedinţele comisiei bugetare a Camerei Reprezentanţilor a SUA, aflat acum, bolnav, la ferma sa: el era împotriva lărgirii relaţiilor comerciale cu URSS atâta timp cât nu vor fi încetat persecuţiile împotriva unor asemenea oameni ca Soljeniţân şi Saharov. Adică, amendamentul Jackson se lărgea: de la dreptul de a emigra la drepturile omului în URSS! Si, în comisia lui, examinarea chestiunii tocmai se apropia de momentul decisiv.

În general, vigoarea reacţiei de mânie a Occidentului a fost o surpriză pentru toată lumea – şi pentru Occidentul însuşi, care de mult nu mai manifestase o tenacitate aşa de mare fată de tara comunismului, şi cu atât mai mult pentru autorităţile noastre pe care vigoarea acestei reacţii le-a

descumpănit pur şi simplu. Comentatorii au estimat că la această dată "guvernul sovietic se afla aproape în aceeaşi situaţie ca în august 1968". si, pentru a ieşi din impas, la 13 septembrie, guvernul a suspendat bruiajul emisiunilor occidentale, introdus tocmai în zăngănitul de arme care însoţise ocuparea Cehoslovaciei! Era cu siguranţă o victorie uluitoare, cu totul neaşteptată (ca toate victoriile smulse de la ai noştri) şi într-adevăr istorică fiindcă, până atunci, numai congresul al XX-lea mai suspendase bruiajul.

Si ce îmbărbătată se simţi societatea noastră, atât de recent încă demoralizată, încât chiar a renunţat la samizdat!

În ziua de 10, Aftenposten a publicat "Pacea şi violenta" (articolul era destinat ziarului Le Monde, dar acesta s-a spălat pe mâini de el: o atitudine aşa de directă venită din Uniunea Sovietică îi ofensa deja stângismul bine temperat). La început, articolul n-a fost înţeles decât ca o manieră de a-1 propune pe Saharov pentru premiul Nobel pentru pace. În ziua de 10, savantul a răspuns el însuşi corespondenţilor cum că va fi bucuros să-1 primească: "Propunerea candidaturii mele la premiul Nobel se va răsfrânge pozitiv asupra situaţiei celor persecutaţi din tara noastră. Acesta este cel mai bun răspuns" la campania de hărţuire. şi o nouă campanie internaţională s-a declanşat în favoarea candidaturii lui Saharov. În ziua în care a refuzat să-mi acorde dreptul şi timpul de a propune candidaţi, comitetul premiului Nobel pentru pace (în sânul căruia deja încolţise ideea ruşinoasă de a împărţi premiul între ocupantul Vietnamului hitlerist. În 1936 a primit premiul Nobel pentru pace, dar şi-a sfârşit zilele într-o cvasi-detentie la spital. (N. t.) şi capitulant?) s-a pomenit inundat de propuneri venite din alte părti: pe 11 septembrie, candidatura a fost reluată de către membri ai parlamentului britanic; pe 12 septembrie, de către întreaga fracţiune liberală a parlamentului danez, apoi de către un grup de fizicieni munchenezi, apoi şi de către alţii. Toţi cereau să fie premiat

Saharov, dacă nu în 1973, atunci în 1974! (Articolul a fost tradus integral din norvegiană abia în 12 septembrie; s-a înţeles că el nu se limita la a-1 propune pe Saharov – ceea ce a suscitat comentarii contradictorii privind esenţa articolului. El contraria tocmai cercurile occidentale care ne susţinuseră cel mai mult; nu era pe gustul lor.) Dar campania de susţinere din partea Occidentului, ca volanul unei maşini lansate în plină viteză, continua să se învârtă cu putere. Se publicau telegrame adresate lui Saharov când de o sută de psihiatri britanici, când de trei sute de medici francezi ("să se trimită o comisie internaţională pentru a controla activitatea azilurilor psihiatrice din URSS"). În apărarea noastră s-au ridicat premierul Danemarcei, primarul Berlinului Occidental, social-democraţii italieni ("se poate avea încredere într-o tară care-şi urmăreşte propriii cetăţeni pentru opiniile lor?"), un Comitet al savanţilor neliniştiţi (SUA), Comitetul pentru libertatea intelectuală (idem), camera italiană a deputaţilor, Adunarea Consultativă a Comunităţii Europene, scriitori, savanţi şi artişti norvegieni, scriitori şi artişti elveţieni, o sută optzeci şi opt de intelectuali şi artişti canadieni; s-au strâns semnăturile a optzeci şi nouă laureaţi ai premiului Nobel din întreaga lume (operaţiunea a cerut timp, apoi ei înşişi au făcut să treneze lucrurile din cauza războiului din Orientul Mijlociu); la Paris s-a întrunit o conferinţă a scriitorilor, filosofilor, redactorilor, jurnaliştilor şi slujitorilor bisericii – conferinţa în care i s-a reproşat societăţii franceze atitudinea împăciuitoristă fată de lipsa de libertăţi în URSS. Senatul SUA a publicat o declaraţie (neangajând guvernul) în apărarea libertăţii în URSS si, în aceeaşi zi, Camera reprezentanţilor a propus să li se decerneze lui Saharov şi lui Soljeniţân titlul de "cetăţeni de onoare ai Statelor Unite". Pe 19 septembrie, BBC a transmis: "Occidentul se va molipsi şi el de virusul tiraniei, dacă închidem ochii asupra persecutării disidenţilor în URSS". şi evaluând, la 22 septembrie, a patra săptămână a luptei

noastre: "Totul dovedeşte că autorităţile sovietice n-au reuşit să-i intimideze pe disidenţi." în săptămâna aceea, generalul Grigorenko a fost transferat şi el într-un spital de tip obişnuit. Chiar în acele zile, Evgheni Baraba-nov a trecut prin foc. La 15 septembrie, el a venit la mine (eu ştiam deja cum îl hărţuia Securitatea, cum îi băga pumnul în gură) şi la mine a făcut el, în fata unui corespondent, o declaraţie pe deplin istorică.1 Un sclav anonim, ignorat până atunci de toată lumea, s-a îndreptat de spinare, s-a ridicat de la punctul zero – şi dintr-o dată a atins o notorietate mondială. El s-a îndreptat de spinare sprijinin-du-se pe poziţia în care fuseserăm ţinuţi încovoiaţi timp de o jumătate de secol. Aceasta se traducea prin declaraţia că a trimite un manuscris în străinătate nu este o crimă, ci o onoare, onoarea de a salva de la pieire un manuscris. şi – minune! Barabanov primise deja convocarea la ultimul interogatoriu la Securitate, de la care n-ar mai fi revenit acasă; i se promiteau şapte ani de detenţie! – şi deodată puterea malefică se desprinde de el de parcă i s-ar fi închircit mâinile: ameninţătorul dosar de instrucţie, adus în văzul lumii, se dovedi a fi spre lauda celui în cauză. Barabanov nu s-a ales decât cu pierderea locului de muncă.

Ar fi suficientă tocmai această simplă îndreptare de spate, ar fi suficientă numai această îndreptare spirituală, fără nici o acţiune, la toţi sclavii noştri, ca dintr-un suflu să devenim liberi. Dar nu îndrăznim.

Reacţia Occidentului la declaraţia lui Barabanov, ca şi multe alte lucruri din acea lună, ne-au depăşit aşteptările, în Italia, preoţilor catolici li s-a recomandat ca, în predicile lor, să evoce gestul lui; în Franţa, nişte academicieni i-au luat apărarea.

După ce lumea occidentală trecuse, mută şi indiferentă, pe lângă faptul că în tara noastră fuseseră distruse popoare întregi şi pe lângă evenimente afectând milioane de oameni – ecoul pe care-1 avea în prezent un eveniment, aşa de insignifiant în Est, precum denigrarea publică a unui

grupuscul de disidenţi, ne uluia; nu ne venea să ne credem urechilor, trecând de la un post de radio la altul, în fiecare dimineaţă şi în fiecare seară, încă nu apucase să se usuce cerneala interviului meu şi a articolului meu, cu reproşurile lor amare 1 Evgheni Viktorovici Barabanov, născut în 1944, interogat de KGB în vara lui 1973, a recunoscut că a trimis în Occident documente ale samizda-tului. Ameninţat cu urmărirea Injustiţie, el a scăpat de arestare datorită reacţiilor occidentale la declaraţia sa (Le Point, 8 octombrie 1973). (N. t.) adresate Occidentului pentru slăbiciunea şi insensibilitatea sa, că deja luările mele de poziţie nu mai erau de actualitate; Occidentul a fost cuprins de o emoţie, de o febră cum nu se mai văzuse niciodată, astfel încât te puteai iluziona că spiritul de libertate al vechiului mare continent era pe cale de a renaşte, în realitate era vorba de concurenta anumitor cauze temporare pe care, de aici, nu reuşeam să le discernem (una dintre ele era, probabil, grava neîncredere fată de URSS din cauza piedicilor pe care aceasta le punea în calea emigrării). Această vâlvătaie, care amintea de timpurile de glorie ale Europei, n-a mai fost posibilă o lună mai târziu, când aceeaşi Europă, lasă şi dezbinată, s-a înclinat în fata şantajului petrolier al arabilor.

Dar în septembrie, vâlvătaia se înteţise! şi le orbise pe bufnitele noastre. Procesul lakir, conceput prosteşte, pregătit cu o minuţie fastidioasă, s-a încheiat cu un suerat de obuz orb, fără să atingă pe cineva, fără să sperie pe cineva, având ca singur rezultat ruşinea de care s-ay acoperit kaghebistii. Ei s-au pomenit într-o situaţie mai proastă decât dacă n-ar fi avut loc procesul. Au înjghebat, au fabricat o declaraţie a psihiatrilor sovietici cum că la noi nu există deţinuţi internaţi în case de nebuni (3 octombrie). Dar presa occidentală a făcut să le parvină fulgerător (4 octombrie) răspunsul lui Saharov şi safarevici. Timp de şapte luni, autorităţile noastre se scre-museră să pună pe picioare un organism care să gâtuie publicarea în alte ţări a manuscriselor sovietice. Pe 21 dimineaţă s-a anunţat

înfiinţarea Agenţiei Unionale a Dreptului de Autor – dar pe 21 seara s-a anunţat că eu "le-am aruncat mănuşă" în sensul că, pentru a le testa soliditatea poziţiei lor juridice, am remis samizdatului capitole din Cercul-96 [32]. (A treia coincidentă în favoarea noastră! Era lovitura prevăzută în seria înscrisă pe diagrama mea.) Noi dădeam impresia că acţionăm cu o rapiditate superioară celei a tancurilor, cu o tehnică nemaiîntâlnită la noi. Ne mişcăm pe câmpul de luptă de parcă am fi fost de zece ori mai multi decât eram în realitate.

Dar, văzute din Occident, cu inevitabilele iluzii optice create de distantă, lucrurile arătau după cum voi relata în continuare. La sfâr-situl lui august, înainte ca lupta să înceapă (Daily Telegraph): "în URSS, autorităţile înăbuşă totul; nu a rămas decât o singură voce, aceea a lui Saharov, dar în curând va amuţi şi ea." La sfârşitul lui septembrie (Deutsche Allgemeine): "De la Magdeburg până la Moscova, Securitatea Statului nu mai are forţă de odinioară, oamenii nu se mai tem de ea, nu-i mai dau mare importantă." în tot acel timp, intervenţiile cele mai dure erau cele ale cercurilor de stânga şi liberale – invariabili prieteni ai URSS, şi cei cu influenta cea mai mare asupra opiniei publice occidentale – ale cercurilor acelora care, de-a lungul deceniilor, făcuseră ca tot Occidentul să încline spre stânga. Intelectualitatea americană a început să se opună apropierii sovieto-americane. Într-o situaţie fără ieşire, comuniştii din toate ţările vestice se zbăteau şi făceau pe mironosiţele: este absolut imposibil să nu fii adept al libertăţii cuvântului în societatea "viitoare", dar nu trebuie nici să se caute toate mijloacele de a ne umili şi calomnia. şi în aceeaşi dificultate se găseau şi guvernele lui Nixon şi Brandt, cărora poziţia noastră le strica tot jocul. Kissinger o cârmea când asa, când asa. În tot acest timp, miniştrii americani ai Finanţelor şi Sănătăţii făceau vizite în URSS; unul promitea credite, celălalt, întorcându-se acasă, insista: cooperarea americano-sovietică în materie de sănătate (cu

psihiatrii noştri!) este mai importantă decât problema persecutării disidenţilor. Forţat de propriul său partid, Brandt, călcându-şi pe inimă, şi-a declarat "înrudirea spirituală cu disidenţii sovietici" – era 9 septembrie, dar trei zile mai târziu, deja, pentru a-şi salva politica răsăriteană (Ost-politik), a spus că el "ar căuta să regleze relaţiile cu URSS, chiar dacă în fruntea acesteia s-ar afla Stalin". ("Să reglezi relaţiile" cu asasinul a milioane de oameni – dar atunci de ce nu şi cu Hitler, fratele mai mic al lui Stalin? Prin extremismul inutil al declaraţiei sale, Brandt ne-a jignit pe toţi, pe noi cei în viaţă, şi pe toţi deţinuţii care au pierit în lagăre. Spre sfârşitul lui septembrie, el a făcut câţiva pasi înapoi, cu alte rezerve. şi a rămas pe poziţia aceasta.

Dar cei care, cu o şi mai mare tenacitate, în aceste săptămâni de luptă pentru libertatea spiritului, au susţinut tirania din Est, au fost oamenii de afaceri occidentali. Atenţie! Cei care s-au remarcat, prin fidelitatea cu care au susţinut "dictatura proletariatului", au fost capitaliştii. Ei căutau să convingă congresul american că tocmai comerţul este cel care ar face să sporească drepturile omului în URSS! Dintre ei, Samuel Pisar a fost singurul care a avut viziunea clară a lucrurilor; el a publicat, la 3 octombrie, o scrisoare deschisă către Saharov: "Libertatea unui om este mai importantă decât tot comerţul mondial." şi Vaticanul, paralizat tot de aceeaşi idee a apropierii cu Estul, a păstrat tăcere timp de o lună de zile, în ciuda criticilor făcute de simpli preoţi la adresa Papei. Dar Papa n-a scos un cuvinţel. În octombrie, când era deja târziu, seful serviciului său de presă a declarat, fără tragere de inimă: "Drepturile omului în URSS nu sunt o chestiune internă a acesteia."

Pentru mine, această amploare a sprijinului international, atât de surprinzătoare în disproporţia ei, atât de triumfătoare, a făcut ca, de la jumătatea lui septembrie, participarea mea la luptă şi continuarea cascadei pe care o avusesem în vedere, să devină de prisos: lupta se derula deja de la sine. Iar eu trebuia să-mi crut timpul de lucru,

forţele, rezervele pentru lupta următoare, deja apropiată, mai cumplită – şi inevitabilă acum, după ce-mi fusese confiscat Arhipelagul.

Pe 21 septembrie, exact la o lună după ce începuse, campania era, consideram eu, câştigata si, pentru mine, momentan se încheiase (prin punerea în circulaţie, în ziua aceea, a unor capitole din Cercul). Pentru mine, căci vai, din cauza necoordonării acţiunilor, n-am fost în stare să-i transmit lui Saharov această informaţie.

Iar până să iasă el din luptă a mai trecut o lună de zile, cu mari şi supărătoare pierderi. Andrei Dmitrievici a avut nevoie de ceva timp până să facă acest gest, neştiind să-i refuze pe iscoditorii, vanitoşii, chiar oţioşii corespondenţi de presă, care nici măcar nu catadicseau să vină la Moscova, dar care, ridicând receptorul undeva în Europa, foloseau firul telefonic pentru a smulge şi ei o bucăţică din sufletul lui Saharov. Acţiunile lui Saharov pierdeau foarte mult din claritate din cauza dureroasei dileme în care se găsea el atunci când îşi punea problema capitală: să reziste în această tară până la capăt sau să-şi permită a o părăsi? (îşi tot făcea planuri: ce-ar fi să ceară să tină o serie de prelegeri în SUA?) La care se adăuga credulitatea lui fată de nişte dătători de sfaturi bune. A fost atras într-un nefericit episod cu Pablo Neruda (21 septembrie), episod menit să demonstreze alor noştri şi altora că noi suntem oameni obiectivi, că pretutindeni suntem pentru libertate şi că de data aceasta, în orice caz, ne îngrijorează soarta lui Neruda (asupra căruia nu plana nici o ameninţare). Dar această implicare s-a realizat fără a se recurge la maniera mitocănească, admisă la noi atunci când este vorba de întocmirea unei scrisori de susţinere, concedându-se politicos că guvernul chilian al lui Pinochet putea urmări nobilul obiectiv al unei renaşteri naţionale, în felul acesta, savantul a rămas cu flancul descoperit în fata comuniştilor de la noi şi a celor din Occident. A urmat un asalt furios

asupra lui Saharov, ceea ce a fost de natură să slăbească nişte poziţii deja câştigate.

Dând un interviu corespondentului – autentic sau fals – al unui/iar libanez, Saharov de asemenea îşi expunea flancul descoperit şi lumii comuniste, şi lumii arabe, într-un moment în care, prin forţa lucrurilor, războiul arabo-israelian limita sau întrerupea lupta noastră. Acestui interviu i-a urmat atacul unor aşa-zişi terorişti arabi1 – şi Saharov era din nou în postură de persoană ameninţată; trebuia neapărat să i se vină în ajutor, într-atât de sinistru era procedeul secu-ristilor. Dar acum nu a venit nici un ajutor de nicăieri. A mă fi implicat în acel moment, când trebuia să supravieţuiesc în linişte până la explozia Arhipelagului, însemna că-mi agravez în mod nechibzuit situaţia, dar nici pe Saharov nu puteam să-1 las atât de singur şi de expus. I-am scris atunci o scrisoare lui A. D. pe care am dat-o la samizdat
[33] şi care de-acolo a ajuns la nişte posturi de radio.

Retrăgându-mă din luptă, am căutat, după obiceiul meu, să-mi evaluez adversarii: ce vor născoci ei acum contra mea, ce pasi vor mai face? Primejdia principală pentru ei nu era ceea ce deja se produsese, ci ceea ce putea şi trebuia să se producă: publicarea în avalanşă a materialului scris de mine. Ei mă subapreciaseră totdeauna* si, până în ultima zi, până să-mi ia Arhipelagul, ei n-ar fi putut, cred, nici în cel mai nebunesc zbor al imaginaţiei lor, să-şi reprezinte ce lucruri primejdioase, vătămătoare, puteam să fabric eu acolo. Dacă fabricam încă două Banchete ale învingătorilor! Acum, ţinând în gheare Arhipelagul, ducându-1 de la un birou la altul (si probabil, îl fereau de privirile alor lor, îl ascundeau în seifuri), de la experţi la şefii cei mari şi chiar la Andropov în persoană – lor trebuie să le fi îngheţat sângele în vine; publicarea unui asemenea text nu era ea aproape mortală pentru regimul lor (eh, pentru regim, regimul ducă-se dracului, dar era mortală pentru fotoliile lor!)? Trebuiau să caute modalitatea, desigur, nu de a se

răzbuna cândva pe mine, ci de a opri această carte înainte ca ea să apară. Poate că nici nu admiteau ideea că eu as fi avut această îndrăzneală? şi dacă o admiteau? Pentru ei, eu vedeam soluţiile următoare: l. Răpirea copiilor mei şi deţinerea lor ca ostatici de către "gangsteri", se înţelege. (Ei nu stiu că, şi în această privinţă, a fost luată o decizie supraomenească: copiii noştri nu sunt mai preţioşi decât 1 Atacul a avut loc pe 21 octombrie 1973. (N. t.) memoria milioanelor de crucificaţi; cartea aceasta, noi nu o vom opri-o pentru nimic în lume.) 2. Interceptarea manuscriselor acolo, în Occident, unde li se pregăteşte tipărirea. Atac banditesc asupra YMCA. (Dar cum pot ei spera să intercepteze toate manuscrisele şi să oprească orice publicare?) 3. Împiedicarea prin mijloace juridice a publicării, exercitarea de presiuni făţişe, argumentând că este ilegală. (Prevăzând acest asalt, avocatul meu, Heeb, este deja pe punctul de a întocmi pentru mine un proiect de "Confirmare a deplinelor puteri", în special pentru Arhipelag şi în condiţiile create de Convenţie.) 4. Anihilarea prietenilor şi a ajutoarelor mele de taină. (Dar aceasta cere timp si, în orice caz, nu va opri publicarea. Ba dimpotrivă: aceasta îi va da mai multă forţă, nu va fi absolut nimic de pierdut.) 5. Ponegrirea persoanei mele (printr-o chestiune de natură penală sau în legătură cu viaţa mea particulară) – în scopul de a răpi depoziţiilor mele orice credibilitate.

6. Intimidarea mea – prin aplicarea soluţiei de la punctul l sau de la punctul 4?

7. Tratative?

Această din urmă soluţie eu o puneam sub un mare semn de întrebare; aroganta lor nu le va permite să se coboare până la a accepta tratative care s-ar situa la un nivel inferior celui guvernamental. Diomicev ar fi luat foc: "Tratative cu Soljeniţân? Să aştepte el momentul acela!" (Ei bine, eu cred că voi aştepta momentul acela. Momentul când, şi pentru cauză, şi pentru ei, şi pentru mine, va fi poate prea târziu.) încheind cu "Tratative?" lista de mai sus

nu credeam în realitatea lor; în plus, pentru mine, nu mi le imaginam şi nu voiam să mi le imaginez: ce obiect ar putea să aibă ele în prezent în afară de acela al "Scrisorii către conducători"? Nu aveam în legătură cu ce să mă târguiesc: nu aveam de cerut nici majorare, nici scădere de preţ.

Si pe ce cale ar putea ei să mă contacteze? Trecuse mult timp de când rupsesem toate legăturile cu toţi suspecţii, intermediarii, colportorii de zvonuri şi lacheii. Amici comuni cu ei nu aveam.

Stabilisem această listă pe 23 septembrie, iar pe 24 mă pomenesc cu un telefon de la Natalia Resetovskaia, fosta mea sotie. Agitată, ea îmi cerea să ne vedem a doua zi. Vocea ei lăsa să se înţeleagă multe. Totuşi eu nu mi-am dat seama despre ce ar fi putut fi vorba.

Ne întâlnirăm cu două zile înainte, ocazie cu care ea îmi repetase totul, exact ca în foiletonul din Komsomolskaia Pravda: că mă comport ca un isteric, că strig că mă ameninţa cineva şi în realitate nu mă ameninţa nimeni, că lansez calomnii la adresa Securităţii Statului. Vai, autentică turnătoare, ea pusese deja pe masa judecătorului scrisorile în care eu atingeam probleme importante şi deja transmisese Securităţii toate celelalte scrisori ale mele. şi articolul pe care ea îl scrisese cu ei (sub firma APN) apărea deja în New York Times. Dar, cu toate acestea, erau acolo şi ezitări, erau şi unele retractări. Suntem totdeauna dispuşi să credem în mai bine, aşa că pe ea n-o putem identifica total cu ei.

În gara Kazan, iat-o privindu-mă cu trufie, cu ochi răi care de-atâta amar de ani se făcuseră de otel:

— A fost telefonul lui Innokenti Volodin1. Este vorba de o discuţie foarte serioasă, cum n-am avut noi niciodată. Dar nu fi îngrijorat, ţie îţi va prinde foarte bine.

Si am înţeles. şi mi-a îngheţat sângele în vine. Într-o secundă mi-am pus masca lenei şi a oboselii. şi am păstrat-o până la sfâr-situl întâlnirii.

Anii de exil – aceşti ani de înverşunare misogină – i-am irosit în singurătate, de teamă pentru cărţile mele, de spaima că o com-somolistă mă va trăda. După patru ani de război şi opt ani de închisoare, părăsit de sotie, irosisem, călcasem în picioare, înăbuşisem primii mei trei ani de libertate, lâncezind în speranţa de a găsi o femeie căreia să-i pot încredinţa toate manuscrisele, toate numele şi chiar propriul meu cap. şi revenit din exil, am capitulat: m-am întors la fosta mea sotie.

Si iată, după şaptesprezece ani, această femeie venea să mă întâl-nească, neascunzând faptul de a fi mesagera KGB, si, cu un pas ferm pe peron, părăsea domeniul privat pentru a intra legal în domeniul public, în această carte. (Am notat aceasta chiar în ora care a urmat discuţiei; pielea îmi frigea încă.)

— Ai fi de acord să te întâlneşti cu cineva pentru a sta de vorbă?

— În ce scop?

1 Innokenti Volodin este un tânăr diplomat sovietic care, la începutul Primului Cerc, încearcă disperat să-şi avertizeze un prieten în legătură cu gravul pericol care-1 paste. Este rolul pe care N. Resetovskaia şi-1 asumă angajând această "foarte serioasă" discuţie. (N. t.)

— De exemplu, pentru a studia posibilitatea de a edita Pavilionul canceroşilor.

{ Pavilionul canceroşilor! Maştera către copil: ai grijă să nu te îneci! După ce gheata sub el s-a făcut terci.)

— Mă mir. Pentru asta nu-i nevoie de nici o întâlnire. Este firesc ca editorii ruşi să publice cărţile ruseşti.

(si totuşi – tratativel Ei merg pe ideea tratativelor? Grozav i-am mai articulat! Mai mult decât gândeam noi.)

— Dar tu, tu te vei duce la o editură să închei un acord? Ei, înţelegi tu, nu stiu la ce să se aştepte din partea ta, le e frica. Trebuie discutate condiţiile.

(Vor să câştige timp! Au adulmecat Arhipelagul-şi vor să mă întârzie, să mă adoarmă. Dar şi eu am nevoie să câştig trei luni. La rândul meu, şi eu am interes să-i adorm pe ei.)

— Nu poate fi vorba de nici un fel de condiţii: totul exact cu-vânt cu cuvânt.

— şi după editură te mai întâlneşti cu cineva?

— Dar acest cineva, în civil, oricum va sta lângă biroul redactorului principal.

Aceşti civili şi acum ne fotografiază de pe peroanele paralele sau trag cu urechea la ceea ce vorbim; îi simt cu toată suprafaţa spinării mele, în privinţa asta nu mă înşel.

— Bine, dar. Mai sus?

— Numai biroul politic. şi despre destinele tuturor, nu de al meu personal.

— Tocmai, că pe tine te urmărea CC, nu KGB. Comitetul Central este cel care a publicat Banchetul învingătorilor, şi asta a fost o eroare. (Ce siguranţa de sine în judecata politică asupra CC. şi aceasta în gura unei simple femei.). În timp ce ei, vezi, sunt cu totul altfel de oameni, ei nu răspund de erorile trecutului.

— În acest caz, trecutul trebuie renegat în mod public, condamnat, trebuie povestit despre el; atunci nu vor mai răspunde de acel trecut. Cine a omorât şaizeci de milioane de oameni?

Care "şaizeci" – ea nu-mî cere să precizez, desi nu ştie; dar îndată, sigură de ea însăşi:

— Nu eiAcum, orizontul meu s-a lărgit foarte mult. şi ce oameni inteligenţi am avut ocazia să cunosc! Tu nu cunoşti asemenea oameni, în jurul tău sunt atâţia imbecili. Ce tot îi arunci în cârcă lui Andropcv? El n-are nici o legătură cu chestia asta (!). Asta îi priveşte pe alţii.

Mă fixează cu privirea de parcă as fi o oaie rătăcită, un prăpădit, un terchea-berchea.

— Vrei să-ţi spun că, în general, există cineva care te înşală, care atâta focul, care te şantajează îngrozitor! Care

inventează ameninţări.
— De exemplu, "scrisorile banditeşti"?
— (aprigă): KGB n-are nici o legătură cu asta!
— şi tu de unde ştii?
Sunt leneş; de greşit, greşesc. Ea este în mod agresiv sigură de ea însăşi şi de noii ei prieteni:
— Cândva, poate, ai să-mi arăţi una dintre aceste scrisori! Ei nu te atacă, pe tine nimeni nu te atingel
— M-au dat afară de la Rostropovici, nu-mi dau permis de şedere, asta nu ţi-e de-ajuns?
— Nu mai insista în legătură cu permisul! Ei nu pot totuşi să ţi-1 dea imediat! Asta se va rezolva treptat.
— Mi-au luat arhiva a doua oară.
— Asta este funcţia lor: sa caute\par
— Opere literare?
Nu fac decât să mă mir, nu intru în dispută, sunt sătul de această luptă, lungă într-adevăr, cu KGB, şi as fi bucuros să mă odihnesc. Eu, de la rolul meu n-am deviat nici cu o iotă.
— Tu anunţi că operele tale principale de-abia de-acum încolo urmează să vină, că dacă ai muri ar începe să circule – si, de fapt, tu îi obligi să caute. Uite, în scrisoarea către congres ai menţionat stiu tancurile adevărul, acum ei le caută şi pe ele.

(Dar de unde ştii tu că ei caută şi ce caută? şi ce titluri ai adăugat tu însăţi pe lista lor? Viţelul acesta – şi pe el?)
— Sunt constrânşi să caute pe la vreo Evă.
Asa – i-a dat deja numele*! (N. I. Stoliarova). Eu, pentru prima dată, îi spun cu toată vigoarea:
— În afară de tine, nimeni nu poate să-i dea numele! şi dacă.
— Tu ai vrut divorţul, trebuia să prevezi toate consecinţele. (Le-am prevăzut. De mult-de mult; pe multe nu le ştii, pe multi nu-i ştii. Dar pe cei dinainte?)
— Dar nu josnicia.
— Nu te nelinişti, stiu eu ce fac.

(Da, da! Să tipăresc cât mai repede Arhipelagul. Pentru ca nimeni să nu fie cosit sau halit în întuneric. Ei au nevoie de întuneric – dar eu am să li-1 risipesc!)

— Iar tu fa o declaraţie cum că totul, fără excepţie, se găseşte numai la tine. şi că timp de douăzeci de ani n-ai să publici nimic.

(Iată ce caută ea să obţină cu tot dinadinsul. Să obţină pentru ei ceva de care au aşa nevoie! Dar cum este posibil ca tu, într-o viaţă de om, să nu mă cunoşti, dacă îţi imaginezi că la o lună de zile după dezastru mai era ceva de discutat? Că la o oră după dezastru încă nu era decis totul? şi că n-am trecut la acţiune încă de-a doua zi?)

Mătur în alt loc:

— Dacă se vor atinge de vreunul dintre cei două sute douăzeci1 sau de vreunul ca Barabanov, voi lua imediat apărarea tuturor oprimaţilor.

Si ea cu mătura, pe-aici, pe-aici; ştie ea ceva:

— Celor care au povestit despre lagăr nu li se va întâmpla nimic. Dar atenţie, cei care au ajutat la facerea.

(Despre toată această primăvară a lui 1968, când dactilografiam la Rojdestvo – cu Voronianska, Liusa Ciukovskaia şi Nadia Le-vitskaia – tu, în conversaţia ta intimă cu aceşti oameni foarte inteligenţi, ai povestit totul, nu-i asa?)

— Fără întârziere şi cu toată vigoarea îl voi apăra pe fiecare în parte!

(Cândva, cândva eram aşa de sinceri unul cu altul. Dar deja de multă vreme sesizez că eşti actriţă; dar nu, pe mine mă surprind pe o pistă falsă, lucru de care nu mi-am dat seama la timp. Dar astăzi, pe această culme solidă, pe magistrala vieţii mele – cu toţi regizorii voştri, n-o să-mi dictaţi voi cum să joc.)

— În orice caz, dacă vei fi cuminte, va fi mai bine pentru toţii

— Dar nu eu sunt cel care atacă, ei sunt cei care mă forţează.

— Eşti un obsedat, nu ţi-e milă de copiii tăi. şi încă o dată despre copii:

— Ia spune, dacă i se întâmpla ceva unui copil de-al tău – tot KGB e de vină?

(Premisa lor: n-o să-i suspecteze nimeni în legătură cu un copil.) 1 Cei două sute douăzeci şi şapte supravieţuitori ai Gulagului care, prin mărturiile lor, i-au permis lui Soljeniţân să scrie Arhipelagul. (N. t.)

— Da, desigur, de data aceasta, ati învins voi. Dar dacă se publică imediat Pavilionul canceroşilor, tu n-ai să declari în public cum că tu ai învins?

— Niciodată. Chiar mă miră întrebarea, în cel mai rău caz voi spune că este o măsură judicioasă în folosul publicului cititor din Rusia. Mie publicarea acestei cărţi aproape că nici nu-mi este de trebuinţă.

(La drept vorbind: este sau nu este de trebuinţă? Cum să nu doresc ca ea să fie publicată înainte de toate în patria mea? Dar iată monstruozitatea: acest lucru vine aşa de târziu încât nu mai merită să mă sacrific pentru el. Un tiraj simbolic, numai pentru a spune braşoave despre libertatea noastră? Să-1 vinzi intelectualilor moscoviţi care oricum au în biblioteca lor exemplarul samizdatului? Sau, după ce 1-ai expus în librării, să dai la topit tot acest tiraj? Dar iată că împrejurările concură în aşa fel că acum eu sunt acela care nu mai vrea. Moscova 1-ar citi, dar, pentru Rusia, adevărul în totalitatea lui este mai necesar decât vechiul Pavilion al canceroşilor. Să-i împiedic publicarea? Nu îndrăznesc, nu o voi face. Dar deja nu mai este nevoie.)

— În decembrie 1967, dacă nu s-a publicat Pavilionul, aceasta s-a întâmplat din vina ta!

— Cum?

— Aminteşte-ţi: te-ai prefăcut că eşti bolnav, nu te-ai dus, m-ai trimis pe mine. Or, Tvardovski voia să te roage să semnezi pentru revistă o scrisoare cu totul inofensivă.

[Da, o cu totul inofensivă dezavuare: de ce acest tapaj în Occident. Numai despre asta era vorba atunci şi la secretariat. Iată cum îmi vor inversa istoria: nu puterea este aceea care m-a pus în dificultate pe mine (si pe toţi cei care m-au precedat), ci eu însumi. (noi înşine).]

— O să-ţi publice cartea, o să primeşti nişte bani. Dar trebuie să dai unele asigurări. N-ai să faci declaraţii corespondenţilor cu privire la această propunere? Cu privire la această discuţie a noastră? Ea trebuie să rămână absolut secretă.

Mergând dincolo de dorinţele cele mai arzătoare ale lor şi ale ei, eu am spus:

— Despre discuţia de aici nu se va afla nimic dincolo de acest peron.

(Dincolo de acest lung, îngust peron dintre cele două căi de acces ale trenurilor de Riazan, oraşul din care veneam şi la care ne reîntorceam cu provizii, cu noutăţi, cu speranţe – timp de doisprezece ani,. Dincolo de acest lung peron scăldat de soarele matinal al lui septembrie. Dincolo de peronul pe care ne plimbăm încolo şi încoace, în timp ce camerele ne filmează şi magnetofoanele ne înregistrează. Acest peron este perimetrul în care descriu discuţia desfăşurată aici.)

Descopăr în ce fel se străduieşte ea să-mi fie utilă:

— Consider că, prin afirmaţiile pe care le-am făcut în discuţii şi prin capitole ale memoriilor mele, capitole trimise unei anumite persoane, am putut să explic caracterul tău, să te apăr, să-ţi uşurez soarta.

Ea şi-a pus în minte să mă explicel în condiţiile în care nu m-a înţeles niciodată, nu m-a intuit niciodată, n-a prevăzut

niciodată nici măcar un singur gest de-al meu (ca şi cum) – ea şi-a pus în minte să mă explice. Politiei secrete! şi în asociere cu aceasta, să mă explice întregii lumii.

Asa e mereu: amorul propriu ulcerat cere satisfacţie, şi aceasta cu atât mai mult, cu cât sunt mai multi spectatori? Când este vorba de amorul propriu, fără îndoială, aşa se întâmplă mereu. Dar până la a te pune la remorca politiei secrete? Nu toate femeile fac aşa ceva.

Nu cu tine retranscriam dintr-un carnet într-altul? Tu mi-ai dictat şi acest proverb: nu e oaie, cum s-a spus, aceea care după lup s-a dus.

— Ascultă, Nataşa, nu fi uşuratica, nu accepta serviciile aripilor negre. Ce plăcere: să mă ridice de îndată, să mă ducă.

— Nu-ţi fă griji, eu stiu ce fac.

Si orice-ar mai face ea pe acest drum şi pentru aceşti patroni (astăzi a dat discuţiei o altă turnură, nu m-a împins spre o întâlnire în particular cu securiştii; vom "aştepta" propuneri de la editură – şi în schimb este stabilit cu certitudine că n-am să atac, că n-am să editez Arhipelagul, că am să mă comport pasnic) – orice ar face ea în viitor niciodată nu voi putea să mă desolidarizez de ea şi să-i arunc în fată: "Tu ai făcut asta!" Dacă ea a făcut ceva, înseamnă că nici eu n-am fost străin de fapta respectivă. si, indiferent cu ce venin se va îmbiba, viitorul vine şi din trecut, şi vina e a mea: în închisori, n-apuca omul să intre bine în celulă că eu îi şi citeam în suflet; în schimb, pe această femeie de lângă mine n-am intuit-o niciodată. Am lăsat toate acestea să ardă înăbuşit şi să izbucnească. Astfel plătim pentru greşelile comise într-un domeniu secundar prea neglijat – în acela a ceea ce, în cărţile poştale ale comitetelor locale1, se numeşte viaţa personală.

Vai, spre coloana vecină, coloana aliată, nu erau amenajate căi care să ne permită să ne consultăm şi să acţionăm unitar.

Am să-mi permit să vorbesc aici despre Saharov, în măsura în care este necesar pentru a-i înţelege gesturile care avuseseră şi promiteau să aibă consecinţe importante pentru Rusia.

Lenin a conceput şi a întemeiat, apoi Stalin a dezvoltat şi a consolidat geniala schemă a unui stat totalitar. Atunci ei au prevăzut şi au realizat totul pentru ca acest sistem să se eternizeze, neschim-bându-se decât la un semn al şefilor săi, pentru ca să nu se poată auzi nici o voce liberă şi să nu se nască nici un contracurent. Prevăzu-seră totul, în afară de un lucru – miracolul, fenomenul iraţional ale cărui cauze nu pot fi anticipate, nici prezise, nici suprimate.

Un asemenea miracol a fost şi apariţia lui Andrei Dmitrievici Saharov în statul sovietic, în mulţimea coruptă, venală şi fără principii a intelectualităţii tehnice si, în plus, într-unul dintre sectoarele cele mai importante, cele mai secrete, unde ploua cu avantaje materiale – aproape de bomba cu hidrogen. (Dacă ar fi apărut într-un loc mai dosnic, degrabă ar fi fost lichidat.)

Creatorul armei celei mai înfricoşătoare a secolului al XX-lea, de trei ori Erou al Muncii Socialiste, asemenea secretarilor generali ai partidului comunist, şi de altminteri participând la şedinţe alături de ei, admis în acest cerc îngust unde nu există cerinţa personală care să nu poată fi satisfăcută, acest om, ca printul Nehliudov al lui Tolstoi, simţi într-o bună zi – sau mai degrabă simţise întruna de când se născuse – că toată această abundentă cu care regimul îl potopea nu era decât pulbere, în timp ce sufletul lui căuta adevărul şi nu-i era uşor să găsească o justificare cauzei pe care o servea. Până la un anumit punct, puteai să ai conştiinţa împăcată: doar 1 Mestkom: comitet local al organizaţiei sindicale. Soljeniţân se gândeşte la formulele banale ale unei cărţi poştale trimise de "tovarăşii de sindicat" unuia de-al lor aflat în deplasare, urându-i "multă satisfacţie în viaţa personală". (N. t.) era pentru apărarea şi salvarea poporului nostru. Dar, dincolo de acel punct,

devenise prea clar că era pentru agresiune şi că seria de experiente va transforma pământul într-o planetă nelocuibilă.

De zeci de ani, la noi, creatorii tuturor acestor arme teribile se supuneau fără murmur şi şovăire, nu zic lui Stalin sau lui Beria, ci oricărui colonel plasat în fruntea Institutului lor de cercetări ştiinţifice sau a saraskăi lor (în funcţie de locul în care puterea binevoia să-1 plaseze pe inventator), erau infinit de recunoscători pentru o steluţă de aur1, pentru o dacea în împrejurările Moscovei sau pentru ceaşca, nu-i asa, cu smântână la micul dejun, şi dacă protestau vreodată, nu o făceau decât cu preocuparea de a satisface ireproşabil, în plan tehnic, dorinţele aceloraşi şefi. (Nu am mărturii din care să rezulte ca "rebeliunea" lui P. Kapita ar fi depăşit nivelul unei critici la adresa a ceea ce, în politica lui Beria, lăsa de dorit.) şi deodată, Andrei Saharov a avut îndrăzneala – atunci când nesocotitul de Nikita, deja ajuns la apogeul puterii absolute, ridica pumnul – să ceară oprirea experientelor nucleare, şi nu a nu stiu căror experiente de poligon, necunoscute nimănui, ci a celor de mai multe megatone care zguduiau şi acopereau cu praful lor toată lumea, încă de-atunci a căzut el în dizgraţie, şi-a atras mânia autorităţilor şi a ocupat o poziţie singulară în lumea ştiinţifică – dar Rusia nu ştia nimic de această chestiune, nu vedea nimic. Saharov a devenit un cititor fervent al samizdatului, unul dintre primii apărători ai celor arestaţi (Galanskov-Ghinsburg), dar nici asta nu se vedea. S-a văzut, până la urmă, memorandumul lui din vara lui 1968.

Aici recunoaştem deja trăsătura dominantă a acestui om: o naivitate dezarmantă, născută din propria lui puritate. Memorandumul şi-1 distribuie pe fragmente dactilografelor din serviciul lui (altele nu are, alte căi nu cunoaşte), imaginându-şi (!

— El lucrase în instituţiile noastre, dar în fond nu lucrase, plutise!) că aceste dactilografe cu acces la secretele de stat

nu sunt aşa de deştepte ca să pătrundă sensul textelor respective şi că, din bucăţele, vor reconstitui întregul. Dar ele au fost destul de deştepte ca să-şi ducă fiecare partea ei de copii la serviciul special şi acesta citi memorandumul înainte ca Saharov însuşi să înşire exemplarele pe birou, în vederea pregătirii lor pentru samizdat. Dintre toţi oamenii, Saharov corespundea cel putin (si prin însuşi acest fapt, era cel mai hotărât să facă fată)

Insignă de erou al Uniunii Sovietice. (N. t.) cerinţelor unei lupte de unul singur împotriva totalitarismului inuman, inchizitorial, apucător, intratabil! În ultimul minut, ministrul industriei nucleare a încercat să-1 întoarcă din drum, să-1 oprească pe Saharov, 1-a făcut atent asupra consecinţelor.

— Degeaba. Asemenea copilului care nu ştie să citească tăbliţa cu anunţul "zonă contaminată", Saharov, la fel de dezarmat, a părăsit casta fericită a săniilor şi îmbuibaţilor pentru cea a umiliţilor şi a ofensaţilor. si, ca să pună vârf la toate.

— Tot acolo, cine putea s-o facă dacă nu un copil?

— A depus pe pragul pe care-1 părăsea "banii de prisos" plătiţi lui de către stat "pentru nimic" – o sută cincizeci de mii de ruble noi hruscioviste, echivalentul a un milion şi jumătate de ruble vechi staliniste.

Atunci când Saharov încă ignora lumea care gândeşte, lumea să-mizdatului, lumea liberală, îi veni în ajutor un istoric tânăr şi curajos (cu concluziile lui grandioase după care ordinea universului s-a tulburat din cauza caracterului nenorocit al unui om1) – cum să nu te bucuri de a fi găsit un aliat! Cum să nu-i resimţi influenta! Citiţi primul memorandum al lui Saharov: ce reverenţe, ce plecăciuni în fata lui Roi Medvedev. Balonul se îngreunează din cauza obiectelor care atârnă de el. Presupun că întârzierea lui Saharov în a-şi lua zborul se explică în mare măsură prin această influentă a lui Roi Medvedev. Colaborarea acestuia din urmă cu Saharov a pus pe documentele publicate în comun pecetea îngustimii de orizont; şi când Saharov s-a

smuls din contextul secetos al marxismului, totul s-a terminat prin ţintirea unei rachete sol-aer în spinarea aeronautului*.

M-am întâlnit cu Saharov prima dată la 28 august 1968, îndată după ce ai noştri au ocupat Cehoslovacia şi la putin timp după ieşirea memorandumului său. La data aceea, el încă se mai afla în situaţia de personalitate arhisecretă şi arhiprotejată: nu avea dreptul să folosească telefonul din cabinele publice (nu poate fi interceptat instantaneu), ci numai pe cel de la birou şi pe cel de-acasă; nu putea să meargă după bunul său plac în case sau în locuri altele decât 1 Aluzie la lucrarea lui Roi Medvedev, Stalinismul. (N. t.) * Desi concluziile politice ale lui Roi Medvedev se dovedesc totdeauna a fi acelea care convin cel mai mult regimului sovietic – presa occidentală de stânga îl va glorifica încă multă vreme ca pe cel mai mare opozant socialist din tară. (Adnotare din 1978.) '\par 457 • l.

Cele care fuseseră determinate, verificate şi despre care se ştia că el le frecventează; gărzile lui de corp când îl urmau, când nu; el nu putea s-o ştie dinainte. De aceea întâlnirea mea cu el a fost extrem de greu de aranjat. Din fericire s-a găsit o casă în care eu deja fusesem o dată şi pe unde el avea obiceiul să treacă. aşa ne-am întâlnit.

De la prima privire şi de la primele cuvinte, el produce o impresie fascinantă: statură înaltă, fire total deschisă, zâmbet blând şi luminos, voce cald-guturală şi graseiere pronunţată cu care apoi te obişnuieşti. Cu toată căldura înăbuşitoare, era îngrijit îmbrăcat după moda veche: cravată strânsă sub un guler scrobit, sacou pe care nu-1 va descheia decât în cursul convorbirii – moştenire, fără îndoială, de la familia sa de intelectuali din vechea Moscovă. Ne-am întreţinut patru ore ale acestei seri, deja destul de înaintate pentru mine. Eu n-aveam idei prea clare şi nu mă exprimam în modul cel mai corespunzător, în plus, ne mai şi întrerupea câte cineva, nelă-sându-ne totdeauna să fim între patru ochi. Era şi neobişnuitul primei senzaţii pe care

o încercam: iată, atinge – în mâneca albăstrie a acestui sacou este mâna care a dat lumii bomba cu hidrogen!

Fără îndoială n-am fost suficient de politicos şi am insistat inutil în critica mea, desi nu mi-am dat seama de asta decât ulterior: n-am mulţumit, n-am felicitat, n-am făcut decât să critic, să resping, să discut memorandumul lui, si, pe deasupra, fără să-mi fi pregătit argumentaţia; vai, nu stiu de ce, nu-mi dădusem seama că voi avea nevoie de asta. şi tocmai în aceste două ore consumate cu critica mea tâmpită m-a subjugat!

— Nu s-a supărat de nimic, desi motive ar fi avut; obiecta fără îndârjire, explica, zâmbea uşor descumpănit, dar o dată nu s-a supărat, câtuşi de putin-marcă a unui suflet mare şi generos, (în privinţa aceasta, unul dintre argumentele lui era următorul: de ce este el aşa de prioritar angajat în a descâlci problemele altora şi nu pe ale sale, problemele sovietice?

— Îi vine greu să cauzeze vreun prejudiciu tării sale! Nu era logica raţionamentului cea care îl făcea să se încline în acest sens, era acest sentiment de iubire filială, îl călăuzea acest sentiment de sfiiciune! Pe-atunci eu nu apreciam acest lucru; eram pus în mişcare de resortul trecutului meu de ocnaş şi am continuat să-i arăt prin ce păcătuiau argumentaţia sa şi felul lui de a grupa faptele.)

Am evaluat împreună posibilitatea de a interveni într-un fel oarecare în legătură cu Cehoslovacia, dar n-am găsit pe cineva capabil pentru o viguroasă luare de poziţie: fără nici o excepţie, toate marile nume se eschivau. El a confirmat că dintre fizicienii de prim plan nimeni nu va semna.

Am avut impresia că întâlnirea noastră din ziua aceea le-a scăpat autorităţilor si, în ce mă priveşte, cu prudenta mea obişnuită, faptul că făcuserăm cunoştinţa 1-am ascuns multă vreme, nu 1-am lăsat în nici un fel să transpară: o asemenea alianţa le-ar fi părut autorităţilor foarte periculoasă. Totuşi, un an mai târziu, când m-am mutat la Rostropovici la Jukovka, am constatat că mă aflam la o sută

de metri de dacea lui Saharov – încă o coincidentă. Or, de-ţi sunt vecin, vecin de-mi eşti, avem a ne spune povesti. Am început să ne întâlnim din când în când. La sfârşitul lui 1969 i-am dat articolul meu ca răspuns la memorandumul lui ("La revenirea respiraţiei şi a conştiinţei") – mereu aceleaşi critici, dar deja sistematizate şi destinate pentru samizdat (dar nu le-am dat acolo). Saharov, care la data aceea a fost aproape singurul cititor al acelui articol, 1-a citit nu fără amărăciune (a recunoscut) şi chiar 1-a recitit. Aceasta n-a lăsat nici o urmă de resentiment în atitudinea lui fată de mine.

El a avut la rândul lui o perioadă de moleşeala: sotia lui a bolit mult şi a murit. Nu se mai arăta deloc; apoi, duminica, începu să apară împreună cu iubitul său fiu, care avea atunci vreo doisprezece ani. Vorbeam uneori de eventuale acţiuni comune, dar niciodată nu ajungeam la ceva bine definit.

Chiar pentru zona umiliţilor şi ofensaţilor, Saharov era încă prea pur: el nu bănuia că, şi acolo, pot să nu fie numai elanuri nobile, numai suflete în căutarea adevărului, ci şi calcule meschine: a-şi face un nume, nu pe cale unanim acceptată a prestării unui serviciu, nu în fluxul lucrului cu maşini şi tractoare, ci prin contactul cu miracolul, prin agăţarea de acest balon straniu, enorm, vizibil tuturor, care, fără motor şi fără benzină, zboară spre înălţime.

Unul dintre oamenii de acest fel, care au luat înălţime cu ajutorul unui balon, a fost V. Cialidze. El începu prin a pune în circulaţie prin samizdat o revistă juridică arhifastidioasă. Apoi a inventat comitetul pentru apărarea drepturilor omului, cu participarea obligatorie a lui Saharov, dar cu statute meşteşugit alcătuite pentru a-şi asigura, în sânul comitetului, posibilitatea de a neutraliza orice voinţă divergentă, în octombrie 1970, Saharov a venit să mă consulte în legătură cu acest proiect de comitet, dar n-a adus decât declaraţia de înfiinţare; încolo, despre statut nu se făcea nici o menţiune, despre structură nu se dădea nici

o idee. Într-adevăr straniu comitet: să-i consulţi pe canibali (dacă ei o să solicite asta) despre drepturile oamenilor pe care ei se pregătesc să-i ronţăie, în schimb, în condiţiile în care eram lipsiţi de drepturi, se vorbea de caracterul nepartinic ca principiu, ceea ce era totuşi ceva. Eu n-am avut nici o obiecţie. Pe 10 decembrie, chiar ziua înmânării premiilor Nobel, Saharov a venit din oraş cu taxiul, în mare grabă, pentru cinci minute, ca să afle dacă eu accept să intru în comitet în calitate de membru corespondent. Mi se spunea că nu se va cere din partea mea nici o activitate concretă, nici participarea la şedinţe etc. Hm. Am impresia că eu n-am absolut nici un rost acolo, dar pe de altă parte – cum să mă eschivez, cum să nu-i susţin? Mi-am dat acordul "de principiu", adică în general cândva. Ceea ce nu reuşeam să pricep, era motivul pentru care se grăbea el aşa de mult. şi Saharov nici el nu înţelegea: el nu era decât curierul naiv. Iată faptele şi motivul pentru care Cialidze îl expediase val-vârtej la treizeci de kilometri: la întoarcerea lui Saharov se tinu o şedinţă de cinci minute. "Ne-au cooptat" (pe mine şi pe Galici) de urgentă în comitet; imediat, Cialidze i-a pus la curent cu aceasta pe corespondenţii occidentali, si, făcând joncţiunea cu publicitatea despre procedura legată de premiul Nobel, a aterizat în presa occidentală o asemenea ştire importantă cum că laureatul premiului Nobel, în loc să fie prezent la Stockholm, a făcut în această zi şi la această oră un pas hotărâtor, care marchează o cotitură în viaţa sa – a intrat în comitetul cu pricina si, prin urmare (după cum i s-a explicat unui corespondent care nu şi-a ţinut gura), "în viaţa scriitorului începe o nouă perioadă importantă"; mare tâmpenie!

Marea investiţie de timp şi de efort făcută de Saharov în acest comitet s-a dovedit ineficientă din cauza controverselor, a investigaţiilor şi a stipulaţiilor pedante promovate de Cialidze acolo unde ar fi trebuit să se acţioneze. (Apărea chestiunea deţinuţilor politici? "Trebuie

dată o definiţie a deţinutului politic" – ca şi când în URSS lucrul acesta n-ar fi clar! Apărea chestiunea închisorilor psihiatrice în care erau internaţi disidenţii? Studiul trebuie extins la tot domeniul drepturilor bolnavilor mintali, până la "posibilitatea de a-i scuti de controlul asupra vieţii lor sexuale".) Frâna rece-rationalã, acţionată de un Cialidze aflat în umoare glacial-judecătorească, a blocat şi a denaturat destule iniţiative ale unui comitet care ar fi putut să joace un rol mult mai mare în evoluţia societăţii noastre. (La un moment dat, obosit de cât a apărat drepturile omului, Cialidze s-a hotărât să plece dincolo de ocean. Cel mai naiv dintre oameni vp. Admite că, dacă vrei să obţii o viză pentru străinătate (în anii '70) în vederea tinerii unor conferinţe despre drepturile omului în URSS, nu poţi să te lipseşti de un acord pus la punct cu KGB, acord care nu se obţine după o singură întrevedere – şi aceasta în ciuda faptului că eşti membru al comitetului!) După ce Igor safarevici a intrat în comitet, putin câte putin acţiunea a trecut pe primul plan, au fost formulate şi trimise congreselor mondiale de psihiatrie importantele mesaje în legătură cu persecuţia pe motive religioase etc. Toate nenumăratele intervenţii ale lui Saharov în favoarea unor indivizi persecutaţi, staţionările lui în fata palatelor de justiţie unde de obicei nu i se dădea voie să intre, demersurile lui pentru a obţine o ordonanţă de neurmărire, o graţiere, o atenuare a pedepsei, o punere în libertate pe cauţiune, aveau adesea aparenta unei activităţi desfăşurate în numele comitetului, dar, în realitate, era vorba de acţiuni întreprinse de el pe propria-i răspundere, pornite din permanentul şi tenacele lui zel de a interveni în favoarea celor persecutaţi. Acest mod de a apăra nu dintr-o dată întreaga "omenire" sau întregul "popor", ci pe fiecare individ expus asupririi, societatea noastră (oricât de putin s-ar fi auzit vorbindu-se despre acest lucru la radio, chiar în cel mai îndepărtat colt de provincie, oricât de putin s-ar fi ştiut în această privinţă) 1-a perceput corect ca pe un

minunat şi salutar proces în desfăşurare la noi: căutarea adevărului şi iubirea de oameni. Dar, în acelaşi timp (din cauza împotrivirii îndârjite, meschine şi a surdităţii autorităţilor), acest procedeu era epuizant şi-i impunea lui Saharov un consum de sănătate şi de energie disproporţionat de mare fată de rezultate (aproape egale cu zero). si, pe deasupra, acest procedeu, în virtutea numărului incalculabil de semnături ce i se solicitau savantului, începea deja să se demonetizeze, să fie ignorat de presa mondială, cu atât mai mult cu cât semnătura respectivă (uneori obţinută prin rugăminţi, alteori smulsă) era folosită şi în cazuri de mai mică gravitate, în primăvara lui 1972 Saharov a scris cel mai ferm dintre documentele sale cu caracter general ("Postfaţă la memoriul către CC", postfaţa în care el mergea, cu îndrăzneală, mult dincolo de prima sa "Reflecţie", unde se spuneau multe adevăruri, neplăcute pentru autorităţi, despre situaţia tării noastre, şi se propunea statutul unui "Consiliu international al experţilor"). Acest document a avut o soartă nemeritată, nu s-a bucurat de primirea la care-i dădea dreptul adevărata lui semnifî-catie; probabil din cauza frecventei cu care se abuza de semnătura autorului.

În 1972 am continuat, eu şi Saharov, să ne întâlnim la Jukovka, dar acest lucru nu ne-a prilejuit angajarea în nişte proiecte şi acţiuni comune, în mare parte, aceasta venea din faptul că împrejurările vieţii lui Saharov se schimbaseră, iar eu mă temeam că informaţiile se vor opri în ghemul încâlcit din jurul "mişcării democratice", în parte, aceasta a fost cauza pentru care a eşuat încercarea de a-1 atrage pe Saharov în actiunea-deja începută atunci – de pregătire a culegerii Voci din străfunduri. (Dintre toate acţiunile mele personale nu mi-amintesc de vreuna despre care, în toţi aceşti ani, să fi putut vorbi, altfel decât pe ascuns, înainte de declanşarea ei; toată eficienta lor nu se trăgea decât din faptul că erau pregătite în secret şi declanşate intempestiv. Chiar când era vorba pur şi simplu

să merg la oraş pentru o zi, nu vorbeam nici sub tavan, nici la telefon, ci numai prin aluzii sau prin formule dinainte convenite, pentru ca KGB să nu aibă răgazul să descindă la bârlogul meu, cum s-a întâmplat la Rojdestvo, şi să-mi răvăşească totul.) într-o oarecare măsură însă proiectul acesta nu-1 entuziasma pe Saharov.

Astfel am fost condamnaţi să mergem fiecare pe drumul lui şi când ne întâlneam nu făceam decât un schimb de noutăţi şi aprecieri asupra unor evenimente deja consumate. De altfel, el venea din ce în ce mai rar.

În iarna 1972-1973 au început să sufere şi relaţiile lui A. D. cu "mişcarea democratică" (din care, de altfel, o jumătate plecase deja în străinătate): "mişcarea" chiar a întocmit "o scrisoare" adresându-i reproşuri. si, pe deasupra, obişnuita hărţuiala împotriva lui Saharov s-a înteţit şi prin contribuţia unor persoane suspuse potrivit cărora acesta ar fi fost vinovat de moartea lui Petrovski, rectorul Universităţii din Moscova.1 aşa cum se întâmplă uneori cu cauzele şi cu carierele cele mai strălucite, un concurs de împrejurări, unde meschinăria mergea până la mârşăvie, umbrea o mare existentă, o personalitate de excepţie. La suma tuturor acestor josnice insinuări se adăuga şi deznădejdea generală care acum, după Saharov, preves- 1 în a sa Conversaţie la procuratură, Saharov declară că Petrovski îi promisese revelaţii asupra afacerii S. Gluzman, psihiatru evreu arestat la Kiev la 12 mai 1972, pentru faptul de a fi stabilit că Grigorenko era sănătos din punct de vedere mintal. Se insinuează că Petrovski s-ar fi speriat şi s-ar fi sinucis. (N. t.) tea un viitor sumbru pentru tara noastră: n-o să ne reuşească niciodată nimic şi toată activitatea noastră n-avea sens decât ca expresie a unei nevoi de moralitate. (A-i face o obiecţie de fond eram incapabil, pentru că, în ciuda oricărei logici de când mă stiu, pur şi simplu n-am cunoscut o asemenea deznădejde, ci, dimpotrivă, am nutrit un fel de credinţa prostească în victorie.) în primăvara lui 1973, Saharovii m-au vizitat la Jukovka pentru ultima dată.

Erau cu moralul la pământ şi în această situaţie mi-au şi împărtăşit planurile lor: copiii Elenei G. Bonner (sotia lui Saharov) erau invitaţi să-şi facă studiile într-o universitate americană. Lui A. D. însuşi îi va sosi în curând invitaţia de a tine prelegeri într-o altă universitate americană – şi vor încerca să plece.

Acum, ca întotdeauna, se punea în fata lui A. D. aceeaşi alegere fatală care ne traversa pe toţi, aceeaşi alegere între soluţii divergente. Aceasta nu era răspântia cu libertatea pentru el de a decide pe ce drum să meargă, ci furca prinzându-i gâtul între coarnele ei.

Adoptase o pozã nouă: nu se mai ţinea drept şi semeţ în scaun, ca atunci când ne-am cunoscut, când, cu un zâmbet bun şi vioi, păşea în domeniul necunoscut al relaţiilor sociale, ci şedea prăbuşit în spetează, cu capul deja puternic afectat de calviţie, tasat în bust, ceea ce-i punea în valoare umerii.

Între timp, eu plecând de la Rostropovici, n-am mai fost vecin cu Saharov şi nu ne-am mai văzut până la această luptă inopinată din august-septembrie, luptă în care am intrat fiecare pe cont propriu, în interviurile lui virulente din luna august răsuna întruna motivul distructiv al plecării. Aflăm că "i-ar face plăcere să meargă la Princeton". Pe 4 septembrie, presa occidentală conchide că "Sol-jenitân şi Saharov şi-au declarat intenţia fermă de a rămâne în tară, orice s-ar întâmpla". Pe 5 septembrie, Cialidze din New York: el a vorbit la telefon cu Saharov; acesta studiază posibilitatea de a da curs invitaţiei primite de la Universitatea din Princeton. Pe 6 septembrie, Saharov în persoană confirmă această ştire. Pe 12 septembrie (la televiziunea germană), Saharov "se teme că nu va fi lăsat să revină în tară". Pe 15 septembrie (revista Spiegel): "în principiu sunt gata să ocup o catedră la Princeton." (si presa occidentală: "Saharov este gata să părăsească URSS. Aceasta este o nouă sfidare [?] la adresa guvernului sovietic!")

Laitmotivul emigrării este inevitabil într-o tară unde opinia publică a pierdut totdeauna toate bătăliile. Pentru această slăbiciune nu trebuie făcut cuiva vreun reproş, şi cu atât mai mult n-o să fac eu un asemenea gest, după ce am descris în capitolul precedent şi propriile mele ezitări. Dar există persoane fără relevantă publică -şi fără relevantă publică sunt toate deciziile lor. Există persoane care au luat în mod public o poziţie prea vizibilă, prea grea de semnificaţie – şi deciziile acestor persoane nu pot fi fără relevantă publică decât în perioadele "calme"; într-o perioadă în care atenţia opiniei publice este încordată, aceste persoane nu beneficiază de asemenea drepturi. Or, aceasta este legea pe care a încălcat-o Andrei Dmitrievici; când, uneori, o respecta, când o încălca şi lucrul cel mai supărător este că o încălca nu în numele propriilor sale convingeri (a fugi de răspundere, a neglija destinul poporului rus – asemenea păcate n-a săvârşit niciodată!) – o încălca cedând voinţei celor apropiaţi, cedând influentelor.

Eforturile pe care Saharov le depunea de multă vreme pentru a susţine dreptul de a emigra din URSS, acest drept la emigrare pe care, practic, el îl plasa deasupra tuturor celorlalte probleme, erau, probabil susţinute într-o măsură apreciabilă de aceeaşi voinţă. şi aceasta este abaterea – putin remarcată de observatorii luptei, dar care, de fapt, ne-a dezorganizat lupta, ne-a lipsit de principalul succes – pe care a comis-o A. D. la jumătatea lui septembrie, la o zi sau două după desfiinţarea bruiajului, atunci când noi avansam aproape în virtutea inerţiei. Un grup de circa nouăzeci de evrei a trimis o scrisoare Congresului american. Pledândpro domo, ei cereau Congresului să nu-i acorde clauza comercială a naţiunii celei mai favorizate Uniunii Sovietice, atâta timp cât aceasta nu va permite emigrarea evreilor. Străini de această tară şi fără altă dorinţă decât aceea de a o părăsi, aceşti nouăzeci puteau să nu se gândească la celelalte elemente ale conjuncturii. Dar, pentru a da greutate mesajului lor, s-au adresat lui Saharov

rugându-1 să semneze acelaşi text, dar separat, în numele lui; se împământenise deja tradiţia că la Saharov te poţi duce cu aşa ceva şi n-o să te refuze. si, într-ade-văr, prin tradiţie şi prin înclinaţie pentru această problemă, Saharov le-a dat semnătura – la două sau trei zile după depunerea amendamentului Willbur Mills!

— Fără a se gândi că el spărgea frontul, că ceda poziţii deja cucerite, că reducea amendamentul Mills la amendamentul Jackson1, că dădea drepturile universale ale omului în Amendamentul Jackson făcea o legătură între a acorda URSS clauza comercială a naţiunii celei mai favorizate şi a asigura cetăţenilor sovietici dreptul schimbul exclusiv al libertăţii de a emigra. şi scrisoarea celor nouăzeci de evrei a fost dată imediat uitării, a trecut neobservată, în timp ce scrisoarea lui Saharov a apărut cu caractere mari în Washington Post, pe 18 septembrie. şi Congresul reveni la amendamentul Jack-son. Dacă noi nu cerem decât dreptul de a emigra, de ce ar trebui Senatul american să se preocupe de a obţine mai mult?

Această cotitură în desfăşurarea luptei, această şovăire a coloanei vecine a trecut neobservată pentru cei care nu trăiau în ritmul şi în atmosfera evenimentelor. Dar pe mine m-a secat la inimă. Pe 16 septembrie, de undeva de la periferie, i-am adresat lui A. D. o scrisoare
[34] pe această temă: a fost al doilea şi ultimul contact al coloanelor noastre în această luptă inopinată.

În noiembrie, Saharov a făcut anticameră zile-n sir la biroul de cercetări penale unde era interogată sotia sa şi la 29 noiembrie am auzit la radio: "Saharov a depus cerere pentru a pleca la Princeton". şi Daily Mail a exprimat sentimentul general: "Rezistenta pe care un mic grup de persoane o opunea unui stat totalitar părea a tine de domeniul miracolului. E tristă constatarea că miracolul nu s-a produs. Din nou tirania a câştigat victoria."

Totuşi, chiar la Moscova, o dată cu desfiinţarea bruiajului, şcolarii au început să stea cu urechile lipite de aparatele de

radio, ca să urmărească valurile bătăliei noastre, în nu stiu care scoală, un elev de a opta a întrempt-o pe profesoara de istorie: Dacă dumneavoastră vorbiţi aşa (ca la ziar) despre Saharov, atunci noi nu putem să învăţăm nimic folositor de la dumneavoastră." şi imediat clasa a început să fluiere, să miaune, făcând imposibilă tinerea lecţiei; a trimis vorbă în acest sens şi la cele două clase paralele, unde nici acolo nu s-a mai putut tine lecţia. şi acum trebuie să afle cu toţii că Saharov îi abandonează? Din provincie vin scrisori, sună telefoanele: "Transmiteţi-i lui Saharov să nu plece pentru nimic în lume!"

La l decembrie ne-au vizitat Saharovii. Sotia lui era suferindă, epuizată de interogatorii: "în două săptămâni or să mă închidă, băiatul meu este candidat la Potma, pe ginere într-o lună îl deportează ca parazit, fâică-mea este fără serviciu." – JDar cu toate acestea, de a emigra liber. W. Mills cerea respectarea Convenţiei Drepturilor Omului în ansamblul ei. (N. t.) trebuie să ne mai gândim!" – obiectează prudent Saharov. – "Nu, tu să te mai gândeşti!" în ce ne priveşte, aşteptam ca peste o lună să apară Arhipelagul si, în acelaşi timp, să ne luăm în primire soarta pe care deja o acceptasem fără rezerve. Aici. şi la aceasta încercam noi să-i câştigăm.

A. D. se înroşeşte până la tâmple sub povara insuportabilă a problemei sale, se adânceşte în gânduri, iar cu trupul se afundă acum şi mai adânc în fotoliul tare; capul pare a i se ascunde între umeri. Se poate crede că niciodată împrejurările vieţii lui nu s-au îmbinat mai rău ca acum, căci chiar şi excluderea din casta lui o suportase cu seninătate, în realitate, încă n-a depus cerere de viză, dar, conform rânduielilor sovietice curente, a cerut o caracterizare de la institutul său de pe lângă Academie. El! În septembrie, arbitru al guvernelor europene, victorios asupra celui mai redutabil dintre acestea, iată-1 acum solicitând pentru el, la ghişeul cel mai de jos, o caracterizare din partea celor pe care-i învinsese atât de categoric!

"Dar eu m-aş întoarce imediat; tot ce doresc este să-i ajut pe ei (copiii sotiei sale) să plece. Eu n-am intenţia să plec." – "Dar nu vi se va mai da voie să reveniţi în tară, Andrei Dmitrievici!" – "Păi cum să nu-mi dea voie, dacă eu vin drept la frontieră?" (E sincer când spune că nu înţelege cum.)

Acest proiect i-a căşunat deja multe necazuri, dar el nici gând nu are să plece. Pe lângă faptul că nu-1 vor lăsa să plece, eu cred că el însuşi, în ultimul minut, va şovăi, nu-şi va lua viza. Eu şi el parcă nici n-am mai fi persoane, ci concepte geografice; aşa de tare suntem pironiţi de glia tării noastre încât parcă nu mai avem facultatea de a ne deplasa fizic pe suprafaţa ei, afară doar de aceea de a coborî câţiva metri sub pământ.

Toată lupta care a trecut m-a ajutat, se vede acest lucru acum, să ocup o poziţie, avantajoasă din punct de vedere atât defensiv cât şi ofensiv, în vederea următoarei, celei mai importante bătălii, în scânteierea caştilor şi zăngănitul săbiilor, îi disting deja începutul; ceva s-ar putea anticipa încă de pe-acum, da, este deja vorba de un plan de operaţiuni în vederea repartizării forţelor.

Si ei, inamicii, au învăţat ei ceva din această luptă inopinată? După cum au început-o, se pare că nu. Orgoliul lor de învingători cum putini a văzut universul îi ameţeşte, le ia ochii, Ie ia simţul măsurii. Ei amenintţa că din casă scandalul îl vor aduce în stradă, că-şi vor bate copiii nu la ei în odaie, ci la drum, pe marginea san-tului, că vor intenta în străinătate procese contra Arhipelagului. O mai mare prostie nu se putea imagina; înfumurarea, numai ea, i-a adus în halul acesta. Dar să ne punem în locul lor: ce altceva ar putea să facă?

Au început din nou să-mi parvină scrisori anonime: "în moarte ai să-ţi găseşti liniştea! În curând!" La consfătuiri cu funcţionarii superiori, în cerc restrâns, mai zilele trecute, în decembrie, s-au auzit cuvinte ca acestea: "Pe Soljeniţân n-o să-l lăsăm multă vreme să umble de colo până colo."

Aud cum dragonul îşi ascute dintii frecându-i cu piatra. Ah, ce setos este de sângele meu! Dar spuneţi-mi, ticăloşilor: gânditu-v-ati vreodată ce greu o să vă cadă la stomac moartea mea? Nu va invidiez.

Anotimpul şi starea sufletească în care, în primăvara lui 1967, îmi terminam textul principal al acestei cărţi au multe elemente comune cu conjunctura în care termin acuma, poate pentru totdeauna, cartea de fată; trebuie însă şi să ştii să te opreşti, căci, oricât de sprinten ţi-ar fi condeiul, cu el nu poţi trece în revistă chiar toate etapele unei vieţi. şi atunci, ca şi acum, îmi descâlceam firele memoriei, ca să fie mai uşor înainte de a lovi, înainte de a ataca. Atunci totul părea, şi chiar era, mai înfricoşător: era mai slabă poziţia, mai mică încrederea în forţele proprii, în prezent vor fi lovituri cu duiumul de ambele părti, dar şi eu mă tin mult mai bine si, pentru prima dată, plec la luptă punându-mi în valoare toată statura şi toată vocea.

Biografia mea destinată culegerii editate de comitetul Nobel am terminat-o cu această aluzie: dacă nici evenimentele în care am fost implicaţi nu le putem aproape niciodată evalua şi înţelege imediat, la cald, cu atât mai imprevizibil şi mai deconcertant se dovedeşte a fi mersul evenimentelor viitoare.

Pentru propria mea viaţă, un mare moment îl reprezintă acea confruntare pentru care, poate, am şi trăit. (Dar când larma acestor lupte s-ar potoli, ce s-ar întâmpla? Să petreci ani de zile într-un fund de provincie, printre câmpii, sub cerul lor, printre păduri şi cai – şi apoi să scrii pe îndelete un roman.)

Dar pentru ei? N-a venit în sfârşit timpul ca Rusia să înceapă a se trezi? Nu este aceasta clipa, ţâşnită din prezicerile fantomelor din peşteri, clipa cină pădurea de la Birnam1 se va pune în mişcare!

1 Aluzie la prezicerea făcută de vrăjitoare lui Macbeth în drama lui Shake-speare: el, Macbeth, nu va fi învins decât

atunci când pădurea de la Birnam va veni la Dunsinane. (N. t.)

Probabil există, şi de data aceasta, erori în previziunile şi calculele mele. Multe lucruri, chiar apropiate, încă îmi scapă; Mâna Celui Prea-înalt mă va corecta încă în multe lucruri. Dar aceasta nu mă mâhneşte. Aceasta mă şi bucură, aceasta mă şi întăreşte în credinţa că nu concep şi nu conduc eu totul, că eu nu sunt decât o sabie bine ascuţită atâmând deasupra forţei impure, o sabie vrăjită, capabilă s-o taie în bucăţi şi s-o împrăştie în cele patru vânturi.

Ajută-mă, Doamne, să nu mă frâng lovind! Să nu alunec din mâna Ta!

Decembrie 1973 Peredelkino CUPRINS NOTA EDITORULUI RUS PRECIZARE SCRIITORUL ILEGALIST DESCOPERINDU-MĂ LA SUPRAFAţA ANIMAL RĂNIT PRIMA COMPLETARE. Noiembrie 1967

LAtUL RUPT ÎN DOUĂ COMPLETAREA A DOUA. Februarie 1971

STRĂPUNGEREA SUGRUMAREA COMPLETAREA A TREIA. Decembrie 1973

NOBELIANA LUPTA INOPINATĂ ALEKSANDR SOLJENIŢÂN VIŢELUL şi STEJARUL ÎNSEMNĂRI DIN VIAŢA LITERARĂ Volumul II COMPLETAREA A PATRA Iunie 1974

SOCOTEALA, MĂI VOINICE, IEŞI BINE, N-AM CE ZICE Precedenta completare, a treia, era deja gata, dar mai rămăsese de redactilografiat, de microfilmat, de expediat textul în Occident, de ascuns resturile, când la 28 decembrie, la Peredelkino, la dacea familiei Ciukovski unde se găsea din toamnă noul meu loc de schimnicie hibernală, în timpul obişnuitei mele pauze pentru un dejun frugal, ascultând emisiunea BBC de amiază, am avut surpriza să aud că la Paris apăruse în rusă primul volum al Arhipelagului. Surpriză numai în ce priveşte data, căci eu îl cerusem şi-1 aşteptăm pentru 7 ianuarie, de Crăciunul ortodox. Dar, cu precaritatea filierei noastre, cererea mea

sosise prea târziu; şi editorii nostri1, cu abnegaţia aceasta care nu cunoaşte nici duminici, nici repausul de seară, şi în ciuda mijloacelor aşa de restrânse încât într-o bună zi vor provoca uimire, devansaseră calculele mele. Cu zece zile numai, dar tocmai pe zile se joacă soarta unei literaturi clandestine: soare de n-ai la seceriş – păcat de rodul multor luni de muncă.

Am auzit – n-am tresărit şi am continuat să-mi văd de varza mea. Câte gesturi nu făcusem eu în aceşti ani, gesturi care toate păreau a izvorî din disperare şi niciunul dintre ele nu trezise nici o reacţie din partea guvernului. Mă deruta această slăbiciune, rigiditatea acestui zid sau a acestui buştean uriaş, pe nedrept numit aici stejar, numai de dragul proverbului.2 De-atâtea ori trecuse chestia asta – de ce n-ar mai trece încă o dată?

O oră mai târziu mi-am ars mâna la reşoul cu gaze si, în ciuda arsurii, a trebuit să mă duc la Moscova; îmi ziceam în sinea mea: 1 Editura în limba rusă YMCA Press. (N. t.) 2 "Viţelul vru stejarul să-1 răstoarne, dar rămase fără coarne." Acest proverb i-a inspirat autorului titlul memoriilor de fată. (N. t.) să fie vorba de un simbol? Dar, împreună cu toţi apropiaţii mei, aveam sentimentul că trăiesc o sărbătoare şi aşa am petrecut seara. şi ce eliberare: mă ascunsesem, mă camuflasem, romanul îl purtasem – îl salvasem! De această pietricică stânjenitoare, lacrima noastră pietrificată, mi-am eliberat umerii, şi am făcut-o acolo unde trebuie. Nu îndrăzneam nici măcar s-o păstrez acasă, dar acum, de lenea v-o biruiţi, poftiţi, prieteni, de-o citiţi!

Ani multi la număr mă stăpânise gândul că publicarea Arhipelagului o voi plăti cu viaţa. Pentru aşa ceva, ei nu pot să nu-ţi taie capul: altminteri, ei n-ar mai fi ei, imperiul li s-ar duce de râpă. Ca să-ţi păstrezi capul, trebuie să pleci din vreme în Occident. Dar dacă eşti aici, atunci este normal să tragi de timp, că doar om eşti şi tu: bun, să scrii primul nod şi apoi pe-al doilea şi n-ar fi rău să ajungi până la al

patrulea, când Lenin a sosit deja la Petrograd şi când romanul istorico-militar se transformă exploziv într-unul revoluţionar, şi o dată cu acestea să şi dispari sub ruinele arzânde. şi între timp şi Viţelul să-1 isprăveşti de schiţat. (Dacă am putut să-1 duc la bun sfârşit, o datorez numai faptului că am isprăvit la timp Completările I-II-JQI; dacă nu le-aş fi scris la vremea lor, n-aş mai putea s-o fac astăzi, când toată această tensiune a clandestinităţii a încetat, când iată-mă proiectat într-o viaţă cu totul schimbată, când sub fereastra căsuţei mele alpine luceşte cupa însorită a munţilor elveţieni, şi când nu mai e nevoie să-mi păzesc manuscrisele, şi când vorbesc fără teama că pereţii ar putea avea urechi. Altă viaţă.) aşa s-au tărăgănat lucrurile şi cu Arhipelagul – de la primul lor termen, şi tot aşa mai departe până când, iată, împrejurările n-au mai avut răbdare.

Si cât de evident este pentru cel ce ştie să vadă: cât de mult au slăbit ei! Ridicaseră bariera convenţiei referitoare la drepturile de autor, şubreda palisadă în fata unui taur furios; ei credeau că Arhipelagul se va împiedica de această convenţie, încă de la 23 decembrie, Pankin, seful Agenţiei Centrale pentru Drepturi de Autor, ameninţa: "contractul, ca şi orice alt angajament, va fi considerat ca lipsit de valabilitate" conform legislaţiei în vigoare; dar cine se mai teme de o zgârietură de pisică atunci când începe să se audă şuierat de săbii izbind cu putere? Declaraţia Agenţiei Centrale pentru Drepturi de Autor, dată chiar înaintea apariţiei Arhipelagului, lăsa să se înţeleagă că pentru ai noştri era mai uşor să pună pumnul în gură unor editori străini decât mie, care eram în (ară. Dar şi acesta era un calcul fals: Arhipelagul nu făcea obiectul unui contract. Ei puteau opri orice roman, chiar şi Octombrie şaisprezece al meu, şi pretenţiile lor tot le-ar fi dat juriştilor prilej de reflecţie – fondat? Nefondat? Dar a încerca să prinzi Arhipelagul în latul din firele subţiri ale şicanei avocăţeşti era semnul unei prea vădite neputinte. Editorii americani

se grăbiră să declare, chiar să adreseze rugămintea insistentă ca autorităţile sovietice să-şi încerce forţele în această afacere, să intenteze un proces la tribunal. (A trecut un an şi jumătate şi recent Pankin, ca motanul care, negăsind lapte în ulcică îşi linge mustăţile, a grăit: tare doreau occidentalii ca noi să pornim un proces contra Arhipelagului, dar i-am dezamăgit.)

Uimitor: încă din august confiscaseră cartea, o examinaseră. Aveau sub ochi această masă incandescentă, care atinsese deja punctul de topire – şi ei tot se mai gândeau: temperatura este insuficientă, metalul n-o să curgă? N-am pregătit nici rigole, nici tipare, nici forme în care să toarne metalul. Reuşisem să-i ameţesc în gara Kazan, reuşisem să păcălesc ministerul iubirilor mele.1 Au dormit toată luna octombrie, au dormit toată luna noiembrie. (N-au început să se mişte decât în luna decembrie: mi-au trimis prin poştă un craniu şi nişte oase, anunţuri mortuare decupate din publicaţia newyorkeză Novoe russkoe slovo – dar cine din Uniunea Sovietică mai primeşte aşa ceva, număr de număr?; promisiuni că mă lichidează până la sfârşitul anului – dar până la acest sfârşit de an, eu i-am devansat!) Exemplu de nepăsare, caracteristic pentru un sistem birocratic hipertrofiat. Merita osteneala de a crea contraspionajul cel mai redutabil din lume şi nu numai de a rata această carte mortală pentru ei, ci şi de a o scoate cu propriile lor mâini la suprafaţă? Merita osteneala de a crea cel mai mare aparat propagandistic din lume şi a nu pregăti nici măcar un argument contra acestei cărţi ucigătoare?

În prima săptămână, încremenire totală, în 4 ianuarie, agenţia TASS a început să difuzeze declaraţii prăpăstioase, dar numai pentru străinătate, fără să le traducă în limba rusă, fără să le publice pentru uzul compatrioţilor: "ne-a stricat Anul Nou. Vrea să semene neîncredere între popoare. Ponegreşte poporul Uniunii Sovietice. Prezintă regimul hitlerist ca pe un regim uman. Cel căruia

propaganda antisovietică nu i-a luat minţile va respinge ' KGB, mai înainte Minister al Securităţii Statului. (N. t.) să fie vorba de un simbol? Dar, împreună cu toţi apropiaţii mei, aveam sentimentul că trăiesc o sărbătoare şi aşa am petrecut seara. şi ce eliberare: mă ascunsesem, mă camuflasem, romanul îl pur-tasem – îl salvasem! De această pietricică stânjenitoare, lacrima noastră pietrificată, mi-am eliberat umerii, şi am făcut-o acolo unde trebuie. Nu îndrăzneam nici măcar s-o păstrez acasă, dar acum, de lenea v-o biruiţi, poftiţi, prieteni, de-o citiţi!

Ani multi la număr mă stăpânise gândul că publicarea Arhipe-lagului o voi plăti cu viaţa. Pentru aşa ceva, ei nu pot să nu-ţi taie capul: altminteri, ei n-ar mai fi ei, imperiul li s-ar duce de râpă. Ca să-ţi păstrezi capul, trebuie să pleci din vreme în Occident. Dar dacă eşti aici, atunci este normal să tragi de timp, că doar om eşti şi tu: bun, să scrii primul nod şi apoi pe-al doilea şi n-ar fi rău să ajungi până la al patrulea, când Lenin a sosit deja la Petrograd şi când romanul istorico-militar se transformă exploziv într-unul revoluţionar, şi o dată cu acestea să şi dispari sub ruinele arzânde. şi între timp şi Viţelul să-1 isprăveşti de schiţat. (Dacă am putut să-1 duc la bun sfârşit, o datorez numai faptului că am isprăvit la timp Completările I-II-III; dacă nu le-aş fi scris la vremea lor, n-aş mai putea s-o fac astăzi, când toată această tensiune a clandestinităţii a încetat, când iată-mă proiectat într-o viaţă cu totul schimbată, când sub fereastra căsuţei mele alpine luceşte cupa însorită a munţilor elveţieni, şi când nu mai e nevoie să-mi păzesc manuscrisele, şi când vorbesc fără teama că pereţii ar putea avea urechi. Altă viaţă.) aşa s-au tărăgănat lucrurile şi cu Arhipelagul – de la primul lor termen, şi tot aşa mai departe până când, iată, împrejurările n-au mai avut răbdare.

Si cât de evident este pentru cel ce ştie să vadă: cât de mult au slăbit ei! Ridicaseră bariera convenţiei referitoare la drepturile de autor, şubreda palisadă în fata unui taur

furios; ei credeau că Arhipelagul se va împiedica de această convenţie, încă de la 23 decembrie, Pankin, seful Agenţiei Centrale pentru Drepturi de Autor, ameninţa: "contractul, ca şi orice alt angajament, va fi considerat ca lipsit de valabilitate" conform legislaţiei în vigoare; dar cine se mai teme de o zgârietură de pisică atunci când începe să se audă şuierat de săbii izbind cu putere? Declaraţia Agenţiei Centrale pentru Drepturi de Autor, dată chiar înaintea apariţiei Arhipelagului, lăsa să se înţeleagă că pentru ai noştri era mai uşor să pună pumnul în gură unor editori străini decât mie, care eram în tară. Dar şi acesta era un calcul fals: Arhipelagul nu făcea obiectul unui contract. Ei puteau opri orice roman, chiar şi Octombrie şaisprezece al meu, şi pretenţiile lor tot le-ar fi dat juriştilor prilej de reflecţie – fondat? Nefondat? Dar a încerca să prinzi Arhipelagul în latul din firele subţiri ale şicanei avocăţeşti era semnul unei prea vădite neputinte. Editorii americani se grăbiră să declare, chiar să adreseze rugămintea insistentă ca autorităţile sovietice să-şi încerce forţele în această afacere, să intenteze un proces la tribunal. (A trecut un an şi jumătate şi recent Pankin, ca motanul care, negăsind lapte în ulcică îşi linge mustăţile, a grăit: tare doreau occidentalii ca noi să pornim un proces contra Arhipelagului, dar i-am dezamăgit.)

Uimitor: încă din august confiscaseră cartea, o examinaseră. Aveau sub ochi această masă incandescentă, care atinsese deja punctul de topire – şi ei tot se mai gândeau: temperatura este insuficientă, metalul n-o să curgă? N-am pregătit nici rigole, nici tipare, nici forme în care să toarne metalul. Reuşisem să-i ameţesc în gara Kazan, reuşisem să păcălesc ministerul iubirilor mele.1 Au dormit toată luna octombrie, au dormit toată luna noiembrie. (N-au început să se mişte decât în luna decembrie: mi-au trimis prin posta un craniu şi nişte oase, anunţuri mortuare decupate din publicaţia newyorkeză Novoe russkoe slovo – dar cine din Uniunea Sovietică mai

primeşte aşa ceva, număr de număr?; promisiuni că mă lichidează până la sfârşitul anului – dar până la acest sfârşit de an, eu i-am devansat!) Exemplu de nepăsare, caracteristic pentru un sistem birocratic hipertrofiat. Merita osteneala de a crea contraspionajul cel mai redutabil din lume şi nu numai de a rata această carte mortală pentru ei, ci şi de a o scoate cu propriile lor mâini la suprafaţă? Merita osteneala de a crea cel mai mare aparat propagandistic din lume şi a nu pregăti nici măcar un argument contra acestei cărţi ucigătoare?

În prima săptămână, încremenire totală, în 4 ianuarie, agenţia TASS a început să difuzeze declaraţii prăpăstioase, dar numai pentru străinătate, fără să le traducă în limba rusă, fără să le publice pentru uzul compatrioţilor: "ne-a stricat Anul Nou. Vrea să semene neîncredere între popoare. Ponegreşte poporul Uniunii Sovietice. Prezintă regimul hitlerist ca pe un regim uman. Cel căruia propaganda antisovietică nu i-a luat minţile va respinge 1 KGB, mai înainte Minister al Securităţii Statului. (N. t.) această carte. Pretext pentru a atribui realităţii sovietice racilele capitalismului. Un pamflet plătit în valută." în uscăciunea acestei argumentaţii detectăm toată deruta şi teama lor. Asta-i tot? Timp de o jumătate de secol, ei au ucis milioane de oameni şi asta-i toată apărarea lor? Dar pe toţi i-a întrecut comunistul francez Laroche, la 7 ianuarie, la televiziunea moscovită: Soljeniţân nu a reflectat (în Arhipelag.) recolta record de anul trecut si, în general, nu ia în consideraţie (pe deasupra mormintelor) realizările economice ale URS S! Una după alta, la repezeală, lovituri neputincioase care nu fac nici un rău.

În acele zile s-a simţit un fel de indignare contra mea. Eu n-am urmărit însă acest lucru, apoi treaba s-a îngroşat. Mi se relata despre aceasta, în "vitrinele agenţiei TASS", pe strada Gorki, era expus un mare afis (eu personal nu 1-am văzut) care arăta cum nişte monştri cu trâmbite şi tobe fac reclamă "operelor lui Soljeniţân", înfăţişat ca un schelet

compus dintr-un craniu galben şi nişte oase negre. Caricatura era însoţită de aceste splendide versuri ale vestitului poet A. Jarov: Tot ticluind întruna, mişeleşte, Soljeniţân, mustind de-al calomniei cheag, Unor străini suspecţi atâta le slujeşte încât aceştia fac din el un steag.

Sau asemenea expresii ale fidelităţii: "De la comitetul raional Sverdlov al PCUS.

— Cu un sentiment de profundă indignare am aflat despre noile acţiuni trădătoare să-vârsite de Soljeniţân în scopul de a lovi în interesele statului sovietic şi ale orânduirii socialiste. Zarva antisovietică stârnită de propaganda burgheză în jurul ultimei lui scrieri arată încă o dată în mod clar că acest om s-a rupt definitiv de societatea noastră şi slujeşte pe fată adversarilor noştri ideologici, îl înfierăm cu mânie pe acest renegat şi trădător, şi considerăm că pentru el nu este loc pe pământul sovietic!

— Colectivul redacţiei revistei Tânăra gardă."

Tânăra gardă. şi când te gândeşti că eu îi apărasem în fata celor de la Novâi mir.

De Anul Nou m-am apucat din nou de pronosticuri – "Ce vor face ei?" lată-le: 1. Asasinat – Deocamdată exclus 2. Arestare şi condamnare – Putin probabil Posibil Posibil Lucrul cel mai de dorit pentru mine şi cel mai stupid pentru ei Foarte posibil Nu-i exclus, dar e devreme Nu-i exclus 3. Deportare fără arestare 4. Expulzare în străinătate 5. Proces intentat unei edituri occidentale 6. Campania de presă vi-zând discreditarea cărţii 7. Discreditarea autorului – Foarte posibil (cu concursul fostei mele sotii) 8. Tratative 9. Concesii, delimitare: înainte de 1956 "nu am fost noi". (E un motiv şi acesta pentru care am pus subtitlul1: 1918-1956.)

Deocamdată asasinatul era exclus din cauza prea marii publicităţi, căci dacă nu asta era cauza, atunci care era? Să vedem sensul afirmaţiei că era exclusă posibilitatea producerii lui în orice moment. Să răpui un schior solitar – şi unde mai pui – chiar în pădurea de la Barvina era un fapt

care putea să jeneze autorităţile, mai ales că aceasta este "zona lor specială", inaccesibilă muritorilor de rând. Nimeni, în afară de-ai lor, nu pătrunde acolo. Dar nici la Rojdestvo nu le-ar fi fost deloc greu să mă lichideze (uneori, sub diferite pretexte, veneau indivizi a căror calitate de agenţi era mai presus de orice îndoială), ar fi putut s-o facă şi pe un drum întunecos, în trenuleţul electric care merge seara la Peredelkino. Dumnezeu m-a avut în paza lui, nu i-a lăsat să meargă aşa de departe. Dar există soluţia expulzării peste graniţă, unde pot să-mi facă imediat de petrecanie, căci în altă tară nu mai răspund ei de mine. Deportarea undeva în Siberia nu mi se părea o mare nenorocire, că doar eram obişnuit cu aşa ceva. Numai că în loc să scriu despre revoluţie, va trebui să scriu despre lucruri din istoria vechii Ruşii.

Cu ultimele două puncte însă îi credeam prea deştepţi. Or, ei nu puteau să se ridice la un asemenea nivel de înţelegere a lucruri- 1 Arhipelagul Gulag are ca subtitlu: încercare de investigaţie literară – 1918-1956. (N. t.) lor. Totuşi, din septembrie erau în posesia "Scrisorii" mele "către conducători", ar fi putut să facă nişte apropieri, să reflecteze. (De fapt, o citise careva dintre ei?) Planul meu era parţial următorul: după ce i-am lovit cu Arhipelagul în moalele capului – să-i ameţesc imediat cu perspectiva derutantă, schiţata în "Scrisoare", să-i ademenesc pe pista punctului 9. În decembrie, le-am trimis avocatului şi editorilor mei indicaţia să publice "Scrisoarea" automat la douăzeci şi cinci de zile după primul volum al Arhipelagului. Adică, mai întâi să dea conducătorilor douăzeci şi cinci de zile pentru reflecţie şi apoi, fără să mai aştepte ceva, să proiecteze în afară, asupra publicului, această ambiguitate, această confuzie, pentru ca ele să planeze nu numai asupra sălii cu uşile închise a biroului politic, ci şi pentru ca şefii cei mari să ştie că toată lumea este cu ochii aţintiţi asupra alegerii pe care o vor face.

Si de un lucru eram încredinţat: totul putea încă să evolueze în diferite moduri. Nu era posibil ca la vârful conducerii să nu fi meditat nimeni asupra "Scrisorii". (Măcar ceilalţi, cei care mâine vor lua locul celor de azi: ca un drum posibil pentru ei, ca o ieşire din impas.)

Din cauză că Arhipelagul a ieşit mai repede de sub tipar, scadenta "Scrisorii către conducători" s-a decalat şi ea mai în fată: de la 31 la 22 ianuarie. Dar din momentul în care TASS, furioasă, a început să facă spume la gură, tonul conciliant al "Scrisorii" mele putea, pe acest fundal sângeriu, să fie luat drept o concesie din partea mea, drept un semn că m-a cuprins frica; oamenii n-ar mai fi remarcat nici data de "5 septembrie". Intenţionam ca după Arhipelag să încerc imediat să dau un brânci bolovanului imens care este statul nostru. Acest proiect s-a dovedit ineficient, prost conceput. Da, Arhipelagul era chemat să schimbe istoria, de asta sunt sigur, dar nu aşa de repede si, probabil, nu începând cu Moscova. şi pe 10 ianuarie m-am aruncat asupra unei ocazii cu totul întâm-plătoare şi am oprit tipărirea "Scrisorii". Treaba aceasta mi-a reuşit datorită unei fraze convenţionale spuse la telefon în ultimul moment; chestiunea este că "Scrisoarea" nu era de importantă minoră şi plecase deja la cules. A fost stopată.*

* La vremea aceea era ceva pe care eu, încă necunoscând scala a ceea ce preţuieşte Occidentul, nu-1 înţelegeam: "Scrisoarea" n-ar fi făcut decât să micşoreze efectul Arhipelagului şi să-mi fugă pământul de sub picioare în momentul Posibilă era şi o altă combinaţie, una mai logică. Era cea pe care eu, mai înainte, deja o avusesem în vedere: cuplarea "Scrisorii către conducători" cu "Nu trăiţi în minciună". Aceasta din urmă avea deja patru ani de lâncezeală şi aşteptare. Aici era vorba de două fete ale unuia şi aceluiaşi deziderat: şi poporul, şi guvernul trebuia să se scuture de una şi aceeaşi ignominie.

De altminteri, începând publicarea unei asemenea cărţi cruciale precum Arhipelagul si, după ea, a tuturor celorlalte

scrieri care se acumulaseră, aveam eu în fond nevoie de mişcări şi artificii tactice? Cărţile mele, oricum, îşi urmau cursul lor. (Despre un asemenea mod de viaţa visez şi astăzi. Nu e simplu să ieşi dintr-o luptă îndelungată; iată, mă aflu deja de patru luni în Europa şi vor mai trebui multe luni de zile pentru a lămuri complet lucrurile, pentru a spune tot ce am de spus, pentru a para loviturile cărora încă le sunt tintă; dar ceea ce vreau cu adevărat este să mă cufund cu totul într-un spatiu de linişte, să scriu – şi cărţile mele n-au decât să-şi urmeze cursul. Comportamentul oamenilor îl explicăm, de obicei, prin împrejurările vieţii sociale, dar de fapt şi legile vârstei şi ale mutaţiilor noastre interioare ne condiţionează deciziile sociale.)

După contramandarea "Scrisorii" m-am liniştit: n-au decât să fluiere şi să huiduiască, deocamdată eu mi-am făcut treaba. Veţi veni, mă veţi luai – Luaţi-mă, sunt dispus să merg şi la închisoare. Stare de apărare pasivă. De altfel, serios vorbind, eu şi sotia nu ne aşteptam la represalii. De multe ori scapi nepedepsit si, de la un moment dat, începi să te iluzionezi că şi în viitor te vei bucura de aceeaşi impunitate. Alia, de data aceasta, era foarte convinsă că, în afară de injuriile din presă, n-o să fie nimic, că autorităţile or să înghită acest hap. Eu nu credeam că este asa, dar mă comportam ca şi când ar fi fost exact asa: nu m-am sechestrat în apartamentul nostru de la Moscova cel lipsit de lumina zilei (ca să ne apărăm de privirile indiscrete şi de camerele de luat vederi, ţineam perdelele lăsate zi şi noapte), de aer şi de lărgime, ci, pasnic, mergeam la Pere-delkino, îmi umpleam pe îndelete plămânii cu aerul proaspăt de sub pini si, într-un ritm, pentru mine neobişnuit de lent (ah, acelor zilişoare, ce-o să le mai duc dorul!), îmi finisam articolele pentru culegerea Voci din străfunduri. Acum îmi vine chiar greu să cred cel mai hotărâtor al luptei. A avut grijă Dumnezeu de mine şi aici. (Adnotare din 1978.) că viaţa noastră, în acea lună ianuarie, a avut o curgere aşa de do-moală, lină, monotonă, în perioada când presa ne

împroşca în fel şi chip, unii prieteni veneau la noi şi ne spuneau: "numai la voi acasă este linişte şi pace". Noi nici nu citeam, nici nu căutam să citim toate acele injurii de care gâlgâia întreaga presă, nici măcar idee n-aveam despre amploarea acelei campanii împotriva noastră. Alia redactilografia ultimele capitole ale Viţelului, le microfilmam, le pregăteam pentru expediere. La popasul meu din afara oraşului ascultam radio pe săturate: Arhipelagul meu îmi venea pe calea undelor1 ca tră-indu-şi viaţa lui proprie, plin de propriile lui dureri, ca şi când n-ar fi fost niciodată construit de mine, ca şi când n-ar fi fost posibil să fie creat de mine – şi această reîntâlnire mă mişca până la lacrimi. Ecoul international trezit de ediţia rusă a cărţii a depăşit în vigoare şi în densitate toate aşteptările. Eh, desigur, occidentalii amestecau aceasta cu propriile lor probleme, mai aproape de înţelegerea lor: pe de o parte, teribilele revelaţii despre Arhipelagul barbar şi pe de altă parte, ridicarea interdicţiei de a circula cu maşina duminica în RFG; pe de o parte, viaţa din Arhipelag, viaţa pe care mintea omenească n-o poate concepe ca posibilă şi pe de altă parte, săptămâna de lucru de trei zile din Marea Britanic. Criza petrolului suflase asupra Occidentului arhiprosper şi aceste prime, încă slabe, restricţii îl făcuseră insensibil la necazurile noastre. Spre cinstea lui însă, Occidentul n-a perceput penuria de benzină ca fiind o suferinţă mai mare decât suferinţa acelor băştinaşi – martiri ai Arhipelagului. Numai în prezent, nu, numai în acest moment înţeleg eu cât de uimitor este modul în care Dumnezeu a dus la îndeplinire această sarcină. Când, în tot cursul anului 1962, Ivan Denisovici se fofilase prin samizdat până la Kiev, până la Odessa, şi fără ca un singur exemplar într-un an de zile (prin ce minune?) să treacă frontiera – Tvar-dovski atâta se temea, iar eu câtuşi de putin; eu, în ardoarea mea, chiar doream ca Denisovici să se smulgă din captivitate nedesfigurat – nu înţelegeam deloc că numai aşa şi tocmai asa, moştenind de la Hruşciov, mă înfundam,

crampon imposibil de extras, în zidul Kremlinului. Exemplarul de la Leningrad al Arhipelagului nu a fost ars, cum am cerut eu, cum eram convins că s-a făcut, ci a căzut în mâinile securiştilor. Această întâmplare a avut ca rezultat publicarea 1 în cursul unei serii de emisiuni occidentale consacrate citirii în ruseşte a operei. (N. t.) lui precipitată, în răcnetele lor furioase. Tocmai pe această cale, Arhipelagul a căpătat valoarea unei mărturii irecuzabile. Astăzi, aici, în Occident, aflu că din anii '20 au apărut aici până în treizeci de cărţi despre Arhipelag, începând cu înfiinţarea lui în insulele So-lovki. Este, aşadar, vorba de cărţi care s-au publicat, tradus, divulgat – şi care s-au pierdut iară să fi stârnit vreun ecou, fără să fi convins sau măcar să fi trezit pe cineva. Trăsătură caracteristică, omenească, a saţietăţii şi a mulţumirii de sine: totul a fost spus şi totul a intrat pe-o ureche şi a ieşit pe cealaltă, în cazul cu Arhipelagul sovietic s-a făcut simţită şi adierea gloriosului vânt socialist: tării socialismului i se pot ierta şi nelegiuiri incomparabil mai mari decât cele ale lui Hitler, căci ele nu sunt decât hecatombe la picioarele unui altar al luminii. Dacă 1-as fi publicat în premieră în Occident, Arhipelagul ar fi pierdut încă de la apariţie o jumătate din forţa sa de izbire.

Iar acum, constatăm chiar cu uimire modul în care a fost înţeles: "Un pârjolitor semn de întrebare asupra celor cincizeci de ani de putere sovietică, asupra întregului experiment sovietic de la 1918 încoace" (Vorwărts). "Soljeniţân povesteşte întregii lumi adevărul despre laşitatea partidului comunist" (The Guardian). "Poate că într-o zi vom considera apariţia Arhipelagului ca pe un reper mar-când începutul destrămării sistemului comunist" (Frankfurter All-gemeine). "Soljeniţân cheamă la pocăinţă. Această carte poate să devină cartea de căpătâi a renaşterii naţionale, dacă cei de la Kremlin vor fi în stare s-o citească" (Deutsche Welle).

O asociaţie de editori americani s-a declarat dispusă să publice materialele de istorie pe care guvernul sovietic ar dori să le contra-pună Arhipelagului. Dar asemenea materiale nu existau, în cincizeci de ani, călăii nu avuseseră cum să-şi strângă justificări. şi în ultima jumătate de an, având deja cartea la Securitate, ei nu găsiseră timp să se ocupe de această chestiune. Au publicat în New York Times un articol searbăd al lui Bondarev (ca şi când Arhipelagul s-ar referi la cel de-al doilea război mondial, iar nu la închisorile şi lagărele sovietice, ca şi când subiectul ar fi Stalingradul şi generalul Vlasov. Dar despre mine ce se spune?

— Că scrierile mele sunt lipsite de adevăr artistic, că nu înţeleg moralitatea, că dau dovadă de sentimente antislave şi de nihilism national, că sunt certat cu întreg poporul.) Au publicat şi în Izvestia un articol iarăsi despre generalul Vlasov, un articol amplu; am deschis ziarul, zicându-mi: bun, de data aceasta, vor dezminţi: în chestiunea de a şti cine a eliberat Praga de nemţi, documentele, ei le au; pe cele pe care nu le au, le vor fabrica, şi cum as putea eu acum să-mi convoc tovarăşii de celulă? Eh bine, nu! Le-a lipsit tupeul, n-au dezminţit esenţialul: că singura acţiune militară a diviziilor lui Vlasov a fost bătălia contra nemţilor – pentru Praga!

Departe de a fi înregistrat vreun spor de inteligentă de-a lungul unei jumătăţi de secol, ba, din acest punct de vedere, chiar în regres fată de acea organizaţie şireata care a fost Kominternul anilor '20, presa sovietică ştia una şi bună: înjurătura birjărească, hăituiala grosolană. Ostilităţile le-a deschis Pravda din 14 ianuarie: "Drumul trădării". Articolul avea valoarea unei directive: aveau să-1 reproducă a doua zi toate ziarele centrale şi locale, ceea ce însemna deja un tiraj de aproape cincizeci de milioane. Tot în ziua următoare Lit-gazeta a indicat un termen special pentru a mă desemna: vlasovian literar. si, câteva zile, chestia asta a continuat să se reverse din toate tipografiile, din toate

vitrinele. şi principala pungăşie consta în faptul că închisorile, lagărele nu erau menţionate nicăieri ca temă a cărţii; toată cartea incriminată nu era, după părerea adversarilor mei, decât o jignire adusă memoriei celor morţi în război; şi mai ales se spunea, într-o formulă elegant-netransparentă: s-ar părea (dar această opinie poate fi retractată) că acest nemernic, adică eu, are trei maşini – şi apoi mai era această bucată savuroasă, mai excitantă decât orice, aruncată mulţimii: "Ticălosul! Ce-i lipsea?!"

A doua zi după ce Pravda dăduse semnalul, am fost asaltaţi, în apartamentul nostru din Moscova, de telefoane de ameninţare care au durat trei săptămâni. Nouă armă a secolului douăzeci: prin târî-itul impersonal al unui telefon poţi să dai năvală într-o casă bine zăvorită şi să-1 înţepi drept în inimă pe cel pe care 1-ai trezit din somn, fără ca tu, intrusul, să te ridici de la biroul tău sau din fotoliul în care te-ai aşezat ca să deguşti un cocteil.

Acest tip de conversaţie a început brusc-mârlăneste: "Dă-mi-1 pe Soljeniţân!" – "Dar cine eşti dumneata?" – "Dă-mi-1, sunt un prieten de-al lui!" Sotia mea a pus receptorul în furcă. Din nou sună telefonul. Ea ridică receptorul fără să spună un cuvânt (nici "da", nici "alo") – aceeaşi dogită voce de mârlan: "Poate că am stat şi noi în lagăre, dar nu ne-am vândut patria, ai înţeles? Noi n-o să-1 lăsăm pe câinele ăsta să umble în libertate, ajunge!" (Erau cuvânt cu cuvânt expresii de-ale raportului CC din decembrie – numai că fără "câine".) Atacul la telefon era ceva neaşteptat, neobişnuit; era nevoie de nervi tari, de prezentă de spirit, de răspunsuri ingenioase, de o voce fermă (nu ne impresionaţi, nu vă mai obosiţi!). Alia s-a adaptat repede la situaţie, se descurca bine. Asculta, asculta în tăcere toate injuriile, apoi pe un ton calm: "Spuneţi, la Securitate salariul se dă de două ori pe lună sau o dată, ca la armată?" – în asemenea cazuri, cel de la capătul firului totdeauna se fâstâcea. Sau chiar îi încuraja prin interjecţii, dându-le răgazul să se

exprime, după care intervenea ea: "Ati spus tot? Ei bine, în acest caz transmiteţi-i lui Iun Vladimirovici (adică sefului KGB) că, dacă se bizuie pe cadre aşa de mărginite, o să aibă necazuri." Apelurile telefonice erau în aşa fel dirijate şi aveau o asemenea continuitate încât prietenii noştri nu mai reuşeau să ia legătura cu noi, iar noi ce era să facem? Să nu ridicăm receptorul? Dar dacă poate ne suna chiar un prieten? Am reuşit totuşi să dau de veste despre acest bombardament telefonic (si, în aceeaşi seară, posturile de radio occidentale, Dumnezeu să le dea sănătate, transmiteau deja ştirea despre atacurile prin telefon). Voci de bărbaţi şi voci de femei, invective, ameninţări, obscenităţi – şi aşa fără întrerupere până la unu noaptea, apoi o pauză şi din nou începând de la şase dimineaţa. Câteva telefoane a primit şi Ciukovski, la Peredelkino; o insultau pe Lidia Korneevna, mă cereau pe mine: "sotia lui se simte rău". (N-a fost o întâmplare că, în aceste zile, toată povestea asta a coincis cu excluderea L. K. din Uniunea Scriitorilor, în parte şi ca răzbunare că m-a adăpostit. Prin corespondenţi
[35], am reuşit şi să răspund la această măsură. Din fericire, cineva ne adusese de curând un dispozitiv de înregistrare pe magnetofon a convorbirilor telefonice; şi eu tot prin telefon, fără să mă sinchisesc de Securitate, o instruiam pe Alia cum să branşeze, iar ea, tot prin telefon, verifica dacă şi cum funcţionează aparatura respectivă: şi iată, după cum se vede, vom înregistra pe casetă fragmentele cele mai interesante. Civilizaţia creează arma – ea creează şi contraarma. Efectul s-a produs, adversarii noştri au început să fie mai prudenţi, să vorbească mai cuviincios, să simuleze că ne vor binele ("ne temem să nu-1 aresteze!").

În acea primă seară s-a pus la cale o lovitură mai puternică decât zbârnâitul telefoanelor – se pare că s-a mizat pe mânia poporului: nişte indivizi au fost convocaţi în curte la Kozitki; au fost mobilizate aici şi câteva zeci de

miliţieni, ca să ne protejeze, dar nu s-au spart geamuri şi n-a fost nevoie de intervenţia forţelor de "protecţie"; este clar că între timp se schimbase consemnul, într-o bună zi o să aflăm şi noi ce s-a întâmplat până la urmă.

Dar apelurile telefonice s-au succedat timp de două săptămâni, desi cu o frecventă mai mică decât în prima zi, în schimb într-un mod mai diversificat:

— Vlasovianul încă mai trăieşte?

— I-am citit toate operele şi mă rugam pentru el; dar văd în prezent că idolul meu nu este decât un rebut.

Uneori se auzea şi câte un strigăt de indignare (după noua mea declaraţie în fata presei):

— Dar ce mai face acest ticălos?! Nu se astâmpără, nu?! Temele nu atât se încrucişau, cât se înlocuiau unele pe altele, la comandă: într-o zi sau două, numai ameninţări cu moartea; apoi numai "admiratori dezamăgiţi"; apoi numai "prieteni de lagăr"; apoi voitori de bine, cu sfaturile lor: să nu ieşi pe stradă, sau să ai grijă de copii, sau să nu faci cumpărături de la alimentara – căci s-ar putea să-ţi dea produse otrăvite. Dar uimitor era faptul că printre aceste sute de apeluri telefonice nu a fost niciunul cât de cât inteligent, cât de cât rafinat; falsitatea era detectabilă chiar de la primul cuvânt, de la primul sunet, oricare ar fi fost conţinutul. şi toţi se încurcau îndată ce erau ridiculizaţi. şi pentru a nu-şi consuma din timpul lor liber, toţi au început să caute a-şi îndeplini "sarcina" numai în orele de program.

În felul acesta s-a încercat distrugerea moralului familiei mele si, prin repercutare, a moralului meu. Dar cu a doua mea sotie, Securitatea a avut ghinion. Alia nu numai că a rezistat atacului, dar şi a ţinut pasul cu toate obligaţiile ei curente. Treaba mergea, familia trăia şi mai târziu micuţii noştri vor înţelege că pruncia lor n-a fost deloc una banală!

Paralel cu atacul prin telefon (si, se înţelege, prin presă) se desfăşura şi un atac prin postă. Scrisorile ostile care soseau prin postă purtau totdeauna adresa mea completă, dar erau anonime. Au reuşit să-şi facă drum către mine şi câteva

scrisori amicale (eroarea cenzurii: Deutsche Welle indicase adresa noastră fără să precizeze numărul apartamentului – şi de aceea aceste scrisori treceau prin-tr-o altă cartare, nu erau reţinute), ba de la "muncitori" din Ural, ba de la copii ai unor zeki dispăruţi.

Campania de presă sovietică, zgomotoasă, furioasă şi incoerentă, a fost aşa de stupidă încât în câteva zile a pierdut partida pe arena internaţională. New York Times avertiza: "Această campanie poate să aducă URSS un prejudiciu mai mare decât însăşi editarea cărţii." şi Washington Post: "Dacă fie şi numai un fir de păr i se va clinti lui Soljeniţân, schimburile culturale şi comerţul vor fi curmate." A le curma sau a nu le curma; exagerare, bineînţeles; destinderea era un obiectiv care nicicum nu trebuia ratat, însă, citind ziarele occidentale, liderii Kremlinului puteau să-şi pună nişte probleme: doar n-o fi dracu-n persoană acest Soljeniţân; merită oare ca din cauza lui să dăm peste cap tot jocul international? Presa occidentală făcea un cor aşa de puternic în apărarea mea încât excludea din capul locului asasinatul şi arestarea.

Dar atunci, toate aceste lătrături unde duceau, la ce serveau? Spre ce antrenau ele nesăbuit pânzele cenuşii ale ziarelor noastre? (în ce mă priveşte, în această campanie de presă, eu vedeam deja o victorie, pentru că, vociferând la adresa lumii întregi, ei neglijau simpla, banala, discreta arestare.) Dar ei începuseră campania impulsiv, cu răutate, fără să fi elucidat totul până la capăt; începuseră, dar în acelaşi timp întărâtaseră milioane de ignoranţi din tară-şi acum lupta se dădea, înainte de toate, pentru ei, pentru compatrioţii mei. De altfel, şi pentru Occident, povestea părea să devină oarecum de neînţeles: de ce nu mă justificam eu măcar cu un cuvânt? Poate în calomnie era o parte de adevăr?

Iată deci că trebuie renunţat la a mai moţai în timpul încăierării. Pentru aceasta ar trebui o fire diferită de a mea.

Eu am răspuns prin două lovituri: o declaraţie pe 18 ianuarie
[36] şi un scurt interviu acordat revistei Time pe 19 ianuarie
[37]. În declaraţie am răspuns la acuzaţiile cele mai nedrepte şi mai jignitoare apărute în ziarele sovietice, înghesuind totul în două mici pagini; în interviu mi-am explicat poziţia: un răspuns fraţilor Medvedev, pe care-1 ratasem în noiembrie; şi un îndemn de a ne trezi la realitate adresat mie însumi, lui Saharov şi tuturor celor care, în condiţii de tumult şi prigoană, pierduseră simţul măsurii: eram recunoscători pentru tot ce făcea Occidentul în apărarea noastră, dar trebuia cât mai repede să fim în stare să mergem cu propriile noastre picioare; şi atât timp cât nu mi se pusese căluşul în gură – nu se ştia ce efect va avea acolo "Nu trăiţi în minciună" – trebuia să fac să se ia cunoştinţa şi de acest important sfat al meu adresat tineretului, de această unică speranţă reală a mea; şi apoi, pur şi simplu, potrivit nevoii resimţite de sufletul meu, să răsuflu uşurat: "Mi-am făcut datoria fată de cei dispăruţi."

Gemetele şi zbuciumul osemintelor alor noştri s-au potolit: lucrurile au fost spuse şi auzite.

Multe posturi de radio şi de televiziune le-au difuzat. Multi le-au aflat din ziarele din 21 ianuarie, ziua comemorării unei jumătăţi de veac de la moartea lui Lenin, eveniment care în ziua aceea nici n-a fost evocat. Dintr-un salt pieziş şi dintr-o muşcătură instantanee, câte bătălii n-a câştigat el cit a trăit!

— Dar cum le pierdea el acum după o jumătate de secol, încă nu s-a spus, încă nu se vede decât pe jumătate.

BBC: "Campania de două săptămâni împotriva lui Soljeniţân n-a reuşit să-1 intimideze şi să-1 reducă la tăcere."-Die Welt: "Dacă-1 înlătură, Moscova va fi nevoită să plătească un preţ analog celui al Budapestei şi al Pragăi." şi aşa am ţinut noi piept toată săptămâna care a urmat după semnalul Pravdei – în ciuda tuturor! Am ţinut piept şi chiar

agenţia TASS a fost obligată să reacţioneze. Dar cum să reacţionezi la apelul prin care îndemnam tineretul să nu mintă, să reziste bărbăteşte? Ei bine, iată cum: "Soljeniţân împroaşcă cu noroi tineretul sovietic, spunând că acesta este lipsit de curaj." Dar aceasta era în 22 ianuarie, şi în ziua aceea la Washington în fata clădirii Clubului National de Presă a avut loc o manifestaţie a unor intelectuali americani de diverse orientări, ceea ce pe mine m-a îmbărbătat foarte mult. Acolo s-au citit extrase am Arhipelagul, s-a strigat în gura mare: "Jos mâi-nile de pe Soljeniţân! Lumea întreagă e cu ochii pe voi!" Era ziua de 22; atunci când Arhipelagul apărea deja în nemţeşte şi când primul tiraj se epuiza în câteva ore. Noi am ţinut piept o săptămâna, cu ea se făcea aproape o lună de când apăruse cartea, luna cea mai dificilă, când capul de pod este. Încă aşa de mic, când lumea încă n-a citit-dar a înţeles deja aşa de multe lucruri! De-acum, capul de pod se lărgea, citirea acestei cărţi în Occident începea să ia proporţii de masă, şi în ritmul pe care-1 luaseră lucrurile era chiar greu să le prevezi consecinţele. Iată ce mi-am notat pe 23: "si ce dacă duşmanul va tremura şi se va retrage (va începe să recunoască trecutul)? N-o să mă mire chestia asta." (încă de la o dată anterioară, mai precis, imediat după ediţia rusă, ar fi trebuit să apară ediţia americană. Eu făcusem totul pentru ca să se întâmple acest lucru, dar din cauza a două sau trei personaje seci şi interesate, educate în spirit occidental, se alesese praful de toată trimiterea de Rusaliile anului 1968; ediţia americană va întârzia şase luni de zile, nu mă va asigura pe timpul cât voi trece peste prăpastie – şi numai pentru acest motiv, cred eu, s-a produs deznodământul care s-a produs. Dar se putea face, s-ar fi putut face – un pic mai trebuia – ca liderii noştri să bată în retragere, dacă de Anul Nou 1974 toată America ar fi citit efectiv cartea, în timp ce Kremlinul nu ştia decât să depene una şi aceeaşi poveste cum că această carte îi preamăreşte pehitleristi.)

La data aceea, eu vedeam lucrurile în felul următor: dacă din prima lună s-ar fi hotărât ce-o să fie cu mine – din clipa de fată lupta câştiga în amploare şi în profunzime: de-acum, chestiunea era de a şti dacă maşina de propagandă va înghiţi încă o dată Rusia sau aceasta îi va rămâne în gât. Minciuna presei va continua iarăsi şi iarăsi să se răspândească liber sau în sfârşit va întâlni rezistentă? Credeam în posibilitatea unui viraj favorabil şi cu atât mai mult înţelegeam sensul situaţiei în care mă aflam: declaraţiile mele ulterioare trebuiau să ţintească nu Occidentul, ci nişte adrese din interiorul tării.

La sfârşitul lui ianuarie, invectivele presei au devenit şi mai virulente şi mai numeroase, se strângeau cearşafuri peste cearşafuri de semnături, acum şi ale unor personaje cunoscute. Dar şi tineri temerari înaintau unul câte unul, ca în întâmpinarea morţii; ieşeau în fată într-o angajare deplină, dezarmaţi, oferindu-se gloanţelor – Dima Borisov, Boria Mihailov, Jenia Barabanov. Coincidenta făcea ca fiecare dintre aceştia să aibă sotie fără serviciu şi câte doi copii mici. şi Lidia Korneevna a spus sus şi tare cine pe cine a trădat
[38]; răspunsul ei este scânteietor din punct de vedere literar. Invectivele presei aveau un sunet de-ţi zgâria auzul, dar de departe, din Vest, începea să se vadă clar că declaraţiile mele aveau "un caracter net ofensiv" – în timp ce autorităţile păreau să bată în retragere, cheltuind multe eforturi, dar degeaba.

Si zvonuri trăsnite cu trişca răspândite şi gândacii bat din tobe ca dracii, fiecare la locul său îmbrâncea cât putea, în timp ce ziarele îşi deversau injuriile, Securitatea îl costuma pe Vitkevici, colegul meu de scoală, în vederea unui interviu ce urma a fi dat cuiva din Vest. O asemenea întorsătură era stupefiantă: mă învinuia Securitatea de a nu fi fost suficient de constant fată de ea, de a nu-i fi dat peste mutră din clipa în care ne cunoscuserăm, cum o făceam astăzi. Eu însumi mă aşteptam la discreditarea persoanei mele mai mult ca la

orice, dar mă aşteptam ca lucrul acesta să nu se facă decât prin prima mea sotie. Nu presupuneam că în această afacere va fi atras şi prietenul meu din tinereţe. Ce n-am fost eu în ochii lor: poliţist, ghestapovist – şi acum turnător al Securităţii Statului. As fi preferat să nu răspund deloc, prea des eram solicitat. Dar o dată ce-ai intrat în horă, trebuie să joci. Cât priveşte răspunsul, hai să tragem clopotul cât putem de tare

Si, din nou, radioul şi presa mondială mi-au venit în ajutor. "Contra unor insurgenţi înarmaţi, poţi face uz de tancuri, dar împotriva unei cărţi?" – "împuşcarea, Siberia, casa de nebuni n-ar face decât să confirme dreptatea lui Soljeniţân." – "Propaganda s-a dovedit a fi un bumerang." şi nu era prima dată când Giinter Grass îmi aducea sprijinul său până departe răsunător.

Si am avut atunci impresia că tocmai câştigasem o nouL fază a bătăliei. Am tras o nouă salvă, iar atacurile lor parcă încep să moară sau s-au terminat (cum se întâmplase şi-n septembrie)? Poziţiile mele să se fi tot întărit? Pe 7 februarie mi-am notat: "Pronostic pe februarie: în afară de denigrare este putin probabil ca din partea lor să mai urmeze ceva, mai degrabă o pauză." Era o nechibzuinţă din partea mea să scriu aşa ceva, mai ales că nu uitam că, de când mă ştiam, sfârşitul lui ianuarie şi începutul lui februarie mi-aduseseră întotdeauna necazuri: în acele zile se îngrămădiseră multe primejdii – încercuire, arestare, etapă funestă, operaţie şi altele mai mărunte – dar, o dată depăşite, totul se potolea imediat. Ceea ce-mi doream cel mai mult era asta, pauza: să tac, să mă înfund în bârlo-gul meu – aşa cum de-atâtea ori, după o confruntare, mă retrăse-sem şi-mi pusesem lacăt gurii. Desi, dată fiind desfăşurarea bătăliei, era chiar păcat să iei pauză.

Omul are particularitatea de a trăi perioadele cumplite şi catastrofice ale vieţii sale la fel ca pe cele obişnuite, preocupat cum este de lucrurile simple de fiecare zi; şi numai apoi, de departe, întor-când capul, îşi zice: ia uite

domnule, mi se fărâmiţa pământul sub picioare; ia uite domnule, şi încă la lumina fulgerelor!

Eu unul n-am remarcat nici o schimbare de direcţie. Dar sotia mea, la începutul lui februarie, a mirosit o schimbare de rău augur: faptul că asaltul telefonic contra apartamentului nostru încetase şi că însăşi campania de presă lâncezea într-o oarecare măsură-toate acestea fiind lucruri de care autorităţile se serviseră până acuma pentru a-şi masca indecizia. (Brejnev s-a întors din Cuba, fapt căruia eu nu i-am dat importantă. Or, el era aşteptat pentru a se lua o decizie în ce mă priveşte.)

Prin multitudinea de zvonuri, răspândite în cursul acestei luni, erau şi unele premonitorii, dar care, aşa cum se întâmplă întotdeauna, treceau neobservate şi care puteau la fel de bine şi să fie date uitării atâta timp cât autorităţile nu putuseră să-şi oprească alegerea asupra unei măsuri de luat. Astăzi, revăzând buletinele radio din acea lună, constat cu surprindere că la 18 ianuarie, corespondentul BBC transmitea din Moscova că "există indicii după care lucrurile tind spre o expulzare". La fel de surprins descopăr că la 20 ianuarie, G. Svirski1, aflat deja în emigraţie, declara: "Pe Soljeniţân o să-1 îmbarce cu forţa într-un avion." Parcă ar fi citat un text deja tipărit! şi când te gândeşti că eu admiteam eventualitatea unei expulzări, dar iat-o, sub această formă, cea mai elementară – să fiu băgat cu forţa într-un avion, şi numai eu, fără familia mea – nu stiu de ce, nu mi-o imaginasem, îmi scăpase. (Da, acum, când parcurg această carte în vederea tipăririi ei, îmi revin în memorie unele lucruri: în martie 1972, cineva chiar ne prevenise că până la urmă aşa se va întâmplă, cu alte cuvinte că după un arest provizoriu voi fi expulzat. Uitaserăm complet de asta, nu ne-am mai amintit-o niciodată!) şi eram departe de a gândi că se vor lipi aşa de tare de mine cuvintele pe care la l februarie cancelarul Brandt le adresase tinerilor socialişti (câtuşi de putin bucuroşi de asta, ei ar fi preferat să vadă pământul

înghiţindu-mă): "în Germania Occidentală, Soljeniţân ar putea să trăiască şi să lucreze nestingherit." A spus-o şi n-a mai retractat-o.

Expulzarea putea să aibă loc acum, dar ea ar fi putut să aibă loc, şi încă nu o dată, şi înainte: totuşi, niciodată nu se ajunsese la ea. Dar dacă va avea loc, atunci, eu şi cu Alia ne-o imaginam în felul următor: ne vor încercui locuinţa, ne vor încercui pe noi toţi împreună, ne vor tăia telefonul şi ne vor da ordin să ne pregătim – în grabă sau mai pe îndelete. Dacă ne-am fi gândit mai profund, ne-am fi putut da seama că o asemenea manieră nu convenea autorităţilor. Dar niciodată n-am avut parte de răgazul de a reflecta mai în voie: eram veşnic prinşi în agitaţia treburilor curente. Era deja al treilea an de când aveam asupra noastră o hârtiuţă intitulată "Cu- 1 Grigori Svirski, autorul unei scrieri despre antisemitismul din URSS, Ostaticii, emigrase recent în Israel. (N. t.) tremur de pământ", cu variantele următoare: zguduitura ne atinge împreună, sau pe fiecare în parte, sau în călătorie – dar niciodată nu ne-am apucat s-o elaborăm în detaliu. Dar dacă reiau toţi aceşti ani săptămână cu săptămână, constat că pe fiecare dintre acestea le-am umplut, ca şi când ar fi fost cea mai importantă dintre toate, cu o activitate utilă: am scris ceva, am finisat degrabă ceva sau am corectat o variantă mai veche, am recopiat, am fotografiat, am difuzat (si câte frământări privind rezolvarea unei probleme: lucrul acesta – e mai bine să-1 ţinem acasă? Sau să nu-1 ţinem acasă? şi încercăm azi asa, mâine asa), am expediat în străinătate, am întocmit scrisori explicative menite să însoţească o trimitere sau alta. şi prinşi în cleştele acestor griji şi al încăierării cu adversarii noştri, n-am mers niciodată destul de profund pentru a transforma în grafic "Cutremurul de pământ".

La 8 februarie, Arhipelagul a apărut în Suedia; frontul care mă sprijinea se lărgea. şi în Norvegia, după intervenţiile din Storting (parlament), ministrul afacerilor externe i-a exprimat ambasadorului sovietic îngrijorarea

opiniei publice norvegiene. A urmat luarea de poziţie a partidului social-democrat danez-tot în favoarea mea. (Dar tot sulubin cu "socialismul moral".) Lucram în linişte la Peredelkino. Dar, deodată, un telefon intempestiv de la Alia: a primit o citaţie prin care eram convocat la procuratura generală
[40], de urgentă, la sfârşitul zilei de lucru. (Imposibil ca de la Peredelkino să ajung acolo la ora fixată, chiar dacă m-aş fi deplasat cu o viteză de sinucigaş, cum de n-au luat în consideraţie acest lucru, de ce scriseseră asa?) Legându-se de neregularităţi ca, de pildă, absenta numărului de ieşire (asa de caracteristic le era lucrul de mântuială, aşa de mare le era graba), nementionarea motivelor pentru care eram convocat, nespecificarea calităţii în care eram citat (era absolut necesar să-i şicaneze, ea din priviri sfaşia această notificare), sotia mea a respins convocarea.

În sufrageria familiei Ciukovski, telefonul era de ani de zile în unul şi acelaşi loc, pe o măsuţă sculptată, de formă ovală, la peretele opus ferestrei, aşa că în cursul şi mai ales spre sfârşitul unei zile mohorâte, totul era cenuşiu. şi luând receptorul şi auzind vor-bindu-se de procuratura generală, mi-am amintit imediat – primind în inimă acelaşi pumnal ca atunci – cum în acest loc, acelaşi de-atunci, din septembrie '65, în acelaşi semiamurg, auzisem, ieşind din acelaşi receptor, vocea lui L. Kopelev: "Cauza ta a fost transmisă la procuratura generală." Cauza mea, la data aceea, era arhiva confiscată, cu Banchetul învingătorilor şi cu Cercul, şi transmiterea la procuratura generală însemna tribunal. (De ce nu s-au decis ei atunci la aceasta rămâne o enigmă. Ar fi reuşit.) în momentul acela, la procuratura generală, Cercul meu zăcea pur şi simplu într-un seif. Dar era ceva profetic în toate acestea: opt ani mai târ-ziu, în acelaşi loc, avea să mă muşte acelaşi şarpe amorţit.

Pe scurt. Vociferez împotriva lor de şapte ani; trebuia ca, până la urmă, să dea şi ei un ordin.

La telefon, eu cu Alia vorbeam totdeauna cifrat, disimulat, tre-când totul prin Lubianka. La fel am procedat şi acum, ca şi cum această convocare la procuratură nu era cine ştie ce (ea nici n-a telefonat imediat). Dar am înţeles amândoi că treaba era serioasă. Serioasă, cu această rezervă totuşi că vara trecută îl convocaseră pe Saharov în acelaşi loc, dar, una peste alta, asta nu fusese decât pentru o discuţie menită să-1 determine să pună capăt "activităţii lui nedemne", însă totdeauna atitudinea autorităţilor fată de mine s-a deosebit de cea pe care ele au avut-o fată de Saharov. O abordare nomencla-turistă obligă la luarea în consideraţie a unor fapte ca acestea: autorităţile i-au conferit lui Saharov de trei ori "Steaua de aur", au profitat de serviciile lui şi nu le este uşor să treacă acum cu buretele peste meritele lui. Dar eu, atât cât mă stiu ele, sunt flaconul de amoniac la nasul lor; ele nu văd în mine altceva. Să mă convoace Ia o muştruluiala – asta nicicum nu puteau s-o facă. Dar atunci la cel şi de ce la sfârşitul zilei de lucru, şi al ultimei zile lucrătoare a săptămânii? Acest aspect ar trebui aprofundat. Nu, analogia era de natură să deruteze. (Se foloseau de ea ca să mă ademenească?) Era limpede că eu cu picioarele mele nu mă voi duce acolo, dar aveam impresia că-mi mai rămânea ceva spatiu, ceva timp.

Nu trecuseră două ore – deodată tropăit de bărbaţi în pridvor şi o bătaie foarte violentă în geamuri; băteau exact cum băteau cei de la Ceka, imperios, ca pentru o ultimă somaţie. Or, Lidia Kor-neevna nu ştia nimic: pentru a nu o întrerupe din lucru, eu încă nu-i spusesem nimic în legătură cu procuratura şi acum, cu sufletul la gură, nu mai aveam timp să-i explic. Ne-au luat pe nepregătite, le-am dat drumul să intre în casă! (L. K. spune că dacă ar fi ştiut nu le-ar fi deschis.)

Sunt trei inşi. Cu pretextul cel mai stupid: pentru repararea dacei (treabă de care nu se vor apuca) veniseră deja de două ori, "întocmiseră un deviz" (trăseseră cu ochiul la mine şi la camera mea) – şi iată din nou "trebuie să

întocmească un deviz". Mă rodeau din priviri; însoţiţi de L. K. pe jumătate oarbă, fac turul camerelor. Deodată – sună telefonul – şi specialistul în reparaţii, intrusul, în casa altuia, înşfaca receptorul, ascultă, mormăie – şi în aceeaşi clipă, nemaiîntocmind nici un deviz, iată-i plecând cu toţii. L. K. i-a urmat şi a reuşit să vadă dincolo de poartă maşina şi doi sau trei alti indivizi.

De ce nu m-au luat chiar atunci, chiar acolo? (Iată de ce: ei nu veniseră decât pentru a verifica dacă nu cumva eu fugisem în cele două ore de când îmi devenise cunoscută convocarea la procuratură. Calmul cu care-i răspunsesem la telefon sotiei mele nu demonstra nimic: ei cunoşteau deja şi maniera mea de a vorbi cu subtext şi dexteritatea cu care dispăream pentru luni de zile. Dacă într-o oră sau două as fi dispărut – unde să mă găsească pe întinderile nemărginite ale Patriei? Căci până la 14 februarie trebuia adus la îndeplinire ordinul biroului politic cu privire la expulzarea mea. Dar deocamdată au verificat şi au constatat că n-am fugit. şi au pus sub supraveghere dacea de la Peredelkino în ideea că luni şi-aşa mă duceam la procuratură – şi astfel totul se va petrece mai pasnic, mai discret, fără o arestare zgomotoasă.)

Un lucru părea clar ca lumina zilei: veniseră după mine. Ba nu, impunitatea, după atâtea episoade deja consumate, şi mai ales inerţia muncii care de-atâţia ani nu mă lăsase niciodată să mă împotmolesc, să mă înfund, să mă încurc undeva – această inerţie deci mă împiedica să-mi abandonez pe loc toată munca, să-mi fac metodic pregătirile si, dimineaţa, s-o întind la Moscova. Era la sfârsitul unei zile de vineri si, timp de două zile şi două nopţi, o sâmbătă şi o duminică, eu cu Alia am fi putut să rezolvăm problemele cele mai urgente, combinând, reflectând, convinşi că de-acum Cutremurul de pământ deja începuse! (Desi, desigur, sâmbătă şi duminica nu formau un interval în care noi să fim la adăpost de năvala lor, ar fi putut foarte bine şi să dea buzna peste noi.) Dar nu, eu am mai rămas

încă trei nopţi şi două zile la Peredelkino, continuându-mi molatec traiul obişnuit şi nefinisând nimic, plutind parcă în imponderabilitate şi fiind în acelaşi timp tot pe pământ; şi chiar luni dimineaţa, plecând în grabă, dar nu chiar cu noaptea-n cap, spre Moscova, mi-am lăsat a? A cum se găseau urmele vieţii cotidiene, biroul plin cu toate cele> cărţile.

[Pe 11 dimineaţa, în drum spre Moscova, ştiam deja ce aveam

• să răspund la procuratură. Dar n-am sosit chiar aşa devreme, şi curierul procuraturii (un ofiţer, bineînţeles, dar cu un zâmbet jenat) se prezentase, iată, atât de matinal, chiar la începutul zilei de lucru, cu o nouă convocare, încât n-am mai avut timp să discut cu Alia 4 aşa cum s-ar fi cuvenit si, în prezenta lui, a acestui curier, după ce î l-am instalat în antreu, mi-am recopiat la maşina răspunsul [41] pe care l-am lipit, în loc de semnătură, pe adresa de convocare. Ope-

| raţiunea a durat destul de mult, ceea ce pe ofiterul-curier, în antreu, l a fost de natură să-1 calce pe nervi; de fiecare dată când îi treceam Prin fată, nu stiu de ce, sărea în picioare şi lua poziţia de drepţi.

T, După ce s-a văzut cu răspunsul în mână, a mulţumit şi a plecat în

? aşa mare grabă şi fără să împăturească foaia, încât i-am strigat: "Pur neti-o în plic, plouă." Neîndemânatic, a pus-o în plic.

T A început bătaia – loveste-1 cu zel până să te lovească el! Cu- rierul încă nu plecase când am început să le telefonăm corespondent tilor, să-i chemăm la noi. Mai întâi pentru a le aduce la cunoştinţa t răspunsul meu. Dar sentimentul începea să mă împingă mai departe, la mână aveam mâncărici – după asemenea cuvinte, ce alt-• fr ceva mai era interzis a se spune? Dacă iei cuvântul, atunci spune i ' tot ce ai pe suflet. şi luând al treilea volum al Arhipelagului, noi

; am transcris un fragment din partea a şaptea care privea deja epoca lui Brejnev: "Fără lege". Au venit de la New York Times, de la BBC, le-am citit pasajul în fata microfoanelor lor. Aceste două răspunsuri, în interval de câteva ore, erau la înălţimea situaţiei.

Iar noi nu începuserăm nici măcar să ne pregătim, să ne luăm. ^ rămas-bun de la cunoscuţi. Această bătălie – nu este prima – nu j; este mai ameninţătoare decât cele dinainte.

T Dar, după răspunsul meu insolent din dimineaţa zilei cu pricina,

* de ce nu veniseră să mă ridice imediat, dacă totul fusese deja hotă-rât? Deocamdată speraseră că mă voi 4uce personal la procuratură (si, cu caracterul meu, era aşa de simplu să mă deranjez până acolo; ea este chiar alături, în piaţa Puşkin, la două minute de mers pe t jos, şi nu este vreun KGB blestemat) – prinde gâsca şi bag-o în 1 sac!

— M-ar fi arestat imediat, fără zgomot, fără martori. Dar de

•: ce nu m-au ridicat luni şi nici marţi, şi m-au lăsat să trâmbiţez să audă toată lumea? Poate că le-a fost frică de vâlva făcută în jurul rezistentei mele? Dacă m-aş fi prezentat la procuratură, ar fi însemnat că eu încă le mai recunoşteam autoritatea, înseamnă că le-aş mai fi dat speranţa că prin presiune mă puteau face să nego-ciez cu ei.

Spre seară am ieşit cu sotia să ne plimbăm putin, să vorbim de una, de alta pe bulevardul Strastnoi (Narâskinski): acolo era locul nostru preferat pentru discuţii ceva mai lungi – şi ar fi de mirare ca ei să nu ne fi ascultat niciodată conversaţia de-acolo (ce-i drept, ne străduiam să vorbim schimbând fără încetare orientarea gurii). Acel bulevard Strastnoi – cu extremitatea devenită, prin lărgire, aproape UP crâmpei de parc – mi-era drag prin el însuşi, dar şi pentru că era aproape de Novâi mir, de câte ori în acest loc nu mă întâlnisem eu cu cei de la Novâi

mirDe data aceasta eram urmăriţi de aproape, pe fată, de nişte indivizi dintre care unul, chipurile beat, s-a izbit cu pieptul de mine. Dar când n-am fost noi urmăriţi?

— Întâmplarea de-acum nu era un motiv să marcăm cu o bifa specială această zi.

Noi făceam socoteala că, în linii mari, eram mai gata ca oricând, toate cărţile importante erau la loc sigur, inaccesibile KGB-ului. şi că trebuia să ne pregătim în vederea unei arestări, să strângem lucrurile de primă necesitate. Dar creierii noştri erau obosiţi, funcţionau cu încetinitorul: pentru o adevărată discutare a Cutremurului de pământ – s-a produs, dar chiar s-a produs?

— Ne lipsea rigoarea; ne cuprinsese un fel de lâncezeală. Repetam, ca şi în trecut, că voi rezista doi ani la închisoare pentru a apuca să-mi văd publicate toate operele, dar că mai mult, nu garantam. Ziceam că în lagăr nu voi lucra nici o singură zi, dar că în regim de închisoare as putea şi să scriu. Să scriu ce? Istoria Rusiei sub formă de povestioare pentru copii, într-o limbă transparentă, fără a înfrumuseţa subiectul. (M-am gândit la asta din momentul în care au venit pe lume fiii mei, dar mă voi apuca vreodată de o asemenea treabă?) Ne puneam problema ca momentul unei vizite să-1 transformăm într-un prilej de ieşire în lume a textelor de valoare. Cum mă voi comporta la interogatoriu, la proces (în privinţa asta mă hotărâsem de mult: nu le voi recunoaşte competenta şi nu voi sta de vorbă cu ei).

Era o zi fără soare. Moină (pământul era alb sub stratul de zăpadă, arborii şi băncile din parcuri erau negre); iată că se lăsa amurgul, lumini ostile ardeau la agenţia de presă Novosti, în ambele sensuri ale bulevardului rulau maşini cu farurile aprinse. Ziua era pe punctul de a expira, nu ne înhăţaseră.

Seară pasnică încummând o zi de muncă. Lucram cu toţii la ultima peliculă cu Donul linistit1. Radioul ne dădea de veste că întreaga lume bubuia de răspunsul meu de azi-dimineaţă. Am adunat strictul necesar pentru un deţinut,

dar nu am găsit sacul – iată că ne-am boierit: n-am mai pregătit sacul de puşcărie! Noaptea, chinuit de insomnia mea obişnuită, am făcut şi ceva treabă bună, am adus unele modificări "Scrisorii către conducători": aprecierile şi propunerile rămâneau neschimbate, dar trebuia să elimin nota persuasivă, prezentă în varianta anterioară şi care, acum, ar fi sunat ca o slăbiciune. Căci dacă ei vor citi vreodată această scrisoare – atunci s-o citească în această variantă, dată publicităţii. Oare o fi citit-o careva dintre ei pe aceea predată la ghişeul CC?

Si astfel eram cu sufletul împăcat, n-aveam nici un fel de presimţiri, nu mă apăsa nimic. Nu m-am grăbit să verific, să ard, să ascund mai profund – căci în munca mea, mâine şi peste o săptămână, voi avea nevoie de toate cele de până acum, şi atunci la ce bun să le supun acestor cazne?

De dimineaţă ne-am înhămat iarăsi la treabă, fiecare la masa lui. La Alia se strânseseră multe lucruri periculoase şi toate se aflau pe masă. Ora zece, ora fixată pentru convocarea de ieri. Ora unsprezece. Ora douăsprezece. Ei nu vin. Lucrăm fără să ne spunem un cuvânt. Ce bine lucrăm!

— Ni se ia de pe suflet ultima greutate: au dat înapoi! Viaţa merge mai departe! În răspunsul meu stă scris: Să fie judecaţi cei vinovaţi de genocid!

— Sie pace, şi calm, s-au lins pe bot şi au dat înapoi. Or să înghită şi altele. Nici un patriot n-a telefonat, nimeni n-a dat buzna peste noi în apartament, nici un individ suspect nu şi-a arătat nasul sub porticul de la intrare. Poate că n-au venit din cauză că, iată, corespondenţii străini stau de veghe în apropiere de casa noastră?

Eu nici măcar nu-mi verificasem cum trebuie vastul birou aglomerat cu tot felul de hârtii, nu remarcasem o fotocopie destinată de multă vreme arderii. Mai rău decât atât: pe masă zăceau scrisori din străinătate de la oamenii mei de încredere, de la editori: trebuiau studiate şi arse de urgentă – şi nici pentru asta nu era timp. Da, îmi amintesc,

iată explicaţia: pe 14 seara aveam întâlnire cu un occi- ' Nu este vorba de romanul lui şolohov, ci de un eseu critic anonim şi postum, prefaţat de Soljeniţân. Eseul, intitulat Cum curge Donul liniştit, îl acuză pe şolohov de plagiat. (N. t.) dental (cu Stig Frederikson, vezi Completarea a Cincea) – şi mă grăbeam să pregătesc necesarul şi numai necesarul în vederea trimiterii pe care-mi propuneam s-o fac în seara aceea.

Acum am posibilitatea să dezvălui un fapt aproape de necrezut şi motivul pentru care nici KGB-ul nu-1 credea, nu-1 admitea: este vorba de faptul că multe trimiteri în Occident eu le efectuam nu prin intermediari, nu printr-o filieră, ci prin mine însumi, cu propriile mele mâini. KGB-ul îi fila pe cei care veneau la mine, pe cei care ieşeau de la mine şi pe cei cu care aceştia se întâlneau ulterior – dar, în mentalitatea lor de viziri, judecind totul după ei, nici generalii maiori, nici măcar maiorii nu puteau să-şi imagineze că un laureat al Premiului Nobel în persoană se fofila ca o haimana prin colturi întunecoase, la ore imposibile, schimbând şapca (pe cea obişnuită ţinând-o în rucsac), se ascundea prin ganguri fără felinare şi pasa plicul. Niciodată nu m-au filat şi niciodată nu m-au prins asupra faptului!

— Si, de m-ar fi prins, ce triumf ar fi fost, ce recoltă! Ce-i drept, mă avantaja în privinţa aceasta faptul de a locui în afara oraşului – când la Rojdestvo, când la Jukovka, când la Peredelkino, de obicei din unul din aceste locuri plecam la întâlniri. De la Rojdestvo puteam s-o iau la picior vreo cinci verste pe o câmpie netedă până la o haltă de cale ferată; n-aveam decât să mă îmbrac ca pentru o plimbare la tară, s-o iau nonşalant spre pădure şi apoi făceam un ocol şi mă înfundam de nu mă mai ştia nimeni. De la Jukovka puteam să nu iau obişnuitul tren electric (la gară, iscoadele pândeau în permanentă) – mă duceam în cealaltă direcţie, şi cu autobuzul de centură ajungeam la Odintovo. De la Peredelkino aveam drum până la halta Miciurinet. Pentru

aceasta, nu ieşeam ca de obicei la stradă, ci treceam prin curtea din dos pe unde nu se mergea niciodată iarna, o luam pe o altă stradă, apoi, în plină noapte, pe cărările înzăpezite şi pustii. si, înainte de aceasta, trebuia s-o sun pe Alia; conversaţii liniştitoare, încât, nu-i asa, puteam să mă culc. şi trebuia să las la fereastră mica lumină de noapte. Dar dacă din în-tâmplare trebuia să plec la întâhiire chiar din Moscova, atunci trebuia ori să ajung cu trenul în afara oraşului, să rătăcesc prin întuneric şi să mă reîntorc la Moscova, sau, sau. Nu, deocamdată să păstrăm aceste reţete de folosire a intrăriior'si ieşirilor din oraş, ele vor fi de folos şi altora. şi mai rămânea şi mersul pe jos, în pas accelerat. La cincizeci şi cinci de ani nu mă consideram prea bătrân pentru o asemenea activitate, ba ea chiar m-a ajutat să întineresc şi mi-a ridicat tonusul. Burtoşii de securişti nu mă credeau în stare de asemenea lucruri; acum vor citi şi se vor cruci. La ora trei după-amiază, sărind peste masa de prânz, 1-am luat pe Stepan, băieţelul meu de cinci luni, şi am plecat să mă plimb prin curte. Sub reflectorul tuturor ferestrelor, al tuturor trecătorilor şi al locuitorilor imobilului, m-am apucat să defilez cu hârtiile mele, ca de obicei, citind un pic, apoi reflectând. Liniştită zi se nimerise să fie. şi numai acum se ivi ocazia să citesc aceste scrisori din străinătate – a doua zi trebuia să le răspund. Astfel, în văzul tuturor, fără nici un camuflaj protector, mă plimbam pe lângă Stiopka: el dormea şi eu citeam scrisori conspirative.,. Dar nu mi-a fost dat să le citesc până la capăt pentru că iată-mă faţa-n fată cu Igor Rostislavici safarevici.

Dar oare nu e timpul să scriu şi despre el în mod deschis? În momentul în care această carte va ieşi de sub tipar, el deja va fi pus în circulaţie Socialismul său şi-şi va fi primit crucea sau Dumnezeu îl va scuti de calvar. La data aceea erau deja trei ani de când pregăteam, împreună cu Igor safarevici, Voci din străfunduri.

Ne cunoscuserăm la începutul lui 1968. Conştient de valoarea timpului şi nepunând nici un preţ pe băşcălia

practicată la un pahar de băutură, renunţasem la multe relaţii; mă dezamăgiseră mai ales cele cu oameni din mediul academic. Nu-mi inspira încredere nici omul acesta; i-am făcut o vizită de o jumătate de oră. Carura, prestanta acestui om era imediat perceptibilă nu numai în silueta lui, ci şi în tot modul lui de viaţă, te convingea. Dar prima noastră discuţie nu s-a soldat cu nimic concret, ea fiind marcată şi de intervenţia unui element întâmplător, apt să-i imprime o notă de ridicol: el avea pe masă nişte cărţi poştale cu peisaje colorate de la Marea Adriatică, unde fusese într-o misiune ştiinţifică. Habar n-am de ce mi le-a arătat. Lui însuşi chestia asta nu i se potrivea deloc, imposibil de imaginat ceva cu care să se afle într-un contrast mai izbitor. Concluzia mea a fost că autorităţile îl răsfaţa cu trimiteri în delegaţie peste hotare (si era tocmai dimpotrivă!). Pe asemenea oameni, gândeam eu, nu te poţi bizui în nici o acţiune, în general, am văzut atâţia academicieni şi pot să spun că tuturor le place să debiteze lucruri interesante şi chiar îndrăzneţe, dar când e vorba de convenit o modalitate de a acţiona şi de a rezista, toţi se împrăştie care încotro – i-am zis eu şi am plecat. Deocamdată n-am găsit nimic care să ne apropie. Mai târziu. De la a treia întâlnire a început să se contureze posibilitatea conlucrării noastre. Anul acela a fost, se pare, anul cel mai agitat al "mişcării democratice"; era deja riscant să evoci anii 1900 şi 1910: numai contestare, numai strigăte de "vrem libertate!", iar asupra a ceea ce va fi mai încolo nimeni nu reflecta cu responsabilitate în fata nefericitei noastre tari – ca să nu se reediteze o experientă stridentă şi un masacru intern. Tara, tara ca atare putea să şi crape.

Noi toţi suntem din carne şi oase, nu există oameni plămădiţi din metal; nimănui, absolut nimănui nu-i este dat să facă fără efort primii (mai ales primii) pasi spre ipostaza neclintirii în fata primejdiei şi apoi spre acceptarea sacrificiului. La noi, în Rusia, sunt două mii de oameni care

se bucură de o celebritate mondială si, în ce-i priveşte pe multi dintre ei, de una mult mai răsunătoare decât a lui safarevici (pe pământ, matematicienii sunt o prezentă palidă, rarisimă). Din punct de vedere civic, toţi aceştia sunt, din cauza laşităţii lor, nişte zerouri; iar cei care au pornit de la acest punct zero şi au crescut până la a deveni arbori nu sunt mai mult de zece, printre ei fiind şi safarevici. Mi-a fost dat să observ la el, desi nu adesea, nu în detaliu, această creştere silenţioasă a tulpinii civice. Detaşându-se de mulţimea capetelor plecate şi spinărilor încovoiate, safarevici a intrat şi în "comitetul drepturilor" al lui Saharov: nu că-şi punea vreo speranţă în eficienta acestei organizaţii, dar îi era ruşine vă-zând că nimeni nu mai adera la ea şi nu şi-ar fi iertat faptul de a nu ajuta.

Intrarea în arena luptei civice, pentru un om fără studii umaniste, este nu numai o creştere din punctul de vedere al curajului, este şi o transfigurare a întregii conştiinţe, a întregii sfere de preocupări, este o a doua specialitate dobândită în anii maturităţii, o aplicare a inteligentei la un domeniu neglijat de alţii (în acest caz, sau îţi abandonezi specialitatea de bază, cum fac unii, sau nu ţi-o abandonezi, aşa cum nu şi-o abandonează acest dublu colos de safarevici care a rămas până în ziua de azi un matematician de clasă mondială, un om debordând de viaţă şi de activitate). Când asemenea cazuri ră-mân superficiale, avem de-a face cu fenomenul diletantismului; când însă sunt reuşite, ele se constituie în exemple de spirite originale, apte de o percepere proaspătă şi viguroasă a realităţii. Asemenea spirite nu sunt împovărate de prejudecăţi transformate în sloganuri; în vânturătoarea criticii, ele separă pleava de boabele pline de conţinut. (I. R. şi-a început această a doua activitate într-o manieră cu totul personală, pentru el însuşi, plecând de la muzică, şi anume – de acolo de unde era cel mai firesc să plece – de la genialul, de, la tragicul şostakovici care făcea concesii cui nu trebuia, dar spre care el, I. R., se simţise totdeauna

atras, încerca să înţeleagă prin^ ce ne mişca şostakovici sufletele şi ce le promite el acestora – o asemenea lucrare se impune de la sine, dar nimeni n-a făcut-o. Pentru a publica un asemenea articol, bineînţeles, nu exista nicăieri nici o posibilitate – şi nu există nici azi. Studiul despre şostakovici 1-a condus pe I. R. la generalizarea următoare: starea spirituală a lumii, în liniile ei mari, trebuie considerată ca fiind marcată de o criză de nereligiozitate, ca reprezentând pragul unei noi ere spirituale.)

După cum se vede, trei nume mari au intrat în aceste însemnări literare, trei personalităţi care au făcut sau fac istoria noastră civică. Să remarcăm un lucru: dintre ei, numai Tvardovski este, de la început până la sfârşit, om de litere. Saharov este fizician, safarevici matematician; şi unul, şi celălalt, în fond, au făcut o treabă care nu era a lor, pentru motivul că în Rusia nu-i mai puteai cere nimănui s-o facă. (Dar şi în ce mă priveşte trebuie să spun că eu n-am o pregătire literară, ci una matematică şi dacă am ieşit teafăr din încercările prin care am trecut, o datorez numai matematicilor; fără ele nu m-aş fi descurcat. aşa sunt condiţiile din Uniunea Sovietică.) în plus, safarevici a venit pe lume cu legătura cea mai vie, cea mai carnală, cea mai organică: legătura lui cu pământul Rusiei şi cu istoria Rusiei. La el, dragostea de Rusia avea ceva pătimaş – poate pentru a acoperi ratările anterioare ale generaţiei noastre? şi ce perseverentă în a căuta modalitatea în care, punându-şi la contribuţie capul şi mâinile, să plătească un preţ care să fie pe măsura acestei iubiri. El era gata mai degrabă să moară în patrie şi pentru ea, decât să se salveze în Occident, în privinţa aceasta, eu aproape că n-am întâlnit, printre intelectualii sovietici de astăzi, pe cineva care să-1 egaleze. Era neîntrecut în vigoarea şi constanta unui sentiment ca acesta: peste mări şi ţări este veselie, dar este veselia altora, la noi este jale, dar este jalea noastră.

Examinând şi reexaminând timp de doi ani culegerea noastră Voci din străfunduri şi materialele care afluiau spre

ea, trebuia ca eu şi safarevici, în contextul sovietic, să formulăm toate acestea undeva în plină natură. Ne angajam, în scopul acesta, în lungi plimbări, când în împrejurimile Jukovkăi, când printre neasemuit de frumoasele; coline din apropiere de Rojdestvo (granita dintre regiunile Moscova şi Kaluga) sau, o dată (în toiul "luptei inopinate" din 31 august 1973, înainte ca eu să fi aflat despre confiscarea Arhipelagului), lângă satul Serednikovo (fost satul lui Stolâpin, după cum am aflat mai târziu), cu izbele lui răsfirate, cu tristele lui paragini (ruinat la colectivizare, mistuit de flăcări în timpul războiului, el nu şi-a mai revenit niciodată), cu minunata lui bisericuţa din vremea lui Aleksei Mihai-lovici şi cu cimitirul său. Am traversat pârâul limpede care curge în valea domoală şi sinuoasă dintre Ligaciov şi Serednikovo; ne-am oprit pe un minuscul pod de lemn înnegrit de vreme, pod pe care, în fiecare zi lăsată de Dumnezeu, femeile cuvioase îl trec pentru a urca dealul şi a coborî povârnişul spre biserică. Am privit amândoi undele străvezii ale apei în curgere permanentă printre ierburi şi arbuşti.

— Ce amintire va rămâne din toate acestea. Dacă. N-o să mai fii în Rusia! Am zis eu.

Safarevici, mereu aşa de reţinut, evitând să pună patos în exprimarea unui sentiment, de teamă ca acesta să nu pară exagerat, a răspuns, totalmente crispat, de parcă i-ai fi scos sufletul şi inima din el aşa cum, cu cârligul unditei, îi scoţi unui peste măruntaiele:

— Dar este imposibil să trăieşti în afara Rusiei! El a emis cu atâta intensitate acest "imposibil" încât ai fi zis că în afara Rusiei nu există aer, nu există apă.

Cu prospeţimea, imparţialitatea, lipsa de prejudecăţi a inteligentei sale riguroase, safarevici a abordat şi problema socialismului, cu acea degajare şi cu acea detaşare ironică, inaccesibilă astăzi lumii occidentale hipnotizate de stânga politică, în culegere n-a încăput decât un articol de dimensiune potrivită; safarevici a început să scrie o carte în

care să prezinte o panoramă istorică amănunţită, plecând de la Babilon, de la Platon, de la statul incaşilor, până la Saint-Simon şi Marx. El nu avea decât slabe speranţe că va putea accede la izvoare după ce va fi apărut Voci din străfunduri.

În ultimele săptămâni, ultima versiune a acestei cărţi era la mine; trebuia s-o citesc, dar n-aveam timp. Copia dactilografiată de care dispuneam era, am observat eu, foarte neclară şi atunci am întrebat dacă nu se poate să mi se dea una mai clară, în ziua de 12 februarie, către ora patru după-amiază, Igor mi-a adus deci un alt exemplar al cărţii lui, şi-a lăsat servieta în apartament şi a coborât la mine în curte. şi aici, în plină zi, expuşi tuturor privirilor si, cine ştie, poate că şi ascultaţi (noi mai avuseserăm câteva asemenea foarte importante convorbiri, seara, în curtea noastră, şi trântorii de la Securitate, dacă ne-ar fi auzit fie şi numai o singură dată, n-ar fi luat ei măsuri pentru confiscarea şi stoparea culegerii noastre?) – chiar aici, cu gura spre pământ de teama laşelor, schimbând neîncetat orientarea fetei, am continuat să examinăm cum stăteau lucrurile cu culegerea. Am discutat fără să ne deranjeze cineva sau ceva. Rămânea să facem schimb de exemplare. Pentru aceasta trebuia să urc în apartament. Lăsând pentru un minut copilul cel mic cu Miţea, copilul cel mărişor, m-am dus cu Igor în casă. In afară de Socialismul, Igor a băgat în servieta lui mare, deja umflată, şi două articole de-ale mele pe care le terminasem de curând şi urmau să intre în culegere. Acesta a fost momentul în care s-a auzit soneria de la intrare.

Alia a întredeschis usa lăsând lanţul, a revenit şi a spus: "Din nou de la procuratură, acum sunt doi. Cu aceeaşi convocare: spun că este ceva de lămurit." Era deja aproape de ora cinci, sfârşitul zilei de lucru. Este ceva de lămurit? Ziua avusese o curgere aşa de liniştită, toată agitaţia se potolise deja. Este ceva de lămurit? Bine, hai să mergem împreună, să deschidem. si, aruncând pe masă scrisorile

din străinătate pe care nu putusem să le citesc, m-am dus spre usa de la intrare; din biroul meu dădeai într-un coridor separat, apoi în antreul unde parcam căruciorul copiilor. şi inima nu-mi semnala nimic rău, trăiam un moment de destindere! Pentru a deschide usa, trebuia mai întâi s-o închizi, să iei lanţul; sotia încearcă s-o închidă, dar simte că ceva o împiedică să facă lucrul acesta. Ah! Vechiul procedeu: cineva bagă piciorul între uşă şi tocul acesteia şi n-o lasă să se închidă. "Vechiul procedeu!" am tras eu o înjurătură cu voce tare – dar unde au dispărut vechile reflexe de zek?

— După acest picior, cum puteai să nu înţelegi şi să deschizi usa? Tocire a instinctului de apărare, pierdere a deprinderii. şi totuşi discutaserăm, eu cu Alia, ne făcuserăm planuri: când vor veni să percheziţioneze, vom acţiona în cutare şi în cutare mod, să nu-i lăsăm să ne depăşească numeric, să nu le permitem să intre mai multi decât vom fi noi, persoane adulte (în vederea percheziţionării, ar putea strecura vreo hârtie falsă în aşa fel încât nici să nu ne dăm seama) şi să încercăm, dacă încă nu ne-au tăiat firul, să le telefonăm prietenilor, să-i prevenim. Dar, în definitiv, nu sunt decât doi – în definitiv, dacă este vorba numai de lămurirea unor lucruri. şi astfel nu ne asigurăm răgazul de a amâna, de a gândi, adică ne supuneam jocului lor, aşa cum am povestit eu însumi în Arhipelag, şi iată acum ne supunem din nou. Prin câte trebuie să trecem noi, oamenii, ca să ne învăţăm minte? Este adevărat că mai ieri-alaltăieri, noi i-am lăsat pe curieri să intre în casă şi nu s-a întâmplat nimic.

Dacă nu le-aş fi deschis usa, ei, bineînţeles, ar fi spart-o. Dar să fi continuat să sune, să bată? Tot s-ar fi dus după speracluri. Or, pe scară se circulă des: înseamnă că operaţiunea s-ar fi desfăşurat în văzul lumii, s-ar fi auzit, s-ar fi observat. Poate un sfert de oră am fi rezistat, şi atunci, este foarte clar, am fi ars ceva, am fi lămurit unele lucruri, ne-am fi promis ceva unul altuia. Foarte prost am început-o:

pur şi simplu, le-am deschis. (Vai, totul lăsa de dorit, nu se va vedea acest lucru decât după plecarea mea si, unde mai pui, nu imediat: în timp ce sotia venise după mine, securiştii deja stricaseră, făcuseră de nefolosit iala englezească, şi de-acum era imposibil să mai încui usa! A nu deschide însemna de la bun început a nu deschide, dar cum s-o dai s-o nimereşti? şi noi care voiam să rezistăm asediului!) şi primul, şi apoi al doilea intrară aşa cum se intră la nişte oameni, dar deodată, ţâşnind dintr-un ungher întunecos din casa scării, cei de la coada formaţiunii începură să-i împingă pe cei din fată. În aceste condiţii, n-am reuşit să ne dăm seama (si la ce bun ucenicia ta de opt ani, tontule?) că ei deja făcuseră sir compact între cuier, landou, măsuţa telefonului şi ne împingeau înapoi, ne tot împingeau înapoi pe mine şi pe sotia mea. Erau opt, care în civil, care în uniformă, toţi înalţi şi vânjoşi!

Am început să strig şi să repet ceva fără cap şi fără coadă – "Ah! aşa procedaţi?! aşa care va să zică?!" – asta era, desigur, exteriorizarea sonoră a unei furii neputincioase. Atunci un zdrahon tuciuriu, îmbrăcat într-o suba luxoasă, dându-şi aere de respectabilitate, desfăcu o mapă rigidă de genul acelora în care se tin diplomele pentru fruntaşii în întrecerea socialistă, dar în aceasta era o foaie mare, albă, nesifonată, cu stema tării. "Consilier superior de justiţie Zverev! Mandat de aducerel" – spuse el şi-mi vârî în mână un stilou ca să semnez. Am refuzat, bineînţeles.

Lată-mă înfierbântat, intempestiv; ce repede te străbate o flacără si, cât ai clipi, nici tu judecată, nici tu memorie – dar atunci la ce bun te-au antrenat, catârule?! Dar unde este mândria ta de ocnaş, de lup? Mandat de aducerel Când eşti înfierbântat, ce simplu arată treaba asta: zău asa, pentru că mă convoacă la ei şi eu nu mă duc, au venit cu tot detaşamentul. Ora este legală, operaţiunea la fel.

Mandat de aducere? Mă supun (o spun cu voce tare), eu, cel deja înghesuit "în cutiuţa", eu, cel deja împins de ei la ieşire. Să mă bat cu opt inşi?

— N-am s-o fac. Mandat de aducere? Nişte cuvinte simple, lesne de priceput: cobor, revin, procuratura e la doi pasi. Nu, dedublare: plec, bineînţeles, aşa cum se pleacă la închisoare, aşa cum ne-am şi pregătit în această perspectivă (, nu vă daţi în spectacol – strigă ei – se întoarce imediat!"). Trebuie să mă duc să-mi caut în birou sacul de puşcăriaş, mă duc, şi doi inşi se înghesuie după mine, călcând-o pe picioare pe sotia mea. Le cer să rămână pe loc – nu! (Se întrevede, negru ca un nor, safarevici, monument de neclintit, ţinând în mână servieta arhiplină de algebră şi de socialism.) şi iată-ne în biroul meu, eu căutând sacul, ei necedând nimic din terenul cucerit, o namilă de căpitan în manta de miliţian măsu-rându-mi obraznic biroul, loc secret şi interzis, accesibil numai celor ce-mi erau apropiaţi, dar – simt că iau foc!

— Nu mă mai gândesc la asta, nu văd că pe masă este etalată, împrăştiata toată conspiraţia, el nu are decât să întindă mâna. L-aş da afară din biroul meu (dar se lipeşte de mine ca de un arestat, are o sarcină – să nu sar de la fereastră, să nu-mi tai venele, să nu mă rănesc, să nu mă spânzur – ce-i pe masa mea, pe el nici nu-1 interesează). "Dumneavoastră aveţi ordin să mă percheziţionaţi?" – îmi revin eu. "Nu" – răspunde el. "Ah, nu? Atunci vă rog să ieşiţi afară de aici!" – strigă sotia. Parcă ar fi de piatră, aşa de nu se clintesc. He, he, săculeţul meu nu-i pregătit! Este un altul, săculeţul pentru galoşii de scoală ai lui Miţea; în acest săculeţ sunt hârtiile pe care le duc totdeauna de le ard în afara oraşului, adică cele mai importante – şi iată că n-au fost arse si, pe deasupra, le mai şi răstorn pe un scaun, în acest săculeţ îmi pune Alia lucrurile pregătite pentru puşcărie. Dar secu-ristii sunt în prada unei asemenea febre (sau lipsiţi ca şi mine de drepturi civice) încât nici nu se uită la hârtii, grija lor nefiind alta decât aceea ca eu să rămân întreg şi să n-o şterg. Am luat săculeţul, mă întorc acolo de unde am plecat, parcurgem cu toţii în sens invers micul coridor, ne îmbulzim – şi nu trag de timp, ba chiar mă

grăbesc – iată ciudăţenia, de ce mă grăbesc eu? Acum ar fi momentul să-mi bat putin joc de ei – să mă aşez la masă pentru un dejun de o jumătate de oră, să discut cu familia despre treburi cotidiene? În mod sigur i-aş face de râsul lumii, mă pricep la asta! De ce am adoptat ritmul securiştilor?

— Iată de ce: ca să-i scot cât mai repede din casă (plec eu-pleacă şi ei şi apartamentul rămâne curat). Acum mă gândesc la un singur lucru: să mă îmbrac mai prost, la port să semăn cu un puşcăriaş, aşa cum de altfel mă şi pregăteam: o căciulă veche, o scurtă din piele de oaie (scurta pe care o adusesem din surghiun). Securiştii îmi pun în braţe vesta mea de blană – "Iată ce aveţi, îmbrăcaţi-o!" Ei bine nu, nu sunt aşa de prost, nu mă păcăliţi voi cu asta: pe planşeul de ciment în ce o să ne înfăsu-răm? Nu-mi iau rămas-bun de la nimeni, aşa sunt de grăbit! (asta pentru că mă voi întoarce în curând?) – numai de la sotie, şi aceasta deja din pragul uşii, înconjuraţi de securişti, ca în aglomeraţia din troleibuze, ne sărutăm – sărut de adio, fără grabă, cu retrezirea conştiinţei că s-ar putea să fie pentru totdeauna. Atunci – să mă întorc? Atunci să mai fac nişte pregătiri? Atunci, să tărăgănez lucrurile, să le frânez, ce-o să iasă? Nu, simt că iau foc. (si totul vine de la o primă eroare de calcul, de la faptul că am fost aşa de prost de i-am lăsat să intre în casă; şi acum stau ca pe jar până când nu-i scot din apartament, până când nu-i trag după mine; în zăpăceala mea, nu mai stiu cine pe cine scoate.)

Pe îndelete îi fac sotiei semnul crucii. Ea mi-1 face mie. Securiştii sunt deconcertaţi.

— Ai grijă de copii.

Si nu-mi mai întorc privirile si, coborând scările, nici nu văd pe unde calc. Cum era şi de aşteptat: afară, aproape lipită de usa din fată (au urcat-o pe trotuar) – o maşină (pentru ca eu să am mai putini pasi de făcut în teren descoperit, corespondenţii străini doar ce plecaseră). Bineînţeles, portiera maşinii o deschiseseră larg, ca să mă

poată împinge rapid înăuntru. aşa este mereu la ei; acest procedeu este folosit chiar şi în celelalte ţări ale Europei. N-are nici un rost să opun rezistentă acum, am şi luat-o din loc; mă aşez pe mijlocul banchetei din spate. Doi inşi au sărit înăuntru, câte unul de pe fiecare latură, portierele s-au închis cu zgomot; şoferul şi ofiţerul de lângă el se aşezaseră primii – maşina demarează, în oglinda retrovizoare văd că din spate vine o a doua maşină, tot plină. Patru cu mine, patru acolo, altfel spus, eu i-am îmbarcat pe aceştia opt, nu-i asa? (De-abia acum înţeleg un lucru: şoferul şi ofiţerul si, se pare, şi gardienii din dreapta şi din stânga mea sunt cu toţii alţii; unde or fi cei opt ai mei?) De ce o fi trebuind să mergem cu maşina, ăsta nu e drum să-1 faci cu maşina, pe jos, prin uşile din spate, ar fi mai aproape. Intrăm pe strada Puşkin; pe strada Puşkin este sens unic, aşa că trebuie să ocolim pe strada Petrovka. Iată şi bulevardul Strastnoi. Ieri ne întrebam: şi dacă se întâmplă ceva – cum o să fie? Ieri, puiul de ger încă nu cedase de tot, în prezent e zloată, ştergătorul se plimbă pe parbriz, iar eu observ că rulăm pe banda din stânga: pentru a întoarce nu coborând, spre procuratură, ci ur-când, în direcţia liniei de centură Sadovaia.

— Ah! Asta e.

— Zic eu. (Ca şi când as fi aşteptat altceva. Dacă merg la închisoare, ce importantă are în care merg? Tot din cauza acestei febrilităţi m-a luat gura pe dinainte. Dar iată că deja m-a liniştit acest simplu viraj la stânga, la poarta Petrovski.) Mi-am scos căciula (cei doi au tresărit), mi-am pus-o pe genunchi. Mă înseninez din nou, îmi revin. Cum am scris eu însumi cândva despre precedenta mea arestare: în trup, în oase, în tot ce am, Coboară încet pacea senina A celor care merg la ghilotină.

Am simţit nevoia, nu stiu de ce, să-mi pipăi cu două degete gî-tul, ca pentru un masaj.

— Lăsaţi mâna în jos – mă atenţionează pe loc gardianul din dreapta, încordat ca un arc.

— Îmi cunosc drepturile. Nu umblu cu obiecte ascuţite şi tăioase – îi răspund eu cu un calm binecuvântat, recent recuperat.

Mă masez. Ciudat, dar asta mă uşurează mult. Din nou mă atenţionează cel din dreapta (cel din stânga tace, dintre doi tâlhari care mă flanchează, unul este totdeauna mai rău decât celălalt):

— Lăsaţi mâna jos! – (Par eu a mă sugruma?)

— Îmi cunosc drepturile – îi răspund eu, masându-mă.

De pe linia de centură Sadovaia, o virăm la dreapta. Cu siguranţă, mergem la Lefortovo. Ne vom completa colecţia: uneori am fost chemat acolo la interogatoriu, dar la carceră n-am stat niciodată.

Si iată ce simplu se termină toate: viţelul s-a tot luat în coarne cu stejarul, liliputanul s-a tot încontrat cu Leviatanul, presa mondială bubuia: "Singurul rus de care se tem autorităţile! Subminează marxismul şi umblă liber prin centrul Moscovei!" si, una peste alta, n-a fost nevoie decât de două maşini, de opt oameni, şi treaba s-ar fi putut face cu şi mai putină cheltuială.

Asupra mea coborâseră pacea şi seninătatea si, în ce mă priveşte, săvârşeam a doua greşeală: eram absolut convins că mă arestează.

Nu mă aşteptam din partea lor la atâta fermitate, nu credeam că-şi vor asuma un asemenea risc, îi subapreciam – dar ce să-i faci? Sunt tari, trebuie s-o recunoaştem. Eram tot timpul gata pentru arest; eventualitatea aceasta nu era de natură să mă mire, mergeam spre deznodământ.

(Sotia, desprinzându-se cu greu din îmbrăţişarea mea şi fără să aştepte să iasă toţi securiştii care se îngrămădiseră în antreu, a dat buzna în birou, a strâns de pe masa mea şi de pe a ei tot ceea ce prezenta un pericol imediat. A ascuns asupra ei tot ceea ce ar fi fost imposibil de reconstituit, iar pe celelalte, de mai mică importantă, le-a ars pe o tavă metalică. Este vorba de o tavă pe care noi o ţineam

permanent în birou pentru a arde pe ea, pe măsură ce le aveam, "convorbirile făcute în scris"1. La un moment dat, ea aleargă la telefon – telefonul era deconectat; era clar că ei aşteptau prin preajmă. Dar de ce niciunul dintre ai lor nu vine lângă ea? Nu se aud nici convorbiri, nici pasi, în apartament este linişte – ce s-a mai întâmplat acolo? Pipăindu-se, constatând că lucrurile ascunse îi stăteau lipite bine de trup, s-a dus în antreu, şi acolo ce să vadă: din cei opt rămăseseră doi – huiduma de căpitan "de miliţie" şi acelaşi "curier", timidul care venise prima dată. Bu-un, înseamnă că aşteaptă o echipă nouă, va fi percheziţie. Copiii însă au rămas amân-doi pe stradă – nici vorbă ca femeia să-şi permită a se duce după ei: aici, locul nu poate fi lăsat nepăzit. După ce i-a făcut semn lui I. R.2 să apere usa, ea s-a întors iarăsi în birou. El a rămas de pază, a barat trecerea, fără să se despartă de servieta lui care trebuie să fi cântărit înjur de 20 de kilograme. Acum o a doua sortare a hâr-tiilor, deja mai sistematică, dar făcută tot cu viteza fulgerului. Te doare sufletul să arzi toate acestea, dar pentru unele lucruri pe care nu le arzi în asemenea minute s-ar putea ca mai târziu să-ţi frângi mâinile. Unelt, de pildă foile volante, pot fi dispersate în cărţi, căci ei, în caz că le descoperă, nu pot să facă nici o reconstituire. Fumul de la arderea hârtiilor umple biroul, nu se elimină suficient de bine prin ferestruică, ajunge, desigur, şi la nările celor din antreu – 1 în cursul unei convorbiri se pun pe hârtie, pentru interlocutor, cele ce, din cauza microfoanelor ascunse, ar fi riscant să fie pronunţate cu voce tare. (N. t.) 2 safarevici. (N. t.) dar ei nu se urnesc de-acolo! Nici supărare, nici enervare, nici deprimare, nici ochi iritaţi – o furie reţinută: sotia mea sortează, aşază, arde cu o iuţeală imposibilă într-o situaţie obişnuită. Dar câte alte documente de tot felul – diversitate de scrisuri reflectând diversitatea oamenilor! şi tot Octombriel şi apoi toate schiţele mele – munţi de plicuri şi de mape. Imposibil să le dai de cap până să vină percheziţia, indiferent la ce oră ar veni ea! Alia s-a dus în

antreu, dar ei nu mai erau acolo: tot timpul se uitaseră la ceas. Douăzeci de minute după plecarea escortei, unul spusese: "Mergem?" Celălalt: "încă două, trei minute." Apoi au plecat fără să spună un cu-vânt. Douăzeci şi două de minute? Nu e procuratura, nu e Lubianka. Lefortovo? Numai atunci, după plecarea lor, se constată că usa nu se mai închide, că iala e spartă; Ignat, cel de un an şi jumătate, se fofilează pe palier. A plecat după ceilalţi copii; curtea, se spune, este plină de miliţieni. La ce rezistentă se aşteptau ei? La ce intervenţie? Sotia face numere peste numere de telefon, desi nu este nici o speranţă de nicăieri. Nu este linişte vătuită, cineva este pe fir şi face de gardă (să vadă cine cu cine vorbeşte la telefon?): ton, număr făcut corect – si, imediat, întrerupere, şi din nou ton prelungit. Dar a renunţa – imposibil: 1-au luat şi nimeni nu ştie! şi sotia continuă să facă numere. Cel mare, Miţea, 1-a adus din curte pe Stiopka, acum trebuie mers la grădiniţă, după Ermolai. Poate că de acolo, de la o cabină, se va putea telefona corespondenţilor. şi deodată – prin ce întâmplare?

— Nu s-a mai întrerupt legătura, şi Alia, cu sufletul la gură, reuşeşte s-o contacteze pe Irina Jolkov-skaia: "Fii atentă, acum o jumătate de oră, 1-au luat pe A. I., cu forţa, mandat de aducere prin constrângere, urgent!" şi a pus receptorul în furcă; şi în viteză, numărul următor! şi iarăsi, nu se ştie de ce, la două numere s-a putut vorbi. Apoi, întoarcere la tactica precedentă a întreruperii, pentru aproximativ o oră şi jumătate. Dar trei sunt de-ajuns – telefoanele încep să sune în toată Moscova.) împrejurările cunoscute ale lui Lefortovo. (Chiar când să mă lansez în cursa pentru premiul Lenin, venisem aici să studiez Lefortovo văzut din afară; aşa ceva nu strică niciodată.) Porţile glisante cunoscute, curtea, galeria încăperilor unde veneam la întâlniri noi, cei de la saraskoi Marfino. Până să sosim, deja s-a cam întunecat, nu sunt suficiente felinare pentru a ilumina curtea, câţiva ofiţeri sunt deja aici, mă aşteaptă. Da, fără falsă modestie: în istoria lui Lefortovo,

acesta nu este un moment ca oricare altul, şi nu m-ar mira să fie prezent şi vreun observator de la CC. Îi înţeleg, atâta am lătrat, atâta am ameninţat – că până la urmă, uite, m-au înhăţat. Ca Pugaciov1 în vremea Ecaterinei – iată-1, am pus mâna pe el, în sfârşit!

S-au luat măsuri de rigoare ca la luptă: acolo unde maşina trebuie sa se oprească la fix, au organizat un cordon circular format din vreo zece oameni în timp ce alţii aleargă de colo până colo, au stabilit care portiere trebuie deschise şi care nu şi în ce ordine să se coboare din maşină. Continuu să stau liniştit pe locul meu, deocamdată scaunul e moale, înăuntru e cald şi mai bine de-aşa nici n-o să fie. "Coborâţi!" – pe latura dinspre treptele închisorii.

Si iată ce întrebare îmi vine subit în minte, fără să fi conceput-o câtuşi de putin anticipat: cum as putea coborî în maniera cea mai jignitoare, cea mai supărătoare pentru ei? Săculeţul meu pentru galoşi este de culoare închisă şi are o bretea lungă pentru a putea fi agăţat în cuier. Mi-1 arunc pe spate şi-1 fac astfel să semene cu o desagă de cerşetor. Ies agale din maşină şi intru în închisoare – câţiva pasi până la trepte, apoi treptele, după aceea peronul. Cu căciula căzăcească tocită, cu cojocelul de croială ciobănească de Ka-zahstan ("se îmbrăcase de parcă mergea la pescuit", va spune după aceea Maliarov, şi nu greşea), aveam mersul legănat al celui care se întorce acasă, împovărat de desaga plină cu pomana pe care a strâns-o – aveam aerul celui care se întoarce la bojdeuca sa şi nu are pe nimeni în jur.

Dar cabinetele de anchetă au fost mutate în altă parte, în prezent aici fiind boxele pentru percheziţii corporale: totul din piatră, o masă goală, două bănci goale, un bec prăpădit atârnă de tavan. Doi tă-rănusi zdrenţăroşi şi murdari şedeau pe o bancă – zeki, mi-am zis eu. (Apoi s-a dovedit că erau martori aduşi de alături, de la biroul serviciilor de spatiu locativ! Se respectă legalitatea, nu-i asa?) M-am aşezat şi eu pe cealaltă bancă şi mi-am pus sacul alături.

Nu, n-aş fi crezut aşa ceva. Sincer să fiu, nu mă aşteptam la aşa ceva.

Ei se hotărâseră.

1 Conducător al unei mari răscoale a cazacilor şi a ţăranilor în vremea Ecaterinei a Il-a; capturat şi adus într-o cuşcă la Moscova, a fost tras pe roată. (N. t.)

E devreme, a zis vulpea prinsă în capcană. Dar trebuie să ai ştiinţa de a înnopta aici.

În acest moment a intrat nelipsitul responsabil cu scotocirea, un ms hotărât, fizionomie cenuşie şi inexpresivă. El mi-a făcut propunerea entuziastă de a-mi arunca lucrurile pe masă. şi acest procedeu, absolut banal într-o închisoare, era aşa de simplu, aşa de uşor de înţeles şi chiar cinstit, aşa de străin de orice gând de înşelăciune, încât i te supuneai, ceea ce eu am şi făcut fără să ridic vreo obiecţie: regulamentul e regulament, noi sub semnul lui am crescut, căci cum vreţi ca o închisoare să-1 primească în interiorul ei pe un deţinut fără să-1 percheziţioneze la intrare? Ar fi ca şi când te-ai aşeza la masă fără lingură sau fără să te speli pe mâini. I-am predat deci căciula, cojocelul, cămaşa, pantalonii, în speranţa că cinstea cu cinste se răsplăteşte şi că le voi recupera imediat (a venit şi un flăcău ca să ajute, ca să pipăie cusăturile; nu le-a pipăit prea tare, as zice). Responsabilul cu scotocirea nici măcar nu m-a grăbit să mă dezbrac la pielea goală – păstraţi-vă locul pe bancă deocamdată. şi în momentul acesta a apărut un colonel: uniformă strălucitoare, păr cărunt, unul dintre aceia de pe care atârnă cărnurile.

Atunci când îmi imaginam viitoarea mea încarcerare – devenit ceea ce eram în prezent, cu toată forţa şi importanta pe care le cucerisem prin luptă – ştiam precis că judecătorul de instrucţie n-o să scoată nimic de la mine, că mai degrabă mor decât să-i spun ceva; că nu voi recunoaşte competenta tribunalului, că-1 voi recuza din capul locului, că voi tăcea pe toată durata procesului, că numai la ultimul cuvânt îi voi zice câteva de la obraz; dar mai era ceva: eram

sigur că nu mă voi supune regimului umilitor pe care închisoarea îl impune deţinuţilor noştri politici. Eu însumi am scris destul în Arhipelag despre felul în care tineretul, chiar şi în anii '20, apăra mândrele tradiţii ale prizonierilor politici ruşi de altădată: de pildă, a nu te ridica în picioare când intră şefii închisorii etc., etc. De altfel, acum, ce am de pierdut? Dacă nu sunt în stare eu să opun rezistentă, atunci cine ar putea s-o facă mai bine ca mine?

Dar după ce am parcurs primul coridor al închisorii, luminos şi curat (crud în curăţenia lui), după ce m-am aşezat în prima boxă pe prima bancă şi după ce m-am lăsat atât de uşor scotocit – da, din obişnuinţă, aşa cum se lasă mulsă vaca – am început deja să mă întreb: dar ce s-a ales din linia mea de conduită? Maşina se în-vârtea nevoind să ştie (sau prefăcându-se că nu ştie) dacă are în fată un om cu renume sau un anonim. Totuşi eu mă simt puternic când mănânc cât îmi pofteşte inimioara, când mă plimb cât vreau, când dorm pe săturate şi când pot să-mi asigur nişte elementare condiţii de viaţă: să am ce-mi pune sub cap, să am cu ce să-mi protejez ochii, cu ce să-mi protejez urechile. Dar, acum, iată-mă aproape lipsit de toate acestea, şi deja o parte a capului meu arde de hipertensiune; dacă, în plus, în fata sefului închisorii, mi-ar arde de principii şi la nivel de fleacuri, nimic n-ar fi mai uşor decât să mă aleg cu vreo carceră, cu frig, foame, umezeală, sciatică, şi la revedere şi n-am cuvinte; la cincizeci şi cinci de ani nu mai sunt combatantul de douăzeci şi şapte de ani, rumen la fată, care în prima sa celulă era întrebat: din ce staţiune climaterică provii? şi astfel simţeam acum că s-ar putea să nu am destulă forţă să mă bat pe două fronturi: şi împotriva judecătorului de instrucţie, şi împotriva şefilor închisorii. şi poate că era mai rezonabil să-mi rezerv toate forţele pentru primul front şi să renunţ imediat la a mai lupta pe al doilea – şi ducă-se dracului.

Si atunci, împreună cu suita, a venit în uniformă strălucitoare colonelul cel cărunt şi cam siret.

— De ce nu vă ridicaţi în picioare? Eu sunt seful penitenciarului Lefortovo, colonelul Komarov!

— A spus el cu aplomb, desi pe un ton delicat.

Anterior îmi imaginasem, sub diverse forme, aceste scene, dar numai în celulă (căci seful nu vine să-1 vadă pe deţinut înainte ca acesta să ajungă în celulă). Iată, stau pe pat şi invit: "Dar luaţi loc şi dumneavoastră." Sau rezumativ: "în vechea Rusie, prizonierii politici nu se ridicau în picioare în fata şefilor închisorii. Nu văd pentru ce în Rusia sovietică." Sau ceva despre inflexibilitatea atitudinii mele. Sau să recurg la un şiretlic: să mă ridic în picioare de îndată ce aud cheia răsucindu-se în broască – adică să rezulte că nu pentru ei m-am ridicat în picioare.

Dar iată-mă în boxa pentru scotocire, aproape dezbrăcat şi luat prin surprindere; văd în fata mea această suită, aud dându-se ordinul formal, opozabil tuturor celor de-aici, de a ne ridica în picioare, şi după ce deja am socotit că trebuie să-mi păstrez forţele pentru lucruri mai importante – încet, ca pentru altcineva, a lehamite, ca pentru o corvoadă, mă ridic.

Dar, de fapt, nu este asta o primă concesie din partea mea? Nu este începutul înfrângerii? Cum or fi raportat sus despre faptul că m-am supus regulilor închisorii? Oare pentru careva de-acolo de sus o fi ăsta un motiv de a-şi freca mâinile de bucurie? Este foarte posibil ca ei să-şi fi propus să mă înfrângă încă din prima seară – şi atunci de ce să nu încerce să-şi atingă acest scop?

Bun – acum urmează noi atacuri, noi cedări: un ofiţer cu un formular în mână îmi cere numele – prenumele – patronimicul, anul şi locul naşterii – caraghios, nu? Să nu răspund? Dar eu stiu bine că asta se cere la toţi, stiu bine că, pur şi simplu, asta-i regula. Am răspuns, (înfrângerea continuă?) Doctoriţă, o tipică muiere cu slujbă la penitenciar. Vă doare ceva? Nu. (Să vă spun vouă că am tensiune?) Nu-i nimic: stetoscopul, respiraţi, nu respiraţi, întoar-ceti-vă, îndepărtaţi braţele. Să nu mă supun

examenului medical, să refuz? Ar fi o prostie, între timp scotocirea se apropie de sfârşit şi din nou: întindeţi braţele! (Zău, m-am supus procedurii de începere a scotocirii, ce mai vreţi acum de la mine?) întoarceţi-vă, aşezaţi-vă. Bine a zis cine a zis: barba, şi-un fir de-i vei neglija, curând n-o vei mai avea. Dar iată ceva ce este straniu, ceva ce iese din obisnuit-un nou medic îşi face apariţia, un bărbat; nu se poate spune că are aer de intelectual acest dihor de puşcărie, dar este foarte grijuliu, foarte atent cu mine: permiteţi să vă examinez şi eu? Pulsul, din nou stetoscopul. (Zău, gândesc eu, mare lucru n-o să auziţi, inima este în regulă – dea Domnul să aibă toată lumea inimă sănătoasă ca a mea; sunt de un calm uimitor, sunt cu larii şi penaţii mei, aici totul mi-e familiar, n-am de ce să am palpitaţii.) în timpul acesta, ticălosul scoate un tensiometru: permiteţi? Ei bine, nu tocmai la măsurarea tensiunii ar trebui să mă opun? Nu-mi mai pot ascunde punctul slab, trag cu coada ochiului la cadran, simt pulsaţiile: 16-17, şi nu e decât un început, încă n-am petrecut nici o singură noapte la această închisoare. Nu, n-o voi duce mult. "Vă deranjează tensiunea?" – mă întreabă el. Această tensiune, de câte ori nu vorbiserăm noi la telefon despre ea, în auzul securiştilor care ne interceptau; vorbeam absolut pe fată; despre ce altceva puteam vorbi la telefon? – "Nu, nu."

Eu m-am supus regulamentului, dar iată, vedeţi cum se comportă ei?

— Nu-mi restituie boarfelel De ce? Pentru ceas, pentru cruciuliţa de la gât mi se dă chitanţa: asta este în regulă, desi n-am putut să nu fac discuţie în legătură cu cruciuliţa. A fost prima dispută. "Am nevoie de ea în celulă!" Nu mi se dă pe motiv că e din metal. Dar lucrurile moi, cărora li s-au palpat cusăturile, în care nu se ascunde nici un accesoriu din fier şi nici o copcă metalică – pentru ce nu mi se restituie aceste lucruri? Răspuns: sunt date la dezinfecţie. În inventar, mă rog, este indicat totul, până şi apărătoarea pentru ochi făcută de mine. Altădată, aşa ceva nu exista.

Dar poate că tehnica penitenciară a făcut progrese cu care eu nu sunt la curent, de ce nu s-ar face acum o dezinfecţie? Arăt cu degetul spre cojoc: "Asta nu se bagă în etuvă, totuşi!" – "Am înţeles, nu-1 vom băga." Chestia asta m-a uimit, dar am pus-o pe seama noilor proceduri, în locul lucrurilor mele, o cămaşă de corp arhigrosolană, care zgârie, este normal. şi o vestă neagră, jumătate închisoare, jumătate azil de bătrâni, aşa ceva nici de frică n-ai cumpăra. Dar, pe deasupra, un costum, unul adevărat; că e bun, că nu e bun, este o chestiune despre care acolo n-am putut să-mi fac o idee; şi bocanci (fără şireturi) – asta, deci asta este îmbrăcămintea care li se dă acum oamenilor? La noi, la saraskă, era şi carnaval, ne îmbrăcau în costum. Peste o oră sau două îmi vor restitui tot ce este al meu. Ne punem în mişcare. Un gardian în fată şi unul în spate, acompaniament de încălţări lovind planşeul, coridoare, nişe practicate în pereţii coridoarelor1 – toate acestea ca şi altădată. Privesc cu interes: vreau să aflu unde poate să fie acest sistem american de coridoare metalice suspendate despre care mi s-au povestit atâtea în legătură cu Lefortovo; acum am să le privesc cu propriii mei ochi. La etajul unu. Mare lucru n-o să vezi, s-a mai inventat ceva: plasele dintre etaje au fost acoperite cu pânză de cort cenuşie, pas de a mai vedea ceva prin plasă de la un etaj la altul. Un fel de circ lugubru şi mut, noaptea între două spectacole.

(Urmare apelurilor telefonice s-au adunat cinci persoane, în frunte cu Saharov; picheteză în strada Puşkin în fata Procuraturii Generale – în parte pentru a manifesta, în parte pentru a vedea dacă eu ies sau nu. La apartamentul nostru nu încetau să sosească, în virtutea caracterului excepţional al situaţiei, oameni apropiaţi nouă şi oameni din afara cercului acestora, câte doi, câte trei, câte cinci; după fiecare, usa era prinsă cu un lant şi se bălăbănea, lăsând o deschizătură prin care se putea vedea o privelişte

dezolantă. Primilor 1 Nişe în care gardienii îl împing pe deţinutul pe care-1 escortează când o altă escortă trece pe lângă ei. În felul acesta deţinuţii sunt împiedicaţi să se vadă. (N. t.) veniţi, Alia le-a povestit ce şi cum a fost, iar apoi aceştia, la rândul lor, au povestit altora; între timp, ea s-a apucat din nou de hârtii: o, ce de mai sunt, de-abia acum îşi dă seama cât de multe sunt, a trăit larga ele fără să le observe. Mereu aceeaşi furie rece, dublată de o eficace stăpânire de sine. Gândurile îi rătăcesc, ca şi când n-ar avea nici o legătură cu ea, fără s-o exaspereze: ce vor face cu el? Îl vor omorî? Imposibil! Dar şi arestarea părea imposibilă! Dar o animă şi alt fel de gânduri, gânduri precise: cum să procedeze, încotro s-o ia.)

Să nu pierd din vedere numărul celulei. Nu 1-am observat, s-ar părea că nu există. Sunt convins că păşesc într-o celulă individualăintru: de individuală este individuală, judecând după dimensiuni, dar are trei paturi, doi băieţi stau întinşi şi trag din ţigara, e o fumă-raie generală. Ei bine, la asta nu mă aşteptam deloc: de ce nu într-o celulă individuală? şi fumatul: cândva şi eu fumam, găseam o plăcere în asta; acum, după zece minute, îmi vâjâie capul. Mergând pe linia foarte bună a fermităţii – ar trebui să tac. Mergând pe linia slăbiciunii – declar: "Vă rog să mă plasaţi în celulă individuală. Nu suport fumul de ţigară." Locotenent-colonelul care mă însoţeşte îmi răspunde politicos că va raporta aceasta acolo unde trebuie, în general, ei sunt foarte politicoşi; poate că acum acesta este noul stil, mai ştii? (dacă facem abstracţie de înjurăturile cu care acelaşi loco-tenent-colonel, intrând în celulă, i-a gratificat pe cei doi tovarăşi de suferinţa ai mei).

Da, da, în condiţiile în care ei sunt politicoşi şi eu calm, este ca şi cum nu i-aş fi părăsit de un sfert de secol, ca şi cum le-aş fi prieten la cataramă. Dar iată explicaţia: dacă am acest calm aşa de imperturbabil, aceasta se datorează faptului că m-am conformat regulilor penitenciarului. Altminteri, m-aş fi epuizat complet în certuri meschine. Desi

n-a fost premeditată, până la urmă atitudinea mea s-a dovedit inteligentă: na-vă trupul meu, suciti-1 şi răsuciti-1; dar de calmul meu o să plesniţi! Dacă, acolo, delegatul CC, spe-rând în reuşita misiunii sale, se apucă să mă interogheze – eu ce să fac, să mă înfurii? Să fac tapaj? Să mă manifest ca un isteric?

— Pe dracu! N-am ridicat glasul, n-am accelerat ritmul, stau pe pat – ai zice că visez; fac mişcare prin celulă – top-top, bătrâneşte. şi dacă ei îşi făceau socoteala cum că eu deodată am să mă înspăi-mânt, am să încep să tremur, să solicit te miri ce sau să cerşesc vreun armistiţiu, atunci tocmai din cauza calmului meu se va alege praful de socotelile lor. (De ce m-au băgat în celulă cu aceştia doi? În ideea că aceştia mă vor trage de limbă?

— E caraghios să mizezi pe aşa ceva; să mă influenţeze – sunt prea slabi s-o facă. Ca să nu mă sinucid? Să nu-mi zdrobesc capul lovindu-1 de perete? _

Ehei, nici chiar asa.)

Au încuiat usa. Băieţii sunt cam derutaţi. şi cu fumatul cum ră-mâne? De ce ţineţi ferestruica închisă? Pentru că e frig, nu prea ni se dă căldură; ne învelim cu mantalele şi tot ne e frig. Bun, cu toate acestea, după ce ati fumat, trebuie să aerisim putin.

Da, da. Mi se povestise, celulele tot nu s-au schimbat: closetul cenuşiu şi murdar, dar nu şi tineta; pe masă, pahare, dar ele nu mai valsează sub urletul şi trepidaţia ţevilor aerodinamice de-alături ca odinioară; linişte, şi cât e de preţioasă; de tavan atârnă un becu-let luminos, îmbrăcat într-o sită; pe o poliţă – pâine neagră, multă încă neîncepută, şi e deja seară. Ferestruica de la uşa scârţaie fără încetare; asta înseamnă că, în afară de gardianul de serviciu, multi alţii se zgâiesc la noi. Uitaţi, uitaţi, 1-au luat. Cum să nu ti se pună un nod în gât?

Mă tin pe mine însumi sub observaţie şi constat cu bucurie că nu încerc nici un fel de senzaţii de începător. Mă uit la tovarăşii mei de celulă (aceşti începători sunt preocupaţi

numai de propriul lor necaz). Sunt tineri; unul este oacheş, siret, plin de viaţă, aşa de agitat încât nu stă o clipă locului; 1-au înhăţat, spune el, exact acum douăzeci şi patru de ore, încă nu şi-a revenit; al doilea este blond, nici el se pare n-are încă trei zile, nu e arestat, chipurile, ci reţinut, dar realitatea este alta: dacă nu e bolnav – apatic, buhav, palid cum este – atunci poartă multe semne ale unei deja lungi şederi la închisoare: aşa sunt falşii deţinuţi, iscoadele. Cei doi deja se tutuiesc si, probabil, primul i-a povestit totul celui de-al doilea. Nu întreb: "de ce sunteţi închişi?", ci "de ce vă acuză?" De trafic de valută.

Deliciul vieţii de închisoare, pe care ei încă nu 1-au descoperit, este mersul de colo până colo prin celulă. Patru pasi mici – dar contează. Acest mers îl practic de când mă stiu si, iată, acum îmi prinde bine din nou. Cătinel-cătinel. Mi-ar fi plăcut să calc în aşa fel încât să nu se audă nici un zgomot, dar ghetele astea, ale oricui numai ale mele nu, parcă sunt făcute din lemn. Ferestruica scârţaie veselie, ei ne privesc; pentru ei suntem un spectacol care nu reuşeşte să-i sature. S-auhotărât.

(De la procuratură, de la o cabină publică, grupul lui Saharov telefona din când în când că este linişte şi că i s-a spus: "Aici nu este nici un Soljeniţân." Ai noştri se adunau în număr din ce în ce mai mare în bucătăria lungă şi încăpătoare; erau deja de fată şi nişte corespondenţi străini, dar cei cu percheziţia întârziau să apară. Trebuiau aşteptaţi? Sotia era copleşită de câte decizii avea de luat: acum, să împrăştie hârtiile pe la prieteni şi cunoştinţe? Aceştia le vor ascunde, care la subsuoară, care în servietă, care în sacoşă? Dar poate că tocmai asta aşteaptă ei, ceilalţi? şi îndată o să-i culeagă unul câte unul pe-ai noştri, o să-i înghesuie în autodube, acolo o să-i percheziţioneze fără nici un fel de mandat şi fără proces-verbal, şi apoi pas de mai demonstrează ceva. Nu, nu trebuie să acţionezi ca un cap înfierbântat. Nişte oameni nevinovaţi ar înghiţi şi

chestia asta. (si poate că nici nu e vorba de o arestare? Poate că încă mai există şansa ca el să se întoarcă? "Se întoarce într-o oră", au spus cei care 1-au ridicat. De atunci sunt deja trei ore. Este arestat, e clar.) Prietenii au propus să-1 ia cu ei pe Ermolai, cel de trei ani, ca să nu vadă şi el cele ce se petrec în juru-i. "Lăsati-1 să se obişnuiască, şi el este un Soljeniţân.")

S-au hotărât. Fapt este că ei nu înţelegeau că eu eram ca acea bicicletă-capcană pe care nemţii o abandonau pentru noi în mijlocul drumului: iat-o întinsă pe jos, la îndemâna oricui, fără apărare, dar încearcă numai de te urcă pe ea, de te sprijină pe ea – şi din câţiva dintre ai noştri nu mai rămânea decât amintirea. Totul este de mult în Occident, totul este de mult în circulaţie. Acum, programul automatizat se va declanşa de la sine: testamentul meu – încă două volume ale Arhipelagului ~ iată acest Viţel, cu Completarea a Treia. Un scenariu şi un film. Nopţile prusiene. Banchetul învingătorilor (salvat, vezi Completarea a Cincea). Piesa despre SMERs. Poemul de lagăr. Cercul-96. Capitolele despre Lenin. Nodul al doilea. Ei nu-şi dau seama, este evident, de toată puterea explozivă a încărcă-turn. Ei bine, o s-o păţiţi voi! Dacă n-ar fi toate astea, m-aş per-Pe i, m-aş consuma acum mai rău decât nefericitul meu vecin. Dar, cum, smt calm. Socoteala mea a ieşit bine. Sper că şi a voastră.

Băieţii îmi propun să iau pâine de pe poliţa şi pesmeţi. De mân-cat, probabil, as mânca. Mi-amintesc un amănunt: acasă, la ora trei, mi s-a propus să iau masa de prânz. "Nu, mă duc să-1 plimb pe Ste-pan", am zis eu. aşa că sunt nemâncat de azi-dimineaţă, am intrat în celulă flămând şi până mâine dimineaţă nu se mai dă nimic, tot ce a fost de distribuit s-a distribuit. Proastă pornire pentru un deţinut, în ajunul primei zile de anchetă penală. şi mă trezesc fără porrmoneu în buzunar, fără o rublă, fără o copeică pentru vreo cumpărătură de la vreun chioşc, aşa de tare ce m-am grăbit! Pâine? şi voi ce-o să mâncaţi? Dar noi nu vrem. Ni se

dă de prisoseşte. Vă prisoseşte?! Miracol, de nerecunoscut, încep să-1 pipăi. Dupăpâi-nea negrişoara, obişnuită la Moscova, aceasta de aici este destul de mizerabilă, lutoasă, coaptă în condiţii programat mai rele. Nu-i nimic, o să mă obişnuiesc.

Dar ce înseamnă asta? Au trecut deja două ore şi lucrurile mele nu-s. "Votez" (ridicând degetul), îndată, cu operativitate, careva dintre ei deschide ferestruica: se înghesuie cu toţii aici, şi iată un ofiţer, apoi un al doilea. Vorbesc, fără să fac nici cel mai mic zgomot – nu clamându-mi, ca odinioară, drepturile – şi chiar cu nonşalanţă (în acei ani, toată forţa mea ţinea de sonoritatea vocii mele, dar acum este vorba de o cu totul altă forţă: cărţile mele câştiga din ce în ce mai multi cititori): e timpul să mi se returneze lucrurile, au expirat toate termenele de dezinfectare. "Se fac demersuri de clarificare. Chestiunea este în curs de clarificare." Ce dracu-i de clarificat aici? În sfârşit, poate că acum sunt noutăţi peste tot. (Uit să-i întreb pe băieţi: şi lucrurile lor, a luat mult timp dezinfectarea lor?) Fără palton o mierliţi; noaptea, cu o singură pătură, e frig – spun băieţii. Deodată, usa se deschide, un locotenent-colonel păşeşte în fată şi un alt gradat mi-aduce a doua pătură, care vine direct din depozit, care n-a mai fost folosită. Băieţii sunt uimiţi – cine o mai fi şi individul ăsta (adică eu)? Aşadar, dezinfectarea tine până dimineaţa? Straniu. Bine, fie. Ce-ar trebui să fac eu acum?

— Să adorm mai repede. Obişnuiesc ca la ora nouă să fiu în pat, nu mi-e ruşine să mă culc şi la opt, dar aici la zece se dă stingerea oficială; încearcă deci să adormi. Pentru prima confruntare de mâine, cea care decide totul, este prima noapte. Fericită frâna pe care seara o pune mersului lucrurilor, gânduri pe un fundal de nepăsare – iată acum ocazia să câştig o oră, două, trei. Somnifere nu, şi noaptea va fi albă, acum lucrul cel mai important este să dorm. Dar este interzis: am voie să mă întind peste pătură, fără să mă dezbrac, fără să mă acopăr. Stau întins, numai că îmi atârnă

capul. Ce jos este! (si cum să ascund faptul că am devenit alergic la o pernă prea joasă?) Iar băieţii – încă o ţigară fiecare, apoi încă una, dar de fiecare dată au grijă să aerisească, îl simt pe negricios frământându-se lângă mine: "De fapt, cine a putut să vorbească? Cine? Asta mă interesează, şi nimic altceva." El şi sotia lui pe care o adora, era clar, voiseră să-şi facă o viaţă în concepţia lor, un pic mai roz – ceva mobilier, îşi cumpăraseră de curând şi maşina: ceea ce un muncitor, într-o tară normală, poate să-şi ofere pur şi simplu din salariu, pe când la noi trebuie să te descurci pe căi ilegale. La percheziţie i se confiscaseră nu stiu ce măruntei şi acum trebuia să explice provenienţa acestor bani., Auzi, tinere", îi zic, "în general, chestiile astea discută-le mai putin în celulă. Sunt microfoane pe aici, nici o grijă în privinţa asta. Poate că a fost o înscenare de la început până la sfârşit. Înţelegi? Chestia asta pritoceste-o mai mult în tine." A rămas pe gânduri. I-am mai povestit încă vreo două sau trei lucruri din experienta mea de puşcăriaş, asta aşa până să ne ia somnul. Deodată, un zornăit de chei răsucindu-se în broasca de la uşă. Exact ca odinioară la Lubianka – cu putin înainte de stingere, la interogatoriu. Dar, în prezent, noaptea, nu se mai efectuează interogatorii? (în ce mă priveşte, eu nici ziua n-am să deschid gura.)

Totuşi, un locotenent-colonel, fără să mă fi strigat vreodată pe nume, fără să mă fi întrebat vreodată cum mă cheamă, mă invită să ies. După stingere, pentru nimic în lume nu m-aş fi dus. Dar acum – treacă-meargă; poate îmi vor restitui cojocelul – ce bine e să te înfăşori în el: chiar aşezat pe nişte linii de tren, chiar într-un bou-vagon, chiar pe o duşumea de lagăr. De fapt, aproape că nu am de mers, dată fiind celula pe care au ales-o; nu am timp nici să arunc o privire la pânzele astea de cort. Un ofiţer în fată, un ofiţer în spate – şi colonelul, seful de la Lefortovo, de-a curmezişul drumului: pe lateral, vă rog. Un mic vestibul – un alt mic vestibul – usa unui birou. Ecleraj deosebit. Privire circulară

asupra scaunelor: doi au luat deja loc (nu disting chipurile – de unde ies ăştia, cine sunt? Deghizaţi?), şi cei care au sosit o dată cu mine sunt cinci. La masa principală – un omuleţ, chelie lucioasă, cap ţuguiat, stă arcuit si, de sub lampa de birou, hârtiile îi trimit un reflex alburiu. Iar, în mijlocul încăperii, la o distantă la care oamenii normali nu se aşază, un scaun, chiar sub lămpi, vizavi de cel cu capul ţuguiat; acolo este locul unde, conform semnului pe care mi-1 fac colonelul şi locotenent-colonelul, trebuie să mă aşez. Ce să-i faci; mai bine să stai pe scaun decât în picioare. Mă aşez. si, simt, toţi cei din spatele meu s-au aşezat în semicerc. Tăcem.

Ţuguiatul sef mă tot pipăie cu privirea, ca şi când n-ar fi văzut niciodată fiinţă omenească.

Nu-i nimic, nu mă slăbi tu cu pipăitul.

Si, incisiv, străduindu-se să fie chiar pătrunzător:

— Soljeniţân?

A greşit. Trebuia să întrebe: "Numele de familie?". Bine, fie, m-aţi ridicat, sunt în mâinile voastre:

— El însuşi. Din nou incisiv:

— Aleksandr Isaici? Liniştitor:

— Exact.

Atunci, cu întreg volumul sonor şi cu importanta pe care e capabil să şi-o dea:

— Eu sunt Maliarov, locţiitorul procurorului general al URSS!

— A-a-a. Am auzit de dumneavoastră.

Citisem asta la Saharov. Dar Saharov n-a spus că locţiitorul procurorului general este aşa un mititel. Citind ceea ce a scris el despre acest ins, puteai să crezi că este vorba de un mastodont al nomenclaturii, un Oskolupov.1

Dar el nu se întinde la vorbă, e un tip operativ. Sau probabil că nu poate să respire aerul unei încăperi în care mă aflu şi eu; se grăbeşte:

— Dau citire hotărârii.

Nu mi-amintesc pentru moment cine "ratifică" – el sau procurorul general în persoană, dar, una peste alta, de hotărât "a hotărât" consilierul principal de justiţie, acest Zverev cu suba lui luxoasă; acesta venise aproape ca un simplu miliţian, la apartamentul nostru, dar aici, nota bene, conduce operaţiunea în locul şi în numele întregului birou politic.

1 Generalul de brigadă Foma Gurianovici Oskolupov, sef al secţiei de tehnici speciale a Ministerului de Interne, de care depinde saraska de la Mavrino m Primul Cerc. (N. t.)

— Pentru. Pentru. Sunteţi acuzat în baza articolului 64! (o fi având şi litera sau alineatul?)

Eu, cu o voce somnolentă, eu, neştiutor ca un mujic:

— Ştiţi, despre codul ăsta nou. (căci n-are decât treisprezece ani). Habar n-am. Ce-i asta, 64?

O fi fost aşa ceva în bunele timpuri de odinioară, sub tătucu Sta-lin; dacă te-ai ales cu zece ani de lagăr, fa bine şi învaţa pe de rost, pe întuneric, fiecare subpunct.

Maliarov, parcă ieşit dintr-o găoace, face nişte ochi de rac:

— Trădare de patrie! Rămân neclintit.

(şi-au reocupat locurile toţi cei cinci din spatele meu – se aşteptau ei ca eu să mă arunc asupra procurorului?)

— Semnaţi!

— Întoarce foaia către mine, mă invită să mă apropii de masă.

Fără să mă clintesc, dau drumul cuvântului îndelung meditat, pun punctul pe i:

— Eu nu voi participa nici la ancheta, nici la procesul dumneavoastră. Faceţi-le fără mine.

Se aştepta la asta, în mod sigur. Mirarea lui nu este chiar aşa de mare:

— Nu vă cerem decât să semnaţi că vi s-a adus la cunoştinţă.

— Eu, punctul de vedere, mi 1-am spus.

El nu discută în contradictoriu, întoarce foaia de hârtie şi o semnează singur.

Ah! Cum mă presase judecătorul de instrucţie, acum douăzeci şi nouă de ani, pe mine, cel lipsit de experientă! El ştia că în fiecare om rămân nişte straturi neforate. şi cât e de bine să te afirmi ca un bloc turnat dintr-o bucată; ei nici măcar nu încearcă, nu se aventurează să facă presiune, să forţeze nota. Ancheta nu va fi dificilă: nu va fi nevoie de concentrare cerebrală. Pe toţi i-am prevenit, pe toţi: vorbiţi, strângeţi tot ce doriţi; de contrazis, eu n-am să vă contrazic niciodată, pentru că nu voi răspunde la nici o întrebare.

Asa şi trebuie procedat. Asta este cea mai bună tactică.

Asta-i tot. În aceeaşi ordine – se ridică cei din semicerc, mă ridic şi eu, un ofiţer în fată, un ofiţer în spate, trecem prin două ves-tibule – mâinile la spate! (fără brutalitate, amintind cu delicateţe obligaţia de a respecta o anumită disciplină). Desigur, as putea foarte bine să nu accept. Dar eu, poziţia cu mâinile la spate, o accept. Eu, cu mâinile la spate, dacă ati şti, am chiar mai multă încredere în mine însumi: de ce să le las să se legene, să creeze aparente; eu, cu mâinile la spate, devin, cât ai clipi, zekul de otel, intru în rezonantă cu milioane de oameni. Nici nu ştiţi ce efect întăritor poate să aibă asupra unui zek acest crâmpei de stearpă promenadă făcută sub escortă.

Si s-a terminat, iată-mă deja în celulă. Băieţii: "Deci care-i treaba?"

Să vorbesc, să nu vorbesc?

De fapt, nu-mi mai amintesc: până în cincisprezece ani – asta-i sigur. Dar, desigur, nici întâlnirea cu plutonul de execuţie nu este exclusă.

Da, au îndrăznit; nu i-aş fi crezut în stare. Poftim: au şi variante. Unde-i minte, e şi prostie.

[Acum, imposibil de reconstituit minut cu minut. Dar convocarea la Maliarov a fost până în ora 21. "Soţul dumneavoastră este reţinut" – i s-a comunicat telefonic

sotiei la ora 21 şi 15. Mesajul adresat de ambasadorul nostru Ministerului Afacerilor Externe al RFG, prin care anunţa că se va prezenta a doua zi dimineaţă pentru a face o declaraţie importantă, a intervenit destul de târziu seara după ora europeană, adică mai târziu decât apelul telefonic*. O asemenea succesiune a faptelor nu exclude posibilitatea ca, în primele ore ale detenţiei mele şi în momentul când am fost dus la Maliarov, hotărârea lor cu privire la expulzarea mea să fi fost gândită până la ultimul detaliu. (si dacă fusese hotărâtă, mai era necesar articolul de Cod Penal?) Ei încă mai sperau că eu am să tremur în fata lor – şi atunci, şi-or fi zis ei, de ce nu ne-ar fi la îndemână să-i smulgem niscaiva concesii? Dacă a existat un asemenea calcul, nonşalanta mea rigiditate 1-a spulberat.

În receptor, o voce semidoctă i-a propus sotiei mele să ceară telefonic informaţii a doua zi dimineaţa de la judecătorul de instrucţie Balaşov, acelaşi la care, chipurile, urmase să mă prezint eu. Aşadar, Soljeniţân este arestat. Sotia a pus receptorul în furcă si, îndată,

* într-adevăr, sarcina lor era să găsească: o tară dispusă să colaboreze cu ei, dispusă să mă primească; şi o modalitate de redactare a cererii. (Adnotare din 1978.) '. (. I,.! J,. T*_Bi i y i k*. O Au început să zbârnâie alte telefoane, răspândind ştirea de-a lungul şi de-a latul Moscovei.] în sfârşit, prin ferestruica de la uşă se anunţa stingerea. Hai, acum, mai repede; cândva aveam această rapiditate: păturile – desfăcute, jos vesta! Jos pantalonii! Dar asta nu-i totul; este frig, ce-i drept, ah! Canaliile, mi-au luat cojocelul! şi şosetele mele de lână! Hai, repede. Atâta s-au grăbit să notifice actul de acuzare – mâine, atenţie, de dimineaţă vor declanşa instrucţia judiciară. şi în agitaţia generală, în această forfoteală, pe neobservate, ţuşti cu ghetele sub pernă! Vechi procedeu la care zekul recurgea pentru a fi sigur de ele, dar aici pentru ca să am eu sub cap un suport mai înalt. Becul mă deranjează la ochi, trebuie să mi-i

acopăr cu prosopul, Ja Lu-bianka era voie. O să ni se ceară oare să ţinem mâinile pe pătură, nu sub ea?

— Poate nu. Să dorm! Să respir adânc, adânc, adânc. (Să respir ce? În celulă nu este aer, eu am şi uitat ce-i acela aer.)

Ei nu, jigodia a observat că, sub patul meu, locul e gol, a deschis ferestruica uşii şi a strigat:

— Pune-ţi ghetele sub pat!

În lipsa ghetelor, am tot încercat să dau pernei o formă convenabilă. Apoi am început să respir profund. şi am adormit.

[Copiii nu adormeau, erau speriaţi de zgomot, de lumină, de toate aceste voci. Soseau fără încetare alti şi alti oameni, fără a pune la socoteală grupul lui Saharov revenit de la procuratură. (si totuşi această masă de neînfricaţi simpatizanţi în apartamentul unui om arestat – înseamnă că trăim vremuri noi! V-aţi dus pe copcă, bolşevicilor, oricum ati socoti-o!) Din apartamentul nostru, Saharov răspundea radioului canadian: "Arestarea lui Soljeniţân este o răzbunare pe cartea lui. Este un afront adus nu numai literaturii ruse, ci şi memoriei victimelor." De la Stockholm ni se telefona şi de la Amsterdam, Hamburg, Paris, New York, oaspeţii luau aparatul, confirmau detaliile. Dar, în gând, îşi ziceau: dacă 1-au luat pe Soljeniţân cu toată carisma lui – atunci, cine nu va mai putea fi arestat? Atunci pe cine vor rade mâine?

Cine n-a cunoscut conspiraţia nu va înţelege aceste ezitări chinuitoare: unde e mai bine să păstrez lucrurile? Să le duc de-acasă? Să le las? În acest moment sunt toţi aceşti vizitatori – să le dau lor în păstrare? Pe toţi, probabil, n-or să-i înhaţe. Dacă ratezi acest moment, mâine dimineaţă te pomeneşti cu ei peste tine şi-ţi iau totull Dar a le împărţi înseamnă a-i nenoroci pe oameni. şi vei reuşi după aceea să strângi toate aceste lucruri? Bun, până se limpezeşte

situaţia, să ne mulţumim cu ce putem îngropa pe aici, prin apropiere.]

Nu e mare lucru să adormi seara; mare lucru e să dormi după prima aţipire. Tot ce a fost rău peste zi se revarsă atunci când te trezeşti din prima aţipire – şi te arde în piept şi te arde la inimă; cum să mai adormi? Nu vorbesc aici de gemetele, nici de zbaterea traficantului de valută de lângă mine, nici de tutunul cu care el mă afumă toată noaptea, nici chiar de acest bec drăcesc care-mi nenoroceşte ochii – nu, ci de greşelile mele de calcul, de gafele mele; de unde Dumnezeu se ivesc ele în creierul ăsta neadormit, care-i legea apariţiei şi reapariţiei lor neîncetate!

Mai mult ca orice mă frigea la ficaţi întrebarea: cum se desfăşoară percheziţia, acolo, la Alia? Probabil că, de cu seară, mă săturasem de impresii adunate şi de evenimente trăite, sau era vorba de o frână care începuse să acţioneze în mine-până arunci nu intrasem în panică la ideea percheziţiei de acasă. Dar acum totul se raporta la această descindere, totul părea să-mi fie imputabil. De ce am deschis usa?! Am fi putut avea o jumătate de oră pentru a arde, pentru a aduna, pentru a ne coordona. De ce m-am grăbit să plec? Au rămas pe loc aproape toţi, pe aceia, opt la număr, eu nu i-am mai văzut apoi; acelaşi Zverev conduce acolo percheziţia? şi a trebuit ca lucrurile să se combine astfel: două Socialisme din-tr-o dată – şi safarevici cu ele, la fata locului. Servieta poate că el încă nu şi-o va da – dar din ea a scos un exemplar şi mi 1-a pus pe masă şi nu va reuşi să-1 ascundă! Bine că a luat articolele mele pentru culegere; dar celelalte exemplare sunt, ce mai, tot pe masă; şi apoi proiectele altor autori, pe jumătate terminate, ai, ai, ai. De Voci din străfunduri s-a ales praful; trei ani de pregătire s-au dus pe apa sâmbetei. Da. şi scrisorile din Occident – pur şi simplu pe masă, nu-i nevoie să le cauţi, n-ai decât să întinzi mâna şi să le iei! N-au existat niciodată situaţii în care să se fi rătăcit vreuna, iar aceştia le vor citi, iar noi ne punem pe masă toate cărţile! Multe trebuie să fie

acolo. Da! Corecturile la "Scrisoare către conducători", făcute în ultima noapte. De fapt, e vorba de ceva mai rău! Ultima anexă la Donul liniştit – nu vom mai putea s-o expediem, dar destinatarii noştri vor afla totul! Da! Încă o peliculă, pe jumătate voalată, un duplicat al trimiterii anterioare: trebuia să-1 ard, am uitat să-1 duc dincolo de bariera oraşului, şi acasă e greu să-l distrugi – acel trofeu. Într-adevăr nu are sens, este absolut ruşinos să-1 predai. Da! şi în dulapul ignifugat – acolo e tot Vite-lulTot Viţelul, transcris pe curat!

— Îmi vine să urlu în toată celula, să mă dau cu capul de pereţi, să alerg! Anii sunt astfel o loterie: mie mi se pare când că la mine este locul cel mai sigur şi strmgem totul la mine, când că miroase a ars şi cărăm undeva sacul, îl îngropăm. şi din Captivii nu este un exemplar acasă? Ce să mai vorbim de Nodul al Doilea şi de capitolele referitoare la Lenin?

— Toate acestea se află acum în mâinile l9r. Doamne Dumnezeule, am fost ca o stâncă, douăzeci şi cinci de ani de conspiraţie, succese pe toată linia, numai succese – şi apoi un asemenea eşec. şi tot ceea ce le rămânea de făcut şi la care, din laşitate, nu se hotărâseră niciodată era, pur şi simplu, să vină direct la mine. şi cu asta, basta. Cap la cap cu mine era nefericitul traficant de valută: gemea, se zvârcolea, se consuma, îşi aprindea ţigări. "Dormi – îi ziceam eu – dormi, mai ales de forte o să ai nevoie." Nu – "cine m-a vândut?", iată care era durerea lui. În afară de propriile noastre greşeli, faptul de a fi fost trădaţi de cei de lângă noi este cel care ne doare întotdeauna şi mai mult ca orice. Iar al doilea dormea ne-întors.

(Spre miezul nopţii, oboseala răzbise picioarele, capul, ochii; orice luciditate dispăruse. Nici măcar frmturi de gânduri, ci un fel de tal-mes-balmes; totuşi Aliei nu-i era pic de somn. Se gândea să ia a treia oară la mână hârtiile, dar nu mai avea nici o vlagă, îşi aduse aminte atunci că, de la

micul dejun, nu mai mâncase nimic şi că, până să fie arestat, soţul ei nu apucase să se aşeze la masa de prânz. Tava folosită până atunci pentru arderea hârtiilor devenise prea mică, drept pentru care a fost înlocuită cu un lighean mare plasat jos pe duşumeaua din bucătărie: un fel de rug care aşa avea să rămână acolo timp de o lună şi jumătate.

Dar o percheziţie a avut loc în noaptea aceea, numai că nu aici, ci la Riazan: paisprezece securişti au descins la domiciliul familiei Radughin, prietenă mie, la care de când sunt n-am păstrat nici măcar un capăt de hârtie. Ei veniseră pentru o captură grasă/pentru un lucru mai rău decât Arhipelagul – oare pe acest Viţel îl căutau? Singura piesă care le mai lipsea. şi n-au găsit nimic.

Si în Crimeea, în îndepărtatul Ak-Meceti, la bătrânii Zubovi, tovarăşii mei de deportare, s-a făcut percheziţie, şi tot în zadar, căci la ei nu mai era nimic de găsit.)

Atmosfera se înfierbânta, tare se înfierbânta, Dar cu intermitente. Cu ce sunt mai bune condiţiile de detenţie de-acum fată de cele anterioare? Capul este liber de aceste calcule istovitoare: şi dacă mă întreabă asa? Ei bine! Eu îi răspund aşa – şi dacă mă întreabă altfel? Eu îi răspund altfel. Ce libertate: nici un fel de răspuns, mai duceţi-vă dracului! Mă potoleam respirând profund, mă rugam – şi mă lăsam învăluit de aburii binefăcători ai somnului. Dar, după ei, din nou cruda luciditate. Capul îmi arde, se congestionează, am totuşi cei doi pumni sub pernă – tot e prea jos. Aliei i-am promis că în închisoare şi în lagăr voi rezista doi ani, că orice mi s-ar în-tâmpla – doi ani voi rezista. Pentru a şti că toată opera mea a fost publicată şi pentru a muri liniştit: e bătut în cuie. şi acum îmi dau seama de un lucru: am făcut promisiuni care mă depăşesc. As putea rezista încă multi ani, sub orice conjuncţie astrală, cu condiţia să am aer, linişte şi posibilitatea de a scrie. Dar aici, în două luni, n-o să dau ortul popii? Durata minimă a instrucţiei: două luni. Nu-i ceva de groază şi nu voi face nici o concesie, dar îmi voi pierde viaţa.

Si, cu detaşare, îmi şi vedeam viaţa ca pe ceva încheiat. Nimic de zis, mi-o trăisem sub semnul reuşitei. De anatemele mele, nici acestor conducători, nici succesorilor lor nu le va fi dat să scape, nici în cincizeci de ani. Voiam, voiam să continuu a scrie noduri, mai mult ca orice – noduri; dar şi pentru atât cât am reuşit să fac, lăudat fie numele Domnului! Dacă trec peste măruntelenereuşite în lupta cu percheziţia, constat că totul mi-a reuşit, cărţile au fost trimise la tipar, iar cele în proces de elaborare, schiţele, variantele, planurile – toate se află în mâinile ferme şi sigure ale Aliei. Este bine să părăseşti viaţa lăsând în urma ta o moştenitoare demnă. şi mai sunt şi cei trei fii care vor creste şi într-un fel oarecare vor continua linia părintelui lor.

[Noaptea, ei n-au dormit. Au verificat, au ars, dar nu mult, Ie pare rău, căci scrierile arse nu vor mai putea fi reconstituite. Oare vor veni mâine dimineaţă?

— Dar atunci de ce nu în seara asta, imediat? Deodată, ea şi-a adus aminte de ceva! Şi-a adus aminte şi a început să caute: vara trecută, înainte de lupta inopinată, a fost scrisă o declaraţie privind incompetenta unui tribunal în materie de literatură rusă, declaraţie rămasă în ciornă şi deci nefolosită şi abandonată. Iar ieri, pe bulevardul Strastnoi, el a repetat: nu va recunoaşte în nici un fel legitimitatea interogatoriilor, nici a instrucţiei, nici a tribunalului. Ea a ghicit unde să caute! A găsit!

[42] Atunci, să-1 expedieze! În plină noapte? Mâinile îi ard! Cum să facă să nu întârzie? Conform "legii", începând cu ora 6, ei pot veni; o vor surprinde, o vor reduce la tăcere, nu se va şti nimic. Trebuie expediat de îndată, în timpul nopţii! Să dea un telefon corespondentului? Cui? Din diferite considerente, la Figaro (Lacontre). "Puteţi veni? Am o rugăminte către dumneavoastră." – "Vin în cinci minute!" (Cum? De acasă de la unul care este arestat, se telefonează, noaptea, unui corespondent străin să vină şi ei nu-1 interceptează? Da, sunt în declin, sunt în declin bolşevicii. O, unde eşti tu, înfoca-tule Dzerjinski?) Alia se aşază la maşina de scris şi bate imediat 10 exemplare pe hârtie pelur. Lacontre este corespondent de presă; de ce n-ar culege el ştiri? Este legal. El rulează cu grijă exemplarele, asigură că le va distribui la toate agenţiile. Aplecat. Se continuă trierea hârtiilor. Câte scrisori venite de la alţii trebuie arse, câte schiţe trebuie salvate! Dar, Dumnezeule, ce mai e şi asta? Două role întregi de peliculă. Trebuie să le derulezi, să le derulezi îndelung pe sub lupă ca să te convingi: da, astea-s inutile, duplicate, la foc cu ele. Dar de ars, ard prost. Lângă lighean, hârtiile aşteaptă la rând să fie arse. În linii mari, pregătirea pentru percheziţie este destul de ireproşabilă. Dar dacă vin, nu trebuie să li se deschidă (iala a fost deja reparată): "Consider că arestarea lui

Soljeniţân este ilegală; cu atât mai mult o percheziţie în absenta lui. Forţaţi usa!" Ora şase dimineaţa. Ei nu vin. Iată că s-a făcut ora şapte, copiii se trezesc, pentru adulţi nu-i vreme de dormit.]

Straniu; în noaptea aceasta nu a fost frig în celulă, desi ferestruica din uşa s-a deschis nu o dată. Dar nu şi de la răsuflarea mea s-a încălzit atmosfera în celulă. Imposibil să pipăi radiatorul, pentru că este îmbrăcat complet într-un cofraj de protecţie, îl reglează, desigur, gardienii care, probabil, efectuează această operaţiune separat pentru fiecare celulă; altminteri cum ar putea să creeze regimul dorit? (Iată, îmi zic eu acum, pentru mine au dat căldură.)

Cea mai obişnuită ridicare de oblon: sub lumina becului de noapte scârţaitul care însoţeşte deschiderea ferestruicii din uşă. Desigur, parcă-i un făcut: în momentul acesta, toţi dorm; nu, mişcă-te, ri-dică-te repede. Au bătut la toate uşile câte o dată, acum bat a doua oară: cine-i de serviciu în celulă? Puneţi peria în funcţiune, daţi cu mătura. Dar ce delicii: să te îmbraci, să-ţi faci în aşa fel patul încât te-ai putea întinde din nou pe el. (O scamă de la aceste paturi mi s-a lipit de haină.) Nimic mai sumbru ca o dimineaţă de puşcăriaş, de câte ori nu s-a scris despre asta, câte asemenea dimineţi nu s-au perindat! Mereu sub aceeaşi orbitoare lumină nocturnă din tavan, la aceeaşi fereastră întunecată – să aştepţi acum evenimentele obişnuite ale închisorii: pâine, uncropul, inspecţia de dimineaţa, înainte de nouă jumătate nu va fi dus nimeni la interogatoriu.

Cum să nu fie asa!

— Scârţaitul ialei, şi din nou locotenent-co-lonelul, în planul din spate un căpitan (grade prea înalte pentru o oră aşa de matinală, dar eu nu cunosc regulamentele actuale şi n-aş putea spune care dintre ei este seful) – şi fără acel "cine are nume care începe cu S1"1.? Fără cel mai mic dubiu – din gesturi şi din cuvinte, reiese clar: eu sunt cel care trebuie să iasă.

Zău asa, ai zice că s-a stârnit vreun incendiu! În orice închisoare care se respectă, timp de douăsprezece ore după baie, nu te bagă în celulă (dar apropo, de ce nu m-au dus la baie.?); în timp ce aici chiar inculparea a fost notificată de la primul interogatoriu! Ăştia se grăbesc.

Mergem în aceeaşi direcţie ca ieri, dar chiar în fata biroului "zugravului"2, o schimbăm. Iată infirmeria! Cei doi medici de ieri, dar ofiţerii rămân tot mai în urmă, se eschivează. Babeta nu se amestecă, asistă ca o simplă infirmieră, iar bărbatul, plin de solicitudine, mă întreabă cum mă simt.

Ah! Fiarelor, totuşi ceva nu vă dă voie să mă sfâşiaţi, vreun consemn ceva. Să-mi deschid sufletul în fata anchetatorului penal? Nici vorbă. Dezbrăcaţi-vă până la brâu. Întindeţi-vă. Unde ati avut tumoare. Ştie totul, mişelul; şi nu mă palpează rău, urmăreşte chiar conturul calcificării. Înseamnă că nu-i un medic pârât. Îmi ia din nou tensiunea: aceasta este destul de ridicată pentru o asemenea oră matinală, da. "Ce luaţi, de obicei, contra tensiunii?" Mi-este 1 Pentru a nu le spune pe nume unor deţinuţi în fata altor deţinuţi şi mai ales în prezenta celor din celulele vecine, nu se pronunţa decât iniţială. (N. t.) 2 Soljeniţân ia în derâdere numele lui Maliarov, a cărui etimologie evocă un zugrav. (N. t.) imposibil să-i ascund aceste amănunte: ei le-au auzit deja de o sută de ori la telefon. "Ierburi", îi răspund eu. "Dar care?" Păi ce, or să-mi facă ei aici ceai medicinal? Dar ce am eu de pierdut? Dacă, în timpul anchetei, îmi neglijez tensiunea, cum am să rezist până la urmă! şi obrăznicindu-mă: "unele se vând ca infuzii gata pregătite: măceş, ţintaura". El se înţelege dintr-o privire cu infirmiera care, cu capul în dulap, aduce deja fiola familiară, ţintaura! (si de ce să te miri; aici din zece deţinuţi, opt sunt aduşi în situaţia de a se vedea cu tensiunea crescută.) Beau lichidul care mi se toarnă – îl beau pe stomacul gol, ce bine e, ce grozav de bine e!

Înapoi în celulă. Băieţii sunt uimiţi: eu trebuie să le par un privilegiat, în orice caz nu unul de-al lor. Chestia asta mă amuză şi pe mine: am auzit şi eu legende despre deţinuţi celebri, am văzut şi eu cum îl tratau pe Vorobiov, colonelul de MAI – acum mi se creează şi mie acele condiţii?

Dar iată şi raţia de mâncare. De fapt, nu este raţia: la ferestruică, pe o tavă, pâine tăiată bucăţi; întinde mâna şi ia câtă vrei. Ah! Ce viaţă! Băieţii n-au deloc poftă, n-au luat decât o jumătate de pâine. În timp ce stau pe pat, mă apucă groaza:

— E, e! Ce faceţi!

— Sar din pat si, uitând de toate bunele maniere ale privilegiatului şi aruncând o umbră pe toate legendele ce s-ar putea broda pe contul meu, bag capul pe ferestruică şi înşfac două pâini întregi. Apoi mă răzgândesc şi dau o treime dintr-o pâine înapoi.

— Până diseară o mântuim pe toată, nu vă daţi seama?

Si mă şi apuc să mănânc. De altfel, nu, te obişnuieşti într-o zi cu pâinica de la Lefortovo, singură conştiinţă nu e în stare să te facă s-o înghiţi, trebuie şi să începi să te obişnuieşti.

Si iată zahărul şi apa încălzită, chiar vag colorată. Zahărul este ca în 1945, căci patria nu s-a îmbogăţit; nu este măcar zahăr cubic alb, ci de acela tos pământiu, trimis de Fidel Castro. Să-1 păstrezi toată ziua pe o bucată de hârtie? Îl ia vuitul; mai bine îl pui în apa încălzită şi gata.

Nu, nu-i adevărat! Ne-au adus casa! Dimineaţa, casa, în plus? Incredibil. şi ce cantitate! Aproape un castron plin. De şase sau şapte ori porţia care se dădea cândva la Lubianka la masa de prânz. Ăştia ne îndoapă, zău asa!

Nu, nu chiar ne-ndoapă: fără grăsime, asta-i clar, în schimb sare cu nemiluita. şi cu toată înalta mea conştiinţa de deţinut, totuşi nu pot să mănânc această fiertură. Iată cu ce or să mă dea gata pur şi simplu: cu excesul de sare urmat de salturi ale tensiunii.

Intre timp are loc inspecţia de dimineaţă. şi – cu un aplomb din ce în ce mai mare, dar mai mult pentru a mă amuza – iată că-mi vine în minte ideea de a raporta în bună şi cuvenită formă că am nevoie de un regim alimentar fără sare. (Oricum, stiu dinainte că nu-mi vor da ceva mai sărat decât această casa.) (Sotiei mele i se pare o veşnicie până la ora nouă, când va putea să sune la procuratură. Magazinul s-a deschis – cumpărare de alimente în perspectiva asediului, în noaptea aceasta, evenimentele lumii exterioare par a se fi oprit, dar iată dimineaţa – deznădejde, teamă: ce va afla Ia telefon, ce se va abate asupra noastră acum? Braţele-i cad dis-de-dimineaţă – ea e obosită de parcă ar fi seara târziu. Ora nouă, în sfârşit. Îi telefonează acestui Balaşov. Evident, la capătul firului, nimeni nu ridică receptorul. Sună şi iar sună, din zece în zece minute. Nu, nu. Ce să mai creadă acum? Ce-au făcut cu ell Nici un semn de ceva viu, în receptor sună a pustiu, între timp s-a întunecat şi gândurile o pornesc aiurea: 1-au omorât. Telefonul lor nu există, nici urmă de Balaşov nu există, nimeni niciodată nu va ridica receptorul, din partea lor nimeni niciodată nu va răspunde. Pentru că 1-au omorât. Cum de n-a înţeles ea acest lucru ieri?

— A trebăluit, a schimbat ascunzătorile, a ars. şi oriunde va bate – ea se va izbi de un zid. Cineva îi sugerează să sune la Andropov. În bună logică sovietică – da. Dar să-i ceri asasinului să-ţi dea informaţii? Pentru nimic în lume! Nu vor avea încotro, vor trebui să dea ei înşişi un anunţ! Numai că de unde atâta răbdare ca să aştepte până atunci? Totuşi, ei nu vin să percheziţioneze – de ce? Căci, în douăzeci şi patru de ore, noi putem să ascundem totul. Sau consideră că ne aflăm în mâinile lor, că n-au nevoie să se grăbească? Sau poate, la urma urmei, cazul nu este grav? Dacă 1-ar fi omorât, cum de nu s-au precipitat, cum de n-au confiscat totul până la ultimul rând scris? Ea se apucă de spălat, se strânsese multă lenjerie de-a copiilor.)

Sosi vremea interogatoriilor – 1-au chemat pe unul dintre băieţi, apoi pe celălalt, numai pe mine nu. Începea să se lumineze, chiar se crăpa de ziuă-nu în curtea închisorii Lefortovo, desigur, ci deasupra curţii; căci în curte era mohoreală, iar dincolo de fereastra celulei, un fel de zori bătând în galben. şi de trei ori blestematul bec din tavan va arde funerar toată ziua făcând imperceptibilă trecerea spre noapte, Eh! Ţi-aduci aminte de luxoasele celule de la Lubianka, mai ales acelea de la etajele superioare! Au prescurtat ministerul în "Comitetul de pe lângă.'", dar schema de personal, nici o grijă, au mărit-o, şi din toate nemuritoarele şi glorioasele celule ale Clădirii Interioare şi-au făcut birouri.

Pe furtunaticul traficant de valută 1-au supus primului interogatoriu şi apoi 1-au readus în celulă. Pe cel umflat la fată 1-au luat pentru a-i extrage un dinte (în definitiv, nu acesta este singurul motiv pentru care era el aşa de abătut şi aşa de concentrat?) I-au pus în vedere băiatului meu că este arestat. Dar, după primul interogatoriu, el s-a liniştit întru câtva (cum se întâmplă după acest liniştitor dialog iniţial: Negi?

— Neg!

— Atunci, bine, semnează, du-te şi reflectează. Anchetatorul are nevoie de un prim reper de la care să-şi înceapă munca lui de artist). Eu 1-am prevenit asupra modului în care se putea desfăşura cercetarea şi i-am spus cum să-şi fixeze o linie precisă şi cum să se ţină de ea până-n pânzele albe. L-am mai povăţuit ca, acolo unde nu va putea să nu cedeze, să-şi pregătească explicaţii convenabile. L-am edificat, de asemenea, asupra metodelor principale ale anchetatorilor. Spuneţi-mi, cum este în lagăre?

— Mă întreabă el, înţelegând, după două nopţi de închisoare, în ce constă inevitabilul. Oo, multe s-au schimbat, dar pot să-ţi povestesc câte ceva despre cele vechi. Îi povestesc. Orizontul intereselor sale se lărgeşte

rapid (în acest iepure speriat începe deja să mijească sufletul nemuritor al zekului). Primul simptom – interesul pentru interlocutor: şi eu când am fost internat? Pentru ce? Îi povestesc putin, apoi îmi zic: de ce să nu las o urmă vie? Pe mine or să mă înghită, nimeni n-o să mă mai vadă viu, dar acesta se va duce în lagăr şi va povesti şi povestea se va lăţi.

— Tu n-ai citit ceva în genul lui Ivan Denisovicil

— N-nu. Dar se vorbea despre el. Chiar dumneavoastră sunteţi Ivan Denisovici?

— As! Nu sunt eu. şi de un anume Soljeniţân n-ai auzit vorbin-du-se?

1 Vechiului Minister al Securităţii Statului (MGB) i-a urmat în 1954 KGB, Comitetul Securităţii Statului de pe lângă Consiliul de Miniştri al

— Da, da. Nu s-a scris despre el în Pravda!

— Apoi cu mai multă însufleţire, dar şi cu mai multă jenă: un trădător, nu-i asa, discuţia devine incomodă. Dar el începe să-şi dea seama cu cine are de-a face, îşi aminteşte, întreabă: atunci, ce, aveţi capitaluri în străinătate? şi nu puteţi să plecaţi acolo?

— Ba da.

— şi atunci?

— N-am plecat.

— Cum? Cum?

— Uluit, cu picioarele pe pat; îi pomenesc numai de Premiul Nobel, de cele şaptezeci de mii de ruble, se ia cu mâinile de cap, geme de durere-pentru mine: dar cum am putut eu să renunţ? Mă întreabă el şi se miră în continuare: şi când te gân-desti câte maşini se pot cumpăra pe banii ăştia! Câte. şi în exclamaţiile sale, în regretele sale nu era nici urmă de invidie; asta este pentru mine, asta nu este pentru el! Pur şi simplu, în concepţia lui sovietică despre lume nu putea să încapă o asemenea bizarerie: să ai posibilitatea să pleci pentru a încasa şaptezeci de mii de ruble-aur – şi să nu pleci. (Pentru a-i înţelege şi pe şefii noştri

cei mai mari nu e nevoie să mergi să cauţi mai sus; nu la asta le este şi lor capul întotdeauna: cum să construiască dacea pe banii statului, mai întâi pentru ei, apoi pentru copiii lor? Motiv pentru care ei se şi înfuriau pe mine, realmente neputând să înţeleagă de ce nu plec eu de bunăvoie.)

Vecinul, cu picioarele strânse sub el, şedea pe pat, iar eu, agale, umblam de colo până colo, cât permitea încăperea, în încălţările altuia, rigide ca lemnul, sub lumina gălbuie drămuită de fereastră, şi această voce în care se simţea o vie compasiune m-a făcut să-mi dau seama de faptul că într-adevăr, de bunăvoie şi nesilit de nimeni, venisem aici să mă sinucid, în 1970, prin cei de la Stockholm, mi se deschisese calea spre destinul unor scriitori din bunele timpuri de odinioară, spre posibilitatea, apanaj al unora dintre predecesorii mei, de a mă instala undeva pe o moşie izolată, unde să am cai, un râu, alei, un şemineu, bibliotecă şi unde să scriu şi să tot scriu zece ani, douăzeci de ani. Dar eu n-am permis ca toată acea viaţă, de neconceput în prezent, să se realizeze, nici ca lucrarea mea de căpetenie, opera mea literară, să se împlinească în totalitate, şi eu însumi am pribegit încă trei ani şi am venit să crap în închisoare.

Si mă cuprinde un regret. Regretul de a nu fi plecat în 1970.

În trei ani nu mi s-a întâmplat niciodată să regret acest lucru: ce i-am mai atacat, şi ce nu le-am zis! Până atunci acest regim nu avusese parte de o asemenea stigmatizare. şi iată acum mi-a ieşit de sub tipar Arhipelagul, din cea mai bună poziţie – de aicil Am satisfacţia datoriei împlinite. De ce m-aş plânge? Dar: este uşor să accepţi o moarte inevitabilă, este greu însă s-o accepţi pe cea pe care tu însuti ai ales-o.

Usa. Din nou locotenent-colonelul. Deci, este pentru mine. Un gest cu valoare de invitaţie. De data aceasta este rândul meu să merg la interogatoriu. M-au dus jos, acolo unde cândva se aflau birourile anchetatorilor penali şi unde acum

sunt boxele de primire. si, în boxa vecină cu cea în care m-au scotocit ieri, se află pe masă nu stiu ce bulendre. Ba da, stiu ce: o căciulă din blană de lutru sau dracu ştie din ce: un palton, habar n-am din ce este făcut; o cămaşă albă, albă; o cravată; şireturi pentru ghete!

— Subţiri, scurte, cu astea nici vrabia n-o sugrumi, dar, cu toate acestea, este vorba de însemnele unui om liber, şi în locul grosolanei şi asprei mele cămăşi de corp – lenjerie rusească tradiţională, seculară, folosită atât la armată, cât şi la închisoare. Locotenent-colonelul, un pic jenat:

— Iată, priviti. Îmbrăcaţi-le pe toate.

Le ghicesc intenţia: vor să-mi subtilizeze cojocelul şi draga mea jachetă din păr de cămilă:

— Ce să fac eu cu astea? Daţi-mi lucrurile mele! Cât le mai ţineţi în etuvă?

Locotenent-colonelul, şi mai deconcertat:

— Mai târziu, mai târziu. Acum este absolut imposibil. Dumneavoastră veţi pleca imediat.

Veţi pleca. Exact ceea ce-mi spusese generalul de brigadă Travkin atunci când am fost arestat şi din Germania am plecat având ca destinaţie o închisoare din Moscova.

— Dar costumul, păstrati-1 pe dumneavoastră. Ai, ai, ai! Ia te uită, e frumos costumul! În celulă lucrul ăsta nu se vedea, dar aici, la lumina zilei: cum mă întinsesem eu pe pătura închisorii, şi haina şi pantalonii – nu ai obţine acest efect, dacă 1-ai căuta cu tot dinadinsul – şi sunt plini nu de puf, nu de fulgi, ci de nişte scame albe, mărunte, măruntele, nu cu sutele ci cu miile, ca firele de păr de câine! Locotenent-colonelul începu să se agite, chemă un locotenent, ceru o perie de haine, şi bine că e un robinet la îndemână, îi ordonă locotenentului să cureţe haina, dar nu asa, stropeste-1 întâi cu nişte apă, şi apoi perie-1, dar numai într-un sens, numai într-un sens! Eu nu mă obosesc să-i ajut cu ceva – eu o tin una şi bună: daţi-mi cojocelul, jacheta din păr de cămilă şi pantalonii mei. Haina au curăţat-o, dar pantalonii sunt deja pe mine, şi iată-i, stând pe vine când

unul, când altul, în fată şi-n spate, locotenentul şi loco-tenent-colonelul îmi perie mie pantalonii; nu e o treabă uşoară, firele astea de lână se prind aşa de tare de lucruri încât a încerca să le scoţi cu unghiile unul câte unul e trudă zadarnică şi apoi, vezi bine, şi timpul e măsurat.

Si unde trebuie să merg? N-am nici o îndoială: undeva sus sau chiar la guvern, nici mai mult nici mai putin la biroul lor politic la care visa Maiakovski? 1 Acum deci, pentru prima şi ultima oară, în sfârşit vom sta putin de vorbă! Eu, uneori, aşteptam un asemenea moment, aşteptam un semn că vor să se edifice asupra unor lucruri, că sunt interesaţi să discute; în sfârşit, să nu-i fi interesat cazul meu? şi atunci când am scris "Scrisoarea către conducători" – aceasta era pentru a tine loc de o convorbire de genul acesta şi nu fără a spera că va urma una efectivă: eu nu voiam să abandonez cu totul această speranţă; dacă părinţii lor, mă întrebam eu, au fost nişte ruşi simpli, nişte mujici pentru multi dintre ei, atunci copiii nu pot totuşi să fie pur şi simplu nişte renegaţi? Să cred că ei nu sunt decât nişte hrăpareţi, nişte indivizi care trăiesc numai pentru ei şi pe care tara, chiar de-ar pieri, nu-i interesează? Nu avem dreptul să ne pierdem orice speranţă de a convinge – altminteri n-am mai fi oameni. Sunt ei realmente lipsiţi de ultima urmă de omenie?

O discuţie serioasă; poate discuţia capitală a vieţii mele. Nu trebuie să întocmesc vreun plan, el există de mult în sufletul şi în mintea mea; argumentele vor veni de la sine, eventualilor interlocutori sus-puşi le voi vorbi ca un om absolut liber, aşa cum subordonaţii lor n-o fac niciodată. Cravata?

— Nu mi-o pun, luaţi-o.

Sunt îmbrăcat. Moment de nehotărâre: să mă scoată sau să nu mă scoată. Ceilalţi au şters-o, nu se întorc. Aşteaptă maşinile pentru Piaţa Veche? Constat că ei nu se întorc. Nu se întorc. A reapărut locotenent-colonelul. Scuzându-se din nou: 1 în poezia Domoi (Sămergem acasă) scrisă în 1925,

Maiakovski începe să viseze despre un raport prezentat de Stalin în numele Biroului Politic şi care ar celebra cuceririle poeziei în acelaşi capitol cu realizările industriei grele. (N. t.).

— Va trebui să mai aşteptaţi un pic.

— Se fereste să pronunţe sintagma jenantă, oribilă "în celulă", dar, după gesturi, după itinerar, îmi dau seama: ne întoarcem în celulă.

Mereu aceleaşi pasaje, încep să mi le amintesc în detaliu. Nu, până la urmă aici nu este vorba de un circ, ci de o navă în reparaţie, o navă cu toate pânzele jos.

Traficanţii mei se dau repede la o parte: cămaşa albă este într-un contrast izbitor cu întreaga ambiantă a celulei. şi m-aş aşeza pe părură, dar mi-e jale de truda locotenent-colonelului, aşa că merg de colo până colo.

Merg – si, în gând, dialoghez cu biroul politic. Am sentimentul că în două sau trei ore voi reuşi să-i urnesc dintr-un anumit punct, că-i voi face să trăiască un reviriment. Pe fanaticii biroului politic leninist, pe berbecii turmei staliniste – era cu neputinţă să-i impresionezi. Dar pe aceştia – caraghios, nu?

— Mi se pare că este cu neputinţă. Căci Hrusci1 – el deja înţelegea ceva.

[Tu n-o să speli multă vreme rufe; problemele nu-ţi dau pace, capul îţi vâjâie din cauza lor. Ce-i de făcut cu Testamentul-program? şi cu "Nu trăiţi în minciună"? În câteva locuri, acestea sunt deja gata de lansare dacă autorul lor va fi să moară sau să fie arestat sau deportat. Dar ce se întâmplă acum? Ei încă mai şovăie? Încă nu stiu ce hotărâre să ia? Să mă tină la arest? Sau se gândesc că poate nici nu mă mai aflu printre cei vii? Dar, vedeţi dumneavoastră, dacă au venit, înseamnă că s-au decis. Nu mai rămâne decât atacul! Lansarea! şi să se pună data de ieri. (si acţiunea va demara peste câteva ore.) în acest moment sună din Zurich avocatul Heeb: "Cu ce-i pot fi util

doamnei Soljeniţân?" Deocamdată, întrebarea este chiar rizibilă, desi emoţionanta: cu ce poate el să fie util?! Deodată, o idee o fulgeră: da, desigur! Cu voce solemnă în aparat: "Rog pe maestrul Heeb să procedeze imediat la publicarea tuturor operelor lui Soljeniţân păstrate în depozit până la data de azi!" – N-are decât să asculte Securitatea! Apoi telefonul sună într-o veselie – dar e ca şi când ar suna în apartamentul altcuiva: de la aceste apeluri telefonice, ea n-are ce să aştepte. Sunt oameni care sună din diverse capitale, dar sotia mea n-are ce să afle de la ei şi nici ei de la ea.] 1 "Cărăbuşul", poreclă dată lui Nikita Hruşciov. (N. t.)

Au venit după mine. Au venit să mă ia. De-acum, ce-o vrea Dumnezeu! Eu grăbesc pasul, este circul mut al nopţii, de data aceasta se merge departe. Dar nu-i asa: din nou angajare imediată pe un coridor lateral, trecem de cabinetul medicului, iată-1 pe colonelul Komarov, lângă el un alt colonel, apoi intrăm în acelaşi birou în care ieri m-au declarat trădător de patrie; numai că, în prezent, încăperea, în contrast cu ziua posomorită de-afară, este inundată de lumină. şi la biroul de ieri -acelasi Maliarov de ieri, eh da! Ma-liarov în sus, Maliarov în jos. De ce m-or fi gătit asa? Si, pentru mine, mereu scaunul din mijlocul încăperii. şi ofiţerii superiori iau Ioc în spate, pregătiţi să sară în ajutorul lui Maliarov în caz că eu m-aş arunca asupra lui.

Si cu tonul la fel de grav ca şi ieri, la fel de surescitat de importanta textului său, subliniind fiecare cuvânt în parte:

— Decretul Prezidiului Sovietului.

Si din aceste trei cuvinte, mie totul îmi este deja perfect clar; pe celelalte le ascult numai cu o ureche, doar pentru a le controla, lată-i cum în interval de optsprezece ore fac să varieze prelucrarea la care sunt supus: când prin comprimare, când prin întindere. Dar constat cu bucurie că nu mă deformez deloc: ieri nu m-am tasat, azi nu mă întind.

Înseamnă că n-au avut poftă să stea de vorbă cu mine, ei înşişi stiu totul. Voi ştiţi totul, dar atunci la ce bun rachetele voastre, infanteria voastră motorizată şi securitatea voastră cu artificierii şi şantajiştii ei – de ce bat toţi în retragere – căci bat în retragere, nu-i asa? Viţelul se lua în coarne cu stejarul – întreprindere aparent zadarnică. Stejarul n-a căzut – dar nu-i aşa că parcă s-a lăsat într-o parte? Nu-i aşa că un pic a cedat? În timp ce viţelului nici fruntea nu-i suferă, nici corniţele; da, da, iată-1: îşi reia alergarea, nu stiu încotro aleargă*.

Dar secundele curg, trebuie să evaluez rapid situaţia.

— Eu nu pot decât cu familia. Trebuie să mă întorc la familia mea.

" O idee ar fi fost să mă deporteze în Siberia, dar Ia data aceea n-au îndrăznit s-o facă. În caz că ar fi făcut-o şi că Occidentul ar fi protestat, ei 1-ar fi liniştit spunându-i că eu nu sunt la închisoare şi că destinderea şi comerţul nu trebuie să sufere din cauza mea. Deportarea, din punctul lor de vedere, ar fi reuşit, (în ce priveşte regimul de detenţie, pe acesta l-ar fi înăsprit treptat – Adnotare din 1978.)

Maliarov, în costum negru de ceremonie, cămaşa mai albă decât a mea, s-a ridicat în picioare; cu capul dat pe spate, stă ca un actor plantat în mijlocul camerei:

— Familia vă va urma.

— Trebuie să plecăm împreună. I

— Asta nu se poate.

Iată deci. Ce manieră neaşteptată de a expulza un om. Dar, dacă mă gândesc bine, eu zic că nici nu au altă cale decât aceea de a mă expedia val-vârtej.

— Dar unde este garanţia?

— Dar cine o să vă despartă? * Poate că, în general, e bine să nu faci vâlvă în jurul tău.

— Atunci, eu trebuie.

— Dacă într-o secundă nu te orientezi, necesarmente ratezi ceva: cu ei, aşa este întotdeauna – trebuie să

redactez o declaraţie.

De ce o declaraţie? Nici acum nu-i înţeleg rostul; ca şi când o declaraţie ar avea vreo importantă în cazul în care ei hotărăsc altfel. Dar aceasta este pur şi simplu pentru a câştiga timp, vechi reflex de puşcăriaş care caută să se agate de ceva. Maliarov reflectează:

— La OVIR1? Scrieţi.

— La nici un OVIR. Decretul este al lui Podgornâi. Lui. Reflectează, îmi spune să mă apropii de birou, pe o latură, îmi dă hârtie.

Eu scriu, scriu. Enumerarea membrilor familiei, date de naştere. O adaug pe bătrâna mătuşa Ira din Gheorghievsk; aceasta este singura posibilitate de a o lua. (Greşeală: ei se tem că am să sparg placa de geam, dar eu îmi scriu pasnic declaraţia.) Ce să mai inventez?

— Cu avionul. Eu nu pot.

— De ce?

— Nu-mi permite sănătatea.

Eu, ce-i drept, nu am deloc experienta călătoriilor cu avionul, o singură dată am zburat până la Kiev şi a fost vai de urechile mele.

De o imobilitate solemnă (este vorba de o operaţiune aproape militară, care poate să-i aducă şi o decoraţie). A făcut un semn cu capul, în sfârşit, va reflecta.

1 Departamentul de vize şi paşapoarte; aici se reglează toate deplasările sovieticilor care merg în străinătate, în particular ale acelora care părăsesc definitiv URSS. (N. t.)

Eu nu am avut timp să analizez şi să-mi dau seama că ei nu pot risca să mă trimită cu trenul: dacă pe drum se produc ca din senin demonstraţii, diverse evenimente? şi apoi, durează mult.

Apoi, înapoi în celulă. Eu tin dinadins mâinile la spate, sunt mai tare asa. Intru; lumina este stinsă. Suntem în toiul zilei, de la amiază până la ora unu, instalaţia electrică este în pauză. Doamne, ce întuneric, ce atmosferă închisă, funerară. şi am impresia că tălpile mele ating mai uşor, tot

mai uşor duşumeaua, că mă înalt în zbor, că ies din acest sicriu. Astăzi, spre dimineaţă, m-am împăcat cu gândul că-mi mai rămân două luni de trăit, şi acestea în condiţiile în care sunt obligat să suport anchete, internări. si, deodată, se dovedeşte că nu sufăr de nici o boală, că nu sunt vinovat de nimic; nici masă de operaţie, nici butuc pentru tăierea capului, pot să-mi trăiesc viaţa mai departe!

Al doilea băiat iar lipseşte, dar confidentul meu mă devorează din priviri; aşteaptă să-i povestesc. Dar mi-e jenă să-i spun. Când din celulele de la Butârki mă conduceau din nou la întâlnirea cu ceea ce se cheamă libertatea, eu jubilam, clamam saluturi, dar acum nu stiu de ce mi-e jenă. şi apoi, în prezent, să vezi şi să nu crezi: în celulă există ziar în fiecare zi. Băiatul îmi ştie numele, mâine şi el o să citească Decretul. Mirarea va fi mai mare decât cea de astăzi: ah! Da, da aşa I-au pedepsit!

Ferestruica se deschide cu zgomot. Dejunul. Ne apropiem să-1 luăm. Ciorbă de varză şi casa de ovăz. Dar mă pomenesc că tin în mână nişte castroane care n-au nimic comun cu cele obişnuite; pe moment nu înţeleg. Băiatul îşi ia porţia şi se duce s-o mănânce pe parul lui; eu mă aşez pe unicul loc de la măsuţa. Duc la gură prima lingură de ciorbă de varză – ce-i asta? Ciorba nu este sărată deloc, adică este aşa cum îmi place mie şi aşa cum nu se putea pregăti la închisoare. Deci, la comanda mea, mâncare fără sare! şi cu deliciu culeg tot ce este în castron, sorb această ciorbă de varză, ciorbă de închisoare dar ciorbă rusească, simplă, frugală, nu o oarecare zeamă lungă. Apoi şi casa de ovăz, nedreasă cu nimic, dar o porţie în-cincită în comparaţie cu cea de la Lubianka, şi cu cât mai consistentă! La mine, în Captivii, băiatul nostru răpit din Europa, debarcat pe aeroportul din Berlin, îşi recunoaşte în porţia de ciorbă soldăţeasca bunul ce i se restituie: amarnica lui patrie. aşa şi eu acum: cu această casa, cu această ultimă porţie de mâncare rusească, îmi iau adio de la Rusia.

Nu m-au lăsat să-mi termin dejunul; zgomot de iale, trebuie să ies. În sfârşit, bine că măcar am apucat să mântui ciorba de varză. şi feliilor de pâine le-am dat drumul pe scândură: cine o să le dovedească acum? Îmi vâr o bucată în buzunarul hainei; de aici până la aceste Europe, va mai fi nevoie de ceva haleală, îl îmbrăţişez pe băiat, îi urez toate cele bune – iată-mă plecat. N-am reuşit să reţin în detaliu toate coridoarele de la Lefortovo, dar mi-amintesc bine de acel loc unde de fiecare dată mă făceau atent să nu mă lovesc cu capul de partea de sus.

În boxa de primire îmi sunt restituite ceasul, cruciuliţa; semnez de primire. Locotenent-colonelul avu o tresărire: ce-i cu buzunarul ăla umflat? Îi arăt pâinea. Şovăie; bun. Nu-i nimic.

Din nou trebuie să aşteptăm, în timpul acesta, şmecherosul comandant al închisorii Lefortovo vine să-mi ţină companie. Nemai-făcând impresie cu galoanele şi zorzoanele sale, ba chiar având o mină cumva visătoare, ce atras se simte el de mine! Ca de tot ce este tainic, inexplicabil, nesupus legilor vieţii, ca de traiectoria unui meteorit. Ai zice chiar că îmi zâmbeşte amabil. Plecându-şi capul într-o parte, mă priveşte insistent:

— Dumneata la ce scoală de artilerie ai învăţat?

— La a treia de la Leningrad.

— Iar eu la a doua. Suntem de-un îeat.

Îmi vine şi mie să rid. În aceeaşi epocă, alergam, elevi cu matele chiorăind de foame, visând la tunuletele încrucişate de pe petliţe. Numai că acum el are pe epoleţi însemnele Ministerului de Interne. şi de ce o fi încărunţit asa? Iar la mine nici un fir alb.

— Da. Luptam amândoi de aceeaşi parte a baricadei, dar acum dumneavoastră sunteţi de cealaltă parte a ei.

Eh, drăguţul de limbaj leninisto-trotkist care a marcat durabil trei generaţii; pentru ele, întreaga lume e pe baricade dincolo de care nu le e dat să vadă tufişurile şi zmeurişurile peisajului natural. Baricadele ca baricadele,

dar de partea dumneavoastră – sofale şi fotolii foarte moi. Iar de partea noastră – "mâinile la spate!"

Ieşim. Din nou – cordonul în curte; din nou pe bancheta din spate între doi inşi, la înghesuială. şi seful de ieri, al misiunii, cel care m-a luat de-acasă, aceeaşi căciulă, acelaşi guler; şi figura aceea prea cunoscută, ce-i cu ea? Ia te uită, ce uituc sunt! Păi, ăsta este medicul meu!

— Cel de ieri, cel de azi de la revărsatul zorilor. Iată, dacă as fi privit mai atent, as fi înţeles mai multe: începând din chiar momentul când am ieşit din casă, medicul, cu geamantanaşul lui, m-a însoţit ca o umbră, pas cu pas; ei erau cu ochii pe mine.

Porţile blestemate s-au deschis, plecăm. Două maşini, în cealaltă sunt patru; opt, aşadar, şi de data aceasta. Am încercat să-mi pipăi din nou girul, gest care i-a făcut să-şi concentreze imediat văzul şi auzul asupra mea.

E moină şi astăzi, zloată pe străzi, maşinile se stropesc unele pe altele. Am trecut de gara Kursk. Am trecut de trei gări. Virăm şi încă o dată virăm pe bulevardul Leningrad. Ne îndreptăm spre Gara Bielorusă? De unde am fost adus în stare de arest, cândva, venind din Europa. Nu, trecem pe lângă. Pe acest bulevard noroios la culme, în această zi leşioasa, noroioasă, care poate fi destinaţia noastră dacă nu aeroportul seremetievo? Începând din vara trecută, de când cu groaznica noastră şedere la Firsanovka, însuşi drumul acesta mi-este odios.

— Eu nu pot călători cu avionul, îi spun medicului.

El se întoarce spre mine si, într-un limbaj pe deplin al omeniei, nu în cel al puşcăriei:

— Nu se poate schimba nimic, avionul aşteaptă.

(Dacă as fi ştiut eu de cât timp aştepta! De trei ore! Pasagerii sunt la capătul puterilor, unii au şi copiii cu ei. Cauza întârzierii nimeni n-o ştie. şi două echipe tehnice, una după alta, au verificat starea aparatului. şi din Europa dispecerii întreabă ce se întâmplă; ai noştri mint: ceată.)

— Dar eu voi fi cu dumneavoastră, am toate medicamentele. Din nou cordon în semicerc – de data aceasta în jurul pasarelei de îmbarcare: şi ce s-ar întâmplă dacă as sări în lături şi as lua-o la fugă? Pasarela duce la salonul din fată. În salon, şapte civili, plus al optulea – medicul care mă însoţeşte, în afară de medic, echipa este iarăsi pe de-a întregul nouă (ei au trebuit să-i pregătească pe toţi aceşti oameni de pază, să-i înveţe meserie). Mi se indică un loc precis, spre culoar, şi pe rândul de mijloc, iată, aici. Între mine şi hublou, un vecin; în spatele nostru doi inşi; în fată unul. şi doi de cealaltă parte a culoarului. şi în spatele lor, doi. aşa că mă văd înconjurat ca de o centură. Dar iată-1 şi pe medic: se apleacă spre mine grijuliu şi-mi explică ce medicament este recomandabil să iau imediat, care după o jumătate de oră, care după două ore; si, sub ochii mei, extrage fiecare tabletă din ambalajul de fabrică, de-monstrându-mi în felul acesta că nu este otravă. De altfel, una dintre tablete, după cât mă taie pe mine capul, este un somnifer, pe aceea n-o iau. (Vor să mă adoarmă pe drum sau să mă drogheze?) "Dar ce, aşa de mult o să dureze zborul?

— Îl întreb eu cu naivitate.

— Câte ore?" Descumpănindu-se, el dă dovadă de şi mai multă naivitate: "Vedeţi dumneavoastră, exact nu stiu nici eu." şi aşteptarea ia sfârşit: uşile de acces se închid cu zgomot, inscripţia îndemnând la prinderea centurilor de siguranţă se aprinde. Vecinul meu, şi el foarte grijuliu: "Dumneavoastră n-aţi mai mers cu avionul? Iată, aşa se prinde centura. şi luaţi bomboane "pentru decolare", ajută foarte mult." Din mâinile stewardesei în albastru. Ea, deocamdată, este cu atât mai nevinovată cu cât habar nu are cine sunt aceşti clienţi. Simpli cetăţeni sovietici de-ai noştri?

Si avionul rulează pe pista mohorâtă, acoperită de o zăpadă murdară. Pe lângă alte avioane sau pe lângă nu stiu ce clădiri, nu mai disting nimic: şi unele, şi altele îmi

repugnă, ca toate aeroporturile, dar tot acest ansamblu nu este mai putin ultimul fragment de Rusie pe care-1 văd.

Plec din Rusia pentru a doua oară: prima oară, am plecat Ia bordul unor vehicule ce se îndreptau spre front, cu trupele angajate în ofensivă: Supune-te pământ străin! Deschide-ne porţile tale!

Dar din străinătate n-am revenit decât o singură dată: din Germania şi până la Moscova, însoţit de trei securişti. şi din nou plec din Moscova, tot în compania lor; numai că de data aceasta, ei sunt opt. Arestare de-a-ndoaselea.

Decolăm, avionul trepidează: îmi fac semnul crucii şi trimit un salut pământului care se îndepărtează.

Securiştii rămân cu gura căscată.

(Aceste solicitări telefonice nu aduc mare lucru. Deodată, apartamentul răsună de plânsete: "Este în avion! L-au expulzat! În Germania Occidentală!" Cineva anunţa la telefon că prietenii lui Boli au lansat zvonul cum că acesta îşi aşteaptă musafirul la Frankfurt. E verosimil? Poţi să crezi în aşa ceva? Ei înşişi au răspândit acest zvon ca să abată atenţia de la închisorile lor subterane. "N-am să cred decât atunci când am să aud vocea lui A. I. Ce caută în chestia asta prietenii lui Boli? E spectacol. Atunci de ce au venit să-1 ia în formaţie de opt la unu? Ca, arestându-1, să-şi atragă oprobriul lumii întregi – pentru a-1 expulza? Dar iarăsi şi iarăsi sună agenţiile străine, una după alfa. Ministerul Afacerilor Interne al landului Renania de Nord-Westfalia a confirmat: "Este aşteptat în Germania Occidentală." Ba mai mult: "Deja a sosit şi se află în drum spre reşedinţa lui BoU!" Deci este adevărat? Dar de ce se bucură toţi? Căci, în definitiv, este o nenorocire, o violentă, nu mai putin decât lagărul. L-au expulzat-cuvântul este strident, străin. L-au expulzat: atunci la noi va fi confiscare?

— Ah! Ar fi trebuit să distribui ce era de distribuit, am pierdut timpul! Ea arde, nu se opreşte din ars. Primele

telefoane, este felicitată – pentru ce, pentru nenorocirea asta?)

Apoi – totul le este mai familiar cititorilor decât îmi este mie: zborul prin diferite straturi de nori; pe deasupra norilor, soarele, ca deasupra unei câmpii înzăpezite. şi pe ce rută mergem, îmi fac calcule: ce oră e (aproximativ două, cu 15° mai mult decât amiaza reală), cum zburăm în raport cu soarele – şi rezultă o linie între Minsk şi Kiev. Deci putin probabil să mai facem vreo escală în URSS şi deci, deci. Viena? Nu-mi pot imagina altceva, nu cunosc nici itinerariile, nici aeroporturile.

Zburăm. Suspendaţi între cer şi pământ. La stânga, înainte, soarele aruncă o lumină orbitoare asupra întinderilor albe ca zăpada ale norilor. Dar celulele, pentru oamenii care gândesc altfel, continuă să fie în aşa fel făcute încât în tavan becurile de noapte s-au şi aprins – şi ard până în miezul zilei următoare.

Doamne, dacă-mi redai viaţa – cum să dărâm aceste celule?

Cam prin multe am trecut în nici douăzeci şi patru de ore. Scaun moale, bomboanele. Dar, în buzunar, port o bucată de pâine de la Lefortovo; este o faptă comparabilă cu cea a eroului din basme care reuşeşte să smulgă, să aducă de la vrăjitoarea cea rea un fragment de obiect material: ca să nu uite că situaţia prin care a trecut a existat aievea, n-a fost un vis.

Credeţi-mă, chiar şi fără această bucăţică de pâine, eu tot n-aş uita.

Traversarea unui spatiu aerian are valoare de simbol: am lăsat în urma mea cincizeci şi cinci de ani; cine ştie câte şi unde mă aşteaptă surprizele viitorului? A fi suspendat este ca o întrebare: am trăit eu cum trebuie? Am trăit cum trebuie. Nu te iluziona acum: într-o lume nouă, complicaţii noi.

Lată-mă suspendat între cer şi pământ. Mă gândesc şi n-am nici răgazul, nici pofta de a-mi studia escorta. Unul

dintre ei a scos un aparat de radio. Mutră zâmbitoare. Veselă misiune; arde de nerăbdare să-i dea drumul, îl întreabă pe celălalt: se poate? (Cine-i seful – nu stiu, nu văd nici un sef.) Mă încrunt ostentativ, dau din cap: "Mă deranjează" (în gând). I se face semn; el îşi pune aparatul acolo de unde 1-a scos. Cei doi din spate – să fie de altă factură?

— Citesc ziare nemţeşti, Frankfurter Allgemeine. Diplomaţi, sau ce? Cât despre securişti, plictiseala îi face să nu stea locului, citesc reclamele împrăştiate pe ici, pe colo, prospectele. şi orarele. Orarele Aeroflotului? Cu mare lene, ca şi când şi pe mine m-ar cotropi o plictiseală infinită, iau un orar şi cu aceeaşi lene mi-arunc ochii peste el. La tipurile de avioane nu mă pricep. Destinaţii de zbor există o mulţime, există Viena, există Zurich, dar ca timp niciuna nu pare a se potrivi. La unu şi jumătate-două nu pleacă nici un avion spre o destinaţie europeană convenabilă. Asta înseamnă că mi s-a dat un avion special? Da, pentru asta se găsesc bani în vistieria statului nostru; Rusia revoluţionară în ipostază de nabab. Situaţie chiar de neconceput. Ne balansăm ca o cobiliţă. A fi suspendat între cer şi pământ şi a înţelege un singur lucru: asemenea ore nu sunt multe într-o viaţă de om. Oricum ai lua-o, este o victorie. Viţelul nu s-a dovedit mai slab decât Stejarul. Oricât m-aş concentra asupra a ceea ce vreau, nu-mi iese pasienţa. Acasă, cu ce pradă s-or mai fi ales cei cu percheziţia? (Dar nu mă mai frământ ca în timpul nopţii.) şi ai mei, acolo, ce-or fi făcând la ora asta?

[Toate posturile de radio au repetat deja de zece ori: el este la bordul avionului – a aterizat – o maşină îl duce acasă la Boli. şi când nimeni nu se mai îndoia de asta: "Avionul va sosi într-o oră şi jumătate." Atunci, ministrul cum a putut să declare că "el (Soljeniţân) a sosit de mult"? şi toţi corespondenţii la rândul lor? Deci nimeni nu 1-a văzut în carne şi oase? Atunci, ce spectacol mai e şi ăsta?! Nu

zboară în nici o direcţie?! Atunci, nu era încă asta, nenorocirea?! Ba da, iat-o. Curg informaţiile, care mai de care: este încă în zbor. A aterizat deja. Încă n-a decolat de la Moscova, cursa se amână! şi atunci, totul devine clar o dată pentru totdeauna: îl vor duce de aici. Îl vor duce în Egipt sau în Cuba, se vor descotorosi de el – şi-şi vor declina orice răspundere pentru persoana lui. Bine, bine, ticăloşilor, o să vă rămân ca un os în gât, o să vă popularizez eu!]

Stewardesa împarte cafea cu biscuiţi. Să bem deci, ne prinde bine, economisim pâinica. Medicul mă întreabă din nou cum mă simt, ce senzaţii am, dacă nu vreau să mai iau o tabletă. Nimic de zis, mi-a arătat atâta amabilitate chiar din momentul în care am fost scos din Lefortovo, probabil că a şi dormit la închisoare. "Iertaţi-mă, care e prenumele şi patronimul dumneavoastră?" Interlocutorul meu pe loc se îmbăţoşează si, cu o voce aspră: "Ivan Ivanâci." Ah! Acţiunile mele au scăzut!

Dar, ia staţi asa! Cetăţenia dragă inimii mele mi s-a luat, înseamnă că acum sunt un om liber, ia să dau eu o fugă până la toaletă. Unde-i asta? Cu siguranţă în coada avionului. Fără să spun cuiva vreun cuvânt mă ridic cu de la mine putere şi iată-mă plecat în grabă spre locul cu pricina. Cu aşa grabă încât am luat-o cu două secunde înaintea panicii care avea să-i cuprindă şi care avea să fie cu atât mai mare după aceea. Deschid usa – mai încolo tot salon? – şi complet gol! Ce vreţi, socialismul îşi poate permite acest lux. Vreau să merg mai departe, dar în acest moment trei bărbaţi mă prind din urmă – printre ei şi "Ivan Ivanâci", care, chipurile îngrijorat, mă întreabă: Ce s-a întâmplat? Cum ce s-a întâmplat? Mă dut, la toaletă. Păi, nu acolo, nu, în borul avionului! Ah! În botul avionului; bun, de acord. Mă întorc. Pe asta încă o pot lua ca pe un exces de amabilitate. Dar sosind la toaleta din fată, constat că nu pot să închid usa după mine: tot în direcţia aceea se înghesuie şi doi secu-risti, de altfel neîncercând să mi-o ia înainte. Politeţe învăţată la scoala detenţiei: doriţi să priviti? Poftiţi, la

bărbaţi, uitaţi, asa. se face. Asa, asta-i tot. Permiteţi! Desigur, poftiţi, ei îmi fac loc să ies. Totuşi, pe scaunul de lângă al meu, la hublou, a luat loc un altul, unul mai buldog; cel dinainte n-a fost la înălţimea încrederii acordate.

Îl cercetez cu atenţie pe noul meu vecin: totuşi, ce mutră de asasin! Apoi pe ceilalţi, cu aceeaşi atenţie. Printre ei sunt trei sau patru despre care poţi fi aproape sigur că au asasinat, şi dacă vreunul dintre ei a ratat ocaziile de până în prezent, atunci, fără îndoială, el este gata să se facă remarcat chiar astăzi. Dar ce plantă agăţătoare mai sunt şi eu, cum de pot să mă las încântat în felul acesta? În cine am crezut?

— În Maliarov, în Podgomâi? Eu, un veteran al puşcăriei – şi a doua zi, numai şi numai greşeli, înseamnă că m-am dezobişnuit. Oare un deţinut autentic – "subţirel, sonor şi transparent" – va cuteza să creadă fie şi cât negru sub unghie, fie şi pentru un minut – într-un procuror sovietic sau într-un preşedinte sovietic? Eu! Puţine cazuri stiu eu când, după război, în oricare capitală europeană, haidăii noştri, ziua pe stradă, îşi împingeau victima în maşină şi o duceau în beciurile ambasadei? şi apoi o expediau unde voiau ei? În fiecare ambasadă sovietică sunt destule asemenea încăperi, asemenea semicavouri din piatră, solide; nu-i obligatoriu să mi se repartizeze mie o celulă la Lefortovo. Acum, la Viena, în această timorată Austrie neutră, o maşină a ambasadei se va lipi pur şi simplu de scara avionului gol, aceşti opt indivizi mă vor împinge înăuntru fără efort (dar ce spun eu! Aici, în interiorul avionului, vor face din mine un balot si, sub această formă, mă vor debarca; câte cazuri de acestea nu s-au văzut!). Câteva zile mă vor tine la ambasadă. Decretul a fost publicat, m-au expulzat – când, unde?

— Nu sunt obligaţi să aducă acest lucru la cunoştinţa corespondenţilor de presă. si, câteva zile mai târziu, cineva mă va găsi asasinat pe marginea unei şosele austriece – şi pentru ce ar trebui să fie făcut răspunzător pentru aceasta

guvernul sovietic? În toţi aceşti ani, din păcate, cei care au răspuns de mine au fost ei, şi în aceasta a constat securitatea mea – dar acum ei nu mai au această răspundere, nu-i asa?

Tot acest plan, pe care tocmai îl intuisem, era în aşa măsură în stilul KGB, încât nici nu mai era nevoie să fie verificat, cercetat. Cum de nu putusem să-mi dau seama de el din capul locului? Ce-i de făcut acum? Iată ce conduită îmi impun: cât mai multă nepăsare, mă odihnesc, mă decontractez, zâmbesc, ba chiar schimb câteva cuvinte cu unul sau altul dintre ei – mă las totalmente pe mâna lor. [Măcar să nu mă facă balot legat cu sfoară – măcar să-mi pot scoate picioarele. Nu stiu, nu stiu deloc rânduielile de pe aeroporturi, dar se poate ca, La aterizarea avionului, să nu fie nici un poliţist prin apropiere. şi dacă e, fie şi numai unul, voi reuşi să scot un strigăt să se audă. Hai, hai, vino de mă salvează, nemţeasca mea învăţată în copilărie şi de atâta amar de vreme abandonată! Compun fraze în minte, compun: Jferr Polizei! Achtung! Ich bin Schrifts-teller Solschenizyn! Ich bitte um Ihre Hilfe und Verteidigung!" (Domnule poliţist! Atenţie! Eu sunt scriitorul Soljeniţân! Vă cer ajutor şi protecţie!) Voi reuşi să strig asta? Chiar dacă numai pe jumătate şi chiar dacă mi-astupă gura – el o să înţeleagă!] şi acum mă mulţumesc să-i observ. Somnolez pe jumătate şi observ: ce mutre au ăştia? Ce-şi spun între ei? Au aerul de a se pregăti pentru acţiune? Ce lucruri au cu ei? Văd că aproape toţi au mâinile goale. Adică libere.

Dar în curând sunt deja trei ore de când zburăm. Cam multişor. Cât o fi până la Viena asta? Habar n-am, nu m-am interesat niciodată de asta. Dar iată, începem să reducem din altitudine. şi nu pot să mă abţin de a mai face un test: nu cu grabă, ci cu zăbavă, pe cărarea deja cunoscută mă duc la toaleta din botul avionului. Cu zece minute înainte de aterizare, mai sunt eu un zek sau nu mai sunt? În spatele meu – doi tipi, şi unul dintre ei chiar pare a-i reproşa celuilalt că nu i-a spus nu stiu ce. (Adică pentru ca unul să fi

putut lua poziţie înaintea mea.) "Oare asta mai are vreo importantă?" – zâm-besc eu. "Păi cum să nu; iată, eu vă deschid usa." si, şi de data aceasta, se plantează amândoi în prag, ca eu să nu mă pot închide înăuntru. Un mic fior îmi străbate sira spinării: nu, treaba nu-i aşa simplă. Ceva pun ei la cale. (Abia acum îmi dau seama: ei aveau ordin să nu mă lase să mă sinucid sau să mă rănesc, să mă mutilez ca borfaşii când nu vor să fie transferaţi în altă parte. Bine le-ar fi stat să mă ducă sugrumat!)

Fie. Mă aşez la locul meu iniţial si. Nepăsător şi relaxat, trag cu coada ochiului. Coborâm. Mai jos. Se zăreşte un oraş mare. Pe un fluviu. Un fluviu nu aşa de larg, dar nici îngust. Dunărea? Spuneţi dacă ştiţi. Descriem un cerc. Nu prea se văd parcuri şi suburbii vie-neze, mai mult industrie, dar la ora actuală unde nu-i industrie? Ah! Iată şi aeroportul. Rulăm pe pistă. Printre alte clădiri se ridică una pe care scrie "Frankfurt-am-Main". Aha! Rulăm, virăm – este politie, este, şi nu putină, dacă identific eu bine uniforma. si, în general, lume destul de multă, vreo două sute de persoane, aşa că voi avea la cine să strig.

Ne oprim. De afară se aduce pasarela. Câţiva dintre ai noştri se precipită spre cabina de pilotaj şi revin. Eu totuşi nu mai am răbdare, şi este un gest firesc pentru un pasager: unde-i paltonaşul meu (cel de la Lefortovo, confecţionat de fraţii noştri cehoslovaci), trebuie să-1 îmbrac, nu-i asa? Ei mă încercuiesc imediat si, pe un ton imperativ: "Rămâneţi pe scaun!" Asta nu-i a bună. Rămân pe scaun. Trei sau patru tipi aleargă, se agită, ceilalţi stau pe scaune în jurul meu ca nişte tigri. Eu, nepăsător, rămân locului: într-adevăr, la ce bun să transpir în acest palton? Si, deodată, din cabina de pilotaj, soseşte până aici în salon, tranşanta, rostită cu voce tare, comanda:

— Îmbrăcati-1! Scoateti-1 afară!

Totul este de natură să mă umilească, nu se poate striga aşa decât cu referire la un zek. Da, îmi repet frazele mele nemţeşti. De altfel, paltonul 1-am îmbrăcat fără ajutorul

nimănui. şi căciula. Totuşi, nu m-au făcut balot. Deodată, din pragul cabinei de pilotaj unul dintre cei opt dă năvală spre mine, nas în nas, piept în piept – şi iată-l aproape lipit de mine. Din această poziţie îmi pasează cinci hârti-oare – cinci sute de mărci germane.

De ce, de ce? Sunt zek, de ce să nu le iau? Căci de la ei îmi primesc raţia, ciorba de varză. Dar, totuşi, fac pe gentlemanul:

— Permiteţi. Fată de cine voi fi îndatorat?

(Cât sânge nu ne-au supt ei. Din 1918 încoace, au câştigat ei vreodată vreo rublă prin muncă cinstită?)

— Fată de nimeni, fată de nimeni.

Si dispăru din calea mea, nici măcar figura nu i-am văzut-o ca lumea, pur şi simplu nu l-am observat.

Si de-acum am cale liberă. Securiştii stau deoparte, pilotul a coborât. O voce:

— Coborâţi!

Bine. Cobor. De o parte şi de alta, nu mai sunt cei doi tipi să mă înghesuie ca într-o cutie. Cobor trei sau patru trepte – arunc totuşi o privire înapoi, sunt dezorientat. Ei au rămas pe loc! Astfel, forţa malefică a rămas toată în avion.

Si nimeni nu mai coboară; sunt singurul pasager.

Atunci trebuie să fiu atent unde pun piciorul, să nu care cumva să mă poticnesc. Arunc, de altfel, şi o privire înainte, într-un cerc larg, evident dincolo de o linie interzisă, aşteaptă vreo două sute de persoane, aplaudă, fotografiază sau învârt o manivelă. Pe mine m-aşteaptă? Stiu ele despre ce este vorba? Iată, la această primire, la acest foarte simplu lucru, nici nu mă aşteptam. (Eu am uitat cu totul că nu ai dreptul să aduci pe cineva într-o tară fără să fi cerut acordul acesteia. Tine de moravurile comuniste ideea că nu trebuie să ceri nimănui un asemenea acord, aşa cum nu s-a cerut nimănui permisiunea de a ateriza la Praga în 21 august.)

La capătul de jos al pasarelei mă aşteaptă, zâmbind, un om foarte simpatic, şi destul de fluent în limba rusă:

— Peter Dingens, reprezentant al Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Federale.

Si se apropie o femeie: îmi oferă flori.

Cinci şi cinci minute, ora Moscovei. Sunt exact douăzeci şi patru de ore de când, busculându-se unul pe altul, au năvălit în apartament, nici nu mi-au lăsat timp să mă pregătesc. Pentru numai douăzeci şi patru de ore, sunt, desigur, cam multe cele ce s-au întâmplat.

Dar un al doilea interval de douăzeci şi patru de ore a şi început maşină a politiei mă scoate din aeroport prin ieşirea de rezervă, însoţitorul meu îmi propune să mergem la Boli şi gonim pe sosea, vorbind deja de această viaţă, care a şi început.

Rulăm cu 120 de kilometri pe oră, dar, şi mai rapidă, o altă maşină a politiei ne depăşeşte, ne ordonă să tragem pe dreapta. Din această a doua maşină sare un tânăr roşcat; el îmi oferă un enorm buchet pe care-1 însoţeşte cu explicaţia următoare:

— Din partea Ministerului Afacerilor Interne al landului Renania-Palatinat. Ministrul presupune că acesta este primul buchet pe care-1 primiti de la un ministru de Interne!

Oh, da! Oh, da, desigur! De la ai noştri, numai cătuşe. Mi s-a refuzat chiar şi dreptul de a locui cu ai mei.

[Corespondenţilor străini din Moscova li s-a adus la cunoştinţa decretul prin care mi s-a retras cetăţenia. "Familia sa va putea să-1 regăsească îndată ce ea va dori acest lucru." – "Până nu aud vocea lui, n-am să cred în existenta acestei posibilităţi." Acum din RFG: amănuntele primirii la aeroport. O asemenea chestie nu este cumva o născocire? Nu e vorba de un actor care tocmai a aterizat? Telefonează corespondentul lui New York Times: el tocmai 1-a sunat pe Boli şi a vorbit cu Soljeniţân. În sfârşit, este el

însuşi cel care sună. În biroul unde, nu mai departe de ieri, la două mese de lucru se termina, într-o linişte încordată, ceea ce era de terminat, în biroul în care apoi s-au năpustit securiştii şi în care au fost arse atâtea lucruri, acum se îmbulzesc patruzeci de persoane – prieteni, cunoştinţe - pentru a asista la convorbire. M-au acuzat de trădare. M-au îmbrăcat din cap până-n picioare, în haine de securist. Colonelul Komarov. Aici s-a răspândit zvonul (1-au lansat în mare grabă, n-au avut timp să-i dea o formă mai credibilă) că de bunăvoie am ales expulzarea în loc de închisoare. "ţi-ai luat vreun angajament scris?" – "Ce vorbă-i asta la tine, nici prin cap nu mi-a trecut." în sfârşit, acum ce-o să le mai dea el la cap\par Acum, de-acolo, o să le dea la cap!]

Seara, în sătucul lui Boli, ne-am făcut drum printre două şiruri de maşini ale corespondenţilor de presă, deja parcate de-a lungul străduţelor înguste. Bombardaţi de bliţuri foto, am sărit drept în casă; până noaptea târziu, apoi de cum s-a crăpat de ziuă, ne-a fost dat să auzim larma corespondenţilor pe la ferestre. Dragul de Hein-rich şi-a lăsat, bietul de el, baltă programul de lucru şi mi-a oferit din plin ospitalitatea sa. A doua zi dimineaţa era, după cum mi s-a explicat, inevitabil să ies din casă, să devin prada fotografilor – şi să spun câteva cuvinte.

Să spun câteva cuvinte? Toată viaţa am fost torturat de imposibilitatea de a spune cu voce tare adevărul. Toată viaţa mea am căutat să fac o breşă prin care acest adevăr să iasă la lumina zilei. şi iată-mă până la urmă liber cum n-am fost niciodată, fără secure deasupra capului şi cu zecile de microfoane întinse spre gura mea, ale celor mai mari agenţii internaţionale – vorbeşte! şi este chiar ne- ' firesc să nu vorbesc! Acum pot să fac declaraţiile cele mai senzaţionale – şi ei se vor întrece în a le difuza.

— Dar în interiorul meu, ceva s-a blocat. Oare din cauza rapidităţii transbordării n-am avut timp, nu să mă pregătesc pentru a vorbi, ci măcar să mă dumiresc ce-i cu mine? Este şi asta. Dar mai este şi altceva: deodată mi s-a părut

nedemn să mă lansez în invective aici, unde sunt la adăpost, să vorbesc aici, unde toţi vorbesc, unde acest lucru este permis. şi ce să mai spun după Arhipelag!

Iată tot ce mi-a ieşit din gură:

— Am vorbit destul atunci când eram în Uniunea Sovietică. Acum voi tăcea.

Si acum, retrospectiv, îmi spun: a fost bine, intuiţia nu m-a înşelat. (si când, ulterior, familia mea a sosit la Zurich, şi când din nou corespondenţii au dat năvală, presupunând că de data aceasta, totuşi, nemaiavând a mă teme de ceva, voi spune câteva cuvinte – nici atunci n-am mai avut nimic de adăugat.)

Voi tăcea – spunând aceasta, aveam în vedere să-mi impun a tăcea în fata microfoanelor; în ce priveşte poziţia mea în Europa, am conceput-o, încă din primele ore, din primele minute, ca pe o activitate în sfârşit nestingherită de nimeni şi de nimic: douăzeci şi şapte de ani scrisesem pentru sertar, de la mare distantă poţi să publici cât pofteşti, lucrul nu-ţi iese ca lumea. Numai acum pot să-mi strâng, cu sârg şi devotament, recolta. Esenţial pentru mine era faptul că, ieşind din zona morţii de la Lefortovo, mă vedeam trimis să-mi public cărţile.

Dar la noi, acolo, în Rusia, declaraţia mea putea fi interpretată şi într-un mod ambiguu: dar cum vine asta – voi tăceai Cum poţi să taci atunci când atâtora li se pune pumnul în gură? Pentru ei, acolo, esenţialul era violenta pe care o exercitaseră asupra mea, pe care 0 exercitau şi asupra altora-şi eu să tac? Ei percepeau acest lucru în sonoritatea stihinică a versurilor lui Lermontov La moartea unui poet, sonoritate împrumutată atunci de rândurile pline de mânie ale lui Reghelson
[43]. Li se părea (impresie de moment) că era mai bine într-un lagăr sovietic decât să fi trăit în felul acela în străinătate. Astfel şi printre oamenii cei mai apropiaţi, diversitatea durităţilor vieţii poate, chiar şi în douăzeci şi patru de ore, să producă o diversitate de percepţii.

[, M-au îmbrăcat, din cap până-n picioare, în haine de securist." o infamie! şi asta pentru ca adevăratele lui haine de exilat să ră-mână la ei?

— Noroiul e lipicios. Ca şi când trupul lui ar continua să rămână sechestrat Ia ei. Trebuie să reintre în posesia hainelor lui. Dar cum să pătrunzi la Lefortovo? E zăvorită. Telefonul? Aceste numere nu figurează în cartea de telefoane. Telefoanele anchetatorilor? Unii îşi mai cunosc torţionarii. Dar anchetatorul îţi dă un număr de telefon la care nu mai răspunde nimeni. Procuratura? – "N-avem telefonul închisorii Lefortovo." – "Dar dumneavoastră 1-ati dus acolo pe Soljeniţân." – "Noi nu ştim nimic." Joia, la Lefortovo, este zi în care deţinuţii pot primi pachete – îşi aminti ea şi plecă direct acolo. Trebuie să bată la ghişeul închis: "Chemati-1 pe colonelul Komarov!" în perete se aud nişte chei răsucite în iale si, însoţit de doi aghiotanţi (ei sar si, de fiecare parte, iau poziţia de drepţi), un tip cu cărnurile atârnânde, cărunt, plin de importantă:

— Colonel. Petrenko, directorul penitenciarului Lefortovo!

De partea aceasta a baricadei poţi să fluieri – să şuieri după numele de familie! şi cu atât mai mult după lucruri. Arse! În aceeaşi zi, spune el, au fost arse. Sau împărţite între ai lor? Sau confiscate în vederea vreunor falsuri?]

Câte nu-i rămâneau ei de făcut! Îi rămâne acum de făcut lucrul cel mai important, să-1 înceapă şi să-1 termine: toată enorma mea arhivă, schiţe făcute de-a lungul a doisprezece ani şi destinate, în perspectivă, multelor Noduri, trebuia să aducă toate acestea în Elveţia, pe calea aerului, pe uscat sau pe mare, fără să piardă nici o hârtiuţă, niciunul dintre aceste plicuri folosite de obicei ca dosare, pentru ca apoi în aceleaşi sertare să le plaseze în acest birou, în momentul în care îl va îmbarca pentru acolo, si, pe drum, să aibă grijă ca nici o hârtie importantă (si printre hârtiile mele, puţine sunt neimportante) să nu treacă prin cercul de fier al politiei de frontieră, să nu permită celor de la vamă a le reproduce cu

ajutorul a vreo zece aparate de fotocopiat gata să intre în funcţiune, si, se înţelege, să nu-i lase să le retină; căci, practic, KGB nu poate, practic, puterea sovietică nu poate să lase în libertate nici măcar o foită care nu-i este pe plac.

Si de această sarcină, sotia mea s-a achitat cu bine. În caz contrar, aici, în exil, cu rană deschisă, cu sufletul sfâşiat, n-aş fi fost decât un infirm, iar nu un scriitor.

Si această poveste, bine ar fi s-o includ şi pe ea chiar în această carte. Dar este imposibil, imposibil.*

Iunie 1974 Sternenberg, pe înălţimile oraşului Ztirich ' Acum, da, pot încredinţa tiparului cele scrise (Completarea a Cincea); Dar când oare le voi publica? (Adnotare din 1978.) "i COMPLETAREA A CINCEA INVIZIBILII Nikolai Ivanovici Zubov în orice epocă, neştiuţi de lume, trăiesc pe pământ nişte oameni talentaţi nu în a scrie ceva pentru posteritate, ci în a păstra ceva pentru interlocutorii lor – atât pentru cei mai vârstnici, cât şi pentru cei care vor fi tineri atunci când depozitarul amintirilor va fi deja bătrân. şi atâta timp cât acest cap încă nu şi-a pierdut echilibrul, atâta timp cât, cu blânda înţelepciune a vârstei lui, încă ne luminează calea – el este un izvor la care ne potolim setea de cunoaştere a trecutului şi la care, mai departe, învăţam noi înşine cum să ne gospodărim viaţa.

Cu un asemenea talent deosebit, şi încă din primii ani ai tinereţii, era înzestrat Nikolai Ivanovici. Revoluţia 1-a prins în postura de observator aflat la vârsta de douăzeci şi doi de ani, atent şi dăruit cu o bună memorie – şi toată acea lume a Rusiei de odinioară, iremediabil prăbuşită în câteva luni, s-a păstrat uimitor de vie în amintirea lui, ce-i drept, nu ca un mare tablou dintr-o bucată, pentru că N. I. nu avea o viziune politică asupra vieţii, ci ca o mulţime de crâm-peie strălucitoare. Chiar şi la bătrâneţe, N. I. putea să extragă din adâncuri şi să expună un crâmpei despre rânduielile de Ia calea ferată, despre particularităţile geografice ale unor localităţi, despre viaţa funcţionărimii, despre existenta unor oraşele, despre nişte amănunte de mâna a treia, dar

remarcabile, ale istoriei noastre. Povestea totdeauna lucruri pe care lui însuşi îi era cu neputinţă să le priceapă până la capăt şi pe care era cu neputinţă să le găseşti în cărţi, în schimb, desi contemporan al războiului civil, nu putea să povestească aproape nimic despre acesta: îl trăise ca spectator, nu ca participant. Capul lui părea să refuze a înmagazina date despre acest talmeş-balmeş îngrozitor. Viaţa omului, luat individual, trebuie să facă fată atâtor sarcini şi evenimente cu caracter personal, încât ea e în stare să-şi urmeze cursul şi independent de evenimentele cu caracter general. De timpuriu i-a murit tatăl – şi această vârstă adolescentină la care Kolea Zubov a rămas orfan s-a manifestat atât de puternic în el, încât i-a determinat caracterul până la bătrâneţe: atitudine juvenilă fată de viaţă, mândrie băieţeasca – purta totdeauna cu el un briceag, ştia să facă manual multe lucruri şi cu femeile era, oarecum pe ascuns, tandru, dar şi timid. Până la ultima suflare, şi-a respectat şi şi-a iubit mama, neîndrăznind să se opună hotărârilor ei. Dar ea era plină de tot felul de idei fixe şi plină de voinţa de a le impune fiului ei. Una dintre aceste idei era aceea că un băiat prea tandru şi inteligent trebuie să se însoare cu o femeie din popor şi că pentru aceasta trebuie să meargă în popor. şi la terminarea facultăţii de medicină, ea 1-a trimis în gubernia Novgorod ca să lucreze un timp într-o cooperativă producătoare de ulei. Într-adevăr, cunoştinţe despre fabricarea uleiului şi despre gubernia Novgorod, tânărul şi-a însuşit pentru toată viaţa. Dar uite că problema căsătoriei a rezol-vat-o prost. Nu le plăcea să se vorbească în casa lor despre această femeie isterică din popor, iar eu despre ea nu stiu nimic. Oricum, ea a adus destulă nenorocire în viaţa lui Nikolai Ivanovici, astfel încât el însuşi a trebuit s-o părăsească, luând cu sine pe cei trei copii: pe liniştitul şi inexpresivul fiu care nu 1-a continuat niciodată în nici o privinţă şi care a crescut ca un străin, şi pe cele două fiice cu nebunie ereditară de la mama lor. şi cu acest bărbat, cu un divorţ la

activ şi cu trei copii nereuşiţi, s-a măritat nefericita văduvă Elena Aleksandrovna. Era acum femeie la treizeci şi trei de ani şi-i murise primul soţ, mai vârstnic decât ea cu douăzeci şi cinci de ani. Viaţa cu acesta ea şi-o amintea ca pe cea mai înaltă treaptă pe care o poate atinge fericirea pe pământ. Remăritându-se, s-a supus voinţei soacrei, din cauză că N. I. n-a mai îndrăznit niciodată să iasă de sub această voinţă. şi în anii '30, în plin regim sovietic, deci într-un ev care nu se mai caracteriza nicicum prin poziţia subalternă a femeii în familie, ea s-a autoeducat în spiritul acceptării acestui nou destin, s-a retras într-un "ev mediu al ei". si, apoi, pe cei doi soti i-a ajuns mâna lungă a NKVD şi i-a aruncat în lagăr. (Povestea lor am relatat-o în Arhipelagul Gulag, partea a IlI-a, capitolul 6, şi în Pavilionul cancerosilor-Kadminii.), -

După activitatea în domeniul producţiei de ulei, N. I. a putut să se întoarcă la medicină şi să se specializeze în ginecologie. Acest fapt nu putea să nu dea rezultate. Aici s-a format şi sensibilitatea rafinată a mâinilor şi dârzenia tandră a caracterului si, poate, şi ceva derivat din indecizia tinerească în relaţiile cu toate aceste fiinţe de sex opus de pe Pământ. Cred că a fost un ginecolog de o rară măiestrie, a fost o bucurie şi o uşurare pentru paciente. Ele îi păstrau un statornic sentiment de recunoştinţă, iar el s-a simţit până la bătrâneţe atras de meseria lui chiar şi după ce, către anii '70, în urma muncii depuse şi în ciuda întreruperilor cauzate de internările în lagăr, s-a pensionat, el a rămas binevoitor şi receptiv ori de câte ori a fost solicitat să intervină în cazul unei naşteri dificile sau al unei femei grav bolnave. Aflat deja la vârsta de şaptezeci şi cinci de ani, şi-a realizat unul dintre proiecte: a organizat, într-o scoală medie locală, pentru fetele din clasa a zecea, un curs despre tot ce este "ruşinos", despre situaţiile pentru care ele trebuie să fie pregătite, dar despre care părinţii lor nu le vorbesc direct niciodată; astfel, fetele erau determinate să renunţe la obiceiul de a-şi transmite unele altora informaţii confuze în materie, soldate apoi cu traume

pentru toată viaţa. Era în intenţia lui şi scrierea unei cărţi ca un fel de curs pedagogic pe această temă.

Specialitatea medicală 1-a ajutat pe Nikolai Ivanovici să supravieţuiască celor zece ani de lagăr (si s-o aranjeze pe Elena Aleksandrovna ca infirmieră şi ani la rând să locuiască în acelaşi loc din incinta lagărului). Dar multipla lui dexteritate îl împingea tot timpul Ia meserii manuale, printre care una casnică, de mult îndrăgită: împletitul. Toate cele necesare şi de primă importantă – bardă, cleşte – le avusese şi acasă până în momentul arestării, şi chiar în perioada de lagăr liniştită i le pregătiseră meşterii lui; apoi şi în deportare se făcuse luntre şi punte ca să şi le procure, în clipele de răgaz ardea de dorinţa de a împleti, şi anume ceva interesant, în el, toate astea coexistau printre nişte ştrengarii refulate; îl stăpâneau de asemenea o pasiune deosebită pentru latină (drumurile lagărului îl puseseră în contact cu marele latinist Dovatur, şi prin protecţie medicală îi aranjase acestuia să tină chiar lecţii de limba latină! Infirmierelor), şi – dintre îndrăgitele şi captivele jocuri – conspiraţia. Personal, N. I. se ţinuse totdeauna departe de politică (totuşi, pe cine nu împinge lagărul la reflecţii?

— Avea cu M. P. lakubovici, semi-bolsevicul, lungi discuţii despre istoria Rusiei), aşa că el însuşi de conspiraţie, în fond, nu avea nevoie, dar în orele lui de răgaz nu obosea să-i elaboreze procedeele. Astfel avea un procedeu care permitea ca prin postă deschisă să intri în corespondentă conspirativă cu un partener aflat departe şi nefamiliarizat cu nici un fel de trucuri, întâi i se trimitea o poezie inofensivă cu rugămintea fierbinte de a o memoriza. După ce te convingeai că a primit-o, urma a doua scrisoare în care îi spuneai că poezia a fost un acrostih. Omul citea coloana primelor litere: "Dezlipeşte plicul" – şi îl dezlipea deja pe al doilea, pe cel de-acuma. Aici pe fâşia lipită, i se explica în scris modul în care el va primi informaţia

următoare: fie între copertele unei cărţi, fie pe fundul dublu al unei casete sau – culmea măiestriei!

— Într-o simplă carte poştală, dacă mai întâi o pui în apă caldă şi apoi o desfaci în straturi. Fantastică tehnică! Simpla carte poştală, N. I. o stratifica, pe partea interioară scria ceea ce trebuia, o lipea (el ştia şi prepara o mulţime de cleiuri), şi apoi scria textul exteriorîn aşa fel încât rândurile exterioare să se aştearnă peste cele interioare, care devin astfel neidentificabile, în toate regimurile de cenzură, cărţile poştale rămân aproape totdeauna neverificate, trec peste diferite bariere mai uşor decât toate celelalte forme de corespondentă. (Trebuie spus că liberaliştii sovietici se temeau de o asemenea corespondentă conspirativă şi adesea nu o sprijineau.) în lagăr, toată această tehnică Nikolai Ivanovici o folosea în mod curent, dar nu lăsa să se vadă în interesul cui. Aici a făcut el cunoştinţă cu moscovitul Alfred stiokli, eruditul specialist în teoria literaturii. Acesta i-a spus că, dacă ar fi ştiut cum să ascundă unele lucruri, ar fi scris în lagăr o nuvelă despre epoca lui Spartacus şi ar fi descris prin analogie (asa cum face majoritatea temerarilor din literatura sovietică) psihologia de sclav, pornind de la cea de zek. N. I. însă i-a oferit imediat un excelent procedeu de păstrare: nu mfundând filele între coperte de carte (aceasta ar fi necesitat multe coperte), ci încleind copertele multor foi de manuscris cu un asemenea clei, încât la desfacerea în straturi să se păstreze scrisul. Au verificat şi au constatat că rezultatul era excelent. şi stiokli a început să scrie. Când se strângeau file până la grosimea unei coperte, N. I. le încleia şi le ţinea absolut la vedere în fata scotocitorilor din administraţia lagărului. Apoi stiokli sau a fost transferat în alt lagăr sau şi-a abandonat înainte de vreme proiectul. Fapt este că pe toate cele scrise de el N. I. nu numai că le-a păstrat, dar le-a şi scos din lagăr, le-a luat cu el în exil şi apoi i-a scris lui stiokli, aflat acum la Moscova în libertate: veniţi să vă luaţi manuscrisul! Stiokli i-a răspuns derobându-se sub diferite pretexte amabile. Eu 1-

am simpatizat foarte mult pe acest autor ascuns, pe acest confrate al meu. Noi credeam că el nu înţelege aluziile din scrisori şi că socoteşte că opera lui s-a pierdut, în 1956 m-am dus şi eu la Moscova. Cu această ocazie, Nikolai Ivanovici mi-a încredinţat misiunea să-1 găsesc pe stiokli şi să-i spun fără ocolişuri ce şi cum. Dar vai, reabilitat, cu cariera ştiinţifică restabilită, reinstalat în apartamentul lui de pe Petrovka, stiokli pierduse interesul fată de scrierile lui din lagăr: să mai zică cineva că trăim în sclavagism! Toată povestea aceasta îmi amintea de Maksim Maksimâci, devotatul şi neluatul în seamă personaj lermontovian.

La Kok-Terek, în exil, N. I. a sosit cu câteva luni înaintea mea. Sotia îi fusese luată de lângă el şi trimisă în ţinutul Krasnoiarsk (măsura era urmare nu a premeditării celor de la Ceka, ci a neglijentei celor de la Ministerul de Interne). După un an au adus-o înapoi, aici. Bătrâna mamă, din cauza căreia se întâmplase toată povestea cu arestarea acestei perechi, a venit şi ea târâş-grăpiş să-şi vadă fiul. A venit şi una dintre fiice, aflată deja în pragul dementei complete, dar toate astea ulterior. Dar deocamdată el trăia singur – deja totalmente albit, dar sprinten ca un tânăr, uscăţiv, mic de statură, cu fata înseninată de un zâmbet. Avea nişte ochi aşa de luminoşi încât nici o căutătură nu puteai să nu i-o observi şi să nu i-o tii minte. Ne întâlniserăm în spitalul raional, unde eram internat din cauza unei boli enigmatice, care se declanşase exact în momentul eliberării (erau metastazele anuale ale cancerului, dar încă nu le identificase nimeni, N. I. fiind primul care le-a bănuit). Trebuie să spun că nu el m-a tratat şi că întâlnirea noastră a fost ca de la zek la zek. şi în curând, după externarea mea, nu stiu cum s-a făcut că am mers împreună prin aul, am intrat într-o ceainărie, unde am stat la un pahar de bere. Eram doi bărbaţi singuri: el îşi aştepta sotia; pe mine, în ultima perioadă de lagăr, mă părăsise sotia. El mergea atunci pe cincizeci şi opt de ani, eu pe treizeci şi cinci, iar în prietenia care se legase între noi era ceva tineresc pe care-

1 întreţinea şi această situaţie a noastră de nefamilişti, şi temperamentele tinereşti ale amândurora, şi această senzaţie de minunat început al începutului vieţii, senzaţie care pune stăpânire pe deţinutul eliberat, şi chiar primăvara stepei kazahe când înfloresc ginghilul parfumat şi ghimpele cămilei – dar şi întâia primăvară de după moartea lui Stalin şi ultima primăvară a lui Beria.

Dar cu cât vârsta lui Nikolai Ivanovici era mai mare decât a mea, cu atât era mai mare optimismul lui: să începi viaţa la cincizeci şi opt de ani, ca şi când până arunci n-ai fi trăit. Totul este distrus şi încă netrăit!

Pe oameni i-am atras de partea mea totdeauna de la prima în-tâlnire, de la prima vedere. Nikolai Ivanâci m-a încântat aşa de mult din prima clipă, mi s-a destăinuit în aşa măsură, încât repede m-am hotărât să-mi deschid şi eu sufletul în fata lui. În exil, el a fost primul şi ultimul în fata căruia m-am deschis. Seara ne duceam până dincolo de capătul micii colonii, ne aşezăm pe o movilită la malul unui vechi canal de irigaţie şi-i citeam, îi citeam din stocul meu de poezii (dar şi de proză), verificând în ce măsură îi plăceau aceste compuneri ale mele. În perioada detenţiei mele, el a fost al nouălea căruia i-am servit asemenea lecturi, dar primul care m-a surprins cu o reacţie nici de laudă, nici de critică, ci de uimire. Cum de-ţi oboseşti creierul, purtând în dumneata toate acestea ani de zile? Întreba el. Un alt loc de păstrare decât memoria mea nici nu-mi permiteam, eu mă obişnuisem deja cu încordările ei, cu veşnicele repetări – iar el se apucase să mi-o degreveze. şi peste câteva zile mi-a făcut cadou un prim dispozitiv – uimitor prin simplitatea lui, prin adecvarea lui la ambianta cea mai sărăcăcioasă, pentru că nu trezea bănuieli, dar şi pentru că era uşor de mutat dintr-un loc în altul: o lădiţă din placaj, dintre acelea folosite la expedieri şi care, în marile oraşe, au un preţ de nimic, dar care nu se pot cumpăra în exil. Un asemenea obiect, de care deţinutul trebuie să aibă grijă şi să-1 folosească pentru mărunţişuri, nici nu face notă discordantă cu mobilierul

sărăcăcios dintr-o încăpere cu pământ pe jos. Lădiţa avea fund dublu, dar placajul nu i se îndoia, şi numai nişte mâini de ginecolog putuseră, palpând din două părti, să potrivească cele două funduri în aşa fel încât să lase un spatiu între ele. Apoi erau două cuişoare care, am constatat, nu erau bătute în placaj, ci montate strâns. Cu ajutorul unui cleşte plat, acestea puteau fi scoase rapid; cădea o mică bară, se deschidea o cavitate secretă şi atât de adâncă şi întunecoasă cât se dorea; era vorba de un spatiu de o sută de centimetri cubi, un teritoriu care, desi făcea parte din cel al URSS, era ieşit de sub controlul puterii sovietice. Acolo repede puteai să arunci, de acolo re-puteai să scoţi ceea ce trebuia, repede puteai să te asiguri că nu se rostogoleşte nimic, că nu se produce nici un zgomot care să te dea de gol. În condiţiile în care, scriind, eram nevoit să fac literele cât mai mici, această cavitate oferea suficient spatiu pentru tot ce as fi consemnat în cinci ani de lagăr, (în textul principal al Viţelului am scris: "o idee fericită şi un ajutor bine venit din partea unei persoane", dar am scris-o într-un context care să dea de înţeles că asta a fost după călătoria la Taşkent – exemplu de denaturare menită a face să nu planeze nici o bănuială asupra lui Nikolai Iva-novici. Din această zi de mai 1953, când am primit cadoul, am început putin câte putin să-mi aştern pe hârtie cele douăsprezece mii de rânduri: versuri, un poem, două piese.)

Mă cuprinsese entuziasmul: momentul când ti se anunţa eliberarea nu este mai putin important decât cel când ieşi pe poarta lagărului! şi lui N. I. îi luceau ochii, iar zâmbetul, în ciuda mustăţilor şi a barbutei cărunte, îl întinerea: a prins bine, n-a fost zadarnică pasiunea lui pentru conspiraţie!

Într-o colonie micuţă, unde exilaţi politici erau mai putin de patruzeci de oameni, iar printre aceştia nici zece ruşi, deci într-o asemenea colonie a trebuit ca un subversiv autor

amator să dea din prima clipă peste un înnăscut conspirator amator! Oare nu-i asta o minune?

Mai târziu, N. I. a aranjat pentru mine un dispozitiv secret şi într-un birou grosolan. Spatiile pentru păstrare creşteau, accesibilitatea era perfectă, si, într-adevăr, chestia asta mi-a uşurat mult activitatea de scriitor ilegalist: în ultimul minut, înainte de a pleca la scoală, ascundeam totul în bordeiaşul meu solitar pe care-1 încuiam cu un mic lacăt, şi plecam pentru multe ore, timp în care mă simţeam perfect asigurat: nici hotul n-avea de ce să fie tentat, nici agentul co-menduirii nu găsea, nu captura nimic. şi acum, cu toată enorma (dubla) solicitare din partea scolii, reuşeam să mă uit în fiecare zi în manuscrisele mele, să scriu câte ceva în fiecare zi şi acelaşi lucra în toate duminicile, cu excepţia celor în care ne mânau la muncă în colhoz. Iar pentru repetarea şi pregătirea lecţiilor noi nu mai pierdeam o săptămână la lună. Acum puteam să-mi definitivez textele: le vedeam cu ochi proaspeţi şi eram convins că memoria mea nu va avea de suferit din cauza eventualelor modificări.

Ajutorul acordat mie de Nikolai Ivanovici în momentele cele mai dezolate ale distrusei şi deznădăjduitei mele vieţi şi simpatia arătată mie de Elena Aleksandrovna, venită şi ea printre noi astă-toamnă, au fost fluxul de căldură şi lumină care m-a făcut să nu simt lipsa restului omenirii de care mă ascundeam. E. A. sosise, iar eu aşteptam aprobarea de plecare la un dispensar oncologic, la o moarte aproape sigură. Cumplită a fost conjunctura în care ne-am cunoscut şi de aceea discutam la modul pragmatic despre apropiatul meu deces şi despre modul în care ei trebuiau să gestioneze avutul meu. N-am vrut să las manuscrise în casa lor, ca să nu le complic existenta, dar pe parcela mea am îngropat în pământ o sticlă cu poemul din lagăr şi piesele, şi singurul care ştia acest loc era N. I. Din clinica oncologică de la Taşkent (mai târziu – din Torfoproduct, precum şi din Riazan) le-am trimis adesea scrisori consistente şi dense, aşa cum, în viaţa mea, nu mai scrisesem nimănui niciodată.

Ambii Zubovi aparţineau acelei foarte bune jumătăţi din efectivul foştilor deţinuţi, care, cât va trăi, nu-şi va uita stagiul de lagăr şi care vede în acesta lecţia supremă a vieţii şi a înţelepciunii. Aceasta m-a şi făcut să mă simt legat de ei ca de rudele mele, iar după vârstă (N. I. era putin mai tânăr decât răposatul meu tată), aproape ca de părinţii mei, dar nu tuturor le este dat să aibă cu părinţii lor momente aşa de interesante şi de vesele ca acelea pe care le-am avut eu cu Zubovii. Ne trimiteam biletele prinse de zgarda unui căţel (acesta alerga de la o casă la alta, ştiind cine-i expeditorul şi cine destinatarul), mergeam împreună la cinematograful micii colonii sau şedeam la taifas în chioşcul lor de chirpici, la marginea stepei pustii. şi cu mai multă sinceritate decât se obişnuieşte a se manifesta în relaţiile cu părinţii, ne jeluiam împreună că eu nu puteam să mă însor din cauza manuscriselor şi căutam o modalitate ca totuşi să mă însor cu cineva.

Când în primăvara lui 1954 am fost răsplătit cu şansa de a mă însănătoşi si, înaripat de sentimentul bucuriei, am scris Republica muncii, atunci i-am avut în vedere aproape numai pe ei, gândul meu fiind să le-o citesc în mod special lor, acestor vechi foşti deţinuţi şi binecuvântaţi prieteni ai mei. Să le-o citesc – dar nici intenţia aceasta nu era simplu de realizat: fiica lor reprezenta un risc, iar izba în care locuiau era înghesuită între alte izbe, or eu voiam să interpretez, cu voce tare, toate rolurile din piesă. Bordeiul meu însă avea o poziţie mai bună, drumul de acces la el se vedea de la o sută de metri. Dar piesa era foarte lungă, o dată şi jumătate mai lungă decât este acum. Citirea ei cu antracte cu tot lua cinci ceasuri, or a avea musafiri atâtea ceasuri în timpul zilei era de natură să trezească bănuieli din partea vecinilor şi a comenduirii, pe lângă faptul că nici slujba şi nici gospodăria nu permiteau acest lucru. şi astfel n-a rămas decât o singură soluţie: când deja se întunecă, ei să vină să stea o noapte la mine. Era o noapte caldă, de sfârşit de iunie şi solemn selenară, aşa cum numai nopţile stepei

nemărginite pot fi. Dar a trebuit să ţinem ferestrele închise ca să nu fim auziţi şi astfel tot aerul proaspăt 1-am lăsat afară, noi fiind nevoiţi să stăm în zăpuşeala îmbibată de mirosul lămpii cu gaz. În antracte ne aeriseam, iar eu ieşeam în curte să văd: nu s-a furişat careva prin preajmă? Nu trage careva cu urechea? Dar ne păzeau câinii Zubovilor. la o adică, ar fi început să latre, în noaptea aceea a reînviat în fata noastră, în toată cruzimea culorilor lui, tabloul vieţii de lagăr – senzaţie pe care lumea o va încerca peste douăzeci de ani, citind Arhipelagul, iar noi am încercat-o în noaptea aceea. După spectacol am ieşit cu toţii în aerul nopţii de-afară: aceeaşi lumină de necuprins revărsată asupra întregii stepe, numai luna trecuse de partea cealaltă a boltii cereşti, micuţa colonie adormise de mult, vălul subţire al cetii de dinainte de mijirea zorilor începuse deja să se lase, ceea ce făcea să sporească şi mai mult aparenta de fantastic. Zu-bovii erau tulburaţi, poate şi datorită faptului că acum pentru prima dată credeau cu adevărat în mine, exprimându-şi părerea că, iată, aici, în acest bordeiaş, se pregăteşte ceva uluitor. şi cvincvagenara Elena Aleksandrovna, sprijinindu-se de mâna soţului ei, deja în cu-rând sexagenar, a spus: "si ce senzaţie de tinereţe avem! Senzaţia de a fi faţă-n fată cu priveliştile sublime ale vieţii!"

Pe noi, pe foştii deţinuţi, viaţa nu ne-a răsfăţat cu privelişti sublime.

De-abia începusem, eu şi Nikolai Ivanâci, să nu mai fim nevoiţi a accepta amputările practicate de lagăr asupra venitului nostru bănesc şi deci să câştigăm ca oameni care prestează o muncă în "libertate", că, aidoma unor băieţi ajunşi la maturitate, ne-am şi realizat visul dintotdeauna: ne-am cumpărat câte un fotoaparat. (Lucrul acesta s-a făcut pe baza unei documentări temeinice, s-a studiat mai întâi teoria, după carte. Iar, în curând, N. I. i-2 transmis în scris fabricii "Smena" observaţiile lui critice cu privire la modul în care fusese proiectat aparatul.) Totuşi, plăcerea acestei

meserii nu mai putea să împingă în planul doi, ci numai să stimuleze pasiunea noastră pentru conspiraţie: dar cum să pui în slujba cauzei noastre fotografia? Am studiat amândoi după manual tehnica reproducerii, iar în deplasările mele pentru tratament la Taşkent mi-am procurat substanţe chimice originale – şi am învăţat să fac excelente reproduceri. O magazie din chirpici, neterminată, cu nişte ziduri fără acoperiş, mi-a servit de adăpost contra vântului şi m-a ferit de ochii vecinilor: îndată ce sosea mohoreala de scurtă durată în Kazahstan, mă grăbeam să-mi montez instalaţia portabilă si, prinzând lumina naturală permanentă (dacă se înnorează sau începe ploaia, trebuie să te laşi păgubaş), mă grăbeam să-mi fotografiez liliputanele foite manuscrise (cea mai mare – 13x18 cm). Dar toată munca fină şi importantă îi revenea lui Nikolai Ivanovici: să scoată legătura unei broşurele englezeşti oarecare, să facă în ambele coperte locuri pentru păstrare ca nişte plicuri, să repartizeze în plicuri faşii a câte patru cadre, dar şi în câteva straturi. – şi să facă totul în aşa fel încât broşurica să pară că doar ce a ieşit din magazin! Desigur, cea mai complicată lucrare de legătorie pe care a făcut-o vreodată N. I.

— Dar era în-tr-adevăr ceva admirabil! (Singurul lucru care ne neliniştea era acela că, din cauza sărurilor de argint, legăturile de carton ieşeau mai grele decât ne aşteptam.) Acum nu ne rămânea decât să-1 găsim pe acel nobil turist occidental, care se plimbă pe undeva prin Moscova şi-şi permite riscul de a lua o carte subversivă din mâinile unui trecător grăbit. Un asemenea turist nu s-a găsit, apoi mi-am refăcut textele, acestea s-au perimat. Cartea aceasta am păstrat-o ca pe o amintire despre munca minunată a lui N. I., însă în momentul dezastrului din 1965 am ars-o. Dar şi acum îmi stă în fata ochilor. Erau piesele lui Bernard Shaw, în engleză, dar în ediţie sovietică.

Noi, eu şi Zubovii, ne puseserăm în gând să ne stabilim definitiv la Kok-Terek, aşa cum era înscris în actele noastre,

dar în primăvara lui 1956, când a fost desfiinţat tot exilul politic, eu am plecat imediat şi ei, desi nu mai erau prizonieri ai Ministerului de Interne, au rămas pe loc. Rămânerea lor la Kok-Terek a fost consecinţa dificultăţilor cu care se luptau în viaţa de fiecare zi: le era greu să mai schimbe locul, forţele lor fizice scădeau, iar mama lui era bolnavă; dementă, fiica lui umbla creanga prin Kok-Terek, a rămas gravidă, se pare, cu preşedintele sovietului sătesc, a născut, purtătoare a numelui de Zubov fiind, pe mâinile unei kazahe si, până la urmă, a dispărut într-un ospiciu. (Uimitoare ereditate: crescând într-o familie rusească, plecând de mic copil din Kazahstan, nefiind niciodată educat în spiritul imitaţiei şi neavând un exemplu în sensul acesta, băiatul prefera poza musulmanului care stă cu picioarele strânse sub el.) Cealaltă fiică, un an mai târziu, s-a aruncat de pe fereastra trenului electric din suburbiile Moscovei.

Tehnica de păstrare elaborată de N. I. era aşa de uşoară şi de comod transportabilă, încât după aceea mi-a trimis-o prin poştă în Rusia Centrală, la Torfoproduct: mi-a expediat trei asemenea lăzi care mi-au folosit încă multi ani, şi chiar înainte de expulzarea mea din URSS încă mai făceam uneori uz de ele. Când însă m-am mutat la Riazan (m-am unit din nou cu prima mea sotie, Natalia Resetov-skaia, care deja avea la data aceea şase ani de căsnicie cu altul – pas greşit, foarte scump plătit ulterior de noi amândoi) şi când acolo, în condiţiile în care aveam maşină de scris, volumul materialelor păstrate a crescut brusc, fiecare lucrare având-o în 3-4 exemplare – mi-au trebuit noi spatii de păstrare. Dar N. I. m-a instruit aşa de bine, încât şi mie mi-au venit idei destul de ingenioase: când i-am făcut plafon dublu dulapului, când am înghesuit manuscrisele în interiorul picupului şi aşa greu.

Ce bun mi se păruse locul nostru de surghiun, atâta timp cât trăi-serăm cu ideea că suntem pironiţi de el pentru eternitate, într-adevăr ce mult îl îndrăgiserăm! şi ce

dezolaţi am fost când a apărut darul libertăţii şi toţi au plecat pe capete. Pentru Zubovi, cale de întoarcere în împrejurimile Moscovei nu mai era ("bilete de călătorie retur în tara trecutului nu se vând!" – era reflecţia preferată, dar tristă, a lui N. I. după ce trăise experienta lagărului). Atunci în Crimeea?

— Îşi lua elan E. A. Ea avusese la Simferopol o tinereţe fericită. Toată Crimeea era, pentru ea, o amintire scumpă, în condiţiile rânduielilor sovietice, orice om are la picioare nişte ghiulele care-1 împiedică să se urnească din loc, şi atunci în ce situaţie se poate găsi un fost deţinut si, unde mai pui, şi nereabilitat? (N-au putut să le ierte totul şi să le dea şi lor pentru scurt timp măcar adăpostul care se dă până şi unui dezertor.) Pe un fost deţinut nu vrea să-1 primească absolut nimeni nicăieri. După multe scrisori şi cereri, autorităţile au fost în sfârşit de acord să-i dea doctorului Zubov un loc la Ak-Mecet (acum Cernomorskoe) – o micuţă colonie dosnică, aşezată într-un ţinut dezolant din Crimeea de nord-vest. În 1958 s-au urnit si, cu toate greutăţile, au plecat. Din Crimeea, din tot ce evocă această denumire şi din tot ce îşi bmintea Elena Aleksandrovna, puţine lucruri mai rămăseseră; înjur: stepă pustie ca şi la Kok-Terek şi chiar localitatea avea acelaşi aspect de peisaj pustiu şi pârjolit (nu stiu ce mi-a venit de am făcut o glumă: "Kok-Terek, unde comsomoliştii au săpat până au dat de mare", dar am înţeles că i-am jignit) – în schimb, plajă întinsă, autentică apă de Marea Neagră, si, ceea ce este mai important, nu departe de casă – o bancă într-un golfiilet, unde sotii, luându-se de mână, se duceau în flecare seară să privească apusul de soare. Cu uimitoarea lor capacitate de a-i face fericiţi ne cei din jur şi de a fi ei înşişi mulţumiţi cu orice lucru cât de mic, Zubovii recunoscuseră că Ak-Mecet era un loc fericit pe care, cât au trăit, nu 1-au mai părăsit niciodată. E. A. nu mai era tânără când şi-a pierdut cu totul mobilitatea, iar acum stă culcată de-a binelea, nemaiputând să se deplaseze nici până la acea

bancă. Ei ştiau să trăiască: interiorizaţi, ascultând amândoi, sub un acoperiş liniştit, o muzică vesperală, întreţinând amândoi corespondentă cu prietenii – şi acesta era universul lor.

Mica maşină de scris mi-a dat posibilitatea să-mi fac copii de pe toate operele mele si, în felul acesta, a apărut necesitatea de a le păstra dispersat. şi n-ar fi trebuit să-i împovărez pe bătrâni, dar nimeni nu-mi era mai apropiat şi mai demn de încredere decât ei. În 1959, de Ia Riazan mi-am dus la ei toate piesele, poemul inspirat din viaţa de lagăr şi Primul Cerc (96 de capitole), care atunci mi se părea deja gata.

Si din nou N. I. şi-a transformat rudimentara sa mobilă de bucătărie, dublându-i fundurile şi pereţii, ca să ascundă lucrurile mele.

Din Riazan am continuat să întreţin o corespondentă cordială cu ei, şi amănunţită, dar numai atât cât era prudent într-o situaţie în care cenzura era cu ochii pe noi. Când Tvardovski mi 1-a acceptat pe Denisovici, oamenii cărora am avut dorinţa cea mai fierbinte de a le povesti despre acest succes au fost Zubovii. Dar în scrisoare nu încăpeau toate nuanţele. aşa că de Pastele lui 1962, după ce am terminat cu încă o redactilografiere a Cercului, m-am grăbit, cu un exemplar asupra mea, să plec la Zubovi, în Crimeea. Acolo, în atmosfera familiară mie, la o masă rotundă asemănătoare cu cea care era cândva la Kok-Terek, le-am povestit dragilor mei bătrânei despre incredibilele evenimente de la Novâi mir. E. A., jumulind în timpul acesta cocosul tăiat pentru un prânz festiv, cu fulgii în mână, se oprea uimită – şi anume pentru faptul că aşa de asemănător se repetau agreabilele reuniuni în trei de la Kok-Terek, numai că acum aveam acces la electricitate – mie însumi mi se revela, pare-se pentru prima dată, cu toată claritatea, acest miracol: căci noi niciodată nu speraserăm să vedem ceva tipărit în timpul vieţii noastre! Dar oare chiar se va tipări?

În alt loc va trebui să-mi tin gura: pregătindu-mă pentru orice neplăcere la apariţia lui Denisovici, mi-am făcut în acea primăvara încă trei fotocopii complete a absolut tot ce scrisesem până atunci. şi sub pretextul unui voiaj estival al meu şi al sotiei mele, am plecat să le dispersăm pe la prieteni din vremea detenţiei. Una am lăsat-o la incomparabilul şi bunul meu prieten şi tovarăş de detenţie, Ni-kolai Andreevici Semionov, împreună cu care compuneam pe duşumelele de la Butârki şi de la hidrocentrala din Perm Zâmbetul lui Buda (în Cercul – Potapov). El a primit-o şi a păstrat-o cu credinţă până am ars-o eu. Pe a doua voiam s-o las undeva lângă Kizel, la Pavel Baraniuk (în Captivii şi în Tancurile – Pavel Gai), eroul lagărului. M-am dus fără să înţeleg că până la Pavel se putea ajunge numai cu maşinile Ministerului de Interne şi că el însuşi devenise supraveghetor de lagăr, dar în scrisori nu recunoştea acest lucru; această pierdere este o rană, până în prezent neexplicată, dar de înţeles: aşa de mult 1-au strâns cu usa după răscoala noastră de la Ekibastuz. Cu o capsulă de microfilme în buzunar, ca, nu-i asa, cu o bombă, o zi întreagă am hoinărit cu fereală prin Kizel, una din capitalele Gulagului, ca nu cumva întâmplător, din bănuială, din greşeală, să mă înhaţe vreuna dintre nenumăratele patrule de aici. Astfel că nici n-am mai ajuns la Pavel, şi bine că s-a întâmplat asa. Pe a treia am lăsat-o la Ekaterinburg, la Iuri Vasilievici Karbe, prietenul meu de încredere de la Ekibastuz, omul acela nobil şi totdeauna calm. El tot cu bunăvoinţă a primit-o şi tot cu credinţa a păstrat-o undeva într-o pădure, în pământ. În mai 1968, el a murit, aproape în aceeaşi zi cu Arngold Suzi (amândoi – cardiaci, şi în acele zile au fost nu stiu ce fenomene solare). şi acum nu-mi aduc aminte: mi-o fi restituit toate materialele şi eu le-am distrus, sau microfilmul acela se află şi în ziua de azi în vreo pădure din Urali.

O dată cu publicarea lui Denisovici, cercul corespondentei, al cunoştinţelor, al obligaţiilor mele, precum şi aria mea de

culegere a materialelor s-au lărgit exploziv si, corespunzător, s-a mărit şi atenţia cu care mă urmărea neadormitul Zreim. Tot mai rar puteam să le trimit Zubovilor scrisori amănunţite, tot mai puţine idei puteam să exprim în acestea. Eu şi înainte, din câte-mi amintesc, ca productivitate munceam cât cel putin cinci oameni, dar până la ieşirea la suprafaţa mai aveam totuşi scurte răgazuri pentru scrisori, pentru taifasuri. Acum nu le mai aveam. Ce-i drept, în vara lui 1964, jai Ivanovici a venit să ia parte, alături de mine şi de sotia mea, la orima călătorie cu maşina noastră – de la Moscova până în Estonia. Din nou, toată atmosfera dintre noi era una de apropiere şi înţelegere. Dar el iarăsi s-a dat la fund în mica lui colonie care a devenit • zona interzisă" (staţionarea flotei militaro-maritime); a rezultat un exil pe de-a-ndoaselea: ca să ajungi la ei trebuia de-acuma să obţii un permis de la MAI-ul regional. Dar Zubovii înşişi se mişcau tot mai putin, Elena Aleksandrovna era ţintuită la pat, Nikotai Ivanovici, din cauza surdităţii tot mai accentuate, nu mai putea să asculte radioul occidental. Cu timpul s-au închis în mica lor lume statică, s-au adâncit în clasici, iar dintre lucrurile noi, le urmăreau numai pe acelea care ajungeau până la ei, mai adesea nu cele mai bune. Experientele şi ritmurile noastre nu se mai potriveau unele cu altele, corespondenta cu sabia cenzurii deasupra capului îşi pierdea aproape orice sens: aluziile nu mai erau sesizate, sufereau interpretări greşite.

În octombrie 1964, în timpul nopţii, când au aflat despre răsturnarea lui Hruşciov, Zubovii au ars toate scrierile mele aflate în păstrarea lor şi m-au anunţat despre aceasta printr-o frază convenţională, într-o scrisoare. aşa ne şi înţeleseserăm: dacă, după părerea lor, apare o primejdie gravă, ei sunt liberi să ardă totul. Atunci lor, şi nu numai lor, li s-a părut că în câteva zile va începe un dezastru general. Chiar în acele zile şi din acelaşi motiv mi-am trimis în Occident (cu V. L. Andreev) rola de microfilme pe care n-o lăsasem la Kizel, aşa că rugul Zubovilor nu m-a afectat prea

tare: aveam acum destule exemplare. şi iată că singurul rezultat a fost acela că din două exemplare ale Banchetului învingătorilor am rămas numai cu unul.

Dar după încă un an, confiscarea arhivei lui Teus s-a tradus pentru mine prin aceea că nu mi-a mai rămas absolut nici un exemplar din Banchetul învingătorilor. Ce-i drept, îl editaseră la CC, în tiraj secret; poate că exemplarele de la ei se vor păstra pentru viitor, dar mă durea sufletul că acum pentru mine Banchetul era pierdut, în 1966 m-am întâlnit cu Nikolai Ivanâci la Simferopol, altminteri nu era chip să ajungi la el. L-am întrebat dacă a ars totul, absolut totul. Mi-a răspuns, sigur de sine, că singurul lucru care se păstrase întim-plător era o variantă timpurie a Cercului: acum, împreună cu el, am ars-o şi pe aceasta – într-o sobă, la Simferopof. şi în anul 1969, N. I. a venit la Moscova, a trecut pe la Rojdestvo; situaţia rămânea aceeaşi, nu mă mai îndoiam că de la Banchet îmi luasem adio pentru totdeauna. Dar în 1970 mi-a scris că ar trebui să mă duc în vizită la o foarte veche cunoştinţă de-a lui din Moscova. Asta mi-o spunea într-o frază cam obscură pe care eu n-am descifrat-o până la capăt (era de domeniul trecutului ambianta de la Kok-Terek, când ne înţelegeam aşa de uşor unul pe altul şi ne miram de cât de greu ne pricepeau corespondenţii noştri liberi; lunga despărţire ne-a pus şi pe noi în situaţia de a ne pricepe greu unul pe altul). Nu m-am dumirit, în primăvara lui 1971, N. Resetovskaia, de care eram deja despărţit, şi-a luat un permis de la MAI şi s-a dus pentru câteva zile la Zubovi. Spetind în influenta nobilă şi atenuantă a Zubovilor, eu, printr-o scrisoare, i-am rugat s-o primească. La data aceea nu puteam să prevăd în mâinile cui o va arunca divorţul nostru pe fosta mea sotie: că din clipă în clipă ea va deveni, că pentru mine deja a devenit mai periculoasă decât orice iscoadă – şi pentru că este gata să se alieze cu oricine împotriva mea, şi pentru că ştie multe lucruri secrete, înainte de aceasta, luase de la Zubovi aproape tot teancul

de scrisori pe care eu le adresasem acestora chiar în acei ani când ea mă părăsise; avea nevoie de ele pentru a-şi umple lacunele memoriilor. şi neintuindu-i intenţiile, N. I. tocmai pe ea a rugat-o să-mi transmită istoria secretă a peripeţiilor prin care trecuseră scrierile mele şi i-a dictat adresa mea.

De pe urma fiicei demente, Zubovilor le rămăsese acel plod conceput la Kok-Terek, acel nepot-kazah, de nevoie crescut de ei, ajuns deja la vârsta de treisprezece ani, handicapat şi de o răutate neobişnuită, între timp îl dăduseră la un internat pentru copii greu educabili (ce chin până 1-au văzut şi acolo! şi cu preţul câtor rugăminţi şi căciuleli!). Venind într-o scurtă învoire la bunici şi certându-se cu aceştia (ameninţându-i – şi nu era prima dată – cu moartea), nepotul nu s-a mai abţinut si, într-un acces de furie, i-a spus unei vecine cum că el îi are "la mână pe bătrâni" că a descoperit că aceştia tin ascunse în mobilă "scrieri antisovietice"! Ce s-ar fi întâmplat cu Zubovii, dacă el ar fi reuşit să meargă cu denunţul până la capăt!

— Expulzarea din colonia vecină cu baza militaro-maritimă ar fi fost măsura cea mai blândă şi cea mai uşoară ce s-ar fi luat împotriva lor, dar în situaţia lor, asta şi aşa ar fi însemnat o condamnare la moarte. Dar vecina 1-a informat îndată pe N. I. Acesta s-a apucat repede să caute şi a descoperit o ascunzătoare de care uitase -şi în ea Banchetul învingătorilor, Republica muncii şi alte mărunţişuri. Le-a găsit imediat o altă ascunzătoare. Nepotul a observat că lucrurile cu pricina dispăruseră si, înfuriindu-se, a început să dră-cuie. Dar N. L ştia deja că Banchetul trebuie păstrat – să-1 tină acum era însă periculos: dacă-1 denunţa careva? şi nu ştia cum să-mi comunice şi nici să vină la mine nu putea. şi totuşi 1-a mai ţinut încă vreo câteva luni! Atâta s-a prelungit, fiindu-le deja peste puteri, o conspiraţie începută aşa de vesel la Kok-Terek, cu şaptesprezece ani în urmă.

În vara lui 1970 au venit de la Leningrad să se odihnească la Cernomorskoe nişte cunoştinţe de-ale cunoştinţelor lui –

de-ale aceluiaşi Dovatur, latinistul, specialistul în istoria antică: Irina Va-lerianovna, doctorandă a acestuia, şi soţul ei, Anatoli lakovlevici Kuklin, amândoi părinţi tineri ai unei fetiţe. De la prima lor sosire aici şi din prima zi în care au făcut cunoştinţă cu Zubovii, aceşti tineri au fost cuceriţi de acea atmosferă de caldă cordialitate care-i înconjura totdeauna pe cei doi bătrâni. şi acum, pe deplin încrezător în Kuklini, Nikolai Ivanovici le-a dat lor manuscrisele mele regăsite, urmând ca ei să mi le restituie cu prima ocazie, iar dacă situaţia va lua o turnură proastă, să le distrugă. Din cauză că transportul sovietic şi modul de viaţa sovietic au particularităţile pe care le au, ei, din trenul direct Crimeea-Leningrad, nu puteau să coboare la Moscova. Când însă a fost la Moscova, Irina mi-a trimis un bilet prin Rostropovici, dar totul era aşa de neclar şi aşa de multi veneau la mine cu fleacuri, încât de data aceasta am continuat să-mi văd de treabă, n-am răspuns.

Si iată că în iunie 1971, fosta mea sotie, circumspect ostilă, dar care atunci încă mai lua în calcul posibilitatea de a mă recupera, mi-a transmis, într-un moment nu încă dintre cele mai rele ale ei, toată această poveste şi adresa. M-am străduit să primesc această adresă fără să-i acord mare importantă (întorcându-mă o dată de la Leningrad, ea m-a întrebat ce şi cum, iar eu i-am răspuns că m-am dus degeaba, că cei de acolo au ars totul demult). Dar, în ce mă priveşte, peste două zile eram deja la Leningrad, în aleea Sapiornâi, unde într-un demisol umed, prăpădit, al unei clădiri vechi, aceşti tineri minunaţi şi neînfricaţi păstrau deja de un an şi iată erau în stare să-mi retumeze intact materialul meu exploziv, suduit cu cuvinte înspăimântătoare pretutindeni în discursuri şi în ziare. Eram din nou în posesia Banchetului.

Îmi deveniseră dragi aceşti tineri. Dintr-o cu totul altă generaţie (eu şi Liusa le spuneam "Infante şi Infantă" – nume de cod), ei m-au ajutat în activitatea mea literară clandestină, care avea deja o vechime de un sfert de veac,

m-au ajutat numai într-un episod, numai pentru a salva o piesă – dar oare nu vor plăti ei pentru asta cu ruinarea propriei lor vieţi? S-au oferit să mă ajute şi în continuare; amândoi sunt istorici şi amândurora le repugnă să fie părtaşi la întreţinerea minciunii oficiale – vor şi ei ceva cu care să-şi împrospăteze plămânii. Dar putin a fost aerul curat de care au avut parte, în elanul lor doreau mai mult decât puteau: în curând li s-a născut şi a doua fiică, dar au continuat să locuiască în acelaşi beci dezolant, şi Anatoli s-a îmbolnăvit, şi mâinile i s-au umflat, şi bani nu avea – se cădea ca nu ei să mă ajute pe mine, ci eu să-i ajut pe ei. Ultimul lucru pe care 1-am auzit despre ei, înainte de expulzarea mea din tară, era că lui Anatoli începuseră să i se facă mizerii la serviciu. Poate că asta n-avea nici o legătură cu mine.

Dar poate că totuşi avea. Legătura mea specială cu N. I. era clară chiar şi prin Resetovskaia: ea se grăbea să-şi publice, cât sunt eu în viaţă, amintirile despre mine şi pentru asta nu s-a dat în lături de la nimic, a scris, spre ştiinţa tuturor (în 1972, în Vece), că Zubovii au fost colaboratorii mei cei mai apropiaţi în exil, că citeau toate scrierile mele despre lagăr şi că erau depozitarii CercluiEu însă continuam să corespondez cu ei deschis prin postă, chiar şi în ultimul an le-am trimis pachete. (O dată, Nikolai Ivanovici mi-a trimis un om simpatic, unul dintre cei 227 de povestitori ai Arhipelagului, Andrei Dmitrievici Goliadkin, cu o scrisoare, ocolind astfel posta. Mai târziu, A. D. a fost cavaler de onoare la cununia mea religioasă cu Alia – astfel, în mod indirect, N. I. a fost şi el prezent în acel rol de tată care până atunci nu-i reuşise niciodată.) Din cauza dificultăţilor cu care se confruntau, Kuklinii două veri nu s-au mai dus la Cer-nomorskoe. Dar în 1974 – de-acum eu eram în exil – s-au dus.

S-au dus şi toamna s-au întors cu o veste care mie mi-a parvenit în Elveţia abia în iarna următoare: în noaptea de 12 spre 13 februarie, când m-au arestat, la Zubovi au venit

cekistii să facă percheziţie. O, nenorociţilor, când o să ne lăsaţi în pace? Amănunte nu stiu, dar nu mi-e greu să-mi imaginez scena: bătăi în uşă, spaimă a inimii chinuite a fostului deţinut, bătrâneţe neajutorată, doi oameni care-şi aruncă halatele pe umeri, N. I. suferind de surditate aproape totală. câţi ani mai are viaţă în sac: 40-50-60 mereu cu cekisti, mereu cu percheziţii? Întrebări despre Soljeniţân. Ce aveţi scris de el? Lată-i cotrobăind peste tot, dau peste nişte scrisori (si câteva datând din perioada Kok-Terek, care nu i-au fost date Resetovskăi, cele mai intime, printre ele şi unele "de stânga", desigur, şi poate, unele care exprimă recunoştinţa pentru Banchet, dar mai degrabă, cele de stânga sunt arse.)

Oricât s-ar împleti frânghiuţa.

Si eu cu ce pot să-i ajut? Cum să-i salvez? Să apelez la opinia publică occidentală? Necazurile altora deja o obosiseră.

S-ar putea ca securiştii să fi ştiut din auzite ceva despre nişte pereţi dubli, şi să fi verificat şi mobila şi perdelele? În acel interval de douăzeci şi patru de ore, nu numai la Zubovi, ci şi prin mărginimi de provincie îndepărtată au căutat "principala" mea ascunzătoare (nu stiu de ce ajunseseră la concluzia că eu îmi ascund scrierile în provincie). Greşeau: principala mea ascunzătoare era deja la Zurich, în seif. Au plecat cu buzele umflate, nu făcuseră decât să chinuie nişte bătrâni.

Dar poate că acesta a fost ultimul soc din viaţa lor. Cu ani în urmă, bătrânul îşi îngropase capricioasa mamă. Cele două fiice nu mai erau în viaţă. Fiul era şi nu era. E. A. avea o singură soră care trăia în Crimeea. Totdeauna bucuroşi să aibă de-a face cu tinerii, iată că lor nu le-a fost dat să aibă urmaşi direcţi, în fiecare primăvară, N. I. continuă, probabil, să-şi tină cursul scurt cu fetele din clasa a zecea, pentru ca ele să nu-şi schilodească viaţa. Uneori i se solicită ajutorul la casa de naşteri. şi în tot restul timpului se ocupă

de treburile casei şi o îngrijeşte pe E. A., care aproape nici nu se mai ridică din pat.

O viaţă de om!

— În închisori, în lagăre, în deportare – o viaţă de om, dar iată că ea este deja pe sfârşite.

M-am aşezat să scriu aceste pagini – si, convocaţi de memorie, toţi cei cu care m-am sfătuit, cu care am colaborat, cu care m-am ajutat, aproape toţi încă în viaţă şi cu sabia deasupra capului, mă înconjoară ca nişte umbre prietenoase; eu le văd ochii şi le aud glasurile – mai atent decât am făcut-o în toiul luptei.

Necunoscuţi, ei riscau totul, neprimind în schimb nici măcar recunoaşterea oamenilor, acea recunoaştere care înfrumuseţează până şi moartea. şi multora nu le va fi dat să mai apuce publicarea chiar şi a acestor însemnări.

— I Iată ce întorsătură au luat lucrurile: eu sunt teafăr şi nevătămat, iar ei toţi sunt la discreţia călăului.

Am o presimţire, am o credinţă: eu tot am să mă întorc în Rusia. Dar pe care dintre ei nu-1 voi mai găsi? *

* Pentru broşura lui kaghebistă, secătura de Rjezaci 1-a găsit şi din nou 1-a chinuit şi pe bietul Nikolai Ivanovici. (Adnotare din 1978.)

Iar în 1984 mi-a parvenit ştirea că ambii Zubovi au decedat. Dumnezeu să-i odihnească în împărăţia sa! (Adnotare din 1986.) 2 Nikolai Ivanovici Kobozev Despre acest om intenţionam să scriu o poveste separată. şi ca s-o fac nu m-a împiedicat altceva decât veşnica mea alergătură, veşnica mea lipsă de timp. Povestea despre modul în care sistemul sovietic a ştiut să distrugă minţile cele mai luminate ale Rusiei, chiar şi când nu le-a aruncat în închisoare.

N. I. Kobozev a fost unul dintre oamenii cei mai inteligenţi pe care i-am întâlnit vreodată. A fost un mare specialist în fizică şi chimie, dar, mai mult decât atât, înscriindu-se în nobila tradiţie a ştiinţei ruse anterioare, el, concomitent cu cercetările lui principale, în timpul consacrat profesiunii ca

şi în timpul său liber, analiza şi confrunta fapte şi probleme ale ştiinţelor paralele, precum şi ale filosofiei, ale istoriei Rusiei şi ortodoxiei. Ce-i drept, şi timp pentru a medita pe-ndelete, destinul i-a acordat mai mult decât multora din acest veac.

Toate trăsăturile biografiei lui, faptul că nu 1-a înghiţit şi nu 1-a râşnit maşina Arhipelagului, se explică prin aceea că în permanentă a avut probleme cu sănătatea. Până la vârsta de douăzeci de ani, încă la începuturile puterii sovietice, se mişca în societatea celor fără asemenea probleme, făcea excursii cu bărcile pe undeva prin Altai. Dar de la sfârşitul anilor douăzeci, când a început oprimarea şi lichidarea întregii intelectualităţi tehnico-stiintifice care scăpase până atunci, îmbolnăvirile lui s-au ţinut lant. Profesor la universitatea din Moscova, el, de la jumătatea anilor treizeci, nu mai venea să tină prelegeri: agorafobia a făcut ca aceste ieşiri, chiar şi la lucrări în laboratorul său, să devină din ce în ce mai rare şi la un moment dat să înceteze cu totul. Pe studenţi şi aspiranţi a început să nu-i mai primească decât acasă. Treptat s-a obişnuit cu viaţa cantonată numai în cele două-trei camere ale unui apartament orăşenesc – cu veche mobilă maronie, cu bibliotecă, apoi cu tablourile extravagant-interesante ale fiului său de doisprezece ani, atâmate de pereţi.

Ferestrele îi dădeau spre Tverskaia-Iamskaia, decenii Ia rând liniştită, dar în ultimul timp huruitoare şi poluată din cauza neîntreruptului flux automobilistic, aşa că sihastrul, nici măcar noaptea, nu a mai avut parte nici de linişte, nici de aer. Iar noaptea era pentru el principalul segment de timp, ca pentru toţi oamenii care suferă de insomnie şi duc o viaţă dezordonată: fără mişcare şi fără aer, somnul vine tot mai târziu, tot mai târziu în noapte, ba chiar şi spre dimineaţă, orele de lumină diurnă devin ore de somn, deşteptarea – la masa de prânz. Provocată de boli, această dezordine, prin influentă inversă, agravează bolile şi decrepitudinea. Nu mi-ar fi greu să enumăr bolile de care

nu a suferit Kobozev. O mână o avea scrân-tită de la cot şi nu putea să ia nimic cu ea, a doua îi tremura toată când ţinea o lingură sau o furculiţă, aşa că sotia lui îi mărunţea şi-i muia hrana, ca unui copil, de această asistentă având nevoie şi din cauza unui ulcer stomacal, îi venea pe nas lichidul cefalo-rahidian, la un moment dat a început să simtă o slăbiciune a picioarelor care apoi i-au paralizat cu totul, din care cauză a ajuns să fie plimbat în fotoliu; suferea de un concurs de afecţiuni ale oaselor, ale şirei spinării, ale sistemului circulator, complicate fenomene medulare până la urmă, boli apărute totdeauna mai multe deodată, şi tratamentul unora era contraindicat pentru celelalte. Nu o dată s-a internat în spitale-pentru săptămâni, pentru două luni; uneori, deodată începea să umble prin camere, zâmbea; vara şi-o petrecea la Uzkoe: mai întâi într-un sanatoriu academic scump, apoi banii împutinându-i-se, pur şi simplu într-o izbă. Mergând la el şi încă într-o perioadă când se simţea mai bine, nu puteai şti dacă-1 găseşti stând pe scaun sau stând lungit pe pat. Cu duiumul se abătuseră bolile asupra lui, ca asupra celui iubit de Dumnezeu, aproape mai multe decât asupra biblicului Iov, dar niciodată nu se scandaliza de situaţia lui, ci zâmbea supunându-se smerit voinţei lui Dumnezeu. De statură era mic, iar lungit în pat şi încovoiat de boli, semăna cu un ghemuleţ absolut neajutorat, aducând tot mai mult a copil.

În ciuda faptului că se manifesta rar în lumea ştiinţelor sociale, Kobozev se afla permanent în dizgraţia administraţiei, tipărirea lucrărilor lui nu era încurajată, şi numai nişte discipoli energici obţineau, prin dârzenia lor, finanţarea activităţii laboratorului. Iar studiile profesorului, care depăşeau cadrul "slujbei" lui, nu erau câtuşi de putin încurajate, pentru ele nu se găsea loc, aşa cum în tara sovietică nu se găsea loc pentru nimic original. Kobozev făcuse studii privind raportul optimal (2:1) pentru orice cercetare – raportul dintre tenacitatea vectorială şi pasivitatea brownizată. Cărui plan ştiinţific puteau să-i

corespundă asemenea studii asupra unui asemenea raport abordat în general din punctul de vedere al vieţii şi al naturii? Era un noroc dacă unor asemenea studii li se făcea loc în Buletinul cercetătorilor naturii-o revistută necitită de niciunul dintre cei cu activitate ştiinţifică, revistută care nu stiu de ce n-a fost suprimată în epoca ţaristă. Către anul 1948, absolut independent de Wiener, neştiind nimic despre lucrările acestuia, Kobozev a elaborat de unul singur, în cu totul altă terminologie şi metodologie, ceea ce dincolo de ocean a devenit cibernetica şi care peste opt ani a pătruns şi la noi. Kobozev era un autor la fel de nepublicabil ca şi mine – dar mie, cu temele mele, nu-mi părea rău, însă de ce nu-1 publicau pe el, pe naturalist? A fi ţinut în permanentă cu lacătul la gură, a fi osândit la muţenie permanentă, a fi pus permanent în imposibilitate de a-ţi anunţa prin presă descoperirile, toată această constrângere se suprapunea, exasperant şi apăsător, bolilor lui deprimante şi stării lui de captiv încarcerat într-o cameră fără aer, aproape fără lumina zilei, într-o cameră ce dădea spre o stradă duduind de automobile de la cinci dimineaţa până la două noaptea.

Si cu toate acestea în ultimii ani a fost în stare să scrie o strălucită lucrare intitulată Cercetare în domeniul termodinamicii unor procese ale informaţiei şi ale gândirii (1971, editată de Universitatea de Stat din Moscova): în URSS a fost publicată din nebăgare de seamă, în străinătate nu a fost tradusă tot din nebăgare de seamă, în această carte, el a reformulat, din punct de vedere termodinamic, toată cibernetica şi a dat fundamentarea termodinamică a existentei lui Dumnezeu.

După ce a citit nuvela Ivan Denisovici, scoasă de samizdat, a început să se intereseze foarte tare de mine. Pe prima mea sotie, care-i fusese doctorandă, a rugat-o să-i mijlocească o întâlnire cu mine. Încă de la prima convorbire am căpătat încredere unul în celălalt, şi de atunci s-au adâncit treptat convorbirile noastre din acele puţine seri când zăboveam la el. Am început să-i dau să citească

manuscrise de-ale mele încă necunoscute de alţii; era un cititor sârguincios şi analitic. Reieşise de la sine cât era de greu să asiguri păstrarea tuturor acestor manuscrise; şi el a fost acela care a propus amenajarea unei ascunzători, dar a uneia amplasate nu la înde-mână, ci undeva în adâncime. Aceasta îmi şi era de trebuinţă mai mult ca orice. Coincidenta foarte profundă a vederilor noastre mă făcea să-i încredinţez, fără rezerve, orice lucrare de-a mea. Kobozev, cu credinţa şi fermitate, a păstrat din 1962 până în 1969 toate exemplarele de bază ale tuturor principalelor mele manuscrise (nu la el, ci la sora cumnatei fratelui lui care pierise în închisoare; pe ea eu n-am văzut-o decât o singură dată şi nici măcar nu-mi amintesc cum o cheamă, dar îi sunt recunoscător pentru totdeauna. Mi le aducea şi le ducea fiul ei, Alioşa, după ce se făcuse mare). Această ascunzătoare, la vremea aceea, era cea mai completă – şi pentru lucrări neterminate, pentru schiţe şi creionări pe care oricum nu puteam în nici un chip să le tin acasă. Ea era ca o temelie solidă pentru toată activitatea mea: certitudinea că toate ale mele se vor păstra, orice s-ar întâmpla cu mine.

În 1969, toate aceste manuscrise le-am mutat la Alia.

Oricare dintre conversaţiile mele de seară la Kobozev includea referiri la neastâmpărul inteligentei lui, aflată în mişcare perpetuă. Problemele, el le cântărea călăuzit fiind de o gândire proaspătă şi independentă. Era pasionat de Dostoievski, de Vladimir Soloviov. Colosale, neobişnuite idei îmi dădea, reparând avariile aduse tradiţiei şi ajutându-mă să ies din ignorantă. Foarte acut resimţea naufragiul spiritului rus în secolul al XX-lea. In materie de religie, era un ortodox simplu, fără complicaţii, îi plăcea să mă descoasă asupra ideilor-cheie ale viitoarei mele opere cu subiect din istorie. Cel mai adesea mă eschivam: nu cu idei îşi abordează un romancier materialul, ele se cristalizează în însuşi procesul creaţiei. El insista: bun, şi totuşi, cum altfel! Cu revoluţia din februarie cum e? Cum e cu

răsturnarea tarului şi cu însuşi principiul monarhiei? Revoluţia din februarie includea în sine cu necesitate şi pe cea din octombrie? şi de ce atât de micile retrageri din timpul acelui război păreau nişte catastrofe, iar cele atât de mari din timpul acestuia din urmă sunt tolerabile? Da, Kobozev îmi deschidea capul şi spre probleme şi spre domenii pe care eu, din cauză că o ţineam tot într-o alergătură, n-aş fi reuşit să le cuprind. Multe şi nepreţuite lucruri as fi putut să culeg de la el, dacă n-aş fi fost atunci într-o asemenea tensiune. Desigur, cu timpul urma să răspund la toate acestea, dar întrucât simţea că n-o să mai apuce să citească opera mea viitoare, Nikolai Ivanovici se grăbea să discute anumite aspecte ale ei.

Întâlnirile noastre aveau loc totdeauna seara, şi nu devreme, şi totdeauna trebuia să mă grăbesc pentru a prinde trenul de noaptea târziu, şi să nu spun niciodată tot ce aveam de spus.

L-am invitat să participe la culegerea Voci din străfunduri. Voia să scrie. Dar n-a mai găsit puterea s-o facă.

Coloana vertebrală nu-1 mai ajuta deloc. Prin Rostropovici îi aduseserăm o curiozitate de medic din Kazahstan, dar degeaba. şi cele mai noi medicamente străine i le procuraserăm, dar să-1 scăpăm de boli nu s-a putut. Tot anul 1973, Kobozev 1-a petrecut deja în luptă cu moartea, într-o stare de semiinconştienţă.

S-a întâmplat ca, pe ruta pe care kaghebistii m-au dus de la Lefor-tovo la aeroportul seremetievo, să trec tocmai pe Tverskaia-Iam-skaia, pe sub ferestrele lui, şi mi-am adus aminte de el chiar în acel moment, am tras cu coada ochiului la poarta lui, pe unde, adesea cu manuscrise asupra mea, intram totdeauna pe întuneric, ca să străbat apoi o curte, asigurându-mă de fiecare dată că nu mă urmăreşte nimeni.

Si peste o lună a murit.

Veniamin Lvovici şi Susanna Lazarevna Teus între ei era o mare diferenţă de vârstă, diferenţa pe cale de a se şterge la

vremea când i-am cunoscut eu (aveau deja un nepot, iar fiul preda matematica la institut, ca şi ambii lui părinţi). Veniamin Lvovici, după cum îmi povestea el acum, autoflagelându-se, fusese în tinereţe un înverşunat "comunist fără de partid"; în anii '30, cică, ar fi socotit că era un act de bravură să informeze GPU despre activitatea duşmănoasă a cuiva (asta nu înseamnă că, efectiv, a şi procedat asa; el nu voia decât să dea o idee despre atmosfera generală, comunizantă). Istoria luase o asemenea întorsătură încât acum nu toţi erau capabili fie să-şi amintească, fie şi să creadă ei înşişi, fie să dea dovadă de bărbăţia de a spune pe nume lucrurilor de dinainte, dar el le spunea. Pe Susanna, tatăl ei, Lazăr Krasnoselski, o educase în spiritul unui iudaism riguros (în primii ani ai puterii sovietice, ea îşi lua prietenele de la scoală şi le ducea la Pastele evreiesc – dar aceasta s-a terminat cu o blândă mustrare). Mai târziu, toată această mentalitate s-a subţiat, a dispărut, sub imperiul ideologiei de atunci. Cu soţul nu avea divergente. Tot cercul lor era alcătuit din oameni cărora epoca sovietică le adusese prosperitate: vărul primar al Su-sannei Lazarevna era mare procuror, însuşi Veniamin Lvovici era laureat al premiului Stalin (în domeniul industriei aviatice) şi profesor.

Furtuna s-a dezlănţuit asupra lor, ca şi asupra multora, la răscrucea anilor '50, când au început persecuţiile antievreieşti. Timp de câţiva ani, Veniamin Lvovici a trebuit să meargă să predea la Riazan, Susanna păstrându-şi buletinul de Moscova, dar locuind şi ea la Riazan. Se schimbase epoca – se schimbaseră şi Teusii, amândoi, şi înaintea multora: începuseră să considere ca ruşinoase simpatiile lor anterioare pentru comunism, şi tot mai constant le umplea pieptul şi tot mai profund se lăsa asimilat în ei binomul credintă-iubire pentru Israel. şi în diferitele momente speciale ale vieţii, în divergentele psihologice ale soţilor, acest pătimaş sentiment comun i-a unit trainic şi a astupat complet acea fisură periculoasă,

apărută atunci când Veniamin Lvovici, ieşind la pensie la începutul anilor '60, făcuse pasiune pentru antropozofie, îndeletnicire părând a-1 îndepărta pe om cu totul de viaţă "normală" a tuturor celorlalţi – iar Susanna a rămas până la sfârşit femeia laică, naturală, iubitoare de viaţă.

La Riazan, Teusii făcuseră cunoştinţă cu N. A. Resetovskaia şi cu bărbatul ei de-atunci. Ei au rămas prieteni cu N. A. şi după ce s-au întors la Moscova.

În 1960 m-a cuprins pentru prima dată disperarea din cauza lipsei de perspectivă a activităţii mele literare clandestine: eram ca îngropat de viu, rarii tovarăşi de lagăr care veneau la Riazan nu preţuiau cele scrise de mine; sotia, încântată de Cerc, găsea că Ivan Denisovici era "anost, monoton", iar Lev Kopelev spusese: "realism socialist tipic". Prin Kopelev aveam atunci unicul acces la lumea literară, dar aşa cum în anul 1956 el îmi respinsese tot ceea ce adusesem din deportare, tot aşa acum, după ce a fost la Riazan, mi-a refuzat şi tot ceea ce am scris în continuare, inclusiv Cercul. Eu însă eram convins că toate aceste scrieri nu sunt chiar aşa de slabe, dar după doisprezece ani de muncă solitară aveam nevoie să le mai testez pe cineva, în toţi anii de după eliberarea din lagăr m-am simţit, în libertatea acordată de regimul sovietic, ca un captiv într-o tară străină; rudele nu erau decât foşti deţinuţi împrăştiaţi prin toată tara, siliţi să se dea la fund; tot restul era ori puterea asupritoare, ori masa asuprită, ori intelectualitatea sovietică, tot cercul cultural care prin minciuna lui activă slujea opresiunii comuniste. Un cerc sau un grup social care să mă poată citi şi accepta, eu nu-mi imaginam. Dar, desigur, puteau fi şi excepţii fericite, întâlniri diverse. Sotia mi-a propus să încerc să-mi dau manuscrisele să le citească Teusii, care se numărau printre cunoştinţele ei. La sfârşitul verii lui 1960 ne-am dus la dacea lor de lângă Moscova.

Am dat, într-adevăr, peste un cuplu excepţional, peste nişte foarte interesanţi parteneri de conversaţie: soţul – un

om cu nişte judecaţi neobişnuite, ascuţite, extrem de liber exprimate, vizând nu numai domeniul politic, ci şi cel spiritual; sotia – o femeie fermecătoare, delicată, emanând afectivitate din toată fiinţa ei. Am observat eu, ce-i drept, că el era cam confuz, că din cauza grabei avea nişte discontinuităţi în idei, dar în discuţie trăsătura asta era chiar simpatică, şi mai era la mijloc şi un oarecare amestec de zăpăceală în probleme ale vieţii de flecare zi – dar ce problemă aveam eu? Doar aceea de a hotărî dacă le dau să citească. Mă hotărâsem. şi le-am dat s-854 (o variantă mai tăioasă a lui Denisovici) – scrierea cea mai inofensivă pe care o aveam atunci, însă pasul acesta a fost pentru mine foarte riscant: încă niciodată nu lăsasem fereastră întredeschisă spre sufletul meu unui om pe care să-1 fi cunoscut atât de putin şi pe care să nu-1 fi verificat pe baza datelor ce mi le şoptea inima, în găoacea mea, protejată şi închisă, începea să apară – prin propria mea voinţa!

— Ca un fel de fisură, anume acea crăpătură prin care şuieră vântul şi duce departe o taină de preţ. Câştigam doi cititori, dar puteam să-mi pierd munca tuturor anilor petrecuţi în lagăr, în deportare şi "în libertate", şi chiar şi capul.

Rezultatul citirii materialului cu pricina a fost exploziv. De-atâta entuziasm, Veniamin Lvovici îşi pierduse echilibrul şi liniştea. El a numit povestirea nu o simplă reuşita artistică, ci un eveniment istoric. şi a făcut imediat un gest arbitrar: neconsiderând necesar nici măcar să mă întrebe, s-a dus la amicul său, docentul Kameno-mostski, actualmente decedat, şi încă la un docent, mai vârstnicul lui prieten şi îndrumător în ale antropozofiei, lakov Abramovici (numele lui de familie nu mi-1 amintesc, dar stiu că locuia pe strada suhov) • – să le încredinţeze şi lor impresiile lui despre text, să-1 citească amândurora. (într-o vreme, mai la început, 1-a dat spre citire şi fiului său.) şi pe toţi i-a cuprins exaltarea, iar V. L. repeta solemn: "Acum slobozeşte, Doamne, pe robul tău!" După aceea, nici ei, nici Kamenomostski nu s-au putut

abţine şi au venit împreună la Riazan. Despre Iakov Abramovici nu mi se spusese nimic, ştiam că textul fusese citit de Kamenomostski. (si printre alte laude a fost şi afirmaţia lor că i-a mişcat delicateţea eroului principal şi a autorului fată de Cezar Markovici. Kamenomostski a rostit o frază care mie mi-a sunat atunci straniu: că, după părerea lui, prin această trăsătură, povestirea mea "reabilitează poporul rus".) şi acum amân-doi voiau să citească. Nu le mai dau ceva de citit? Nu mai am vreo noutate?

— Mă întrebau ei.

Dar pe mine tare m-a şocat această scurgere neaşteptată! Mi se strângea inima ca de o mare nenorocire, ca de o prăbuşire care s-a şi produs. Dar cine i-a permis! – şi zâmbeşte aşa de senin ca şi când nu s-a întâmplat nimic: toţi se bucură, altă reacţie nu au. O, ce greu e să ieşi din clandestinitate! Câteva zile le-am petrecut sub apăsarea acestor gânduri. De îndreptat ceva, nu mai era posibil. A trebuit ca treptat să mă împac cu această breşă, cu lărgirea cercului celor care ştiau despre ce este vorba. Scurgerea, într-adevăr, nu s-a produs. Treptat m-am obişnuit cu situaţia.

Scurgerea nu s-a produs, dar au apărut cititori – inteligenţi, sinceri, serioşi. Povestirea mea a fost apreciată imediat ca epocală – pentru ei, pentru literatura sovietică şi pentru tară. Autorul care, la drept vorbind, în sinea lui aşa şi gândea despre sine – cum era să nu se înmoaie? S-a creat un mic anturaj, în care se citeau şi se discutau una după alta scrierile mele. Sotia lui Kamenomostski, fostă, după cum s-a aflat, actriţă la Mălai teatr, a chemat pe cineva de acolo; eu citisem în apartamentul lor Luminare în vânt, ce-i drept, nu cu mare succes, însăşi hotărârea mea de a-1 oferi pe Denisovici spre publicare în Novâi mir se maturizase în mine datorită nu numai impulsului dat de congresul al XXII-lea, ci şi succesului neaşteptat pe care această povestire îl repurtase cu un an mai devreme în cercul restrâns al prietenilor familiei Teus. Acest microsucces mi-a dat

certitudinea că nuvela va fi acceptată de cei care n-au fost deţinuţi. (Alte divizări, curente mai mărunte în societatea cultivată, eu încă nu presupuneam că ar exista, nu concepeam.)

Asa s-a şi creat atunci la Moscova singurul grupuleţ de cititori, apropiat mie. şi când peste un an m-am afirmat în Novâi mir şi n-am mai fost o oarecare pietricică rotundă în prundiş, unul dintre milioanele de foşti deţinuţi – mi-am adus (în picup) de la Riazan la familia Teus al doilea (primul era deja la Kobozev) set de texte dactilografiate şi fotocopiate. (Pentru fiecare text aveam fotocopie executată de mine însumi, pregătită pentru a fi expediată peste graniţă sub pseudonimul Stepan Hlânov şi retuşata în locurile prea autobiografice, care ar fi putut să mă dea de gol. Dar prietenia cu Novâi mir mi s-a oferit din plin şi mi-a redirecţionat toate planurile.

Dacă toate acestea se păstrau la Teus, era firesc şi să-i permit să le citească pe toate la rând. Un entuziasm asemănător celui stârnit de Ivan Denisovici i-a produs stiu tancurile adevărul. Pornind de la Captivii, el îmi făcea consideraţii şi observaţii cum că din negarea bolşevismului nu se poate simpatiza în nici un caz cu mişcarea Albilor din războiul civil: în război, chipurile, poporul ar fi fost, stihinic şi unanim, alături de Roşii şi nu întâmplător băieţi de nouăsprezece ani erau promovaţi în posturi de comandanţi de regiment. (Tot aşa considera că dreptul colhoznic asupra pământului este o performantă categorică în utilizarea pământului. Mari speranţe îşi punea în varianta iugoslavă a socialismului. Toate acestea rămăseseră în el, încărcătura conceptuală a vieţii pe care o trăise se sedimentase în el.)

Veniamin Lvovici, ieşit de curând la pensie, trupeşte mai bolea din când în când, dar intelectualiceşte era plin de vigoare (cunoscuta remarcă sovietică: la pensie ori mori, dacă deja te-ai transformat într-un automat care munceşte, ori înfloreşti, dacă ţi-ai păstrat cele omeneşti). De-acuma, principala lui preocupare era antropozofia, citea una după

alta cărţile lui Rudolf Steiner, întocmea conspecte ale manuscriselor antropozofice ale acestuia şi ale altora (si foarte stăruitor încerca să mă atragă şi pe mine, dar n-a reuşit). Antropozofia îi dădea o înaltă viziune generală şi permitea aplicaţii speciale – şi iată, după ce niciodată nu se interesase de teoria literaturii şi de profunzimile limbii ruse, el se ocupa acum cu studierea limbii lui Ivan Denisovici – şi analiza, într-o abordare proaspătă şi sensibilă, sonoritatea cuvintelor şi multitudinea de straturi a semnificaţiei lor. Această lucrare, încredinţată de el samizdatului, era citită cu plăcere. El însuşi, din proprie iniţiativă, a purces aproape imediat la al doilea articol: "Soljeniţân şi misiunea spirituală a scriitorului", în acest articol, el arunca o privire asupra epocii staliniste, încadrată în tabloul general al istoriei universale. Fiind cât p-aci să-i spună pe nume antropozofiei ("nou-născuta ştiinţa a spiritului", "indicaţii din ştiinţa spiritului"), el, expunându-i ideile esenţiale, întredeschi-dea o fereastră spre sine însuşi. Ce-i drept, politiceşte era prudent, niciodată n-a folosit cuvinte precum: "socialism, leninism, comunism, putere sovietică". (De altfel, aici, probabil, nici nu era vorba de prudentă, ci de rămăşiţe ale anterioarelor lui convingeri orto-doxiste, fiindcă el era sincer când rostea sintagme şi fraze precum nocivitatea micii proprietăţi în agricultură, "crimele comise de Biserică de-a lungul istoriei", "călăii albgardişti ţarişti", cultul conducătorilor revoluţiei, "din cele spuse nu rezultă deloc că toată cauza revoluţiei a fost falsă şi vicioasă din capul locului. Revoluţia s-a produs si, prin urmare, a fost un act necesar al istoriei, o faptă a unor forte spirituale superioare".) Apărând povestirea mea de atacurile deja declanşate atunci de către oficialităţi, Teus, ce-i drept, găsea în suhov "o slabă dezvoltare a gândirii şi o personală libertate morală", dar pentru Tiurin trecea cu rea-voinţă. Dar citind în acest timp deja multe lucrări de-ale mele pe care nimeni nu le citise, şi avându-le în fata ochilor, V. L. nu putea să se abţină de la a face aluzii la faptul că în

anii activităţii mele literare clandestine scrisesem "probabil şi alte lucruri, încă necunoscute nouă"; şi deja fără nici o fereală cita în articol bucăţi întregi din poemul meu despre viaţa de lagăr, nepublicat nici până azi, nemaicitit de nimeni, şi multe fragmente din scrisorile primite de mine de la cititori; toate acestea alcătuiau o parte importantă a articolului şi cu atât mai mult atrăgeau privirile KGB care-şi putea spune: autorul este, fără îndoială, foarte apropiat lui Soljeniţân. Însă aceste articole, această orientare a muncii lui constituiau acum pentru Teus obiectul de interes al vieţii lui – şi ce inimă trebuia să ai ca să-i interzici aceste lucruri? Dar cât de nebun să fiu eu ca după toate acestea să mai pot lăsa în păstrarea lui manuscrise de-ale mele? O asemenea greşeală nu mi se poate ierta. Custodelui unor manuscrise secrete nu i se potriveşte nicicum rolul de recenzent public al acestora. Bine ar fi fost ca articolul, o dată scris, să fie ţinut secret. Dar având ceva important din punct de vedere spiritual, V. L. nu putea să reziste dorinţei arzătoare de a-i împărtăşi cuiva ideile lui pe tema în discuţie. şi acest al doilea articol V. L. a început să-1 dea spre citire – deocamdată, se pare, numai unor "aleşi". Dar, în mod irezistibil şi stihinic, articolul şi aşa a început să iasă la suprafaţă, numai că sub pseudonimul "Blagov". Aflându-mă la Moscova, eu, încărcat cu sacose grele cu alimente, făceam, acum de fiecare dată, un lung ocol ca să ajung pe Mâtnaia la Teusi, unde nu era nevoie să mă ascund, să mă prefac, ci unde era atâta caldă cordialitate şi unde puteam să povestesc absolut deschis despre întâmplările mele şi să mă sfătuiesc. Mă ataşasem de ei. Erau ascultători excelenţi, în special Susanna Lazarevna cu talentul ei de a se apropia de oameni şi de a-i înţelege. Ea era dintre acele femei care se caracterizează prin aceea că oricare dintre ele, singură într-o companie, este suficientă ca să-ţi stârnească pofta de a povesti. Astfel, ei au fost primii către care mi-am descărcat sufletul la Moscova, primii cărora le-am povestit toate peripeţiile mele cu Novâi mir şi altele. Era ca şi cum

asupra Teusilor ar fi trecut tradiţia prieteniei şi a convorbirilor sincere pe care, deportat, o legasem cu Zubovii. Teusii îmi deveniseră aşa de apropiaţi, încât în 1964, când familia mi s-a destrămat din nou, ei au fost oamenii de incret dere şi ai sotiei mele şi ai mei, mediatori şi împăciuitori. (Atunci fisura s-a încleiat pentru încă şase ani de chin.)

Dar caracterul strâns al relaţiilor noastre V. L. îl înţelegea ca pe o mare libertate în a dispune de manuscrisele mele nepublicate, în a le da să fie citite de rudele şi persoanele apropiate, printre care şi de tânărul său prieten şi discipol în antropozofie, Ilia Zilberberg, lucru de care eu de asemenea nu ştiam; se repeta acelaşi procedeu ca şi cu Kamenomostski în prima perioadă după ce făcuserăm cunoştinţa, în iunie 1964, Veniamin Lvovici, fără să mă prevină, fără să-mi ceară acordul, i-a chemat pe sotii Zilberberg să vină pentru a face cunoştinţă cu mine în apartamentul familiei Stein, unde eu trebuia să mă întâlnesc cu el, şi i-a prezentat ca pe rude ale sale.

În acei ani în care-mi ţineam manuscrisele Ia Teusi şi le povesteam cu de-amănunrul despre toate cele (le desenam uneori şi discuţia mea cu Diomicev şi râdeam de el; cred că tocmai de aici i-a parvenit lui Diomicev la CC banda magnetică imprimată cu povestirea mea), ei locuiau într-o cameră, într-un apartament la comun, or dincolo de peretele subţire era un individ pensionat din Ministerul de Interne!; e prost ca noaptea, mă asigurau ei în legătură cu acest individ, şi are o fiică adultă care e la fel ca el; tot ce e posibil, îmi spuneam eu, şi aşa şi era, dar totuşi Interne! Pe mine, fost deţinut, cum de mă părăsise vigilenta? şi aşa de categoric! Ce-i drept, pe atunci la Moscova încă nu-şi punea nimeni problema interceptării convorbirilor, încă nu exista acest concept de "microfon în tavan", în privinţa aceasta nimeni nu avea temeri serioase. Dar. O simplă spargere a ialei şi o simplă percheziţie în absenta stăpî-nilor! Nici nu pricepe individul despre ce e vorba. Vor şti ele Organele

să-1 lămurească, atunci când filajul va duce la acest apartament. Acum mă mir: cât de mult îmi pierdusem simţul obişnuit al prudentei chiar cu Teusii, cum am putut să-mi tin comoara la ei – mai mult de trei ani! şi în condiţiile în care locuinţa lor era aşa de nesigură şi de neîncăpătoare – da, i-am împovărat destul de mult.

Imprudent era V. L. şi cu convorbirile telefonice (ca, de altfel, şi multi dintre noi, atâta timp cât n-am simţit foarte clar pericolul – dar chiar şi în staţiunea climaterică Druskeniki le povestea unor oameni cu totul străini, unor cunoştinţe întâmplătoare, despre prietenia lui cu mine – nu stiu dacă nu le-a spus şi ceva despre nişte scrieri încă nepublicate, în acest timp, un exemplar al celui de-al doilea articol al lui a plecat, numai că fără ştirea cui trebuia, dar se afla în mod precis la CC.

După ce am aflat despre aceasta – V. L. îmi spusese chiar atunci şi eu luasem ca pe semnalul unui pericol extrem – la începutul lui iunie 1965, mi-am luat lucrurile pe la Teus, am reuşit să mă că-rutez cu picupul la Anicikovi, noii mei prieteni (schiţa 6). Aşadar, trecând prin faza obişnuitului mers pe frânghie, fiind tintă a tuturor ochilor şi urechilor KGB – totul s-ar fi terminat cu bine?

— Da, totul s-ar fi terminat cu bine pentru lucrurile mele, dacă la transferul lor am fi verificat rafturile din dulapul lui V. L. pentru ca să nu ră-mână, din neatenţie, ceva pe-acolo. Sau dacă V. L. ar fi îndeplinit cu stricteţe condiţia pe care o convenisem cu el: din manuscrisele mele, pe care el în permanentă le scotea din picup ca să le recitească şi să le recenzeze, să nu ia decât unul si, după ce 1-a folosit, să-1 pună necondiţionat înapoi. Dar, dezordonat de felul lui, V. L. luase, se vede treaba, aproape vreo zece dintre manuscrisele mele, le scosese din picup, nu-1 mai pusese pe niciunul înapoi si, în general, uitase de ele. Eu am luat picupul, dar au rămas acolo piesele cele mai incriminatoare: Banchetul învingătorilor, versurile despre lagăr, Republica muncii, ciorne de neînlocuit şi altele!

Dar şi aceasta încă s-ar mai fi putut repara: câteva zile mai târziu, intenţionând să plece – era vară – într-o excursie, V. L. a dat peste periculoasele mele lucrări. El, printr-o telegramă, încă mai putea să mă cheme de la Riazan. Totul s-ar fi putut repara dacă V. L. ar fi fost pe deplin conştient de realitate şi ar fi înţeles toată primejdia care mă pândea. Dar, cu totul imprudent, chiar imprudent, el mi-a băgat toate secretele într-un pacheţel si, fără să aibă dreptul de a face chestia asta, fără ştirea mea, le-a dat să stea peste vară la Zil-berberg, cu care legătura lui Teus era atât de în văzul lumii, încât la fel de bine putea să le lase în continuare în apartamentul lui. (Din lista materialelor luate se vede că, pe lângă acel pachet, era acolo şi un paragraf pe care V. L. îl copiase în mod samavolnic din Arhipelag] Cu zece ani înainte de publicarea acestuia!)

Dar ce să-i faci! Faptul acesta i se părea atât de neimportant, încât atunci când la sfârşitul verii am fost la ei şi apoi, din prostie, am adus de la Novâi mir tot la bieţii de ei geamantanul cu Primul cerc.

— V. L. nici nu şi-a mai amintit, nu mi-a mai spus că dăduse peste aceste piese şi le încredinţase lui Zilberberg!

Zilberberg a avut un concediu mai lung şi a lipsit deci mai mult decât Teus – şi kaghebistii 1-au aşteptat să se întoarcă. S-a întors – şi în seara de 11 septembrie, ei au descins şi la Teus, şi la Zilberberg.

Kaghebistii au confiscat Banchetul şi versurile despre lagăr. A fost lovitura cea mai cumplită din cei – acum deja împliniţi – douăzeci şi cinci de ani ai mei de activitate literară conspirativă. S-au ales praful şi pulberea de eforturile neîntrerupte, depuse timp de optsprezece ani. Dar cel mai devastator era faptul că aceasta mi se în-tâmpla într-un moment foarte delicat! Tot viitorul Arhipelag nu-1 aveam decât ca pe o lucrare ce încă nu depăşise faza de început, şi erau şi cele două sute şi ceva de mărturii ale unor foşti deţinuţi, mărturii care încă nu-şi găsiseră un loc. şi toate acestea vor pieri acum? şi nu vor mai fi făcute

cunoscute niciodată de nimeni? şi niciodată aceste voci de dincolo de mormânt nu se vor face auzite?

Imediat a trebuit să ard şi materialele rămase la Riazan, or acolo erau şi lucruri de neînlocuit, pierdute acum pentru totdeauna.

Eram aşa de supărat şi de distrus! Din neglijentă şi din indolentă, V. L. rupsese un fir urzit cu multă răbdare, pe care eu îl împletisem din lumina crepusculară a celulei, prin gropi, mutări dintr-un lagăr într-altul, puşcarii, deportări, şederi ilegale la Torfoprodukt şi la Riazan – îl rupsese şi nici nu înţelegea ce făcuse – şi-mi propunea numaidecât o susţinuta colaborare pe mai departe.

Dar KGB lăsa impresia că nu-1 căuta decât pe "Blagov", autorul acelui articol. Acum erau chemaţi la interogatoriu şi Teus, şi Zilber-berg. Primele convocări la Lubianka nu sunt uşoare; desigur acest lucru era pentru ei un soc. Dar acel articol nu mirosea a pârnaie. Iar Balaurul, nu stiu de ce, încă nu se hotărâse să mă frece cu smir-ghel. A greşit. şi KGB părea să nu fi observat Banchetul meu. Deocamdată. (Peste câteva luni s-a pus maşinăria în mişcare.) Până la urmă însă ancheta în cazul articolului lui Blagov a fost suspendată, dosarul lor clasat.

Dar propriile mele greşeli mă ardeau la ficaţi: cum de putusem să nu fiu ferm în salvarea cauzei mele, mai din vreme! Mi-era greu să mă mai văd cu V. L. M-am rupt de Teusi pentru mult timp.

A trebuit să treacă ani şi să se cicatrizeze rana, să se îndrepte lucrurile – să nu pier, ba chiar dimpotrivă, să ies învingător-pentru ca această amărăciune să-mi treacă şi să devină posibilă reînnoda-rea legăturilor.

În 1970 am început să mă întâlnesc din nou cu Teusii, desi fără căldura de altădată, îmbătrâniseră, erau bolnavi, inspirau compasiune. Prin aceasta, nu cu mai putină mărinimie a încercat Susanna Lazarevna s-o ajute şi s-o liniştească pe sotia mea în momentul ruptuni noastre familiale definitive, a găsit pentru acest demers resurse

sufleteşti. Veniamin Lvovici avea tot mai des probleme cu sănătatea şi pierderi de memorie. Se grăbea să-şi termine lucrarea în care investise multi ani şi în care studia destinele evreimii, lucrare superioară în concepţie, cu multe idei importante. Eu am citit-o cu interes şi cu folos. Neavând canalele lui, V. L. mă rugase să-i fac o fotocopie şi să i-o trimit lui Zilberberg, între timp emigrat în Occident – cu indicaţia "să fie publicată fără nici o modificare, corectare, abreviere". M-am conformat şi am trimis-o. Dar nu se ştie de ce n-a urmat nici un răspuns, mi-am zis că fotocopia n-a ajuns la destinatar (în realitate a ajuns); în 1972 am pregătit un al doilea exemplar al ei. L-am expediat. Dar Zilberberg nu s-a grăbit să răspundă nici până în ziua de azi.*

* în 1976, Zilberberg a editat la Londra o carte care pe mine m-a uimit foarte mult: Discuţie necesară cu Soljeniţân, titlul având aerul unei emanaţii a comitetului de partid. Z. îmi reproşează că eu ştiam că arhiva mea era la el: pasămite, în timpul singurei mele întâlniri cu el (cu Z.) "V. L. începuse pe un ton calm să ne spună ceva şi eu (Z.) am auzit cum el (V. L.) a spus "la el", arătând cu mâna spre mine (Z.), iar dumneata (Soljeniţân) ai dat aprobator din cap". Toată chestia asta este o invenţie mai târzie a lui Zilberberg însuşi: el, din neatenţie (n-aş vrea să spun că în mod premeditat), întâlnirea o postdatează din 23 iunie 1964 (mi-amintesc precis pentru că a fost în ajunul plecării mele în Estonia, unde urma să lucrez în timpul verii) în iunie 1965. A doua eroare pe care el o face aici este următoarea: în 1965 i s-a încredinţat nu "arhiva" mea, păstrată normal şi iată, la nevoie, transmisibilă, ci fragmente întâmplă-toare ale ei, pe care Teus uitase să mi le restituie şi numai de aceea i le-a pasat lui Zilberberg. şi pe aceste două erori, Zilberberg construieşte multe dintre acuzaţiile lui, în special morale, către care are o uşoară inclinaţie. După părerea lui, evenimentul central a fost ancheta în cazul articolului lui "Blagov" (de altfel –

"tratamentul pe care ni 1-au aplicat nu amintea de anchetatorii stalinişti", "niciunul dintre ei nu a fost prea antipatic"); si, care va să zică, el a fost uluit de faptul că eu nu "am dat fuga" imediat la ei să ne sfătuim "ce şi cum vom face mai departe". De altminteri, Zilberberg atunci "nu căuta şi nu putea să-şi dea seama de adevăratul scop al percheziţiei". (Dintr-un motiv de neînţeles, Zilberberg a omis să menţioneze în procesul-verbal publicat al percheziţiei numele kaghebistilor, păcat.) Dar de-abia acum, din cartea lui Zilberberg, aflu despre nişte vizite suspecte pe care persoane cu misiune specială i le făceau lui Teus mai înainte, la începutul lui 1965, ba pentru "lecţii de matematică", ba pentru "o traducere tehnică"; şi chiar despre o înregistrare a unei discuţii libere pe care Teus şi Zilberberg o avuseseră afară, înregistrare de mai multe ore făcută pe bandă de magnetofon – niciodată V. L. nu m-a prevenit în legătură cu acest episod şi deci nici eu n-am devenit mai atent. Greşeşte Zilberberg şi atunci când afirmă că la Secretariatul Uniunii Scriitorilor, Relaţiile mele cu Teusii au fost, în ultimii ani, bune, desi prietenia noastră de altădată nu s-a mai refăcut, în mai 1973, Veniamin Lvovici a decedat.

În 1967, eu as fi fost primul care a rostit în public numele lui Teus. Realitatea este următoarea: am rostit acest nume şi pentru că până atunci vorbitorii tribunelor făcuseră gargară cu el deja de multe ori, şi faptul că am asociat în public numele noastre a întărit poziţia lui Teus. Dar cartea depăşeşte cu mult cadrul acestor erori, ea transformându-se într-o ^lipică împotriva mea.

Luând fată de mine o atitudine profesorală, în urma unui episod de cincisprezece minute în care mi-a fost băgat pe gât, el produce o sută cincizeci de pagini de amintiri şi lămuriri, cu referire la "cunoştinţe" apropiate pe care nu le numeşte, persoane din planul al treilea şi al patrulea, care toate "spuneau" nu stiu ce nu stiu cui. Zilberberg, cu permanenta lui lipsă de tact, cu aerele lui de superioritate,

dă lecţii, cu aplomb îmi face multă morală (ca toţi oponenţii laşi, ne-omitând să lovească în mine pentru declaraţiile de căinţa şi mărturisirile pe care le-am făcut public), şi iată: chiar vrea să-mi dea ajutor spiritual ca să-mi dobân-desc armonia interioară. Mie, fost deţinut suferind de deformarea iremediabilă pe care mi-a provocat-o Gulagul (poziţie şi a lui V. Laksin), îmi dă lecţii despre legile comportamentului moral într-o societate normală (sovietică): împotriva puterii sovietice, eu foloseam, chipurile, metode "inferioare", pe când ar fi trebuit să le folosesc pe unele dintre cele "superioare"; "în viaţa literar-socială, eu am intrat", după părerea lui, "pe baza unei minciuni intrinsece" (împotriva PCUS) – şi ea "transpare ca nişte pete de rugină în însemnările mele autobiografice şi în multe manifestări publice de-ale mele, şi a pătruns şi în operele mele artistice". (Iar în manifestările mele publice, el constată "aberaţia vizuală atât de caracteristică" mie.) Comportarea mea în lupta corp la corp cu Puterea este "faptă de om sovietic": cum am putut eu să mă umilesc prezentând o informaţie despre reabilitare (când pe mine mă declaraseră ghestapovist)? Atunci de ce m-am recunoscut autor al Banchetului (si apoi nu destăinui că acesta este prea autobiografic),."tărăboiul în jurul Banchetului". Viţelul el deja 1-a citit, a înţeles, în sfârşit, ce rană dureroasă a fost pentru mine dezastrul din 1965, ce restantă pe viaţa a însemnat pentru mine proiectul Arhipelagului nedus la bun sfârşit şi al istoriei anului 1917 – dar de ce, mă întreabă el, n-am studiat cu ei tactica anchetei în cazul articolului lui Teus? Dacă Zilberberg a înţeles atât de putin şi mărimea poverii mele de-atunci, şi dimensiunea sarcinii – ce răspuns puteam să-i mai dau? Pe fiecare poet, şi nu numai o dată în viaţă, trebuie să-1 atingă o copită de măgar. Este adevărat că nu i-am răspuns atunci: răspunsul i-1 dau numai aici, în contextul relatării despre toţi Invizibilii.

Dar mai bine ar fi dacă ar explica de ce nu a publicat, de ce a tăinuit, de ce a dat deoparte lucrarea pe care a primit-o de la Teus. Altminteri, despre prietenia lui cu acesta se exprimă astfel: "cel mai mare dar al destinului", "s-a revărsat asupra mea sub forma unui har", "afinitate sufletească". Murind V. L., mai mărturiseşte el, "pentru mine începe o nouă etapă a vieţii". Dar de ce o fi decretat el că tocmai cartea învăţătorului său nu trebuie să vadă lumina tiparului? (Adnotare din 1986.) 4 Estonienii în Ivan Denisovici am afirmat, prin eroul meu, că printre estonieni n-am întâlnit oameni răi. Afirmaţie, desigur, exagerată, pentru că şi unii dintre ai lor au contribuit la aruncarea şi menţinerea Estoniei în braţele comunismului; unii dintre ai lor au fost şi în Comisia Extraordinară de la începuturile regimului sovietic, după cum au fost şi asemenea estonieni care au ajutat la înfrângerea albilor la Livni în 1919 (ce-or fi căutat ei acolo?) – dar această împrejurare nu-mi toceşte sentimentul de om de lagăr care-mi spune că toţi estonienii pe care i-am văzut sunt oameni cumsecade, cinstiţi, liniştiţi. (Dacă ludenici, în 1919, ar fi avut curajul să le spună: "sunteţi independenţi!" – nu i-ar fi eliberat ei lui, poate, şi Petrogradul?) Sentimentul acesta s-a născut din vinovăţia noastră a tuturora fată de ei, din familiarizarea cu aceste sute şi sute de necunoscuţi mie, vorbitori ai unei limbi necunoscute. Dintre ei, numai unul mi-a fost apropiat, unul ca un punct luminos în fruntea acestei serii – tovarăşul meu de celulă de la Lubianka, ArnholdSuzi, de atunci dispărut, pierdut, se părea, pentru totdeauna (nu mi-a parvenit decât un zvon cum că ar fi invalid în secţia Spasski a Steplagului). Apoi pe la Ekibastuz a trecut meteoric eroicul şi pitorescul Georg Tenno, dar el era un estonian petersburghez, complet rusificat, ofiţer de marină sovietic. (Despre amândoi – multe în Arhipelag.)

Când Ivan Denisovici a apărut în Novâi mir şi eu şedeam ca un popândău la hotel "Moscova", pe fostul Ohotnii Riad, Tenno, printre primii, m-a sunat şi a venit imediat la mine.

În lagăr nu ne cunoscuserăm de-aproape, dar apoi, trecuţi prin proba tuturor celor întâm-plate, ne-am împrietenit instantaneu. Atlet şi gimnast, el se ocupa acum cu popularizarea "culturismului" (cuvânt greoi pentru dezvoltarea corpului uman), preda, ţinea prelegeri. Dar şi în aceasta el era cel dinainte: dacă nu putem să ne eliberăm de cătuşele noastre, arunci cel putin să ne pregătim trupul pentru saltul viitor. Toţi prietenii lui apropiaţi erau numai foşti deţinuţi (el este cel care mi-a făcut cunoştinţă cu Aleksandr Dolgan, pentru care era exemplu de conduită în lagăr şi în viaţă). şi sotia lui, Nataşa Tenno, inghermanlandeză din Petersburg, cândva o femeie fragilă, cu părul de culoarea inului, era şi ea acum o fostă deţinuta, trecută prin multe încercări, şi ea, ca şi soţul, cu zece ani de privare de libertate executaţi. Profesa aceeaşi filosofie ca noi toţi: eterne sunt lagărul, închisoarea, lupta, călăii comunişti, iar viaţa în libertate este o ciudăţenie vremelnică. (Scriind în Arhipelag despre sotii Tenno în libertate, am arătat că ei nu se puteau stabili în nici un loc, peregrinau: "locuim când într-o zonă, când într-alta" – spuneau ei.) Astfel, dintr-o dată, ne-am împrietenit prin spirit, nu a fost nevoie de muncă de lămurire cu nimeni, şi eram gata să facem front comun în fata primului pericol care s-ar fi ivit.

Din afluenţa de scrisori de după Denisovici am pescuit o dată şi scrisoarea de suflet a lui Arnhold Suzi: toată familia lui fusese deportată în Siberia, numai recent li se permisese, se vede treaba, să se întoarcă, dar fără dreptul de a locui în oraş; se opriseră undeva într-un cătun, lângă Tartu. Sotia i-a murit de cancer.

În vara lui 1963 ne-am văzut la Tartu – minunat orăşel medieval, universitar, cu numeroase inscripţii latineşti, cu un munte-parc la mijloc. Tot aşa de severă şi clară era privirea lui Arnhold luha-novici, ca odinioară Ia Lubianka, prin aceiaşi severi ochelari cu ramă de baga, dar îşi pierduse vigoarea fizică, declin la care se adăuga

căruntețea părului şi a mustăţilor. Sotia îi murise deja; din cătun a venit singur Ia întâlnire; Arno, fiul său, o ducea greu la Tartu, ne-având locuinţa, iar fiica ffeli, venită de la Tallin şi profitând de neatenţia autorităţilor, obţinuse cumva aprobarea de a locui şi ea acolo. Despre aceşti copii – acum Amo era căsătorit, iar Heli avea un băieţel – ascultasem cândva o poveste în celula de la Lubianka. Lipsea numai fratele lor mai mare, Heino: plecase cu nemţii, iar acum trăia în Statele Unite. şi familia lui Suzi, nearanjată, dispersată, era încă una dintre cele fericite: unora, asociaţi cu el în jurul ineficientei "cauze" a creării unei Estonii independente, nici acum, după douăzeci de ani, nu li se permitea să se întoarcă în patrie; iar multe familii deportate rămâneau încă în Siberia. şi în mijlocul acestui popor, în mijlocul acestei tarişoare, a fost aruncată ca o scânteie traducerea lui Denisovici, prima traducere în URSS, editată în cel mai ieftin tiraj de masă; mi-a rămas în minte un calcul: o carte la patru-cinci familii, deci incomparabil mai mult decât pentru cititorii de limbă rusă. Cartea aceasta, au citit-o în Estonia aproape toţi – şi acum eram înconjurat aici de o atmosferă familială, de o cordialitate totală, cum nu mai întâlnisem niciodată în lumea sovietică. Datorită şi faptului că atunci în Estonia spiritul sovietic era slab, te simţeai în tara aceasta mai acasă ca oriunde, (în partea rusească a Uniunii, acel spirit încă aşteaptă să se primenească, să se primenească.) şi mi-am dat seama că nu pot să plec de aici cu una cu două şi pentru totdeauna.

Si deja în vara următoare, în 1964, dobândind un "Moskvici" şi umplându-1 până la refuz, m-am dus cu sotia în Estonia ca să lucrez acolo în timpul verii. S-a întâmplat că noua mea colaboratoare activă, E. D. Voronianskaia, din Leningrad, îşi petrecea verile tot în Estonia, şi deja i se închinase un loc într-un cătun de lângă Vâra, într-o minunată zonă cu lacuri. Acolo ne-am pus la lucru cele trei perechi de mâini: în cătun femeile dactilografiau cu schimbul varianta Cer-cului-87, mai urzicătoare în multe

detalii ale ei; iar eu locuiam ceva mai încolo, pe un deluşor împădurit cu pini, unde pentru lucru aveam o masă cu picioarele implântate în pământ; pentru acces era o potecă bătătorită, iar în caz de ploaie te adăposteai într-un cort. Prin nişte crânguri liniştite puteai ajunge la un lac misterios. Pentru prima dată în viaţa mea am petrecut o vară – nu cu tracasări, cu regim de concediu, cu constrângerea unor trambalări grăbite, ci una cu porţile larg deschise pentru lucru. şi ea, acea vară, a rămas legată de Estonia, tară care mi-a devenit şi mai dragă. Pregăteam textul Cercului şi în plus orânduiam, combinam din Mnturi şi micul meu Arhipelag anterior şi noile materiale despre lagăr, relatările martorilor. şi aici, pe dâmbul de lângă Vâra, s-a născut forma definitivă a Arhipelagului mare şi s-a cristalizat pentru mine o metodă nouă de asamblare armonioasă a unor materiale acumulate haotic.

Mă simţeam aşa de bine în Estonia încât mă preocupa în continuare ideea de a-mi aranja aici, pentru orice eventualitate, un loc foarte secret, nu oriunde, ci la ai mei. Raţiunea cu prudenta ei şi inima-prooroacă îmi dădeau ghes să-mi pregătesc o Ascunzătoare, în Uniunea Sovietică, slujbaşul statului nu poate să plece într-un loc ştiut numai de el, dar eu acum – cu dispensă de la scriitori, eliberat de obligaţiile fată de scoală-pot! şi ne-am dus să ne vedem prietenii şi în acelaşi timp să cunoaştem locurile. ".; v>, "

Cătunul în care locuia familia Suzi la întoarcerea din deportare se numea Haava, era nu departe de Tartu. Ei locuiau de fapt într-o casă ce aparţinea Martei Martânovna Port, văduva unui savant biolog. Lată-n umeri, această femeie, cu fata lată ce exprima hotărâre, se remarca prin tăria şi puritatea caracterului. Activitatea răposatului ei soţ se caracterizase prin loialitate şi apolitism; în acelaşi spirit crescuseră şi fiii ei, acum oameni cu cariere strălucite (unul era ar-hitect-sef al oraşului Tallin). Familia lor o ducea bine sub Soviete, aşa că Martei Port, călăuzită de sentimentul matern şi de instinctul de autoconservare personală, i-ar fi

fost mai simplu să nu sprijine nişte ilegalişti. Dar ea a adăpostit o familie căzută în dizgraţie precum cea a lui Suzi, adăpostise şi alti estonieni pe care-i ruinase deportarea, iar acum fără pic de şovăire îmi propune pe loc să vin în secret la Haava şi să lucrez aici cât poftesc. Foarte bine era aici: patru camere spaţioase şi înalte, cu ferestre uriaşe, cu sobe vechi, cu rezervă de lemne, puteai să-ţi imaginezi ce plăcut trebuie să fie iarna aici. Iar vara – şi pâraiaşul de alături, şi păduricea, îi mulţumisem, dar am lăsat totul pentru mai târziu si, pregătindu-mă să plec şi eu însumi necrezând că va trebui să mă folosesc vreodată de această ofertă, nu-mi dădeam seama cât de curând se va pune problema.

După aceea ne-am dus la Piarna. Acolo Tenno şi sotia erau oaspeţi ai lui Lembit Aasalo – şi acesta fost deţinut, un tânăr care se împrietenise cu Tenno în lagărul disciplinar siberian Andziuba din perioada deja post-stalinistă. Era lagărul în care autorităţile trimiteau elementele cele mai incorigibile. Lembit primise acest nume în cinstea unui erou al eposului estonian si, cred, pe merit, în acel an, el, probabil, încă nu împlinise treizeci de ani, dar era uimitor prin aliajul de experientă de lagăr, absolută stăpânire de sine, excelentă pricepere în ale politicii, dragoste de Estonia şi năzuinţa fierbinte spre restabilirea vieţii fireşti şi a istoriei acestei ţări, precum şi remarcabila capacitate de muncă. Era pedolog si, după ce şi-a luat diploma în această profesie, a început un curs de istorie la universitatea din Tartu, dar fără să întrerupă activitatea care-i asigura existenta; şi cu toate acestea, locuind în oraş, susţinea cu propriile lui forte gospodăria ce-i revenise ca moştenire la Rae, la optzeci de kilometri de oraş: îl durea inima văzând cum moare Estonia cătunelor şi cum tineretul pleacă la oraş. În timpul "liber" îşi completa biblioteca; noaptea citea, întruchipa concret idealul intelectualului care lucrează cu pământul, era şi viguros trupeşte, şi inteligent, şi bine făcut – şi toate aceste calităţi trecuseră prin proba dură a lagărului, unde fusese

aruncat de pe când era un băieţandru. Eram convins că el va fi unul dintre cetăţenii de frunte ai viitoarei Estonii independente. Numai, Doamne fereste, de nu 1-ar lua la ochi autorităţile sovietice înainte ca el să ajungă aşa de departe. Sotiei nu i-am arătat drumul spre cătunul lui: ca să n-o împovărez cu lucruri ne care nu avea nevoie să le ştie, i-am pus condiţia ca, în timpul călătoriei spre acea destinaţie, să stea culcată pe bancheta din spate şi să nu privească drumul, în aceeaşi vară, Lembit sosise la noi lângă Vâra şi cinase împreună cu Voronianskaia, căreia i-1 prezentasem sub un nume fals.

În acel adăpost de rezervă, şi mai dosnic şi mai tainic, eu aduceam a doua oară şi o masă pliantă. Această călătorie n-a fost fără peripeţii. Lembit cu Evi, sotia sa, şi cu un estonian, de meserie so-bar, trebuiau să meargă în cătun ca să mute o sobă. Au mers în maşina mea, Tenno fiind şi el cu noi. Eram într-o cursă veselă pe sosea, la un moment dat am cotit pe un drum noroios spre cătun. Eu n-am redus viteza, maşina a început să patineze, din neobişnuinţa am în-târziat să iau piciorul de pe acceleraţie. si, în maşina fiind, ne-am pomenit alunecând de pe un povârniş într-un mic lac, şi mai să ne ducem la fund. S-a nimerit însă sub maşină un buştean, un copac tăiat plin de crengi, suficient ca să n-o lase să se ducă la fund, insuficient ca să-i distrugă cu totul bara de direcţie. Slavă Domnului că am scăpat teferi! Ne-au scos cu ajutorul unui tractor, trebuia să reparăm maşina. La statia de service, un estonian lungan, de o neglijentă neestoniană, a scăpat în capul meu şi al lui Tenno o foarte grea ramă metalică de la o estacadă: lui Georg aproape că i-a zdrobit umărul, iar mie mi-a adăugat o cicatrice la rădăcina nasului. Cu toate acestea i-am îndrăgit pe estonieni – pe ei nu te poţi supăra nici pentru aşa ceva.

În toamna aceea a fost răsturnat Hruşciov, iar situaţia mea s-a agravat. La începutul primăverii lui 1965, ne-am dus din nou în Estonia, în cătunul Martei, am zăbovit acolo zece

zile, m-am adaptat locului – a fost bine. şi aici am dactilografiat ultima variantă a Tancurilor, şi tot aici mi-am lăsat, pentru orice eventualitate, un lucru la care ţineam foarte mult: Maşinuţa de scris "Rena" – Rheinmetall. (Pe ea mi-am bătut singur de câteva ori toate cărţile raele de taină, mai strâns decât la un interval, respectând pauzele la fiecare rând, potrivind cu mâna mărimea intervalului. si, bătrână şi ea, mă serveşte şi astăzi, în exil.)

La 13 septembrie 1965 s-a dezlănţuit furtuna asupra mea. Mi-a parvenit ştirea despre dezastrul cu arhiva de la Teus, eu având în timpul acesta toate materialele şi manuscrisele Arhipelagului asupra mea. Totul era sub formă de petice de hârtie şi fragmente, ne-fiind scrisă ca lumea decât Ocna. Dar la data de care vorbesc, acest estonian spate al frontului se consolidase într-atât încât nici nu m-am gândit la o altă soluţie de salvare a comorii mele, la un alt refugiu unde să-mi fi terminat opera, dacă scăpăm – decât, fireşte, la Estonia. Şedeam la Rojdestvo în văzul tuturor aşteptând de la o oră ia alta să fiu arestat sau percheziţionat, iar la Moscova, la Bolsaia Pi-rogovka, la Nadia Levitskaia, seara, pe întuneric, Tenno o aşteptase pe sotia mea de la care, în lift, în mare taină, a primit tot ceea ce constituia atunci Arhipelagul. (Dacă acesta s-ar fi prăpădit, cred că pentru nimic în lume nu 1-as mai fi scris, n-aş mai fi avut răbdarea şi capacitatea de a-1 reconstitui. O asemenea pierdere este o catastrofa şi o durere fără margini. Dar în toţi aceşti ani de luptă istovitoare şi de conspiraţie, Dumnezeu m-a ajutat să nu-mi pierd munca unei perioade atât de îndelungate. Toată această operaţiune cu Tenno a fost excepţional de bine gândită. A doua zi, el, degajat, fără urmăritori, a plecat în Estonia, şi peste încă o zi totul a fost ascuns în cătun, la Lembit. Iar prin Heli (reuşisem să le dau prilejul de a se cunoaşte), Georg a anunţat că în iama aceea era posibil ca eu să vin la Marta. şi totul era pregătit în detaliu şi mă aştepta.

Trecuse toamna neagră a lui 1965, nu mă arestaseră, în seara de 2 decembrie, după ce am plecat de la Novâi mir şi am ajuns la locuinţa din oraş a familiei Ciukovski, mi-am ras barba şi m-am urcat într-un taxi având la volan pe Liusa. (Curtea lor era foarte observabilă; poate că încă de atunci, vizavi de intrarea lor principală, exista, sub masca unui punct de agitaţie, un centru operativ al KGB, şi să mă fi ajutat raderea bărbii?

— Dar poate că nu mă urmăriseră îndeaproape. Nici până în ziua de azi nu înţeleg indecizia manifestată de KGB în toamna aceea, dar mi-o voi explica eu cândva.) în trenul de Tallin, printre estonieni, mă străduiam să tac, cu conductorul foloseam expresii estoniene foarte simple, încă din lagăr îmi spuneau estonienii că semăn cu ei, iar în călătoriile mele prin Estonia observam de asemenea că lucrul acesta îmi prindea bine.

La Tartu, oraşul meu preferat, am ajuns într-o dimineaţă cu zăpadă şi chiciură, când vechea lui universitate era foarte împodobită şi când, mai ales, oraşul părea să se identifice total cu lumea de dincolo de granitele URSS, cu Europa, şi aceasta şi datorită faptului că toţi de aici evitau să vorbească ruseşte, iar eu, în mână cu un ghid de conversaţie amatorist, nu impuneam nimănui limba mea. Pe mine, desigur, mă recunoşteau după accent, dar un rus care se străduieşte să înveţe estoniana este aşa de neobişnuit încât este mereu primit cu căldură, în această zi, lăsând geamantanele Ia Arno Suzi, am umblat mult prin oraş, cumpărând în stânga şi-n dreapta alimente să-mi ajungă patru săptămâni, şi pentru prima dată în viaţă am avut senzaţia că mă aflu într-o emigraţie proteguitoare: parcă as fi plecat de-a binelea din URSS, parcă as fi scăpat de hăituiala blestemată a KGB. Acest sentiment liniştitor m-a ajutat să mă apuc mai repede de lucru.

Tinerii Suzi se mirau de felul meu de a percepe realităţile de prin partea locului. Ei ştiau bine că aici totul este radiografiat şi că toate iscoadele sunt la fel şi că eu însumi,

apariţie deosebit de singulară printre estonieni, as putea să atrag bănuieli asupra mea şi asupra lor ca gazde ale mele (slavă Domnului – nu s-a întâmplat acest lucru, nu s-a aflat). Cu toate acestea, el nu ezita să mă adăpostească şi să mă ajute. Nu mai era nici chiar aşa de tânăr, trecuse de treizeci şi cinci de ani şi deja chelise. Petrecuse deja şapte ani de cumplită deportare siberiana, unde avusese în grijă o bunică, o mamă şi o soră. Au urmat umilirile şi îngrădirile rezervate celor ce nu prezentau încredere din punct de vedere politic: dificultăţi în a urma o anumită formă de învăţământ, în a obţine aprobarea de a se stabili undeva, în a alege un loc de muncă; toată viaţa lui n-a fost decât o luptă pentru scuturarea jugului, cum să nu cheleşti? Avea aptitudini excepţionale pentru ştiinţele economice, pentru analiză, ar fi putut fi un savant sau, în cel mai rău caz, om de afaceri şi organizator – dar a fost fericit să facă o muncă inferioară de ajutor de sef într-un oarecare birou de construcţii, pentru faptul că i s-a dat apartament într-un bloc cu multe etaje, neizolat fonic, rece, prost construit: trei cămăruţe, dintre care una era pur şi simplu o cuşcă. In asemenea condiţii locuiau patru persoane (fiica, având deja trei ani, şi o fată străină, de zece ani, pe care de milă o luaseră de la tară ca s-o crească), la care se adăuga Arnhold luhanovici. Acesta şedea o lună aici la Tartu, la fiul său, o lună la fiica sa la Tallin (unde regimul buletinelor de identitate nu-i permitea să zăbovească prea mult). şi în aceste două ierni – cu sosirile, cu plecările, cu expediţiile mele după alimente – îi mai deranjam şi eu, uneori şi înnoptam la ei. Eu mă grăbeam totdeauna, Arno era şi el prins totdeauna cu treburile – prilejurile de a vorbi între noi erau rare şi scurte. El făcea însă consideraţii foarte pătrunzătoare despre societatea occidentală. (Câţiva ani mai târziu şi-a cumpărat o casă spaţioasă într-un cătun, răzleaţa cum sunt toate casele într-un cătun, şi ce fericit era!)

A doua zi, când se îngână ziua cu noaptea, Amo m-a dus cu taxiul până la Haava, el întreţinându-se cu şoferul, eu nedeschizând gura. aşa am început o viaţă de om tăinuit, regim sub care am lucrat două ierni la rând, 1965-1966 şi 1966-1967: cu adevărat absolut inaccesibil KGB-ului şi în afara ariei de circulaţie a zvonurilor. Marta Port nu le-a spus fiilor ei, nici în anii aceia, nici mai târziu, că eu am locuit în cătun, în casa ei.

Ambele ierni au fost aşa de asemănătoare din punctul de vedere al modului de viaţa pe care mi 1-au prilejuit, încât amănuntele mi se amestecă în memorie, în prima iarnă am rămas aici şaizeci şi cinci de zile, în a doua – optzeci şi una. şi în aceste două perioade, teancul materialelor şi al primelor capitole ale Arhipelagului s-a transformat într-o lucrare gata dactilografiată: şaptezeci de coli de autor (fără partea a şasea). aşa ca în aceste o sută patruzeci şi şase de zile petrecute în taină n-am lucrat de când sunt, era ca şi când n-aş fi fost eu, cineva parcă mă minase, scrisese cu mâna mea, ca şi când eu n-am fost decât percutantul resortului care stătuse strâns o jumătate de secol şi care acum îşi dăduse drumul. Nu citisem nimic, doar din când în când pe noapte câte o foaie din blocnotesul cu extrase din Dai, şi fiecare cuvinţel îmi era ca o foarte dulce picătură de rouă. Radioul occidental îl ascultam numai în timp ce eram la masă, sau mă gospodăream, sau făceam focul la sobă. La şapte seara, deja frânt de oboseală, mă culcam. La ora două noaptea mă trezeam, complet refăcut, săream din pat şi la lumina intensă a becurilor începeam să lucrez. Către ultima parte a intervalului matinal, la ora zece, de obicei, aveam deja realizată norma de muncă pentru o zi plină, şi imediat începeam norma a doua pe care până la masa de la ora şase o îndeplineam, în a doua iarnă am răcit straşnic, am avut dureri şi frisoane. Afară erau treizeci de grade minus. Cu toate acestea spăr-geam lemne, încălzeam soba, o parte din treburi o făceam stând în picioare, lipindu-mă cu spinarea de soba încălzită în loc să-mi pun cataplasme cu fainâ de

mustar, o altă parte – stând lungit sub pături, s' a? A am scris, cu treizeci şi opt de grade temperatură, singurul capitol umoristic ("Foştii deţinuţi – o naţiune"), în a doua iarnă, în principal, n-am mai făcut altceva decât să dactilografiez, dar cu multe mici modificări – şi reuşeam să fac câte o coală de autor pe zi! Un asemenea salt şi un asemenea succes au fost posibile numai pentru că m-am simţit eliberat de teamă şi de constrân-eeri. În alte părti ale Uniunii as fi îrăit cu teama că vor veni şi mă vor surprinde lucrând la ceea ce lucram. Aici, în primele săptămâni ale primei ierni încă mai aveam o strângere de inimă, încă nu-mi revenisem din socul provocat de confiscarea arhivei (în greaua mea situaţie am compus atunci trei rugăciuni pe care mi le-am notat). Nu mi-am păstrat nici o legătură cu lumea exterioară; în ce priveşte cele ce se întâmplau acolo, îmi spuneam că, poate, casa mea era deja în curs de devastare – despre aceasta nu ştiam nimic precis, iar radioul atunci nu informa aşa de repede şi amănunţit despre persecuţiile din URS S. Dar tot ce se întâmpla în lumea exterioară nici nu putea să mă atingă pentru că mă aflam în afara ei şi mă identificasem cu materialul meu tainic, şi singurul, şi ultimul scop al vieţii mele era acela ca din această identificare să se nască Arhipelagul, chiar dacă ar fi fost ca de aici să mi se tragă moartea. Heli Suzi, care în timpul acela mă vizita uneori, mi-a spus că las impresia cum că nu mai aparţin de nimeni şi de nimic în această lume, că mă desprind şi merg, absolut de unul singur, nu se ştie încotro. Tocmai după asemenea cuvinte a fost nevoie să fac o călătorie prin toată Estonia pentru ca finalmente să ajung la Lembit, la Piarna – să dau o parte din manuscrise, iar o parte s-o iau; pentru mai multă siguranţă nu ţineam totul la mine. Am călătorit cu un autobuz de noapte, timp de câteva ore, aproape fără opriri; lumina nu ardea în interior, toţi pasagerii moţăiau pe scaunele rabatabile, nimeni nu vorbea, nici un radio nu se auzea; autobuzul negru alerga, de parcă ar fi fost gol în mijlocul unui spatiu nocturn gol,

doar claxona si, cu farurile, punea în evidentă, în lungul şoselei, pete albe de zăpadă. Mă vedeam într-o situaţie ca aceea în care mă văzuse Heli: un autobuz gol ("peste Neva, peste Nil, peste Sena") mă ducea deodată prin toată lumea, mă ducea pe mine singur prin întunericul de cărbune sau mă scotea cu totul din lume, eram gata pentru orice, numai să reuşesc să termin Arhipelagul, chiar dacă, revenind în lumea exterioară, as fi fost pus la zid. Acestea au fost săptămânile de vârf şi ale victoriei mele, şi ale însingurării mele.

În realitate, eram singur, în condiţiile în care mă ajutau, mă păzeau asemenea prieteni credincioşi?

În deportare, Heli se măritase cu un bărbat de vârsta ei, un esto-nian. După ce s-a întors acasă, el a devenit un artist cunoscut. Pe ea a părăsit-o. Fiul luhan a rămas la ea. O salva minunata cunoaştere a limbii germane, pe care o preda la conservatorul din Tallin; locuia în afara oraşului, la nişte rude, într-o vechitură de casă prin care trecea vântul fluierând; apa o aducea din curte, cu găleata, până la etajul unu, şi tot cu găleata scotea lăturile; soba o încălzea cu lemne. Această femeie ducea o viaţă foarte grea, dar se mângâia cu faptul că fiul ei creştea cum numai în vis creste un copil: harnic, ascultător, serios, la scoală premiant, de timpuriu câştigat la ideea naţională şi la preocuparea pentru politică, tot timpul gata să ajute. (Eu aproape că 1-am împins pe el, copilul de paisprezece ani, spre fotocopiere – m-a ajutat să fac o fotocopie a Arhipelagului, iar curând după aceea a început să facă el singur totul.) şi trei prietene ale Heliei-Ello, Erika şi Ruti – împreună cu ea s-au angajat să-mi păstreze ciornele, copiile dactilografiate, materialele – toate acestea împreună au format un fond important care undeva există şi astăzi. Separat, lucrurile cele mai importante le păstra Lembit. În a doua iarnă el a devenit student la fără frecventă al Universităţii din Tartu; când a venit la sesiunea din iama, ne-am întâlnit în oraş, într-un loc convenit; el avea în servietă părţile lipsă ale

Arhipelagului. L-am dus să-i fac cunoştinţă cu Suzi-seniorul şi cu Suzi-juniorul, şi ce bucurie şi căldură ne-a cuprins, ca o flacără mângâietoare, sufletele! În acele două ierni, Arnhold luhanovici îşi terminase memoriile, în estoniană: viaţa elitei intelectuale a oraşului Tallin înaintea celui de-al doilea război mondial, în timpul războiului – între ciocanul sovietic şi cel german, slaba încercare de a forma un guvern esto-nian la sfârşitul lui 1944 – şi lagăre, lagăre, lagăre. Câte ceva din amintirile lui din lagăr mi-a încredinţat şi mie în Arhipelag: erau răspunsuri la chestionarul meu, menite să astupe anumite goluri din materialul aflat la dispoziţia mea, dar, mai mult decât orice, m-a ajutat cu teribilul capitol intitulat "Copilaşii". Amo şi Heli se întreceau în a-mi povesti despre exilul lor siberian. Tatăl şi fiica reuşiseră să-mi ia din mână şi să citească unele capitole. Heli avea un dezvoltat simt artistic şi-mi făcea uneori observaţii interesante. Un crăciun l-am petrecut împreună cu toată familia lor (la estonieni, în jurul bradului se adună numai ai lor).

Prima mea iarnă în ascunzătoare s-a întrerupt dureros, mai devreme decât avusesem eu în vedere: o săptămână îmi mai rămăsese de stat acolo (dar o săptămână, când eşti în viteză, înseamnă foarte mult, în altă situaţie nici o lună nu-ţi ajunge să-ţi rezolvi problemele), când ce văd – prin zăpada înaltă, încălţat în pantofi (încălţăminte mai adecvată nu avea, viaţa de orăşean), înoată spre mine bietul septuagenar Arnhold luhanovici. Telegramă pe adresa lor din Tartu. Din Riazan: "Vino imediat, Ada." Era clar că era de la sotie, dar de ce Ada? Asemenea apelativ nu exista la noi, de un asemenea nume nu auzisem niciodată, ea putea pur şi simplu să nu semneze, lucrurile tot clare erau. Dar în această "Ada" – era cumva vreo aluzie infernală1! Acolo se pune la cale vreo ticăloşie infernală! Ce avea ea în vedere? Ceva periculos şi presant se întâmplase, fără îndoială. Viaţă liniştită, munca făcută din pasiune – totul se risipeşte într-un ceas, ia o întorsătură bruscă, nu mai ai parte de linişte

sufletească, totuna e şi dacă nu mai lucrezi, adio manuscrise de neuitat, poate că din lumea exterioară n-am să mă mai întorc niciodată la voi. Încă mai trebuie să le ascund la loc sigur: în termene neprevăzute, fără întâlniri şi călătorii stabilite acest lucru este mai greu ca orice. Care va să zică, manuscrisele rămân deocamdată la Arno, pe la care trecusem nu o dată. Trenul de noapte până la Moscova. De-acolo sun imediat la Riazan, răspunsul: mai repede! Mai repede! Vino! În sfârşit iată-mă la Riazan, iată-mă cu barba rasă, deja deconspirat, reperat: ce s-a întâmplat? Păi nimic. Aproape din toamnă, tu nu mai locuieşti la Riazan, şi eu tot timpul singură. Pur şi simplu, nu mai puteam să aştept. (Dar de un an şi jumătate la noi deja totul este în destrămare, totul este pe moarte.) şi trebuie să primim apartament în Riazan, dar sovietul orăşenesc tace.

— Dar de ce "Ada"?

— Păi, trebuia să mă semnez cumva, pentru Estonia trebuia să semnez cu un nume nerusesc, şi mi-a venit în minte – Ada.

Din toamna trecută prinsese pică pe Arhipelag: ar fi avut curajul şi să-1 publice, dacă ar fi semnat alături de mine – dar dacă pentru Arhipelag plec şi chiar să-1 scriu acasă nu mai pot – atunci să nu mai audă de el. (Am avut ocazia să ascult înregistrarea unui inIn limba rasă ad înseamnă "iad", "infern". (N. t.) v, s,.,.

— Terviu pe care ea, în 1974, când Arhipelagul abia ieşise, 1-a dat ziarului Figaro în prezenta lui K. Semionov, delegat al APN s-o asiste în pregătirea unei cărţi împotriva mea. Ea a declarat atunci că Arhipelagul nu este decât folclor de lagăr, că este o cercetare neştiinţifică a unei teme înguste, speculată în Occident, şi că eu aleg numai fapte care confirmă ideile mele preconcepute.)

Iarna următoare la Haava am trăit sufleteşte mai degajat: nu m-a mai apăsat gândul că mă vor aresta, că-mi vor căuta şi-mi vor răvaşi lucrurile ascunse. Tot mai sigure îmi păreau lucrurile din jurul meu: aceşti pereţi deja familiari, marile

ferestre geruite, soba veche cu ingenioasa ei uşiţa de fontă, bufetul vechi, tabloul de grup repre-zentând pescari estonieni. Deja fără teamă mă avântam pe schiuri şi în împrejurimi: vecinii ştiau că printre ei se află "un profesor din Moscova", un prieten de-al lor care se străduieşte să vorbească în estoniană. Uneori, în serile cu lună, mă plimbam pe un teren pe care-1 bătătorisem cu umbletul meu încoace şi-ncolo, deprins din vremea detenţiei, şi mă invada bucuria la gândul că am o carte deja aproape gata, o carte care deja dobândise grandoarea unui edificiu, în această iarnă mi-am lăsat barbă, nu am ras-o. Nici aşa nu mi-au dat de urmă, nu puteam să-i dăm notă mare Securităţii Statului, (în iarna lui 1975 în Estonia câţiva au fost arestaţi, câţiva au fost şicanaţi – dar de tinerii Suzi şi de prietenele Heliei nu s-au atins. *) în a doua iarnă eram pus pe fapte din ce în ce mai temerare, în-călzindu-mi la sobiţa spinarea bolnavă – era spre Bobotează – mi-a venit ideea unei scrisori către congresul scriitorilor. Chestia asta părea atunci un pas îndrăzneţ, chiar periculos. Terminând de lucru, m-am dus la Tallin la familia Suzi – ca să refotografiez acum tot Arhipelagul. A. I., luându-şi rămas-bun de la mine, m-a felicitat pentru felul în care concepusem "scrisoarea". Chiar prietenii mei estonieni, nemaivorbind de estonienii care nu-mi erau apropiaţi, încă aveau dificultăţi în a înţelege ideea mea cum că eliberarea lor, a tuturor, nu poate să înceapă decât de la Moscova, printr-o undă de soc stârnită de la centru. La începutul lui 1967 încă puţine erau indiciile unei asemenea evoluţii, dar mie mi s-a limpezit această perspectivă atunci, când de la douăzeci de ani de activitate literară clandestină am trecut la ciocniri deschise. Estonienii, în sufletul lor, îi consi-

* şi nici până azi nu s-au atins de aceste persoane. (Adnotare din 1978.) derau asupritori pe toţi ruşii, eu fiind pentru ei o stranie excepţie de la regulă.

Si încă o dată, în vara următoare, împreună cu sotia, m-am dus cu maşina la Ascunzătoarea mea, ne-am luat maşina de

scris, ne-am luat rămas-bun – neştiind că era ultimul – de la Marta Martî-novna şi de la Amhold luhanovici. Iar Heli a mers cu noi ca să viziteze Leningradul – cea mai simplă acţiune, dar şi în fiecare acţiune simplă conspiratorul trebuie să prevadă legăturile pe care trebuie să le stabilească şi pe cele de care trebuie să se ferească. Eram înclinat să-i fac cunoştinţă cu Voronianskaia – ce bine, îmi ziceam, locuiesc aproape una de alta, va fi o legătură în plus. Din fericire însă nu le-am făcut cunoştinţă. De aceea Heli (ca şi Lembit!) nu a nimerit în jurnalul nefast ţinut de Voronianskaia. În interogatoriile de cinci zile şi cinci nopţi de la Casa Mare, Voronianskaia n-a putut să dea numele nici unui estonian, tot ce ştia ea (dar sper că şi ascundea) era că "în general estonienii" mă ajutau (si dacă ştia ceva în plus, de vină sunt eu), dar n-a precizat nici un nume, nici un loc.

Si în aceeaşi primăvară, în acelaşi iubit Petersburg al lui, în prezenta mea, Tenno s-a îmbolnăvit: cauza era, probabil, o intoxicare bruscă, el bănuia că i se trage de la un salam. Voia să se vindece prin nemâncare si, încă bine dispus, mi-a povestit, şase ore cât a durat călătoria retur cu trenul, multe despre viaţa lui. (Peste câteva zile, în aceeaşi lună mai, el a depus în multe cutii poştale din Moscova "scrisoarea" mea "către congresul scriitorilor". A fost cel mai activ difuzor al acestui document. El încă nu-şi dădea seama de natura bolii incipiente.) Dar, în realitate, era vorba de un cancer insidios, care în cinci luni de zile 1-a şi doborât. Erou, luptător, atlet – dintre toţi cei evocaţi în această schiţa, el era cel mai viguros, cel mai îndrăzneţ, chiar cel mai îndârjit, un om în deplină maturitate şi bucurându-se de sănătate – şi a murit înaintea tuturor. Pe el, ca pe multi foşti deţinuţi, oameni viguroşi şi curajoşi, 1-a ruinat mărunta tracasare nervoasă în condiţiile bunului plac al regimului sovietic. N-a rezistat acestei tracasări. El este unul dintre eroii principali ai Arhipelagului şi una dintre principalele surse de inspiraţie ale acestei cărţi – dar n-a

apucat să trăiască nici măcar până la ultima redactilografiere, necum până la triumful de astăzi. Ultima dată am fost la el pe 22 septembrie 1967 – cu o oră înainte de a merge la lupta din secretariatul Uniunii Scriitorilor. Doamne! Se făcuse subţire ca un rus voinicul de altădată; pe acest fus atârna, pleoştită şi supraabundentă acum, draga lui flanelă de marinar. Fata lui avea culoarea pă-mântie de dinaintea morţii, i se descărnase; trupul chinuit i se ningea de durere. A rămas nerealizat aprigul lui plan de a-i face de petrecanie lui Molotov. Ca un păduche cenuşiu se plimba acest călău pe aleile de la Jukovka, şi mâinile lui Tenno nu putuseră să-1 ajungă, încă mai avea prietenul meu firea de luptător şi puterea de a evalua lupta care mă aştepta, chiar de a reînflori pentru o clipă, dar nu avea puterea de a se recunoaşte bolnav şi cu un picior în groapă. şi sotia lui îmi făcea cu ochiul să mă aliniez tuturor celor care-1 minţeau cum că în cazul lui era vorba de o ocluzie temporară a stomacului şi că în curând o să scape de ea – o să se însănătoşească.

Cred că în ziua aceea m-am bătut aşa de bine pentru că de la patul de suferinţa al unui deţinut veneam la nişte porci de scriitori.

Un an mai târziu, de Crăciun, am fost pentru ultima dată la Tallin. Împreună cu Heli şi Lembit am aprins, după obiceiul estonian, lu-mânări la mormintele lui Arnhold Suzi şi Georg Tenno. Ei sunt acolo, nu departe unul de altul, la Pirita.

Ah, scumpii mei estonieni! Ce mult ati făcut voi pentru cauza noastră comună! Sufleteşte m-am legat pentru totdeauna de voi.

O, atâţia dintre voi ati plecat unul câte unul, prieteni ai mei din vremea detenţiei, copărtaşi la lupta mea subterană! Ajută-i, Doamne, pe cei încă în viaţa să nu calce pe mine cu explozie întârziată.

Necazul pe care 1-am păţit cu Arhipelagul în 1973 reedita într-o oarecare măsură necazul din 1965 cu prima mea

arhivă. Dar, în rest, nu m-am lăsat cuprins de slăbiciune, nu mi-am pierdut curajul, n-am devenit inactiv, nu m-am ascuns şi am tras până la Paris firul exploziv. Vârtejurile agitaţiei, ale întâlnirilor şi prevenirilor brusc-ne-cesare – semănau cele de-acum cu cele de-atunci. Trebuia să-i previn şi pe estonieni si, sprijinindu-mă pe cele încă ascunse şi pe locui unde erau ascunse, să tin în mână chiar destinul Arhipelagului.

Spre norocul meu, Heli tocmai sosise la Moscova, la nişte cursuri de două luni. şi cu ea, şi cu văduva lui Tenno m-am întâlnit de trei ori – în aceeaşi cameră în care murise Georg şi din care, potrivit sistemului locativ sovietic de tip sclavagist, văduva nu putea să plece, ci trebuia să îndure totul pe loc.

Locul mobilei, ea deja îl schimbase în aşa fel încât nu mai vedeai, uitai priveliştea mortuară anterioară. Chinuită, îmbibată de fumul de ţigară al celor din jur, îmbătrânită, ea presta o muncă zadarnică la odiosul APN şi de munca aceasta trebuia să se tină până la pensie. – "Napa! Public Arhipelagul, poate să nu public că Ghera voia să-1 omoare pe Molotov?" I-a scăpărat flacăra nestinsă a ochilor: "Publică!"

Dar cum să te întâlneşti, când s-a produs necazul cu Arhipelagul şi când, fără îndoială, Securitatea din Moscova stătea cu ochii pe mine şi mă ameninţa cu ghearele? Să vă spun un secret: la locurile interzise, unde n-ai voie să laşi urme, cel mai bine este să te duci la ora cinci dimineaţa (fără să aprinzi lumina în camera ta). Oricum ţi-ar supraveghea kaghebistii locuinţa, şi la unsprezece seara, şi la unu noaptea, şi la trei.

— Dar spre cinci dimineaţa o lasă mai moale, căci nimeni nu lucrează din conştiinţa; la KGB de mult nu se mai lucrează din conştiinţa; poate că nişte ochi electronici clipesc, dar n-are cine să le prelucreze semnalele. La cinci dimineaţa ieşi pe stradă – în cartier nici înapoia, nici înaintea ta nu e nimeni, nici om, nici maşina. Probabil că nu

mai eşti urmărit, în primul troleibuz te aşezi spre vatman – singur sau cu cineva care nu are nimic suspect – şi cobori singur, nu e greu să verifici dacă ai pe cineva prin preajmă. Abia se deschid primele uşi ale metroului – trec pe lângă tine câţiva oameni, toţi – oameni obişnuiţi, naturali şi nu ai probleme cu niciunul.

Astfel, poc-poc din tocuri printre gunoierii matinali, treceam prin-tr-o curte cunoscută, imensă, încă pustie; fără să mă audă cineva, fără lift, urcam nişte scări – si, neaşteptând să sun la uşă (apartament la comun, vecina nu trebuia nici să vadă, nici să audă), Nata Tenno, fără nici cel mai mic zgomot, îmi şi deschidea (prima dată, de la telefonul public, mă înţelegeam cu ea asupra orei, iar apoi ră-mânea stabilit să ne vedem "ca data trecută", "cu o jumătate de oră mai devreme"), şi Heli, care înnopta la ea de cu seară, deja mă aştepta.

Prima dată am alergat la ele: acolo, în Estonia, trebuiau să ardă totul, ca să se salveze. A doua oară, mai relaxat: să aştepte putin, până la un anumit semnal. Dar a treia oară am spus stop: nu trebuie ars, ci tradus în estoniană, în curând trebuie să-1 dăm să circule din mână în mână.

Totuşi, mersul istoriei este în favoarea noastră!

Elizaveta Denisovna Voronianskaia La ieşirea de sub tipar a lui Ivan Denisovici, şuvoiul de scrisori adresate mie era aşa de mare şi de presant încât, dacă m-aş fi ocupat numai de ele, dacă as fi început să-i răspund fiecăreia, nu mi-ar mai fi rămas nici timp pentru altceva, nici posibilitatea de a urma linia pe care mi-o dicta conştiinţa, şi n-aş mai fi fost scriitor. Tocmai urmând linia mea, am reuşit să mă feresc de această primejdie. Mă străduiam să reţin tot ceea ce era fecund în aceste scrisori – uneori compuse "în cheia de stânga" de către cineva din lagăr, uneori aşternute pe câte şaisprezece pagini mototolite scrise cu un ciot de creion. Din aceste scrisori se întâmpla câteodată să transpară şi un alt imponderabil de care de asemenea aveam mare nevoie – acela al disponibilităţii unuia sau altuia de a mă ajuta

operativ şi dezinteresat, îndată după "miracolul" hrusciovist, cetăţenii sovietici, scriindu-mi, exprimându-şi simpatia fată de mine, lăudându-mă, mulţumindu-mi sau oferindu-mi ajutorul lor, nu mai riscau nimic. De sutele de scrisori superficiale, ocazionale, ba chiar şi false, se distingeau, prin puritatea tonului, cele sincere. Cu ajutorul unor asemenea scrisori i-am pescuit pe câţiva dintre viitorii mei Invizibili, printre ei şi pe Elizaveta Denisovna.

Chiar din prima ei scrisoare (si ea era o maestră strălucită în a le scrie) se vedea cât de mare îi era căinţa pentru trecut-căinta unei femei care nu gustase din amarul vieţii de lagăr. Până atunci, adică timp de cincizeci şi şase de ani, dusese o viaţă cu nimic deosebită de cea a cetăţeanului sovietic de rând: nu participase la nelegiuiri, dar nici nu li se împotrivise, votase disciplinat acolo unde i se ceruse; uneori, ajutată de inteligenta ei ascuţită şi ironică, înţelegea înşelăciunea, alteori, luată de valul indiferentismului din viaţa socială, nu o înţelegea. Politiceşte, nu era incompatibilă cu nimeni, valul terorii din trecut nu-i afectase viaţa – dar având trăsăturile unui caracter irezistibil ca un uragan, ea, urmare a congresului al XXH-lea şi a lui Ivan Denisovici (fratele ei după tată!), a început să aibă remuşcări în fata poporului (ea însăşi era abia din prima generaţie cu instrucţie şcolară), să dispreţuiască partidul şi să urască instituţia KGB-ului. Nu era dintre aceia care fac epoca, ci dintre aceia r>e care-i face epoca, dar devenise deja foarte profundă şi dobândise o mare putere de pătrundere. Revirimentul de-atunci a fost al întregii societăţi – dar în cazul multora schimbarea nu s-a produs decât pe jumătate şi a fost marcată de reveniri şi de baterea pasului pe loc. Elizaveta Denisovna însă nu s-a mai abătut până la moarte de la această orientare a anului 1962 şi nu a mai cunoscut limite în revolta ei împotriva asupritorilor, dar şi împotriva întemeietorilor, şi s-a îmbogăţit intelectual din mers, în mare măsură şi din cărţile mele. În scrisori (în cele "în cheia de stânga"), ea se

exprima aproape mai dur decât noi toţi, aşa încât şi păstrarea lor era riscantă. (Iar în cercul nostru se stabilise ferm: toate scrisorile "în cheia de stânga" să fie arse imediat.) Nu pregeta să copieze de mână, să dactilografieze, să dea prietenilor, să-mi trimită mie diferite pasaje perfide şi scandaloase din întemeietori. şi în această îndârjire a ei împotriva unei epoci debusolate şi apoi din nou stalinizate, se lăsa condusă mai mult de sentiment decât de intelect. Printre versurile ei preferate erau şi următoarele: De iubeşti, iubeşte cu nesăbuinţă, Dacă tai, atuncea taie pân-la os.

Cu aceeaşi repeziciune şi se lăsa cuprinsă de entuziasm, şi nega motivul care o entuziasmase.

Această puternică pornire, acest elan subit nu doar de a ajuta, ci de a se pune în slujba unei cauze, a reieşit din prima ei scrisoare către mine. I-am răspuns, între noi a început să funcţioneze o relaţie epistolară, în vara lui 1963 s-a ivit şi prilejul de a ne cunoaşte – gesturi largi şi tonuri furtunoase au însufleţit îndată atmosfera. Pentru viitorul R-17, am rugat-o, încă din prima iarnă de după această întâlnire, să cerceteze nişte ediţii rare din anii '20, să culeagă amănunte caracteristice epocii respective şi aspecte ale modului de viaţa de atunci. (Mă grăbeam şi eram atunci în faza unei ample regrupări de forte în vederea unei noi cărţi, adunam material pentru cele douăzeci de Noduri dintr-o dată, nu-mi dădeam seama că pentru aşa ceva se cere mai mult de o viaţă de om.) Ea s-a achitat binişor de această sarcină: a răscolit o mulţime de pagini tipărite şi a strâns bob cu bob elementele caracteristice; avea şi gust artistic şi un deosebit de dezvoltat simt al anecdoticului. Iar în vara următoare, în cătunul de lângă Vâra, a rebătut împreună cu mine Cercul. Până atunci lucrase ca directoare a bibliotecii geologice de pe Moika. În întâmpinarea cerinţelor mele, a învăţat repede, uşor şi bine să bată la maşină, lucru cu care până atunci nu se ocupase niciodată. Din primele ei lucrări

pentru samizdat au fost Fărâmele mele cărora tot atunci ea, cu de la sine putere, le-a adăugat Rugăciunea, dată ei numai pentru a o citi. Rugăciunea a zburat din mâinile delăsătoare ale E. D. şi a ajuns să fie publicată în toată lumea – şi acesta a fost pentru mine un prim avertisment de care n-am ţinut seama.

După cum spunea ea, din cauza caracterului ei coleric, viaţa ei avusese un curs nefericit, cu omul iubit nu se măritase, şi a trăit întotdeauna singură. Din cauza bărbiei proeminente şi a nasului mare şi ascuţit, era urâţica. Dar spiritul scânteietor cu care întreţinea o conversaţie şi făcea glume, izbucnirile de umor şi furie, pornirile spre acţiune, spre manifestări de ospitalitate, îi eclipsau neajunsurile fizionomice, o făceau să pară chiar mai tânără decât era. Mai mult decât orice în viaţa iubea muzica, reuşea să meargă la cele mai bune concerte din Leningrad, alerga prin oraşul de pe Neva, în căutarea unor cinematografe de mâna a doua unde era un film cu un concert dirijat de Karajan (asemenea filme nu erau prezentate la un cinematograf central). Nu exagera când scria: "Muzica şi oamenii demni sunt sprijinul vieţii mele. După o muzică bună simt că parcă mi se împrospătează sufletul." (Vorbele acestea s-au confirmat: E. D. ne-a procurat, mie şi sotiei, bilete la Recviemul lui Mozart la Capelă, a stat cu noi, a ascultat înlăcrimată. şi tot ea ne-a făcut cadou Recviemul lui Verdi.) îl adora până la uitare de sine pe şostakovici ("dacă mi-ar permite, i-aş spăla hainele şi galoşii"); acum acest sentiment ea îl împărţea între el şi mine, dar avea mare grijă ca primul să nu fie înlăturat de al doilea, şi cu durere primea ştirile despre conduita socială lamentabilă a idolului ei. ("Ca Ivan Karamazov cu diavolul, aşa sunt eu cu şostakovici – nu pot să mă împac cu această situaţie. Lucrurile se complică prin aceea că el s-a dat cu ei şi în acelaşi timp este şi singurul care i-a anatemizat în muzică.") Infatigabilă, citea în engleză, desi nu fără dicţionar, si, imperturbabilă, o alterna pe Agatha Christie cu Joyce. Îi plăcea să-i citească

pe înţelepţii din diferite epoci şi să-şi extragă aforisme. Infatigabilă, transcria paragrafe întregi în scrisorile către prieteni: A explica prin jocul întâm-plării facerea lumii este la fel de naiv ca a susţine că simfoniile lui Beethoven s-au creat prin nişte puncte care s-au aflat întâmplător pe o bucată de hârtie." (Asta nu însemna că devenise credincioasă.) Era entuziasmată de Nabokov, pe care nu pregeta să-1 apere de reprosuriCuvintele de spirit citate din abundentă se îmbinau cu pro-priiie ei cuvinte de spirit de bună calitate, înainte, până să înceapă a se înşira bolile, scrisorile ei erau vesele, chiar scăpărătoare, în cercul nostru restrâns, începusem să-i spunem "Queen Elizabeth", iar prescurtat – Q.

Desigur, într-o lume liberă şi normală, când îţi alegi pentru serviciu colaboratori cu plată conform unui principiu profesional, nu te opreşti la o fiinţă atât de schimbătoare, impulsivă, pripită. Dar în semiclandestinitatea mea, neluând oamenii ca prestatori de servicii, ci ca prieteni, ca ajutoare entuziaste şi binevoitoare, n-am putut să nu-i acord deplină încredere acestei femei. (si nu m-aş căi nici în ziua de astăzi, dacă n-ar fi fost moartea ei groaznică.) Dacă as fi fost prea mofturos în materie de selecţie, ar ft însemnat să mă condamn la a rămâne aproape singur.

Q a noastră locuia aproape de Raziezjaia, pe strada Romenskaia – dar la ce număr? Scara întunecoasă, roasă, murdară, zău că era o reminiscenţă din Petersburgul lui Dostoievski. Soneria era ceva fără legătură cu electricitatea, nu era un buton alb, ci o sârmă groasă şi grosolană care ieşea în afară ca un lat printr-o gaură făcută în usa întunecoasă – trăgeai de ea, şi undeva în interior răsuna un clopoţel amenințător. Se dădea la o parte un zăvor dinţat şi greu. Deschidea însăşi E. D. (aşteptând la ora fixată) sau careva dintre vecini – neapărat se mai iţeau şi de la alte uşi niscaiva fete nu prea binevoitoare, crispate, lunguieţe. "Neanderthalieni", "troglodiţi" – aşa-i numea Q pe vecinii ei. Locuinţă avea patru odăiţe diferite care

dădeau într-un coridor sinuos, îngust, orb, veşnic mirosind a petrol de la lămpile de gătit care stăteau acolo, a bucătărie şi a canalizare mizerabilă. Tot apartamentul era ca o peşteră neanderthaliană. În lunga ei cameră-nisă, cu o ferestruică spre afară, Q avea o oglindă laterală care te uluia, te şoca, prin falsa ei dublă adâncime. şi numai închizând usa acestei camere şi tresărind de fiecare dată din cauza oglinzii, puteai, cu ajutorul unui radio cu picup – Q ţinea o mulţime de discuri minunate – să te izolezi fonic de toţi "neanderthalienii" care se auzeau prin subţirii pereţi despărţitori.

Si totuşi, după ce-mi rupeam picioarele prin Petrogradul de altădată, îmi plăcea să vin în această cămărută-nisă, să mă înfund în fotoliul suferind de bătrâneţe şi uzură, să ascult muzică foarte bună, să iau o gustare, să beau un ceiulet, să verific materialele pregătite, să mă amuz de alternanta entuziasmelor şi indignărilor lui Q. Motivele care o făceau să treacă prin asemenea stări erau diverse. Aspectul întunecos a) casei, al scării, al apartamentului, mie nu-mi prevestea nimic, de altfel mă obişnuisem cu tot felul de coteţe, nu stiu dacă lui Q îi prevestea ceva.

Q mi-a făcut cunoştinţă cu IN. Medvedeva-Tomasevskaia (vezi schiţa 14), văduva lui B. V. Tomasevski, prietena ei de la Institutul de Istoria Artelor. Iar eu i-am făcut ei cunoştinţa ba cu E. G. şi E. F. Etkind (mult bine a făcut Ekaterina Fiodorovna pentru Q – o vizita când era bolnavă, o ajuta cu medici, o găzduia la ea la daced], ba cu Liza sipovalnikova, fosta mea elevă de la Riazan (câţiva ani, ele au fost foarte bune prietene; Liza, în călătoriile ei la Moscova şi la Riazan, ne-a fost şi agent de legătură), ba cu L. A. Samutin; cu acesta legase o prietenie solidă, dar spre nenorocirea amândurora: până la urmă, această prietenie s-a dovedit funestă şi pentru ea, şi pentru el. Dar cu toţi ea a fost sinceră şi credincioasă, iar cu mine – mai mult decât cu oricine. Impetuoasa ei nechibzuinţa a făcut-o (noi nu ştiam) să-şi tină, începând cu un anumit an, un jurnal

despre întâlniri, acţiuni, despre scrisori "în cheia de stânga" (si supuse arderii!) primite de ea – ce mai, un jurnal de conspiratori Asta îi trebuia. şi minată de acelaşi capriciu de romantic cu capu-n nori – voia să fie depozitara unui document pentru istorie, altfel unele lucruri pot să piară şi să fie date uitării – a luat apoi hotărârea nefericită de a nu-şi arde exemplarul intermediar din Arhipelag, aşa cum era obligată s-o facă.

Exemplarul meu din Arhipelag, unul din cele două, era dactilografiat înghesuit. De aceea, în februarie 1967, în trecere venind din Estonia, i 1-am dat lui Q ca, redactilografiindu-1, să-i lase spatii mai mari între cuvinte şi rânduri. Aceasta pentru a avea posibilitatea de a mai corecta şi finisa textul. şi în atmosfera ostilă a unui apartament la comun, în cămăruţa ei sufocată de dulapuri şi pereţi, riscând a fi oricând călcată de către cineva care ar bănui-o că adăposteşte ceva – ce-i drept, la data aceea locatara era deja la pensie şi şedea mai mult acasă – la masa la care mânca, întrucât alta nu avea, Q a ciocănit într-o veselie la maşina de scris până a terminat toate cele o mie cinci sute de pagini – si, unde mai pui, în trei exemplare. Mai târziu, pe un asemenea exemplar am făcut eu ultimele corecturi.

De această carte, de cum a cunoscut-o în acele zile (si până la moarte), Q se apropia vrăjită, cu adoraţie şi spaimă-parcă se simţea legată fatalmente de ea, o punea mai presus de toate celelalte cărţi ale mele. Dar tocmai acei termeni admirativi în care se exprima despre această carte n-au împiedicat-o să le vorbească despre noutatea ca atare şi chiar să le împrumute pagini prietenelor ei apropiate – o, în total numai unui număr nu mai mare de una sau două persoane! Din cauza spaţiului extraordinar de strâmt în care se mişcă nu stiu dacă întreaga lume sau numai cea a inteligheńţiei ruseşti, această informaţie, scurgându-se către două leningrâdence, a ajuns instantaneu (prin Nina Pahtusova) la una dintre prietenele din Moscova, dar nu la

una oarecare, ci la una foarte apropiată nouă, la minunata "ţarevnă" (Natalia Vladimimvna Kind). Aceasta ne-a transmis-o nouă, iar Q era spionată de mai înainte ca zvonul şi manuscrisul să se fi răspândit mai departe.

Dar pentru mine nici această lecţie n-a constituit un avertisment serios, m-am limitat la nişte reproşuri de o severitate neconvingătoare: căci totul s-a terminat aşa de bine, aşa de drăguţ, aşa de comic, în cercul nostru nici nu s-a pus problema dacă n-ar trebui s-o înlăturăm pe Q de la activitatea şi de la toate secretele noastre.

În condiţiile aparent "largii" (apoi tot mai îngustei) simpatii a societăţii fată de mine – noi, care eram chiar în miezul activităţii, am fost totdeauna mai putini de zece, iar la centrul de coordonare era Liusa Ciukovskaia. şi de muncă era istovitor de mult, şi mereu ca-n jocul de-a v-aţi ascunselea: să nu duci manuscrise totdeauna, să nu le laşi peste tot, să nu suni de la orice telefon, să nu vorbeşti sub orice tavan, şi să nu păstrezi texte dactilografiate, şi să arzi indigoul, iar corespondenta s-o trimiţi numai cu vreo ocazie, prin postă nu se poate. Devotamentul sincer fată de cauză părea a fi trăsătura cea mai importantă – la ce bun să te legi de nişte neajunsuri secundare?

În primăvara lui 1968, când eram puternic presat de apariţia iminentă a romanelor mele în Occident şi când era pe terminate ultima corectură a Arhipelagului, noi, pentru a accelera, hotărâserăm să ne adunăm la Rojdestvo cu trei dactilografe (Liusa, Q şi sotia mea Nataşa) pe două maşini – şi să luăm cu asalt lucrarea. aşa am şi făcut: timp de treizeci şi cinci de zile, până undeva în prima decadă a Iui iunie (până să se adune toţi vilegiaturiştii) fără să deschidem fereastra pentru aerisirea camerei umede – ca să nu se audă ţăcănitul maşinilor de scris – am efectuat dactilografierea definitivă a Arhipelagului. (si chiar în ziua când am terminat această treabă a aterizat la noi N. I. Stoliarova ca să ne spună că în Occident a apărut în ruseşte Cercul şi să-mi spună la ureche că se intenţionează ca peste

o săptămână, de Rusalii, să se expedieze pelicula cu Arhipelagul. Dintr-un înalt turn nevăzut bătuse ceasul meu.)

După acea clacă din luna mai, colaborarea noastră cu Q a început să se diminueze – firește, de la sine: eu terminasem toate lucrările care necesită o imensă muncă de dactilografiere, o multiplicare urgentă, şi trecusem la Roata rosie, în acei ani slăbise şi devenise mai dificilă legătura cu toţi cei de la Leningrad. Instalându-mă Ia Rostropovici, mergeam mai rar Ia Leningrad, pe scurt, nu mai mergeam ca să stau la bibliotecă şi nici numai ca să fac turul oraşului, ca înainte, ci, pentru o mai bună cunoaştere, să ating toate locurile vechiului Petrograd, destinate a figura în trama lui Martie şi să mă consult de urgentă cu cunoscătorii anumitor evenimente. Q însă continua să-mi ceară insistent să-i dau de lucru şi iar să-i dau de lucru. Ieşise la pensie şi faptul că dobândise îndemânarea de a bate la maşina o ajuta să câştige şi ea un ban în plus. Însă pierzându-şi mobilitatea din cauză că începuse să şchiopăteze, ea acum, pe tot parcursul celor douăzeci şi patru de ore multiplicate cu numărul mohorâtelor zile petersburgheze, şedea închisă în hruba ei din apartamentul neanderthalian, timp avea din belşug – şi cerea de lucru "pentru suflet". şi făcuse deja şi multe alte lucrări: redactilografiase suplimentar Cercul-96, redactilografiase suplimentar August. Redactilografiase capitole din manuscrisul intitulat Scara "Donului liniştit" şi având ca autor pe I. N. Tomasevskaia. Atunci s-a născut în capul Liusei şi al lui Q ideea de a salva textul redactilografiat intermediar al Arhipelagului, pentru a introduce numeroasele corecturi din ultima redactare, şi pentru a include chiar capitole întregi. Idee superfluă, căci deja nu mai era loc de păstrare şi era păcat să distrugi cele trei exemplare în plus: poate cândva vor prinde bine. Această lucrare, Q o făcuse parţial, apoi devenise clar că nu va reuşi s-o ducă Ia bun sfârşit. Atunci, ca să nu lăsăm variante, am hotărât să distrugem exemplar cu exemplar.

Dar toţi depozitarii temporizau şi se împotriveau: un exemplar a fost ascuns prin O. A. L., unul a fost îngropat lângă dacea lui E. G. Etkind, iar exemplarul personal al lui Q era la dacea lui L. A. Samutin, lângă Luga, tot, zice-se, îngropat, în martie 1972 am fost la Leningrad pentru ultima oară şi cei de-acolo numai de primul exemplar m-au asigurat că a fost distrus. Iar al doilea şi al treilea erau întregi, desi eu cerusem de multă vreme să fie arse – şi în acei moment eu cu mâinile mele le-aş fi scos şi le-aş fi ars pe amândouă, dar pământul era îngheţat, trebuia să aştept anotimpul cald. Etkind, pe lângă prudentă şi luciditate, avea în caracter puseurile acestei temerităţi, aşa se face că riscase inutil încă o iarnă, dar apoi – mi-a spus – 1-a ars. Iar Q încă din vară refuza, în scrisori mă implora să-1 păstrez, abia în toamna lui 1972 mi-a trimis o descriere pitorească şi patetică despre modul în care ea şi Samutin arseseră exemplarul: în decorul creat de frunzişul galben şi purpuriu care cădea au aprins un rug si, suspinând (ea), au ars până la ultima filă mândreţe de text dactilografiat. (Dar în realitate nu arseseră nimic, ea m-a minţit.) Nu puteai să nu dai crezare descrierii patetice făcute de Q. I-am scris, spre consolare, că în curând am să-i dăruiesc un exemplar adevărat. După previziunile şi intenţiile mele ar fi urmat să editäm Arhipelagul în primăvara lui 1975. Dar deja prinseseră contur alte termene.

Din scrisorile ei din ultimii ani răzbăteau presimţiri ale unor lucruri pe care atunci nici Q, nici noi nu le vedeam (acum însă sunt vizibile, le putem strânge împreuna): "Rog cerurile să nu se năruiască nici acum şi nici în viitor. Pentru alt deznodământ mă pregătesc, învăţ pe de rost sonetul al şaizeci şi şaselea de Shakespeare" (Strig după moarte.). "Da, n-aş vrea să nimeresc în gura unei hiene." "Zilele acestea am făcut o plimbare până la Casa Mare, din fericire, în problema unuia dintre geologi. Confortabilă casă, drăguţi oameni." (Dar oare ei îi dădeau vreo importantă?)

Tocmai pentru că în ultimii ani eu cu Q nu am mai desfăşurat activităţi conspirative serioase şi întâlnirile noastre au fost rare, nu prea mi-am făcut griji în legătură cu cât este ea de prudentă în comportamentul pe care-1 are în societate. Ea însă, cu pendularea ei zgomotoasă între extreme, de la teamă la deplina nepăsare, îi trimitea prin poştă Liusei Ciukovskaia scrisori foarte pline de vorbe de duh, dar şi cu aluzii, şi cu semnături enigmatice, ca de pildă "a dumneavoastră Vorojeikina", iar data următoare cumva altfel. Adresa Liusei era şi a mea, scrisorile erau verificate minuţios, şi urechiuşele scoase afară nu puteau să nu atragă asupra lor atenţia KGB. După Premiul Nobel se ivise posibilitatea să-mi ajut prietenii, i-am aranjat cumva şi Elizavetei Denisovna un transfer valutar: din Franţa, dar de la o persoană fictivă; ea nu putea găsi pe nimeni real-poate că şi acest transfer neobişnuit a făcut-o suspectă. A fost şi o împrejurare exterioară: probabil, s-a aflat că Liza sipovalnikova se întâlneşte cu Q, şi kaghebistii s-au interesat despre Voronianskaia la vecinii de apartament ai Lizei; apoi toată povestea părea să se fi terminat. Dar chiar dacă n-ar fi fost niciunul dintre aceste repere (acum ce simplu e să le confrunţi) – tot ar fi devenit cunoscute vechile mele ajutoare din cauză că fosta mea sotie, N. A. Resetovskaia, strânsese legăturile cu noii şi bunii ei prieteni din APN şi le dăduse acces neîngrădit la arhiva ei (si la o parte dintr-a mea, pe care refuza să mi-o restituie; curând după aceea şi scrisorile mele către ea le-a predat celor de la APN pentru ca aceştia să le comercializeze în Occident). Erau la ea fotografii de-ale lui Q şi de-ale altora – bine că de câţiva ani N. A. nu mai cunoştea pe niciunul dintre noile mele ajutoare. şi cu Samutin (el i-a luat cu mult zel partea în divorţul nostru) N. A. se întâlnise nu o dată, sub reflectorul direct al kaghebistilor.

KGB putea să lovească în diferite persoane. Pentru început a fost aleasă Q ca una care stătea pe margine, fără nume, fără apărare, dar care, şi prin trăsăturile ei de caracter, se

pare, promitea să cedeze în urma unei lovituri neaşteptate şi a unei prelucrări. Dar dacă n-ar fi păstrat exemplarul "distrus" şi n-ar fi ţinut un jurnal – această arestare s-ar fi soldat cu un eşec.

Aproape până la şaizeci de ani, E. D. îşi păstrase mobilitatea, optimismul, sprinteneala si, ca multi oameni care nu au bolit aproape niciodată în viaţa lor, spera s-o tină tot aşa şi în continuare. Dar în 1965 s-a dus pe litoralul caucazian, "a călărit" băieţeşte acolo şi deodată şi-a rupt piciorul. şi în urma acestui pârâit de oase rupte, a rămas infirmă pe viaţă. Cu fractura – la Leningrad. Chinuitorul, superficialul, inumanul tratament "gratuit" sovietic. O jumătate de an la pat, apoi doi ani de şchiopătat cu dureri, anchiloză a încheieturii deformate (din cauza tratamentului incorect). Apoi piciorul cumva s-a întremat, dar au apărut umflăturile, aritmia cardiacă, sufocările, "în urma tuturor acestor tratamente slăbesc şi am senzaţia profundă că sunt un fel de pod al casei, pod în care toate măruntaiele mele sunt întinse ca nişte rufe pe sfori. Cum mă privesc în oglindă, îmi vine să îmbrac feregeaua." şi cu toate acestea, în 1973, în ultima ei vară, în ciuda tuturor bolilor şi a piciorului nevindecat, ea (îm-nreună cu prietena ei, Nina Pahtusova) s-a dus din nou în Crimeea şi "tumefiată, sufocându-se", s-a cătărat pe coastele muntelui. Era foarte îndrăgostită de Crimeea de la care, iată, simţea că-şi ia adio. În ultimele săptămâni petrecute acolo le-a tot dat târcoale un individ suspect, un oarecare "Ghenrih Moiseevici Gudiakov, poet moscovit dintre cei nepublicabili". Acesta îi citea mereu din versurile lui Gumiliov şi din ale lui. Q 1-a invitat la ea ca să citească Cercul, Pavilionul, pe Avtorhanov. Ninei Pahtusova poetul i se părea suspect, dar Q susţinea cu tărie că nu poţi să fii toată viaţa neîncrezător în toţi oamenii. Cu aceleaşi mijloace intenţiona să-1 culturalizeze în această vară si. pe un procuror pensionar, neaşteptat "unchi" al unei neaşteptate noi vecine de apartament. Stranie mişcare loca-tivă: "neanderthalienii" –

muncitori din acest groaznic, sepulcral, mizerabil apartament de secol al XlX-lea au fost mutaţi undeva în condiţii mai bune, iar în locul lor s-a instalat cu plăcere nepoata unui procuror! (Mai avuseserăm un avertisment în urma căruia nu luaserăm măsurile de rigoare: astă-primăvară, încă înainte de Crimeea, veniseră la E. D. două fete "dornice" să lucreze ca dactilografe particulare – dar în realitate n-au făcut decât să ia caracterul literei de la maşină şi să dispară.)

Pe amândouă le-au arestat la Leningrad pe peronul gării Moscova, la 4 august, le-au despărţit: pe Pahtusova au dus-o acasă pentru percheziţie; acasă la Q, probabil că o şi efectuaseră. Din acest moment nu mai ştim nimic despre ea decât amănuntul următor, ultimul: în cele cinci zile de interogatorii neîntrerupte (de la 4 la 9 august, dar în cazul Elizavetei Denisovna poate şi după această dată, nu ştim) pe Pahtusova au pus-o faţa-n fată cu ea o singură dată în Casa Mare, la toaletă – şi Q (trasă la fată, buze inflamate, ochi strălucitori) i-a şoptit: "Nu te încăpăţâna, eu am povestit totul!"

Nina Pahtusova era o femeie foarte hotărâtă şi serioasă, care, cu prilejul unor expediţii geologice, hoinărise mult pe lângă insulele Arhipelagului, căruia încercase să-i facă, pentru noi, o hartă. Această hartă începută nimerise şi ea acum în mâinile KGB. Pahtusova a fost interogată la fel de stăruitor cinci zile şi cinci nopţi, dar n-a cedat în nici o privinţă. Dar şi jurnalele E. D. şi scrisorile păstrate de ea au fost confiscate tocmai la percheziţia din apartamentul PahNe putem imagina ce groază trebuie să-i fi fost lui Q la anchetă: şi pentru că era bătrână, bolnavă, cu scăzută capacitate de împotrivire; şi pentru că era ceva nou, cu care pentru prima dată făcea cunoştinţa pe propria ei piele, desi tot ce avea să i se întâmple îi era cunoscut în totalitate din Arhipelag; şi pentru că era conştientă de greşelile săvârşite, de suferinţele pe care, prin propria ei vinovăţie le va provoca unor oameni – ce mult o chinuiau aceste

gânduri; şi mai mult decât orice-pentru că propriul ei jurnal se afla pe masa anchetatorului şi nu mai putea să se dezică, să refuze a răspunde, ci trebuia să se descurce, să interpreteze, să inventeze, să atenueze – Ce mult o chinuiau aceste gânduri! Probabil, nu putuse să se eschiveze de la nişte mărturisiri în legătură cu Etkind, inevitabil în legătură cu Liusa Ciukovskaia; oare făcuse mărturisiri şi în legătură cu Irina Nikolaevna Tomasevskaia, în legătură cu lucrarea despre paternitatea Donului liniştiţi Dar pentru ea lucrul cel mai greu şi inevitabil a fost să dea Arhipelagul pe mâna autorităţilor şi să le spună că acesta se găsea la Samutin.

Leonid Aleksandrovici Samutin era un fost vlasovian, ziarist anticomunist, ca prin minune scăpat de glonţ la sfârşitul războiului, cu stagiu de zece ani la Vorkuta, constrâns să mai trăiască acolo încă cincisprezece ani. Reuşise, la vârsta pensionării, să se stabilească, pe căi ocolite, la Leningrad, în toată nenorocirea noastră, el era cel mai lipsit de apărare. El mi-a dat ulterior explicaţia cum că nu putuse să nu le arate kaghebistilor locul, căci, chipurile, în alte locuri ale terenului respectiv se păstrau şi alte lucruri. Putea şi să nu explice, căci se găsise în imposibilitatea de a se dezice.

Dar iată ce este interesant: kaghebistii aflaseră deja de trei săptă-mâni despre Arhipelagul îngropat – şi nu s-au dus după el. Nu cumva pentru că se temeau că se va produce o explozie? La asta ei nu se gândesc niciodată. Dar atunci de ce? *

* Acum la Samizdat au apărut însemnările deja răposatului Samutin, "Cum a fost confiscat Arhipelagul. Din acestea aflu acum cu uimire că Samutin (se vede treaba, ştia de mult despre dispoziţia mea ca Arhipelagul să fie ars, dar mă minţise şi el alături de E. D.), de regulă, nu a sacrificat manuscrisul, ci pur şi simplu 1-a ţinut în podul dacei, împreună cu Cercul-96, pust tot atunci la secret. Un asemenea hal de superficialitate, eu nu puteam să-mi imaginez! După câteva luni au mai apărut în presă şi alte

"memorii ale lui Samutin", scrise aşa cum le-au dictat cekistii, după cum mărturisesc văduva şi fiica răposatului – dar poate ulterior şi ajustate de KGB. (Adnotare din 1990.)

Despre ce s-a întâmplat mai departe cu E. D. în august, nu avem nici o ştire precisă. Toate informaţiile provin de la suspecta nouă vecină, soră medicală, nepoată de procuror. După versiunea acesteia, E. D., eliberată după cinci zile şi revenită acasă, şedea tot timpul în cameră, umbla de colo până colo şi spunea: "Eu sunt Iuda, am trădat atâţia oameni nevinovaţi!" (Desigur, amarnice trebuie să fi fost autoimputările, încercările de a uita: înspăimântătoare nu erau acele lucruri cu care o speria Casa Mare, ci tocmai această oroare a unei vieţi solitare zdrobite, şi gândurile că prietenii poate au pierit, şi o carte de valoare, memorie a câtorva milioane de oameni, nu va mai apărea.) Apoi, cică, din cauza unui atac de inimă s-a internat în spital (cu ajutorul aceleiaşi vecine), unde a stat o săptămână. Apoi s-a întors acasă, în curând, probabil în ultimele zile ale lui august, s-a spânzurat în acel coridor strâmb, întunecos, unt mirositor, venit parcă din Dostoievski. (Dar aceeaşi soră medicală, după ce băuse la parastas un pahar în plus, începuse să fantazeze cum că pe trupul Elizavetei Denisovna erau răni de cuţit, sânge şi că nu aşa se spânzură oamenii. *)

Că Elizavetei Denisovna i se interzisese să încerce a sufla vreo vorbă cuiva-reiese clar din metodele obişnuite ale GB şi din dispoziţia dată Ninei Pahtusova. Dar a respectat ea consemnul? Sau dimpotrivă: a încercat să ia legătura cu noi şi tocmai de aceea a fost omorâtă? Este îngrozitor să-ţi imaginezi scena fioroasă a unui asasinat într-un întunecos apartament-pesteră.

În acel august, Nina Pahtusova a trecut de câteva ori pe Romen-skaia – nici o fereastră a apartamentului nu este luminată. A îndrăznit să urce până acolo, a tras de latul de sârmă, a făcut să sune teribilul clopoţel, dar n-a ieşit nimeni. (Telefon în apartament nu era.) Fuseseră evacuaţi

toţi? Nu mai existau nici martori, nu mai exista nici loc al acţiunii, acolo nu mai locuia nimeni.

E. D. avea, se vede treaba, în Leningrad o rudă analfabetă, Dusia, un fel de verişoara de-al doilea, care nu cunoştea pe niciunul dintre noi. Nici noi n-o cunoşteam pe ea. Numai ea singură a fost anunţată că a murit E. D. Dar cine a anunţat-o? Nu miliţia, ci securitatea După multi ani, în emigraţie, I. Vinkovetki îmi scria că anchetatorul, in-terogând-o curând după moartea E. D. pe colaboratoarea lui (a lui I. V.) de la institutul geologic, i-a spus cu mândrie acesteia: "După interogatoriile mele, oamenii se spânzurau." (Adnotare din 1986.) • "; >.,., A Statului. şi s-a dat o explicaţie: pe Voronianskaia au împins-o la moarte nişte intelectuali. Nu exista nici un risc: femeia era analfabetă, de pe margine, nu cunoştea pe nimeni. Nu i-au arătat cadavrul, dar i-au precizat data înmormmtării.

Dar oamenii de la tară păstrează, chiar şi în marile oraşe, intuiţia şi memoria reperelor pădurii şi ale câmpului. Cândva, demult, Dusia o condusese pe E. D. până la casa lui Samutin care, ştia ea, era un prieten apropiat al verişoarei ei şi văzuse usa principală pe unde intrase aceasta. Căuta acum după amintire şi casa, şi usa principală, dar cum să procedeze mai departe? S-a hotărât: va bate la rând la fiecare uşă şi va întreba: Ati cunoscut-o pe Elizaveta Denisovna Voronianskaia? Usa lui Samutin s-a dovedit a fi prima care i-a ieşit în cale, la parter, şi locatarii erau acasă! Aşadar, o femeie analfabetă a fost mai ingenioasă decât KGB şi a legat prima verigă a lanţului care va face ca Arhipelagul să zguduie ca o explozie întreaga lume.

Iar Samutin n-a ştiut nimic până în ultima zi, el doar se mira de ce E. D., totdeauna prietenoasă, nu sună, nu scrie, nu vine – trebuie să se fi întors din Crimeea. Acum – moarte subită, şi iată data înmormântării: mâine, 30 august, corpul neînsufleţit se află la barăcile Botkin. Iar despre arestare, despre anchetă – nici Dusia nu ştie nimic.

— Bine, voi fi acolo, spune el.

Idee firească: să-i înştiinţeze pe cei din familia Etkind despre care el ştia, din povestirile E. D., că au oarecare

legătură cu mine şi că locuiesc lângă Mânăstirea Aleksandr Nevski, unde sunt şi barăcile. şi în aceeaşi zi de 29 a sunat la familia Etkind:

— Cunoaşteţi o anume Voronianskaia? A murit. Eu sunt un cunoscut de-al ei. Îngroparea – mâine, la 14.30, la morgă. De ce a murit? Nu stiu. Anunţaţi pe cunoscuţii noştri comuni (pe mine).

Si imediat telefonul familiei Etkind s-a întrerupt pentru două ceasuri. Toate telefoanele au fost interceptate în ziua aceea, desigur. Dar KGB n-a reuşit să le întrerupă imediat.

La Leningrad s-a nimerit să fie în acele zile Lev Kopelev. Etkind 1-a rugat să-mi comunice mie. Kopelev nu ştia cât de serios se împletea această moarte cu toate firele conspiraţiei noastre, şi n-a căutat intermediari, ci a sunat-o pe Alia la Moscova: "Spuneţi-i lui Sania că a murit Elizaveta Denisovna, dactilografa lui."

Pentru KGB trebuie să fi fost o surpriză şi un motiv de furie: o taină deplină, la adăpost de orice indiscreţie, iar intelectualitatea asta diabolică a şi mirosit-o. Peste trei ceasuri, cu trenul de zi, pot să plec din Moscova şi spre seară să fiu la Leningrad. Ei ştiau de trei săptămâni unde se află Arhipelagul – şi nu se grăbeau. Dar dacă mă duc acum şi-1 iau? Telefonul lui Kopelev a avut în continuare efectul unui detonator şi a făcut să se precipite evenimentele. * în ziua de 30, la ora 14.30, s-au strâns la barăcile Botkin următoarele persoane: Samutin, sotii Etkind, Zoia – fiica Tomasevskăi, şi Galia – prietenă de ocazie a Zoiei. Li s-a răspuns că răposata a fost dusă de-acolo cu două ore în urmă. "Cum se poate aşa ceva?" _vPăi, atunci a fost liberă maşina."

Dar unde-i Dusia? Ea, pentru orice eventualitate, venise, ca la tară, mai devreme – şi cu acea maşină funebră plecase la cimitir.

Lui Etkind i-a venit în minte să întrebe: dar ce s-a notat în registru? Care este cauza morţii? Funcţionarul de-acolo n-a refuzat să răspundă: "Asfixie mecanică." şi a explicat:

"Spânzurare. Sinucidere." – "Nu se poate! Faceţi confuzie?". – "Dar nici dumneavoastră nu ştiţi!" – s-a mirat funcţionarul – bune rude!

Pe lângă morgă se tot învârtea un individ, ce să mai vorbim.

S-au aşezat toţi cinci în automobilul familiei Etkind, s-au dus la cimitirul Sudului – departe, în afara oraşului, spre înălţimile de la Pulkovo – oraşul morţilor de pe lângă capitală care n-au pile ca să fie îngropaţi în condiţii mai bune, excrescenţă a unui oraş suprapopulat. In maşina au fost discuţii aprinse: De ce? Ce s-a întâmplat? Şi-au amintit de certificatele de valută: să fi sugrumat-o neander-

* Din memoriile lui Samutin (cele adevărate) astăzi se pot preciza unele lucruri: în aceleaşi ore ale zilei de 29, kaghebistii 1-au arestat de pe stradă, 1-au dus la Casa Mare – şi el imediat s-a oferit să le predea Arhipelagul. (Mă mir, vechi locatar al lagărului, fost vlasovian, admis într-un mod atât de neobişnuit să locuiască în Leningrad, într-o asemenea poziţie precară, el avea în carnetul de însemnări o mulţime de adrese ale unor oameni pe care acum putea să-i târască după el şi dispunea din belşug de literatură samizdat; acum se temea că-i vor descoperi acea literatură samizdat si, o dată cu ea, şi Arhipelagul, dar cel mai mult se temea să nu-şi traumatizeze sotia şi copiii printr-o percheziţie acasă! El însă nici corporal n-a fost percheziţionat.) In noaptea spre 30, kaghebistii au primit la dacea lui Arhipelagul. Este clar că 1-au obligat să tacă: să nu sufle nimănui nici o vorbă despre asta. Dar în dimineaţa zilei de 30 şi-au adus aminte că le trebuia semnătură de la el cum că le-a dat de bunăvoie ce le-a dat, şi încă o dată 1-au târât la întâlnire la hotelul "Evropeiskaia". (Adnotare din 1990.) thalienii? Samutin: "Ăia s-au mutat, acolo nu mai locuieşte decât o soră medicală cumsecade." Ekaterina Fiodorovna, sotia lui Etkind: "Sinucidere? Nu se poate! Eu o cunosc destul de bine." – "Vă spun eu, ăsta e asasinat politic!" – a strigat careva.

Cimitir – deprimant prin monotonie. Un imens maidan desfundat, argilă (ce tare ti se lipeşte asta de tălpi pe vreme de ploaie!). Nici un pomişor. Totul este împărţit în dreptunghiuri: câte 36 de rânduri şi 24 de morminte pe fiecare rând. Este interzis să se pună cruci la morminte sau să fie împrejmuite cu garduri. Mormintele au aspectul unor căzi din beton, la căpătâi – "vâsle" cu tăbliţe albastre pe care sunt scrijelite numele, numele după tată şi prenumele răposatului, anul naşterii şi al morţii, fără precizarea zilei şi a lunii. "Căzile" se acoperă cu pământ în care se pot sădi flori. Prin pasaje, cărucioare motorizate transportă repede sicriele, cei care le însoţesc merg în pas alergător. Cimitir de tip socialist. După model Fourier?

Celor sosiţi li s-a arătat mormântul nemusuroit, având înfipt la capăt un băţ. (Chiar şi după un an, mormântul ei rămăsese tot? No-nim; mai treceau pe-acolo Liusa şi Tomasevskaia.)

Devenea tot mai clar că la mijloc era ceva necurat. Cei sosiţi nu se cunoşteau defel între ei. Etkind, cu precauţia de rigoare, 1-a întrebat pe Samutin: "Nu cumva or fi luat ceva de la ea?"* Pentru Galia, vorba aceea: unul cu cheful şi altul cu mahmureala. Dar ea nu era implicată cu nimic în toată povestea asta. Dusia îi dăduse lui Samutin adresa unde face ea astăzi parastasul. Apropo de adresa asta: "Galia, poate te duci dumneata acolo? Mai afli ceva!" Galia s-a dus, exact când trebuia. Erau acolo oameni simpli, prieteni de-ai Dusiei, şi sora medicală Lidia. şi ea a povestit versiunea ei, şi de la ea o ştim şi noi.

Să zicem că a fost chiar sinucidere – atunci, chinuită fizic, de unde atâta forţa la Elizaveta Denisovna să caute cârlig, frânghie?

În ce-1 priveşte pe Samutin: după ce a predat Arhipelagul-trebuia şi să ascundă, şi să tacă? Ce-o fi fost în mintea bătrânului fost deţinut?

* Iar Samutin, care în timpul drumului ascunsese celorlalţi faptul că Arhipelagul fusese luat, i-a spus – scrie el – imediat

lui Etkind: "Totul e la ei, moartea E. D. are legătură cu aceasta." Dar Etkinzii nu ştiau ce puteau să fie acest totul, ei nu cunoşteau faptul că Samutin ţinuse la el în mod samavolnic Arhipelagul. Ei credeau că era vorba de vreo arhivă a E. D. (Adnotare din 1990.) "Plafoanele" ascultă, filarea apartamentului, filarea la tot pasul continuă-tocmai prin asta îşi corectează GB-ul deficienta, se asigură că nu va mai avea loc nici o scurgere!

Dar poţi să te tii după o femeie la locul de muncă? La locul de muncă – se înţelege.

Dar nici nu mai trebuie nimic!

— Iată cât de scurt este circuitul ştirilor în marile oraşe: la slujbă, la Institutul de Mine, numai unei femei, colegei ei pe nume Arsanskaia (despre al cărei bărbat se ştie că este prieten cu Kopelev, iar Kopelev este chiar acum la Leningrad, după cum povestea în cursul zilei Etkind), numai ei, acolo, în orele de lucru şi sub acoperişul locului de muncă, îi povesteşte despre cele întâmplate sotia lui Samutin.

E simplu? * şi Arsanskaia se duce pur şi simplu acasă şi-i povesteşte soţului.

Iar soţul – chiar intenţiona să se ducă la Kopelev, şi se şi duce efectiv; e deja seara târziu.

Si la 12 noaptea, Kopelev îi telefonează duios lui Etkind: "Fimă, nu poţi să vii imediat la mine?"

Asta era pe 31 august, seara, a doua zi. KGB-ul le-a blocat pe toate şi totuşi toate sunt cunoscute!

Supărat de deranj, Etkind îi atrage atenţia chiar la telefon că nu se sună la o asemenea oră. Totuşi, se duce. Întâlnire cu Arsanski. Mai e un tren de noapte spre Moscova. şi e ceva cu totul inofensiv să te duci la Serghei Maslov, proprietarul outsider al unui apartament. "Transmiteţi-i numai atât: 1-au luat pe Arhip!" (Noi, cei care cunoşteam cartea, o numeam uneori în felul acesta.)

Simplu – dar nu foarte. Se trezeşte apoi Etkind, noaptea, şi-şi pune brusc întrebarea: dar ce am făcut noi? Maslov nu

înţelege despre ce este vorba; trecând şi prin alte câteva guri, "Arhip" devine "Arhivă". Este o aberaţie care nu poate să dea decât bătaie de cap.

Anunţul acesta, Maslov i-1 aduce, aşa cum 1-a înţeles el, lui, Kome " (Vmceslav) Ivanov, la Moscova, pe l septembrie, dimineaţa. Acesta din urmă aşa şi înţelege: a fost luată arhiva. şi spre sfârşitul zilei,

* Acestea ne-au fost povestite tot atunci în cercul lui Kopelev-Etkind, dar Samutin nu scrie nimic despre acest subiect. Se teme să nu-şi pună sotia într-o situaţie neplăcută? Dar, probabil, din 30 până în 31, conştiinţa i-a suflat că despre Arhipelag nu se poate tăcea; sau poate că însăşi sotia lui a făcut chestia asta, fără ştirea lui Samutin? (Adnotare din 1990.) el şi Liusa, încă foarte bolnavă după accidentul de automobil, aduc la mine, la Firsanovka, anunţul denaturat. Eu mi-am exprimat îndată îndoiala: Arhivă? Arhip? (Dar ce arhivă avea Q? Dar nici Arhip nu mai există de mult.)

Eu şi Liusa ne enervăm şi facem greşeli. Vrem să ştim, trebuie totuşi să ştim exact şi repede: ce, ce anume au luat? şi ea îl roagă pe Alioşa sipovalnikov (prin soră se cunoaşte cu Samutin) să se ducă, să vadă, să întrebe.

Nu-i corect, pentru că îl băgăm pe băiat în bucluc. şi nu intuim bine ce posibilităţi i-au rămas lui Samutin. Tânărul îşi ia cu curaj sarcina în primire. Se duce la apartamentul asediat. Dar chiar dacă 1 se va răspunde în scris şi chiar dacă arde hârtia, nu riscă să fie arestat la ieşire? şi Samutin răspunde de sub plafoane: "Au luat? Primul cerc." Sub plafon el nici nu trebuie să vorbească, desigur.

Dar la l septembrie seara pleacă la Moscova Etkind cu precizarea unei litere. La Liusa, la Peredelkino. şi ea, la fel de bolnavă, a plecat cu taxiul spre Moscova, a traversat toată Moscova şi s-a îndreptat spre nord, spre Firsanovka, pentru a-mi aduce (seara de 2 septembrie) această singură literă. Acum nu mai exista nici o îndoială: Arhipelagul fusese confiscat.

Pe 3 ziua mă duc la Moscova, la Alia. Avem doi copii şi chiar în aceste zile îl aşteptam pe al treilea, pe Stiopa. "Aşa-i că trebuie să facem să explodeze?" – o întreb eu. "Să explodeze!" – răspunde ea cu neînfricare.

Pe 4 dimineaţa, din suburbie, prin telefonul convenit, aranjez pentru seară o întâlnire cu corespondentul Stig Fredrikson (schiţa 13) – prin el transmit în Occident comunicatul destinat publicităţii cum că mi s-a confiscat Arhipelagul (transmit şi dispoziţia secretă: să se publice imediat).

Iar KGB-ul este într-adevăr convins că a astupat toate găurelele. Pe 5 dimineaţă îi pocneşte ca din senin ştirea difuzată de radioul occidental.

Atunci, la ordin, Samutin dă în Occident un interviu infam. Neinspirată ideea. (Eu nici până azi nu 1-am citit.)

După durele mele luări de poziţie, Q îmi scria de fiecare dată: "De ce participaţi la coridă în asemenea condiţii de inegalitate? De ce faceţi să se precipite evenimentele?"

Dar nimeni nu le-a făcut să se precipite, aşa cum le-a făcut ea. Această femeie bătrână, singură şi bolnavă, nepregătind nimic în acest sens şi tremurând toată de spaimă, a dat un brânci care a făcut ca teribila avalanşă a Arhipelagului să se rostogolească peste lume, peste tara noastră, peste comunismul mondial.*

* Discul cu Recviemul de Verdi pe care mi 1-a dăruit Q îl am cu mine la Vermont si, în fiecare an, la 28-30 august, îl pun în amintirea ei. (Adnotare din 1978.)

În noiembrie 1985 primesc o scrisoare de la o adeptă a lui Steiner, necunoscută mie, o anume Johanna Fischer din Elveţia. Din scrisoare reiese că Elizaveta Voronianskaia, care în timpul vieţii nu s-a cunoscut cu corespondenta mea, a început să vină des pe la aceasta din urmă, rugând-o să-mi transmită solicitarea ca, în situaţia ei actuală, eu s-o ajut din toate puterile. Din aceeaşi sursă aflu că forma în care Voronianskaia i se arată Johannei este aceea a unei umbre venite de departe.

În ce mă priveşte, eu, desigur, mă şi rog pentru ea. (Adnotare din 1986.)

Natalia Milievna Anicikova şi Nadia Levitskaia şi tot aşa m-a abordat într-o scrisoare Natalia Milievna, până atunci o necunoscută pentru mine, spunându-mi că ea, fostă deţinuta, şi fiica ei adoptivă, tot fostă deţinuta, îmi mulţumesc pentru Ivan Denisovici şi sunt gata să mă ajute cu ce pot. şi pentru a mă ademeni, pentru a mă face mai receptiv, adăuga ca pe nişte condimente amănunte ca: Pavel Dmitrievici Korin este vecinul lor şi ele pot să mă pună în legătură cu el; lor le place să călătorească prin Nordul îndepărtat şi să fotografieze peisaje de-acolo.

, Fost deţinut" era pentru mine o parolă care-mi inspira încredere în cel care o folosea. "Foşti deţinuţi" – aşa se intitula în arhiva mea de corespondentă mapa cea mai mare, şi în ea nu erau numai o sută de scrisori. Nici pe alţii nu-i omiteam, aproape din scrisoarea fiecăruia extrăgeam câte ceva şi după aceea cu multi mă şi întâl-neam. Nu mai stiu cum m-am dus o dată la Bolsaia Pirogovka, la Anicikove. şi am constatat că nu e nici un fals la mijloc, că ele sunt exact aşa cum se şi recomandă: femei cu un trecut de deţinute înscris pentru eternitate în biografia lor şi cu un suflet necrispat; trăiesc cum dă Dumnezeu, de azi pe mâine; nu s-ar mira dacă mâine ar fi ridicate din nou; şi în călătoriile lor anuale făcute vara, foarte riscante pentru Milievna la cei şaizeci şi cinci de ani ai ei şi departe de a fi sănătoasă, ele ajung în asemenea locuri inaccesibile, unde nu orice tânăr se aventurează. Tocmai acest dezinteres în ce priveşte achiziţionarea de bunuri, voioasa neîncredere în ziua de mâine şi ataşamentul fierbinte fată de nefasta zi de ieri au cimentat prietenia noastră. Nu puteam să rămânem distanţi unii fată de alţii. La prima întâlnire încă mai avusesem grijă să nu mă destăinui prea mult, dar începând cu a doua – n-am mai fost reticent. şi de la prima întâlnire şi până la cea de pe urmă, eu, se pare, nici o singură dată nu le-am scutit de sarcini pe linia cauzei noastre comune,

sarcini de care ele s-au achitat întotdeauna ca de ceva important şi hotărâtor pentru viaţa lor.

Acest spirit caracteristic foştilor deţinuţi şi trecutul purtând pecetea lagărului le-au unit într-o familie. Altminteri între ele erau mari deosebiri: Milievna era scundă, grasă, veselă, de un neastâm-păr în contrast cu vârsta, nestatornică şi chiar capricioasă în privinţa caracterului, pe când Nadia era înaltă, slabă, de o reţinere necaracte-ristică anilor pe care-i avea, veşnic ocupată cu treburi, meticuloasă, circumspectă. Nu stiu cum, în lagăr, Milievna devenise, printr-un joc al destinului, şefa la maşina de tăiat pâine – şi a salvat-o pe orfana Nadia, aflată pe punctul de a muri de inaniţie, a supraalimen-tat-o, a ajutat-o să-şi refacă moralul. şi acest lucru le-a unit pentru totdeauna, ca pe mamă şi fiică. Natalia Milievna era dintr-o veche familie de nobili, bunicul ei fusese un înalt dregător la departamentul pentru treburile curţii imperiale. Ea învăţase la gimnaziul Tagantevski; pe toţi prietenii ei din copilărie, tineri din nobilimea petersburgheză, revoluţia îi dispersase, îi împuşcase, îi pusese pe fugă. Regimul sovietic cvincvagenar continuase să-i împrăştie rudele şi cunoştinţele, apropiate şi depărtate; nu mai rămăsese nimeni. Nadia provenea dintr-un strat mai modest, desi tatăl ei, Grigori Andreevici Levitski, fusese biolog, colaborator foarte apropiat al lui Vavilov. El pierise din cauza lui Lâsenko. Familia lor n-a fost arestată toată în acelaşi timp, ci în patru reprize, unul câte unul – tata, mama, apoi ea însăşi, apoi şi fratele, şi fiecare în proces separat. Părinţii i-au pierit în lagăr. Milievna a salvat-o pe Nadia, şi Nadia, purtându-i veşnica recunoştinţa, s-a lipit de ea. Aceasta şi era trăsătura remarcabilă a întregii lor vieţi, prin aceasta ele aminteau de sotii Zubov şi Tenno si, probabil, de multe familii de foşti deţinuţi – de faptul că, iată, în anii de odinioară ai detenţiei, venise un dar neaşteptat, un supliment, un adaos ilegal. şi numai în lumina acelor ani îşi primea această trăsătură sensul ei. şi

de fiecare 5 martie, ziua morţii lui Stalin, acest înalt şi permanent sens al vieţii lor se condensa într-un simbol: îşi aranjau cămăruţele ca pe un muzeu, expuneau, atâtea câte putuseră să-şi procure, fotografii ale celor împuşcaţi şi pieriţi în lagăre, puneau muzică funebră-şi câteva ore prin acest muzeu se perindau invitaţii: cunoştinţe şi foşti deţinuţi.

Harababura anilor de război şi revoluţie şi firea cândva tare nebunatică a Nataşei Anicikova au făcut ca întreaga ei viaţa să se dea peste cap, să nu cunoască nici momentul întemeierii unei familii, nici pe cel al dobândirii unei profesii. Nadia, în schimb, ştia din copilărie limba germană, cu care îşi câştigă acum existenta lucrând la biblioteca de literatură străină, (în timpul războiului, încă fetişcana fiind, i-ar fi fost uşor ca împreună cu nemţii să se retragă din zona Pskovului, însă nu s-a retras, şi a fost pedepsită cu lagăr, dar, spunea ea, n-a regretat niciodată că a rămas în patrie.)

De aceea, ajutorul firesc şi cel mai bun pe care 1-am primit de la Nadia au fost traducerile. Multe lucruri mi-a tradus ea: articole de ziar, recenzii, apoi şi cărţi întregi pe care eu, din lipsă de timp, n-aş fi reuşit niciodată să le citesc în nemţeşte. Dar trebuie să arăt şi cum m-a ajutat: înţelegând bine sistemul meu şi spre ce se îndreaptă interesele mele, ea nu-mi traducea o carte în totalitate, ceea ce ar fi fost pentru mine o dificultate în plus, căci n-aş fi putut să citesc un volum aşa de mare, ci conspecta şi grupa materialul pe teme, cu titluri clare, pe foi de anumite dimensiuni. (Cu deosebită recunoştinţa mi-amintesc cum mi-a pregătit ea – adesea în trenul electric şi în metrou, fiind ea însăşi în criză de timp!

— Cartea generalului Frantois şi amintirile generalului Gurko, niciuna dintre acestea ne-fiind disponibile în limba rusă.) Tot ea a tradus cartea lui Seemann despre legăturile lui Lenin cu Ministerul de Externe german.

Dar Milievna avea alt talent: acela de a avea cunoscuţi de o mare diversitate, în general, pentru un conspirator, acest talent nu este totdeauna bine venit, însă cu Milievna lucrurile aveau o încheiere fericită: indiferent cu ce problemă nouă şi neaşteptată o abordam, ea reflecta un timp – şi totdeauna repera exact persoana căreia trebuia să ne adresăm. A trebuit să iau de urgentă manuscrisele de la Teus – am dat fuga la "Ne Ne" ("NN", aşa le spuneam noi, unind primele litere ale numelui lor): fără să şovăie, au luat asupra lor chestiunea. Dar locuinţa lor avea o curte de trecere şi era suspectată, nu prezenta siguranţă. Milievna s-a gândit ce s-a gândit şi şi-a adus aminte de vestitul geolog Boris Abramovici Petrusevski, care se bucura de privilegiul de a face deplasări în interes de serviciu peste hotare. I s-a adresat lui şi el a acceptat solicitarea, şi trei-patru ani mi-a păstrat cu credinţa manuscrisele, cărora într-o vreme le-am adăugat chiar câteva Arhipelaguri, (în timpul conspiraţiei nu numai că nu 1-am văzut, dar m-am străduit să nu-i reţin nici numele şi să nu stiu unde locuieşte. Astfel că nici nu ne-am cunoscut vreodată. Mă înclin până la pământ în fata lui.) N-aveam unde să ascund un exemplar cu textul definitiv al Arhipelagului? Milievna se gândea – găsea soluţia, îl ducea unde trebuie. [A făcut şi gafe. A dus materialul departe, cu transbordări, cu vaporul, la rezervaţia naturală Ve-siegonski – se pare, la un om nobil, de încredere, dar acesta s-a speriat, sotia lui aşijderea, şi Milievna a trebuit să care înapoi toată greutatea, picupul, vreo zece kilograme. Orla vârsta ei! L-a dus la Leningrad, unde, se pare, 1-a lăsat pe mâini bune (la o veri-soară primară). De-acolo, pe neaşteptate, vine un apel: luati-1 de la noi, nu vrem să ţinem o asemenea nenorocire. şi din nou trebuie să caute, de-acum însă neapărat în Leningrad. Bun, s-a gândit, a găsit! Până în prezent, acolo este îngropat w. Arhipelag, dar eu nu stiu nici numele, nici locul, stiu că e "sub un măr". *] Trebuie să găsesc o dactilografă, una foarte bună şi de mare încredere, să-i dau lucrurile cele mai

teribile (dar de plătit ioc, totul pe bază de entuziasm). şi tot bun ar fi fost şi un legător discret, de încredere: altminteri, aceste pachete de foi se deteriorează, se pierd. Milievna s-a gândit şi a găsit o dactilografa: Olga Aleksandrovna Krâjanovskaia. Nici pe aceasta eu n-am văzut-o niciodată, dar câte a făcut ea pentru noi, câte a păstrat!

— Mă înclin până la pământ în fata ei. Iar soţul ei, Andrei Ivanâci, militar activ, colonel-inginer, de-abia ţinându-se între atacuri de cord, mi-a legat toate Arhipelagurile scoase de samizdat, toţi Viţeii şi multe exemplare ale lui Nouăzeci şi şase. I-am trimis scrisori de mulţumire, dar mâna n-am reuşit să i-o strâng, căci între timp a murit.

Cu asemenea vaste relaţii (si cu asemenea îmbulzeală de intelectuali la biblioteca de literatură străină), a tipări la samizdat este lucrul cel mai firesc. Timp de multi ani, indiferent ce-aş fi dat la samizdat – totdeauna eu cu Liusa repartizam celor două N. exemplarele de la unu la cinci, (între Liusa şi Nadia aveau loc în statiile de metrou întâlniri bine puse la punct – şi locul şi minutul cunoscute, şi amândurora în drum le era suficient un telefon, de la serviciu la serviciu – dimineaţă sau seara. Punctualitatea, responsabilitatea le caracterizau pe amândouă, îşi meritau reciproc prietenia.) în primăvara lui 1968, cele două N. au realizat şi culegerea Citindu-l pe "Ivan Denisovici" de la început până la sfârşit – şi 1-au dactilografiat, şi 1-au dat din mână în mână.

Si Arhipelagul împreună cu Tancurile a stat în bune condiţii douăzeci de ani la nobilul şi curajosul Aleksei Alekseevici Liverovski. Acum sunt dezgropate. (Adnotare din 1989.)",., ^, ", ", "v, Milievna se considera onorată să difuzeze texte samizdat nu numai în Moscova, ci mai ales în provincie. Printre alte asemenea locuri, ea avea Ekaterinburgul. În general, m-am înşelat mult cu Cercul-96: socotisem eu că o să-1 difuzăm una-două, că trebuie să pregătim mai multe exemplare, ne-am lăsat cuprinşi de entuziasm, am scos patru "şarje", adică douăzeci de bucăţi –

dar unde să Ie plasăm apoi? Din cauza acestei cantităţi, Cercul a fost de câteva ori la un pas de a fi confiscat. (Undeva se afla un vraf de exemplare ale lui 96 de să-1 ridici cu macaraua, apoi toate au fost arse.) Un exemplar, fără să-mi dau seama, am permis celor două N. să-I strecoare cuiva la Ekaterinburg. şi acest Osionnov Serghei Ivanovici s-a nimerit să fie un om foarte putin cunoscut. Aventuroasa Milievna se cunoscuse cu el în timpul unei călătorii de vară, şi cum?

— Se ciondăniseră pe tema Ivan Denisovici, despre care el se exprimase injurios. Ea nu numai că 1-a convertit, dar şi 1-a trecut printre prietenii şi oamenii ei de încredere şi a început să-i trimită texte samizdat, printre care şi 96. De altminteri, Osionnov nu a dezamăgit, ci chiar s-a dovedit un om de mare caracter. (Pe la mijlocul cărţii, acest episod 1-am povestit dinadins denaturat, ca să nu-i căşunez omului niscaiva neplăceri, în 1971, în trecere pe la Novocerkask, eu cu A. A. Ugrimov 1-am cunoscut, tot la nişte cunoştinţe ale Mi-lievnei.) Pentru el s-a ivit un pericol imprevizibil: un nepot de-al lui s-a întors din armată, unde îl răsfăţaseră cu serviciul la bruiaj şi interceptare radio, şi acum voia să se aranjeze şi "în civilie", la Ekaterinburg. Dar pentru aceasta trebuia să completeze multe formulare şi să menţioneze toate rudele, apoi pe aceste rude Organele trebuiau să le studieze îndeaproape. şi cu această ocazie s-a constatat că împotriva lui Osionnov exista un denunţ cum că el dădea spre lectură Pavilionul canceroşilor, în provincie, acesta este un fapt periculos, este ca o bombă! Dar kaghebistii, nerăbdători, n-au mai continuat cercetările (dar unde să le mai continue?

— Pavilionul canceroşilor^.!), ei au descins direct – câţiva oameni!

— La custodele nostru! În ce-1 priveşte pe 96, pe acesta Osionnov îl ţinea la o mică dacea de vară, care iarna era pustie. Veniţi de-1 luaţi! Ceva era şi în apartament, şi în plus în acest moment se afla aici şi un cunoscut care tocmai

luase şi îşi vârâse în geantă un exemplar din August. Inteligent, cunoscutul i-a îmbrăţişat cu privirea pe oaspeţi: "Bine, uite, eu plec!" Iar kaghebistii provinciali, chiar bucuroşi că scapă de un martor, nu 1-au reţinut. Mai mult decât atât – nici n-au mai percheziţionat camera, dar 1-au dus pe Osionnov la ei la secţie şi numai acolo 1-au întrebat: "Recunoaşteţi că aveţi Pavilionul canceroşilor!" A priceput bietul nostru om că e mai bine să recunoască. "Aduceti-1!" – i s-a spus. El s-a dus acasă şi 1-a adus. şi se părea că deocamdată îl lasă în pace. Dar poate câ-1 urmăresc! Ce-i de făcut cu 961 Milievna, zeloasă, i-a poruncit: să-1 păstrezi ca pe lumina ochilor. şi el s-a hotărât să-1 păstreze. După convocarea la KGB, faptul acesta era extrem de periculos, dar Osionnov a continuat să păstreze obiectul cu pricina, însă legătura cu noi era slabă – într-o scrisoare multe nu poţi să spui, să mergi sub urmărire nu se poate, de trimis n-ai pe cine trimite – n-am reuşit decât să aflăm că s-a declanşat o acţiune de urmărire, că veniseră, şi nu puteam să-i strigăm – arde-lsi câteva luni, până s-a ivit cineva prin care am transmis să-1 ardă, 96 a stat asa, cu toporul atârnând deasupra lui şi deasupra noastră. Numai spre primăvara lui 1976 s-a convins Osionnov de autenticitatea mesajului nostru şi a ars ceea ce era de ars.

Un timp, Milievna (de mult la pensie) activase energic în societatea pentru protejarea vestigiilor trecutului şi a monumentelor. Apoi a văzut cum problemele de acolo nu se pot rezolva din cauza birocraţiei. Pe de altă parte, starea sănătăţii îi impunea să stea mai mult acasă. Totuşi, firea ei vulcanică nu-i dădea pace. Ea îmi găsea în permanentă vreo nouă cunoştinţa, o nouă sursă de informaţii, un nou om util – desi eu nu căutam şi nu-i ceream aşa ceva. şi adesea mă convingea că este necesar să fac cunoştinţă cu cutare şi cu cutare. Acum clasez – un întreg foc de artificii, chiar să-mi amintesc totul nu se poate. Tot ea mi-a făcut cunoştinţă şi cu Dmitri Petrovici Vitkovski, vechi "deţinut pe şantierul canalului de la Marea Albă". şi cu ginerele lui Korolenko, A.

V. Hrabrovitki, amator de arhive. Din proprie iniţiativă, acesta mi-a strecurat o sumedenie de informaţii şi utile, şi inutile. (Drept recunoştinţă, noi am pus în cui vigilenta şi i-am dat un volum din Arhipelag să-1 tină în mână o jumătate de oră fără a ieşi din casă cu el – şi unde nu s-a răspândit prin Moscova zvonul despre Arhipelag, şi a ajuns chiar şi în străinătate. Câte eforturi a trebuit să depunem pentru a-1 dezminţi, prin câte spaime am trecut!) Aici e şi urma lui Palcinski: Milievna găsise o femeie energică foarte, cumnata lui Piotr Akimovici; de la aceasta am cules nu puţine lucruri; numai aşa s-a introdus el la mine, după Arhipelag, şi m August, şi în Octombrie. Era nevoie de nişte mărturii credibile din partea familiei despre generalul Svecin? Milievna le procura uneori cu preţul a luni de corespondentă, de solicitări; cu preţul unor călătorii a nu stiu căror persoane. A fost nevoie de unele informaţii despre oraşul Tambov?

— Milievna le-a procurat de la unicul he-raldist din Moscova, L smarov, originar din Tambov şi martor în viaţa al tuturor celor întâmplate, un om căruia nu-i plăcea să povestească despre propria lui viaţă, dar care mi-a fost un mare furnizor de date despre întreaga gubernie! A fost nevoie ca în locul meu să meargă altcineva prin locurile răscoalei, cineva care – absolut neobservat şi mai meticulos decât mine – să chestioneze în dreapta şi-n stânga? S-a găsit la timp o Valentină Pavlovna Holodova, biolog, foarte umblată prin Rusia Centrală. La rugămintea mea, ea a plecat în regiunea Tambov. şi am cumva nevoie de concursul activ al Bibliotecii de Istorie?

— Iată-i, colaboratorii sunt gata să mi se alăture. şi am cumva nevoie de materiale secrete şi importante privind regiunea Donului? Păi ea, aşa cum promisese, m-a pus în legătură şi cu Korin; datorită ei, am reuşit să fac cunoştinţă cu acest om remarcabil şi să văd cu ochii mei nişte studii pentru Rusia care se duce. şi iată un lucru la care nu mă mai aşteptam, de care nu mă mai interesam, pe care nu-1

mai bănuiam deloc: mirosise Milievna că în Leningrad, la o femeie din căzăcime, se păstrează arhiva lui Fiodor Kriukov şi caieţelul cu textul primei părti a "Donului liniştit", text scris de el încă înainte de revoluţie! Pentru munca mea, această descoperire nu numai că nu-mi făcea trebuinţă, dar mă şi făcea să mă îndrept pătimaş spre alte probleme – cum însă s-o ignori? Cui nu începe să-i fiarbă sângele în vine la o asemenea ispită?

Am văzut despre ce este vorba, m-am convins, şi i-am spus admirativ Milievnei: ce mână bună ai!

Ce fire mai am şi eu uneori: există un om capabil să mă ajute, dar n-am timp să-1 caut; cine să facă treaba asta? Cele două N.! Exista un Nikolai Pavlovici Ivanov, nepotul unui preot.

— Câtă claritate a mintii, câte chinuri îndurate prin hăţişul rânduielilor sovietice ca să dea de urma alor săi, câte proiecte, ce încordare!

— Dar nimic mai acătării n-a reuşit să facă, şi pe mine în puţine privinţe m-a ajutat: intenţiona să multiplice Arhipelagul-dar acest lucru s-a dovedit imposibil, însă pentru mine a făcut o expediţie utilă în regiunea Tambov: a adunat material de arhivă şi s-a văzut cu sora vestitului rebel Piotr Tokmakov. Îi căutaseră cele două N. chiar şi o nevastă, dar n-au găsit. (si din cauza tuturor legăturilor cu noi, cât pe-aci să-1 bage la nebuni; psihiatrii lui de la Riazan îl şi reţinuseră.) De cele două N. am prins-o şi pe Rita seffer – tot un destin rusesc ruinat, dar despre ea voi vorbi separat.

A fost o vreme când la cele două N. "plafoanele" nu erau considerate periculoase, în acele condiţii, ele, desigur, ne colaţionau texte [e_tot Arhipelagul 1-au colaţionat, şi nu numai pe el. În 1966, în 1967, vara când mica noastră dacea era goală, ele au locuit la Rojdestvo-pe-Istria, Ne deveniseră aşa de apropiate, aşa de simple erau aceste relaţii între nişte foşti deţinuţi, era atâta loc între noi pentru glume şi bancuri – încât era firesc să le chemăm să

locuiască în dragul nostru colt de tară. Dintr-o îndepărtată rezervaţie de lângă laroslav, Milievna mi-a adus răsad de scoruş cu fructe negre. Când Milievna locuia la Rojdestvo, Nadia, tremurând pentru ea, cum rar tremură o fiică pentru mama ei, după o întreagă zi de muncă la Moscova, ajungea în două ore la Rojdestvo şi dimineaţa era în două ore înapoi la Moscova, şi de la gara Baskino, totdeauna pe jos. Locurile dragi mie, ea le-a colindat aproape cât le-am colindat şi eu. În aceste poieni, în aceste margini de pădure, eu o văd ca pe o figură înscrisă în peisaj. Când noi, în mai 1968, dactilografiam Arhipelagul la două mici maşini, Nadia venea din trei în trei zile ca să ia materialul dactilografiat şi să-1 pună la adăpost. (Apoi toate cele cinci exemplare luate trebuiau împrăştiate în diferite locuri secrete!) şi tot ea, în septembrie 1965, salvase manuscrisul început al Arhipelagului, participase la operaţiunea Tenno.

În toamna lui 1969, de-abia mă instalasem într-o anexă la Ros-tropovici, când, după cum s-a văzut, casa principală a rămas goală, nu mai avea cine să locuiască în ea, căci Rostropovicii, în mare grabă şi pentru multă vreme, plecau în străinătate; timp de căutat alti locatari nu era. şi atunci noi le-am propus pe cele două N. în stilul şi ritmul lui, Stiva a alergat la ele, le-a uluit, le-a vrăjit – şi în câteva ore le-a adus încoace. şi astfel iată-le instalate aici pentru două ierni: în casa principală ele, într-o aripă a casei eu, de cele mai multe ori singur, iar în curte un câine de Terra Nova, negru şi lăţos, pe care 1-au îndrăgit la nebunie, şi el pe ele. Într-o zonă specială, trei foşti deţinuţi ocupau un lot de teren, gard în gard cu un vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri! Ne simţeam bine!

— Eu curăţam zăpada de pe poteci, mă îngrijeam de sala cazanelor, Nadia ducea la Moscova şi aducea de la Moscova toată posta stângă, eu treceam pe la ele ca să mai glumim, dar treaba nu sta pe loc. Căci în casa spaţioasă a Rostropovicilor, ele desfăşurau o bună activitate de samizdat-dactilografiau, colaţionau şi mă ajutau cu ce

puteau. Lucrezi aşa de bine când cel căruia trebuie să-i pasezi foile îţi este aproape, la îndemână. Înainte nu avusesem parte de aşa ceva. Cu aceleaşi două N. şi cu Liusa, în absenta lui Stiva (plecat în străinătate), am "organizat" în "taverna" de sub podul casei şi ceremonia încoronării mele cu Premiul Nobel. Aceeaşi Milievna fusese de fată şi atunci când a venit miliţia să mă dea afară din Jukovka.

Apoi nu ne-am mai întâlnit aşa de des. Înotând cu sufletul la gură prin marea de treburi pe care eu le aveam la Moscova, rar le mai deschideam usa – dar naturaleţea relaţiilor noastre a rămas până la sfârşit aceea care-i caracterizează pe foştii deţinuţi, aceea clasică, pecetluită de neuitatele raţii de pâine neagră, masă neştearsa şi strachină cu ciorbă lungă. Nu în orice familie au lucrurile un curs aşa de natural, ca la noi cu cele două N.

În ultima iarnă petrecută de mine la Moscova, Milievna a bolit îndelung. Mă hotărâsem să plec la Rojdestvo; ea se mai restabilise. şi chiar în ziua în care-mi propusesem să mă duc la ele, am primit de la Paris "prin posta stingă" două prime exemplare ale Arhipelagului, exemplare încă de semnal, primele în URSS, încă înainte să le primească KGB şi CC. Nici n-am apucat să răsfoiesc cartea acasă, una i-am lăsat-o Aliei, cealaltă am luat-o şi am plecat cu ea la cele două N.

Am răsfoit-o la ele, şi bine am făcut, împreună cu ele ani frun-zărit-o la aceeaşi masă la care ne cunoscuserăm cu zece ani în urmă, când tot, absolut tot drumul era încă de parcurs, împreună cu ele am deschis la pagina unde erau şase fotografii ale unor împuşcaţi – şase fotografii date de Milievna din expoziţia lor din luna martie, şi printre acestea-una a bărbatului pe care ea îl iubise cândva.

În aceşti câţiva ani, Milievna, prin toată viaţa ei, s-a implicat în lucrarea mea, si, tocmai prin fotografiile apropiaţilor ei, s-a prins pentru totdeauna în ţesătura Arhipelagului în toate ediţiile lui, în toate limbile.

La noi atunci deja începuse Cutremurul. Apoi am fost expulzat. Alia se pregătea de plecare, în toată această lună şi jumătate de fierbere a simpatizanţilor noştri şi a străinilor, Nadia n-a dat pe la noi; în situaţia ei precară la locul de muncă, o vizită la noi ar nenoroci-o. Dar o dată, chiar înaintea plecării familiei noastre, a sunat telefonul.

Persoana de la capătul firului nu şi-a dat numele, dar o voce cunoscută, o voce de femeie care plânge, a rostit cuvintele următoare:

— Spuneţi-i că aceia au fost ani fericiţi, alţii ca ei nu vor mai fi niciodată.

A trecut un an – şi ne-a parvenit şi nouă ştirea despre moartea Milievnei. Suferea de multi ani de diferite boli, şi a suferit cumplit, şi a zăcut la pat. "Milievna, trebuie să trăieşti să vezi Arhipelagul apărând! Milievna, trebuie să trăieşti să vezi cauza noastră trium-fând!" – sunt cuvinte pe care eu i le-am spus nu numai o dată. De fiecare dată se întrema.

Dar în 1975 a făcut infarct. A venit un medic şi a încercat s-o convingă să se interneze în spital. "De ce să mă internez în spital? Mai bine să mor acasă!" – a spus ea stând pe pat. şi în acelaşi moment i-a trecut peste fată o umbră vineţie. Milievna s-a clătinat putin şi a început să se lase într-o parte. Medicul a sărit să-i facă respiraţie artificială, a chemat reanimarea – dar pacienta murise deja.

Aflând despre moartea Milievnei, noi am trimis din Zurich o scrisoare către Nadia: o întrebam dacă nu vrea să vină la noi, să trăiască şi să muncească alături de noi. Nu, nu-mi vine nicicum să-mi părăsesc tara – ne-a răspuns ea.

Mira Ghenadievna Petrova Timp de patru ani de zile, ea mi-a fost colaboratoare activă şi foarte valoroasă, dar nu a făcut parte din mica noastră reţea, nu a venit în atingere cu cercul conspirativ, nu a cunoscut pe nimeni, nu s-a în-tâlnit cu nimeni dintre ai noştri, s-a ţinut totdeauna deoparte. şi totdeauna aştepţi vag un asemenea suflet, dar tocmai un

asemenea suflet nu se manifestă, iar ochii care caută dau peste altceva.

Avusesem unele relaţii cu Arhiva Centrală de Stat pentru Literatură şi Artă (ACSLA). Cei de-acolo făcuseră cândva gafa de a mă propune la premiul Lenin (ce săpunea lă li s-a tras pe chestia asta ulterior), într-un moment dificil depusesem la ei spre păstrare Cercul, apoi citisem tot la ei capitole din Pavilionul – şi o rugasem pe Miralda Kozlova, un neobişnuit de activ funcţionar al ACSLA, să-mi strângă opinii despre Pavilion din partea colaboratorilor care vor voi să scrie pe această temă. Mi-a strâns vreo zece asemenea opinii. Dintre acestea m-a frapat una: se referea la întreg destinul lui Kostoglotov şi la iubirea lui nefericită. Opinia era formulată cu asemenea sensibilitate încât ai fi zis că emiţătoarea ei, chiar dacă nu a fost medic în acel dispensar, este ea însăşi, alături de mine, coautoare a nuvelei; într-o profană, nuvela n-ar fi trezit asemenea ecou. şi în observaţiile ei era un simt literar ca acela pe care criticii nu-1 au, ci numai autorii. Am vrut s-o cunosc. Am constatat că Petrova nu mai lucra la ACSLA; doctor în ştiinţe, istoric al literaturii şi textolog, ea îşi găsise o muncă mai corespunzătoare la Institutul de Literatură Universală. Miraldei i-a făcut plăcere să-mi aranjeze o întâlnire la Mira, în aleea Vorotnikovski.

Am rugat-o pe Mira să-mi spună mai în detaliu ce ar mai vrea ea să vadă îmbunătăţit şi corectat la Pavilionul canceroşilor (era în toamna lui 1966, textul încă putea fi modificat). şi nu s-a sfiit (în general nu se sfia, era extrem de independentă şi chiar vehementă, mică de statură si, de obicei, calmă, dacă n-o scoteai din sărite) să facă aprecieri, observaţii şi chiar să dea sfaturi, în judecăţile ei m-a uimit şi dezinvoltura cu care se mişca pe terenul problemelor de literatură, şi acea deosebită cunoaştere a sufletului feminin, pe care eu n-o aveam. Cu ocazia acestei nuvele am aflat pentru prima dată că n-o am. Comentariul ei avea chiar un caracter vijelios care i se trăgea de la aparenta

inconsecventă a poziţiei: îmi reproşă când o insuficient de elevată manieră de a zugrăvi femeia, când o insuficientă preocupare de a sugera corporalitatea acesteia. Iată până în prezent, în toţi anii de activitate scriitoricească inspirată de experienta lagărului, a exilului şi desfăşurată în afara Moscovei, îmi lipsise tocmai o persoană ca aceasta, cu acelaşi mod de interpretare a realităţii ca şi al meu. Dar până atunci se acumulase materialul purtând amprenta experientei de lagăr, material pe care-1 stăpâneam la perfecţie. şi tocmai în acest moment se schimba cărarea pe care va înainta lucrarea mea. Am înţeles că nu o singură dată mă voi mai duce în Vorotnikovski. Doar ce ieşisem – şi începu să mă şî-câie senzaţia că n-am terminat convorbirea, că trebuie s-o reiau.

Apoi m-am dus acolo de multe zeci de ori.

Mira era fiica unor vechi bolşevici – dar cât de departe era ea de linia lor, fiind şi acesta un semn al vremii, de altfel frecvent acum. Tatăl ei fusese împuscat, mama ei era în viaţă, dar avea un caracter aşa de insuportabil, încât Mira, desi nemăritată, se separase de mult timp de ea. Avusese o cameră a ei întunecoasă pe zgomotoasa stradă Domnikovka; în conjunctura sovietică, îi era imposibil să schimbe această cameră cu alta; nu voia însă nici să-şi ruineze viaţa, drept pentru care a abandonat-o cu catrafuse şi bibliotecă, şi ea singură, în particular, a luat cu chirie o cameră şi jumătate într-o casă a actorilor, la o actriţă a Teatrului Mic vestită cândva. Aici, la ea, era lumină, linişte, era plăcut şi comod. Nota de comoditate o dădea mai ales vechiul şi complicatul secretar, provenit, conform legendei, dintr-o casă de moşieri aflată pe drumul Smolenskului. În această casă înnoptase odinioară Napoleon şi lucrase, zice-se, la acest secretar, la care acum, cot la cot, lucram noi cât pofteam. Multe lucruri au fost realizate aici! Până la amănunt concepuse Mira fiecare pată de culoare din camera ei – îi plăcea la nebunie Van Gogh şi avea oroare de orice discordantă coloristică. Mai avea şi alte câteva obiecte

de adoraţie – de adoraţie cu atât mai neselectivă şi mai intensă, cu cât, în general, ea, ca fire, era mai independentă, în categoria unor asemenea idoli ai ei intrau Thomas Mann (mai târziu şi Boli), Cehov, tvetaeva si. Ehrenburg. Portretele ultimilor doi le ţinea într-o vitrină rezervată cărţilor. (Eu am făcut multă vreme ironii la adresa lui Ehrenburg: spuneam că n-are el mutră să figureze într-o asemenea galerie; Mira a cedat încetul cu încetul si, până la urmă, în tăcere, 1-a scos de-acolo – şi curând după aceea fostul ei idol a murit. Ea a avut o tresărire de om superstiţios – şi 1-a repus pe Ehrenburg la vechiul loc.) în alegerea acestor idoli, desigur, se reflecta nu numai propriul ei gust, ci şi orientarea generală a gustului manifestat de către intelectualitate în ultimii ani. Cu accentuata independentă a opiniilor personale, ea se încadra în acest curent general al intelectualităţii democratice tradiţionale sau, mai degrabă, al cadetismului târziu. Dar dincolo de exagerări (Cehov este vârful cel mai înalt al literaturii ruse, mai mare decât Tolstoi şi Dostoievski) ea avea atâta talent în a percepe fenomenul literar, încât pentru mine ţinea dintr-o dată locul a zece-douăzeci de alti cititori – avantaj inestimabil pentru un scriitor aflat în ilegalitate: dacă ea îmi verifica un capitol nou, o pagină nouă, nu mai aveam nevoie de nici o altă verificare, în general, pe un scriitor atât de preocupat să se ascundă, să tăinuiască, supus constrângerilor mecanice exterioare ale conspiraţiei şi ale termenelor ei rigide, îl paste pericolul de a nu respecta condiţia contemplării estetice nepripite a proporţiilor şi a detaliilor operei. Nu rareori, Mira tocmai asupra acestui lucru îmi atrăgea atenţia. De aceea se şi plasa pe o asemenea poziţie deosebită – departe de toată conspiraţia mea, ea îmi rezerva un teritoriu numai al meu, unde eu nu mai eram conspirator, ci scriitor în stare pură. De aceea printre cărţile mele există una cu care ea n-a avut nici o tangentă-eu n-am pus-o în contact şi nici ea n-a cerut să intre în

contact cu Arhipelagul, în acea aspră derulare a povestirii mele, nici hărnicia mâinilor ei n-ar fi avut la ce să fie valorificată. şi atunci când i-am adus toate trei volumele ca să le citească în cinci zile, a existat un lucru şi numai unul despre care ea nu mi-a spus nici un cuvânt: însăşi cartea în chestiune. Pentru, că această carte s-a făcut singură – nu în atelierele artei, nu ţinând de vreun precept de-al acesteia, nu conformându-se vreunei reguli.

În rest, Mira mi-a fost un ajutor de neînlocuit în istovitoarea mea muncă din acei trei, patru ani, după ce mi-a fost confiscată arhiva. Ea mi-a fost şi interlocutor cu rol de instantă verificatoare: până la ea nu discutam cu nimeni despre lucrarea aflată chiar în curs de realizare şi uneori chiar înainte de stabilirea primelor jaloane, după ea abordam acest subiect numai cu sotia mea, Alia. O asemenea discuţie este ceva delicat, care poate zădărnici tot proiectul, dacă interlocutorul nu este chiar un alter ego al tău, ci un străin care făp-tuieste şi gândeşte altceva. Această discuţie se ducea nu în spaţiul real, ci în cel literar n-dimensional, ea nu era ajustabilă prin realitatea timpului (cum erau toate celelalte din viaţa mea); la această discuţie nu trebuia să ai imediat hârtie şi creion, să scrii; ea prilejuia o înceată reaşezare şi verificare a bazelor, metodelor şi structurilor pe diferitele axe ale confruntărilor, în asemenea discuţii se clarifică şi pot fi evitate trasee false, bătătorite ani de zile.

Veşnic activa, neobosita Mira era mereu gata nu numai pentru convorbiri, ci pentru orice muncă epuizantă şi migăloasă, de lungă durată, comprimându-şi munca ei de la birou, unde, din fericire, nu avea un program fix de la ora cutare până la ora cutare. M-a ajutat să fac ordine în multe dintre cele aflate într-un talmeş-balmeş din cauza ritmului meu încordat şi a vieţii încordate a unui om care trebuie să-şi tăinuiască activitatea lui cea mai importantă. Textolog, ea a efectuat analiza şi prelucrarea comparativă a multora dintre variantele mele – adevărate, "atenuate" (pentru

cenzură), apoi refăcute acolo unde se putea pierde sau denatura ceva-şi astfel m-a ajutat să realizez forma definitivă a lui Denisovici, a tuturor povestirilor. Eu, în acea vreme, n-aş fi reuşit de unul singur, dar ea a făcut patru cincimi din lucrare, nelăsându-mă pe mine decât să iau deciziile de rigoare. A redactilografiat şi scrierile mele mari (Pavilionul canceroşilor, Cercul-96), le-a colaţionat minuţios, a căutat greşelile, a comparat variantele. Dintre toţi apropiaţii mei, ea era singurul cunoscător serios al Rusiei prerevoluţionare (prin natura serviciului se ocupa cu acest lucru). Era rapidă în găsirea de informaţii, în special despre intelectuali, despre cadeţi cunoscuţi, şi de alte genuri de informaţii, pentru că o bună parte din viaţa şi-o petrecuse la Biblioteca Lenin. şi mai era Mira foarte ataşată de teatru şi de cititul artistic, ca multor femei îi plăcea nu numai să se producă singură, ci şi să-i vadă pe alţii în această ipostază, să-şi exprime părerea asupra lor, să-i înţeleagă, în camera ei, şi verificându-mă pe mine prin intermediul ei, am făcut multe înregistrări pe magnetofon, am citit capitole din romane. (Au fost distruse la vama din Moscova la plecarea din tară a familiei mele, dacă nu le-ar fi recopiat acolo.) Mira urmărea cu mult interes tot ce era mai bun în teatrul nostru, în cinematografia noastră, în activitatea actoricească. Datorită ei am fost şi eu câţiva ani la curent cu aceste lucruri, fără să pierd pentru aceasta câtuşi de putină vreme, cum de altfel nici n-aş fi putut, nelocuind la Moscova. Era şi o mare admiratoare a revistei Novâi mir, în toate conflictele mele cu Trifonâci era mereu de partea acestuia. Nu ştia A. T. ce aliată avea în Mira.

Si, printr-un joc al întâmplării, între tot acest paradis estetic al ei şi Novâi mir era o distantă de cinci minute de mers pe jos, şi pentru ca să intri la ea, nu trebuia decât să reuşeşti a o prinde la telefonul familiei de actori. La Mira duceam impresii proaspete, completări făcute în fugă, dureri de cap, senzaţie de oboseală şi foame. La ea puteam să-mi recapăt echilibrul, să mă reculeg sau să cer un sfat.

Cu viaţa mea trăită în afara Moscovei, cu tensiunea în care traversam liniile de centură ale capitalei, constrâns să trec în douăzeci şi patru de ore prin şapte locuri – a mânca şi a-mi veni în fine era uneori una dintre primele probleme; fără aceasta, uneori nici n-aş fi reuşit să-mi duc povara. Tot Mira era aceea care, cu mândrie şi convingere, repeta, se pare, din tvetaeva: că poetul trebuie să dea importantă nu numai versurilor, ci şi mesei de prânz. Depăşind cu mult acest cadru, ea se ducea la o bătrână bucătăreasă de casă mare şi o întreba despre diferite feluri de mâncare şi despre modul lor de preparare, şi pregătea pentru mine niscaiva ierunci cu vin roşu fiert cu zahăr şi cu mirodenii, "pentru ca apoi să-mi fie mai uşor la scris".

Odată, deja în 1969, avusesem o bănuială cum că pe drumul spre ea sunt urmărit (veneam cu o încărcătură importantă dintr-un loc important), împreună cu Mira am pus la punct o tactică: eu, ieşind de la ea, treceam prin câteva curţi, ea, în timpul acesta, venea după mine, semnalizându-mi anumite lucruri. A efectuat cu multă râvna această operaţiune (cu succes), s-a comportat chiar foarte frumos, i se potrivea felul convenţional în care se răsucea, în care-şi ţinea poşeta, desi nu se ocupase niciodată şi nu se pregătise pentru asemenea misiune. Permanent căuta să mă convingă să nu mă manifest nicicum în societate, ci să mă ocup cu arta în ce are ea mai esenţial (totuşi ea a fost de acord cu scrisoarea mea către congresul scriitorilor, şi a bătut-o la maşină, şi a lipit la ea în cameră toate plicurile pe care singură le-a vârât nu în puţine cutii poştale). Asta nu înseamnă că acum era mai dispusă să se alăture convingerii pe care mi-o formasem treptat cum că nu se poate tinde şi chema la o nouă revoluţie, în această femeiuşcă plăpândă, cu idoli literari moderaţi şi chiar anemici, se afla şi un Stenka Razin: dacă acesta ar apărea mâine pe străzi, ea, de la fereastră, şi-ar uni glasul cu al lui. Ea avea şi astăzi nostalgia revoluţiei din februarie – şi i se părea de dorit ca din mlaştina de azi să se iasă în acelaşi fel. În această

privinţă ca şi în multe altele, ea exprima principala stare de spirit a intelectualităţii actuale: să li se tragă şi acestora o zgâlţâială precum Ro-manovilor (dar – numai nouă nu.).

N-am solicitat niciodată, nici către Mira, nici de la Mira, circuite telefonice aflate sub urmărire. şi ea însăşi ştia să fie discretă, aşa cum puţine femei stiu să fie. Dar, desigur, KGB-ul nu slăbise urmărirea ce mă avea ca obiect pe mine – si, desigur, acest loc era reperat de ei. * şi mai era ea şi o lucrătoare harnică. La serviciu, experimentaţii doctori în ştiinţe nu făceau atâta cât îi aruncau Mirei în spinare să facă. (Serviciul îi dicta să-1 pună sus pe Gorki – fără acesta s-ar fi golit de sens tot ceea ce făcea ea acolo, la institut. Cu gustul ei artistic, asta nu era o treabă uşoară; si, ca să aibă o bază, îşi confecţionă artificial argumente ad-hoc, invocând: când admiraţia generală de care se bucura Gorki în perioada prerevoluţionara, când opiniile Marinei tvetaeva, poeta ei preferată, după care acesta era mai îndreptăţit decât Bunin să ia Premiul Nobel.) Lucra atunci la Cronica evenimentelor literare. Această afundare în presa prerevoluţionara făcuse din ea o adeptă consecventă a cadeţilor. Îşi şi exprimase rezerve fată de Augustul meu. Celelalte foi cu observaţiile şi constatările ei m-au făcut să înţeleg ce este acela "neocadetism", cât este el de înrădăcinat în intelectualitatea de astăzi şi cât îşi va mai pune amprenta pe istoria Rusiei, şi în ce măsură mi-este străin.

Ultimele texte pe care Mira mi le-a examinat, ca pe un produs proaspăt recoltat, au fost capitolele de probă ale lui August, date primilor cititori în toamna lui 1969. A atacat cu multă înverşunare familia Tomceak şi pe Oria, străină, absolut de neînţeles pentru ea.

* Câţiva ani mai târziu am aflat şi eu că de la sfârşitul lui 1974 – şi chiar până în 1979 – kaghebistii au tot tracasat-o pe Mira, căci s-au potolit ei vreodată? Îi ticluiseră un "material acuzator" (si totul pe Ungă subiect), încercaseră s-o determine să ia atitudine împotriva mea prin APN, dar

ea a dat dovadă de – tărie de caracter, a rezistat demn. (Adnotare din 1990.)

Din motive interne, începând din toamna lui 1969 întâlnirile noastre au devenit mai rare. Totuşi, în 1970, ea a citit August, care era aproape de finisare. A făcut şi cu această ocazie observaţii importante. I-a plăcut anvergura capitolelor despre armată şi despre Samsonov. Amândurora ne-a venit greu să ne lepădăm de obiceiul de a discuta împreună câte un manuscris, în următorii doi ani ne-am văzut şi mai putin, aproape deloc. Numai în 1973 au fost ceva semne că redeveneam prieteni sau redobândeam posibilitatea de a examina împreună manuscrise aflate încă în stare brută. şi aşa se face că la noua ei locuinţă de la bariera Preobrajenski m-am dus de câteva ori cu fragmente din Octombrie şaisprezece. Dar dacă altădată ne înţelegeam repede şi găseam un numitor comun, acum nu mai era nimic din toate acestea – şi tocmai din această cauză între noi s-a produs o ruptură ireparabilă. Ea se îngrozea de orice tendinţă "de dreapta", anticadetă, pe care o sesiza în Nodurile mele; o iritau din cale afară, îi provocau parcă o stare vecină cu supărarea capitolele religioase, şi-mi tot dădea ca exemplu povestirile antireligioase ale lui V. suk-sin pe care îl admira, pe bună dreptate. (Pe suksin, e clar, îl frământa, îl stârnea foarte tare tema religiei; în acei ani, el se străduia din răsputeri să se justifice, chipurile, împotriva ei, dar în sinea lui bătea în retragere; nu bănuia că acele povestiri vor fi dintre ultimele, scrise înaintea morţii subite.) Astfel se putea constata că vechea armonie a punctelor noastre de vedere nu mai exista.

Dar nici atunci când, în ultima mea vară petrecută la Moscova, petrecută în Rusia, Mira bătea, mânioasă, cu pumnul în teancurile formate din capitolele manuscrise ale lui Octombrie şaisprezece şi eu nu eram câtuşi de putin de acord cu ea – nici atunci nu obiectasem cu vehementă, ci întâmpinasem cu atenţie şi recunoştinţa revărsarea acelei mânii.

8 Elena tezarevna Ciukovskaia Aproape cinci ani de zile, de la sfârşitul lui 1965 încoace, Liusa Ciukovskaia s-a aflat în chiar epicentrul şi în vâltoarea agitatei mele activităţi: în aceşti ani, în ea se încrucişează toate liniile, toate legăturile, întrebările, răspunsurile, mesajele – şi în următorii trei ani de până la expulzarea mea nu puţine au trecut tot prin mintea şi mâi-nile ei. Când eu scriam în această carte: "noi am hotărât", "noi am făcut", aceasta însemna că timp de câţiva ani la rând prin acest "noi" am vrut să spun – eu cu Liusa. Tot cercul apropiat şi chiar neconspirativ ştia acest lucru, şi dacă Liusa telefona cuiva sau chema la ea insistent şi pe neaşteptate sau cerea brusc şi fără fasoane să fie primită la cutare adresă, atunci toţi înţelegeau că prin ea vorbesc eu, invit sau vin eu, sau că efectiv Liusa vorbeşte în numele ei, dar într-o problemă urgentă de-a mea. Ea era un fel de sef al statului meu major, sau, mai exact spus, era statul-major concentrat într-o singură persoană (vai, treptat acest lucru a ajuns să fie cunoscut la perfecţie de către KGB). Aceasta mai ales şi din cauză că eu nu lo-cuisem niciodată la Moscova, aflându-mă uneori la Riazan, alteori în împrejurimile Moscovei, dar probleme apăreau neîncetat şi trebuiau rezolvate nu altundeva decât la Moscova.

Liusa era nepoata lui Kornei Ivanovici Ciukovski – una dintre cei cinci nepoţi, dar ea era cea favorită, profund devotată muncii lui, şi-1 ajuta foarte mult. Terminase facultatea de chimie, îşi dăduse doctoratul, devenise doctor în ştiinţe, apoi performant lucrător ştiinţific, distingându-se prin excepţionala ei sârguinţă, acurateţe, meticulozitate, prin voinţa ei de a-şi tine în ordine lucrările şi de a străbate până la capăt drumul de la proiect la realizare. (La drept vorbind, aşa este mereu şi peste tot în viaţă: cei neconştiincioşi nu se înfig niciodată la muncă, aceasta, fireşte neprinzându-se de ei; cei conştiincioşi au de muncit pentru mai multi si, în plus, ei înşişi îşi caută de lucru pretutindeni.) şi peste toate acestea, Liusa, necâs-tigată

sufleteşte de institutul ei, îşi petrecea de un număr bun de ani sâmbetele şi duminicile la Peredelkino, când K. I. rămânea fără secretară, şi-1 ajuta foarte mult la corespondentă, la tinerea arhivei, transformând aceste posomorite zile nelucrătoare în zile de maximă activitate şi bucurându-1 prin aceasta pe sârguinciosul moşneag (reacţie pe care o înţeleg şi o împărtăşesc pe deplin).

Acest ajutor s-a întrerupt atunci când, în al 33-lea an al vieţii, Liusa a suferit o mare pierdere, a trecut printr-o criză tragică, de-abia a supravieţuit; ai ei se alarmaseră foarte mult. În toamna lui 1965, însănătosindu-se, ea s-a întors din Crimeea şi a venit mai întâi la Peredelkino. A aflat imediat că bătrânul K. I., după ce mi se confiscase arhiva, m-a adăpostit aici, la el, şi că eu continuam să fiu foarte deprimat, (în adăpostul pe care mi 1-a oferit el am trăit cele mai nesigure şi demoralizante săptămâni.) Din când în când, K. I., bizuindu-se pe statutul lui literar destul de deosebit, lua apărarea unor persecutaţi sau chiar arestaţi, întreprindea demersuri în favoarea lor sau suna la cineva sus, dar intervenţiile lui aveau un caracter personal şi nu se lăsau cu tam-tam publicistic, în afară de asta, Ciukovski nu pierdea niciodată simţul moştenirii literare şi al ierarhiei gene-ral-literare. În dezolarea mea, când de la o zi la alta aşteptam să fiu arestat şi o dată cu aceasta să se pună capăt întregii mele activităţi, el îmi opunea cu convingere următoarele: "Nu înţeleg ce motive ai ca să te frământi, când dumneata deja te-ai plasat pe locul al doilea, după Tolstoi." Mă ducea la un podeţ din fundul curţii lui – şi mă povăţuia cum să-mi dosesc acolo manuscrisele, îmi citise povestirile publicate în Novâi mir-şi nu mi-a spus niciodată nimic despre ele, desi îmi vorbea de "locul al doilea". Nu citise până la sfârşit Pavilionul cancerosilor-poate din ipohondrie, temându-se să nu se îmbolnăvească şi el, dar – Cercul! Ca să poată spune că nu ştia de periculozitatea concepţiilor mele? Ca să nu-şi strice liniştea cu acest ferment politic? Într-una din seri i-am recitat din memorie

lui şi Lidiei Korneevna Nopţile prusiene, neştiind dacă voi mai reuşi vreodată să găsesc cititori pentru ele, sau chiar să păstrez manuscrisul.

Aşadar, am cunoscut-o pe Liusa în perioada cea mai grea, cea mai nesigură pentru amândoi, când amândoi cu trudă reuşeam să ne menţinem pe verticală, când ea nu făcea decât să caute un sprijin pentru a trăi, iar eu, în camera ce mi se repartizase, zăceam ca un vânat rănit, seara nici măcar aprinzând beculeţul pentru a citi, ne-fiind în stare nici să citesc. Cu un ciocănit prudent în usa camerei mele cufundate în întuneric, K. I. m-a chemat la cină; am ieşit, am remarcat interesul foarte viu cu care mă privea nepoata amfitrionului şi dintr-o dată am simţit că în ea voi avea un ajutor. (Apoi ea mi-a povestit că se aştepta să vadă un om distrus sufleteşte şi că, dimpotrivă, a fost uimită să constate cât de departe eram eu de condiţia unui înfrânt; probabil, la mine punctul zero era plasat mai sus. şi după aceea îşi amintea că faptul de a mă fi cunoscut dăduse vieţii ei o stabilitate interioară, începuse să-i modifice concepţia despre lume, aşa că pe ea niciodată n-o s-o mai doboare vreo criză de disperare.)

Cu sănătatea ei şubredă, cu redusa ei poftă de mâncare, cu permanenta şi neobosita ei activitate – Liusa, chiar şi într-o perioadă bună, cu atât mai mult într-una rea, nu trăia decât sub forma unei tensiuni sufleteşti. Nicidecum mică, nicidecum imponderabilă, ea, cu toate acestea, părea a nu se supune balansului unor energii fizice – dar cu atât mai mult îi era necesar un motor spiritual care să fie, dacă nu o certitudine, atunci conştiinţa unei certitudini.

Chiar în acele zile (chiar în acea sufragerie a familiei Ciukovski) atinsese limita extremă a încordării conflictul dintre mine şi sotia mea, care se exprimase că mai bine as fi fost arestat decât să mă ascund şi prin aceasta să-mi asigur posibilitatea "de a trăi voit în afara familiei". Din această clipă, eu nu numai că nu mai puteam să mă bizui pe sotie, dar, inevitabil păstrându-i la nivelul anterior participarea la

ceea ce ştia ea, trebuia să construiesc un sistem nou, ascuns ei, ca unui neprieten.

Dar Liusa, în situaţia mea atunci grav primejduită, a început, în săptămânile imediat următoare, să-mi propună, una după alta, modalităţi de ajutorare, în primul rând – apartamentul pe care-1 avea ea cu Lidia Korneevna în oraş urma să-1 folosesc nu numai pentru opriri, pentru întâlniri cu oameni, ci şi pentru lucru (mie ca provincial îmi lipsea foarte mult un asemenea punct de sprijin în Moscova); imediat în al doilea rând – concursul ei, de orice natură, în materie de secretariat, de organizare, de dactilografiere. Se oferea şi să participe în locul meu la unele întâlniri cu oamenii. Pentru mine, o asemenea ofertă era ceva nou, neobişnuit, degrevant: un asemenea ajutor surprinzător de mare în activitatea mea nemijlocită mi-a înlesnit reechilibrarea în acele luni dificile. Totuşi, în curând m-am deplasat la Ascunzătoarea mea din Estonia – şi plecarea mi-a aran-jat-o chiar Liusa care, din bucătăria ei, a văzut cu oarecare uimire cum îmi dădeam barba jos. La Moscova, Liusa a fost singura persoană căreia, pentru orice eventualitate, i-am dat adresa din Tartu a lui Suzi.

Si în primăvara lui 1966, după ce am terminat la Rojdestvo partea întâi a Pavilionului canceroşilor şi pregătindu-mă, ca întotdeauna, să dactilografiez singur – ceea ce, ce-i drept, era şi util fiind vorba de versiunea următoare, a treia-a patra – m-am lăsat ispitit de propunerea insistentă şi repetată a Liusei ca ea să dactilografieze în locul meu. Se părea că-mi va fi imposibil să dactilografiez singurşi totodată, strâmtorat cum eram, mi se dăruiau două săptă-mâni pline!

— Oferta era aşa de generoasă, cum să nu mă tenteze? Codindu-mă, mi-am dat acordul. şi m-am întors la Rojdestvo-ul primăvăratic (era luna mai). Stare sufletească de om căruia i se dăruie ceva. Două săptămâni ivite ca din senin! Liusa, captivată, dactilografia cu o viteză colosală, şi mie nici prin cap nu-mi trecuse că aceasta era prima ei

mare experientă la maşina de scris. (Nu avea încă experienta colaţionării. aşa de mare ne era graba, aşa de repede – aşa o cerea tactica – trebuia să dăm la samizdat, încât am smuls aceste şapte exemplare din maşina – şi le-am răspândit repede.)

Iată când am aflat eu ce repede pot sa zboare cărţile prin samizdat!

— Totul e să reuşeşti să le scrii!

În timp ce Liusa bătea prima parte, eu o scriam la repezeală pe a doua; ea, repede, a venit să preia şi partea mea de lucrare. şi situaţia literară deosebită a familiei Ciukovski uşura foarte mult difuzarea (noi încă nu ştiam, nimeni nu ştia dacă samizdatul va lua întreg romanul); şi toată această repartizare a exemplarelor, transmiterea lor pentru dactilografierea următoare, apoi recuperarea la termen, evidenta a ce şi cui s-a dat-toate acestea tot Liusa le luase asupra ei; ce uşurare, aveam acum parcă de două ori mai multă forţă şi mai mult timp, şi în timpul verii am terminat, excepţional de repede, partea a doua a Pavilionului, şi iată că deja Liusa bătea partea a doua, şi începuse să curgă a doua, inundând câmpiile samizdatului.

După eşecul meu din 1965, tocmai Liusa m-a ajutat să-mi schimb tot ritmul vieţii şi să trec la o ofensivă neîntreruptă. O simţeam ca pe singurul meu ajutor în toate proiectele şi acţiunile practice; le discutam împreună minuţios (la un moment dat am început să evităm a mai discuta sub plafoane, ne-am retras în natură). Chiar de la început, Liusa a fost iniţiată în Arhipelag şi în toate mişcările lui, atunci a început ea pentru prima dată să culeagă informaţii, lămuriri, s-a ocupat de proiectul hartii Arhipelagului (harta o făceau nişte geologi calificaţi precum N. Pahtusova, N. Kind, care într-o mare măsură o şi terminaseră, o şi refotografiaseră, dar eu am refu-zat-o: tot lucru amatoristic ieşise, prea mari spatii necompletate). şi de-abia terminasem finisarea primei părti şi începusem să dactilografiez ceva, că Liusa s-a şi apucat de

dactilografierea definitivă. Era deja destul de cunoscută KGB-ului conlucrarea ei cu mine, şi devenea tot mai periculoasă o anumită particularitate a apartamentului lor: rămânea adesea gol – când Lidia Korneevna era la Peredelkino, iar Liusa la serviciu. De aceea Liusa nu-mi dactilogra-fia în doze mici scrierile, ci, ştiind mai dinainte când va fi vârf de muncă la mine, nu-şi lua concediile atunci când îi erau programate de la serviciu, ci atunci când trebuia să lucreze intens pentru mine. aşa a procedat în primăvara lui 1968: într-o lună (aprilie) la Moscova mi-a dactilografiat întreg volumul unu al Arhipelagului; de Pasti a sosit Q; ne-am strâns la Rojdestvo: Liusa, pe parcursul lunii mai, a bătut întreg volumul al doilea ("dactilografa Păgânim" – aşa îi spunea Q pentru rapiditate) şi încă şi la al treilea le-a ajutat pe Q şi pe sotia mea, cu care nu prea se avea bine. Liusa se ghemuia în ea, se închidea în ea şi în lucrare, nu ieşea cu luna din camera umedă-si-i dădea zor. Dintre ele trei, numai Liusa ştia prin cine, cum şi unde va merge mai departe pelicula, participase la toate peripeţiile acelei aventuroase trimiteri a Arhipelagului realizate la Rusalii. Mi-aduc aminte cum, într-o zi mohorâtă, cu vânt, a venit de la Moscova la Rojdestvo ca să ia de la mine o capsulă cu un microfilm pentru Eva (vezi schiţa 9) – şi ce presimţiri negre stâraise vântul acela hain. şi peste alte două zile, chiar în ajun de Rusalii, Liusa a revenit pe neaşteptate la Rojdestvo cu vestea că transmiterea n-a decurs lin, că băiatul (Saşa Andreev, schiţa 9) a fost urmărit – tot presimţirile noastre! Dacă e să fim absolut realişti, trebuie să spunem că nu era cazul să vină după mine: şi aşa numai duminică trebuia să zboare Saşa, şi aşa numai luni dimineaţa putea să-i dea capsula, încă două zile şi două nopţi puteam să rămân la Rojdestvo fără să risc ceva. Dar Liusa s-a hazardat – să salveze, să ducă ce era de dus. Eu aflasem despre urmărire – şi deodată am spus adio cuibului meu drag de la marginea pădurii şi vârfiirilor clâ-tinătoare ale mestecenilor. M-a cuprins sentimentul primejdiei

iminente, frica a fost mai mare decât mine şi am hotărât să dispar din Rojdestvo, să scap de urmărire în aceste zile, iar în caz de necaz – poate din nou în ascunzătoare, să-mi prelungesc libertatea măcar cu câteva luni, să reuşesc să mai fac ceva. Într-o jumătate de oră trebuia să părăsesc iubita mea dacea, mică şi cochetă, şi să mă ascund. Pe sotie n-am lăsat-o să vină, trebuie să fiu singur acolo unde mă duc eu. Pe drum, în trenul electric, i-am spus Liusei care-i acel loc; de la gară ne-am despărţit – a răsuflat uşurată că plec fără anexă. Dar trei zile foarte grele le-am petrecut ca un schimnic. Liusa trebuia să vină la mine cu orice veste, dar nu venea: şedea, lâncezea la ea acasă, aşteptă zadarnic noutăţi. Numai în seara celei de a doua zile, târziu, când deja dormeam, a dat buzna peste mine şi mi-a adus bucuria de moment că măcar "pe băiat" nu 1-au reţinut, 1-au lăsat să plece din Uniune. De soarta norocoasă a încărcăturii noi n-am aflat decât a patra zi, totul şi toţi se eliberaseră.

O dată dispărută primejdia, m-am apucat imediat de redactarea finală a Cercului-96. Iar Liusa, după ce deja îşi petrecuse "concediul" m Arhipelag, toată vara aceasta trebuia să recupereze absentele de la serviciu, dar şi de la bunicul care, fireşte, era gelos fată de toată investiţia de forte pe care nepoata o făcea colateral, ob-servând el de multă vreme că ajutoarea lui nu mai era cea dinainte. şi deja în toamnă Liusa mi 1-a luat pe 96 şi 1-a dactilografiat pe nerăsuflate. şi în timpul uneia dintre plimbările noastre iarna prin pădurea de la Peredelkino mi-a propus un plan: ca să nu-i punem "pe prietenii noştri din America" (noi îi consideram atunci prieteni pe cei din familia Carlyle.) în situaţia de a traduce din nou tot romanul şi de a găsi după multă căutare variante – să dactilogra-fiem din nou pentru ei toată cartea, dar într-un asemenea mod special încât să vadă toate modificările şi să le traducă numai pe acestea (era vorba de ceea ce numeam noi exemplar "cosmetic"). şi această îndelung răbdătoare şi istovitoare muncă a efectuat-o Liusa în câteva luni de iama-în fiecare seară, de

la serviciu fugea acasă, (în vara lui 1975, arzând tot ceea ce rămăsese, 1-a ars şi pe acesta. Astfel, o muncă de ani de zile a înghiţit-o pământul.)

Setea de a lucra a Liusei şi dăruirea ei nu cunoşteau limite. Iată că în cei trei ani ai colaborării noastre, mi-a bătut la maşina deja cinci cărţi voluminoase. (Din punct de vedere sovietic, important era însă câte topuri de hârtie de bună calitate trebuia să se cumpere; asemenea calitate nu era totdeauna în vânzare. şi cât indigo.) şi împreună cu munca şi acţiunile mele, ea împărtăşea manevrele şi măsurile mele de precauţie.

În 1966 am făcut, în mod deschis, primii mei pasi în arena socială – mai întâi luări de cuvânt în public, apoi scrisoarea către congres, apoi cearta cu secretarii Uniunii Scriitorilor, în legătură cu niciunul dintre aceşti pasi ai mei, Liusa n-a rostit niciodată în mod direct vreun cuvânt de susţinere, n-a spus – da! Trebuie să loveşti! Ci – sau, îngrijorată şi dezaprobatoare, dădea din cap sau, pur şi simplu, căuta să mă deconcilieze, cum s-a întâmplat cu intervenţia pe marginea cazului Jores Medvedev. Această atitudine mă deranja de fiecare dată, căci aşa de putini erau cei informaţi despre loviturile pe care le pregăteam eu, si, deci, fiecare voce cântărea aşa de mult în luarea deciziei! şi eram aşa de copleşit de munca şi lupta mea încât n-am priceput decât treptat faptul că pe Liusa n-o interesa ansamblul problemelor, al strategiei, al principiilor; pur şi simplu, de fiecare dată, ea tremura pentru mine ca nu cumva să cad în vreo capcană tocmai cu prilejul unui pas obişnuit, dar îndrăzneţ. Desi nu a fost de acord cu scrisoarea către Congres, m-a ajutat s-o multiplic în peste o sută de exemplare, şi la fel în ce priveşte toate "scrisorile deschise", "declaraţiile". Cincizeci de "însemnări" detaliate în legătură cu secretariatul Uniunii Scriitorilor prin mâinile ei au trecut. Eu n-aveam nici o grijă: ea pregătea totul în cantitatea necesară, ţinea totul la linia de start până în momentul fixat pentru explozie, apoi lăsa primele

exemplare în principalele puncte de pornire (Nadiei Levitskaia la Biblioteca Internaţională, Annei Berzer la Novâi mir, în câteva apartamente ale "Aeroportului", la Peredelkino, prin cineva la Leningrad) – şi mai departe lucrurile rulau de la sine. Acum, Liusa făcuse cunoştinţă cu ceilalţi colaboratori ai mei şi tot în mod firesc luase asupra-şi multe întâlniri cu ei, probleme şi legături, în curând, apartamentul ei a devenit centru pentru legătura mea cu Leningradul: cu Q, cu Etkinzii, apoi cu "infanţii primi" apăruţi acolo (grupa tinerilor voia să mă ajute; eu deja mă gândeam să-i atrag la multiplicarea Arhipelagului, dar colaborarea cu ei nu s-a realizat), cu "infanţii secunzi" (Kuklinii); toată posta "stingă" pentru Leningrad se aduna la Liusa în apartament, şi de aici o luau mesageri ocazionali, şi câte cineva care venea de la Leningrad aducea de acolo aici tot ce este de adus. (Lidia Korneevna era de baştină din Petersburg, tot acolo s-a născut şi Liusa; ele păstrau legături strânse cu oraşul.) Apăruseră deja câţiva oameni de încredere, care cunoşteau adresele noastre din Leningrad şi duceau direct acolo ce era de dus. şi câtorva persoane sosite din provincie pe care nu voiam să le resping, dar pe care împrejurările nu-mi permiteau să le întâlnesc eu însumi, li se dădea tot adresa Liusei, iar aceasta le aproviziona cu cărţi, le încredinţa scrisori, le întâlnea în numele meu. şi chiar în Moscova, unde rareori dădeam şi eu câte o raită, începusem, pentru simplificare, să las în seama ei unele cunoştinţe de-ale mele cu totul diferite între ele, printre care: văduva lui Tenno cu unele persoane venite din Estonia, şi familia Kobozevilor, şi familia Teusilor. Într-un timp chiar şi Zubovilor le-am dat, pentru scrisori, adresa ei. De la adresa Liusei plecau şi traducerile lunare pentru mătuşa mea, Ira. Cu atât mai mult în tot felul de întâlniri la aeroport, în întâlniri cu scriitori – Liusa era ca printre ai săi. Atât de multe zeci de oameni s-au perindat prin fata ei încât nici nu mă încumet să le refac din memorie lista, nici să le îngrămădesc numele în aceste pagini. La un

moment dat a apărut la noi un dictafon: în activitatea Liusei s-a deschis posibilitatea de a conversa, pe baza chestionarelor mele, cu martori ai revoluţiei (cu cumnata lui Palcinski, cu nepoata lui Gucikov, cu inginerul K. M. Polivanov şi cu alţii), apoi de a copia la maşina cele înregistrate, pe care eu le luam ca mici liste deja pregătite. Liusa a jucat, în locul meu, rolul de centru al unui cerc clocotind de activitate. Cât timp şi câtă energie a economisit ea, pe această cale, pentru mine – este cu neputinţă de evaluat. Niciodată nu mi-a tergiversat rezolvarea problemelor, ci a făcut totul ca s-o accelereze, usurându-mi situaţia. şi cum să masori cheltuiala ei de efort? În cazul de fată consumul de energie depăşea posibilităţile unui om, pentru aceasta era nevoie de un nesecat elan sufletesc.

Kornei Ivanâci era pe moarte, şi datoria şi sentimentul o ţineau pe nepoata favorită lângă patul bunicului (de altfel, toată nădejdea cu arhiva lui şi cu publicarea postumă nu era decât la ea), în aceste împrejurări a apărut brusc, la mare distantă, un pericol: la Rostov pe Don, la nişte străini, se nimerise să fie o întreagă lucrare redac-tilografiată, un set complet al Arhipelagului. Liusa a luat-o din loc spre Rostov ca să salveze exemplarul respectiv. (L-a adus înapoi, punând cu grijă geanta cu Arhipelagul într-o cutie în plasa de jos, dar cele două bătrânele din compartiment nu ajungeau la plasele de jos şi atâta au rugat-o să le lase pe ele să-şi tină bagajele în cea, e jos – dar cum să laşi peste noapte, fără control, o asemenea bombă?

— Le-a minţit pe bătrânele că ea este după operaţie.)

De regulă, ne amintim mai mult acele eforturi care au dat un rezultat concret. Dar câte eforturi, câte căutări zadarnice au loc uneori! Într-o asemenea direcţie falsă ne-a împins Stiva Rostropovici. Având o imagine superficială despre viaţa mea, el, multă vreme, a subapreciat măsura în care toate componentele acesteia erau explozive, în toamna lui 1968, întorcându-se din Europa, s-a gândit – ce cadou să-mi facă el mie de ziua când împlineam cincizeci de anj? –

şi a cumpărat şi fără să-şi facă probleme a adus în tară (trecând nestingherit prin vamă; la data aceea pe el nu-1 controlau!) o răsucitoare – noi nici nu ştiam cum să-i zicem – care, după o copie bătută la maşină, face, pe hârtie specială, multe copii. Stiva considera că în felul acesta îmi deschide perspectiva minunată de a mă autopublica în URSS! şi eu cu Liusa, într-adevăr, ne-am agăţat de această jucărie, am făcut experiente cu ea, am început să gândim o modalitate de a scoate, prin acest procedeu, un tiraj de 100-200 de exemplare din Arhipelag. (La data aceea gândeam că toate acestea le vom edita, prin noi înşine, în tară.) Am făcut rost de hârtie, 1-am rugat pe Stiva să ne mai aducă ceva în plus din Occident, ne-a adus. Dar am înţeles că treaba asta nu vom putea s-o facem. şi apoi nu mai ştiam cum să ne debarasăm de răsucitoarea asta, cui s-o dăm pentru manifeste.

Liusa singură căuta să recupereze prilejurile de întâlniri, legături, ajutor, consultaţie, ratate de mine. aşa era de pasionată de munca mea şi de ecoul ei în societate, încât în 1968 singură a conceput, a alcătuit, a lansat culegerea publicistică de samizdat, intitulată Cu-vântul sparge betonul.

Pornind numai de la necesitatea unei organizări mai lesnicioase, transferând şi iarăsi transferând totul asupra Liusei, eu i-am încredinţat şi misiunea întâlnirilor cu LA. Stefanov, specialistul în problemele Donului, ale vechii armate ruseşti – un om atât de străin ei şi cercului ei, încât niciodată drumurile lor nu s-ar fi încrucişat, nu le-ar fi fost dat să discute, în încordarea luptei, organizarea treburilor mă absorbea aşa de mult, încât uneori pierdeam din vedere natura diferită a solului pe care crescuse Liusa şi de care nu era în stare să se desprindă. Tema Donului era pentru Liusa ceva oarecum socialmente ostil şi neinteresant – dar începuse să ne cotropească viaţa din diferite părti şi în diferite modalităţi: ba prin moştenirea lui Kriukov, ba prin cercetarea întreprinsă de I. N. Tomasevskaia asupra lui

şolohov. Se petreceau diverse lucruri: ba apărea ca din pământ un pictor de prin părţile Donului şi-mi aducea în dar Valul Donului, revista scoasă de Kriukov la Novocerkask în anii 1918-1919, -şi tot prin Liusa; ba ni se aduceau harţi amănunţite ale Donului cu toate aşezările – şi aceeaşi Liusa aranja copierea; ba trebuia să prelucrăm nişte materiale urgente despre Don de la S. Starikov – şi din nou salvarea noastră nu era alta decât Liusa. (Tot ce e în legătură cu Donul – vezi schiţa 14.)

Asa de pătrunsă de spirit de sacrificiu, aşa de eficientă şi de neînlocuit era Liusa, încât la începutul lui 1968, gândindu-mă tot mai mult că as putea să pier instantaneu, că ar trebui totuşi să fac într-un fel pentru ca munca mea să continue să circule şi după mine şi pentru ca scrierile mele să ajungă până la generaţiile viitoare, am început să-mi pun problema dacă n-ar trebui s-o fac pe Liusa moştenitorul meu literar. Prin nişte jurişti cunoscuţi, lămuriserăm deja ce pasi se puteau face chiar în condiţiile sistemului sovietic, ale ostilităţii puterii fată de mine. Problema aceasta s-a dovedit a nu fi deloc simplă, a trenat: după legile sovietice, statul avea la dispoziţie calea "răscumpărării silite" (confiscării) a drepturilor de autor ale defunctului.

Si în primii patru ani ai activităţii noastre n-a apărut între noi nici măcar o dată necesitatea unei explicaţii – că doar oamenii nu-şi dau explicaţii când totul e bine. Cum înţelegea ea toată munca mea? Oare la fel cum o înţelegeam eu? De ce făcea ea toate aceste lucruri? Eu înţelegeam în felul meu, ea în felul ei, dar lucram bine, ca doi prieteni, fără poticneli. Termenele în care trebuia să facem anumite lucruri erau în acei ani atât de inuman de strânse, încât în afară de probleme imediate nu ne mai rămânea timp să discutăm nimic altceva. O dată, nu mai stiu cu ce prilej, eu, cuprins de o în-târziată stare de uimire, am întrebat-o pentru ce face ea toate acestea: cumva pentru cauzal Pentru acel Mare scop (căruia, de altfel, între noi nu i-am spus niciodată pe nume)? Mi-a răspuns sincer că nu.

Că le face, pur şi simplu, pentru mine, ca să mă ajute. Dar, desigur, era pătrunsă de ideea că unele cărţi lasă urme adânci în minţile oamenilor. Ani de zile, aceste motivări i-au fost suficiente Liusei ca să nu aibă nevoie a face cercetări pentru a afla telul meu îndepărtat. Dar eu am perceput această atitudine ca pe ceva nou, şi m-am întristat.

Într-adevăr, nu uşor accede omul la înţelegerea împrejurărilor generale: participanţi la procesul social aflat în neîntreruptă devenire, noi toţi îl înţelegem cu întârziere. Nu numai Liusa, dar nici eu însumi multă vreme nu-mi înţelesesem adevărata mea poziţie în societate. După cinci ani de batere hrusciovistă a pasului pe loc în problema mausoleului lui Stalin, un strigăt a crescut de la sine, nerăbdător să pornească din gâtlejul întregii ţări. Nu era posibil să ne călcăm atâta pe picioare. "tara aştepta pe cineva." şi atunci a apărut Ivan Denisovici al meu, mai întâi la samizdat. Nu era ceea ce dorea fierbinte societatea cultă, era alt erou, era altă sferă a trăirilor omeneşti. (Apropo, cred că Ivan Denisovici n-a sărit imediat peste graniţă, aşa cum se temea Tvardovski în 1962, tocmai din cauză că era prea ţărănesc, prea rusesc şi de aceea oarecum cifrat. Corespondenţii occidentali probabil că 1-au şi citit în acel an, dar nu 1-au socotit atrăgător pentru urechile compatrioţilor lor.) în prima perioadă (încă înainte de publicarea în Novâi mir) a şi existat o asemenea bănuială instinctivă în cercul oamenilor de cultură: nu cumva aici sunt nişte tendinţe antiintelectualiste? Pentru "cercul oamenilor de cultură" mai înţelept ar fi fost ca această nuvelă să nu fie lăudată prea mult. Dar stihia se pornise de la sine. şi intelectualitatea (în totalitatea ei) – a contribuit cel mai mult la răspândirea operei mele de inspiraţie sătească şi la fixarea ei în conştiinţa publică. Niciunul dintre noi nu vedea înainte şi niciunul nu înţelegea. şi ani la rând m-am tot mirat: iată, se spune, că scriitorii au duşmani, au oameni care-i invidiază, dar eu nu am nici un duşman. (Aveam, desigur, dar, în agitaţia vieţii, nu se observau.)

Astfel toţi tânjeau după o ocazie de a-i da peste bot statului; în favoarea mea erau, fără excepţie, toţi cei din afara aparatului birocratic, chiar şi străini mie – şi câţiva ani m-am aflat pe creasta acestui val de simpatie. Singurul care mă urmărea era KGB-ul, în schimb mă susţinea solidar întreaga societate, (în vechea Rusie, chestia asta se întâmplase nu o dată: astfel erau unii care-1 sprijineau pe Tolstoi, desi nu-i îmbrăţişau învăţătura, dar o făceau numai ca să se plaseze pe o poziţie potrivnică statului.) în acei câţiva ani n-am avut cum să-mi dau seama că sprijinul acordat mie de către întreaga societate înaintată era un fenomen vremelnic, generat de o neînţelegere, în acei câţiva ani, nici eu însumi, nici colaboratoarea mea cea mai apropiată n-am avut ocazia să constatăm deosebirea dintre concepţiile noastre generale. Era vremea conceptelor nediferenţiate, când "cercul oamenilor de cultură" întâmpinase cu simpatie chiar Fărâmele mele. Desi se manifesta dispreţ fată de ortodoxie, totuşi devenise o modă să se atribuie icoanelor calitatea de creaţii ale artei plastice şi chiar de poezie a bisericuţelor din peisaj.

Prima chestiune gravă care a dus la ruptura dintre ideile noastre a fost aceea referitoare la vlasovieni şi s-a pus în momentul în care Liusa a citit Captivii. Fiinţa emoţională, ea mi-era străină ca stare de spirit – şi nu putea să înţeleagă de unde putuse să apară o asemenea problemă, în legătură cu aceasta se exprima deocamdată asa: "unele pasaje nu le pot accepta". La o asemenea reacţie trebuia să mă şi aştept. Pe o adolescentă crescută în capitală, într-o perioadă a istoriei sovietice marcată de război, cum s-o faci să înţeleagă experienta de închisoare şi de front a unei ţări? Acest lucru este imposibil de realizat fără lungi şi răbdătoare explicaţii şi relatări. Dar, într-un sens mai larg, aici era reflexul mental al unei societăţi divizate: "cercul" nostru "de oameni de cultură" nu putea să le ierte vlasovienilor faptul că în anii războiului cu Hitler ar fi putut să se gândească la ceva mai îndepărtat, de pildă, la viitorul

Rusiei, şi n-au făcut-o. (Apoi aceiaşi vlasovieni o scârbeau şi mai tare pe Liusa în Arhipelag, sub rotile căruia îşi punea capul. Desi nu subscria decât la o parte din încărcătura Arhipelagului, ea iubea această carte, o scotea în lume, o promova.)

Cercul oamenilor de cultură si, printre ei, familia Ciukovski, desi deveniseră de mult ostili fată de forma actuală a puterii sovietice, totuşi, prin tot stratul profund al conştiinţei lor, rămâneau ataşaţi de tradiţia ateistă a Mişcării de Eliberare şi de moda politică de secol al XlX-lea bazată pe proclamarea iubirii de popor (Lidia Korneevna era astfel şi o admiratoare înfocată a lui Herzen) – şi de aceea atitudinea lor de condamnare a prezentului nu puteau nicicum s-o extindă şi asupra rezultatului principal al Pseudoeliberării – anul 1917 în întregimea lui, deci şi Octombrie. şi aici se mai adăuga şi faptul că, prin tot modul ei de viaţa trăită în atmosfera capitalei în anii '20-'30, societatea cultă nu a avut cum să perceapă suferinţele naţiunii ruse. Cândva, după ce deja apăruse culegerea Voci din străfunduri, Lidia Korneevna îşi exprimase nedumerirea: dar când oare au putut să apară şi chiar să se agraveze şi necazurile astea ale ruşilor? Ea omisese, nu începuse să observe anumite lucruri. Societatea cultă nu avea o idee clară decât despre necazurile evreilor şi ale altor câtorva naţionalităţi., ", Dar cu Liusa trăiam aşa de mult în mijlocul riscantelor noastre acţiuni conspirative încât eu nici măcar nu căutam să aflu cu de-amă-nuntul părerile ei, impresiile ei despre scrierile mele. şi nici măcar nu reuşeam totdeauna să-i gust umorul foarte reuşit şi simpatic din momentele ei bune. şi nobleţea ei niciodată dezminţita, tactul ei, eu le percepeam ca pe nişte daruri venite de la sine. Iar Liusa, probabil, căuta să-şi explice în termeni omeneşti de ce-i evitam eu pe semenii mei – şi găsea acel răspuns foarte la îndemână pe care-1 avansau multi: că sunt hărţuit de obligaţiile decurgând din munca şi lupta mea şi că din această cauză mi s-au atrofiat

sentimentele omeneşti cele mai simple şi am devenit indiferent fată de cei din jur.

Dar problema nu era că sentimentele mele şi-ar fi pierdut din intensitate, ci că trăiam sub presiunea strivitoare a datoriei, că mă sufocam din cauza lipsei de timp. Dacă n-aş fi ţinut cont de aceste constrângeri, n-aş fi putut să-mi duc până la capăt toată povara. Dar toată aceasta povară n-o vedeau nici colaboratorii mei apropiaţi: în afară de lupta cu statul comunist, mai era cazna cu lespedea funerarămai invizibilă decât toţi Invizibilii mei – apăsând asupra muribundului spirit rusesc. Această lespede trebuia urnită, ridicată şi rostogolită pe versant în jos.

Încă plină de speranţe, Liusa a luat în primire micul teanc de carnetele manuscrise ale lui August, îi plăcea acest moment şi acest rol al ei de a fi prima care-mi bate la maşina lucrarea. Dar ce era asta? Din mâinile ei cădea capitol după capitol: "Pur şi simplu e de neînţeles, de ce scrie toate aceste lucruri!" (Auzeam aceasta de la multi din cercul oamenilor de cultură; chiar şi E. Zvorâkina se întreba: la ce bun toată această răscolire a trecutului, a anului 1914, a epocii ţariste; cine are nevoie de aşa ceva?) Dar, fără să ezite, ea a dus la bun sfârşit operaţiunea cu "primii cititori" (exemplarele trebuiau difuzate, recuperate, transmise, şi totul cu repeziciune şi discreţie) – şi faptul că multi se entuziasmaseră de ceea ce citiseră începuse s-o facă mai binevoitoare cu August. Apoi, parcă în virtutea inerţiei, şi din nou punându-şi la bătaie toată energia, Liusa a început să completeze şi culegerea de articole de samizdat, culegere intitulată "în patrie se citeşte August paisprezece".

— Partial, poate, polemizând cu mine, în speranţa că majoritatea articolelor îi va da câştig de cauză.: Dar când în februarie 1972 i-am propus să bată la maşina Scrisoarea către Patriarh, ea, pentru prima dată în cursul întregii noastre colaborări, s-a revoltat pe fată, a refuzat, şi în acest moment a fost ea însăşi, a rupt vraja: în al şaptelea an al

activităţii noastre a ieşit la iveală că noi doi nu aveam acelaşi mod de a gândi.

Si ce dacă nu aveam acelaşi mod de a gândi? De fapt, împotriva a ce se revoltase Liusa? Ce anume din Scrisoarea mea către Patriarh scandalizase în aşa măsură societatea cultă? Oare tonul ei demascator? Lumea se obişnuise cu asta. Supărarea pentru neres-pectarea intangibilităţii Patriarhului? O, nu. Dar iată motivul probabil: în scrisoarea mea vorbeam nu despre chestiuni abstracte ale spiritului religios, ci invitam ortodoxia ca, împreună cu tot sistemul ei bisericesc, să se implice în viaţa reală. Asta chiar că era culmea, chiar că societatea cultă nu putea să accepte aşa de multă ortodoxie. Tocmai din cauza lui August şi a "Scrisorii" nu mai puteam să contez pe sprijinul unanim pe care această societate mi-1 acordase, pe nemeritate, până acum – aşa că în favoarea mea rămânea o minoritate subţire care de-abia urma să capete consistentă în lungul proces de ridicare a noi straturi sociale şi a noi generaţii.

Dar, sufleteşte, Liusa era chinuitor divizată: pe de o parte, nu putea să nu sufere influenta întregului ei mediu de viaţă, iar pe de altă parte, îi plăcea conlucrarea noastră şi o percepea ca pe o binefacere. şi nu era vorba de concepţii: Liusa era dintre acele naturi integre şi devotate care nu simt nevoia să-şi lumineze cu felinarul ideologic fiecare pas. şi după această revoltă cu Scrisoarea, ea s-a reîntors să lucreze acolo unde lucrul era pe măsura ei. Ce-i drept, erau câţiva ani de când unele părti şi domenii ale activităţii noastre comune începuseră să n-o mai intereseze. Unele treburi şi acţiuni nou apărute, ca, de pildă, pregătirea culegerii Voci din străfunduri, rămâneau deja în afara cercului şi a preocupărilor ei. şi la chestiunea – neperfectată de noi – a moştenirii literare, eu nu m-am mai întors.

Iar evoluţia lucrurilor legate de Octombrie şaisprezece făcea să apară atâtea noi cerinţe pe care nu puteam să le prevăd atunci când scriam şi scoteam August. Numai aici

am constatat pentru prima dată că trebuie studiat nu numai primul război mondial, ci şi curentele sociale din Rusia începutului de secol, şi o vastă galerie de persoane de la monarhişti până la menşevici, şi sistemul statal, şi mişcarea muncitorească, şi chiar lista completă a uzinelor din petersburg cu indicarea lor pe harta oraşului. şi multe cerinţe, lucrări şi mesaje legate de acest ansamblu de probleme emanau iarăsi de la Liusa. Uneori o puneam în contact cu aceia care urmau să dea informaţii, ca, de pildă, cu profesorul P. A. Zaioncikovski, dar de-acum în majoritatea ca/urilor ea singură căuta căi, alegea consultanţi în funcţie de variatele mele întrebări; eu nici măcar numele acelor consultanţi nu le ştiam şi nici nu o întrebam pe ea (si nu stiu cui să mulţumesc). De asemenea s-a recurs la folosirea abonamentului Lidiei Korneevna la Biblioteca Lenin (adică la dreptul excepţional de a lua cărţi acasă; pe atunci L. K. încă mai era membru al Uniunii Scriitorilor) – si, direct prin filtrul KGB-ului, se tot luau cărţi, evident, pentru lucrările mele, şi nici la telefon nu ascundeam că aceste cărţi continuau să se scurgă spre Jukovka, la rău văzuta aripă a dacei lui Rostropovici.

În sfârşit, rolul Liusei în lupta mea devenea intolerabil pentru KGB, şi primejdia, ca o vâlvătaie, s-a abătut direct asupra ei. La sfârşitul lui 1972, la intrarea principală a unei clădiri lipsite de orice prezentă umană în clipa aceea (fiind şi acesta un amănunt dinainte pus la punct; de obicei acolo se află un portar-iscoadă), un "necunoscut" a atacat-o pe Liusa, a trântit-o jos izbind-o de un planşeu de piatră şi a strâns-o de gât. Liusa s-a îngrozit şi a început să tipe. Apoi s-a smuls din mâinile atacatorului, acesta a fugit. Cei din anturajul ei înclinau spre ipoteza că, poate, agresorul era vreun dement. Dar toată curtea aceea era sub supravegherea KGB-ului, vizavi la douăzeci de pasi era biroul lor. Toate cunoştinţele incriminabile ale Ciukovskilor şi Liusa însăşi fuseseră studiate de multe ori şi orele deplasărilor lor erau cunoscute. Se pare că, de formă,

miliţia a făcut o oarecare investigaţie care n-a dus la nici un rezultat.

La 20 iunie 1973, exact în acelaşi timp cu atacul scrisorilor "banditeşti" anonime asupra familiei mele, pe linia de centură Sadovaia, un camion face, inexplicabil, un viraj brusc de 90 grade şi izbeşte un taxi cu care mergea în paralel, în taxi se afla Liusa, iar coliziunea s-a produs direct în coltul din fată dreapta, unde era ea. Izbitura trebuia să fie mortală; faptul că, după un tratament îndelungat, ea a scăpat cu viaţa reprezintă mai degrabă o excepţie de la regulă. şi din nou probe directe că a fost vorba de un atentat nu s-au găsit (dar când se găsesc în tara sovietică probe împotriva KGB?). Numai că în fluxul cu multe benzi de circulaţie al liniei de centură Sadovaia, cel care virează în felul acesta nu este un nebun. Numai pentru un asemenea viraj poţi să iei ani de puşcărie, chiar dacă n-ai păgubit şi n-ai vătămat pe nimeni (si Liusa s-a dus la tribunal în dorinţa naivă de a-1 apăra pe şofer, "ca să nu fie închis", are şi el doi copii). şi pe acest straniu bandit al traficului tribunalul 1-a pus imediat în libertate, căci s-a dovedit a fi dintr-o "unitate militară specială'. Numai că în săptămânile următoare a continuat atacul împotriva mea, arestarea Elizavetei Voronianskaia, confiscarea Arhipelagului. Judecind după succesiunea în timp a faptelor, aceasta a fost o lovitură cu adresă precisă din partea KGB-ului.

Si ca întotdeauna, în această călătorie, în acest moment, Liusa nu era lipsită de obiecte incriminabile: ceva ducea cu ea, ba avea şi cheia apartamentului ei, unde se păstrau multe. Au dus-o la Skli-fosovskoe, conform regulamentului i-au luat toate lucrurile, dar ea cu mintea ei zdruncinată tot a priceput despre ce este vorba şi a reuşit s-o sune pe N. I. Stoliarova care locuia la doi pasi. Aceasta a venit în fuga mare şi cu tenacitatea ei de om trecut prin lagăr a salvat totul.

Desi nu erau dovezi complete, totuşi eu ajunsesem aproape la convingerea că lovitura aplicată Liusei mă viza, de fapt, pe mine.

Acesta n-a fost primul accident din viaţa ei: cu câţiva ani în urmă a avut unul cu motocicleta; de-atunci şi-a jurat să nu mai meargă cu nici un vehicul, prinsese frică. Acum socul era profund, cu modificări cerebrale, cu manifestări de lungă durată. Cu asemenea stare a sănătăţii, Liusa, o vreme, nici pe stradă nu mai putea să meargă. Trebuia să stea mult la pat, să nu citească, să nu facă efort intelectual. S-au procurat urgent nişte medicamente din străinătate, din fericire ni se deschiseseră aceste căi. Liusa nu-şi mai dădea seama de tot ce făcea: agitată cum era, nu putea să se oprească din vorbire, sărea de la o temă la alta. În august s-a întors dintr-o vacantă petrecută în zona Mării Baltice, într-o poiană din pădurea de lângă Peredelkino i-am povestit de planul de atac pe care voiam să-1 declanşez atunci printr-un mare interviu pentru Occident. Totdeauna întâmpinam atâta freamăt, atâtea încercări de deconsiliere; acum, Liusa a lăsat să se piardă totul ca într-o ceată a indiferentei – şi devenise ea însăşi indiferentă. Am întrebat-o dacă pot să menţionez în interviu atentatul împotriva ei – mi-a interzis s-o fac.

Lupta care începea nu necesita participarea Liusei. Şedeam amân-doi într-o poieniţă liniştită şi mă gândeam: încetul cu încetul o să se însănătoşească, n-o mai împovărez cu nici o problemă. Dar lupta a început pe neaşteptate! Q se frământa la Casa Mare! Noi nu ştiam. Peste două săptămâni, moartea lui Q şi pieirea Arhipelagului au fost o lovitură grea pentru Liusa, i-au îngreunat însănătoşirea, dar ar fi putut şi să i-o facă absolut imposibilă. Două zile la rând a venit la mine la Firsanovka să-mi aducă vesti despre confiscarea arhivei, a Arhipelagului. Recidivase starea ei de confuzie şi agitaţie cu care se alesese după accident. Dar trebuia chibzuit la rece, şi aveam ce chibzui, căci riscau să cadă în prăpastie planuri, manuscrise rămase, multe la

Lamară (schiţa 10), şi orice încercare de a o preveni putea fi fatală, dar nici a n-o face nu se putea, în condiţiile în care mintea îi era confuză, întunecată, Liusa trebuia să rezolve probleme complicate; în starea ei precară, enigma morţii lui Q o râcâia pe suflet, voia să conexeze elemente disparate şi contradictorii (probabil, spe-rând să facă aşa ceva şi cu ea însăşi); în această strânsoare a problemelor, avea nevoie ca timp de câteva ceasuri pe zi să se întâlnească, să stea de vorbă cu mine, şi încă în asemenea zile! – şi totuşi trebuia! şi era şi obligaţia mea, da! Dar tocmai în aceste zile şi tocmai din acelaşi motiv al pericolului extrem, eu nu aveam nici măcar un minut pentru întâlniri şi pentru discuţii, ci mai degrabă trebuia să acţionez, să aplic lovituri, să salvez manuscrise. Singurul lucru pe care 1-am făcut cu Liusa în aceste zile a fost trimiterea lui Alioşa sipovalnikov la Samutin – greşit pas. În aceste săptămâni, Liusa devenise victima acelei mişcări dârze la care de-atâţia ani participase ea însăşi, a acelui context – singurul în care se obţinea o victorie. Dar astăzi ei îi trebuiau manifestări de simpatie, solicitudine, încurajare – acestea îi lipseau, şi punea stăpânire pe ea sentimentul că este părăsită – părăsită într-o lume ameninţătoare.

Totuşi lovitura nu s-a mai abătut nicicum asupra cercului nostru (tocmai datorită înverşunării şi deznodământului fericit al luptei, salvarea tuturor a fost în acest cerc). şi manuscrisele erau întregi. Treptat, însănătoşirea Liusei făcuse din nou progrese şi lăsase loc şi preocupărilor pentru I. Tomasevskaia, grav bolnavă în Crimeea. Iar în octombrie a venit pe neaşteptate din Gurzuf vestea despre moartea Irinei Nikolaevna (schiţa 14). Încă o lovitură dată creierului ^ei neînsănătosit, încă un vârtej de griji.

În toamna trecută deja plecasem din Firsanovka, la Rostropovici nu mai locuiam din primăvară, la Moscova cu familia – nu mă lăsa miliţia să locuiesc – şi din noiembrie Lidia Komeevna mă invitase să-mi petrec iama din nou la Peredelkino. Dar această împrejurare nu făcea ca întâlnirile

mele cu Liusa să fie mai dese. Intrasem deja într-un ritm crâncen, din acela de pe ultimii metri, mă grăbeam să termin ce se putea termina: prefaţa la Scara Donului liniştit si, mai ales, articolele pentru Voci din străfunduri, înţelegând pe deplin cât de greu vor accepta, cât de exagerate le vor părea aceste articole şi mamei şi fiicei Ciukovski, m-am hotărât să încep să le dau lor spre a le citi. Lidia Korneevna a citit "Scrisoarea către conducători" şi spre uimirea mea a fost de acord cu ea (criteriul ei suprem era totdeauna comparaţia cu Herzen: Herzen scrisese şi el o scrisoare tarului Alexandru al II-lea), a citit două articole din Voci – le-a găsit cam exagerate, dar nu s-a supărat. (Ea era înclinată spre o viziune mai largă.)

Nu acelaşi lucru era cu Liusa. Era pentru prima dată când ea lua să citească – în necunoştinţă de cauză şi cu o întârziere de câteva luni – un text de-al meu în momentul când acesta deja ajunsese la destinatari (si la conducători, şi în Occident). şi în plus şi trei articole din culegerea Voci din străfunduri – prea de tot! Insuportabil! şi s-a dezlănţuit vulcanic aversiunea ei specială împotriva ortodoxiei şi a patriotismului. Liusa citea şi aproape că înjura, scria pe foi, dar întrecându-se în nerăbdare pe ea însăşi, îşi înregistra la dictafon supărarea, ca să nu piardă expresiile cele mai şfichiuitoare, în care nu mai era nici o urmă din echilibrul intelectual atât de propriu ei – şi apoi transcria pe foi. Mă certa şi mă beştelea cu o asprime care nu caracterizase niciodată relaţiile dintre noi. şi oricum foile ieşeau alandala – şi cu ele se grăbea să le ducă singură la Peredelkino, să-mi reproşeze mie chestia asta. Aici era şi acel fenomen de substituire pe care-1 întâlnim în controversele cu femeile: iritarea produsă de un motiv se transferă cu totul asupra altui motiv. Dar era şi ceva pe care ea nu putea nicicum să-1 accepte dintr-o dată, era o nemiloasă punere în discuţie a unor fapte generatoare de întrebări: oare era posibil ca ea să-şi fi pus, timp de atâţia ani, cele mai bune forte în slujba unei cauze în legătură cu care avea anumite dubii? Cu cât

era mai just, cu atât era mai obligatoriu să-şi ajute bunicul în ultimii lui ani şi acum mama care orbise şi care se lupta cu dificultăţi incredibile?

Am ieşit din nou din camera aceea şi m-am dus în sufragerie, ca acum opt ani, atunci – ca să fac cunoştinţă cu Liusa la blânda lumină a lămpii electrice, acum – pentru nişte dificile explicaţii la lumina mohorâtă a lui ianuarie. Aşadar, încă nerestabilită, palidă, slabă – în ce i se mai ţinea sufletul?

— Folosindu-şi ultimele resurse, ea monologa împotriva orientării mele inimaginabil de ruşinoase, pravoslavnico-patriotice, "din străfunduri", "înţeleg acum că în vinele mele nu în zadar curge şi sânge evreiesc" – a spus ea. Am obiectat – moale, nu puteam să-i schimb convingerile, de treaba asta ar fi trebuit să mă ocup ceva mai devreme, şi sentimentele nu se refasonează, şi în plus toate astea se petreceau în ianuarie 1974, nu era perioada cea mai potrivită pentru certuri. Liusa îşi consumase toate puterile în acest monolog, trebuia să se culce, să răsufle, să se odihnească. Cu durere, cu tristeţe vedeam ce multe lucruri omi-sesem pe parcursul multor ani şi ce târziu era ca să mai îndrept ceva.

Dar chiar şi în acele luni, şi după această discuţie, ea continua să mă roage să-i dau de lucru. Evenimentele nu mai curgeau în albia pe care o avea ea în vedere; continua să mă roage să-i dau de lucru, voia din nou să mă ajute! şi eu ce aveam în timpul acesta? Nu puteam să-i dau decât să pregătească tabelul cronologic al revoluţiei din februarie, să aleagă din grămada evenimentelor revoluţionare – fragmente, informaţii despre persoane. Nu şi-a pierdut curajul, cinste ei! şi a rezistat cu demnitate până la însăşi expulzarea mea şi după aceea, în ciuda mediului ei, a educaţiei, a felului ei de a gândi – felul meu de a vorbi cum gândesc este ceva străin?

— Ea îşi asuma cu consecventă sarcinile, le ţinea – ca vrăjită – pe umerii ei, continua să meargă înainte.

În aceste săptămâni a fost exclusă din Uniunea Scriitorilor şi Lidia Korneevna. (si – bine i-a trăsnit cu răspunsul ei.)

Apoi în curând a urmat expulzarea mea. În casa noastră răvăşita şi asediată, unde Alia era ocupată până peste cap cu împachetarea şi evacuarea, Liusa, în fiecare seară după serviciu, venea din nou si, în atmosfera fierbinte a acelor ore, se aşeza la biroul meu, alegea, sorta şi punea în plicuri copii, materiale, dintre care pe multe le bătuse ea însăşi la maşina sau le cunoştea. Pregătea arhiva în vederea expedierii în străinătate, sarcină despre care nu se ştia dacă îi va sta în putere Aliei s-o ducă la bun sfârşit.

Primele luni de după expulzarea mea au fost grele pentru familia Ciukovski. şi fiica, şi mama erau copleşite de scrisorele anonime – ba în versuri, ba cu înjurături birjăreşti, ba cu vestea că "leul a fost omorât", ba că "va fi omorât". Copoii şi provocatorii securităţii se strecurau cu neobrăzare în dacea de la Peredelkino, deschisă tuturor aidoma unui muzeu. La intrarea principală, portarul-turnător îi oprea pe vizitatorii familiei Ciukovski, bombănindu-i că nu-i spun lui "bună ziua" (iar cel împiedicat să intre avea 75 de ani!) Din cauză că era pe cale de a orbi, Lidia Korneevna nu putea să scrie decât cu carioca neagră din străinătate – la vamă i le strica sau i le umplea cu un lichid cleios trandafiriu. Nebănuite sunt posibilităţile statului de a face rău, şi într-un mod aşa de insesizabil încât ţi-e şi lehamite să protestezi public.

În apropierea zilei mele de naştere, prima din exil, Liusa, păs-trându-şi verticalitatea, mi-a trimis la Zurich o telegramă de felicitare – mie, duşmanul nr. l al poporului, fată de care îşi exprima şi admiraţia! KGB-ul n-a suportat chestia. Dis-de-dimineaţă la telefon – un dialog tipic:

— Elena tezarevna, la telefon este cutare de la KGB. Nu vă e frică?

— Nu, dar de ce?

Ce e drept e drept, nu mai suntem în anii treizeci, nu mai dârdâim de teamă ca altădată, KGB-ul este deja luat peste

picior.
— Bine, e-n regulă, înseamnă că veţi putea să fiţi la noi în a doua jumătate a zilei.
— Nu, nu voi putea.
— Dar când vă e la îndemână să veniţi?
— Mie, în general, nu mi-e la îndemână să vin la dumneavoastră.
— Bun, atunci trecem noi pe la dumneavoastră.
— Acesta ar fi un lucru extrem de nedorit.
— Dar cum să facem?
— Trimiteţi adresă scrisa.
— Ah, asta înseamnă că vă recunoaşteţi vinovată şi vreţi să vi se facă dosar"?
Si încrucişarea de spade continuă:
— Ba nu. Dar un asemenea procedeu.
— Eu vă vorbesc politicos, ca unei femei.
— şi cu bărbaţii nu vorbiţi politicos?
De aici dialogul devine tot mai ferm: '
— Eu v-am sunat şi vă rog să veniţi. Liusa, supărându-se şi chiar înfuriindu-se:
— Eu nu sunt de la Salvare şi nu vin acolo unde sunt solicitată telefonic.;
— şi când veţi fi la serviciu?
— Nu sunt dispusă să vă dau informaţii."Wi;"-"; – v I
— Bun, o să vă luăm de pe stradă!
— O să tip tare, o să-i chem în ajutor pe trecători!
— Dar dumneavoastră nu ţipaţi întotdeauna] (Aluzie la întâmplarea de pe scări. Iată că au confirmat că a fost făcătura lor.)
— Dar de data asta vă asigur că voi tipa!
— Degeaba vorbiţi asa. Noi suntem tot timpul cu dumneavoastră.
— Mă rog, ce-o vrea Dumnezeu!
— Nu, Dumnezeu e cu prietenul dumneavoastră.
— Cu care prieten? Eu am multi prieteni.

— Acela pe care-1 scrieţi cu literă mare. (Interceptaseră scrisoarea prin posta stingă?) Totuşi am vrea să vorbim cu dumneavoastră neoficial.

Ea se înfurie la culme:

— Vă rog să reţineţi că eu cu dumneavoastră nu voi avea nici un fel de convorbiri neoficiale, numai oficiale!

Si a trântit receptorul în furcă!

Si n-au venit. şi nu s-au atins de ea.

Trebuie să fii ferm cu ei!

— Aceasta era o învăţătură pe care Liusa o trăsese din lupta noastră. Dar oare e uşor pentru o femeie singură să tină piept unui monstru cu mâinile lungi, cu multe boturi, bine hrănit?

Apoi seria telefoanelor de la o zi la alta:

— Astăzi, aşteptaţi-i pe beduini!

— Cămilele sunt deja pe drum!

Parcă totul este din Ilf şi Petrov, dar cam de groază, nu-i asa?

După câteva luni liniştite, când tocmai se bucura şi ea că au lă-sat-o în pace, iată că, în lipsa ei, apartamentul îi era violat şi percheziţionat în plină zi.

Si kaghebistii s-au răzbunat pe cărţile lui Ciukovski: au ridicat totul – şi Ciukokkala lui, şi chiar reeditări ale cărţilor lui pentru copii, şi chiar cărţi despre el.

Dar-desi a trecut prima şi cea mai primejdioasă perioadă, când omul încă este pasibil de incriminări pentru faptele lui recente – pe ea încă o mai poate aştepta orice. De curând, ea nu s-a mai abţinut şi într-o şedinţă la institut s-a ridicat în apărarea mea. La unele interogatorii cu alti oameni, kaghebistii vorbesc despre ea ca despre "seful contrainformaţiilor lui Soljeniţân".

În caz de arestare, ea îşi propusese să aibă conduita cea mai simplă: să nu nege, să nu încurce nimic, să recunoască – da!

— Că a ajutat literatura rusă şi să le spună că mai multe nu doreşte să discute cu ei.

După expulzarea mea, ea, încă multi ani, a avut grijă de bătrâna şi neputincioasa mea mătuşa din Gheorghievsk. şi "prin posta stân-gă" îmi scria, îmi trimitea la Zurich multe lucruri de interes literar.

Cunoştinţă cu mine a ajutat-o pe Liusa în acea îndepărtată toamnă să-şi depăşească depresiunea sufletească. I-a fost de ajutor într-o luptă cumplită. Dar, cunoştinţă cu mine a costat-o ani şi suflet si, printr-o orbită tragică, a târât-o – aproape în ciuda convingerilor ei – spre ce? *

* A sosit epoca nouă a "transparentei" gorbacioviste – şi aceeaşi Liusa, prima, acum, în Revista cărţilor, a clamat despre mine şi despre necesitatea întoarcerii mele în tară, ce-i drept, cu ocazia asta, cosmetizându-mi involuntar imaginea în aşa fel încât să am o aparentă de cetăţean sovietic, în redacţie a năvălit mulţimea scrisorilor de mulţumire şi a câtorva de indignare, în intervenţia Liusei, cititorilor li se părea că aud vocea cuiva de pe margine, nimeni nu ştia câte forte, cât timp şi câtă inimă dăruise ea acestui autor. (Adnotare din 1990.)

Natalia Ivanovna Stoliarova şi Aleksandr Aleksandrovici Ugrimov Când, în anul 1906, pe insula Aptekarski din Petersburg, nişte revoluţionari au pus la cale dinamitarea vilei lui Stolâpin şi modalitatea de a-1 ucide împreună cu familia (si au ucis treizeci de vizitatori şi au rănit grav pe alti treizeci, cu copiii, iar Stolâpin a scăpat teafăr şi nevătămat), una dintre principalele participante la atentat, "doamna din echipaj" era Natalia Sergheevna Klimova, o eseră-maxi-malistă de douăzeci şi doi de ani, descendentă a unei familii de vază din Riazan. A fost arestată si, împreună cu ceilalţi participanţi la atentat, condamnată la moarte. Klimova însăşi nu ceruse graţierea, dar lucrul acesta 1-a făcut pentru ea tatăl ei, nici mai mult nici mai putin, membru al Consiliului de Stat. La rugămintea lui, împăratul a graţiat două femei participante: pe Natalia Klimova şi pe Nadejda Terentieva, fiică de negustori. Li s-a comutat pedeapsa în muncă silnică pe viaţă, (în aşteptarea execuţiei,

Nataşa Klimova a scris sub cerul liber scrisoarea de dinaintea morţii, scrisoare care mai târ-ziu a fost publicată şi 1-a determinat pe S. L. Frank să scrie o recenzie pe marginea ei: ea – scrisoarea – "ne demonstrează că puterea divină a sufletului omenesc este capabilă să învingă" chiar şi suferinţele provocate de inevitabilitatea morţii violente; "aceste şase pagini, prin valoarea lor morală, cântăresc mai mult decât toate multele tomuri ale filosofiei şi poeziei contemporane a tragismului".) Perioada de început a detenţiei, Klimova a petrecut-o la închisoarea Novinsk din Moscova. Acolo, în curând a vrăjit-o si, spiritualiceşte, a supus-o pe supraveghetoare – si, cu ajutorul acesteia, a organizat celebra "evadare a celor treisprezece" femei, (în epoca sovietică s-a scris un scenariu de film despre această evadare, dar filmarea a fost interzisă, întrucât printre evadate nu era nici o bolşevică.) în libertate, cineva deja le aştepta, în noaptea de după evadare, Klimova a fost dusă în casa unui avocat liberal, unde a locuit în siguranţă o lună de zile, în timp ce jandarmii supravegheau casa din Riazan a Klimovilor şi un conac. După aceea şi-a luat înfăţişare de femeie profund îndoliată, şi avocatul a condus-o la trenul de Siberia. A trecut în Japonia şi de acolo a ajuns cu vaporul la Londra, la Savinkov, intrând din nou în Organizaţia Militantă (teroristă). Evadaţii de la Novinsk şi alti foşti deţinuţi politici se adunau lângă Geneva, la "vila amazoanelor". Aici, ea s-a căsătorit cu revoluţionarul emigrant Ivan Stoliarov, cu care a avut două fete. În 1917, lăsându-şi sotia însărcinată, el a plecat spre tară, unde s-a aruncat în cazanul clocotit al Retrogradului. A treia fată a murit de gripă spaniolă curând după naştere. Pe cele două mai mari, mama a reuşit să le crească, dar a. murit şi ea.

Atât de mare era atunci coeziunea întregii emigraţii ruse din Paris, încât s-a găsit din acelaşi Riazan, de pe aceeaşi stradă, din casa vecină, fiul judecătorului silovski, şi el emigrant politic, menşevic, care a înfiat şi a educat fetele (cea mai mare dintre ele fiind Nataşa). Desi se spune că

două iubiri nu încap în aceeaşi inimă, la Nataşa a încăput şi iubirea fierbinte fată de Franţa, şi cea exagerată fată de Rusia (nu fată de revoluţia căreia îi slujise maică-sa). La începutul anilor '20, Nataşa, la cei unsprezece ani ai ei, a plecat în vizită la tatăl ei, la Petrograd (atunci era posibil acest lucru, scuarul central din Riazan încă mai purta atunci numele Klimovei – casa ei părintească nefiind departe de acel parc) – şi a început să nutrească ideea că, atunci când va avea douăzeci de ani, se va întoarce neapărat aici. Sora ei, Katia, rămasă în Franţa, spunea: Nataşa, în foarte multe privinţe, o reedita pe mama-prin puritatea caracterului, prin nobleţea intenţiilor, prin aspiraţiile înalte ale sufletului şi totodată prin felul ei de a se arunca în acţiune, prin cutezanţa faptelor. şi aşa şi-a urmat neabătut ideea de a se întoarce în tară – în ciuda contraargumentelor lucide şi spre îndreptăţita mâhnire a cercului emigranţilor de la Paris-într-o vreme când nimeni nu făcea asemenea pas, când aşa ceva era nebunie curată, în decembrie 1934, imediat după asasinarea lui Kirov! (si niciodată nu a regretat, nici măcar atunci când a căzut în prăpastia lagărului, şi cu atât mai putin acum, după ce-şi adusese şi ea contribuţia la renaşterea spiritului tării. Dacă, aidoma ei, milioane de oameni ar fi sfidat astfel focul şi primejdia, poate că istoria noastră ar fi evoluat mai rapid.) j Tatăl Nataşei fusese deja surghiunit lângă Buhara într-o tabără de eseri, şi scos de acolo de către E. P. Peskova (si ea fusese eseră în trecut). Acum şi-a întâlnit fiica.

— Dar după arestarea acesteia fost şi el arestat pentru a fi împuscat. Pe Nataşa au lăsat-o în pace doi ani să se bucure dacă nu de Rusia, atunci de libertatea sovietică; a fost arestată în 1937 (s-a întors de bunăvoie în Uniune? Desigur, este spioană; să zicem că nu e spioană, atunci înseamnă că desfăşoară activitate contrarevoluţionară), în prima ei celulă de la Lu-bianka a întâlnit o femeie cu un trecut interesant. Aceasta, împreună cu mama Nataşei, evadase şi ea din închisoarea Novinsk! Nataşa a străbătut împreună

cu multi alţii un drum cumplit (si acesta i-a rămas în suflet, amintire care arde) – şi deosebit de greu i-a căzut ei prea "timpuria" întoarcere la libertate, în 1946, când încă nimeni nu se întorcea, când acest fapt era încă prea neobişnuit, când libertatea sovietică nu era pregătită să se lase fructificată de cei care-şi ispăşiseră pedeapsa, în 1953, după multe neplăceri, a reuşit (si aceasta – prin intervenţia lui Ehrenburg şi a altor persoane influente) să obţină dreptul de domiciliu supravegheat în Riazanul părintesc, de unde mama ei plecase cu atâta uşurinţă la revoluţie. A predat aici limba franceză. Anii trecuseră şi peste furtunoasa ei viaţa personală si, probabil, ea încă nu bănuia că va veni în contact cu acţiuni explozive îndreptate împotriva regimului sovietic.

Apoi vremurile s-au mai îmblânzit – soarta Nataliei Ivanovna s-a mai îndreptat şi ea. În 1956 s-a mutat la Moscova; fiica lui Ehrenburg (cu care N. I. învăţase la aceeaşi scoală la Paris) şi-a convins tatăl s-o ia pe N. I. ca secretară. Spre el, ca spre o celebritate, afluiau scrisori cu rugăminţi, veneau solicitanţi, şi multi dintre ei erau foşti deţinuţi – aşa că treaba asta a fost foarte potrivită pentru N. I. (a lucrat la Ehrenburg până la moartea acestuia).

La Riazan, fostul scuar al Klimovilor, ameninţător de aproape de comitetul regional de partid, evitat acum de locuitorii oraşului şi inutil comitetului regional, era – aşa 1-am găsit eu – fără nume, fără vreo urmă a Klimovei. Toată povestea am aflat-o chiar de la N. I. atunci când mi-a vorbit de îndoita asemănare a experientei trăite de noi: stagiul făcut în Arhipelag şi cel făcut la Riazan.

Ea a făcut chestia asta în primăvara lui 1962, recurgând la o stra-togemă (si nevinovata stratagemă, şi decizia – toate au fost ale ei): mi-a transmis prin Kopelev că trebuie să-mi comunice ceva im-P°rtant (în realitate, ea voia să mă cunoască; el mi-a explicat că este vorba de o fostă deţinuta). Era vremea când manuscrisul lui Deni-sovici circula pe sub mână, când se ştia deja că printre cei cu greutate care-1

citiseră era şi Ehrenburg. Nimeni nu ştie însă cum putuse el să-1 citească printre primii, când Tvardovski nu intenţionase nicicum să-i dea manuscrisul. N. I. inventase totul. Auzind despre nuvelă, ea s-a dus la redacţia lui Novâi mir si, în numele lui Ehrenburg, 1-a rugat pe Zaks să-i dea manuscrisul. Zaks a mârâit niţel, dar n-a putut să refuze o rugăminte din partea unui asemenea nume. (Ea s-a uitat si, pe prima pagină, a văzut, scris de novomirieni, numele de "A. Riazanski" – şi s-a întrebat mirată dacă nu cumva autorul cu pricina este din acelaşi loc cu ea.) Numaidecât s-a dus la un prieten fotograf, Vădim Afanasiev. ("Haină de piele", soţul verişoarei ei primare; apoi el a lucrat uneori şi pentru noi, ne-a ajutat.) şi numai după aceea a ajuns manuscrisul la Ehrenburg.

— Bietul A. T. subaprecia mijloacele tehnice actuale. şi aşa a început să zboare totul prin samizdat, spre nedumerirea şi neliniştea lui, spre bucuria mea atunci prostească; în realitate însă, lucrurile evoluau negativ şi primejdios pentru destinul nuvelei. Acum relatarea N. I., evident, cu unele noutăţi despre circulaţia manuscrisului, despre opinia unor persoane importante? Călcându-mi destul de mult pe inimă, am sunat-o la telefonul lui Ehrenburg, aşa cum propusese ea. Îndată, Natalia Ivanovna m-a invitat insistent să vin la apartamentul lui Ehrenburg. (Nimic nu era spus direct, dar din însufleţirea şi stăruinţa ei se putea trage concluzia cum că patronul ei stă alături şi boleşte?) M-am dus la adresa indicată. Ehrenburg (căruia nuvela, apropo, nu-i plăcuse deloc) s-a dovedit a nu avea nici un amestec în această întâlnire şi era în străinătate, dar noi ne aflam în cabinetul lui. N. I. m-a servit cu unele noutăţi, dar acestea, evident, nu erau suficiente ca să justifice vizita mea. (Oare ea căuta un mod de a-1 încuraja pe autor?) Pe oricine altcineva m-aş fi supărat pe loc, dar nu puteam să mă supăr pe o fostă deţinuta care păstra viu sentimentul generaţiei noastre şi amintirea insulelor noastre din Arhipelag. Nici ea nu mă chemase pur şi simplu să-mi spună cât mă admiră, ci să

verifice, să vadă cât de mare era hotărârea mea de a merge pe această linie, pregătirea mea de a face față încercărilor iminente. Voia sa se lămurească dacă regimul are vreo şansă de a mă ademeni spre alte teme, de a mă face să-mi însiropez scrisul. Convorbirea noastră a părăsit îndată temele literare, devenind simplă ca între foşti deţinuţi, iar eu, involuntar, am depăşit limitele prudentei obligatorii pentru lumea sovietică, şi cu atât mai mult pentru cea literară, care nu-şi tine gura; a venit vorba despre răscoalele din lagărele de muncă forţată. "Da, trebuie scris despre toate astea!" – am auzit-o spunând, la care eu n-am tăcut, n-am ridicat din umeri, ci am murmurat: "S-a scris deja!" şi drept răspuns am văzut o fată iluminată de bucurie. Deja în prag, cu jumătate de voce ca să nu audă cei din casa lui Ehrenburg, m-a îndemnat să nu cedez, să nu mă las ameţit de gloria care mă aşteaptă. "Nu vă temeţi!

— Am asigurat-o eu cu calm – n-o să mă las ameţit!" ("Tocmai de aici – îmi spunea ea mai târziu – a plecat devotamentul meu fată de dumneavoastră. Dar cu ce presentiment? Ies din apartament, cobor scările, deodată parcă ceva mă trage cu putere înapoi. Oi fi uitat ceva? Mă întorc si. Primesc telefonul dumneavoastră. şi asta mi s-a întâmplat de câteva ori.") Tocmai lucrul acesta îl ştiam bine, ştiam că nu mă vor prinde în mrejele gloriei; pe zidul literaturii sovietice urcam încordat la maximum, de parcă as fi fost încărcat cu recipiente grele pline cu o soluţie de care mă temeam să nu-mi curgă pe din afară. Dar iată astăzi – mă întrebam – n-a curs nimic? N-am spus nimic de prisos? Inima îmi spunea că nu, că femeia era de-a noastră. Ceea ce s-a şi confirmat.

Cu toată simpatia care se născuse între noi, nu ne văzuserăm de-cât în fugă, de vreo două ori, nimic esenţial nu se adăugase fondului iniţial de idei şi impresii, dar încrederea mea în ea se întărise. Stranii se asociau la ea cele mai confuze reprezentări despre evenimentele mondiale şi aversiunea ireductibilă fată de regimul nostru;

extrema neglijentă şi inconsecventă feminină în vorbe şi în fapte, pe de o parte, si, pe de altă parte, brusc, rectitudinea şi fidelitatea de neclintit, când era vorba de o Cauză importantă, de formularea unui considerent clar, de luarea unor decizii foarte îndrăzneţe (apoi, cu anii, lucrurile acestea, eu le-am analizat din ce în ce mai mult). Beneficiară a unei educaţii excelente, înzestrată cu sensibilitate şi tact, discretă, sprintenă – şi orgolios fermă în fata KGB-ului (câţiva ani mai târziu, ea a avut din nou parte de interogatorii, la Lubianka, dar nu pe tema activităţii noastre).

Oarecum pe neaşteptate, peste un an, N. I. cu prietenii ei, venind >n vizită în vechiul ei Riazan, a trecut pe la mine. şi nu stiu de ce în fulgerarea acelei clipe, neîmpins de nici o urgentă (Hruşciov era mcă la putere, eu încă mă bucuram de o oarecare şubreda protecţie, s1 totuşi nu puteam evita ca odată şi-odată să transmit nişte microfilme în Occident), eu am simţit deodată nevoia s-o trag deoparte pe N. I. şi s-o întreb dacă n-ar fi dispusă să facă o asemenea năzdrăvănie. şi iară nici o ezitare, fără să stea pe gânduri, cu curajul şi sprinteneala ei, a răspuns pe loc: da! Numai – să nu ştie nimeni.

Încrederea – sentimentul născut primul între noi-făcuse imediat un salt înainte.

Capsula cu filme o aveam deja gata de expediere, dar deocamdată nu ardea; şi ocazie nu exista, iar încercările eşuaseră. Dar în octombrie 1964, când 1-au răsturnat pe Hruşciov, am intrat în panică: situaţia mi-o întrezăream în contururi extrem de periculoase, dintii ascuţiţi ai duşmanului puteau să-mi sară repede, chiar şi instantaneu, la gât. (Prevăzător, atribuiam regimului, judecându-1 după felul în care se răfuise cu multi până la mine, dinamica revoluţionara anterioară. Până la urmă am constatat că dinamica scăzuse în aşa măsură, încât pentru acest salt va mai trebui ceva timp: până la prima percheziţie – unsprezece luni, până la prima lovitură hotărî-toare – nouă

ani.) ştirea m-a găsit la Riazan. A doua zi eram deja la N. I. la Moscova şi întrebam: Se poate! Când?

Natalia Ivanovna se remarca totdeauna prin rapiditatea deciziilor şi prin aceea că era norocoasă. Un noroc accesibil, incontestabil, i-a fost alături în multele ei acţiuni, chiar şi în cele imprudente pe care şi eu i le observam. (Sau, poate, nu norocul acesta chior era hotărâtor, ci o anumită fermitate în comportament atunci când lua o decizie?) aşa şi aici, imediat s-a ivit şi ocazia: fiul lui Leonid Andreev, care locuia la Geneva, ca şi soraNataliei Ivanovna, şi care se cunoştea cu aceasta din urmă, tocmai se afla în vizită la Moscova. N. I. a făcut ochii mici şi a hotărât: îl va ruga pe Vădim Leo-nidovici, e sigură că n-o s-o refuze!

Mi-a spus să vin la Moscova din nou, spre sfârşitul lui octombrie. Până atunci ea deja va fi vorbit cu Vădim Leonidovici. şi întâlnirea ne-a aranjat-o într-o seară, în cămăruţa ei dintr-un apartament la comun, pe aleea Malo-Demidovski. V. L. s-a dovedit un gentleman de factură veche, un om de mare nobleţe, putin uscăţiv, reţinut. La drept vorbind, această nobleţe deja îi anula posibilitatea de alegere, posibilitatea de a refuza o asemenea rugăminte-pentru literatura rusă, dar şi pentru lagărele sovietice, unde şi Daniil, fratele lui, petrecuse mult timp. (Ulterior, Natalia Ivanovna mi-a spus că V. L. considera o asemenea propunere drept o cinste pentru el.) şi Olga Viktorovna, sotia lui, fiica vitregă a liderului eser Cernov, s-a dovedit în această privinţă o femeie extrem de înţelegătoare şi agreabila. Ea a aprobat hotărârea soţului si, alături de el, şi-a asumat consecinţele. şi iată-i pe ei, formal aceiaşi iepuri de casă sovietici ca şi noi, neprotejaţi nu numai de imunitate diplomatică, dar nici de cetăţenie străină (paşapoartele lor erau sovietice, căci, în entuziasmul patriotic postbelic al unei părti a emigraţiei ruseşti, V. L. trecuse la cetăţenia sovietică, în parte pentru a putea veni mai des şi mai uşor în patrie), angajându-se să ia cu ei o capsulă explozivă – tot ceea ce scrisesem eu timp de

optsprezece ani, de la primele versuri ireconciliabil ostile sistemului lagărelor până la Cercull Ei nu ştiau, nu înţelegeau profund ce se ascundea chiar în acea capsulă, dar înţelegeau destul de bine că acolo este material exploziv. şi 1-au dus cu ei, hotărârea în privinţa aceasta fusese deja luată înainte de întâlnirea noastră.

Acea seară mi s-a părut atunci momentul cel mai important al întregii mele vieţi! Ceea ce visasem în surghiun, ceea ce mi se păruse un salt mortal şi în viaţa unicul salt – iată, se înfăptuise într-o atmosferă prozaic de liniştită, într-o politicoasă convorbire neeroică. Mă uitam la bătrâna pereche ca la o minune. Despre operaţiunea însăşi aproape că nici nu s-a vorbit. Mi-am scos din buzunar capsula de aluminiu plină până la refuz, un pic mai mare decât o minge de ping-pong – am deschis-o putin, le-am arătat rolele, am pus totul pe măsuţa de ceai, lângă fursecuri, lângă dulceaţa. şi Vădim Leoni-dovici a transferat capsula în buzunarul lui. Ne-am întreţinut despre sintaxă, despre locul adjectivului în raport cu substantivul lui, despre genuri literare, despre cartea lui V. L. însuşi, Copilăria, care apăruse în URSS şi pe care eu o citisem. Iar Natalia Ivanovna nu m-a lăsat până nu am povestit despre întâmplările cele mai uimitoare a căror amintire o purtam în mine – despre răscoalele din lagăre. Bătrânii genevezi ascultau uimiţi.

Si oare chiar aşa de simplu se împlineşte visul vieţii mele în toată plinătatea lui? şi eu voi rămâne acum-cu mâinile libere, omul care a îndrăznit, omul independent? Asemenea tensiune, asemenea primejdie nu se va mai ivi niciodată! Tot restul vieţii va fi deja mai uşor, va fi ca o coborâre de pe un deluşor.

Si un asemenea dar mi-a adus mie Natalia Ivanovna!

— Eva, cum am început eu în curând să-i spun în mod conspirativ, întâmpla-rea şi chiar şiretenia îşi dăduseră mâna în prima noastră inutilă în-"Inire de la Ehrenburg. Iar prin asemenea întâmplări de nerecunoscut pătrunsese ca

un fascicul de raze inevitabilul: să primeşti ajutor din universul concentraţionar, şi de la frânturile unei emigraţii împrăştiate, şi din partea Riazanului, şi din partea Rusiei.

La 31 octombrie 1964, la două săptămmi de la instalarea Conducerii Colective, mica mea bombă a trecut frontiera URSS, prin aeroportul din Moscova. Ea, pur şi simplu, se afla în buzunarul lateral al hainei lui V. L., care nu ştia nici un fel de procedee de ascundere. Sunteţi fiul scriitorului?

— A întrebat vameşul, văzând paşaportul. şi convorbirea despre scriitor prelungindu-se, nu s-a mai efectuat un control vamal serios. Capsula a trecut ca un obiect protejat de numele lui Leonid Andreev. (Un nume – se părea atunci – fa-vorizant.) Eva şi-a condus prietenii la aeroport. Păşind de pe o scară rulantă pe alta, ei au mai apucat să-i dea de înţeles că afacerea reuşise.

Când peste un an s-a produs dezastrul cu arhiva mea de la Teus şi n-a mai fost nici urmă din conjunctura anterioară propice expedierilor în străinătate şi când întreaga viaţă, se părea, zăcea sub sfărâmăturile stâncilor negre, şi când eu lâncezeam la dacea lui Ciu-kovski-pe neaşteptate la o cină a venit, ca un înger luminos (într-o rochie sclipitoare de culoare închisă), cu o problemă laKomei Iva-novici – Eva!

— Întoarsă cu putin timp în urmă de la Paris, încă pătrunsă de aerul de relaxare de acolo, încă nereadaptată la câino-senia de la noi. Ea nu se aştepta să dea de mine aici, eu nu mă aşteptam să vină ea aici! Sosirea ei a fost, pur şi simplu, o minune a minunilor (temându-mă să nu las vreo urmă, nu puteam nici s-o sun, nici să mă duc la ea, dar tare nevoie era de un capăt de fir viu acolo, în lumea liberă!). Ne-am prefăcut că nu ne cunoaştem, şi Kornei Ivanâci ne-a făcut prezentările, în timpul cinei, tot ascultând relatarea despre frecventa tot mai mare a persecuţiilor de aici, Evei i-au scăpat nişte vorbe: "Da, în tara asta nu te plictiseşti!" Aceasta – imediat după Paris (unde putea să rămână definitiv). Dar ceea ce era uimitor era faptul că din nou nu avea nici o umbră de regret că s-a

întors în tară! Apoi, K. I. avu ideea s-o conducă până la statie, dar pe această ceată a serii eu aveam de discutat cu ea nişte secrete. Cu mare greutate i-am convins pe K. I. şi pe Liusa să se întoarcă de la jumătatea drumului. Iar eu cu Eva ne-am târât picioarele mai departe spre statie, în timpul acesta, o ploaie bine venită cădea asupra noastră. şi vorbeam si, ca întotdeauna, din trei vorbe ea reţinea două, cu ea nu se putea altfel. Aveam senzaţia că-mi vin nişte ajul toare pur şi simplu din cer, oferite întotdeauna operativ, cu zâmbetul pe buze, în mod dezinteresat.

Eva devenise o a doua condiţie indispensabilă vieţii mele precum aerul. Numai prin ea, munca mea subterană se lumina brusc printr-o jnică rază venită de acolo, rază în bătaia căreia se vedea cum se desfăşoară acolo treburile mele, traducerea Cercului în engleză. Era suficient să-mi dea de ştire, să-şi exprime intenţia de a ne vedea, că ne întâlneam imediat. şi de fiecare dată când veneam la Moscova, căutam să trec şi pe la ea. Unde n-am stat noi de vorbă: ba, întâlnindu-ne chipurile întâmplător în librăria din blocul în care locuia Ehrenburg, rătăceam prin curţile şi scuarurile din centru (asa tni-a arătat ea curtea Bahrusinski unde – n-aveam cum să stiu – începând din 1970 avea să locuiască viitoarea mea familie şi de unde aveam să fiu ridicat pentru expulzare); ba pe bulevarde; ba în curtea mânăstirii Petrovski; ba venea ea la mine la dacea de la Rojdestvo şi aici ne aşezăm departe de toţi sau ne duceam în pădure ca să putem vorbi mai în voie. Necesitatea atâtor întâlniri, căderi de acord, re-precizări şi re-re-precizări era dictată nu atât de problema în chestiune, cât de particularităţile prietenei noastre (ea era deja în contact şi cu Liusa): nerespectând sistemul unei conversaţii vii, despre una despre alta, ea omitea în permanentă ceva important, apoi, neliniştită, îmi spunea la telefon că trebuie să ne întâlnim – şi-mi explica (si nici de data asta complet) cum e cu cele omise, în permanentă îi reproşăm (si ea mie) imprudenta, nesocotinţa, dar ea avea o caracteristică

uimitoare: încurca lucruri de ordin secundar, dar cum apărea ceva de importantă hotărâtoare – acţionă precis, curajos, fără greş. În momentele cele mai primejdioase, pe lângă faptul că devenea neînfricată, avea o extremă "naturaleţe" a comportamentului – probabil, trăsături moştenite de la maică-sa. (Dar felul în care Eva citea Arhipelagul finisat! Stilul ei: toate trei volumele dactilografiate le târâse cu ea la serviciu, în apartamentul lui Ehrenburg. Dar s-a întâmplat ca el să moară tocmai în aceste zile. Imediat, inventariere, comisie! Eva se hazardează să plece cu cele trei volume, dar sotia lui Ehrenburg o retine: "Ce scoţi afară?" Evei i se urcă sângele la cap: "Dar nici după atâţia ani nu mă cunoaşteţi, mă bănuiţi de ceva?!" şi a ieşit cu ele.)

Ritmul încordat al întregului meu demers mă presa totdeauna toarte mult, pur şi simplu n-aveam timp să stau la taifas cu ea sau s~o admir. Dar toate mtâlnirile, multele întâlniri cu ea duceau la o constatare în ceea ce o privea: ce viguroasă nobleţe înnăscută (excludea colaborări la nivel inferior), câtă generozitate, ce aliaj de mân-drie, discreţie şi desăvârşita şi prietenoasă simplitate!

Operativitate! În mai 1967, după ce am difuzat 250 de exemplare ale "Scrisorii către congresul scriitorilor", m-am retras la Pere-delkino la Ciukovski. Iată, trecuseră unsprezece zile de la difuzarea scrisorii, congresul se şi terminase, dar în Occident nimeni n-o publicase, nimeni nu o anunţase în nici un fel. Ca din senin, Eva apăru în vizită la o altă dacea, de unde m-a sunat şi m-a invitat la o plimbare. Un asemenea plan, eu nu avusesem în vedere, într-o clipă, ei îi veni o idee: "Nu aveţi un exemplar în plus? Dati-mi-1, astăzi îl expediez!" (Cu acest gând îl adusese la Peredelkino pe Maurice Jardot, specialist francez în domeniul artelor. Acesta era în relaţii bune cu Le Monde şi se angajase fată de Eva să ne ajute.) şi peste trei zile, scrisoarea a apărut în Le Monde, tunetul începea să se audă până departe, şi campania a fost câştigată!

— Dacă se întâmpla ceva cu telegrama de la Grani, dacă trebuia să se ştie de urgentă cine este Victor Louis – apărea aceeaşi Eva, deus ex machina, şi lămurea lucrurile. Pe Victor Louis îl ştia din Lagărul de pedepsire: copil din Moscova, el propunea schimb de valută străinilor; conduită dubioasă în lagăr.

Nu degeaba ceruse Eva chiar de la început: numai să nu ştie nimeni. Sigur şi precis o avusese în vedere pe Resetovskaia, sotia mea de atunci. (Eva văzuse cu mult înaintea mea acest pericol.) Totuşi relaţiile mele cu Eva, simple, amicale, vesele, nu puteam să le ascund de sotie, în plus, treburile noastre necurmate, niciodată lămurite până la capăt, ne făceau mereu să ne şoptim, să ne desprindem de ceilalţi, chiar şi atunci când Eva venea fără nici o intenţie acasă la noi. Toate astea nu se puteau realiza, nici explica altfel, decât spu-nându-i sotiei că noi ne ocupăm de nişte treburi foarte serioase, adică de treburi în legătură cu străinătatea. şi Eva părea să înţeleagă această situaţie. Dar în toamna lui 1965, când era în plină desfăşurare ancheta asupra lui Siniavski, Eva, la o întâlnire secretă, m-a întrebat: "Dar sotia dumneavoastră nu ştie nimici" Păi direct, din gura mea, ea nu ştia nimic, dar avea ochi şi vedea. (Se putea spune cu certitudine că numai despre participarea Andreevilor nu ştia nimic, dar a existat şi următoarea împrejurare: doi ani mai târziu, în apartament la "ţarevnă", în prezenta a şapte-opt persoane, printre care era şi sotia mea, Eva a adus o tânără. La un moment dat aceasta a ieşit în balcon ca să-mi şoptească ceva: era Olga Andreeva-Carlyle din Statele Unite.)

Deasupra Evei se proiecta încă de atunci umbra pericolului şi întunecoasă, neagră, ea se proiectează şi azi. Timp de multi ani de-atunci înainte, presentimentul n-a înşelat-o: în 1973, în gara Kazan, N. Resetovskaia a lansat ameninţări la adresa Evei. Pe Eva, în exclusivitate, a dat-o ca tintă a răzbunării KGB-ului pentru publicarea Arhipelagului. (Tocmai această ameninţare m-a silit să mă

pronunţ deschis în vara lui 1974 într-un interviu pentru CBS.)

Ce-i drept, în curând sunt deja doi ani de-atunci. Norii care atâr-nau n-au adus furtună. Ne-a ferit Dumnezeu!

Cu ocazia uneia dintre întâlnirile de la începutul lui 1966, când tocmai venisem de la Ascunzătoare şi încă mă agitam cu Arhipelagul, Eva mi-a făcut cunoştinţă cu prietenul ei apropiat Aleksandr Aleksandrovici Ugrimov, de la bun început în ideea că şi el mă va ajuta.

Din prima clipă, omul acesta mi-a plăcut foarte mult – dinspre el venea o adiere de certă seriozitate şi de. Umor. Chiar mi-a făcut impresia că are o permanentă poftă de a râde, ceea ce este nemaipomenit atunci când ai sub tălpi vatra încinsă a conspiraţiei, dar această calitate eu am supraestimat-o; probabil avusese o perioadă fericită în viaţa lui, în general, grea. Dar multe alte calităţi de-ale lui urma să le testez în viitor, de pildă: inteligenta analitică subtilă, prudenta şi puterea de pătrundere. Ca să nu vorbim "pe sub plafoane" (locuinţa Evei, situată acum în aleea Daevâi, eu o consideram extrem de nesigură; Eva se întâlnea când voia cu multi străini şi adesea se întreţinea cu ei la telefon – tocmai în aceasta consta tactica ei curajoasă de a acţiona pe fată: străinii o cunoşteau, la fel şi diplomaţii francezi, şi aceasta îi dădea mai multă vigoare în confruntarea cu autorităţile), am plecat să hoinărim, prilej de a lămuri cu ce mă putea ajuta Aleksandr Aleksandrovici. şi el mi-a propus ceva ce, după necazul cu arhiva mea, era de milioane: să-mi păstreze manuscrisele! Să-mi păstreze manuscrisele – chiar multe volume şi în mai multe locuri, conform unei proceduri de mare stricteţe: nu la el însuşi, ci la aşa-numitele "cârtite" pe care eu, po-tnvit condiţiei impuse de el, nu le voi cunoaşte niciodată. (si aşa e mult a ţinut la respectarea acestei restricţii încât, iată, nici astăzi nu pot să numesc aproape pe nimeni, desi este vorba de oameni care opt ani de zile au purtat de grijă dinamitei mele.) I-am făcut cunoştinţă cu cele două N. – şi de la ele a luat al doilea

important set al meu de materiale, salvat de la Teus, set de materiale care apoi, de-a lungul anilor, s-a înzecit – în continuare începusem să batem totul la maşină, fără să ţinem socoteala volumelor. Astfel, A. A. a organizat totul bine şi pe scară largă.

Tatăl lui Aleksandr Aleksandrovici se numea A. I. Ugrimov şi era moşier, profesor de agronomie, preşedinte al Societăţii Moscovite de Economie Agrară, iar în 1917 câtva timp a fost şi director al departamentului agriculturii. Mama lui se trăgea dintr-o cunoscută familie evreiască. Era fiica avocatului Garkavi, era creştină, membră a Societăţii filozofico-religioase din Moscova şi-şi educase copiii în credinţa ortodoxă, iar A. A. al nostru (născut în 1906) slujise de mic copil la părintele losif Fudel; religiozitatea profund înrădăcinată, dar fără fanatism, a rămas în el pentru toată viaţa, în 1922, toată familia lor împreună cu tatăl lui a fost expulzată din tară. În emigraţia berlineză, A. A. trebuise să muncească şi ca şofer, şi ca electrotehnician; apoi s-a mutat în Franţa, unde a terminat şcoala de agricultură şi a devenit morar. Ca şi multi din emigraţie, era pasionat de curentele politice. Mai întâi a aderat la monarhiştii legiti-misti, apoi a fost o vreme membru al "Tinerei Ruşii", în al doilea război mondial a participat activ la Rezistenta franceză. După război şi-a restabilit cetăţenia sovietică, visa să se întoarcă în patrie şi s-o ajute să se ridice din ruine. Noi, nefericiţii deţinuţi din lagărele sovietice, nu înţelegeam această năzuinţă, dar ei, după un sfert de veac de exil, tare voiau să se întoarcă şi credeau că a sosit vremea unor schimbări radicale şi că, măcar în parte, străvechea Rusie va reînvia. A. A. admira vitejia Armatei Roşii şi-1 proslăvea pe Sta-lin pentru victoria asupra Germaniei, pentru revanşa pentru anii 1914-1918. (Ce-i drept, sotia lui nu îi împărtăşea speranţele.) Intrase în "Uniunea cetăţenilor sovietici" şi împreună cu ei toţi a fost expulzat din Franţa la sfârşitul lui 1947. Iar în patrie, foarte curând, au fost arestaţi şi el, şi sotia, şi sora sotiei, şi mătuşa – în legătura cu cunoscutul

"caz Daniil Andreev"; numai foarte bătrânul tată al lui A. A. a scăpat. (Sentimentul de vinovăţie că şi-a nenorocit familia, că a adus-o într-o stare de plâns, 1-a ros apoi toată viaţa.) A. A. trecuse prin ancheta cumplită de la închisoarea Lefortovo, primise multe puncte pe baza articolului 58, şi pentru legături cu burghezia mondială, şi pentru faptul că îl suspectaseră de a fi fost trimis cu misiune în URSS (distincţiile acordate de aliaţi încă îi mai îngreunau situaţia). Primise, de altfel, porţia "normală" de zece ani, doar cu confiscarea întregii averi. Atunci tocmai se înfiinţaseră lagărele speciale, şi Ugrimov a fost trimis la Vorkuta. Acolo, în vara lui 1953, a nimerit în greva celor din lagăr. şi după ce îndurase toate acestea, el tot nu regreta că s-a întors în patrie şi acum nici măcar nu-şi putea închipui viaţa lui fără aceşti ani de lagăr. Ce-i drept, spunea: Rusia n-o mai admir, pe poporul rus mai mult îl compătimesc decât îl iubesc, în privinţa viitorului tării şi al întregii omeniri sunt extrem de pesimist." şi mie, la început, mi se păruse o fire aşa de veselă.

Mai întâi stabilisem cu A. A., pentru siguranţa celor date în custodia lui, că noi nici nu ne vom întâlni, că între noi deocamdată va fi şi o verigă intermediară. La acest rol consimţise Georg Tenno, dar în curând el s-a îmbolnăvit, a ieşit din joc. Da, "deranja" şi strânsa prietenie care se înfiripase între A. A. şi mine: s-a văzut că era interesant şi uşor să ne întâlnim, să vorbim, să ne sfătuim, în condiţiile prieteniei lui cu Eva, apoi prin noi cu Alia, încălcăm cu toţii regulile prudentei, ne plăcea să ne întâlnim şi în patru. Mai târziu, A. A. venea adesea la noi în familie. Legătura aceasta o facilita şi autoturismul lui A. A. (nici pe departe nu are oricine aşa ceva, iar aici aveam unul de încredere, al nostru, secret). Ne-a ajutat mult şi la diferite transferuri. (El însuşi ne propusese cum să-1 chemăm în mod conspirativ: "Dănilă, vizitiul". aşa a şi rămas – Dănilă.) Drept să spun de maşina asta a lui noi şi abuzam: în ea am aranjat o cu totul inutilă întâlnire între mine şi un ziarist italian însoţit de Eva.

Dănilă îşi şi făcuse un obicei din a veni la Rojdestvo, dând, poate, astfel ocazia ca numărul maşinii să-i fie luat la ochi. (în prezenta sotiei îi spuneam "Aleksandr Nikolaici".) Tot el le adusese la Rojdestvo pe Liusa şi pe Q ca să bală Arhipelagul. (Iar mie mi-a dăruit un mic seif special, arhaic, fără cheie, pe care 1-am îngropat imediat cu o parte dintre manuscrise, nedându-mi seama că tocmai aşa este uşor de găsit de către căutătorul de mine; manuscrisele nu trebuie îngropate în metal.)

În vara lui 1971 a trebuit să merg în sud – de unul singur nu puteam, şi cu maşina mea se considera că e periculos – s-a oferit să mă ducă Dănilă cu maşina lui. La Novocerkask, spre seară, corpul mi s-a spuzit cu nişte băşici mari, mi-am zis că trebuie să he o arsură de soare, că o să treacă. Am mai rulat cu A. A. până la fihoretkaia, şi mai aveam încă mult de mers – dar m-am simţit aşa de rău încât a trebuit să ne întoarcem la Moscova. (Plecaserăm în mod conspirativ; KGB-ul, evident, reperase plecarea mea, dar nu şi faptul că plecasem împreună cu A. A., şi nu ne-a urmărit pe drum.

— Vezi însă Completarea pentru anul 1992.)

Iar depozitul de la A. A. creştea întruna. A. A. folosea deja două sisteme de evidentă, neintersectate: unul pentru Alia ("mărci poştale"), altul pentru Liusa. Deja mai aproape de data expulzării mele, condiţiile se înăspriseră, începuserăm să trecem unul pe lângă altul ca nişte necunoscuţi.

Îi evoc aici pe Eva şi pe Dănilă într-o singură relatare, pentru că începând din 1966 toate planurile şi acţiunile lor întru ajutorarea mea au fost iniţiate şi întreprinse în comun. Prin ei a trecut şi desfăşurarea în continuare a afacerii cu microfilmul trimis al Cercului – căci Vădim Andreev era prieten din emigraţie cu A. A. (si din străinătate a intervenit acuzator în procesul fratelui său, adică în problema urmăririi penale împotriva lui A. A.). Eva şi Dănilă au participat împreună la pregătirea şi realizarea întâlnirilor mele când cu bătrânii Andreev (aceştia veneau uneori în concediu în URSS), când cu Olga Carlyle, fiica lor, când cu

Saşa, fiul lor. Eva şi Dănilă erau în permanentă când martori, când sfetnici, când intermediari. Pe cât ţinea A. A. la bătrânii Andreev, pe atât n-o putea el suferi niciodată pe Olga Carlyle – dar necazul a fost că nu s-a amestecat şi nu m-a prevenit. (Eu şi singur trebuia să-mi dau seama, doar mă constrângea la aceasta caracterul neobişnuit al întâlnirilor, scurtimea, periculozitatea lor şi faptul că deja îi aleseserăm pe Andreevi.) în primele zile ale lui iunie 1968, la Rojdestvo, noi am terminat de bătut Arhipelagul, la Paris se agitau studenţii revoluţionari. Saşa (Aleksandr Vadimovici) Andreev, admirator al isprăvilor făcute de aceştia, a venit, cu o grupă UNESCO, într-o delegaţie de o săptămână la Moscova. Bine dispus, a sunat-o pe Eva ca să-i spună că i-a adus nişte cadouri şi că o să-i povestească despre glorioasele manifestări studenţeşti fată de care moscoviţii au o atitudine aşa de meschină şi indiferentă. ("Ce dracu vor? Dacă ar trăi la noi, ar vedea ei ce şi cum!") O dată cu aceasta, pe Eva au început, răpindu-i liniştea şi somnul, s-o frământe întrebările: nu-i oare o ocazie pe care ne-o oferă destinul? Să nu-i dăm acum lui Saşa să ducă Arhipelagul în Occident?

Despre aceste câteva zile îngrozitoare, ea a făcut chiar atunci nişte scurte însemnări pe care apoi le-a ars; în 1974, deja după expulzarea mea, a făcut din nou nişte însemnări, Alia le-a scos din tară, acum le folosesc eu. şi iată: şi înainte de şi după aceasta, Eva a riscat mult cu treburile mele, dar din însemnările ei rezultă că toate celelalte pericole ea nu le percepea cât trebuie. Era ea profund nepăsă-toare? Nu, această nepăsare a ei era ceva de suprafaţă. Arhipelagul pentru ea avea o importantă mai presus de toate destinele noastre, avea importanta pe care o are Rusia însăşi. Această operaţiune, ea a dus-o la bun sfârşit printr-o supraîncordare de zece zile, prezentă în memorie şi în ziua de astăzi.

Mai întâi: abisul trebuia împiedicat să înghită Arhipelagul. A rămâne pe vecie aici însemna un dezastru pentru

această carte. Dar a nimeri din mâinile lui Saşa în mâinile vameşilor ar fi fost un dezastru şi mai mare şi pentru carte, şi pentru autor, şi pentru toţi câţi erau pomeniţi în Arhipelag şi încă mai trăiau – şi pentru el însuşi. şi iarăsi Andreev – îşi poate permite cineva să-1 roage? şi va fi el de acord? Însă este vorba de mâini curate: oameni dezinteresaţi, cu simţire autentic rusească şi care nu vor folosi ocazia în detrimentul cauzei. Să ratezi acest prilej – dar când se va mai ivi unul asemănător? Aceste îndoieli, Eva le împărţea cu A. A. si, după cât se poate înţelege, el îi adusese contraargumente, îi amintise că era ocupat cu ceva mai important – cu păstrarea permanentă a manuscriselor. (si privind acum la toată istoria de zece ani, socotesc că el a avut dreptate, că a fost un om foarte chibzuit.) însă Eva deja se pornise şi era greu s-o opreşti. Au venit la Rojdestvo, mi-au propus să mergem în pădure. Din însemnări se vede ce greu îi venea ei să ia o hotărâre, se vede că încă nici n-o luase pe deplin – mie însă, mi-amintesc, îmi vorbise cu o asemenea convingere (mereu victorioasă!), încât repede mi-a biruit îndoielile. si, ce-i drept, era şi un asemenea concurs de împrejurări care făcea ca în chiar ziua terminării Arhipelagului (si cu rezerva de zile pentru recopierea microfilmului) să se ivească şi posibilitatea de a-1 da pe mâini curate! Cum să distingi între libertatea noastră de decizie şi cele prevăzute în schema divină? S-a hotărât ca problema să fie rezolvată fără tânăr: da! De altfel, îşi aminteşte Eva, eu le spusesem: Acţionaţi numai dacă şansele de succes sunt de 99%, altminteri nu." în operaţiune, acest procent a fost, probabil, departe de a fi atins.

Întrebarea, Saşa a primit-o cu calmul unui osândit; el, se vede treaba, chiar presimţise că va fi solicitat.

— Nu ţi-e frică?

— Mi-e frică. Dar eu sunt totuşi rus. • – A doua zi, el a spus că îl va ruga pe operatorul însărcinat cu expedierea containerului cu materialele cinematografice ale grupului

lor să bage printre acestea şi capsula cu microfilmul nostru şi că o să-l lămurească în felul următor: "Acestea sunt manuscrisele bunicului meu. Ca să le scot pe cale oficială din Uniune, m-aş complica prea mult. Ajută-mă." (Pentru a doua oară, umbra lui Leonid Andreev însoţea materialele mele.) Dar containerul nu era nici măcar sigilat, nici măcar protejat de vreun statut diplomatic, în sâmbăta de Sfânta Treime tot grupul urrna să plece cu avionul la Paris. Operatorul urma să plece cu trenul în ziua de Rusalii; marţi, Sasa spera să-l întâmpine la Paris şi să scoată personal manuscrisele din container.

Si, probabil, totul ar fi mers bine, dacă joi seara Sasa cu o rudă de-a lui din Moscova nu s-ar fi dus în vizită la A. A. şi dacă, după ieşirea lor, acesta, cu întreita lui prudentă, n-ar fi observat de la fereastră că apăruseră nişte urmăritori: unul s-a dus după cei doi tineri, celălalt a luat-o la fugă nu stiu spre ce tintă. (Eu nu sunt pe deplin convins; în alte ca/uri, excesul de prudentă îl dusese pe A. A. la interpretări eronate, la a vedea urmăritori şi acolo unde nu erau. Dar Eva şi în ziua de azi susţine că s-a confirmat că în acel caz a fost urmărire – numai că pentru un motiv nelegat de acţiunea noastră. Posibil.) în acele zile, noi toţi luaserăm urmărirea ca pe o certitudine, ceea ce ne-a făcut să febricităm vreo cinci zile. Mai întâi, dilema a fost pentru însuşi Dănilă şi pentru Eva: să continue operaţiunea sau s-o abandoneze? Cine n-a trăit în condiţii de conspiraţie, acela nici măcar nu-şi poate închipui această stare de maximă vlăguire, când, poate, anchetat, interogat, în criză de timp, în imposibilitate de a te sfătui cu cineva, uneori dezarmat în fata eşecului iminent, nu poţi să scapi de responsabilitate şi trebuie să iei o decizie de care vor depinde şi multi oameni dragi ţie – şi cauza. Decizia lor a fost: "primim lupta pentru patrie în această formă accesibilă nouă, şi anume acum!" După aceasta, Eva a luat legătura prin telefon cu ruda din Moscova a lui Saşa, i-a debitat nişte fleacuri si, vorbind ca mitraliera, i-a strecurat pe franţuzeşte: "ieri seară, când v-

aţi întors acasă, ati fost urmăriţi". (Drept să spun, dacă ei urmăresc temeinic – atunci şi această frază au înregistrat-o.,) Acela (desi nu ştia nici un fel de secrete) a înţeles şi 1-a dus pe Sasa să înnopteze într-un loc ştiut numai de el. Apoi – consideraţiile Evei cu Liusa (care venise să ia o capsulă). Cu cât analizau mai mult, cu atât totul părea mai periculos. şi nu ca o concluzie din cele de mai sus, ci numai ca rezultat al impulsivităţii ei, Eva a luat "bomba".

După cum le-a fost înţelegerea, în dimineaţa zilei de sâmbătă de dinaintea sărbătorii de Sfânta Treime, în statia de metrou Kirov, la locul convenit, Eva 1-a întâlnit pe Sasa şi i-a transmis – nu "bomba", nu.

— Ci un pachet cu jucării pentru copii: dacă urmăritorii vor fi observat şi vor fi înţeles în ce constă transmiterea respectivă, înseamnă că se vor fi păcălit. Au vorbit putin despre urmărirea de ieri. Acum se părea că nu era nimeni prin preajmă. S-au înţeles ca marţi dimineaţa, îndată ce va scoate capsula din container, Sasa s-o sune la Geneva pe sora Evei, Katerina Ivanovna (rănită în timpul Rezistentei, ea devenise invalidă şi stătea aproape tot timpul acasă), şi aceasta să-i transmită telefonic Evei la Moscova fraza convenită. Iar acum Sasa va primi "bomba" nu de la Eva, ci de la A. A. în statia următoare, Dzerjinskaia. (Totul era înscenat nu mai rău ca la Klimova-mamă.) Dar când A. A. în statia Dzerjinskaia s-a apropiat din spate de Sasa şi 1-a luat de mână, acesta a tresărit prea tare. şi Dănilă al nostru a schimbat soluţia: s-a dus cu Saşa mai departe, ca să facă într-o atmosferă mai liniştită ceea ce avea de făcut. L-a scos din metrou şi 1-a condus pe o stradă liniştită la maşina lui (a lui A. A.). (si aici altă întâmplare: un taxi cu capota ridicată se afla lipit de maşina lui A. A.; au luat-o din loc – taxiul după ei. După ei? Nu cumva aceste bănuieli erau neîntemeiate? Taxiul a rămas în urmă.) Ce a urmat a fost o improvizaţie: au făcut un cerc prin fata lui Bolsaia Lubianka, în jurul "sticlei" lui Dzerjinski. Dănilă, cu mâna pe volan, i-a explicat lui Saşa cum să-şi întindă mâna şi să ia

"bomba" din sacoşa. Transmiterea Arhipelagului s-a efectuat în piaţa Lubianskaia. Dănilă 1-a dus pe tânăr până aproape de locul spre care era necesar să-1 ducă.

Aşadar, bine sau rău, fapta a fost făcută, rămânea să aşteptăm. Dar tocmai aici slăbiseră nervii încercaţi ai tuturor: primejdiile rămase în stare potenţială apăsau ca un coşmar. Microfilmul plecase din mâinile noastre – dar nu ajunsese nicăieri, atârna incontrolabil, pradă uşoară pericolelor. Liusa s-a hazardat să vină după mine la Rojdestvo, eu mă retrăsesem în apartamentul închis al "Ghicitoarei" (schiţa 10), totdeauna pregătit pentru mine, cheia fiind la mine. Eva, ca să nu lâncezească în oraş în zilele de sărbătoare, plecase la Tarusa, unde locuia A. A. cu foarte bătrânul său tată. Iar Liusa, ne-stiind toate aceste amănunte, o sunase pe Eva, iar Ghicitoarea o sunase de la telefon public pe Liusa, şi absenta Evei ne speria pe toţi ca un dezastru deja început. (Acum se vedea că toată operaţiunea noastră fusese amatoristă şi precar organizată.) şi pe malul însorit al râului Tarusa, soarele era pentru prietenii noştri o flacără neagră. Starea de neputinţa şi inactivitate era greu de suportat. S-au decis să se întoarcă la Moscova, pe drum s-au oprit la o biserică, unde era în curs vecernia de ajun de Rusalii. A. A. a aprins lumînări pentru toţi participanţii la operaţiune, s-a rugat. Iar Eva, desi necredincioasă (dar tocmai într-o biserică s-au văzut ei prima dată), se afla pentru prima dată într-un lăcaş sfânt, nu din curiozitate, ci pentru că avea un nod în gât: ajută-mă, Doamne!

În momentele de ananghie cine ne înţelege mai bine decât Dumnezeu?

Întorcându-se la Moscova, Eva a găsit cu cale să ia legătura prin-tr-un telefon neutru cu acea rudă a lui Saşa şi a aflat că acesta plecase fără vreo întârziere. Deocamdată, încordarea a scăzut, aşteptarea s-a prelungit pe tot parcursul zilei de luni.

Dar iată că era deja martimijlocul zilei, era de mult timp să se primească un telefon de la Geneva, de la sora Evei – şi nu s-a primit, şi nu se putea ca Eva să sune ea prima: devenise imposibil să se transmită telefonic textul convenit.

Asa ne-am chinuit toată ziua de marţi – şi răspunsul nu venea. şi se părea că dezastrul s-a produs: deja la Lubianka se citeşte Arhipelagul – ne ziceam noi.

Abia miercuri dimineaţa a sosit vestea eliberatoare. (Ce se în-tâmplase? Greva de la Paris, semirevolutia paralizase legăturile, se interferase, păgubitor pentru noi, cu Arhipelagul.) în cursul zilei de miercuri, deconspirând într-o anumită măsură apartamentul meu secret, toţi trei – Eva, Dănilă şi Liusa – au venit să-mi aducă vestea eliberatoare de stres. Jubilau. "Zău că sunteţi nişte aventurieri!" – le-am spus eu, jumătate în glumă, jumătate în serios. şi i-am supărat. Operaţiunea, dacă ei ar fi dis-cutat-o cu mine, as fi oprit-o în oricare stadiu al ei. Dar cei trei, cu maximă concentrare, în zece zile se depăşiseră pe ei înşişi si, desigur, nu le venea bine să se vadă etichetaţi ca "aventurieri".

Dar mult mai supărător s-a dovedit faptul că mâinile alese, mereu altele au făcut ca tot pachetul nostru să-şi piardă din importantă. Acest pachet nu ne-a ajutat la greu. Saşa Andreev, neavând nici un fel de experientă sovietică, făcea pe viteazul. Vădim Leonidovici tremurase pentru cartea aceasta, chiar cumpărase textul cules, ca să fie el primul editor în ruseşte al Arhipelagului. Dar mai departe, la familia Carlyle, capsula noastră s-a împotmolit – şi textul american al Arhipelagului a rămas multi ani de zile nepublicat (despre aceasta voi vorbi în alt loc). Degeaba ne grăbiserăm, riscaserăm şi ne mândriserăm!

— Era ca şi când nu am fi trimis nimic. Exista un Arhipelag în Occident – şi parcă nu exista. A fost nevoie să se facă o traducere în germană; noi i-am trimis Bettei (schiţa 12) vorbă să-i ceară lui V. L. copia textului rusesc de la fiica lui – el s-a speriat: o să se bată toba despre chestia asta (si el e

cu paşaport sovietic). şi a trebuit să repetăm toată operaţiunea de expediere a Arhipelagului din URSS – operaţiune foarte grea şi periculoasă.

Pentru o nouă fotografiere trebuia să luăm textul dactilografiat al Arhipelagului. De la cine? De la Dănilă, dar el se împotrivea acestei mişcări. Devenise foarte circumspect şi-mi demonstra mie şi Aliei că nu trebuie să subapreciem nici depozitul de la Andreevi, nici toată trimiterea efectuată de Rusalii. El şi mai putin ne înţelegea, întrucât pe toată acea operaţiune, cu victimele şi spaimele ei, o redusese deja la zero familia Carlyle. Dacă noi, trecând peste împotrivirea lui, în primăvara lui 1971 n-am fi trimis din nou Arhipelagul în Occident, înseamnă că în momentul eşecului din 1973 n-am fi avut traducerile în germană şi în suedeză; iar ediţia rusă, inaccesibilă cititorului occidental, ar fi răsunat ca un răzleţ bubuit de tun în noapte.

Asemenea discuţii pe probleme operative avuseserăm cu Dănilă de câteva ori si, după cum s-a văzut mai târziu, noi am avut dreptate, nu el, dar motivele lui erau totdeauna nobile, şi în ele este el tot, şi acest lucru nu poţi să nu-1 preţuieşti.

De-a lungul întregii mele vieţi avusesem timp să iau pas cu pas informaţii despre cele trăite – fie de la cei pe care-i descriam nemijlocit, fie de la cei de la care primeam material sub formă de mărturii. Dar pentru oamenii alături de care pur şi simplu trăisem, pentru oamenii cei mai apropiaţi de care mă legase o prietenie srrân-să, tocmai acest timp mi-a lipsit întotdeauna. aşa s-a întâmplat şi cu A. A. Era un om minunat, şi biografia lui spirituală şi sufletească era complexă, interesantă, dar eu n-am căutat să-i aflu tainele. Devenind aproape francez, şi aristocrat după obişnuinţele făcând parte din modul lui de viaţă, după naturaleţea lui dezinvoltă, după gustul lui subtil şi selectiv – el ştia să păstreze maniera pur ortodoxă de a percepe lumea, manieră datând din copilărie, şi firea încordat-ru-seascâ, numai că ataşata nu de vechea Rusie, ci de perioada

imperială petersburgheză, chiar şi marcată de autocraţie, îmbinând atât de multă şi diversificată experientă, pe de o parte, şi folosul atât de multor evaluări, pe de altă parte, el s-a dovedit pentru mine în ultimii ani un critic subtil, inteligent şi nepărtinitor. Nu stiu cum se făcea că noi cu el parcă nu eram adversari şi totuşi aproape în toate privinţele eram pe poziţii divergente. Printre prietenii mei nu era niciunul care să-i semene întru câtva, cu atât mai mult părerile lui erau pentru mine preţioase şi neaşteptate – căci, în taină, mai nimănui nu puteam să-i încredinţez lectura proiectelor mele. De două ori îmi răspândise discursul nobelian pe care eu apoi 1-am modificat radical. Din aceasta, discursul însuşi a câştigat mult. Dănilă insistase foarte mult ca eu să renunţ la câteva durităţi din Pacea şi violenta, prevenindu-mă corect că făceam o greşeală tactică: jigneam şi îmi îndepărtam tot Occidentul. (Da, din punct de vedere tactic, în publicistica mea, au fost multe lucruri şi dăunătoare, şi inutile pentru mine, dar aşa îmi dicta inima! Nu toată viaţa suntem buni tacticieni!) îmi critica şi Octombrie şaisprezece – dar contradictoriu, deodată din două părti: cum că nu se poate să te exprimi rău la adresa tarului şi să faci acelaşi lucru la adresa cadeţilor. Iar ei între ei se luptau pe viaţă şi pe moarte, poftim de alege. Aproape în acele zile terminasem, dar nu reuşisem să-i arăt lui A. A. "Scrisoarea către conducători", mare păcat. Dănilă a citit-o în ianuarie 1974, când ea era deja în Occident şi cu câteva zile înainte de publicarea programată, s-a îngrozit, prezicând că în Occident acţiunea aceasta se va solda cu un eşec – şi a avut dreptate! Desi atunci eu eram foarte sigur că nu pot "să eşuez", că sunt tare pe poziţie, însă în ultimele săptămâni în patrie, mi-a citit şi articolele din Voci din străfunduri, şi pe marginea acestora mi-a trimis unele observaţii critice şi nu puţine aprobative – şi mi-1 tot strecura pe Berdiaev, numai pe Berdiaev, în fata căruia se pleca totdeauna, şi ce păcat că ultimele două zile din Rusia mi le-am cheltuit cu totul inutil

cu acest Berdiaev, cu cartea trimisă mie de A. A. Dar pe însuşi A. A. cu un an înainte de aceasta îl rugasem insistent să participe la culegerea noastră Voci din străfunduri, dar el a refuzat categoric. şi asta este o trăsătură rusească: să reflectezi atâta (pătrunzând adânc, dar încet în subiect; el nu era niciodată rapid în a se apuca de ceva), să ai asemenea opinii deosebite – şi să nu le torni în tiparul unui articol închegat.

Nu numai în jurul acestor observaţii critice, ci în general în toate discuţiile cu Eva şi Dănilă ne mcontraserăm de multe ori, în glumă, dar şi în serios, în aprecierea pe care o făceam asupra Occidentului. Cu Eva aveam dese altercaţii. Eu mă exprimam despre Occident, după părerea ei, în termeni prea pozitivi – ea încerca să mă convingă de contrariu, blama Occidentul, îl blama şi astăzi cu acea energie pasională care cândva o împinsese să părăsească prosperitatea europeană şi să vină de bunăvoie la chinurile din Rusia. Altă dată nu stiu de ce mă supărasem eu pe Occident, mă exprimasem foarte dur la adresa acestuia – aproape cu aceeaşi vehementă şi chiar cu avântul săritului peste cal, ea s-a aruncat în luptă să-1 apere. şi de fiecare dată teza ei principală era că eu nu înţeleg deloc Occidentul şi că nu-1 voi înţelege niciodată. Eva, ce-i drept, nu se remarca prin coerenta vederilor politice, dar el da! Ea venise acum patruzeci de ani din Franţa, însă pentru sejururi scurte. Acum, când se împlineau treizeci de ani de când ea se afla aici, iată se întâlnea chiar la Moscova cu o mulţime de străini şi era convinsă că păstrează sentimentul viu al Europei, în ce-1 priveşte pe A. A., el avea deja treizeci de ani de când plecase de acolo şi era şi el convins de infailibilitatea judecaţilor sale. Eu nu fusesem niciodată acolo, dar, ascultând zilnic câteva emisiuni occidentale, nu puteam să nu-mi fac părerea tristă că Occidentului îi slăbeşte voinţa, spiritul, conştiinţa – în fata bolşevismului. Ei amândoi luau în derâdere concluziile mele, neadmiţând posibilitatea unei schimbări atât de şocante a Europei.

Controversele cu ei mă îmbogăţeau si, îmi dau seama acum, într-un fel m-au pregătit pentru Occident.

În iulie 1973, ei veniseră la mine şi la Alia, la Firsanovka (Dănilă – special ca să citească Pacea şi violenta, căci altfel se ţinea de mult la distantă). Temându-mă de niscaiva microfoane implantate pe parcela noastră, mi-am condus musafirii la o plimbare pe o potecă printr-un lan de secară. Locul acesta este aşa de rusesc, şi convorbirea de acolo aşa mi s-a şi întipărit în memorie. Cu Dănilă, aceasta a fost ultima noastră convorbire într-o atmosferă relaxată. Le-am povestit că în curând mă voi lansa într-un mare atac. Că m-am hotărât să încep să public totul la rând, fără să omit ceva. "In următorii trei ani – îl asiguram eu pe Dănilă – depozitul de a dumneata se epuizează, toate ale mele vor fi deja publicate, şi vei putea să ieşi la pensie." Am râs cu toţii. A. A. – avea şaizeci şi şapte de ani – mi-a reproşat: "Uite, cu chestia asta de pe urmă m-ai jignit!" încă de atunci existau semne că sub prima şi cea mai grea lovitură mă aflam eu. Că de la mine se va începe. Deznodământul era deja aproape, dar nu se vedea că primejdia o să sară peste mine şi că o să rămână atârnată chiar deasupra lor, a câtorva prieteni apropiaţi. De altfel, de la începutul lui 1973, când prima mea sotie începuse să se manifeste în publicistică, în marile ziare, luând de două ori atitudine ostilă fată de mine în New York Times, Eva şi Dănilă intraseră în mare panică: fiindcă ea tocmai pe ei doi îi ştia, desi nu în detaliile acţiunilor lor.

Prieteni credincioşi nouă, ei în toţi anii până la sfârşit îşi desfasu-raseră munca lor neîntreruptă, inestimabilă, primejdioasă şi dezinteresată, în ajutorul nostru. Eva deja de mult nu mai era singura noastră legătură cu Occidentul (dar, cu o splendidă dexteritate, arunca în permanentă câte ceva dincolo), însă veşnic găsea câte ceva cu care încă mai putea să fie utilă; în privinţa aceasta, ea avea un foarte fin spirit de observaţie. Eva s-a comportat până la sfârşit conform cu obişnuinţele şi îndrăznelile ei – neascunzându-

se câtuşi de putin, netăinuindu-şi prietenia (de Alia o lega o strânsă prietenie, în ciuda diferenţei de vârstă), nefăcând un secret din convorbirile ei telefonice şi ivindu-se chiar şi în momentele celui mai greu asediu. Dănilă, şi conform cu trăsăturile caracterului său şi conform cu tactica necesară a Custodelui Responsabil, se comporta prudent, apărea rar, evita momentele prea încordate, preferind să rămână în umbră şi în loc dosnic; numele lui nu era rostit la telefon şi pe sub plafoane; convocările şi întâlnirile cu el se aranjau în secret, sub acoperire. şi deodată, împins de presentiment, a venit în apartamentul nostru aflat sub osândă şi asediu, pe strada Kozitki – cu trei ore înainte de arestarea mea! Intuiţie şi cutezanţa: n-a venit decât să-şi ia rămas-bun! Am fost foarte emoţionat, parcă şi acum simt îmbrăţişarea noastră de adio.

Am fost expulzat, a plecat din tară şi familia. Materialele cele mai urgente şi mai necesare din arhivă, Alia, pe căi ascunse, le-a expediat în Occident – dar tot au rămas în tară puduri întregi de hârtii, şi încă multe documente preţioase şi o bună jumătate din toată bogăţia se află la Dănilă.

De aceea a fost deosebit de neliniştit şi de neclar primul an de după expulzare, lucru explicabil având în vedere: încetineala cu care se scurgea arhiva spre Occident (unele avuseseră nevoie de o jumătate de an); încetineala gândirii omeneşti care nu reuşeşte să tină pasul cu evenimentele exterioare; încetineala cu care se mişca posta secretă, dependentă de ocazii, de persoane şi termene întâmplătoare; încetineala cu care se organizează acţiuni conspirative chiar în Uniune. Iată, un an şi ceva a trebuit să treacă până ce noi am inventariat tot ce sosise, până ce am descifrat de la distantă listele codificate şi am aflat ce a rămas acolo şi am hotărât ce să se mai trimită, ce să se distrugă, ce s-a demonetizat şi ce să rămână în păstrare ca fiind în afara oricărui pericol.

Iar pedeapsa KGB-ului putea să se abată asupra prietenilor noştri apropiaţi – mai ales în aceste prime luni

cât încă atmosfera nu se liniştise, cât ei încă rămâneau complici reali şi cât urmăritorii puteau spera să strângă probe.

Si eu cu ce puteam să-mi apăr prietenii? Numai cu faptul că autorităţile se tem de mine? (si, ce-i drept, se temeau, loviturile mele erau totdeauna inopinate şi viguroase.) Făceam complicate declaraţii aluzive în interviurile din primul an, în sinea mea pricepând şi ştiind că Occidentul nu se va arunca să-i salveze pe Indivizibilii mei şi că realmente eu nu dispuneam de forte pentru a-i apăra.

Dar iată, Dumnezeu ne-a ajutat. Ei sunt întregi.*

După expulzarea mea au început să dea semne de nervozitate "cârtitele", materialele au trebuit să fie mutate de câteva ori dintr-un loc în altul. Se înmulţiseră, în acel an, pe tot teritoriul Moscovei riscurile unor percheziţii inopinate şi ale unor convocări – dar aici, din fericire, se efectuase lichidarea completă a tuturor materialelor aflate în păstrare. Spre vara lui 1975, toate materialele de la Dănilă,

* Nu, treaba aceasta nu s-a încheiat atât de uşor pe cât poate să pară. KGB-ul totuşi 1-a convocat pe Aleksandr Aleksandrovici în 1974 şi a dovedit că ştie unele detalii – de pildă, despre acea goană după Viţelul care fugise în ajunul Crăciunului, goană pe care ne-o prilejuise indolenta lui A. S. şi care putea să-1 coste capul pe Aleksandr Aleksandrovici. (si eu chiar în aceeaşi zi i-am şi reproşat, 1-am acuzat de scurgere de informaţii.) Dar poate pentru că era în ziua de ajun, ca în basmul de Crăciun, totul trebuia să se termine cu bine. Acest interogatoriu la Lubianka, A. A. 1-a consemnat şi mi 1-a trimis în Ver-mont – şi toată acea atmosferă, nu pot s-o redau mai bine decât el.

[44] (Adnotare din 1978.) i păstrate de multă vreme şi având un caracter istoric (în trei, patru locuri diferite, rămase mie necunoscute) – toate au fost distruse Au reuşit! Din nou au reuşit mai devreme decât KGB-ul! Acum KGB-ul

putea să rămână numai cu nişte bănuieli – şi fără nici un fel de probe.

În iunie 1975, împreună cu Liusa (împreună – ca să existe martori, ca să nu se repete experienta lui Q care "arsese" materiale în absenta oricărui martor), s-au deplasat câteşitrei la familiara lor Rojdesrvo-pe-Istia – şi pe terenul de acolo, cu vederea spre o stingheră cupolă bisericească, au ars complet aceste puduri de muncă parcă "superfluă", zadarnic irosită, au ars multe lucruri. Au făcut-o cu jale-n suflet.

Dar şi toată natura şi tot ce este viu se caracterizează prin aceea că în fiecare proces de dezvoltare şi în fiecare specie de plantă, de exemplu, există o rezervă, există un ce superfluu care piere numai ca să facă loc tulpinii principale.

Iar Eva – prima dintre suspecţi (reperată direct de KGB, inundată de denunţuri) – nu numai că nu s-a speriat, nu numai că nu s-a potolit în acel an, ci, ca şi înainte, cu siguranţă de sine şi cu temeritate, îşi ducea viaţa ei liberă de traducătoare nescriptică, se întâlnea cu străini, iar printre aceştia – cu ai noştri si, în lunile de întreruperi, cu schimbare de persoane, cu expulzare de corespondenţi, cu blocare de canale, a reluat cu o nouă energie operaţiunea prin care ne trimitea sacose şi valijoare pline cu materiale din arhiva noastră. Acum, în primăvara lui 1975, această operaţiune se arăta a fi mult mai supravegheată, mult mai periculoasă decât înainte, iar străinii se dovedeau mai fricoşi. Iar de la sfârşitul lui 1974, după apariţia culegerii Voci din străfunduri, Moscova ne-a retezat de la ambele capete posta deschisă (nu mai permitea nici măcar nişte ilustrate trimise la ziua de naştere a copilului), în această situaţie, Eva a luat asupra ei şi legătura noastră "prin stânga" cu toţi prietenii.

Din toamna lui 1974 a apărut, la secţia culturală a ambasadei franceze, o figură nouă – corsicanca Elfrida Philippi. Eu n-am văzut-o niciodată. Iată cum o descrie Eva: "Frumoasă, zveltă, când îi place ceva este fermecătoare,

când îi displace ceva este glacială. Ne-am împrietenit de la prima vedere, ne-am sincronizat nu stiu cum, imediat, fără cuvinte. O caracterizează operativitatea în luarea unei decizii, disponibilitatea de a-şi asuma toate riscurile, grija de. A nu induce în eroare pe cineva, interesul viu pentru Rusia. Dez-arrnând prin zâmbet şi gratie, nu ocoleşte locurile periculoase. Genial de operativă: n-apucă agentul să caste gura – şi torul este deja în regulă." Astfel, la un moment dat, prietenii voiau să-mi trimită în trei transe un pachet; Elfrida 1-a cântărit în mână şi a spus: "iau eu totul imediat!" Gestul a fost de natură să uşureze foarte mult sarcina Evei, a lui Dănilă şi a "cârtitelor". (Cu această ocazie, tot prin ea, mi-a trimis ceva şi B. L.

— Fiecărei perechi de mâini care m-a ajutat îi mulţumesc.)

Dacă am ajuns în posesia acestui pachet uriaş, trimis de Eva prin Elfrida, o datorăm şi lui Stepan Tatiscev (schiţa 13), care ni 1-a adus la hotelul parizian D'Isly de pe rue Jacob, la mansardă – şi aici s-a produs o coincidentă mai mult decât simbolică, aşa cum numai Istoria ştie să prilejuiască. Aducătorul a plecat, pe divan continua să zacă un morman: era un pachet nedesfăcut, trimis de Nataşa Klimova-junioară. Pe aceeaşi scăricică îngustă care ducea la pod, după două minute a urcat la noi Arkadi Petrovici Stolâpin, acelaşi care, copil mic al lui Stolâpin, fusese cât p-aci să piară în explozia pusă la cale pe insula Aptekarski de Nataşa Klimova-senioară şi care venea acum să discute cu mine schiţa capitolului meu despre Piotr Stolâpin. Eram gazda acestui om simpatic şi discutam prieteneşte, iar alături se aflau nişte pachete, trimise mie tot prieteneşte de către fiica celei care ratase ocazia de a-1 asasina.

Astfel, după două treimi de secol, Rusia făcea o întorsătură de o sută optzeci de grade. Cu acelaşi talent şi avânt care o caracterizase pe mama ei, fiica lucra şi risca acum de cealaltă parte a baricadei. (Desi neabătându-se mult de la linia politică eseristă: blamându-1 mereu şi pe Stolâpin şi văzând în regimul sovietic o continuare directă a celui

ţarist.) Toate forţele sănătoase ale Rusiei iată, deja se unesc, iată, deja acţionează împreună.

(Addendum, anul 1978): în toamna lui 1976, Evei i s-a permis să meargă în Elveţia la sora ei. Ea nu putea nicicum să ceară la ambasada sovietică viză pentru SUA: şi era interzis să schimbi tara, şi era clar că nu va putea veni la noi. Dar cu ajutorul nostru (americanii i-au eliberat un act suplimentar de pus în paşaport) a sosit cu bine la noi în Vermont; în primăvara lui 1977 a locuit la noi. Suferea mult din cauză că Olga Carlyle, pe care ea o atrăsese, se scrintise. Îmi spunea că aceasta scrie o carte ostilă, dar mă asigura mereu că e o prostie. Citea Invizibilii şi m-a rugat să-i permit să ia cu ea această a noua schiţa (să lase o copie la Paris – şi să ia una la Moscova, s-o citească A. A., apoi s-o ardă).

"Să nu crezi dumneata că eu am venit ca să sufăr, nu suport aşa ceva, am venit ca să mă bucur. Iar în urma suferinţelor îndurate iubirea mea fată de Rusia nu s-a tocit, ci dimpotrivă s-a intensificat" – explica ea de ce s-a mutat în Rusia în 1934.

Acum, în fata ei, se deschidea, ademenitoare, posibilitatea de a rămâne pentru totdeauna în Occident. Se chinuia îndelung, cântărea îndelung. Ultima ei scrisoare redă aceste frământări, cred, mai bine decât o fac eu.

[45] (Addendum, anul 1986): în anul 1981, AleksandrAleksandro-vici s-a îmbolnăvit grav şi a decedat. (Tatăl lui trăise până Ia o sută de ani şi se părea că şi A. A. va fi longeviv. Dar n-a fost să fie.) Iată, încă un prieten dispărea. şi încă un fost deţinut, dar cu ce întorsături bruşte ale destinului! Dar nu chiar aşa de neobişnuite în veacul nostru cumplit.

Natalia Ivanovna însă n-a abandonat niciodată operaţiunile conspirative, le-a continuat chiar cu înverşunare. Din 1975 şi până în 1984 prin ea s-a menţinut nu numai tot canalul nostru secret prin care circulau

scrisori şi cărţi între noi şi prietenii noşti din URSS, ci şi – mai important – ajutorul Fondului Social Rus din URSS. Este greu de imaginat că, fără curajul şi inventivitatea ei, am fi putut să întreţinem o legătură aşa de vie. (Sper că despre activitatea Fondului cândva cineva va scrie cu lux de amănunte.) KGB-ul a urmărit-o din răsputeri – şi niciodată n-a prins-o cu nimic.

În ultimii ani, N. I. suferea de pancreatită. La sfârşitul lui august 1984 a simţit deodată dureri acute, s-a internat în spital – şi peste o săptămână a murit, (înainte de a muri a reuşit să transmită pentru noi: "Acum trebuie să te opreşti la timp!" Se vede treaba că simţea cât de mult se strânge cercul. Le-a alunecat printre degete, probabil, în ultimul moment.)

La înmormântarea ei a fost o adevărată afluenţa de securişti în civil, toţi numai ochi şi urechi. Dintre ei însă câţiva, sub pretext că sunt "stagiari la notariat", au venit să descrie apartamentul defunctei. "ştim totul despre ea, o paştem de multă vreme, şi ştim unde se afla fiecare lucru al ei" – i s-a spus la interogatoriu vărului primar al Nataliei Ivanovna.

Se lăudau! Ştiau, dar nu totul.

N-au putut s-o prindă!

— Le-a scăpat. şi rânjind cu întârziere au clănţănit unii despre ea prin ziare.

(Addendum, anul 1992): în aprilie 1992, la Moscova, la buletinul Strict secret (nr. 4) s-a publicat un articol (care a fost reluat în Guardian din 20 aprilie 1992 şi care s-a reverberat în tot Occidentul) bazat pe informaţiile date benevol de B. A. Ivanov, fost lo-cotenent-colonel cekist la Rostov. El a scris un text cu valoare de mărturie [46] din care rezultă că în august 1971, la Novocerkask, nişte agenţi KGB au încercat să mă asasineze (evident, prin înţepătura cu un ac muiat în otravă de ricin – "umbrela bulgară" avânt la lettre). Deci asta a fost, iar nu o ciudată

"arsură solară", cum crezuserăm arunci eu şi Aleksandr Aleksandrovici, ba apoi chiar şi medicii – niciunul nu a putut să stabilească ce belea dăduse peste mine. Acum citim într-un mod nou acel pasaj din interogatoriul la care A. A. a fost supus de KGB în 1974 [anexa 44], când kaghe-bistii 1-au întrebat despre călătoria noastră a amândurora cu automobilul şi când el a răspuns cu siguranţă de sine şi nonşalanta că n-a existat o asemenea călătorie, că el n-a făcut decât să mă transporte în Moscova la gară. Cekistii, probabil, au rămas cu gura căscată la o asemenea tăgăduire categorică şi nici n-au putut "să-1 prindă" cu această replică a lor: "Dar noi ne-am ţinut după voi prin regiunea Rostov! Păi, pe Soljeniţân l-am atins (cu acul) la Novocerkask!" '.;' io Seria din umbră Când scriam textul principal al acestei cărţi, în multe locuri povestirea dădea peste câte unul dintre Invizibili. Mi-1 notam pentru viitor si, pentru moment, îl ocoleam, îl treceam pe planul al doilea. Dar iată scrisesem aceste nouă schiţe şi povestirea venea din nou în atingere cu Invizibili, deja constituiţi parcă într-o a doua serie. şi din nou îi ocoleam, nemaipornind acum de la considerente de securitate, ci pentru o tratare mai degajată a subiectului. Totuşi această a doua serie a avut şi ea meritele ei: a sprijinit, a întărit, a ajutat cauza noastră, şi încă ce mult a ajutat-o uneori! Un pod rezistă numai datorită pilonilor săi de piatră? Nu, el rezistă şi datorită fiecărei grinzi îmbinate într-un anumit fel cu celelalte, într-o reţea contează numai nodurile? Nu, contează şi fiecare împletitură.

Rememorând acum nume după nume, persoană după persoană, mă gândesc cu strângere de inimă: unii dintre ei sunt şi azi expuşi suspiciunii sau denunţului şi deasupra unora dintre ei atârnă o primejdie, ceea ce nu mai este cazul meu.

Mai întâi trebuie s-o amintesc pe Anna Vasilievna Isaeva, salariată la saraska Marfmo: riscând să-şi atragă represaliile Securităţii şi ale Codului Penal, ea a primit de la

mine, a păstrat şapte ani şi mi-a returnat în anul 1956 manuscrisul Să iubeşti revoluţia (fără acest ajutor, nu as fi reluat lucrul la el) şi numeroase carnetele cu extrase din Dai, atât de preţioase pentru mine. Îi mulţumesc din inimă.

Iată, adineauri am pomenit-o pe Ghicitoarea, în glumă i se spunea aşa pentru faptul că-i plăcea să-şi ghicească în cărţi. Altminteri, Anastasia Ivanovna Iakovleva era doctor în ştiinţe biologice, farmacistă cu mare pregătire ştiinţifică, cercetase efectele secundare nocive ale medicamentelor (si din ceea ce spunea ea reieşea că în general e mai bine să nu foloseşti nici un fel de medicamente, idee cu care eu cochetasem totdeauna). La şaizeci de ani încă nemăritată, era înconjurată în permanentă de un grup de tineret pentru care ea era o adevărată binefăcătoare: pe unii îi ajuta să-şi termine institutul, pe alţii să-şi facă un drum în viaţă, să obţină o locuinţă, un loc de muncă, şi tuturor le sădea în suflet iubirea nu numai fată de cauza libertăţii, ci şi fată de Rusia. (Iubirea fată de Rusia nu era prea răspândită printre cei din clasa instruită, şi aici fiecare întâlnire prilejuia constatarea că poate exista şi un asemenea sentiment.) Din această atmosferă s-au născut scrisorile colective ale cercului lor către mine; câte douăzeci de semnături deodată era un fel neobişnuit chiar şi în momentele când mă năpădea corespondenta, un fapt care a atras atenţia, în 1963 încă nu căzusem în dizgraţie şi legătura lor cu mine nu-i expunea nici unui pericol, în aceste condiţii le-am vizitat institutul de chimie care era situat în piaţa Zubovskaia. Cu Anastasia Ivanovna am corespondat şi în continuare. Nemaiştiind cu ce să mă ajute, ea se oferea să-mi rebată unele materiale (îi dădeam să-mi bată piese pe care nu le ascundeam de autorităţi şi să-mi copieze ciornele lui R-l 7 ca să nu se piardă fără urmă; ea a consacrat mult timp acestei activităţi, a făcut mult; în Occident pentru treaba asta există posibilitatea xerocopierii, dar la noi nici gând de aşa ceva, la noi trebuie să reproduci literă cu literă), îmi oferea micul ei apartament de pe Parkovaia 13

pentru cazul când aveam nevoie să lucrez în linişte, în perioada mea de dezastru, în septembrie 1965, mă mai ascundeam la ea uneori când trebuia să scap de urmărire, să mă odihnesc după ce trecusem prin vreo primejdie, să stiu că măcar în noaptea respectivă probabil n-or să vină. şi din nou mi-a prins foarte bine adăpostul oferit de ea de Rusaliile 1968. (Printr-o coincidentă neverosimilă în Moscova, oraş cu şapte milioane de locuitori, cu şapte sute de kilometri pătraţi suprafaţa locuibilă, ascunzătoarea mea din acea noapte s-a nimerit să fie la cincizeci de metri, peste un bloc, de Sasa Andreev, care înnoptase la rudele lui după ce pusese microfilmul în container şi care a doua zi dimineaţa plecase cu avionul la Paris. Dacă într-adevăr 1-ar fi urmărit pe el – tocmai eu as fi putut să le cad în plasă copoilor!), Anastasia Ivanovna, ghiciţi-mi cum se va termina treaba asta!" – am rugat-o eu chiar atunci când lâncezeam în autoclaustrare. Ea s-a apucat să-mi ghicească pe ascuns în bucătărie, dar mie (pesemne că din cărţi ieşea prost pentru mine) nu mi-a spus decât atât: "Unui om ca dumneavoastră nu este nevoie să i se ghicească." şi aşa este (Eu cred că nimănui nu este nevoie să i se ghicească. Ghicitul tine de necurăţenia vieţii. A ne cunoaşte viitorul nu ne e dat şi pace, în privinţa lui nu avem decât presimţiri.) în nelinişţitele mele popasuri la ea, nu eu am descoperit, ci ea a povestit cum a rămas singură în anii următori, pensionată deja, continuase să fie inspiratoarea micului ei cerc de tineret; ce bine veniţi sunt asemenea oameni pentru educaţia generaţiilor. Dar începuse să se teamă de bolile bătrâneţii – şi s-a dus să-şi încheie viaţa într-o casă pentru invalizi la Kliaznia.

Iată-1 pe Ivan Dmitrievici Rojanski. Era prieten de pe front cu Lev Kopelev. Prin acesta ne cunoscuserăm, dar, se vede treaba, nu este exclus să ne fi cunoscut şi prin Eva. Anterior nu i se făcuseră greutăţi la plecările în străinătate, drept pentru care în 1964 se contura o nouă asemenea plecare, în prealabil primise de la mine o capsulă cu microfilme pe

care o ţinea la el – şi categoric ar fi luat-o cu sine, riscându-şi capul – dar în ajunul plecării a fost chemat la CC şi i s-a anulat delegaţia (nu din cauza mea). Numărul consecinţelor neplăcute ar fi fost mai mare, dacă manifestarea de neîncredere politică i s-ar fi făcut în timpul controlului vamal. (Acea capsulă, am şi transferat-o la Eva.) Apoi el îmi copiase nişte benzi magnetice care nu mai puteau fi încredinţate spre ascultare nimănui. Ceva important se păstrase pentru scurtă vreme la el şi în nenorocitele mele zile din septembrie 1965, pentru că îmi amintesc de următorul lucru: tocmai ieşisem din apartamentul Ghicitoarei când 1-am sunat de la telefon public, fără să-mi dau numele, şi m-am dus cu noaptea-n cap să discut cu el, atâta timp cât eram încredinţat că nu trag după mine vreo coadă. Fiu al unui cunoscut fizician, I. D., el însuşi fizician, era încurcat în viaţa birocratic-functionărească de care îi plăcea să se deconecteze în ambianta bibliotecii sale. Era un om bun, de o vastă cultură, putin flegmatic în discuţie, preferind parcă mai mult să gândească decât să vorbească. Avea o pasiune deosebită pentru filosofia antică, publicase o carte despre Anaxagora. "ţareviciul" era numele de cod pe care i-1 dăduserăm noi (fie după Ivan, fie şi după Dmitri).

"ţarevnă" era numele pe care, prin derivare, începuse să-1 poarte Natalia Vladimirovna Kind, sotia lui de-atunci. Dar mai târziu, acest întâmplător supranume conspirativ s-a justificat pe deplin şi prin maniera ei de a se comporta, prin aşa de rusescul ei fel de a fi, prin fruntea ei de femeie inteligentă, printr-un nu stiu ce interior. Avea un suflet foarte generos, o inteligentă superioară. Era un geolog talentat, doctor în ştiinţe, o femeie de un mare echilibru sufletesc – era de invidiat tăria cu care suporta necazurile. Dar oare era timpul să punem preţ pe aceste calităţi şi sentimente, să acceptăm ca ele să marcheze lupta şi alergătura noastră? Pentru noi important era faptul că ea era fermă, devotată, că apartamentul ei strălucea de curăţenie, că trăia departe de colcăiala Moscovei. Aceasta

însemna că la ea se puteau aranja întâlniri cu străini (cu ruşi din afară – când cu bătrânii Andreevi cu care se împrietenise încă la Geneva cu ocazia delegaţiilor soţului ei, când cu nenorocita Carlyle, când cu Stepan Tatiscev, trimis de ea). ŢareVnă era foarte bună prietenă şi cu Eva, ceea ce deja închidea cu totul cercul nostru, simplifica stabilirea contactelor. Nu aveam cărţi pe care să le ascund de ta-revna; desigur, ea fusese printre primii cititori ai textului dactilografiat al lui August, încă de pe când acesta nu era terminat; ne ajutase să întocmim harta Arhipelagului, să detectăm, prin lanţul de geologi cu Pahtusova, scurgerea de informaţii dinspre Q – şi chiar după moartea lui Q a obţinut pentru noi, prin acelaşi lant, de la Pah-tusova relatarea despre desfăşurarea unor evenimente funeste, în ultimele luni sumbru-amenintătoare petrecute de noi în tară, ţarevnă ne vizita adesea pe mine şi pe Alia, devenindu-ne tot mai apropiată; ea a reuşit să vină să ne vadă şi arunci când convocarea la procuratură ne fusese deja înmânată. De multe ori a venit la Alia şi după expulzarea mea. Mă amenintţa, se pare, un dezastru total, dar eu mă duceam la ea să discutăm capitolele nefinisate ale lui Octombrie – asta suna atunci academic. Terminând – eu din Occident şi prietenii mei din Uniune – pregătirea culegerii Voci din străfunduri, făcusem schimb de manuscrise prin ea cu safarevici, care-i era vecin. Astfel ţarevnă împreună cu Eva s-a inclus în canalul principal. Atunci când aceste schiţe vor fi publicate, nu toţi compatrioţii noştri vor înţelege ce tărie de caracter trebuia să ai ca să te incluzi în "canal".*

* Au trecut anii – noi, din străinătate, ea, din tară, ne trimiteam întruna biletele, ştiam despre bucuriile ei, aflam ba că a vizitat din nou tundra care-i plăcea foarte mult, ba că şi-a cumpărat lângă Moscova un teren cu grădină, ba că împreună cu Eva, Dănilă, Liusa se află la odihnă în Crimeea. Îi unea tot trecutul. Numai ea ştiuse despre vizita Evei la noi în Vermont – şi în roica ei dacea de lângă Moscova se citise cu voce tare precedenta schiţa, a în parte prin

ţarevnă, apoi prin Liusa, păstram legătura cu Mi-hail Konstantinovici Polivanov, unul dintre autorii culegerii Voci din străfunduri, matematician, un suflet curat, un gânditor subtil care nu avea însă acces la deliciul unei conversaţii libere decât cu câţiva prieteni şi în câteva locuri, ca noi toţi cei de-acolo, care eram supuşi unei presiuni deformatoare din afară. M. K. era credincios dar respecta aşa de mult libertatea celorlalţi, încât pe propriii săi copii nu i-a botezat de mici, ci i-a lăsat să crească şi să decidă ei (toţi s-au botezat). Ani de zile mi-a păstrat şi Arhipelagul, şi Cercul-96, scrierile mele cele mai periculoase – când la el acasă (si câte nu s-au întâmplat în timpul acesta: le ţinuse sub cadă, foile se umeziseră; trebuise să le întindă prin tot apartamentul ca să se usuce; din cauza ferestrelor deschise se învârtejiseră şi se amestecaseră; pe neaşteptate, mătuşa lui, care-şi avea locuinţa ei separată, se pomenise cu percheziţia pe cap – du totul într-un garaj, fă operaţiunea asta chiar tu cu maşina), când îa tatăl lui, fără ştirea acestuia. Mai târziu 1-am eliberat de aceste sarcini, dar multă literatură interzisă a trecut prin mâinile lui, el însuşi se hrănea cu aceasta şi-i hrănea şi pe cititori.*

Extinzând reţeaua conspirativă, fiecare acţionează, fireşte, folo-sindu-se de cunoştinţele apropiate şi de relaţiile de prietenie. Astfel, prietenul Liusei dintr-o tinereţe petrecută în perimetrul dacelor de la Peredelkino era Nikolai Veniaminovici Kaverin (fiul scriitorului), botezat de noi cu numele de cod "Vel", aluzie la pasiunea lui pentru noua, din Invizibilii. Această ştire nedeformată, vie, de la noi către ei era de-a dreptul neverosimilă; Eva le povestise amănunte despre Vermont, ceea ce nu se putea face pe sub tavanele din Moscova. Iar la sfârşitul lui 1983, kaghebistii au venit la ea pentru percheziţie (când se strânsese cercul înjurai Evei, în jurul Fondului), au luat cărţile mele, au cerut explicaţii în legătură cu provenienţa acestora. Li s-a răspuns simplu: "Sunt prietenă cu el din anii '60." Au lăsat-o în pace. (Adnotare din 1986.)

* Totuşi, datorită marii lui circumspecţii, el a reuşit să evite orice suspiciune din partea KGB-ului şi a continuat să beneficieze de deplasări în străinătate, uimindu-ne şi bucurându-ne pe noi la Ziirich printr-un neaşteptat telefon din Paris, apoi în Vermont printr-o scrisoare din Italia. (si ce destin au sovieticii! – "Aici sunt şi alti oameni din URSS, de aceea cu greu îmi reprim bănuiala că fiecare mişcare de-a mea si, mai ales, această scrisoare este urmărită. aşa că nu vă miraţi de urmele unei conspirativităţi bolnăvicioase chiar în această scrisoare".) Dar în aceste scrisori, el – la vremea aceea aproape singurul din tară care făcea o breşă în zidul tăcerii – relata despre nişte ample şi profunde ecouri Ia Nodurile deosebit de dragi nouă la acea dată. (Adnotare din 1986.) bicicletă (velosiped în ruseşte – n. t.). Neavând a se teme de vreun control, lui şi Liusei le era uşor să se întâlnească în zilele de duminică la Peredelkino. Kolia făcea parte dintr-o generaţie care nu mai suferea de epuizare, care înţelegea că numai prin propriile ei eforturi poate dobândi libertatea. Era un om hotărât, punctual în felul de a se comporta, de nădejde în ceea ce întreprindea. Pe tatăl său, după părerea mea, nu-1 ţinea la curent cu ceea ce făcea el. Se înconjurase de un mic cerc de tineri, motiv pentru care le-am şi dat "răsu-citoarea" de copiat adusă de Rostropovici. (Aceasta s-a dovedit extrem de eficientă, de aceea cu părere de rău au distrus-o într-un moment de primejdie.) Kolia o ajuta pe Liusa la ascunderea şi păstrarea microfilmelor şi a manuscriselor mele. * El a dat "startul" pentru multe dintre scrierile mele de samizdat. În ianuarie 1974, pe întuneric, venise la mine la Peredelkino. I-am dat atunci – la timp, pentru una dintre lansări în ziua arestării mele – Nu trăiţi în minciună, îl însufleţeau curajul şi dispoziţia de a ajuta la orice şi fără să tină seama de pericole.

Necesitatea o constrângea pe Liusa să aibă şi un loc al ei permanent, special, de păstrare a manuscriselor mele, un loc separat de sistemul lui Dănilă. În toamna, cred, a lui

1968 i-am propus ei asemenea păstrători precum colaboratorii Institutului de Limbă Rusă de pe Volhonka. Pe unul dintre ei, pe Leonid Krâsin, Liusa oricum îl ştia din vizitele lui la K. I. Ciukovski. Alt colaborator era foarte simpatica Lamară Andreevna Kapanadze. În viaţa mea, am văzut-o în total de trei ori, dintre care de două ori în legătură cu iniţiativa ei pe linie de institut – de a mă invita, chipurile, pentru un model de înregistrare fonetică pe bandă de magnetofon, în realitate pentru a face cunoştinţă cu mine şi a primi manuscrise pe care să le multiplice. (Ei m-au mai ajutat şi în nişte cercetări privind dialectele din zona Kubanului şi a Donului.) A treia oară i-am chemat pe amân-doi (pe acelaşi familiar şi fatal bulevard Strastnoi, pe aceeaşi dragă şi mică alee "novomiriană" în curs de lărgire) – şi pe loc le-am propus să-mi păstreze ei manuscrisele mele cele mai periculoase si, în plus, şi foarte voluminoase. şi n-am greşit, nu am avut momente de căinţă! Le-au luat, fără să tremure, şi le-au păstrat în condiţii excelente. Leonea lua materialele de la Liusa şi aducea materiale

* Abia acum aflu că, după scrisoarea mea către congresul scriitorilor, ei împreună cu prietenii lor mă apărau la Peredelkino. (Adnotare din 1990.) la Liusa, acest lucru era firesc, întrucât el continua să se ocupe de moştenirea lui K. I. Pe Lamară însă, tocmai pentru că aşa cereau legile conspiraţiei, eu, din păcate, n-am mai văzut-o niciodată_ n-am avut posibilitatea nici să ne cunoaştem mai de aproape, nici să mai stăm de vorbă; dar şi Liusa o întâlnea foarte rar. Se pare că locul de păstrare la Lamară se schimbase – mai întâi la nişte rude la nişte bătrâni nevinovaţi, apoi nu stiu de ce a trebuit să ia manuscrisele la ea, în aleea Troitki – printr-o ironie a destinului, acolo era apartamentul fost cândva al lui Beria, apartament transformat acum în locuinţa la comun! Evident, în sine acest loc de păstrare era nesigur: Lamară locuia singură, adică, arunci când pleca, lăsa materialele într-o locuinţă la comun! Dar, neîntâlnindu-se cu noi şi neocupându-se cu nimic altceva dintre cele

nepermise, ea nu avea de ce să atragă atenţia. Totuşi, în vara lui 1973, când la noi totul trosnea din încheieturi, a venit şi de aici o veste alarmantă: un musafir de-al vecinilor fusese surprins de două ori uitându-se pe gaura cheii în camera Lamarei. Putea fi vorba şi de un interes fată de o tânără femeie atrăgătoare, putea fi vorba şi de nişte tentacule ale KGB-ului. Acum, după accident, Liusa era bolnavă, acum Arhipelagul s-a prăbuşit, forte pentru a rezolva problema cu Lamară nu erau. În sfârşit, toamna, când tocmai ne hotărâserăm să ne scoatem arhiva de la ea, Leonea Krâsin, în urma unui atac de cord, a rămas invalid pentru multă vreme, şi din nou s-a oprit mişcarea, din nou lucrurile au rămas în suspensie, în acea toamnă avusesem senzaţia unui coşmar, ca atunci când trebuie să faci o mişcare de apărare cu mâna, şi totul este paralizat. Mai târziu în cursul toamnei, lucrurile s-au îndreptat, toată arhiva am scos-o cu bine de acolo.

Încă o coincidentă: în aceeaşi alee Troitki, casă lângă casă cu locul de depozitare (!) al Lamarei, în ianuarie 1972, în ajunul Crăciunului, în apartamentul lui N. I. Vilmont, cunoscut teoretician al literaturii şi traducător, s-a terminat cu succes alergarea mea şi a Annei Samoilovna Berzer după Viţelul ieşit pe o portiţă lăsată deschisă (scurgere de informaţii) şi ajuns în galop până aici. Ani de-a rândul, între noi şi A. S. Berzer s-au păstrat uimitor de statornice şi netulburate relaţii prieteneşti – de când ne-am cunoscut prima dată în redacţia lui Novâi mir, pe atunci încă în clădirea veche, de la primele relatări pe care mi le făcea în secret despre mişcarea lui "Denisovici" prin cercurile CC – acestea se petreceau încă în fostul ei apartament din aleea Krecemikovski, viitorul Novâi Arbat – i apoi o dată cu demolarea vechii alei, când surorile Berzer au fost aruncate într-un prăpădit de bloc nou la periferie, şi apoi o dată cu demolările de redacţii când Anna Samoilovna a fost scoasă şi din noul Novâi mir şi forţată să iasă la pensie. Ea era de aceeaşi vârstă cu mine şi a învăţat la MIFLI chiar în

perioada când eu eram acolo la fără frecventă. Din această împrejurare derivă concepţia şi amintirile care sunt ale întregii noastre generaţii, însuşi felul ei de a gândi şi a simţi mi-era apropiat, nu existau diferenţe sensibile între reacţiile noastre. şi era, în cel mai înalt grad, modestă, plină de tact, agreabilă, neorgolioasă şi avea un suflet bun. Toţi autorii publicaţi de Novâi mir o iubeau, nu numai eu. şi desi nu trecuse prin nici un antrenament, ea, calmă, era totdeauna gata să preia, să ascundă, să ducă, să transmită orice manuscris secret-şi uneori eram beneficiarii ajutorului ei. Existase chiar un proiect conform căruia Liusa urma să dactilografieze tot Arhipelagul în apartamentul Annei Samoilovna – s-ar fi cufundat acolo, ca şi când ar fi plecat nu se ştie unde. Dar am renunţat: prin pereţii blocului lor treceau toate sunetele, iar toată ambianta era ostilă. Orice plan secret puteai să-i împărtăşeşti acestei femei şi puteai fi sigur că nu-i va povesti nici prietenei, nici surorii. Pur şi simplu nu a fost nevoie să-i dezvălui mai mult. Ea însă pentru noi culegea multe, ne povestea multe, ne punea în gardă. Scurgerea de informaţii privind Viţelul, ea a depistat-o instantaneu. Când la Riazan m-au exclus din Uniunea Scriitorilor şi telefonul din Moscova al Aliei amuţise, al doilea telefon pentru mine a fost cel de la Novâi mir al Annei Samoilovna, şi astfel ştirea aceasta, drăguţă de ea, şi-a luat zborul! Camera lor de la Novâi mir, secţia proză, era totdeauna ca un club literar liber, toţi veneau acolo să tăifăsuiască, să facă bancuri şi să se plângă. Acolo chiar şi după desfiinţarea redacţiei dădeai tot peste A. Berzer şi Inna Bo-risova care continuau, cât şi cu ce puteau, tradiţiile anterioare. La ele avea cale deschisă şi Liusa şi astfel şi în Novâi mir cel "corectat în spirit comunist" mi se puteau transmite manuscrisele, mi se puteau răspândi declaraţiile făcute prin samizdat, iar Inna, cu înfăţişarea ei de femeie pur şi simplu drăgută-fermă, cumpătată, perspicace şi cu o perfectă înţelegere a lucrurilor.

— În apartamentul ei solitar de la Aeroport, păstra de asemenea de ani de zile Cercul-96 şi încă ceva. Ni se adusese din Occident ediţia rusă a Cercului; noi încă nu cunoşteam numele pirateresc Phlegon, credeam că aceasta este ediţia Andreevilor. Inna, săptămâni de-a rândul, seară de seară, fT Se ocupase de colaţionare şi corectură – înspăimântător de multe denaturări! *

Scriitorul Boris Mojaev, prietenul meu foarte apropiat, cel mai bun cunoscător al satului rusesc şi al naturii ruseşti, om însă de o extraordinară prudentă de tip ţărănesc, nu era câtuşi de putin dispus să se bage într-o conspiraţie. I-am propus să participe la revista samizdat. N-a fost de acord. El exprima prin sine jetul veşnic şi egal (sau creşterea ca o înfrunzire) a vieţii poporului. Caldele mele relaţii cu el se statorniciseră ca şi cândtara noastră ar fi fost liberă, şi doi scriitori, venind în contact, ar fi putut să-şi permită luxul de a se ocupa exclusiv de literatură ca atare. Dar şi el în iunie 1965 m-a ajutat să strâng în secret materiale privind răscoala din regiunea Tambov, a acoperit cu delegaţia lui de corespondent voluntar neanunţata mea călătorie acolo. (Asa cum, în 1972, o altă călătorie în aceeaşi regiune Tambov mi-a acoperit-o cu rubedenia lui, vechiul camarad de puşcărie Ivan Emelianovici Brâskin, de felul lui din Inokovka, judeţul Kirsanovski.) Iar apoi lordul Beteli (Marea Britanie) 1-a atras pe Boris, prin ziaristul slovac Liciko, în aventura lor, în contacte secrete, care pentru Mojaev puteau să se soldeze şi cu închisoare. Boris s-a comportat demn, ferm si, ca şi cum s-ar fi obişnuit cu toate aceste lucruri, nu s-a speriat câtuşi de putin.

În toţi anii '60, cercul celor care simpatizau cu activitatea mea şi aveau un sentiment de repulsie fată de guvern era aşa de clar conturat în societate încât puteai să ceri un ajutor consistent şi de la nişte oameni întâlniţi întâmplător pe stradă şi nu erai refuzat şi nici "vândut". Înclinau să ne ajute şi cei mai prudenţi şi mai retraşi.

Din acel cerc al simpatiei sociale multi binevoitori anonimi mă ţineau la curent cu calomniile contra mea pe care partidul le debita de la tribuna şedinţelor cu uşile închise unde ei formau auditoriul. De obicei nu le ştiam numele şi nu li-1 ceream – dar ce

* Faptul că Viţelul a văzut lumina tiparului s-a repercutat negativ asupra Annei Samoilovna. Dar cine poate să prevadă totul? Nu puteam să ocolesc cuvintele de laudă şi recunoştinţa la adresa ei – iar pentru asta i s-a poruncit redacţiei lui Novâi mir să nu-i mai dea posibilitatea unui câştig suplimentar, să o lipsească de comenzi de colaborare; s-a instituit asupra ei un fel de embargo. Ea începuse să orbească. (Dimpotrivă, A. D. Dementiev, blamat de mine în Viţelul, a devenit datorită acestei împrejurări un nume la modă în cercurile oficiale.) (Adnotare din 1978.)

mult mă ajutau ei să mă apăr! Ce armă îmi puneau la îndemână! Îmi venea ajutor din locurile cele mai neaşteptate.

Din acel cerc al simpatiei i-a venit şi lui Mstislav Rostropovici ideea de a mă găzdui la dacea lui – şi astfel el şi Galina mi-au făcut cel mai generos şi mai salvator dar pe care 1-am primit vreodată. Dar nimeni n-ar fi bănuit şi n-ar fi crezut că în 1970 Nikolai Anisimovici sciolokov (paradoxal, dar m-am hotărât să-i culeg cu litere italice şi numele lui) – ministru al Afacerilor Interne al URSS şi amic al lui Brejnev!

— M-a ajutat şi el tot în taină, şi ce mult m-a ajutat! Cum de s-a putut întâmpla aşa ceva? Chestiunea este că Svetlana, sotia lui sciolokov, era prietenă din copilărie cu Rostropovici: în sensul propriu al cuvântului, tatăl ei îl luase din piaţa gării şi-1 adăpostise multă vreme la el pe Leopold Rostropovici, care nu avea casă şi care şi-1 adusese pe talentatul lui fiu să-şi facă o carieră la Moscova. şi iată cum acum Stiva îi spune lui sciolokov că am nevoie de o hartă topografică amănunţită a Prusiei Orientale (în timpul războiului îmi făcusem rost de o asemenea hartă, dar la

arestarea mea s-a pierdut) – şi ministrul îmi trimite de la statul-major al MAI o hartă cuprinzătoare a întregului perimetru al acţiunilor lui Samsonov, o hartă asamblată cu grijă. Am ţinut-o la mine aproape un an (de-acum credeam că pot s-o reţin pentru totdeauna) şi m-a ajutat să avansez destul de mult cu lucrul asupra lui August: cu totul alta este senzaţia când citeşti în cheie militară o hartă şi vezi fiecare 100 de metri ai localităţii, este ca şi când calci cu propriii 3 tale picioare terenul respectiv. (Dar cum să ajung în acele locuri care aparţin acum de Polonia?) şi la intervenţia lui Stiva, sciolokov a cerut el însuşi să mi se acorde viză de şedere în Moscova, dar de sus i s-a dat răspuns negativ, în perioada când toţi se aşteptau să plec la Stockholm, a trimis-o repede pe ne-vastă-sa să-mi ia harta, ca să nu existe dovezi compromiţătoare. Am aflat ulterior de la Stiva cum că ministrul se bucurase că n-am plecat căci, spusese acesta, "bine a făcut! Altminteri, nu i s-ar fi permis să se întoarcă!" – şi cum că se dusese la CC cu propunerea de a se începe publicarea scrierilor mele. Pentru asta, putin a lipsit ca să-şi piardă postul.

Printre cei care mă simpatizau (nu numai pe mine, ci şi toată Mişcarea) puteau exista şi asemenea bătrânele ca Nadejda Vasilievna Buharina, care în diferite perioade a ajutat mult în viaţa de toate zilele, în gospodărie – când pe R. Medvedev, când pe mine, când pe Saharov, când pe safarevici, pe toţi "liber cugetătorii" de prim-plan – rupând din porţia de solicitudine cuvenită propriilor ei copii şi nepoţi. ("Până la moarte trebuie să dau de la mine, ca mulţumire că n-am fost în lagăr" – spunea ea.) în permanentă pregătea nişte pesmeciori gustoşi speciali pentru pachete ce urmau a fi trimise în lagăre, se întâlnea cu soţiile deţinuţilor, le ajuta, împărţea daruri şi broşuri pentru câteva oraşe provinciale. La vremea aceea, această bunicuţă tipică accepta fără şovăire să pună ceva periculos în sacoşă ei de gospodină şi să-1 ducă acolo unde trebuia. Avea mereu gata de lucru două dactilografe – pregătite să

multiplice dezinteresat orice scriere samizdat. Astfel, trei bătrânele constituiau "batalionul samizdatului".*

Ce să mai vorbim de foştii deţinuţi? Printre ei nu exista niciunul pe care să nu-1 însufleţească dorinţa de a ajuta. Wâlhelmina Slavut-kaia, vreme îndelungată colaboratoare a Cominternului, cu stagiu, apoi, de zece ani de lagăr, aduna pentru mine date despre Kozma Gvozdev, îmi făcuse cunoştinţă cu copiii lui Aleksandr sleapnikov, înzestrându-mă astfel cu un material de mare valoare; îmi aranjase o întâlnire secretă cu Boli – pentru a-i transmite nişte texte destinate Occidentului. După arestarea şi expulzarea mea a ajutat-o pe Alia să expedieze cărţile despre revoluţia rusă adunate de mine, interzise a fi scoase din tară."

O altă colaboratoare a Cominternului, cercetaşa, letona Olga Zvedre (fostă cekistă de bază, care-i cunoscuse personal pe toţi şefii Comisiei Extraordinare) – îmi furniza date inestimabile.

* Vestită specialistă în arta culinară, Nadejda Vasilievna, multi ani după aceea, îi strângea la ea, în aleea Levsinski, pe toţi prietenii şi cunoscuţii noştri, dându-le astfel ocazia să se revadă la aniversări şi comemorări. De Ziua Acoperământului Maicii Domnului, în 1982, i-a fost rău şi în douăzeci şi patru de ore a murit de tromboză la inimă (avea 81 de ani). I s-a făcut slujbă la Sf. Nikola din Kuznetî în prezenta a o grămadă de lume. În noaptea dinaintea mmormântării a fost la Moscova un viscol nelalocul lui, zăpada a acoperit totul. Defuncta a fost înmormântată la Vagankova, cu flori şi luminări pe zăpadă, ca iarna. (Adnotare din 1986.) " Iar după moartea Evei în 1984 a luat asupra ei reţeaua secretă a ajutorului Fondului nostru Social Rus. Ce-i drept, cu această responsabilitate, ea s-a compromis în 1986, când s-a înregistrat primul mare eşec al Fondului. Ka-ghebistii o terorizează şi azi. (Adnotare din 1986.) – ' în perioada de la Riazan făcusem cunoştinţă cu două surori bă-trâne. Una dintre ele, Anna Mihailovna Garasiova, în anii '20 fusese închisă ca anarhistă. Cealaltă,

Tatiana Mihailovna, primise zece ani de detenţie în deceniul al patrulea pe motiv că era mic-bur-gheză sovietică. Ele îmi adunaseră material pentru Arhipelag si, în dărăpănata lor căsuţa provincială, de secol al XlX-lea, îmi păstraseră părti din Arhipelag şi microfilme şi alte manuscrise. ("Viaţa a devenit mai veselă, a căpătat un sens!") întrucât aveau sobe, luaseră toate hârtiile din apartamentul nostru, plicurile, care nu puteau fi pur şi simplu aruncate, ci era obligatoriu să fie arse. Dis-de-di-mineată, după excluderea mea din Uniunea Scriitorilor, când maşina kaghebistă sta de gardă la poartă, a venit Anna Mihailovna şi a luat în sacoşă ei de gospodină exemplarul însemnărilor – să fie asigurat pentru cazul în care kaghebistii ar da năvală în apartamentul meu.

Mai aveam la Riazan o fiinţă hotărâtă şi devotată, Natalia Evghe-nievna Radughina. Ea păstra legătura cu cele două Garasiove, făcea parte din reţeaua generală, era un ajutor de nădejde. Se oferise şi să păstreze manuscrise, dar n-a fost nevoie să-i dau ceva important. Iar legătura ei cu noi era pe fată. În ziua arestării mele, KGB-ul i-a căzut pe cap cu o percheziţie. Au răscolit, au cotrobăit, dar de găsit corpuri delicte mai va.

În 1964, când încă nu căzusem în dizgraţie şi lucram oficial la Arhiva de istorie militară-Iun A leksandrovici Stefanov rni-a văzut semnătura în cartea vizitatorilor, a venit să-mi mulţumească pentru Ivan Denisovici şi să-mi ofere ajutorul său la arhive. Originar din Novocerkask, copil precoce (cu un spirit de observaţie şi cu o memorie, amândouă neobişnuite), martor al evenimentelor revoluţionare de acolo (peste asemenea oameni inofensivi şi încă nelichidati trece Mătura de Fier), om care la vremea lui îşi făcuse cei zece ani de lagăr (la fel şi mama lui, în prezent răposată); el era şi la şaptezeci de ani încă viguros, cu capul chel rotund ca un cucurbi-taceu, cazac vânjos cu o neobişnuită capacitate de muncă. Inginer petrolist fruntaş, talentat, apreciat şi neobosit în muncă, el numai serile şi

duminicile şi le consacra pasiunii sale: istoria generală a Donului, a căzăcimii, iar prin contiguitate şi a armatei imperiale ruse. Fireşte, şi concepţiile lui erau pur căzăceşti, antibolsevice (desi şi le ascundea cu îndărătnicie în spatele obiectivităţii cercetătorului). Deprinderile de arhivar care ştie ce, unde şi cum să caute, el le avea dezvoltate la maximum. De-a lungul anilor m-a ajutat inestimabil de mult cu amplele lui informaţii despre unele unităţi şi personalităţi ale vechii armate ruse şi mai ales despre căzăcime. (Trăsătură generală în URSS: toţi cei care ajută, care colaborează în asemenea condiţii au undeva un serviciu, iar munca herculeană de scurmare prin arhive ei o fac fără nici un fel de remuneraţie şi în timpul lor liber.) Mai târziu, când am început să primesc cărţi din străinătate, i-am făcut o mare bucurie "Donetului" (cum începusem să-i zicem) cu ediţiile "albe" despre căzăcime. L-am contactat prin Liusa; el i-a făcut ei multe neplăceri prin incapacitatea lui de a vorbi concis, aluziv, la telefon, prin obiceiul de a dezvălui multe lucruri de prisos, periclitându-şi astfel chiar propria lui situaţie. Iar când ne-a căzut pe cap şi moştenirea lui Kriukov (vezi schiţa 14), LA. A devenit exploratorul principal al acestui munte de hârtii, dar a luat multe lucruri şi pentru temele lui.

La Biblioteca Lenin, Liusa a făcut cunoştinţă cu un bibliograf prieten cu mine, Galina Andreevna Glavatskih. Pe fisa Liusei (si a mea), Galina, făcând o adevărată artă din servirea clientei ei, punea la dispoziţia acesteia nu nişte liste recomandate oficial, ci zeci, dacă nu sute de cărţi interesante – cu locurile marcate. Din motive de conspirativitate nu m-am văzut niciodată cu G. A. şi i-am mulţumit pentru ajutor, poate, printr-un singur bilet-şi numai de la Liusa stiu că G. A. avea atunci înjur de treizeci şi şapte de ani, că era istoric, că era "modestă, subţire, obosită". şi religioasă. Liusa lua de la bibliotecă nenumărate asemenea cărţi, mi le aducea în afara oraşului şi de la mine le ducea din nou Ia bibliotecă.

Chiar şi în sectorul special al Bibliotecii Lenin, cu alte cuvinte, chiar în locul cel mai închis şi inaccesibil, era o persoană care ne simpatiza, Vera Semionovna Grecianinova. Uneori ne procura materialele cele mai rare. Dar a fost urmărită sau, poate, ea însăşi a scăpat vreo vorbă fată de cineva, fapt este că au scos-o de la sectorul special. şi prietena ei, Anna Aleksandrovna Sdakint, cercetătoare a operei Marinei tvetaeva, a răscolit şi ea, la cererea mea, destul de multe materiale gazetăreşti din sectorul special, m-a ajutat enorm.

Cu anii, arhivele au început, una după alta, să-mi refuze accesul şi documentarea. (La Arhiva de istorie militară, în 1972, după apariţia lui August, s-a făcut chiar o anchetă pentru descoperirea persoanei care-mi dăduse în 1964 materiale despre primul război mondial.) însă materialele, informaţiile necesare mie, răspunsurile la întrebări tot îmi parveneau în flux neîntrerupt. Când de sandr Veniaminovici Hrabrovâfki, teoretician al literaturii, schopen-hauerian, ginerele lui Korolenko, mare cunoscător în materie de arhive. Când de la Vmceslav Petrovici Neceaev. Când de la istoricul şi profesorul Piotr Andreevici Zaioncikovski. Când de la Vladislav Mihailovici Glinka, petrogrădean. Când de la Evghenia Konstan-tinovna Igosina (pensionară a Editurii de Stat pentru Literatură, ea a luat de la mine tema "Foametea din 1921"; era soră cu acea dactilografa, Olga Konstantinovna, de la Milevna; ani de zile, aceste surori locuiseră ca două străine în aceeaşi Moscovă, şi datorită cărţilor mele s-au reapropiat). Mă ajutau şi oameni cu totul străini, persoane oficiale, şi oameni bătrâni (nu-i stiu pe toţi, Liusa lucra cu ei fără mine). Epoca era aşa de complexă, însăşi intelectualitatea nu mai ştia de partea cui este, ce gândeşte şi care-i este identitatea.

A mai fost şi un tânăr inteligent, fragilul Gabriel Superfin", super-dotat în materie de cercetări arhivistice. El singur m-a abordat, s-a oferit să-mi dea ajutor şi m-a ajutat – cu privire la Gucikov (capitolele 39 şi 66 din Martie) şi la unele

date generale despre Rusia prerevoluţionara. N-a reuşit să facă mult, dar în momentul arestării lui în 1973, eu, într-un interviu dat ziarului Le Monde, am subliniat dinadins participarea lui la activitatea mea – ca să-i asigur chestiunii o mai mare rezonantă internaţională şi prin aceasta să-1 apăr.

Am vrut la un moment dat să văd în palatul Tavriceski sala de şedinţe a Dumei şi locurile fierberii din februarie. Mi s-a interzis categoric accesul. şi dacă totuşi am ajuns acolo în primăvara lui 1972 – un scriitor rus ajunge într-un loc memorabil al istoriei Rusiei conduse acum de nişte "ruşi"!

— Aceasta s-a realizat numai pe riscul şi cu inventivitatea a doi evrei: Efim Etkind şi David Petrovici Pritker. Pritker era lector la "scoala regională de partid". Scoala ocupa şi bloca palatul Tavriceski, care devenise un obiectiv oarecum secret. M-a ajutat o singură dată într-un caz, nu cel mai important, totuşi foarte complicat (de-atunci eu la Retrograd n-am

* Era aşa de fragil. Tremura de fiica arestării (care plana deasupra lui pentru produsul samizdat numit "Cronica evenimentelor curente") – dar la anchetă s-a descurcat bine: de unele nefericite depoziţii iniţiale s-a dezis apoi în întregime. Ca şi când ar fi căpătat noi forte, s-a purtat bărbăteşte la proces; cu toată fragilitatea lui, a suportat bărbăteşte şi închisorile, şi carcerele, şi lagărele, în 1978 a fost deportat în Kazahstanul de Nord. (Adnotare din 1978.) mai fost, iar între timp m-au expulzat). Cum să nu pomenesc de bine acest ajutor dezinteresat? Pritker m-a întâmpinat în pragul palatului, m-a condus pe lângă punctul de control militar, şi am început să admirăm pe îndelete Sala cu cupolă, apoi, scăldată în razele asfinţitului, Sala Ekaterinei (o măsurăm cu pasul fără grabă, îmi notam caracteristicile pereţilor, lustrelor, coloanelor), apoi am intrat în sala de şedinţe a Dumei, aici, fără grabă, am perorat amân-doi (eu ştiam dinainte, în ce-i priveşte pe deputaţi, care unde şedea), am urcat pe podiumul lui

Rodzianko, de acolo m-am uitat în toată părţile, când deodată soseşte în fugă un gardian: "David Petrovici, partea aceasta a palatului se închide imediat, trebuie să întrerupeţi!" N-am mai ajuns până la Sala semicirculară, ah ce păcat! Tare s-a mirat Pritker, dar s-a conformat. Nu se poate vizita acum aripa unde a fost Sovietul de deputaţi ai muncitorilor? Am întrebat eu. Abia ce intraserăm acolo că iată sosind în fugă un gardian: îi spune ceva deoparte lui Pritker. Lectorul meu, jenat, mă anunţă că trebuie să plec imediat. Fierbem! O iau din loc! Important este ca la ieşire paza să nu-mi ceară documentele, astfel ca ulterior să nu se poată proba nimic. La controlul ca atare, fără să mă grăbesc, fac o plecăciune către lector, mulţumesc din inimă, plec agale. Nu s-au prins. şi n-au venit după mine afară. şi n-au venit, nu m-au urmărit până la colt. Au ghicit, n-au ghicit? Atunci de ce o asemenea agitaţie pentru întreruperea vizitei mele? (A doua zi, Pritker s-a întâlnit cu Etkind în secret, în grădina Lavrei şi 1-a prevenit: "Considerăm că eu n-am ştiut pe lângă cine am făcut pe ghidul. Tu mi-ai spus că este un docent din Siberia."*)

De Efim Grigorievici Etkind mă leagă o mare prietenie care în momentul expulzării mele împlinise deja zece ani bătuţi pe muchie. (Etkind, înainte de a fi exclus, fusese prevenit între patru ochi de Boborâkin, directorul institutului:"Dumneata eşti acuzat de prietenie cu Soljeniţân. Sincer îţi spun: te invidiez.") Totul începuse de la o

* Pritker a avut după aceea mari neplăceri: 1-au amenințat cu concedierea. "Dar ce, palatul Tavriceski este un submarin atomic?" a întrebat el. "Palatul Tavriceski este o instituţie de stat!" i-au răspuns şefii. I s-au cerut explicaţii scrise, la care D. P. a scris că nu ştie numele de familie al omului pe care 1-a condus prin palat. Şefii n-au avut probe, ceea ce a constituit salvarea lui. Iar eu acum, după ce am terminat deja Martie, n-am destule cuvinte ca să-i mulţumesc lui D. P.: ce as fi făcut eu dacă nu as fi văzut cu propriii mei ochi palatul Tavriceski pe dinăuntru?! (Adnotare din 1990.) scrisoare trimisă mie de către foarte simpatica lui sotie, Ekaterina Fiodorovna Zvorâkina. Scrisorile acesteia erau totdeauna pline de umor, te amuzai citindu-le. Ne cunoscuserăm la Leningrad. E. G. era un om erudit, fin. Mergeam împreună ba la teatru, ba la ei la dacea, ba în călătorie cu automobilul (la Konigsberg, la Marea Baltică). La Leningrad, el îmi găsea mereu alti şi alti oameni capabili să mă ajute cu informaţii, cu sfaturi, cu fapte. Totdeauna era plăcut să mergi în vizită la ei, unde se aduna şi o companie interesantă. Nu era nicidecum necesar şi nu aveam un plan de a-1 atrage pe el în conspiraţie, ne cunoşteam, relaţia evolua excelent şi în rest neutralitate. Dar vârtejul din jurul luptei noastre dezvolta o asemenea forţă de absorbţie, încât nimeni din apropiere nu putea să se menţină în neutralitate. Fireşte: voiai să citeşti "ceva nou-nouţ", dar pentru aceasta trebuia să iei şi să tii la tine acest lucru, să-1 păstrezi şi să-1 ascunzi o vreme. Tot modul de viaţa deschis al celor din familia Etkind, frecventarea îndelungată şi cu succes a mediilor literare şi ştiinţifice – nu-i predispunea deloc la risc, la conspiraţie. Dar epoca, în totalitatea ei, împingea totuşi în această direcţie, şi ceea ce în alte împrejurări s-ar fi cicatrizat prin uitare în aceşti ani revenea în actualitatea memoriei: şi tatăl lui, şi tatăl ei muriseră în detenţie. şi iată, în al nu stiu câtelea an de când ne cunoşteam, ei primesc de la mine pentru lectură Arhipelagul. Mai întâi tare s-au speriat, asta părea într-

adevăr că depăşeşte orice limită; se spărgea orice cadru obişnuit de viaţă normală. Cuprinşi de nelinişte, au venit amândoi la Moscova pentru a mă convinge să nu pun cumva în circulaţie această carte. Ei dădeau dovadă de sinceritate prin aceea că nu-şi ascundeau frica, ci şi-o reprimau şi şi-o depăşeau. Astfel, plecând în străinătate la începutul lui 1967, E. G. s-a hotărât să ia de la mine scrisoarea deja gata pentru congresul scriitorilor (cu două luni înainte de congres) şi cu mari precauţii a transmis-o în Occident (acest exemplar a ajuns apoi la BBC, unde s-a citit din el; bubuitura a fost mare). Le-am făcut cunoştinţă cu Liusa; între ei s-a stabilit o legătură ca aceea care funcţionează prin curieri de ocazie, şi s-au tot scurs de la Moscova la Leningrad ba noutăţi samizdat, ba diferite hârtii secrete. Ba chiar, într-o vreme, un exemplar al Arhipelagului a fost îngropat la familia Etkind, lângă dacea. şi astfel, putin câte putin, împrejurările au făcut ca Etkind să se afle la mică distantă de locul flăcării înseşi şi al exploziei mondiale a Arhipelagului, ba chiar la gura pâlniei rămase în urma acestei explozii; el a căutat să-şi menţină echilibrul, dar n-a reuşit. şi dintre toate persoanele legate activ de istoria acestei cărţi numai el s-a ales cu un soc puternic, cu biciuire publică – şi a fost dat afară din tară.*

Iar cu Lev Kopelev lucrurile s-au desfăşurat astfel: din anturajul nostru de foşti deţinuţi, el s-a apropiat cel mai devreme şi cel mai mult de cercurile literare din capitală, de străini. Cu N. I. Zubov (care îl cunoştea şi el pe Lev, din lagăr) discutasem în deportare şi ajunsesem la concluzia că persoana care poate să expedieze în cele mai bune condiţii această carte cu microfilme este Lev. După ce am venit la Moscova în 1956, mi-am pierdut repede încrederea în turiştii străini şi în posibilitatea de a răzbate la vreo ambasadă. Dar în Lev îmi puneam mari speranţe, lui îi tot citeam texte de-ale mele din lagăr, din deportare şi mă întrebam cu emoţie: pe care dintre ele va fi de acord să le expedieze? Scrierile mele însă nu-1 încân-tau. şi mai ales în

acel an 1956 nu voia nicicum să-i provoace daune sistemului comunist care începuse – nu-i asa? – "să se însănătoşească". Ar fi însemnat, după el, să pună o armă la dispoziţia "re-actiunii internaţionale".

Promitea că, iată, poate le dă polonezilor nuvela mea Republica muncii. Aceştia păreau în acele luni că se îndreaptă vijelios spre libertate, şi anume – lucru important- spre o libertate socialistă. Dar nici polonezilor nu le-a transmis nimic, aşa că scrierile mele au încremenit în situaţia în care se găseau. La drept vorbind, Lev nu dădea nici o importantă opusurilor mele provinciale, căci el se întâlnea – nu-i asa?

— Atât cu scriitori sovietici progresişti, cât şi cu occidentali progresişti. De atunci am pus cruce acestei idei. Dar după ce în toamna lui 1960 m-am apropiat de primul cerc de cititori netrecuţi prin detenţie (Teusii, Kamenomostski), în mai 1961 le-am adus Kopelevilor la Moscova un s-854 atenuat. Desi Lev vedea în acesta "o nuvelă industrială", totuşi în atitudinea lui se simţea

* La început, prietenia noastră a continuat şi în străinătate. E. G. ne-a vizitat la Ztirich, ne-am întâlnit de câteva ori la Paris (i-am povestit Despre proiectul meu de înfiinţare a unei universităţi ruse în străinătate, i-am cerut sugestii). Apoi lucrurile s-au schimbat. După doi, trei ani, Etkind m-a atacat în public: a declarat că eu, chipurile, vreau ca Rusia să devină un nou Bizanţ; şi în chiar toiul execuţiilor din Iran care au făcut să se cutremure întreaga lume, a afirmat că eu vreau pentru Rusia un nou aiatolah şi că aiatolahii ruşi vor fi şi mai răi decât cei iranieni! Această atitudine a fost inexplicabilă pentru mine. A trebuit să-i răspund tot public – Trucul persan, toamna 1979. Iar în continuare, Etkind a devenit unul dintre nelipsiţii şoptitori ai basmului despre aşa-zisul meu teocratism şi antisemitism. (Adnotare din 1986.) t – *,; •, -,", -•,. • ".; clar o înnoire-primenire. Ei, împreună cu Raia Orlova, au început să ducă muncă de lămurire cu mine să le permit ca

în doze mici "să le dea de citit" şi altora, ăsta era rolul lor. Eu, mai întâi, îi refuzasem categoric, dar apoi am cedat. Mi-au smuls o oarecare listă de cititori agreaţi de mine: Rojanski, Ospovatii, Koma Ivanov. Dar în aceeaşi vară şi toamnă au început să dea de citit fără să mai tină cont de listă. Iar în noiembrie 1961, după congresul al XXII-lea, am căzut de acord să-i delegăm pe Kopelevi să depună povestirea la Novâi mir. Adus-o Raia Orlova. (După versiunea ei – i-a înmî-nat-o direct şi cu explicaţii Annei Berzer, iar după versiunea Armei Berzer: nu a explicat nimic în legătură cu conţinutul, ci a pus-o pur şi simplu pe masă ca pe o oarecare hârtie obişnuită, neimportantă – i-o fi fost ruşine?) Dar după ce au încredinţat-o revistei Novâi mir, Kopelevii erau acum de părere că "sub acest paravan" se poate proceda la o largă răspândire (adică, aruncând asupra revistei vina pentru această răspândire). În posibilitatea ca povestirea respectivă să apară în paginile revistei, ei nu credeau defel, în ce mă priveşte, aveam oarecare speranţa. Dar operaţiunea de publicare s-a desfăşurat cu succes – şi din nou m-am adresat lui Lev: nu expediem ceva dincolo? Numărul străinilor care se perindau prin apartamentul lor era mare, dar – nu, niciunul nu s-a angajat să ne servească, îmi. Pierdusem deja orice speranţă, când deodată, în 1964, Lev porunci să ne pregătim să transmitem ceva prin Rojanski. Rojanski nu ne-a înşelat, a luat materialul care trebuia, dar călătoria lui s-a contramandat. Eu însă făcusem deja cunoştinţă cu Eva, şi în continuare m-am descurcat fără Kopelevi. Numai în momentul necazului cu arhiva mea, în toamna lui 1965, a început să mă obsedeze teribil ideea de a expedia în Occident Tancurile şi Nopţile prusiene, de a le salva, în momentul acela, Eva era în Franţa. M-am dus din nou la Lev. El s-a angajat să mă ajute, şi de data aceasta a expediat efectiv câteva materiale – prin Boli. Ce bucurie pe mine, cât de recunoscător îi eram! Un lucru nu ştiam: timp de câteva săptămâni cât s-au aflat la el Nopţile prusiene, Lev le-a dat

spre a fi citite şi de Liusia, cumnata lui, care, la rândul ei, le-a dat unei prietene, acolo cineva le-a copiat, şi peste câţiva ani, această scurgere avea să-mi pericliteze grav situaţia: va ajunge până la KGB si, prin Stern, va fi folosită împotriva mea. Nu mi-am luat atunci inima în dinţi ca să-i fac reproşuri serioase lui Lev, iar în el nu s-a trezit conştiinţa vreunei vinovaţii. Acesta-i caracterul lui: pentru o luptă serioasă şi îndelungată nu are tăria de a păstra discreţie. Este ceva comic, 11']."fi l dar cu el niciuna dintre acţiunile mele n-a fost scutită de eşec. Iată, s-a angajat să transmită pentru Unita, prin Vittorio Strada, o bagatelă, o scrisoare: până şi aceasta s-a împotmolit la vamă. şi când, după expulzarea mea, Alia, căutând o modalitate de a expedia în Occident arhiva explozivă care-i rămăsese pe cap, 1-a rugat s-o ajute în această problemă, Lev n-a mişcat un deget. (Dar, slavă Domnului, din nou cine ştie ce s-ar mai fi întâmplat.) în august 1973, când "disidenta" a început să se scindeze, Lev a revenit Ia vechile lui simpatii marxiste ("din oala în care a fost catran, nici cu focul nu scoţi mirosul"), la poziţia de susţinere a lui Roi Medvedev. Iar între mine şi el s-a produs o semiruptură, după articolul meu "Pacea şi violenta", când m-a acuzat de "moscovo-centrism" (văd opresiunea din URSS, dar n-o văd pe cea din Chile etc.). Ultima noastră întâlnire a fost în decembrie 1973 la Peredel-kino, la dacea familiei Ciukovski, unde mă aflam încolţit, chinuit, iar el – fără să mă întrebe, iară să mă prevină – mi-1 aduce pe editorul american Proffer cu sotia. M-a găsit în mijlocul unei parcele de pădure: pur şi simplu! M-am înfuriat: ce treabă am eu cu aceşti americani, nu vreau să văd pe nimeni! Eu sumbru şi taciturn, Lev aşijderea: cu asta ne-am despărţit. După expulzarea mea însă a aflat de "Scrisoare către conducători", apoi de Voci din străfunduri, şi a devenit pentru eternitate duşman înverşunat al acestui program şi al meu însumi. A scris un răspuns vehement la "Scrisoare", aproape mai lung decât "Scrisoarea" însăşi (semn rău pentru critică). El păcătuia

mereu printr-o asemenea poliloghie, iar în ce-i priveşte răspunsul eu nici n-am putut să-1 citesc până la capăt, dar presupun că nu conţinea niscaiva idei preţioase. Apoi mi s-a scris de la Moscova că mă "ponegreşte" peste tot în toate felurile, că nu se poate abţine nici măcar fată de Liusa şi de Lidia Ciukov-skaia, fată de prietenii mei – dar ce-o fi la gura lui fată de străini?

Si totuşi am continuat să tin la Lev, păstrând în memorie figura lui mare, ciufulită, şi cordialitatea lui sinceră: era generos cu toată lumea si, când nu era mânios, era chiar bun.*

A mai fost şi nu lipsitul de importantă ajutor din partea lui Volo-dia Ghersuni, deţinut din tinereţe, cunoscut mie în legătură cu Eki-

* După plecarea lui în Occident şi după nişte scrisori reciproc împăciuitoare, el, totuşi, s-a încadrat fără scrupule în acel cor al calomniilor cu care mă împroşcau ceilalţi emigranţi din transa a treia, în 1985, cu ultimul schimb de scrisori, relaţiile noastre s-au întrerupt. (Adnotare din 1986.). ^>.

Bastuzul. Cu mare entuziasm îmi aducea cărţi vechi şi rare pentru Arhipelag şi despre istoria revoluţiei. El este cel care mi-a adus Canalul dintre Marea Albă şi Marea Baltică, singura carte editată în URSS şi care conţine fotografii ale unor cekisti. Tot el m-a pus în legătură cu M. P. lakubovici. Lui Ghersuni îi aparţin şi doi termeni, folosiţi de mine în Arhipelag: "Lagăre de exterminare prin muncă", şi "cei pieriţi în manieră comică" – despre ortodocşii comunişti.

Fiecare cunoştinţă făcută cu cineva atrage alte asemenea cunoştinţe, cercurile se lărgesc. Acelaşi Ghersuni mi-a făcut cunoştinţă cu un alt mic cerc binevoitor, cum era cercul de tineret din jurul A. I. lakovleva, cerc care semna scrisori colective adresate mie. Este de amintit aici şi cercul din jurul Elenei Vsevolodovna Vertograd-skaia. Ei toţi lucrau la un fond de carte al partidului, şi unde? În piaţa Dzerjinski, exact vizavi de Bolsaia Lubianka! şi ce fond! Din cărţi

semiinterzise, dar încă nedistruse, astfel că aveau posibilitatea, chipurile, să copieze cărţi pe care urmau să le distrugă, dar pe care în realitate nu le distrugeau, ci mi le dădeau, de exemplu, mie. Din cauza sufocantei lipse de timp, din cauza avalanşei de treburi, m-am folosit iraţional de putin de această împrejurare (la ce bun să strângi cărţi, când eşti cu latul de gât şi nu ştii de vei citi vreuna?), totuşi m-am ales cu câte ceva. O dată ei au stăruit să le fac o vizită chiar acolo la fond, să mă plimb de-a lungul rafturilor. Eu cu ei nu mă cunoscusem cum trebuie, nu ne familiarizaserăm, dar eram prieteni. Le luceau ochii de bucurie, dar nu făcuseră oare o imprudentă? Nu stiu cum s-au descurcat, dar printre ei a fost şi o iscoadă – şi neplăcerile nu i-au ocolit. Apoi legătura mea cu ei s-a estompat. Nu credeam că acest cerc o să-mi mai fie de vreun folos. Dar cu zece zile înainte de expulzare, mizând tocmai pe solidaritatea acestui grup, le-am propus să aranjeze un depozit separat pentru arhiva lui Kriu-kov. Au acceptat.

Iar Neonila Gheorghievna Snesariova – o femeie singură şi nefericită, săracă şi pe jumătate oarbă, traducătoare nenorocoasă din engleză, marginalizată de "trusturile" lor descurcăreţe (adică de nişte exclusiviste colective de traducători), ani de zile arsese de dorinţa de a mă ajuta cu ce putea; fericirea, ea şi-o vedea în posibilitatea de a mă ajuta atât cât îi permitea sărăcăcioasa ei rezervă de timp liber. (De baştină era din Voronej, fiică de preot împuscat de Ceka în 1919, la sosirea Albilor, lucru pe care apoi trebuise să-1 ascundă toată viaţa – şi aşa a putut să termine secţia de traduceri a Institutului de Literatură; mama ei făcuse cinci ani la Solovki la începutul anilor '30, iar după război nimerise din nou în lagăr; amân-două fără casă şi ruinate pe viaţă.) Snesariova făcuse pentru mine o analiză comparativă a două traduceri engleze ale Cercului (si a strâns suficient material ca să demonstreze neconcordanta lor cu originalul). Traducea cartea lui Gheorghi Katkov despre revoluţia din februarie, între noi îi ziceam "Păpădia".

Din cauza gafelor la telefon (avea caracteristica periculoasă de a vorbi în plus când nu trebuie şi ce nu trebuie, la telefon şi pe sub plafoane), ea era sub supravegherea KGB-ului care credea, probabil, că va captura de la ea cine ştie ce: chiar după expulzarea mea i-au percheziţionat locuinţa, în lipsă, dar în afară de fotografiile mele n-au găsit nimic şi au lăsat un bileţel în bătaie de joc. (Atât de departe erau de a o socoti şi pe ea om, încât nici măcar nu ascundeau că ei sunt de la KGB.) însă după plecarea noastră, Alik Ghinzburg a reuşit s-o atragă pe N. G. la Fondul Social Rus, ca să distribuie ajutoare deţinuţilor şi pentru legătură. Ea a lucrat cu abnegaţie şi curaj, în scrisorile lui către noi, în Elveţia, o lăuda.

Si mai erau oameni care locuiau prea departe ca să-i chemi în ajutor, ca să găseşti o bună întrebuinţare pentru forţele lor. aşa era la Leningrad "Natania" (Natalia Alekseevna Kntcinina, medic) – nu exista sarcină pe care să n-o fi acceptat-o (dar cu ea nu am lucrat decât putin în chestiunea arhivei lui Kriukov şi în cea a Donului liniştit).

Si tot aşa s-a împotmolit în îndepărtatul Rostov pe Don, unde şi eu mi-am irosit toată tinereţea, Mărgărita Nlkolaevna sejfer, mai vârstnica mea colegă de universitate. M-am dus acolo în 1963 – şi ea, cu chipul ei aspru, sumbru, ca tăiat din piatră şi cărbune, mi-a spus pătimaş: "Sania! Dă-mi orice lucrare – pentru revoluţie! Mă sufoc în mlaştina asta!" Nu puteam să-i răspund decât în felul următor: "Mută-te la Moscova. Aici nu vei putea să ajuţi la nimic." Câţiva ani mai târziu a început totuşi să-mi bată la o maşină proastă, cu un indigo mizerabil şi cu multe greşeli în prima perioadă. Mi-a dactilografiat Cercul, iar apoi şi Arhipelagul complet. Paginile bătute de ea n-au fost de nici un folos, au zăcut undeva într-un ungher, au fost arse de curând. (Cine face şi desface are mereu ce face.) Cu aceasta n-am făcut decât să traversăm încă o aventură – o întârziere de un an a setului de materiale adăpostite în magazii pe la oameni întâmplători din Rostov – cum de nu s-au pierdut? Cum de

n-au fost descoperite? Noi alarme, noi călătorii. În 1970, Rita a reuşit în sfârşit să se mute lângă Moscova, aici a făcut cunoştinţă cu Liusa, cu cele "două N." (si a stabilit o legătură operativă, şi din neagra singurătate are la cine să vină să-şi deschidă sufletul). Tot cu gafe, dar şi Rita s-a obişnuit cu stilul conspirativ. şi astăzi este singura dactilografă de încredere pentru culegerea Voci din străfunduri. Ea i-a deschis acestei culegeri drumul spre samizdatul unional şi spre celebritatea mondială.

Si iată-ne ajunşi cu numărătoarea, numai în această schiţa, la aproape patruzeci de persoane. şi din toate schiţele precedente, lu-îndu-i în calcul şi pe cei nenumiti, se vor strânge la patruzeci, plus de-acum încolo peste cincisprezece, plus douăzeci de străini, ceea ce înseamnă deja mai mult de o sută! – şi totuşi aceştia sunt Invizibili!

Si ce-ai fi făcut tu fără ei?

Trăieşti – uiţi câţi sunt la număr; acum te uimeşte lista cu numele lor.

Si a mai fost şi sirul următor, seria şi mai mare a celor care, cinstit, se ofereau să ajute, care nu o dată dădeau dovadă de voinţa de a-şi asuma riscuri şi de fermitate – dar nu mai aveam nevoie de ajutor, nu mai era loc şi pentru contribuţia lor.

Sau au fost oameni care au ajutat într-o singură împrejurare – au venit din necunoscut şi au rămas necunoscuţi. De pildă, acei doi tineri din comitetul de radio de pe Novokuznetkaia – cu un curaj nebun au scos din servieta unui kaghebist, care ieşise din cameră, instrucţiunea operativă pentru urmărire. Au scos-o şi au copiat-o, iar eu după aceea am putut s-o citez într-un interviu (Completarea a treia).

Sau iată cazul lui Igor Hohluskin. Mai întâi el (lucrător ştiinţific, fizician) luptase la Novosibirsk, încă de acolo se manifestase, apoi 1-au înlăturat savanţii şi culturnicii prosperi. Cum-necum a reuşit "să se agate" de Moscova, dar de-acum era fără un ioc de muncă stabil, trebuind să

lucreze mai întâi ca legător de cărţi, apoi ca tâm-plar, putând în schimb să-şi permită luxul de a fi liber cugetător. Dar chiar şi această sursă de câştig a subordonat-o unei utilităţi sociale: pentru multe lucrări de tip samizdat n-a pretins nici o plată. Iar când Arhipelagul a sosit în Uniunea Sovietică – dar în prea puţine exemplare şi numai pentru oraşele-capitală de republică – Aleksandr Ghinzburg, conducătorul legendar al Fondului nostru, absolut de neînlocuit, se pare, în condiţiile sovietice, nu numai că a dat un ajutor nemaipomenit familiilor de deţinuţi şi chiar deţinuţilor, ci între timp a pus la cale tipărirea Arhipelagului în Georgia, 1-a xerocopiat ilegal acolo după ediţia YMCA. şi totul s-a întors sub formă de coli la Moscova, iar mai departe Hohluskin, în atelierul său de tâmplărie dintr-un muzeu, a asigurat tăierea şi legarea lor. A scos nişte produse pe deplin asemănătoare cu nişte cărticele: o ediţie neverosimilă, extrem de periculoasă pentru editorii respectivi. (Producţia lor, în afară de slaba calitate a tiparului, se distingea prin nivelul preţului: ediţiile străine costau câte 300 de ruble cărticica, iar ale noastre câte 20 de ruble.) încercam un sentiment neobişnuit: să primeşti aici, în străinătate, o asemenea carte de la Eva, din Rusia! Iată ce scrie Igor: "Cu bucurie vă trimit în dar ediţia de aici a Cărţii. (Tiraj – 1500, prima transă – 200 de exemplare.) Cred că Dumnezeu nu va îngădui curmarea acestei acţiuni. Ediţia este nu numai şi nu atât pentru snobii din Moscova, cât pentru provincie. Avem în vedere oraşele Irkutsk, Habarovsk, Novosibirsk, Krasnoiarsk, Sverdlovsk, Saratov, Kras-nodar, Tver şi unele oraşe mai mici."

Asa îşi riscau viaţa tinerii ruşi, pentru ca Arhipelagul să pătrundă până în colturile cele mai îndepărtate ale Rusiei. Nu pot să-i evoc pe toţi, fără să mă podidească lacrimile.

Si să nu-i rânduiesc printre Invizibili şi pe acei eroi lipsiţi de notorietate, dar neînfrânţi, care, cunoscându-mă din trecut, au rezistat tuturor presiunilor şi n-au făcut declaraţii calomnioase la adresa mea? Părintele Viktor

sipovalnikov a refuzat să ia atitudine împotriva mea în Revista Patriarhiei din Moscova, aşa cum i se cerea – şi pentru aceasta a fost supus persecuţiilor, el şi toată familia lui – dar n-a cedat! *

* Agentul cekist Rjezaci a încercat să găsească printre martorii vieţii mele inşi care să mă calomnieze. Cum se explică faptul că majoritatea celor abordaţi de el nu s-au lăsat atraşi în acest joc, nu sunt menţionaţi în cartea lui murdară? Nu prin faptul că 1-au deviat pe alte piste, că au rezistat presiunilor lui? El nu putea să nu obţină depoziţii de la Lidia Ejeret, colega mea de scoală. De la Emil Mazin şi Mihail sleniov, prieteni din vremea studenţiei. De la generalul-maiorTravkin, locotenent-colonelul Psecenko, maiorul Paskin, comandanţii mei de pe front, şi mai mult decât orice – de la prietenul şi camaradul meu de pe front Viktor Vasilievici Ovsiannikov, cu atât mai mult cu cât acesta este acum locotenent-colonel de securitate. Dar iată că niciunul dintre ei nu a arătat nimic convenabil scopului urmărit de agent, nu s-a afişat sub proiectorul minciunii – şi deci ce figură fac aceştia în povestea vieţii mele? Figură de Invizibili. (Adnotare din 1978.)

Reţeaua nouă în vara lui 1968, Eva nu mai înceta cu insistentele: "Dumneata îţi risipeşti forţele acolo unde ai putea să ti le cruţi. Nu ai nişte oameni tineri şi energici care să te ajute. Să-ţi fac cunoştinţă cu câţiva?" Am fost de acord. Eva mi-a fixat întâlnire direct la locuinţa Svet-lovilor pe strada Vasilevskaia. Dar eu chiar de la Rojdestvo, din apropiere, nu veneam niciodată la Moscova ca să rezolv numai o problemă, ci totdeauna îmi programam temeinic să rezolv mai multe. aşa şi aici, pentru aceeaşi seară pe care conveniserăm s-o folosim pentru a-1 întâlni şi cunoaşte pe Saharov – scop în care mi se fixase ca loc de întâlnire apartamentul academicianului Fain-berg pe Zoologhiceskaia – am făcut în aşa fel ca în acelaşi raion să rezolv şi alte probleme. A fost foarte bine asa. (în anul acela Saharov încă mai avea acces la lucrări secrete. Pentru a nu

se afla de întâlnirea noastră cu el, ne-am înţeles ca eu să vin la apartament înaintea lui – pe el, în mod oficial, puteau să-1 urmărească nişte observatori – şi să plec mai târziu.) Cu două ore înainte de întâlnirea cu Saharov am venit să fac cunoştinţă cu Nataşa Svetlova.

Era la o săptămână de la ocuparea Cehoslovaciei şi la trei săptă-mâni de la demonstraţia făcută de cei şapte în Piaţa Rosie. La mine la Rojdestvo auzisem totul la radio, dar amănunte concrete despre demonstraţia de la Moscova nu ştiam. şi acum o femeie tânără şi serioasă, cu bretonul – pana corbului – venind spre ochii verzi, extrem de sobră în felul de a se îmbrăca şi de a se purta, îmi povestea despre demonstraţie: cum s-a desfăşurat şi chiar cum se pregătise. De unde ştia oare? Până la urmă a reieşit că avea legături strânse cu ei, cu Mişcarea, şi doi dintre participanţi îi erau prieteni. (Asa că numai putin a lipsit să meargă şi ea în Piaţa Rosie în ziua aceea.) Acel putin. S-a aflat după aceea. Era ea făcută pentru aşa ceva?

În unele momente ale vieţii ne aflăm la răspântie, şi între opţiuni aproape că nu există interval despărţitor. Lat-o deja astăzi pe Nataşa îndreptându-se spre o altă opţiune.

Patosul ei în discutarea unor probleme sociale îmi plăcea foarte mult. Găseam în ea un duplicat al caracterului meu. Aveam aşa nevoie de ea să-mi lucreze! Poate la prima întâlnire sau poate la a doua i-am şi propus, pentru început, să-mi bată Cercul-96. A acceptat cu plăcere. (Măcar că-şi termina doctoratul la matematică şi făcea lucrări practice cu studenţii; ca timp disponibil avea două ceasuri seara, când fiul ei de şase ani se ducea deja la culcare. Dar mi-a bătut timp de patru luni, fără aproape nici o greşeală şi cu un deosebit gust al aşezării în pagină, lucru pe care nici nu-1 urmărisem vreodată în mod expres.) Chiar de la întâlnirea următoare începuse să-mi pună, pe marginea textului deja gata, nişte întrebări exacte pe care eu însumi nu mi le pusesem. şi m-a corectat în privinţa unor amănunte ale istoriei partidului, adică într-un domeniu care nu mă

aşteptam să-i fie familiar. Acest lucru mă aranja şi pe mine foarte mult. Am aflat astfel că, încă elevă fiind în cursul superior, ea, pentru ea însăşi, din dorinţa de a cunoaşte, răscolise istoria reală a partidului bolşevic. (Era generaţia zguduită, tocmai în ultimul ei an de scoală, de doborârea de pe soclu a lui Stalin. Un bunic de-al Nataşei, Ferdi-nand Svetlov, fusese chiar un remarcabil publicist bolşevic. După arestarea lui în 1937 a rămas o bibliotecă de literatură comunistă, cu procese-verbale interzise ale congreselor şi cu tot felul de maculatură, comunistă, dar în contradicţie flagrar ta cu Cursul scurt. D 2 aici au şi pornit săpăturile ei. Repolarizarea stridentă a generaţiilor a marcat şi a dislocat istoria Rusiei din anii '50.)

Am întrebat-o dacă ar putea să mă ajute în ceea ce priveşte păstrarea scrierilor mele. Mi-a răspuns că se va ocupa de rezolvarea acestei probleme.

A spune că era "operativă" înseamnă a spune putin: era promptă, exactă, laconică precum unii bărbaţi, în conceperea acţiunilor, a tacticii, dădea dovadă de o rapiditate, cum îi ziceam eu, electronică. Ca ritm, ea a intrat imediat în cadenţă mea impetuoasă de atunci. Ne asemănăm şi în ideile pe care ea le exprima înainte ca eu să le fi formulat pe ale mele. As fi vrut să am şi printre bărbaţi un prieten care să-mi fie apropiat din acest punct de vedere. Dar aşa ceva nu puteam decât să visez, căci în realitatea de toate zilele n-am întâlnit niciodată. şi în plus o caracteriza o afinitate afectivă cu rădăcinile entităţii ruse, cu esenţă spiritului rus, şi un extraordinar interes de îndrăgostit fată de limba rusă. şi o asemenea vioiciune clocotitoare mă făcea adesea să vin s-o văd.

Era inundată şi îmbibată de poezie rusă, ştia pe dinafară o mulţime de versuri, şi ea însăşi le "edita": le dactilografia, le lega pe cele încă interzise. Dar mai mult decât atât: ea a dovedit subtilitate şi talent în materie de redactare, de finisaj artistic, lucruri pe care eu, bucuros, le-am descoperit treptat. şi la a patra sau la a cincea întâlnire, în semn de

recunoştinţa şi încredere, i-am pus mâinile pe umeri, cele două mâini ale mele pe cei doi umeri ai ei, ca ÎHtre prieteni. şi brusc, de la acest gest, viaţa noastră a luat un alt curs. Nataşa a devenit Alia, a doua mea sotie; după doi ani s-a născut primul nostru fiu.

Această apropiere – bazată pe înţelegerea exactă a personajelor, a evenimentelor şi a momentelor istoriei noastre-în 1968 încă nu ne unea aşa de profund ca mai târziu, când, în timp ce în societatea sovietică începuseră dezbinarea generală şi disidenta, între mine şi Alia se năştea o uimitoare solidaritate care în continuare avea să devină şi mai strânsă.

Iar conlucrarea îşi urma cursul ei şi devenea şi ea tot mai bună şi mai profundă, în legătură cu Arhipelagul deja terminat, Alia a insistat şi a reuşit să depună o muncă uriaşă în verificarea şi corectarea citatelor, în special a celor din Lenin pe care eu, în grabă, le luasem din diferite ediţii, mai exact – din cărţi comuniste, adică din izvoare de mâna a doua. Eu însumi neavând timp pentru verificări în bibliotecă, ieşise o harababură. (Ca scriitor ilegalist, mă socoteam liber întru câtva de obişnuitele obligaţii ale studiului în bibliotecă – idee păguboasă şi eronată.) Apoi ea a întocmit inventarul cu datele evenimentelor descrise în Internodurile mele (eu nu mă ocupam de ele, pentru că nu erau cuprinse în Noduri, dar trebuia să le stiu, să le văd mai de la distantă): Tot ea selectase din amintirile lui sliapnikov, apoi făcuse extrase din diferite scrieri despre Lenin, adunase şi clasificase trăsături ale aspectului exterior, ale vorbirii, ale manierei lui de a se purta.

Ea s-a încadrat în ritmul meu şi m-a ajutat imediat pe câteva planuri, cu sfaturi, cu sugestii în privinţa paşilor de făcut; după trei ani a început deja să mă ajute şi la conceperea lui Octombrie, înainte, în toate hotărârile importante, strategice, eram singur, acum am do-bândit încă o pereche de ochi care verificau, o instantă – dar şi o sfătuitoare permanentă, necesară spiritului şi tonului meu

inflexibil. Tare mă bucura şi mă reconforta această şansă. Muncii mele şi luptei mele, Alia s-a dăruit repede şi – total.

Ani de-a rândul mi-am muncit creierii cu asemenea veşnice întrebări suplimentare: de la cine şi ce manuscris să iau, cui să-1 duc spre păstrare; în ce ordine să fac deplasările, pentru ca să diminuez riscul; de unde să sun, pentru ca să nu-mi divulg legătura; ce depozite vechi să lichidez din motive de securitate, ce depozite noi să deschid. Pe această suprasolicitare intelectuală se duseseră deja nişte forte, care mi-ar fi fost direct necesare pentru scris, şi o asemenea grijă obsedantă mă apăsa ca o reală povară fizică, îmi strica dispoziţia: până când va trebui să mai târăsc astea toate (si tot mai grele) după mine?

Tocmai s-a întâmplat că în curând n-a mai funcţionat depozitul de la Kobozev (sora cumnatei lui, la care ţinusem tot acest depozit ani de-a rândul, trebuia să schimbe locuinţa, casa veche urmând a fi demolată) – deci trebuia adunat absolut totul. Or, acesta era depozitul principal: şi cel mai vechi (avea deja opt ani), şi de aceea cel mai reprezentativ, mai complet, cuprinzând primele şi cele mai importante exemplare; şi cel mai de încredere. şi din toate punctele de vedere tocmai Aliei îi revenea sarcina păstrării acestui depozit. Din toate punctele de vedere, pentru că eu deja mă hotărâsem ca tocmai pe ea s-o fac moştenitoare a avutului meu literar, în sfârşit, cu sufletul uşurat, puteam să-i transfer totul Aliei. Garanţie era şi identitatea profundă a convingerilor şi diferenţa de douăzeci de ani a vârstelor noastre.

Alia s-a angajat fără şovăire să aranjeze un adăpost sigur pentru toate scrierile mele – de care să ştie numai ea, adică scutindu-mă pe mine complet de probleme ca acestea: la cine se află materialul, cum să-1 iau de acolo, cum să-1 depun din nou acolo; sarcina mea nu rămânea decât aceea de a le aduce la ea pe cele excedentare, de-cât aceea de a-i comanda cele necesare. I-am aranjat întâlnirea cu studentul Alioşa, fiul lui Kobozev; s-au dus amândoi cu rucsacurile

goale la acel depozit aflat într-un loc unde eu n-am fost niciodată – şi au mutat în altă parte materialul cu pricina. Alia, înainte de orice, a citit şi a cercetat ceea ce scrisesem eu, totul până la ultima hârtiuţa, şi pe toate acestea le avea acum înregistrate în memorie şi le cunoştea în detaliu. Apoi le-a clasificat, le-a sistematizat (în acelaşi timp cerându-mi, pentru cazul că as muri subit, semnături şi explicaţii scrise cu mâna mea pe primele foi). aşa s-au strâns acolo manuscrisele definitive, şi cele curente, şi cele la care s-a întrerupt lucrul.

Totuşi, depozitul luat în aceste condiţii nu putea să rămână multă vreme în locuinţa Aliei: tocmai pentru că eu, ascultând de glasul inimii, mă duceam des la ea, trebuia să am această libertate, tocmai de aceea depozitul trebuia să fie păstrat la nişte persoane care să locuiască mai departe, la nişte persoane pe care eu nu le-am vizitat niciodată şi ale căror nume într-adins nu voiam să le stiu, ne-cerându-i Aliei să mi le spună. (Este mai bine ca fiecare să ştie numai strictul necesar, pentru ca nici în caz de delir, nici sub hipnoză, nici injectat, nici în momente de slăbiciune a voinţei să nu poată spune secretul.)

Alia s-a apucat repede de treabă, desi încă nu ştia unde va fi locul de păstrare, în plus trebuia să se descurce singură şi să ceară acordul acelor oameni. S-a gândit bine Alia: sistemul de păstrare trebuie să se înscrie în fluxul vieţii în aşa fel încât să nu trebuiască schimbate nici cunoştinţele, nici întâlnirile, nici deplasările. Adică: de la ea trebuiau să ia materiale oameni care şi înainte o vizitau şi care şi de acum încolo o vor vizita şi ale căror astfel de mişcări erau uşor de explicat. Un asemenea om – familiar, apropiat – era fostul soţ, tatăl copilului, tată care-şi vizita din când în când fiul rămas cu maică-sa. (Astfel, ea a trebuit ca mai târziu să recurgă la diferite soluţii: într-o iarnă a ţinut exemplarul Arhipelagului la ruda ei, Leonora Ostrovskaia. Printre altele, aceasta, artist plastic, a pregătit "artizanal" schiţa copertei cu care August a apărut apoi la Paris. Altă dată, în

zilele grele ale asediului, Alia s-a gândit să scoată din casă nişte foi incriminatorii. Le-a expediat prin bătrânica Nadejda Vasilievna Buharina, care venea adesea s-o ajute, să stea cu copiii, şi care totdeauna purta cu ea o sacoşă de gospodină.)

Nici Andrei Nikolaevici Tiurin, la vremea aceea încă sub treizeci de ani (deja doctor în ştiinţe fizico-matematice, matematician talentat, de succes), n-a ezitat să ne ajute. El se îndrepta convins spre o eliberare religioasă şi spirituală (prin suflet remodelează Dumnezeu nesocotita şi nefericita noastră societate); şi francheţe bărbătească; si, în chip fericit, relaţii personale cu Alia, niciodată alterate, ba chiar menţinute la un nivel superior. A fost de acord să ni se alăture – şi apoi cinci-şase ani "gospodărise" depozitul – mereu receptiv, calm, rapid şi de o acurateţe proprie matematicienilor. Depozitul de la el era şi cel mai mare dintre toate celelalte depozite ale mele şi era unicul care funcţiona cu regularitate (depozitele de la cârtitele lui Dănilă erau aproape blocate, primeau şi dădeau cu târâita).

Dar nici Andrei, de vreme ce venea des la Alia, nu trebuia să păstreze scrieri de-ale mele la el, ci undeva mai departe. şi Andrei a găsit şi el cea mai simplă soluţie – va păstra manuscrisele la sora lui bună, Calina Tiurina. Strălucit specialist în algebră, doctor în ştiinţe, ea preda la Universitate. Era cu totul în afara intereselor şi cercurilor rebele, pasiunea ei fiind matematica, excursiile cu barca şi schiul montan. şi era sinceră, ponderată şi serioasă, ca şi fratele ei. A fost şi ea de acord! Semn al timpului! (Probabil, la o activitate subterană, directă, revoluţionară, nu s-ar fi angajat. Dar eu începusem să mă înfig ca un asemenea ic special în societatea sovietică, încât a mă ajuta să mă menţin în această poziţie părea – atunci – a fi sarcina tuturor păturilor culte. Aerianul Hruşciov nici până la moarte n-a înţeles ce ic ajutase să se înfigă; le-a fost dat urmaşilor lui să-1 scoată.) A început să tină toate manuscrisele undeva la mezanin, unde ţinea şi barca, şi

schiurile. Tot sistemul, de-acum fără nici o întâlnire directă între Alia şi Galia, funcţiona şnur datorită metodei propuse de A. A. Ugrimov (pentru a evita denumirea neclară şi confundarea pachetelor): se cumpărase o garnitură dublă de timbre dintre cele mai diferite, pe fiecare pachet aflat în păstrare se lipea câte un timbru, iar unul identic cu acesta se păstra la Alia într-un fel de album filatelic; în câte o punguliţa se afla un număr, iar undeva separat se afla o listă cifrată a manuscriselor. Când eu comandam un manuscris, Alia stabilea timbrul, i-1 dădea lui Andrei, acesta îl trimitea Galici. Galia, operativ şi infailibil, livra plicul care trebuia. (Pentru manuscrise păstrate în condiţii şi mai conspirative, acelaşi sistem îl folosea Alia chiar cu Aleksandr Aleksandrovici.) Un sistem atât de precis era pe deplin sigur şi pe deplin eficient, în locul pachetului luat rămânea de asemenea un timbru – mărturie a faptului că pachetul este luat. Acest sistem este şi comod atunci când o anumită hârtie trebuie adăugată unui anumit pachet: o dată cu hârtia se trimitea şi un timbru, în 3-5 zile de la comanda mea, tot sistemul se punea în mişcare – şi mi se livra tot ce ceream.

În noiembrie 1969, când la Riazan m-au exclus din Uniunea Scriitorilor si, abătut, am dat fuga să sun la Moscova, primul număr de telefon pe care 1-am făcut a fost cel al Aliei, dar ea1111 era acasă. (Pentru ultima dată plătea tribut obiceiului ei din tinereţe, zburase cu prietenii în Caucaz, ca să schieze.) şi peste câte(r) zile, plecând din Riazan pentru totdeauna, m-am dus imediat de îi mir la ea, desi trăgeam după mine trei agenţi. Ea se întorsese deja. "Ai citit?" (adică în ziar, despre excluderea mea).

— Ait citit" – "si ce părere ai?" – mă verificam pe mine şi o verificam şi pe ea. – "Trebuie ripostat!

— Nu se îndoia ea. – "Poftim!" *~ i~am întins eu răspunsul meu deja gata.

Elanurile noastre de luptători se completau reciproc. Totdeauna.

Desi noi vedeam clar de la etajul al optulea că agenţii stau lângă bloc (lucru confirmat şi de Eva, care în acest moment venea &(tm)~ bita spre noi), eu, nu stiu de ce, nu am luat cu mine U Juko^ka, ci am lăsat la Alia capitolele despre Lenin, în ideea că acest material va putea fi transferat în linişte la locul de păstrare. Erau ni? Te capitole aduse de mine. Le extrăsesem din diferite Noduri. Iară doua zi dimineaţă a venit la mine, la Jukovka, un văr priinar alLiusei cu rugămintea din partea acesteia să trec de urgentă pe la ea. Ce s-o mai fi întâmplat? M-a trecut un fior: confiscare! După plecarea mea au descins pentru percheziţie la locuinţa Aliei! Dar cnm Pu~ tusem să repet o asemenea imprudentă, să las eu însumi sa se ducă de râpă totul? Mai compromiţător decât capitolele despre Lenin, dar şi decât Nodul al XlV-lea, referitor de-acuma la epoca sovietică, era capitolul cu Dzerjinski. Cu greu putea să existe ceva jna' compromiţător, afară doar de Arhipelag. Tânărul nu era iniţiat în nici o problemă, dar pe drum 1-am întrebat totuşi: "Ce s-a întâfn. P'at>nu ştiţi?" – "Nu stiu precis, dar e o mare nenorocire", a răspuns e^-Asa! Nu mai era nici o îndoială! Mă chirceam şi muream & m" viam în maşina lui, în timp ce el avansa încet pe îngusta sosea Ru-bliovski, angajându-se apoi în nesuferita aglomeraţie de pe Vlinski cel cu multe benzi de circulaţie. Cum de n-am murit de-a binelea? Într-o jumătate de oră s-a repetat cu mine, în debit accelefat>tot calvarul anului 1965, legat de pierderea arhivei, calvarul ucigător, imputabil propriilor mele greşeli, din cauza cărora pierdeam acum toate poziţiile cucerite.

Despre ce era vorba, de fapt? De un oarecare articol în llit^azeta căruia, după părerea Liusei şi a cercului de la Novâi-nir, trebuia să-i răspund imediat. Ce bagatelă!., f.

Dar toată forţa acestei lovituri perfide eu am resimţit-o ca pe un nou memento. si: ce bine va fi când totul se va fi retras în adânc, departe, temeinic!

Însă nu pe tot parcursul anului au ieşit toate aşa cum fuseseră puse la cale. În iulie 1970, Galina Tiurina şi-a dus

într-o excursie cu bărcile prin Nord un grup de prieteni si, conducându-şi de una singură barca peste o anumită limită, s-a înecat – ea, cea mai îndemânatică, cea mai descurcăreaţa dintre ei, iar aceştia, orăşeni nepricepuţi, fără să-i caute trupul, s-au întors la Moscova. Avea 32 de ani. Moartea ei i-a zguduit pe cei apropiaţi, soţul – pentru o vreme – s-a semidereglat. Andrei a plecat cu avionul să-i caute trupul; Alia, imobilizată din cauza graviditătţii, sunase în toată Moscova după o echipă de exploratori echipată cu utilajele necesare. S-au găsit nişte oameni cu suflet nobil, dispuşi s-o ajute. (La locul nenorocirii, în condiţiile indiferentei şi neparticipării nici unei autorităţi, Andrei a găsit trupul, mai în avalul râului, cu ajutorul aviatorului care a încălcat consemnul ce-1 avea pe linie de serviciu. Au adus-o şi au îngropat-o la Moscova.) Alia căutase prin telefon o echipă de exploratori, dar prin durere şi jale străbătea teama că acasă la răposata rudele vor da peste ceva ce nu era cunoscut nici uneia dintre ele. Andrei nu era. Trebuia trimis cineva care să salveze manuscrisele aflate acolo în păstrare. Din ignorantă, din lipsă de pregătire, din disperarea provocată de nenorocire, se poate întâmpla orice. şi A. A. Ugrimov cu Dima Borisov s-au dus cu Sonia Tiurina, sotia lui Andrei, să scoată din casa dispărutei dintre cei vii rucsacurile cu manuscrise (27 de kilograme) în aşa fel încât să nu înţeleagă nimic cei care, părtaşi la doliu, veneau să-şi ia adio de la Galia. (Soţul defunctei a aflat că în casa lui se păstrase ceva şi 1-a mâhnit faptul că sotia lui avusese un secret fată de el.) şi câteva săptămâni, aceste rucsacuri rămăseseră la Andrei. şi în toată această jale generală trebuia să ne punem întrebarea: unde o să le păstrăm în continuare?

Cercul apropiaţilor era luat de la sine în consideraţie. Cercul apropiaţilor era un cerc de matematicieni: împreună făceau excursii în munţi (si împreună degerau şi-şi pierdeau degetele de la picioare), împreună se plimbau duminicile prin împrejurimile Moscovei, asi-gurându-le astfel porţia de

prospeţime capetelor suprasaturate de matematică, discutând în afara razei de acţiune a microfoanelor chestiuni sociale. (Alia, cândva membră a acestui anturaj, de mult nu mai participase la excursii alături de ei, viaţa ei complicându-se cu probleme de-ale mele, iar Andrei, cu ocazia unor asemenea plimbări, ardea pentru ea tot felul de maculatură şi rebuturi rezultate din munca noastră de dactilografiere clandestină: imposibilitatea de a arde hârtie într-un apartament de oraş constituie unul din gravele handicapuri ale conspiraţiei contemporane.) Acum se angajase să ne fie custode Serghei Petrovici Diomuskin – un om foarte-foarte circumspect, în ciuda celor 35 de ani ai săi; el a pus condiţia ca în chestiunea aceasta să nu fie iniţiaţi şi amestecaţi nici chiar cei mai apropiaţi şi mai cumsecade.

Noului custode, pentru prudenta şi profunda lui conspirativitate, eu cu Alia îi spuneam între noi "Viezurele". Serghei Petrovici era şi el matematician, de la Institutul Steklovski. Era un om foarte serios, calm, ponderat, cu o voce domoală, dar cu convingeri ferme. Se născuse într-un sat, şi-a dobândit toată instrucţia şcolară prin propriile lui eforturi. Trăia ca un anonim, departe de orice publicitate, dar în Moscova era unul dintre primii care, în linişte, cu discreţie, a început să-şi sacrifice veniturile personale pentru a-i ajuta pe deţinuţi şi pe familiile lor – gest la care n-a mai renunţat niciodată, în anii maturităţii a început dintr-o dată să cânte la pian. După o boală începuse să şchiopăteze, dar tot se ducea cu prietenii să schieze în munţi. Un moment de panică a fost şi cu manuscrisele aflate în grija lui: nu le ţinea la el, ci la fratele lui, fără ştirea sotiei acestuia. Deodată în familia fratelui a intrat dihonia. Din spirit de prevedere, S. P. a hotărât să schimbe locul manuscriselor. şi unde să le ducă? Le-a găsit un alt adăpost (eu nici acum nu-1 stiu). şi le-a păstrat aici până la expulzarea mea, iar apoi mi le-a livrat transă cu transă peste graniţă. (Mai târziu 1-au exclus din institut, dar nu din cauza mea.)

Andrei Tiurin nu-şi ascundea prea mult antipatiile politice, în privinţa aceasta dovedindu-se şi foarte apropiat de familia noastră. După expulzarea mea, folosindu-se de nişte drepturi de rudenie, nu numai că venea zilnic ca să ne protejeze locuinţa, ca s-o ferească de intruziunile cui vrei şi cui nu vrei, dar si, în săptămânile cele mai periculoase de aprigă urmărire, purta cu sine materiale secrete voluminoase. şi mai trebuie spus că făcea aceasta în condiţiile în care era strâns cu usa de un calendar sever: anume în zilele când la Alia erau aşteptaţi corespondenţi străini care să ducă mai departe acele materiale – pentru ca acestea să nu zăbovească în locuinţa noastră. * şi încă şi în anul următor, el şi ai lui mai trimiteau în Occident manuscrise, Ie corectau pe cele râmase incomplet finisate şi pe care* nu reuşiserăm să le luăm cu noi. Ardeau rămăşiţele.

Acum, când scriu aceste rânduri, în vara lui 1975, operaţiunea de lichidare a depozitului de la ei s-a încheiat cu bine.

Si m-a mai scutit de o obligaţie Alia – textele mele care erau gata, ea le-a fotografiat pentru a le expedia sub formă de microfilme în străinătate. Ani de zile, această meserie mi-a fost de un ajutor incomparabil, mi-a asigurat o independentă perfectă în activitatea mea conspirativă – dar, şi în condiţiile acestea, volumul de muncă mă copleşea, îmi lua prea mult timp. De aceea, meşteşugul ca atare căutam să-1 transmit primei mele sotii (si trebuie spus că în 1968 ea mi-a fotografiat în condiţii excelente iot Arhipelagul). Iar acum volumele se tot măreau. Ceea ce este însă important este faptul că în primăvara lui 1971 ne-am hotărât să refotografiem totul de la început până la sfârşit şi să-1 trimitem avocatului meu de la Ziirich, pentru ca toate cele pe care le-am scris precum şi arhivele principale să le am într-o formă concentrată şi să pot dispune de ele – setul "Seif, setul complet, să-1 am în siguranţă. (A trebuit să facem o copie şi după Arhipelag, pentru că exemplarul

trimis peste graniţă ne devenise inaccesibil, nu-1 puteam folosi pentru a fi tradus în limbi europene.) Aceasta a fost o muncă imensă.

Alia a propus ca treaba aceasta să fie făcută de prietenul lor comun Valeri, fizician de la USM (Universitatea de Stat din Moscova).

Pe Valeri Nikolaevici Kurdiumov îl văzusem o dată în compania lui Andrei. Mă frapase prin vălul fin şi persistent al melancoliei

* Se întreprindeau măsuri menite s-o intimideze şi pe A. I. Zaharova, mama lui; aceasta era invitată – chipurile prieteneşte – la KGB (multi ani ea lucrase ca inginer de tehnică radio în sistemul lor), unde i se spunea: "Trebuie să-1 salvăm pe Andrei, se duce pe Kozitki." După plecarea noastră s-au răzbunat pe Andrei supunându-1 unor reatestări anuale: în afara oricăror legi şi norme, în ciuda faptului că el îşi luase un doctorat strălucit, îi făceau mizerie şi-1 discutau prin consilii ştiinţifice şi prin cabinete neconfirmându-1 ca profesor şi chemându-1 tot timpul la interogatorii "social-politice".

Dar, în general, această afacere s-a terminat cu bine. A avut Dumnezeu grijă de el. (Adnotare din 1978.). >. -• – "-<.: • _; o, care-i umbrea privirea, buzele şi prin pesimismul care-1 apăsa când se gândea la viitor. Nu demult împlinise treizeci de ani, dar îl mina tristeţea caracteristică omului bătrân care ştie totul despre viaţă şi nu mai aşteaptă nimic de la ea.

Tatăl lui fusese deţinut la Marea Albă, apoi la canalul Moscova-Volga. Părinţii nu ascundeau nimic copiilor. Din Valerik, născut în faimosul an 1937, a ieşit un sceptic absolut şi înzestrat cu înţelegerea a tot ce se petrece în lume. Era un bun tehnician radio, chiar în perioadele de puternic bruiaj asculta destul de mult radioul occidental, urmărea politica în deplinătatea şi ramificaţiile ei. Judecăţile lui erau mature, exacte. Era convins că ai noştri nu vor slăbi şurubul niciodată în nici o privinţă, nu vor face

concesii, nu se vor schimba (prognoză foarte lucidă) – şi că până la urmă îi vor înghiţi pe blegii de occidentali. Mai rău decât aceasta – socotea Va-leri – este faptul că orice mişcare, internă sau externă, fie ea şi de intensitatea unei lupte împotriva comunismului, este lipsită de orice perspectivă. Astfel şi toată lupta mea el o aprecia ca pe un fenomen unic, ca pe o minune care însă nu va clinti nimic şi pe nimeni din loc, iar pe mine – opina el – dacă n-or să mă închidă, atunci or să mă omoare; şi chiar publicarea cărţilor mele în Occident, el o socotea ca fiind de natură să-mi apropie sfârşitul.

Dar lucrul de care el, dimpotrivă, era ferm şi chiar profund convins era necesitatea de a salva din cele ce-mi aparţineau: tot ce am scris, toate documentele, fiecare cuvânt. Singur, cu propriile lui mâini, îşi crease o colecţie completă – o raritate în Moscova – de texte samizdat fotocopiate şi legate de el însuşi. Era o întreagă bibliotecă din care el, generos, dădea tuturor să citească şi dădea chiar texte foarte periculoase, ca acelea ale lui Avtorhanov. S-a angajat cu plăcere să facă fotocopii şi pentru mine. Alia se temea să ducă la locuinţa lui tomuri cu scrierile mele. El a cărat toate utilajele la ea şi a recopiat şi a developat şi a uscat la ea, trei zile şi trei nopţi la rând. aşa au fost confecţionate un nou set microfilmat al Arhipelagului, după care s-au făcut mai târziu toate traducerile, afară de cele din spaţiul anglo-american, şi jumătate din întreg setul "Seif'. Mai târziu Alia a început să-i dea lui Valeri să fotografieze manuscrise (pentru a evita riscul legat de existenta unui singur manuscris şi care ar putea să dispară) precum şi versiuni intermediare şi materiale pentru romane, totul în forma în care lucrarea se întrerupea forţat sau se oprea. (Această duplicare făcută în etape ne-a împovărat şi ea enorm activitatea conspirativă.) în august 1973, mergând la lupta hotărâtoare, mă grăbisem – ca să fiu sigur că totul este în regulă – să transmit în Occident microfilmul cu Octombrie şaisprezece, adică textul în forma

în care era scris la acea dată. Ca să-i înmânez lui Valeri un manuscris m-am dus singur; stabiliserăm ca întâlnirea să aibă loc în magazinul de lactate aflat în blocul în care locuia el, pe una dintre străzile din Pes-cianaia. Din magazin am mers după el, la distantă, am ajuns amân-doi într-un mic scuar între blocuri, numai acolo ne-am salutat. Era soare peste tot, bancă n-am găsit, ne-am plimbat. Eu deja aveam în cap planul pentru acea zi al atacului meu în trepte si, ştiind cât de mult îi urăşte Valeri, m-am hotărât să-i fac o bucurie şi să-1 îmbărbătez, i-am povestit câte ceva despre cele ce urmau să se întâmple. I s-a luminat fata cu un zâmbet. Dar tot cu zâmbetul dintii, acela din magazinul de lactate, un zâmbet trist, pierdut, amestecat cu o undă de regret: se bucura de apropiatele mele lovituri şi de tăria lor – şi nu putea să se bucure, ci numai se întrista la gândul că ei din nou vor rezista, iar noi din nou vom sucomba.

În toamna lui 1973 am fost urmăriţi pas cu pas, s-a complicat la maximum legătura cu toţi cei pe care îi ţineam departe de riscuri, iar transformarea manuscriselor în microfilme se cerea uneori efectuată pe loc. şi din nou m-am întors la sistemul "descurcă-te singur": din nou am cumpărat utilaje ca acelea care se uzaseră de-a lungul anilor, am început să fotografiem noi înşine în locuinţa din Moscova, aleea Kozitki. Eram veşnic cu storurile trase. (Saşa Gor-lov, cu mâinile lui minunate, în mod special a lucrat un timp pentru a adapta incomodul stativ reproductor sovietic la scopurile noastre.) Deodată, nu stiu cum, într-una din zilele acestor săptămâni îngrozitoare, Valeri vine la Alia, fără să se anunţe şi fără să fie chemat, neglijând astfel neîndoielnica prezentă a acelei camere instalate de KGB în blocul de vizavi de intrarea noastră principală. Era la rând o lucrare oarecare, a luat-o el, peste două zile ne-a retumat-o pe o cale indirectă, iar peste alte câteva zile constat că lipseşte o piesă importantă-o fi scăpat-o pe undeva? O fi pierdut-o? I-o fi smuls-o careva? Lucrurile s-au lămurit către miezul nopţii, iar a doua zi

lucrarea trebuia deja să fie expediată. Eu şi Alia am ieşit "să ne plimbăm", îl sunăm de la un telefon public. Era deja unu noaptea. (Dificultatea consta, se pare, şi în aceea că sotia lui Valeri nu permitea la telefon nici un fel de voci feminine necunoscute, trebuia să-ţi dai numele.) El s-a fâstâcit. După o pauză, după căutări, începu să râdă blajin în receptor: "Da, chestia aia s-a rătăcit în sertarul mesei." Slavă Domnului! A adus-o el însuşi a doua zi. Dar ultimele zile au fost cele mai grele.

Si toate aceste apariţii ale lui Valeri la noi n-au trecut fără să lase urme. Este ca atunci când, imprudent, treci de multe ori pe lângă un roentgen în funcţiune şi te alegi cu boala radiaţiei, boală de care nu-ţi dai seama imediat. Am aflat prin posta stingă de la prieteni că după expulzarea noastră au început să-l şicaneze. Mai întâi 1-a chemat "directorul cu probleme speciale" (exista aşa ceva în institutul lor special pentru problemele fizicii), 1-a ameninţat că-1 dă afară. Apoi, în septembrie 1974,1-au târât la Lubianka, reuşiseră să afle în ce a constat legătura lui cu noi; erau perfect informaţi despre întâlnirea noastră în magazinul de lactate, chiar şi filmul s-au oferit să i-1 arate. Valeri a recunoscut că m-a ajutat, dar a refuzat să precizeze ce anume a fotografiat. Au început să-l amenințe: "Dumneata observi că aici la noi e foarte multă linişte, dar asta nu înseamnă că aici nu se şi împuşca." Dar cu asta, se pare, povestea deocamdată s-a încheiat.

Îi văd zâmbetul de om deznădăjduit, trist. Cum presimţea el mereu zădărnicia oricărei împotriviri fată de eiPresimtire la fel cu cea a lui Q.

Si numai lui Dumnezeu trebuie să-i mulţumim că iată, după un an şi jumătate de la expulzarea mea, încă aşa de putin i-a zgâlţâit şi i-a reprimat regimul pe ai noştri, aşa de multe probe am reuşit noi să distrugem, aşa de multi au devenit acum mai putin vulnerabili. Nu stiu: ce a făcut ca întregul cerc al celor care ne-au fost ajutoare apropiate să reziste în lunile cele mai pline de primejdii? Numai

rugăciunile. Iar mai departe: trecutul devine într-o tot mai mare măsură trecut, pierde legătura cu fazele practice ale luptei. Noii fermenţi, manifestările mele europene şi americane, fac ca lupta să se transfere pe alt teren, iar cei anteriori nu-şi mai forează cu atâta zel drum spre suprafaţă.

Eu cu Alia, îndată ce ne-am completat reciproc în muncă, am simţit nevoia de a avea spre Occident un canal nou, permanent şi care să fie al nostru. Eva nu avea un canal permanent, la ea totul se baza pe improvizaţie. şi în anul 1968, după ce am expediat Arhipelagul, ea a refuzat să expedieze (simţind ceva străin aici) microfilmul de pe cartea lui Dmitri Panin, destinată de acesta pentru Papa de la Roma (pentru ca dintr-o lovitură "să schimbe convingerile şi atitudinea" întregului Occident şi ale întregii lumi.). În această carte nici eu nu credeam, dar în virtutea unei vechi prietenii datând din anii detenţiei socoteam de datoria mea să ajut la expedierea ei. Iar atunci s-a întâmplat să fac cunoştinţă cu fermecătorul părinte Aleksandr Men. Ştiam că are legătură cu Occidentul şi 1-am întrebat dacă vrea să ne ajute. Mi-a răspuns prompt şi foarte ferm.' "Da, desigur, atâta timp cât canalul meu nu s-a înfundat." (L-am invidiat: acest om are canalul lui! De-am avea şi noi!) şi a luat asupra-şi problema. şi a rezolvat-o.

Numai printr-o familiarizare mai strânsă ne-am dat seama cum lucrau pinioanele acelui angrenaj. Părintele Aleksandr era conducătorul spiritual al unui curent explorator, încă neînsemnat la data aceea, un curent al ortodoxiei nevoite să activeze sub regimul sovietic; el conducea nişte seminarii neoficiale şi îndruma o grupă de tineret. (Din aceste eforturi s-a născut buchetul de articole din Vestnik nr. 97 precum şi completările ulterioare.) La el, organizator principal era însă Evgheni Barabanov, cel totdeauna bogat în proiecte de organizare şi reorganizare. (Cel mai reuşit dintre acestea fiind preluarea samizdatului de către Vestnik-nparizian.) Noi ne-am cunoscut ("am intrat în

legătură") nemijlocit cu el la părintele Aleksandr Men, ne-am înţeles cu privire la transmiterea prin canal. Mai departe, pentru o mai mare siguranţă a canalului şi a întregului lor grup, nu numai că eu însumi nu m-am mai întâlnit cu el aproape niciodată sau numai de trei ori în patru ani, dar nici Alia nu 1-a mai întâlnit decât de câteva ori: trebuia găsit din nou un factor care să îngreuneze urmărirea – încă o persoană intermediară ale cărei întâlniri cu Alia şi cu Barabanov să fie fireşti.

Pentru acest rol, ea 1-a ales pe unul dintre prietenii ei, pe nasul fiului ei mai mare, pe Dima Borisov. Acesta era un tânăr sfios, drăguţ, cu păr negru ondulat, cu ochelari, un fin degustător de poezie, cunoscător al cântecelor ruseşti şi având el însuşi o voce frumoasă. Dădea impresia că nu este consecvent în voinţa de a munci şi de a-şi organiza munca. Când ne-am cunoscut, Dima era doctorand la Institutul de Istorie. Teza lui de doctorat (desigur, mascată cu formulări sociologice) se referea la istoria Bisericii ruseşti din secolul al XlV-lea. De domeniul miracolului era faptul că-1 admiseseră la acest doctorat, de domeniul miracolului era faptul că putuse să fie aleasă o asemenea temă-şi putuse să fie susţinută o asemenea teză (până la urmă, acest miracol se va destrăma). El se născuse în familia unui important funcţionar sovietic, dar repudiase drumul şi convingerile tatălui său. Pe acesta îl tulburase şi-1 speriase evoluţia fiului său. Dima Borisov este un om de mare şi crescândă erudiţie, articolul lui din Voci din străfunduri (ca şi "Zvon şi controverse" din culegerea de samizdat în patrie se citeşte "August Paisprezece ") nu reprezintă decât începutul posibilului său drum. Desigur, nu cu transmiteri conspirative trebuia să se ocupe el (si nu trebuia să sufere de şomaj, de sărăcie), dar după 60 de ani este aşa de vlăguită Rusia, atâţia oameni am pierdut, încât nici nu are cine să se ocupe de jocul acesta de-a v-aţi ascunselea pe întunecate străzi lăturalnice, în general delicat, visător, contemplativ, Dima Borisov a dat dovadă chiar din primele

confruntări cu KGB (chemări la interogatoriu în primăvara lui 1973, apoi zilele ultimei prigoane împotriva mea, ale înfrân-gerii, o lună şi jumătate de pregătiri ale Aliei, de salvare a arhivei rămase în urma mea, ameninţările la adresa lui în 1974 după plecarea noastră) de o asemenea fermitate şi chiar de o atât de neaşteptata putere de ripostă, încât iată că până astăzi regimul nu s-a hotărât să-1 aresteze sau să ia alte măsuri împotriva lui.

Dima Borisov a devenit prieten apropiat al familiei noastre, cavaler de onoare la cununia noastră religioasă, nas al lui Stepan al meu; Alia i-a botezat pe una dintre fiice, iar eu pe cealaltă.

Micul lant – Dima Borisov, Jenia Barabanov şi mai departe cineva de la ambasada fraceză pe care noi nu-1 ştiam şi căruia convenţional îi spuneam "Vasia" (cu întârziere mi-a şoptit Barabanov că "Vasia" era o femeie şi totodată călugărită) – funcţionase impecabil trei ani, începând de la dactilografierea lui August la YMCA în 1971. Aceasta a fost principala noastră legătură neîntreruptă cu Occidentul, şi ea n-a fost niciodată urmărită de KGB, iar ceilalţi de la ambasadă nu ştiau nimic, (în septembrie 1973, după ce a nimerit în vizorul filajului si, deschis şi temerar, recunoscând chiar atunci, în locuinţa noastră, în fata unui corespondent străin, că a expediat manuscrise în Occident, Jenia şi-a luat avânt să pomenească şi de scrierile mele: se părea că nu mai era nimic de pierdut. Dar eu 1-am oprit: nu deşerta tot ce ai în traista care-ţi atârnă de gât, lasă acolo o rezervă că n-o să-ţi julească beregata şi o să-ţi prindă bine. si, cred eu, n-am făcut rău: după expulzarea mea i-ar fi imputat acest lucru. Dar aşa – a scăpat.)

Toate amănuntele despre această legendară "Vasia" n-am început să le aflăm decât într-o perioadă când eram deja în Occident, iar în primăvara lui 1975 la Paris am făcut cunoştinţă cu ea însăşi. Era călugărită catolică-apartenentă religioasă ce s-a dovedit adevărată. De unde eu mi-o imaginasem ca pe un înger plăpând, m-am pomenit în

camera noastră de hotel cu o grăsană blajină, cu o rusoaică provincială, fără îndoială o gospodină excelentă (cel mai uşor era s-o vezi cu ochii închipuirii cum îi serveşte cu săratele, gogo-sele pe nişte oaspeţi multi la număr), cu un accent rusesc nu numai pe deplin păstrat cum la putini din emigraţie îl mai întâlneşti, dar şi foarte savuros, dar şi proaspăt, un accent care şi în Uniunea Sovietică a fost suprimat, nimeni de-acolo nu mai ştie să-1 folosească.

Ceea ce visa ea mereu era să trăiască în Rusia.

Anastasia Borisovna Durova se născuse în 1908. Războiul civil îi împrăştiase familia, Asia cu mama locuiseră lângă Giugba pe malul Mării Negre, tatăl ei se pierduse în necunoscut, apoi întâmplător, sub Albi, i-au citit numele într-un ziar: deţinea un post înalt în guvernul de la Arhanghelsk. După căderea Arhanghelskului, tatăl ei a plecat la Paris şi de acolo, în urma unor demersuri, a obţinut pentru ai săi viza de ieşire – la sfârşitul lui 1919, cu putin înainte de coşmarul evacuării de la Novorossiisk. La Paris, împreună cu câţiva ofiţeri, tatăl ei a deschis un gimnaziu rusesc. (Căci întoarcerea în patrie era aşa de aproape!

— Eterna aberaţie a emigraţiei, iar ocazia de a-i educa pe copii ca pe nişte ruşi nu trebuia ratată. Gimnaziul a existat până în anul 1962.) în acest spirit a crescut şi Asia, tânjind mereu după Rusia, desi de la Leningrad bunica o prevenea pe ocolite: "Nu mai visa la Rusia, pe Rusia au călcat-o în picioare oamenii şi a părăsit-o Dumnezeu." Iar după gimnaziu, Asia s-a înscris la un colegiu catolic, a trecut la catolicism. Vechiul ei dor de tară nu s-a stins, dar de-acum a trecut prin atâtea refracţii încât s-a transformat în năzuinţa de a salva Rusia prin catolicism. Ea a luat examenul de profesoară de limba rusă. Afluxul postbelic al celei de a doua emigraţii, şuvoiul viu al Rusiei, iar apoi întoarcerile benevole în URSS ale unei părti a primei emigraţii au făcut ca dorul ei de tară să fie şi mai irezistibil, în anul 1959 a venit ca turistă în Uniunea Sovietică, ajungând astfel să

calce cu picioarele ei pe pâ-mântul pe care se născuse, în 1962 a venit ca traducătoare la expoziţia franceză de la Sokolniki. Iar în primăvara lui 1964 a venit în URSS noul ambasador Baudet. Acesta, cu putin timp înainte, rămăsese văduv şi acum avea nevoie de o menajeră care să-i administreze casa din Moscova, şi să nu aibă familie, şi să nu aibă rude în URSS (un ambasador nu trebuie să sufere nici influente, nici reproşuri), dar să ştie la perfecţie şi franceza şi rusa, şi să fie o gospodină excelentă – o sumă de cerinţe aproape irealizabilă, dar Asia Durova a fost tocmai omul potrivit pentru aşa ceva. Sprintenă, îndrăzneaţă, operativă şi în acelaşi timp cordială, femeie cu orizont larg aşa cum sunt rusoaicele şi ucrainencele, ea s-a adaptat uşor la condiţiile sovietice, îmbina fermitatea şi maleabilitatea în relaţia cu oamenii administraţiei sovietice, cu lucrătorii sovietici, din domeniul aprovizionării – şi a dat atâtea dovezi că este omul potrivit la locul potrivit, încât şi ambasadorii următori au apelat cu plăcere la serviciile ei. aşa de uşor şi de firesc s-a familiarizat cu ambianta sovietică, încât n-a ezitat să-i dea peste gheare KGB-ului ("nu vreţi să ne întâlnim la hotelul "Evropeiskaia"? nu vreţi să mergem la dacea în Golful Finic?"). aşa de uşor şi de firesc, încât a ajuns să-i cunoască pe disidenţii (atunci încă nu li spunea aşa şi nici nu erau identificaţi ca atare) pe cale de apariţie, la unii se ducea acasă (la Barabanov-în 1966, făcând cunoştinţă cu el prin studenta franţuzoaica Jacqueline Griinwald, şi la nuntă la el, şi i-a botezat copiii). Mai târziu a făcut mai mult: ruşii de altă orientare decât cea oficială vor totdeauna să transmită ceva. Ea o făcea şi pe-asta (si de la Siniavski cu Daniel de asemenea, împreună cu Helene Za-moiskaia); şi aceeaşi Grunwald şi Ania Kisilova, altă studentă din Paris, o puseseră în legătură cu Nikita Struve (schiţa 12) de la YMCA. Îmbinarea specială de spirit gospodăresc, inventivitate, perspicacitate, îndrăzneală şi dezarmantă bunătate-simplitate, i-a permis Asiei Durova să menţină ani de zile periculosul, poate principalul canal

ilegal Rusia-Occident, ea neavând imunitate diplomatică. Era o sarcină pe care diplomaţii apăraţi (dar preocupaţi de cariera lor funcţionăreasca) de imunitate nu aveau curajul să şi-o asume. Ea, de obicei, trimitea, nu prin diplomaţi, ci, asa, prin diferiţi oameni care se întâmplau să se fi cunoscut la Paris cu mult timp în urmă, la vreun colegiu, mai adesea fără măcar să le spună că urmau să transporte cu ei materiale de natură a-i compromite în fata autorităţilor sovietice. "Totdeauna oamenii iau mai uşor lucruri secundare." "Un anume simt", care-i spunea cu cine se poate şi cu cme nu se poate face treaba respectivă, n-o înşela niciodată. Astfel, Pnn câteva verigi, eram şi noi racordaţi la ea – începând din toamna lui 1968, de la prima transmitere a microfilmului lui Dmitri Panin în februarie 1971, ea a fost de acord să ia August sub formă de manuscris – căci nu exista nici un plan, nici o perspectivă clară. Dar pleca la Paris un oarecare poliţist francez – şi harnica Asia, veşnic ocupată cu florile, cu prăjiturile, cu torturile şi cu mai ce? – 1-a rugat să fie aşa de amabil să ducă o cutie mare cu bomboane pentru o călugărită bolnavă. Poliţistul, galant, a luat-o tară nici un fel de ezitare, a dus-o fără nici un fel de jenă. aşa a ieşit din tară August.

Iar în mai 1971, cu o altă pasageră întâmplătoare (dar care ştia că duce cu sine ceva serios), Asia a trimis şi încărcătura mea principală, tot ce scrisesem după eliberarea mea – setul de microfilme "Seif. La aeroportul Orly, acea pasageră a fost întâmpinată de Nikita Struve cu familia; au intrat într-o cafenea la un ceai şi şi-au pus gentile pe duşumea, pentru ca apoi "să le încurce", să ia una care nu era a lor. (Copiii erau îngrijoraţi: o doamnă de-alături îi urmărise foarte insistent.)

Extraordinar! Tot Asia a conceput şi a realizat ceva cu totul nemaipomenit: întâlnirea dintre Jenia Barabanov ("delegaţia" sovietică "pe linia artei decorative") şi Nikita Struve (turist parizian) la Varşovia în septembrie 1970. Urmare a acestei întâlniri de la Varşovia, Buletinul MSCR

(Mişcarea Studenţilor Creştini Ruşi) a început să fie publicat în format mare şi să-şi propună un program amplu care să includă şi autori din Uniune. (De fapt, o asemenea includere se şi realizase, aşa că întâlnirea a fost nu deosebit de neclară, ci mai mult riscantă – dar de vreme ce fusese programată! Pentru aceasta a fost nevoie şi de nişte ingenioase convorbiri telefonice dinainte convenite cu Parisul, cu Varşovia, convorbiri pe care Asia le-a realizat în mod operativ.)

Acum ea îşi aminteşte de toate acestea câtuşi de putin ca de nişte fapte eroice, ci numai şi numai ca de o prăjitură reuşită, dar consumată încă de săptămâna trecută.

Nu ne este dat pentru prima oară să vedem cum Rusia îşi strânge la sânul ei copiii care i-au fost răpiţi. După c&şi-a încheiat activitatea la ambasada franceză din Moscova, Asia Durova nu şi-a mai găsit locul nicăieri în Occident – şi a venit din nou la Moscova, acum doar ca să locuiască la ambasadă – pentru multă vreme – şi să fie mai aproape de sora ei mai mică şi de nepoatele ei.

"•?!

^te i-t

• • • >• • S3

Elena tezarevna (Liusa) Ciukovskaia Mira Ghennadievna Petrova Vădim Vitalievici Afansiev Aleksandr Vadimovici (Saşa) Andreev Natalia Ivanovna Stoliarova ("Eva")

Olga Viktorovna şi Vădim Leonidovici Andreev la Peredelkino. la K. I. Ciukovski Elfrida Philippi "încrucişări ale destinului" descoperite de N. S. Tatiscev la Moscova Stepan Nikolaevici Tatiscev Aleksandr Moiseevici Gorlov Boris Aleksandrovici Ivanov (ofiţer KGB)

Inna Petrovna Borisova Natalia Vladimirovna Kind luri Aleksandrovici Stepanov ("Donet") Vilghelmina Ghermanovna Slavutkaia La Leningrad, la Efim Grigorievici Etkind şi Ekaterina Fiodorovna Zvorâkina. Sfârşitul anilor 1960

Natalia Dmitrievna (Alia) Soljenitâna Nadejda Vasilievna Buharina cu Ermolai şi Ignat (fiii lui Soljeniţân). Moscova, 1974

Mărgărita Nikolaevna seffer (Gutalova)

Aleksandr Ilici Ghinzburg cu fiul Sania. Tarusa, 1973

Igor Nikolaevici Hohluskin Andrei Nikolaevici Tiurin Calina Nikolaevna Tiurina Natalia Evghenievna Radughina Elizabet Markstein ("Betta")

Nikita Alekseevici Struve Cu Nils Morten Udgord la Sternenberg. Vara 1974

Dr. Fritz Heeb Ultima vară în Rusia Cu fiul Ermolai, Firsanovka, 1973

Irina Nikolaevna Medvedeva-Tomasevskaia Ultimele lucruri citite de A. I. Soljeniţân în patrie (pe masă la Peredelkino).

Foto S. Bukalov HPE3PEHHE H T H E B K axa Hi denii * pcdaitifuio toerynai nPEflATEJIBCTBO HE nPOIItAETCfl Tpy; ino B iciuic epcMfl Hafirn ros iiamcM crpanu.

Npomncro, DOHWIIACKBHAlIHTy ROHEH JIHTEPATYPHOrO BJIACOBUA Prigoana prin presă, ianuarie-februarie 1974

Lidia Korneevna Ciukovskaia Ultima fotografie a lui A. I. Soljeniţân făcută înainte de a fi expulzat In curtea casei de pe ki, februarie 1974

CoodmeHHe TACC BepxosHoro CoseTa CCCP sa cHcreMa-TnqecKoe coBepmeHHe AeăcTBHH, ne coBMecTHMBix c npHHaAAe>KHOCTblO K rpa^KAaHCTBV CCCP H HanocmitHx ymep6 Coioay CoseT-CKHX ComâaAHcnrqecKHX PecCCCP H 13 $eBpaAfl 1974 roAa BbiABopen 3a npeAeAM Coseiv cKoro Coioaa CoA5KeHnm>îH A. H.

K H6My, K3K TOABKO CO-H6o6xOAHMfcIM.

PEAAKItHOHHAH KOJIJIErHH B 03739. 50124.

H3ff. M 378.

— B.

Comunicat de presă al Agenţiei TASS, 14 februarie 1974

DE LA AGENŢIA TASS Constatând că Soljeniţân A. I. săvârşeşte în mod sistematic acţiuni incompatibile cu calitatea de cetăţean al URSS şi dăunătoare Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, Prezidiul Sovietului Suprem al URSS decretează decăderea lui din această calitate şi expulzarea lui începând cu 13 februarie 1974 de pe teritoriul Uniunii Sovietice.

Familia lui Soljeniţân va putea să meargă la el îndată ce va considera necesar acest lucru.

Colegiu! De redacţie i 12 Triunghiul de sprijin Dar cu toată publicitatea zgomotoasă făcută înjurai loviturilor date de mine în luptă dreaptă cu autorităţile, o adevărată forţă care să mă sprijine împotriva acestora mi-a lipsit cu desăvârşire. În orice noapte şi chiar în orice zi, kaghebistii puteau să vină simultan şi la mine şi la cei câţiva apropiaţi ai mei şi să ducă imediat în bârlogul lor nu tot, dar mult din ceea ce ani de zile scrisesem, acumulasem, construisem. Din anii '20 şi până în anii '70, multora, multor predecesori şi fraţi mai vârstnici de-ai mei, cunoscuţi şi necunoscuţi, tocmai asta li s-a întâmplat: li s-a luat şi li s-a aruncat totul în abis, în gura monstrului uitării, pentru totdeauna. Eu deja scrisesem că întreaga literatură naţională a pierit o dată cu Arhipelagul, şi nu numai în sufletele şi minţile oamenilor, ci şi înainte de acesta, o dată cu percheziţiile asociate cu arestarea. Iar eu, purtând deja în mine toată experienta trăită în lagăr, nu aveam dreptul să-mi permit o asemenea vulnerabilitate. şi tainiţele din Moscova, mijlocite mie de Invizibili, nu prezentau nici ele siguranţă. Trebuia ca toate manuscrisele să mi le păstrez în Occident, să am acolo un sprijin, capabil să-mi promoveze, fără greş şi cu fidelitate, cărţile, în caz că aici eu şi Alia am fi pierit.

Iar pentru toate acestea, evident, era nevoie: în primul rând, să am în Occident un editor rus permanent (si o legătură permanentă cu el!). Apoi – un reprezentant oficial (un avocat?) care să poată respinge juridic orice lucrătură kaghebistă de genul aceleia cu care Sovietele înseşi fac

comerţ în Occident cu manuscrise furate de la autori interzişi în Uniune, cum deja nu o dată a demonstrat-o acelaşi Viktor Louis (si – o legătură permanentă cu acest avocat). Dar şi mai important: şi o persoană de mare încredere, una iniţiată, care să mă înţeleagă bine şi să înţeleagă bine şi condiţiile din Uniunea Sovietică, dar să trăiască într-un loc inaccesibil labelor KGB -şi astfel să poată gestiona cu pricepere tot ce am expediat în Occident. Adică – trei puncte legate între ele. Să-mi construiesc astfel un triunghi nedeformabil.

Editorul s-a dovedit în mod univoc a fi Nikita Alekseevici Struve. (In spatele lui, editura YMCA din Paris şi aparatul ei cumva se pierdeau în ceată, se eclipsau.) De altfel, însuşi Struve rămânea pentru mine un om încă total necunoscut. Legătura bilaterală cu el s-a aranjat prin Barabanov şi Durova. Barabanov mi-a furnizat primele date despre acest nepot al unui bunic celebru, al personalităţii istorice care a fost Piotr Berngardovici, şi nepot (de frate sau de soră?) al vestitului teoretician al literaturii Gleb Petrovici, după cartea căruia, într-un fel, mi-am format prima impresie despre conţinutul şi dimensiunea literaturii emigrante. Legătura lui Barabanov cu N. Struve data deja de mai multă vreme, din anul 1966. În scrisorile "prin posta stângă" nelegale, pe care i le scria Struve, erau afirmaţii ca acestea: noi (adică emigranţii, şi mai ales urmaşii emigranţilor) suntem nişte ruşi dematerializaţi", "Rusia (pentru noi) aproape că nu este o realitate, ci o idee. şi de aceea şi mai mult decât în vremea lui Tiutcev, trebuie, împotriva realităţii şi a evidentei, să credem în Rusia. Credem că Rusia poartă pecetea tării alese de Dumnezeu – unica tară ortodoxă, mare şi vie; tocmai în Ortodoxie este plenitudinea adevărului şi a vieţii. Legătura dintre Rusia şi Ortodoxie pentru noi este una dintre cele mai înalte valori umano-dumnezeiesti". (Eram încă din tinereţe foarte interesat în a-mi face o idee de ansamblu despre modul în care emigrantul rus percepe lumea. Dar atunci nu reuşeam

să înţeleg detalii de viaţă ca acestea: "Facem eforturi supraomeneşti pentru ca, împotriva logicii şi a utilităţii, copiii noştri să rămână ruşi, osândindu-i la suferinţe morale, întrucât această educaţie monstruoasă îi rupe de mediul lor de viaţă." Peste încă o duzină de ani, când de-acum mă aflam în afara granitelor tării, acest lucru aveam să-1 înţeleg şi eu în relaţia cu fiii mei.) Mai târziu, Nikita îmi va scrie la Moscova şi mie: "A fi emigrant este cea mai dificilă dintre arte." şi iată, în anii care au urmat, acest om, cu speranţa lui fierbinte şi cu credinţa profundă într-o Rusie poate inexistentă ("acum este greu să ne imaginăm cât de rupţi unii de alţii am fost până în anii '60"), avea să depună nu puţine eforturi spirituale ca să creeze pentru acea Rusie o revistă religios-literară cu totul necunoscută ei, o revistă care la Moscova va fi aşteptată cu sufletul la gură, va avea un larg cerc de cititori şi va ajuta la coagularea dezbinatelor forte intelectuale ruseşti. Editarea unei asemenea reviste pentru o tară în care nu locuieşti şi cu care nu ai legături poştale deschise pentru primirea de manuscrise şi opinii şi pentru difuzarea tirajului este o sarcină foarte neobişnuită, îndrăzneaţă, dificilă. Dar N. A. Struve s-a achitat cu bine de ea; începând din 1969 a reuşit să facă din emigrantul vechiul subţirel "Buletin MSCR" o punte spirituală din ce în ce mai trainică între emigraţie şi metropolă.

Iar şi mai devreme, probabil în toamna lui 1967, pe sub tavanele apartamentului orăşenesc al familiei Ciukovski, unde atunci încă nu ne obişnuiserăm să ne ferim de interceptări, Kopelevii mi-au făcut cunoştinţă cu Lisa Markstein, despre care auzisem de mult: originară din Austria; fiică nici mai mult nici mai putin a lui Ko-plenig, conducătorul Partidului Comunist Austriac, ea şi-a petrecut în URSS toată adolescenta şi tinereţea, apoi a plecat în Austria, dar revenea adesea în tara noastră (nu întâmpina nici o greutate în obţinerea vizelor). Astfel, şi-a însuşit cunoaşterea intimă a două limbi, a două culturi (ceea ce

apoi îi va fi de foarte mare ajutor la traducerea Arhipelagului), a două moduri de viaţa – occidental şi sovietic – având o largă viziune asupra amândurora. În plus, cu inteligenta ei ageră, cu fierbintea ei inimă nerăbdătoare, Lisa, prin destinul ei, era deja chemată să joace un rol special între aceste două lumi. Am făcut cunoştinţă cu ea într-o atmosferă de mare simpatie: o caracterizează abordarea precisă şi directă a lucrurilor, judecăţile curajoase şi clare, operativitatea. Dar de data aceea nu ne-am propus nimic practic.

Câteva luni mai târziu, Lisa a luat de la Liusa şi a dus în Occident micile mele îndreptări la Pavilionul canceroşilor: cu scrisul ei, a inserat crâmpeie de text în conspectele ei de sintaxă rusă. (Aceste îndreptări au ajuns la edituri; mai târziu şi-au jucat pe neaşteptate şi rolul procesual ca probă – când ca text autentic, când ca nişte corecturi ale autorului – în litigiile dintre edituri cu privire la Pavilionul canceroşilor, este foarte greu să prevezi consecinţele pe care le are într-una dintre lumi un pas făcut în cealaltă. Mai târziu Lisa a fost nevoită să apară şi ca martoră într-un proces dintre edituri, dar ca martoră anonimă – altminteri şi-ar fi dezvăluit legătura cu noi.) f În mai 1968, când noi dactilografiam de zor Arhipelagul la Roj-destvo, mi s-a transmis o scrisoare venită "prin posta stingă" de la Paris, scrisoare prin care Lisa îi spunea Naiei Mirova (Lazareva), prietena ei din Moscova, că nu poate să n-o doară când vede cum acolo escroci sau impostori dispun de cărţile mele lipsite de protecţie juridică. Mai spunea că ea ar fi gata să-mi apere dezinteresat drepturile dacă eu i-aş da procură.

Încet, această idee a prins teren, în toamna aceea, Lisa a venit pe neaşteptate la mica mea dacea de la Rojdestvo. Eu ardeam frunzele căzute pe jos. Ne-am aşezat lângă foc – de necrezut!

— Iată, aici de curând terminaserăm Arhipelagul, şi iată un om din altă tară, un binevoitor sincer şi inteligent, care este gata să pună în mişcare totul! Apoi peste un an m-am

apucat să-i povestesc Aliei despre o remarcabilă Lisa. Am constatat însă că Alia o ştia deja de câţiva ani – asta să însemne că lumea-i mică sau că Moscova-i îngustă? Nu stiu în ce împrejurare cineva îi făcuse cunoştinţă cu Lisa, care venise din Austria să se intereseze de disidenta de la Moscova şi de modul în care ea ar putea-o ajuta. (De la lovitura de stat din octombrie, lumea, mental şi afectiv, s-a întors deja cu 180 de grade – dar când se va realiza şi în viaţa reală aceeaşi întorsătură?!)

Astfel ne-am hotărât deja să legăm noduleţul. Cu ocazia uneia dintre următoarele sosiri discrete la Moscova ale Lisei, tratativele cu aceasta privind posibila ei activitate în Europa le-am dus eu împreună cu Alia. Nişte plimbări banale a două femei pe bulevardul Precistenski, atât de familiar lor, amândouă fiind la zi cu antrenamentul în a privi în jur şi a se uita împrejur, conversând numai pe ruseşte, ceea ce nu zgâria urechea pietonilor care se întâmpla să treacă pe lângă ele – o asemenea privelişte nu atrage atenţia.

În septembrie 1969 m-am întâlnit cu Lisa la Alia, pe strada Vasi-levskaia. Austriaca a adus în germană textul juridic al procurii şi mi-a sugerat să-mi iau un avocat în Occident. A spus că ea poate să-mi recomande un avocat bun din Elveţia, pe doctorul Fritz Heeb, pe numele căruia trebuie să scriu procura de bază pentru ca el să-mi poată gestiona treburile. Noi nu cunoşteam nici un nume din nici o altă tară apt a-i face concurentă lui Heeb, aşa că am primit cu bucurie această recomandare a Lisei, acest dar ceresc: să ai avocatul tău în Occident?

— O mişcare puternică, pentru autorităţi cu totul neaşteptată, dar în acelaşi timp una ce parcă nici nu este interzisă de lege? Eu şi Alia ne-am dat imediat acordul, ne-am jenat să întrebăm ceva despre acel Heeb.

La începutul lui 1970, Lisa a venit din nou, a adus forma definitivă şi atotcuprinzătoare a procurii pe numele lui Heeb, procură ne care eu am semnat-o din nou, dar pe

fugă, influenţând şi deter-minând prin aceasta soarta cărţilor mele în străinătate în modul – după cum gândeam eu – cel mai bun. Pe Lisa, la data aceea, încă nu o controlau la vamă, totuşi procura aceasta, pentru siguranţă, Katia Svetlova, mama Aliei, a ascuns-o magistral în capacul de carton al unei cutiuţe cu bomboane.

Lisa (de la Elisabett numită de noi "Betta"), Fritz Heeb ["Iura"

_de la jurist (pe ruseşte iurist-n. T.)] şi Nikita Struve (Nikita -

Nikolai – "Kolea") au format în străinătate acel foarte dorit triunghi. Spre aceste trei puncte se îndreptau acum toate scrisorile mele nelegale şi de la ele trei se primeau răspunsurile. (Betta la Viena primea de la Heeb din Ziirich xerocopia scrisorii mele către el sau direct de la noi scrisoarea "prin stingă" pentru Heeb – şi i-o traducea lui când în scris, când, dacă era posibil, la telefon.)

Cu Heeb, de ochii lumii, purtam şi o corespondentă legală superficială, pe jumătate lipsită de conţinut (de obicei cu o singură informaţie, şi scrisorile ajungeau la destinatar, KGB nu tăia legătura – ca să aibă ce urmări?); el îmi scria pe nemţeşte, eu lui pe ruseşte. Această corespondentă deschisă o foloseam uneori şi pentru a-i face pe kaghebisti să-şi ia ochii de la adevăratele mele planuri sau să-i avertizez în legătură cu problemele pentru care mă voi bate cu foarte mare îndârjire, uneori şi pentru a-mi bate joc de ei. Când nu mi-au livrat de la Heeb pachetul cu recenziile la August apărute în presa occidentală, i-am scris corespondentului meu: nu m-am supărat, asta s-a făcut din grijă pentru mine, căci nişte recenzii injurioase m-ar fi demoralizat, iar unele laudative m-ar fi făcut să-mi pierd capul, în ambele cazuri mi-aş fi pierdut sporul la lucru, n-aş mai fi reuşit să tipăresc o nouă carte până la aderarea URSS la convenţie, şi atunci, în această privinţă, m-aş fi văzut pus într-o mare întârziere. Iar când autorităţile sovietice săvârşeau imixtiuni flagrante în procesul meu de

divorţ, eu de asemenea îi prezentam lui Heeb acest lucru ca pe un paradox sovietic. Temându-se să nu fie date de gol, autorităţile interceptau chiar şi aceste scrisori.

Dar iată că pe Betta au început s-o suspecteze, să nu-i mai permită să vină în URSS. Ultima dată m-am văzut cu ea în toamna lui 1970, Alia a întâlnit-o şi în anul următor (folosindu-se şi de mijlocirea lui Dima Borisov). Cu aceasta, vizitele Lisei au luat sfârşit şi discuţiile noastre deschise s-au întrerupt. Toate sugestiile, cererile, planurile, presupunerile şi deciziile au început să circule subteran prin corespondentă clandestină, în cazuri extrem de urgente, Betta, vorbind în parabole, reuşea, prin apeluri telefonice sau scrisori deschise către Lazarevi, să transmită ceva sau să se informeze.

Toată acea corespondentă primită de noi, se înţelege, a fost arsă pe loc. Dar ea s-a păstrat în întregime la Lisa şi la Nikita. Acum am în fată acele scrisori. Acea atmosferă, deja uitată, reînvie în memorie.

Din toamna lui 1970, îndată ce am terminat August, m-am ho-tărât să i-î trimit lui Struve la YMCA si, deschis, să-1 public acolo sub numele meu – dar totul să fie secret până în clipa apariţiei. La începutul primăverii lui 1971, el îmi răspunde că deja culegerea este în curs, fără tam-tam, şi că sarcina corecturii şi-o asumă el cu sotia. (Aceasta este şi prima lor experientă de colaborare directă cu un autor din Rusia. Anterior, după ce căpătaseră textul bulgakovian Inimă de dine, entuziasmându-se de el şi dorind neapărat să-1 publice – editura a aflat că văduva lui Bulgakov o ameninţă cu un proces şi multă vreme nu s-a mai luat nici o hotărâre în această privinţă.) Noi le mai strecuram când o hartă, când o schiţă de copertă, când o postfaţă – apelul meu către emigranţi de a trimite materiale. Dintr-o neînţelegere, noi am comis o greşeală grosolană cu cursivele: le-am subliniat cu litere mari în textul dactilografiat (din lipsă de experientă tipografică). YMCA aşa le-a şi tipărit, cu litere mari: s-a obţinut o aparentă de

expresivitate, şi această greşeală regretabilă va trece şi în ediţiile străine. La Moscova am început să co-lationăm cartea care sosise – am mai găsit în ea o sumedenie de greşeli de tipar. Nici în ediţia a doua n-au reuşit să le corecteze. "Nu am senzaţia că s-a realizat o ediţie ideală" – i-am scris eu lui Nikita.

Legătura prin Durova funcţiona excelent la vremea aceea, şi în primăvara lui 1971, prin Nikita, am trimis pentru Heeb nişte pachete importante (Arhipelagul ieşea a doua oară din tară): "Acesta este mai mult decât un destin personal, abordati-1 cu cea mai mare precauţie şi înţelepciune." îl învăţ conspiraţie sovietică: mergeţi la Heeb personal şi nu singur, ci însoţit, în aşa fel încât lucrările să nu rămână nici un minut nesupravegheate, faceţi asta şi până la publicarea lui August; în caz contrar în spatele dumneavoastră poate să apară potera. şi încă ceva: dacă la dumneavoastră la editură vor apărea colaboratori noi după editarea lui August, să nu le acordaţi încredere, oricât de cumsecade vi s-ar părea ei. Asemenea preveniri îi fac pe occidentali, desigur, să rida – căci cine de la ei a simţit pe propria lui piele ghearele KGB?

"Mi-a făcut o impresie bună, desi e cam uluit de complexitatea situaţiei" – spune, după întâlnire, Nikita despre Heeb. Încă necu-noscând maniera extrem de delicată de a se exprima a lui Nikita, eu nu dau importantă celei de a doua jumătăţi a frazei şi o iau în ansamblu ca pe o aprobare pentru Heeb. (Dar în realitate Nikita voia să-mi spună că Heeb, se pare, nu este prea potrivit pentru treaba asta.)

Legătura funcţionează excelent – şi pofta mea devine tot mai mare. Rog să-mi trimită amintiri de-ale emigranţilor despre revoluţie, dacă vor fi existând. (si Nikita îmi trimite foarte valoroasele amintiri ale lui V. F. Klementiev. *) Comand cartea de amintiri a lui Gurko în nemţeşte şi o primesc, apoi şi cărţile lui Melgunov, precum şi altele. (Cărţile dorite sosesc, cheamă!

— Rară să încapă în comprimata sferă încinsă a vieţii mele.) Pentru Zilberberg, trimit în martie 1972, prin acelaşi Nikita, lucrarea pe microfilm a lui Teus despre destinele poporului evreu. (Zilberberg tace, trece mult timp până confirmă primirea, Teus se nelinişteşte, şi îi trimitem pe aceeaşi cale şi o a doua rolă de microfilm.) Trimitem pentru publicare la YMCA In patrie se citeşte August paisprezece, "Scrisoare către Patriarh". (Vestnik oglindeşte marea frământare pe care scrisoarea a stârnit-o în cercurile pravoslavnice ale emigraţiei.) Trimit pentru noua întâlnire dintre Nikita şi Heeb setul secret al microfilmelor mele "Seif. Trimit textul original al Pavilionului canceroşilor, (încă nici nu-mi dau seama că, acum trei ani, tocmai YMCA, Nikita cu o grupă de traducători francezi, au editat diletantistic Pavilionul în franceză după un întâmplător text samizdat, text în care cuvintele mele idiomatice erau "retuşate" ca să aibă un aer "mai literar".) Dar atrag atenţia: se pregăteşte o serie de broşuri numită Gândirea rusă contemporană (naşterea culegerii Voci din străfunduri} – o vom publica! (Nu o dată scriu despre aceasta, dar seria nu se înfiripă nicicum, Căpitanul Klementiev aşa şi intră în Martie şaptesprezece, sub numele lui, cu biografia lui. (Adnotare din 1986.) nu este timp pentru organizarea ei.) şi încă mai insist asupra particularităţilor regulilor mele gramaticale. şi chiar iată deja ce idee îmi vine: în ediţiile străine ale Rotii Roşii trebuie efectuate nişte prescurtări. (Idee justă, dar nematerializată.)

Este în desfăşurare şi o controversă cu Struve. Culegerea de articole din Vestnik nr. 97 mă revoltă, apoi şi articolul lui "Teleghin" din nr. 103 este jignitor pentru un rus, iar redacţia nu face nici un comentariu şi nu se delimitează. Eroare optică de la Paris: nu se vede cum la samizdat se produc, iresponsabil şi stihinic, răbufniri împotriva Rusiei. El nu înţelege pericolul sciziunii iminente, încerc din răsputeri să-i explic acest lucru lui Micită, îi trimit, nu

pentru publicare, ci numai pentru el însuşi, varianta articolului meu de răspuns. Dar el răspunde cu blândeţe: "Mie multe lucruri din aceste articole nu-mi erau pe plac, dar vedeam în ele o primă încercare la nivel corespunzător de a înţelege ceva din cele ce s-au întâmplat. Occidentul i-a fascinat pentru că sunt tineri şi fără experientă. Nu-mi pare rău că le-am dat posibilitatea să se exprime." în hăituitele scrisori "prin posta stingă" reuşim totuşi să facem uneori schimb de păreri, dar nu despre cauza noastră: iată-mă re-actionând cu amărăciune la Aleile întunecoase ale lui Bunin. şi el (Struve) salută din inimă chestia asta. Iată-1 semnalându-mi articolul anecdotic din Noul cuvânt al Rusiei, articol în care scriitorul emigrant N. Ulianov susţine că de fapt nu există şi n-a existat nici un Soljeniţân, că asta este o creaţie colectivă şi o născocire a KGB, că un autor nu poate să se descurce aşa de bine şi în ştiinţele exacte, şi în medicină, şi în practica şi teoria militară, şi în politică şi în istorie – şi Struve îi trimite acestei gazete răspunsul lui fierbinte, îi împărtăşesc entuziasmul meu pentru predicile pe care un oarecare "părinte Aleksandr" le tine la radio "Svoboda". Era părintele Aleksandr smeman. Struve îi trimite o copie a scrisorii mele entuziaste (mai departe, nu stiu de ce, dă peste aceeaşi gazetă şi fără tact este publicată acolo).

Dar corespondenta mea cu Nikita este încă pe deplin calma. Un altfel de vârtej era în tensionata corespondentă cu Betta. O zoresc, o zoresc, o zoresc cu cererile mele scrise mărunt pe foită de ţigară. Dorinţa mea fierbinte este să scriu în tihnă Nodurile, dar lupta precedentă prea m-a băgat în viteză. Filmul stiu tancurile adevărul!

— Mi se pare a fi o teribilă lovitură dată comunismului, văd răscoala lagărului pe toate ecranele lumii! şi de la începutul lui 1971 îi rog pe ai noştri să înceapă tratativele cu regizorii, să pregătească filmarea, căci aceasta este o treabă de lungă durată. Să găseşti regizorul care să nu se teamă a pune în mişcare toată forţa politică a filmului! şi să

nu fie străin de tematica şi tipologia rusă! şi să nu se lase ameţit de trucurile ieftine ale Hollywoodului. (Dar unde vei găsi toate astea? Tratativele au şi început, dar de trei ani sunt cam infructuoase. Pentru această activitate suplimentară, Betta, fireşte, nu are forţele necesare, iar Heeb este cu totul profan în materie. Nici regizori nu se găsesc; cei de stânga se tem să-şi lege numele de un film anticomunist, se tem să nu fie huiduiţi de Stânga politică.) Betta, în schimb, întreabă: în Germania vor să se telefilmeze Pavilionul canceroşilor, să le dăm voie?

— Da!

— Ea însă propune să se pregătească telefilmarea lui August. De ce nu? Bine, mai multe lovituri!

Apoi mai pierd din elan şi o rog pe Betta să nu grăbească tratativele privind montarea Tancurilor. "Să lăsăm anul 1972 să rămână un an liniştit. Vreau să scriu Octombrie, să încep Martie." în 1972: "O siguranţă de sine şi o libertate cărora de mult le uitasem gustul. Să lucrez şi în '72 şi în '73, fără întrerupere. Să mă ocup de roman, numai de roman şi să neglijez acţiunile sociale" – preocupările de scriitor trec pe primul plan, acesta este un lucru pozitiv. Dar deocamdată acolo, la familia Carlyle, în America – ne spunem noi – încă din anul 1968 se traduce de zor Arhipelagul; din vara lui 1971, microfilmele repetate ale Arhipelagului sunt la Heeb, din februarie 1972 începe şi Betta traducerea în germană. şi fie, fie ca traducerile să arunce în aer muntele vrăjit al Dragonului!

— Iar eu în timpul acesta voi scrie cât voi pofti.

Dar iată încă o noutate: în nopţi de nesomn prind de la radio "Svo-boda" la ora 2 şi 30 de minute emisiuni privind istoria revoluţiei din anul 1917, ascult cu nesaţ, dar tot cu bruiaj, este ca şi când s-ar depune o muncă uriaşă pentru mine: strângere de materiale, interviuri, un întreg colectiv de ajutoare neaşteptate! Dar cum să fac să folosesc mai eficient aceste lucruri? Ii scriu Bettei: să numim uDoi-treizeci" acest proiect, nu e timpul să începem a încerca

stabilirea unei legături prin cineva? Să primiti aceste materiale şi să mi le trimiteţi mie? În afară de asta: nu puteţi să extrageţi pentru Martie ecouri din presa europeană cu privire la revoluţia din februa-ne? Îmi închipui că asemenea titluri de articole de gazeta apăreau şi atunci. şi aceeaşi Betta ia problema în serios (datele respective le va căuta soţul ei).

Acum, când s-a creat triunghiul de sprijin şi toate microfilmele mele sunt la Zurich (multă vreme nu-mi găsesc liniştea: nu ţineţi la birou scrierile mele, se va pune la cale un atac contra lor, puneţi-le într-un seif de bancă, la subsol!

— În sfârşit soseşte şi confirmarea: da, aşa şi sunt păstrate!), numai acum e timpul să declanşăm operaţiunea defensivă cu Testamentul, în februarie 1972, datorită lui Heinrich Boli – pururea îi mulţumesc – am beneficiat de tihna de care am vorbit, în locuinţa noastră de la Moscova, el a certificat cu semnătura lui fiecare filă a Testamentului meu pe care 1-a luat cu sine în buzunar, în acelaşi timp, el se cunoaşte foarte bine cu Lisa, şi iată că Testamentul este deja la ai noştri! (si unde să-1 înscriem pe H. Boli, dacă nu printre Invizibili? Boli, încă în anul 1965, în perioada cea mai încordată pentru mine, a luat de la Moscova un scenariu şi un poem de-ale mele şi ani de zile le-a păstrat la el şi apoi le-a predat Lisei. şi ce viraje iau destinele oamenilor: după aceea situaţia lui în Germania Occidentală într-atâta a devenit de vulnerabilă – căci a scris despre nişte tineri terorişti, viitori membri ai grupului Baader-Mainhoff, că sunt Juni idealişti aduşi la disperare" – încât a fost nevoie ca eu din captiva URS S să-1 apăr pe el, cetăţean al liberului Occident! Prin Lisa i-am trimis o scrisoare de mulţumire, una care să ajungă şi la cunoştinţa opiniei publice.) şi aici nu este vorba numai de un testament, ci şi de o mişcare importantă în viitoarea luptă, este vorba de o substanţială întărire a apărării mele – tocmai aici, începând cu primăvara lui 1972, îşi are izvorul şi o asemenea siguranţă de sine: acum îndrăzniţi numai de vă atingeţi de

mine! Eu stiu că acestea se vor publica, şi fără mine, şi fără Alia, şi pe urmă o să înceapă să vă curgă, să vă curgă în cap cărţile mele! Acum în scrisori secrete rămâne sa convenim cu ce fraze convenţionale în scrisori deschise către Heeb sau cu ce frază a unui brusc apel telefonic către Zurich se declanşează explozia: în totalitate sau pe bucăţi. (Asemenea fraze convenţionale şi nume codificate elaborăm şi pentru diferite alte cazuri, ele de asemenea se multiplică. Iar în acest timp nici detaliile testamentului nu-mi dau pace. Proiectul unei uriaşe biserici a Sfintei Treimi pe terenul viran de la Zvenigorod pare deja prea exagerat şi se pune problema dacă n-ar fi mai bun unul mai modest: renovarea bisericii Panteleimonovskaia de la Kislovodsk, unde am fost botezat; iată biserica din cimitirul Gheorghievski, unde se odihneşte tatăl meu sub stadion; iată, acolo n-a mai rămas pic de teren unde să construim un mic paraclis pe locul bisericii Kazanskaia din Rostov, în prezent demolată: ar fi fost o ocazie să-mi răscumpăr păcatul nechibzuinţei de-atunci, căci copil neastâmpărat, băteam mingea în incinta sfântu-lui lăcaş. şi corecturile la testament şi adăugarea de noi scrieri destinate publicării – pe nesperate salvatul Banchet al învingătorilor, scurtarea culegerii de versuri inspirate din viaţa de lagăr, deja şi Viţelul până la Nobeliana şi Jurnalul R-17 care a luat amploare – totul! Totul! Totul să fie publicat şi să-i cadă în cap Dragonului! În această ordine voi programa acţiunile pe care trebuie să le întreprindă Betta.)

Acum devine iminentă aderarea URSS la convenţia drepturilor de autor. (Deja de curând eu însumi îi îndemnam într-acolo; noi toţi am înţeles cu întârziere că şi în problema aceasta vom fi traşi pe sfoară; Alia a scris şi a trimis anonim la Le Monde articolul intitulat "Cuţit înfipt în spatele cuvântului rusesc"; cei de acolo 1-au publicat în martie 1973, era la modă.) Iar între timp Nikita nu reuşeşte nicicum să publice textele lui Ivan Denisovici şi al Matrionei, cele adevărate, nedesfigurate pentru cenzura sovietică – şi

eu îl grăbesc, îl grăbesc: să reuşească până în ziua convenţiei (l.6.'73), căci pentru asta nu merită să te bagi în "lupta pentru convenţie".

Dar mai e ceva: la noi deja se lucrează în secret la Donul liniştit; prevăd că va fi ceva senzaţional, dar cum să aperi drepturile unui autor anonim D – să facem asta prin Heeb? Prin Heeb? (si aşa scriu, şi aşa mă corectez.) şi desi am experienta vieţii şi stiu foarte bine că nu poţi fi stăpân în casa altuia, presez de la o scrisoare la alta înflăcărându-mă tot mai tare cu proiectul ieftinirii drastice a apropiatei ediţii & Arhipelagului. Ce oroare! În Occident, cartea costă 10 dolari, ceea ce, în ruble la cursul real, înseamnă 40-50 de ruble volumul! Dar se poate admite aşa ceva? Un volum al Arhipelagului trebuie să se vândă de trei ori mai ieftin, de cinci ori mai ieftin! Ca să-1 citească toţi] – Totul este ca el să tragă, să lovească în monstrul sovietic! Pentru ca în Occident să-1 citească zeci de milioane de oameni, iar mie de pe urma lui nu-mi trebuie nimic în plus! "Pentru mine aici este vorba de un mare sens moral, acest material nu este comercializabil, acesta este sânge la jertfelnic, acest sânge trebuie să urce ta ceruri. As vrea să aduc în universul editorial al cărţilor o viziune nobilă, să chem la conştiinţa editorială." Să fie plătită la nivel normal munca traducătorilor, a zeţarilor, a funcţionarilor editoriali -şi toate pierderile să se împartă între editură şi autor, proporţional cu cota-parte primită de fiecare. "Multi se vor lepăda de o asemenea afacere – să le fie de bine. Dar în orice limbă se va găsi măcar o editură onorabilă şi noi apoi o vom răsplăti cu alte cărţi." Betta înţelege destul de bine combativitatea noastră, a celor din URSS şi nu ridică nici o obiecţie. Iar Heeb obiectează în bloc, apoi întocmeşte şi-mi trimite un referat nebulos pe această temă.

În acest timp, ediţiile deja apărute şi care afluează spre noi nu sunt de natură să ne bucure. Ce mai cârpaci s-a dovedit Luchterhand cu August în nemţeşte! "Nodul I" şi datele lui restrictive se pierd chiar de la foaia de titlu. Iar

pe ecranele cinematografelor, într-a-devăr, ce greşeli grosolane, principiul înregistrării nu este înţeles câtuşi de putin! şi tinta proverbelor este de nerecunoscut. şi chiar pe harta Prusiei Orientale – în ediţie germană!

— Unele puncte sunt marcate cu 80 de kilometri mai la dreapta sau mai la stânga! În halul ăsta de leneşi, neglijenţi, neatenţi, dar ce fac ăştia? În ce groaznică maşina de tocat carne a intrat munca noastră de aici? Cum să facem să nu se mai repete asemenea lucruri în celelalte ediţii? şi cine va reuşi să urmărească toate chestiile astea?

— Pe toate astea singură Betta nu le va dovedi. N-avem forte, n-avem!

Iar cu traducerile în limbi străine, câte griji! În Occident nu este ca în Uniunea sovietică, acolo cele mai bune forte scriitoriceşti nu se bat defel pentru traduceri; traducătorii occidentali, dacă traduc bine, o fac din plăcere, iar recompensa pentru traducere artistică este insuficientă. "Decât o traducere nereuşită, unilaterală, formală – mai bine lipsă!" îi scriam eu Bettei. Rău de tot am păţit-o cu traducerea în engleză a lui August: Glanny a făcut pentru Bodley Head o traducere* din cale afară de proastă; August a fost primit în Anglia numai cu strâmbături din nas, dacă nu cu înjurături. Glanny a avut josnicia să se justifice spunând că August este scris "asa de prost", încât pe alocuri a trebuit "să corecteze fraze întregi", iar un reprezentant al editurii a declarat: "Dacă am fi tradus August cuvânt

* După cum mi-a povestit apoi în Anglia o membră a "Artelului" lui, Glanny a porţionat tot August-şi a dat câte o bucăţică fiecăruia dintre cei care i-au oferit servicii de traducător. şi aceştia s-au înhămat la treabă, tră-gând unul hăis, altul cea. (Adnotare din 1978.) cu cuvânt, am fi ajuns de râsul lumii." Brusc, ca într-o străfulgerare, jjjj-a trecut pe sub priviri traducerea "Lacului Segden" apărută în Intellectual Digest, numărul din aprilie 1971. Am citit-o şi chiar am tresărit de emoţie: această traducere este mai

presus de toate celelalte! Aceasta este ca şi când eu însumi as fi scris în engleză fiecare frază! Ce bine este redată toată cadenţa, respiraţia şi vocea! Zborul şi pulsul frazei! Iată, asta şi trebuie: traducătorul ca un coautor drag! Numele traducătorului n-am putut să-1 descopăr printre datele exemplarului. De urgentă i-am solicitat lui Heeb să dea de urmele acestui minunat traducător! (si 1-a căutat aproape trei ani! şi în 1973, la New York, încă mai încerca să afle unde este, în definitiv, acel traducător. Nu este de găsit, a plecat în Australia, nu i se cunoaşte adresa – mi-a răspuns avocatul meu. Cel căutat era Harry Willets de la Oxford, nici prin cap nu-i trecuse să plece undeva, şi noi am pierdut trei ani în care acesta ne-ar fi fost de mare ajutor! Venind eu în Occident, 1-am căutat şi 1-am găsit.)

Cu atât mai mare era răspunc erea în legătură cu traducerea Arhipelagului: cât de neserioasă fusese plasarea acestuia la familia Carlyle, încă nu-mi imaginasem, în nemţeşte îl traducea însăşi Betta, care-mi scria că "s-a legat sufleteşte" de această carte. şi buna cunoaştere a realităţilor sovietice o ajuta şi ea foarte mult. (Tot ea mi-a propus două feluri de subliniere a cuvintelor: cursive pentru terminologie şi aldine pentru expresivitate. Chestia asta tare mi-a plăcut şi eu cu Alia am avut mult de lucru la sortarea sublinierilor şi a trebuit să expediem listele cu corecturi – în plus fată de corecturile urgente de fond-şi cele scrise pe tot parcursul anului 1973. Iar în ediţiile occidentale, aceste lucruri tot n-au pătruns.) Iar căutarea unui traducător francez mergea greu: căci în strictele condiţii de secret în cine să te-ncrezi? Stepan Tatiscev primise de la Andreevi, pe încredere, primele capitole, dar traducerea lui n-a mers. Nikita căuta şi el, fără succes, un traducător, apoi, cu aprobarea lui, Betta a luat legătura direct cu editura Du Seuil. Mai târziu a trebuit să se accelereze traducerea primului volum, să se înjghebeze o grupă de traducători. Iar eu nu mai aveam răbdare: trebuie căutat şi un traducător în spaniolă!

— Căci asta este o limbă vorbită în toată Ame-nca de Sud! Ne-am hotărât: pentru Arhipelag, în secret, modul de • ucru trebuie să fie unul special. Mai întâi îi căutăm pe traducători Pentru edituri, plătim noi înşine traducerea, iar apoi, cu sprijinul?' acordul traducătorului, căutăm editura.

Si câte năpaste din diferite părti nu s-au abătut pe neaşteptate asupra noastră, de-abia scapi de una că vine peste tine alta. Ba un fragment din Nopţile prusiene a apărut nitam-nisam în Die Zeit pe care noi îl consideram ca prieten – litigiul trebuie aplanat prin Heeb! Ba ne-a băgat în sperieţi un articol foarte îngrijorător, semnat de Patricia Blake în Time: zice că în Occident, un grup oarecare lucrează la traducerea Arhipelagului – cine? Pe ce exemplar? De unde aceste informaţii? şi nu vei afla, şi să presezi n-are rost, iar titlul cărţii este pe buzele tuturor! Toate astea ameninţa să-mi strice planul viitorului mare atac, să-mi dezgolească flancurile înainte de vreme. Aceeaşi Betta mă anunţă că se zvoneşte cum că în Index la Skemmel se tipăresc fragmente din Potecile, venite, pare-se, prin Zilberberg – şi un cui mă străpunge la gândul că acestea sunt fragmente furate de cineva (si cât de mari sunt?)! Dar poemul nu 1-a avut în mână decât Teus, nimeni altcineva. Alarmă – să stopăm! – şi în legătură cu aceasta câtă corespondentă plină de nervi şi de o parte şi de alta. Lucrurile încep să se lămurească: acele fragmente nu sunt altele decât cele pe care Teus deja le-a publicat în articolul "lui Bla-gov".

— Ei, ce să-i faci. Urmează imediat scandalul cu biografia lui Faifer, căci biograful, se vede treaba, este un fel de detectiv-vo-luntar, el, poate, a mirosit ceva şi acum publică ceva ce eu ascunsesem, ceva ce ascunsesem de KGB. Ce-i de făcut? Să-1 stopăm juridic?

— Nu avem asemenea drepturi. Dar o declaraţie ameninţătoare din partea lui Heeb? Îi scriu pe cale legală: "Vă rog să faceţi o declaraţie împotriva biografilor abuzivi. Consider că este o neruşinare şi o imoralitate să întocmeşti

biografia unui scriitor în timpul vieţii lui, dar fără acordul lui. Asemenea acţiuni nu se deosebesc cu nimic de cele ale unui detectiv, ale unui poliţist sau ale unui pris-tav. (Din răspunsul pe care mi-1 dă Heeb prin posta de stingă înţeleg că Burg şi Faifer, dacă nu mi-au lezat onoarea, nu pot fi acţionaţi injustiţie; nu pot fi traşi la răspundere nici dacă, fără să-şi dea seama de asta, debitează o minciună.) Iar imediat "aliatul" Jores Medvedev, ca să se laude în fata întregii lumi, aduce în cartea sa copia unei invitaţii din care se vede cum se poate găsi locuinţa noastră pe una dintre străzile lăturalnice, unde sunt casele Bahrusinski. Deci de urgentă să-i cerem să elimine acel plan din carte!

— Iar la Moscova se zvoneşte imediat că Natalia Resetovskaia în colaborare cu agenţi APN pregăteşte ba memoriile ei, ba biografia mea -• şi că îmi va cita din abundentă scrisorile; se grăbeşte, nu vrea să aştepte până la moartea mea. (si într-adevăr: i-a transmis APN-ului, spre vânzare şi publicare, scrisorile mele către ea, începând cu anii de front. Deja în iunie 1974, îndată după expulzarea mea, italianul Tempo publicase "Scrisorile de dragoste ale lui Soljeniţân"; îi fuseseră oferite şi lui New York Times; după aceea le comercializase la Geneva agentul Alain Davo.)

Mai există şi un proiect precum următorul: întrucât acum avem în străinătate banii de la Premiul Nobel, cum să nu-i ajutăm pe cei care, la rândul lor, ne ajută dezinteresat? Toţi duc lipsă de bani, toţi se află în nevoie, iar banii "în valută" reprezintă şi o valoare incomparabilă, ă la sovietique. De ce să nu întocmim acum o listă – Nr. l, Nr. 2, Nr. 3. În total douăzeci de numere, astfel în scrisori îi vom numi numere, în maniera lui Zamiatin, şi despre ei – diverse paragrafe mai încordate ale scrisorilor noastre secrete din toţi aceşti ani. I se trimite o listă Bettei în care se precizează cine ce număr are, adresele. Pentru unii, pericolul e minor, iar alţii sunt aşa de ascunşi, încât este imposibil ca într-o scrisoare să le dai imediat şi numele şi adresa, în cazul lor dăm pe

bucăţele în două-trei reprize: o dată strada fără numărul casei, apoi separat date despre el, numele de familie îl rupem de pronume şi de numele după tată, în ce priveşte scopul facem nişte menţiuni mai absurde şi fără o legătură clară cu alte elemente. O altă precizare de făcut: tara şi autorul de la care provine traducerea. Cineva are în străinătate un prieten care este o personalitate cunoscută, altul o rudă adevărată, de la ele trimitem ce avem de trimis colaboratorilor noştri. Iar celorlalţi trebuie să le trimitem de la persoane cu totul fictive, şi aici pot să apară suspiciuni din partea KGB (si uneori apar dintre cele periculoase). Sau: deodată soseşte traducerea Nr. 11, dar Nr. 11 n-a reuşit să se pregătească pentru a răspunde la întrebarea: "de la cine aşteptaţi?" Pericol iminent!

— Din cauza unui asemenea caz trebuie efectuată o urgentă anchetă secretă (iar pentru fiecare bileţel – o întâlnire, o transmitere secretă, separată), încordarea e foarte mare, în fiecare scrisoare sunt multe date despre numere, nu puţine sunt şi neînţelegerile, din cauza încurcăturilor nu ne alegem decât cu mare oboseală. Iar Betta cum să descurce şi să-i transmită toate astea lui Heeb, şi anume în formă completă şi clară, pentru executare? L. K. Ciu-kovskaia orbeşte, are nevoie de un aparat optic; noi nu ştim exact de care, şi nimeni nu ştie, aparatul trebuie să aibă un diametru mare Pentru cuprinderea unei pagini întregi şi să mărească mult, de 5-7 ori (lupele obişnuite fie măresc mult şi au diametrul foarte mic, fie invers), şi să aibă şi fond. Cum să identifici tipul? Unde să-1 comanzi? Probabil în Olanda, nu sunt ei meşteri? Iar de trimis o să-1 trimitem din partea lui Boli, pe care o să-1 rugăm să ne ierte de deranj. Dar durează, durează mult corespondenta între Moscova şi Viena şi Zurich şi Koln şi câteva locuri necunoscute, şi iată ni se trimite, dar nu este ceea ce trebuie! Înseamnă că trebuie s-o luăm de la capăt, iar între timp Lidia Korneevna orbeşte într-un ritm catastrofal, iar ochii ei – dintre cei mai scumpi nouă – îi

zorim, îi presăm cu noi solicitări, în sfârşit ni se trimite un aparat bun, suntem salvaţi!

— Dar fără nici o lampă de rezervă, iar lămpile sunt unicat, înseamnă că acum le comandăm separat.

Desi cu greu, comenzile se îndeplinesc treptat, până la Nr. 20 traducerile s-au primit, şi eu cu Alia aveam o nouă preocupare: cum să-i ajutăm în acelaşi mod pe deţinuţi (naşterea viitorului Fond Social Rus)? Din nou aceeaşi procedură, introducem numerele de la 20 până la 40, dar din partea cui să le trimitem lor? – şi noi anchete poliţieneşti sunt în toi.

Între timp, Betta, nemulţumind autorităţile sovietice cu unul dintre articolele ei publicate în Austria, îşi vede retrasă definitiv permisiunea de a mai veni în Uniune. La începutul lui 1973, consulul sovietic la Viena îi spune în fată: "De ce să mergeţi într-o tară care vă displace aşa de mult? Nu vă dăm viză şi multă vreme de-acum încolo n-o să vă mai dăm." Dar ce simplu ar fi să ne întâlnim şi să vorbim, câte lucruri s-ar lămuri dintr-o dată! Mici modificări: când sosea la Moscova fiica cea mai mare a Bettei şi se întâlnea cu Alia, când pleca Eva în Elveţia şi se întâlneau acolo – dar întâlnirile Evei se lăsau cu multe ambiguităţi.

Aşadar, toată abundenta cascadă a problemelor, propunerilor şi deciziilor se realiza numai prin scrisori "prin posta stângă", iar acestea circulau numai cu ocazii. Iată, am scris o scrisoare: neivindu-se ocazia, zace neexpediată două luni, iar în timpul acesta s-au schimbat toate evaluările şi soluţiile, fă bine şi scrie alta.

Deja uit-din care cauză mă şi repet-dacă am scris un anume lucru data trecută sau nu, căci copii nu se pot tine, rescriu, iar ceea ce schimb sub incidenta împrejurărilor precum şi a noutăţilor de ultimă oră este uneori o soluţie într-una şi aceeaşi scrisoare. Din vârtejul acesta de scrisori, meticuloasa Betta extrăgea indicaţii, rugăminţi, corecturi – si, creându-şi o cartotecă, repartiza temele pe fise, evidenta era mai clară asa. Iar noi trimiteam multe şi pe microfilme,

iar la acestea ba se schimba expunerea, ba se diminua claritatea, căci totul se făcea în condiţii de adâncă ilegalitate, uneori chiar trebuia s"ă împachetăm la repezeală instalaţia. Se petrecea şi următorul fapt: noi trimiteam deja corecturi pe microfilme, iar la Zurich, microfilmul principal încă nu era trecut pe hârtie. Betta trebuia să prelucreze metodic toate trimiterile noastre şi să contacteze diferite puncte din Europa. şi uite aşa îşi consuma săptămâni întregi cu redactarea de scrisori şi cu convorbiri telefonice ("cât de mult urăsc telefonul" – scria ea; şi eu, cât de mult o înţelegeam!). Căci din februarie 1972, munca ei principală nu era alta decât aceea de a traduce primul volum al Arhipelagului, şi încă pe tăinuite, nu trebuia să se sfătuiască decât cu mine. "Greu este nu atât din cauza muncii, cât din cauza răspunderii" – spunea ea în aceleaşi scrisori. Arhipelagului şi întregii noastre lucrări ascunse, ea şi-a dăruit rară rezerve sufletul, aşa cum nimeni în Occident nu obişnuieşte s-o facă: "Eu trăiesc o viaţă dublă. Sufletul, gândurile îmi sunt la dumneavoastră. Uneori merg pe stradă şi deodată mă întreb: unde mă aflu?" Se învălmăşeşte Viena liberă cu Moscova împilată. In scrisorile încurajatoare pe care ni le trimite răzbate unda de nedezminţita căldură şi credinţă fată de cauza mea. Îi răspund: "V-am citit scrisorile şi ne-am minunat constatând cât sunt de neputincioase şi depărtarea în timp şi cea în spatiu să ne înstrăineze pe noi de dumneavoastră şi invers. Avem senzaţia că tot timpul gândim şi simţim împreună, şi că deciziile dumneavoastră arată aproape sută la sută ca şi când le-am fi luat împreună. Aveţi o structură sufletească aşa de asemănătoare cu a mea şi a Aliei!" Dintr-o neînţelegere apărută nu stiu cum, ea îi sunase pe Lazarevi, codificând ceva. Iar eu i-am răspuns: "Cred că noi şi dumneavoastră ne iubim reciproc mai presus de orice divergente posibile. In toţi aceşti ani atâta ne încălzeşte şi ne inspiră o asemenea certitudine şi un asemenea optimism

faptul că existaţi. Credinţa mea în dumneavoastră este nestrămutată şi de aceea sunt liniştit."

Desigur, venind din lumi diferite, nu putem să ne potrivim chiar aşa de perfect, uneori frontul nostru mai prezintă unele fisuri. Cineva m-a informat că Betta "este mâhnită de interviul pe care eu l-am dat în august ziarului Le Monde. Acolo este multă confuzie", aşijderea şi în Pacea şi violenta, întrucât chiar în legătură cu aceasta auzisem că există şi la Moscova nişte obiecţii vehemente şi având în minte culegerea Voci din străfunduri, aflată deja în curs de cristalizare, i-am scris Bettei: ". Cred că foarte curând opinia publică socialistă şi democratică din Occident va avea ocazia să afle nişte adevăruri zguduitoare, atunci când din Rusia se va decreta că divinităţile cele mai sfinte şi multiseculare sunt nişte idoli falşi. şi eu nădăjduiesc fierbinte că dumneavoastră veţi fi printre primii europeni capabili să accepte asta cu simpatie şi înţelegere." Peste o lună, Betta îmi răspunde că este mâhnită: "Mă doare sufletul că vi s-au dat informaţii incorecte despre mine. Cauza dumneavoastră nu numai că o aprob, dar o consider una mare, divergentele noastre nu sunt decât asupra unor lucruri minore."

Iar acestea erau deja zilele de dinaintea dezastrului cu Arhipelagul. şi de unde aveam eu o asemenea clară presimţire? La 22 august 1973 îi scriu Bettei: "Aceasta va fi o toamnă deosebit de dificilă. Poate că nici nu vom mai avea când să vorbim. Poate ati observat că în multe privinţe la noi ritmul şi densitatea evenimentelor au crescut. Asta este o anumită mişcare a astrelor sau, cum se zice la noi, voinţa lui Dumnezeu. Eu intru în luptă cu mult mai devreme decât gândeam, multe – fără îndoială – mă forţează s-o fac. Nici un pronostic nu se poate face, dar este clar că va fi nevoie ca Arhipelagul să fie gata mai devreme decât se preconiza, în caz că lucrurile vor lua o turnură proastă va trebui ca dumneavoastră să decideţi fără noi doi."

Despre căderea Arhipelagului, Betta a aflat două săptămâni mai târziu de la agenţiile de ştiri şi ne-a scris: "Acum cuvântul de ordine în familia noastră a devenit "totul pentru front, totul pentru victorie!" De-am rezista fără să stricăm calitatea" (traducerii).

Iar eu îmi vin în fire: "Oare de câţi ani amân eu chestia asta, Dumnezeule? Mai departe nu se putea, cum de n-am înţeles eu asta mai devreme? Dar împreună e mai uşor: acum putem tine acasă tot Arhipelagul, nu mai avem ce pierde, şi ce mult s-au simplificat informaţiile despre text! şi putem să-1 dăm vizitatorilor să-1 citească. Iar pe de altă parte, mă tem că şi la Viena locuinţa Bettei devine vulnerabilă, o pun în gardă.

În aceste luni de toamnă ale lui 1973 (în octombrie se întâlnesc toţi trei la Zurich pentru a se consfătui, noi nu ştim nimic despre asta) legătura noastră clandestină pulsează şi mai spasmodic, îi mai trimit Bettei urarea de drum bun în legătură cu Arhipelagul: "Cu strângere de inimă m-am abţinut ani de zile de la publicarea acestei cărţi care era deja gata: datoria fată de cei vii cântărea mai mult decât datoria fată de cei morţi." şi cum să accelerăm acum publicarea?

Oate_o xerocopie de pe textul dactilografiat? N-are importantă cum va arăta ediţia, numai să iasă mai repede! şi lui Nikita îi trimit vorbă: lasă să arate rudimentar Arhipelagul – şi să fie mai ieftin, asta nu-i o carte să faci bani de pe urma ei. (Redus la neputinţa de găurile din bugetul unei edituri sărace, Nikita roagă să se înţeleagă că ediţia rusă nu poate fi nicicum mai ieftină. Eu sunt de acord.) Nikita promite să editeze volumul unu în timp record, în trei luni. Zeţarul Arhipelagului – scrie el – mi-a spus cu lacrimi în ochi: când voi muri, puneţi-mi această carte în sicriul meu. Insist în continuare: dar cum să facem să publicăm volumul al doilea imediat după primul, nu se poate la o lună după? Nu, imposibil. YMCA poate să scoată în mai volumul al doilea.

— Nu! Nu! Sub nici un motiv mai târziu de martie!

— Nu, nici la acest ritm nu se angajează de două ori. Dar poate să fragmentăm şi volumele (nu este esenţială împărţirea pe volume), să publicăm separat Partea întâi, a doua, a treia – ca pe nişte caiete, numai să fie mai repede! şi luaţi măsuri de securitate, nu pierdeţi din vedere posibilitatea unui atac direct asupra tipografiei! KGB nu se dă înapoi de la nimic!

— În atenţia Benei: după ce va apărea în rusă primul volum, toată nădejdea se leagă de apariţia foarte rapidă a ediţiei în germană, dacă întârzie – nu s-ar putea scoate şi publica separat în reviste nişte capitole? "Mai repede, ca să ştie toată lumeal – şi atunci se va termina cu arderea." în această toamnă aflăm cu indignare că familia Carlyle ne-a tras pe sfoară: traducerea americană nu va fi gata nici în cinci ani; de-abia acum, la sfârşitul lui octombrie, au predat traducerea, dar şi aceea nefinisată, "mai trebuie lucrat la ea". Dar ne ajunge din urmă traducerea în suedeză a lui Hans Bierkegren – aceasta ne va fi de ajutor! şi cum stăm cu măsurile de securitate? Secretul poate să se scurgă deja din trei tipografii. Trebuie publicat mai repede!

— Eu mai repede am nevoie ca procesul să devină ireversibil, să se producă explozia, pentru ca KGB nici să nu încerce să smulgă ceva de la mine. şi un asemenea (năstruşnic) contracalcul: şi deodată KGB se va repezi să publice mai devreme decât mine Arhipelagul capturat (doar s-a întâmplat cu Allilueva) – astfel vom demonstra că exemplarul este furat, incomplet, o redactare veche – s>i trimit Bettei lista dovezilor. Sau invers: Sovietele vor încerca să interzică Arhipelagul în Occident? La cererea lui Heeb îi trimit "prin posta stângă" şi o nouă "Confirmare a deplinelor împuterniciri" – special pentru cazul Arhipelagului: că este împuternicit pentru toate ediţiile acestei cărţi şi că în acelaşi timp este liber de obligaţii personale de plată (el se temea de o asemenea întorsătură a lucrurilor). Acum Testamentul a încetat a mai fi necesar,

acum se deschide perioada publicării integrale a tuturor scrierilor mele, perioadă limitată doar de posibilităţile noastre tehnice. Da, şi ia te uită nici nu pricepi de îndată: acum deja se poate să nu mai ascundem capitolul &m August despre Lenin, n-am putea să-1 inserăm în vreo ediţie? şi acum, când în URSS s-a desfiinţat bruiajul – de bine ce apare Arhipelagul-să fie citit imediat la toate posturile de radio! (Ce mă mai întind şi eu!

— Nici Vocea Americii, nici BBC nu vor mişca un deget, ca să nu strice relaţiile diplomatice cu URSS.) Filmul Tancurile-îndată ce încheiaţi un acord – imediat însă o notă în gazetă despre asta. (O-o-o, încă mai e departe până la film.) Să dinamitez totul, mai repede! Pe "Nu trăiţi în minciună" am în vedere să-1 public în februarie. (si am nimerit-o!)

Trimitem la Ziirich microfilmul lui Octombrie – de acolo de unde a rămas, poate, nu va mai fi dus niciodată până la capăt. Trimitem pe fragmente şi articolele din culegerea Voci din străfunduri.

Dar şi mai repede!

— La mijlocul lui decembrie îi trimit lui Ni-kita "Scrisoare către conducători", ea trebuie publicată la 25 de zile după primul volum al Arhipelagului] (M-am zăpăcit cu totul, nu înţeleg ce fac, îmi tai craca de sub mine: dar dacă Occidentul va citi acea "Scrisoare" – pe el nici nu-1 interesează Arhipelagul.) şi s-o traducem mai repede!

De "Scrisoarea către conducători" s-a apucat imediat o tipografie pe care eu n-o cunosc: YMCA. Iar când la 28 decembrie iese la atac Arhipelagul, mie îmi cade brusc fisa că trebuie să reţin de la publicare "Scrisoarea către conducători"! A. A. Ugrimov mă previne că în Occident ea va provoca o reacţie de respingere. Dar pentru mine nu acesta este motivul principalei altul: "Scrisoarea" începe să sune acum nu ca în septembrie, când am depus-o la CC. Mă întreb dacă astăzi lumea nu va detecta la mine vreo nuanţă de împăciuitorism, în tumultul care însoţeşte lansarea

Arhipelagului, momentul pentru "Scrisoare" nu este bine ales, nu. Nu! ("Cap de fontă, nu mă satur de somn!").,; •. ^v,., La începutul lui ianuarie 1974 îi scriem lui Nikita şi Bettei să etinâ "Scrisoarea" pe termen nedefinit, să n-o difuzeze deloc, nici chiar traducătorilor, să stopeze şi toate traducerile!

Par – scrisoarea aceea a întârziat şi noi n-am mai fi putut să oprim nimic – la YMCA, la Nikita, tirajul era deja gata, şi traducerea franceză, gata şi ea, intrase în tipografie. Am ţinut lucrurile loc printr-un telefon indirect, convenţional. Le-am ţinut! N-a transpirat nimic! (Nimereală?! Sau gafa?!

— Totul depindea de nişte simple întâmplări, şi situaţia eu n-o evaluasem cu toată seriozitatea, capul şi trupul îmi deveniseră semiinsensibile. Dacă n-am fi reţinut "Scrisoarea", eu as fi ajuns mai repede la închisoare, iar nu la expulzare peste graniţă: nimeni din Occident nu m-ar fi apărat atunci.) şi în plus toată această tracasare suplimentară cădea întruna asupra Bettei!

— În săptămânile când a predat la editură primul volum al Arhipelagului şi începuse să-1 traducă pe al doilea. Ce multă răbdare îi trebuie, şi ce nivel de inteligentă! La sfârşitul lui ianuarie, ultima ei scrisoare, care nu m-a mai găsit în URSS: "La elanul neobişnuit se adaugă o oboseală groaznică şi sentimentul veşnic mocnit că ceva nu iese aşa cum trebuie. Mă trezesc din coşmarurile devenite acum o permanentă: ceva important am uitat să fac! Chiar mă ridic brusc uneori. Sunt foarte bucuroasă că "Scrisoarea către conducători" a fost amânată: asta i-ar fi derutat groaznic pe oamenii de-aici şi chiar ar fi dăunat înţelegerii Arhipelagului. Ca să înţelegi "Scrisoarea" trebuie să cunoşti Rusia." şi mândria ei legitimă: "Cu Arhipelagul s-a reuşit tinerea secretului până la sfârşit." Dar este deja extenuată: o parte a traducerii volumelor al doilea şi al treilea, ea o va împărţi cu un partener, acum nu mai este nevoie de tăinuire ca înainte. Traducerea Bettei este lăudată de Boli, de Die Zeit, de Der Spiegel.

"Dar şi dorul mistuitor şi teama pentru voi."

Iar ei> către ea, într-o scrisoare care nu i-a parvenit: "Am eu oare senzaţia că nu ne vom mai vedea niciodată? Categoric: nu! Cred într-o viitoare întâlnire vie, interesantă, tihnită. Cum? Enigmă, încă multe minuni şi surprize ne aşteaptă. Fie ca noul an să fie anul victoriilor noastre! Nu-mi vine să-mi iau rămas-°un, dar pentru orice, pentru orice eventualitate." şi Alia, cu scrisul ei lăbărţat, în ultima scrisoare: "12 februarie. Azi, la ora 5,1-au ridicat pe Sania, opt oameni. La 10 seara mi s-a spus la telefon că este arestat. Continuaţi, fără să încetiniţi ritmul!

Toate scrierile lui, una după alta, să vadă lumina tiparului. Acesta-i principalul." încă din prima mea zi la Boli au venit şi Lisa, şi Heeb. Acesta din urmă: impunător, important, înalt, pufnea din lulea. Suna de la Paris şi Nikita Alekseevici, se gândea să vină imediat, dar sufleteşte nu puteam să absorb totul dintr-o dată, 1-am invitat la Ziirich. Cu el m-am întâlnit deja acasă la Heeb – pe loc atmosfera a devenit foarte caldă: era singurul rus dintre toţi cei care făceau un zid compact în jurul meu. şi în plus: un om dintr-o dată aşa de apropiat, cu care ne-am înţeles în indiferent ce problemă a venit în discuţie, desi el toată viaţa a fost emigrant, iar eu toată viaţa cetăţean sovietic.

Si iată, tot Triunghiul de Sprijin s-a adunat într-o cameră, si, în loc să mai recurgem la scrisori cifrate, vorbim liber – cine, până de curând, ar fi putut să prevadă asta! Casa, în întregime, este înconjurată, asediată de urmăritori – dar din partea mijloacelor de informare în masă, nu din partea Ceka.

Acest Triunghi de Sprijin a făcut pentru mine chiar mai mult decât a reuşit el efectiv să prelucreze: a creat acea stare de încredere în mine, acel zid nevăzut în spatele meu, zid de care sprijinindu-mă, putusem să stau în fata Dragonului fără să şovăi câtuşi de putin, fără să am vreo clipă de regret, gata să străbat drumul până la sacrificiul suprem.

Si Nikita Alekseevici a mai rămas două, trei zile la Zurich şi – în acele momente când eu pe străzile oraşului elveţian nu mergeam, ci alergam, iar după noi se ţinea o întreagă ceată de corespondenţi de presă şi televiziune – m-a însoţit peste tot: şi în subsolurile băncii cantonale (acolo în seif se păstrau toate microfilmele noastre; pe "Nu trăiţi în minciună" i 1-am dat imediat lui N. A. spre publicare, după ce deja ne-am bucurat că Alia n-a ezitat să publice acest mesaj la Moscova; ziariştii din jurul băncii au tras concluzia şi au informat ca atare că eu am venit să-mi inventariez capitalurile); şi la filmul O zi din viaţa lui Ivan Denisovici; şi la casa unde a locuit Lenin; şi în munţi, la Sternenberg, ca să văd dacă pot lucra acolo; şi Ia vecernia de la abaţia benedictinilor. Foarte simplu, uşor mi-a venit să mă explic cu N. A., îi povestisem deja despre Viţel, despre Scara "Donului liniştit" şi despre ceea ce vom mai edita în curând. Problemelor ruseşti, N. A. le arăta, neabătut, interesul cel mai proftind. De aici începând, conlucrarea editorială şi prietenia ne-au unit ani şi ani de zile.

13 Străinii în textul principal al Viţelului, eu am declarat că, de fiecare dată când am transmis ceva în Occident, am făcut-o personal. Am scris asa, ca să-i acopăr pe Eva, pe Dima Borisov şi pe Jenia Barabanov.

În realitate însă, până 1968 nimeni, în afară de Eva, nu mă pusese în legătură cu Occidentul. Ea căutase posibilităţile şi ocaziile, iar eu rămăsesem complet neştiutor de o asemenea grijă. Apoi intrase în funcţiune canalul Barabanov-Durova, şi din nou am fost ajutaţi să trimitem manuscrise, să facem schimb de scrisori cu aliaţii noştri - Nikita Struve şi Betta. A început să ne încingă o poftă, a început să se aprindă în noi o dorinţă nouă: să primim cărţi din Occident – şi Eva ni i-a găsit imediat pe Axei şi Jacqueline Krause; el era un comerciant american care putea să primească postă voluminoasă necontrolabilă. Ei au ajutat pe multi, printre care şi pe noi. şi cu atât mai mult, acest lucru păruse, timp îndelungat, că era pe deplin

suficient. Nevoie de o legătură directă cu corespondenţi străini, aşa cum o resimţeau multi moscoviţi, eu încă nu aveam: multi ani de zile mă abţinusem de la asemenea contacte şi nu presupuneam că voi ajunge să le caut.

Jores Medvedev, care nu o dată îmi oferise serviciile lui conspirative (dar din prudentă totdeauna le refuzasem), mă îmbiase în toamna lui 1970 la o întâlnire cu norvegianul Peer Hegge. Acesta, la data aceea, mă căuta, dar pe mine chestia asta încă nu mă interesa. Dar atunci mi s-a dat Premiul Nobel, şi Hegge, aflând nu stiu de unde numărul de telefon al lui Rostropovici, m-a sunat şi m-a găsit, şi n-am avut încotro, a trebuit să-i răspund la întrebări. şi când la povestea cu Nobelul au început să se adauge noi episoade, transmiterea nelegală a scrisorilor în Scandinavia, fireşte, a trebuit continuată cu Hegge, O întâlnire ne-a aranjat-o J. Medvedev şi a străbătut cu noi câteva cartiere întunecoase; data următoare în înghesuiala de la biblioteca Lenin ne-am întâlnit în doi, numai eu cu Hegge, ani mers iarăsi prin nişte cartiere întunecoase şi într-o curte necunoscută de lângă Volhonka i-am vârât materialele mele nobeliene, operaţiune care nu s-a desfăşurat cu foarte mare rapiditate şi iscusinţă, iar când apoi am ieşit pe o altă stradă, am văzut amândoi o firmă care lucea: era a unei secţii de miliţie, curtea aceasta de asemenea.

Curând după aceea, Peer Hegge a fost expulzat din URSS. Jores şi-a refăcut legătura cu concursul, de data aceasta, al lui Robert Kaiser (Washington Post) şi al lui Hedric Smith (New York Times). şi din nou mi-a oferit nişte servicii – şi eu din nou 1-am refuzat.

A mai trecut un an – eu cu Alia, de mirare, am reuşit să mergem la Conservator, în pauză a venit la mine dârzul şi cam grosolanul Ulle Stenholm – tot un scandinav, dar de data asta de la radioul suedez, şi mi-a cerut un interviu. L-am refuzat. (Cu el vom avea bătaie de cap şi în viitor: va veni acasă la Alia să întrebe dacă avem să-i dăm să transmită ceva, căci se duce la Zurich să-i ia un interviu lui

Heeb. I-am răspuns că nu avem, dar acum trebuia să comunicăm de urgentă prin Betta, pentru ca Heeb să nu creadă că suedezul vine din partea noastră.) în seara aceea multi mi-au cerut autografe, nu ne-a fost dat să privim nestingheriţi una şi alta, nu ne-a fost dat să observăm aţintiţi asupra noastră ochii gânditori ai altui tânăr suedez, care totuşi nu ne-a abordat de data aceea.

Mai târziu însă a venit la noi. A găsit-o acasă pe Alia. A plăcut din prima clipă prin puritatea, sinceritatea, chiar prin aparenta lui lipsă de experientă gazetărească. Toate acestea emanau direct de pe fata lui tânără, însufleţită de doi ochi albaştri, nu lipsită de un aer de severitate. Văzuse el undeva un vechi obicei ţărănesc. aşa că îndată ce a intrat în casă – Alia nici măcar nu 1-a observat ce face, si, afară de asta, la noi în familie nici nu era un asemenea obicei – s-a descălţat şi a intrat în cameră numai în şosete – gest şi maniere de neconceput la un corespondent hârsit în ale meseriei! (Mult mai târziu am aflat că este fiul unui pastor din sudul Suediei.)

A veni, dar nici măcar cu intenţia de a cere un interviu, ci numai asa. Sau, poate, să ne ajute cu ceva?

Ne-am notat coordonatele lui, a început să se lege un mic nod. Stig Fredricson, agenţiile telegrafice ale tuturor ţărilor scandinave (succesorul lui Hegge).

Atunci (în primăvara lui 1972, când persecuţiile împotriva mea luaseră forme acute) mi-a venit în gând să dau marele, de fapt, primul meu interviu, dar acesta trebuia oferit unor ziare de foarte mare răsunet – şi alegerea noastră s-a oprit (corect) asupra a două ziare americane de prim-plan şi i-am invitat pe corespondenţii respectivi (indirect, prin J. Medvedev) într-o anumită zi. Au venit H. Smith şi R. Kaiser- cu magnetofon şi întrebări pregătite (uimitoare prin tematica lor minoră). Dar şi la mine era pregătit tot conţinutul (pentru mine numai în el îşi avea rost interviul!) – dar în formă scrisă. Neştiind nimic despre corespondenţii occidentali şi despre ziarele lor, eu socoteam că ei vor fi

mulţumiţi să ia interviul şi în această formă, oare nu-i şi aşa ceva senzaţional? Se vede treaba că nu, ei s-au simţit jigniţi şi umiliţi de o asemenea propunere (si, după cum am înţeles eu apoi ziarele occidentale, ei nici nu puteau să aibă altă reacţie). Cea mai mare concesie la care – din respect fată de mine şi din pasiune pentru senzaţional – s-au învoit a fost aceea de a lua din răspunsurile mele, nu cuvânt cu cuvânt, dar cea mai mare parte, transformând toate acestea într-un "story" pentru publicul lor cititor, adică încredinţând numai condeiului lor ordinea, stilul şi accentele – şi înregistrând pentru aceasta pe magnetofon şi răspunsurile la setul lor standard de întrebări (despre Evtusenko şi alţii.).

Totuşi îmi părea rău să pierd ocazia pe care o reprezentau aceste două ziare de răsunet. Am fost de acord, hotărând eu însumi ca textul complet să-1 dau lui Stig pentru ca el să-1 transmită a doua zi agenţiilor lui scandinave. Eu încă nu înţelesesem că ştirile date "a doua zi" nu sunt, de fapt, ştiri, nu fac nici două parale, nu le mai primeşte nimeni, fie ele şi cu completări. Iar eu îmi puneam întrebarea: cum poate să nu intereseze un autentic text de autor? Dar Stig?

— Stig era foarte convins că de la el o să primească.

Asa au şi făcut. Cele două ziare americane de răsunet au mărun-tit fructul gândirii mele până au scos din el nişte tăiţei, au dres cu observaţii şi consideraţii frivole lucrurile importante – iar în Scan-dinavia n-a apărat nici un rând din textul meu, totul a fost în zadar, desi Stig telexase totul cuvânt cu cuvânt.

Imediat la o săptămână s-a consumat eşecul ceremoniei nobe-liene de la Moscova, şi trebuia făcută o scurtă declaraţie – şi care Sa ajungă neapărat în Scandinavia. Ne-am hotărât, fireşte, s-o facem Prin Stig. Ne plăcea: era de o cinste absolută, ni se lipise de suflet.

De data aceasta, totul s-a rezolvat rapid şi ireproşabil. Ceea ce înseamnă că, în primul caz, într-adevăr refuzul venise din partea agenţiilor.

Iar printre toate acestea m-am înţeles cu Stig să ne întâlnim în afara casei, în pasajul subteran al Gării Bieloruse pe unde trecea mereu drumul meu dinspre şi spre dacea lui Rostropovici.

Ne-am întâlnit la sfârşitul lui aprilie (aveam în buzunar microfilmul cu discursul nobelian, pe care n-am putut să-1 expediem altfel, şi iarăsi îmi spuneam: trebuie să ajungă în Suedia). Eu şedeam într-un loc aproape neobservat, el şi sotia sa Ingrid veneau brat la brat, eu, pândind, după ei, iar Alia – din alt loc, tot pândind, veri-ficând: nu suntem cumva urmăriţi? Totul a ieşit bine, şi apoi, ajun-gându-i din urmă, noi toţi patru am luat-o fără grabă pe bulevardul Leningrad. (Acest bulevard nu mă emoţiona niciodată prin nimic, oricât 1-as fi străbătut cât e de lung, iar acum mi se asociază cu fiecare amintire: ultima stradă pe care m-au dus la expulzarea din Rusia.) în timpul discuţiei eu i-am propus, el a fost de acord, şi într-o curte întunecoasă i-am transmis microfilmul. Potrivit unei credinţe populare, o femeie gravidă care îţi iese în cale este de bun augur. Iar aici – două erau gravide, ambele noastre sotii, şi el şi-a dus-o pe-a lui să nască în Suedia. (Acest microfilm mi I-a băgat într-un mic tranzistor, "asa 1-am şi dus şi 1-am predat la Academia Suedeză" – povestea Stig. Chestia asta ni s-a părut ingenioasă, amintea şi de operaţiunile anterioare de îngropare pentru ani de zile a manuscriselor.)

La întoarcere, ne-a povestit despre reuşita acţiunii. Ne-am mai întâlnit cu el de vreo două ori până în vară. Un contact realizat atât de uşor şi atât de cinstit era preţios şi ca atare trebuia păstrat. Treptat, de-acuma numai eu cu el, am pus la punct tehnica întâlnirii: prin ce puncte trecem, la ce distantă să fiu de el, încotro o cârmim apoi, unde să-1 ajung eu din urmă. La mijlocul verii, Stig – spre uimirea noastră – deodată a încetat să mai vină. Apoi un alt corespondent scandinav ne-a adus din partea lui Stig o emoţionantă scrisoare redactată într-o rusă nepretenţioasa: întorcându-se cu automobilul din Finlanda şi grăbindu-se tocmai la

întâlnirea noastră din acea seară, a avut un accident pe traseu. "Dar în acea clipă Dumnezeu a fost cu mine – şi sper să mă fac bine şi chiar fără urmări."

Această întâmplare nefericit-fericită ne-a şi unit definitiv.

Si toată toamna lui 1972, şi iarna spre 1973 am continuat să ne întâlnim, totdeauna pe întuneric, pe alei şi în curţi întunecoase din apropierea Gării Bieloruse. (Ora întâlnirii era mereu aceeaşi, iar data următoare precum şi cea de rezervă, le stabileam mereu la despărţire.) şi nu stiu cum acum mi s-a limpezit ideea că aceste contacte sunt absolut necesare, că fără ele chiar nu pot trăi – cum oare am trăit nouă ani fără întâlniri personale directe cu un occidental?! Au apărut facilităţi care înainte nu existau, s-a realizat o rapiditate a transmiterii şi de fiecare dată aveai ce să transmiţi şi ce să primeşti (asa au început să meargă acum toate scrisorile mele prin stânga către Struve, Betta şi avocat, tot mănunchiul legăturilor principale). şi micile role de microfilme, noile variante, noile scrieri. Iar Stig le transmitea mai departe prin posta diplomatică, dar nu prin posta sa suedeză, care, cu un termen din vocabularul concentraţionar şi sovietic, era parşiva, ci prin alta. Acolo, din câte tin minte, în toţi anii, în diferiţi ani, au făcut serviciu oameni excepţional de nobili. Ei ne-au ajutat, şi nu numai pe noi. În acest context, nimeni niciodată n-a eşuat, nimeni niciodată n-a trădat. (Nu stiu nici în ziua de azi să citez vreun nume, dar mă înclin în fata acelor oameni!) Canalul acesta noi 1-am numit MDN – Marele Drum al Nordului.

În aceste plimbări a apărut brusc o idee: Hans Bierkegren, scriitor şi remarcabil traducător suedez (cu excelentele lui traduceri de care au beneficiat înjurai lui 1970 Cercul şi Pavilionul, el mi-a pregătit în multe privinţe accesul la Premiul Nobel), să înceapă imediat traducerea suedeză a Arhipelagului, după ce va fi luat textul – de la cine oare? Păi de la Heeb. Astfel în cercul legăturilor noastre s-a înscris şi Occidentul. Bierkegren şi-a dat adresa pentru scrisori

venite din Occident pentru mine. (Iar mai departe – tot pe MDN.)

La vremea lor, bolşevicii, pentru legăturile lor, n-au trebuit să se folosească de ajutorul corespondenţilor străini, nici prin cap nu le-ar fi trecut asemenea idee, dar şi corespondenţii e greu de presupus că s-ar fi angajat la aşa ceva. Numai bolşevicii înşişi au creat un asemenea sistem în care aceia dintre străini care sunt oameni de suflet nu pot să nu treacă peste interdicţii şi să-şi asume misiunea de transmiţători clandestini. Tot aşa şi diplomaţii: din momentul în care diplomaţii sovietici de peste hotare sunt aproape toţi, fără excep-t'e, spioni guvernamentali, iar ambasadele occidentale de la Moscova sunt şi loiale şi neputincioase, unor funcţionari de ambasadă s1 diplomaţi înzestraţi cu simţul dreptăţii nu poate să nu li se înmoaie inima şi să ne ajute pe bieţii de noi. Mai jos vor fi nişte asemenea uimitoare exemple.

În acelaşi timp cu "Marele Drum Nordic" s-a constituit, s-a deschis prin el însuşi – nu, prin bunăvoinţa dumnezeiască.

— Un al doilea drum. Cu mult înainte de aceasta, în decembrie 1967, ardea de dorinţa de a veni la Moscova să negocieze cu mine Olga Carlyle. Neprimind viză, ea 1-a rugat atunci să vină la Moscova ca turist (iar între timp să se întâlnească cu mine) pe Stepan Nikolaevici Ta-tiscev, tânăr slavist parizian, tot din a doua generaţie a primei emigraţii. Tatiscev a intrat nestingherit în tară, la Moscova a sunat-o imediat pe Eva – pe cine nu ştia ea dintre parizienii ruşi?! – şi Eva 1-a adus la întâlnire cu mine la ţarevnă, învătându-1 – pe drum, pe străzi, în magazine – cum să se poarte în aşteptarea filajului şi evaluându-1 din punctul de vedere al curajului. (Ea a apreciat că el are teamă, dar şi-o învinge.) însuşi obiectul convorbirilor (întrebări învăţate pe dinafară, răspunsuri învăţate pe dinafară) părea atunci important, apoi nimic important n-a rezultat din ele, dar cunoştinţa s-a făcut; şi celor câţiva prieteni apropiaţi, adunaţi în seara aceea la ţarevnă,

Tatiscev le-a plăcut: era simpatic şi spiritual în conversaţie, nu-1 stresa conspirativitatea, povestea cu haz despre alunecarea spre stingă a studenţimii pariziene şi a întregii intelectualităţi. A reieşit că el împreună cu Struve predă la o universitate. Am ho-tărât să întredeschidem o fereastră a sufletului nostru către el şi să ne explicăm cu Struve.

Si a venit şi a doua oară ca turist, ne-am văzut din nou la Eva, iarăsi fără să realizăm mare lucru, dar familiarizându-ne din ce în ce mai mult unii cu alţii, între noi se născuse o încredere deplină. (O dată, plimbându-se prin Moscova, a văzut cu uimire la o intersecţie nişte inscripţii: Str. Sulov – Str. Tatiscev. Le-a luat drept un semn.) şi deodată, în primăvara lui 1971, aceeaşi Eva a adus ştirea uluitoare: Stepan Tatiscev este numit ataşat cultural al Franţei la Moscova – pe timp de trei ani bătuţi pe muchie! Un neverosimil succes dintre acelea cu care noi n-am fost răsfăţaţi. (Ulterior, Stepan Tatiscev a povestit cum s-a întâmplat: pe el, ca slavist, 1-au sunat de la Ministerul de Externe cerându-i sfatul pe cine să numească pentru următorii trei ani în Rusia – iar el, neascunzându-şi dorinţa de a ajunge în patrie, s-a recomandat fără jenă pe sine însuşi!

— S1 candidatura i-a fost acceptată.) Pe trei ani – un canal diplomatic erios, sigur şi permanent activ – la aşa ceva nu ne aşteptaserăm! (Dat Asia Durova n-a vrut să fie deschisă cu el şi fiecare şi-a continuat drumul lui, de unul singur, ascunzându-se de toţi ceilalţi din ambasadă.)

Speranţele noastre nu s-au dovedit întemeiate în întregime. Ta-tiscev (pentru mascare noi îi spuneam "Emil", iar ca să sune ru- "te_"Milka"), se pare, a făcut la început nişte pasi necugetaţi din cauza cărora a trebuit, multă vreme, să fie cu mare băgare de seamă. De altminteri, stilul este omul, şi Tatiscev avea stilul lui, care nu corespundea în totalitate aşteptărilor noastre, după cum ne asigura el însuşi – în aparenta uşurinţă cu care acţiona stătea şi vigilenta lui încordată (Eva, identică în cel mai înalt grad cu

ea însăşi, de pe margine îl găsea pe "Milka" de o imprudentă nebunească, şi îl tot corecta şi povăţuia). si, ce-i drept, el nu s-a deconspirat niciodată şi a lucrat cu succes pe toată perioada mandatului său. Nu o dată se slăbise legătura cu el, eram departe de a putea transmite prin el totdeauna, imediat şi în cantitatea necesară – dar uneori el era marele nostru salvator, în special când era vorba de transmis o scrisoare, o dispoziţie, o informaţie – şi totdeauna direct la Struve, de-a dreptul în mâinile care trebuiau! O dată ne-a scos dintr-o mare încurcătură, ducând în străinătate o listă mare cu numerele: mod de a preciza cui şi din partea cui să se transfere din străinătate ajutor bănesc. Două canale independente reprezintă o foarte mare înlesnire: fiecare completează spatiile goale ale celuilalt.

Tatiscev şi-a încheiat mandatul când eu mă aflam deja în Occident. Dar cel care i-a urmat ca ataşat cultural francez la Moscova, Yves Aman, un franţuz profund credincios şi devotat culturii ruse până la a fi gata să-şi asume risc şi sacrificii, ne-a ajutat foarte mult. * şi chiar şi-a asumat răspunderea pentru acţiuni mai mari şi complicate: el a fost veriga principală a acelui lant prin care se transmitea tot ajutorul din partea Fondului Social Rus de la noi către unele persoane din URSS. Cea care a urmat după el a fost Eva, apoi Alik Ghinzburg (iar după arestarea lui a venit după Eva şi Boris Mihailov). Pe ei se şi sprijinea întreaga activitate voluminoasă şi foarte periculoasă.

Spre deosebire de Tatiscev, Yves era extraordinar de prudent, reţinut – si Mlnisterul de Externe al Franţei i-a acordat cu plăcere al doilea mandat, şi după y'7. Tare ne-am bucurat! Noi îi spuneam "Fei", fără să-i pronunţăm numele Pe sub tavane, fie ele şi occidentale, în 1975 şi-a asumat riscul de a veni la 1101 la Ziirich. S-a arătat a fi tandru, rezervat şi taciturn. (Adnotare din 1978.)

După întoarcerea la Paris, Tatiscev ne-a fost util, chiar mai mult decât înainte: prin alte persoane de la ambasada

franceză a păstrat legături directe cu Eva – şi aceasta a continuat şi în tot anul 1975 să ne trimită mari cantităţi din arhiva mea încă aflată în tară. Astfel au fost degajate metodic toate depozitele lui A. A. Ugrimov. Restul, conform însemnărilor noastre, 1-au ars ei acolo. (Vechile liste în care Alia înscrisese manuscrisele păstrate în diverse locuri, codul de cifre au trecut granita în ambele sensuri.)* în primăvara lui 1973, când am început deja să-mi pregătesc plecarea de la Rostropovici, când mă despărţeam pentru totdeauna de Gara Bielorusă, i-am propus lui Stig să ne transferăm întâlnirile la Gara Kiev – mai aproape de Rojdestvo, ultimul, de-acum numai parţialul meu refugiu. Călătoriile la Rojdestvo erau pentru mai târziu, cu încărcătură, nu se desfăşurau chiar ca la carte, în primăvară i-am propus lui Stig ca întâlnirile noastre să aibă loc la o oră matinală. El a fost imediat de acord, şi de vreo două ori aşa ne-am şi întâlnit: la lumina clară a dimineţii de vară într-o gară mişunând de lume, apoi pe o stradă mărginaşă într-un chioşc verde dintr-un cartier muncitoresc, lângă statia de metrou "Studenceskaia". Puteam fi fotografiaţi, evaluaţi, repede filaţi – dar nici nu ne mai vă-zuserăm de multă vreme la lumina zilei! (Pentru prima dată m-a fotografiat şi el – nu din obligaţie profesională. de corespondent, ci asa, pentru sine.) Chipul lui respira foarte multă nobleţe, inteligentă, onestitate. Stig era mereu tras la fată şi cam palid – tip de scandinav, nu-i asa?

* Tatiscev era totdeauna operativ în primirea şi trimiterea scrisorilor – căci nu era de glumă corespondenta care se derula la noi an de an între Europa şi Rusia, cu implicarea a zeci de oameni. Dar, plecând din Rusia, el şi-a lăsat inima în Rusia şi nu se mai putea mulţumi cu viaţa parizianä anterioară. In intervalul 1975-1976 a revenit de două ori în URSS, ca turist; călătoriile acestea şi le-a încheiat cu bine, dar, evident, a comis nişte imprudente. A venit din nou în vara lui 1977: de data aceasta 1-au supus unui fâlaj

compact deschis şi 1-au avertizat că "o să-i rupă picioarele". Nu s-a speriat, abia s-a desprins de ei într-un bazar oarecare, că – ne încredinţează el – direct şi fără probleme s-a dus la ţarevnă, a mai transmis ceva, dar la întoarcere la hotel a fost imediat expulzat din tară.

Iar după opt ani, încă foarte tânăr, a murit de cancer, aproape pe neaşteptate. Una dintre ultimele fapte în slujba patriei, care acum refuza să-1 primească, a fost organizarea unei radioemisiuni către Rusia, "Vocea Ortodoxiei". (Adnotare din 1986.).

— În primăvara aceea i-a venit o idee: să se ducă la avocatul meu pentru a face cunoştinţă. I-am aprobat iniţiativa. (El a vorbit apoi foarte respectuos despre seriozitatea şi inteligenta lui Heeb – şi acest lucru m-a făcut să greşesc şi mai mult.) Iar în locul lui pentru vară, "pentru cazul că se întâmplă ceva", 1-a propus pe Frank Krepo de la Associated Press. şi – s-a întâmplat să fie nevoie de acesta la sfârşitul lui august, numai că în jurul acelei date Stig însuşi se şi întorsese din concediu şi a venit la întâlnirea cu mine: pe o bancă lângă "Studenceskaia", într-o seară, la lumina slabă, chioară, a felinarelor, sub un copac.

Aceasta era pe la 19 sau 20 august. Am venit la întâlnirile cu Stig: aveam planul unei întregi serii de lovituri în cadrul contraatacului gândit de mine. Îmi dădeam seama că acesta era ultimul şi cel mai important lucru pe care mă vor lăsa să-1 fac, şi-i propuneam acum lui Stig să iasă din rolul lui ascuns, periculos şi inapt a-i adăuga ceva la nume, îi propuneam acum ca el însuşi să-mi ia în mod deschis un interviu, (încă nu pricepusem că pentru interviurile mele, cel mai prost traseu era cel scandinav.)

Aveam impresia că o să-i facă plăcere să-mi ia un interviu, că asta o să-i întărească poziţia, o să-i aducă glorie. Iar el, în semiîntunericul de sub copacul peste care se aşternuse umbra înserării, s-a gândit putin – şi a renunţat.

Gestul m-a uimit. Dar, probabil, asta este înţelepciune, nu-i asa? Stig mai putea să rămână la Moscova un an şi jumătate

şi chiar doi şi jumătate.

Înţelepciune, într-o accepţie occidentală de rutină. Că e lipsă totală de înţelepciune, că e curajul disperării, un lucru este cert: la fiecare întâlnire cu mine, el îşi riscase acest post şi chiar toată profesia de ziarist. Risca şi prin faptul că venea la întâlnire aducând în buzunar lucruri interzise (o dată a şi fost reţinut de miliţieni, dar n-au îndrăznit să-1 percheziţioneze), şi prin faptul că se întorcea de acolo cu alte lucruri interzise. Condus de sentiment, el, absolut dezinteresat, risca mult mai mult decât atunci când, la rece, bazându-se pe nişte obişnuite argumente occidentale, se tempera pe sine însuşi.

Minunaţii noştri prieteni occidentali!

— Ce multe contradicţii şi-au dat mâna în poziţia şi-n deciziile lor!

Stig s-a pătruns aşa de mult de vigilenta noastră de conspiratori mcât în legătură cu pericolul unei divulgări, a spus o dată următoa-rele: Jn definitiv, mie personal mi-este indiferent. Nu mă gândesc decât la un lucru: eu voi putea să vă fiu de mai mare ajutor dacă nu se va răspândi nici un zvon."

Iar la interviu a renunţat. Pentru că un interviu nu se afla în zona pericolului incomensurabil unde îl mânau sentimentele sale (pe el şi pe fermecătoarea lui sotie, Ingrid), ci în zona banalului, unde cuvine-se a judeca logic, ca toată lumea, şi a nu face prostii.

Aşadar, la interviu 1-a trimis pe Frank Krepo (foarte simpatic cinstit, bun) si, la insistenta mea, pe corespondentul lui Le Monde un tip foarte încrezut, rece. (La data aceea eu încă nu aveam o idee clară despre oportunismul şi duplicitatea acestor ziare. Pe toate noi cei din Est, le considerăm mult mai iubitoare de libertate decât sunt ele în realitate. Pe sub tavane, noi nu discutam nimic de prisos cu corespondenţii; într-un bileţel am scris că as vrea să public în Le Monde o serie de articole despre viaţa din Uniunea Sovietică. Credeam că se va agăţa de

propunerea mea ca de o ocazie bine venită, dar Le Monde a refuzat chiar cu indignare: de ce să ia articole de la mine, dacă are un corespondent al lui la Moscova?) în aşteptarea luptei operative, m-am înţeles cu Stig în septembrie 1973 să ne întâlnim din zece în zece zile. Datele fuseseră stabilite mai dinainte, dar era nevoie şi de mai multă operativitate. Aflasem despre căderea Arhipelagului – şi era nevoie să transmitem imediat în Occident ştirea despre acest lucru şi să trimitem dispoziţie ca manuscrisul să fie dat la tipar. Pentru asemenea cazuri extreme aveam şi noi în minte ceea ce era de făcut: să-1 sunăm pe Stig dis-de-di-mineată, înainte de a sosi secretara lui sovietică. Vocile, şi a Aliei şi a mea, el le recunoştea pe loc şi totdeauna asta însemna: astă-seară trebuie să ne întâlnim (ora şi locul fiind cunoscute). Dar ce să spui în situaţia asta, când telefoanele sunt interceptate? Stig a avut o idee bună: "Ati greşit" telefonul: "Spuneţi, este curăţătoria chimică?", "Spuneţi, este biroul de comenzi la Alimentara?. Cum? Nu e biroul de comenzi? Iertaţi-mă, vă rog!" Era suficient pentru recunoaşterea vocii. Dar ce se întâmpla dacă se defecta telefonul, sau era ocupat îndelung, sau Stig nu era acasă.?

La 4 septembrie, totul ieşise bine – şi un asemenea "ati greşit telefonul" din înghesuiala suburbană a Gării Leningrad, şi însăşi întâlnirea. Seara, cu întreită băgare de seamă, mi-am amestecat îndelung urmele: de la dacea o luasem pe alte alei, în metrou schimbasem trenul în statii care se golesc rapid, ca la Krasnoselskaia, unde peronul rămâne complet curat – garanţie deplină că nu eşti urmărit.

Însă când Stig s-a apropiat de mine în locul nostru retras lângă Studensceskaia" – mie mi s-a părut că mi-a trecut prin fată o figură, care a verificat dacă ne-am întâlnit, şi s-a ascuns după o casă. Despre asta i-am spus lui Stig. El a râs: "Da. Este Udgord." Acesta, ziarist norvegian, îi era prieten. Era singurul căruia îi povestea despre întâlnirile noastre.

Udgord voia şi el foarte mult să participe la întâlnire, dar etica nli-i permitea să-şi deranjeze prietenul, şi nici măcar

nu s-a apropiat pentru a face cunoştinţă cu mine.

În această seară de 4 septembrie se pare că am transmis multe: şi ştirea despre Arhipelag, şi "Scrisoarea către conducători", şi multe dispoziţii pentru Occident, şi nu mai stiu care microfilm de-al meu. Îmi amintesc: a fost ceva uluitor, seara eu şi Alia eram în sărbătoare: totul se prăbuşea, iar noi iată că rezistam. (si ea era în ultimele zile de sarcină; se apropia termenul să-1 nască pe Stepan. Într-o precipitare a evenimentelor, ca aceea care-i place destinului, peste patru zile copilul a şi venit pe lume.) în acea groaznică ultimă toamnă, mă întâlneam cu Stig, totuşi, în condiţii foarte bune. În situaţia în care se încerca sufocarea mea, fiecare dintre aceste întâlniri îmi era ca o indispensabilă gură de oxigen. O dată pentru transmiterea unei scrisori suplimentare, a unei urgente subit apărute, ne-am înţeles ca el să nu se arate: Ingrid să se plimbe pe bulevardul Narâskinski, iar Alia să-i meargă în întâm-pinare cu Ermoska. Eram şi eu. Femeile s-au aplecat asupra copilului – de departe nu se vede mişcarea mâinilor-Alia i-a transmis scrisoarea, Ingrid – o luminare suedeză de Crăciun pentru noi.

Si de Crăciun ei au plecat în Suedia, iar aici s-a dezlănţuit Arhipelagul, toată furtuna – şi cât mai era de aşteptat până la întoarcerea lui Stig! Necesitatea unei legături, a rezolvării unor probleme, a trimiterii de corecturi apărea aproape din trei în trei zile. Ce-i drept, în aceste zile grele, la noi acasă vereau multi corespondenţi, unii – ca să afle o noutate sau să facă o fotografie, alţii – ca să ne ajute (John Shaw, Frank Krepo).

Din multe motive, postul la Moscova este pentru corespondentul occidental unul foarte înalt, privilegiat, important – şi din punctul de vedere al carierei, şi din cel al bunelor condiţii de viaţa pe care le presupune (până şi scutire de plată pentru dădacă la copii; guvernului sovietic nu-i pare rău de cheltuieli, el face o socoteală corectă: ziariştii bine asiguraţi material se vor crampona de locul lor,

nu vor trimite corespondente foarte critice). Dar în unii oameni cu educaţie occidentală, când veneau în contact cu mişcarea noastră am început să observ o schimbare uimitoare: se leapădă de obişnuitul calcul al copeicilor şi-şi sacrifică şi viaţa.

Faptul de a fi în fiecare clipă calculat până la amănunte şi cu cât mai amabil în formă, cu atât mai necruţător în conţinut – nu este o însuşire înnăscută a occidentalilor, ci rezultatul influentei mediului în care nimereşte omul. Iar în Rusia există de mult (în ciuda opresiunii sovietice) un Mediu al dărniciei, al spiritului de sacrificiu – şi acest Mediu îi influenţează şi pe occidentali, îi pătrunde, poate nu pentru totdeauna, ci pe timpul cât sunt printre noi. şi totuşi: desi toţi cu o educaţie occidentală şi trăind în aceleaşi condiţii, corespondenţii străini s-au manifestat foarte diferit în acele zile.

Ultima mea întâlnire cu Stig a fost la 14 ianuarie 1974, chiar în ziua în care Pravda a început un mare atac de presă împotriva mea. Deja se întrezărea printre altele şi următoarea posibilitate: nu mă vor aresta, ci mă vor expulza în Occident, în acest caz mă gân-deam că voi răniâne în Norvegia. Iar pe un asemenea prieten minunat precum Stig voiam să mi-1 păstrez. Drept pentru care i-am şi spus că dacă va fi asa, iar el va suferi pentru legătura cu mine, atunci să nu se teamă de o expulzare din URSS, de o compromitere a carierei de corespondent, căci îmi va fi mie secretar în Norvegia şi legătură generală cu lumea înconjurătoare.

Această idee se maturizase şi în el, îi plăcea.

În spaţiul de sub poartă, unde nu ne vedea nimeni, ne-am îmbrăţişat de rămas-bun.

Iar întâlnirea următoare fusese fixată pe 14 februarie. (La patruzeci şi opt de ore de la arestarea mea.) şi Stig, şi cu el Nils Morten Udgord au trecut pe la Alia în zilele lui ianuarie: acest lucru arăta firesc atunci, iar de ajutorul şi prietenia lor era o nevoie acută. Acesta era deja începutul

roirii corespondenţilor străini în locuinţa noastră, roire care s-a declanşat după arestarea mea şi care i-a dat Aliei posibilitatea de a-mi salva toată munca de-o viaţă, toate scrierile complete, incomplete, întrerupte – şi toate într-un singur exemplar, căci de copiat nu mai era timp. (Cred că KGB nu-şi imagina câte lucruri aveam eu deja pregătite – referitor la Roata, la Lenin, la bolşevici, la toată revoluţia – şi câte dintre acestea ar fi fost pentru mine imposibil de reconstituit, daca le-aş fi pierdut. Cred că, dacă şi-ar fi imaginat, le-ar fi strâns pe toate încă de la început, de la arestarea mea.) îndată ce m-au luat de-acasă, Alia a trebuit să le scoată pe toate acestea mai repede din locuinţa şi să le ducă, mai întii unde-o fi, apoi la o posibilă bază de expediere în străinătate, îşi punea întrebarea: este mai bine să le ducă la nişte străini? În ce-i priveşte pe corespondenţi, aceştia – nume-rosj – veneau în şuvoi neîntrerupt, ceea ce asigura o acoperire, dar ei n-aveau obiceiul să circule cu ceva în mână prin Moscova. Cel mai adesea, veneau cu mâinile goale şi deci nu puteau să iasă de la noi cu sacoşa. Să-şi fi umflat buzunarele cu pachete? Dar cum să facă să nu devină prea groşi la trup? Cu toţi de fată, cu toţi deo-jată -Alia n-a vorbit şi n-a transmis nimic: prezenta unor străini o punea în imposibilitate de a se înţelege cu ai ei. Ci, împreună cu cei iniţiaţi, se retrăgea într-o cămăruţă, acolo se explicau între ei prin biletele (că doar nu se putea prin viu grai! Ba mai mult decât atât: în timp ce scrii bileţelul trebuie să îndrugi ceva din gură), acolo se transmiteau şi pachetele.

Nils Udgord – cunoştinţa recentă, om aşa de nobil, serios, cu trăsături decise, calme, cu siguranţă de sine în acţiune, cel mai cult dintre toţi corespondenţii (istoric erudit, el se ridica deasupra tuturor) – el a fost primul căruia Alia, în ziua expulzării mele, i-a pus problema: "Există o arhivă voluminoasă, şi este necesar s-o scoatem din tară. Puteţi să ne ajutaţi?" (El era deja un om "cu trecut"; Komsomolskaia Pravda deja îl ponegrea; adică – era în evidenta cui

trebuia.) După ce a reflectat, a doua zi i-a cerut Aliei procură scrisă pentru posibile negocieri: "Rog să-1 consideraţi pe domnul Nils Udgord ca pe reprezentantul meu împuternicit pentru legături cu. Solicit ajutorul dumneavoastră pentru a scoate din tară arhiva lui Soljeniţân."

Iar mai departe el a pus pasiune în treaba aceasta, abordând-o cu anvergura istoricului, iar nu a corespondentului.

Din păcate, despre această operaţiune remarcabilă, care mi-a salvat principalele manuscrise şi mi-a asigurat continuarea pe ani de zile a lucrului la Roata Rosie, nici astăzi nu se poate povesti.

Ceea ce Udgord nu înţelegea pe de-a întregul era modul în care acestea vor începea acum în cele două geamantane permise lui. Devenise deja clar că arhiva este mai mare. (în plus se părea că nu trebuie făcută risipă nici de ore, nici de zile, pentru că familia mea putea fi alungată din URS S în orice clipă.).

Printr-o întâmplare fericită, întorcându-se de la concert, 1-a găsit acasă pe amicul său William Odom, cvadragenarul asistent al ataşatului militar american, înainte de a veni la Moscova, Odom, şi el doctor în ştiinţe ale istoriei, fusese profesor de istoria Rusiei la West Point. Acum i-a adus lui Nils proaspăt apăruta broşura APlvj împotriva Arhipelagului şi a mea.

A vorbi pe sub tavane nu se poate, si, având în vedere multele lucruri încă rămase, Nils i-a scris lui William: "Marea problemă este arhiva lui Soljeniţân."

William Odom era destul de iniţiat în istoria acestui secol şi a tării noastre. La războiul din Coreea nu a participat numai datorită faptului că în chiar acel an a intrat la academia West Point. După aceea studiase la Universitatea Columbia istoria Uniunii Sovietice, scrisese studii despre Sverdlov, despre Osoaviahim, a făcut serviciu în misiunea americană

de pe lângă trupele sovietice, şi doi ani în Vietnam, şi iată deja de doi ani este la Moscova, şi-şi încheia stagiul aici.

În fond, el a fost de acord imediat: numai să nu ştie nimeni, nici chiar Soljeniţân. Urma să-şi împacheteze, să-şi expedieze bagajul personal (ca bagaj diplomatic) în Statele Unite – tocmai în acest bagaj va pune arhiva. Aceasta îl scutea de necesitatea de a se adresa cuiva dintre funcţionari şi poate de neplăcerea de a primi un refuz. Totuşi despre această intenţie i-a povestit sefului şi prietenului său, contraamiral Mayo, care era ataşat militar.

Dar toate astea nu arătau aşa de bine în locuinţa noastră asediată. Zăpăceală era şi în hârtii, zăpăceală şi în proiecte: ce să aştepţi? Că nu este percheziţie acasă – faptul acesta a devenit clar în următoarele douăzeci şi patru de ore. Dar – o să-i înhaţe oare pe cei care ies cu manuscrise? Pe cine? Din ce moment?

Când m-au luat pe mine – nu numai pe biroul meu era împrăştiata corespondentă conspirativă cu Occidentul, ci şi pe al Aliei zăcea lista cifrului conţinând tot sistemul de păstrare a manuscriselor: la cine, unde, ce! Iar acum iată, Alia trebuia să se descurce cu toate cele aflate în păstrare (să întindă mâinile până acolo până unde ani de zile nu ajunseseră), să construiască un nou sistem şi în legătură CM fiecare scriere să decidă: ce trebuie trimis neapărat peste hotare după mine; ce este de dorit; ce urmează să rămână în păstrare în URSS până la solicitare; ce se păstrează, dar nu poate fi solicitat niciodată; ce se distruge. V. -"., De aceea – desi era mai simplu ca din diverse locuri de păstrare să le arunce imediat la expediere, dar această soluţie aproape că n-a fost necesară – a şi riscat Alia să le facă să treacă din nou printr-o locuinţă periculoasă, să le bage şi să le scoată, iar aici să le revadă, uneori după o listuţă, grupându-le în alte plicuri. (Această treabă nu putea s-o facă decât Alia singură, dar seara venea Liusa, care a făcut şi ea foarte mult.)

Dar înainte de aceasta, în timp ce aşteptau percheziţia acasă, au început – în virtutea unui prim impuls – să ducă de urgentă hâr-tiile la cineva! La alte adrese!

Chiar şi în seara arestării mele, Stig (la întâlnirile cu mine se obişnuise să folosească buzunare încăpătoare) a luat cu sine schiţe ale articolelor pentru culegerea Voci din străfunduri şi scrisori pentru Occident. Iar apoi cu ai ei, cu concetăţeni sovietici, Alia trimisese la prieteni, la diferite adrese. Prietenii s-au precipitat imediat ca o ceată lărmuitoare (la familia vecină Pasternak, deasupra hârtiilor erau frunze de ceapă, o căpăţână de varză) şi apoi s-au condus unii pe alţii acolo unde trebuie. Dima Borisov, Andrei Tiurin şi Alek-sandr Ghinzburg – o figură nouă pentru cercul persoanelor implicate în păstrarea manuscriselor noastre, dar nu pentru mişcarea ilegală din Rusia – au ajutat mai mult decât toţi şi mai inteligent decât toţi în aceste zile. Ghinzburg a luat şi a strâns acele manuscrise care trebuiau să rămână în URS S.

În continuare, Alia mi-a expediat nu numai manuscrise, ciorne de-ale mele, ci şi cărţi rare, ziare importante din anul 1917. (Exista o regulă vamală sovietică potrivit căreia era interzis să scoţi din tară cărţi editate până în anul 1945, cu alte cuvinte cărţi care puteau avea o orientare "necorespunzătoare", şi chiar mai rău, cărţi scăpate cu greu de la ardere.) şi încă vreo câţiva oameni (Wilhelmina Ghermanovna Slavufkaia, Aleksandr Sergheevici Buturlin) au trebuit să ia cărţile cele mai voluminoase, dar mai putin periculoase. V. Slavutkaia singură a conceput o modalitate de trimitere mai departe a cărţilor, şi tot singură a aranjat totul, ceea ce întrecea deja aşteptările, era ceva remarcabil.

Exista părerea că pentru corespondenţi este periculos să ia materiale scrise direct de la noi, că e mai sigur dacă le iau de la alte adrese. Aceste adrese erau comunicate lui Stig şi lui Nils pentru corespondenţii străini; gazdele erau prevenite ca să ştie cam când sa aştepte şi ca să nu se însele cu privire la identitatea vizitatorului.

Acesta, pentru a fi recunoscut, avea în carnetul lui de corespondent un semn convenţional făcut cu creionul.

Asa s-a împrăştiat arhiva mea (ca un ochi de apă în care calcă brusc o cizmă): stropi sărind în diferite locuri îndepărtate ale Moscovei şi chiar în cartiere mărginaşe, pe şoseaua Rubliovskoie şi în Medvedkovo. (Peste câteva zile s-a înţeles caracterul eronat al acestei acţiuni; s-a început strângerea tuturor materialelor şi aducerea lor înapoi la noi.)

La Medvedkovo s-a dus să recupereze ce era de recuperat însuşi Udgord. El va face o transbordare pe drum, cu al doilea taxi va merge nu până la casa căutată, ci numai până la casa vecină cu ea, şi taxiului îi va da drumul. (Toate astea – ca să nu rămână urme.) Dar iată – şi-a încărcat toate buzunarele largii lui haine "reportericeşti", a luat două sacose grele din plastic, a ieşit în stradă: dar unde să găseşti în văgăuna asta un taxi pentru întoarcere în oraş? Ora trei ziua, e lumină. Trec cu taxiul nişte militari, un colonel (or fi kaghebisti? Pas de ghiceşte), cuviincios îmbrăcatul Ugord "votează" (îi face semn să oprească), este luat în masină-dar pe drum: conversaţie, şi faptul că este străin iese la iveală. (Mai simplu ar fi fost cu un autobuz?)

Cât risc, cu totul neobişnuit pentru corespondenţii de la Moscova! şi în plus în fiecare zi trebuie să muncească la întreaga capacitate (ascunzându-se de secretara sovietică infiltrată în dispozitivul lor), să transmită ştiri la agenţiile lor, la ziarele lor.

Corespondenţii s-au comportat foarte diferit în aceste zile. A fost pentru fiecare o alegere dictată de conştiinţă, o încercare, dar glorie n-a dobândit nimeni; de succes, de laudă, de promovare pe linie de serviciu – nu numai că nici vorbă nu poate fi, dar fiecare riscă să strice totul, toţi anii de carieră, toţi anii de eforturi: căci ziarul, în nici un caz, nu 1-a trimis pentru conspiraţie. (Iar pe Frank Krepo, după cunoscutele interviuri cu mine şi în mod logic bănuind pericolul, Associated Press, în mod special, 1-a avertizat

sever: în relaţiile cu Soljeniţân să nu depăşească pragul a ceea ce este permis. Iar el – lua în permanentă ba hârtii, ba microfilme – si, în timp ce fata-i atingea expresivitatea maximă, le ascundea: fata lui sugera şi felul în care i se mişcau degetele acolo undeva, şi felul în care îşi juca destinul, de altminteri cu promptitudine. Textul meu intitulat "Declaraţie în caz că voi fi arestat", Lacontre, corespondentul lui Le Figaro, 1-a luat de la Alia în timpul nopţii: 1-a băgat în şoseta, pe talpă, în gheată.) în privinţa aceasta, corespondenţilor unor organe europene, mai înţelegătoare, le era mai uşor. De pildă, Udgord era convins că, în caz de eşec, seful lui îi va înţelege şi-i va ierta acţiunea. (Dar el şi "căra" incomparabil mai mult decât alţii, încărcându-şi buzunarele – şi pe cele laterale, şi pe cele de la piept, şi pe cele de la spate – costumului său reportericesc, şi înainte de a ieşi, mare de statură cum era, se privea atent în oglinda înaltă: să nu care cumva să-i iasă din buzunar vreo hârtie.) La americani, noţiunea de carieră este deosebit de strictă: eşecul nu este întâmpinat cu înţelegere nici de şefi, nici de colegi, ci numai cu ironie la adresa celui care a eşuat. şi este de înţeles că unii au refuzat să ne ajute. Dar trei tineri minunaţi – americanii Steve Browning, RogerLed-dington, Jim Pypert – ne-au ajutat neîntrerupt. şi trei englezi de nădejde: Julian Nandy, Bob Evans şi Richard Wallace. Iar geamantanele (viitoare) sunt mari, iar buzunarele de corespondent-mici. şi trebuia ca unii să meargă după materie explozivă şi s-o poarte cu ei – în fiecare zii (Cred că KGB, mulţumit cu expulzarea mea, privea calm la roiul de corespondenţi şi n-a înhăţat pe niciunul pentru că nu voia un scandal în plus – dar nici n-avea o idee despre importanta şi volumul materialului dus dintr-un loc într-altul.)

Fie ca aceste foarte târzii rânduleţe să constituie expresia modestului meu prinos de recunoştinţă fată de acei corespondenţi. Fără ei, lucrarea mea ar fi întârziat ani de zile.

Cele mai multe hârtii au fost duse la Stig, la el se formase un întreg depozit. (De aceea, în timpul acesta, el personal ieşea rar.) Au fost duse la Stig – aşa că toţi ştiau acest lucru! Cu cât ştiau mai multi corespondenţi străini, cu atât mai mare era pericolul deconspi-rării. Dar iată că nu s-a deconspirat nimic! Nici atunci, nici ulterior.

La 23 februarie a devenit cunoscut că din Elveţia eu am plecat în Norvegia. si, fireşte, nici nu putea să se abţină Stig de a veni şi el acolo, de a se întâlni cu mine pentru prima dată după expulzare, de a face schimb de informaţii privind planuri, probleme, mersul treburilor.

Aici, Alia a comis o greşeală gravă trimitându-mi scrisoare prin Stig – şi toată operaţiunea, pusă la punct cum era, a fost cât p-aci să eşueze. (Dar, cu toată foarte marea noastră nechibzuinţa, totul ieşise aşa de bine, pe termen aşa de lung, şi anume cu Stig!

— Asta ne împingea să continuăm.) şi oricum: relatarea principală despre mersul treburilor, Stig o va face verbal. Tot ce trebuia să-mi scrie ea se reducea la – în afară de chestiuni personale – explicaţia că ea nu va pleca până nu va reuşi să salveze şi să ascundă totul (ca eu, prin telefon, să n-o grăbesc să părăsească tara); şi că înainte de plecare îi este imposibil să nu facă o declaraţie publică. Zău că asta era mult mai simplu să fie transmisă prin viu grai. Dar – greşeala, cine nu face greşeli când îi plesneşte capul de probleme, când simte că-1 apasă ceva pe suflet?

În ultimele ore de dinaintea plecării, Stig a trecut pe la noi pe-a-casă, dar a plecat repede la aeroport. Scrisoarea făcută ghemuleţ a ascuns-o – conform unui procedeu "verificat" – într-un tranzistor oarecare, aşa cum făcuse cu doi ani în urmă când îmi scosese din tară discursul nobelian. Dar "vameşul", fără să stea pe gânduri, a luat şi a deschis imediat chiar acest aparat – şi a confiscat scrisoarea. (Coincidentă? Obişnuit loc de ascundere? Sau cândva Stig a şoptit pe sub tavan?) Stig, ca un copil, s-a înroşit şi a intrat în panică – umilitor! şi pentru ce? şi după

câte operaţiuni foarte dificile. (Dar acasă, dar la locuinţa lui din Moscova se află un întreg depozit pentru expediere!
— Dar dacă acum ăştia se duc acolo?) însă kaghebistul a spus ceva în bătaie de joc, a reţinut scrisoarea, dar nu 1-a oprit să treacă mai departe. şi Stig a zburat cu o foarte mare piatră pe suflet.

A reuşit să-i şoptească ceva unui compatriot de la compania aviatică respectivă. şi acesta s-a dus la Ingrid să-i relateze ceea ce-i spusese Stig. Ingrid a început să se agite – cum să salveze cauza? În timpul acesta, ea avea în vizită. Un diplomat pe care s-a ho-tărât să-1 roage să ia temporar la el încărcătura periculoasă. Diplomatul, nu cu foarte mare plăcere, a luat o parte din manuscrise în maşina lui. (Iar iscoadele or fi văzut cum se încarcă?!) Celorlalte a început să le schimbe locul neobositul Nils, ducând o parte la el acasă, o parte la. Ambasadă.

Câte mişcări de prisos, câte mutări periculoase câte trambalări prin Moscova! aşa cum în bucăţile de carne desprinse din el, trupul ciopârtit al unor animale încă se mai mişca, mai tresare, se mai zvâr-coleste, încă mai vrea să trăiască – tot aşa şi arhiva mea se zbătea, voia să trăiască!

(Vestea despre eşecul lui Stig a ajuns la mine în Norvegia, în căsuţa pictorului Veideman – o dată cu John Shaw de la Time, nu stiu de ce mai devreme decât Stig însuşi şi într-o formă îngrozitoare: lui Stig i s-au luat pe aeroport microfilmele cu manuscrisele mele! Acest lucru mi s-a părut verosimil – microfilmele erau la fel şi atunci ce lovitură, şi ce primejdie pentru el! Dar o oră mai târziu a sosit însuşi Stig. S-a aflat că i s-a luat o scrisoare, dar nu se ştie cât de serios este conţinutul ei. Însă trebuie să arăt că am avut o strângere de inimă pentru el, şi m-am simţit vinovat în fata lui, cum nu m-am simţit niciodată în anii iscusitelor noastre operaţiuni. Nu exista nici măcar certitudinea că o să-1 mai lase să revină la Moscova.)

Ascultaţi ce vă spun! Pe KGB parcă-1 furase somnul: n-a urmat nici o lovitură, şi lui Stig nu i s-a pus nici o piedică la întoarcerea în URSS. Să nu-şi fi dat ei seama de toate legăturile? În transmiterea unei scrisori să fi văzut ei un serviciu singular, întâmplător, din partea unuia dintre mulţii corespondenţi care se îmbulzeau la noi acasă? Sau numai s-au ferit să amplifice scandalul din jurul meu?

Însă din compararea multelor cazuri din această carte rezultă că atunci când era vorba de mine, parcă li se întuneca mintea, le lipseau raţiunea şi îndrăzneala să recurgă la măsurile cele mai simple, cele mai directe!

S-a întors Stig – şi a strâns la loc partea lui din arhiva mea. El şedea din nou pe dinamită. Dar acum a intrat în acţiune Nils.

şi cu toate că în această acţiune s-au implicat destul de multi aliaţi – într-adevăr occidentali, într-adevăr nedeprinşi cu aşa ceva, dar încă specialişti în culegerea de ştiri de senzaţie – niciunul dintre ei n-a scăpat niciodată nici un cuvânt!

M-am înţeles cu Alia la telefon ca ei să vină la Zurich nu cu Aero-flotul, ci cu compania elveţiană ale cărei avioane aterizau pe micul seremetievo-2, unde funcţionarul elveţian promisese să nu permită sovieticilor să verifice bagajele, urmând ca acestea să fie preluate imediat. Dar ce s-au gândit kaghebistii?!

— Cu câteva ore înainte de sosirea avionului elveţian au dat dispoziţie ca de data aceasta, numai de data aceasta, acest aparat să aterizeze pe seremetievo-1. şi toate geamantanele noastre au mers în flux pe banda rulantă, la verificare de către KGB. Le-au ţinut mult. (Nu stiu dacă au refoto-grafiat, dar toate benzile magnetice s-au şters.)

Eu ştiam că Alia a expediat totul pe ascuns, că nu aduce nimic important cu ea. Dar nu se ştie de ce, sau tocmai de aceea, dintr-un 1InPuls inconştient, sau din amuzament: când familia a sosit cu zece geamantane, cu sacose şi coşuri -• eu, în prezenta tuturor corespondenţilor, m-am repezit la

bagaj şi am cărat singur două geamantane grele cu acele hârtii de mâna a treia pe care le adusese Alia Aparent, arhiva sosise legal. (Iar pentru cekisti: nimic altceva, nimic important nu aşteptam, în afară de ceea ce ati fotografiat la seremetievo, studiaţi!)

Abia în aprilie 1974 a trecut pe la noi, pe la Ziirich, în drum spre concediu în Italia, o tânără pereche germană cu o fetiţă, al cărei tată a scos din maşină (dar şi aici ferindu-se de fotograf) două preţioase geamantane şi o sacoşă. şi era aşa de prudent, încât în prezenta fiului avocatului Heeb nu şi-a spus numele, ci mi-a întins în tăcere actul de identitate.

Priveam la ei ca la propria noastră familie. Alia, ale cărei mâini vibrau de bucurie, verifica numerele pachetelor sosite. Toate sunt lucruri importante, toate sunt lucruri de valoare: iată-le! Au sosit! Le-am salvat!

Si apoi – multe cărţi necesare lucrării mele va aduce Mărio Corti, colaborator al ambasadei italiene de la Moscova, foarte ataşat de oprimatul creştinism rus. Mulţumesc! Iată şi aceste cărţi din nou pe rafturile mele.

Iar ceea ce era la Odom a durat mai mult. Bagajul lui a sosit cu vaporul în Statele Unite, iar el însuşi a mai zăbovit vreo câteva luni în Europa. Acele lucruri de valoare nu au sosit la noi, la Ziirich, decât în septembrie 1974.

Iar la sfârşitul lui iulie au fost în vizită la noi Nils şi Angelika. El ne-a adus încă o parte – nu de trebuinţă urgentă – a arhivei, dar aproape tot un geamantan. O nouă bucurie! Nici în pereţii de la Ziirich noi nu mai aveam prea mare încredere, nu era nici o greutate ca şi aici să se monteze din afară un dispozitiv de interceptare a convorbirilor. M-am dus cu Udgord în munţi, la o casă izolată în Sternenberg, unde Nils a povestit pentru prima dată despre toate tainele şi mişcările, cu toate numele. Ce sentiment al libertăţii şi al triumfului ne stăpânea: să vorbeşti cu voce tare despre asemenea taine – şi ca despre trecut! Aici – eram convinşi – nu ne mai aude nimeni.

Udgord mi-a luat un interviu literar pentru Aftenposten, mi-a luat exemplarul de semnal al Scării "Donului liniştit" şi 1-a dus în URSS-Toate acestea le-au fost extrem de dezagreabile autorităţilor sovie-tice. De multă vreme şi din ce în ce mai multe se acumulau la ele nativele de nemulţumire şi împotriva lui, şi împotriva lui Stig – jar totul plutea în ceată. Era ultimul lor an de şedere la Moscova – "n primăvara lui 1975 i-a atacat Literaturnaia gazeta: "Dosarul negru al domnului Udgord". S-a dovedit că atacanţii nu cunoşteau adevărat acel dosar şi-i învinuiau în mod absurd pe cei doi de contrabandă cu tablouri. Dar Udgord şi Stig s-au apărat cu dârzenie, au dezminţit categoric acuzaţiile respective. Ziarele şi uniunea ziariştilor din Norvegia 1-au susţinut pe Udgord, au protestat la ambasada sovietică, au cerut Ministerului lor de Externe să-1 apere pe ziaristul devenit tintă a persecuţiilor, în apărarea lui Stig s-au ridicat cei din Suedia. * în primele noastre luni la Zurich nu o dată ne-au vizitat noi prieteni, corespondenţi, cu unii făceam cunoştinţă prima dată, ne erau cu toţii oaspeţi dragi, întorcându-se la Moscova, ei ne duceau scrisorile către prieteni, iar în curând şi primul ajutor al Fondului nostru către unele persoane din Rusia. Steve Browning a venit la noi în noiembrie la conferinţa de presă privind culegerea Voci din străfunduri. Pe William Odom 1-am cunoscut un an mai târziu în Americaîn mare taină şi într-un mod care mi-a permis să-i exprim neţărmurita mea gratitudine.

Numai aici, în Occident, cunoscând şi observând structura mentalităţilor de prin partea locului, puteam să apreciez aşa cum trebuie eroismul acestor occidentali – da, da, eroismul. Noi ne târam deja sub nişte averse potopitoare (si radioactive) si, dacă riscam ceva, nu riscam decât să ni se toarne în cap nişte găleţi în plus pline cu apa aceloraşi averse. Dar, cu dragile lor haine uscate, călcate, occidentalii, sărind din confortul lor, nimereau în această furtună umedă şi întreaga lor societate, întregul lor cerc de prieteni, trebuie că n-a văzut în toată această întâmplare

altceva decât pedeapsa aplicată prostiei şi nechibzuinţei. Ei depăşeau un prag moral mult mai mare. Nu pot să-i privesc, nu pot să-i evoc, fără să-i admir.

"ils şi-a încheiat cu bine stagiul în URSS, iar Stig chiar a mai rămas, s1> Promovat, s-a întors la agenţia lui. (Adnotare din 1978.); Scara Donului liniştit în insuportabila densitate de probleme ale mişcării noastre, sub apăsarea clandestinităţii şi a primejdiilor, când majoritatea participanţilor încă mai era cu serviciul la stat, câhd în acest spatiu aglomerat n-avea unde să cadă nu un măr, ci o biată sămânţa de floarea-soare-lui, era greu să-ţi găseşti un cât de mic loc liber pentru o preocupare de altă natură, în asemenea condiţii, se pare, nimic din afara celor legate de lupta noastră nu putea să ne capteze forţele şi interesul. şi totuşi a apărut şi acea preocupare de altă natură. şi s-au găsit pentru ea şi forte, şi timp.

Aceasta a fost preocuparea privind paternitatea Donului liniştit. A-ţi exprima cu voce tare îndoieli în această privinţă a fost decenii de-a rândul o faptă pasibilă de aplicarea unui adevărat Articol cincizeci şi opt. După moartea lui Gorki, şolohov trecea drept Primul Scriitor al URSS, nu numai membru al CC al PC (b) al Uniunii Sovietice, ci imaginea vie a CC. El, ca Voce a Partidului şi Poporului, lua cuvântul la congresele partidului şi la sesiunile Sovietului Suprem.

Elementele noii noastre lucrări, ale acestei lucrări, s-au adunat din diferite părti, s-au strâns la modul azi un pic, mâine un pic – nepremeditat, necomandat, necoordonat. şi nimerind la noi, într-un îngust spatiu intercatodic – au luat foc.

Enigma ca atare – la noi, în Sud, cui nu-i era cunoscută? Pe cine n-a obsedat? În copilăria mea, multe discuţii am auzit pe această temă, toţi erau convinşi că nu şolohov scrisese cartea aceea. Chestiunea însă nimeni n-a abordat-o metodic. Dar, în diferite perioade, tuturor le parveniseră zvonuri – unele mai credibile, altele mai putin credibile., Eu, în special, sunt unul dintre ultimii pe care această

problemă; _a pus pe gânduri: în vara lui 1965 mi s-a relatat povestea pe care petrov-Biriuk a depanat-o la o masă în restaurantul Casei Centrale a Scriitorilor. şi anume: în anul 1932, când el (Petrov-Biriuk) era preşedinte al asociaţiei scriitorilor din districtul dintre Marea de Azov şi Marea Neagră, i s-a prezentat un om oarecare, care i-a declarat că are dovezi complete cum că nu şolohov a scris Donul liniştit. Petrov-Biriuk s-a mirat: ce dovadă poate fi aşa de incontestabilă? Necunoscutul a arătat ciornele Donului liniştit pe care şolohov nu le-a avut şi nu le-a prezentat niciodată şi care în momentul acela iată, puteau fi văzute, cu un altfel de scris! Petrov-Biriuk, orice ar fi gândit el despre şolohov (se temea de el, atunci lumea deja se temea de el), a sunat la secţia agitaţie a comitetului districtual al partidului. De acolo i s-a spus: trimiteti-1 la noi pe acest om, cu hâr-tiile lui.

Si acel om, şi acele ciorne au dispărut pentru totdeauna.

Si Biriuk-chiar după 30 de ani şi nu cu mult înainte de a muri – nu a dezvăluit acest episod decât la beţie unui tovarăş de chef, şi încă uitându-se în toate părţile de frică să nu-1 audă şi altcineva.

Era dureros: această pieire în pur stil gulag a unui om curajos acoperise deja un plagiat atât de suspect? şi ce păcat pentru foarte nefericitul adevărat autor: cum, o jumătate de secol, toate împrejurările au concurat conspirativ împotriva lui! Pentru ei amândoi era necesară acea răzbunare care se numeşte răsplată, care este dreptatea istoriei. Dar cine va găsi forte pentru ea?

Eu nu ştiam că în aceeaşi vară 1965, în această baltă stătută, cineva aruncase deja un bulgăre mare: în îndepărtatul meu Rostov-pe-Don fusese publicat articolul lui Molojavenko despre F. D. Kriukov.

Iar Donul era nu numai o amintire a copilăriei mele, ci şi tema indispensabilă a unui viitor roman. Prin Donetul (lui LA. Stefanov), el aducea apă din belşug la moara mea. LA. Tot aducea şi aducea, tot scria pentru mine cearşafuri cu

scrisul lui mare, lăbărţat. El este şi primul care mi-a povestit despre articolul lui Molojavenko şi Putin despre Kriukov – mai înainte nu auzisem despre el.

Într-un cu totul alt sector al vieţii, în cel mai nesemnificativ, acolo unde se desigilează pachete cu cărţi de dăruit, a venit o lucrare de-sPre Griboedov cu dedicaţie din partea autorului care era Irina Nikolaevna Medvedeva-Tomasevskaia. Prea multă minte strică îmi plăcuse foarte mult, iar studiul acesta s-a dovedit interesant.

Numele de Irina Nikolaevna a început să se ivească şi pe o altă linie, anume în povestirile şi scrisorile pline de nerv şi de mişcare ale lui Q: când ca prietenă a ei din anii studenţiei, când ca prietenă actuală de la Leningrad (pentru cele patra luni de iarnă, ea venea la Leningrad, restul le petrecea în Crimeea), şi totdeauna ca o femeie de o inteligentă viguroasă şi strălucită, şi ca talentat teoretician literar, demnă de răposatul ei soţ celebra împreună cu care pregătise ediţia academică a lui Puşkin.

Ne-am cunoscut, probabil, în iarna dinspre 1967.1. N. se apropia deja de 65 de ani. Eu adunam materiale pentru Arhipelag. E locul să spun că ea fusese martoră a deportării tătarilor din Crimeea. şi am stat vreo trei ore la ea în cabinetul din cam ciudata casă de scriitor, situată în aleea Ceboksarski (lângă Spas-na Krovi). Cabinetul acela gemea de cărţile care se înşirau nu numai pe rafturi lipite de pereţi, ci şi pe rafturi plantate în mijlocul încăperii, ca într-o bibliotecă. Singură vederea cotoarelor cărţilor era suficientă ca să semnaleze aici vechea şi statornica prezentă a unor oameni de cultură. Eu începusem să strâng material despre Crimeea anului 1944, apoi pe neaşteptate despre deschiaburirea dini 930. După aceea am notat şi întâmplări din satele novgorodene din anii '20 (am aflat că I. N., fată din mediul cel mai cult, s-a măritat cu Medvedev, un simplu mujic novgorodean, şi a dus-o bine de tot cu el, aşa că şi după a doua căsătorie – cu un bărbat ilustru de data aceasta – nu voise să renunţe la numele primului ei

soţ); şi informaţii uimitoare, dar deloc defăimătoare, despre coloniile arakceeviene (locuri în care şi ea trăise). Am avut ocazia să-i cunosc şi caracterul auster. Răzbătea din atitudinea ei dorul după o rectitudine civică de care ducea lipsă toată generaţia ei. Apoi făcusem cunoştinţă cu fiică-sa, arhitectă, şi câte chestiuni de literatură nu discutaserăm în timpul vizitei, şi totuşi absolut nimic nici despre şolohov, nici despre tema Donului.

Inteligenta I. N., într-adevăr, aflua în vorbirea ei, i se ghicea din trăsăturile cam aspre, îmbătrânite, ale fetei cam brunete – o inteligentă severă, bărbătească. Mă primea cu cordialitate şi mă chema să vin, în absenta ei, să lucrez chiar în acest cabinet, şi la Gurzuf mă invita să vin să lucrez (îi plăcea foarte mult Crimeea, a scris şi o carte despre aceasta – Tauridd) cu cordialitate – dar n-a fost uşoară statornicirea climatului de simpatie. I. N. era un om autoritar, ferm şi această trăsătură le disloca pe toate celelalte.

La trecerea unui an, îmi trimisese o minunată fotografie a dacei • jg ia Gurzuf: pe munte, cu chiparoşi de jur împrejur. Timp îndelungat îmi făcuse cu ochiul această fotografie: o gură de rai unde eu nu voi locui niciodată – şi când te gândeşti că sunt aşteptat acolo, şi că acolo as putea să-mi încep Povestirea pe care de ani de zile o purtam în mine, în ideea că din clipă în clipă o voi începe. S-o jncep – pentru aceasta nu era de dorit să schimb toate condiţiile?

Si în martie 1969 m-am dus la I. N. să încep Roata Rosie. A fost o eroare: ceva, şi încă ceva peste măsură de greu, de insurmontabil, trebuie să-l începi anume pe locul vechi, obişnuit, pentru ca, în afară de tensiunea lucrului ca atare, să nu survină nici un fel de alte dificultăţi – or, eu, dimpotrivă, am sperat că în noile condiţii voi beneficia de o atmosferă sufletească nouă. N-am putut să mă obişnuiesc acolo, n-am făcut nimic, după trei zile am plecat. A te afla sub acelaşi acoperiş era chiar incomod pentru asemenea ursi capricioşi, ca mine şi ca I. N., obişnuiţi să nu-şi

părăsească bârlogurile: ea încerca să fie gazdă, eu mă forţam să primesc ospitalitatea, am obosit repede amândoi. Din munca de-acolo n-a ieşit nimic, din băile de-acolo nimic, era rece şi era mult de mers pe jos, nişte renunţări naive n-au dus la nici un rezultat, şi de Crimeea nici nu mai voiam să aud, ardeam de dorinţa de a mă apuca de treabă, de a pleca de acolo cât mai repede. Adevăratul eveniment s-a produs însă din mers: ne-am întâlnit pe verandă si, în picioare, am vorbit câteva minute – despre Donul liniştit. Nu eu ei, ci ea mi-a spus mie despre articolul lui Molojavenko şi despre ce răspuns ameninţător a primit el de la Moscova. si, desigur, niciunul dintre noi nu se îndoia câtuşi de putin de faptul că nu şolohov a scris Donul liniştit. Iar eu am spus – n-a fost ea prima care a auzit-o de la mine – ceea ce spuneam uneori la întruniri literare, sperând să-i trezesc cuiva interesul şi pasiunea pentru această problemă. Probabil că nimeni nu va reuşi s-o clarifice juridic, pentru că e târziu, şansă e pierdută. Cu atât mai greu se va putea descoperi adevăratul autor. Dar demonstraţia faptului că nu şolohov a scris Donul liniştit este la îndemâna oricărui teoretician literar serios, şi fără să depună foarte mult efort, ci nu-mai să compare stilul, limba, toate procedeele artistice ale Donului 'inistit şi ale Pământului desţelenit. (Că, poate, nici Pământ deste-'enit nu e scris de el – asta e ceva de care n-am mai putut să mă '/A Ocup!) Am afirmat – nu am obligat, nu am insistat (desi pentru o clipă am sperat), am afirmat – aşa cum nu o dată susţinusem (si totdeauna în zadar: toţi teoreticienii literari au nevoie de hrană, or pentru o asemenea lucrare nu numai că nu te remunerează, ci chiar te descăpăţânează). O asemenea discuţie scurtă, tară urmări, a avut loc nu la începutul şi nu la sfârşitul sejurului meu de trei zile.

Curând după aceea (nu-mi fac iluzia că asta a fost ca urmare a discuţiei noastre, pentru că şi din primele ei cuvinte îţi dădeai seama că era deja obsedată de enigma literară amintită, iar în capul ei gândurile legate de aceasta

pur şi simplu se limpezeau), I. N. s-a hotărât să se scuture de servitutea istovitoare a unor lucrări de mâna a doua efectuate pentru câştigarea unui ban (nu atât pentru ea, cât pentru copii, deja mari) – şi curând după aceea a dat de veste prin Q că a hotărât să se apuce de lucrarea referitoare la Donul liniştit. A cerut prima ediţie a romanului, ceea ce era greu de găsit, şi ceva despre istoria căzăcimii, căci nu era deloc familiarizată cu tema Donului, trebuia acum să citească multe cărţi, materiale despre istoria şi a Donului şi a războiului civil, şi să studieze dialectele din zona Donului – dar ea însăşi nu putea să ceară nimic de la biblioteci – s-ar fi dat de gol! Din primul moment trebuia să recurgă la artificiile drăceşti ale conspiraţiei. Iar o parte din cărţi venea, în general, din străinătate, pe canalele noastre.

Si munca a început. şi pe cine oare să rogi să-i furnizeze acum "Doamnei" (de vreme ce e conspiraţie, trebuie şi un nume conspirativ, căci nu poţi să-i spui pe numele adevărat nici în scrisori, nici la telefon) toate informaţiile şi cărţile, dacă nu din nou pe Liusa Ciukovskaia? Căci Liusa primea orice sarcină nouă – şi acum iată încă o povară, una grea.

Tema căzăcească îi era cu totul străină Liusei, dar şi pentru această temă străină, ea se angaja acum să asigure toată organizarea exterioară, la fel de indispensabilă Irinei Nikolaevna ca şi mie, din cauza fundăturii în care ne ducea modul nostru de viaţă, împrejurările se înnodaseră în aşa fel încât Liusa îndeplinea acum şi pentru "Doamnă" – când la Leningrad, când în Crimeea, nu în apropiere -• toată munca de aprovizionare şi informare. Ce-i drept, aceasta era uşurată de apartenenta I. N. la acelaşi cerc literar moscovito-lenin-grădean, unde a crescut Liusa. Mai mult decât atât: I. N. şi-1 amintea bine pe răposatul tată al Liusei şi pe aceasta ca fată, ceea ce a tăcut ca între ele să se nască imediat nişte relaţii cordiale. La treaba aceasta, Liusa s-a înhămat cu sârguinţă, cu inventivitate, cu succes. Fără ea, cartea Scara n-ar fi apărut aşa cum a apărut.

Si aici s-a produs însă o minune dumnezeiască. Trebuia să înceapă prima mişcare, trebuia să se decidă cine să meargă primul la Şolohov – şi deja se îndreptau şi alte elemente spre un punct de convergentă care însemna explozie. Ajutorul ne-a venit prin Mi-lievna, cu mâna ei veşnic norocoasă. Fiica unei prietene din copilărie, Nataşa Krucinina ("Natania", i-am spus noi, erau cam multe Natase printre noi), terapeut leningrădean, îşi atrăsese încrederea pacientei sale Măria Akimovna Aseeva. şi aceasta i s-a confesat ei că este urmărită de banda lui Şolohov, care vrea să-i smulgă un ca-ietel de mare preţ: primele capitole ale Donului liniştit, scrise încă la începutul anului 1917 la Petersburg. Dar de unde? Cine? Ei bine

— Fiodor Dmitrievici Kriukov, cunoscut (?

— Nu nouă) scriitor din ţinutul Donului. El locuise acasă la tatăl ei, inginerul de mine Aseev din Petersburg, acolo îşi lăsase manuscrisele, arhiva, atunci când în primăvara lui 1917 plecase la Don -provizoriu, pentru câteva săptămâni. Dar, din cauza felului în care s-au desfăşurat evenimentele, nu s-a mai întors niciodată. Asemănarea caieţelului cu Donul liniştit, apărut în anii '20 – a descoperit-o tatăl ei: "Dar dacă am să spun, or să mă spânzure." Acum M. A. căpătase o asemenea încredere în Natania, încât îi promitea că-i lasă ca moştenire acest caieţel – dar nu acum, ci când va muri.

Era sfârşitul anului 1969. Noutatea a uluit micul nostru cerc. Ce-i de făcut? Să stăm deoparte? Imposibil. Să aşteptăm ani de zile?

— E o nebunie – şi aşa mai bine de patruzeci de ani a rămas nelămurită această ticăloşie, şi dacă or s-o sperie pe Aseeva şi-i vor smulge caieţelul? şi atunci? Trebuie să ne convingem cu propriii noştri ochi! şi ce arhivă o mai fi acolo? şi în numele cui să cerem? Într-al meu?

— Va uşura asta situaţia sau o va îngreuna?

Cel mai corect ar fi să mă duc personal. Dar eu mă aflu în vârf de lucru cu August, incertitudinea continuă – voi fi în

stare să scriu povestea sau nu voi fi în stare? Mi-este imposibil să mă rup de ea. În plus, pot să trag după mine filajul. (Erau chiar lunile de după excluderea mea din Uniunea Scriitorilor şi când mi se sugera să plec din tară.)

Atunci ar fi trebuit să ne hotărâm a trimite un om din ţinutul Donului (si noi aveam un asemenea om – dar era de gabarit mare, ieşea în evidentă, vorbea mult, făcea imprudente, a-1 trimite era imposibil). S-a oferit să meargă Liusa. A fost o greşeală. Noi încă nu aveam o idee despre ce fel de om era Akimovna însăşi. Liusa nădăjduia că firma Ciukovskilor va inspira suficientă încredere şi va da mai puţine motive de temere. Poate că aşa era. (După cum a reieşit, în acel an, Akimovna aproape că nici nu ştia cum mă cheamă, abia mai târziu a citit ceva de sau despre mine.)

Liusa s-a întors şi abătută şi cu mâna goală: femeia aceea, cică, este capricioasă, sucită, e putin probabil să te poţi înţelege cu ea desi ar fi dispusă, se pare, să dea la triere partea nesecretâ a arhivei lui Kriukov, pentru că o mustră cugetul pentru cei 50 de ani cât a ţinut-o aproape neatinsă. Ne-am hotărât să echipăm o a doua expediţie: pe cea a lui Dima Borisov. Iată, cu el ar fi trebuit să începem. Desi nu era de prin părţile Donului, el a câştigat imediat încrederea Akimovnei; ajunseseră chiar să cânte împreună cântece ruseşti, şi a convins-o să ne dea nouă arhiva. Dar însăşi preluarea nu era treabă de un minut, se adunaseră trei ditamai rucsacurile, a fost nevoie şi de o a treia expediţie – Dima împreună cu Andrei Tiurin. Ne-au adus – nu de tot, ci numai ca s-o triem – toată arhiva rămasă de la Kriukov. Dar caieţelul, cică, mai târziu. Noi nici nu mai insistam, căci şi aşa primiserăm o mare bogăţie. Aceasta era, de fapt, principala si, probabil, singura arhivă a lui Kriukov. Ulterior, pentru autor, au fost trei ani zbuciumaţi şi moartea în timpul retragerii Albilor.

Având mare experientă în păstrarea arhivei propriei ei cauze, Liusa presupunea că şi în această arhivă va face ordine. Dar nu i-a stat în putere să facă decât o clasificare

foarte superficială. Această arhivă era cu totul aparte, nu conţinea referiri la obişnuita opinie publică literară şi nici teme obişnuite: şi numele, şi locurile, şi împrejurările – toate erau neclare, plus că avea şi un scris nu dintre cele mai lizibile.

Dar tocmai aici a intrat în acţiune – un om de prin părţile Donului! Într-adevăr, tocmai el aşteptase toată viaţa această arhivă, trăise pentru ea. S-a aruncat în viitoarea acestei afaceri. Ca întotdeauna, neştiind de răgaz şi de duminici şi uitând de sine, el, în-tr-un an, a muncit cât trei, a intrat în amănunte (în plus extrăgându-şi pentru sine multe lucruri), şi ne-a prezentat un tablou complet al structurii şi al conţinutului. [Toate acestea necesitau multe întâlnin şi transmiteri. Arhiva a fost mai întâi la Galia Tiurina, apoi parţial a fost transferată la Liusa, câte putin se plimbase la omul de la Don şi înapoi, parţial fusese apoi retrasă la Lamară (la fostul apartament berian").

— Căci aici trebuia să ne aranjăm o ascunzătoare de nivelul unu. Un birou deschis noi n-am avut niciodată.]

Pe măsură ce materialele ieşeau la iveală, tot ce putea fi util pentru Doamna trebuia oferit Doamnei (iar ea era mai mult în Cri-meea decât la Leningrad, şi materialele noastre nu se pretau la trimitere prin poştă. Iar ceva mi-era de trebuinţă şi mie – ceva legat, propriu-zis, de tema Donului şi de mărturia unui martor excepţional. (Iar eu de primit nu mai puteam. Eram aşa de îmbibat de amănunte, încât îmi pierdusem capacitatea de absorbţie. şi era interesant de aprofundat cazul lui Kriukov, dar nu mai încăpea nicăieri. Liusa a avut o idee fericită pe care mi-am însuşit-o imediat: pe Kriukov – fie că este, fie că nu este autor al Donului liniştit – trebuie să mi-1 iau ca personaj al unui roman, într-atât este de luminos, interesant, şi într-atât de mult material edificator există despre el. Ce prototip aduce cu sine atâta text scris?! Mi 1-am luat, si, ce-i drept, pentru câte încă s-a mai găsit loc! şi ce jenant: să intri în tema

Donului nu prin propria ta experientă, ci printr-un martir de la Don.)

Irina Nikolaevna primea materiale proaspete pe tema Donului. Ipoteza ei era în curs de fundamentare. Sosind într-o zi de iarnă, probabil la începutul lui 1971, ea a adus trei pagini mici (tipărite ca "Plan preliminar al cărţii"), în care erau prezentate toate ipotezele principale: şi că şolohov nu numai că a luat lucrul altuia, ci că 1-a şi stricat: a permutat, a tăiat, a ascuns; şi că adevăratul autor este Kriukov.

Într-adevăr, în acest roman nu există o construcţie unitară, nişte proporţii judicioase; sunt defecte care se văd imediat. Sunt toate motivele să se creadă că în economia romanului n-a umblat numai autorul.

I. N. semnala chiar pe capitole o destructurare a textului adevăratului autor. şi chiar îşi propunea ca lucrarea să şi-o încheie prin reconstituirea textului iniţial al romanului!

Întreprinderea era de anvergură! Cercetătoarea încă de la început acoperise o arie mai extinsă decât ne aşteptasem noi. Numai că nu stătea bine cu sănătatea, vârsta şi timpul liber: din nou trebuia să lucreze, să lucreze ca să-şi câştige existenta. Iar noi înşine eram lefteri de bani sovietici. De transferuri valutare de la nişte terchea-berchea din Occident, I. N. a refuzat să se folosească, iar noi în anii

— 1973 n-am fost în stare s-o eliberăm de grijile materiale. Altminteri, poate că, cine ştie, cartea ei ar fi făcut mari progrese.

La început, concluzia că autorul Donului liniştit este moalele Kriukov dezamăgise. Ne aşteptaserăm la o figură granitică, de tragedie. Dar cercetătoarea avea convingerea ei. şi eu, familiarizân-du-mă treptat cu tot ceea ce publicase şi pregătise Kriukov, am început să fiu de acord cu ea. Pasaje răzleţe, aproape geniale, erau risipite în multe povestiri ale lui Kriukov. Numai că diluate cu asocieri cam uşurele si, în plus, dulcege. (Dar dulcegăria a rămas în peisaje chiar şi în Donul liniştit.) Când însă unele pasaje mai

bune din Kriukov le-am concentrat în capitolul "Din însemnările lui Fiodor Kovâniov" – a ieşit ceva strălucit, de mare efect.

Am început să admit ideea că în anii cumpliţi, furtunoşi, ai căză-cimii (iar pentru el, ultimii ani ai vieţii sale), scriitorul putuse să scrie o proză mai densă, mai amară, să se ridice deasupra eului său anterior.

Dar poate că acesta nici nu este el, ci un autor încă necunoscut nouă.

La dorinţa Măriei Akimovna, partea cea mai putin valoroasă a arhivei studiate am predat-o (interpunând-o pe răzbătătoarea Mi-levna) la biblioteca Lenin şi cele 500 de ruble primite i le-am trimis Akimovnei. Această predare a fost o gafă din partea noastră: şi ni s-a dat putin, fiind pusi într-o situaţie penibilă fată de Akimovna; şi am deconspirat faptul că undeva pe lângă noi cineva se ocupă de Kriukov. Dar ne presau volumul şi greutatea arhivei, pentru că era greu de păstrat, n-aveam unde.

În iunie 1971, eu am fost la Leningrad şi i-am făcut o vizită M. A. întâlnirea a fost plăcută. Akimovna s-a dovedit o femeie fermă, cu adevărat dârză în fata bolşevicilor cărora nu le-a iertat nimic. Nici bolile, nici necazurile familiale (o părăsise soţul) nu i-au slăbit voinţa. Ea, în mod efectiv, voia adevărul despre Don şi adevărul despre Kriukov. La ea am băut vin de Don, mi s-a servit un prânz ca la Don. Mi se părea că ea credea în seriozitatea mea. Iar eu credeam în caieţelul ei, credeam că acesta exista. Nu rămânea decât să fie adus de la tară, de la tarskoie Selo, "de la o bătrână, care-1 păstrează" (pentru că la M. A. însăşi, care cândva nu şi-a ţinut gura, vin, cică, unii din partea lui şolohov, când amenințând-o, când încer-când s-o miluiască), îmi promisese că până plec îmi face rost de el.

Totuşi nu mi-a făcut rost. ("Nu-1 dă bătrâna.") Mi-a părut rău. şi iarăsi am început să mă îndoiesc: poate că nu există carneţelul. Nar atunci de ce o asemenea păcăleală? Nu e posibil.

Si unei femei pe nume Faina Terentieva, pe care o cunoscuse la policlinică – M. A. nu era la fel de circumspectă la alegerea oamenilor cărora le acorda încredere – ea chiar i-a povestit că voise să-mi dea caieţelul, dar se temuse: căci eu eram persecutat, căci eram urmărit, nu era exclus să mi se confişte caieţelul. Greşeala fatală! Desi ei îi era greu să spună care loc era mai periculos, care mai în siguranţă. Fatală, pentru că noi am fi dat fotocopiile spre publicare împreună cu mostre ale scrisului lui Kriukov, şi dacă acestea ar fi semănat realmente cu începutul Donului liniştit, şolohov ar fi fost detronat definitiv, şi Kriukov restabilit ferm în drepturile sale. Iar acum M. A., cu caieţelul ei, rămăsese redusă la neputinţă şi ar fi fost bucuroasă să i-1 paseze cuiva, dar era târziu: înţelegând ponderea mare a dovezilor, puternica Instituţie i-a mutat în altă parte pe vecinii cu care M. A. locuia la comun (exact ca în cazul lui Q!) şi i-a adus în locul lor pe oamenii ei. Acum, Akimovna era, de fapt, urmărită la tot pasul, ca la închisoare. Acest sfârşit de poveste mi-a fost relatat de Faina Terentieva în iulie 1975 la Toronto, unde ea emigrase şi de unde îmi scria că ea, dacă M. A. i-ar fi dat caieţelul, s-ar fi temut să-1 ia şi se întreba cum să-1 scoată acum de-acolo.

Nicicum. Numai dacă M. A. nu va înnebuni în asediul în care se află, numai dacă va putea să reziste ani şi ani.*

Se înţelege că n-am primit nici un caieţel – nu aşteptam decât rezultatul cercetării. Totuşi aceasta mergea greu: I. N. era copleşită de munca pe bază de contract, muncă plictisitoare, obositoare, dar hrănitoare. Trecând prin Moscova, ea se întâlnise cu mine şi cu Liusa, îmi dăduse să citesc conspecte ale unor capitole; Liusa (sau Q la Leningrad) le dactilografiase. Textul avea un scris dificil, o mulţime de intercalări – într-adevăr nu putea fi dat unui străin.

Ultima oară m-am văzut cu I. N. în martie 1972, la Leningrad, din nou în acel cabinet unde ne cunoscuserăm şi

unde ea îmi propusese să lucrez. (Acum vremurile deveniseră aşa de încordate – mă îngrijora faptul că în prag dădusem peste o vecină scriitoare, care putea să afle ceva, putea să conchidă că eu şi I. N. punem ceva Acum a murit şi Măria Akimovna. Nu stiu: a luat cu ea taina sau n-a existat nici o taină. (Adnotare din 1986.) la cale. Nu era bine.) Boala îi răzbea mai agresiv prin trăsăturile fetei, dar I. N. se ţinea dârz, tare, bărbăteşte ca întotdeauna. Singură începuse să monologheze în legătură cu ce-o să răspundă ea daca iată, or să vină şi or să constate cu ce se ocupă. (Eu şi uitasem de o asemenea problemă, depăşind de mult toate limitele, dar fiecare trebuie cândva să depăşească o primă limită-oricât de greu ar fi) Acum era pregătită să răspundă – decis şi cu siguranţă de sine Nu semna petiţii, nu se întâlnea cu nimeni, îşi continua în deplină singurătate drumul spre o mare faptă.

Nu cu mult înainte de tot deznodământul, aceeaşi Milevna a mai turnat nişte gaz pe foc. A insistat să mă întâlnesc la ea cu un cazac bătrân, care, desi bolşevic, este un fost deţinut, pe motiv că acesta vrea să-mi dea nişte materiale importante despre Filipp Mironov, comandantul Armatei a doua călare, comandant la care el fusese comisar de regiment. M-am întâlnit. S-a dovedit că la mijloc era o neînţelegere: S. P. Starikov (agreat de autorităţi) adunase (din arhive închise) multe materiale scandaloase – nu numai în legătură cu Mironov, favoritul lui, căruia îi făcuse de petrecanie Troţki, dar şi cu decimarea căzăcimii de către bolşevici în timpul războiului civil. El voia să-i eternizeze memoria lui Mironov printr-o carte separată pe care însă nu putea s-o scrie singur. şi iată acum, fără să-1 pufnească râsul, îmi propunea să-i fiu "negrişor": eu să prelucrez materialele, să scriu cartea, el s-o semneze, s-o editeze şi să-mi dea şi mie o parte din onorar. La care eu i-am spus să-mi dea mie materialul şi Mironov va intra în contextul general al epocii, dar numai treptat. Nu ne-am învoit. şi totul s-ar fi terminat printr-o neînţelegere. Dar, când să ne

despărţim, am discutat putin despre unele lucruri colaterale şi iată ce am aflat: Mironov era din aceeaşi staniţa cu Kriukov, căruia în tinereţe îi fusese cel mai bun prieten, şi însuşi Starikov era din aceeaşi staniţa Ust-Medveditkaia, şi nu numai că nu se îndoia de faptul că şolohov îi furase lui Kriukov Donul liniştit (îl văzuse la Viosenskaia pe şolohov, care era atunci copil de 15 ani, nedezvoltat, cu o figură cu totul ştearsă), dar spunea că ştie cine "terminase de scris" Donul liniştit şi scrisese Pământ desţelenit. Rezulta din nou că nici pe acesta din urmă nu-1 scrisese şolohov, ci Piotr Gromoslavski, socrul lui, fost cândva ataman de staniţa (iar şi mai demult, se pare, diacon care renunţase la rangul bisericesc), dar şi om de litere; el fusese la Albi, din care cauză trebuise apoi să se ascundă toată viaţa; îi fusese apropiat lui Kriukov, se retrăsese împreună cu el în Kuban, acolo îl îngropase, intrase în posesia manuscrisului pe care, cică – o dată cu Măria, tomnatica lui fiică – i i-a dat ca zestre lui Miska (mirele avea – se spunea – 19 ani, iar mireasa 25). Iar după moartea lui Gromoslavski, nici şolohov n-a mai scris nimic.*

Tratativele mele cu Starikov s-au încins încă o dată în ultimele luni ale toamnei groaznice pentru noi a lui 1973. Milevna m-a anunţat că Starikov, fiind pe moarte, vrea să-mi dea mie totul şi mă roagă să vin mai repede. Am dat curs acestei rugăminţi. Dar să vă spun un lucru: revenindu-şi din atacul de cord, el nu prea se pregătea de moarte, ci a reluat cu mine aceleaşi tratative anoste. Eu am ţinut-o pe-a mea: daţi-mi să folosesc într-o mare epopee materialele despre Mironov. El, deja prevenit şi pus în gardă, îmi spune că a auzit că eu denaturez istoria Uniunii Sovietice. (Asta vine de la Roi Medvedev şi compania lui comunistă: în trecut doar şi bătrânul a fost bolşevic! Aproape imediat după aceasta îi va da lui Roi toate materialele, aşa şi va apărea cartea despre Donul la care, anterior, Roi nu s-a gândit, poate, nici cinci minute.) Totuşi Starikov s-a învoit să-mi dea ceva cu împrumut pentru scurt timp. Bate fierul cât e cald!

Nu trebuia ratată ocazia, dar cine să ia materialul? N-aveam mâini suficiente. Alia era cu trei copii în braţe. Soluţia era din nou aceeaşi Liusa, de-abia revenindu-şi, nu complet, din socul pe care i-1 produsese accidentul de automobil. Ea s-a dus la Starikov, a selectat materialele cu un aer important, nelăsând să se înţeleagă clar ce anume ne interesează pe noi. El i le-a dat pe termen scurt, apoi a sunat-o ca să i-1 scurteze şi mai mult. A trebuit mai întâi să se folosească de dictafon – muncă dublă, într-adevăr, Liusa a extras în disperare, a copiat la maşină (căci nu aveam posibilitatea de a xerocopia!). Materialul era, realmente, formidabil. Dar şi Starikov presa în permanentă: şi-a adus aminte şi cerea insistent să i'se resIn anii '50, Gromoslavski încă mai trăia, în perioada aceea a apărut volumul doi al Pământului desţelenit, dar după moartea lui Gromoslavski, timp de 20 de ani, şolohov n-a produs nici un rânduleţ. Eu semnalam acest lucru >n articolul despre Pământ desţelenit ["Dezbatere ca la Don", Buletinul DCR (Democrat-crestinilor ruşi), Nr. 141,1984], unde am răspuns totodată la ri-d'cola analiză computerizată a slavistului norvegian Geir Yetso şi a colegilor ui, care încercau să demonstreze că şolohov este autorul cărţilor în discuţie. (Adnotare din 1986.) tituie materialul! (Iar după expulzarea mea, a venit la Alia şi a insistat să i se dea şi extrasele făcute de noi: se temea să nu fie descoperite la frontieră şi să se înceapă vreo anchetă pentru identificarea celui care le luase din arhivele secrete şi să se constate că făptaşul este Starikov.) în general, la istorie a lucrat Serghei Pavlovici, un om de ispravă!

În acea toamnă s-au îngrămădit toate: căderea Arhipelagului – şi o luptă inopinată – şi moartea lui Q – şi îngrijorarea că ea Q, putea să dezvăluie întreaga linie a Donului liniştit (pe Irina Ni-kolaevna ea o văzuse, ultima dintre noi, la Gurzuf – dar cum! Ţî-rându-1 la I. N. pe acel "poet Gudiakov", care se lipise de ea în Crimeea, şi această împrejurare putea să devină nefastă).

Irina Nikolaevna, care în acea vară de-abia ce-şi serbase împreună cu fiul şi fiica împlinirea a 70 de ani, rămasă, după plecarea copiilor, singură la Gurzuf – a aflat la începutul lui septembrie, de la un post de radio occidental, de căderea Arhipelagului şi moartea E. D., şi a făcut infarct. (Noi nu ştiam.) Dar, femeie cu caracter dârz, a decis să nu ascundă manuscrisele şi să nu întrerupă munca, ci dimpotrivă: să-şi concentreze forţele şi să ducă la bun sfârşit ceea ce începuse! Cu voinţă ei incomparabilă, tocmai acum, când ea zăcea la pat, când pentru ea era o problemă să întindă mâna după o carte – tocmai acum lucra din plin şi recupera în taină întârzierea. Pentru septembrie o chemase la ea în vizită pe Liusa – pentru ca aceasta s-o ajute la accelerarea lucrului. Dar Liusa, după accident, de-abia se ţinea şi ea pe picioare. Astfel şi această catastrofă a împiedicat finalizarea Scării.

Tocmai pentru că se temea că la interogatorii Q a povestit despre lucrarea I. N. şi că aceasta ar putea fi surprinsă asupra manuscriselor, Liusa s-a gândit să roage pe cineva să meargă s-o ajute pe I. N. să scoată hârtiile din casă. Cu această rugăminte, Liusa s-a adresat unei persoane care o cunoştea bine pe I. N.: Ekaterina Vasi-lievna Zabolotkaia, văduva sexagenară a poetului. E. V., părăsindu-i pe cei patru nepoţi, fără să stea pe gânduri, a luat imediat avionul spre Crimeea. A găsit-o pe Irina Nikolaevna după infarct, dar ho-tărâtă să-şi continue şi continuându-şi efectiv lucrul – şi a rămas pe loc s-o îngrijească. şi E. V. a locuit acolo o lună de zile, până când – nepoţii având nevoie de ea – a trebuit să se întoarcă la Moscova, ocazie cu care a adus o parte din lucrarea I. N.

Fiica din Leningrad a I. N. a angajat la Gurzuf o soră medicală care să-i asiste mama la domiciliu. O dăduse, se înţelege, şi în grija permanentă a unui medic. I. N. întreba, nelinişti tă, la telefon dacă locuinţa ei de la Leningrad mai este întreagă (. N-a venit percheziţia?)-

Si deodată vestea că Irina Nikolaevna a murit. E. V. Zabolotkaia a Oferit ea singură să zboare din nou la Gurzuf, să salveze restul de manuscrise în legătură cu care se înţelesese cu medicul ca acesta să le ia la el în cazul decesului I. N. Considerente de siguranţa impuneau ca, în acea situaţie de nelinişte, călătoria să se facă în doi. Cu cine însă? S-o întovărăşească pe Zabolotkaia s-a oferit veşnicul argint viu care era N. I. Stoliarova. (Urmau inevitabil să înnopteze la Simferopol, iar într-o asemenea perioadă le era imposibil să găsească locuri la vreun hotel – iată încă o complicaţie permanentă de care se izbesc conspiraţiile în comunism. Mi-am amintit de casa de la Simferopol, unde eu cu Nikolai Ivanovici arseserăm cândva Primul cerc. Am scris pentru orice eventualitate un bilet pe care 1-am dat celor două. Au fost găzduite peste noapte la Zu-bovi, desi s-au mirat foarte mult, şi-au dat în scris numele ca la miliţie, apoi au vorbit cu Nikolai Ivanovici; Zubovii n-au aflat cine erau cele două şi de ce veniseră; de la mine venea cu foşnet către ei trena veche de 20 de ani a unor tainice proiecte, iniţiate cândva împreună.) Dar de mers la Gurzuf, s-a mers degeaba: medicul nu le-a dat nimic şi le-a bălmăjit ceva despre un incendiu la o magazie de lângă dacea I. N. si, în general, despre existenta unor lucruri despre care el nu poate să povestească. Pentru noi, circumstanţele morţii I. N. au rămas neelucidate. aşa că nici nu suntem convinşi că avem toate fragmentele scrise ale studiului ei.

Aşadar, în completarea cărţii n-a intrat decât ceea ce se primise anterior. Cu totul insuficient, în doi ani puţine s-au îndeplinit din îndrăzneţul şi bine conceputul plan iniţial al I. N. Dacă Liusa ar fi fost sănătoasă şi s-ar fi dus în septembrie la Gurzuf, poate că am fi reuşit să scoatem nişte capitole în plus din ciornele ilizibile. Vă spun, vrăjită a fost comoara Donului liniştit." ' în 1988-1989 în revista israeliană 22 (Nr. 60 şi 63) a fost publicat stu-d'ul lui Zeev Bar-SelI "Donul liniştit" împotriva lui şolohov", o analiză

"xtologică foarte convingătoare – exact ce se şi aştepta de multă vreme. (Adnotare din 1990.)

Atâta m-a obsedat – ca o grea datorie – această problemă colaterală a Donului, încât şi în ultimele luni, fiind eu însumi la un pas de a nimeni cu gâtul în ştreang, am tot întors-o când pe-o fată când pe alta. Ba mi s-au adus de la Riga bune fotocopii ale întregii ediţii princeps a Donului liniştit, ediţie pe care în anii următori redactorii împuterniciţi au mâzgălit-o bine de tot, cu un efectiv de zece condeie (se spune că însuşi Stalin făcuse nişte corecturi; pe ediţia din anul 1948 există o observaţie: "sub supravegherea redactorului Ciu-rov G. S."; se spune că acesta ar fi fost chiar Stalin). Ba îmi îmbunătăţeam prefaţa la Scară, chiar în ultimele zile pe care le-am petrecut la Peredelkino şi care au fost şi zilele din ajunul expulzării mele. Ba din diferite însemnări fragmentare ale I. N. compuneam câte o mică pagină pentru publicare. (Din Don şi din "Doamna" am extras pentru cercetător această literă D* – Irina Nikolaevna alesese un pseudonim din lista mea de nume din ţinutul Donului, dar până la urmă a renunţat.)* în mine a prins rădăcini trainice sentimentul că, pentru siguranţa ei, arhiva lui Kriukov împreună cu tot ce tine de Donul liniştit trebuie separată complet de tot avutul meu. şi cu zece zile înainte de expulzare – evident ultima vizită pe care am făcut-o în patrie – a fost călătoria la Elena Vsevolodovna Vertogradskaia, dincolo de bariera Krestianskaia, unde ea adunase câţiva tineri şi unde trebuia

* în interesul copiilor I. N. a trebuit ca încă 15 ani să ascundem numele autorului, dând unora ocazia să spună în bătaie de joc că eu însumi 1-am născocit pe acest D*.

În 1989, din scrisoarea doctorului în ştiinţe filologice V. I. Barabanov publicată în Knijnoe obozrenie (Revista cărţilor), aflu următoarele: când în 1974 a ieşit cartea Scara "Donului liniştit" – m 4JRSS se pregătea un răspuns răsunător. Mai întâi i s-a trasat sarcină lui K. Simonov să dea un interviu revistei Stern (RFG), lucru pe care el 1-a

făcut. A urmat o perioadă de aşteptare. Trebuia ca atunci când Occidentul îşi va îndrepta atenţia spre acest interviu, să se tragă imediat o salvă de articole în Litgazeta, în Voprosî literaturi şi în Izvestia. şi articolele erau scrise, dar. Dar în Occident interviul lui Simonov n-a stârnit nici un ecou. Articolele pregătite au fost totuşi publicate, dar ca pentru a 70-a aniversare a lui şolohov, nereferindu-se astfel la cartea lui D*. Iar acum în presa sovietică se scrie cum că, vezi doamne, tocmai cartea lui D* 1-a demobilizat pe şolohov şi i-a tăiat elanul de a termina romanul Ei au luptat pentru patrie, roman a cărui scriere a tot amânat-o timp de 30 de ani. Aceasta ar fi explicaţia faptului că nici măcar un rânduleţ nu s-a mai adăuga' la o carte începută în vremea războiului. (Adnotare din 1990.) stabilit cine să preia arhiva Donului liniştit. Şi-au asumat această sarcină Ghorghi Pavlovici şi Tonia Ghikalo. şi imediat, după câteva zile, Sasa Gorlov, la vremea aceea deja rămas fără serviciu, le-a transferat lor arhiva lui Kriukov. Bine c-au reuşit! Arestat, ştiam că această arhivă este salvată.

Parastasul pentru Irina Nikolaevna avusese loc la Moscova, la Ilia Obâdennâi. Nu puteam nicicum să mă arăt pe acolo. Liusa însă, ca şi când toată lumea ar fi cunoscut-o ca prietenă a Zoiei Tomasev-skaia, a fost prezentă. Dar mai înainte de aceasta, celei care făcuse ultima călătorie ca s-o vadă, I. N. i-a transmis expresia unui vis şi a unei dorinţe: cândva cineva să-i facă un parastas la Biserica înălţării din Geneva, unde primise ea odinioară botezul. Dar cui să-i încredinţezi această misiune? Cine şi când o să aibă drum pe la Geneva? Cel care va nimeri acolo aveam să fiu chiar eu, în curând.

În octombrie 1974, împreună cu Alia am sosit la Geneva, ce-i drept, în seara unei zile de lucru, când nu trebuia să fie slujbă nici în această zi, nici în cea următoare, căci nu era nici o sărbătoare. Ne-am dus pe ploaie, la noroc – să ne atingem de uşi. De dincolo de uşi se auzeau cântări. Am intrat. Am aflat cu ocazia aceasta că a doua zi era cinstirea înălţării Sfintei Cruci, că tocmai aici se ţinea praznicul în legătură cu pristolul!

La rugămintea noastră, în dimineaţa următoare, după liturghie, Antonie, arhiepiscopul Genevei, a ţinut slujba de parastas. Irina, Fiodor. Am scris eu.

Biserică de piatră, biserică arătoasă, frumoasă. Soarele de toamnă lucea în ferestre. Venea fum de tămâie. Micul cor cânta cu atâta convingere, cu atâta zel acest "cu sfinţii odihneşte", încât inima bătea să-mi spargă pieptul, nu puteam să-mi stăpânesc lacrimile. Reveneau, reveneau numele lor unite în aceeaşi pomenire – arhiepiscopul înalta rugăciuni pentru ei, corul aşijderea. S-au unit destinele lor – al nenorocosului autor de la Don şi al apărătoarei lui de la Petersburg – pe deasupra asasinatelor, pe deasupra înşelătoriilor, pe deasupra tuturor opresiunilor veacului nostru.

Fă-le, Doamne, dreptate deplină. Dă la o parte piatra care le apasă pe suflet!

— 1975 Zurich Anexe Lista anexelor 1. Interviu acordat lui Sedze Komoto 15.11.1966 2. Scrisoare către cel de al patrulea congres al Uniunii Scriitorilor Sovietici 16.05.1967 3. Către Secretariatul Conducerii Uniunii Scriitorilor din URSS 12.09.1967 4. Însemnări de la şedinţa Secretariatului Uniunii Scriitorilor din URSS 29.09.1967 5. K. Voronkov către A. Soljeniţân 25.11.1967 6. Secretariatul Uniunii Scriitorilor din URSS 01.12.1967 7. Unui membru al Uniunii Scriitorilor din URSS 16.04.1968 8. Secretariatului Uniunii Scriitorilor din URSS 18.04.1968 9. Redacţiilor Le Monde, L'Unită, Literaturnaia gazeta 25.04.1968 10. Redacţiei Literaturnaia gazeta 12.12.1968 11. Prezidiului Colegiului orăşenesc Moscova al Avocaţilor 07.05.1969 12. Însemnări de la şedinţa organizaţiei din Riazan a scriitorilor 04.11.1969 13. Scrisoare deschisă către secretariatul Uniunii Scriitorilor dinRSFSR 12.11.1969 14. Iată cum trăim 15.06.1970 15. Tovarăşului M. A. Suslov 14.10.1970 16. Academiei Regale Suedeze, Fundaţiei Nobel 27.11.1970 17. În loc de cuvânt de salut la banchetul de la Stockholm 10.12.1970 18. Academia Suedeză, domnului Karl Ragnar Gierow Fundaţia Nobel, domnului Nils K. Stole 21.01.1971 19. Scrisoare deschisă ministrului Securităţii Statului al URSS Andropov 13.08.1971 20. Lui A. N. Kosâghin, preşedinte al Consiliului de Miniştri al URSS 13.08.1971 21. Cuvânt comemorativ despre Tvardovski 27.12.1971 22. Către K. R. Gierow, N. K. Stole 22.10.1971 K. R. Gierow către A. Soljeniţân 22.11.1971 23. Domnului K. R. Gierow 14.12.1971 24. Interviu acordat ziarelor New York Times şi Washington Post 30.03.1972 25. Declaraţie în legătură cu anularea ceremoniei Nobel 08.04.1972 26. Comitetului Securităţii de stat a URSS 02.07.1973 27. Ministrului Afacerilor Interne al URSS, N. A. sciolokov 21.08.1973 28. Din interviul acordat agenţiei Associated Press şi ziarului Le Monde 23.08.1973 29. Serviciului postal al KGB 31.08.1973 30. Redacţiei Literaturnaia gazeta 28.09.1973 31. Înştiinţare despre confiscarea Arhipelagului Gulag

05.09.1973 32. Pe pagina de titlu a ediţiei samizdat sept. 1973 33. LuiA. D. Saharov ' 28.10.1973 34. Lui A. D. Saharov 16.09.1973 35. Declaraţie pentru presă 14.01.1974 36. Declaraţie pentru presă 18.01.1974 37. Interviu acordat revistei Time 19.01.1974 38. O breşă în zidul tăcerii 04.02.1974 39. Declaraţie pentru presă 02.02.1974 40. Convocare la Procuratura URSS 08.02.1974 41. Procuraturii URSS, ca răspuns la a doua sa convocare 11.02.1974 42. În eventualitatea că voi fi arestat 43. L. Reghelson. Extras dintr-o scrisoare către guvernul URSS în legătură cu expulzarea lui Soljeniţân 17.02.1974 44. A. A. Ugrimov. O jumătate de an de tărăgănare şi o oră şi jumătate de convorbire 45. N. Stoliarova către A. Soljeniţân 29.10.1977 46. Boris Ivanov. Moscova-Rostov sau KGB contra Soljeniţân

[1] 15 noiembrie 1966 Mult stimate domnule S. Komoto!

Sunt foarte mişcat de amabila propunere de a mă adresa cititorilor japonezi prin intermediul revistelor de Anul Nou. Am toate cele trei ediţii în japoneză ale scrierii mele O zi din viaţa lui Ivan Denisovici. Nu am posibilitatea să apreciez traducerile ca atare, dar sunt încântat de aspectul lor exterior.

Până în prezent, am refuzat să dau vreun interviu sau să mă adresez cititorilor de ziare. Totuşi, de curând, mi-am reconsiderat această decizie. Sunteţi primul căruia îi acord un interviu.

Vă răspund la întrebări.

1. (Cum apreciez eu reacţiile cititorilor şi ale criticilor la operele mele.)

Avalanşa scrisorilor de la cititori pe care le-am primit după prima publicare a operelor mele mi-a produs una dintre cele mai profunde şi mai puternice trăiri din întreaga mea viaţă. Am scris ani de-a rândul, fără să am cititori nici măcar atâţia câte degete sunt la cele două mâini. Cu atât mai intensă a fost această senzaţie vie că mă citeşte tara.

2. (Ce as putea să spun despre Pavilionul canceroşilor.)

Pavilionul canceroşilor este un roman de douăzeci şi cinci de coli editoriale, compus din două părti. Partea întâi am terminat-o în primăvara lui 1966, dar n-am putut încă să-i găsesc editor. Partea a doua sper s-o termin în curând. Acţiunea romanului se petrece în 1955 într-un spital oncologic dintr-un mare oraş sovietic din sud. Eu însumi am fost acolo, atunci când mă aflam la un pas de moarte, şi îmi folosesc impresiile personale. De altfel, romanul nu vorbeşte numai despre spital, pentru că într-o abordare artistică orice fenomen particular devine, ca să folosim o comparaţie watematică, o "concurentă de planuri": un anumit număr de planuri biografice se intersectează pe neaşteptate într-un punct ales.

3. (Proiectele mele literare.)

A răspunde la o asemenea întrebare nu are sens decât pentru un scriitor care deja şi-a publicat şi şi-a prezentat pe scenă operele anterioare. Cu mine este altfel. Până în prezent, marele meu roman (Primul cerc) şi uneie mici povestiri n-au fost publicate, piesele mele (Cerbul şi târfa ocnei,] _u mina care este în tine) n-au fost reprezentate, în aceste condiţii, nu sunt deloc dispus să vorbesc de "proiecte literare", căci acestea nu au o semnificaţie reală.

Forma literară care mă atrage cel mai mult este romanul "polifonic" (fără erou principal, unde personajul cel mai important este cel pe care 1-a "surprins" povestirea într-un anume capitol), cu coordonate precise de timp şi de loc al acţiunii.

4. (Ce părere am eu despre Japonia, despre poporul japonez, despre cultura sa.) încerc totdeauna să scriu dens, adică să fac să încapă mult într-un volum mic. După cum mi se pare mie, din exterior şi de departe, această trăsătură este una dintre cele mai importante ale caracterului national japonez, însăşi poziţia geografică a format-o la japonezi. Iată ce-na dă mie sentimentul de "rudenie" cu caracterul japonez, desi la mine acest imponderabil nu a fost niciodată dublat de vreun studiu special al culturii

japoneze. (O excepţie o reprezintă filosofia lui Yamaga Soko, a cărei simplă cunoaştere superficială a produs asupra mea o impresie de neşters.) Petrecând cea mai mare parte a vieţii mele când în condiţii de privaţiune de libertate, când ocupându-mă cu matematica şi cu fizica, singurele care-mi dădeau mijloacele de a subzista, restul timpului mi 1-am consacrat propriei mele munci literare şi de aceea sunt slab informat asupra evenimentelor culturii mondiale contemporane, am slabe cunoştinţe despre autorii, artiştii, teatrul şi cinematograful străin contemporan. Acest lucru este valabil şi pentru Japonia. N-am avut ocazia să merg decât la un singur spectacol japonez (acela al teatrului Kabuki) şi n-am văzut decât trei filme japoneze. Dintre ele, Insula pustie m-a impresionat puternic.

Stimez profund hărnicia excepţională şi talentul de care poporul japonez dă dovadă în condiţii naturale permanent dificile.

5. (Cum văd eu obligaţiile scriitorului fată de cauza apărării păcii.) Eu înţeleg această chestiune într-un mod mai larg. Lupta pentru pace nu este decât o parte din obligaţiile scriitorului fată de societate. Lupta pentru dreptate socială nu este mai putin importantă, la fel ca şi întărirea valorilor spirituale printre contemporanii săi. şi numai apărarea valorilor morale din sufletul fiecăruia poate fi începutul unei eficiente apărări a păcii.

Educat în tradiţiile literaturii ruse, nu pot să-mi concep activitatea lite-arâ ca pe ceva în afara acestor scopuri. Le urez cititorilor japonezi un An Nou fericit!

A. Soljeniţân SCRISOARE CĂTRE CEL DE AL PATRULEA CONGRES AL UNIUNII SCRIITORILOR SOVIETICI

(în loc de discurs)

Prezidiului Congresului şi delegaţilor Membrilor Uniunii Scriitorilor Sovietici Redacţiilor gazetelor şi revistelor literare 16 mai 1967

Neavând acces la tribuna Congresului, îl rog pe acesta să dezbată următoarele probleme: I. Regimul de aservire devenit intolerabil la care este supusă literatura noastră de zeci de ani de către cenzură şi cu care Uniunea Scriitorilor nu se mai poate împăca de-acum încolo.

Cenzura, care nu este prevăzută de constituţie şi care este deci ilegală, care nu este niciodată menţionată public, dar care se ascunde sub denumirea voalată de "Glavlit", apasă asupra literaturii noastre şi-i supune pe scriitori bunului plac al unor agramaţi în materie de literatură. Reminiscenţa a Evului Mediu, cenzura îşi prelungeşte viaţa sa matusalemică până în secolul al douăzeci şi unulea. Neeternă prin firea lucrurilor, ea tinde să se eternizeze – să stabilească ea care sunt cărţile demne şi care cele nedemne.

Scriitorilor noştri nu li se acordă, nu li se recunoaşte dreptul de a emite judecaţi anticipatoare asupra vieţii morale a omului şi a societăţii, de a explica în felul lor problemele sociale sau experienta istorică trăită în tara noastră cu preţul unor suferinţe aşa de mari. Operele care ar putea să exprime un gând maturizat în mintea poporului şi să exercite o influentă oportună şi salutară în domeniul spiritual sau asupra dezvoltării conştiinţei publice sunt interzise sau desfigurate de cenzură pe considerente meschine, egoiste şi mioape în ce priveşte interesul poporului.

Manuscrise excelente ale unor autori tineri, purtătoare ale unor nume 'ncă necunoscute, sunt astăzi refuzate de redacţii, numai pentru că ele "nu vor trece". Multi membri ai Uniunii Scriitorilor şi chiar delegaţi la acest congres stiu cum ei înşişi n-au rezistat la presiunea cenzurii şi au făcut concesii în ce priveşte structura şi concepţia cărţilor lor, au înlocuit capitole, pagini, paragrafe, fraze, le-au dat titluri incolore, deformându-sj astfel în mod ireparabil conţinutul operelor şi demersul creator – toate acestea numai pentru a le vedea tipărite. Prin natura însăşi a literaturii de pe urma

tuturor acestor deformări suferă operele de talent şi n-au nimic de pierdut cele mediocre. Tocmai cea mai bună parte a literaturii noastre nu vede lumina tiparului decât în variantă masacrată.

Or, toate etichetele obişnuite ale cenzurii ("dăunător din punct de vedere ideologic", "viciat" etc.) sunt efemere, fluctuante, se schimbă văzând cu ochii. A fost o vreme când, la noi, nu era publicat nici Dostoievski, mân-dria literaturii universale (nici astăzi nu este publicat integral); era exclus din programele şcolare, făcut inaccesibil cititorilor, ponegrit în toate felurile. Ani de zile, Esenin a fost considerat "contrarevoluţionar" (si pentru cărţile lui erai chiar trimis la închisoare). şi Maiakovski, n-a fost el un "huligan politic anarhizant"? Zeci de ani, versurile nepieritoare ale Ahmatovei au fost considerate "antisovietice". Acum zece ani prima şi timida publicare a excepţionalei tvetaeva a fost calificată drept "grosolană eroare politică". Numai cu o întârziere de 20 şi 30 de ani ne-au fost restituiţi Bunin, Bulgakov, Platonov; stau la rând cu drepturi imprescriptibile Mandelstam, Volosin, Gumiliov, Kliuev; este imposibil să se evite ca într-o bună zi "să fie recunoscuţi" şi Zamiatin, şi Remizov. Moartea scriitorului incomod este un element decisiv după care, mai devreme sau mai târziu, ne este restituit, asortând această reabilitare cu o "explicaţie a erorilor lui". Nu e mult de când numele lui Pasternak nu putea fi pronunţat cu voce tare, dar o dată ce a murit, cărţile îi sunt tipărite şi versurile îi sunt citate chiar la ceremonii.

Cuvintele lui Puşkin se dovedesc cum nu se poate mai adevărate: Lor dragi le sunt numai cei morţi!

Dar publicarea tardivă a cărţilor şi "autorizarea" de a cita nume nu compensează nici pierderile sociale, nici pierderile artistice pe care le suferă poporul nostru de pe urma acestor întârzieri monstruoase, a aservirii conştiinţei artistice, (în special scriitori ai anilor '20 ca Pilniak, Platonov, Mandelstam denunţaseră din primul moment

germenii cultului personalităţii şi trăsăturile particulare ale lui Stalin – dar ei au fost lichidaţi sau li s-a pus pumnul în gură în loc să fie ascultaţi.) Literatura nu se poate dezvolta după categoriile "asta va trece – asta nu va trece", "despre asta se poate – despre asta nu se poate". O literatură care nu este aerul societăţii scrie – timpului ei, care nu îndrăzneşte să-i comunice societăţii propria ei durere şi nelinişte, care nu îndrăzneşte să prevină la timp asupra pericolelor sociale şi morale care o ameninţa, nu merită nici numele de literatură: cel mult poate aspira la cel de cosmetologie. O asemenea literatură pierde "ncrederea propriului ei popor şi tirajele ei nu merg la cititori, ci la reciclatorii de hârtie.

Literatura noastră a pierdut locul de frunte pe care-1 ocupa în literatura universală la sfârşitul secolului trecut şi la începutul celui actual; ea a pierdut de asemenea prestigiul de experiment strălucit prin care se distingea "n anii '20. Viaţa literară a tării noastre apare astăzi întregii lumi incomparabil mai săracă, mai plată şi mai mediocră decât este ea în realitate, decât ar putea ea să se afirme, dacă nu i s-ar impune restricţii şi claustrări. Din cauza aceasta pierde şi tara noastră în fata opiniei publice internaţionale, pierde şi literatura universală. Aceasta din urmă pierde pentru că literatura noastră, strâmtorată cum este, nu-i mai furnizează roadele de care are nevoie, pentru că nu mai are şansa de a se îmbogăţi cu experienta noastră spirituală. Dacă acest transfer de substanţa ar funcţiona, toată evoluţia artistică a lumii ar lua o altă turnură, ar dobândi o nouă vigoare, ar atinge chiar o treaptă nouă.

Propun congresului să ceară şi să obţină desfiinţarea oricărei forme de cenzură – vizibilă sau ocultă – asupra operelor artistice, eliberarea editurilor de obligaţia de a obţine o autorizaţie pentru orice pagină tipărită.

II. obligaţiile Uniunii fată de membrii ei.

Aceste obligaţii nu sunt formulate cu precizie în statutul USS ("apărarea drepturilor de autor" şi "măsuri pentru

apărarea celorlalte drepturi ale scriitorilor"). Or, o tristă experientă de mai bine de treizeci de ani a arătat că Uniunea n-a apărat nici "celelalte" drepturi, nici măcar drepturile de autor ale scriitorilor persecutaţi. Multi autori (Bulgakov, Ahmatova, tvetaeva, Pasternak, Zoscenko, Andrei Platonov, Aleksandr Grin, Vasili Grossman) au fost, în timpul vieţii, supuşi ofenselor şi calomniilor în coloanele presei sau în luările de cuvânt de la tribune, fără ca ei să aibă posibilitatea fizică de a răspunde atacurilor, şi chiar mai rău, au trebuit să sufere constrângeri şi persecuţii. Or, Uniunea Scriitorilor nu numai că nu le-a pus la dispoziţie propriile sale organe de presă pentru ca ei să răspundă şi să se justifice, nu numai că n-a intervenit ea însăşi pentru a-i apăra, dar conducătorii ei au fost invariabil printre primii lor persecutori. Numele care constituie mândria poeziei noastre din secolul al XX-lea s-au aflat pe lista excluşilor din Uniune sau, mai mult, n-au fost niciodată primite m rândurile ei! Ba şi mai mult, conducerea Uniunii i-a abandonat în mod 'as la nenorocire pe aceia a căror persecutare s-a terminat cu deportarea, 'agărul şi moartea (Pavel Vasiliev, Mandelstam, Artiom Vesiolâi, Pilniak, Babei, Tabidze, Zabolotki şi alţii). Suntem obligaţi să întrerupem această l'stâ prin cuvintele "si alţii", căci, după congresul al XX-lea al partidului, am aflat că sunt mai mult de şase sute de scriitori complet nevinovaţi pe care Uniunea i-a abandonat docil destinului lor de deţinuţi şi deportaţi Totuşi, sulul acestei liste este şi mai lung, extremitatea lui nederulată nu poate fi citită şi ochii noştri n-o vor citi niciodată: figurează acolo nume de tineri prozatori şi poeţi pe care noi n-am putut să-i cunoaştem decât cu ocazia unor întâlniri întâmplătoare, tineri ale căror talente au pierit în lagăre înainte de a înflori şi ale căror opere n-au trecut mai departe de cabinetele securităţii statului din epoca lui lagona-Ejov-Beria-Abakumov Nici o necesitate istorică nu impune ca nou-alesii conducători ai Uniunii să împartă cu vechii conducători responsabilitatea pentru trecut.

Propun să se formuleze precis, la punctul 22 din statutul USS, toate acele garanţii de apărare pe care Uniunea le oferă membrilor săi deveniţi tintă a unor calomnii şi a unor persecuţii nedrepte, pentru ca repetarea ilegalităţilor să devină imposibilă.

Rog acest congres, în caz că nu va trece indiferent pe lângă cele ce am scris aici, să ia în consideraţie interdicţiile şi persecuţiile a căror victimă sunt eu: 1. Romanul meu Primul cerc (treizeci şi cinci de coli editoriale) mi-a fost ridicat, cu mai putin de doi ani în urmă, de către securitate, care-i blochează astfel procesul normal de publicare, în schimb, în timpul vieţii mele, contra voinţei mele şi chiar fără ştirea mea, acest roman a fost "publicat" în mod anormal în ediţie "închisă" pentru a putea fi citit de un cerc restrâns şi anonim. Nu-mi stă în putere să obţin lectura publică, discutarea deschisă a romanului meu, să împiedic abuzurile şi plagiatul. Autorităţile arată romanul meu birocraţilor literaturii şi-1 ascund majorităţii scriitorilor.

2. În afară de roman, mi s-a confiscat arhiva literară care datează de 15 şi de 20 de ani şi care conţine lucrări ce nu sunt destinate publicării. Cineva "publică" pe sub mână şi difuzează în acelaşi cerc fragmente extrase tendenţios din această arhivă. Piesa în versuri intitulată Banchetul învingătorilor, pe care am compus-o în minte pe când mă aflam în lagăr şi purtam haine marcate cu patru cifre (când, condamnaţi să murim prin înfometare, eram uitaţi de societate, când nimeni din afara lagărelor n-a luat atitudine contra represiunilor), deci această piesă abandonată de multă vreme îmi este atribuită acum ca opera mea cea mai recentă.

3. De trei ani de zile se duce contra mea, care am făcut războiul ca sef de baterie şi care am fost decorat pe câmpul de luptă, o iresponsabilă campanie de calomnii: că, vezi Doamne, am fost condamnat pentru delicte de drept comun, sau m-am predat Ia inamic (n-am făcut niciodată aşa ceva), "am trădat Patria", "am fost în slujba nemţilor".

aşa prezintă unii cei unsprezece ani ai mei de lagăr şi de deportare la care am fost condamnat pentru vina de a-1 fi criticat pe Stalin. La instructaje şi întruniri cu uşile închise vin oameni cu funcţii oficiale şi debitează asemenea calomnii. In zadar am încercat să pun capăt acestei campanii adresându-mă Conducerii Uniunii Scriitorilor din RSFSR precum şi presei: conducerea nici măcar n-a răspuns, nici un jurnal n-a publicat răspunsul meu către calomniatori. Dimpotrivă, în ultimul an, calomniile contra mea lansate de la tribune s-au intensificat, s-au acutizat; se folosesc, deformându-le, extrase din arhiva ce mi s-a confiscat, iar eu sunt lipsit de posibilitatea de a răspunde.

4. Partea întâi a romanului meu Pavilionul canceroşilor (douăzeci şi cinci de coli editoriale), aprobată de secţia de proză a organizaţiei din Moscova a Uniunii Scriitorilor, nu poate fi publicată în capitole separate (cinci reviste au refuzat-o) şi cu atât mai putin în integralitatea ei (Novâi mir, Prostor şi Zvezda au refuzat-o).

5. Piesa intitulată Cerbul şi târfa ocnei, acceptată de teatrul "Sovre-menik" în anul 1962, încă n-a primit aprobarea de a fi montată.

6. Scenariul de film stiu tancurile adevărul, piesa Lumina care este în tine, micile povestiri (Palma dreaptă, Ce păcat, seria Fărâmelor) nu-şi găsesc nici regizor, nici editor.

7. Povestirile mele apărute în revista Novâi mir n-au fost niciodată adunate în volum, sunt refuzate peste tot ("Sovetski Pisatei", Goslitizdat, "Bi-blioteka Ogonka") şi rămân astfel inaccesibile marelui public.

8. Pe de altă parte, îmi este interzis orice contact cu cititorii. Astfel nu am voie să citesc în public sau la radio extrase din operele mele (în noiembrie 1966, din unsprezece serate de lectură deja convenite de multă vreme mi s-au interzis nouă în ultimul moment). şi apoi, astăzi, în tara noastră, simplul fapt de a da "spre citire şi recopiere" un manuscris constituie un delict (copiştilor din vechea Rusie, acum cinci secole, li se dădea voie s-o facă!).

Astfel munca mea este definitiv înăbuşita, pusă sub lacăt şi defăimată.

Fată de o violare aşa de grosolană a drepturilor mele de autor şi a "altor" drepturi ale mele, congresul al IV-lea pansovietic se va angaja el să mă apere? Felul în care se va răspunde la această întrebare pare să aibă importantă şi pentru viitorul literar al anumitor delegaţi.

Sunt liniştit, evident, pentru că datoria mea de scriitor mi-o voi face, în orice împrejurare, şi poate că din fundul mormântului mi-o voi face cu mai mult succes şi cu mai multă autoritate decât în timpul vieţii. Nimeni nu va reuşi să bareze căile adevărului şi sunt gata să mor pentru ca el să înainteze. Dar oare, până la urmă, multele experiente pe care le-am trăit ne vor învăţa ele să nu-1 mai oprim, cât trăieşte, pe scriitor de la scris?

Până în prezent, o asemenea înţelepciune nu ne-a înfrumuseţat istoria.

A. Soljeniţân

Către Secretariatul Conducerii Uniunii Scriitorilor din URSS Tuturor secretarilor Conducerii 12 septembrie 19<J7

Scrisoarea mea către Congresul al IV-lea al Uniunii Scriitorilor, desi susţinută de mai bine de o sută de scriitori, a rămas necunoscută publicului şi neonorată de vreun răspuns din partea destinatarului, în schimb, s-au răspândit nişte zvonuri uniforme în conţinutul lor şi emanând, în mod evident, dintr-un acelaşi centru de comandă. Se urmăreşte astfel liniştirea opiniei publice: chipurile, arhiva şi romanul mi-ar fi fost restituite, iar Pavilionul canceroşilor şi o carte de povestiri ar fi în curs de publicare. Dar toate acestea nu sunt decât minciuni, după cum ştiţi.

Secretarii Conducerii Uniunii Scriitorilor din URSS, G. Markov, K. Vo-ronkov, S. Sartakov, L. Sobolev, cu care am discutat în ziua de 12 iunie 1967, mi-au declarat că, în ce-o priveşte, Conducerea consideră de datoria ei să respingă public josnicele calomnii la adresa mea şi a biografiei mele militare. Nu numai că nu a urmat nici o dezminţire, dar

calomniile proliferează: la instructaje, la întâlnirile cu activiştii, la şedinţele cu agitatorii ţinute cu uşile închise, se pune în circulaţie noua şi fantastica absurditate cum că as fi fugit în Republica Arabă sau în Anglia (as vrea să-i asigur pe calomniatori că mai degrabă o să fugă ei). Persoane nu dintre cele anonime îşi exprimă din ce în ce mai insistent regretul că n-am murit în lagăr, că am fost eliberat de acolo. (De altfel, şi imediat după Ivan Deni-sovici s-au exprimat asemenea regrete. Acum, această carte este retrasă discret din bibliotecile publice.)

Aceiaşi secretari ai Conducerii au promis că "vor examina cel putin chestiunea" publicării ultimului meu roman, Pavilionul canceroşilor. Dar în trei luni de zile patruzeci şi doi de secretari ai Conducerii n-au fost capabili nici să dea o judecată de valoare asupra romanului, nici să-i recomande publicarea. Nici pus în mod expres la index, nici beneficiind de o aprobare expresă de a circula – acesta este straniul echilibru în care romanul meu se găseşte de mai bine de un an, din vara lui 1966. Acum, revista Novâi mir ar vrea să-1 publice, dar nu are aprobare.

Crede oare Secretariatul că, din cauza unei asemenea interminabile tărăgănări, această scriere se va dizolva pe neobservate în neant, va înceta să mai existe şi că astfel nu va mai fi nevoie să se supună la vot includerea sau neincluderea ei în literatura naţională? Dar între timp este citită cu plăcere, mai ales de scriitori. Prin voinţa cititorilor, ea deja s-a răspândit în sute de exemplare dactilografiate. La întâlnirea din 12 iunie, eu am prevenit secretariatul că trebuie să ne grăbim cu tipărirea ei, dacă o voim ublicată mai întâi în limba rusă, că altminteri nu o vom putea împiedica "j apară independent de noi în Occident.

După o absurdă tărăgănare de mai multe luni de zile este momentul să fac următoarea declaraţie: dacă se va întâmpla asa, atunci aceasta va fi din culpa evidentă (sau poate din dorinţa secretă) a Secretariatului Conducerii Uniunii Scriitorilor din URSS.

Insist ca romanul meu să fie publicat fără întârziere!

Soljeniţân ÎNSEMNĂRI DE LA şEDINţA SECRETARIATULUI UNIUNII SCRIITORILOR DIN URSS

22 septembrie 1967

Au fost prezenţi aproape treizeci de secretari ai U. S., plus tovarăşul Melentiev de la secţia cultură a CC. A prezidat K. A. Fedin. Pe ordinea de zi: examinarea scrisorilor scriitorului Soljeniţân; începută la ora 13, şedinţa s-a terminat după ora 18.

Fedin: A doua scrisoare a lui Soljeniţân m-a şocat. Plângerea lui cum că i s-a blocat rezolvarea problemelor mi se pare neîntemeiată. Am resimţit aceasta ca pe o jignire a colectivului nostru. Trei luni şi jumătate nu constituie defel un termen prea lung pentru examinarea manuscriselor lui. Sesizez aici un fel de ameninţare. Argumentaţia lui mi se pare ofensatoare. A doua scrisoare a lui Soljeniţân parcă ar vrea să ne forţeze să ne ocupăm de manuscrisele lui şi să le publicăm cât mai curând. A doua scrisoare o continuă pe prima, dar prima vorbea mai detaliat şi mai emoţional despre soarta scriitorului, în timp ce a doua mi se pare ofensatoare. Ce problemă complexă este publicarea operelor lui Soljeniţân? Niciunul dintre noi nu-i neagă talentul, dar tonul pe care vorbeşte frizează inadmisibilul. Citindu-i scrisoarea, ai senzaţia că ti se dă o palmă peste obraz – ca şi dnd noi am fi nişte netrebnici, şi nu reprezentanţii intelectualităţii creatoare. La urma urmelor, el este cel care, prin pretenţiile sale, frânează examinarea problemei, în scrisorile lui nu găsesc tema solidarităţii scriitoriceşti. Că vrem sau nu vrem, va trebui ca astăzi să vorbim şi de operele lui Solje-n'tân, dar mi se pare că, în general, lucrul acesta este nevoie să-1 facem Pornind de la scrisorile lui.

Soijenitân cere permisiunea de a spune câteva cuvinte pe marginea su biectului discuţiei. Citeşte o declaraţie scrisă: Am aflat că, pentru a discuta despre romanul Pavilionul cancerosâior li s-a propus secretarilor Conducerii să

citească piesa intitulată Banchetul învingătorilor, piesă pe care eu însumi am dezavuat-o de multă vreme pe care de zece ani nici n-am mai recitit-o şi pe ale cărei exemplare le-am distrus în totalitate, cu excepţia celui confiscat şi acum multiplicat. Am explicat deja în mai multe rânduri că piesa aceasta a fost scrisă nu de Sol jenitân, membru al Uniunii Scriitorilor, ci de deţinutul anonim s-232 în anii aceia îndepărtaţi, când, pentru deţinuţii politici, nu exista nici o speranţă de a mai redobândi vreodată libertatea şi când nimeni din opinia publică, deci nici dintre scriitori, nu s-a ridicat nici cu cuvântul nici cu fapta contra represiunilor exercitate până şi asupra unor întregi popoare. Eu nu vreau să reiau această piesă mai mult decât ar dori multi oameni de litere să repete acum unele discursuri şi cărţi de-ale lor din anul 1949. Această piesă reflectă disperarea care domnea în lagăre la vremea aceea, când conştiinţa era determinată de existentă şi când, desigur, nu se ridicau rugăciuni pentru prigonitori. Această piesă n-are nici o legătură cu opera mea actuală şi discutarea ei echivalează cu refuzul deliberat de a examina concret Pavilionul canceroşilor.

În afară de aceasta, este nedemn de etica scriitoricească să discuţi o lucrare care a fost ridicată dintr-o locuinţă particulară în modul în care a fost ridicată.

Cât priveşte examinarea romanului meu Primul cerc, aceasta este o chestiune aparte, care nu trebuie s-o înlocuiască pe cea a Pavilionului canceroşilor."

Korneiciuk: Am o întrebare către Soijenitân: ce crede el despre propaganda burgheză care s-a declanşat în jurul scrisorii lui? De ce nu se delimitează de ea? De ce o contemplă imperturbabil şi o tolerează? Cum se face că scrisoarea sa a început să fie difuzată de radioul occidental înainte chiar de data congresului?

Fedin îl invită pe Soijenitân să răspundă.

Soijenitân declară că el nu este un elev de scoală ca să sară din banca la fiecare întrebare ce i se pune şi că, la fel

cu ceilalţi, va lua cuvântul atunci când îi va veni rândul.

Fedin spune că interpelatul poate să grupeze mai multe întrebări şi să le dea un răspuns la toate împreună.

Baruzdin: Desi Soijenitân nu este de acord cu discutarea piesei Banchetul învingătorilor, noi însă, vrând-nevrând, va trebui să vorbim despre ea. Întrebarea mea este următoarea: de ce a crezut Soijenitân că este necesar să citeze această piesă la Congres, s-o menţioneze?

Salânski: îl rog pe Soljeniţân să precizeze cine, când şi în ce împrejurări • a luat aceste materiale. Autorul a cerut să-i fie restituite? Cui s-a adresat? ' pedin îi propune lui Soljeniţân să răspundă la întrebările de până acum.

Soljeniţân repetă că va răspunde atunci când îi va veni rândul.

Fedin (susţinut de ceilalţi): Dar Secretariatul nu poate să treacă la examinarea problemei dacă nu se răspunde în prealabil la aceste întrebări.

Murmure în sală: Soljeniţân poate să refuze discuţia cu Secretariatul, dar s-o spună!

Soljeniţân: Bine, am să răspund la aceste întrebări. Nu este adevărat că radioul occidental a început să difuzeze scrisoarea mea înainte de congres; a început s-o difuzeze după închiderea congresului, şi încă nu imediat după aceea. Aici se foloseşte termenul de "străinătate" cu multă emfază, atribuindu-i o mare semnificaţie, ca şi când ar fi vorba de o instantă superioară pe a cărei opinie se pune mare preţ. Acest lucru este, poate, de înţeles pentru cei care cea mai mare parte a timpului lor de muncă de creaţie şi-o petrec în călătorii peste hotare şi care ne inundă literatura cu note fugitive despre străinătate. Dar mie acest lucru mi se pare straniu. Eu n-am fost niciodată într-o tară străină, nu cunosc niciuna şi nu mai trăiesc eu atât cât să cunosc vreuna. Nu înţeleg cum poţi să fii aşa de sensibil la reacţiile străinătăţii şi să nu fii la cele ale propriei tale tari, la cele ale opiniei publice din tara ta. Toată viaţa mea am avut sub

tălpi pământul patriei mele, nu aud decât durerea lui, nu scriu decât despre el.

De ce piesa Banchetul învingătorilor a fost menţionată în scrisoarea mea către Congres? Răspunsul reiese clar din însuşi conţinutul ei: ca să protestez împotriva "editării" ilegale şi a difuzării ei în ciuda voinţei autorului şi fără ştirea acestuia. Acum, câteva cuvinte despre confiscarea romanului meu şi a arhivei mele. Da, de câteva ori în 1965, am scris Comitetului Central pe tema aceasta, am protestat. Dar în ultimul timp a fost inventată o nouă versiune a confiscării arhivei mele. Teus, omul care avea în păstrare manuscrisele mele, ar fi fost, cică, în legătură cu un alt individ, căruia nu i se dă numele, şi acesta ar fi fost reţinut la vamă, nu se ştie la care, unde s-ar fi găsit asupra lui nişte materiale (nu se spune ce materiale). Asupra lui nu s-a găsit nimic care să-mi aparţină, dar cineva ar fi decis să mă protejeze de o asemenea relaţie. Toată această poveste este o minciună. Acum doi ani, Teus, unul dintre cunoscuţii mei, a fost supus unei anchete, dar nu i s-a adus niciodată o asemenea acuzaţie. Hârtiile mele au fost descoperite prin metoda obişnuită a filajului pe stradă, a interceptării convorbirilor telefonice şi a folosirii aparatelor de ascultare la domiciliu. Dar ceea ce este surprinzător este că, de-abia apărută, noua versiune s-a şi răspândit dintr-o dată în diverse locuri din tară: recent, conferenţiarul Potiomkin a expus-o unui public numeros la Riga, iar unul dintre secretarii Uniunii Scriitorilor – scriitorilor din Moscova. Cu această ocazie, el a adăugat şi un produs al imaginaţiei sale: eu – pretinde el – as fi recunoscut toate acestea la ultima mea întâlnire cu cei de la Secretariat, în realitate, nic' vorbă n-a fost de aşa ceva. Nu mă îndoiesc că în curând voi începe să prj mese din toate colturile tării scrisori despre difuzarea de care a beneficiat această nouă versiune.

O voce: Romanul Pavilionul canceroşilor a fost acceptat sau refuza" de redacţia lui Novâi miri Abdumomunov: De ce

aprobare are nevoie Novâi mir pentru a publica romanul şi din partea cui?

Tvardovski: în general, decizia publicării sau nepublicării cutărui sau cutărui lucru este de competenta redacţiei. Dar în situaţia care s-a creat în jurul numelui autorului, Secretariatul Uniunii este cel care trebuie să decidă.

Voronkov: Soljeniţân nu s-a adresat niciodată direct Secretariatului Uniunii Scriitorilor din URSS. După scrisoarea adresată Congresului tovarăşii din Secretariat au avut dorinţa să-1 întâlnească, să-i răspundă la întrebări, să stea de vorbă cu el, să-1 ajute. Dar după publicarea scrisorii sale de către murdara presă burgheză, şi cum Soljeniţân nu reacţionează nicicum.

Tvardovski: Păi, exact ca Uniunea Scriitorilor!

Voronkov: această dorinţă a dispărut. şi apoi iată că a fost lansată a doua scrisoare. Ea este un ultimatum, o injurie, nedemnă de obştea scriitorilor noştri. Adineauri, Soljeniţân a amintit de un "secretar" care ar fi comunicat o informaţie unei adunări de partid a scriitorilor din Moscova. Acel secretar sunt eu. Cineva s-a grăbit să vă informeze, dar v-a informat greşit. Despre confiscarea hârtiilor dumitale, eu m-am mărginit a spune, în cursul acelei adunări, ceea ce dumneata însuti ai recunoscut: că hârtiile confiscate erau ale dumitale şi că la dumneata acasă n-a fost nici o percheziţie. După scrisoarea pe care ati adresat-o Congresului, era natural sa cerem să citim toate lucrările dumitale. Dar nu trebuie trataţi aşa de grosolan nişte colegi de muncă şi de condei! Dar dumneavoastră, Aleksandr Trifonâci, dacă socotiţi necesar să publicaţi un roman şi dacă autorul acceptă corecturile dumneavoastră, publicati-1 sănătos, ce treabă are Secretariatul cu asta?

Tvardovski: Dar cu Bek cum a fost? Secretariatul a intervenit şi el, s-a recomandat să se publice romanul şi totuşi n-a fost editat niciodată.

Voronkov: Dar pe mine acum mă interesează mai ales atitudinea lui Soljeniţân ca cetăţean: de ce nu reacţionează

la mârşava propagandă burgheză şi de ce se comportă în felul acesta cu noi?

Musrepov: Am şi eu o întrebare. Cum poate să scrie că nişte tovarăşi sus-puşi îşi exprimă regretul că el n-a murit în lagăr? Cu ce drept scrie el asa?

Saripov: şi pe ce cale a ajuns scrisoarea în Occident?

Pedin îi propune lui Soljeniţân să răspundă la aceste întrebări.

Soljeniţân: Da, ce nu s-a spus despre mine! O persoană care ocupă şi l ora actuală un post foarte important a declarat public că regretă că n-a fost membru al "troikăi" care m-a condamnat în anul 1945; el m-ar fi trimis atunci în fata plutonului de execuţie! Aici, scrisoarea mea este 'nterpretată ca un ultimatum: sau publicaţi romanul meu, sau îl publică Occidentul. Dar nu eu sunt cel care dă ultimatum Secretariatului, ci viaţa ne dă şi dumneavoastră, şi mie acest ultimatum. Am scris că mă nelinişteşte difuzarea romanului meu în sute de exemplare dactilografiate (este o cifră aproximativă, nu le-am numărat).

O voce: Cum s-a putut produce aşa ceva?

Soljeniţân: Scrierile mele au o caracteristică stranie: lumea le cere cu insistentă ca să le citească si, după ce le-a primit, îşi sacrifică timpul liber şi mijloacele pentru a face copii după ele, şi le dă şi altora să le citească. Este deja un an de când, la Moscova, secţia de proză a citit prima parte a romanului meu. Mă miră faptul că tovarăşul Voronkov spune că ei n-au ştiut de unde să şi-1 procure şi că 1-au cerut de la KGB. Acum aproape trei ani, o aceeaşi difuzare rapidă au cunoscut-o nişte "povestiri miniaturale" sau poeme în proză: de-abia le dădusem cuiva spre a le citi că s-au şi răspândit în mai multe oraşe din Uniunea Sovietică. Iar apoi redacţia lui Novâi mir a primit din Occident o scrisoare care ne aducea la cunoştinţă că aceste povestioare miniaturale fuseseră publicate şi acolo. Tocmai pentru ca să împiedic ca aceeaşi scurgere să se producă şi

cu Pavilionul canceroşilor am trimis la Secretariat o scrisoare aşa de presantă. Nu mai mică mi-este mirarea că la scrisoarea adresată Congresului Secretariatul n-a reacţionat înaintea Occidentului. şi că n-a reacţionat contra tuturor calomniilor a căror victimă am fost eu. Tovarăşul Voronkov a folosit aici minunata formulă de "fraţi de condei şi de muncă". Ei bine, de doi ani şi jumătate, aceşti fraţi de condei şi de muncă privesc netulburaţi la felul în care eu sunt urmărit, persecutat, calomniat.

Tvardovski: Nu toţi sunt indiferenţi.

Soljeniţân: Iar redactorii de jurnale – care şi ei sunt fraţi – nu publică dezminţirile mele. Nu mai vorbesc de interdicţia de a citi cartea mea m lagăre: nu a fost lăsată să intre în lagăre, în cursul percheziţiilor a fost confiscată şi pentru ea unii oameni au fost băgaţi la carceră chiar în acele luni când toate jurnalele lăudau în gura mare O zi din viaţa lui Ivan Deni-sovici şi promiteau că "aceasta nu se va mai repeta". Dar, de câtva timp, cartea a început să fie retrasă, fără zgomot, şi din bibliotecile publice. Mi se scrie din diverse locuri despre diversele moduri de a-i refuza pe ci-Morii care vor s-o ia cu împrumut: ba că este la legat, ba că este dată, ba că nu se poate ajunge la raftul respectiv, şi solicitantul este nevoit să renunţe. Iată o scrisoare pe care tocmai am primit-o din raionul Krasnog vardeiski"din Crimeea: La biblioteca raională mi s-a spus în secret (eu sunt un fre ventator al acesteia) că este ordin să fie scoase cărţile durnnea voastră. O funcţionară a vrut să-mi dea ca amintire romanul Oz~ publicat într-o revistă care nu-i mai făcea trebuinţă, dar o altă fonc' tionară a oprit-o îndată pe imprudenta ei prietenă: "Ce faci? NU e voie! Întrucât cartea a fost pusă la secţia specială, este periculo s-o dai cadou cuiva."

N-am să spun că această carte a fost retrasă din toate bibliotecile, Pe ici pe colo mai poate fi găsită. Dar nişte persoane care au venit la mine în vizită la Riazan n-au putut

să obţină cartea la sala de lectură a bibliotecii regionale: li s-au dat diverse explicaţii, dar cartea nu li s-a dat.

Calomnia – se ştie de mult acest lucru – este inepuizabilă, inventivă şi proliferează rapid, dar, când te izbeşti nemijlocit de ea si, mai mult decât atât, când calomnia ia o formă nouă, inedită, când e lansată de la înălţimea tribunei, arunci rămâi uluit. Cercul minciunii s-a lărgit în voie şi s-a mers până la a se afirma că eu am fost prizonier la nemţi şi că am colaborat cu aceştia. Dar asta nu-i nimic! În vara aceasta, la şedinţele de instructaj pentru învăţământul politic, de exemplu la Bolsevo, li s-a spus propagandiştilor că eu am fugit în Republica Arabă şi că mi-am schimbat cetăţenia. Or, toate acestea sunt notate şi răspândite mai departe pe o arie de o sută de ori mai mare. şi aceasta se întâmplă la doi pasi de capitală! Există şi o altă variantă: la Solikamsk, maiorul sestakov a declarat că eu am fugit în Anglia, profitând de o călătorie turistică. Cine îndrăzneşte să nu creadă?

— Întreabă adjunctul secţiei politice. şi altă dată tot el: Lui Soljeniţân i s-a interzis oficial săscrieSă recunoaştem: aici, cel putin el este aproape de adevăr.

, A fost pus în libertate înainte de termen, şi degeaba" – se mai spune despre mine de la înălţimea tribunelor. Degeaba sau nu degeaba, asta o putem judeca în lumina sentinţei Colegiului Militar al Tribunalului Suprem, secţia reabilitărilor. Documentul a fost prezentat Secretariatului. Tvardovski: Acolo este şi caracterizarea din punct de vedere militar a ofiţerului Soljeniţân.

Soljeniţân: Expresia "înainte de termen" este foarte savuroasă în acest context! În plus fată de cei opt ani la care am fost condamnat, am petrecut o lună de zile în închisorile de tranzit, dar la noi este şi ruşinos să aminteşti o asemenea bagatelă; apoi, fără judecată, am primit surghiun pe viaţă; cu această osândă/>e viaţa, am petrecut trei ani în surghiun si, numai datorită congresului al XX-lea, am fost eliberat – şi asta este ceea ce se cheamă "înainte de

termen"! Această mică formulă exprimă filosofia călduţă a anilor 1949-1953: dacă n-ai murit în zoaiele lagărului, dacă ai iesi' rl'n lagâf fie?' tirându-te pe genunchi – înseamnă că ai fost eliberat "îna-• te de termen". Fiindcă osânda era pe viaţă şi tot ceea ce se întâmpla "nainte de moarte era înainte de termen.

Fostul ministru Semiceastnâi, căruia îi plăcea să se pronunţe în proble-ele literaturii, nu o dată s-a ocupat şi de cazul meu. Una dintre uimitoarele l i acuzat"' una chiar comică, era următoarea: "Soljeniţân susţine materia-I 'ceste lumea capitalistă pentru că nu-şi ia onorariul" pentru cartea aia publicată acolo. Evident, era vorba de Ivan Denisovici, pentru că altă carte nu exista. Dar dacă dumneavoastră ştiţi, dacă ati citit undeva, dacă e musai gă-i smulg capitalismului aceşti bani, de ce nu-mi spuneţi şi mie? Eu, la Riazan, nu stiu nimic de chestia asta. Poate stiu cei de la "Cartea Internaţională"'? Sau cei de la Comisia externă a Uniunii Scriitorilor? Să mi se spună: uite, este de datoria ta patriotică să încasezi aceşti bani. Căci iată ce încurcătură caraghioasă se produce: cine acceptă onorarii din Occident înseamnă că s-a vândut capitaliştilor, cine nu acceptă înseamnă că-i susţine materialiceşte. A treia soluţie? Dumnezeu cu mila. Semiceastnâi nu mai este ministru, dar ideea lui continuă să aibă curs; conferenţiarii societăţii pansovietice pentru difuzarea cunoştinţelor ştiinţifice continuă să o răspândească. De exemplu, acest lucru 1-a făcut conferenţiarul A. A. Freifeld la 16 iulie anul curent, la circul din Sverdlovsk. Cele două mii de spectatori trebuie să fi rămas cu gura căscată: mare pezevenghi mai este şi Soljeniţân ăsta! Fără să iasă din Uniunea Sovietică şi fără să aibă o copeică în buzunar, a reuşit să întărească materialiceşte capitalismul mondial, (într-ade-văr, o poveste ca la circ.) Iată ce idioţenii poate să povestească nestingherit despre mine cine vrei şi cine nu vrei.

La 12 iunie, aici, la Secretariat, noi am avut o convorbire calmă şi senină. De aici am plecat fiecare la treburile lui, a

trecut câtva timp şi deodată încep să circule zvonuri prin toată Moscova, să se răstălmăcească, să se deformeze lucrurile, începând cu povestea că Tvardovski s-ar fi răstit la mine şi ar fi bătut cu pumnul în masă. Dar cei care au fost de fată stiu că nu s-a întâmplat nimic de genul acesta: atunci, de ce să se mintă? Iată, şi astăzi înţelegem Ia fel tot ce se zice aici, dar cine poate garanta că şi după şedinţă de astăzi nu se va răstălmăci totul? şi dacă suntem "fraţi de condei şi de muncă", atunci iată prima mea rugăminte: hai să relatăm despre şedinţă de astăzi, fără să născocim ceva, fără să deformăm ceva.

Eu sunt singur, dar calomniatorii mei sunt cu sutele. Eu, desigur, nu voi reuşi niciodată să mă apăr şi nu pot şti dinainte ce acuzaţii mi se vor aduce. Nu m-aş mira să aud spunându-se despre mine că sunt un adept Organism care se ocupă de problemele internaţionale referitoare la edi- 'Tea de cărţi. (N. t.) al teoriei geocentrice şi că am fost primul care a pus foc rugului lui Gior dano Bruno.

Saiânski: Eu am să vorbesc de Pavilionul canceroşilor. Consider ca este necesar să fie publicat, căci este o lucrare strălucită şi viguroasă. Ce-1 drept, autorul scrie la modul patologic despre boli, iar cititorul, iară să vrea va fi cuprins de teama de cancer, şi aşa atât de răspândită în secolul nostru. Aspectul acesta trebuie eliminat într-un fel sau altul, la fel ca şi causticitatea foiletonistică. Supărător este şi faptul că aproape toate destinele personajelor se leagă, într-o formă sau alta, de lagăr sau de viaţa de lagăr Hai, fie Kostoglotov, fie Rusanov.

— Dar de ce este indispensabil acest lucru şi pentru Vădim, şi pentru sulubin, si, în sfârşit, pentru soldat? La sfârşit de tot aflăm că nu este vorba de un soldat obişnuit, ci de unul din paza lagărului. Ideea fundamentală a romanului este una referitoare la sfir-situl unui trecut greu. şi acum cu privire la socialismul etic: personal nu văd nici un rău în chestia asta. Dacă Soljeniţân ar propovădui socialismul amoral, ar fi groaznic. Dacă ar propovădui naţional-

socialismul sau socialismul national în variantă chinezească, ar fi groaznic. Fiecare om este liber să gândească în felul lui despre socialism şi despre evoluţia acestuia. Personal, cred că socialismul este determinat de legile economice, dar aceasta se poate discuta. Atunci de ce să nu se publice acest roman? (în continuare, vorbitorul cheamă Secretariatul să combată cu fermitate calomniile răspândite împotriva lui Soljeniţân.)

Simonov: Nu accept romanul intitulat Primul cerc şi sunt împotriva publicării lui. În schimb, sunt pentru publicarea Pavilionului canceroşilor. Nu totul îmi place în acest ultim roman, dar nu este obligatoriu ca el să placă tuturor. Poate că trebuie acceptate unele dintre remarcele făcute autorului, dar, fireşte, este imposibil să fie acceptate toate. Noi suntem de asemenea obligaţi să respingem calomniile îndreptate împotriva lui Soljeniţân. Ar trebui să i se publice şi o carte de nuvele cu o prefaţă care ar fi un pretext excelent pentru a-i prezenta biografia – şi astfel calomniile ar cădea de la sine. Noi suntem cei care trebuie şi putem pune capăt acestor acuzaţii false, nu el singur. Banchetul învingătorilor nu 1-am citit şi nu doresc să-I citesc, de vreme ce autorul lui nu vrea acest lucru.

Tvardovski: Situaţia lui Soljeniţân este de aşa natură încât el nu poate să facă o declaraţie publică. Noi, Uniunea Scriitorilor, avem datoria să-i dăm un avertisment sever lui Soljeniţân pentru modul inadmisibil şi ne-cuvenit în care s-a adresat Congresului, trimiţându-şi scrisoarea la un număr aşa de mare de persoane. Redacţia Novâi mir nu vede nici un motiv de a nu publica Pavilionul canceroşilor, desigur, cu unele modificări. Noi nu vrem decât să obţinem aprobarea Secretariatului sau cel putin ca Secretariatul să nu obiecteze, (îl roagă pe Voronkov să-i procure un proiect de comunicat al Secretariatului, proiect pregătit încă din iunie.)

Voronkov nu se grăbeşte să procure comunicatul, între timp: Voci: încă nu s-a hotărât nimic. Unii sunt contra.

Fedin: Nu, nu este adevărat; Secretariatul nu trebuie să tipărească sau î respingă ceva. Suntem noi vinovaţi de ceva? Dumneata, Aleksandr Tri-fonâci, te simţi vinovat?

Tvardovski (repede, pe un ton hotărât): Eu?

— Nu.

Fedin: Nu e nevoie să se caute un pretext artificial pentru a face o declaraţie. Zvonurile care circulă nu sunt un pretext suficient. Ar fi altceva dacă Soljeniţân însuşi ar da ocazia de a descâlci situaţia care s-a creat. Este de datoria lui Soljeniţân să se exprime public. După dumneata, Aleksandr Isaevici, la ce ar trebui să servească publicarea de către noi a protestelor dumitale? Înainte de orice, dumneata trebuie să protestezi împotriva folosirii murdare a numelui dumitale de către duşmanii noştri din Occident. Totodată, desigur, vei găsi posibilitatea să exprimi cu voce tare şi o parte din necazurile dumitale la care te-ai referit astăzi aici. Dacă acesta va fi un document reuşit şi judicios, atunci noi îl vom publica, te vom ajuta. Tocmai de la aceasta trebuie să pornească justificarea dumitale, şi nu de la publicarea operelor dumitale, nu de la târgul acesta: câte luni avem noi dreptul să vă examinăm manuscrisul, trei? Patru? Oare aceasta este problema? Problema este că, iată, numele dumitale figurează şi este folosit acolo, în Occident, în scopurile cele mai murdare.

(Aprobare printre membrii Secretariatului.)

Korneiciuk: Noi te-am invitat nu ca să aruncăm cu pietre în dumneata. Te-am chemat ca să te ajutăm să ieşi din această situaţie grea şi ambiguă. Ti s-au pus întrebări, dar dumneata ai evitat să le răspunzi, îţi dai seama ce colosală luptă planetară este în curs şi în ce condiţii grele? Noi nu putem sta deoparte. Prin opera noastră, noi apărăm guvernul nostru, partidul nostru, poporul nostru. Dumneata faci ironii pe tema călătoriilor în străinătate defmindu-le drept plimbări agreabile; dimpotrivă, noi ne ducem în străinătate ca să luptăm şi să ne întoarcem de acolo frânţi

de oboseală, epuizaţi, dar cu sentimentul datoriei împlinite. Să nu crezi că m-ai ofensat făcând aluzie la însemnările de călătorie. Eu nu fac însemnări, eu călătoresc pentru nevoile Consiliului Mondial al Păcii. Ştim că ai suferit mult, dar n-ai fost singurul. Pe lângă dumneata au fost multi alti oameni în lagăre. Vechi comunişti. Din lagăr, ei au plecat direct pe front, în trecutul nostru n-au fost numai ilegalităţi, au fost şi fapte eroice. Dar dumneata lucrurile acestea nu le-ai văzut. Intervenţiile dumitale nu sunt decât nişte rechizitorii. Banchetul învingătorilor miroase a ranchiună, murdărie, ofensă, ticăloşie! şi scrierea asta se răspândeşte, poporul o citeşte! Când ai fost dumneata în lagăr? Nu în anul 1937! Dar în 1937 noi a trebuit să îndurăm multe! – şi nimic n-a fost în stare să ne oprească! Corect ţi-a spus Konstan-tin Aleksandrovici (Fedin): dumneata trebuie să iei atitudine în mod public şi să loveşti în propaganda occidentală. Du-te să lupţi împotriva duşmanilor tării noastre! Înţelegi dumneata că în lume există arma termonucleară şi că, în pofida tuturor eforturilor noastre în favoarea păcii, Statele Unit pot să facă uz de ea? Cum putem noi, scriitori sovietici, să nu fim şi ostasi1)

Soljcnitân: Declar încă o dată că nu este cinstit să se discute Banchetul învingătorilor şi insist ca acesta să fie exclus din discuţie!

Surkov: Gura altuia, vorba-ceea, nu poţi s-o încui cu cheia.

Kojevnikov: Marele interval de timp dintre scrisoarea lui Soljeniţân s' dezbaterea de astăzi demonstrează tocmai că Secretariatul a luat foarte în serios această scrisoare. Dacă am fi discutat-o atunci, la cald, ne-am fi arătat mai duri, mai putin dispuşi la o cumpănire calmă. Noi am decis să ne convingem prin noi înşine de caracterul antisovietic al acestor manuscrise. şi am consumat mult timp ca să le citim. Destinul militar al lui Soljeniţân pare dovedit prin documente, dar noi discutăm acum nu ofiţerul ci scriitorul. Astăzi, pentru prima dată, îl aud pe Soljeniţân dezavuând imaginea defăimătoare despre realitatea sovietică, aşa cum

a dat-o el în Banchetul învingătorilor, dar nu pot să uit impresia pe care am avut-o la citirea acestei piese. Pentru mine, momentul dezicerii lui Soljeniţân de Banchetul învingătorilor încă nu concordă cu impresiile mele. Poate că din cauză că în Primul cerc şi în Pavilionul canceroşilor decelez acelaşi spirit de răzbunare pentru toate câte le-a trăit. şi când este vorba de destinul acestor opere, autorul trebuie să-şi aducă aminte că este obligat fată de organizaţia care 1-a descoperit ca scriitor. La data aceea, eu am fost primul care mi-am exprimat temeri în legătură cu Casa Matrionei. Noi am pierdut timp, ţi-am citit manuscrisele încă informe, pe care nu îndrăzneai să le supui atenţiei vreunei redacţii. Pavilionul canceroşilor suscită dezgust prin excesul de naturalism, prin acumularea tuturor ororilor posibile şi imaginabile; totuşi planul său fundamental nu este medical, ci social, şi tocmai acest lucru este inacceptabil. şi ai zice că la acel plan se raportează titlul lucrării. Prin a doua dumitale scrisoare, vrei să obţii zor-nevoie publicarea unui roman pe care nu 1-ai pus la punct. Acest şantaj ti se pare demn de un scriitor? La noi, toţi scriitorii ascultă cu plăcere de părerile redactorilor şi nu le forţează mâna.

Soljeniţân: Cu toate explicaţiile şi protestele mele, cu tot nonsensul absolut pe care-1 reprezintă discutarea unei lucrări scrise acum douăzeci de ani, într-o altă epocă, în condiţii incomparabile şi de către un alt om, lucrare care, în plus, n-a fost publicată niciodată, n-a fost niciodată citită de nimeni, şi care a fost sustrasă dintr-un sertar – o parte dintre oratori se concentrează numai pe această lucrare. Este un lucru mult mai absurd decât dacă, de exemplu, la primul congres al scriitorilor, cineva 1-ar fi denigrat pe Maksim Gorki pentru ale sale Gânduri inoportune^ sau pe Ser- 1 Articole scrise de Gorki şi publicate în ziarul său Novaiajizn în 1917-1918, apoi în volum în 1918. În aceste articole scriitorul se opunea cu înverşunare bolşevicilor. (N. t.) h Jev-tenski pentru corespondentele sale destinate

agenţiei Osvag', lu-^ ri care au fost publicate, şi numai cu cincisprezece ani mai devreme. C jjjeiciuk a spus aici că aşa ceva nu s-a mtâmplat niciodată şi nu se va -Vrnpla niciodată, că nu s-a văzut niciodată ceva de genul acesta în istoria literaturii ruse. Întocmai!

Ozerov: Această scrisoare către Congres a fost un act teribil din punct, ve<jere politic. Ea a mers mai întâi la duşmanii noştri, în scrisoare erau unele afirmaţii incorecte. Printre scriitorii reprimaţi pe nedrept s-a aflat şi Zamiatin. În legătură cu publicarea Pavilionului canceroşilor, se poate ajunge la un acord cu Novâi mir: poate fi publicat cu condiţia de a corecta manuscrisul şi de a discuta corecturile efectuate. Mai este încă de depus o muncă foarte serioasă. Romanul are pasaje de calitate inegală, are şi lucruri reuşite şi lucruri ratate. Trebuie mai ales să se ia atitudine împotriva laturii pamfletare, caricaturale. As ruga să se facă o serie întreagă de prescurtări, despre care nu pot vorbi aici din lipsă de timp. Filosofia socialismului etic nu emană numai de la protagonist, ea pare a fi îmbrăţişată de autor, şi acest lucru este inadmisibil.

Surkov: Am citit şi eu Banchetul învingătorilor. Starea de spirit pe care o degajă este: "să vă ia dracu pe toţi"! şi în Pavilionul canceroşilor continuă să sune acelaşi laitmotiv. Care dintre toate personajele a intrat în lumea eroului? Numai acest straniu sulubin, pe atât de asemănător cu un comunist pe cât sunt eu cu. Sulubin, cu ideile lui infinit de învechite. N-am să ascund un lucru: eu sunt un om cinstit. Cunosc bine toate aceste teorii economice şi sociale, mi-am băgat nasul şi în Mihailovski şi în Vădim Soloviov, şi este o naivitate să crezi că economia poate să depindă de morală. După atâtea încercări, dumneata ai dreptul să te simţi ofensat ca om, dar dumneata eşti scriitor! Eu cunosc comunişti care au suferit, cum te exprimi dumneata, cu asupra de măsură, dar aceasta n-a avut nici o influentă asupra concepţiei lor despre lume. Nu, acesta nu este un roman fiziologic, ci unul politic, şi pe tot parcursul lui

abordează chestiuni de fond. şi apoi, acest idol din Piaţa Teatrului. Desi, la data aceea, monumentul lui Marx încă nu exista. Dacă ar fi publicat, Pavilionul canceroşilor s-ar putea întoarce împotriva noastră şi ar avea mai multă forţa decât memoriile Svetlanei. Da, este adevărat, ar fi trebuit împiedicată publicarea romanului în Occident, dar este greu. Iată, în ultimul timp, eu am fost un apropiat al Annei Andreevna Ahmatova şi stiu că ea dăduse câtorva persoane să citească Recviemul: câteva săptămâni mai târziu, textul a apărut în Occident. Desigur, cititorul nostru este atât de evoluat şi are atâta experientă încât nici 0 broşura n-ar putea să-1 abată de la comunism; totuşi, pentru noi, operele toi Soljeniţân sunt mai periculoase decât cele ale lui Pasternak. Pasternak Osvag era agenţia de informaţii a armatelor lui Denikin. (N. t.) era un om rupt de viaţă, în timp ce Soljeniţân are un temperament viu h~ tăios, politic. El este un om cu idei. Noi suntem, în istoria omenirii, ansa jati în prima revoluţie care nu şi-a schimbat nici cuvintele de ordine ni ' drapelele! "Socialismul etic" este un socialism destul de mic-burghe demodat, primitiv şi (întorcându-se spre Salânski) nu stiu cum puteţi s"' nu înţelegeţi aceste lucruri şi să mai găsiţi şi ceva valabil printre ele Salânski: Dar eu nu le apăr câtuşi de putin.

Riurikov: Soljeniţân a suferit din partea acelora care 1-au calomniat dar şi din partea acelora care-1 laudă peste măsură şi-i atribuie calităţi pe care el nu le are. Printre lucrurile pe care trebuie să le recunoască Soljeniţân este şi acela că el nu este "continuatorul realismului rus". Comporta-mentul mareşalului Rokossovski, al generalului Gorbatov, este mai cinstit decât cel al eroilor dumitale. Sursa de energie a acestui scriitor se află în îndârjirea sa, în ofensele pe care le-a suferit. Sunt lucruri omeneşti, de înţeles. Totuşi dumneata scrii că-ţi sunt interzise operele? Dar cenzura nu s-a atins de niciunul dintre romanele dumitale! Mă mir că Tvardovski cere dezlegare de la noi. Eu, de exemplu, n-am cerut niciodată Uniunii Scriitorilor

aprobarea de a publica sau de a nu publica, (îl roagă pe Soljeniţân să aibă încredere în recomandările lui Novâi mir şi promite, din partea "tuturor celor prezenţi", adnotări pe marginea fiecărei pagini a Pavilionului canceroşilor.)

Baruzdin: Eu sunt tocmai unul dintre aceia care, de la început, n-au împărtăşit entuziasmul general pentru opera lui Soljeniţân. Deja Casa Matrionei este cu mult mai slabă decât prima sa operă, iar Primul cerc are foarte multe puncte slabe: Stalin, Abakumov şi Poskrebâsev sunt prezentaţi într-o manieră deprimant de naivă şi primitivă. Pavilionul canceroşilor este o operă antiumanistă. Sfârşitul romanului conduce la ideea că "ar fi trebuit să se meargă pe altă cale". Oare a putut să creadă Soljeniţân că scrisoarea lui "în loc de alocuţiune" va fi citită imediat la Congres? Câte scrisori s-au primit la Congres?

Voronkov: Vreo cinci sute.

Baruzdin: Ati auzit? Putea cineva să le citească imediat? Nu sunt de acord cu Riurikov: este just ca problema aprobării să fie trecută asupra Secretariatului. Secretariatul nostru trebuie să se transforme din ce în ce mai mult într-un organism creator şi să nu fie zgârcit cu sfaturile pentru redactori.

Abdumomunov: Este foarte bine că Soljeniţân a avut curajul să se dezică de Banchetul învingătorilor. El va avea curajul să se gândească la modalitatea de a traduce în viaţa propunerea lui Konstantin Aleksandrovici (Fedin). Dacă publicăm Pavilionul canceroşilor, tapajul şi prejudiciul care vor urma vor fi mai mari decât acelea deja provocate de prima sa scrisoare. şi ce înseamnă asta: "El a aruncat tutun în ochii macacului, asa, fără rnO"

— Aia: "asa, fără motiv"? 1 Astea sunt nişte cuvinte îndreptate îm- " triva regimului nostru, în roman există Rusanovi, există marii martiri P. "greier, dar unde sunt ceilalţi? Unde este societatea sovietică? Nu poţi a! Îngroşi liniile în felul acesta, nu poţi să scrii un roman fără o licărire

SA lumină. şi apoi există multe lungimi, repetiţii, scene naturaliste; toate acestea trebuie suprimate.

Abasidze: N-am reuşit să citesc decât 150 de pagini din Pavilionul ancerosilor, de aceea nu pot să-mi exprim o opinie mai profundă. N-am ămas cu impresia că acest roman nu se poate publica. Dar, repet, nu-mi pot exprima o opinie mai profundă. Poate că lucrurile esenţiale de-abia urmează. Noi toţi, scriitori cinstiţi şi talentaţi, i-am combătut totdeauna pe cei care înfrumuseţau lucrurile, chiar ni se interzicea s-o facem. Dar pe Soljeniţân îl paste pericolul de a cădea în cealaltă extremă: există la el pasaje care au un caracter de pur reportaj acuzator. Artistul este ca un copil, el demontează o maşină pentru a vedea ce are înăuntru, dar arta adevărată începe cu asamblarea. Observ că Soljeniţân îl întreabă pe vecinul său cum se numeşte fiecare orator. De ce nu cunoaşte pe niciunul dintre noi? Pentru că nu 1-am invitat niciodată. Propunerea lui Konstantin Alek-sandrovici (Fedin) este justă: să răspundă Soljeniţân însuşi la calomnii, poate mai întâi printr-un text de uz intern.

Brovka: în Bielorusia sunt multi oameni care au fost trimişi în lagăre; Serghei Grakovski, de exemplu, a petrecut acolo douăzeci de ani. Dar ei au înţeles că vina pentru aceste nedreptăţi o poartă nu poporul, nu partidul, nu puterea sovietică, însemnările Svetlanei Stalin nu sunt decât o flecăreală muierească, poporul a priceput despre ce este vorba şi râde de chestia asta. Dar aici, în fata noastră, se află un talent unanim recunoscut, tocmai în aceasta constă pericolul de a-1 publica. Da, dumneata resimţi durerea patriei dumitale, şi chiar mult prea mult, dar nu-i trăieşti bucuriile ei. Pavilionul canceroşilor este prea sumbru, nu poate fi publicat. (Ca toţi antevorbitorii şi ca toţi cei care vor urma, acesta sprijină şi el propunerea lui Fedin: Soljeniţân trebuie să facă o declaraţie presei pentru a se ridica împotriva calomniilor occidentale în legătură cu scrisoarea lui.) lasen: (Are cuvinte injurioase pentru

Banchetul învingătorilor.) Pe autor nu-1 frământa nedreptatea, ii otrăveşte ura. Oamenii sunt scandalizaţi că în rândurile Uniunii Scriitorilor există un asemenea scriitor. Eu propun să-1 excludem din Uniune. N-a fost singurul care a suferit, dar ceilalţi înţeleg mai bine tragedia epocii noastre, tânărul Ikramov, de pildă, în Pavilionul canceroşilor se simte, desigur, mâna maestrului. Autorul cunoaşte subiectul mai bine decât orice medic sau profesor. Dar iată, pentru blocada Leningradului el îl acuză nu numai pe Hitler, ci "si pe alţii". Cine Episod din Pavilionul canceroşilor, partea a ll-a, cap. xxxv. (N. t.) sunt aceşti alţii? Nu se înţelege. Beria? Sau remarcabilii noştri conducători actuali? Trebuie spus clar. (Totuşi, oratorul sprijină decizia curajoasă a W Tvardovski de a lucra asupra romanului împreună cu autorul. Apoi ro mânui va putea fi dat spre citire unui grup restrâns de persoane.)

Kerbabaev: Am citit cu mare neplăcere Pavilionul canceroşilor. Toat personajele sunt foşti deţinuţi, totul e sumbru, nu există nici un cuvânt cald Pur şi simplu ti se face greată când citeşti. Vera îi oferă eroului casa ei şi-sj deschide braţele în fata lui, iar el, el refuză viaţa. şi apoi ce înseamnă acest "nouăzeci şi nouă plâng şi unul singur râde"? Asta e în legătură cu Uniunea Sovietică? Eu sunt de acord cu ceea ce a spus prietenul nostru Kor-neiciuk. De ce vede autorul totul în negru? şi eu de ce nu descriu lucruri întunecate? Eu mă străduiesc totdeauna să scriu numai despre ceea ce umple de bucurie sufletul omului. Nu este suficient că s-a dezis de Banchetul învingătorilor. L-aş considera curajos dacă s-ar dezice de Pavilionul canceroşilor, atunci 1-as îmbrăţişă ca pe un frate.

Saripov: Ba eu nu i-aş acorda nici un rabat, eu 1-as exclude din Uniune! În piesa lui, tot ce este sovietic este prezentat într-o manieră negativă, chiar şi Suvorov. Sunt cu totul de acord: să se dezică de Pavilionul canceroşilor. Republica noastră a desţelenit pământuri şi le-a dat agriculturii şi merge din succes în succes.

Novicenko: Scrisoarea către Congres a fost difuzată într-un mod inadmisibil, trecând peste capul destinatarului ei oficial. Mă asociez cuvintelor severe ale lui Tvardovski; noi trebuie să condamnăm cu hotărâre această metodă. Nu sunt de acord cu revendicările principale ale scrisorii: nu se poate admite ca totul să fie publicat. Altminteri, ar trebui să publicăm şi Banchetul învingătorilor! Să revenim la Pavilionul canceroşilor. Încerc sentimente amestecate. Eu nu sunt un copil, stiu că va trebui să mor, şi poate în aceleaşi chinuri ca şi eroii lui Soljeniţân. Dar chiar în această situaţie, lucrul cel mai important rămâne acesta: care este conştiinţa ta? Care este disponibilul tău de moralitate? şi dacă romanul s-ar limita la aceasta, eu as socoti necesar să fie publicat, dar scena caricaturală cu fiica lui Rusanov este un amestec josnic în viaţa noastră literară. Sensul poli-tico-ideologic al socialismului etic este negarea marxism-leninismului. şi apoi aceste cuvinte din Puşkin – "Dintre stihiile toate, omul/E-un trădător, un zbir sau un captiv" – constituie o teorie injurioasă. Toate aceste lucruri sunt categoric inacceptabile pentru noi, pentru societatea noastră şi pentru poporul nostru, în roman, toţi cei care au avut de suferit sunt pusi să judece societatea, ceea ce este ofensator. Rusanov este un tip odios, zugrăvit veridic. Dar este inadmisibil să faci din el reprezentantul şi purtătorul de cuvânt al întregii noastre societăţi oficiale. Este şocant că numele lui Gorki este invocat atât de des de un personaj josnic şi respingător ca Rusanov. Chiar dacă acest roman va fi adus la o anumită condiţie calitativă, 1 nu va deveni un roman al realismului socialist. Dar va fi un eveniment rterar, o operă de talent. Eu am citit şi Banchetul învingătorilor şi trebuie

— Spun că, din punct de vedere uman, el a sfărâmat ceva în mine în raport 5 autorul. Trebuie depăşite toate rădăcinile acestei piese.

JVlarkov: Discuţia noastră a fost foarte utilă. Eu tocmai vin din Siberia, unde am vorbit de cinci ori în fata unui public

numeros. Trebuie spus că 'căieri nu se face un tapaj deosebit în jurul numelui acestui autor. Doar într-un loc mi s-a dat un bilet; vă rog să mă scuzaţi, dar în bilet scria exact asa- "Când o să înceteze acest Doljenitân (sic!) să defăimeze literatura sovietică?" Noi aşteptam de la Soljeniţân un răspuns foarte precis calomniilor burgheze, aşteptam de la el să facă o declaraţie presei. El trebuie să-şi apere onoarea de scriitor sovietic. Dezicându-se de Banchetul învingătorilor, mi-a luat o piatră de pe inimă, în privinţa Pavilionului canceroşilor, sunt de aceeaşi părere cu Surkov. Opera se situează totuşi într-un plan practic. Nu pot în nici un chip să accept elucubraţiile politico-sociale. "Cineva a făcut asta" – spune el, dar nu se ştie la adresa cui. Dat fiind spiritul de bună colaborare care există între Novâi mir şi Aleksandr Isaevici, cred că acest roman poate fi finisat, dar aceasta necesită o muncă serioasă. Desigur, aşa cum se prezintă azi, nu poate fi dat la cules. Ce-i de făcut mai departe? Concret: A. I. să pregătească pentru presă declaraţia despre care au vorbit toţi aici; ar fi foarte bine ca acest lucru să se întâmple chiar în ajunul sărbătorii; apoi ar putea fi dat publicităţii un comunicat din partea Secretariatului. Totuşi eu continuu să-1 consider pe A. I. ca pe un tovarăş de-al nostru. Dar, Aleksandr Isaevici, noi ne găsim într-o situaţie delicată din vina dumitale, iar nu din vina altcuiva, în ce priveşte propunerile de excludere din Uniune, eu cred că, în virtutea spiritului tovărăşesc care trebuie să ne călăuzească, nu trebuie să ne grăbim.

Soljeniţân: M-am ridicat nu o dată în cursul zilei de azi împotriva discutării Banchetului învingătorilor, dar trebuie să revin la acest subiect. La urma urmelor, eu pot să vă reproşez tuturor că sunteţi contra teoriei dezvoltării, dacă gândiţi în mod serios că un om rămâne neschimbat în douăzeci de ani, când toate condiţiile s-au modificat complet. Dar am auzit aici un lucru mai serios: Komeiciuk, Baruzdin şi încă vreo câţiva au spus că "poporul citeşte Banchetul învingătorilor", ca şi când această piesă ar fi

pusă în circulaţie. Eu acum voi vorbi foarte rar pentru ca fiecare dintre cuvintele mele să fie înregistrate exact. Dacă Banchetul învingătorilor cunoaşte o largă difuzare din mână în mână sau este tipărit, eu declar solemn că toată răspunderea pentru aceasta îi revine acelei organizaţii care s-a servit de singurul exemplar existent al acestei piese, care n-a fost citit niciodată de nimeni, pentru "a-1 publica" în timpul vieţii mele şi contra v°mtei mele: această organizaţie este cea care răspândeşte piesa! De un 311 §i jumătate nu încetez de a avertiza spunând că lucrul acesta este foarte periculos! Eu cred că dumneavoastră acolo nu aveţi o sală de lectură şi că manuscrisul vă este dat pentru acasă, unde aveţi fii şi fiice şi unde nu toate sertarele se închid cu cheia, în privinţa aceasta, eu v-am prevenit sj vă previn şi acum!

Acum despre Pavilionul canceroşilor. Mi se reproşează chiar titlul, spu-nându-se că pavilionul canceroşilor şi cancerul nu sunt un subiect medical ci un simbol. Vă răspund: este un simbol foarte comod dacă, pentru a-i descoperi, trebuie să traversezi tu însuti toate etapele cancerului şi ale agoniei. Pentru un simbol, pasta este prea groasă; pentru un simbol sunt prea multe detalii medicale. Am dat romanul spre lectură unor mari oncologi cerându-le părerea în materie: mi-au răspuns că, din punct de vedere medical, este ireproşabil şi în pas cu ultimele noutăţi ale domeniului. Este vorba anume de cancer, de cancer ca atare, aşa cum nu se vorbeşte de el în literatura de divertisment, dar aşa cum îl resimt în fiecare zi bolnavii, inclusiv unii dintre apropiaţii dumneavoastră şi aşa cum poate, în curând, una dintre personajele prezente aici va sta întinsă pe patul unui serviciu de oncologie şi va înţelege atunci ce "simbol" este acesta.

Nu înţeleg deloc acuzaţia de antiumanism adusă Pavilionului canceroşilor. Este exact contrariul, este triumful vieţii asupra morţii, al viitorului asupra trecutului, altminteri, dat fiind caracterul meu, nu m-aş fi apucat

niciodată să scriu ceva de genul acesta. Dar eu consider că datoria literaturii fată de societate şi fată de individ nu constă în a-i ascunde adevărul, nici în a-1 atenua, ci în a-i spune cu sinceritate ceea ce este şi ce-1 aşteaptă. Tot în sensul acesta ne vorbesc şi proverbele ruseşti: Nu-1 iubi pe cel ce zice-ntruna "da", ci pe cel ce mai strecoară uneori şi-un "ba".

Cel ce la vorbă dulce-i ca mierea, are năravul amar ca fierea.

Si, în general, sarcina scriitorului nu se reduce la a critica sau a apăra cutare sau cutare mod de repartizare a produsului social, la a critica sau a apăra cutare sau cutare formă de organizare statală. Sarcina scriitorului este să trateze subiecte mai universale şi mai eterne: misterele inimii şi ale conştiinţei umane, conflictul vieţii şi al morţii, depăşirea durerii sufleteşti şi a acelor legi ale destinului uman care s-au născut în noaptea imemorială a mileniilor şi care vor fi în vigoare până când se va stinge soarele de pe cer.

Mă mâhneşte faptul că tovarăşii nu au citit cu atenţie unele pasaje ale romanului si, drept urmare, au rămas cu o imagine deformată despre ele. Lucrul acesta n-ar trebui să se întâmple. De exemplu, fraza "nouăzeci şi nouă plâng şi unul singur râde" este un proverb curent în lagăre. Individului care încearcă să treacă fără să stea la coadă, Kostoglotov îi aruncă-n fată acest proverb, pentru a-1 face să afle cine este el, Kostoglotov, asta-i tot. Iar aici se trage concluzia că asta este despre Uniunea Sovietică în întregimea ei. Sau acest macac se găseşte de două ori în carte si, dacă compară cele două pasaje, este clar că prin omul rău care i-a aruncat tutun în ochi, ata, fără motiv, se subînţelege în mod concret Stalin. şi ce mi se obiectează? Că nu este "asa, fără motiv"? Dar dacă nu este asa, fără motiv", atunci lucrul acesta este legitim, necesar? Surkov m-a uimit: în primul rând, nici măcar n-am reuşit să înţeleg de ce a adus vorba de Marx, care nici nu este pomenit în

romanul meu. Păi bine, Aleksei Aleksandrovici! Dumneavoastră sunteţi un poet, o persoană cu un gust artistic fin, si, în cazul de fată, fantezia v-a jucat o festă. Nu ati înţeles această scenă? Sulubin îl citează pe Bacon, de la care ia terminologia: el vorbeşte de "idolii pieţei" şi Kostoglotov încearcă să-şi imagineze o piaţă în mijlocul căreia se ridică un idol albăstriu. Sulubin vorbeşte despre "idolii teatrului" şi Kostoglotov îşi imaginează un idol în interiorul unui teatru, şi cum asta nu se poate, îl amplasează în piaţa teatrului. Cum ati putut să credeţi că este vorba de Moscova şi de monumentul, încă neridicat, al lui Marx?

Tovarăşul Surkov a spus că au fost suficiente câteva săptămâni de difuzare pentru ca Recviemul să ajungă în străinătate. Dar prima parte a Pavilionului canceroşilor circulă de mai bine de un an şi tocmai aceasta mă nelinişteşte, tocmai de aceea presez Secretariatul.

Tovarăşul Riurikov mi-a dat şi un sfat, acela de a nu mai continua realismul rus. Ei bine, vă spun cu mâna pe inimă, la realismul rus nu voi renunţa niciodată.

Riurikov: Eu n-am spus să renunţi la realismul rus, ci să dezavuezi interpretarea acestui rol, aşa cum este ea dată în Occident.

Soljeniţân: Acum referitor la propunerea lui Konstantin Aleksandrovici (Fedin). Fireşte, o salut. Transparentă, iată exact ceea ce, tot timpul, mă străduiesc să obţin! Destul ne-am ascuns, destul ne-am dosit discursurile şi destul ne-am încuiat stenogramele cu şapte lacăte. Iată, am avut o dezbatere despre Pavilionul canceroşilor. Secţia de proză a hotărât să trimită stenograma acestei dezbateri la redacţiile interesate. Ce credeţi că s-a în-tâmplat? In loc de aceasta, a ascuns-o, şi cu mare greutate am obţinut să mi-o dea mie, autorului. Cât priveşte stenograma de azi, sper s-o primesc, nu-i asa, Konstantin Aleksandrovici?

"La ce serveşte publicarea protestelor dumitale?" – a întrebat Konstantin Aleksandrovici. Pentru mine, răspunsul

este clar: serveşte literaturii naţionale. Dar stranie idee are Konstantin Aleksandrovici când spune că eu trebuie să descâlcesc situaţia. Eu sunt legat de mâini şi de picioare, am gura astupată şi eu sunt cel care ar trebui să facă aceasta? Mi se pare că Puternicei Uniuni a Scriitorilor îi vine mai uşor s-o facă. Mie mi se taie °nce rânduleţ pe care-1 scriu, în timp ce Uniunea are toată presa la dispo-2ltie. Eu tot nu înţeleg şi nu văd de ce scrisoarea mea n-a fost luată în consideraţie la Congres. Acum, K. A. propunea să combatem nu cauzei ci efectele, adică zgomotul făcut în Occident în jurul scrisorii mele Du e' neavoastră vreţi ca eu să public o dezavuare – dar ce anume să dezavu Nu pot să intervin în legătură cu o scrisoare care n-a fost publicată S-mai ales, ea are o parte generală şi o alta particulară. Să dezavuez part ' generală? Dar eu rămân la părerea mea şi nu renunţ la nici un cuvânt Că • despre ce vorbea această scrisoare?

Voci: Despre cenzură.

Soljeniţân: Dacă spuneţi asa, înseamnă că n-aţi înţeles nimic. Această scrisoare vorbeşte despre destinul marii noastre literaturi care, cândva cucerise şi fascinase lumea, dar care, astăzi, şi-a pierdut poziţia, în Occident se spune că romanul a murit, şi noi, noi ne agităm şi ţinem conferinţe ca să demonstrăm că nu, n-a murit. Dar nu e nevoie să ţinem conferinţe ci să publicăm romane, romane care pentru ochii celor de acolo să fie ca o lumină puternică – şi atunci "noul roman" o să se potolească, şi atunci "neoavangardistii" vor fi paralizaţi. Nu intenţionez să mă dezic de partea generală a scrisorii mele; să declar injuste şi false cele opt puncte particulare ale părţii a doua? Dar ele toate sunt conforme cu adevărul. Să spun că am obţinut parţial satisfacţie? Până în prezent nu s-a schimbat nimic, nu s-a îndreptat nimic. Atunci ce pot să declar? Nu, mai întâi dumneavoastră trebuie să neteziţi măcar un drumeag pentru o asemenea declaraţie: începeţi prin a publica scrisoarea mea, apoi un comunicat al Uniunii în legătură cu scrisoarea, indicaţi

îndată care dintre cele opt puncte sunt în curs de realizare şi atunci, şi eu, voi putea să intervin public, şi o voi face cu plăcere. Dacă vreţi, publicaţi şi declaraţia mea de astăzi despre Banchetul învingătorilor, desi nu înţeleg să se dezbată piese de teatru furate, nici să se dezavueze scrisori care n-au fost publicate. La 12 iunie mi s-a spus, aici, la Secretariat, că acest comunicat va fi publicat fără nici o condiţie, iar astăzi se pun condiţii. Ce s-a schimbat?

Cartea mea Ivan Denisovici este interzisă. Continuă şi se intensifică împotriva mea campania de calomnii. Numai dumneavoastră puteţi s-o combateţi, nu eu. Singurul lucru care mă consolează este acela că nici o calomnie nu va putea niciodată să-mi provoace infarct, pentru că m-am călit în lagărele staliniste.

Fedin: Nu, ordinea de zi este alta. Prima declaraţie publică trebuie şi fie a dumitale. După atâtea remarce încurajatoare privind talentul dumitale şi stilul dumitale, vei găsi forma care trebuie. Mai întâi noi, iar apoi dumneata – o asemenea replică este lipsită de un fundament solid.

Tvardovski: în acest caz, scrisoarea chiar va fi publicată?

Fedin: Nu, scrisoarea trebuia publicată atunci, la timpul ei. Acum, străinătatea ne-a luat-o înainte, la ce bun acum?

"ijenitân: Mai bine mai târziu decât niciodată. şi ce se va întâmpla ru cele opt puncte ale mele? Fedin: O să vedem după aceea. _Oljenitân: Ei bine, eu am răspuns deja şi sper că totul a fost stenoorafiat exact.

Surkov: Dumneata trebuia să spui dacă te delimitezi de rolul de lider l opoziţiei politice pe care ţi-1 atribuie Occidentul.

3 Soljeniţân: Aleksei Aleksandrovici (Surkov), într-adevăr, nu-mi vine ' mi cred urechilor când vă aud spunând asemenea lucruri: artist al cultului şi lider a' opoziţiei politice? Cum se împacă una cu alta?

În unele scurte intervenţii se insistă ca Soljeniţân să accepte propunerea lui Fedin.

Voci: O să mai reflecteze!

Soljeniţân spune încă o dată că el nu poate să facă primul o declaraţie de acest gen, căci cititorul din Rusia n-ar şti despre ce este vorba.

(Note luate de către A. Soljeniţân în cursul şedinţei)
Uniunea Scriitorilor din URSS Conducerea Nr. 3142
Tovarăşului A. I. Soljeniţân 25 noiembrie 1967 Stimate Aleksandr Isaevici, în cursul şedinţei Secretariatului Conducerii Uniunii Sciitorilor din URSS din 22 septembrie a. c., la care s-a procedat la o examinare a scrisorilor dumneavoastră, tovarăşii au exprimat pe lângă o critică ascuţită a gestului dumneavoastră, ideea binevoitoare că era necesar să dispuneţi de un anumit timp pentru a reflecta profund asupra a tot ceea ce s-a spus la Secretariat, pentru ca imediat să puteţi interveni public şi să vă definiţi atitudinea fată de campania antisovietică, declanşată în străinătate de o propagandă ostilă, în jurul numelui şi scrisorilor dumneavoastră. Au trecut două luni.
Secretariatul ar dori să ştie ce decizie ati luat. Cu stimă, K. Voronkov Din însărcinarea Secretariatului Conducerii Uniunii Scriitorilor din URSS Secretariatului Uniunii Scriitorilor din URSS L decembrie 1957
Din scrisoarea dumneavoastră nr. 3142 din 25.11.67 nu înţeleg următoarele: 1) Intenţionează Secretariatul să mă apere contra unei campanii neîntrerupte de calomnii (eufemistic vorbind, "neprieteneşti") declanşate contra mea de trei ani de zile, în patria mea? (Iată fapte noi: la 5 octombrie 1967, la Leningrad, la Casa Presei, Zimianin, redactorul-şef al Pravdei a repetat în fata unui vast auditoriu minciuna de-acum indigestă, cum că eu as fi fost prizonier, şi a recurs la metoda răsuflată de defăimare a indezirabililor, spunând despre mine că sunt un schizofrenic, iar despre trecutul meu de deţinut în lagăr că a devenit pentru mine o idee fixă. Conferenţiarii Comitetului Orăşenesc Moscova al partidului au avansat noi versiuni mincinoase cum că eu "as fi înjghebat în armată" o

organizaţie despre care nu se ştie dacă era "defetistă" sau "teroristă". Se pune întrebarea cum au putut aceste circumstanţe să scape Colegiului Militar al Tribunalului Suprem.) 2) Ce a întreprins Secretariatul pentru ca să fie anulată măsura ilegală care interzice accesul în biblioteci al operelor mele publicate? Aceeaşi întrebare şi cu privire la anularea ordinului prin care cenzura interzice menţionarea numelui meu în articolele de critică literară, (în revista Voprosi literaturi s-a acţionat în felul acesta chiar într-un articol tradus din. Japoneză. La Universitatea din Perm, un grup de studenţi care voia să publice, într-o culegere de scrieri ştiinţifice, un studiu asupra operelor mele deja apărute, a fost sancţionat.) 3) Vrea Secretariatul să ia măsuri pentru ca Pavilionul canceroşilor să nu fie publicat haotic în străinătate, sau rămâne indiferent în fata acestui pericol? Se fac demersuri pentru ca Litgazeta să publice extrase din roman şi pentru ca Novâi mir să-1 publice integral?

4) Nu intenţionează Secretariatul să intervină pe lângă guvern pentru ca tara noastră să adere la convenţia internaţională a drepturilor de autor? Aceasta le-ar da autorilor noştri un mijloc sigur de apărare împotriva publicării ilegale a operelor lor în străinătate şi împotriva neruşinatei curse comerciale care are loc pentru traducerile lor acolo.

5) La şase luni după scrisoarea mea către Congres s-a făcut ceva pentru ca, în sfârşit, să înceteze difuzarea "ediţiei" ilegale de extrase din arhiva mea şi pentru ca să fie distrusă această "ediţie"?

6) Ce măsuri a luat Secretariatul pentru ca arhiva mea confiscată să-nii fie restituită, precum şi romanul Primul cerc, în afară de declaraţiile Pu~ hlice după care această restituire ar fi avut deja loc (cea a secretarului 0zerov, de exemplu)?

7) Secretariatul a aprobat sau a respins propunerea lui K. M. Simonov Ae a mi se publica ° culegere de nuvele?

G) De ce până în prezent n-am primit stenograma şedinţei din 22 sep-fflbrie a Secretariatului, pentru ca s-o pot studia? V-aş fi foarte recunoscător pentru lămurirea acestor chestiuni.

Soljeniţân Unui membru al Uniunii Scriitorilor din URSS

16 aprilie 1968

A trecut aproape un an de când am adresat scrisoarea mea către Congresul scriitorilor, fără să fi primit de la acesta vreun răspuns. De atunci am mai scris în două rânduri Secretariatului Uniunii Scriitorilor şi de trei ori am trecut personal pe acolo. Nici până astăzi nu s-a schimbat nimic: arhiva nu mi-a fost restituită, cărţile nu mi se publică, numele mi-este interzis. Am prevenit cu insistentă Secretariatul asupra riscului ca operele mele să plece în străinătate, dată fiind larga difuzare din mână în mână pe care ele o cunosc de multă vreme. Nu numai că Secretariatul n-a făcut nimic pentru a facilita publicarea în Novâi mir a Pavilionului canceroşilor, deja cules la tipografie, dar a făcut totul ca să nu fie publicat; el chiar a împiedicat examinarea părţii a doua a romanului de către secţia moscovită de proză.

S-a pierdut un an şi inevitabilul s-a produs: acum câteva zile, suplimentul literar al lui Times a publicat unele capitole din Pavilionul canceroşilor. Acum nu mai poate fi exclusă eventualitatea publicării şi a altor texte, poate bazate pe versiuni inexacte şi nefinalizate ale romanului. Ceea ce s-a întâmplat mă obligă să fac cunoscut mediilor noastre literare conţinutul scrisorilor şi intervenţiilor anexate la prezenta, pentru ca poziţia şi responsabilitatea Secretariatului Uniunii Scriitorilor din URSS să apară cu claritate.

Darea de seamă anexată a intervenţiilor auzite cu ocazia şedinţei din 22 septembrie 1967 a Secretariatului a fost făcută de mine personal si, fireşte, fără să fie completă, ea este absolut conformă cu adevărul şi poate constitui un

element de informaţie suficient, până la publicarea stenogramei complete.

Soljeniţân Anexe:

• Scrisoarea mea din 12.9.67 adresată tuturor secretarilor (patruzeci şi doi) ai Uniunii Scriitorilor.

2. Darea de seamă asupra intervenţiilor auzite la şedinţa din 22 septembrie 1967 a Secretariatului.

3. Scrisoarea din 25.11.67 a lui K. Voronkov.

4. Scrisoarea mea din 1.12.67 către Secretariat.

Secretariatului Uniunii Scriitorilor din URSS Revistei Novâi mir. Revistei Literaturnaia gazeta Membrilor Uniunii Scriitorilor 18 aprilie 1968

La redacţia lui Novâi mir mi s-a arătat telegrama următoare: "NM 0177 Frankfurt-pe-Main H 2 9 16.20 Lui Tvardovski, Novâi mir Vă facem cunoscut că de curând comitetul securităţii statului prin Victor Louis a trimis în Occident încă un exemplar al Pavilionului canceroşilor, pentru ca prin aceasta să blocheze publicarea lui în Novâi mir. De aceea, noi am hotărât să publicăm imediat această lucrare.

Redacţia revistei Grani."

As vrea să protestez contra publicării Pavilionului canceroşilor atât în Grani cât şi în altă parte unde aceasta s-ar realiza de către V. Louis, dar caracterul tulbure al telegramei necesită înainte de orice clarificarea următoarelor puncte: 1) Telegrama a fost expediată efectiv de redacţia revistei Grani sau printr-un interpus (ceea ce uşor poate fi verificat cu ajutorul telegrafului international, printr-o cerere a telegrafului din Moscova la Frankfurt-pe-Main)?' 2) Cine este acest Victor Louis, ce fel de om este acesta, care este naţionalitatea sa? A scos el efectiv din Uniunea Sovietică un exemplar al Pavilionului canceroşilor, cui 1-a transmis, unde există riscul să mai apară? şi ce legătură are cu aceasta Comitetul Securităţii Starului?

Dacă Secretariatul Uniunii Scriitorilor este interesat în stabilirea adevărului şi în eliminarea riscului de a vedea

publicându-se Pavilionul canceroşilor în rusă în străinătate, cred că el poate să obţină rapid răspunsuri la aceste întrebări.

Acest episod te face să te gândeşti la căile bizare şi obscure prin care manuscrisele scriitorilor sovietici pot să ajungă în străinătate. El constitui6 pentru noi un avertisment serios: literatura nu poate fi redusă la conditi3 "n care operele literare devin mărfuri profitabile pentru orice traficant po-cesor al unui paşaport. Operele autorilor noştri trebuie să poată fi publicate la noi, şi nu să ajungă prada editurilor străine.

Soljeniţân Redacţiilor Le Monde, L 'Unită, Literaturnaia gazeta 25 aprilie 1968

Am aflat din ziarul Le Monde din 13 aprilie că în diverse locuri din Occident se publică extrase şi părti din romanul meu Pavilionul canceroşilor şi că editorii Mondadori (Italia) şi Bodley Head (Anglia) îşi dispută deja copyright-ul pentru acest roman.

Declar că nici un editor străin n-a primit de la mine manuscrisul acestui roman şi nici n-a fost mandatat de mine să-1 publice. De aceea nu recunosc ca legală nici o publicare prezentă sau viitoare (fără aprobarea mea), nu recunosc nimănui dreptul de a se erija în editor al scrierilor mele; orice denaturare a textului (inevitabilă în condiţiile multiplicării şi difuzării necontrolate a manuscrisului) mă prejudiciază; recuz şi interzic cu hotărâre orice adaptare neautorizată pentru ecran sau pentru scenă.

Stiu deja din experientă cum, din cauza grabei, Ivan Denisovici a fost alterat în toate traducerile. Probabil că asta este soarta rezervată şi Pavilionului canceroşilor. Dar în afară de bani, mai există şi literatura.

Soljeniţân

Redacţiei Literaturnaia gazeta Copie revistei Novâi mir stiu că revista dumneavoastră nu-mi va publica nici un rând fără a-i da un sens fals sau viciat. Dar nu am altă posibilitate, pentru a răspunde numeroaselor persoane

care mi-au trimis urările lor, decât prin intermedierea dumneavoastră: "Mulţumesc cu emoţie tuturor cititorilor şi scriitorilor care mi-au tri-wis felicitările şi urările lor pentru cea de a cincizecea mea aniversare. Le Promit că nu voi trăda niciodată adevărul. Singura mea dorinţă este să mă aţâţ demn de speranţele Rusiei care citeşte."

A. Soljeniţân Riazan, 12 dec. 1968

Prezidiului colegiului orăşenesc Moscova al avocaţilor
Redacţiei ziarului Izvestia din partea scriitorului Soljeniţân A. I.

Or. Riazan, pasajul lablocikov l, ap. 11

Declaraţie 7 mai 1959

Vă rog să mă ajutaţi în a-mi apăra numele de acţiunile de natură a mă face de ocară ale lui salaghin Aleksandr Fiodomvici (Moscova, str. D. Bed-nâi 17, bloc l, ap. 246) şi în a curma aceste acţiuni.

De mai multe luni de zile, el frecventează restaurantul "Bazarul slav" unde se dă drept "Scriitorul Soljenitm", împarte în numele meu autografe se comportă cu o dezinvoltură sfidătoare, face cadouri scumpe unor femei necunoscute (oficial însă este pensionar care trăieşte dintr-o pensie mică), comandă muzică explicând în gura mare că el "a suferit în lagăr" şi că acum are nevoie de o atmosferă veselă (din 1963 până în 1965 a fost într-adevăr în detenţie, conform art. 154 CP).

În principal, el are agresivitatea şi obrăznicia de a căuta, în numele meu, femei care să-1 urmeze. De exemplu, a sunat la Mosfilm cu rugămintea de a i se găsi o dactilografă-secretară tânără care să-1 însoţească în călătoriile lui prin Uniune, şi când una dintre fete a dat curs acestei solicitări, el i-a propus direct să-i fie concubină. A sunat-o şi pe Dranovskaia Dina Isaevna, regizorul colectivului teatral al Palatului Culturii Gorki, i-a citit în numele meu "versuri de lagăr" şi a rugat-o "să-i aleagă nişte artiste tinere cu buni parametri fizionomiei", care, chipurile, să-i citească în

public operele. [.] Cu mai puţine amănunte sunt cunoscute şi alte asemenea cazuri.

Soljeniţân ÎNSEMNĂRI DE LA şEDINţA ORGANIZAţIEI SCRIITORILOR DIN RIAZAN

4 noiembrie 1969 şedinţa a durat de la ora 15 până la ora 16.30. Din cei şapte membri ai organizaţiei scriitorilor din Riazan au fost prezenţi şase (Ernst Safonov, secretarul secţiei din Riazan, era spitalizat pentru o operaţie): secretaru din RSFSR – Frânt Taurin; secretarul cu agitaţia şi propaganda al miletului regional Riazan al PCUS – A. S. Kojevnikov; redactorul C° • edituri – Povarionkin, plus trei tovarăşi de la nişte organizaţii regl°Notele următoare au fost luate de Soljeniţân în cursul şedinţei.

Pe ordinea de zi a fost, aşa cum s-a anunţat, o singură chestiune: infor-area secretarului Uniunii Scriitorilor din RSFSR, Taurin, despre hotărârea "cretarjatului US a RSFSR "Cu privire la măsurile de întărire a muncii educativ-ideologice printre scriitori".

Informarea în sine nu durează mult. F. Taurin citeşte hotărârea Secretariatului US din RSFSR, provocată de fuga lui Anatoli Kuznetov1 peste graniţă şi care indică noi măsuri pentru întărirea controlului asupra scriitorilor care se deplasează în străinătate, precum şi măsuri privind educaţia ideologică a scriitorilor. Informează că asemenea şedinţe au avut deja loc în numeroase organizaţii regionale ale scriitorilor şi s-au situat la un înalt nivel, mai ales la organizaţia scriitorilor din Moscova, unde s-au adus acuzaţii Lidiei Ciukovskaia, lui Lev Kopelev, lui Bulat Okudjava, precum şi membrului organizaţiei din Riazan a US, Soljeniţân.

Încep dezbaterile (regulamentul prevede pentru fiecare vorbitor zece minute).

Vasili Matuskin (membru al US, Riazan; după câteva fraze generale despre situaţia organizaţiei din Riazan): Nu pot să nu vorbesc despre atitudinea tovarăşului Soljeniţân fată de literatură şi fată de organizaţia noastră. Aici este şi

răspunderea mea, căci eu i-am dat cândva recomandare la intrarea în Uniunea Scriitorilor, în felul acesta, criticându-1 astăzi pe el, eu mă critic pe mine însumi. Când a apărut Ivan Denisovici, nu totul în această scriere era imediat acceptabil, multe lucruri din această operă nu ne-au plăcut. Dar, după articolele lui Simonov şi ale lui Tvardovski, nu mai puteam discuta. Aveam speranţa că Soljeniţân va fi o mândrie a organizaţiei noastre. Aceste speranţe nu s-au realizat. Iată, să luăm în consideraţie atitudinea lui fată de organizaţia noastră, în toţi aceşti ani, el a stat deoparte. A asistat la adunările de alegeri, ce-i drept, dar n-a luat cuvântul. Ajutor tinerilor scriitori – una dintre obligaţiile noastre statutare cele mai importante – nu a dat, nu a participat la discutarea scrierilor debutanţilor. N-a depus nici o muncă. Constatăm nu fără durere că este arogant fată de Scriitorul A. Kuznetov a profitat de o călătorie în Anglia, în 1 969, pentru a cere acolo drept de azil. Renegându-şi operele publicate în URSS şi desfigu-rate de cenzură, el a hotărât să scrie de acum înainte sub numele de A. Anatoli, Pseudonim cu care a semnat, mai ales, versiunea nouă şi autentică a faimosului r. (N. t.) organizaţia noastră şi fată de modestele noastre rezultate literare. Am să spun cinstit şi sincer că toate ultimele sale scrieri (la drept vorbind, noi nu le cunoaştem, nu le-am citit, n-am fost invitaţi să le discutăm) merg în răspăr cu ceea ce scriem noi, ceilalţi scriitori. Pentru noi exista Patria-Marnă şi nimic nu este mai scump. Operele lui Soljeniţân se publică în străinătate şi toate acestea se deversează imediat asupra patriei noastre. Când se aruncă de zor cu noroi asupra patriei noastre folosindu-se operele lui şi cânj i se dau lui Aleksandr Isaevici indicaţii despre felul cum trebuie să răspundă – un articol în sensul acesta a fost publicat chiar în Literaturnaia gazeta – el nu reacţionează, considerându-se mai inteligent decât ceilalţi S. Baranov (preşedinte de şedinţă): Cele zece minute la care, conform regulamentului, aveaţi dreptul, au trecut.

Matuskin cere o prelungire.

Soljeniţân: Daţi-i cât cere tovarăşul.

I se acordă prelungire.

Matuskin: Uniunea Sciitorilor este o organizaţie în care se intră absolut benevol. Există oameni care sunt publicaţi fără să fie membri al Uniunii. În statutul acesteia se spune direct: Uniunea îi reuneşte pe adepţii unei aceleiaşi idei, pe cei care construiesc comunismul, pe cei care-şi consacră acestei cauze toată opera, pe cei care merg pe calea realismului socialist. În acest caz, Soljeniţân nu-şi are locul într-o organizaţie de scriitori, el să creeze deci separat. Oricât de mare ar fi sentimentul de amărăciune pe care-1 încerc, trebuie totuşi să spun: drumurile noastre sunt diferite, Aleksandr Isaevici, şi va trebui să ne despărţim.

Nikolai Rodin (membru al US, oraşul Kasimov): Nu mai e nimic de adăugat la ceea ce a spus Vasili Semionovici. Dacă luăm statutul Uniunii şi-1 comparăm cu activitatea civică a lui Aleksandr Isaevici, vom vedea mari nepotriviri. Eu nu am nimic de adăugat după cuvintele lui Vasili Semionovici. A. I. n-a respectat statutul, n-a ţinut cont de Uniunea noastră. Ni s-a întâmplat să n-avem cui da să recenzeze manuscrisul unui scriitor începător, căci Soljeniţân a refuzat o asemenea sarcină. Am mari nemulţumiri fată de el.

Serghei Baranov: Aceasta este o problemă foarte serioasă şi conducerea Uniunii Scriitorilor o ridică la momentul oportun, în organizaţia noastră, trebuie să ne cunoaştem bine unui sufletul celuilalt şi să ne ajutăm unul pe altul. Dar ce se va întâmpla dacă noi ne împrăştiem care încotro? Cine va educa tineretul? Cine va conduce cercurile literare care sunt numeroase în uzinele noastre şi în institutele noastre de învăţământ? Just a pus Vasili Semionâci problema lui A. I. Opera Iui noi n-o cunoaştem, noi nu-i cunoaştem opera. La început s-a făcut mare zarvă în legătură cu operele lui. Dar eu, personal, n-am văzut niciodată în Ivan Denisovici decât un tablou foarte negru. Sau Casa Matrionei, unde a văzut el o asemenea femeie" singură cuc, locuind cu gândaci şi o

pisică, şi pe care n-o ajută nimeni, unde se găseşte o asemenea Matriona? Eu speram totuşi că Alek-andr Isaevici va scrie lucruri necesare poporului. Dar unde-şi publică el lucrările, despre ce vorbesc ele? Noi nu ştim. Trebuie să ne îmbunătăţim părerea pe care o avem despre noi înşine şi pe care o avem unii despre altiiSoljenitân s-a rupt de organizaţie si, evident, va trebui să ne separăm de el.

Soljeniţân cere voie să pună o întrebare de ordin general tovarăşilor care au luat cuvântul, preşedintele îl refuză.

Evgheni Markin (membru al US, Riazan): Mi-este foarte greu să vorbesc, mai greu decât oricui. Ca s-o spunem pe-a dreaptă, este vorba de prezenta lui Aleksandr Isaevici în organizaţia noastră. Eu nu eram încă membru al Uniunii atunci când 1-ati primit în rândurile dumneavoastră. Mă simt copleşit în fata extraordinarei amplitudini a mişcării care animă limba de pendul a aprecierilor. Colaboram la Literatura ijizn când lui Soljeniţân i se aduceau elogii nemaipomenite. De atunci încoace, dimpotrivă: n-am auzit niciodată păreri aşa de dure ca acelea exprimate la adresa lui Soljeniţân. Asemenea excese influenţează apoi conştiinţa oamenilor care iau decizii. Să ne amintim cum a fost denigrat Esenin, iar apoi a început să fie ridicat în slava cerului, iar acum unii ar vrea din nou să-1 desfiinţeze. Să ne amintim de judecăţile aspre de după anul 1946. Mie mi-e mai greu ca oricui să mă dumiresc în situaţia aceasta. Dacă pe Soljeniţân astăzi îl excludem, şi apoi îl reprimim, şi apoi iar îl excludem, şi apoi iar îl reprimim – eu nu vreau să particip la chestia asta. Atunci unde or să-şi caute un al doilea apendice cei care s-au eschivat de la discuţia de astăzi? 1 Or, noi avem mari necazuri în organizaţie: nu li se dau apartamente membrilor Uniunii. Timp de doi ani, organizaţia noastră din Riazan a fost comandată de către netrebnicul de Ivan Abramov, care nici măcar nu era membru al Uniunii şi care ne lipea nouă pe spate etichete politice. Eu mi-am făcut studiile la Institutul de Literatură în acelaşi timp cu Anatoli Kuznetov; intuiţia nu ne înşală, nu-1

iubeam pentru că era un făţarnic. După părerea mea, articolele statutului pot fi interpretate în două feluri, ele sunt un cuţit cu două tăişuri. Dar, desigur, as vrea să-1 întreb pe Aleksandr Isaevici de ce n-a participat la activităţile organizaţiei. De ce, în legătură cu acel ta-paj făcut în jurul numelui lui de către presa străină, n-a intervenit în presa noastră, de ce despre aceasta nu ne-a relatat nouă? De ce nu s-a străduit Aleksandr Isaevici să explice corect şi să facă în aşa fel încât poziţia lui să fie clară pentru toţi? Eu nu i-am citit operele mai noi. Părerea mea cu ' Aluzie la operaţia secretarului secţiei din Riazan, Safonov, absent de la dezbateri. (N. t.) privire Ia prezenta Iui în Uniunea Scriitorilor? El nu aparţinea organizaţiei scriitorilor din Riazan. Sunt cu totul de acord cu majoritatea organizaţiei Nikolai Levcenko (membru al US, Riazan): în principal, chestiunea a fost lămurită de către tovarăşii care tocmai au vorbit. As vrea să mă pun în locul lui Aleksandr Isaevici şi să mă întreb cum m-aş fi comportat eu Dacă în străinătate unii s-ar fi servit de opera mea ca de o armă, ce-aş fi făcut eu? As fi venit să mă consult cu tovarăşii mei. El însă s-a izolat. Mă alătur deci majorităţii.

Povarionkin: De-a lungul r. alior ani, A. I. a fost r"pt de Uniunea Scriitorilor. Nu venea la adunările de alegeri şi se mulţumea să trimită telegrame: "mă asociez majorităţii" – este asta o poziţie principială? Gorki spunea că Uniunea Scriitorilor este un organism colectiv, o organizaţie obştească. Este clar că A. I. a intrat în Uniune în alte scopuri: ca să aibă legitimaţie de scriitor. Caracteristicile ideologice ale operelor sale nu ne ajută să construim societatea comunistă. El prezintă în negru viitorul nostru luminos. Este el însuşi negru pe dinăuntru. Numai un adversar ideologic putea să arate o creatură aşa de târâtoare precum Ivan Denisovici. A. I. s-a exclus singur din organizaţia scriitorilor.

Soljeniţân cere din nou voie să pună o întrebare, în loc de asta i se propune să ia cuvântul. După câteva ezitări, i se dă

voie să pună întrebarea.

Soljeniţân roagă pe membrii Uniunii Scriitorilor care i-au reproşat că a refuzat să recenzeze manuscrise, că a refuzat să ia cuvântul în fata tinerilor scriitori, să citeze măcar un caz de acest fel.

Cei care au vorbit tac de data aceasta.

Matuskin: Un membru al Uniunii Scriitorilor trebuie, conform statutului, să fie activ, nu să aştepte invitaţii.

Soljeniţân: Regret că şedinţa noastră nu se stenografiază, că nu se iau note minuţioase. Căci aceasta poate prezenta interes nu numai mâine, ci chiar şi mai târziu. De altfel la Secretariatul Uniunii Scriitorilor din RSFSR au lucrat trei stenografe, dar Secretariatul, declarând că însemnările mele erau tendenţioase, tot n-a reuşit sau tot nu s-a decis să prezinte stenograma acelei consfătuiri.

Înainte de toate, vreau să iau piatra de pe inima tovarăşului Matuskin. Vasili Semionâci, v-aş aminti că dumneavoastră nu mi-aţi dat niciodată nici o recomandare; ca secretar la acea vreme al secţiei din Riazan, n-aţi făcut decât să-mi aduceţi nişte formulare ca să le completez, în acea perioadă când toată lumea mă acoperea de laude nemăsurate, Secretariatul Uniunii Scriitorilor din RSFSR era aşa de grăbit să mă primească în organizaţie, încât n-a lăsat timp de strângere a recomandărilor, încât nu i-a lăsat timp organizaţiei de bază din Riazan să mă primească în rândurile sale, ci m-a primit ea cu de la sine putere şi mi-a trimis o telegramă de felicitare.

Acuzaţiile ce mi s-au adus aici se împart în două grupe cu totul dife-• te prima priveşte organizaţia din Riazan a Uniunii Scriitorilor, a doua – t destinul meu literar, în privinţa primei grupe voi spune că nici o acuzaţie nu este întemeiată. Păcat că secretarul nostru, tovarăşul Safonov, este bsent. Căci eu, chiar în aceeaşi zi, 1-am pus la curent cu fiecare dintre crisorile mele către congres sau Secretariat, şi 1-am rugat mereu să aducă aceste documente la cunoştinţa tuturor membrilor organizaţiei din

Riazan a US, precum şi la cea a tinerilor noştri autori. Nu vi le-a arătat? N-a vrut el? Sau tovansul Kojevnikov, aici de fată, i-a interzis s-o facă? Nu "umai că n-am evitat să am contacte profesionale cu organizaţia din Riazan a US dar 1-am rugat insistent pe Safonov să facă în aşa fel ca Pavilionul canceroşilor, discutat în organizaţia scriitorilor din Moscova, să fie neapărat discutat şi în organizaţia din Riazan, am copia scrisorii mele pe această temă. Dar, nu stiu din ce motiv, nici Pavilionul canceroşilor n-a fost deloc adus la cunoştinţa membrilor organizaţiei din Riazan a US. De asemenea m-am arătat totdeauna dispus să iau cuvântul în public, dar nu mi s-a permis niciodată s-o fac, evident de teama a nu stiu ce. În ce priveşte pretinsa mea arogantă, e de râs, nimeni dintre dumneavoastră nu poate să-şi amintească vreun caz în care eu să fi dat dovadă de aşa ceva prin vreo frază sau prin vreo expresie a fetei, dimpotrivă, m-am simţit în relaţii de totală naturaleţe şi camaraderie cu dumneavoastră toţi. Că n-am fost totdeauna prezent la adunările de alegeri este adevărat, dar cauza este că eu, în cea mai mare parte a timpului, nu locuiesc la Riazan, ci în împrejurimile Moscovei, în afara oraşului. Imediat după publicarea lui/van Denisovici am fost presat să mă mut la Moscova, dar m-am temut să nu mă pierd în mediul de acolo şi am refuzat. Când, după câţiva ani, am cerut aprobare să mă mut acolo, am fost refuzat. M-am adresat celor de la organizaţia din Moscova, rugându-i să mă înregistreze la ei, dar secretarul, V. N. Ilin, mi-a răspuns că este imposibil, că trebuie să fac parte din organizaţia din localitatea înscrisă pe buletin şi că locul unde trăiesc efectiv nu are importantă. De aceea uneori mi-a fost greu să vin la adunările de alegeri, în ce priveşte acuzaţiile cu caracter general, eu continuu să nu înţeleg ce fel de "răspuns" se aşteaptă de la mine – "răspuns" la ce? Poate la acel faimos articol din Literaturnaia gazeta, unde mi-a fost contrapus Anatoli Kuznetov şi unde s-a spus că trebuia să răspund Occidentului, cum a făcut-o el, nu ca mine? La acel articol

anonim, eu n-am ce să răspund. Acolo este pusă la îndoială justeţea reabilitării mele – prin propoziţia aluzivă şi perfidă: "şi-a ispăşit pedeapsa" – şi-a ispăşit pedeapsa şi cu asta basta, adică, înţelegeţi dumneavoastră, pedeapsa dată pe merit. Acolo se spun minciuni despre romanele mele, se pretinde că Primul cerc nu este decât "o calomnie răutăcioasă la adresa regimului nostru", dar cine a demonstrat, cine a arătat, cine a ilustrat acest lucru? Nimeni nu cunoaşte aceste romane, despre ele se poate spune orice. şi acel articol mai conţine şi multe falsificări mai mărunte şi deformează tot sensul scrisorii rnele către congres, în siârsit, din nou se ia la molfăit povestea răsuflată în le gătură cu Banchetul învingătorilor, este de altfel locul să ne întrebăm de unde are redacţia Literaturnaia gazeta informaţii despre piesă, de unde a primit-o pentru a o citi, dacă unicul exemplar existent a fost luat din biroul meu de către Securitatea Statului?

În general, cu operele mele se întâmplă următoarele: dacă îmi reneg eu însumi un lucru, dacă nu vreau ca el să existe, cum e cazul cu Banchetul învingătorilor – atunci se depun eforturi spre a-1 relata şi "explica" nu-i asa, cât mai mult. Dacă însă insist să mi se publice lucrări ca Pavilionul canceroşilor sau Cercul, atunci se face totul ca să fie ascunse şi trecute sub tăcere.

Trebuie să-i "răspund" Secretariatului? Dar deja i-am răspuns la toate întrebările pe care mi le-a pus, iar el nu mi-a răspuns la niciuna dintre întrebările mele. N-am primit nici un răspuns de fond la scrisoarea mea către Congres, nici la partea ei generală, nici la chestiunile de natură personală. A fost considerată de mică importantă în raport cu celelalte probleme ale Congresului, au lăsat-o baltă şi încep să cred că s-a aşteptat cu tot dinadinsul ca ea să circule pe o arie cât mai largă, timp de două săptămâni, apoi, când a fost publicată în Occident, s-a găsit în asta un pretext comod pentru a nu o publica la noi.

Este exact acelaşi procedeu care a fost aplicat Pavilionului canceroşilor, încă din septembrie 1967, eu am prevenit cu insistentă Secretariatul asupra pericolului care exista ca Pavilionul să apară în străinătate din cauza marii lui circulaţii la noi. Am presat pentru a se da dezlegare să fie publicat la noi, în Novâi mir. Dar Secretariatul aştepta. Când, în primăvara lui 1968, au început să apară semne că din clipă în clipă urmează să fie publicat în Occident, eu am trimis scrisori la Literaturnaia gazeta, la Le Monde şi la Z, ' Unită, scrisori prin care interziceam publicarea Pavilionului canceroşilor şi contestam orice drept editorilor occidentali. şi ce s-a întâm-plat? Scrisoarea recomandată, trimisă prin poştă, către Le Monde, n-a trecut. Scrisoarea către L'Unită, încredinţata cunoscutului publicist comunist Vittorio Strada, i-a fost confiscată la vamă şi eu a trebuit să-mi folosesc toată puterea de convingere ca să-i fac pe vameşi să creadă că era în interesul literaturii noastre ca această scrisoare să apară în U Unită. La câteva zile după această convorbire, deja la începutul lui iunie, scrisoarea a fost totuşi publicată în L'Unită, dar Literaturnaia gazeta tot astepta-Ce aştepta? De ce ascunsese ea scrisoarea mea timp de nouă săptămâni> de la 21 aprilie până la 26 iunie? Ea aştepta ca Pavilionul canceroşilor s* apară în Occident! şi când, în iunie, a apărut în această groaznică edit'e rusă la Mondadori, numai atunci a publicat Litgazeta protestul meu gar" njgindu-l cu prolixul ei articol nesemnat unde eram acuzat că protestez • nsuficient de energic împotriva publicării Pavilionului, insuficient de tă-'os s' de ce Litgazeta reţinuse protestul meu timp de nouă săptămâni? Calculul este clar: aşteptam să apară Pavilionul în Occident, şi atunci vom tea sj. [anatemizăm şi să nu-i dăm acces la cititorul sovietic. Dar dacă fi fost publicat la timp, protestul meu ar fi putut să oprească publicarea pavilionului în Occident. De exemplu, în mai 1968, îndată ce le-au parvenit zvonuri că eu protestez împotriva publicării cărţii, cele două edituri americane Dutton şi Praeger au abandonat intenţia de a

edita Pavilionul. şi ce-ar fi fost dacă Litgazeta mi-ar fi publicat protestul îndată?

Baranov (preşedintele şedinţei): Timpul dumitale a expirat, cele zece minute au trecut.

Soljeniţân: Ce regulament poate să fie aici? Asta este o problemă de viaţă şi de moarte.

Baranov: Dar nu putem să vă acordăm mai mult timp, nu ne lasă regulamentul.

Soljeniţân insistă. Se aud voci, opinii diverse.

Baranov: Cât timp îţi mai trebuie?

Soljeniţân: Mai am multe de spus. Dar daţi-mi încă zece minute, cel putin.

Matuskin: Să-i mai dăm trei minute.

După ce s-au sfătuit, i-au dat încă zece minute.

Soljeniţân (accelerând un debit şi aşa rapid): M-am adresat la Ministerul Postelor pentru a-1 ruga să pună capăt brigandajului postal la care este supusă corespondenta mea, nedistribuirea sau întârzierea scrisorilor, telegramelor, pachetelor, în special a celor venite din străinătate sau trimise în străinătate, de exemplu când am răspuns celor ce m-au felicitat la împlinirea vârstei de cincizeci de ani. Dar ce să mai spui când însuşi secretariatul US din URSS susţine acest brigandaj postal? Căci Secretariatul nu mi-a trimis nici o scrisoare, nici o telegramă din grămada pe care a pri-mit-o pe numele meu cu ocazia celei de a cincizecea mea aniversări. O tine fără să spună nimic.

Toată corespondenta mea este interceptată, dar mai mult: rezultatele acestei cenzuri poştale ilegale sunt folosite cu o dezinvoltură cinică. Astfel, secretarul comitetului de partid pentru raionul Frunze al oraşului Moscova '-a convocat pe directorul Institutului de Limbă Rusă al Academiei de ştiinţe?' i-a interzis să înregistreze vocea mea la magnetofon la acest institut: el aflase de acest proiect printr-un extras al cenzurii poştale, extras ce-i fii-sese remis.

Acum despre acuzaţia privind aşa-zisa "înnegrire a realităţii". Spu-neti-mi când şi unde, în ce teorie a cunoaşterii oglindirea obiectului este c°nsideratâ mai importantă decât obiectul însuşi? Poate în nişte filosofii fantomatice, dar nu în dialectica materialistă. Rezultatul este următorul-important nu este ceea ce facem, important este ceea ce se va spune despre ceea ce facem. şi pentru ca să nu se spună nimic rău, vom păstra tăcere asupra a tot ceea ce se întâmplă. Dar aceasta nu este o soluţie. De ticăloşii nu trebuie să ne ruşinăm atunci când vorbim de ele, ci atunci când le corni-tem. Poetul Nekrasov a spus: Cine fără tristeţe şi fără minte trăieşte, Acela nu-şi iubeşte tara.

Si cel care tot timpul e vesel şi cântă, acela, dimpotrivă, este indiferent fată de patria lui.

S-a vorbit aici despre limba partidului. Da, evident, această limbă oscilează foarte mult, şi nu numai pentru mine, ci în toată viaţa noastră: unii vor să ascundă, să facă uitate crimele lui Stalin, să nu mai fie amintite. "Dar trebuie să ne amintim de trecut?" – 1-a întrebat pe Lev Tolstoi biograful său Biriukov. Răspunsul lui Tolstoi îl citez după lucrarea lui Biriu-kov, Biografia lui L. N. Tolstoi, tomul 3-4, pagina 48 (citeşte în grabă): "Dacă as avea o boală grea şi m-aş vindeca şi as scăpa de ea, as pome-ni-o totdeauna cu bucurie. N-aş mai pomeni-o dacă as fi la fel de bolnav, şi chiar mai bolnav decât în trecut, şi as vrea să mă înşel pe mine însumi. Suntem bolnavi şi mereu la fel de bolnavi. Boala şi-a schimbat forma, dar ea este mereu aceeaşi, numai că i se spune altfel. Boala de care suferim este omuciderea. Dacă ne amintim de trecut şi-1 privim în fată, ne dăm seama de cât de violenţi suntem astăzi."

Nu! Nu va fi posibil ca la nesfârşit să trecem sub tăcere crimele lui Stalin, nu va fi posibil ca la nesfârşit să mergem împotriva adevărului. Sunt crime care au fost săvârşite împotriva a milioane de oameni, şi ele trebuie denunţate. şi ar fi bine să ne întrebăm ce influentă morală exercită

asupra tineretului acoperirea acestor crime. Asta înseamnă pervertirea a noi milioane de oameni. Tineretul care se ridică nu este prost, el înţelege perfect că au fost milioane de crime şi că sunt trecute sub tăcere, şi că întreg dosarul trecutului este legat cu şapte sfori. Aşadar, ce ne împiedică pe fiecare dintre noi să fim părtaşi la alte nedreptăţi? Dosarul acestora va fi şi el legat cu şapte sfori.

Îmi rămâne să spun că nu mă dezic de nici un cuvânt, de nici o literă din scrisoarea mea către Congresul scriitorilor. Pot să închei cu aceleaşi cuvinte cu care mi-am încheiat şi scrisoarea (citeşte): "Sunt liniştit, evident, pentru că datoria mea de scriitor mi-o voi face, în orice împrejurare, şi poate că din fundul mormântului mi-o voi face cu mai mult succes şi cu mai multă autoritate decât în timpul vieţii. Nimeni nu va reuşi să bareze căile adevărului şi sunt gata să mor pentru ca el sa înainteze. Dar oare, până la urmă, multele experiente pe care le-am trăit e vor învăţa ele să nu-1 mai oprim, cât trăieşte, pe scriitor de la scris? Până – prezent, o asemenea înţelepciune nu ne-a înfrumuseţat istoria." şi acum, votaţi, aveţi majoritatea. Dar să nu uitaţi un lucru: istoria lite-turii se va interesa şi de şedinţa noastră de astăzi.

Jyfatuskin: Am o întrebare pentru Soljeniţân. Cum explici dumneata faptul că te editează cu atâta plăcere în Occident?

Soljeniţân: Dar cum explici dumneata faptul că mi se refuză cu atâta obstinaţie publicarea în patria mea?

Jyfatuskin: Nu, dumneata trebuie să-mi răspunzi la întrebare.

Soljeniţân: Eu deja am răspuns cu vârf şi îndesat. Eu am întrebări mai multe şi le-am pus înainte, să-mi răspundă Secretariatul la ele.

Kojevnikov (oprindu-1 pe Matuskin): Bine, nu-i nevoie. Tovarăşi, eu nu vreau să mă amestec în şedinţa dumneavoastră şi nici să vă influenţez decizia, dumneavoastră sunteţi perfect independenţi. Dar vreau să

protestez contra (cu o voce metalică) turnurii politice pe care Soljeniţân vrea să ne-o impună. Noi punem o întrebare, iar el pune alta. Are toate ziarele la dispoziţie ca să răspundă străinătăţii, dar el nu se foloseşte de ele. Nu doreşte să le răspundă duşmanilor noştri. Nu doreşte să dea replica străinătăţii şi – fără referiri la Nekrasov şi la Tolstoi, ci cu propriile sale cuvinte – să le răspundă duşmanilor noştri. Congresul a respins scrisoarea dumitale ca inutilă, ca incorectă din punct de vedere ideologic. Dumneata, în scrisoarea dumitale, negi rolul conducător al Partidului, iar noi ţinem foarte mult la acest lucru, la rolul conducător al Partidului! şi cred că foştii dumitale colegi de breaslă au vorbit corect aici. Noi nu ne putem împăca! Trebuie să mergem în aceeaşi cadenţa, solidari, disciplinaţi, toţi împreună, supunându-ne nu unui curent oarecare, ci conştiinţei noastre!

Frânt Taurin: Acum de problema aceasta va trebui să se ocupe Secretariatul RSFSR. Este adevărat, esenţialul nu este recenzarea manuscriselor sau preocuparea pentru cercurile literare. Esenţialul este că dumneata, tovarăşe Soljeniţân, nu te-ai împotrivit folosirii numelui dumitale în Occident. Asta se poate explica în parte prin nedreptăţile care ti s-au făcut, prin sirul de ofense care ti s-au adus. Dar uneori trebuie să plasezi destinul patriei mai presus de propriul tău destin, înţelege, nimeni nu vrea să te pună în genunchi. Această şedinţă este făcută în încercarea de a te ajuta să te debarasezi de tot ce ti se lipeşte pe spate în Occident. Acolo, lucrurile sunt prezentate în sensul că dumneata, cu talentul care-ţi este propriu, acţionezi public împotriva patriei dumitale. Poate că în această luptă se comit şi unele deformări, dar eu cunosc stenogramele şedinţei Secretariatului. Secretarii, şi în special tovarăşul Fedin, te-au rugat pur şi simplu părinteşte: Ia concesii, dă o ripostă publică acestui tapaj care se face în Occident. Aici este vorba de o pagubă dublă: suntem împroşcaţi noi ca tară şi ni se răpeşte un scriitor de talent. Orice hotărâre

care se va adopta astăzi va fi exami nată la Secretariatul RSFSR.

Levcenko (se ridică pentru a citi un proiect de rezoluţie deja bătut la maşină; citeşte): ". Articolul 2. Adunarea consideră că modul de comportare al lui Sol jenitân are un caracter antisocial, care contravine scopurilor şi sarcinilor Uniunii Scriitorilor din URSS. Pentru conduita sa antisocială, care contra vine scopurilor şi sarcinilor Uniunii Scriitorilor din URSS, pentru încălca-rea grosolană a prevederilor fundamentale ale statutului US din URSS – se propune excluderea literatului Soljeniţân din rândurile membrilor Uniunii Scriitorilor din URSS.

Rugăm Secretariatul să confirme această hotărâre."

Markin: As vrea să stiu părerea secretarului nostru, tovarăşe Safonov. El este informat sau nu?

Baranov: Este bolnav. Adunarea noastră este statutară.

Se votează. Pentru rezoluţie: cinci voturi contra unu (al meu).

SCRISOARE DESCHISĂ CĂTRE SECRETARIATUL UNIUNII SCRIITORILOR DIN RSFSR Călcând în picioare, fără să vă fie pic de ruşine, propriul vostru statut, m-aţi exclus în lipsă, pompieristic, fără măcar să-mi trimiteţi o telegramă de convocare, fără măcar să-mi lăsaţi cele patru ore necesare pentru a veni de la Riazan şi a asista la şedinţa voastră. Ati arătat clar că decizia a precedat "discuţia". V-aţi temut să mi-acordaţi şi mie zece minute de vorbire. Mă văd silit să le înlocuiesc prin această scrisoare.

Ştergeţi-vă cadranele ceasurilor! Le-a luat-o înainte secolul. Daţi la o parte perdelele grele şi scumpe r Voi nici măcar nu bănuiţi că afară deja se crapă de ziuă. Nu mai este epoca aceea sinistră, întunecată, nenorocită, când – la fel de servili ca şi astăzi – o excludeaţi pe Ahmatova. şi nu mai este nici epoca aceea cu politica ei timidă şi incertă, când-cu urlete -îl excludeaţi pe Pasternak. Ruşinea aceasta nu vă este de ajuns? O vreţi şi mai de neşters? Dar nu-i

departe ceasul când fiecare dintre voi va căuta mijlocul de a-şi răzui semnătura din josul rezoluţiei de astăzi.

Călăuze oarbe ale unor orbi! Voi nici măcar nu observaţi că vă târâţi paşii într-o direcţie opusă celei pe care ati proclamat-o. În aceste vremuri de criză, voi sunteţi incapabili să propuneţi ceva constructiv, ceva bun pensocietatea noastră grav bolnavă. Doar ura şi vigilenta vă caracterizează, urele voastre cuvinte de ordine sunt "tine-1 şi nu-i da drumul"! 51 Infestaţi presa cu articolele voastre pletorice, vidul vostru intelectual earcă zadarnic să-şi depăşească condiţia – argumente n-aveţi, ci nu 10 ' maşina de vot şi cea de presat pe cale administrativă. De aceea nic lohov, nici voi toţi laolaltă n-aţi îndrăznit să răspundeţi la celebra sen are a Lidiei Ciukovskaia, mândria publicisticii ruse. şi se pregăteşte împo Va ei cleştele administrativ: căci, nu-i asa, cum a îndrăznit ea să permity o carte a ei needitată1 să fie citită? De vreme ce instanţele au decis să nu te publice – sugrumă-te, sufocă-te, mistuie-te! Nu da nimănui nimic.

De citit!

Se pregăteşte de asemenea excluderea lui Lev Kopelev – veteran de război, el deja a petrecut, iară nici o vină, zece ani de închisori şi la-"jje – vinovat acum de faptul că ia apărarea celor persecutaţi, că a divulgat secretul sacrosanct al unei convorbiri pe care a avut-o cu o persoană influentă, că a violat secretul unui cabinet. Dar de ce aveţi voi convorbiri care trebuie ascunse de popor? şi nu nouă ni s-a promis, acum cincizeci de ani, că nu va mai exista niciodată diplomaţie secretă, tratative secrete, numiri şi permutări secrete şi de neînţeles, că masele vor şti şi vor judeca totul în mod deschis!

"Duşmanul nu doarme", iată toată justificarea voastră, acest "duşman" permanent, ba chiar veşnic, care este fundamentul comod al funcţiilor voastre şi al existentei voastre. Ca şi când n-ar fi existat duşmani în epoca în care ni se promitea dezvăluirea imediată a tuturor lucrurilor.

Dar ce-aţi face voi fără "duşmani"? Dar nici să trăiţi n-aţi mai putea fără "duşmani", ura, o ură nu mai putin feroce decât cea rasială, a devenit ambianta sterilă în care vă petreceţi viaţa. Dar astfel se toceşte sentimentul de omenire una şi indivizibilă şi se accelerează pierzania acesteia. Dacă mâine s-ar topi numai gheţurile Antarcticii, atât şi nimic mai mult, noi toţi ne-am transforma într-o omenire pe cale de a se îneca. Voi, într-o asemenea situaţie, cui i-aţi mai băga pe gât teza "luptei de clasă"? Nu vorbesc chiar de ziua când ultimele dintre bipede vor rătăci pe pământul radioactiv şi vor dispărea ca specie.

Este totuşi timpul să ne amintim că prima categorie căreia ne subsumăm este omenirea. şi că omenirea s-a diferenţiat de lumea animală prin gândire şi vorbire. şi că acestea două trebuie, fireşte, să fie libere. A le încătuşa înseamnă a ne întoarce la starea animalică.

Transparenta, o transparentă cinstită şi deplină, iată prima condiţie a sănătăţii oricărei societăţi, deci şi a societăţii noastre. şi cine nu vrea Este vorba de Casa părăsită, care descrie atmosfera marilor epurări din 1937. (N. t.) transparentă pentru tara noastră, acela este indiferent fată de patrie, acela nu se gândeşte decât la propriul său interes. Cine nu vrea transparentă pentru patria lui, acela nu vrea să-i vindece bolile, ci să i le sădească în interior pentru ca de-acolo acestea să acţioneze ca un factor de putrezire.

A. Soljenitâi, 12 noiembrie 1959

IATĂ CUM TRĂIM Iată cum trăim: fără nici un mandat de arestare sau fără vreun motiv medical, patru miliţieni şi doi medici vin la un om sănătos. Medicii îl declară nebun, iar maiorul de miliţie îi strigă: "Noi suntem reprezentanţii forţei publice! Ridică-te!" Omul se vede cu mâinile răsucite la spate şi este condus la azilul de alienaţi mintal.

Aceasta se poate întâmpla mâine cu oricare dintre noi şi este experienta pe care tocmai a trăit-o Jores Medvedev, savant-genetician şi publicist, om cu un intelect suplu,

precis, strălucit şi cu un suflet bun (cunosc personal ajutorul dezinteresat pe care 1-a dat unor necunoscuţi aflaţi în pragul pieirii sau bolnavi). Tocmai diversitatea darurilor sale este cea care-i atrage caracterizarea de om anormal: "dedublare a personalităţii!" Tocmai reacţia sa la nedreptate şi la prostie a fost luată drept deviere bolnăvicioasă: "neadaptare la mediul social!" De vreme ce nu gândeşti aşa cum trebuie, înseamnă că eşti anormal! şi cei care s-au adaptat trebuie să gândească toţi la fel. şi nu există recurs: chiar şi demersurile celor mai buni savanţi şi scriitori ai noştri au un efect de parcă s-ar vorbi cu pereţii.

Si dacă ar fi acesta primul caz! Dar devine o modă această represiune sumară fără căutarea culpabilităţii, când ţi-e ruşine să precizezi cauza. Unii dintre cei astfel reprimaţi sunt bine cunoscuţi, sunt mult mai multi cei necunoscuţi. Nişte psihiatri slugarnici, vinovaţi de încălcarea jurământului lor de medici, califică drept "boală psihică" şi atenţia acordată problemelor sociale, şi ardoarea excesivă, şi sângele rece excesiv, şi talentele prea marcate, şi însuşi preaplinul acestora.

Totuşi, chiar simplul bun-simţ ar trebui să-i retină. Căci pe Ceaadaev, la vremea lui, nu 1-au atins nici cu un fir de păr, şi totuşi pe călăii lui îi blestemăm de mai bine de un secol. Ar fi timpul să înţelegem: a închide în case de nebuni nişte oameni cu gândire independentă este un asasinat spiritual, este o variantă a camerei de gazare, şi chiar una mai crudă: chinurile celor care sunt ucişi în felul acesta sunt mai cumplite şi mai îndelungate. Ca şi camerele de gazare, aceste crime nu vor fi uitate niciodată, j toţi cei care vor fi participat la ele vor fi judecaţi fără prescripţie, în timpul vieţii şi după moarte.

Si în fărădelegi şi în crime, trebuie totuşi avută în vedere limita de la care omul devine canibal!

Este mărginit la minte cel care crede că poate trăi sprijinindu-se permanent numai pe forţa şi neglijând permanent obiecţiile conştiinţei.

A. Soljeniţân 15 iunie 1970

Tovarăşului M. A. Suslov, secretar al CC al PCUS Mihail Andreevici!

14 octombrie 1970

Vă scriu dumneavoastră, amintindu-mi că ne-am cunoscut în decembrie 1962 şi că dumneavoastră ati arătat atunci înţelegere pentru munca mea.

Vă rog să examinaţi personal şi să comunicaţi celorlalţi membri ai conducerii statului propunerea care urmează.

Propun să se reconsidere situaţia care s-a creat în jurul meu şi al operelor mele de către persoane de rea-credinţa de la Uniunea Scriitorilor, persoane care au dat guvernului informaţii eronate.

După cum ştiţi, mi s-a decernat Premiul Nobel pentru literatură, în cele opt săptămâni care au rămas până la înmânarea acestui premiu, conducerea statului are posibilitatea să schimbe radical situaţia mea literară şi să permită astfel procedurii de înmânare a premiului să se desfăşoare în condiţii incomparabil mai bune decât sunt ele în prezent. Având în vedere timpul scurt care a mai rămas până atunci, îmi limitez propunerea la minimum: 1) Să se publice în cel mai scurt timp (cu corectura mea personală a şpalturilor), în ediţie separată, cu un tiraj semnificativ, romanul meu Pavilionul canceroşilor, şi să fie pus în vânzare liberă (Editura de Stat, dacă i se dă indicaţie în acest sens, poate să efectueze o atare operaţiune în două sau trei săptămâni). Interzicerea acestui roman, aprobat la Moscova de secţia de proză, acceptat de Novâi mir, este o pură neînţelegere.

2) Să se anuleze toate formele de pedepsire (excluderi de studenţi din '"stitute etc.) a persoanelor găsite vinovate pentru faptul de a fi citit? I discutat cărţile mele. Să se anuleze interdicţia care face ca bibliotecile s* nu mai dea cu împrumut exemplarele din povestirile mele publicate anterior – este vorba de exemplarele care au supravieţuit. Să se anunţe fcfc 381 apariţia în curând a unei culegeri din

povestirile mele (culegere care n fost publicată niciodată). "a Dacă se acceptă şi se realizează acest lucru, eu as putea să vă transrn' în vederea publicării, noul roman pe care-1 termin zilele acestea, Aug" ' Paisprezece. Această carte nu poate în nici un fel să aibă dificultăţi cu CP zura: ea reprezintă o analiză militară detaliată a "catastrofei lui Samsonov" din 1914, unde spiritul de sacrificiu şi cele mai mari eforturi ale soldaţii şi ofiţerilor ruşi au devenit investiţie zadarnică şi fără sens din cauza par liziei comandamentului militar ţarist. Interzicerea şi a acestei cărţi în tara noastră ar stârni o nedumerire generală.

Dacă este necesară o întâlnire personală, o convorbire, o dezbatere eu sunt gata să vin.

SolJeniţân Academiei Regale Suedeze Fundaţiei Nobel Mult stimaţi domni!

27 noiembrie 1970 în telegrama pe care am trimis-o nominal secretarului Academiei, mi-am exprimat deja recunoştinţa şi mi-o exprim din nou acum, pentru onoarea ce mi-aţi făcut-o decernându-mi Premiul Nobel. Sufleteşte, îl împart cu predecesorii mei în literatura rusă care, din cauza condiţiilor dificile din ultimele decenii, n-au trăit până la atribuirea acestui premiu sau care, în timpul vieţii lor, au fost putin cunoscuţi în traducere lumii cititorilor. Sau, în original, chiar propriilor lor compatrioţi.

În aceeaşi telegramă, mi-am exprimat intenţia de a da curs invitaţiei dumneavoastră de a veni la Stockholm, desi anticipam procedura umilitoare care mă aştepta şi care, în tara noastră, este de rigoare pentru orice călătorie în străinătate, cu obligaţia de a completa nişte formulare speciale, de a obţine certificate de bună purtare de la organizaţiile de partid, chiar dacă nu eşti membru de partid, şi de a te lăsa instruit în privinţa comportării pe care trebuie s-o ai.

Totuşi, atitudinea ostilă care s-a manifestat în aceste ultime săptarrm11 în presa din tara mea fată de premierea mea, măsurile discriminatorii care continuă a se lua

împotriva cărţilor mele (pentru citirea lor te dă afară d* serviciu, te exclude din institute) mă fac să presupun că o călătorie a i" ea la Stockholm ar fi folosită pentru a-mi tăia legătura cu pământul meu natal' pentru a mă împiedica pur şi simplu să mă reîntorc acasă.

Pe de altă parte, în informaţiile pe care mi le-aţi trimis şi care privesc tocolul înmânării premiului, am descoperit că solemnităţile premiilor comportă multe ceremonii şi festivităţi, lucruri care, date fiind mo-T l rneu ^e v'a^ ^ caracterul meu, pot fi obositoare şi derutante pentru

• e Partea practică, adică discursul pentru premiu, nu intră, la drept vor-ud în ceremonial. Mai târziu, prin telegramă şi scrisoare, dumneavoastră ti exprimat temeri asemănătoare în legătură cu agitaţia care ar putea • însoţească şederea mea Ia Stockholm.

După ce am cumpănit tot ceea ce v-am spus adineauri şi folosindu-mă de amabila dumneavoastră precizare că prezenta mea personală la ceremonie nu este o condiţie obligatorie pentru a primi premiul, prefer actualmente să nu întreprind demersuri pentru a veni la Stockholm.

Eu as putea, dacă agreaţi o asemenea formă, să primesc diploma şi medalia din mâinile reprezentanţilor dumneavoastră la o dată care ne-ar conveni reciproc. Conform statutului Fundaţiei Nobel, sunt gata ca, în termen de şase luni începând din 10 decembrie 1970, să vă citesc sau să vă prezint textul scris al discursului.

Această scrisoare este o scrisoare deschisă şi nu voi obiecta în caz că o veţi publica.

Cu cele mai bune urări.

A. Soljeniţân Majestate!

Doamnelor şi domnilor!

Sper că absenta mea involuntară nu va ştirbi eu nimic plenitudinea ceremoniei de astăzi. Printre scurtele alocuţiuni care vor fi rostite este aşteptată şi a mea. Eu şi mai putin as vrea ca ea să umbrească festivitatea. Totuşi nu pot să nu observ acea întâmplare remarcabilă care face ca

ziua înmânării premiilor Nobel să coincidă cu Ziua Drepturilor Omului. Laureaţii premiilor Nobel nu pot să nu resimtă responsabilitate în fata acestei coincidente. Persoanele adunate la primăria oraşului Stockholm nu pot să nu vadă în aceasta un simbol. Astfel, la acest banchet, să nu uităm că astăzi Nste deţinuţi politici sunt în greva foamei pentru a-şi apăra drepturile diminuate sau cu totul călcate în picioare.

A. Soljeniţân 10 decembrie 1970

Academia Suedeză, domnului Karl Ragnar Gierow
Fundaţia Nobel, domnului Nils K. Stole Mult stimaţi domni!

21 ianuarie 197j După ce am început lucrul la alcătuirea discursului pentru Premiul Nobel pentru literatură, am descoperit că în însăşi această temă se ascunde o contradicţie: scriitorului i se propune să-şi schimbe modul de lucru şi să se pronunţe într-un domeniu mai degrabă de teoria literaturii. O asemenea experientă, uneori, se soldează cu rezultate strălucite, aşa cum ne-o demonstrează exemplul lui Camus. Probabil însă că mai adesea o asemenea schimbare de gen este foarte dificilă, dacă nu imposibilă.

Personal constat că nu pot să mă menţin într-un cadru strict literar: pentru mine, judecăţile despre literatura zilei de azi nu pot fi rupte de judecăţile despre viaţa social-politică; mă va costa un mare (si, probabil, infructuos) efort ca să mă tin în frâu, să vorbesc despre natura artei sau despre natura frumuseţii şi să evit a vorbi despre modul de viaţa contemporan în Est şi în Vest, să nu ating acele probleme care mă seacă la inimă. Nici un scriitor occidental, fireşte, n-ar alege pentru aşa ceva tribuna Nobelului – dar eu, pur şi simplu, nu am alta. Totuşi, dacă m-aş lăsa condus de sentimentele mele şi as merge într-acolo unde mă trage condeiul, discursul meu ar depăşi toate limitele admisibile a ceea ce se poate numi discurs ocazionat de primirea Premiului Nobel pentru literatură, ar veni în contradicţie cu latura publică şi cu latura mai putin

publică a tradiţiei nobeliene, s-ar dovedi inacceptabil pentru culegerea pe care vreţi s-o editaţi.

Aşadar, chibzuind eu pentru mine însumi, am ajuns la concluzia că ar fi mai rezonabil să renunţ la acest discurs. Astă-toamnă îmi scriaţi că nu este obligatorie citirea unui asemenea discurs. Totuşi, de-atunci mi-am exprimat intenţia de a prezenta unul. În cazul acesta, mă întreb dacă acum renunţarea mea nu aduce vreun prejudiciu fundaţiei Nobel. Pe de altă parte, mă întreb dacă un discurs, ca acela care riscă să-mi iasă mie, nu i-ar aduce un prejudiciu şi mai mare, întărind acuzaţiile cum că procedura nobeliană slujeşte unor scopuri politice.

Această scrisoare v-o trimit pe cale neoficială şi încă destul de devreme, în ideea de a primi pe aceeaşi cale răspunsul dumneavoastră, opinia dumneavoastră pe care vă rog s-o exprimaţi fără nici o jenă. Dacă veţi cons'-dera că renunţarea la discurs nu mai este posibilă, eu vă voi prezenta textul (evident, pe aceeaşi cale) aşa cum va ieşi el.

În ceea ce priveşte însă modalitatea de a-mi înmâna diploma şi medanobeliană, deocamdată nu sunt semne că situaţia s-ar schimba în bine. L11 aşteptarea acestei schimbări, diploma şi medalia pot să rămână mai departe în păstrarea dumneavoastră. şi cât timp?

În aşteptarea răspunsului dumneavoastră, cu cele mai bune urări, Soljeniţân

SCRISOARE DESCHISĂ ministrului Securităţii Statului al URSS, Andropov 13 august 1971

Timp de multi ani am suportat în tăcere ilegalităţile comise de colaboratorii dumneavoastră: cenzurarea întregii mele corespondente, confiscarea a jumătate din ea, anchetarea corespondenţilor mei, persecuţiile administrative împotriva lor şi mizeriile care li se fac la serviciu, spionajul în jurul casei mele, filarea celor care mă vizitează, interceptarea convorbirilor mele telefonice, găurirea plafoanelor, instalarea de aparatură de înregistrare în locuinţa din oraş ca şi în casa mea de la tară, şi campania persistentă de

calomnii dusă împotriva mea de la înălţimea tribunelor publice, când acestea sunt puse la dispoziţia colaboratorilor ministerului dumneavoastră.

Dar, după spargerea de ieri, eu nu voi mai tăcea. Căsuţa mea de la tară (satul Rojdestvo, raionul Naro-Fominsk) era goală, cei care mă pândeau au considerat că eu plecasem de-acolo. Revenit la Moscova din cauza unei îmbolnăviri subite, 1-am rugat pe prietenul meu Aleksandr Gorlov să meargă să caute la mine la tară o piesă de schimb pentru maşina mea. Dar lacăt la usa de la intrare nu mai era şi se auzeau voci înăuntru. Gorlov a păşit dincolo de prag şi le-a cerut intruşilor să se legitimeze, în construcţia aceea mică, unde de-abia au loc să se întoarcă trei sau patru persoane, ei erau până la zece în civil. La comanda sefului: "în pădure cu el! şi faceti-1 să tacă!", pe Gorlov 1-au legat cu mâinile la spate, 1-au trântit în pădure cu fata în jos şi au început să-1 bată cu sălbăticie. Ceilalţi, între timp, au fugit în grabă pe poteci ocolite, prin tufăriş, ducând la maşinile lor pachete, hârtii, obiecte (poate şi o parte din aparatura pe care o aduseseră). Totuşi, Gorlov rezista energic şi striga, chemând martori. La strigătele lui au venit ln fugă nişte vecini care le-au tăiat calea spre sosea şi le-au cerut docu-"entele. Atunci, unul dintre spărgători a scos o legitimaţie rosie şi vecinii s~au îndepărtat. Gorlov, cu fata tumefiată, cu hainele rupte, a fost dus la 0Masină. "Frumoase metode aveţi!" – le-a spus el celor care-1 însoţeau. "Noi suntem în operaţiune, şi în operaţiune ne este permis orice."

Căpitanul (după documentul prezentat vecinilor) Ivanov (după declaraţia lui personală) 1-a condus pe Qorlov mai întâi la postul de miliţie Naro-Fominsk, unde agenţii locali 1-au salutat respectuos pe "Ivanov". Acolo "Ivanov" i-a cerut lui Gorlov (H) explicaţii scrise despre cele ce se în! Tâmplaseră. Desi cu contuzii puternice, Gorlov a expus în scris scopul sosirii sale la Rojdestvo şi toate circumstanţele faptelor. După aceea sefuj spărgătorilor i-a cerut să semneze un angajament de nedivulgare. Gorlov a refuzat

categoric. Atunci au plecat la Moscova si, pe drum, seful spărgătorilor a căutat să-1 sugestioneze cu aceste cuvinte, pe care le reproducem textual: "Dacă Soljeniţân află ce s-a întâmplat la casa lui de la tară, poţi să te consideri terminat. Cariera dumitale (Gorlov este doctorand în ştiinţe tehnice, şi-a prezentat teza de doctorat pe care urmează s-o susţină, lucrează la Institutul Ghiprotis al Comitetului de Stat pentru Construcţii a [URSS) va fi compromisă, nu vei mai susţine nici o teză de doctorat. Asta se va răsfrânge asupra familiei dumitale, asupra copiilor, si, dacă va fi nevoie, te vom băga în puşcărie."

Cei care ne cunosc viaţa stiu că aceste ameninţări sunt perfect realizabile. Dar Gorlov nu le-a cedat, a refuzat să semneze si, de-acum înainte, trăieşte cu ameninţarea unei represiuni deasupra capului.

Eu vă cer, cetăţene ministru, să daţi publicităţii numele tuturor spărgătorilor, să fie pedepsiţi conform codului penal şi să se dea o explicaţie publică acestui eveniment, în caz contrar, nu-mi rămâne decât să consider ca cel care i-a trimis sunteţi. Dumneavoastră.

A. Soljeniţân

Lui A. N. Kosâghin, preşedinte al Consiliului de Miniştri al URSS

13 august 1971

Vă trimit copia scrisorii pe care i-am adresat-o ministrului Securităţii Statului, îl consider responsabil direct pentru toate ilegalităţile enumerate. Dacă guvernul URSS nu aprobă aceste acţiuni ale ministrului Andropov, aştept o anchetă judiciară.

A. Soljeniţân Un poet poate fi ucis în mai multe feluri. Pentru Tvardovski s-a ales modalitatea răpirii de lui, a celei care devenise pasiunea vieţii lui: revista lui.

W Erau prea putini şaisprezece ani de umiliri, suportaţi cu smerenie de acest erou epic, numai pentru ca revista să trăiască, numai pentru ca literatura să nu sucombe, numai pentru ca autorii să poată publica şi cititorii să poată citi.

Era prea putin! A trebuit să fie ars pe rugul nedreptăţii: să j se dezorganizeze, să i se distrugă revista. şi într-o jumătate de an, acest loc 1-a mistuit. După o jumătate de an, el era deja bolnav de moarte, şi numai rezistenta lui neobişnuită i-a permis să trăiască aşa de mult şi pe deplin lucid până în ultima clipă. şi pe deplin suferind.

Ziua a treia. Deasupra sicriului, portretul defunctului, aşa cum arăta el în apropierea vârstei de patruzeci de ani: servituţile amare dar dorite ale revistei încă nu i-au ridat fruntea; este tot numai un zâmbet, radiind de acea încredere copilărească pe care şi-a păstrat-o de-a lungul întregii vieţi şi care revenea să-1 însenineze chiar şi în situaţia lui disperată din ultimul timp.

În sunetele unei muzici răscolitoare se aduc coroane peste coroane. "Din partea ostaşilor sovietici". E un gest demn. Mi-aduc aminte că, pe front, toţi ostaşii, fără excepţie, ştiau să distingă sunetele miraculos de pure ale lui Tiorkin de cele ale altor opere de război. Dar noi ne amintim şi de dispoziţia care interzicea bibliotecilor militare să se aboneze la Novâi mir. şi de faptul că în trecutul foarte apropiat, în cazărmi, deţinătorii cărţii albastre (adică ai revistei Novâi mir) erau taraţi la interogatorii.

Si iată că cei doisprezece minus unu ai Secretariatului1 au invadat scena, în garda de onoare, cadaveric-buhăiti, aceiaşi care îl huiduiau şi-1 hăituiau. Avem o lungă tradiţie în privinţa aceasta, de la Puşkin încoace: exact în mâinile neprietenilor cade poetul mort. Ei fac ce fac şi se înstăpînesc asupra trupului lui, iau fata lumii cu discursurile lor meşteşugite.

Făcând un fel de zid de piatră în jurul sicriului, ei cred că 1-au izolat. Le-a reuşit destrămarea singurei noastre reviste, ceea ce pentru ei trece drept o victorie.

Trebuie să ignori complet, să nu înţelegi deloc ultimul secol de istorie rasă, ca să vezi în această destrămare o victorie, iar nu o ireparabilă greşeala de calcul.

Zevzecilor! Când vor răsuna vocile tinere, dure – ce-o să mai regretaţi că nu-1 mai aveţi printre voi pe acest critic îngăduitor, la ale cărui delicate îndemnuri toţi erau cu luare-aminte. O să vreţi să scormoniţi pământul cu mâinile voastre ca să-1 readuceţi pe Trifonâci la suprafaţă. Dar va fi prea târziu.

A. Soljeniţân pentru ziua a noua (27 decembrie 1971) 1 Secretariatul Uniunii Scriitorilor, din care făcea parte şi Tvardovski. (N. t.)

Domnului Karl Ragnar Gierow, 'Academia Suedeză Domnului Nils K. Stole, Fundaţia Nobel Mult stimaţi domni!

Moscova, 22 octombrie I97j Am primit "Comunicarea" dumneavoastră "pentru presă" din 7.10.71 şi vă mulţumesc.

Într-adevăr, ambasadorul, domnul Jarring, mi-a propus anul trecut printre alte soluţii, pe aceea de a-mi remite diploma şi medalia Premiului Nobel la ambasada suedeză de la Moscova. Ştiind deja, în momentul convorbirii mele cu dânsul, că nu voi putea să plec la Stockholm, eu voiam să accept tocmai această soluţie, crezând că înmânarea diplomei şi a medaliei va avea loc în mod public, în fata unui anumit număr de persoane, şi că voi putea să-mi citesc în fata lor discursul pentru premiu. Dar ambasadorul Jarring mi-a replicat categoric că ceremonia nu va putea fi decât una confidenţială, "ca acum, în acest birou".

A accepta o asemenea propunere mi s-a părut umilitor pentru Premiul Nobel însuşi: este ca şi când ar fi ceva vicios, ce trebuie ascuns. Din câte înţeleg, înmânarea Premiului Nobel are loc în mod public tocmai pentru că această ceremonie are o semnificaţie generală.

Când v-am scris la 27.11.70 că eram pregătit să primesc însemnele Premiului Nobel la Moscova, subînţelegeam tocmai o asemenea interpretare firească.

De atunci, nici situaţia mea, nici punctul meu de vedere nu s-au schimbat. Anul acesta, ca şi anul trecut, sunt dispus să primesc însemnele Premiului Nobel la Moscova, dar, se înţelege, nu într-o manieră confidenţială. Dacă însă, ca şi

anul trecut, o asemenea ceremonie este considerată ca indezirabilă sau jenantă, eu vă rog din nou să continuaţi a păstra însemnele mele la Fundaţia Nobel, cu atât mai mult cu cât aceasta nu contravine statutului dumneavoastră, din câte am aflat din comunicatul pe care mi 1-ati trimis.

În acest caz, eu voi continua să nutresc împreună cu dumneavoastră speranţa tenace că va veni şi anul acela când împrejurările îmi vor îngădui, în sfârşit, să particip, la Stockholm, la ceremonia nobeliană tradiţională.

Personal, vă aduc amândurora scuzele mele cele mai sincere pentru că, fără să vreau, v-am cauzat griji şi nelinişti de prisos pe care cu majoritatea predecesorilor mei nu le-aţi avut.

Cu cele mai calde urări,

'.<.?., i A. Soljeniţân Stockholm, 22 noiembrie 1971

Stimate domnule Soljeniţân, Nils Stole şi eu ne-am întâlnit recent cu Gunnar Jarring. Convorbirea noastră n-a condus la nimic nou, dar noi nici nu ne aşteptam la nişte rezultate pozitive. Trebuie să constatăm că la ambasadă nu există local adecvat pentru un discurs public şi că actualmente Academia nu are posibilitatea de a găsi un spatiu convenabil într-un alt loc din Moscova. Va trebui, cum spuneţi dumneavoastră, să ne înarmăm cu răbdare, în speranţa că mai târ-ziu împrejurările ne vor permite să realizăm dorinţele la care momentan trebuie să renunţăm, însemnele onorifice le păstrăm în continuare aici. Dar, fireşte, eu sunt oricând gata să vin la Moscova pentru a vă remite în formele cuvenite diploma şi medalia Premiului Nobel, la ambasadă sau într-un alt loc convenabil dumneavoastră, în măsura posibilului, în acest caz, as putea eventual să iau cu mine o copie a discursului dumneavoastră ca s-o putem publica în Les Prix Nobel, în aşteptarea momentului când veţi putea să-1 citiţi dumneavoastră înşivă. Aceasta nu este decât o propunere despre care voiam să vă vorbesc.

Cu urările cele mai sincere, Al dumneavoastră K. R. Gierow Domnului Karl Ragnar Gierow Academia Regală Suedeză Stockholm Moscova, 4 decembrie 1971 Stimate domnule Gierow!

Ultimele dumneavoastră patru scrisori (din 7 şi 14 octombrie, 9 şi 22 noiembrie) dau o idee mai clară despre măsura în care este posibil să mi se înmâneze însemnele nobeliene la Moscova în formele cuvenite, după cum scrieţi dumneavoastră.

Înainte de toate as spune următorul lucru: desi obstacolele par să se întărească şi curajul să slăbească, eu apreciez foarte mult şi chiar din toată mima intenţia fermă pe care ati exprimat-o de a veni la Moscova personal, m orice moment şi în orice împrejurări, pentru ca această ceremonie să aibă loc. Vă mulţumesc sincer pentru această decizie si, ca să vorbim deschis, >

Eu o consider ca pe o rază de lumină făcându-şi loc prin ceata groasă a acestei situaţii.

Aşadar, după toate cererile, după toate articolele de gazetă, după toate comunicatele pentru presă, după toate răspunsurile Ministerului suedez al Afacerilor Externe şi chiar după explicaţiile personale ale primului dumneavoastră ministru, ne vedem readuşi la ceea ce, încă de-acum un an, îmi propunea, generos şi senin, domnul Jarring: o remitere a însemnelor nobe-liene făcută în secret, fără publicitate, în biroul său, cu uşile închise.

Cum spune proverbul, din norul mare doar o mică picătură de ploaie.

Si toată supărarea constă în aceea că, pur şi simplu, ambasada suedeză din Moscova nu are spatiu pentru nici un fel de procedură. (si poate că necazul acesta pune ambasada şi în imposibilitatea de a da recepţii?)

Mă întreb dacă aici nu este vorba de o neînţelegere semantică. Pentru domnul ambasador Jarring şi pentru administraţia care-1 coordonează, ceremonie "publică", "deschisă", înseamnă neapărat "mase mari de oameni"? şi

dacă nu are loc între patru ochi, aceasta ar trebui obligatoriu să se petreacă în prezenta a mii de persoane? Pentru o ceremonie de o asemenea amploare, într-adevăr, nu există spatiu. Dar în biroul domnului Jarring însuşi, oare nu se pot aşeza scaune pentru treizeci de persoane? şi dacă aceste persoane sunt invitate de dumneavoastră şi de mine, aceasta poate, după părerea mea, să creeze o ambiantă publică potrivită pentru citirea discursului prilejuit de decernarea unui Premiu Nobel. Ar fi soluţia cea mai simplă.

Dar, vai, mă tem că nu o semantică superficială ne separă pe noi de proprietarii de spatiu, ci o neaşteptată existentă a două moduri diferite de a înţelege traseul pe care-1 urmează frontierele culturii. Pentru problemele culturii, ambasada suedeză are în componentă un ataşat cultural, deci o persoană în competenta căreia intră tot felul de chestiuni, acte, evenimente culturale, dar iată, se pune întrebarea: consideră ea înmânarea Premiului Nobel (din păcate, mie, de data aceasta) ca pe un fenomen al vieţii culturale apt să unească popoarele noastre? Căci dacă n-o consideră ca atare, ci mai degrabă ca pe o umbră reprobabilă care ameninţa să compromită activitatea ambasadei, atunci, chiar dispunând de spaţiul cel mai vast, stimate domn, va fi imposibil să se găsească un loc pentru ceremonia noastră.

Dar aici mă consolez amintindu-mi că mi-aţi explicat că Academia suedeză şi Fundaţia Nobel sunt independente şi intangibile în activitatea şi în deciziile lor şi că o ceremonie oficială, organizată "ca" de statul suedez, ar putea chiar să le dăuneze.

Înţelegând foarte bine şi împărtăşind sentimentul dumneavoastră, pe de altă parte necunoscând la Moscova vreo organizaţie publică sau cooperativă care să accepte a ne pune la dispoziţie spatiu pentru scopul nostru, îndrăznesc să vă propun altă soluţie: să organizăm toată ceremonia la Moscova într-un apartament privat, şi anume în acela pe adresa căruia îmi trimiteţi scrisori, în acest

apartament, ce-i drept, nu este atâta spatiu ca la ambasada suedeză, dar, după criteriile noastre ruseşti, în el ar putea foarte bine să încapă vreo 40-50 de persoane. Ceremonia ar putea să piardă ceva din caracterul ei oficial, în schimb ar câştiga în intimitate şi în căldură umană. şi gândiţi-vă, domnule Gierow, ce greutate le-am lua de pe suflet domnului ambasador al Suediei şi chiar ministrului suedez al Afacerilor Externe!

Eu nu cunosc analele Premiului Nobel, dar presupun că şi în trecut a existat un caz în care laureatul Premiului Nobel era pironit locului, să zicem de boală, de exemplu, şi atunci reprezentantul Fundaţiei sau al Academiei nu s-a dus şi i-a înmânat aceste însemne direct acasă?

Dar dacă toate soluţiile ne sunt inaccesibile, şi dumneavoastră, şi mie? Ei bine, atunci ne vom supune destinului: însemnele mele nobeliene să rămână în continuare în custodia Fundaţiei Nobel, că doar nu se vor devaloriza din cauza aceasta. şi cândva, chiar şi după moartea mea, succesorii dumneavoastră vor înmâna cu înţelegere aceste însemne fiului meu, nu-i asa?

Totuşi, după ce a aşteptat deja un an, discursul prilejuit de primirea Premiului Nobel pentru literatură pe anul 1970 a îmbătrânit. Ce vom face cu el?

În această scrisoare, domnule Gierow, mi-am permis un ton mai glumeţ. Dacă am făcut-o, am făcut-o numai pentru a învinge mai uşor neplăcerea pe care o provoacă dificultăţile. Dar vă veţi da seama că acest ton nu vă vizează nicăieri personal pe dumneavoastră. Decizia dumneavoastră este nobilă, ea este la limita posibilităţilor dumneavoastră si, din nou, vă mulţumesc călduros pentru ea.

Vă rog să transmiteţi urările mele cele mai bune domnului Nils Stole care, după câte am înţeles, împărtăşeşte pe deplin punctele de vedere şi aprecierile dumneavoastră.

Păstrând speranţa că o întâlnire între noi doi nu este irealizabilă pentru eternitate, vă strâng cu căldură mâna.

Sincer al dumneavoastră, A. Soljeniţân

INTERVIU acordat ziarelor New York Times şi Washington Post Moscova, 30 martie 1972

La ce lucrează acum autorul?

La Octombrie şaisprezece, al doilea Nod al aceleiaşi cărţi.1

Va fi terminat în curând?

Nu. În cursul elaborării cărţii, am constatat că acest Nod este mai complex decât presupuneam eu. Trebuie să cuprind istoria curentelor sociale şi spirituale de la sfârşitul secolului al XlX-lea încoace, căci ele au marcat personajele. Fără evenimentele precedente, nu poţi înţelege oamenii.

Nu vă e teamă că, plonjând în istoria detaliată a Rusiei, vă îndepărtaţi de temele general-umane şi extratemporale?

Mi se pare că, dimpotrivă, multe lucruri generale şi chiar extratemporale se explică prin această istorie.

Trebuie să studiaţi multe materiale?

Foarte multe. Pe de o parte, cu această muncă nu sunt deloc obişnuit, căci, până de curând, nu m-am ocupat decât de istorie contemporană şi nu am scris decât pornind de la experienta trăită de mine. Pe de altă parte, sunt atâtea împrejurări ostile exterioare încât îi era mult mai uşor unui student total necunoscut, în provincialul Rostov al anilor 1937-19382, să adune materiale despre catastrofa lui Samsonov (încă neştiind că şi mie îmi va fi dat să parcurg aceleaşi locuri3, numai că de data aceasta nu pe noi ne vor încercui alţii, ci noi îi vom încercui pe alţii). şi desi cocioaba unde locuiam noi, eu şi mama, a fost distrusă de o bombă în 1942 şi toate lucrurile noastre, cărţile noastre, hârtiile noastre au ars, aceste două carnetele s-au păstrat ca prin minune si, când m-am întors din exil, mi-au fost restituite. Acum le folosesc.

Nu, atunci nu mi se puneau piedici deosebite. Dar acum. Dumneavoastră, occidentalii, nu vă puteţi imagina situaţia mea. Eu trăiesc în patria mea, scriu un roman despre Rusia, dar mi-este mai greu să adun materiale pe această temă decât dacă as scrie despre Polmezia. Pentru Nodul urmă- 1

Urmarea lui August Paisprezece, primul Nod al operei. (N. t.) 2 Acolo unde a trăit Soljeniţân la epoca aceea şi unde a început să strângă material documentar. (N. t.) 3 în timpul celui de-al doilea război mondial, în Rusia orientală. (N. t.) r am nevoie să vizitez unele clădiri istorice, dar acestea sunt instituţii. Utoritătile nu-mi dau voie să intru acolo. Accesul la arhivele centrale • regionale îmi este interzis. Am nevoie să vizitez locurile unde s-au pro-Ls evenimentele, să srrâng informaţii de la bătrâni, ultimii martori pe cale, dispariţie, dar pentru aceasta îmi trebuie aprobarea şi ajutorul autorităţilor locale, cu alte cuvinte ceva ce eu nu pot să obţin. şi fără acestea, toţi se vor fer' de mme> 'e vo' părea suspect şi nimeni nu-mi va povesti nimic, şi apoi, dacă n-am autorizaţie, voi fi oprit eu însumi la fiecare pas. Lucrul acesta este deja verificat.

Munca aceasta nu pot s-o facă alţii, asistenţi, secretari? Nu pot. În primul rând, eu nemafiind membru al Uniunii Scriitorilor, nu am dreptul la un secretar sau un asistent, în al doilea rând, un secretar care mi-ar reprezenta interesele s-ar izbi de aceleaşi oprelişti şi restricţii ca şi mine. şi în al treilea rând, pur şi simplu, n-aş avea cu ce să plătesc un secretar. Căci după onorariile pentru Ivan Denisovici n-am mai avut nici un venit semnificativ, în afară de nişte bani pe care mi i-a lăsat răposatul K. I. Ciukovski', acum şi ei pe punctul de a se epuiza. Primii mi-au permis să trăiesc şase ani, următorii, trei ani. Mi-a reuşit chestia aceasta pentru că mi-am limitat cheltuielile la ceea ce erau ele înainte, când lucram în învăţământ. Pentru mine nu cheltuiesc niciodată mai mult decât ar trebui să plătesc unui secretar. Nu se pot primi bani din Occident?

Am făcut un testament si, când se va ivi posibilitatea să fie realizat, toate onorariile mele vor fi atribuite, prin avocatul meu, unei opere de interes public în patria mea. (Literaturnaia gazeta, această revistă sinceră, care nu minte niciodată, a scris următoarele: "el a dat indicaţii amănunţite referitoare la utilizarea onorariilor sale", dar în

ce priveşte utilizarea publică a acestor bani, în patria mea, acesta este un detaliu pe care – cu nevinovăţie – îl omite.) Eu însumi nu voi utiliza decât Premiul Nobel. Dar şi drumul spre aceşti bani mi-este presărat cu umilinţe, dificultăţi şi incertitudini. Ministerul Comerţului Exterior mi-a făcut cunoscut că, pentru fiecare sumă care va veni, va trebui ca, printr-o decizie specială, colegiul să stabilească dacă mi se plăteşte suma respectivă, şi sub ce formă, şi cât la sută.

Cum reuşeşte totuşi autorul să adune documente?

Aici este încă o particularitate a vieţii noastre pe care, probabil, un occidental cu greu o va înţelege. După câte îmi imaginez, şi poate că gre-sesc, în Occident este o regulă după care orice muncă trebuie plătită si Scriitor rus mort în 1969. Fiica lui a fost exclusă din Uniunea Scriitorilor, la începutul lui 1974, pentru a-şi fi exprimat sprijinul pentru Saharov şi S°ljenitân. (N. t.) nu prea e cunoscută sintagma de muncă neplătită. La noi, dimpotrivă, sa mizdatul, de exemplu, nu se menţine decât prin aceea că nu plăteşte. Qa menii îşi consumă forţele, timpul liber, petrec nopţi pentru o muncă de p" urma căreia nu se aleg decât cu persecuţii.

Asa şi cu mine. Despre lucrarea mea, despre tema pe care o tratez, se ştie pe o arie largă, chiar şi în afara Moscovei, şi oameni binevoitori, adesea nişte necunoscuţi pentru mine, îmi trimit ei direct sau prin alţii -_ bineînţeles, nu prin postă, căci n-ar mai ajunge la destinatar – diferite cărţi, chiar dintre cele foarte rare, amintirile lor etc. Uneori aceasta se în-tâmplă atunci când trebuie şi îmi este de mare folos, alteori nu, dar mă emoţionează totdeauna şi întăreşte în mine sentimentul viu că lucrez pentru Rusia şi că Rusia mă ajută. Uneori se întâmplă şi altfel. Adesea mă adresez eu însumi unor cunoscuţi, unor specialişti, cerându-le părerea în chestiuni foarte complicate, în alegerea documentelor, ceea ce necesită timp şi muncă, şi nu numai că nimeni nu mi-a cerut niciodată bani pentru aceasta, dar care mai de care e bucuros să mă ajute.

Cu atât mai mult cu cât se întâmplă ca acest lucru să fie şi foarte periculos, în jurul meu şi al familiei mele s-a creat un fel de zonă interzisă, contaminată. şi la Riazan există şi astăzi oameni care au fost concediaţi pentru că au fost la mine acasă câţiva ani. De îndată ce T. Timofeev, director al unui institut din Moscova şi membru corespondent al Academiei de ştiinţe, a aflat că o matematiciană din institutul lui îmi era sotie, a intrat într-o aşa panică încât, cu o grabă indecentă, i-a obţinut concedierea, desi acest fapt se producea aproape imediat după ce ea născuse şi era contrar oricărei legi. O familie a făcut un schimb de locuinţa perfect legal, îndată ce s-a aflat că acea familie era a mea, mai multi funcţionari de la sovietul orăşenesc Moscova au fost sancţionaţi: cum de-au permis ca Soljeniţân, adică nu chiar el, ci fiul său nou-născut, să beneficieze de un permis de şedere în centrul Moscovei?

Un alt aspect: specialistul pe care-1 consult mă întâlneşte, îmi dă unele informaţii timp de o oră sau două. Îndată filajul începe să-i sufle în ceafa, ţinându-se după el ca după un atentator la siguranţa statului; omul respectiv este identificat şi supravegherea asupra lui continuă pentru a se vedea cu cine se mai întâlneşte.

Altminteri, nu este totdeauna asa. Securitatea Statului are programul său, considerentele sale profunde, în unele zile nu există supraveghere exterioară, sau nu există decât una foarte redusă, în alte zile, ei mişună peste tot, ca, de exemplu, înaintea sosirii lui Heinrich Boli. Postează la două porţi câte o maşină, în fiecare se află câte trei agenţi, şi nu se lucrează numai într-un schimb. Se tin după vizitatorii mei cu maşina, la fel şi după cei care circulă pe jos. Dacă ne amintim că există unii care au misiunea ca, douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru, să asculte convorbirile oastre telefonice şi din locuinţe, să analizeze benzile magnetice, toată 11 respondenta mea, că, în unele localuri spaţioase, toate datele primite "nt strânse, confruntate, şi nu de către nişte funcţionari mărunţi, atunci putem să nu

ne mirăm gândindu-ne câţi inşi în floarea vârstei trândăvesc, arneni care, în loc să presteze o muncă productivă în folosul patriei, se cupă de cunoscuţii mei şi de mine, inventează duşmani, în plus, cineva cotoceste prin biografia mea, cineva trimite agenţi în afară ca să producă haos în editarea cărţilor mele. Cineva întocmeşte şi reglează un plan general menit a-mi compromite cărţile. Acest plan încă n-a adus rezultatul scontat "j de aceea a fost revizuit de mai multe ori din mers. Dar îi putem urmări desfăşurarea pe parcursul ultimilor ani, diferitele lui etape.

Au decis să mă sufoce începând din 1965, când mi-au confiscat arhiva şi când s-au speriat de operele mele datând din anii de lagăr, ca şi când ele puteau să nu poarte amprenta unor oameni marcaţi pentru totdeauna! Dacă am mai fi în epoca stalinistă, nimic n-ar fi mai simplu: el a dispărut şi cu asta basta, şi nimeni n-ar mai întreba nimic. Dar după congresele al XX-lea şi al XXII-lea este mai complicat.

Mai întâi au decis să mă elimine prin tăcere. Nicăieri să nu mai apară nici un rând despre mine, nimeni să nu mai pomenească numele meu nici măcar pentru a mă înjura, şi peste câţiva ani voi fi uitat de toată lumea. Atunci cei interesaţi m-ar putea face să dispar. Dar este deja epoca să-mizdatului şi cărţile mele se răspândesc în toată tara, ajungând apoi şi în străinătate. Conspiraţia tăcerii nu şi-a atins scopul.

Atunci a început împotriva mea (si nu s-a terminat nici astăzi) campania de calomnii de la tribuna şedinţelor cu uşile închise.

Occidentalul aproape nici pe asta n-o poate înţelege. Există o reţea bine constituită de învăţământ de partid şi cetăţenesc şi o reţea de conferinţe care acoperă toată tara. Nu există instituţie sau unitate militară, centru raional sau sovhoz unde să nu ia cuvântul, potrivit unui anumit program, conferenţiari şi propagandişti, şi toţi, în toate locurile, în acelaşi moment spun acelaşi lucru, conform cu

instrucţiunile primite de Ia un acelaşi centru. Există şi câteva variante: pentru capitale, regiuni, armată, academii. Din cauză că accesul la ele este permis numai lucrătorilor instituţiei sau locuitorilor raionului în chestiune, asemenea conferinţe au, de fapt, un caracter oarecum secret sau de-a dreptul secret. Se întâmplă uneori că, fără ocolişuri, unor oameni de ştiinţă li se dă ordin să-şi pregătească stilourile şi carnetele de însemnări. Prin această reţea poate fi promovată orice informaţie, orice slogan, începând cu 1966 s-a dat comandă să se vorbească despre mine: să se spună mai întâi că pe merit am fost închis în timpul lui Stalin, că am fost reabilitat pe nedrept, că operele mele sunt criminale. Trebuie adăugat că înşişi conferenţiarii n-au citit în viaţa lor aceste opere din cauză că cineva se temea să le încredinţeze, chiar şi lor, dar le dădea o din să vorbească asa.

Sistemul, ideea constă în a nu le vorbi decât lucrătorilor unei institm-date. În exterior este linişte şi pace, totul merge ca în cea mai bună dintr lumi, nu există nici o persecuţie, în timp ce calomnia, o calomnie pe Car n-o poţi combate, inundă tara: nu poţi merge să-ţi clamezi adevărul în toat oraşele, nu ti se dă acces la aceste adunări cu uşile închise, conferenţiari de aceştia sunt cu miile, cu toţii inaccesibili, şi calomnia pune stăpânire r" minţile oamenilor.

Cum aflaţi lucrurile acestea?

Chestiunea este că trăim într-o altă epocă, într-o epocă diferită. şi djn provincie, şi din Moscova îmi parvin foarte multe lucruri. Timpurile sunt de-aşa natură încât la toate aceste conferinţe, chiar şi la cele mai secrete peste tot, există oameni care îmi vor binele şi care, pe diferite căi, îmi trimit vorbă că: în cutare zi, în sala cutare, conferenţiarul cutare a spus despre dumneata cutare minciună şi murdărie. Notez ceea ce este mai frapant, poate cândva chestia asta îmi va servi la ceva, poate că i-o voi putea arăta unuia dintre aceşti conferenţiari.

De ce persoanele care participă la aceste adunări nu protestează imediat ce constată anumite deformări ale faptelor?

Oh, la noi aşa ceva nici astăzi nu este cu putinţă. Nimeni nu îndrăzneşte să se ridice şi să obiecteze unui propagandist al partidului, căci dacă îndrăzneşte, îşi ia adio de mâine de la locul de muncă, dacă nu şi de la libertate. Calitatea unei soluţii este verificată după reacţia acesteia la hârtia de turnesol. Tot aşa şi la noi sunt cazuri când loialitatea unui candidat la aspirantură sau la o funcţie privilegiată este verificată după reacţia lui la problema pe care o reprezint eu: "L-ai citit pe Soljeniţân? Ce părere ai despre el?" şi soarta candidatului depinde de răspunsul său.

La aceste conferinţe se spun multe vorbe de clacă, într-o vreme era luată la puricat povestea familiei mele, desi cei care o făceau habar n-aveau sau aveau cunoştinţe foarte puţine despre ea. Imaginaţi-vă cu ce se ocupă unii la noi şi pe ce încasează ei nişte salarii: discută de la înălţimea tribunelor despre însurătoarea lui cutare, despre naşterea şi botezul fiului său. şi treaba asta n-o fac precupeţe de la bazar, ci propagandişti titulafl în reţeaua de învăţământ. Într-o vreme, o foarte mare plăcere le făcea unora să extragă derivate de la numele meu patronimic, "Isaevici". Se spunea aşa într-o doară: "De altfel adevăratul lui nume de familie este Soljenit^ sau Soljenitfer, dar, în tara noastră, asta, desigur, n-are nici o importanta.

În serios a fost luată o temă care are particularitatea de a fi receptat3 lesne de urechea ascultătorilor: trădarea de tară. De regulă, la noi, în-

• ficarea persecutării cuiva, nu se folosesc niciodată argumente, ci etichetele ele mai primitive, poreclele cele mai grosolane, cele mai simple, pentru stâmi, cum se spune, "furia maselor", în anii '20, era la modă eticheta je contrarevoluţionar", în anii '30, aceea de "duşman al poporului", înce-"n'd din an" '^" aceea de "trădător de tară". Ah, ce mi-au mai frunzărit documentele de militar, ce-

au mai căutat doar-doar or descoperi că am fost măcar două zilişoare prizonier, ca Ivan Denisovici, ce mai găselniţa ar fi fost asta! De altfel, de la tribuna adunărilor cu uşile închise poţi să-i debitezi publicului credul orice minciună. şi ani şi ani de zile s-a povestit în toate sălile apropiate şi îndepărtate, în toată tara: Soljeniţân s-a predat de bunăvoie la nemţi! Nu, el a târât în prizonierat o întreagă baterie! Apoi a fost poliţai în slujba ocupanţilor! Nu, a făcut parte din armata lui Vla-sov! Nu, a lucrat direct pentru Gestapo! La suprafaţă, totul este calm, nici urmă de persecuţie, dar pe dedesubt creste deja tumoarea calomniei. Într-o zi, revista Novâi mir a organizat o întâlnire cu cititorii la Novosibirsk, ocazie cu care cineva i-a transmis lui Tvardovski biletul următor: "Cum ati putut admite ca în revista dumneavoastră să publice un fost agent al Gestapoului?" în felul acesta, opinia publică din toată tara era pe deplin pregătită pentru orice răfuială contra mea. şi totuşi, epoca nu mai este aceeaşi şi a zdrobi fără publicitate. A trebuit să se recunoască public că eu am fost ofiţer combatant, că datoria de militar mi-am făcut-o ireproşabil. Ceata a persistat multă vreme fără să se transforme în ploaie şi până la urmă s-a împrăştiat.

Atunci a început o nouă campanie de acuzaţii, spunându-se că eu am transmis Pavilionul canceroşilor în Occident. Dar ce minciuni nu s-au spus de la tribuna adunărilor cu uşile închise? Că la frontieră (la care frontieră, nu se ştia) a fost reţinut prietenul unuia dintre prietenii mei (nu se dădea nici un nume) şi că valiza lui ar fi avut fund dublu şi că acolo s-ar fi găsit scrieri de-ale mele (care dintre ele, nu se spunea). şi întregii provincii i se suflau insistent la ureche aceste braşoave, şi pe oameni îi băga în sperieţi gândul că există un asemenea răufăcător, un asemenea recidivist în trădarea de tară. Apoi, o dată cu excluderea mea din Uniunea Scriitorilor, mi s-au făcut propuneri clare să o întind din tară, sub acelaşi pretext de "trădare de patrie". Apoi a venit rândul Premiului Nobel să fie luat ca

pretext de aceeaşi natură. De la toate tribunele s-a dat drumul la aceeaşi Placă: "Premiul Nobel este salariul de iudă pentru trădarea patriei." şi refrenul acesta se face auzit şi astăzi, fără ca aceia care-1 cântă să se preocupe de umbra pe care o pot arunca, de pildă, asupra lui Pablo Neruda1. În ne- 1 Laureat al Premiului Nobel pe 1971 pentru literatură, membru al PC chilian, mort la putin timp după lovitura de stat de la Santiago în septembrie chibzuinţa lor, aceia îi jignesc pe toţi laureaţii Premiului Nobel şi jignesc însăşi instituţia premiilor Nobel.

Dar August Paisprezece a fost transmis în străinătate de către autorul însuşi, care nu şi-a atras, prin aceasta, nici o încriminare.

Deocamdată au bunul-simţ de a nu o face. Dar cinstita Literaturnaia gazeta face şi aici o omisiune, nevinovată ca toate "omisiunile" ei: "SoU jenitân a transmis imediat în străinătate manuscrisul romanului său"; o nu-i o minciună! S-a omis aşa o foarte mică frază: după ce 1-a propus unul număr de şapte edituri sovietice, Hudojestvennaia literatura, Sovetskii pisatei, Molodaia gvardiia şi diferitor reviste, întrebându-i pe responsabilii acestora dacă nu voiau măcar să citească, măcar să frunzărească romanul şi niciunul dintre ei nu şi-a manifestat dorinţa nici măcar să-1 ia în mână. Parcă s-ar fi înţeles între ei. Niciunul nu mi-a răspuns la scrisoare, niciunul n-a cerut manuscrisul.

Totuşi, apariţia lui August te-a dat persecutorilor mei ideea de a merge pe o altă cale. Chestiunea este că în acest roman am dat multe amănunte despre ascendenta mea maternă şi paternă. Desi multi prieteni şi multe cunoştinţe, încă în viaţă astăzi, îmi cunosc rudele, atotştiutoarea Securitate a Statului, oricât de caraghios ar părea acest fapt, n-a aflat despre ele decât din acest roman. Atunci, ei s-au aruncat "pe pistă" cu scopul de a mă compromite, după normele sovietice, fireşte. Eforturile lor în privinţa aceasta s-au dedublat. Mai întâi a revenit în actualitate linia rasială. Evreiască, mai exact, în speranţa de a putea demonstra că

eu sunt evreu, un ofiţer cu misiune specială, maiorul de securitate Blagovidov, s-a precipitat să verifice dosarele personale ale tuturor purtătorilor numelui de Isaak, aflate în arhivele pe anul 1914 ale Universităţii din Moscova. Aceasta ar fi deschis perspectiva ispititoare a unei "explicaţii" privind poziţia mea literară. Apariţia unui roman istoric complică sarcina hăituitorilor mei: nu este suficient să-1 ponegreşti pe autorul însuşi, trebuie în plus să zdruncini încrederea pe care ar putea s-o inspire concepţia lui asupra istoriei ruse, concepţie deja exprimată şi pe care viitorul o poate confirma.

Vai, cercetările rasiale au dat un rezultat, altul decât cel scontat: eram rus. Atunci, linia rasială a fost înlocuită cu linia de clasă, drept pentru care s-au dus la bătrâna mea mătuşă; din relatările ei au fabricat un articol pe care 1-au dat spre publicare revistei bulevardiere vest-germane Stern.

Redactorul-şef al lui Stern susţine acum că însuşi corespondentul lui a fost la mătuşica mea. Admit că a fost şi el împreună cu nişte sovietici. Totuşi trebuie să observăm că, în toţi cei 55 de ani ai puterii sovietice, oraşul Gheorghievsk, spre deosebire de Piatigorsk-ul vecin, a fost închis ertnetlC pentru străini. Aşadar, la mătuşica mea au venit trei inşi vorbind fluent rusa. Vizita s-a repetat de cinci ori, musafirii nedând semne că s-ar fi grăbit EI S_au arătat foarte încântaţi de biografia mătuşii mele pe care au rugat-o să le împrumute pentru câteva ore însemnările ei. Însemnări pe care nici că ie_au mai returnat, le-au forat. Bătrâna, aproape oarbă, nu le-a reţinut trăsăturile, ^ar după manierele l°r> după tenta lor psihologică în genul lui Job Trotter de Dickens, vizitatorii erau din anturajul lui Victor Louis şi nu exclud posibilitatea ca acesta să fi fost şi el printre ei. Legătura dintre Stern • victor Louis este bine cunoscută de multă vreme. De exemplu, când Louis a venit la mine să se justifice cum că el nu vânduse Pavilionul canceroşilor în Occident, detaliile convorbirii noastre şi

fotografiile făcute hoţeşte (cu teleobiectivul ascuns într-un tufiş) au apărut chiar în Stern, dar fără semnătura lui. Chiar cu putina mea experientă în materie, am remarcat că Stern beneficiază de înlesniri speciale în tara noastră, are acces la numere de telefoane şi la adrese ce nu se pot primi decât de la cei care ascultă convorbirile mele telefonice şi-mi interceptează scrisorile. De-abia ce apăruse articolul în Stern, că im secretar al Uniunii Scriitorilor, Vercenko, a şi spus la o adunare de partid: Aceasta este acea sursă pe care avem toate motivele s-o credem. Publicarea în Stern, ediţiile pirat ale lui Flegon Press şi Langen-Muller1 subminează sistemul de apărare internaţională a cărţilor mele.

Soarta manuscrisului lui August. Editura Langen-Muller afirmă că manuscrisul l-a primit de la samizdat încă din primăvara lui 1971.

Cum a putut ea să-1 primească dacă până în iunie eu n-am scos din sertar decât acel singur exemplar care a mers la YMCA-Press? 2 Ei bine, să spună de la cine l-a primit. Acesta trebuie să fie sau o persoană foarte apropiată mie, sau un hot din categoria acelora care, înarmaţi cu o legitimaţie impresionantă, îţi intră în casă în absenta ta. Editura are lipsa de nobleţe de a voi să se ascundă în spatele nobilului nostru samizdat. Are loc aici o forţare a logicii: de vreme ce operele mele anterioare au apărut prima dată la samizdat, înseamnă că şi de data aceasta s-a întâmplat la fel. şi tocmai, că nu s-a întâmplat la fel! Scrierile anterioare le-am dat spre a fi citite, fără nici o condiţie din partea mea. Dar acea carte voiam neapărat s-o conduc eu însumi până la tipărire. Numai când a ieşit cartea – numai atunci am început să dau celor interesaţi exemplarul dactilografiat.

Aceste două firme au publicat cărţi pirat ale lui August Paisprezece, una m Anglia (în limba rusă), cealaltă în Germania federală. Prima şi-a reînnoit tentativa, Ia

începutul lui 1974, cu ediţia rusă a Arhipelagului Gulag. (AU)

Casă de editare în limba rusă. A primit cererea lui Soljeniţân de a publica, la Paris, ediţia originală a lui August Paisprezece, apoi a Arhipelagului Gulag. (N. t.)

Astfel, maniera în care este scris articolul din Stern, subtextul lui răuvoitor lasă să se întrevadă nişte autori cunoscuţi, mai ales acolo unde se eVnit judecaţi privind natura creaţiei literare. Aflăm că Soljeniţân a aplicat un procedeu literar ingenios: el a transferat acţiunea romanului în epoca prerevoluţionara; pentru aceasta, el s-a cufundat în studiul oamenilor unei alte epoci, a citit un mare număr de lucrări de istorie în general şi de istorie militară, s-a străduit să înfăţişeze nu războiul pe care 1-a trăit, ci un altul, care nu-i seamănă, şi toate acestea pentru ca la pagina 740 să iasă în fată cu o frază pe care Stern ne dă de înţeles că o ia în sens figurat, şi toate acestea pentru ca să-şi deschidă drum spre puşcărie. Este exact ceea ce, la vremea lor, au făcut conducătorii Uniunii Scriitorilor când mi-au reproşat că am studiat amănunţit oncologia, că m-am internat într-un spital pentru canceroşi şi că dinadins m-am îmbolnăvit de cancer – pentru ca să strecor în cartea mea nu stiu ce simbol. Aceşti oameni răuvoitori şi fricoşi se bagă într-o problemă care nu-i de nasul lor: natura artei literare. Lor nu le poate intra în cap că de multă vreme un om nu mai are nevoie să se joace de-a v-aţi ascunselea şi-şi spune deschis părerile despre actualitate.

Cit de exacte sunt informaţiile date de articolul din Stern?

Păi să vorbim direct şi să spunem că articolul este din Literaturnaia gazeta. Ele sunt exacte în măsura în care concordă cu romanul meu tipărit, în rest sunt nişte prostii ridicole, asezonate cu minciuni vizând un scop foarte precis, bine gândite. Numai că excesul de zel nu este productiv. De exemplu, se afirmă că ambii mei bunici erau moşieri în Caucazul de Nord. Literaturnaia gazeta se plasează totuşi într-o postură penibilă atunci când dă dovadă de atâta

ignorantă în materie de istorie a patriei, în afară de câţiva generali cazaci, pe care-i cunoaşte toată lumea, nu au existat niciodată în Caucazul de Nord moşieri, adică proprietari aparţinând nobilimii, descendenţi ai vechii aristocraţii care primise pământuri pentru serviciile prestate pe linie militară. Toate pământurile aparţineau armatelor căzăceşti regulate din ţinuturile Tersk şi Kuban. Până chiar în secolul al XX-lea, multe dintre aceste pământuri erau pârloagă, mâna de lucru lipsea. Ţăranii care se aşezau prin părţile acelea nu puteau fi împroprietăriţi decât cu mici parcele, dar armata cazacă dădea cu plăcere în arendă suprafeţe de pământ oricât de mari şi la nişte preturi incredibil de mici.

Bunicii mei nu erau cazaci, şi unul şi celălalt erau ţărani. Cu totul întâmplător, neamul ţărănesc al Soljenitânilor este menţionat în nişte documente din anul 1689, când strămoşul meu Filip a avut de suferit din cauza mâniei lui Petru I (a se vedea ziarul Voronejskaia Kommuna din 9 martie 1969, articolul despre oraşul Bobrov). Pentru răzmeriță, străbunicul meu a fost exilat din gubernia Voronej pe teritoriul armatei Caucazului. Aici, fără îndoială, pentru că era un răsculat, n-a fost înrolat printre cazaci, dar i s-a permis să se aşeze pe nişte pământuri necultivate. Soljenitânii erau ţărani

^e rând din Stravropol: la Stravropol, înainte de revoluţie, cine avea câteva nerechi de boi şi de cai, vreo zece vaci şi două sute de oi nu era câtuşi de putin socotit a fi un om bogat. Ei formau o familie numeroasă şi erau toţi muncitori cu braţele, în cătun era o casă simplă din chirpici, mi-o amintesc. Dar pentru politica "de clasă", pentru ca Teoria înaintată să se justifice, trebuia să se inventeze nu stiu ce bancă, să se adauge nişte zvonuri la avere, să se imagineze cincizeci de argaţi şi să fie chemată o verişoară primară colhoznică la direcţie pentru a fi interogată, şi sub casa de vilegiatură a familiei scerbak, la Kislovodsk, unde m-am născut, să se scrie conacul" Soljenitânilor. Un prostănac

poate să-şi dea seama şi el că aceasta nu este o casă de staniţa. (Apoi s-a lămurit că acest fals s-a comis numai în partea sovietică a tirajului; în tirajul care a plecat în Occident, unde se poate face colaţionarea cu Stern, în acelaşi loc la aceeaşi fotografie stă scris: "Casa din Kislovodsk, care aparţinea Irinei scerbak. Acum aceasta este unul dintre pavilioanele sanatoriului.") Iată ce "moşieri" suntem noi. Lepădăturile au umflat toate aceste minciuni pentru a putea de asemenea să-i atribuie tatălui meu, narodnic şi tolstoian, o sinucidere lasă "din teama de roşii", fără să aştepte venirea pe lume a primului său născut atât de dorit şi aproape fără să fi trăit cu sotia pe care o iubea! Judecată de reptile.

Ce poate spune autorul despre mama sa?

M-a crescut în condiţii incredibil de grele. Rămânând văduvă încă înainte de a mă naşte pe mine, nu s-a recăsătorit, mai ales de teamă să nu-mi aducă un tată vitreg care ar fi putut să fie aspru cu mine. Înainte de război, noi am locuit la Rostov nouăsprezece ani si, dintre aceştia, cincisprezece ani n-am putut obţine nici o cameră de la stat, tot timpul şedeam cu chirie în câte o cocioabă putredă la particulari, contra unei mari sume de bani; iar când în sfârşit am primit o cameră, am primit-o într-o parte a unui grajd transformat în locuinţa pentru oameni. Totdeauna era frig, era curent, ne încălzeam cu cărbune care era greu de procurat, apa o aduceam de departe; ce este aceea apă curentă în apartament, eu nu am aflat decât de curând. Mama cunoştea bine franceza şi engleza, învăţase şi stenografia şi dactilografia, dar în instituţii unde erau salarii mai bune nu era niciodată primită din cauza originii sociale; chiar din instituţii inofensive ca Melstroi (întreprindere pentru construcţia de mori), era epurată, adică pusă pe liber cu drepturi limitate pe viitor. Aceasta o obliga să caute de lucru seara, iar de propria ei gospodărie să se ocupe noaptea, fără să doarmă vreodată suficient. Din cauza condiţiilor nostre de trai, răcea adesea, s-a

îmbolnăvit de tuberculoză şi a murit la 49 de ani. Eu eram atunci pe front şi n-am putut să-i văd mormântul decât după doisprezece ani, după lagăr şi exil.

Despre mătuşa Irina?]

Ale cărei declaraţii au inspirat articolul din Stern. (N. t.).

Mama m-a trimis la ea de două sau de trei ori în vacanta de vară. Restul este rolul imaginaţiei ei, deja dereglată. Eu n-am locuit cu ea niciodată Ce-şi aminteşte autorul despre tatăl său?

Nu am în memorie decât nişte fotografii, şi apoi relatările mamei mele şi ale celor care 1-au cunoscut. De la universitate a plecat voluntar pe front, a servit într-o brigadă de artilerie de grenadieri. Într-o zi, un post de tragere ardea, tatăl meu a cărat singur lăzile cu obuze. Ca ofiţer a primit trei decoraţii în primul război mondial, care, în copilăria mea, erau considerate însemne periculoase ale unei crime şi mama şi eu, mi-aduc aminte, le-am îngropat în pământ, de teama unei percheziţii. Deja tot frontul aproape că se destrămase, dar bateria în care servea tatăl meu a rămas pe linia întâi până la pacea de la Brest-Litovsk. Tata şi mama au fost cununaţi pe front de către preotul brigăzii. Tata s-a întors în primăvara lui 1918 şi în curând a murit din cauza unui accident şi a unui prost tratament medical. Peste mormântul lui, la Gheorghievsk, au trecut tractoarele ca să facă loc unui stadion.

Si despre celălalt bunic?

Bunicul meu dinspre mamă venise, de tânăr, din Taurida ca să pişca oile şi să argăţeasca. Aplecat de la zero, apoi a început să ia în arenda pământ si, spre bătrâneţe, într-adevăr, devenise foarte bogat. Era un om de o energie rară şi extrem de muncitor. La cincizeci de ani livra tării mai multe cereale şi mai multă lână decât multe sovhozuri de astăzi şi nu muncea mai putin decât directorii acestora. şi cu lucrătorii lui se purta în aşa fel încât, după revoluţie, aceştia de bunăvoie 1-au hrănit pe tot parcursul celor doisprezece ani de viaţa pe care i-a mai avut. As vrea să văd

un director de sovhoz încercând să obţină, după ce a fost destituit, o asemenea asistentă din partea foştilor săi lucrători.

Se mai reproşează cuiva astăzi originea socială?

Evident, nu mai este o chestiune arzătoare ca în anii '20 şi '30, dar acest obicei de "a judeca omul după originea lui socială" este foarte adânc înrădăcinat în conştiinţa şi este încă extrem de vivace în tara noastră, rugul se poate reaprinde oricând şi fără dificultate. Chiar foarte de curând, duşmanii lui Tvardovski i-au imputat în mod public aşa-zisa origine "chiabu-reascâ". Iar în cazul meu: dacă acuzaţia de "trădare de patrie" n-a putut fi fundamentată prin prizonierat, atunci ea ar putea fi fundamentată prin "originea de clasă", nu-i asa? aşa că ultimele articole din Literaturnaia gazeta, cu tot agramatismul şi stupiditatea lor, nu sunt o simplă luare peste picior lipsită de finalitate.

Apropo, observaţi că Literaturnaia gazeta, ea care, pe fond, n-a discutat niciodată despre scrierile şi concepţiile mele, ea care n-a avut niciodată curajul să publice despre mine o cât de mică analiză critică autentica.

Fie chiar una foarte ostilă, căci, prin însuşi acest fapt, ar fi întredeschis o fereastră spre adevărul insuportabil – ea, deci, în judecăţile ei asupra mea, pare a-şi fi pierdut vocea, pare a fi fost părăsită de propriii ei critici şi autori, în atacurile contra mea, ea se tot ascunde în spatele unor reproduceri de texte, în spatele unei reviste bulevardiere, în spatele unor ziarişti străini, dacă nu chiar în spatele unor cântăreţi de estradă şi al unor jongleri. Sfiala asta eu n-o înţeleg. Poate din cauză că "hrăniţi cu oţet încă de pe când erau copii", cum se spune în Finlanda, ei devin totuşi realişti socialişti exemplari şi chiar ajung să se fofileze în conducerea Uniunii Scriitorilor şi chiar a acestei Literaturnaia gazeta?

Astfel, din însărcinarea revistei Literaturnaia gazeta, ziaristul finlandez Larni s-a apucat să scrie şi să publice un articol nu la el în Finlanda, ci într-o tertă tară, s-a apucat să

tragă cu dinţii de un resort de otel. Este un număr între viaţă şi moarte. Ştiţi cum e la circ: un clovn prostănac intră în arenă, toată lumea râde de el, el se caţăra undeva către artişti, sub cupolă, pe o sârmă, deodată rămâne suspendat ţinându-se de sârmă numai cu dinţii şi tot circul încremeneşte şi vede că nu e deloc vorba de un clovn, că acesta face un număr între viaţă şi moarte. Larni se referă la nu stiu ce aluzii, şi iată ce înţeleg eu: în romanul meu, social-democratul defetist Lenartovici, în 1914, cochetează cu ideea că n-ar fi rău ca Rusia să fie învinsă, căci aşa ea ar putea să se reformeze social. Exact asta doreau şi exact aşa gân-deau toţi social-democraţii defetişti spre deosebire de aşa-zişii "social-pa-trioti", adică social-democraţi defensişti, şi Larin, ca membru al partidului comunist, probabil că ştie şi el acest lucru, şi totuşi, ca un nesăbuit, trage cu dinţii de resortul de otel, fără să-şi dea seama cât de uşor poate să cadă de-acolo el însuşi, el contra căruia, în realitate, se îndreaptă această acuzaţie de trădare de patrie. El trage de aici concluzia că autorului însuşi, adică mie (care n-am nimic dintr-un social-democrat!), "nu i-ar displăcea să-i vadă pe nemţi în postura de învingători" si, se pare, nu în 1914, ci în 1941 (de ce să nu facă el schimb de locuri între "l" şi "4", că doar are mâinile libere?).

Dacă în romanul meu ceva lipseşte cu desăvârşire, acesta este tocmai defetismul. şi totuşi ei continuă să denatureze faptele. Le trebuie neapărat capul de pod al unei reviste pentru ca ulterior să poată publica "scrisorile indignate ale muncitorilor", aşa cum s-a întâmplat nu o dată. Pungăşie şi neruşinare a unei prese care nu s-a obişnuit cu rectificările şi retractările. Ah, ce nevoie ar fi avut ei de prizonieratul meu, ce bine ar fi prins criticii lor literare o mică atestare de la Gestapo. Dacă ei fac asemenea numere de acrobaţie sub ochii întregului circ, atunci ce nu pot ei inventa de la tribuna incontrolabilă a adunărilor cu uşile închise?

Evident, aceasta nu este ultima minciună, probabil că în viitor mă aşteaptă mai multe decât până acum, n-am timp

să le combat pe toate, n-au decât să mă eticheteze cum poftesc. şi apoi, poate că se va găsi şi altcineva care să răspundă în locul meu. Interviurile nu constituie obiectul de activitate al unui scriitor. Nouă ani de zile m-am ferit să dau interviuri şi nu regret câtuşi de putin.

În general, notorietatea este un mare impediment, îţi mănâncă fără folos o mulţime de timp. Nu mai trage nimeni de mine – ca de alţii – să vin la şedinţă, le mulţumesc că m-au exclus din Uniunea Scriitorilor. Lucram bine când nimeni nu mă cunoştea, nu se exersa în fabulaţii despre mine şi nu aduna bârfe de mahala la adresa mea, cum fac alde Burg şi Feiffer.1 în ce constă planul lor?

Planul constă în a mă îmbrânci în afara vieţii sau a tării, în a mă trânti într-o groapă, sau în a mă expedia în Siberia, sau în aceea ca eu "să mă dizolv în ceata străinătăţii", cum şi scriu ei negru pe alb. Ce neobrăzare să susţii că aceia, pe care-i alintă cenzura, au asupra pământului rusesc mai multe drepturi decât alţii, care şi ei s-au născut aici. Toată această persecuţie poartă amprenta prostiei şi a miopiei celor care o pun la cale. Ei nu vor să cunoască bogăţia şi complexitatea istoriei în diversitatea ei. Tot ceea ce vor ei este să reducă la tăcere toate vocile care sunt dezagreabile urechilor lor şi care astăzi le răpesc liniştea; ei nu se gândesc la viitor. Astfel, ei au făcut deja prostia de a înăbuşi Novâi mir şi pe Tvardovski, ceea ce i-a sărăcit, i-a făcut pe jumătate orbi, iar ei nu vor să înţeleagă pierderea pe care au suferit-o.

Apropo, acum vreo două săptămâni, în New York Times, s-a publicat o scrisoare a unui poet sovietic, Smeliakov, unde acesta contestă elogiul meu funebru la adresa lui Tvardovski.

Presa occidentală poate fi citită aici?

Nu, noi n-o vedem, dar uneori, printre scrâşnetele bruiajului, auzim ce spun radiourile occidentale. Dacă aflăm câte ceva despre evenimentele ce au loc la noi, de acolo aflăm.

Acest nou atac împotriva mea frapează prin forma lui: s-ar părea că toată presa se află în mâinile lor şi că ei nu găsesc nimic mai apropiat pentru a-mi răspunde decât Neve York TimesIată ce înseamnă să-ţi fie frică de adevăr: pentru a-mi răspunde în presa sovietică, ar trebui să mă citeze măcar cât de putin, or asta nu se poate. Acest atac frapează şi prin conţinut: este uimitor că Smeliakov discută ca şi când nu m-ar fi citit. Eu scriu că Novâi mir a fost înăbuşit şi că în felul acesta Tvardovski a fost ucis. Smeliakov face un ocol: "Tvardovski a avut clipe grele." Eu scriu că despre front Tvardovski a scris mai sincer, mai cinstit decât toţi. Smeliakov 1 Autori ai unei biografii a lui Soljeniţân tradusă la editura Robert Laffbnt, în introducerea acestei lucrări, ei se explică în privinţa acestei aprecieri.

Deformează: deci "Tvardovski a avut o atitudine negativă fată de armata sovietică". De unde asta? Eu am scris textual: "acest critic îngăduitor la ale cărui delicate îndemnuri toţi erau cu luare-aminte". Smeliakov dă lucrurilor altă turnură: "Soljeniţân îi atribuie lui Tvardovski propriile sale iluzii că într-o bună zi puterea sovietică se va prăbuşi şi o generaţie nouă va construi o Rusie nouă." Recitiţi elogiul meu funebru şi spuneţi-mi unde scrie aşa ceva?

Ultimul paragraf este, într-adevăr, plin de sens, dar ce să facem dacă ei nu vor, nu stiu să citească? Studiul istoriei ruse care, astăzi, m-a dus deja la sfârşitul secolului trecut mi-a arătat cât sunt de preţioase pentru tară soluţiile pasnice, cât este de important ca puterea, oricât ar fi ea de autocratică şi neîngrăditâ, să-şi aplece cu bunăvoinţă urechea spre societate, şi ca societatea să înţeleagă situaţia reală a puterii; cât este de important ca nu forţa şi violenta să călăuzească tara, ci spiritul de dreptate. Evident, acest studiu m-a ajutat să văd în activitatea lui Tvardovski tocmai linia de armonizare, de conciliere. Vai, chiar vocea cea mai încărcată de blân-dete, de îndemnuri, este insuportabilă pentru unii, este şi ea redusă la tăcere. Cât de concesive,

cât de binevoitoare au fost recentele luări de cuvânt ale lui Saharov, ale lui Grigorenko, dar niciunul n-a fost ascultat: aceştia, dacă s-ar putea, să nu mai rămână nici amintirea despre ei.

Tocmai în aceasta rezidă micimea şi josnicia calculului acelora care conduc campania împotriva mea. Lor, pur şi simplu, nu le vine în minte că un scriitor care gândeşte altfel decât majoritatea societăţii în care trăieşte constituie bogăţia acestei societăţi, iar nu ruşinea şi viciul ei.

La 9 aprilie trebuie să aibă loc ceremonia de înmânare a Premiului Nobel. Unde se va desfăşura aceasta?

Deocamdată, nici ambasada Suediei, nici Ministerul nostru al Culturii n-au acceptat să ne ajute. Uimitor, frizând comicul, este şi faptul că unii sunt aşa de porniţi împotriva Premiului Nobel. Vor trece nu stiu câţi ani şi acest eveniment va trebui luminat dintr-un unghi diametral opus. Amintirea celor ce se întâmplă acum nu va fi însoţită de un sentiment de ruşine.

Cine va fi invitat?

Nu stiu pe cine doreşte domnul Karl Gierow să invite. Din partea mea, în afară de prietenii mei apropiaţi, doresc să invit pe reprezentanţii cei mai de seamă ai artelor şi ştiinţelor, pe unii scriitori, pe principalii regizori ai unor teatre importante. Doresc de asemenea să invit muzicieni şi artişti reputaţi, anumiţi academicieni. Nu vreau să-i numesc deocamdată fiindcă "u stiu dacă toţi vor considera că pot să vină şi dacă vor voi s-o facă, eu nu stiu de ce obstacole se vor izbi. În orice caz îi invit pe cei pe care îi cunosc, pe cei a căror operă o apreciez. Cine va veni – vom vedea. As ^ea să-1 invit la ceremonie şi pe avocatul meu, domnul Heeb, dar, ca persoană particulară, nu am dreptul oficial de a invita pe cineva din străinătate, în plus îi invit pe ministrul Culturii al URSS şi pe corespondenţii ziarelor Selskaiajizn şi Trud, două ziare centrale care până în prezent nu m-au calomniat.

Nu pot să apară piedici în calea desfăşurării acestei ceremonii?

Teoretic, acest lucru nu este exclus, practic este foarte uşor de făcut nu necesită nici multe forte, nici multă inteligentă. Dar eu exclud această ipoteză, ar fi o barbarie şi o infamie.

Si dacă domnului Gierow i se refuză viza?

Atunci ceremonia nu va avea loc şi însemnele mele vor rămâne la Stock-holm încă zece sau douăzeci de ani.

A circulat zvonul, deocamdată neconfirmat, că împotriva scriitorului Maksimov s-a pornit acţiune penală pentru romanul său Cele şapte zile ale creaţiei.

Arta literară este unul dintre cele mai mari daruri, unul dintre instrumentele cele mai fine şi mai desăvârşite ale omului. A pomi împotriva ei acţiune penală nu pot s-o facă decât cei care cad ei înşişi sub incidenta legii penale, cei care deja se situează în afara umanităţii şi a naturii umane.

DECLARAţIE în legătură cu anularea ceremoniei Nobel 8 aprilie 1972

Eu şi domnul Gierow am făcut toate concesiile posibile: călătoria lui era prevăzută ca o călătorie particulară, el trebuia să poposească într-un apartament particular, pentru o ceremonie cu caracter aproape privat. Interdicţia ceremoniei, chiar sub această formă, este o interdicţie irevocabilă şi definitivă a oricărei modalităţi în care Premiul Nobel mi-ar putea fi remis pe teritoriul tării mele. De aceea, concesia tardivă a Ministerului suedez al Afacerilor Externe nu mai are sens.

Dar ea este şi jignitoare: Ministerul suedez al Afacerilor Externe continuă cu obstinaţie să considere, în cazul meu, înmânarea Premiului Nobel nu ca pe o manifestare a vieţii culturale, ci ca pe un eveniment politic, de aceea şi pune o condiţie care ar duce fie din nou la soluţia remiterii "cu uşile închise", fie la o selecţie specială a persoanelor care ar asista şi la interdicţia pentru ele de a-şi exprima în vreun fel

atitudinea fată de acest act, căci toate acestea ar putea fi interpretate de unii drept o "manifestare politică".

În plus, după ce domnului Gierow i s-a refuzat viza, eu as considera ca umilitor şi pentru el şi pentru mine să primesc însemnele Premiului jsiobel din mâinile altcuiva decât din cele ale secretarului permanent al Academiei Suedeze.

În sfârşit, cu modestele noastre forte s-a făcut deja toată pregătirea, care n-a fost uşoară: au fost trimise invitaţii, şi nu numai în Moscova, pe adresa a vreo douăzeci de scriitori care, după mine, reprezintă forţa creatoare şi floarea literaturii noastre de astăzi, şi unui număr aproape egal de artişti, muzicieni, academicieni; multi dintre ei, în această perspectivă, şi-au fixat sau şi-au anulat călătoriile sau reprezentaţiile sau alte obligaţii, în prezent, acest refuz este o ofensă adusă acestor patruzeci de invitaţi. A trebuit să-i anunţ că invitaţiile nu mai sunt valabile. Aceste persoane şi eu însumi sân-tem destul de ocupaţi ca să punem a doua oară la cale o asemenea procedură.

După cum mi s-a explicat, regulile Academiei Suedeze prevăd că însemnele Premiului Nobel pot fi păstrate de către aceasta pe o perioadă de timp nelimitată. Dacă această perioadă va fi mai lungă decât viaţa mea, las prin testament fiului meu dreptul de a le prelua el.

A. Soljeniţân Comitetului Securităţii de Stat a URSS ".,. N v 2 iuhe 1973

Vă trimit în copie două scrisori anonime mustind de răutate, scrisori pe care dumneavoastră, din obligaţie de serviciu, le aveţi, de altfel, la îndemână.

Nu dispun de răgazul care mi-ar permite să încep a mă juca de-a detectivul cu dumneavoastră. Dacă această poveste va continua sub forma unor noi episoade, eu o voi face publică şi acelaşi lucru îl voi face şi cu persistentele procedee anterioare pe care instituţia dumneavoastră le-a aplicat vieţii mele particulare.

Soljeniţân Ministrului Afacerilor Externe al URSS N. A. sciolokov 21 august 1973

Acum patru luni am cerut în scris să mi se acorde permis de şedere 'a familia mea (la Moscova). După o reflecţie atât de îndelungată pe marginea unei chestiuni atât de indiscutabile, mi se notifică astăzi că solicitarea mea a fost respinsă – de către miliţie şi de către dumneavoastră personal M-aş întreba nedumerit ce considerente umane sau juridice te pot conduce ca să împiedici un bărbat să trăiască alături de sotia lui, un tată alături de fiii lui aflaţi încă la vârsta leagănului – dacă n-aş şti foarte bine şi dintr-o lungă experientă că nici unele nici altele nu există în sistemul nostru politic "Regimul paşaportului interior", coercitiv, jignitor, sub incidenta căruia nu omul este cel care-şi alege domiciliul, ci autorităţile sunt cele care-o fac pentru el, sub incidenta căruia dreptul de a te muta dintr-un oraş într-al-tul şi mai ales din sat la oraş trebuie să-1 meriţi ca pe-o favoare – nu există nici măcar în ţările coloniale ale lumii de azi. Din cauza unui asemenea regim, de patruzeci şi doi de ani încoace, au suferit şi continuă să sufere milioane de concetăţeni de-ai mei. În momentul când se discută pe larg despre libertatea de a emigra a câtorva mii de oameni, cât de frapantă este politica prin care milioane de oameni sunt privaţi de dreptul de a-şi alege domiciliul şi felul de activitate, chiar în interiorul propriei lor tari! şi privarea de acest drept a fost agravată şi printr-o lege din anul 1973 (Consiliul de Miniştri, 19 iunie): nici călătoria temporară a unui taran pentru o muncă sezonieră nu este permisă fără dezlegare din partea colhozului.

Mă folosesc de ocazie pentru a vă aminti, totuşi, că iobăgia a fost desfiinţată în tara noastră acum o sută doisprezece ani. si, se spune, Revoluţia din Octombrie i-a lichidat şi ultimele rămăşiţe.

Prin urmare, eu, bunăoară, ca şi orice cetăţean al acestei ţări, nu sunt nici iobag, nici sclav, sunt liber să trăiesc acolo unde socotesc eu că e necesar să trăiesc şi nici măcar conducătorii cei mai de sus nu au un drept suveran care să le permită a mă smulge din sânul familiei mele.

Soljeniţân DIN INTERVIUL acordat lui Associated Press şi ziarului Le Monde'

Moscova, 23 august 1973

Este adevărat că primiti scrisori de ameninţare şi de şantaj din partea unor gangsteri?

Este adevărat, nu atât de şantaj cât de ameninţare: mă ameninţă că o să-mi facă de petrecanie mie şi familiei mele. În vara aceasta, scrisori de

* Aici se publică începutul interviului. Restul este inclus în volumul de publicistică – Opere complete, YMCA-Press, Paris, voi. X, pp. 18-30.

Acest gen mi-au venit prin postă. Lăsând la o parte anumite erori psiholc gice, multe erori pur şi simplu tehnice din partea autorilor m-au convins că aceste scrisori erau trimise de lucrători ai Securităţii Statului. Aici sL poate remarca şi o incredibilă rapiditate în distribuirea acestor scrison Banditeşti", în mai putin de douăzeci şi patru de ore, timp caracteristic numai scrisorilor expediate de cele mai importante instituţii guvernamentale (posta obişnuita are nevoie de trei până la cinci zile ca să-mi parvină din Moscova, iar scrisorile care prezintă oarecare importantă, urgentă sau utilitate pentru mine nu-mi parvin, de regulă, niciodată). Se putea remarca o asemenea grabă încât plicul nu era lipit decât după (!) ce era stampilat de către postă. Se puteau remarca şi greşeli de terminologie. De exemplu, ultima scrisoare de acest gen, datată 30 iulie, glăsuia: "Ei bine, ticălosule, n-ai venit, care va să zică?!

Acum fii supărat pe tine. Ne socotim noi. Ai puţintică răbdare!"

Imitând jargonul hoţilor, dar necunoscându-1 suficient, autorii folosesc un cuvânt care desemnează judecata şi pedeapsa aplicată de hoţi unuia de-al lor, vinovat de greşeală sau de trădare, dar niciodată unui "fraier", adică unui om liber aparţinând restului lumii pe care ei o dispreţuiesc, acei oameni, după părerea hoţilor, sunt

nedemni de o justiţie de acest tip, sunt eliminaţi scurt pe doi.

O asemenea mascaradă "banditească" nu este o noutate pentru securişti: se cunosc cazuri cu "huligani" imuni penal care au bătut pe străzi disidenţi, le-au smuls corespondenţilor de presă servietele, au spart geamurile unor automobile străine. După eşecul campaniei anonime de calomnii lansate împotriva mea, era cu totul firesc să ne aşteptăm la o mascaradă banditească.

Dar iată ce s-a întâmplat cu Michael Scammel, redactor al lui Index1. El, după ce a plecat din URSS, mi-a povestit acest episod. La aeroportul seremetievo, el a fost scotocit trei ore: i s-au găsit notele pe care le făcuse despre călătoria lui. Faptul de a întocmi asemenea note, care în tot restul lumii este considerat ca fiind în firea lucrurilor, este considerat în Uniunea Sovietică drept unul de natură penală. Descoperirea notelor a fost pentru aşa-zişii "vameşi" ocazia de a face presiuni asupra lui şi de a-i propune să cumpere un manuscris despre Soljeniţân (fără să indice dinainte numele autorului şi fără să arate manuscrisul) şi să regleze astfel incidentul. Scammel a refuzat.

Era o provocare împotriva lui Scammel sau se pregătea una, a nu stiu câta la rând, împotriva mea, dar judecaţi dumneavoastră înşivă gama utiEditată la Londra, această revistă publică texte interzise de cenzura din toate ţările lumii şi semnalează gravele atingeri aduse libertăţii de exprimare care sunt comise acolo. (N. t.) lizată de Securitatea Statului: ea merge de la "gangsteri" şi "huligani" de stradă la "vameşi" şi la misiţi literari. şi se pune întrebarea: dacă Securitatea noastră de stat apără regimul cel mai progresist din lume căruia, potrivit singurei concepţii juste despre lume, în orice caz îi este asigurată victoria universală, atunci de ce o asemenea agitaţie şi metode aşa de josnice?

În iarna 1971-1972 am fost avertizat, şi aceasta din diverse părti (există şi în aparatul Securităţii Statului oameni care au o viaţă chinuită), că mi se pregătea asasinarea printr-un "accident de automobil".

Dar iată particularitatea sau, as îndrăzni chiar să spun, superioritatea regimului nostru: nici un fir de păr nu ni se va clinti, nici mie nici familiei mele, fără ca Securitatea Statului să ştie şi să aprobe acest lucru, într-atât suntem de supravegheaţi, urmăriţi, pandiţi şi interceptaţi. şi dacă, de exemplu, gangsterii actuali ar fi gangsteri veritabili, ei s-ar afla, de la prima lor scrisoare, sub controlul total al Securităţii Statului. Dacă, de exemplu, o scrisoare, care mi-ar fi venit prin postă, ar exploda, atunci nu s-ar putea explica de ce n-a explodat înainte în mâinile cenzorilor. şi cum de multă vreme nu sufăr de nici o boală gravă, nu conduc maşina si, ca urmare a convingerilor mele, nu m-aş sinucide în nici o împrejurare, atunci, dacă se va anunţa că am fost asasinat sau că am murit subit, veţi putea considera, fără a risca nici cea mai mică eroare, că am fost asasinat cu aprobarea Securităţii Statului sau de către ea însăşi.

Dar trebuie să spun că degeaba se vor bucura de moartea mea cei care mizează pe ca ca pe un mijloc de stopare a activităţii mele literare, îndată după moartea sau dispariţia mea, sau îndată după ce, indiferent sub ce formă, voi fi privat de libertate, va intra irevocabil în vigoare testamentul meu literar (chiar dacă ar apărea în numele meu o declaraţie contrară, mincinoasă, de genul scrisorii trimise de Traicio Kostov din celula condamnaţilor la moarte) – şi va începe să apară partea principală a scrierilor mele pe care în toţi aceşti ani m-am abţinut să le public.

Dacă ofiţerii Securităţii Statului urmăresc şi confiscă, în toate oraşele de provincie, inofensivul Pavilion al canceroşilor (si fac ca deţinătorii acestei scrieri să fie concediaţi sau excluşi din institutele de învăţământ

superior), atunci ce vor face ei când vor vedea revărsându-se peste Rusia cărţile mele postume, cele mai importante?" în interviul trecut, de acum un an şi jumătate, vorbeaţi despre îngrădirile şi persecuţiile pe care le sufereaţi atât în activitatea dumneavoastră literară, în strângerea materialelor, cit şi în viaţa dumneavoastră cotidiană, între timp a survenit vreo schimbare în bine?

Vaganov, directorul arhivei regionale din Tambov, mi-a refuzat accesul la fondul de periodice vechi de cincizeci şi cinci de ani, desi acolo toată istoria Tambovului a ajuns să fie roasă de şoareci pe podeaua unei biserici nărâsite şi pline de umiditate. La arhiva centrală de istorie militară s-a procedat de curând la o anchetă severă pentru a stabili cine şi cum de a avut îndrăzneala de a-mi pune la dispoziţie, în 1963 (!), documente referitoare la primul război mondial. Tânărul specialist în literatură, Gabriel Superfin, care este uimitor de talentat şi de priceput în domeniul arhivistic şi care jni-a fost de un real ajutor, a fost arestat pe 3 iulie ca urmare a depoziţiilor lui lakir-Krasin şi transferat la Oriol, pentru a fi judecat într-un loc mai dosnic şi mai ferit de ochii lumii, şi este ameninţat cu aplicarea articolului 72 altfel spus, cu o pedeapsă de până la 15 ani de închisoare. Dată fiind starea precară a sănătăţii lui, detenţia echivalează cu un asasinat. Fireşte, nu i se aduce în mod deschis acuzaţia că m-a ajutat pe mine, dar ajutorul pe care mi 1-a dat îi va agrava soarta. – 'Aleksandr Gorlov, care, în 1971, a refuzat să ascundă – aşa cum îi cerea KGB – atacul tâlhăresc asupra casei mele de tară, nu are posibilitatea de-atunci încoace (de mai bine de doi ani) să-şi susţină teza de doctorat, tează la data aceea deja prezentată pentru acceptare. Pe el, de fapt, îl ameninţaseră că-1 vor pune într-o asemenea situaţie. Teza lui a întrunit douăzeci şi cinci de voturi favorabile, inclusiv pe cele ale membrilor juriului însărcinaţi oficial s-o critice, şi niciunul defavorabil. Ea nu poate fi demolată din punct de vedere ştiinţific, dar cu toate acestea susţinerea ei (subiectul ei este mecanica

fundamentelor) nu va avea loc, întrucât autorul ei nu prezintă "garanţii politice". Măsuri vizând concedierea lui Gorlov s-au şi luat.

— În toţi aceşti ani, Mstislav Rostropovici a fost urmărit cu neobosita şi inventiva minuţiozitate, atât de proprie aparatului unei puteri. Este vorba de un lung sir de tracasări, înţepături, piedici şi umiliri cu care s-a confruntat la fiecare pas în viaţa lui de zi cu zi. Toate acestea erau puse la cale pentru a-1 face să nu-mi acorde ospitalitate. aşa i-o cereau, fără jenă, madam Furteva şi adjuncţii ei. O vreme, el şi chiar Galina Visiievskaia (sotia lui) au fost complet excluşi de la radio şi de la televiziune. Au fost desfigurate articolele de presă care-1 menţionau. Concertele lui în URSS au fost nu de puţine ori anulate, fără motive precise, chiar când el se afla în drum spre oraşul unde trebuia să se producă. I s-au tăiat sistematic legăturile profesionale cu cei mai mân muzicieni ai lumii. Din cauza aceasta, de exemplu, de mai multi ani se amână prima audiţie a concertului pentru violoncel de Lu-toslawski în Polonia, în patria compozitorului, căci nu i se permite lui Rostropovici să meargă acolo. La fel se întâmplă şi cu prima audiţie a concertului de Britten, dedicat lui Rostropovici. În sfârşit, i s-au pus piedici în calea spre activitatea dirijorală la teatrul Bolsoi, activitate care pentru el era esenţială şi prezenta un interes profesional maxim, în primăvara aceasta am considerat de datoria mea să plec de la dacea lui pentru 03 să nu mai aibă nimeni motiv de a-1 urmări. Totuşi, din spirit de răzbun11' urmăritorii lui continuă să-1 tracaseze şi astăzi, încă nu-i pot ierta nici seri soarea despre destinele artei sovietice.1

Deja de mai multi ani, niciuna dintre convorbirile noastre, ale mei sau ale membrilor familiei mele, la telefon sau între cei patru pereţi ai un • camere, chiar pe tema cea mai simplă a vieţii cotidiene, nu a rămas nein terceptată şi (am dovezi în sensul acesta) neanalizată. Noi ne-am obişnui* să conversăm permanent, zi şi noapte, în prezenta Securităţii

Statului. Când li se termină banda de magnetofon, ei întrerup fără jenă convorbirea tele fonică, întreruperea durează atâta timp cât pun ei o bandă nouă ca să ne poată intercepta în continuare, în aceeaşi situaţie sunt Rostropovici, Să-harov, safarevici, familia Ciukovski şi multe alte familii pe care le cunosc, dar şi mai multe dintre cele pe care nu le cunosc.

Este chiar straniu să auzi spunându-se că undeva se discută dacă preşedintele are dreptul să ordone instalarea unui post de ascultare electronică pentru apărarea secretelor militare ale tării sale. şi că un om care a divulgat asemenea secrete a fost chiar achitat de către tribunal. Iar la noi, fără nici o judecată, eşti considerat vinovat dacă o dată ţi-ai exprimat cu voce tare o părere care o contrazice pe cea oficială. şi nu mai-marele tării, ci un funcţionar de rând al Securităţii Statului este cel care-ţi plantează în casă instalaţia de ascultare electronică. Un asemenea sistem de ascultare electronică, fără a mai vorbi de toate celelalte forme de urmărire, leagă fedeleş mii şi mii de intelectuali şi de cadre din principalele oraşe ale Uniunii Sovietice. şi o mulţime de paraziti în uniformă stau şi analizează benzile de înregistrare. şi faptul acesta nici măcar nu este ţinut ascuns, un ministru consideră că are voie să-i declare unui subordonat: "Mi s-a dat să ascult cutare convorbire telefonică pe care ati avut-o voi" şi să-1 mustre pentru aceasta. Urmărirea merge până acolo încât, chiar pentru persoanele care au contact cu mine, direcţia a V-a a KGB (general-maior Nikisin) şi biroul ei nr. l (sironin) dau indicaţii scrise să se "descopere adresele vizitate de ele", ceea ce este deja o spirală de gradul doi.

În curtea casei noastre este parcată vechea noastră maşină, un prăpădit de "Moskvici" de la uzina din Ijevsk. Cu ea împreună înnoptează nişte maşini incomparabil mai bune, şi totuşi nişte "hoţi" ciudaţi atentează de fiecare dată tocmai la maşina noastră. De două ori nu le-a mers, o dată au stricat-o cu dinadinsul, altă dată au dus-o în Gruzia. şi

desi miliţia a găsit maşina si, se pare, i-a găsit şi pe hoţi, aceştia n-au fost aduşi în fata justiţiei. Nu numai eu, dar şi prietenii mei, suntem inundaţi de anonime inju- 1 Scrisoare deschisă adresată mai multor publicaţii sovietice pe care niciuna n-a publicat-o. În scrisoare, el îşi exprima în special consternarea în legătură cu excluderea lui Soljeniţân din Uniunea Scriitorilor şi descria atacurile la care timp de peste douăzeci de ani a fost supusă muzica sovietică.

'oase. Înainte de alegerile municipale, un agitator (din partea "blocului niunistilor şi a celor fără de partid"), referindu-se la sotia mea, a delarat pe şleau: "Oameni ca ăştia trebuie sugrumaţi!'1 Zverev, redactor al vistei Oktiabr, a declarat, în conferinţe publice la Institutul de virusologie şi la cel de imunologie ale Academiei de ştiinţe, că eu "sunt membru l comitetului executiv al sioniştilor". I s-a obiectat naiv: "Dar în ziar a scris că Soljeniţân are origine moşiereasca." Inventivul octombrist a răspuns în auzul tuturor: Atunci trebuia şase scrie asa. Dar acum trebuie să considerăm să Soljeniţân este evreu." Cenzura poştală n-a lăsat să treacă niciunul dintre numeroasele articole pe care presa occidentală le-a consacrat lui August şi pe care mi le-a trimis avocatul meu, domnul Heeb. În felul acesta, eu sunt lipsit de posibilitatea de a afla cum este primită cartea mea în Occident. Ministrul Comerţului Exterior, Patolicev, a refuzat să-mi recunoască dreptul de a primi sumele derivând din Premiul Nobel. Mi se impune să discriminez acest premiu, să recunosc că este vorba de un "cadou din partea unei persoane particulare" (ceea ce, în plus, dă statului dreptul de a confisca o treime din acest premiu condamnat cu atâta indignare). KGB îmi trimite toată ziua bună ziua agenţii săi deghizaţi în "tineri autori" dornici să-şi prezinte încercările literare.

Un important general KGB mi-a transmis printr-o tertă persoană un ultimatum direct: s-o întind peste graniţă, că de nu, voi fi trimis să putrezesc într-un lagăr, şi anume la Kolâma.

În legătură cu faptul că nu vi se dă voie să fiţi lingă familie, unde locuiţi?

Iama nu am alt loc unde să locuiesc decât apartamentul familiei mele, adică locul cel mai firesc pentru orice om. şi aici voi locui, indiferent dacă mi se dă sau nu mi se dă permisul de şedere. Să vină oameni lipsiţi de sentimentul ruşinii şi să mă dea afară, va fi o reclamă demnă de regimul nostru progresist.

Către Poliakova, serviciul postal al KGB

31 august 1973

Prin ultima mea scrisoare, pe care ati primit-o pe 3 iulie, v-am prevenit că povestea cu bandiţii este una dintre cele mai clare, c-ar fi mai rezonabil sa i se pună capăt Printr-o a treia scrisoare, la fel de odioasă, şefii dumnea-voastră m-au constrâns să dau un interviu.

Dacă-1 vedeţi pe Ivan Pavlovici Abramov*, transmiteţi-i, vă rog, acest răspuns al meu.

Redacţiei Literaturnaia gazeta Redactorului-şef Ceakovski 28 septembrie 1973 în revista dumneavoastră din 12 septembrie, în articolul lui M. Mak-simov, "După iluminare", mi se atribuie în mod mincinos următorul citat-1-a numit pe lakir "un alcoolic care s-a vândut pentru o sută de grame în plus". Aceste cuvinte, eu nu le-am spus şi nu le-am scris niciodată, despre lakir m-am exprimat o singură dată în interviul din 23 august 1973, acel text vă este cunoscut.

Tot ceea ce revista dumneavoastră a colportat până acum şi colportează în continuare despre mine grevează pe conştiinţă dumneavoastră. Totuşi de data aceasta constat un nou procedeu: mă calomniaţi atribuindu-mi citate false. Acest procedeu voi fi nevoit să-1 curm. Dacă în numerele imediat următoare revista dumneavoastră sau M. Maksimov nu va rectifica afirmaţiile făcute, fie şi prezentându-le ca pe o "eroare tehnică", voi fi nevoit să aduc la cunoştinţa opiniei publice formele şi modalităţile calomniei pe care o practicaţi.

Soljeniţân ÎNşTIINţARE DESPRE CONFISCAREA ARHIPELAGULUI GULAG Moscova, 5 septembrie 1973

După cum a declarat Soljeniţân, la sfârşitul lui august la Leningrad, KGB i-a confiscat un exemplar dactilografiat al cărţii intitulate Arhipelagul Gulag – un studiu în mai multe volume cu privire la lagărele sovietice din perioada 1918-1956, studiu care nu menţionează decât fapte, locuri şi nume autentice ale unor oameni încă în viaţă (peste două sute de persoane). Autorul se teme că acum va începe urmărirea tuturor acestora

* Adjunct al sefului direcţiei a V-a a KGB, general, care se ocupa de disidentătru (jatele pe care acum zece ani le-au furnizat despre chinurile lor în Lărele staliniste.

Informaţiile despre locul unde se păstra cartea au fost date de Elizaveta Voronianskaia, pe care KGB a interogat-o neîntrerupt cinci zile şi cinci optiDupă ce s-a întors acasă, ea s-a spânzurat.

[32] (pe pagina de titlu a ediţiei samizdat)

DIN PARTEA AUTORULUI Aderarea URSS la Convenţia Universală privind Drepturile de Autor ne permite să presupunem că, de-acum înainte, drepturile scriitorilor din tara noastră vor fi protejate contra editărilor arbitrare. Bazându-ne pe această ipoteză, autorul încuviinţează apariţia acestui fragment în samizdat.

Septembrie 1973

Stimate Andrei Dmitrievici!

Eram într-o călătorie, când s-a aflat despre agresiunea1 împotriva dumneavoastră, şi de aceea vă scriu abia astăzi.

Tare îngenuncheată este tara noastră în fata arabilor dacă aceştia nu mai au motive să ne respecte onoarea naţională. E tot ce ne lipsea: să vedem şi terorismul arab "corectând" istoria Rusiei. Totuşi, eu afirm că, în patria noastră şi date fiind supravegherea şi interceptarea al căror obiect sunteţi, un asemenea atentat este imposibil fără ştirea autorităţilor şi fără îndemnul > din partea lor. Dacă această agresiune

ar fi fost montată în afara controlului autorităţilor şi împotriva voinţei lor, nenumăratele lor servicii ar fi putut fără nici o greutate s-o împiedice înainte să înceapă, s-o întrerupă în cursul acelei o oră şi jumătate cât a durat, sau să-i aresteze pe făptaşi imediat după săvârşirea crimei. Ar fi putut ei la noi să facă vreo mişcare, fără să fi primit o dezlegare în acest sens? Pentru cel care ştie condiţiile de la noi, 1 La sfârşitul lui septembrie 1973, apartamentul lui Saharov – desi supra-Vegheat de KGB – a fost invadat de indivizi pretinzând a aparţine organizaţiei "Septembrie negru", care 1-au ameninţat pe Saharov şi pe membrii familiei sale. (N. t.) întrebarea este stupidă. Dar acesta este procedeul cel mai nou. Ce poţi sa contrapui cuvântului liber al omului liber? Argumente există, rachetele rm sunt utilizabile, gratiile ştirbesc reputaţia, nu rămâne decât asasinul platjt Dacă vreodată ar fi să cădeţi victimă şi dacă eu as fi încă în viaţă, vă asi gur că mi-aş dedica tot restul capacitaţii mele creatoare şi al vieţii mei luptei de a face ca asasinii să piardă, iar nu să câştige. Vă îmbrăţişez cu căldură!

Al dumneavoastră A. Soljeniţân Stimate Andrei Dmitrievici!

16 septembrie 1973

Vă admir pentru tăria şi verticalitatea dumneavoastră. De cele mai multe ori sunt uimit de faptul că, fără să ne întâlnim, fără să ne sfătuim, fără să ne punem de acord, eu şi dumneavoastră vorbim şi acţionam aproape sută la sută la unison (dar şi pentru că aceasta decurge din situaţia reală).

Dar acum am aflat despre apelul dumneavoastră către Congresul american – şi sunt mâhnit. Dacă sunt informat corect despre demersul dumneavoastră, dumneavoastră nu susţineţi decât amendamentul Jackson, amendament care era foarte oportun acum o jumătate de an şi chiar acum trei luni, dar care acum apare ca un foarte slab paleativ. După campania care s-a dus împotriva noastră în august-septembrie, există în Congres păreri mai radicale (de exemplu, ale lui Mills, persoană foarte influentă, preşedinte al comisiei pentru buget a Camerei Reprezentanţilor), şi anume: să nu se acorde clauza naţiunii celei mai favorizate acelor ţări unde drepturile omului nu sunt garantate (si el a formulat aceasta în mod special în apărarea dumneavoastră şi a mea). Sunt în curs de elaborare măsuri vizând atingerea acestui scop (termene scurte ale convenţiei, obligaţia de a prezenta în permanentă Congresului rapoarte privind situaţia drepturilor omului în tara respectivă). şi deodată – acţiunea dumneavoastră de astăzi, mai exact abaterea de la scop şi îngustarea lui, şi la ce bun? Andrei Dmitrici, dragule, dreptul de a emigra (în fond de a evada) este cumva mai important decât drepturile tuturor celor care rămân pe loc? Drepturile câtorva mii sunt mai importante decât drepturile multor milioane? Dreptul de a emigra este un caz cu totul şi cu. Totul particular al drepturilor generale în totalitatea lor. Vă rog din suflet: nu reduceţi problema generală la cea a emigrăm, n-o puneţi pe aceasta în fruntea listei – căci daţi foc pământului de sub propriile dumneavoastră picioare.

Vă îmbrăţişez cu dragoste!

; "Al dumneavoastră, A, Sorjenitân 416

Dacă este să vorbim şi de libertăţi, atunci prima dintre primele libertăţi tru Rusia nu ar fi aceea care s-ar traduce prin desfiinţarea iobăgiei, a laviei în care este ţinută ţărănimea şi a regimului paşapoartelor? Printre toate libertăţile ar figura, ca un caz particular, şi libertatea de a emigra-

[35] DECLARAţIE PENTRU PRESĂ

14 ianuarie 1974

Nu mă îndoiesc că impulsul hotărâtor care a făcut ca zilele acestea scriitoarea Lidia Ciukovskaia să fie exclusă din Uniunea Scriitorilor şi care a determinat acest spectacol de batjocură, când o duzină de bărbaţi prosperi şi bine hrăniţi şi-au jucat rolurile în fata unei femei oarbe şi suferind de inimă, femeie care nu le vede nici măcar fetele – nu mă îndoiesc deci că adevăratul impuls şi scop al acestui spectacol montat într-o cameră închisă, unde persoanelor care o însoţeau pe Ciukovskaia nu li s-a dat voie să intre, a fost răzbunarea contra ei pentru că mi-a oferit posibilitatea de a lucra în dacea ei de la Peredelkino. şi s-a urmărit şi intimidarea altora care s-ar hotărî să-i urmeze exemplul. Se ştie cum, trei ani de zile, Rostro-povici a fost urmărit neîntrerupt şi până în pânzele albe. În cursul persecuţiei nu se vor da la o parte nici de la ruinarea muzeului lui Kornei Ciukovski, inuzeu vizitat în permanentă de mulţimile de excursionişti.

Dar atâta timp cât oameni dârji şi cinstiţi ca Lidia Ciukovskaia, vechiul meu prieten, înfruntă fără teamă haita de lupi şi huiduielile presei, cultura rusă, chiar şi nerecunoscută de oficialităţi, nu va pieri.

A. Soljeniţân

[36] DECLARAţIE PENTRU PRESĂ

18 ianuarie 1974

Această furibundă campanie de presă îi ascunde cititorului sovietic esenţialul, adică: despre ce vorbeşte această carte? Ce e cu cuvântul acesta C1udat "GULAG", care dă titlul cărţii? Pravda (Adevărul) minte când spune ca autorul "vede cu ochii celor care i-au spânzurat pe muncitorii revolu-taiari şi pe ţărani". Nu! El vede cu ochii celor pe care NKVD i-a împuscat şi i-a torturat. Pravda ne asigură că în tara noastră s-a făcut "o critică far? Compromis" la adresa perioadei de până în 1956. Ei bine! Să arate ei critic lor fără compromis, eu le-am dat un material faptic extrem de

bogat încă şi astăzi, da, încă şi astăzi este deschis acest drum. şi ce purificar ar fi pentru această tară!

Publicând/4r/!; pe/agM/, nu mă aşteptam totuşi ca ei să se dezică în as măsură chiar şi de ceea ce anterior recunoscuseră cu jumătate de gură Li nia adoptată de către organele propagandei noastre este linia fricii anima lice de demascări. Ea arată cu câtă tenacitate se agată unii de la noi de trecutul sângeros şi cât de mult vor să meargă spre viitor târându-1 după ei într-un sac închis – numai să nu se pronunţe nici un cuvânt: nu de condamnare judiciară, ci nici de simplă condamnare morală a vreunuia dintre călăi, anchetatori penali şi delatori. Este caracteristic faptul că îndată ce Deutsche Welle a anunţat că în fiecare zi va da citire, timp de o jumătate de oră, unui fragment din Arhipelag, autorităţile noastre s-au năpustit s-o bruieze în disperare: nici un cuvânt din această carte nu trebuie să răzbească în tara noastră.

Ca şi când ascunderea adevărului ar fi de durată! Sunt convins că în cu-rând va veni vremea când în tara noastră această carte va fi citită de multă lume şi chiar în libertate. şi se vor găsi oameni înzestraţi cu memorie şi animaţi de curiozitate şi de dorinţa de a verifica ce scria presa sovietică în momentul apariţiei acestei cărţi şi cine semna. şi în şuvoiul tulbure al injuriilor nu vor găsi nume proprii, susceptibile a fi trase la răspundere, pretutindeni vor da peste laşitatea anonimatului, a pseudonimelor.

De aceea lansează ei cu atâta uşurinţă orice minciună. Din cartea mea ar rezulta – spun ei – că "hitleriştii erau indulgenţi şi binevoitori cu popoarele înrobite", că "bătălia de la Stalingrad a fost câştigată de nişte batalioane disciplinare". Nu faceţi decât să minţiţi, tovarăşi de h Pravda. Vă rog să indicaţi paginile respective! (O să vedeţi că nu le indică.) Sau agenţia TASS: "în autobiografia lui, Soljeniţân şi-a mărturisit el însuşi ura fată de regimul sovietic şi fată de poporul sovietic". Autobiografia mea a fost publicată în culegerea ocazionată de Premiul Nobel pe

1970, toată lumea şi-o poate procura. Verificaţi ca să vă daţi seama cu câtă neruşinare minte Agenţia Telegrafică a Uniunii Sovietice. Dar ce să mai vorbim despre ea, dacă a avut neobrăzarea să scuipe în ochii închişi ai tuturor celor care au fost ucişi: ea pretinde că dacă scrii o carte despre chinurile şi moartea lor, o faci numai de dragul valutei (comunicare făcută de Kirill Andreev agenţiei TASS. Dar tatăl lui mai trăieşte? Sau a fost împuscat?) şi aici însă TASS a dat greş: preţul de vânzare al cărţii, în toate limbile, va fi cât mai redus pentru ca să poată fi citită de cât mai multe persoane. Preţul va fi stabilit în aşa fel încât să se poată plăti cum se cuvine munca traducătorilor, a tipografiei şi consumul de materiale. şi dacă vor "mine onorarii, ele vor fi folosite pentru a eterniza amintirea celor care pierit şi pentru a ajuta familiile deţinuţilor politici din Uniunea Sovietică. _. Yoj apela la edituri să dăruiască beneficiile lor pentru acelaşi scop. şi iată o minciună din Litgazeta: cică eu am scris că "oamenii sovietici "nt stirpe diavolească", că esenţa sufletului rus constă "în aceea că, pentru o bucată de pâine, rusul e în stare să-şi vândă şi tatăl şi mama". Indicaţi agina, mincinoşilor! Se scriu acestea pentru a-i atâta împotriva mea pe compatriot" neinformaţi: Soljeniţân "pune semnul egalităţii între oamenii sovietici şi asasinii fascişti". Aici e o mică măsluire: între asasinii fascişti

• asasinii din Ceka-GPU-NKVD, da, pun semnul egalităţii.

Dar Litgazeta bagă în această oală "pe toţi oamenii sovietici", pentru ca, printre aceştia, călăii noştri să se poată ascunde mai uşor.

Dar ce pagini vor indica ei şi din ce carte? Aici Litgazeta se face vinovată de delictul de jefuire de cadavre: ea citează un exemplar confiscat, părţile a IV-a şi a V-a ale Arhipelagului, care n-au fost publicate nicăieri; dubiosul "literator" a extras de acolo fragmente chiar de la Securitatea Statuluil Veţi vedea, când va ieşi partea a IV-a, veţi găsi acest citat: "Eu am înţeles minciuna tuturor revoluţiilor din istorie" (sfârşitul capitolului unu). şi această

apreciere, nu asupra rusului, ci asupra libertăţii sovietice (capitolul al III-lea, denumirile subdiviziunilor): "frica permanentă", "se-cretomanie şi suspiciune", "degradarea sufletului", "minciuna ca formă de existentă".

Si încă mai îndrăznesc să spună că momentul apariţiei Arhipelagului a fost ales de reacţiunea mondială pentru a submina destinderea. Momentul a fost ales de Securitatea noastră de stat (ea este principala "reacţiune mondială" actuală), a fost ales de către aviditatea ei de manuscrise. Dacă ea preţuieşte destinderea, de ce, în august, cinci zile şi cinci nopţi la rând, a smuls, a extorcat acest manuscris de la o biată femeie? În confiscarea care a avut loc, eu am văzut degetul lui Dumnezeu: înseamnă că a venit sorocul. aşa cum i s-a prezis lui Macbeth: pădurea de la Birnam se va pune în mişcare.

A. Soljeniţân INTERVIU acordat revistei Time 19 ianuarie 1974

Fraţii Medvedev îşi exprimă convingerea că în URSS reformele nu se pot produce decât din interior şi de sus fi că opinia publică occidentală nu poate să facă mare lucru în direcţia aceasta. Saharov este de părere că numai o presiune de jos şi din exterior poate să fie eficace. Vi s-a reproşat, lui ca şi dumneavoastră, că v-aţi adresat guvernelor occidentale şi cercurilor reacţionare din Occident. Ce spuneţi despre aceasta?

Personal, nu m-am adresat niciodată nici guvernelor străine, nici parlamentelor, nici cercurilor politice străine. Saharov, din câte stiu, s-a adresat o dată şi numai o dată Senatului american şi o altă dată, indirect, guvernelor Europei Occidentale. E adevărat, aceasta nu este adresa şi nici calea care ne trebuie nouă. Noi ne-am adresat opiniei publice internaţionale, oamenilor de cultură. Sprijinul lor este pentru noi inestimabil, mereu eficace mereu bine venit. Numai datorită acestui sprijin suntem, şi eu şi el, teferi şi nevătămaţi până în prezent. Totuşi, nici acest sprijin nu poate dura la nesfârşit, noi nu îndrăznim să abuzăm de

apeluri la ajutor: fiecare tară are grijile ei şi nimeni nu este obligat să se încarce tot timpul şi cu ale noastre.

Dar este cu totul rizibilă propunerea pe care Roi Medvedev o face în articolul lui dezlânat, aproape legal, într-atât e de plicticos: să ceri ajutor cercurilor comuniste occidentale, celor care n-au avut nici dorinţa, nici ideea să apere măcar cauza comunistă în Cehoslovacia – şi aceia o să ne apere pe noii (Gomulka şi Ulbricht 1-au mustrat pe Hruşciov pentru publicarea lui Ivan Denisovici.)

Fraţii Medvedev propun să aşteptăm cu răbdare, în genunchi, ca undeva, "sus", nu stiu ce "oameni de stingă" mitici, pe care nimeni nu-i cunoaşte şi cărora nimeni nu le spune pe nume, să triumfe asupra nu stiu căror "oameni de dreapta", sau să crească "o nouă generaţie de conducători", iar noi toţi cei care trăim, toţi cei vii, noi trebuie să ce? "Să dezvoltăm marxismul", chiar dacă deocamdată am fi băgaţi la închisoare, chiar dacă "provizoriu" s-ar întări opresiunea. Pură prostie.

S-ar părea firesc pentru noi să ne adresăm guvernului nostru, conducătorilor noştri, presupunând şi admiţând că ei nu sunt cu totul indiferenţi fată de destinul poporului din care au ieşit. Asemenea scrisori au fost trimise nu o dată, de Grigorenko, de Saharov, de mine, de sute de oameni, cu soluţii constructive de ieşire din dificultăţile şi primejdiile care ne ameninţa tara, dar niciodată n-au fost considerate demne nici măcar de o simplă discuţie, iar singurul răspuns care s-a primit a fost acela al represiunii.

Ne rămâne dreptul nostru şi calea noastră directă, aceea de a ne adresa cititorilor noştri, compatrioţilor noştri si, în special, tinerilor noştri. şi daca, după ce au aflat şi au înţeles totul, ei nu ne vor susţine, aceasta va fi dm cauza lipsei de curaj. Din acel moment, şi ei şi noi ne vom fi meritat soarta jalnică, şi nu vom putea să ne plângem de nimeni şi de nimic, ci nuflia de sclavia noastră interioară. Soţ în ce mod pot să vă acorde sprijin compatrioţii, tinerii, dumneavoastră?

Nu prin acţiuni fizice, ci, pur şi simplu, prin refuzul minciunii, prin fieparticiparea personală la minciună. Fiecare să înceteze de a colabora cu minciuna, absolut peste tot unde o constată, chiar dacă este forţat să vorbească, să scrie, să citeze sau să semneze, sau numai să voteze, sau numai să citească. La noi, minciuna a devenit altceva decât o simplă categorie morală, a devenit un stâlp al starului. Lepădându-ne de minciună, noi săvârşim o faptă morală, nu politică, nu juridiceşte incriminabila. O asemenea atitudine s-ar repercuta îndată asupra întregii noastre vieţi.

TASS declară că publicarea cărţii dumneavoastră, Arhipelagul Gulag, generează pericolul reîntoarcerii la atmosfera "războiului rece" şi prejudiciază cauza destinderii dintre Est şi Vest.

Cel care dăunează păcii şi bunelor relaţii dintre oameni şi popoare nu este cel care vorbeşte despre crimele săvârşite, ci cel care le-a comis sau le comite. Totdeauna, o căinţă personală, generală şi naţională nu face decât să purifice atmosfera. Dacă ne recunoaştem deschis trecutul îngrozitor şi-1 condamnăm cu severitate, nu cu vorbe goale, aceasta nu va face decât să întărească în întreaga lume încrederea în tara noastră.

Noua dumneavoastră carte nu va fi publicată aici, dar multi ruşi o vor auzi citită la radio. Cum vă imaginaţi reacţia lor, în special reacţia generaţiei tinere, care nu prea cunoaşte evenimentele pe care le descrieţi?

Nu se ştie dacă o vor auzi la radio. Arhipelagul transmis de Deutsche Welle este deja bruiat. Dar, orice ar fi, adevărul va ajunge până la ei, se va face cunoscut. El a fost aşa de dosit timp de decenii încât apariţia lui în mărime naturală îl zguduie pe orice neştiutor, dar îi şi educă inima, îi şi dă lumină şi forţa pentru viitor., Cum credeţi că vor reacţiona autorităţile fată de dumneavoastră?

Mă abţin de la orice pronostic. Eu şi familia mea suntem gata pentru orice.

Eu mi-am făcut datoria fată de cei care au pierit, aceasta mă uşurează şi mă linişteşte. Acest adevăr era condamnat la distrugere, era supus desfigurării, sufocării, arderii, pulverizării. Dar iată-1 că s-a reasamblat, este viu, publicat – şi nimeni niciodată nu-1 va mai putea şterge din memoria oamenilor.

L '^^^Ppf O BREşĂ ÎN ZIDUL TĂCERII Eu cred că apariţia în 1973 a noii cărţi a lui Soljeniţân, Arhipelagul Gulag, este un eveniment de o uriaşă însemnătate. Prin incomensurabili-tatea consecinţelor lui, acest eveniment nu poate fi comparat decât cu eve-nimentul-cheie al anului 1953, moartea lui Stalin.

În ziarele noastre, Soljeniţân este declarat trădător.

El, de fapt, a trădat-nu patria, se înţelege, pentru care a luptat cinstit, şi nu poporul, pe care-1 onorează cu creaţia şi viaţa lui, ci Direcţia Generală a Lagărelor – Gulagul; el a trădat dândpublicităţii istoria pieirii a milioane de oameni, povestind – cu fapte, mărturii, biografii concrete – o istorie pe care fiecare este obligat s-o ştie pe dinafară, dar pe care puterea – din motive de neînţeles – încearcă din răsputeri 5-0 dea uitării.

Cine deci trădează?

Congresul al XX-lea al partidului a ridicat un colt însângerat al ţolului care acoperea stivele de cadavre. Acest singur fapt a permis să fie salvaţi de la moarte, în anii cincizeci, milioane de oameni vii, sau pe jumătate morţi, sau cărora din viaţa nu le mai rămăsese decât puterea de a scoate un geamăt. Lăudat să fie congresul al XX-lea. Congresul al XXII-lea a luat decizia de a ridica un monument victimelor. Dar după câţiva ani, amintirea crimelor comise în tara noastră în proporţii nemaivăzute în istorie a început a fi extirpată cu râvnă din memoria poporului. Au pierit milioane de oameni, toţi au pierit în acelaşi fel, dar ei nu erau nişte muşte, fiecare era un om, un om purtând în sine însemnele propriului său destin, ale propriei sale morţi."Reabilitat postum". "Consecinţele

cultului personalităţii lui Stalin." Dar ce s-a întâmplat cu personalitatea – nu cu aceea care era înconjurată de un cult, ci cu aceea a fiecărui om din care n-a rămas decât un certificat de reabilitare postumă? Unde a dispărut şi unde este îngropată această personalitate? Ce s-a întâmplat cu acest om, ce a suferit el, înce-pând din clipa când a fost ridicat din casa lui până în momentul când, sub formă de certificat, s-a reîntors la ai săi?

Ce se află în spatele cuvintelor "reabilitat postum", ce viaţa, ce osândă? Începând cam din 1965 s-a dat ordin să se păstreze tăcere asupra acestui subiect.

Soljeniţân, omul-legendă, omul-epopee, a făcut dâlinou o breşă în zidul tăcerii; el a devenit dimensiunea crimelor săvârşite, numele mulţimii de victime şi destine, şi mai ales ponderea adevărată şi sensul edificator al evenimentelor.?: Noi aflăm, auzim, vedem din nou ceea ce a fost: percheziţia, arestarea, interogatoriul, închisoarea, trimiterea din post în post, convoiul, lagărul. Foamea, bătăile, munca forţată, cadavrul.

Arhipelagul Gulag Lidia Ciukovskaia 4 februarie 1974 Moscova

[39] DECLARAţIE PENTRU PRESĂ

2 februarie 1974 în decembrie, atunci tind Arhipelagul nu era încă publicat, nişte lectori ai comitetului orăşenesc Moscova al PCUS (de exemplu, Kapita de la Comitetul de Stat al Planificării) declarau textual: "N-o să-i permitem multă vreme lui Soljeniţân să umble de colo până colo." Aceste promisiuni ale autorităţilor coincideau perfect cu scrisorile pseudobanditesti la care nu se adăugau decât capul de mort şi oasele încrucişate. A văzut lumina tiparului Arhipelagul, şi semnul favorit al bandiţilor s-a mutat din scrisorile anonime în vitrina uniunii artiştilor plastici, iar ameninţărilor cu moartea le-a luat locul agresiunea telefonică ("sentinţa o vom duce la îndeplinire!"). Această agresiune telefonică împotriva familiei mele – două femei şi patru copii – a fost comisă în stil huliganic de către agenţi ai

Securităţii Statului care lucrau în două schimburi, de la ora 8 dimineaţa până la 12 noaptea, în afară de sâmbăta şi duminica, zilele lor libere după lege.

Campania stridentă a ziarelor nu mă vizează, la drept vorbind, pe mine: n-au decât să umple de injurii coloane întregi, ele toate împreună nu vor reuşi să-mi strice nici o zi de lucru. Această campanie de presă este îndreptată împotriva poporului nostru, împotriva societăţii noastre. Scopul ei este să-i asurzească, să-i buimăcească, prin frică şi dezgust să-i deturneze pe compatrioţi de la cartea mea, cu ajutorul bruiajului să-i pună pe oamenii sovietici în imposibilitatea de a cunoaşte. Să profite şi de instinctele josnice – Soljeniţân are trei maşini, burghezul!

— Cine şi unde îi va dezminţi pe aceşti mincinoşi atotputernici, cine va spune că nu am şi n-am avut trei maşini, că mă deplasez pe cele două picioare ale mele sau cu troleibuzul, mijloace de transport pe care nu s-ar coborî să le utilizeze nici ultimul dintre corespondenţii TASS. Să profite şi de pe urma unei indignări sublime: el pângăreşte mormintele celor căzuţi în marele război pentru apărarea patriei! Printre munţii de minciuni gazetăreşti, cine va reuşi să spună că adevărul e că această carte a mea nu se referă nicicum la acest război şi la cele douăzeci de milioane de victime pe care le-a făcut printre ai noştri, ci la cele şaizeci de milioane de exterminaţi de un război intern de patruzeci de ani?

— Cine va reuşi să vorbească despre întregi republici torturate în secret, împinse să degere în pustietăţi, lăsate să moară de foame?

Cu săptămâni în urmă, calea onoarei încă mai era posibilă: recunoaşterea adevărului despre trecut şi prin aceasta purificarea de vechile crime. Dar, cuprinşi de spasme şi de o frică animalică, unii au decis să apere până la capăt minciuna, apărându-se ei înşişi cu ajutorul bastioanelor gazetăreşti.

Solidaritatea opiniei publice mondiale nu permite deocamdată nici asasinarea autorului, nici chiar arestarea lui: aceasta ar fi cea mai bună confirmare a veridicităţii cărţii lui. Dar rămâne calea discreditării personale şi a calomniei, pe această cale merg acum, umăr la umăr, cei interesaţi. Iată, a fost adus din provincie fostul meu coacuzat Vitkevici; voind să-şi asigure cariera ştiinţifică, el face, prin agenţia de presă Novosti, această filială de nădejde a KGB ("i-au arătat prieteneşte" procesele-verbale ale anchetei din anul 1945 – să meargă un altul să le obţină!), elogiul felului în care s-a făcut ancheta în epoca aceea: "anchetatorul n-avea nevoie să denatureze adevărul". Timp de douăzeci şi nouă de ani, el n-a avut nimic a-mi reproşa în legătură cu conduita mea la anchetă, dar astăzi ce bine venit este el în corul general al detractorilor mei! Ştie foarte bine că nimeni n-a suferit de pe urma depoziţiilor mele şi că problema noastră, a lui şi a mea, a fost rezolvată independent de anchetă, înainte chiar de arestarea mea: acuzaţiile se bazaseră pe corespondenta noastră, care era supusă cenzurii (ea a fost fotografiată un an de zile) şi care-1 injuria pe Stalin, şi apoi pe această "Rezoluţie nr. l", confiscarea din portharturile noastre, pe care o întocmiserăm împreună pe front şi care condamna regimul nostru, îşi aduce aminte de "depoziţiile mele la tribunal", dar eu n-am compărut în fata nici unui tribunal, nu a existat decât o comisie specială a NKVD la şedinţa căreia nu am fost de fată. Pe bună dreptate scrie el că noi "aparţinem unor categorii umane diferite": în ce-1 priveşte, el a cerut cu insistentă să fie uitate toate morţile şi toate torturile, ale sale şi ale celorlalţi. Dar acesta nu este decât un început. Martori şi oameni, pe care i-am mtâlnit într-o viaţă de o jumătate de secol, vor fi vânaţi, vor fi obligaţi să mintă. Unor foşti deţinuţi, cărora regimul nu le-a destinat suficiente gloanţe sau nu le-a aplicat suficiente torturi care să-i omoare, li se vor smulge declaraţii cum că ei n-au suferit, n-au fost torturaţi, cum că rt-a existat Arhipelag.

CC, KGB şi ziarele noastre, care-şi smulg astăzi pe ascuns Arhipelagul pentru a-1 citi, n-au inteligenta de a pricepe că eu am spus despre mine, în această carte, lucrurile cele mai secrete, mult mai rele decât ceea ce ar putea să născocească trepăduşii lor. Asta şi este cartea mea: nu un pamflet, ci un apel la căinţa.

Toată tevatura gazetărească de astăzi, care prinde în sorbul ei reprezentanţi de frunte ai artelor (în timp ce alţii refuză ferm să se alinieze, făcând astfel să se vorbească despre ei ca despre nişte oameni de curaj), toată această campanie nu este decât o luptă împotriva conştiinţei poporului, împotriva adevărului cuvenit poporului. Acoperind adevărul cu mantiile lor negre, cu bătaia lor de aripi, diavolii cornuţi ai tenebrelor s-au lansat în această luptă disperată înainte de utrenie, pentru a-şi prelungi domnia asupra sufletelor omeneşti. Dar cu cât fac mai multă risipă de negru ca să mă mân-jească în disperare, cu atât le va fi mai greu atunci când se va afla adevărul.

Este deja o jumătate de secol de când poporul nostru nu obţine acest adevăr decât umblând cu grebla prin mormanul de minciuni. Oamenii au aflat, ei stiu deja de ce şi când se urlă în halul acesta. Sunt sprijinit în diferite moduri: prin apeluri telefonice, prin scrisori şi bilete care-mi parvin de la oameni care-şi dau numele şi de la oameni care rămân necunoscuţi: "Noi înţelegem totul. aşa trebuie rezistat, frăţioare! Un grup de muncitori din Ural." Sunt oameni care trimit proteste individuale la ziare, conştienţi de toate consecinţele dezastruoase pentru ei ale acestui gest. aşa se face că trei tineri neînfricaţi, Boris Mihailov, Vădim Borisov, Evgheni Baraba-nov, au luat atitudine publică (fiecare dintre ei are copii mici). Trei tineri pe care nu-i apără decât ideea de drept. Poate că ne vor zdrobi, şi pe ei şi pe mine, dar nu vor putea zdrobi adevărul, oricare ar fi numărul jalnicelor celebrităţi care vor mai fi atrase în această horă a tenebrelor.

Eu nu m-am îndoit niciodată de şansele poporului meu de a redobândi adevărul. Cred în capacitatea noastră de a ne căi, în purificarea noastră spirituală, în renaşterea naţională a Rusiei.

A. Soljeniţân Procuratura URSS

103793 Moscova K-9, Puskinskaia, 15-a, 8 februarie 1974, Nr.

Moscova, str. Gorki, nr. 12, ap. 169 Cetăţeanului A. I. Soljeniţân Cetăţene A. I. Soljeniţân, Sunteţi invitat să vă prezentaţi la procuratura URSS – strada ^skinskaia, 15-a, la 8 februarie 1974, ora 17.00, camera nr. 513, etajul V.

Procuror al direcţiei de anchete a Procuraturii URSS A. Balaşov

PROCURATURII URSS ca răspuns la a doua sa convocare în condiţiile de ilegalitate totală şi generalizată care domneşte de atâţia ani de zile în tara noastră (si de ilegalitate pe care o suport personal sub forma unei campanii de calomnii şi persecuţii care durează de opt ani) eu refuz să recunosc legalitatea convocării dumneavoastră şi nu mă voi prezenta la nici un interogatoriu în nici o instituţie de stat.

Înainte de a cere cetăţenilor să respecte legea, învăţaţi s-o aplicaţi dumneavoastră înşivă. Eliberaţi-i pe nevinovaţii din închisori. Pedepsiţi-i pe responsabilii exterminărilor în masă şi pe denunţătorii mincinoşi. Pedepsiţi administratorii şi detaşamentele speciale care au săvârşit genocidul (deportarea unor întregi popoare). Lipsiţi-i astăzi pe satrapii locali şi pe satrapii administraţiei centrale de puterea nelimitată pe care o au asupra cetăţenilor, de despotismul lor care se exercită prin intermediul tribunalelor şi al psihiatrilor. Daţi satisfacţie milioanelor de plângeri legitime, dar înăbuşite.

11 februarie 1974 A. Soljeniţân ÎN EVENTUALITATEA CĂ VOI FI ARESTAT Declar dinainte incompetent orice tribunal penal care ar judeca literatura rusă, sau vreuna dintre cărţile ei, sau indiferent ce autor rus. Dacă un asemenea

tribunal va fi desemnat să mă judece, eu nu mă voi duce pe cele două picioare ale mele, n-au decât să mă livreze instanţei legat de mâini şi de picioare într-un cos pentru zarzavaturi. Unui asemenea tribunal nu-i voi răspunde la nici o întrebare. Condamnat la închisoare, nu mă voi supune sentinţei decât cu cătuşe la mâini. După ce cei mai buni opt ani ai mei i-am consumat ispăşind o condamnare la muncă silnică pentru stat şi după ce în aceste condiţii m-am ales cu un cancer, eu, la locul detenţiei mele, nu voi mai lucra nici măcar o jumătate de oră pentru opresori.

În felul acesta le las posibilitatea să-mi aplice violenta pur şi simplu în văzul lumii: să mă omoare rapid şi operativ pentru că eu scriu adevărul despre istoria Rusiei.

A. Soljeniţân

EXTRAS DINTR-O SCRISOARE CĂTRE GUVERNUL URSS ÎN LEGĂTURA CU EXPULZAREA LUI SOLJENIţÂN

Conducători iresponsabili ai unei mari ţări!

Voi ati început, se pare, să înţelegeţi putin câte putin. Că într-o luptă spirituală, adversarul asasinat este mai periculos decât cel viu. Dar. Încă n-aţi înţeles că, pentru voi, o dată cu apariţia Arhipelagului Gulag, a sunat ceasul fatal al istoriei. Voi încă n-aţi înţeles că pădurea de la Birnam s-apus deja în mişcare. Că zeci de milioane de oameni asasinaţi se ridică împotriva voastră. Ei bat de multă vreme la poarta vieţii noastre, dar nu era nimeni ca să le deschidă. Arhipelagul Gulag este actul de acuzare cu care se deschide procesul intentat de omenire împotriva voastră. şi paralizia cu care Dumnezeu 1-a pedepsit pe primul vostru conducător să vă fie semn prevestitor al paraliziei spirituale care acum se abate în mod inexorabil asupra voastră.

Poate unul dintre voi se va întreba dacă nu există, totuşi, deasupra noastră a tuturor, Cel care va cere socoteală pentru toate.

Nu vă îndoiţi – există.

Si va cere socoteală. şi veţi răspunde.

Smulgeţi Rusia din mâinile lui Cain şi redaţi-o lui Dumnezeu.

17 februarie 1974

Moscova L. L. Reghelson O JUMĂTATE DE AN DE TĂRĂGĂNARE şi O ORĂ şi JUMĂTATE DE CONVORBIRE

Ultima vară (l 974) din viaţa lui, tata şi-a petrecut-o cu mine la Niko-Hnaia Gora. În august mă pregătisem să plec cu maşina în Crimeea, iar Irina pleca la Piatigorsk, la tratament. Chiar înainte de plecarea ei a sunat cineva de la KGB, a întrebat de mine, iar apoi a rugat-o să-mi transmită să-1 sun pe Viktorov Andrei Pavlovici care dorea să aibă o discuţie cu mine (mi-a lăsat numărul de telefon). Irina, desigur, intrase la idei şi voia ca eu, încă înainte de plecarea ei, să mă duc să văd ce s-a întâmplat (totdeauna, necunoscutul nelinisteste-necăjeste). Dar hotărâsem să nu mă grăbesc şi ^ liniştit-o, iar apoi i-am scris într-o scrisoare că am pierdut hârtiuţa cu numărul de telefon, dar că nu-i nici o nenorocire, că plec liniştit în Cri-meea, şi acolo văd eu ce mai fac. Totuşi chestia asta nici mie nu-mi dădea pace, şi m-am apucat să tai şi să sparg lemne cu atâta forţă încât m-am obosit din cale afară şi a trebuit să mă tratez putin de inimă, în schimb mi-arn rezolvat problemele cu nervii. Iar interesul fată de persoana mea mi-1 imaginam a fi în legătură cu Krivosein (motivele erau absolut reale) sau cu A. I.

Apoi am plecat în Crimeea, acolo m-am înţepat la deget: m-am ales cu un panariţiu osos, tot timpul am avut de lucru cu el şi 1-am operat şi tratat fără nici un rezultat, ceea ce nu m-a împiedicat să-mi petrec vremea în mod plăcut printre nişte prieteni care s-au îngrijit mult de mine. Încetasem şi să mă mai gândesc la "invitaţie" şi-mi ziceam că cei de la KGB "s-au lăsat păgubaşi". Dar după ce m-am întors la Moscova, am aflat că cineva, care s-a dat a fi "un cunoscut de-al meu", s-a interesat de mine şi a întrebat dacă sunt la Ţăruş. Judecind după voce şi după cum vorbea, se putea spune că acesta era "de acolo". Nu poţi decât să te

minunezi văzând cum totdeauna, după asemenea elemente, se poate determina aşa de clar, aproape fără greş, o anumită proveniență!

În această toamnă, tatăl meu a început să slăbească şi să bolească, aşa încât era evident că viaţa lui se apropia de sfârşit – căci în decembrie ar fi trebuit să împlinească o sută de ani! Trebuia să petrec foarte mult timp cu el, dar şi cu degetul am mai avut probleme încă vreo trei luni de zile, până să mi se vindece, în timpul acesta, cineva m-a sunat nu o dată, dar n-a dat de mine, iar apoi încă o dată, şi de data aceasta am ridicat eu receptorul. O voce insinuantă, destul de politicoasă, mi-a spus că m-a mai căutat şi că doreşte să mă vadă. Referindu-mă la boala tatălui meu şi a mea, i-am spus că deocamdată acest lucru nu este posibil şi 1-am rugat ca, în cazul că-i sunt aşa de necesar, să-mi trimită o convocare oficială. "Asta mi-ar fi mai la îndemână". Mirare: "Bine, dar de ce asa, deodată, convocare scrisă?" – "în scris, cel putin, trebuie arătat motivul, or, văd că dumneavoastră nu mi-1 spuneţi." – "Bine, acum nu vorbim la telefon de dragul de a vorbi, iar dumneavoastră, Aleksandr Aleksandrovici, vă rog totuşi să mă sunaţi când veţi avea timp, în caz contrar, putem veni noi la dumneavoastră să stăm de vorbă." – "Nu, la mine nu sunt condiţii, si, afară de asta, pe mine rar mă găsiţi acasă, iar telefonul dumneavoastră s-a pierdut nici eu nu stiu pe unde." -"Asta nu-i o problemă, notaţi. Notez, îl confrunt cu primul – este acelaşi. Îl întreb ce grad are. Im1 răspunde (fără plăcere) că este căpitan. Printre altele aflu că este vorba de aceeaşi "filială a firmei", filiala care discutase cu nepoata mea după ce refuzase să-i anrobe plecarea în străinătate, dar care apoi, la intervenţia făcută din Franta de Nadia Boulanger direct către Furteva, i-a aprobat totusi-şi din nou trece ceva timp, dar îmi dau seama că nu voi fi lăsat în pac •

Tatăl meu moare în noiembrie, şi abia în decembrie mă hotărăsc: voi suna eu însumi şi mă voi duce. În timpul

acesta mi-am întărit convingerea că toată această chestiune este în legătură cu A. I., şi mi-am fixat clar linia de urmat.

Sun. După cum mi s-a părut, cel de la capătul firului a avut o reacţie de uimire amuzată. Se fixează ziua. Nu, întâlnirea o amân dinadins pentru altă zi. Cealaltă parte, de o politeţe studiată, este de acord. şi iată, într-o mohorâtă zi de iarnă, după ce în prealabil m-am rugat la Maica Precista, mă duc la clădirea de la Kuznetki 24. Simt ceva nelămurit, o parte din nervii mei parcă ar fi fost supuşi unei anestezii locale, dar capul mi-este limpede, ochilor nu le scapă nimic. Intru în camera de primire. La uşi se înghesuie doi oameni discutând cu aprindere despre nu stiu ce. Sunt oarecum uimit de ce văd aici. Nu sunt deloc uimit de faptul că, de pe scaunul de vizavi de uşă, un brunet, mic de statură, cu ochelari negri, se ridică brusc şi se îndreaptă spre mine. Mă numeşte cu numele şi patronimul, îşi spune numele. Desigur, figura mea îi este bine cunoscută. Mă conduce pe o uşă destul de îngustă care dă în nişte interioare, acolo dăm într-un coridor întunecos, îl las să meargă înainte ca să arate pe unde să mergem. Pauză, însă aici nu este chestiunea de politeţe, ci de instrucţiuni – el trebuie să se afle în spate, în sfârşit ieşim undeva şi tot aici usa se deschide într-un cabinet la stânga. Iar după prima uşă observ în întuneric un ins lipit de perete: un gardian purtând caschetă cu borul albastru, înseamnă că am trecut de un hotar. Intru într-un mic cabinet. Totul ca peste tot, şi totuşi se observă trăsăturile stilului deosebit al firmei. De dincolo de masă în interior se ridică şi-mi vine în întâmpinare alt om, cam sub patruzeci de ani, foarte roşcovan, că părul pieptănat într-o parte. Bună ziua-bună ziua (fac gafa de-a nu-1 ruga să-şi spună clar numele); îmi propune să-mi scot paltonul şi să iau loc. Iau loc – lumina din fereastră cade asupra mea (ora 11). Cu spatele la fereastră, cu fata spre mine, se aşază purtătorul de ochelari negri, în stânga, la masa lui, ia loc roşcovanul. Câteva

secunde de tăcere, apoi începe "convorbirea". (O redau din memorie.)

— Iată, v-am invitat să stăm de vorbă. Dumneavoastră, Al. AL, sunteţi un om cu mare experientă de viaţă. Iar noi suntem nişte oameni tineri (nefirească modestie – parcă ar vrea într-adevăr să înveţe ceva de la mine).

Eu tac.

— Aşadar, ce credeţi, Al. Al., de ce a început Securitatea Statului să se intereseze de dumneavoastră, căci ati avut timp să reflectaţi asupra acestui lucru.

Totuşi prea repede ati aruncat prima rimă şi ati agăţat sub nasul meu cârligul unditei.

— Chiar că nu stiu, nu văd cu ce v-aş putea interesa. – (Fac eu pe naivul schiţând un început de zâmbet.)

— şi totuşi ce credeţi?

— Dar nu stiu ce să vă spun, zic eu pe un ton reţinut, putin iritat. Roşcovanul se gândeşte.

— Pe noi ne interesează relaţiile dumneavoastră cu Soljeniţân.

— Înţeleg – dau eu din cap.

— Ce relaţii ati avut cu el?

Dau un răspuns curajos, aproape vesel, dinainte pregătit:

— Foarte bune, prieteneşti.

şi privesc, privesc la amândoi – nu lasă să se înţeleagă nimic, dar sunt putin nedumeriţi.

— şi vă vedeaţi des cu el?

— Nu, nu des, iar în ultimul timp ne vedeam foarte rar.

— Totuşi vă vedeaţi şi atunci când el mergea direct împotriva legii şi când a primit convocarea la procuror?

Bineînţeles că ei stiu condiţiile în care am venit la el în ziua arestării. Dar nu le precizează. Nici eu.

— Din câte cunosc eu, el a fost expulzat fără anchetă şi fără judecată. Mie nu-mi stă în caracter să-mi abandonez prietenii atunci când ei se află în dificultate.

— Da, dar el desfăşoară activitate antistatală, iar dumneavoastră ţineţi legătura cu el?

— De când a plecat nu mai tin legătura cu el. Eu consider că el a intrat într-un conflict acut cu puterea de stat: asta nu este o noutate pentru un mare scriitor rus.

— Dar puterea de stat a fost foarte omenoasă cu el, recunoaşteţi chestia asta?

— Stiu bine, din propria mea experientă, ce-i aceea expulzare administrativă căreia i-am fost supus de două ori, probabil că ştiţi chestia asta. Când am fost expulzaţi din Franţa, în 1947, guvernul sovietic n-a privit asta ca pe un "act de omenie". Totu-i relativ. Desigur, cu el se putea proceda mult mai rău, şi comparativ cu mai râul – expulzarea poate fi considerată ca o măsură omenoasă.

Ei au uitat de expulzarea mea şi a tatălui meu în anul 1922, şi discuţia pe această temă ia sfârşit.

— Unde şi când ati făcut cunoştinţă cu el?

— Încă în perioada lui de glorie, dar nu-mi amintesc exact unde, mi se pare că la Casa Scriitorilor.

— Cine v-a făcut cunoştinţă cu el?

— Drept să spun, nu-mi amintesc. (He-he, puişorilor!)

O pauză care face să se răcească "atmosfera convorbirii".

— Ce părere aveţi despre activitatea lui? T

— Îl socotesc un foarte mare scriitor şi absolut independent şi cinstit. Ca atare, el are dreptul să spună tot ce gândeşte.

— Nu, nu! Nu ca scriitor – spune iritat purtătorul de ochelari negri – ci în alt domeniu, în cel politic.

— Eu sunt un om cu o gândire independentă şi nu am aceeaşi părere despre toate scrierile lui – pe unele le aprob, pe altele le critic. – (Nu, chestia asta n-o să discut în amănunt cu voi, nu vă faceţi iluzii.)

— Dar 1-ati ajutat, ati colaborat cu el?

— Nu.

— Noi ştim că ati colaborat. Iată, în această mapă, nu vă uitaţi că-i subţirică, sunt adunate toate datele, este mai bine să nu negati. De exemplu, i-aţi păstrat arhiva.

— Eu nu stiu ce date aveţi dumneavoastră. Nu i-am păstrat nici o arhivă.

— Vreţi să vă spun numerele dosarelor păstrate la dumneavoastră?

— Nu stiu ce fel de numere, puteţi să mi le spuneţi dacă vreţi, întinde o mână spre mapă, privindu-mă insistent în acest timp. Nici eu nu-mi iau ochii de pe el. Prin cap îmi trece un gând: despre timbre nu se vorbeşte, vor să mă păcălească sau.

— Dar nu, nu e cazul, altă dată – îşi retrage mâna de la mapă aşa de alene, alene.

Asa! Acest atac a eşuat deocamdată, îmi consolidez poziţia şi mai mult.

— Dar pe aşa-numita Liusa o cunoaşteţi?

— O cunosc bine şi de multă vreme.

— Ea nu v-a transmis niciodată nimic?

— Nu, nimic, niciodată.

— Dar vă este cunoscută o scriere având ca titlu Viţelul, titlul complet Viţelul şi stejarul!

— Stiu că a existat o asemenea scriere, dar eu n-am citit-o.

— Dar ce conţine?

— Se pare că e ceva autobiografic.

— Dar cu acest manuscris s-a întâmplat ceva în care sunteţi implicat şi dumneavoastră! Ar trebui să ştiţi!

— Nu stiu.

Înseamnă totuşi că stiu ei multe. Cum să ghiceşti ce-i exact, ce-i inexact, ce-i probabil? Dar tactica este aceeaşi, îţi sugerează: "Noi – zic ei – ştim totul, povestiţi-ne totul, este în interesul dumneavoastră."

O pauză care face să crească temperatura "discuţiei". Roşcovanul cade Pe gânduri. Ochelarii negri se întunecă mai tare, colturile buzelor s-au lăsat în jos.

Eu fumez mult şi observ că am început să fumez o ţigară nouă, fără să fi terminat-o pe cea dinainte. Nu-i bine – pe undeva se strecoară o stare de încordare, scăpată de sub control şi probabil vizibilă.

— Iată, spuneţi că n-aţi colaborat cu el, că nu 1-ati ajutat, dar 1-ati şi criticat, chiar foarte sever.

Roşcovanul zâmbeşte de parcă mi-ar fi făcut un compliment. Eu nu neg şi tac. Observ: şi asta le este cunoscută, dar nu mă miră foarte tare. Unde să ascunzi totul într-o asemenea situaţie, când totul a fost urmărit şi interceptat!

Partida de şah continuă. Roşcovanul devine mai ofensiv:

— Memoriile continuaţi să vi le scrieţi?

— Da, continuu – mă prefac că sunt foarte uimit, ceea ce este aproape adevărat.

— Conţinutul lor ne este mai mult sau mai putin cunoscut.

— Eu nu le-am dat nici unei persoane străine, ele sunt destinate pentru rude şi apropiaţi.

— Ei bine, şi pentru unii nu chiar aşa de apropiaţi.

— Probabil, cineva din familia mea nu şi-a ţinut gura, asta s-a întâm-plat – spun eu cu indiferentă şi dispreţ (dar mă întreb în sinea mea – cine? Tarusa?).

— Dar probabil că ati şi reuşit să i le expediaţi lui Soljeniţân!

— Nu, nu şi nu!

— Mă înfurii eu deodată. Sunt prea intime şi eu nu doresc să le văd devenind obiect de speculaţie politică în mâinile nimănui, nu sunt destinate pentru publicare şi popularizare.

Eu efectiv aşa gândesc, şi i-am spus-o şi lui A. I. la ultima noastră întâlnire. "Atunci pentru ce le scrii?" – s-a mirat şi A. I.

Treptat, tonul corect şi politicos de la începutul "convorbirii" s-a transformat într-unul vădit ostil şi făţiş "poliţienesc". Faptul că aceşti pierde-vară nu s-au menţinut multă vreme pe poziţiile iniţial concepute şi mi s-au arătat tot în aceeaşi ipostază bine cunoscută mie nu mă întrista câtuşi de putin, ci îmi dădea curaj. Totul a rămas ca mai înainte, în fond în ei nu s-a schimbat nimic: aceleaşi procedee, aceleaşi calcule, acelaşi primitivism, încă nu li s-a

dat drumul din lant şi au şi început să-şi ascută colţii, deocamdată nu fac decât să se abţină. Dar iată-i trecând deja la ameninţări. După o oarecare pauză, pe care roşcovanul încearcă s-o facă să apară încărcată de multe înţelesuri, iar purtătorul de ochelari negri încărcată de prevestiri rele, roşcovanul spune:

— În general, Aleksandr Aleksandrovici, acum totul va depinde de dumneavoastră înşivă.

— Nu înţeleg, de ce totul trebuie să depindă şi va depinde de mine? Ce vreţi să spuneţi cu asta? La ce faceţi aluzie? Eu consider că totul trebuie să depindă de nişte împrejurări obiective, iar nicidecum de mine.

— Da – dă abătut din cap roşcovanul – de nişte împrejurări obiective. Dar, pentru noi, esenţialul este să lămurim problema factorului "prejneditare", spune el "ca un înţelept", înţelegeţi ce înseamnă factorul premeditare?

— Oarecare idee despre acest concept juridic am. Dar, iată, acum 25 de ani tot aici s-a presupus, s-a bănuit şi nimic nu s-a găsit, nimic nu s-a dovedit, însă zece ani de lagăr mi s-au dat.

— Erau alte vremuri, spune roşcovanul.

Eu zâmbesc pieziş. Convorbirea nu se leagă. Aştept să văd ce va fi mai departe.

— Dar ce puteţi spune despre această călătorie în sud la 6 august 1971?

— Pune pentru prima dată o întrebare purtătorul de ochelari negri. Un gând mi se aprinde instantaneu în creier: "se pare că se află într-o eroare, căci noi am plecat nu pe 6, ci pe 7, dacă nu mă înşel" – şi eu răspund fără să fac vreo pauză:

— Nu s-a ales nimic din călătoria asta.

— Cum nu s-a ales nimic?

— aşa bine, n-a mai avut loc, şi singurul lucru pe care 1-am făcut a fost să-1 duc pe Soljeniţân la gară.

— Cum la gară?!

— Se burzuluieşte şi se răsteşte la mine de dincolo de masă purtătorul de ochelari negri.

— Păi, ştiţi.

Eu am crezut că o să mă întrebe la ce gară, dar nu, nu m-a întrebat.

— După cum se vede, convorbirea noastră n-a lămurit nimic – spune, furios, purtătorul de ochelari negri. şi pe un ton ameninţător!

— Da, n-a lămurit nimic – repetă ca un ecou roşcovanul si, fără să se ridice de pe scaun, arată cu un gest de mare sef, spre uşă. Eu înţeleg că "audienta s-a terminat", mă ridic în picioare şi mă îndrept spre cuier, să-mi iau paltonul.

— Dar dumneavoastră totuşi mai gândiţi-vă cum trebuie şi sunaţi-ne.

— Nu, n-am să vă sun, trimiteţi convocare scrisă.

— Deci, convocare scrisă? Insistaţi?

— Da, convocare scrisă. Insist.

— şi să nu vă vină ideea să distrugeţi ceva pe-acasă.

— Eu n-am ce să distrug.

— Ati şi reuşit să le împrăştiaţi?

— Sare el de pe scaun – Ce bine! Nu-i răspund. Mă îmbrac.

— şi nu vă recomand să vorbiţi cu Stoliarova despre întâlnirea de astăzi, cu toate strânsele dumneavoastră relaţii cu această femeie. Noi o vom convoca şi pe ea.

Nu răspund, desigur, dar fata mea nu poate să exprime altceva decât scârbă fată de acest şantaj.

— Dar Lidiei Ciukovskaia puteţi să-i povestiţi. Ce scamatorii or mai fi şi astea? Îmi vine să-i scuip!

Mă întorc şi mă pregătesc să ies. Din spate îmi deschide usa purtătorul de ochelari negri şi-i face semn gardianului de la usa a doua să mă lase să trec. Acela îmi deschide usa, ies de pe micul coridor, privind drept înainte, trec prin sala de primire şi ies în stradă. Un timp, simt încă în spate privirea purtătorului de ochelari negri.

Afară, aceeaşi zi. Totul a durat o oră şi jumătate. Ies spre "casa mare" apoi ajung în piaţa în mijlocul căreia se află un monument. Iată, aici, chiar în ajunul Sfintei Treimi, am transmis Arhipelagul*. şi voi nici nu ştiţi!

— Eh, bine mai e să trăieşti în lumea asta largă! Sun acasă de la un telefon din magazinul Detski mir (Lumea copiilor), apoi mă duc la o cafea pe Sretenka. Peste încă o zi-două, împreună cu Liusa, fac o lungă plimbare prin curţile şi ogrăzile înzăpezite din zona străzilor Miuski şi lamski.

A fost o zi frumoasă, reuşita! Până în prezent sunt mulţumit de ea (si putin şi de mine!).

De două ori am încercat să le fac prin viu grai celor din Vermont o relatare amănunţită despre cele întâmplate, dar nu s-a putut. De atunci încoace – linişte. Ce-i drept, în 1977, Departamentul de vize şi înregistrări nu mi-a aprobat să plec în străinătate. Dar n-o să mor din asta.

A. A. Ugrimov Paris, 29 octombrie 1977

Dragă A. I.!

Frumoasele dumneavoastră cuvinte despre întoarcerea mea mă tulbură – mă jenez putin, e ca şi cum oamenii te supraapreciază, iar tu nu scoţi o vorbă. şi totul a reuşit datorită dumneavoastră, închipuiţi-vă. Datorită ajutorului dumneavoastră am putut să trăiesc un an de zile în Occident, aproape fără să depind de nimeni (altminteri n-aş fi rezistat câtuşi de putin). Gratie dumneavoastră am avut parte de ceea ce n-a mai avut nimeni: de fericirea de a alege calm, liber, viguros, profund, cu conştiinţa neîmpovărată nici de principii (Dumnezeu să le aibă-n pază, nici o singură dată n-au fost de trebuinţă), nici de "sentimentul datoriei" (categorie contraindicată mie), nici chiar de ideea folosului pe care pot să-1 realizez (nici măcar folosului meu nu-i dau importantă). Cu un an în urmă, Parisul cu toamna lui aurie mi-a trezit un sentiment: iată-mă, într-adevăr, în oraşul meu, pe care nu-1 voi mai părăsi niciodată. Dar nu s-a putut. Deplina libertate, s-ar părea, si, jetul luminos, azuriu", şi "a soarelui rază de aur", sunt

lucruri pe care le preţuiesc – dar în inimă am o rană deschisă, un ghem de dragoste şi ură fată de cea care este mare, ameninţătoare, chinuită, strivită, nemuritoare, "dorită", "mult aşteptată".

Astăzi hoinărind, cu pachete pentru Moscova, pe peroanele metroului, am auzit la un moment dat vocea stinsă a unuia dintre acei cerşetori ruşi care, stând pe jos, cântă cu chitara. Mă uit şi văd o fată de rus tânăr care cânta: "Câmpie, dragă câmpie." Cânta frumos, nostalgic, multi se opreau să-1 asculte. Eu însă am plâns de ruşine, întorcându-mă cu fata spre zid, am plâns cu atâta foc de parcă de un an de zile nu mi se mai dăduse voie să-mi vărs amarul. Ce m-a făcut să plâng? Blestemul care atârnă deasupra tării noastre, faptul că oamenii noştri – tineri, bătrâni, buni, inşi de toate categoriile – fug, fug, şi fiecare are dreptatea lui, dreptatea singurei lui vieţi. Iar "Rusia a ajuns de plâns".

S-ar părea că opresiunea şi frica au prefăcut în cenuşă însuşi conceptul de libertate şi demnitate, dar presiunea implacabilă asupra spiritului a înzecit pe neaşteptate nevoia de libertate şi demnitate. Nu atât lagărul, cât "voinţa" rusească m-a învăţat să preţuiesc mai presus de orice libertatea (de a trăi, de a te mişca, de a gândi) către care năzuim cu atâta pasiune, pentru această viaţă încordată în care noi – "acrobaţi fără voie" – ne străduim să facem loc şi pentru libertate şi pentru demnitate, pentru aceasta, de fapt, mă întorc. Da, pentru mine este mai bine să trăiesc acolo, să trag cu urechea la paşii care răsună-n noapte pe scări, să scot val-vârtej dimineaţa din casă tot materialul subversiv după ce în timpul nopţii cineva apăsase îndelung pe soneria de la uşă (ca apoi să se constate că salvarea greşise adresa), să trăiesc înşelând neîncetat "ochiul atoatevăzător" (si urechea) şi măcar parţial să folosesc acea bogăţie de cărţi care în Europa afluează aşa de supărător de uşor către mine, măcar parţial să satisfac în jurul meu nestinsa sete de cuvântul adevărului. Poate de aceea (A. S.

în timpul călătoriilor prin Occident) a respectat cu atâta zel obligaţiile formale legate de paşaport, eliminând posibilitatea unui impediment formal la întoarcere.

Probabil aceasta este ultima mea scrisoare către dumneavoastră şi de aceea vă rog – dacă îmi vreţi binele – să nu-mi exageraţi meritele. Adu-ceti-vă aminte cât sunt eu de avidă de viaţa în toate formele ei, cât sunt de contradictorie şi că nu sufăr din cauza faptului că sunt aşa o sibaritâ care nu evită tentaţiile, ci, dimpotrivă, aleargă după ele. Într-adevăr, sunt recunoscătoare destinului pentru viaţă, pentru întâlnirile neobişnuite, dintre care nu uit pe niciuna. Dumneavoastră, în special, ati fost una dintre marile mele tentaţii, conştientizata imediat de la prima convorbire si, după cum vă amintiţi, nu v-am dat drumul până nu m-aţi "remarcat".

Desigur, voi transmite la Moscova toate salutările, însă despre întâlnirea noastră n-am să vorbesc aproape cu nimeni. Aşteptam cu nerăbdare cărticelele. Cu canalele de legătură stăm prost – nimănui nu-i face plăcere să meargă multă vreme pe frânghie într-o tară străină – dar eu cred în minunea contactului personal, iar viaţa este şi ea doldora de minuni, a mea, în orice caz, este în aşa măsură încât, în privinţa aceasta, contez liniştită pe ea.

Vă îmbrăţişez şi nu vă uit niciodată, N. Stoliarova Boris IVANOV MOSCOVA-ROSTOV SAU KGB CONTRA SOLJENIţÂN Amintirile unui cekist*

Neaşteptat şi strident, sunetul telefonului ne-a făcut să tresărim. Aparatul care suna, unul din cele trei aşezate pe o măsuţă, în stânga unui birou masiv, de un cafeniu lucios, avea destinaţia lui specială. Cu funcţie numai de recepţie, fără cadran, acestuia i se spunea-în cercul angajaţilor instituţiei – telefonul, negru", "slăbesc". De regulă, la acest telefon suna "seful ăl mare", "generalul", "stăpânul". Reacţia trebuia să fie precisă, fulgerătoare: "Să trăiţi, ordonaţi." Alte două aparate erau extrem de solicitate: unul cu ieşire în oraş, celălalt, interior, cu dus-întors între

diferite servicii din cadrul Direcţiei. După un timp a apărut un al patrulea – pentru legătură operativă cu organele periferice. Prezenta unui set telefonic complet era un indiciu al poziţiei pe care o avea titularul cabinetului în sistemul ierarhic rigid al Direcţiei. Convorbirile telefonice îşi aveau specificul lor. Acesta consta în limbajul esopic: alegorism, conspirativitate. Dar rarele şi scurtele convorbiri pe telefonul "negru", "stâbesc", erau, în aparenta, cât se poate de inofensive.

"Vino la mine" – mi-a spus o voce cunoscută, cam dogită. Invitaţia m-a uimit la culme. De obicei, conform unor legi nescrise, rarele întâlniri

* Publicate cu prescurtări în revista lunară din Moscova Soversemo sekretno nr. 4/1992, Boris Aleksandrovici IVANOV a fost cekist de profesie, a lucrat peste 30 de ani în organele securităţii de stat din Krasnodar, Gruzia, Lituania, în perioada 1967-1976 a ocupat funcţia de sef al unuia dintre serviciile secţiei idelogice din cadrul Direcţiei KGB a regiunii Rostov.; r cu numărul unu al Direcţiei aveau loc numai cu aprobarea şi în prezenta serului meu direct. Iar acum deodată o asemenea.

Intrând în camera spaţioasă, cam întunecoasă, am aruncat o privire întrebătoare către secretar (el este transmiţător de sarcini şi aghiotant), în relaţiile mele cu el, fără a li se putea spune prieteneşti, dar cinstite şi bazate pe încredere, limba gesturilor şi mimica aveau o mare importantă. Am arătat spre usa cabinetului generalului, ceea ce însemna fără echivoc: "Ce se întâmplă acolo?" întrebarea fără cuvinte a fost urmată de un răspuns tot fără cuvinte: "Habar n-am."

Intrând pe usa masivă, dublă, am raportat cine sunt şi că m-am prezentat la ordin. Generalul se afla într-o dispoziţie bună, as zice, neobişnuit de bună. Alături şedea un necunoscut: un bărbat între două vârste, îmbrăcat într-un costum la două rânduri, gri-deschis. Cu un gest al mâinii, seful m-a invitat să iau loc vizavi de necunoscut. Ne-a

prezentat pe unul celuilalt, mi-a enumerat funcţia, numele şi gradul oaspetelui. Apoi ne-a atras atenţia în modul cel mai serios asupra confidenţialităţii şi caracterului extraordinar de secret al discuţiei ce avea să urmeze, referindu-se la indicaţia venită de la "centru" – KGB al URSS. La întrebarea: "dar cum rămâne cu Niko-lai Nikolaevici?" (seful meu direct), generalul a făcut un semn afirmativ cu capul, chipurile, nu te nelinişti, şi a continuat: "Prin regiunea noastră călătoreşte, într-un scop necunoscut, scriitorul Soljeniţân. În legătură cu această împrejurare alarmantă a sosit la noi un tovarăş de la Moscova. Dumneata, Boris Aleksandrovici, cunoşti destul de bine perioada petrecută de Soljeniţân la Rostov, legăturile lui din trecut. Cinstit vorbind, în afară de dumneata, nimeni nu poate să-i fie util tovarăşului de la Moscova, în ce priveşte ajutorul pe care urmează să-1 dea celelalte servicii ale Direcţiei, s-au şi dat dispoziţiile corespunzătoare. Cu hotelul este aranjat totul, pentru oaspete a fost repartizată o maşină. Cred că veţi avea împreună o cină plăcută. Sincer îmi pare rău că nu pot să vă tin companie."

Neparticiparea generalului la cină m-a făcut să intru într-o veritabilă panică. Oaspetele nu are un rang pe măsură? Nu are o poziţie pe măsură la centru? De-a lungul anilor mei de serviciu în organele KGB am îndeplinit multe şi variate misiuni. Dar acum, deodată, am simţit vag adierea a ceva neobişnuit. Să întreb? Ar fi o prostie, în asemenea situaţii trebuie să-ţi pui lacăt gurii. Altminteri nimereşti într-o postură arhistupidă, cu toate consecinţele de rigoare. Un lucru era clar: oaspetele îndeplineşte o misiune în cadrul căreia se găseşte liderul disidenţilor (în timpul acela, cuvânt la modă, popular), scriitorul A. I. Soljeniţân.

Dar de ce aici, la noi, de treaba asta se ocupă Moscova? În acest caz, operaţiunea poate şi este oportun să fie încredinţată Direcţiei regionale Rostov. Poate că pur şi simplu n-au încredere în noi, care-1 cunoaştem bine Pe Aleksandr Isaevici. Chestiunea este că el avea, într-adevăr,

nişte talente remarcabile în materie de conspiraţie. Fie că era conspirator înnăscut fie că soarta lui de martir, aducătoare de multe privaţiuni, i-a şlefuit aceste calităţi – fapt este că pe asii contraspionajului ideologic el i-a pus destul de des în situaţii picante. Aceasta a provocat o reacţie corespunzătoare din partea Direcţiei a cincea ideologice a KGB al URSS, direcţie pe lângă care, în legătură cu Soljeniţân, a fost creată o grupă operativă specială Mi-erau bine cunoscute existenta si, în linii mari, componenta ei. Din acea grupă făceau parte, să-i numim convenţional, "teoreticieni" – scriitori profesionişti invitaţi de pe margine, "prelucrători" – cekisti profesionişti, care analizau informaţiile culese şi stabileau acţiunile de întreprins vizavi de obiectiv, si, în sfârşit, "practicienii-executanti", care, ţinând cont de împrejurări, transpuneau efectiv în viaţa propunerile "prelucrătorilor".

Când Îleksandr Isaevici a început "să progreseze" serios în activitatea îndreptată împotriva sistemului socialist, s-au dat imediat directive privind confiscarea operelor lui publicate, precum st a celor retipărite prin "samizdat". "Samizdatul", ca fenomen social-literar, existase şi înainte, adică până la Soljeniţân. Valul de "gândire neconformistă" declanşat de el s-a propagat până la granita statului "celui mai progresist", care era statul nostru, şi a trecut dincolo de ea. Drept urmare, ca o reacţie de răspuns, se întăreşte grupa operativă a Direcţiei Ideologice. Componenta completă a acestei grupe, eu n-o ştiam. Cred că era una fluctuantă, variabilă în funcţie de îndeplinirea unui program sau a altuia. Dar osatura grupei rămânea neschimbată, în principal, ea consta din "prelucrători" şi "executanţi". Unii dintre ei deţineau poziţii foarte înalte, dar, în conformitate cu ierarhia în vigoare, în cursul activităţii aveau contacte personale şi cu mine. Cu seful grupei de la Moscova şi cu "mâna lui dreaptă" am avut relaţii destul de prieteneşti. Aşadar, sarcina grupei la toate nivelurile, inclusiv la cele periferice, se reducea la a stopa răspândirea creaţiei

literare a lui A. l. Soljeniţân atât în ediţiile oficiale, cât şi în cele neoficiale.

Apariţia nuvelei O zi din viaţa lui Ivan Denisovici n-a trecut iară sa lase urme şi la Don. Direcţia KGB a început să studieze minuţios, aprofundat, perioada trăită de autor la Rostov. S-a stabilit că până la război a locuit cu mama lui la Rostov, a învăţat la scoală, iar apoi a studiat fizica şi matematica la universitate, pe care a terminat-o înainte de război. Studierea tuturor legăturilor lui prieteneşti, colegiale, intime, a permis să se identifice şi să se determine caracterul oamenilor, concepţia lor despre lume si, ceea ce este mai important, să se determine procedeele şi metodele venirii în contact cu ei. Cercul colegilor de scoală şi de universitate s-a dovedit a fi destul de mic (totuşi de-atunci au trecut peste treizeci de ani). Oamenii aceştia locuiau la Rostov, la Novocerkask, la Taganrog. Erau, desigur, mari deosebiri între ei. Unii dintre ei deţineau funcţii importante. Din informaţiile primite de la ei rezultau următoarele repere biografice: mama scriitorului lucrase ca dactilografa într-o instituţie de stat, de aici permanenta lipsă a banilor, strâmtorare, privaţiuni. Tânărul era înzestrat, disciplinat, trăia literalmente după program. Fetele îl iubeau pentru că era inteligent, integru, capabil, dar chicoteau pe seama firii lui închise, retrase.

Din discuţiile cu foşti colegi şi prieteni ai lui Soljeniţân s-a desprins un detaliu caracteristic: cu cât era mai înaltă funcţia interlocutorului, cu atât era mai inconsistentă informaţia despre relaţiile lui cu scriitorul. Unii îl ponegreau cu râvnă, "cu convingere". Dar au fost printre ei şi asemenea oameni îndrăzneţi, de regulă, rari, care vorbeau cu respect, ba mai mult, cu admiraţie despre marele scriitor.

Întrucât eu conduceam una dintre subunităţile secţiei ideologice din cadrul Direcţiei KGB a regiunii Rostov, toate informaţiile despre viaţa lui A. I. Soljeniţân la Rostov se concentrau la mine. Conform instrucţiunilor, aceste

informaţii eu le transmiteam imediat la Direcţia a V-a a KGB al URSS, mai precis, la grupa specială a Direcţiei. Dar funcţiile mele nu se limitau la aceasta. Ele erau mult mai largi. Centrul trimitea la Rostov scriitori străini, dinainte pregătiţi, pe care-i familiariza detaliat cu perioada trăită de Aleksandr Isaevici la Rostov. Scopul era unul singur: să furnizăm material pentru viitoare publicaţii străine, de natură a compromite numele scriitorului. Asemenea tactică a fost aplicată pe parcursul multor ani. şi nu numai cu concursul străinilor. De pildă, Natalia Resetovskaia, prima sotie a lui Aleksandr Isaevici, cu ajutorul Direcţiei a V-a, a publicat şi a difuzat cartea Polemizând cu timpul, carte în care autoarea îşi defăimează fostul soţ.

Dar să ne întoarcem la scriitorii străini. Primul dintre ei care a venit la Rostov a fost un ceh pe nume Tomas, fiul unui cunoscut scriitor din Cehoslovacia, în anul 1968, în perioada aşa-zisei primăveri de la Praga, el emigrase în Elveţia, de unde a fost readus în patrie de către organele Securităţii de Stat a Cehoslovaciei. De ce? În Tomas se puneau mari speranţe, se înţelege, ţinând cont de autoritatea literară a tatălui său. În vârstă de 35 de ani, simpatic, cu un accent plăcut (vorbea ruseşte), ghiduş şi băiat de viaţă, Tomaă, pentru moment, te cucerea, îi plăcea foarte mult băutura, fapt exploatat activ de către serviciile interesate.

La Rostov, el a venit împreună cu seful grupei speciale din Moscova şi cu Vaclav, maior în cadrul forţelor cehe de securitate, în cele câteva zile ale şederii lor la Don, le-am prezentat Rostovul, i-am dus la Novocerkask, la Institutul de Viticultură şi Vinificaţie, unde s-a constituit "punctul" secţie locale a KGB. În acelaşi timp le-am făcut cunoştinţă oaspeţilor cu materialele selectate de seful grupei speciale, materiale prezentate lui TomaS într-o manieră tendenţioasă, unilaterală. Un asemenea scenariu se aplica în toate cazurile, pentru că în privinţa aceasta existau totdeauna indicaţii severe din partea centrului. Efectul: în

străinătate a apărut cartea lui Tornas Rjezec, Spirala trădării lui Soljeniţân (editura Progress, M., 1978_ n. ed.). Peste câtva timp, colegii de la Moscova mi-au făcut cadou un exemplar al acestei cărţi.

A doua vizită ne-a făcut-o o scriitoare din Canada. Nu foarte populară la ea în tară, ea, probabil, se hotărâse să dobândească notorietate internaţională pe tema Soljeniţân, temă delicată, de scandal. Aflată la o vârstă respectabilă, ea, cu trăsăturile ei fizionomice grosiere, uscăţivă, cu talia peste medie, nu era foarte cuceritoare.

De data aceasta, primirea s-a efectuat sub paravanul secţiei din Rostov a APN (Agenţia de Presă Novosti). A însoţit-o un reprezentant de la Moscova al grupei speciale KGB. El avea documentele necesare pentru acoperire şi cartea de vizită în ruseşte şi nemţeşte cu indicarea telefonului, nu al KGB al URSS, ci cu totul altul, ceea ce sugera ideea că există o rezidentă a KGB şi în APN-ul de la Moscova. Pe scriitoarea canadiană o însoţea de la Moscova şi o traducătoare. De o vârstă imprecisă, această femeie nurlie avea nişte maniere frivole. Este de presupus că ea lucra efectiv la APN, prestând în paralel "servicii" unui sector al Securităţii Statului. Odată, la o mică cină obişnuită, stropită însă cu putină băutură, colegul de la centru mi-a făcut semn spre traducătoare şi a spus:

— Ştii cine-i dânsa? Pe maică-sa o cheamă Anka-mitralieră.

Traducătoarea a izbucnit în hohote de râs:

— Dar ce, nu semăn? şi absolut confidenţial:

— Apropo, tatăl meu este Ceapaev.

Până să sosească scriitoarea canadiană, eu, ca întotdeauna, primisem indicaţii şi în privinţa unor măsuri de agrement. Am vizitat cu toţii sala de degustare a magazinului "Soarele în cupă", frigoriferul nr. l, unde gazdele ne-au întâmpinat şi ospătat ca pe oaspeţii cei mai dragi. Spectacolul s-a prelungit cu o plimbare cu "Racheta" pe Don. Finalul acestui spectacol a fost foarte trist. Putin mai târziu, eu am aflat că scriitoarea canadiană nu numai

că a dovedit a nu fi la înălţimea cheltuielilor şi speranţelor, dar, cică, a demascat public această şarlatanie a KGB. În asemenea cazuri, explicaţia este la îndemână: intrigile serviciilor speciale americane.

Abaterea mea de la tema principală a acestor amintiri este departe de a fi întâmplătoare. Vreau să subliniez următoarele: apariţia oricărui oaspete de la Moscova se asocia constant şi obligatoriu cu o prevenire şi cu indicaţiile de rigoare. Dar acum sosirea omului de la Moscova s-a produs ca zăpada în mai. Caracterul de surpriză putea fi explicat prin deplasarea rapidă a lui Soljeniţân prin tară, iar viaţa necunoscutului de la Moscova prin schimbarea conducerii grupei de observare. Dar toate acestea sunt presupuneri, iar deocamdată, în cabinetul generalului, nu-1 interesau pe co legul de la centru informaţiile despre Soljeniţân.

Despărţindu-ne de general, noi am ieşit în stradă. Era o vreme caldă, senină, de dinaintea toamnei. N-am vrut să mergem cu maşina şi am luat-o spre hotelul "Moskovskaia", unde pe oaspete îl aştepta o minunată cameră categoria lux. În vestibulul hotelului, el 1-a întrebat ceva pe administrator, şi-a dat numele pe care eu nu 1-am putut desluşi. După ce a urcat la cameră, noul meu "patron" a întins pe o măsuţă conţinutul servietei şi am coborât amândoi la bufet.

Trebuie notat că bufetul hotelului "Moskovskaia" era în felul lui o Meccă pentru lucrătorii operativi ai Direcţiei noastre. A-şi împărtăşi unii altora noutăţi, "a bârfi", a da pe gât unu-două păhărele de votcă sau de vin era considerat drept ceva firesc şi onorabil. Conducătorii Direcţiei cunoşteau bine aceste "şezători" si, la nevoie, le foloseau în scopurile lor de mari şefi.

Intrând în bufetul intim, prevăzut cu două ferestre, am ocupat măsuţa mea preferată. El s-a aşezat la intrarea din dreapta, ca să nu obtureze vederea spre cei prezenţi. Până să studieze oaspetele meniul şi să-mi ceară părerea, eu mi-

am îndreptat atenţia spre un tânăr care, intrând, a avut un schimb de priviri cu colegul meu, m-a evaluat stăruitor din ochi şi s-a îndreptat fără grabă spre tejghea. Involuntar mi-a trecut prin minte: "Se cunosc." Comandând cina, noul client privea din când în când spre noi. Eram din ce în ce mai încordat. O confuză nelinişte nu mă părăsea. De statură sub medie, îndesat, cu părul negru tuns scurt, necunoscutul era, judecind după îmbrăcăminte şi comportament, din "cei şapte", adică din serviciul de observare exterioară. Potrivit instrucţiunilor, lor li se interzicea să intre în contact direct cu un lucrător operativ, cu excepţia sefului care îndeplinea în acelaşi timp şi funcţii de ofiţer de legătură.

O asemenea deducţie ipotetică m-a liniştit întru câtva şi am început să mă ocup de oaspete. S-a apropiat de noi o debarasoare care făcea în acelaşi timp şi pe ospătăriţă, se înţelege, pentru clienţii ei cunoscuţi. Am comandat coniac, salate, mâncare cu carne. Am început să conversăm. După nişte fraze goale de orice conţinut, interlocutorul meu a început – prudent, destul de degajat – să se intereseze de biografia mea: de când lucrez în Securitatea Statului, unde am lucrat înainte, ce funcţii am avut. L-a interesat în mod deosebit serviciul meu în RSS Lituaniană si, mai ales, problema dacă acolo se întreprindeau acţiuni speciale şi care anume.

Cina săţioasa şi coniacul armenesc şi-au făcut efectul. Oaspetele s-a lăsat pe speteaza scaunului, şi-a slăbit cravata, s-a pornit pe confidente: a intrat de curând în dispozitivul Securităţii Statului, nu a făcut stagiu de lucrător operativ obişnuit, a primit funcţie de conducere, sărind peste toate etapele intermediare, a lucrat în aparatul CC al Komsomolului.

Am înţeles instantaneu "cine şi ce" se află în fata mea. În anii '60-'7Q, o dată cu venirea lui selepin şi apoi a lui Semiceastnâi la conducerea KGB al URSS, posturile-cheie în organele KGB, atât la centru cât şi la periferie au început să fie ocupate de foşti activişti ai Komsomolului, cărora li s-

au dat grade şi salarii mari. O asemenea "întinerire", fireşte, provocase o reacţie surdă, ostilă, din partea personalului operativ de bază, care în felul acesta se vedea lipsit de perspectiva unei promovări pe linie de serviciu De la Komsomol veniseră oameni de diverse categorii: unii inteligenţi şi alţii prosti, unii cumsecade şi alţii carierişti, unii cinstiţi şi alţii ipocriţi, unii sârguincioşi şi alţii lingăi. Dar ei toţi aveau în comun o trăsătură: absenta totală a profesionalismului, acesta fiind un bun ce se dobândeşte cu timpul şi printr-o nemărginită dragoste de muncă.

În acea seară, după cină, oaspetele din Moscova m-a rugat să merg cu el la Kamensk, după ce se interesase de distanta până acolo. A chemat maşina, a luat legătura cu centrul de informaţii al secţiei a VH-a a Direcţiei KGB, s-a prezentat şi a precizat unde se găseşte "obiectivul", adică Soljeniţân. Literalmente, după 20-30 de minute, o "Volga" de un negru lucios ne ducea în goană pe şoseaua betonată, netedă, iluminată de faruri, în drum am aflat şi eu că Soljeniţân cu un prieten de-al său poposise peste noapte într-o pădure de pini mai la nord de Kamensk. De la Moscova până aici, "obiectivul" a fost însoţit de şapte inşi constituiţi într-o echipă de observare exterioară. Noi ne deplasăm acum pentru a înlocui această echipă cu una similară de la Direcţia KGB-Rostov, întrucât "obiectivul" intenţionează să viziteze Rostovul, Novocerkaskul si, probabil, şi alte oraşe ale regiunii. Mie însă îmi revine sarcina să verific operativ contactele şi legăturile "obiectivului", constatate de cei şapte, şi să trimit materialele la Moscova. Reconstitui continuarea dialogului: Eu:

— De ce ati venit de la Moscova într-o chestiune aşa de obişnuită? Căci legăturile "obiectivului" în regiune sunt de mult identificate, informaţiile au ajuns în timp util la centru.

El:

— Pot apărea legături noi, iar, de fapt, eu am venit în alt scop.

Eu:

— Cât veţi rămâne la noi?

El: – îndată ce îmi voi îndeplini sarcina, voi zbura.

Ultimele cuvinte m-au făcut să tresar. De ce nu mi se spune şi mie ce misiune are omul acesta? Nu cumva, într-un fel sau altul, mi se pregăteşte o lovitură? Pe loc mi-am adus aminte cum o dată mi se dăduse sarcina să-i fac o scenă de gelozie unui savant american, chipurile agent CIA, iar apoi să-l pocnesc – ceea ce eu am refuzat în mod categoric. Dar acum a început să vorbească în mine mândria profesională. Ştiind cu cine am de-a face, m-am hotărât să aştept, să mă ascund, fără să pierd din vedere intenţiile şi acţiunile "sefului".

În depărtare s-au arătat luminile localităţii Kamensk. Am ocolit-o luând-o pe un drum lăturalnic. La câţiva kilometri mai la nord de oraş ne-am oprit pe o margine a şoselei, am ieşit din "Volga", ceasul arăta unsprezece. Peretele întunecos, cu coama ascuţită, al pădurii de pini se contura clar pe fundalul cerului înstelat.

— Rămâi pe loc, a spus "seful" şi s-a îndreptat spre pădure.

Eu 1-am urmărit cu atenţie. De după nişte copaci i-a ieşit în întâmpinare un bărbat. Au vorbit ceva şi s-au despărţit. Apropiindu-se de mine, "seful" m-a înştiinţat calm:

— Transmiterea a avut loc, echipa venită de la Moscova a fost înlocuită. Apropo, hai să vedem cu ce se ocupă "obiectivul" şi amicul lui. Traversând şoseaua, ne-am îndreptat spre interiorul pădurii. De la primii pasi devenise clar un lucru: tovarăşul meu de drum habar n-are cum se umblă printr-o pădure noaptea. Am zâmbit în sinea mea. În curând am auzit nişte voci bărbăteşti, calme, având toate acelaşi timbru. A merge mai departe era o prostie şi un risc – puteau să ne descopere. Prin gesturi i-am explicat tovarăşului de drum situaţia şi ne-am întors la maşină.

— Mergem la Novocerkask, acolo vom înnopta, a grăit răspicat "seful" şi a plonjat în "Volga".

Eu i-am urmat exemplul.

La Novocerkask am ajuns târziu după miezul nopţii, în ciuda orei atât de târzii, seful secţiei orăşeneşti KGB era, cum se spune, pe fază – probabil, fusese anunţat, în hotel ne aşteptau două camere rezervate, înseamnă că "seful" se desparte de mine. Capriciu sau necesitate?

— M-am întrebat eu. Dar la sosirea în hotel, el declarase că ne vom instala într-o cameră cu două paturi, încă o enigmă: cui îi este rezervată a doua cameră? De întrebat, însă, n-am întrebat, răspuns tot n-aş fi primit.

Dimineaţă s-a primit informaţia despre sosirea lui Soljeniţân şi a prietenului său la Novocerkask. Serviciul de observare exterioară îi ţinea ca într-un cleşte. Ne aflam în maşină şi la un interval de cinci sau zece minute primeam, prin statie radio, informaţii despre deplasarea "obiectivului". Era în curs o acţiune prozaică, de rutină, în sfârşit, a sosit anunţul despre sosirea "obiectivului" şi a prietenului său în piaţa Ermak, unde, lăsând maşina, s-au îndreptat spre catedrală. Acolo în timpul acesta era slujbă.

"Volga" noastră s-a deplasat încet spre catedrală, în fata intrării, în piaţă, la vreo două sute de metri, am părăsit maşina. După ce a trântit portiera, "seful" m-a întrebat dacă am văzut "obiectivul".

— Nu.

— Vrei să-1 vezi?

— Desigur, Catedrala ne-a întâmpinat cu un grandios Te Deum. Oameni nu erau foarte multi. Concentraţi şi iluminaţi, ei ascultau cântările, care nemişcat, care din când în când închinându-se. Discret, cu acoperământele de cap în mână, ne-am strecurat printre ei. Pe neaşteptate, "seful" m-a atins cu cotul şi cu un abia perceptibil semn cu capul mi-a arătat spre una dintre coloane Era acolo, stând în genunchi, un om în vârstă: avea o frunte mare, înaltă şi o barbă roşcată, în formă de potcoavă, într-un fel de uitare de sine, făcea mătănii pe care le însoţea cu semnul crucii. Lângă el, în picioare, un bărbat cu statura peste medie, un uscăţiv cam de vreo 55 de ani. Dar toată atenţia mea se

concentrase asupra "obiectivului" îngenuncheat într-o postură de adâncă smerenie. Cinstit vorbind, scena m-a şocat profund. Niciodată n-aş fi crezut-o posibilă, indiferent cine mi-ar fi relatat-o. Atitudinea mea fată de credincioşi a fost mereu una de echilibru şi înţelegere, consi-derând că dreptul omului de a avea o religie este inalienabil. Ştiind destul de multe, fireşte de la alţii, despre Soljeniţân, după ce i-am citit operele editate şi cele scoase prin samizdat, precum şi toată "literatura" (inclusiv notele informative) despre el, eu am înţeles că avem în fată o personalitate extraordinară, uriaşă. Dar după cele văzute acum n-am mai putut avea nici înţelegere, nici simpatie, dimpotrivă, m-am simţit derutat, am început să mă îndoiesc de justeţea aprecierilor pe care le făcusem anterior la adresa lui.

În catedrală nu zăbovisem mult timp. Coborând treptele, "seful" m-a întrebat: "Ei, cum e?" Eu n-am răspuns.

După câteva ore, ţinându-se pe urmele "obiectivului", serviciul de observare exterioară stabilise două-trei adrese necunoscute nouă, care-1 interesau pe el. În continuare trebuia clarificat cine anume îl interesa pe scriitor, ce fel de oameni, scopul şi caracterul relaţiilor lor reciproce.

Spre prânz s-a primit ştirea că "obiectivul" împreună cu prietenul său se află pe o stradă centrală a oraşului şi intră într-un magazin. "seful", grăbindu-1 pe şofer, a dat indicaţii precise privind traseul maşinii spre centru. Totuşi a oprit maşina de câteva ori, a făcut câţiva pasi pe jos urmărind nu stiu ce, s-a întors, s-a enervat. Una dintre "ieşirile" lui următoare a avut o încheiere neaşteptată pentru mine: s-a întâlnit cu necunoscutul din bufetul hotelului "Moskovskaia". Înseamnă că "necunoscutul" – m-am gândit eu – nu este reprezentantul echipei de "şapte" însărcinate cu observarea exterioară, pentru că "cei şapte" de la Moscova au părăsit de mult regiunea. Acum este clar pentru cine este rezervată camera a doua la hotelul din Novocerkask.

Judecind după gesturi, "seful" şi "necunoscutul" aveau o controversă în nu stiu ce problemă. Să trag o concluzie cât de cât corectă, pur şi simplu nu puteam, îmi lipsea un material suplimentar. Am ieşit din maşină, m-am îndreptat spre protagonişti controversei, în ideea de a prinde măcar câteva frânturi din frazele lor. N-am prins nimic. După ce la sfârşit i-a spus nu stiu ce "sefului", "necunoscutul", neobservându-mă, s-a întors brusc şi s-a îndreptat spre magazin. "Necunoscutul" a trecut pe lângă ei, apoi s-a întors şi s-a ţinut pe urmele lor. Timpul inactivităţii trecuse. Apropiindu-mă de "sef, 1-am întrebat:

— Să vă ajut cu ceva?

— Poate. Hai.

În ordine, unul după altul – "obiectivul", "necunoscutul", "seful" şi eu – mergeam la pas pe strada centrală a oraşului. Putin mai târziu, "obiectivul" cu prietenul au intrat într-o alimentară mare, raportată la dimensiunile unui oraş ca Novocerkaskul. După ei – şi noi. În felul acesta, ne-am pomenit cu toţii într-un spatiu închis. "Necunoscutul" "s-a lipit" literalmente de "obiectiv", care şedea la coadă la raionul cofetărie. "seful" îl acoperea pe "necunoscut". Şedeau unul lângă altul, în unghi, cu fata la vitrină. "Necunoscutul" a manipulat ceva lângă "obiectiv". Ce a făcut el concret, eu n-am văzut, dar mişcările mâinilor îmbrăcate în mănuşi şi un obiect într-una din ele, mi le amintesc clar. În orice caz, lângă mine, în centrul Novocerkaskului, s-a petrecut ceva de neînţeles pentru mine. Toată operaţiunea a durat două-trei minute.

"Necunoscutul" a ieşit din alimentara, "seful" s-a transfigurat, a zâm-bit, a măsurat cu ochii sala si, după ce s-a uitat la mine, a făcut un semn cu capul şi s-a îndreptat spre ieşire. Eu 1-am urmat. Afară, "seful", calm, dar ferm, a pronunţat următoarele cuvinte:

— Asta-i totul, s-a zis cu el, acum mult n-o mai duce. În maşina nu şi-a ascuns bucuria:

— Înţelegeţi, la început nu s-a reuşit, dar la mişcarea a doua totul a fost O. K.!

Dar a tăcut imediat, după ce a privit la mine şi la şofer.

Am trecut pe la hotel, apoi ne-am dus la mai-marele secţiei orăşeneşti. "seful" a dat indicaţii cu privire la verificarea legăturilor noi ale "obiectivului", legături constatate în oraş. Ne-am despărţit de mai-marele secţiei orăşeneşti, apoi ne-am aşezat în maşină şi – direcţia Rostov.

Eram cuprins de un fel de ameţeală. Fraza "sefului": "La început nu s-a reuşit, dar la mişcarea a doua totul a fost O. K.!" – a aruncat o nouă lumină asupra situaţiei al cărei martor se întâmplase să fiu. Episodul din alimentara nu mai părea straniu şi de neînţeles. Acesta era finalul unei crime pe care cel mai înalt organ de represalii al tării o pusese la cale împotriva unui mare scriitor-disident. Ce puteam să fac? Nu-mi rămânea • decât să tac-unica variantă de a-mi tine la adăpost viaţa mea şi a familiei mele.

La sosirea la Rostov, m-am despărţit de "sef în sala de aşteptare de la cabinetul generalului.

— Totul e în ordine, materialele de la Novocerkask trebuie trimise la centru – mi-a spus el pe un ton inutil apăsat, când să ne luăm ră-mas-bun.

Soarta "necunoscutului" a rămas pentru mine o taină, în ce-1 priveşte pe "sef, am reuşit, cu prudenta de rigoare, să aflu că ulterior a fost trimis în străinătate, se înţelege, nu ca să facă turism.

E legitimă şi firească o întrebare: Ce s-a întâmplat cu Aleksandr Isae-vici după operaţiunea de la Novocerkask? Nu stiu. Poate că s-a îmbolnăvit grav, poate că moartea i-a dat târcoale. Răspunsul, după cât se pare, trebuie căutat la el sau la cei din anturajul lui.

Postfaţă Prezenta relatare are caracter documentar, desi este scrisă din memorie. Evenimentele descrise s-au produs cu adevărat, şi de aproape douăzeci de ani această povară îmi stă pe conştiinţă. Mă întreb iarăsi şi iarăsi: ce puteam să fac? Dovezi directe, incontestabile, nu aveam, probe

materiale nici atât. Îmi rămânea să strig. Dar mi s-ar fi dat o asemenea posibilitate? Foarte mult mă îndoiesc, ba mai mult, sunt convins că acţiunea mea de "dezvăluire" ar fi fost înăbuşită în germene şi îngropată pentru totdeauna.

În primul capitol al cărţii lui G. A. Arbatov Mărturia unui contemporan este exprimată următoarea idee: ". Eu cred că atâta timp cât mai sunt în viaţa martori, atâta timp cât mai există unii dintre cei sub ochii cărora s-au petrecut evenimentele acestei perioade importante şi complicate din istoria noastră, şi mai ales atâta timp cât mai există cei care, într-o măsură sau alta, au participat la ele, trebuie să li se dea posibilitatea să spună ce au de spus. Oricât de modest ar fi fost rolul lor în cele ce s-au întâmplat." în mod premeditat n-am dat nume de persoane, de participanţi şi co-participanti la evenimentele descrise. Consider necesar să le lăsăm posibilitatea să se exprime ei înşişi, să extindă aria relatării, să precizeze, să dea numele iniţiatorilor, ale inspiratorilor acestei acţiuni criminale. Aceştia, incontestabil, sunt din categoria celor mai înalţi funcţionari de stat.

Haideţi să ne privim în ochi unii pe alţii.

SFÂRŞIT